
NOBILIS IRA
AVITO VIRET HONORE

Completa

Collated

small tear in blank margins of a few leaves

CATALOGO DX
RESTAURADORES
VOL. II pg 770
No 1084

BELLUM LUSITANUM.

BELLUM
LUSITANUM,
EJUSQUE REGNI SEPARATIO A REGNO CASTELLENSI CUM ABROGATIONE SUPERADJECTA ALFONSI REGIS LUSITANI.

AUTHORE R. P. D. CAJETANO PASSARELLO
Catansariensi, Clerico Regulari, è concionibus CAROLI II. Hispaniarum Regis, & in sacro Hispaniæ Inquisitionis Senatu Censore.

LUGDUNI,
Apud ANISSONIOS, JOAN. POSUEL, & CLAUD. RIGAUD.
M. DC. LXXXIV.
CUM PRIVILEGIO CHRISTIANISSIMI REGIS.

SERENISSIMO ET POTENTISSIMO CAROLO SECUNDO HISPANIARUM, ET INDIARUM REGI.

D*UPLICI tibi vinculo adstrictus,* Augustissime Rex, *& naturalis clientelæ, & aulici famulatus, officii tributum quod variis negotiis, ac studiis implicitus in sacro sacello tibi lingua persolvere minimè potui, stylo rependo. Est enim historia lux veritatis, magistra vitæ, cujus velut stylo depictis exemplis instruimur prava corrigere, fugere turpia, vitium odisse, virtutem amplecti, à malis secernere bona, & quod aureæ virtutis lutulenta inter exposita vitia refulget, tanquam à scoriæ purgamento sejunctum eligere. Quis enim vetera monumenta legendo non indignatur crudelitati Neronis? quem non delectat clementia Cæsaris? cui admirabilis non videtur pudicitia Lucretiæ? cui non execrabilis impudicitia Liviæ? Hoc quoque modo Alexander Ulissis, atque Achillis ab Homero luculenter expressas imagines intuens, exemplar exemplo pulchrius in semetipso delineavit; & Cæsar ab Alexandro historicè plauso, & eloquentiæ coloribus picto, lumina sumpsit quibus mirificè claruit, & Scipio major hujusmodi imitamento, Scipionem minorem edidit, atque in rigida Catonis minoris vita Cato major descriptus est. Ita in suggestu sedet Historia, Orbísque terrarum ejus doctrina imbuendus auditor assistit; méque per illam decet ejus explere muneris partes, quod mihi honorificè imposuisti. Habent etiam Historici templum, & aram, & tutelarem veluti Deum, & thura optimi odoris, & holocausta fidei, ubi, & votis causâ stylus velut appensus memoriæ hominum consecratur, & inde præterea, ne veritas ipsa, & qui nudam eam repræsentat per livorē aliquando lædatur patrociniū validius assumit, quàm quod à phantastica Musa Poëtæ suscipiebant. Hic porrò quasi Deus tutelaris, & ille, qui ex veteri adagio homo homini Deus appellatur quem ad præsidium simul, ac lucem in fronte operis sui collocare rerum gestarum scriptores solent, Rex est, sive Princeps, cujus eò securior patet asylus, eò*

nobilior cum luce, ac decore permista distenditur umbra, quò excellentior est Princeps, cui lucubratio sacratur. Ego te Rex inter homines omnes, qui jure, & imperio temperant Orbem, & leges immenso populo dicunt elegi fautorem, & tanquam astrum propitium volumini meo, quò ipsum radiis majestatis illustres, calore potentiæ foveas, ac velut Numini consecratum nemo violare audeat. Si enim divitiæ, strepitúsque potentiæ hominem ornant, quis te potentior? Si amplitudo, si splendor, ac dignitas nominis, quis te amplior? quis te sublimior? Si fortuna, si virtus, te quis augustior? Laudent te alii, quòd soboles, stipésque sobolis es tot Regum, tot Romanorum Imperatorum. Extollant, quòd duplex tibi curvatur mundus, solísque propemodum cursum dominatione metiris. Celebrent te, quòd inter intestinas discordias, ac domestica turbamenta jactatum ne omninò periret, cum infans esses, Imperium, tua felicitate, & auspicio paratum est, ac deinde penè puer, cum regnum ingressus esses, fluctus, quos infantia excitaverat, senili prudentiâ usus composuisti. Mihi inter omnia maximè placet continentia, temperies, moderatio animi tui qua tibi imperas, te ipse vincere scis, ac planè superior humanis affectibus es: simul pietas, religio, fides, morum omnium concentus, plúsque equidem venerari, miraríque delector, quod per acquisitas virtutes, & egregia potentiæ, atque animi pignora moderamine culta mereris, quàm id, quod fortuna de te quanquam hæc sese effuderit tibi, merita est. Hæc est ara, hoc virtutis sacrarium, in quo vel ritè dicatur, vel ad custodiam, reponitur opus. Hic est receptus quò veritas stylo & cum melle, & aculeis expressa, ut aliis grata, aliis ingrata stylis fortassè repungenda confugit. Nec in mediocrem profectò laudem, & gloriam tuam cesserit, quòd vel in hoc aurea Trajani, ac Nervæ secula revocaveris, cùm unicuique, regnante te, Carole, liceat liberè dicere, ac scribere, & longè plus tibi metuas ab assentante, quàm arguente. Proinde accipe donum majestate tua, ac sacerdotio meo dignum, scilicet integrum, & incorruptum, & ab omni adulatione, aurium aucupio, & vanitatis illecebra castum, quale Historiam esse oportet virgini similem nobili, ac verecundæ, sine cincinnis, & calamistris, sine artis colore, sine fallaciæ fuco, sua naturali specie, suísque duntaxat præditæ dotibus, quas ei libertas ingenii, & veritatis candor apposuit. Huic si gratiæ tuæ fulgor accesserit melior fiet. Proprium est enim altiorum Principum gratiæ lutum in aurum, vapores in stellas convertere, & quod visu pulcherrimum est, pulchritudinem etiam addere. Vale, & in Catholicæ Ecclesiæ subsidium felicissimè regna. Datum Mantuæ Carpetanorum Pridie Kalendas Octobris anno 1682.

Majestatis Tuæ,

Addictissimus Cliens, atque famulus,
CAJETANUS PASSARELLUS,
Cler. Regularis.

AUCTOR LECTORI.

UM triginta circiter annos Mantuæ Carpetanorum apud Catholicam aulam moratus essem, meæ ibi religionis officio, & externorum quoque Principum à Regis clientela pendentium servitio, & commodis mancipatus; ereptum occupationibus tempus ad Lusitanam scribendam Historiam contuli, quàm illud, quod tunc propè aures ad Castellæ confinia cum tumultu, ac strepitu confluentium belli classicum obstrepebat, in animum excitavit. Primùm quia perutile est, res militiæ, domíque gestas integra fide ad posteros mittere, quapropter homo quanquam, & ipse senex, qui nihil scit præter id quod tractavit, aut vidit, aut perfunctoriè percepit parum à puero distat; caligátque profectò illa intellectus acies, quæ intuitu præterita non complexa, & alibi interfluentia minimè curans, ex brevi curriculo vitæ, arctioríque humani sensus mensura, objectúque, electionem in opere statuit, & prudentiæ præcepta colligit. Deinde cum summa Hispanorum prudentia, arcano, quod imprimis sacratum est, negotiorum auctoritatem sustineat, aut exitum quærat, aut simul opinioni vulgari studeat, ac vires suppleat ingenio, rerum notitias alias obstruit, alias colore corruptas spargit; adeò ut, cum eorum facta, & consulta inexplorata pleráque jaceant, atque ignorantiæ caligine tecta, nec sapientia Hispanorum, quæ summa in extricando negotio est, nec veritas rerum, in qua vivendi disciplina consistit, citra corruptelam, aut fucum, inter Historiæ volumina pateat, atque ideò à republica erit tot rerum vicissitudines, tot fortunæ ludibria, tot militares, & Politicas artes, tot exempla, atque lumina rerum excidere oblivione, aut falsitate labefactari minimè pati. Huc etiam accedit, hanc nostram bellicæ Historiæ narrationem propter aulæ Hispanæ propinquitatem, unde belli conversiones, & motus, & propiora consilia erant, & utilitas bello, ea tempestate, quæsita in

in aulæ incrementa refundebatur, cum ejuſdem aulæ vertigine, ac joco connexionem habere maximam; Quocirca ſæpè videbis cum Pallade Martem ludere, & Leones à vulpibus vinci, & qui ſpeciem ſtultorum præ ſe ferebant, per depreſſam jactantiam, ingeniíque vim clam intentam ſapientiorum acumina obtundere, & ad calculos verti conſilia, & arma è manibus propè fluere, quos propria utilitas revocabat: ac tandem inter militarium, & aulicarum artium confuſionem id agi, id potiſſimè quæri, ut felicior quis in aula venator, quàm conſultor, aut miles in bello eſſet, atque tunc reſpublica ſtaret, cùm privatæ non offeciſſet. Hujuſmodi, & aliæ potiores fortaſsè cauſæ, quas ſilentio tranſire libet, ad hanc contexendam Hiſtoriam quemdam animo meo inſtinctam, torpentíque propè calamo impulſum dedere. Cæterùm hoc mihi difficile iter ingredienti primò ſe ſcopulus offert, quò plures temerè impacti, aut fidei, cùm falſa; aut rerum ſuarum naufragio, cùm vera dixiſſent, afflicti ſunt. Quippe, ne dum recentis memoriæ hominum, quorum & lubrica quoque narratio eſt, ſed etiam præſentium, & in apice, ac ſpecula poſitorum acta, & conſilia ſcribere aggredior. Hic autem, ſi viventibus aſſentabor, veritatem; ſi minus perſonas offendam; ſi ſuſpenſo veſtigio, ac trepido propè calamo inter vitia, ac virtutes inceſſero, ſervile, & hiſtorico indignum munus exerceo; ſi curſim res aliquas tangam, aut tacitè præteribo, mutilatur Hiſtoria, & ideò inutilis, atque deformis publicæ ſcenæ apparebit. Quid ergo exterminanda eſt Hiſtoria, & omnino excicandus artis Politicæ fons, & prudentiæ theſaurus exhauriendus? An tunc res geſtæ tradendæ poſteris ſunt, cùm per interpoſita ſecula expungit, aut minuit, aut mutat, illas oblivio? Cùm rerum notitiæ velut ſitu ex longo tempore ducto marcent? Cùm famæ, qua nihil mendacius, aut vulgari traditioni, qua nihil incertius, ac volubilius, credendum eſt, atque ideò inter cadavera, & cineres, & graveolentium fragmenta oſſium, ut ita viventibus mos geratur, volutanda ſemper erit Hiſtoria, & inſuper ipſa ambigua, implicita, obſcura, niſi plena erroribus, plena mendaciis? Satius igitur erit malè doctos homines dedocere, ut intelligant, quod ſi quis immunis à labe, & extra lapſum telique jactum humanæ miſeriæ vivit, Deus eſt, aut Deo ſimilis, aut faciliùs bellua eſt, ac minimè decet, inter tot foveas, & laqueos, & humanarum vortices rerum, quibus unoquoque penè veſtigio mortalium natura periclitatur, labi malle, quàm erudiri; aut erubeſcere dicta, quàm facta. Prætereà, ſi vera eſt, qua contumelia jactaris, cur non emendas? ſi falſa, cùm delinquere nemo alieno peccato poſſit, cur non irrides? ſi forte ſuperbus

perbus, & auribus insolens potestatem opúmque pro te subsidium, & ornamentum appellas, quando ista displicent tibi, scias, quod pejora de te posteri audient, cùm mortuus aculeos non senseris, ac tunc temperantia nostra cum illorum libertate collata mores tuos excusare potiùs, quàm accusare videbitur. Inter mortuos, & vivos illud, quod oblivio appellatur Lethe flumen interfluit; hoc si nimis inflari excursu temporis sinimus, cum stylo quærimus mortuos, nec vada quidem inveniemus: sic media inter vivos, recentíque vita defunctos cùm versetur Historia, nihil atrum antiquis ab umbris, nihil vanum oblivionis à flumine haustum, ad publicam lucem referet. Exue igitur hoc aurium fastidium, & arrogantiam animi non ferendam, téque tractabilem, atque mitem vel erudiendum, vel admonendum, vel expurgandum bono Historico trade. Providendum est enim, ne propter paucorum indociles aures, & aliorum pavida ingenia, ea segete rudimentorum, ea fructus ubertate, atque copia, quàm ex Historia respublica suscipit, defraudetur: & me quoque non mediocriter juvit, domesticis curis, laboribúsque quibus me redundantes in aula fluctus aliquantulum asperserunt, quasdam succisivas animo meo inducias per hæc otia litterarum applicuisse, diuturnámque in Hispana Provincia moram prorsus inutilem non fecisse.

SUMMA TOTIUS OPERIS.

LIBER PRIMUS.

USITANIÆ descriptio. Hanc Regionem, olim incultam, ac propè desertam, Henricus Lotaringius restaurat, incolásque ad civiliorem vivendi formam redigit. Ei Castellæ Rex filiam collocat, data pro dote Portu urbe, cum Portugalliæ Comitis titulo. Alfonsus Henrici filius, ob prostratos prælio Mauros, Rex proclamatur. Sebastiano in Africa cæso, succedit Henricus Cardinalis. Is moriens absque liberis, multos relinquit regni competitores. Philippus II. Hispaniæ Rex, Antonio Portugallio devicto, rei Lusitanæ potitur. Dux Bregantię, regni amissi dolore perculsus, simul & metu Philippi, occumbit. Theodosius Ducis filius, desperatâ regni cupidine, phreneticus moritur. Gallię Rex Ludovicus XIII. Hispaniæ Philippus IV. totum regiminis pondus, ille in Cardinalem Richelium, hic in Comitem Ducémque Olivarium, devolvit. Olivarius dissidia in Gallia suscitat. Richelius Suecum, Danum, & Hollandum in Austriacam familiam commovet. Catalaunia deficit à Catholico Rege. Mutationis imperii in Lusitania variæ causæ. Sub ministris regiis Suario & Vasconcello omnia venialia. Richelius, ad suscipiendum avitum regnum hortatur Bregantium, qui operâ Pinti ad explorandas & flectendas civium mentes utitur. In colloquio Ulisippone habito, diversæ sententię de Lusitano imperio mutando. Locustarum prodigio prenunciatur imperii conversio. Variis dolis circumvenire Bregantium conatur Olivarius, qui ipse suis dolis capitur. Contra eum Ministrorum querelę apud Regem. Lusitanorum affectus erga Bregantium. Ad ipsum Almadæ oratio. Iussu Regis vocatus ad Aulam, ire recusat. Cunctantem tandem ipsius animum Antistes Elvensis expugnat. Occultum uxori consilium aperit, quę virum jampridem spe, metúque pendentem ad Regni rapinam impellit. Rei agendę tempus & ordo statuitur. Fortuitus casus, parvique momenti res, conjurationem penè disjicit. Audax Georgii Meli facinus. Philippa Villiena defectionis die constitutâ, filios accendit & armat, exemplóque suo alias nobiles Lusitanas peracuit & illustrat. Conjurati Regiam occupant. Vasconcellus in armario latens ab Antonio Sotenlio conficitur, cadaver ejus pecudum alimento relictum, à Sodalibus Misericordię sepelitur. Ejus virtutes & vitia. Diripitur domus Decani Bracarensis. Margaritę Principis constantia. Antonii Silvę fides refulget. Antistes Ulisipponensis solemnem instituit processionem, in qua verum aut fictum miraculum vulgus maximè movet. Is in speciem invitus usque ad Bregantii accessum, novæ gubernationis arbitrium subit. A Legatis Regni nomine missis, Bregantius Rex salutatur. Ulisipponem ingreditur magnâ pompâ, ibique coronam suscipit. Margaritam Principem ad Cœnobium extra urbem transferri jubet. Ad Iulianam arcem occupandam

toto

toto conatu incumbit. Ioannes Caeva ad defectionem inducitur, spe premii. Ad exhaustum ęrarium locupletandum, argenti usurarii acervos conferunt Cives, quin & mulieres monilia ultrò offerunt. Variis ærumnis afflictatur Margarita, instigante Francisco Lusena. Quis aulæ Catholicæ motus & habitus fuerit, cùm descivit Lusitania, & Olivarii in primis. Rex ea de re belli, statúsque Senatum consulturus accersit. Ognatus censet omissâ Catalaunia Lusitaniam sine mora urgendam. Ejus argumenta. Contra Olivarius differit, cujus sententia vincit. Comparantur copiæ pro Castellæ munimine, quibus pręficitur Dux Sidonię Medinę. Lusitanię defectio, reliquas regiones quę antiquę suę ditionis & juris erant, attraxit.

LIBER SECUNDUS.

ANnus 1641. *Legationibus ad exteros Principes, vario illarum eventu, & internis, externísque discordiis insignis. Publica indicta regni Comitia. Elvensis Antistes, & qui obtulerant, & qui assumpserat regnum, collaudat. Deleta tributa, quæ post Philippi II. Imperium introducta fuerant. Legationes ad Reges decernuntur, in quibus Imperator silentio præteritus. Odoardus Bregantii frater, Catholici Regis opera, & Cæsaris jussu, apud Germanos custodiâ detinetur. Ad Regem Galliarum missus Legatus à Lusitano, ita auctus honoribus est, ut reliquos Aulæ Oratores æmulatione perculerit. Apud Hagam regiis insignibus exceptus Lusinatus Legatus, ineundam cum Hollanda Republica amicitiam, proponit. Dux Sidonius in Bœtica, regnum sibi parare constituit. Hollandos, dum unà cum Lusitanis, terrâ marique Catholicum Regem oppugnare intendunt, major tenebat sollicitudo, quonam modo apud Indos, Lusitanas opes everterent. Illorum mandato, Comes Nassaus Angolam diripit, urbem Divi Thomæ flammis absumit. Complures Nobiles Lusitani clam in Regis Catholici fide persistunt. Terretur Bregantius contra se machinantium, multitudine. Suarii domum odio publico devovet. Præclarum pudicitię exemplum edit Suarii filia. Antonius Menezeus, classem Indicam quam à Philippo moderandam susceperat, in eundem hostiliter sumpsit. Ad Tertias Insulas expeditio. Hollandorum perfidia. Civium pecunias & opes censet Bregantius. Regis Catholici exercitui pręest Monregius Comes, cujus inertiâ Elvi per proditionem recipiendi, dilapsa est occasio. Circa Elvum pręlium conseritur, in quo superior Castellensis. Memorabilis quorumdam oppidanorum in Bregantium fides. Toralti Marchionis occisio. Impetum facit in Olivençam Ioannes Garaïus, sed Monregii segnitie vacuus miles revertitur. Ulisippone graves in Bregantii caput initæ insidiæ autore Brarensi Antistite, qui supremum fidei quęsitorem, Cruciatæ Præsidem, primorésque multos ad suas partes trahit. Edocetur Olivarius de structis insidiis, sed conjuratorum litteræ ab Ajamontio interceptæ ad Bregantium deferuntur. Is status, Bellíque Senatum cogit, quò Antistes & alii conjurati temerè ingressi, capti & custodię traditi sunt. Omnes crimen confessi, nullo discrepante suffragio, capite condemnantur. Villę regalis Marchio, Camignæ Dux, cæterique plectuntur, evitato in sacras Personas supplicio, ne Pontifex offenderetur. Nicolaus Velascus Minorita, à Sidonio immissus ut conjurationis negotia tractaret. Franciscus Sancius Castellensis, expresso per artes à monacho, secreto; per speciem quærendi Sidonium, ad Regem Catholicum iter instituit, ac fœdus inter Bregantium, & Medinæ Ducem, initum exposuit. Olivarius manifestum cognati scelus, omnino aut ex parte diluere conatur. Subdolus ejus sermo ad Regem, qui Sidonii causam illius judicio relinquit. Se ad Aulam confert Sidonius, Conjurationis ordinem fatetur, &*

delicti quo tenebatur causam ab Ajamontii Marchione ducit. In bonis multatus, & reliquum vitæ vallisoleti ducere jubetur. Ajamontius in urbe Segovia, elisis in carcere faucibus perduellionis supplicium dedit. Margarita Princeps Ulisippone discedit. Eam Olivarius à congressu, aspectúque Regis arcet. Monregio, è belli præfectura dejecto successit Ioannes Garaius, qui per artes militum animum, & Civium fidem explorat. Dum Valverdem impetu capere intendit Franciscus Rabellus, Urbem jam ingressus Lusitanus, ac penè victor, in fugam vertitur. Romanam Legationem apud Urbanum Octavum agendam, Lameci præsul mandato Bregantii suscipit. Ioannes Ciumazerus, qui Hispani Oratoris munus obibat Romæ, cautè & sedulò Lusitani conatibus it obviam. Urbanus rem Cardinalium suffragiis excutiendam respondet. Cardinalis Sachettus Lusitanum Legatum regiis insignibus esse admittendum existimat. Hoc dissuadet Cardinalis Pamphilius, cujus sententia probatur. Ne dum à Pontificis aditu procul, sed urbis etiam Romanæ Lusitanus habetur. Dolum componit Cardinalis Antonius Barbarinus, quo captus Pontifex jubet ad Curiam accedere Legatum Lusitanum, quem Gallus Orator cum magno apparatu in domum suam hospitem excipit.

LIBER TERTIUS.

FOrtuita, pariváque res Lusitanos & Castellenses, celeriùs quàm antè à solui erant, ad tractanda arma commovet. Alfonsus Melus captivos Castellæ milites, velut mancipia turpiter exercet. Ludovicus Lancastrus commilitonum injurias ultum mittitur. Campomajoris, dolo per Hispanos tentata receptio, fallaci exploratoris fide, corrumpitur. Valverdam diripit & incendit Lusinatus. Occupat Tellius oppidum Elcæ, cujus arcem ad primùm tormenti bellici jactum prodit Gubernator. Dux Albæ amissam arcem frustrà recipere tentat. Sancti Martini obsidionem irritam Tellius tollit, inde Elcam urit, & arcem exscindit. Viverus & Burgius quàm plura Lusitaniæ oppida incendunt, & diripiunt. Memoria posterorum digna quarundam mulierum Lusitanarum virtus. Isabella Borbonia Regis Catholici uxor frequentes exercet cum Olivario contentiones. Urget per se, clientésque suos, Regis profectionem ad Aragoniam. Nectit difficultates Olivarius, Regémque voluptatis blandimentis, à belli curis abstrahere conatur. Invito ac palàm repugnante Olivario, secundum Marchionis Granensis sententiam Cęsaraugustam Rex sese confert. Bellum Lusitanum elanguescit. Viennæ agunt Hispani cum Cęsare, ut ex Germania, Odoardus Mediolanum traducatur. Olivarii genus, cultus, vitęque institutum. Invitus, à patre Salmanticam mittitur, ad Iurisprudentiæ addiscendam doctrinam. Morte fratris ad Regiam translatus, servitio sese addicit Hispaniarum Principis, quo ad regnum evecto, Imperii regendam molem suscipit. Deficiente Catalaunia, Regis in ipsum minui cœpit benevolentia. Regina presentiens labare jam Olivarium, extremæ illius ruinæ ministram eligit Margaritam Sabaudiam. Secretum Margaritę cum Rege colloquium. Comes Castrillius, instinctu Reginę detegit Regi, quæ ipsum latebant, reipublicę vulnera. Olivarius, quo liberius imperaret, inter Cęsarem & Philippum dissensionum, ac diffidentię semina jacebat. Hinc Regina, Marchionem Granensem monet, ut contra Olivarium insurgat. Anna Guevara nutrix olim Philippi tyrannicam Olivarii Gubernationem Regi exponit. Rex & Regina ęgrè patiuntur, Balthassarum Hispaniarum Principem, ętatis annum quintum decimum agentem, Olivarii artibus malè educatum, ac pejùs edoctum, inter

mulieres

mulieres adolescere. Henricum filium nothum famulitio Principis præficere cupit Olivarius. Manu Regis conscriptos codicillos accipit, ut Loeccium pergat. Olivaria lachrimis, Regis Reginæque animum mittigare nequit. Ludovicus Arus, ut triduò in palatio maneret Olivarius, impetrat à Rege. Incredibilis lætitia, & publica gratulatio omnes afficit, ob lapsum Olivarii, qui impendens à furore populi periculum arte subterfugiens, Loeccium petit.

LIBER QUARTUS.

Franciscus Luzena Bregantii administer, egregiè munus suum obit. Ei ab Olivario tenduntur insidiæ. Proditionis accersitur. Insons extremo, nimisque festinato supplicio tollitur. Bregantius acriora belli tractare consilia cœpit. Arma hostium nedum expectat domi, sed ultrò quoque in Castellam infert. Galli milites terrâ marique frequentes Ulisipponem appellunt. Lusitaniæ vires. Armorum imperium Vasco Mascaregno traditur. Anceps Castellæ rerum conditio. Sancti Stephani Comes copiis Castellensibus præest. Exercitus Lusitanus ducitur ad oppugnandum Valverdis oppidum, ab iisdem aliàs incensum, & ab Hispanis restauratum. Captum oppidum funditùs diruitur. Badajocium obsidere aggreditur Mascaregnus. Ratus fore obsidionem diuturnam, retrò copias abducit. Exauctoratur à Bregantio, & in ejus locum sublegitur Mathias Albuquercius. Novi Ducis initia. Alconcellum primo impetu invadit. Arcem capit, firmóque præsidio munit. Villanovam petit, & occupat. Geldrius arcis gubernator, eam per honestas conditiones Lusitanis concedit. Eodem tempore, eodémque æstu res Lusitana in ora Gallæciæ promovetur. Castelmeliorii Comes, jubente Bregantio, infestus Gallæciam intrat. Salvaterram furtim invadit, & expugnat. Rex Catholicus, summoto Navarræ Priore, Cardinali Spinulæ armorum regimen defert. Amissi nuper oppidi receptionem illi commendat. Cardinalis inglorius, & inanis Compostellam repetit. Braccarensis Antistes conjurationis in Bregantium initæ auctor, diem obit in Lusitania. Marchio Turrecusius, à Rege Catholico, ad Lusitaniæ fines cum armorum imperio transfertur. Propè collapsam militum disciplinam restituit. Dux Lusitanus urbem Albuquercium adoriri decernit. Sed re infecta discedit. Turrecusio certam in hostem expeditionem præcipienti, petulanter obsistit miles. Antistes Badajocii Turrecusium furibundum, & ad Aulam iter parantem, artificio deludit. Montitium vastat Albuquercius. Molingenius Belga, urgente Turrecusio, confert cum hoste pugnam, evaditque victor. Fractus Albuquercius redit in Lusitaniam, & falsò sese victorem profitetur. Santalexium capit Molingenius. Lusitani cujusdam militis furor. Rex Catholicus Turrecusium, ire Elvum ad oppugnandum jubet. Franciscus Melus Lusitanus magister equitum superatur à Molingenio. Ad urbem Elvum cum omni obsidionali apparatu movet Turrecusius. Terretur initio ferali omine. Locus, tempus, fortuna, cœlum ipsum illius incœptis obstant. Famâ tandem, ac viribus diminutus Badajocium redit. Se Magnatum Hispanorum quos Grandes *appellant, numero adscribi poscit. Rex ea de re præter morem Senatum consulit. Molestè fert Turrecusius hanc dignitatem non fuisse sibi attributam jure sobolis perpetuò propagandam. Militiæ missionem petit, & impetrat.*

LIBER QUINTUS.

Turrecusium, ad armorum imperium in Lusitania sequitur Marchio Leganesius. Prævalidum propugnaculum, pontémque inter Elvum & Olivençam, expugnat & excindit. Lusitanorum duo peditum millia, ac totidem fermè equites, partim cædit, partim fugat. Monroïum Iurumeniam mittit, sed prædâ inescatus miles frangitur ab oppidanis, & præceps abscedit. Leganesius ad prædas agrorum, exustiones villarum, & vicorum excidia convertitur. Villavitiosam capit ac diripit. Alburquercium in fugam vertit. Orta Romæ contentio inter Oratorem Hispanum Zirolæ Comitem, & Zedofreite Priorem, Lusitanæ causam Ecclesiæ agentem, universam propemodum Curiam permiscet. Invadunt Hispani milites Priorem, è famulis unum confodiunt, alium lethaliter vulnerant. Innocentius, urbanum Prætorem jubet viâ juris de crimine inquirere. Ex sententia Purpuratorum, manet Orator congressu Pontificis interdictus donec Sicarios traderet. In Aula Catholica Apostolicus Nuncius petit ut avocetur Comes Zirolensis, quem Rex Legati munere exutum Româ discedere jubet. Mediolani, auro corruptæ Germanorum custodiæ, Odoardum Bregantii fratrem ab arce dimittere promittunt. Crimini datur Odoardo, quòd fratri, Regis nomen imposuisset. Iudices delegantur à Rege Catholico qui in ea causa ex Majestatis lege procedant. Mœrori succumbens Odoardus lethali morbo corripitur, & judicum sententiam antevertit. Molingenius, ob præclarè gesta, Marchionis titulo insignitus, militiæ præfecturam administrat. Telenæ propugnaculum à Leganesio extructum, per turpem deditionem Alburquercio traditur. Molingenius hanc infamiam diluturus, Lusitanum ad Anæ transitum cædit, propugnaculúmque restaurat. Remissi, aut intermissi potiùs in Lusitania belli, multiplex causa. Carolus Padillia in Regem conjurat. Per insidias & dolos captat Ari benevolentiam. Lutetiam mittitur ut pacis inter Gallos, & Hispanos negotium urgeat. Rodericus Sylva Dux Ixarensis, acres cum Aro gerit simultates. Per venenum, Bregantium de medio tollendum, Regi proponit Dux. Facinus aversatur Rex. Padillia, suum de conjuratione consilium aperit Ixarensi. Hic fidem Carolo obstringit, séque conjurationis principem fore profitetur. In partes adsciscitur Petrus Sylva Vegensis. Series conjurationis. Ioannes Padillia Caroli frater, Vercellensis civitatis Præfectus renunciatur. Carolus fratrem in sceleris societatem adducturus, scribit ei litteras, quæ ad Arum Mantuam Carpetanam remittuntur. Compinguntur in vincula Conjurati. In eos ut reos Majestatis capitale supplicium sancitur. Animo interritus jugulatur Carolus. Regis Catholici pietas. Ixaræ Ducis causa à Iudicibus versatur. Decernitur, ut veritas, per cruciatus exquiratur. Dux ad tormenta sustinenda mirè compositus pergit. Prætoris & tortorum sævitia, & Ducis constantia. Lex, vetúsque Castellæ usus, ut reis inconfessis pro vita indemnitas præstetur. Ixarensis perpetuò carceri mancipatur, & in arce Legionis occlusus, multo ibi post tempore senio, ac valetudine resolutus, interiit. Ioannes Padillia, dum Mediolano, Mantuam Carpetanam adducitur, voluntaria per iter inedia, judicium prævertit.

LIBER

LIBER SEXTUS.

Bregantius lethali morbo correptus, administros, regníque Principes convocat, déque fide servanda monet, vi apoplecticâ tortus occumbit. Ejus mores. Imperii juri, opibúsque paternis, Alfonsus maximus natu filius, regníque tutelæ ex vi testamenti succedit Aloisia Gusmana, Bregantii uxor. Hæc Laurentianum Comitem qui regni confinio cum milite praerat, Barcarota arcem petere jubet. Franciscus Tuttavilla Sangermanensis Dux, armorum pro Castella Præfectus. Quibus moliebatur insidiis Lusitanus capere, capitur. Rex Catholicus, ad acriùs quàm antè, Lusitaniæ bellum redintegrandum permovetur. Status Senatu coacto, Dux Medinæ censet, non incumbendum receptioni Lusitani regni, nisi post stabilitam cum Gallo pacem. Ejus Oratio. Contra sentit Belvasius Spinula. Ejus argumenta. Ardet Arus cladium quas Olivarii insolentia pepererat, restaurator dici. Sangermanensis milites contra Olivençam ducit. Laurentianus Badajocium contendit, ut ab Olivençæ obsidione Castellenses abstrahat. Ibi accepta clade ab urbe obsidenda deterretur. Valentiam irrito conatu aggreditur. Olivença honestis conditionibus Castellensi traditur. Saldanius quòd nec pro fide, nec pro viribus Olivençam deffendisset, perpetuo exilio multatur. Aloisia, fœdere cum Gallis & Anglis sancito, ultra fines Castellæ arma translatura exercitum cogit, cui præficitur Ioannes Mendus Vasconcellus. Is ad Badajocii obsidionem se applicat. Frangitur primus Lusitanorum impetus ad propugnaculum Sancti Christophori. Castellensium equitum duo millia cæduntur. Pugna memorabilis inter Venti, & Majæ colles. Civitatis obsessæ nuncio perturbatur Aula Catholica, & belli expeditionem suscipere cogitur Arus. Lusitanus Badajocii solvit obsidionem. Triumphantis in modum, urbem Arus ingreditur. Villabuim diripit. Elvum obsidet. Subsidia magno strepitu Ulisippone comparantur. Cantagnedæ Comes summus exercitus Lusitani Dux, Elvum liberaturus pergit. Prænunciat Aro per litteras, qua ipse die, qua hora, quibus copiis, qua parte subsidio sociis venturus sit. Inito certamine, Sangermanensis in capite sauciatur, unde prosternitur Castellensium acies. Elvus obsidioni eximitur. Arus ad Aulam revocatus, in eodem gratiæ loco, quo anteà retinetur. Studiosiùs cum Gallo pacem tractat, ut universas imperii vires in Lusitaniam convertat. Consulitur quisnam ex Europæ Principibus inter utrumque Regem, discordiarum arbiter, melior æstimaretur. Summus Pontifex, Cesar, Veneti suspecti. Maturandę pacis negotia Mazarino & Aro commendantur. Congressus inter eos apud Irunem utriusque regni confinium, condicitur. Anglus Legatus, Galli, Hispanique auxilia pro reducendo suo Rege, implorat. Summa utriusque partis contentione, Lusitanię articulus agitatur. Capitum summa inter Hispanum, Gallúmque ad Pyrenęos compositę pacis. Quæ Mariæ Theresię cum Gallo, nuptiis firmatur.

LIBER SEPTIMUS.

Rex Catholicus in Lusitanum parandum bellum intendit. Acerrimè tractatur de summi Ducis electione. Ioanni Austriaco Philippi filio notho arma commendantur. Gubernator armorum secundo loco Sangermanensis renunciatur. Militum

numerus. Exercitus Campomajorem initio petere visus, averso itinere Origuelam repentè invadit, arcémque adjacentem delet. Arroncii oppidum Ioanni se addicit. Sexdecim Lusitanorum equitum turmæ, vim hostium lacessere ausæ, partim cęduntur, partim fugâ dilabuntur. Alconcellum recuperat Austriacus. Acria per otium, inter Italos, Hispanósque, de ordine & loco, oriuntur dissidia. Ioannes, Duces Italos asperrimis verbis increpat. Emanuël Carafa pro Italica natione respondens, ob libertatem in custodiam conjicitur. Dirimitur per regem, nationum litigium. Vere appetente, Austriacus in proximi belli conatum incumbit. Non minor agitatio sollicitos habet Lusitanos, unde severiùs invehuntur tributa. Catharina Portugallia Bregantii soror Regi Britanno desponsatur. Ei Tingi, situm in Africa oppidum pro cumulo dotis accedit. Religionis causâ Rex Catholicus municipium intercipere instituit. Ejus promissa aversatur Ludovicus Almeïda, & oppidum in Angli ditionem concedit. Villabuim funditùs diruit Austriacus. Multas equitum Lusitanorum turbas fugat Alexander Correra. Morba per iter invaditur. Iurumeniam versus dum tendit Ioannes, novus repentè de cœlo, nubilâ nocte, conspicitur fulgor. In Lusitania quæ circum oppidum erant propugnacula, Castellenses irrumpunt. Intestinus oritur in urbe tumultus, qui Pinti Præsidis prudentiâ extinguitur. Menesius Lusitani exercitus Dux, expeditionem quamprimùm parare milites jubet, ad succurrendum Iurumeniæ. Urbis tuendæ spe prorsus afflictâ, palam inde re infectâ discedit. Iurumenia post arctam integri mensis obsidionem, Austriaci virtute atque auspiciis evicta, Regique Catholico restituta. Ad villamvitiosam ducit exercitum Ioannes, Lusitanúmque nititur elicere ad pugnam. Aveirum recipit, dimissisque cum vita & opibus Oppidanis, ad terrorem solo equat. Monfortis deditur. Crati excidium, cujus Gubernator Austriaci jussu, sclopis in medio foro transverberatus occumbit. Adversus Oguelam victor exercitus tendit. Dum Gubernator, Ioannis colloquium petit, Castellensis miles sine imperio urbem pervadit, prędeque duntaxat avidus, à sanguine abstinet. Prędam Lusitanis restituendam jubet Austriacus, honestásque illis conditiones tribuit. Sartiranę Comitem Oguelę Pręsidem relinquit.

LIBER OCTAVUS.

ULisipponis petendæ consilio omisso, Austriaco permittitur bellum pro suo arbitratu gerere. Paratur Classis, ejúsque regimini imponitur Dux Averensis. Veteres Legiones quæ Mediolani versabantur inutiles, in Castellam transvehuntur. Bregantius à matris avulsus tutela; virtutis & fortunę opinionem penes indigenas, & exteros captare optat. Cantagnedæ Comitem ad se vocat, & Transtaganę armorum imperium in Sancium Emanuëlem Comitem Villaflorę transfert. Is invisens arces, & opida regni, Eboram negligit. Ioannes, diutiùs quàm crediderat belli expeditionem extrahit. Qua de causa. Badajocio profectus, Eboram petit. Sancius ultimam Castellensis exercitus aggressus aciem, cùm aliqua cęde recedit. Austriacus, per Didacum Cavallerum circunjacentia municipia, ad deditionem compellit. Ludovici Meschitę Gubernatoris Eborę, viri militiæ planę imperiti, jussa recipere detrectant Duces. In subsidium urbis electi mittuntur equites, sed improspero exitu. Ludovicus de Sousa electus jam Portus Antistes, communi deditionis consilio pertinaciter obsistit. Civium confusio. Milites pugnę cupidos compescit Austriacus, ne prędâ opulenti distraherentur. Nono postquam obsessa est die, Civitatis fit deditio.

Allato

Allato Ulisipponem urbis amissæ nuncio, populus concitatur. Irrumpit in sedes Antistitis & Cantagnedæ, eásque diripit. Extinguitur voce Principis tumultus; cujus auctores aliorum obtentu criminum, sceleris pœnas dant. Severè præcipit Rex Catholicus ut Eboræ cives clementer tractarentur. Copias, Ioannes ad dimicationem instructas movet. Infeliciter ad Odigebense flumen cœptâ pugnâ, gressus avertit ab hostibus. Sancium restitantem flectit ad pugnam Scombergius. Canalia pugna, in qua Lusitanus plenâ, opimáque potitur victoriâ. Castellensium cæsorum, sauciorum, captorum numerus. In Marchionem Pirovanum mira canis fidelitas. Ulisipponensis Antistes, populo hilariter turbulento, duo millia nummûm ex fenestra projicit. Amissa Ebora, brevi à Lusitanis recipitur. Didacus Cavallerus missus ab Austriaco, ut Elvum furtim caperet, expectatione delusus revertitur. Ignis injectus bellico pulveri funditùs evertit Arroncium. Aulicorum Austriaco iratorum questus. Huic præcipit Rex, ut cum lectis è status, bellíque Senatûs consiliariis, sibi de bello meliùs gerendo consulat. Dux Ossunensis propugnaculum extruit propè Almeidam. Conflictus apud Ieresium, in quo Castellensis primo impetu obrutus, posteà concidit hostem. Accedit ad Aulam Sangermanensis, ut excutiat calumnias sibi ab æmulis afflictas. Militiæ munere devolutus, arma in Lusitaniam resumere vetatur. Alexander Farnesius externi equitatus Magister renunciatur. Cantagneda Valentiam Alcantaræ petit, in ejúsque possessionem pro Bregantio traducitur. Ossunensis cum exiguis copiis Castellum Roderici aggreditur. Obsidionem solvit, & deinde profligato exercitu sibi fugâ consulit. Philippus Austriacum exauctoraturus, ipsum per ministrum monet, ut ultrò abdicatis militiæ curis, Consocram continuò secedat. Comes Marsinus curam armorum subit, donec Ioanni succederetur. Propugnaculum ab Ossunensi constructum solo æquat.

LIBER NONUS.

Austriaco sufficitur Marchio Carazenæ. Is sententiam expromere jussus, censet Ulisipponem rectà petendum; aut prætermissis munitis oppidis, omnia incidio, ferróque vastanda. Didacus Correa, dum inhibere prædarum impetum conatur, à Lusitanis, cum quingentis equitibus sternitur. Comes Marsinus avidè certaminis causas quærit. Alexander Farnesius Valentiam intercipere tentat, sed re vacua discedit. Ad primores Ducum Oratio Carazenæ, qui cum exercitu ad Villavitiosam dirigit iter. Oppidum capit, cujus Gubernator Brittus ad arcem confugit. Interrita Carneri Centurionis audacia. Cantagneda subsidia laturus obsessis, Carazenensis adventus sui certitudinem denunciat. Montisclari pugna, in qua victor Cantagneda, Lusitani tandem diadema regni in Bregantii capite fixit. Obsidio arcis Villavitiosæ solvitur. Gravis Regem, ac ministros cura percellit, an, & quomodo bellum reparandum. Philippi Regis interposita mors, belli consilia sustollit. Hujus interitum cometes paucis antè mensibus nunciavit. Per dolum mutato Regio codicillo, pro Medinæ Duce, Aitonæ Marchioni, Imperii regimen adscribitur. Ioannes, ultimos patris amplexus exoraturus, accedens, non admittitur. Philippi mores. Apud Escurralium sepulchro conditur. Testamenti ejus series compendiaria. Rege tumulato, prima quæ Reginam Gubernatricem potissimùm ursit cura, fuit de Lusitano bello deliberatio. Regina cupidè huic imponere bello finem desiderat. Favet ejus consilio Medinæ Dux. Ejus oratio in Status Senatu. Contrà disserit Everardus Nitardus. Austriaco, Provinciæ Belgicæ demandatur Prefectura. Rex Angliæ, ni pacem amplectantur Hispani, Lusitano se terrâ, maríque affuturum

rum

rum jactat. Reginæ consensu, cum Lusitano quæsitæ pacis interventor assistit. Pacis conditiones. Octavo & vigesimo post defectionem anno, Lusitania suo tandem Regi redditur.

LIBER DECIMUS.

BEllo externo composito, quasi civile in Lusitania prorumpit. Regis Alfonsi vita, instituta & mores. Odemiræ Comiti traditur erudiendus. Antonius Contius subdolè captat Alfonsi benevolentiam. Stolidâ fortitudinis ostentatione, in mortis discrimen bis se Rex implicat. Per Status Senatum publico nomine monitus, vitia mutat, non mores. Partes & factiones in Aula fovet Contius. Inter filium & matrem contentiones exoriuntur. Senatus decreto, Contius, omnésque ejus impuræ factionis clientes, ad Brasiliam exules ejiciuntur. Aloisia quod diutiùs tenere non poterat, Imperium Alfonso dimittit. Assumptæ dominationis initia. Comes Castelmeliorius, Comes Autogiæ, Cæsárque Meneseus ad Imperium sibi tenendum, Triumviratus similitudinem constituunt. Regis tandem, regníque unicus moderator remanet Castelmeliorius. Primarios regni cives exilio multat. Consilium orditur opprimendæ Aloisiæ, quæ jussu Regis à Regia discedit. Alfonsus, nullo adversante ad pristina facinora redit. Marchionem Fontanum ad interitum quærit. Sicarii Regis impetum faciunt in Comitem Encerensem. Ab iis Noronia lethali confectus vulnere, extinguitur. Religio in ludibrium adducta. Contius Ulisipponem revocatus in regni fines expellitur, artibus Castelmeliorii, cujus potentia decrescere cœpit. Pulcherrimo vitæ instituto, moderationis laudem sibi promeretur Petrus Alfonsi frater. Regis cum Principe Nemurtia connubium. Aloisiæ Gusmanæ mors, & animi dotes. Inter Regem & Petrum ingravescunt dissidia. Regina, à viro ludibriis, à Castelmeliorio expulsionem injuriis affecta, ad Petri partes accedit. Is Castelmeliorii expulsionem à Regia, deposcit. Senatus super ea re variæ sententiæ. Proceres, urbísque Patricii à Petro convocati, illius se causæ alacriter affuturos respondent. In ejus favorem tumultuatur Ulisippo. Castelmeliorius se ab Aula furibundus proripit. Henricus Miranda, & Antonius Sousa nocte intempesta diffugiunt. In summa rerum confusione, regni Comitia coguntur. Regina ad Franciscanarum Monialium Cœnobium divertit. Litem de matrimonii rescissione apud Ecclesiæ Iudices incohat. Exutus imperio, custodiæ traditur Alfonsus. Omnia imperii jura, præter Regias fasces & nomen, Petrus assumit. Regina, dirempto cum Rege matrimonio, ordinum consensu Petro nubit. Rex ex Insulis Tertiis revectus prope Ulisipponem degit, attentissimè custoditus.

APPROBA

APPROBATIONES.

DE mandato noſtri admodum Reverendi Patris Generalis vidimus opus cui titulus eſt, BELLUM LUSITANUM, &c. nihilque in illo reperimus, quod Orthodoxæ fidei, aut temperantiæ morum oppoſitum ſit, imò ſcriptionem elegantem, & cultam, & utilium documentorum refertam, quæ authori laudem, reipublicæ emolumentum, & eruditis delectationem, & uſum comparatura ſit. Idcirco publica luce dignum cenſemus. Matriti die ſexta Septembris 1682.

Don ANDREAS TELERA,
Cleric. Regularis.

Don LUDOVICUS ABAUNZA,
Cleric. Regularis.

HOc opus inſcriptum BELLUM LUSITANUM, & à Rev. P. D. CAJETANO PASSARELLO, Præpoſito noſtræ Domus Matriti compoſitum, & juxta præfixam aſſertionem Patrum, quibus id commiſimus approbatum, ut typis mandetur, quod ad nos ſpectat; facultatem concedimus. In quorum fidem præſentes Litteras manu propria ſubſcripſimus, & ſolito noſtro ſigillo firmavimus. Datum Tuſculi die 11. Octobris 1682.

D. THOMAS SERSALIS,
Præpoſitus Generalis, C.R.

D. ARSENIUS CAVEDONE,
Secretarius C.R.

SUMMA

SUMMA PRIVILEGII A CHRISTIANISSIMO Rege concessi.

LUDOVICUS MAGNUS GALLIARUM ET NAVARRÆ REX CHRISTIANISSIMUS, Diplomate suo sanxit ne quis per universos Regnorum suorum fines intra sex proximos annos à die publicationis exemplarium computandos, imprimat seu typis excudendum curet, & venale habeat opus, quod inscribitur, *Bellum Lusitanum ejúsque regni separatio à regno Castellensi cum abrogatione superadjecta Alfonsi Regis Lusitani, Authore D. D. CAIETANO PASSARELLO Catansariensi Clerico Regulari*; præter ANISSONIOS Bibliopolas Lugdunenses, aut illos quibus ipsimet concesserint. Prohibuit insuper eâdem auctoritate Regia omnibus suis subditis, idem opus extra Regni sui limites imprimendum curare, & impressum divendere, vel quempiam ubicumque fuerit ad id agendum impellere, ac instigare sine consensu dictorum ANISSONIORUM; Qui secus faxit, confiscatione librorum, aliâque gravi pœnâ multabitur, uti latiùs patet in diplomate regio. Dabatur Versaliis, die vigesima Januarii, anno Dom. 1683.

Ex mandato Regis,

Signatum

IUNQUIERES.

Inscriptum Registro Bibliopolarum Parisiensium, juxta Senatus Decretum, die 27. Februarii 1683. Signat. ANGOT.

DE

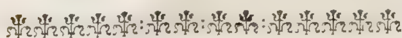
DE BELLO LUSITANO LIBRI PRIMI

SUMMA.

USITANIÆ descriptio. Hanc Regionem, olim incultam, ac propè desertam, Henricus Lotaringius restaurat, incolásque ad civiliorem vivendi formam redigit. Ei Castellæ Rex filiam collocat, data pro dote Portu urbe, cum Portugalliæ Comitis titulo. Alfonsus Henrici filius, ob prostratos prælio Mauros, Rex proclamatur. Sebastiano in Africa cæso, succedit Henricus Cardinalis. Is moriens absque liberis, multos relinquit regni competitores. Philippus II. Hispaniæ Rex, Antonio Portugallio devicto, rei Lusitanæ potitur. Dux Bregantiæ, regni amissi dolore perculsus, simul & metu Philippi, occumbit. Theodosius Ducis filius, desperatâ regni cupidine, phreneticus moritur. Galliæ Rex Ludovicus XIII. Hispaniæ Philippus IV. totum regiminis pondus, ille in Cardinalem Richelium, hic in Comitem Ducemque Olivarium, devolvit. Olivarius dissidia in Gallia suscitat. Richelius Suecum, Danum, & Hollandum in Austriacam familiam commovet. Catalaunia deficit à Catholico Rege. Mutationis imperij in Lusitania variæ causæ. Sub Ministris regiis Suario & Vasconcello omnia venalia. Richelius, ad suscipiendum avitum regnum hortatur Bregantium, qui operâ Pinti ad explorandas & flectendas civium mentes utitur. In colloquio Ulissipone habito, diversæ sententiæ de Lusitano imperio mutando. Locustarum prodigio prænunciatur imperii conversio. Variis dolis circumvenire Bregantium conatur Olivarius, qui ipse suis dolis capitur. Contra eum Ministrorum quærelæ apud Regem. Lusitanorum affectus erga Bregantium. Ad ipsum Almadæ oratio. Iussu Regis vocatus ad Aulam, ire recusat. Cunctantem tandem ipsius animum Antistes Elvensis expugnat. Occultum uxori consilium aperit, quæ virum jampridem spe, metúque pendentem ad Regni rapinam impellit. Rei agendæ tempus & ordo statuitur. Fortuitus casus, parvíque momenti res, conjurationem penè disjicit. Audax Georgii Meli facinus. Philippa Villiena defectionis die constitutâ, filios accendit & armat, exemplóque suo alias nobiles Lusitanas peracuit & illustrat. Conjurati Regiam occupant. Vasconcellus in armario latens ab Antonio Sotenlio conficitur, cadaver ejus pecudum alimento relictum, à Sodalibus Misericordiæ sepelitur. Ejus virtutes & vitia. Diripitur domus Decani Bracarensis. Margaritæ Principis constantia. Antonii Silvæ fides refulget, Antistes Ulissiponensis solemnem instituit processionem, in qua verum aut fictum

miraculum vulgus maximè movet. Is in speciem invitus usque ad Bregantii accessum, novæ gubernationis arbitrium subit. A Legatis Regni nomine missis, Bregantius Rex salutatur. Ulissiponem ingreditur magnâ pompâ, ibique coronam suscipit. Margaritam Principem ad Cœnobium extra urbem transferri jubet. Ad Iulianam arcem occupandam toto conatu incumbit. Ioannes Cueva ad defectionem inducitur, spe præmii. Ad exhaustum ærarium locupletandum, argenti usuarii acervos conferunt Cives, quin & mulieres monilia ultrò offerunt. Variis ærumnis afflictatur Margarita, instigante Francisco Luzena. Quis aulæ Catholicæ motus & habitus fuerit, cùm descivit Lusitania, & Olivarii in primis. Rex ea de re belli statúsque Senatum consulturus accersit. Ognatus censet omissâ Catalaunia, Lusitaniam sine mora urgendam. Ejus argumenta. Contra Olivarius differit, cujus sententia vincit. Comparantur copiæ pro Castellæ munimine, quibus præficitur Dux Sidoniæ Medinæ. Lusitaniæ defectio, reliquas regiones quæ antiquæ suæ ditionis & juris erant, attraxit.

BELLI LUSITANI
LIBER PRIMUS.

LUSITANIA, quæ, & Portugallia parvo discrimine dicitur, ad Oceanum occiduum in extremo Hispaniæ angulo sita, fines ab Austro Anam per amnem dirempta, Bæticam habet, à Septentrione per Durium divisa, Hispaniam Tarraconensem. Hoc regnum exigua ea quoque parte comprehensum, quæ Portugalliæ ei nomine jungitur, tres in Provincias scissum Cistaganam habet, & Transtaganam Provincias Tago interfuso fluvio distinctas, simul etiam eum terræ tractum, qui ultra Durium præcipua soli ubertate, omnísque pabuli copia ad Minium usque fluvium extenditur. Universum autem longitudine amplectitur quadringenta millia passuum, minori multò latitudine, & ubi latiùs explicat se centum amplius sexaginta, ubi magis contrahitur octoginta. Insigni nobilitate continet idem urbes Cis Tagum Ulisipponem regni caput, & sedem imperii, circumsparsæ telluris amœnitate, annonæ abundantia, cæli temperie, mæniúmque circuitu, Hispanarum urbium nulli secundam. Eboram ultra Tagum, quæ ob ejus præstantiam, & incolarum frequentiam inter arcti cæteras regni urbis prænomen sortita est; & Bracaram etiam Sacrorum antiquitate, ac splendore, ac ruinarum memoria primatus auctoritatem jactantem. Regionis solum, nisi quod pleno alveo, aut ex eo latè manantibus rivis circunfusa flumina rigant, magna ex parte sterile, incultum, atque infæcundū est; siccitate, solis æstu torretur; solitudine squalet. Id tamen incolarū adeò labore, curáque & nundinarii propè maris suppletur obsequio, ut nedum regio exuberet necessariis, sed etiam in mercibus peregrinis aliqua ad vitæ usum, plura ad omniū ferè sensuum oblectamenta extra Europæ latitudinem mittat. Hoc frequentibus antea regnum, raris nunc incolis habitatur. Id modo indigenæ tribuunt fortuitæ Martis ruinæ, bellíque quod ibi nuper exarsit voracitati; nos autem, & volvi hanc provinciam censemus fato quodam totius Hispaniæ, quæ jam effæta, & valdè incolis imminuta plus opinione, & consilio, quam vi, & robore externis imperitet. Gens Lusitana tamen eo loco, eo hominum numero adstricta, sed virtute, atque animo longè amplior, Africæ quondam potuit subigere partem, novas Insulas aperire, & per ignotum navigantibus iter evadere ad Indos, illísque tributum imponere; totam fermè Asiam commendatione

mendatione rerum geſtarum, armorúmque terrore complere. Mores eorum, niſi æmulatio, aut contumelia forte tetigerit, aperti, faciles ſunt, & mitiores, quàm in fronte jactantur, cultus elegans, non ſumptuoſus; victus ſplendidus, & frugalis. Religionis, juſtitiæ, ſapientiæ, armorum mirifico ſtudio tenentur. Caſtellenſes vanitatis, atque ſuperbiæ odio potiùs quàm ioco Luſitanos inſimulant, unde illos turgidos vocant, ſed quidam in illis animi tumor nobis oriri magis videtur ex magno animo, quàm inflato. De hujuſce gentis origine, prætermiſſis veterum monumentis, temporis labe, aut invidia, aut negligentia ſcriptorum cum fabularum varietate corruptis, unde ſcilicet orti, unde aucti, propagatíque fuerint, quàm peregregiè obſtiterint Luſitani Romanæ virtuti, atque ejuſdem quæ univerſa premebat imperio ſublimioris potentiæ moli, quidve ſingulariter geſſerit Viriatus tot illatis Romanis cladibus celeber, & quod tanquam hæreditario gloriæ armorum incitamento, ornatúque Luſitana indoles agitetur; pro certo conſtat, hanc Luſitanam regionem horrentem olim, incultam, ac propè deſertam, incolas ejus aſpero more, diſſona lingua, ruſticis fermè ſedibus vagos ab Henrico Lotaringio reſtauratam primùm fuiſſe multis ex Gallia coloniis adjectis, eóque horrido propè more ad civiliorem vivendi formam redacto. Hunc virum natura ſua bellicoſum, & animo acrem, ſtirpis præterea claritate tumentem, & quod arma ea tempeſtate Gallorum latè, ac victricia, per Orbem obſtreperent, propinquum animo inquietum, præfervidúmque cum metueret Alfonſus hujus nominis ſextus Caſtellæ Rex, ſatiúſque propterea duceret gratia experiri, quàm maleficio novum Principem velle generum ſibi adſcivit, ei collocata filia Thereſia, auctóque pro dotali ſtipendio Portu urbe, aliiſque Durii ad oſtium jacentibus oppidis cum Portugalliæ Comitis titulo, ex qua Portu civitate nationi, ac nomini Galliæ muliebrem per dotem adjuncta, rectè plerique ſentiunt Portugalliæ appellationem conflatam.

Ex Henrico, & Thereſia Comitibus eſt ortus Alfonſus, qui ob Mauros in prælio inſigni cæde proſtratos militari ſtudio, atque plauſu in illo ardore victoriæ Rex proclamatus, auguſtum hoc ſibi partum virtute nomen, aliis poſt dotibus auctum, atque exinde retentum ad poſteros tranſtulit. Regius inde ſtipes effuſus præclara Principum ſobole floruit uſque ad Joannem primum Regem Luſitaniæ, Petri item Regis filium nothum, qui legitima quanquam ſucciſa linea cum juri in eo gratia, aut viri meritum præpolleret fortuna, & opibus potens in Luſitania regnavit. In hoc ipſo Joanne cum natalium licèt vitio ſervata, & propagata familia regia continenti Regum ſucceſſione multis poſt annis cum Cardinali Rege Henrico, qui Sebaſtiano in Africa cæſo ſucceſſit, & ſine liberis obiit, tandem extincta eſt. Cæterum ne illuſtris familia interiret, ne ſæva per bella orbum jam regnum hæres externus acciperet, jacta apud regni proceres mentio, moxque ad ſummum Pontificem lata eſt; ut Cardinali Regi qui ſacris erat initiatus, canonico impedimento remiſſo, fas eſſet pro reipublicæ bono connubium inire. Sed Philippus Secundus Hiſpaniarum Rex, ſpe, opibus, votis, juríſque ſuffragio jam tunc ante alios in regnum erectus inflammatúſque, id acrius Romæ per ſuũ Legatum interpellavit, utile ſibi, & revera, ac ſolida in ſpeciem oratione propoſita, ſcilicet contumelioſum, & vanum futurum indultum, ac populorum offenſioni, decrepitum & intermortuum propemodum ſenem in ſpem inanem habendæ prolis, ſacerdotium, & ſacram Purpuram abjeciſſe. Quod

A 2 mox,

mox,& exitus comprobavit. Quippe Henricus ſexdecim intra menſes curis regiminis obrutus, atque ætate confectus extinguitur. Inter hæc expectatione occidentis imperii per legis, ambitúſque ſubſidia competitores ſublati Principes, Rex Philippus pro regno invadendo jus repetebat à matre Iſabella Emanuelis Regis filia productum, Parmæ Princeps Raynutius à Maria Portugallia ex Odoardo Regis quoque filio progenita. Duci Bregantiæ præter regale genus, & populare indigenæ nomen jus etiam uxoris, quæ erat eo tempore Catharina ſuperſtes altera filia Odoardi, ſuffragabatur. His ita adhuc integro Henrico quia hærede vacuum proximo interitu regnum facturus erat, jurium altercatione commiſſis, & minas in medio, & ancipites quoque miſcentibus ſtylos ſeſe etiam intruſit Catharina Medicea Reginæ Galliæ, quod genus ipſa duceret à Mathilde Bononienſi uxore Alfonſi tertii Regis Luſitani, & hæc Aſtrologorum utique errore,ſive fallacia potiùs, quàm jurium vigore aut legibus freta, qui fœminæ ambitioſæ prædixerant liberos omnes in regio ſolio, ac regio diademate conſpecturam fuiſſe, ipſa propterea quaſi induſtria, & conſilio ſiderum motus, affectionéſque juvaret, aliena volvebat regna, quò & vaticinium impleret, & ſobole quoque regia ea tempeſtate laborans, ac propè labans Gallicum regnum exoneraret. Cæterùm cùm reliquos ut longinquos, aut exteros, aut enerves & viribus fluxos à quibus metuere nihil aut cupere poſſet, Luſitanus repudiaſſet, robuſtior, celebriórque in illo negotio pendebat inter Regem Philippum, & Catharinam Ducem Bregantiæ lis, alterum ſe ut maſculum licèt ortum à fœmina præferentem, alteram licèt fœminam, cujus tamen à mare manabat jus, erâtque gravis, acritérque jactati hujus litigii cardo, ſexus an lineæ pro regni ſucceſſione ratio potior habenda eſſet?

Acceſſit & cauſæ Antonius Portugallius Ludovico Regis altero filio natus, & is quanquam nothus pro regni hæreditate advocabat clandeſtinum Ludovici cum ejus matre connubium, nullis tamen, ut vulgò dicebant, ſynceris teſtibus roboratum. Aderat tamen Antonio concitatus populi favor in regiam familiam pronus, robur ætatis, militare, capax imperii, avi, patríſque propoſita imago, & quod eadem dilectæ, regiæque domus, validioris ne ſpes turbaret, aut regnatura, aut peritura reliquia eſſet; pars præterea, at ea exigua nobilitatis, quam Philippi largitio, ambitúſque qui omnia in conſilium verterat, incorruptam reliquerat. Ad hæc in Luſitania, in Caſtella, & alibi etiam interdum cum truncus legimus Regum exaruiſſet memoriæ proditum eſſe, haud dedignatos populos eſſe regios ſubmittere faſces hominibus nothis. Tandem legibus ſpretis, & ſtudio, aut cavillo ſingulorum eluſis ad arma deventum eſt, quæ quidem imperia Regibus circunſcribunt, ut res domeſticas jura privatis. Proinde pecunia, atque copiis quas diutiùs ſpe ipſe imminens regno paraverat, Philippus abundans, Albanum rerum in bello geſtarum gloria cunctis ſuæ ætatis Ducibus parem Uliſipponem infeſtum movere exercitum juſſit. Huic Duci, hiſce copiis tumultuario propè delectu, & cum impetu magis quàm vi, rudíque milite occurrit Antonius, ſignı́ſque collatis fractus eo prælio diſceſſit. Altera paulò poſt ad Portum urbem conſerta pugna idem Antonius victus, ac penitùs profligatus, tandem inermis, nudus afflictus cùm prægustato infeliciter regno,tum domo exactus in Galliam profugit, armíſque victor Philippus, & jure, id cohoneſtare quantum poterat arma, rei Luſitanæ potitus eſt. At verò Bregantiæ Dux, quâ aurâ populi deſtitutus, quæ pro

pro Antonio plenior afflabat, quâ æmuli Regis exterritus opibus, priusquam bello res cum Antonio decerneretur, monuit secretò Philippum de actione, & jure uxoris ejus in regnum, quod si eidem ipsi pro Bregantio imminutum velut inopi videretur alia nec ea iniqua saltem mercede resarciret jacturam regni, & injuriæ aliquod pignus, seu levamentum in spoliata imperio domo relinqueret. Sprevit autem Philippus, ut plerumque Principes solent, vacua viribus argumenta, auxítque ludibrium ut ex eo magis spem, animúmque Ducis infringeret, quod Filium ejus Barcelli Ducem à Mauris in bello captum, auróque à Philippo redemptum, & asservatum, idem in potestate tanquam obsidem retineret. Quod Bregantius animadvertens, & quod frustra ex animo patefacto vehemẽtem Regi suspicionem, odia & pericula sibi comparavisset, mox retractare propositum simulans, misit ad Regem, qui ei chirographum suo nomine traderet, in quo juri suo cedere, & curas de regno abjicere planè profitebatur. Tum verò Philippus artibus artes ludificans ea cautione, aut obsequio se minimè egere cum quodam fastidio, rictúque superbo respondit, codicillos tamen accepit, jussitque Simancæ in regio tabulario asservari. Post hæc fuso Antonio, fugatóque, regnúmque omnino Philippo obtinente; Bregantius licet invitus in ejus verba juravit; sed paulò post æstu agitatus invidiæ sibi interversi ab æmulo Imperii, regníque amissi dolore perculsus, simul & metu ne à Rege tam prudenti, quàm timido, & cauto, ut jure suspectus aliquando prævertetur, occubuit.

Hunc Ducem filius ejus Theodosius in jure amplissime domus æqualis, at spiritus celsitudine major excepit, cujus adeò quidem affixus hærebat in animo aculeus injuriæ in communem familiam rapto ex imperio prætentæ, ut Philippo secundo erepto, hæredem ejus Philippum tertium cum regio apparatu, atque pompa ad Ulisipponem tendentem, circa Villavitiosam excipere, atque in arcem conjicere cogitaverit, ibíque militibus custodire, donec ablatum redderet regnum, sed amicorum hortatione temerario ab hoc consilio deterritus, attentare subinde statuit Ulisipponensis animos populi, dilectæ si fortè domus, si juris, si nationis communis ratio, dum ipse repente in regnum anniteretur, offusæ de majestate, Regísque potentia formidini prævaleret. Cùm enim prudentia, ingenio, animóque longè Rex filius à patre degener ostenderetur, ex imminuta quæ id temporis vagabatur novo de Rege fama major audacia imperiíque habendi fiducia, & cupido Theodosio Principi creverat. Is igitur ubi Ulisipponem ad salutandum Regem perrexit, suis clientibus, atque famulis quos longo ducebat ordine injunxit, ut de industria cum regiis, sed velut casu interposita rixa per eam explorarent animos populi, qui si Bregantio fortè favere, ac plaudere nomini videretur, turbis immisti & clamore, atque armis simul annisi tumultum, & vires magis extenderent, cum calere cæpisset res, in tempore ipsum acriori conatu Ducem, & partium vindicem affuturum. Quo utrosque inter famulos jurgio, ut Bregantius descripserat, excitato, tunc plebis studium Bregantio propitium perspectum est, sed rixa ut in speciem fortuita, cum majori concursu nisúque hominum statim dirempta esset, spem inde conceptam sustulit. Bregantius tamen eoúsque in se prono comperto favore populi, certaminis rursum experiri fortunam voluit; cúmque Rex extra urbem voluptatis causa diverteret, acriorem porrò contentionem voluntaria, atque levi subjecta causa inter suos, clientésque Regis objecit. Hæc gladio-

rum scloporúmque concursu per vulnera, & ictus utrisque profectò anceps, cruentáque partibus cecidit, sed cùm extra urbem loco infrequenti certamen arsisset, id iterum pro Bregantio Lusitanos animos prodidit, at majoris fomento incendii ex loco materia defuit. Tunc Philippus popularium fidei diffisus quæ Theodosio proclivior bis interluxerat; ejusdémque conatus ut altiori causa, atque mole productos metuens, quem etiam alacriùs, quia impunè, ac licenter grassari, se séque jactare inter gentiles noverat ab Lusitania satis idcircò munita repentè discessit. Igitur Dux Theodosius cùm spei vacuus, mœrore plenus, Villavitiosam reversus esset, ibi jam desperata cupidine regni anxium, inquietum, ac plane miserum ambitione contortus vitæ reliquum duxit. Ad extremum fato cessurus in phrenesim incidit, qua quidem eversa mente, lassatóque curis mordacibus spiritu non nisi arma, conflictus, & acies delirantis ab ore fluebant, vi omnia morbi tunc eruente, quæ totius vitæ curriculo inania regni consilia decoxerat. Quanto autem ipse flagraverit regnandi ardore Theodosius, quantúmque ea ipsa velut transmissa semine flamma posteros ejus afflaverit, vel extremo vitalis fabulæ actu, funeris scilicet pompa monstratum est, quod ex cinere humana quoque fumante superbia, regio more, regiisque insignibus sed clam inter domesticos factum est. Theodosio Bregantiæ Duci Joannes successit à suis civibus idem postea Lusitaniæ Rex acclamatus, qui ita natus, ita educatus paternísque consiliis & rudimentis imbutus, parenti consimilem mentem, non tamen eumdem impetum animi, & audaciæ vigorem sumpsit; quin imò cunctator & valde cautus parum spei, parum sibi, & hominibus fidens, ita regnum desiderat, ut ad singulos casus intentus, sempérque sollicitus, suo multò plus in illo occupando uti, quàm arbitrio fortunæ vellet.

Inter hæc, labentibus annis, Imperium Hispaniæ cecidit in Philippum hujus nominis quartum, Gallicum verò in Ludovicum decimum tertium, quorum vasti regiminis pondus alius omninò devolvit in Comitem Ducémque Olivarium, in Cardinalem alius Richelium, utrumque ex nimia Regum suorum facilitate, & ut pronum est suspicari, ex odio & fuga laborum, quos reip. bene gerendæ impendi necesse est, supra modum fortunam, & arrogantiam augentem. Hi ergo duorum potentiorum Europæ Regum pro ministerio publico Principes, regnorum, Regúmque arbitraria ferè possessione ad summam potentiam evecti, & cum publica, tum etiam privata æmulatione discordes, séque invicem atterentes, tanquam Europæ cardines multa vi, multa artibus ordientes cuncta volvebant, commiscebántque. Vitio Olivario dabatur suscitare, atque alere fraudulenter ipsum in Gallia, ut mobili ingenio, gente, ac novitatis prona dissidia, fluctúsque civilium bellorum, ea propter conspirationem Aureliani Ducis ad immutandam formam Regiminis, tumultus procerum, partium irritamenta, motúsque Reginæ matris exilium, & fugam & omnia reipublicæ turbamenta, quæ Galliam satis afflixerant, Olivarii fraudes, ac dolos contexuisse Richelius intelligebat. Proinde apertè illum Richelius aggressus, Suecum, Danum, Hollandum quósque in Germania & Italia obvios Principes habuit adversus Austriacam familiam, & Imperium Hispaniæ commovit, armavit, consilio, pecuniâ juvit, & quoniam Britannicus Rex, ne Gallus suo genio infestus, propinquus, ac vetus æmulus cresceret Hispano, ut opus erat, consentiebat, illius regni, Regísque excidium per intestinas discordias molitus est,

éaque

eáque turbida sanè consilia, quæ vivens in Anglia Richelius effuderat, ipso deníque mortuo, & cum tragico, & impio jugulati Regis exemplo funestum exitum habuere. In hoc habitu rerum, Catalaunia à Catholico Rege descivit. Causæ defectionis vulgares, & palàm obtendebantur, aucta nimirum tributa, violenter à populo extorta, & cum sanguine emuncta propè pecunia, vetera indulta Principatûs abolita, mores, leges, consuetudines, jura, in externa vitia delapsa, merito aut jure secluso, omnia venum, aut gratiæ dari. At verior, & minus quidem jactata sermonibus causa erat, inter has communes regni querelas, & sueta quæ bellum afferre solet incommoda, tempestivum tunc accidisse Richelio per homines aptos popularium ibi fidem corrumpere. Et reverà Olivarius cùm omnia dominationis consilia, pacis, bellíque trahendi scilicet artes, clientelas, fœdera, Principum amicitias, negotia publica fere omnia, nec rarò nec parcè transigeret auro, subditorum idcircò bonorum avidus, ærarii nimis profusus suo temporario potiùs dominio, quæ Privatorum est labes, quàm Hispani Imperii diuturnitati providere apparebat. Porrò Catalauniæ contumacis exemplum Lusitaniæ defectionem contraxit; nam fortunæ indulgentia, & ingenii sui acumine fretus, elatúsque Richelius sagacissimas artes exacuit. Ea erat prætereà Lusitani regni conditio, ísque in deterius quotidie ruentis illius regiminis cursus, ut per id temporis cuncta ad imperii mutationem penderent. Inter orbis terrarum æmulas gentes, easdémque seu gloria, seu congenito fortè odio, seu offensionum interjecta materia certantes, vehemens, & singularis profectò est hominis Lusitani adversus quemcumque Castellæ virum malevolentia, diffidentia, quodam fastidium, & animi detestatio, cujus nedum dominio, sed etiam ab habitu, moribus, societate, conjugiis, & ipso prope nomine abhorret, atque hæc vehemens, & mutua in utróque oppositio, atque effrænata animorum affectio, quæ mirè inter se utrósque populos agit, in Lusitano tamen ut adustioris, acriorísque naturæ trascendit. Accedit, & vetus atque ita animo inhærens, & insitus Lusitanis erga Regem indigenam amor, ut vulgus cæco illo impetu ductus Sebastianum Regem multis abhinc annis in Mauritano bello interfectum cum pulvis, & umbra jaceat adhuc vivum, & latitantem in Orbe jactet; quæ inveterata jam hujus affecti corporis ulcera multò magis exasperabant in adeo odioso, & fluere, labíque viso paulatim Imperio, vitia, aut errata, quæ tunc Castellenses in Lusitani regni regimine committebant. Enimverò tot internis, externísque cum incerta fortuna bellis Hispano Imperio convulso, & multas in partes distracto, cum ærarium & miles passim exhauriretur, ad ea explenda, severius in Lusitania pecunia, annona, militaris delectus imperabatur; simul ubi ipse Philippus quartus cum regia ostentatione, luxúque in Catalauniam iter indixit, eò Lusitana quoque nobilitas ut abeuntem de more Regem consequeretur vocata est, quod quidem non nisi post acerbas, iteratásque minas ab his Olivarius tandem extorsit, dum Lusitani optimates pecunia, atque opibus Castellæ magnatibus impares, simul more, & ingenio dissimiles, & æmulationis certamine adversi, hos sibi dedignabantur in apparatus splendore præferri, quæ sanè res altiùs in Lusitanorum nobilium pectus descendit, vim inde, & contemptum, & illatam sibi publicè injuriam adversus regni leges objicientium. Adhæc Margarita Sabau-

da Mantuana Dux Lusitaniam eo tempore administrabat, fœmina planè virtute, ac sanguine Princeps, sed cui virium infirmitate, temporum vitio, imperandóque natura sexus inepti, & muliebri etiam imperio Hispanis propè fatali minùs auctoritatis & roboris erat, cùm maximo tunc egeret, in eo fluctuantis regni-regimine; Quod duobus præterea regiis Ministris implicabatur, Didaco nempe Suario, & Michaële Vasconcello, utroque Lusitano, altero à secretis Consilii Status apud Principem Margaritam, Mantuæ Carpetanæ altero à secretis Lusitaniæ Senatus apud Regem agenti. Hi duo pro ambitione quidem potentiæ acriores sibi invicem æmuli, sed pro regni eversione concordes gratiam, quam omni studio, & industria ab Olivario latè captaverant in suorum concivium perniciem, atque nobilium præsertim oppressionem detorserant: ex eo porrò magistratuum fastigia aut fraude, aut amicorum favore, aut fœdæ servitutis præmio acquisita viliores invaserant; reliqua officia, regníque commoda, & jura quasi exposita lucro ut nundinaria venditabantur. Ideo etiam indignus præpositus digno, & fures ærarium, & leges nefarii, & corruptores judicia custodiebant; non virtus fortunæ, non gratiæ jus, non pecuniæ meritum anteibat; omnia erant projecta, venalia, & malis artibus pervia; cúmque præterea administri privatis commodis servientes pro publico bono sibi ipsi adversi, abstractíque utilitatis, honoris, pravi studii contentione alius aliò traherent, quod interesat regnum, convellebatur. Triennio etiam antequam Lusitania deficeret, cùm Ebora casu tumultuaretur perfidiæ, partium, turbulentorum consiliorum, quæ pro Bregantio latenter ebulliebant, manifesta quædam eruperunt indicia, quo tristi nuncio Olivarius valde perculsus, atque commotus plures nobiles Lusitanos, sibíque suspectos ad aulam jussu Regis accivit, neve in fide nutantes jam homines auctoritate publica armatos sineret, quod jam antea lacessitos, & contumeliæ specie perustos plus Lusitanos incendit animos, ejectis à fiduciariis regni muneribus incolis frequentes externi tunc primum sunt introducti. Has queribundas in regimine negligentias, & imperii jam declinantis initia alius & vetus error, alius novissimus cumulavit. Primus nec levis extitit lapsus, Philippum secundum Regem post Lusitaniam sibi subjectam inibi hærentem & opibus integrum reliquisse Bregantium, regiæ nempe sobolis virum, regni jus præferentem auctoritate, viribus, aura populi, turba clientium plusquam subditum in regno tam arcto deceret, circumvallatum, cum nec hominem certè magnum exiguum capere possit imperium, nec in eodem conquiescere regno regia ibi fortè subacta sive delusa progenies sine diademate sciat. Alter nec primo fortasse minor Philippum scilicet quartum, quò Catalauniam reciperet, tegerétque Lusitaniam nudasse præsidiis, veterano proptereà subducto milite, & novo infidóque suffecto, ex quo æmulo antiquo, qui regnum, quod ereptum sibi putabat, acritérque dolebat in tempore aggrediendi occasionem circunspectabat, per ita affectum, ita enervatum imperium ad iter Philippus quasi prælucxit. His omnino Richelio compertis clam per epistolas docuit Bregantium qua planè via, & artificio detruso Philippo facilè posset ipso avitum suscipere regnum, simul ubera Galliæ auxilia, & amicorum Principum fœdera spondet, tum ne aliorum Hispanorum clade regnorum, motis ubíque ac nutantibus rebus Imperii, Lusitaniæ quoque ea tempestate suspectæ succurreret Olivarius,

rius, aliam Bregantio fictitiam epiſtolam miſit ab eodem Richelio ſcriptam, & obſignatam; at diſſimili ſtylo, ac diverſa negotii, quod in prima tractaverat, conficiendi ratione compoſita, monens præterea Bregantium, hanc fictam pro vera, & occulta Olivario exhiberet epiſtolam, ſicque hominem ſuſpicacem, nimiúmque ſibi fidentem, per fiduciæ propoſitam ſpeciem, & fidei jactantiam fallaret perinde ac officium, & fidem in majori ipſe æſtimatione, atque pretio quàm ſpontè oblatum ab hoſte regnum haberet. Quod illicò, ut erat à Gallo inſtructus Bregantius effecit, ſed irritus; dum altiori in ſe judicio collectus & anxius reputat Olivarius, regni cupidinem nulla, aut nimis rara coërceri virtute poſſe. Hujus quamvis caducam, & fragilem ſpem velut humanum ſupra faſtigium, Deóque ſimilem hominem extollentem cunctos humanos rapere affectus, & voto imminutum arbitrium, & lumine propè vacuam relinquere mentem: profundas præterea, ſæpe varias, ac tortuoſas voluntates humanas eſſe, multiplicíque ſimulationum cortice tectas. Hìc autem binos fallaciæ magiſtros inſignes ludere ſecum videri fraudibus velle, & per inſidias tandem ſurripere imperium. Iiſdem proinde uſurus artibus Olivarius tunc primùm in animo fixit, Bregantium & ſuo, & aliorum impulſu, afflatúque Luſitaniæ jam impendentem, hinc primo quoque tempore abducere.

Bregantius verò per inflatam à Gallo ſpem animo magis erectus ac de regno invadendo ſollicitus per Joannem Pintum, qui Uliſippone negotia ejus agebat, rem lentè aggreditur, fideíque ſatis ſpectatæ antiquum famulum monet, ut cautè, & per aſtus civium mentes exploret, occaſioni, temporibus ſerviat, caſúque oblata in conſilium dexterè flectat, ipſúmque Bregantium nedum facinoris inſcium aſſimulet, ſed etiam animo averſum, ac penitus reluctantem. Pintus, ut heri fortunæ, ac futuræ magnitudini implicitus, & ſuo quoque ingenio imprimis verſutus, & callidus, quemadmodum ille præceperat, omnia ſubtiliter cæpit ſeriò modò, modò luſu tractare, ſollicitè quærere, circuire, rimari; Caſtellenſium imperia injuſta, ſuperba crudelia depingere, jacere interdum tanquam fortuitos de Bregantio elevando ſermones; ſecundum ſtudia cujuſque ætatem, mores, officia, defectionis incitamenta præbere, nihil unquam ſudore & induſtriâ pro aurium illecebra, pro animorum inflexione, pro voluntatum aucupio remittere, eóque ille tandem hoc ſummo artificio, & labore progreſſus eſt, ut non pauci obnoxii, fidíque Pinto per eos blandos, inſidioſóſque ſermones facti, tanquã de communi ſalute ſecretò ſimul cum illo conſultum ſecederent. In hoc colloquio, cui & Uliſipponis Antiſtes præfuit variis ſententiis, & longiùs de Luſitano imperio mutando certatum eſt. Durum aliquibus videbatur, ſub potentiſſimo Rege, regno illo anguſto, afflictóque in ultimo Hiſpaniæ poſito ſinu, & paſſim hoſtibus circunſeſſo intolerabile quanquam ſine majoris calamitatis periculo excutere jugum velle. Aliis Regem appetentibus patrium in eo ſtatuendo tum diſſidia, atque odia, tum civiles contentiones, & fluctus intercurrebant, quæ ambitio, & invidia profectò fuiſſent alterius, alteri non cedentium regni Principum illatura: Tres autem in medium afferebantur è regia Luſitani proſapia, & eo culmine Principes digni, Dux Bregantiæ, Averi item Dux, & Villæregalis Marchio. At Bregantiam præſertim, atque domum Aveiram per privatas ſimultates, atque diſcordias ea ſæpe vetus, ac pertinax æmulatio, in eodem regno colliſerat, ut nihil quandoque

præter

præter fortunam abfuerit, quin se ipsas atque respublicas simul præcipites dederint, quibus quidem inveteratis plenísque suspicionibus odiis, novo insuper acriorísque invidiæ ac potentiæ fomento excitatis, auctísque & partibus constitutis, omnino opportunum Philippo Regi fuisset ita discordes scissósque factionibus Principes unà cum regno convellere, ac penitus dissipare. His interjactis difficultatibus, incidit etiam de illa forma Regiminis quæ vulgò respublica dicitur, sermo; atque hæc novi regiminis disciplina, ut regios, & Regum satis pertæsis imperia nonnullis eo tempore probabatur. Ea namque dicebant, modestia, communi omnibus jure, & æquitate composita, suísque regulis circumscripta ita omnia æquabiliter censet, ac librat, ut nemo insolescere aut petulantiùs effundi, nemo plus legibus possit. Non adeò ibi eorum abruptum ac tenax quos eadem in causa reipublicæ caritas nectit, optimatum certamen & odium; non vectigalium, aut fænorum gurges, non rapacitas magistratuum, non servitutis ludibria, aut tot Tyrannidis detrimenta, in communi æqualitate, & concordia precario, facili, & circumacto semper dominio. Ut ex corrupta, quassatáque malis republica subsilit sæpe Rex, ita ex Tyranno plerumque Rege respublica gignitur, cùm enim homines omnes eadem materia atque forma, & sensuum usura, & membrorum compagine, & facie, vultúque natura pares ediderit, & prope phantastica ratio sit quæ alium ab alio discriminet hominem, ubi illorum custodiæ ac regimini destinatus in bona, vel terga cæperit Tyranno similis furere, suo tunc instinctu, suo jure natura confractis servitii vinculis redit in congenitam libertatem, quam si semel Lusitanus libaverit, ejus fortasse tactus amore, ac dulcedine illectus constantior, ac firmior quam ferre levitas populi soleat, in ea retinenda, ac propugnanda futurus erit. Contra tamen disseruit Ulisipponis Antistes. Vel quia infantia multúmque rudia Hispanorum ingenia reipublicæ commoda non percipiant, vel quia tali hæc solo, cœlóque, aut ingeniis affixa coalescere soleat, nusquam & nullam fore in Hispania ex tali instituto rempublicam; Turpe dictu præterea, factúque profectò nefas videri, si jurejurando sancita Catholico Regi fides, & juris etiam præsidio ac temporis cursu firmata, nova repentè invecta regiminis forma pro paucorum libidine frangeretur. Honestius itaque & plausibilius fore appellare ac facere Regem Joannem Bregantiæ Ducem, cui porrò hoc neminem lateat, quod Philippus secundus, vi potius quàm juribus usus gentilitiam Coronam, vim vi repellere non potenti, armorum cuspide abstulerit. Ad hæc quis in dubium vocare posset, terra maríque acerrimo bello premendam, & exurendam ubique esse cùm defecerit, Lusitaniam? Tum verò in tanta rerum jactatione, tantóque tumultu, consilii caput, seu rerum omnium arbitrum unum desiderari, cujus sententiæ, & imperio nulla laboris, sumptúsve habitâ ratione, sicut necessitas cogit cuncta expedire nutúque trahere facillimum sit, quemadmodum Romana quoque respublica rebus in arduis mali vis ingens cùm ingruisset, Dictatorem nominabat, & Livius ita facundus, ut judicii incorrupti auctor rei Romanæ amplitudinem tribuit, quod priusquam finitimos domuisset, & nervis, & viribus solidè succrevisset, Regum dominio subjecta fuerit. Postremò cùm planè sapientibus constet plus fide, & constantiâ amicorum quàm opibus propriis nova præcipuè subsistere imperia, fore profectò ut hìc legitimo asserto Rege, & pulchrioris specie

prætextûs,

prætextûs, & quia planiùs, & breviùs negotia cum uno qui poteſt omnia, conficiuntur, faciliùs per fœdera externi auxiliares copias admiſceant. In hunc modum verſipellis Antiſtes, quòd ſummè ipſe acceptus, & intimus eſſet Bregantio, peculiare ſtudium, & gratiam publicæ utilitatis, religioníſque velo contexit. Cæterùm dictu re verâ mirabile contigit, arcanum conſilium, quod & paucis perſæpe tam facilè intercidit, tandiù inviolatum, & integrum in regno ſuſpecto, in plurimorum notitiâ hominum conſtitiſſe. Cæli tantummodo pietas, quæ reipublicæ calamitates circuitúſque præcipuè regnorum prodigiis, ac ſignis utplurimum prædicere ſolet, in tanto conjuratorum ſilentio minimè ſiluit. Nam regni propè ſedem Ulïſipponem viſum oblongum, ac denſum locuſtarum tetrarum agmen, quod in ſublime præter morem elatum, aëríſque latitudinem implens, obducto propè ſole occupatáque luce triduò tenebras circunfudit, intendebántque aſpicientibus metum cruoris auſpicia, quæ rubro, vivóque còlore reſperſis alis volucres oſtendebant. Gelidus Aquilonis afflatus diras illas catervas impulit, quæ in Tranſtaganam regionem effuſæ, Uliſipponem ſubinde verterunt; in iíſque multa ſapientes notarunt obſervatione, atque memoriâ digna. Primò quod quævis locuſta humi fortè delapſa ſtatim exanimis apparebat; alis nonnullæ trepidæ in alto ſuſpenſæ in aura ſpiritum relinquebant; paucæ ſublapſæ, & herbeſcentibus ſpicis innixæ primo cum hauſtu ſublatæ eſſent præcipites ibant: deinde quod terram initio veris circunfluentes, fructuúmque ſemine gravidam nihil detrimenti attulerunt. Poſtremo illarum receſſum, & fugam attentiſſimè ſpeculantium penè lumina fefellerunt, perindè quaſi eas omnes oculis turbo inviſibilis rapuiſſet. Hujus rei igitur ſuperſtitione contactis, arrectíſque mentibus hominum, & loquaciùs illam jactantibus narrabant tunc ſeniores, luctuoſam, obſcænámque regno ſæpe fuiſſe hanc locuſtarum colluviem, iſtiúſque ſimilem quondam in urbe incendiũ, cladémque prænunciaviſſe celeberrimi Xenodochii. Clariùs ſubinde tamen artis medicæ & aſtronomicæ ſimul peritus ſive aſtrorũ intuitu, ſive quodam furoris afflatu, aut injecta divinitùs mente pronũtiabat, anno eodem interlabente Imperii Luſitani fore converſionem, regníque Tyrannum ſuo ſanguine aſperſum ſceleris pænas exoluturum. Jamque effluxerat propè annus cùm ab aula regia defertur Didacum Suarium in cruorem alvo ſolutâ graviter ægrotare; ubi ergo, & Tyranni, ut ipſi credebant, nomen, & ſanguinis fluxus, illóque ſublato inſtaurandæ rei publicæ ſpes congruebant, ſciſcitantibus ipſum amicis ſecreti conſciis an vaticinium editum eſſet Didaci interitus impleturus, fidenti ille animo repetebat, ſanguine ruiturum ſanè Tyrannum, ſed gladii cuſpide miſſo, quod mox, ut ſtatim dicemus, Vaſconcellus expreſſit vulneribus laceratus. Cùm ita prodigiis, & vatum oraculis extricandis Uliſippone vulgus, occultíſque nobiles augendis partibus ſtudent; Mantuæ Carpetanæ Olivarius anxius in animo volutabat, quonam pacto Bregantium ſibi jamdudum inviſum, tum verò cum multiplici fuco, & ſolertia è regno exitum detrectaret, magis quotidie magíſque ſuſpectum eo loco tandem abriperet. Hâc mente illi primò Olivarius Præfecturam Mediolanenſem obtulerat, Regem deinde ad Catalauniam cùm iter ornaret pro debito obſequio concomitatum acciverat, ſed hic priùs valetudinis, pòſt pecuniæ tenuitatem cauſatus pertinacius utrumque renuit. Hæc propter vana, & fallacia Ducis effugia, altiùs jam veteri incuſâ Olivario ſuſpicione, nihil porrò inexpertum quod

quod suis argutiis, ac dolis persequi posset, ad eum amovendum reliquit. Statuit ergo per arctioris fiduciæ speciem, quod est subtilius quidem tutiusque fallendi genus, si fieri ita posset, Bregantium incautum, & amicitiæ illecebris consopitum circumvenire. Excurrebat id temporis Hispaniæ maritimas oras, latè ubique terrorem fundens, Gallica classis; cùm igitur belli apparatu opus esset, ac Duce, qui Lusitani regni custodiæ, hostiúmque conatibus provideret, tunc è re nata Olivarius imperium armorum regníque Bregantio tutelam committit, eumdem præterea mandato Regis portuum maritima ostia curare jubet, ac naves maximè invisere, si fortè classem, & copias augeri oporteret, aut munimenta sarciri. Post hæc Lopez Ossio Hispanæ classis Prætori secretò mandavit, ut navibus statim instructis ad Lusitaniam appelleret, ibique Bregantium arte, vel casu, vel ratione fortasse officii ad classem impulsum, navímque improvidè subeuntem exciperet, expansisque repentè velis in Castellam, aut quò venti vis agitasset extra Lusitaniam abduceret. Quod cùm perficere vellet Ossius, fœda Britannicum supra sinum exorta tempestas classem Hispanam disjecit, & Olivarii astum, cui & alium jam primo frustratus subinde Olivarius innexuit. Multa per litteras cum Bregantio de classis infortunio conqueritur; unam inculcat Lusitani modò regni tuendi reliquam spem in præsidiis, & arcibus esse sitam: denique jubet, mandatóque proposito Regis, ut præsens ipse pro munere cuncta lustraret, simul quadraginta aureorum millia ex pecunia publica accepta in militare stipendium, & reficienda munimenta persolveret. Tacitè tamen priùs ab eodem injunctum arcium Præsidibus fuerat, ut eò tendentem Bregantium comprehenderent, militúmque custodiâ septum properè ad aulam transmitterent. Bregantius verò cùm nec tantum sibi convenire fiduciæ, nec naturæ Olivarii, nec cursui rerum inspiceret, rursus tentari se certus insidiis & eâ officii simulatione perverti, circunspectus, & vitabundus regni propugnacula invisit, utque fraudem in artificem verteret, pecuniæ quoque publicæ usum ad commilitonum, Ducúmque fidem labefactandam impendit. Graves propterea contra Olivarium in aula Ministrorum quærelæ diffusæ & Procerum contumeliæ, quæ & regias interdum carpebant aures.

" Temerè imperium, & arma Bregantio in Lusitania concessa. Homini incenso cupidine regni præter juris colorem, opes immensas, & populi studium immodicum, arma insuper, instrumenta scilicet regni, & animo faces adjecta, quibus celeriùs concupita transigeret. Huc porrò rem Lusitanam Olivarii cura, & industria provectam esse; regnum infidum, & exarmatum; Gallum hostem propinquum, & validum, Bregantium, cui omnia per arma pateant, custodem simul, & eversorem regni. Quid enim esset profectò aliud, laxare equo indomito frænos, furioso, vel ebrio tradere gladium, ad immensum incendium addere ignibus ignes, quàm dominiũ anhelanti eodem in regno copias, & arma porrigere? Memoriâ excidisse Olivario recentes Eboræ turbas, gentis Bregantiæ turgidos spiritus, Lusitani in Castellensem odia, Galli sollicitudinem, hostium omnium insidias, tempora turbulenta; planè si civium culpâ, & non suâ, ut asserit Olivarius, Catalaunia descivit, negare quî modo poterit, ad eandem ruinam ejusdem errore, seu veriùs torpore ac stultitiâ illo ordine trahi Lusitaniam. "

Hæc regiis auribus rectè, aut obliquè instillantium, Philippus qui in eo negotio

negotio Olivarium ſciebat haud quáquam fide aut amore, ſed aſtu procedere, non modò ſermones in ſemet ipſe clauſus averſabatur, ſed etiam, ut ſtolido, & fatuo plerumque in aula contingit, plus maledicto prodeſſe, quàm æmulo obeſſe, exiſtimationem & gratiam erga Olivarium augebat, quem ineptè ad invidiam æmulorum morſibus peti, Rèx quia conſilium probaverat, arguebat. Cæterùm Olivarium, ut cadenti jam regno ſuccurreret, multa ordientem, & machinantem vel conſtanter propitia Bregantii fortuna laſſavit, vel eò ipſe ſuis artibus captus eſt, quod tam ſuperbè arrogantérque de ſe, quàm abjectè, & contemptim de cæteris pro rerum intelligentia ſentiret. Interea Bregantius magno ſtrepitu & itineris pompa, re verò ipsâ vacuâ, niſi quod omnia interverteret, regni præſidiis excurſis Almadæ poſtremò conſedit prope Uliſipponem oppido, quáque ex alto ſtagnantibus aquis, & in leucam ferè porrectis dirimitur. Ibi ad tempus Bregantium agentem urbanitas, locíque opportunitas admonebat viſere Margaritam Sabaudam ſupremam regni adminiſtram, quod ipſum die præſtitutâ, & ſalutationis antè formâ compoſitâ factum eſt. At memoratu incredibile propè eſt, quo affluentis populi æſtu, quóve ingentis lætitiæ ſenſu aſpectus ille Bregantii à Luſitanis exceptus, ac celebratus fuerit. Tota prorſus commota, ſuíſque è ſedibus fuſa civitas ampliſſimam Regiæ planitiem ſe ſe ipſa collidens, preménſque tumultibus Ducem viſura complevit, reſonóque clamore, plauſúque inceſſum, habitum, hominis vultum ut celſiorem humanâ ſpecie mirantium interlapſæ multorum voces, quæ diadema, regníque proſpera initia Bregantio denunciabant. Præſenſit errorem, & cauſam Populæ Marchio cubicularius Principis Margaritæ, idcirco ipſa coram increpuit, non erga illam obſequium, & cultum hujuſmodi ſcena, ſed opum jactantiam, & auræ popularis experimentum quæſitum, & utilius quidem futurum fuiſſe gratum adeo ſpectaculum plebis oculis ſubtrahi, quid enim inde niſi populo Luſitano erga Bregantium benevolentia, regiis miniſtris timor, animus verò ad majora Bregantio faſtúſque diſtentus eſt? ſic errare Olivarium, & omnia proprio duntaxat metientem arbitrio aut fallere, aut negotiorum molem obruere. Cæterùm in tanta plebis alacritate, animorum ardore, effuſáque paſſim lætitia nihil præter idoneum multitudinis Ducem, aut animi robur Bregantio profectò defuit, quin eodem momento tumultuosè tunc regnum arriperet. Ille verò poſt ſalutatam Margaritam, vitato de induſtria ad urbem ingreſſu Almadam reverſus eſt. Hoc etiam loco remiſſo jam metu Gallicæ claſſis paucorum morâ dierum liberiùs querimonias, fletúſque populi audire vacabat, & aſſentatium affectibus imbui, ſed Bregantius in ſe retruſus, & gravis cùm nihil de conſueto rigore, & artificioſa taciturnitate remittere, quin callidè quoque velle aliorum animos explorare, ſuos intimè occulere videretur, conjurationis Principibus placuit palàm & fortiùs aggredi reſtitantem, cùm Pintus hæc omnia ſubdolè ſtrueret, qui Bregantii voluntatis interpres aucépſque conſpiratorum, quæ heri commenta erant, ſuo tanquam producta marte jactabat. Fuere hi nobiles viri Antonius Almada, Michael Almeida, & Antonius Mendoza, quibus tempus ad colloquium Bregantii petitum cum nocte intempeſtâ conceſſum eſſet, Antonius Almada cujus ætati, ac facundiæ oratio à ſociis permiſſa in hunc propè modum locutus fertur.

Catalauni nos Luſitanos, invicte " Princeps, nuper erudierunt, quid " afflictis, quid omninò perditis rebus "

„ audendum viris fortibus sit, & utrum „ excutere jugum deceat, quod supra „ jus, supra honestum & hominum vi- „ res mortalia corpora deprimit. Jam „ ipse intueris, & ita doles, cùm vides „ squallentem, ac fœdam patriæ com- „ munis imaginem; nimirum patriæ „ leges eversæ, corrupta judicia, lace- „ ratus tributis populus, ob frequentes „ delectus militum solitudo usquequa- „ que, gemitus, vastitas; prædæ, om- „ niúmque ludibrio expositum regnũ, „ id sanè, inquam, malorum minimum „ esset, si præterea liceret vivere: An, „ cùm ita Lusitana modò plebs crucie- „ tur, nobilium fortasse splendori, ac „ sanguini parcitur? Atqui proceres „ etiam graviter læsi dolent, indignati „ querelas fundunt, injurias, quas ul- „ tione prosequi, fastidium, & petu- „ lantiam quæ amplius sustinere non „ possunt, fugâ declinant, quocircà in „ sui juris oppidis commorantes, patriâ „ velut extorres, atque in latibula im- „ pulsi Castellensium Imperium, & so- „ cietatem effugiunt, quorum insolen- „ tiam, & fastum tolerantia, & mode- „ stia multò magis irrites, quàm corri- „ gas: Immensa sui fiduciâ atque opi- „ nione tumentes, præsertim, qui al- „ tiori notâ sunt, obsequia negantes „ perdunt, tribuentes despiciunt; non „ cultu ingenuo, nec solitâ humanita- „ te, atque officio contenti sunt; ado- „ rationem quamdam ambire viden- „ tur, & ipsam velle per contumeliam „ exigere, non virtus omnino, non „ beneficia, non longa consuetudo „ non merita, vel diuturna servitus „ valent, ut quid pertinaci quasi insti- „ tuto detrahant, scilicet contemnere „ omnes, & modum supra hominum „ lineam in humana societate præferre, „ cúmque iidem videri plusquam ho- „ mines esse volunt, belluis tandem „ assimilantur. Nullum mancipium suâ „ lege natura patitur, imò ejus instin- „ ctu ducimur, vitam potiùs quàm li-

bertatem amittere, spontè, non vi, usu " non debito possidemur. Jámque Prin- " pum dominatio paternæ ab initio ac " domesticæ curæ similis ultro à popu- " lis constituta, pòst in deterius sæcu- " lorũ orbe ruente gradatim corrupta, " hoc tempore tandem omnino labefa- " ctata propè in Tyrannidem cessit, ea " verò quæ modo nos Lusitanos supra " communes regni miserias ex Castel- " lensibus tenet, talis profectò est quàm " tu nec si vis oculis vides, quam ipsi " cursim attigimus, quam lugere faciliùs " possumus quàm narrare, & cõsequen- " ter ambigere, utrum magis miran- " dum sit, furor hic Castellensium, " an durities patientiæ nostræ, & quod " illis tantæ crudelitatis, an quod nobis " adhuc vivendi, tolerandíque vires " sufficiant. Cæterum Catalauni his " longè minora perpessi dura jam vin- " cula disruperunt, atque ex truculen- " to minùs mutato dominio minùs " commodi, minùs candidæ libertatis " dulcedinis haurientes, cùm ibi in- " ter eos gentilitius Rex non occur- " rat, alienigenam petunt. Salubriora " profectò nobis, & æquiora consilia " fortuna suggerit, qui efferendo te " Regem possumus simul tibi, & no- " bis consulere, & patriæ, veterém- " que tuæ ademptæ familiæ Coronæ " revellere injuriam, nisi turpiter ipse " servire, & anticipem vitam trahere, " quàm securus, & florens in Lusita- " nia regnare malis. Ad hoc planè te " quoque hortari res ipsa videtur, " quia justa, quia amplissima est, quia " nedum necessaria, sed factu etiam " facillima est adeo, ut in hoc statu " rerum dare tu jugulum inimicis, aut " diadema ab amicis cogaris accipere. " Quippe ad justitiam pro jure civili " stat tibi dignitas sexus, videlicet " non per fæminam uti Philippus est, " sed regiæ successioni per masculum " Odoardum inserto; pro nostro mu- " nicipali prærogativa civis, quo Phi- "

„ lippus tamquam extraneus, & ad-
„ vena exploditur: pro jure gentium
„ favet tibi populi conclamatio, cujus
„ ingenti quidem consensu, flagran-
„ tibúsque votis acerrimè optari tutè
„ nudiustertiùs hilariter aspexisti, cùm
„ ad Margaritam salutandam accede-
„ res; nec naturæ postremò lex his ra-
„ tionibus refragatur quippe quæ ad
„ arcendum impellendúmque Tyran-
„ num sapientes, stultósque simul,
„ viros claros, ignobilésque omnis se-
„ xus, omnis ætatis, conditionísque
„ homines uno impetu armat, agít-
„ que. Jura igitur omnia humano acu-
„ mine, & usu, aut ex fonte natu-
„ ræ orta quacumque intelligi ratio-
„ ne, ac flecti placeat, regium tibi
„ Lusitaniæ diadema contexunt. Est
„ elati præterea animi magnæque in-
„ dolis argumentum recto tramite cel-
„ sa petere; cuncta verò in humanis in-
„ fra regiam majestatem, & orna-
„ mentum posita jacent. Philippum
„ tertium Hispaniæ Regem dicere so-
„ litum narrant, quod si, curarum
„ aculeos, & spinas quæ auro, gem-
„ mísque distinctam regalem Coro-
„ nam sepiunt, daretur hominibus in-
„ trospicere, ne dignam quidem exi-
„ stimarent, quam humi jacentem at-
„ tollerent. Contrà, Philippum secun-
„ dum ne dum tanti Imperii tractan-
„ dæ molis defatigatio, aut tot pos-
„ sessorum in orbe regnorum satietas
„ minimè ceperat, sed etiam per juris
„ ludibrium, armorúmque terrorem
„ & vim sibi sustulit Lusitaniam; si-
„ mul in Galliam per astus turbatis re-
„ bus incubuit, quámque armis vel
„ fraude subactam auferre non potuit,
„ eamdem convulsam membrísque dis-
„ cissam ejusdem regni Principibus de-
„ stinaverat, ut graviori æmulo di-
„ minuto, aut prostrato, cùm nihil
„ amplius superesset Europæ quod ejus
„ potentiam æquaret, Italiæ tandem
„ reliquias absumeret. Utrum Philip-
po secundo tu, an ejus Philippo fi- "
lio similes animos gerere vis? num "
obscurioris famæ ac nominis ex- "
stitit pater, quàm filius, quod ille "
esuriret, hic fastidiret imperia? an "
ipsum regi, quàm regere, vel ex "
alieno pendere arbitrio quàm tuo "
satius est? Et si vitium ambitio, ge- "
nerosi non animi fervor, non inge- "
nii sublimis impetus sit, hujusmodi "
tamen est magnitudo, splendórque "
Regis, ut ad illud fastigium vel per at- "
tritas leges, calcatáque sæpe jura haud "
pergere nefas esse, vulgari comprobe- "
tur adagio, si violandum est jus, re- "
gnandi causa violandum est, quan- "
tum tu porrò inertiæ, animíque de- "
generis notæ, quantum ignominiæ "
subieris, si jura violes, ne regnes, "
totque sacra & communia patriæ pi- "
gnora negligas, ut otio fruaris? Cir- "
cunspice, quæso magnanime Dux, "
ne falsa virtutis specie delusus, ita "
dum animo langues, ac viribus tor- "
pes, quod re vera segnities est, tem- "
perantiam existimes, atque ita mis- "
cendo propinqua virtutibus vitia, pro "
prudentia formidine, pro pudore "
animi tenuitate, honesto pro otio "
ignavia, ac dedecore utaris, quem "
nisi regale genus, & jura populíque "
plausus, & voces ad regni clavum sus- "
cipiendum tot inter æstus, & fluctus "
excitent, vel tuis virtutibus dignus "
es, qui & nobis, & vastiori quoque "
provinciæ imperites, támque insi- "
gnes ingenii dotes, atque egregia "
decora animi tandiù otiosa, & jacen- "
tia, ac propè marcida situ hoc tem- "
pore minimè licet in ordinaria con- "
ditione sordere, nisi perperam po- "
tiùs, quàm bene tibi, amicis, & pa- "
triæ, & tranquillè, & abjectè, quàm "
cum regio strepitu & gloria in luce "
terrarum orbis, & memoria æterna "
posteritatis vivere concupiscis. An "
hîc ubi juris summíque honoris, & "
laudis ad capessendum imperium in- "

,, citamenta movent, negotii fortasse ,, asperitas, & circunstantia pericula ,, interponuntur? Pugnaturus profe-,, ctò es umbraticum contra Regem, ,, alterius consilia nutúsque sectantem, ,, ex quo apud populos malè audit, ,, apud proceres laceratur, apud ex-,, teros spernitur. Inter Regis torpo-,, rem, ministri arrogantiam, populí-,, que ludibrium Imperii calamitas ur-,, get. Res tibi gerenda cum illo Rege ,, est contra quem premit suis opibus ,, Gallus, crescit quotidie, & confir-,, matur Hollandus, labat Germanus, ,, Italus odit, diffidit Britannus, Ca-,, talaunus è latere insultat, & cinis, ,, & fumus brevi fore videtur Troia ,, ubi stabat. Regem illum petiturus ,, accingeris, qui non minus dome-,, sticis, quàm externis bellis impli-,, citus, & utrisque debilitatus, & ,, fractus, dum novum repentè natum ,, in Lusitania belli ad restinguendum ,, ignem accurrerit, alios etiam intra ,, Castellam clam, palamve coëuntes ,, incendii globos ex perfidia suorum ,, accensos conspiciet, ut inæqualis ,, servandorum regnorum sollicitudo ,, unum eorum, æqualis utrumque re-,, gnum in discrimen conjiciat, ex ma-,, gnatibus enim Hispanis alii sunt tibi ,, sanguinis jure conjuncti, ambiúnt-,, que propterea in communi sibi fami-,, lia regia stemmata propagari; plures ,, in eo Lusitaniæ recessu effugium de-,, siderant, quò ab ira injusta, seu ju-,, sta Regis; si ita res incidat, advo-,, lent; nonnulli circuncidi tantam ,, Regis potentiam volunt, ut priscos ,, illos recipiant spiritus, quos sub mi-,, nutis olim Castellæ Regibus osten-,, tabant: sunt, qui, & ita invident ,, Olivario, ut Regem ipsum, & re-,, gnum cum ejusdem ruina raptari cu-,, piant, cúmque ab iisdem magnati-,, bus, qui ita infesti Regi, ac regimi-,, ni sunt, res domi, militiæque tra-,, ctentur, contra Lusitanos, Regém-

que recentem arma, & consilia pa- " rantium, aut fides suffragia, aut " opus consulta destituet, nisi priva- " to minus, quàm publico bono pro- " ceres serviunt, aut tam facilè ipso- " rum defervescere potest ambitio. At- " que utinam hoc tibi certamen non " tam necessarium, quàm gloriosum, " & facilè obversaretur. Scio equi- " dem nec te penitus fallit, nefariis, " multísque insidiis caput tuum Oli- " varium appetere, in quibus acerbè " furentem, animo anxium, cruen- " túmque ministrum nec pecuniæ, nec " armis, nec vi ultimæ parcere statuis- " se, donec ex voto confecta res erit. " Obvia, & proniora quæque poten- " tibus fiunt; ubi plena sceleris mer- " ces; minor opportunus injuriæ est, " nisi vires suppleat ingenium; at nul- " lum omninò tibi tot miseriis, tot " periculis circunfuso, nisi in tuo re- " petendo regno, malorum patere so- " latium, aut salutis effugium potest. " Permultis eoúsque suo lumine irra- " dians oculorum, atque animi aciem " perstrinxit Coronæ fulgor ut ultro " sese magnis periculis objectarent, alii " verò interirent quò illam arriperent; " tibi, ut vivas, aut extrema pericula " subterfugias, petenda est. Adeone " ingratum, vel execrabile imperium " est, ut perire, ne imperites, velis, " dulciúsque tibi fuerit, & gratius ve- " nenum quod per æmulos tibi deco- " quitur, qui tibi jam texitur laqueus, " qui culter acuitur, quàm quod pla- " nè tuum sceptrum est, & quod tui " tibi cives, amici supplices porrigunt? " Sic tecum fortuna ludit, cui si nunc " præbenti se tibi terga inconsulto de- " deris, frustrà eam subinde, cùm " egueris, cùm ingemueris implores; " ut spreta, ut irata deinceps infesta " futura est. Hæc tibi candida amici " consilia damus, & consilio, quò " fraudis suspicio absit, etiam labores, " & corpora nostra subjicimus, ita ut, "

si

„ si res, ut confidimus, prosperè cesse-
„ rit, te cum diademate solium extu-
„ lerit, nos eadem sors, vulgarísque
„ vitæ conditio in subditorum grege
„ tentura sit; sin improsperè, quod
„ Deus avertat, cum humanæ justitiæ
„ fulmen non summa plerumque sed
„ infima petat, conjurationis partici-
„ pes nos multò crudelior quàm te
„ Principem æstus abrepturus furoris,
„ & odii sit. Superest ergo, cum ni-
„ hil indecorum, nihil injustum ex-
„ posuerimus tibi, qui Regem posci-
„ mus pro Tyranno, nihil etiam diffi-
„ cilè, aut fortunæ casibus implicatum,
„ verùm omnia expedita, utilia, hone-
„ sta, & tibi, & nobis, ac reipublicæ
„ maximè necessaria, ut aura quoque
„ cælesti afflante ampliora dictis spera-
„ re liceat, modò tu amicorum con-
„ siliis nequaquam surdus optima qui-
„ dem impiger expectare, & audere,
„ quàm deterrima quæque otiosus, ac
„ deses pertimescere malis, & tutum
„ imperium amplecti, quàm servitutem
„ periculosam.

Hæc quæ fusius dixit Antonius Almada, cæteri brevius exposuere. Bregantius tamen cùm animo avidus, metu ambiguus, & suo cunctabūdus ingenio esset, gratiis hominibus placidè actis, responsum ita composuit, quo nec alere spem conceptam, nec illam prorsus abscindere videretur. Scilicet procliviorem animo esse ad benè merendum, quàm furtim, aut palam regnum per tot amicorum pericula, & civium sanguinem reposcendum. Cæterum in humanitatem, atque leporem, & supra morem ipse prolixior ea frontis illecebra, vultúsque serenitate Lusitanos dimisit, ut malè dissimulata, quæ per medullas, & viscera impressa serpebat imperii cupido, oculorum quasi per rimas foras erumpere videretur. His ita actis Villavitiosam Dux Bregantiæ statim repetiit, veterem ipsam, clarámque Bregantiæ familiæ sedem delitiis imprimis excultam, & venatu maximè insignem, sed altiùs jam tacto regni dulcedine viro, fastidio, atque stomacho loci elegantia & amænitas erat, sola ac vehementi regnandi tum curâ defixo. At Mantuæ Carpetanæ vulgato populi studio, atque ingenti lætitia quâ Bregantius palàm inspectus Ulisipponem affecerit, simul clandestinis Almadæ cætibus, qui casu quædam expressa altioris vestigia signa reliquerant, tum fatali quodam rerū novarum susurro ex incerto quasi auctore & indicio rebus in magnis præcurrere solito, præthereà cùm nihil fallaciis, ac dolis cum Duce Bregantiæ proficeret Olivarius, & palàm idcircò, & per vim in re tanti ponderis agendum esse censeret, causam ex Regis præcepto ad Statûs Senatum retulit. Proinde, rogatis sententiis, Senatus frequens decernit, iniquo vel æquo animo ad aulam Bregantium sine ulla mora trahendum esse, sed non nisi lenociniis nequicquam primo consumptis artibúsque delusis, vis denique adhiberetur. Secundū hanc sententiam hæc jussa Philippi Regis ad Bregantium confestim delata sunt: Quamprimùm veniret ad Aulam, ipso ibi Regem pro sua voluntate, illustri pro genere, & amplissimis meritis ejus usurum. Tristis, attonitóque similis ut improviso, ut gravido arcanis huic novo mandato Bregantius hæsit, cùm animo volveret jam non amplius se per ambages, ac diverticula quæri, primísque insidiis nequicquam expertis, modò illecebras jaci, quibus facilè quoque discussis fore subinde, ut minæ tandem, & vis extrema retentaretur. Pavidus etiam, isque anxius multipliciter erat ne aliquid fortè secreti, quod bulliebat, negotii malitiosè, vel imprudenter effusum jam diademata, & purpuras somniantem à summa spe ad extremam calamitatem projiceret. Non manu ita ille promptus, & animo constans, ut cupidine flagrans in regno parando erat. Itaque diù ambiguus, & animo

æstuans fidum tandem ex famulis misit ad Regem, qui eum dicto parentem ad aulam iturum Catholico Regi profiteretur, sed moras discesfûs, quantùm artibus posset, cavillando prætexeret, inter quas conjurati, qui moniti jam de imminente Duci periculi fuerant, susceptum facinus maturarent. Venit ad Regiam famulus, multa apud Regem, & Olivarium, ad prolatandam, ut jussus erat, profectionem obtendit; nunc rei domesticæ inopiam, & valetudinem fractam, nunc de ordine, & loco Castellæ magnatũ acres cum Bregantio futuras altercationes exponit; certum, nec longum fore discessum, at omnia priùs explanari, ne vir primarius offenderet, opus esse. Verumtamen Olivarius, qui minoris momenti cætera, ut inde Bregantium abduceret, reputabat, interpositas omnes excusationibus tricas explicuit, jubens præterea, nummûm viginti millia ab ærario Bregantio ad itineris sumptus exolvi. Sed quia ad Bregantium rem Lusitanam supernâ ordinatione transferri jam immotum, & fixum erat; ratóque atque abdito sæpe rerum ordine illudimur, quâ viâ, sive mente Olivarius Lusitaniæ defectionem antevertere satagebat, eâ maximè accelerabat. Inter arcana Olivarii usúque trita consilia, & fallaces imperii artes potissima erant, plus severitate animíque rigore, conceptóque ex formidine odio repeti à subditis quàm amore, seu temperato dominio, cum natura liberè, amare, necessariò timere doceat, atque illud in tua, ac mutabili voluntate, hoc in aliena potestate positum sit. Adhæc egestate, atque rerum propè omnium inopiâ quoquo modo clientium cohibere spiritus, ne affluentes illi fortè divitiis atque opibus saginati ex luxurie in ferociam, ex ferocia in insolentiam, & contumaciam delapsi servitutis quandoque fræna detrectent. Hispaniæ postremò universum Imperium quasi in provinciam redigere, ut id scilicet regeretur Castellæ legibus, vel quas suo tantum arbitrio, ac libidine ad tempus imponere placuisset. Rationes ipsæ profectò, quæ nisi regionum ingeniis, tempori, ac vicibus rerum solerter accommodantur quanquam faciles intellectu, usu tamen contortæ, ac difficiles sunt, ac ferè semper exitu fœdæ. His geminatis nunc artibus præceps ad defectionem, & lubricum suo more posse in officio tenere regnum existimans Olivarius scripsit ad Vasconcellum; pro exercitu, pro valida classe, quæ ad Catalauniæ receptionem descripta erant, multâ pecuniâ se, multo milite egere, nec alibi esse, unde commeatus militibus præberetur. Cumularet idcircò in Lusitania tributa, iteraret delectus militum, ne metueret, neu cunctaretur, ita animatam, ita concretam esse indolem Lusitanam, ut vexationibus potiùs ad tuendum obsequium frangi, tundíque oporteret, quàm illecebris deliniri. Satis, supérque paucioribus quoque verbis sese Olivarius explicuisset, ut vehemens, acérque ac peculiari nomine infensus Lusitanis minister truciora his quæ jussus fuisset, exequeretur. Deterior ex eo quotidie rei Lusitanæ status, cùm eam conflictantes ministri Regis sibi in animum induxissent, quod Lusitaniæ & Catalauniæ simul subvenientes hinc pro pace, hinc pro bello utrique regno consulerent. Super cætera autem in regno dehonestamenta, & publica exitia ad coacervandam præcipuè pecuniam exarserat avaritia. Quocirca fortè res incidit quæ acerbiùs & acriùs antecedentibus causis, & suâ quoque sponte pronos ad iracundiam viros nobiles perculit. Pulchriora inter vitæ civilis, ac generis ornamenta, quibus utitur Lusitanus, floret præsertim equester Christi qui dicitur ordo habitúsque, quem ad nobilem gradum dono tantummodo Regis cum sanguinis claritate,

ritate, probato ſplendore ſtirpis,& probitate morum adſcribi incolis indulgetur. Proinde in amicorum colloquio jocosè quidam narrabat, ignobilem hominem, quin & Maurum origine aureâ ſuffusâ in pallio, ac pectore venâ, nuper Chriſti crucis inſignia, & equitum ſtemma delineaſſe, his verbis ſignificans, pretio, atque fraude in ordinem Chriſto ſacrum ignobilem hominem, & genere impurum intruſum. Ira tunc excandeſcens alius eques, qui fortè aderat. En inquit ex urbis quiſquiliis, plebiſque ſordibus ſurgunt, qui in gradu nobis æquiparantur. Non erit igitur amplius nobilitatis, quam circunferimus, hæc Nundinaria Crux, ſed nota dedecoris, atque ignominiæ; híſque dictis irarum, & animi impatiens, arreptam è pallio Crucem fremens, frendénſque diſſecuit, minutímque conciſam diſiecit in aërem; plura poſt jecit probra, & contumelias in Regem, & regimen regni,ſeſe tandem ex cætu amicorum furibundus proripuit, cùm omnes admiratione, atque triſtitiâ eo impetu, factíque inſolentiâ propè torpidos reliquiſſet.

Hæc, & ſimilia partim vera, partim afficta, vel aucta per artes in majus à rerum novarum cupidis mirè in naſcentem, increſcentémque conſpirationis ignem afflabant.Itaque Petrus Mendoza, cùm Villavitioſam profectus eſſet, ex re oblata rurſus Bregantium conjuratorum nomine convenit, cauſas illi, rationéſque commemorat priùs in Almadæ congreſſu de regno uſurpando propoſitas, poſtremò execrationes, & preces, & propè lachrymas adjicit. Si perire ipſe vellet, cum eo peritura Luſitania profectò eſſet, idémque buſtũ & patriam, & Ducem Bregantiæ collecturum fuiſſet: tandem ſi vivere ſibi nolit, vel viveret ipſe patriæ, communíque ſaluti ſe cum regno & diademate reſervaret. Bregantius tunc breviùs, & clariùs Mendozæ reſpondet. Ea ſe dura, & iniqua tunc à regiis miniſtris per ſummam injuriam, ac petulantiam pati, quæ virum etiam dedeceant promiſcuæ cujúſque ſortis; & ſollicitiùs quidem & fortiùs, ut tandem coactum ſeſe rebus ſuis, ni rigor ſe ille intermiſerit, conſulturum. Nihilominus arduam, & valdè præruptam eſſe regni petendi viam, eámque celeriùs ingredientem nonnunquam conſilia, multoties amicos, ſæpe fortunam fallere, ſolium ſe demum, aut præcipitium, Coronam, aut laqueum, cùm pergeret, offenſurum, in tam lubrico itinere eſſe, medium non intereſſe. In tanta igitur rerum confuſione, ac tumultu in quæ Luſitaniam Rex Catholicus conjeciſſet, ſibi ipſi proſpicerent, dum quod è re ſua fore in his fluctibus cognoviſſet, ipſe cunctatiùs deliberaret. His verbis diremptus eſt ſermo, & Mendoza cum honore dimiſſus, qui metu, non fide & officio impediri in eo ſermone cùm exploraſſet, videlicet non de regno, ſed de modo occupandi, ſuſtinendíque regni hærere nunc in ſe ipſo, cunctaríque Bregantium, qui in priori ad Almadam colloquio ſe planè alienum,& animo averſum oſtentaviſſet, alacrior ex eo Mendoza Eluenſem Antiſtitem,quòd Bregantio cariſſimus eſſet, aggreditur, ſecretóque illi conſilio communicato monet, Bregantium conveniat, & in rem jam proclivem, ſed timore tergiverſantem evincat; videri fortaſsè more Principum velit, quod ambitio extorſiſſet, religioni, ſacróque pallio tribuere. Antiſtes, quo morem gereret Petro, ſimul & ipſe penes amicum novo pro regno ineundo magni meriti particeps eſſet, adit Bregantium, multáque arte, multa dicendi copia regnum uſurpaturo honores elevat, utilitates auget, pericula imminuit. Teſtatur præterea ipſum, ipſum Bregantiæ Ducem eſſe illum larvatum Regem jam dudum in

regno latentem, vulgíque rumore jactatum, quem verbis ambiguis arioli, regníque vates velut oraculo missis ex longo tempore cecinissent, nuncupatísque votis Lusitana quoque plebs exoptaret. Jamque immobili sanè fato viam aperire Numen qua aliena detracta occulto Regi persona in luce terrarum, in oculis, imo in corde, & animis potiùs suorum concivium imperitaret. Postremò dixit Antistes, Eluise Alfonsum Melum habere Præsidem magnæ arcis, multósque primores urbis ejusdem Bregantii causæ atque fidei tenaciùs adstrictos, & quocúmque semel tentata fortuna inclinasset, patere ibi ipsi propugnaculum regni maximum, vel in secundis rebus munimen, vel in adversis suffugium, tutúmque receptum. His dictis Antistes, quæ & viri gratia, tum ratio, & infularum auctoritas roborabat, flexit tandem Bregantii animum; Is igitur pauca primum pro se, reíque dilatione præfatus, subinde Antistiti adjecit, parum temporis sibi permitteret, firmatâ donec meliùs sententiâ, atque animi æstu composito responsum integrum redderet. Occultum interea hucusque Bregantius uxori consilium aperit, simul partium ardorem, & studia, tum amicorum turmásque clientium studiosius in rem incumbentium, ídque primo quoque tempore fieri sollicitantium; deinde quæ etiam eum aliunde ab incæpto avertebant, molestissimas curas subjicit.

„ Nihil anxius fæminæ, aiebat, volubilius, ac fluxius favore populi, qui maritimæ spumæ similis, ea ipsa, qua resilit, promptitudine frangitur. Transversi, perturbatíque regiminis notas, & querulas voces, vulgares ut plurimum, & inanes esse querelas, cùm gravia semper, quæ sunt præsentia, & odio, ac fastidio subditis sint, cúmque ingeniis, sensibus, mente semper ejusdem propemodum molis iisdem affectibus, studiis usu aut natura corruptis per immista virtutibus vitia, ac redeuntia fortunæ intervalla ut antea, & nunc quoque respublica gubernetur, nec retroacta sæcula meliùs, nec ventura deterius regenda esse. Hollandiam, & Catalauniam æquo adhuc marte constanter cum Hispano Rege confligere, illam nimirum, quia à cæteris procul Hispanis dissita regnis ideo minus urgeri valeat; hanc, quia terra, maríque finitima Galliæ, & fide, sitúque connexa, quasi unum cum illa copulet regnum, at Lusitaniæ undecumque Castellæ circunseptæ dominio, omnia à loco interclusa terrestria præsidia, maritima sera esse, periculosa ventorum, & fluctuum inconstantiæ commissa. Neque usui prætereà fore sibi videri de Rege Gallo nimis confidere, regii cùm moris sit ad præpotentem æmulum obterendum, alios persæpe inaníque fiducia inflatos ad arenam vocare Principes, ubi amicum vincere, aut vinci sine ullo quidem incitantis Regis periculo, & cum ejusdem semper utilitate contingeret. Lusitani propterea mutandi imperii consilium domesticis esse potiùs quàm externis, incertísque auxiliis, priusquam aleam adiret, dimetiendum. At qui si integras sibi eo tempore partes addictas enumeraret, parum esse in se plebem natura cohærentem, & stabilem, raróque à viris nobilibus separatam nisi frustra, & cum ejusdem excidio vertere imperium aggressam; nec satis etiam per se viros nobiles commoveri, vel ruere in incertum cupiditatis, speíque susceptæ solitos, nisi prius à regni summatibus excitatos, consociatósque. Hos autem planè se oppositos, infestósque profectò existimare fortunæ suæ, qui nec sibi ullo pacto de regno concederent, nec se ipsos quidem invidiosis,

„ diosis, magnísque tot opibus tutos, „ sub reguli arbitrio censerent, nec „ impensi tandem obsequii inter pacis „ delicias, aut incommoda belli pa- „ rem illis mercedem curtum Regem „ persoluturum, quàm secus amplissi- „ mam à Catholico Rege expectare „ liceret. Hæc, & talia peracutè, ac sollicitè hominem arguentem ingentis spiritus mulier hac callida circuitione perstrinxit. Amicè miseriis te passim, „ & periculis circumventum complo- „ ratúmque video, & alterutrum mor- „ tis genus seu decorum, seu fœdum „ inter tot inextricabiles æstus eligere „ dura necessitas cogit; Tibi enim Uli- „ sipponem aut Mantuam Carpetanam „ eundum ad interitum est, sed turpi „ quidem in aula Catholica, morte, „ pulcherrima in patria, & diademate „ coronatus occumbes. Hæc tandem seu vis argumenti, seu genii superioris, seu muliebris imitatio virtutis jampridem Bregantium spe anxia, metúque pendentem ad regni rapinam impulit; vocatóque Antistiti Eluensi in hũc modum respõdit. Nihil sanè inter homines „ difficilius aut majus quàm bene im- „ perare, difficillimum verò in tanta re- „ rum jactatione virum privatum arri- „ pere imperium, nec sine extrema „ ingredientis pernicie inter regni quo- „ que primordia negotiorum vortici- „ bus volutari, multóque ad rem plura „ exempla tragica duci quæ avocent „ abeuntem quam læta, quæ blandian- „ tur, tamen ne suo ipse genere indi- „ gnus, neu communis immemor pa- „ triæ, neu vocibus amicorum inexora- „ bilis videretur, aut ferreus, tam mul- „ tis, tantíque momenti hortamentis ac „ precibus fatigatum, ad occupandum „ denique regnum, quod jure ad se „ pertinebat, accedere statuisse. Seriò „ interim ipsi viderent, expenderént- „ que sibi, & partibus luctuosum, „ cruentúmque futurum talem conta- „ ctum imperii, si Ducem Bregantiæ complures Regem desiderarent, fa- „ cere pauci auderent. Hoc responso effusè lætus Antistes, & quòd is pertinacior in Castellensium nominis odio esset, & quod sibi etiam cum quadam jactantia tribueret expugnati Bregantii animi lauream, quasi hunc non ex longo intervallo specie aversantis regni cupiditas perussisset, eidem Bregantio tandem futuri imperii gratulatus initia recessit.

De regno igitur quàm celeriter occupando Bregantius jam animo immotus, ac stabilis scripsit ad Pintum, qui Ulisippone ejus negotia, & hoc de regno maximè curaturus agebat. Quantociùs Villavitiosam accederet, ibi enim ipse necesse quædam cum illo habebat de Odemirana ditione conferre, quam, extrema perantiquæ familiæ sobole jam extincta, in domum suam hæreditario jure delapsam esse censebat. Ancipites sensus, Pintóque duntaxat arcanâ regulâ notos, ubi primùm is intellexit, ratus id quod erat, confirmatum scilicet elatúmque jam animo dominum velle regni negotium omninò conficere, cursoriis statim equis assumptis evolat ad Bregantium. A quo admissus, & nedum præparatum, sed ad capessendum etiam quamprimùm imperium vehementer incensum cupidine Ducem nactus ei latiùs conjurationis ordinem explicat, conscios homines multos enumerat, eósque fortunis, genere, famâ præstantes; addidit Elvi, atque Ulisipponis Antistites qui auctoritate, consilio, affinium clientúmque copiâ, infularum præterea decore, atque specie plausibiliùs rem promoverent. Ad hæc quò Bregantio ex negotii processu facili spes amplior accederet, sibíque egregiæ quoque navatæ operæ commendatio, insontes, ingenuósque falsò quamplurimos viros implicuit, quos tamen primâ facie turbatis putabat rebus fore partibus inhæsuros. Docuit præterea Bregantium antiquas

antiquas, acrésque inter Principem Margaritam, & Vasconcellum contentiones, ac domesticas simultates, eò quod Olivarius in regni negotiis expediendis minùs auctoritatis, atque momenti fidei, & consilio Principis daret, quàm longè inferioris notæ ministri, quæ quotidiè refricabantur, adeo nuper recruduisse, ut palàm dixerit Princeps, eò brevi sanè venturam rem esse, ut ipsa, navi raptim conscensâ, præcipiti fugâ vacuum etiam Gubernatricis nomen, quod illi unum pro integro imperio deerat, adjiceret Vasconcello; atque ea præter morem calentia, & cum aliorum motuum seminibus sparsa dissidia, quæ rationes Regis, & regni per factiones, & partes debilitabant faciliorem stravisse novis conatibus viam, cùm ratâ quadam lege fati sancitum sit, quæ perturbant, quæ inficiunt, quæ delent denique Imperia, pestes Palatio primum oriri, inde exire, fundíque postea, nec intestinas extra discordias ulla unquam mutata, aut eversa regna fuisse. Incertas præterea, atque varias Ulisippone jactari voces, id per hoc tempus in aula Catholica agi, ut Regis filius Princeps Hispaniæ quàm primùm in Lusitaniam cum imperio dimitteretur, quo adolescens regno assuescat, Lusitanósque suspectos, ut illi credebant, & in obsequio, atque fide labantes sustineat. Quod planè verum, aut non procul à vero esse videri, utpote Regis & Olivarii rebus maximè consentaneum, Olivarii quidem ut disparis æmuli impatientem adolescentem, Regis autem, ut filium ætate adultum, ingenio experrectum, & popularem, & qui ante capere forsan potuisset imperium honoris specie dimitteret, cujus insuper ductu Principis, si res ita accidisset, haud difficile factu videri Bregantium etiam per vim è Lusitania depelli, aut regiæ personæ fulgoribus obscuratum, ibidem abjectum, atque deformem, metúque quotidiè tabentem in regni quodam secessu consenescere pati. Strenui hanc ergo consilii molem quæ magnas spes ejus surgentes obrutura profectò fuisset, audendo, agendo, propetando præoccupare necesse erat. Audit hæc omnia Bregantius, laudat deinde prudentiam Pintíque studium, ac deníque adjungit, quod si ad novum efferendum se Regem semel tentata Ulisippone acclamatio secus accideret, erat animus Algarbiense regnum cum armis irrumpere. Etenim illud obnoxium inter alia fidúmque regnum, & Portugalliæ præcipuè domui propensum existimabat, quippe quod adversus Castellam olim partes Antonii constanter secutum, etiam fractas belli reliquias cum infelici Principe, summóque regni discrimine exceperit. Ad extremum postremò desperatæ propè salutis effugium adesse Elui Alfonsum Melum cum arcis urbísque præsidio ejusdem fiduciæ per ejus urbis Antistitem alligatum, eóque inter res turbulentas atrocioréśque fortunæ minas, hæc si ab initio non aspirasset, tutum sibi recessum fore, nec porrò vertendum in dubium esse, quòd in illo ipso fortè propugnaculo incluso, atque obsesso ante oculos omnium impendens Bregantiæ domus exitium turbarum procellas ingentes concitaturum in regno fuisset. Cæterum magnum opus aggredienti cum impossibile propè sit, casus omnes fortuitos, qui intercurrere possunt, aut consilio expedire, aut ratione complecti, postquam omnia judicio rerum momenta collegerit, aliquid opus esse in fortunæ tributum mittere. His in hunc modum Pinto probatis binas illi Bregãtius epistolas alteram Petro Mendozæ, Michaëli Almeidæ alteram Ulisippone reddendas tradit, quarum exemplar hujusmodi est. Quædam præsenti se Pinto mandasse, cujus ore explicatius intellecturi subinde essent. Hæc igitur ea ipsi ratione susciperent, ut

ut nec fides promiſſis, nec prudentia conſultis, nec animi vigor deeſſet rebus poſt perpetrandis. His litteris Pintus acceptis ubi veniam pro reditu poſtulat, intempeſtivo majeſtatis titulo Bregantiæ Ducem ſalutat. Riſit Bregantius lætáque fronte adulationis illecebras cepit, cùm pervetuſto vitio Principum aſſentatio in ſua quoque fœditate cognita non diſpliceat. Redit deinde Uliſipponem Pintus, conjuratíſque redditis litteris poſt collatas in amicorum cœtu ſententias cenſuit, per idoneos & alios in tanti operis ſocietatem adſcitos augendas eſſe vires, reíque tandem agendæ tempus, & ordinem præſcribendum.

Conſilium de ſumma rei Uliſippone Præſide, ac Duce Pinto apud antiquam Bregantii domum inter noctis caliginem hac diligentia, & induſtria clanculum agebatur. Huc antequam homines acceſſiſſent, in magna loci diſtantia currus, & famulos ſeponebant, ne curruum ſtrepitu, vel famulorum fortaſsè indicio adeuntium veſtigia deprehenderentur; Subinde vir ille pedes gradu ſuſpenſus, ac lentus abibat. Domum introëuntem excipiebat vaſtæ amplitudinis aula, quæ ſolitudine ipſa, ſilentio perque longum inane umbra tremula circunfuſa horrorem homini incutiebat. Lucerna in ejuſdem ſedis angulo poſita, & colloquentibus procul ardebat, ita incerta, atque dubia per artem contorta luce, ut nemo ſecum loquentem hominem homo noſceret. Effluentis menſura ſabuli deſcribebat ſermonis, & temporum intervalla, primo egreſſo ſubibat alius, ſed ſtatutis, diſcretíſque longe horis, ne alter alteri fortè obvius ambo invicem proderentur. Qui in magni arcani conſortium primùm admiſſi fuerant, tactis ſacris, quæ audiviſſent, quæ ipſi dixiſſent, aut fortè in rem conjectaſſent jurejurando premere obligabantur: Idcirco, & ſi hominum utique multi conjurationis participes erant, quos tamen conſpiratio conjunxerat cum vis ſacramenti, locíque ſecretum à mutua notitia diſſociaret, ſinguli eorũ alii aliis occulti, tantummodò erant factionis Principibus noti; Ultima verò die frequenti conſeſſui, & rei peragendæ articulo deſtinata ſimul omnes, & palam conſultum in conſuetas ædes venere. Hîc productis ſingulorum ſententiis, conſilium aliquibus erat, regiæ acclamationis, regníque incipientis auſpicia ab Ebora primò peti, quippe quàm facillimè tranſituram in Bregantii partes fore putabant, & quàm paucis ante annis, nullo impellente, ſed impetu quodam amoris conſtabat illum Regem appellaviſſe. Priori námque ſociorum impreſſioni conflictúſque primitiis perquam eſſe accuratè, ac ſollicitè providendum, ne primus fortaſſe conatus irritus in caſum, & fraudem reliqua traheret. Contra bene fluentia conſpiratorum initia partes erectas confirmatura, alias etiam Bregantii amorem, alias Caſtellæ odium, alias cupidinem rerum novarum, & reliqua plebis in re turbida oblectamenta, fluminis ritu, quibus adhæret, cuncta volventis, certis jam partibus adjectura. Si quæ fortè præterea interpoſita ratio eſſet, quæ à ſuſceptæ hujus rei magnitudine conjuratos abſtraheret, eſſe profectò hominum paucitatem, cum vix millia millium ſufficere hominum valeant ingentis imperii volvendæ moli. Atqui in Ebora urbe jam explorato conſenſu populi, conclamatóque Rege Bregantio, inde continuò ex omni hominum genere tanquam militum manu contracta majori conſtantia, ac firmitudine poſſe Uliſipponem per ſe paratam, & melius alterius exemplo parandam incurri. Rei proſperæ initium dimidium contrahere, neque hoc felicius initium quàm ab Ebora ſumi poſſe. Sed contra, & ex Bregantii quidem ſententia diſſeruit Pintus.

„ In

,, In caput periculi, & belli pacísque
,, sedem Ulisipponem scilicet, ne tan-
,, ta res falleret, primum, eumdémque
,, per aërem esse impetum faciendum.
,, Ut capite inciso, vitæ, motúsque spei
,, reliquum nihil superest afflatu vitali,
,, ac diffusa inde virtute carentibus
,, membris, ita quoque Ulisippone de-
,, victa, ibíque afflicta Castellæ poten-
,, tia, cæteras regni urbes, & oppida
,, sua sponte facilius consensui capitis
,, accessura. Ex adverso ortæ aliunde
,, seditionis Ulisipponem allapsus ru-
,, mor, quidni impelleret Castellenses
,, statim ad arma præcipites, arces in
,, regno, naves in partu præriperent,
,, omnia protinus expedirent, quæ par-
,, tium elatarum objectui, popularium
,, confusioni, magníque facinoris tur-
,, bamento sufficerent? Inter has au-
,, tem moras, & ubique implicatas, ac
,, trepidas, dum Ulisippo per hæsitatio-
,, nem, aut metum non assentitur, aut
,, fortè partibus obluctatur, si ex Castel-
,, la subsidia properent, ut properare
,, credendum sit, quid tandem ruinæ,
,, cladísque & Bregantium, & regnum,
,, & sociorum præcipuè capita non ex-
,, ceptura? Rei igitur summam in Uli-
,, sipponis victoria, & constitutam ar-
,, bitrio esse. Illam enim rationem opti-
,, mam metiendi pericula esse, ut ea fa-
,, cturus hostis existimetur, quæ illi ne-
,, gligere non conducit, secus verò in
,, aliorum ignavia, & malè ficta socor-
,, dia cogitationes, & spes efferre, ut
,, illis utile ferè semper, his exitiabile
,, planè fore. Propterea neque vim in
,, hac causa, neque militum copiam,
,, neque armorum attendere cumulos,
,, aut aperto, & ex æquo cum hostibus
,, opus esse contendere marte cum his
,, ita exuberent Castellenses, ut indi-
,, gent Lusitani. At in animi alacrita-
,, te, festinatione, solertia ex hac parte
,, spem omnem sitam, & ex alia, quod
,, hostes in re ancipiti, & improvisa,
,, quæ fortiorum ut plurimum dejicit
animos in alieno, ingrato, suspectó "
que dominantibus solo, & omnia in "
majus augente metu deprehensi, tunc "
ipsi intelligerent, quæ agere potuis- "
sent, cùm jam acta res esset. Proinde "
raptim Vasconcello confosso, & "
Margarita Principe exauctorata, in- "
ter horum ardorem, & impetum, & "
illorum torporem, ac metum ex voto "
fluere ferríque cætera velut æstu se- "
cundo posse. Hæc sententia prævaluit.
Rursus ut in magni momenti rebus alia
ex aliis impedimenta plerumque sub-
necti solent inter eos quoque quæsitum
est, quo animo, quoque sensu putan-
dum esset tantam rei novitatem, po-
pulum civitatis, cujus auxilio consen-
súque sublato ruere omnia necesse erat,
accepturum fuisse. Nihil hac bellua in-
tractabilius, ac trucius, sempérque va-
riam sibíque dissimilem aut insolesce-
re nimium, aut dejici, simul inquie-
tam impotentem, discordem, atque in
dubio deprehensam ei quod deterri-
mum est, sæpe acquiescere malo. Quid
porrò sperare, aut sentire de rei exitu
licuisset, quæ effectu instrumenti tam
incerti, tam fragilis usum in limine exi-
geret? Si verò placeat aliquam populi
partem tentare, aut irretire blanditiis,
arcanum, cujus vim sustentare eximiæ
quidem virtutis, atque constantiæ spe-
cimen est, & qua carent insulsi, inter
plures, stultósque simul ad rei, & con-
scionem etiam exitium absque dubio
conceptum iri. Causa itáque sedulò ex-
cussa, res tandem convenit, ut viros
ex ipsis eligerent, qui ingenio versatili,
& gratia cum dicendi copia conjuncta
onerosum Castellæ regimen execran-
tes, & meliora, si fortè vellent imposte-
rum pollicentes in aures populi sensim
influerent. Ad hanc rem perpetrandam
sacra præsertim sodalitia urbis descripta
sunt. Illic esse conventum populi, ejús-
que Rectorem, ac Ducem seu amore,
seu quæstu flexibilem, nec porrò in-
suetum multitudinis Ducibus esse, ad
libidinem

libidinem ſive lucrum, interdum ſacris ut profanis abuti. Poſtremò ſi per malitiam fortaſsè violato, aut imprudenter elapſo ſecreto rapi ad ſupplicium, aut in carcerem trudi quemquam eorum vidiſſent, ſimul omnes concurrerent, proclamatóque Rege Bregantio ab ultimo experimento fortunæ extremum ſibi ſubſidium poſcerent.

His ita decretis defectionis diem certam ſcilicet primam ineuntis menſis Decembris affirmant, utque ſtatim moneretur Bregantius ut ſibi curæ foret quo tempore Uliſippone per conjuratos eodem propè momento in Traſtagana provincia, aliíſque urbibus ſibi fidis ipſe Rex acclamaretur. Cæterùm fortuita quædam parváque dictu res majoribus curis conjuratos obvolvit. Ex delectis, qui arte, & illecebris captos ad deſciſcendum animos populi præpararent, fortè unus in virum haud ignobilem incidit, quem palam cùm ſæpenumero audiſſet contumelioſiùs atque minaciùs in Caſtellenſium dominium invectum, faciliùs, & gratiùs idcirco ratus in rerum conſcientiam, & partem venturum, planè illi conjurationem aperuit, & promiſſa popoſcit. Homo, ut evenire plerúmque ſolet, eò timidior, ac ſegnior quò petulantior, ubi rebus non verbis agendum, & ſubeunda quoque ſibi pericula videt, horrore gelúque perfuſus negat id temporis eſſe, quo talia conſilia agitentur; ubi enim, aiebat, in regno miles frequenti expeditione bellica exhauſto? ubi pecunia tam multis tributis eviſcerato populò? quot nobilium, quot plebis, quotve magnatum tanto facinori nomina dederint? Hac certè quidem temeritate non reparare regnum intendi, ſed in miſerrimas illud calamitates immittere, ut ſcilicet orta ſtatim ſeditione, atque oppreſſa, inde excuſatio Caſtellenſibus obtendatur qua in omnes deinceps velut in captos, ac proditores omnia crudelitatum genera exerceant. Ita inſitam ille formidinem prudentiæ ſpecie tegebat. At ille alius ſtricto repentè gladio, torva facie, & rutilantibus oculis, vel mecum, inquit, conſpirabis, vel ego temerè datæ, tu minimè acceptæ fidei utriuſque errorem mutuò ſanguine diluemus. His férociter dictis plus animatus, ſeu fortè territus Luſitanus ſecretum juravit, & cùm res ingruiſſet, quia loquax erat, adjunxit, ad commune, quo patria flagralat extinguendum incendium, & quod ex novo ſubinde conflando bello exarſurum fuiſſet proprio cruore, & fortunarum ſuarum omnium ruina ſimul cum aſſeclis concurſurum. Attamen verène hoc ipſum ab illo mutata, an fictè metus, an caſus, an pudor expreſſerit, cùm in utramque partem rationes ancipites ducerent, ea res ingentem conjuratis curam incuſſit; dubia fides, & nota loquacitas, ac levitas hominis apparebat temerando ſecreto pronior; accedebat, & cognitus pavor, qui ex periculi magnitudine, vel attrectato fortaſſe putato ſcelere ventoſum, inertem hominē occupaſſet, quem nullo negotio pavorem, & cum opulenta quoque mercede exonerare ſtatim apud regios miniſtros poterat. Hæc trepidè inter ſe conſultantibus, & utrum die jam conſtituta exequi ſtabilita liceret, an longius protrahere quærentibus, cùm ratio, & auctoritas, ut ſæpe in conventibus fit, capitum numero conceſſiſſet, id tunc prolatari ſtatutū eſt, quod etiam accelerare idem proditionis cogebat metus, impulerúntque Pintum, qui & contra cenſuerat, ut Bregantiæ Duci in hunc modum reſcriberet, ſuſceptū opus tantiſper remitteret, donec rurſus, & tempeſtiviùs quid eſſet agendum commoneretur, nam res ardua contigiſſet. Hæc Pintus Bregantio conſpiratorū ſententia, ipſe tamen, ne Ducem, quem ſupra modum natura pavidum, anxiúmque cognoverat, graviori, quàm in ſe erat, percitum cura torqueret,

ret, aliam, & conjuratis occultam Bregantio epistolam dedit, qua primam significabat, nō sua sed amicorū scripsisse sententia, impulsúque; ipse enim primo quoque tempore existimabat, se temerè injectæ suspicionis scrupulum excussurum. Postridie cùm iterum convenissent, jam illis suppressis animi fluctibus, metúque sensim absterso, Pintus increpare, monere, accendere socios, inconsultas moras refellere, nihil lædere magis secretum, quàm tempus, cùm plurimas illi rimas unde effluere possit, aperiat; nihil magis, quàm nimium in causa ratiocinari, majora negotia corrumpere. Quid igitur aliud hærendo, procrastinando expectarent, quàm se singulos stultè prodere Castellæ tortoribus jugulandos? Cùm plures tandem ex conjuratis ad explorandam attentissimè rem circummissi nihil novi deferrent eamdem ipsam condictam diem, aut proximam saltem pro initio defectionis certam, ratámq; habuere: sed alia, & nullius quidem momenti res, uti in humanis Deus, aut fortuna ut dicitur ludit, conjurationem penè disiecerat. Pridie quàm à Rege Philippo descitum est, vesperascente die, consciorum nonnulli dum aream Palatii divisim speculantiū more perambulant, Vasconcellū conspiciunt, qui in triremem conscendit, & à littore in altum solvere jussit. His itaque ignaris fortè hoc an consilio accidisset, cùm sibi vehementer ab adeò sagaci, rigidóque ministro metuerent, ipsiúsque pari fato æstimarent rem Lusitanam vertendam esse, cuncta horribilia, atque trucia ægrè affecto timore animo spargebantur. Nimirum solertem in primis, argutiorísque acuminis hominem, regníque officiis, & curis penitùs mersum diutiùs conjurationis machinam tantam fallere minimè potuisse, ergo ad arces, regníq; præsidia communienda, sive ad aulam Catholicam properare, vel alias subnectere fraudes, & dolos velle quibus occulta partium consilia in earum perniciem, interitúmque converteret. Dolebant etiam teterrimū hominem, quem & instrumentum Lusitanæ Tyrannidis appellabant præter expectationem elapsum, & flagella propterea, & vincula sibi, & custodias, atrociora quæque expediri supplicia, patriámque quo sublevare cogitavissent, miseriùs præcipitasse. Planè ea ipsa res adeò illorum animos fregit, mentémque alienavit, ut extrema nonnulli desperatione perculsi opportunitatem Ulisippone quærerent, qua in Angliam, vel Africam, aut aliò terrarum orbis repentè trajicerent. Reliqui haud secus pavidi quàm si jugulo hærentem carnificem cernerent, in consilium coëuntes, dum rem pertractarēt, trepidabant magis, quàm consulebant. Qui convenerant, seniorum ut frigore corpus, metu sic animus obriguerat. Junioribus verò quibus & ratio sententiæ viget, cū vires ab animo mutuatur, ibidem, & optimè placuit rei exitum expectare, si ille fortè, ut verisimile quoque erat, tot negotiis, & curis implicitus ad animum relaxandum oram maritimam legeret. Impigros itaque juvenes ad noctis usque dimidium cum ex composito rem observassent, mox personantium nautico more tubicinū sonus & clamor rediisse Vasconcellum admonuit, illíque præ ingenti gaudio vix compotes mentium communem sociis lætitiam impertiuntur, animósque ad proximam defectionem confirmant. Cæterum rerum hæc humanarum ludibrium, & conscius sibimet animus attulit, vanísque illusa terroribus mens; alius, & strenuus quidem obex incurrit, quem rerum duntaxat immutabilis ordo, & Bregantii fortuna discussit. Georgius Melus Ulisipponem à Duce Bregantio ad conjurationem fovendam missus, amici tunc, cognatíque in suburbano utebatur hospitio, cujus nomen non proditur. Is ope, & consilio cum juvaret secretò partes amico negotium hactenus reticuerat, sed provecta

jam

jam nocte, & postridie cùm dies illuxisset peragenda res esset, brevísque quæ intererat nox cùm nullum omninò proditioni præbere locum, & ulterius diffidere amico subrusticum videretur, conjurationem illi tandem patefacit, hortatúrque monétque quod Lusitanum, quod virum nobilem deceat. Homo hæc ubi audit flexo in speciem lætitiæ vultu se fore spopondit in potestate amici, nec sibi, nec patriæ in tanto periculo defuturum, frontíque oratio aliísque corporis motibus congruebat. Ad multam deinde noctem sermone producto, ambo postremo cubitum secessere. At melius postea secum ipse considerans, quid tandem egisset, & recte ne hospitii aut cognationis respectus oppignoratæ fidei, juríque silentii prævaluisset, quàm fallacia, quàm tortuosa mortalium ingenia sint, quæ amoris, quæ fidei pignora prodidisset, quas animi dotes, & præclara ornamenta virtutis proprii commodi studium labefactasset, & an adhuc illi per ea momenta vacaret magistratui prolata detegere indicia, ex eo iratus factíque pœnitens inquietam, ac turbulentam agebat noctem. Inter hæc suspensa ambulantium vestigia, & colloquentium in ædibus murmur cura, & vigilia auris erecta percepit. Veritus ergo Melus insidias è cubili confestim surgit, properat ad fenestram, indéque jactis in domus vestibulum oculis inter caliginem ardenti face discussam videt stratum itineri equum, Dominum stantem, & servum qui cultum urbanum Domino ministrabat. Advolat ira præceps abeuntémque gladii cuspide circunscribens, interrogat, quo sanè tam importunus, tam citus, tanto silentio pergeret? quid cogitaret? quid cuperet? At ille dejecto, versóque colore vultu, cùm vox præ pudore, metúque mens, & propè spiritus defecisset, titubantibus verbis, trepidóque formidine gestu futiles quasdam se seque invicem implicantes exponit intempestivi discessus causas. Tunc admoto Georgius ejus pectori gladio torvus, & minax retractum amicum in eodem cubiculo secum consistere cogit, oculatæque ejus custodiæ reliquum noctis insumit. Deinde compertum est salutarem illam operam conjuratis, imperióque Bregantii propitiam fuisse, nam ille partium nomina delaturus regios eadem hora ministros petere destinaverat.

His ita peractis, defectioni tandem dies constitutus illuxit. Conjurati, sicut antea decreverant, prima luce arma simul expediunt, eo quidem consensu omnes, animíque ardore compulsi, ut nobilis etiam virilis audaciæ fœmina, tanquam ministra, adjutríxque tumultus domi sese conspirantium cœtibus immiscuerit. Fuit hæc Philippa Villiena Autogiæ Comitis uxor, quæ duobus filiis ætate, ac robore validis manu propria composuit arma laterique præcinxit, tum intrepido vultu, hisque igneis prope verbis accendit. "Irent alacriter seu duro solutum servitio patriam, seu decora pro patria vulnera acceptum, inter hæc ipsam provecta ætas, & pudor invitam sollicitam domi tenerent, vel egregiæ libertatis partæ futuram, vel inclitæ mortis consortem, nunquam se patriæ exitio superstitem fore professa: atque idem ipse bellacis animi stimulus, suoque sexu, & officio altioris virtutis exemplum, quod in Villiena præfulsit, alias quoque peracuit, illustravítque nobiles Lusitanas. Tantus efferbuit in partibus ardor. Cæterùm conjurati jam antea deliberaverant cum quatuor agminibus in Regiam irrumpere, quorum primum rectà ad Vasconcellum ut periculi caput contenderet, ad sedem alterũ Principis Margaritæ, reliqua separatim Comitem Bainettũ, Præfectũ Principis Stabuli, & Marchionem Populensem Cubiculi eodem momento

occuparent, ut sic per aditum interclusis, circumventisque cùm res ingruisset, minimè posset alter alteri præsto esse. Statuere præterea ut quo tempore in Regiam impetus fieret, selecti equites, peditésque & homines populares Ulisipponem obirent, Bregantiúmque Regem clamarent, populúmque ea novitate excitatum, inflammatúmque & turmatim ex triviis, tabernísque collectum in Regiæ planitiem contraherent, ibidem Nobilium conatibus manu, vel aura, vel saltem vocibus profuturum. Rei porrò auspicandæ mane octavam circiter horam tempore præstituto miraculo simile, & humana profectò sollicitudine majus apparuit, quo agendarum propè rerum concentu simul omnes conveniendo, munia simul imposita persequendo, velut ad unguem loci, actionum, temporísque spatiis emensis in tanta hominũ multitudine, in tanta negotii mole, & fortuitorum incursu dicta factis consonuissent. Igitur velut in aciem omnes compositi, directíque magno animo, atque ferocia Palatium ingrediuntur. Præibat factionis Dux ipse hortatórque Joannes Pintus elatione animi tanta suíque fiducia, contemptúque periculorum, ut cuidam amico in Palatii gradibus fortè obvio, & quid rei esset metu pallido suscitanti quasi per jocum, lusúmque retulerit, Nihil aliud facturi nisi Reges mutatum pergimus. Eo affluenti concursu, fulgore, atque strepitu armorum, qui fluvio similis inundaverat, excitati custodes milites arma capiunt, arrectísque ferociter hastis in irruensium pectora infestas cuspides sistunt; at militum unus acriùs ante cæteros urgens, ideóque mortali percussus ictu atque collapsus terroris, ac fugæ initium sociis cum armis astantibus præbuit. Recenti proinde cruore strata jam festinantibus semita, nullo adversante Regiæ aulam maximam occupant. Hîc Lusitanus quidam, & regius Prætor, ubi eam repentinam esse turbationem intelligit, compescendíque causa de more reclamat, Vivat Catholicus Rex, cadenti statim pila confixus moribundus procubuit; cúmque tota modò pateret turbis furentibus Regia, unus Vasconcellus ad exitium avidè petebatur, prævias enim, & binas hominum cædes casus tantummodò attulerat. Nescius tunc ille fati, quod impendebat, cura solutus & animo vacuus fortè sermones per otium terendo sedebat cum Lusitano quodam Centurione; ubi totam omninò domum ingenti fragore, & vocibus resonantem audivit. Interrupto per metum colloquio paulùm Centurio progreditur, videt sese repente invehentium quasi militum avem, pedem itaque refert, & Vasconcellum monet, innumeram multitudinem armis, minísque infestam, citato gradu in illam sedem confluere. Extemplò tum illi turbato vetus cecidit supercilium, & morientium extremo velut tactus afflatu respondit amico, irruere profectò homines ejus sanguinem inhiantes. Itaque metu exanguis prægelidóque sudore perfusus, quod unum stupido, attonitóque simili in eo rerum turbine occurrit latibula petit. Centurio inter hæc pedem in limine figit, & frontem, pectúsque insultantibus præbet, & eousque incursantes undique gladios, & aggressorum multiplices ictus in tam iniquo certamine haud minus felix quàm fortis sustinuit impavidè, dum Vasconcellus abdendi se spatium habuerit: brachio denique saucius, & ad arma tractanda inutilis terga vertit, & per fenestram elapsus distorsione membrorum tantæ ruinæ superstes evasit. Subinde effusum repentè agmen, cædis, & sanguinis sitibundum per aditum irruit. At sola Vasconcelli reperta sedes furorem, cruentámque rabiem magis accendit. Igitur unusquisque cùm clamore, atque fremitu rescindere arcas, spargere pecuniam, confundere

ſupellectilem, tumultu, atque ſtrepitu cuncta complere; furor in vultu, ſcelus in oculis, in ore proteruitas eminebat, atrocitatis, quæ parabatur, inditia. Tota ſubverſa, ac permiſta penitus ſede, tandem Antonius Sotenlius nobilis ipſe vir armarium aperiens in Vaſconcellum incidit, ubi illum inermem metúque propè intermortuum repetitis ictibus conficit, reſpersáque ſanguine manu è latebra extractum in pavimentum deturbat. Ita vetus ex privatáque cauſa in Vaſconcellum conflatum exhauſit odium Antonius, quo ſæpius inter amicos ſeriò, vel joco jactare ſolitus erat, improbum fata caput ſuæ dexteræ devoviſſe. Manabat toto cubiculo cruor paulò ante in ſummo potentiæ culmine viſi, deformis horrebat multiplici vulnere facies, diſciſſæ pecudis potiùs, quàm imago, aut veſtigium hominis apparebat, multóſque per aditus inter cruentos ſingultus ad exitum ſpiritus properabat. In tanta tamen calamitate, quam in illo miſerrimam faciebat fortunæ priſtinæ recordatio, cùm extremos idem anhelitus emiſſurus animam traheret, tunc in ſpeciem jocoſa, atque aſperſa facetiis, ſed reipſa nefaria atque impia Luſitanos contentio cæpit, quiſnam eorum ſupremum luctantis animæ ſpiritum hauſturus per ferrum eſſet; jamque malè diſſimulata hucuſque luſibus feritas ad rixam, & jurgium pene incaluerat, cùm ad ea dirimenda litigia, quæ per armorum tractationem occaſio jam lubrica faciebat Vaſconcellum adhuc ſpirantem per feneſtram in aream dejiciunt. Eſtuabat, cùm eò conflueret undíque populus, & numero, & motu ampliſſima Regiæ planities, nam præter eos quos conſultò diſpoſiti homines traxerant, complures rei quoque novitas tanta, ac paſſim diffuſus rumor adjecerat. Qui ubi Vaſconcelli corpus exanime, ac lacerum, cæno ac ſordibus involutum humíque projectum vident, hunc primum in eo tanquam uno ſtetiſſet, paríque fato occidiſſet Caſtellenſium imperium, feſtis inſtauratíſque vocibus Bregantium Regem acclamant. Turbarum deinde paſſim ſeſe prementium, ac fluctuantium impulſu, jactúque cum alius alium elideret, accedere contendebant ut oculos propiùs eo fœdo ſpectaculo paſcerent. Et quidem infima plebs, ut etiam puerorum per id temporis erat concurſatio, & tumultus, nullo privato, ſeu publico incitabatur in Vaſconcellum odio, ſed ut pote rudis, & hebes ingenio, ac meliorum incurſu, atque impetu ſolita in caſibus regi, contorta vel recta illorum veſtigia ſectatur. Igitur protinùs illum toto denudant corporis habitu, inde in barbaros ritus degeneres convellunt barbam, diſcerpunt comam, aculeis terebrant pectus, quaſſant caput, pedibus calcant, corpori exanimi vulnera adjiciunt, unumquemque cupiditas agit partem cædis, ſceleríſq; reliquias ferendi domum. Nec hactenus ſatis, eo loco arreptũ truculentiſſimè corpus latè per urbem feſtivo plauſu raptare, fœdare limo, tundere ſaxis, viventis in ſpeciem proſcindere maledictis, donec laſſata potiùs, quàm ſatiata crudelitate lutulentum, conſciſſúmque cadaver, & interdiu, noctúque pecudum alimento relictum, ſodales, quam ſuo nomine præferebant, miſericordia commoti ſine ullo funali cereo, aut Eccleſiæ peracto ritu raptim ſepelierunt.

Hunc exitum habuit Michaël Vaſconcellus, genere Luſitanus, vir ſua ipſe natura moroſus, difficilis, aſper, pecuniæ non minus, quàm honoris, & gloriæ cupidus, eóque ambiguo, volubilíque ubi res poſtulabat ingenio, quo utrum alieni rapacior eſſet, an effuſior; audacior, an timidior; civis an hoſtis patriæ, privato magis, an publico bono ſerviret haud facilè diſcerneres; quæ quidem aulæ ita favor, & uſus in illo dominii, &

fortunæ licentia provexerant, ut vividæ, erectæ ejus naturæ per occasionem tumorem, & arrogantiam, & linguæ quoque libertatem addiderint. Hæc tamen in illo vitia æquales propè virtutes æquabant, scilicet assidua in suo officio sollicitudo, magna comprehensio negotiorum, incredibile acumen ingenii, astutia, solertia, integri spiritus promptitudo, & animi elatio, qui nisi profectò in id temporis incidisset, quo altiori de causa Lusitanum volvendum erat imperium, aut mortalium opinio ex consilio, & industria, non ex eventis rerum momenta æstimaret, haud contemnendi ministri Regis exemplū, atque memoriam posteris reliquisset. Cæterum etsi adeo immanè, atque atrociter acta Vasconcelli mors funúsque fuisset, hoc tamen nedum illam animi feritatem, & rabiem, sed iras, & odia quoque Lusitano planè consumere visum est. Incruentus enim ac mitior in posterum agitavit, adeò, ut admiratione, memoratúque pariter dignum acciderit, tantam rerum mutationem, quantam inferre unius regni subversio, atque transmissio potest, unius tantum quæsita, duorum verò fortuita hominum cæde confectam esse. Sed cum inter rerum novarum incitamenta inopia, & egestas præsertim, eámque tumultuarias per rapinas explendi aviditas sit, jam sine lege, sine imperio homines Lusitanos effrænes, ac dissolutos avaritia corripuit. Diripiunt igitur primo Vasconcelli ditissimam sedem, totque annorum labore, & industria, & illius muneris amplitudine parta, simúlque congesta dimidiæ propè horæ intercursus evertit; & plebes quidem inter viliora quæque permista rapinam sibi similem fecit; præda opulentior nobilium manus contaminavit. Hinc in Ecclesiæ Bracarensis Decani domum, qui Vasconcelli perempti frater germanus erat, irrumpunt; acuerant in illum cum fraterna homines odia, tum quia fama erat divitem esse, fratrísque ipsum opes uberrimas conservare. Decanus autem tumultus initio Prædicatorum se Ordinis esse per ascititium habitum ementitus Castellam versus effugerat. In vacuas itaque sedes incurrunt, ibíque populabundi, prædarum recentium accumulant moles, increbuítque solida fide rumor, qua gemmarum numeratæque pecuniæ, qua lautæ supellectilis copia supra quinquaginta aureorum millium prætia illa die Lusitanos diripuisse. Avarè & crudeliter hæc conjuratorum per illam tantummodò manum transacta sunt, cui Vasconcellus cædendus, ejusque, cum simul consulerent, vastanda sedes obtigerat. Altera verò quam adversus Margaritam Principem constituerant, insolentiùs illa quidem ac petulantius, nisi crudeliùs impegit. Nobilis mulier passim clamantium, strepentiúmque improviso, & horrendo fragore perterrita ad fenestram quid rei esse ignara cucurrit. Inde minis, armísque plenas aspiciens tumultuosas concurrere turbas, & omnia in motu, ardore, atque impetu esse, vultu, gestibus, voce procul elaborabat, si quodammodò posset furentium compescere vim. Hæc intrepidè agentem forium crepitus interrupit, erátque infestum illud immissum conspiratorum agmen, quod ingressum urgeret, & nisi fores spontè paterent, eas minabatur effringere. Idipsum verita Princeps fores recludi jubet. Stabat ipsa nobilibus circunfusa puellis; nec eam adhuc alterius fortunæ fiducia, nec pudor omnino Lusitanos defecerat. Jamque incondito clamore, æstúque illo se passim jactantium, & obstrepentium illius præoccupare sermonem cæperāt, cùm mulier evincit, nihílque iræ, nihil timoris in vultu præferens insolentiam majestate coërcet, & ore placida, verbis ambigua Lusitanos simul objurgat, & monet. Ne Deo, Regíque debitæ "

fidei

„ fidei, Ne propriæ ipsi conditionis, „ & futurorum malorum obliti in perfidia senescant. Posse, quæ hucusque „ gessissent, insano furore plebis, aut „ repentino quodam tumultu, vel saltem privato, & collecto in unum „ Regis ministrum odio, recentísque „ sceleris ignominiam, & culpam aliquo modo purgari, aut imminui, si „ furere perseverent, excusationem „ ablatam, & omninò consumptam „ fore clementiam. Non omnia nova, „ quæ fatuos maximè delectare, rerúmque imperitos, ac rudes solent, „ qua spe inchoantur, animíque voluptate desinere; diversos, & præter „ spem ea sæpe volvere casus, & ire in „ iras præcipites, regressúmque sibi „ intercludere in sua utique potestate, „ veniam; si serò fortè pœniteat, in aliena fore. Pro Vasconcelli confossi parte fateri se quidem, minus sibi ipsi „ displicuisse, quod patriæ civem exosum, invidiosum Regi ministrum, „ molestúmque sibi collegam utcúmque sustulerint. Curæ sibi de cætero „ fore, cùm se retractare velint, aut „ insanire desistant, præteritæ seu perfidiæ, seu licentiæ veniam, & laxamentùm à Catholico Rege impetrare. Sed jacta jam erat alea, prosperúsque ac declivis ad cætera versus, quæ mites, & quietos plerúmque viros transvertit, calcaria sua sponte currentibus dederat. Igitur Principem sic alloquentem, & plura dicere cogitantem hac voce interturbant. *Vivat Ioannes Rex Lusitaniæ*, eodémque animi ardore, impulsúque passim vagantes, tumultuantésque clamore, atque strepitu totam Regiam immiscent. Inter hos fortè accidit ut Carolum Norognam nobilem hominem Margarita conspiceret, qui Philippi Catholici Regis à pariete pendentem imaginem mucrone detractam solo insolenter afflixit. Exarsit ea coram se primo tunc visa in Regem injuria, vilíque contemptu Princeps Sabaudia, & præ iræ celeritate haud satis fortunæ conversionem, qua ruere omnia, volvíque necesse erat attendens, convicio jactavit hominem, illum nefarium, impurum, proditorem increpitans. Ea contumelia verborum acerbius, & acrius, quàm, qui læsus à femina esset, ingenuum hominem decuisset, Norogna concussus, nec verecundia sexus, nec mulieris dignitate retractus, ira instigante, retulit Principi: Caveret mulier profecto, ne jam regimine ejecta, atque inscia sortis qua verteretur, contumelioso aliquo actu in ludibriũ abiret, cúmque muliebri felle, atque stomacho incensa, ac percita Princeps adjiceret, quis, quove pacto impudenter procedere mecum audeat? Urgere periculum, institit Carolus, nisi ipsa se contineret, ne per fenestram dejiceretur. Rubore tunc illa suffusa, attritóque semel pudore deterrima quæque sibi nisi omninò cessaret, ab effrænato, & furialibus quasi stimulis acto populo metuens, se tandem subduxit, & in secreto Regiæ sacello, iræ Numinis deprecandæ, cùm nihil opis aliundè appareret, prorsus intenta, tritísque procubuit. Intererat fortè cùm ita procaciùs in Margaritam Norogna debaccharetur Bracarensis Antistes, ipse quoque Lusitanus, sed quem à concivibus suis ingenii, vitæ morúmque dissimilitudo distraxerat. Is ubi per oris proterviam & contumaciam eousque Norognam provectum in Principem sensit, ira perculsus, vultúque ferox erepto obvio cuidam è manibus gladio Carolíque vestigiis insistens in armatorum se cætus immisit, sanguine ulturus intemperantiam linguæ, qua ille fæminam Principem læserat. Videt hoc Michaël Almeida, veritúsque ne sacerdotis sacrísque in infulis constituti fortè cruore sacrilegè sparso impiè fœdóque vitio regnum auspicaretur, brachiis complexum reluctantem Præsulem sustinet,

ſtinet, ejus mox genibus advolutus rogat eum, ut deſiſtat, jurejurando teſtatus, jampridem carnificinæ amicorum omnium ſuffragio caput ejus addictum, ac velut ſub haſta venale à ſe uno fuiſſe lachrimarum imbre redemptum. Ita ſe denique tenuit Antiſtes, coactúſque ſervire tempori, porrò ſuppreſſam in animo iram tempeſtiviùs effundendam repoſuit.

Inter hæc ſicut initio conjurati convenerant, reliqua armatorum hominum agmina Marchionis Populenſis, & Bainetti Comitis ſedes intra ipſam Regiam infeſta perrumpunt. Et jam Populenſem crepitus ingens, fragórque clamantium, ac diſcurrentiũ cubili jacentem extulerant, ire inde obviam periculo ſtatuit, tum & gladio clipeóque munitus, & animo confirmatus ſeminudus eruperat. At ubi repente occurrit ejus auribus, oculíſque & fulgor armorum, & torvæ furore facies, & inceſſentium fremitus, numerúſque ſubſtitit ipſe pavidus, erátque eo tempore animus, ſenſim ex loco pedem referre; excuſſit tamen formidinem pavor. Proinde collectis cum animo viribus, & ſpiritu revocato, certúſque in eodem interire veſtigio, cùm ſæpe in vacuum jactaret enſem provocabat cum verbis, tum vanis ictibus hoſtem. Ad exitium ita ruenti per amicum fortuna favit, quæ huic hominum turbæ miſcuerat. Is namque ulterius, & ſolus progreſſus bona pace Populenſem admonuit, ægrè ſe, atque in irritum fatigando ab inſana quidem temeritate laudem virtutis exquirere, rem eſſe jam actam, ad gladium, vel animam ibi ponendam extremam neceſſitatem adigere. Ignavi quidem hominis eſſe vitare periculum, fortis occurrere, projectíque amentíſque idem periculum irritare. Eapropter ut in cubiculũ Marchio tandem regrederetur, ibique ſubiret cuſtodiam militum modò ſupplex, modò minax enixiùs inſtando pervicit amicus. Idipſum ferè Bainetto Comiti, Didacóque Cardenio, qui extra Regiam degebat, accidit, ſingulíque poſt breve conſtantiæ, atque fidei erga Catholicum Regem editum argumentum, tot ſimul hominibus, armis, miníſque incubentibus obruti ſeſe demum permiſere cuſtodiis. Verùm Antonius Silva Divi Jacobi eques, magnúſque regni Theſaurarius clariori ſanè fidei, atque virtutis exemplo ea tempeſtate refulſit. Qui ſenio, meritíſque confectus, ortæ ſeditionis fama, ſtrepitúque commotus, non vacillantes, tardóſque, ut ejus exacta ferebat ætas, ſed citos ad Regiam addebat gradus, cum armatorum agmine circunſeptus, cur ipſe quóve tam citò pergeret imperioſè ab illis interrogatur. Ad Regiam ſe ire impavidus refert Antonius, officium & operam Margaritæ Principi collaturum, addidítque: Vivit Philippus Rex, at illi contra obſtrepentes reclamant: Vivit Joannes Rex Luſitaniæ. Non ideo porrò contrahitur, aut animo languet Antonius quòd eouſque inaudita, & abſurda illa vox ejus aures repente percuſſerit. Sed ea agitatione corporis, animíque inter armatos, curſúmque prementes verſando ſeſe à circunfuſis undique turbis explicuit, ut velut ſtrata cuſpidibus ſemita vectus poſtremò Regiam attingeret. Hîc Margaritæ colloquium liberiùs, quàm tempus monebat efflagitantem conjurati corripiunt, locíque termino circunſcripto, ne eo limite excedat, capitali pœna denunciant. Cæterum animo afflictus, triſtíſque vehementer agebat Antonius, dum animo volutabat, Uliſipponis fortiſſimam arcem in fidei tutelam cervicibus urbis impoſitam in manifeſta civium defectione, & clade, ac pernicie vetuſti labentis imperii ſpectatricem, quàm vindicem potiùs ut eſſe debebat, ſceleris conſediſſe, putabátque id quod erat, prohibitam eſſe ſcilicet Margaritam, quo minus Præſidi juſſum, ac

ſignum

ſignum daret, adire propterea fæminam, remque ſecreto cum illa tranſigere cogitabat, ita ratus, quòd initio confuſis ac propè nutantibus rebus, ſi tormenta bellica intonuiſſent, terrori fortaſsè mutabili populo, ac levamento jam metu disjectis, & fractis Philippi partibus forent. Hoc prudens Antonii Silvæ conſilium jam anteverterat Luſitanus, cùm ad Margaritam Principem aditum per excubantes, frequentéſque milites intercluſerat. Ubi ergo Antonius ad id exequendum, quod ſecum ipſe deliberaverat, locum quem illi fixerant, tranſit, eóque poſt fruſtra tentatum ad Margaritam ingreſſum, inanis, ſenſúque doloris concuſſus acerbo revertitur, qui terminum illi præfixerant, lividos oculos circunferẽtes poſtquam eum inde digreſſum, & paulò poſt redeuntem aſpiciunt ira, odióque flagrantes mœſtum hominem circunſiſtunt, gladiis minantur, inſultant, & revera uſque ad ſanguinem exarſiſſent, niſi nobilis adoleſcens id generis, id ætatis miſertus, reveritúſque virum apud illos interceſſiſſet, evincere tamen minimè potuit quin medium ſenem arreptum, & magno cum impetu impulſum per altiſſimos gradus in infimam partem conjicerent. Sic habitu incultus, cœno ſordidus, membris contuſus, & ſanguine ſpumans Antonius, ſed animo infractus, & integer domum regreditur. Atque ita illorum hominum conſpiratio adverſus primorum Caſtellæ capita incaluit, promiſcuæ ſortis cæteros Caſtellenſes neglectos, illuſos, armíſque tantummodo traditis ire ſolutos, ac trepidos paſſi ſunt.

Cæterùm cùm tam proſperè omnia conſpirantibus fluerent, & majora conſilio, numero, vi, adjuvante fortuna molimina intenderent, acerrima tamen adhuc Pintum angebat ſollicitudo Ulíſipponis arce potiri, ſatis in illa virium aſpicientem, quibus jam penè abſolutam conjurationis retexere telam poſſet. Per eam enim habere potentiſſimum Regem intelligebat adhuc hærentem, ac fixum in urbe maxima pedem, & ulciſcendæ quandoque injuriæ magni momenti pignus. Populo præter fidem ſuopte ingenio caducam, & labilem, ad eam quoque plus infirmandam augendúmque terrorem impendere capitibus arcem. Dulcedinem ipſam rerum novarum, qua modo capta Luſitana plebs laſciviret, aut faſtidio, aut non prævíſis ab initio periculis, & ordine futurorum, aut incertorum laſſitudine tædii aceſcere ſæpe ſolere, & in nova deſideria mutari. Pervetuſtas, recentioréſque tandem regnorum mutationes, & cauſas illarum animo colligenti frequenter occurrere, nedum propugnacula, & arces quæ quidem ſolidiores nervi dominii ſunt, ſed minora, atque levia quoque alienæ dominationis in occupato imperio relicta veſtigia, fortuna poſteà volvente totam in regno rem contraxiſſe. Cùm igitur arx omnino obtinenda, eamdémque per vim, & arma ſubigere arcem non minus diuturna quàm aſpera factu res videretur, eam porrò intervertere conjurati ſimul aggrediuntur. Proinde Margaritam conveniunt precibúſque minis admiſtis expoſtulant, ut libellum ipſa ſubſcribat, quo juſſus Præſes continuò traderet arcem. Illa verò id primò conſtanter negare, nequaquam Præſidi à ſe, ſed à Rege Catholico, referens, arcis cuſtodiam injunctam fuiſſe. Nefas eſſe præterea inferioris hominem poteſtatis ſuperioris juſſa reſcindere; idque profectò ea pertinacia, & inſolentia quæri, id utique agi, ut ipſa iniquè imperaret quod iniquius, ſi obtemperaſſet, foret, & alius perſecuturus. Contrà Luſitani circuire, terrere Principem vultu, quatere arma, fremitu, voce, ſupploſione pedum obſtrepere, clamitare, jure an injuria, utcumque ſubſcriberet ipſa libellum, fore alioquin, ut tenebræ vincula,

ula, fœtidus carcer in squalore, atque sordibus vivam, pertinacem fœminam simularent, quot quotque tunc Castellenses in toto regno reperti fuissent ob ejusdem mulieris duritiem truculentissima cædes raperet. Hic facilè exanimata mulier ostendit quantum constantiæ in lectissima quoque fœmina capere fluxus, & fragilis ineptúsque regiminis sexus possit. Qui enim in rem intendebant, non plebeii, non agrestes, homines erant non furiosi sed cives nobiles prudentésque, nec ultra inanem illarum minarum strepitum in fœminam Principem sævituri, qua bene an secus de tractanda persona Principis, integrè arbitrium ad Ducem Bregantiæ maximè pertinebat; Castellenses verò, quos prior ingruentis tumultus impetus non abstulerat, haud verisimile quoque erat, refrigerato jam conjurationis ardore, insontes, abjectos, & patientes omninò compertos injuriæ sine ulla utilitatis specie perditum iri, & si aliter evenisset, haud nimis gravatum fore Catholicum Regem existimandum, cùm expugnandæ, aut conservandæ arces tanto persæpe constare cruoris impendio soleant, illam, qua regnum ea tempestate pendebat paucorum subditorum funere redimi. Verumtamen Margarita nequicquam ac diù reluctata, fraudulentísque conatibus victa, dedendæ denique arcis porrectum sibi libellum quanquam invita subscripsit, qui ad ejus Præsidem statim delatus est. Catalauni belli expeditio, circuncisa ibidem munitione ac veterano subtracto milite, eam propè jam enervaverat arcem. His accesserat, quod Thomam Messiam insignem, ac strenuum in bello Ducem inde inconsultò subduxerat Olivarius, ejúsque successerat loco temporarius quidam, obscuríque nominis Præses, qui nihil cunctatus sua spontè, an coacta, injusto, an legitimo imperio deditionem Margarita præceperit, viso rescripto, continuò prodidit arcem. Igitur, qui erant in illa militibus propè cunctis simul pavore, simul stupore defixis, ac tacitis. Prævalidam scilicet arcem ad urbis munimen, ac perduellium frænos magnificè structam, orta, mox aucta, inde longius conjuratione producta ne uno quidem disploso tormenti bellici jactu per muliebrem inertiam, Præsidísque socordiam, sive perfidiam in hostium potestatem tam citò, tam turpiter cecidisse, tum Cantaber unus, vetus, & ipse miles acerrimè furens, & nudum rotando gladium in medium prosiluit, & proh scelus, & proh dedecus, inquit, ita nos patiemur commilitones militiæ stemma gestantes pecudum more circumretiri? hísque alacriter dictis dum ferè attonitos, torpentésque contendit erigere socios, & voce, & exemplo firmare, repentè arcis foribus patefactis, irrumpentium multitudine, & impetu ipse cum aliis præsidiariis militibus obrutus ab arce præceps ejectus est.

Arce ita intercepta, novóque munita præsidio, inde confestim ad publicas ædes, quas Relationis ædes appellant; convolant Lusitani. Judices regii, qui jura tum ibi de more explicabant, eo auditu tumultu populi, occludi, firmaríque præceperant fores dum illo primo refracto impetu, & quò vergeret tandem res explorato, in tempore sibi consulerent; cùm armatorum globus, & frequens tum clamore, tum pulsibus ostium vehementer impellit; at potior, quam auribus fragor, timor animis obstrepebat, quo sollicitiùs incusso tanquam certissimè perituri vel feræ illius quasi neci interpositam moram sustinendam arbitrabantur. Inter hæc intus acriter obsistentium, & forinsecus impellentium certamen, & studium supervenit Ulisipponis Antistes, qui pacifica, & tuta fore omnia professus, se séque ut obnoxium vadem salutis acciperent Judices rogitans, ut ea

ea claustra revellerentur, obtinuit. Hinc porrò statim ea togatorum effusa turba, trepidi, ferè omnes enecti, colore exangues Antistitem stantem officii, cultúsque specie circundant, quos ille prono omnibus ore, quæsitáque lenitate
„ complexus : Jam habemus, inquit,
„ Regem nostrum Joannem generis,
„ patriæ nobis, & amicitiæ jure con-
„ junctum. Illum nobilitas, illum po-
„ pulus, illum impuberum quoque lin-
„ gua concentu quodam, assensúque
„ mirabili velut injecta divinitùs men-
„ te, proclamavit, confirmavítque;
„ sic attrita Castellensium superbia ja-
„ cet, fastúsque retusus, nobísque au-
„ ctiorem, ampliorémque planè cen-
„ sendum in posterũ fore Lusitani no-
„ minis claritudinem, vel quòd ejecto
„ Tyranno ab homine externo ad pa-
„ trium, verúmque Regem imperii dia-
„ dema translatum sit, præterquam
„ quod qui Castellensium huc usque
„ mancipia, nationúmque ludibria fui-
„ mus jam in honorem ac libertatem
„ evasimus, nec amplius videbimus
„ Castellenses dominantium, & omnia
„ sibi arrogantium fiducia subnixos
„ alios bona, in humeros alios, alios
„ in jugula sævientes; non petulan-
„ tiam oris, non factorũ crudelitatem,
„ non rapinarum ingluviem, non li-
„ bidinum scelera, non rerum omnium
„ ruinam, & cladem sustinebimus am-
„ pliùs. Juvat ab his denique defecisse,
„ qui priùs contra nos à natura, atque
„ humanitate defecerant. His intellectis, Judices quamquã & ipsi non ignorabãt, verso Rege, inverti etiam debere clientium ejus fortunam, sibíque aut gravem ex vetusta inimici clientela suspicionem, aut extremam esse perniciem in novo regimine subeundam, pro tempore tamen Antistiti applaudere, vicissim miscere dextras, gestibus, voce ostẽtare obsequium, & fidem erga novum propositum Regem; quibus verò plus erant suspecta præsentia, ideóque plus odiosa, ut usu falsis hominibus venit, eo amplius sese gratulando, atque assentando jactabant. Togatis ita dimissis, Vexillum civitatis accipiunt solemni per urbem pompa, ac lætitia circunferendum. Id sustulit Alvarus Brancius phalerato invectus equo, & cultu, habitúque ad ætatem arridentémq; modò fortunam ornato. Nobiles equites, quíque erant plerique in flore, ac robore ætatis indumenti elegantia, ac splendore ad omnem luxuriam fluentes, refulgentésque ultrò citróque per alas divisi longissimum agmen trahebãt. Populus pedes passim immistus equites intercusat; resonat undique clamor, plausúsque quibus verborum distinguere sonitum dabat ætas, effusè tunc exultantium Regémque Bregantium vocibus repetentium.

Inter hæc Ulisipponis Antistes ad templum maximum venit. Eo statim populo convocato solemnem, ut Ecclesiæ mos est, processionem, seu pompam instituit, sacrísque suo ordine, & loco ministris emissis, ipse tandem Antistes, modesto, gravíque incessu conspicuam sinistra gerens Christi patientis imaginem, ore pacem annuncians; occursanti certatim populo dextra more Præsulum benedicens progreditur. Illa specie, & corporis habitu Antistes postquam frequentiorum viarum flexus emensus est, grande quoddam prodigium sibi fortè videre visum quod prope attonitos omnes, intermissa repentè via, ac stupentibus similes tenuit. Visa namque Christi in breve confixi dextera ex obliquo ligno resiliens, seu data opera excusso, seu per se avulso, aut fracto credito clavo in benedicentis figuram extendi. Nihil utique acriùs exagitat plebem, quàm per vera miracula, aut ficta illi incussus à Numine timor, vel spes; viventíque propiùs secundum naturam, auctorem naturæ præ cæteris datur revereri, aut metuere. Itaque velut pignore in illo signo super-

næ

næ dexterę accepto, quo secundis auspiciis, & plusquam addicentibus avibus, novum conderetur imperiũ circunstrepere omnes, præ lætitia lachrimas spargere, pectora ictibus tundere, & quasi gemitibus cælum; certatim alter alteri gratulari, Deúmque vindicem, & custodem libertatis asserere. Mulieres præsertim, quas quidem intemperantiùs in humano quocumque affectu naturalis levitas agit, domi altercantibus similes crinibus passis, scissóque cultu, & fœmineo ululatu tanquam fanaticæ discurrebant. In hunc modum affectos, inclinatósque ubi animos cernit Antistes, velut & ipse miraculo captus paulisper suspensus, ac tacitus substitit. Mox concionabundum in modum à rebus divinis exorsus populo declaravit. Eamdet scilicet Redemptoris è cruce pendentis effigiem Alfonso, qui primus in Lusitania regnavit, cælitus olim repræsentatam ei victoriam contra Mauros, primíque in hoc regno gloriam, & ornamentum diadematis contulisse. Eo ipso præterea die Sancto Nicolao Myrensi Episcopo consecrato, quo idem Alfonsus obierat venturum in urbem Bregantium, ut idem profectò dies qui illi cœlestis initium, huic regni terrestris auspicium foret, nec fieri utique potuisse absque altissimæ mentis consilio, & concurrentium causarum cum admirabili ordine orbe, ut tanta concordia, hominúmque consensu, impulsúque ultima primis contexta essent. Jactavit etiam Antistes multos abhinc annos jam decantatum, & ab eodem Alfonso, ut fertur, illud editum vaticinium, tanquam ea ipsa, quæ interfluebat, tempestate consumptum, scilicet quod in sexta decima generatione erat regnum attenuandum, ídque multa celeritate, ac facundia, & acuminum lenociniis in Ducem Bregantiæ tunc clavi regnum suscipientem detorsit. Ad Castellensium deinde superbiam, & arrogantiam, & toties reprehensa in regimine vitia verborum flumine revolutus postquam horrida, acerba ac turpia omnia ut infectus subdebat animus, de præterito pinxit, ea futuri spe imperii Lusitanos implevit, ac sustulit, quam ipsam præcipuè spem, imperiíque salutem Christus ipse refixa mirabiliter manu in eodem stipite confixisset. Hæc & similia dixit Antistes. Hujus tamen miraculi fidem quæ Lusitanos, & Castellenses pro animi studio, affectúque diversos ac varios in illo asserendo distrahit, nobis in medio relinquere placet. Inveteravit enim à mundi propè incunabulis mos per veram aut falsam populo injectam religionem fundare, statuere, aut fluctuantia componere imperia. Ad hoc ergo genus superstitionis mirè nunc propendentibus animis, alia super alia prodigia quotidie renuntiabantur, pridiana videlicet ante tumultum nocte visum Vasconcelli cubiculum diris avibus circunfusum; & Eboræ Marchioni Ferreiro, cùm Lusitaniæ defleret calamitates, lectæ, probatæque fidei mulierem, vitæque integerrimæ respondisse, jam ærumnarum urgere finem, quem suffixus cruci Salvator erat dextera signaturus; & Bregantio ab Almada in Regiam Principem Margaritam salutatum quondam eunti, visam effundi ex ejus capite flammam, quæ in orbem contracta rutilantis Coronæ speciem effinxerit, & alia his similia prodigia divulgabantur, nec deerant falsitatibus testes; aliis ut fieri solet auditu, aliis memoriæ turbatione, aliis oculorum ludibriò falsis, aut fallere alios ex composito cupientibus. Cæterum postquam ea sacra per urbem ducta cum plausu, atque strepitu pompa est, ac simul concionem ad populum habuit Ulisipponis Antistes, Palatium subinde ingressum rogant eum conjurati ut usque Bregantii ad Ulisipponem adventum, urbis, regníque administrationem accipiat. Munus hic dedignari callidè

primò

primò ſimulat, imparem ſe tanto dictitans oneri, humeros tamen ſe ſubmiſſurum fuiſſe, ſi ad tanti modò laboris, & periculi partem Bracarenſis Antiſtes accederet, novam eſſe regiminis diſciplinam, volubiles res; coortam, ſedatámque feliciter tempeſtatem multos adhuc concoquere, multos ejicere fluctus; principia regnorum in arduo, & maximè impetu facta populi, & contra eum qui plus opibus poſſet ingentem æmulum conſtituta. Plurimorum annorum & ipſa pertinax æmulatio utrumque Antiſtitem hactenus exercuerat, nam præter ingenii morúmque diſſimilitudinem, crebrò unde odia, ut eorum ſimilitudine gignitur amor, intererat etiam concurſus quidam earum, quas gubernabant Eccleſiarum, cum ſic Bracarenſis auctoritate, atque ordine quemadmodum Uliſipponenſis utilitate, & commodo in Luſitania primas obtineat; favor præterea Catholici Regis, qui videbatur in Bracarenſem proclivior adeò Uliſipponis Antiſtitem torſerat, ut is inde potiſſimùm acriores ſtimulos ſumpſerit novas in regno res machinandi. Hujuſmodi æmulum tamen ad regiminis ſocietatem petebat Uliſipponis Antiſtes, quò ut tunc credebatur, Caſtellæ animo dudum hærentem conſortio muneris alienaret, vel ut opinionem & famam cum invidia, atque nota creſcentem à ſe perpetratæ defectionis unà cum æmulo partiretur, vel ut ita repungeret etiam Catholici Regis miniſtros, nam id quoque jactatum eſt quòd tantum fiduciæ atque gratiæ ingenio venali, ac temporibus ſervienti tribuerint. Quarum ambitus artium cùm ſagacem hominem minimè fugeret, invidioſum, & anceps, ſimul ſuſpectum tanquam ab æmulo oblatum officium conſtantiſſimè reſpuit, unúſque propterea Uliſipponis Antiſtes quanquam in ſpeciem invitus, uſque ad acceſſum Bregantii novæ gubernationis arbitrium ſubiit.

Suſcepti porrò muneris facinus in Antiſtite primum fuit, tres Caſtellenſes excipere naves quæ intra portum ancora tenebantur. Molliùs enim per id temporis ſorte Luſitani conatibus indulgente, cùm prior tumultuantium conſpiratorum furor irrumperet, fortè in urbem rectores navium negotii cauſa diverterant, cúmque idem furor, impetúſque animorum cæteros Caſtellenſes cum navium quoque gubernatoribus ſuſtuliſſet, idcircò deſertæ, ac prope inermes ſine Ducibus naves à gregario milite proditæ ſunt. Quibus tam facilè captis Luſitanóque præſidio munitis, faceſſere ſtatim Regia Margaritam Sabaudiam jubet Antiſtes, quippe quæ magnifico, ac regio cultu pro ſede Bregantii paranda eſſet. Princeps quæ jam tranſverſo fortunæ curſui aptare didicerat animum, nulla interpoſita mora, nullo aſpero effuſo verbo, ſarcinis raptim collectis exceſſit. Digredientem non aulicorum, ut paulò antè fiebat, & aſſentantium turmæ ambitionis, libidiníſque mancipia, ſed rari, & perpauci quemadmodum ſunt adverſæ fortunæ comites proſequuntur; Ex primoribus conſtantia duntaxat, atque animi magnitudo in ſexus regiæque ſtirpis venerationem, & cultum Bracarenſem Antiſtitem tenuit; qui, quanquam ſciebat haud quidem levia ſtruere ſibi pericula hoc palam exhibitum Principi obſequium, his tamen contemptis, promiſcuo famulorum officio fœminam tranſmigrantem ſecutus eſt. Complures etiam nobiles Luſitani, etſi interius retruſam, & incorruptam fovebant in Catholicum Regem fidem, publica tamen luce, & ad aliena, ac ſevera tranſitura ſuffragia prudenter abſtinuere, porrò clam Margaritam viſentes, vitámque & fortunas ſeſe pro Rege paratos effundere profitentes, benevola,

D &

& comis illa complectebatur, moderabatque iras, & consilia flectebat, ne temerè quidquam intempestivo tempore audentes sese résque Regis, quæ cunctando, & fortuita captando reviviscere potuissent, celeritate labefactarent. Cæterum solitariam, angustam, privatam in domum ab Regiæ fastigio delapsa mulier vario ibi conflictabatur incommodo. Domesticos sine civili cultu, sine ordine, sine solita disciplina tumultuaria propè miscebat sedes; mulieres cum viris, majores cum minoribus famuli implicabantur; confusa, intermista ibi omnia, plena stomachi erāt, plena laboris. Accedebat, & tenuis mensura victus, & excubantium militum fremitus, & rusticorum ludibria, & miseriarum quasi ex gurgite redundantium ab omni parte molestiæ, tum præteritæ felicitatis memoria, & conscius generis, atque amplitudinis fulgor acerbioribus stimulis languentem animum fodiebant.

Dum hæc Ulisippone agebantur, alia mens Villavitiosæ alia & ea propè lusoria, & ad terrorem conficta machina rerum Bregantium exagitabat. Is pridie, quàm Ulisippo defecit propiùs periculi magnitudinem sentiens, cum alia spes, alia metus consilia subjiceret, discordibus studiis, diu secum ipse luctatus, raptum animum in diversa trahebat. Jamdudum idem ipse decreverat, si Ulisippone fortassis intenta res fefellisset, irrumpere armatus in regnum Algarbiæ, vel ad Elvi præsidium arcémque confugere, turbatarum inde rerum, & clientium conspirantium eventum expectaturus. At in puncto rei peragendæ pavor ita memoriam, tandiúque rerum collectas species excussit, ut pravo se studio, insanóque amicorum consilio præcipitem datum existimans, quasi tot ex periculis evadendi facultate sibi præcisa dolore penè conficeretur, & incæpta, si posset, intercidere cuperet. Hoc animi cruciatu totam sollicitam diem, & proximam noctem insomnem, ac perturbatam exegit; cúmque variis implicatísque sententiis multum hæsitans animus, multa revolvens multipliciter versaretur, vicit tandem in debili ingenio, ejúsque in speciem fortuna minori formidinis vis. Jussit igitur primo ineunte mane currum velocissimis equis instructum ad ædium vestibulum præsto esse, quo tristi fortasse rei ibi improsperæ accepto nuncio, subinde Castellam versus ad Regem Catholicum advolaret, tanquam facinoris ipse nescius, & alieno errore, ac perfidia sublatus. Ad hucusque perplexum, ac trepidum hominem, curísque acerrimis volutatum Petrus Mendoza, & Georgius Melus Legati per Pintum urbis primariæ, regníque nomine immissi conveniunt; obviam paulisper euntis procumbunt in genua, Regémque & Dominum ipsum salutant, adorántque omnia deinde, & quo ordine gesta erant exponunt, nempè cæsum Vasconcellum, Principem Margaritam Castellæque optimates arctis custodiis inclusos, receptam confestim arcem, ipsum Regem incredibili omnium consensu, plausúque festísque vocibus proclamatum; idque tanta quidem felicitate, festinatione tanta esse cæptum, & absolutum, ut ne unius quidem popularis, aut socii sanguis cōmunem gratulationem, & gaudium mærore, aut macula asperserit. Porrò tunc complementum omniū votorum, cumulandæque lætitiæ summū pro libertate recepta metropoli fore si coram fas esset aspicere Regem, & sceptriferam manum attingere; quod ille ut quàm celeriter faceret, urbem regni caput, & Ordines regni enixius expetere, ac flagitare. Hæc cùm audisset Bregantius vehementem in illo sollicitudinem, afflictíque animi angorem par emergentis lætitiæ sensus æquavit. Coorti subinde Regis rumor undique circunfusus oppidanorum, agrestiū quot-

que

que nobiles, ignobiléſque cominus, eminúſque habitabant in unum officii cauſa multitudinem cogit. Gratulationes ibi, aſſentationes, aurium illecebræ conquiſitæ, fauſta novi omina imperii, oſcula pedum, oſcula manuum, humi projectiones, & omnia adulantium & exulantium incompoſita imitamenta, tumultuoſa quadam lætitia ab omnibus congeruntur, aliis voluptate rerum novarum, aliis nova ſurgente ſpe plenis, tanquam mortalium daretur inſcitiæ inter præſentia collata futuris meliora poſſe ſecernere.

Hiſce obſequiis expletis Uliſipponem Bregantius hoc ordine proficiſcitur. Curru ſuperbo invectum Petrus Mendoza, & Georgius Melus qui fuerant jam Legatorum munere functi, & Marchio Ferreirus ſuo loco, & ordine comitantur; proximè turmæ equitum circuibant. Plurimi currus famulis, aulicíſque referti, alii propemodum vacui, & ad pompam tantummodò inſtructi agebantur. Ex oppidis, caſtelliſque & ruribus quoque vis magna populi effuſa novum in tranſitu Regem veneratura curſabat. Obſeſſæ paſſim erant ſpectatoribus viæ, tractúſque camporum affluentis undíque multitudinis copia ad continuæ & frequentis civitatis imaginem inundabant. Hac ſpecie triumphi cùm ad Aldeamgallegam, quæ in æſtuarii margine ſita eſt, perveniſſet parato inde lembo Uliſipponem trajecit. Divi Nicolai Myrenſis Epiſcopi die natalitio vertente, Bregantius in urbem ingreſſus eſt. Tum verò imber ingens ea copia aquarum cum turbine miſtus effluxit, ut magnifica, & varia, quæ in oſtentationem lætitiæ ſummo labore, & impendio conſtructa erat, everſa mole, cæteróque disjecto apparatu occultus, & celer Regiam Bregantius intraverit. Ea mox excuſſa procella, ubi Regem adeſſe diſſipato rumore conſtitit, immenſæ multitudinis, quantam quidem eruere populoſa civitas poterat, fit concurſus ad Regiam videre ſe velle Regem aſſiduè clamantis, & obſtrepentis. Bregantius, ut civibus ſuis populariter blandiretur è ſublimi feneſtra gravitate, ac ſuavitate ſimul compoſito vultu ſeſe inſpectandum pauliſper dedit, reiteratis momento illo majori conatu, ac lætitia populi vocibus, plauſibúſque Nocturna deinde ſpectacula regio ornamento, atque jactantia digna per noctis caliginem effulſere. Erant ibi flammarum aliæ ingentes, & incompoſitæ ſtrues, aliæ in Theatri figuram, & pulchritudinem ſcenæ mira elegantia, ut artificio diſpoſitæ. Tonabant ſimul è tormentis diſploſis emiſſarum pilarum fragor, campanarum ſonitus, clangor tubarum, tibiarum, nervorúmque concentus, & geſtientis, ſubſultantíſque populi clamor, & voces, ut ſimul ardere, ſtrepere, ac laſcivire tota civitas videretur. Feſtivos hos inter ludos ad ancipitem formidinis, & voluptatis ſpeciem compoſitos tres proximè inſequentes noctes abſumptæ. Regi deinde ſolemniter coronando condicta dies intermedia Decembris eſt, qua porrò in aula ampliſſima Regiæ Bregantiæ Dux à populo traditam imperii Coronam Luſitano ſervato more ſuſcepit. Reliquos inde regalis auſpicii ritus perſecuturi ad templum maximum pergunt. Chlamide regia amictus, habitúque oris, & corporis ad præſentem fortunam exculto eques unus Bregantius ibat; Cæteri, mos enim erat ſive plebeios, ſive magnates cum via pedeſtri, tum detecto ſemper capite conſequi Regem juramentum à ſubditis accepturum. Hoc ſummo ſplendore, aulæque explicato magnificè luxu poſtea quam templum ingreſſi ſunt, inibi ad aram maximam pro Luſitano Rege Joanne data jure jurando fides, ceptáque eſt. Sed eò accedentes recedentéſque ſæva, ac perpetuò contorta procella ruens crebrò disjecit ordines,

vestiúmque ornatum, & pompam afflixit, adeò, ut superstitionis errore, ad quam proclivior ea natio est, plerique correpti, nonnulli cælitum iras, alii ingentis effusæ lætitiæ signa ut suo quisque imbutus animo erat, in ea turbida tempestate cognoscerent, perinde quasi insolitum foret, frequentes ætherem imbres, ac tempestates excutere. Paucis post interjectis diebus, Aloisiæ Gusmanæ Bregantiæ Ducis uxoris in urbem adventum nocturna instaurata spectacula, acclamationésque populi clamore, & concursu maximo repetitæ celebraverunt. Ingenuæ mulieres virorum officia æmulantes ad eam velut Reginam, imò veriùs artificem regni cumulatiùs honores deferunt, erátque planè notatu dignum, regiam auctoritatem, ac supercilium, in sermone, fronte, gestúque eò propriùs uxorem, quàm virum sustinuisse, ut fictitia, & arte quæsita Bregantio, quorumdam more Hispanorum, species illa majestatis augusta, mulieri autem ferè ingenita videretur.

Gratulationis obsequiis, festísque transactis diebus. Quæ prima Bregantii ad novum licet stabiliendum imperium tot negotiis, & curis impliciti, subiit animum cogitatio de Margarita Principe fuit. Regalis ejus prosapia, & veneratio debita sexui, & morum ejus integritas, atque virtus mitius in illam suadebant agere. Ex alia parte muliebrem timebat audaciam, & intractabile ingenium, & in hac maximè dignitatem, ac celsiorem gradum fœminæ Principis, & quod nisi arctiùs gratia, aut formidine teneretur, impunè ei propemodum licuisset in fluctuanti jam regno grassari. Selectis ergo ex suis famulis viris imponit, ut Margaritam conveniant, ac certiorem suo nomine faciant, ipsum sollicitè curaturum, quo tempore illi manendum in Lusitania foret, ne obsequio personæ pari, neu domestica opulentia atque copia tanta Princeps defraudaretur. Infixus enim, atque intimè præsens ejusdem hærebat animo communis, & gentilitius Austriaci, Portugallii, atque Sabaudii per affinitatem commistus sanguinis splendor decúsque, cui & illa ornamento suarum quoque virtutum mirabilem lucem addiderat; Cæterum, ut ipse pergratum, & egregiè obsequentem ejus se dignitati, ac merito fore desiderabat, ita impensius mulierem rogabat, ne clandestinos cætus iniret, nec obliquè nec rectè sereret voces, quæ nobilium offendere fidem possent, aut popularium mentem turbare. Hæc cùm mulieri referrent Bregantii nomine famuli, illa tum spreto eo urbanitatis officio, in Lusitanos vehementer invecta respondit.

Hanc Lusitani imperii, mutationem, quò temerarior aggressu, & violentior ipsa exitu fuerit, eò minus ex usu rerum, & naturæ ordine duraturam censendum esse. Volubilis quoque fortunæ, atque in orbem se semper agentis circuitus, & tricas inexplicabiles esse, hoc tamen clarius exemplo constare, quo ipsa magis, magísque arridere, ac præter morem, & modum suffragari, ac blandiri insipientibus videatur, eò citius irasci, ac retro volvere consuevisse. Si verò placeat novarum rerum perpendere causas, quæ si validæ sint, valescere etiam effectus; si infirmæ, corrumpi; si deinde recurrant, res iterum immutari. Hanc quidem regni defectionem incipere paucos tantummodo ausos. Inopia, vel casu, aut amentia complures, aut vitioso pudor tractos ei temerè consensisse. Cæteros quidem, & meliores hæc turpiter perpeti, quàm cum periculoso repugnare, aut pro alieno imperio confligere maluisse. Verumtamen ubi præmiis illis ingentibus quæ gratis in animo deglutierant, sese

tandem

„ tandem frustratos conjurationis au-
„ ctores noverint, cùm neque suis, ne-
„ que sibi dare satis, nec solvere potens
„ imminutus regulus sit, brevíque è ma-
„ nibus labi; atque arescere spem falsò
„ conceptam viderint, alias ex aliis res
„ novas, & turbamenta reipublicæ
„ commenturos. At verò quæ eo tem-
„ pore premerent onera tributorum,
„ quæque subinde impenderent, ut
„ prædicabant, intoleranda, ad tantum
„ nefas Lusitanos egisse scilicet post-
„ quam atrox indictum à Catholico
„ Rege bellum, cujus propediem inflari,
„ ac tristia canere classicum propè jam
„ exaudiri, perfido regno fuerit, mi-
„ nuenda, demendane tunc an augēda,
„ vel cumulanda tributa forent; & qua-
„ lem etiam, existimandum, teterrimi
„ belli fortunam futuram, cum duorum
„ regnorum commissis opibus lacertís-
„ que ad certamen emensis, & si duplò
„ major, quàm est, illa esset, Castella
„ prorsus Lusitaniam obrueret. Ergo
„ ad obsequium, & citò redirent, men-
„ tísque caligine excussa redirent in
„ viam ne sera denique pœnitentia sine
„ dubio perituros exciperet, neve sub-
„ verterent regnum dum hoc reparare
„ stultissimè cuperent. Sceleris ipsam,
„ aut levitatis, aut erroris humani ve-
„ niam, cùm penè res integra sit apud
„ Regem exoraturam. Cùm hoc res-
ponso ad Bregantium remissis, qui ejus pertentatum animum venerant, ille dum libertatem, ipsámque fœminam metuit velut turbatis, ampliúsque turbandis fortasse rebus & suo ingenio, & prærogativa nobilitatis idoneam, mutat ei statim priorum ædium custodiam, & ad quoddam extra urbem cœnobiũ duplicatis excubiis transferri jubet; adhoc iræ plenus, & querelarum palam de Principe loquitur, quò omnes, ut illi suspectæ, atque invisæ Margaritæ congressum, & amicitiam fugerent, cariores domestici ejus domo, regnóque exacti; crescunt custodes, familia minuitur; linguæ libertas in arctiorem vitæ usum, corporísque custodiam delapsa est. Sic Principe in tuto posita, post Julianam ad occupandam arcem toto conatu Bregantius incubuit; cujus situs, & utilitas arcis ut manifestius eluceat, pauca in primis oportet Ulisipponis ab urbe decerpere.

Ulisippo opulentia, amplitudine, claritate inter omnes urbes, nedum Hispaniæ, sed totius etiam Europæ celebris, septem jacet imposita montibus. Quà ad Orientem vergit maris Oceani, Tagíque fluminis confluentium in unum intermistas delicias habet, nam fretum mollibus stagnis effusum longè latéque in continentem profluit, pleno ubi alveo Tagi occurrentis exceptum relabitur, adjectóque flumine tumidum novos semper æstus, novósque gurgites faciens latiùs in ripas projicitur. Amnis deinde marísque concursu, fluctibúsque reciprocatis cùm sæpe collisa, refractáque motibus aqua reflueret, ut fessa tandem atque in palude vastissima torpens latissimum navibus portum, jucundam obtutibus scenam urbíque munimen, ac decus affert. In utraque hujus stagni patentis, quæ in virides planities extenditur, vel in amænos inflatur tumulos ripa, varia spectantur oppida, atque castella, villæ rusticæ urbanæ, omnia elegantia, ac pulchritudine situs insignia. Qua maximè parte Ulisippo usque ad Cascalium patet, sex prominent arces, quarum ea major quæ Divi Juliani dicitur arx, est in confinio Tagi æstuarii, ubi inter maritimos amnis confunditur fluctus, ac desinit; Ulisipponensem, ut meminimus, arcem in primo conjuratorum impulsu ejusdem ruina urbis oppressit: cæteras porrò arces, aut futiles minæ, aut oblatus armorum terror, aut Rectorum perfidia, sive segnities prodidit. Una, & majoris profectò molis arx Juliana supererat quæ marimo erat necessaria

commercio, eáque tum arte, tum natura propè invincibilis. Pelago hæc cella imminet, atque in faucibus sita portus ubi arctiùs cogitur aqua, eáque externa ita urbi, cùm velit, intercludens auxilia, ut sibi maritima firmans quâ fortè appetita cùm esset fame opprimi, aut premi difficile potest. Terra qua à tergo cingitur, vallo fossa, muro solido & humo congestitia firmato, simul septuaginta majoribus belli tormentis, multóque præsidiario milite tenebatur. Ad hæc Dux Maquedensis cùm expedita, magnáque classe stationem tunc apud Gades habebat, haud infirmum, serúmve arci, si foret opus, nec spes fefellisset venturum auxilium; cúmque claustra illa portus eo tempore obnoxia Castellensibus essent, parata subsidio, nec valdè remota classis. Proceres Lusitani jam dudum genere sibi, conditione, fortuna pari repentè in Regem elato viro cùm inviderent, ac mussitarent, occasioníque imminerent, ideóque domi res novæ, foris hostilis timeretur incursus, vehementer optabat Bregantius, quàm celerrimè posset arcem infestam, ac validam obtinere. Igitur Lusitani de bello Senatus consulto Antonio Saldarico viro impigro, & militari Juliana arx oppugnanda committitur. Is statim armis, & milite acceptis, & prius per secreta colloquia Ioannis Cuevæ Præsidis fide nequicquam tentata, præliarem suggestum in hunc modum instituit. Arci objectus ad tormenti bellici jactum collis assurgit, qui tunc data opera fuerat vallo, atque aggere septus. Hinc candentium pilarum crebrò effundere imbrem mœnia pulsandi, ac frangendi animo Antonius, sed cùm vel ictus humus congesta falleret, vel durior ipsa saxorum compago veterum staret, aut levis ruderis jam reflecteret, ideò lentæ, aut inanes pleræque rejectæ pilæ ruebant innoxiæ, simul qui ab arce pugnabant cum tanquam testudine tecti confligerent, hostes verò nudato fermè corpore, atque ictibus subjacentes iniquo sane marte consererent arma, inde alacritas, & securitas, hinc metus, & horror, cumulísque cadentium, spirantiúmque strages immensa militum erat. Rei igitur difficultate, ac pernicie satis huc usque comperta; ad hoc metu ne Dux Maquedensis in longum obsessæ fortasse arci alacriter subveniret, rursus tractare deditio majori studio, ac sollicitudine cœpit. Forte per id tempus eadem in arce ut carceri mancipatus agebat Ferdinandus Mascaregnus Comes Turrianus. Crimen erat in causa, quod classis Præfectus cum mare Indium navigaret, quæstus turpitudine illectus onerarias pro expeditis, ac bellicis naves Hollandis opposuisset, ex quo Hispanis navibus profligatis, multísque depressis, tandem spoliatus, victúsque Comes navali prælio discesserat. Hic porrò seu facti conscientia, ideóque flagitii vindictam timens, seu lacessitæ innocentiæ ira commotus, ideóque per nefas illi malè succurrere cupiens omnium, qui aderant primus ad defectionem conversus promissis, minísque cœpit, ac rationum momentis iniquis hucúsque incorruptum Præsidis animum agitare. Constantiam " videlicet, & sollicitudinem illam, Ju- " lianam ad arcem tuendam sapere jam " pertinaciam, ac præcipitis animi no- " tam, & sine ullo dubio à veræ virtu- " tis recedere gloria, omnibus quippe " urbibus, oppidis, præsidiis, arcibus " regni à novi Regis pendentibus nutu, " & arbitrio, quid obluctari, aut hæ- " rere diutius arcem unicam posse, eám- " que desertam, inviam, in solo adver- " so, in hostico mari, undíque adstri- " ctam, & hostibus circunsessam? Na- " vigium quod Duci Paulo ante Ma- " quedæ ad postulandas suppetias mise- " rat, aut vorticibus haustum, aut ab " hostibus interceptum. Reliqua inten- " ta Castellæ subsidia nulla, aut incerta, "

aut

„ aut remiſſa, aut tardiora urgenti ne-
„ ceſſitate, ac periculo fore. Decipere,
„ ac nimium efferre plerúmque fidu-
„ ciam loci: multa quæ impedita vel
„ ardua natura,& artificio videntur, ar-
„ te tandem, conſilio,tempore ſupera-
„ ri, nec ullam propemodum rem tam
„ abruptè, tam altè naturam ſepoſuiſſe,
„ quo nequeat tandem evadere virtus.
„ Brevi ſanè quaſſata ſolóque disjecta
„ viſurum ictibus mænia, quæ jam exi-
„ guis ruinis fatiſcere inciperent. At
„ ſi ænea illa quidem, ſi adamantina
„ forent, quid effugii, quid levamen-
„ ti deinceps ab inſtantis,minitantíſque
„ famis ore, & unguibus eſſe? Secun-
„ dum exactam diſciplinam militiæ pa-
„ ri laude ſervire officio, qui robuſtam
„ ſuſtinet arcem, nec officio deeſſe,
„ qui labentem, & fluxam deſerit.
„ Cæterum cum metu minus, quàm
„ præmiorum cupidine tangi ſtrenuum
„ militem deceat, eo quod nec vitium
„ ambitio, ut vulgo creditur, ſit, ac ſi
„ tale profectò eſſet, hoc propius virtu-
„ ti accederet vitium, pro dedita ſibi
„ arce offerre illi Bregantium Chriſti
„ militaris Ordinis ſtemma, tum octin-
„ gentos aureos nummos unoquoque
„ ſolvendos anno, & per hoc inſuper
„ Regis adepta gratia quam plurima
„ emoluméta, & proniorem ad majora
„ regni munera curſum. Videret idcir-
„ co, ne falſa fidei,clientelæ,& obſequii
„ ſpecie, vaníſque nominibus captus
„ inexplicabili errore prolaberetur. Id
„ honeſtius, id melius mortalibus eſſe
„ quod utilius, ac tutius. Peierare,fran-
„ gere fidem, æs alienum non ſolvere,
„ modo, modo libidine uti, & ſcelere
„ quoque ſi ita quandóque utilitas fer-
„ ret, quæ in privatis crimina Reges ap-
„ pellant, eáque acerrimè vindicant,
„ prætextu revera non cauſa reipubli-
„ cæ multo magis familiaria,& conſue-
„ tudine trita eſſe Regibus quàm priva-
„ tis, hóſque liquidos illis rivulos ab
„ illius inſtituti fonte manare ſcilicet
extra legem, & rationem per fas, pér- “
que nefas ad uſum cuncta dirigere, “
quo tempore contra ipſi obſequium, “
& fidem in Regem liberis, vitæ, for- “
tuníſque poſtponere vulgò ad pro- “
brum, ac dedecus extremúmque ſæpe “
ſupplicium vertunt. Ita ergo poten- “
tiam, & opes quæ propter augenda “
omnia miſcere Regibus liceat, cur “
nefas in cæteris illorum veſtigia ſe- “
ctantibus eſſe, cenſendum, pro ea, “
quam fortuna dediſſet, portione cap- “
tare? Ipſum maximè Ferdinandum “
aulicæ fraudis, ac Principum levita- “
tis triſte humanarum rerum ſpecta- “
culum in ſe omnibus exhibere, à quo “
tot pro Rege laboribus terra, marí- “
que perfuncto, per idem temporis aſ- “
ſentantium, & ſcurrarum calumniis “
oppreſſo præmii loco carceris, & “
ignominiæ pœna repeteretur. Sic ma- “
los malitia perdi, ſi boni fuerint in- “
vidia, nec probo, nec improbo eſſe “
tutum in aula locum. Quod caſu, aut “
induſtria ſubduxeris per dolum, aut “
fugam id retineri tantummodo poſſe. “
His verborum quaſi præſtigiis Joannem
Cuevam genere Caſtellenſem impul-
ſum, quem arma minimè vicerant,
avaritia ſubegit. Proinde certa, ratá-
que inter eos pactione perfidiæ Julia-
nam arcem Bregantio addixit. Et Bre-
gantius quidem, cùm arcem haberet,
ne dum in fide promiſſi ſtetit, at Di-
daco etiam Suario, qui in Caſtellæ par-
tibus erat, ſuculentos ereptos hortos
eidem Joanni, jam perfidiæ mercede
ſoluta, inſuper dono dedit. Proditor
autem etſi magna deinde penes Bre-
gantium floreret gratia, nunquam ta-
men ad ea evectus munera eſt, quæ
vel uſu juſtitiæ, vel ſecreti fiducia ſpe-
ctatæ integritatis hominem poſtulant;
cum æquè proditio placeat, ac prodi-
tionis exemplum cavere ſingulos do-
ceat. Arce ita dedita, & Luſitano ſtatim
inſeſſa præſidio; paulò poſt quatuor
naves in alto, quæ velis tumidis por-

tum petebant, ab arcis ſpecula inſpiciuntur, erántque à Duce Maquedæ naves, poſtquam arcis periculum noverat, munitione, alimentis, & milite plenæ in ejuſdem ſubſidium præmiſſæ. Regebat has naves Sabinianus Manriquius Frixiliani Comitis frater. Interceptæ tutelam arcis Bregantius Joſepho Meneſeo commiſerat. Jámque haud procul ab arce naves appropinquandi ſignum opperientes inflexo velo, curſúque per orbes eluſo ſuper fluctibus circuibant, cum Meneſeus fraude naves circunventurus in ſummo arcis Catholici Regis vexillum figit. Hoc viſo Manriquius, qua ferebatur ipſe navi velis majoribus prætervectus, dum arcem temerè ingreditur, unà cum ſociis in veſtibulo capitur. Tunc manifeſta Luſitani fraude comperta ſuccenſus, ſtomachatúſque Manriquius. Bene congruere, inquit, Regem per dolum intruſum dolo, & fallacia cuncta conficere, aliiſque congeſtis maledictis, & probris Luſitanos cæteros laceravit. At quærelas in irritum jecit, ac libertate oris abuſus id tantum obtinuit, ut nempe diutius in carcere torqueretur. Reliquæ verò naves, ubi inſidias ſubeſſe noverunt in altum ſtatim evectæ dilapſæ ſunt.

In hunc modum Bregantium cum prævalidæ arcis acceſſione ab omni jam inteſtina regni cura ſolutum etiam, atque etiam externæ res agitabant; ſubeundum profectò celeriùs, & acrius cum potentiſſimo Rege bellum, quod non imperium & gloriam cum ipſo uſitatam armorum haberet cauſam, ſed ad privatam quoque erepti regni ulciſcendam injuriam, & pœnam à ſe ut à rebelli petendam decertaretur. Bellatoris itaque priſtini Regis inopia, & immodico ſumptu cum expilatum jam eſſet ærarium, ambitio, & paupertas, quæ acuere præſertim ſolent ingenia, novas res pro pecuniæ collatione comminiſcuntur. Primus ipſe Bregantius magnam auri, argentíque molem, quam per mille artificia ductam in domeſticos uſus aut fingi fecerat ipſe, aut ab atavis fictam acceperat, fundi per ignem cum Ducis inciſo in illa ſtemmate juſſit, & in pecuniam mutari ut ſimul privati deleret memoriam, ut ærarium locupletaret. Studio, & exemplo, aut aſſentandi fortaſſe gratia cives reliqui concitati argenti uſuarii certatim acervos in publicas menſas conferunt, humíque projiciunt. Quin & mulieres etiam quas maximè inventa formæ remedia, cultus ſcilicet ornatúſque artificia, & lapilli cincinníque delectant, ultro offerebant inaures, anulos, monilia omnia inſtrumenta luxuriæ, & pulchritudinis adjumenta, ut in ſignatam pecuniam converterentur. Bregantius verò omnibus gratiis ampliſſimè actis inhibuit ardorem illum, & vim ea fidei, affectúſque æmulatione certantium, adjiciens tanta ſe voluntate pro arctiori tempore uſurum, tantúmque modò in tributi rationem accepit à viris Eccleſiaſticis ſexcenta nummûm millia à nobilibus quatuor, à populo decies centena aureorum millia, quas ultrò quidem congeſtas opes evenit, ut fortuita quoque res cumularet, quippe navis ingens ab Indiis, inſcio Rectore defectionis ad portum fidenter appulſa, ibíque ſtatim excepta quingenta nummûm millia opulentas ſuper merces ad Uliſipponis oram expoſuit. Poſtquam in hunc modum Bregantius futuro gravíque bello providit, ad Politicum inde regimen verſus exauctorat confeſtim qui in armis, & toga Catholico Regi hactenus miniſtraverant, eorúmque ejectorum in locum ſubſtituit electos homines partium, eóſque præſertim, qui Regi ſibi contuendo acriorem operám dederant. Haud ità tamen his in muneribus conferendis virtutis præpotuit, aut meriti ratio, quo minus largitione, & ambitu turbarentur. Ærarii enim hujuſmo-

di

di erat egeſtas, & egeſtatis ſollicitudo, cùm radicibus deſtitutum egeret, ut eam per licita, atque illicita explere neceſſitas cogere videretur. Magiſtratus & alia publica officia alibi venum, non dono aut merito dari, lege ita ſancitum eſt. Hoc nefas eſt in Hiſpania, quæ à tali inſtituto per antiquam, ac veterem diſciplinam vehementer abhorret. Hujus tamen vulgaris cenſuræ, opinioniſque diſcrimen conſuetudinis ratio tantummodo poſuit, quæ prout vertitur ipſa, & loco, ac tempori aptatur, varios colores, & facies rebus omnibus ingerit. Fuere propterea, qui neceſſitatis indemnitate propoſita perſuaſum Bregantium vellent, ut abrogata veteri conſuetudine per aliam à ſe conditam legem venalium officiorum demeret contumeliam, exin opulentos, & firmos, nullóque egenorum incommodo in regno reditus habiturus. Videndi aſſuetudine placere cœpiſſe populo quod prius inſolentia diſplicuiſſet. At ille famæ ſe primò fundentis, latiúſque explicantis exordia, quibus maximè nova nituntur imperia, & quæ per virtutes, aut ſpecies virtutibus ſimiles ſtabilire neceſſe eſt, tum populi offenſionem timens, neve clariùs, apertiúſque pateret, qua tunc reſpublica laborabat, nervorum, & virium infirmitas, contradixit; quaſi tamen connivente Bregantio, nundinatio, ambitúſque furtim illata ſunt, ex quo veteri palam diſciplina incorrupta, ærario cautè conſultum eſt.

Inter hæc Margarita Sabaudia, clam inſtigante Franciſco Luzena, arctiori quotidie cuſtodia, variíſque ærumnis afflictabatur. Pergratus in primis, acceptúſque Bregantio Franciſcus Luzena erat, è ſecretis Conſilii Status, homo callidus, promptus, verſutus ingenio, multíſque artibus illi pio imperii adminiſtratione devinctus. Is Luſitania deficiente, cùm Mantuæ Carpetanorum negotii cauſa filium haberet, idémque ideo ibi detentus, & cuſtoditus cum propitia fortuna patris affligeretur, eadem valere tunc Margaritam apud Catholicum Regem exiſtimans, qua & ipſe valebat penes Bregantium gratia, filii ſurripere libertatem vexatione Principis intendebat. quocirca niſi ille in ſpeciem honeſtam, utilem certè jactabat cauſam, oportere videlicet eos celſos fœminæ ſpiritus, animíque magnitudinem frangere, ne quid fortè ob recentem memoriam ab ea ſuaviter acti in Luſitania regiminis carior, multíſque ſepta clientibus mulier in regno, & contra regnum occultè ſtrueret. Itaque feſſa jam Margarita ludibriis, & propè ſqualore, lachrymíſque confecta, per ſecretæ pietatis miniſtrum monet Bregantium. Ipſam quidem non ejus ſubditam eſſe, non Luſitanam, non mulierem promiſcui vulgus, non jure belli captivam teneri, & tamen euſque eſſe ſibi patientiam propter moleſtias, contemptus, & miſeriarum fœditatem abſumptam, ut miniſtrorum ejus ſævitiem, ac rabiem ſeſe penitus ſatiaſſe cenſeret. Daret igitur tandem commeatum ad Caſtellam petenti; ſi enim innoxia, natalium nota ſuperior, & jure gentium immunis, libertatem deceret, ſin autem rea ipſa erat, jam ſatis pœnarum, quæ hucúſque perpeſſa eſſet, in atroci cuſtodia dediſſet. Hæc ille Bregantio pro Margarita Principe expoſuit. Bregantius contumeliarum, quas ille protulerat inſolenter eſſe Principi inflictas, primò non modo ſe planè ignarum, ſed mirabundum etiam, & ex animo condolentem aſſimulat, deinde ſe impoſterum curaturum, adjungit, ne tanto merito injuria, ne querelarum occaſio apud Principem fieret. De commeatu quem in Caſtellam Margarita deſiderabat, quoniam magni momenti res eſſet, nihil integrum ſibi fore inconſulto Senatu ſtatuere. Hunc tamen propediem de re conſulturum. Igitur ea ſtatim res

ad

ad Senatum relata, ut singulorum diversa inclinationes, & studia erant, Consultores in partes traxit. Quidam gratuitò & cum honore potiùs dimittendam esse mulierem arbitrabantur à ratione, & modestia consilia subducta probantes, non modò honestatem, ac decus, sed etiam utilitatem sæpe numero mutuari; nec jus omnino apparere, aut colorem aliquem juris, quod verè implicet libertatem illi Principi insonti, genere regio, quæque suavi indole, ac moribus, temperatóque dominio de Lusitanis optimè meruisset: Alii plus in re providi, quàm honesti, gratíque in permutationem urgebant, quam eo tempore transigendam per occasionem existimabant cum Principis corpore, & iis, qui improvisa Lusitaniæ defectione apud Castellam deprehensi in Regis Catholici potestate restiterant. Id enim fore asserebant, non injuriam inferre, aut per iram illam ulcisci, sed rependere illatam, & pari causa, atque actione redimere; ita etiam & vim repellere vi, & clavum trudere clavo dici, & injuriæ solvendæ amovendæque pignus plena, brevíque tenere manu. Alioquin obnoxios, bonósque destitui cives cruentis in manibus hostium inter injurias, & contumelias, odia vetera satiantium, quæ ingenio suo truci, fastúque superbo cùm ferè semper in Lusitanos contulerint Castellenses, jam crudeliùs, quis dubitet esse homines effusuros regni jactura irritatos, & canibus similes, quia manum impellentem non possunt, innoxios lapides remordentes? neque ea meliorem, aut similem tam facile, aptéque posse opportunitatem incidere, quæ eripere citiùs ex rabie, & faucibus hostium miserrimos cives valeat. Et huic quidem sententiæ acrius Luzena suffragabatur, spe maximè fretus, quod si ea permutatio tandem conveniebat, nequaquam esset Bregantius filium ejus prætermissurus. Sed quibus perspicacior, & purior erat ingenii acies, tunc in Senatu commemorabant, Odoardum Bregantii fratrem per id temporis in Germania sub Cæsareis auspiciis prima exercere rudimenta militiæ, & prudenter è re nata cavendum esse ne Cæsar rogatus, vel auro pellectus à Catholico Rege, qui agit arbitrum in Imperio illum Hispanis proderet. Igitur Margaritam in Lusitania tanquam obsidem retinendam donec solutus, incolumísque Odoardus fratris penatibus redderetur. Hæc ex consultationis excursu illapsa quasi sententia quò æquior ipsa reliquis videbatur, plaudebatúrque eò minus Bregantius placebat ob veteres nempe fratrum æmulationes, & odia, & quia eo morum candore & illecebra Odoardus antecellebat, ut supra militarem peritiam, spiritúsque bellaces populare quoque ingenium ejus, & comitas in nondum stabilito, ac tuto regno fratri vehementer suspecta essent. Hoc tamen arcano Bregantius intra recessum mentis occulto, réque callidè omninò ad aliam, & integram consultationem rejecta Senatum dimisit. Accitum deinde secretæ pietatis Margaritæ ministrum, qui ei rem proposuerat, dubio implicatóque responso ad mulierem remittit. Ubi ergo Princeps factu difficile putat tam discordes, & multas & per diversos affectus alias aliò trahentes sententias componere posse, ac simul molestè fert quod ex die in diem res prolatata aut mora languescere posset, aut artificiis eludi, unum Luzenam ad rem omnem perficiendam per hominem fidum aggreditur; tanta quippe illi viro penes Bregantium auctoritas, & tum in agendo, tum simulando dexteritas erat, ut ille solus obnoxius, judicio Principis, cæterorum circumflexis sententiis, evictóque Bregantio etiam extortam sibi tradere libertatem valeret. Proinde ultro, citroque remeantibus internuntiis, cùm opportunas, & æquas pro eo negotio conditiones proponeret

Princeps,

Princeps, eas quanquam plenas æquitatis, plenas decoris omnes Luzena repudiabat, per hæc ſagaciter circunſpiciens ut illa fidem oppigneraret, datam ſcilicet ſibi Luzenæ opera libertatem, ejuſdem apud Regem interpoſito fœminæ officio Luzenæ filio reddendam eſſe. Principem autem etſi minimè fugiebat, quò per ambages, & multiplices fucos Franciſcus Luzena ſpectaret; hærebat tamen, & fluctuabat pro interponenda cum illo fide, ne ſe denique irriſam, & falſam rerum eventus haberet. Angebatur enim ingenio, ſenſúque peracri vivida mulier cum animo volveret adverſa ſeſe fortuna in Luſitaniæ regimine afflictam, ejúſque inevitabiles vices in crimen contortas potius, aut errorem fortaſsè judicii, quàm egregiè à ſe ibi navatã operam, ut mos Regibus eſt, Philippi animum affeciſſe. Accedebant, & odia quoque inveterata Olivarii quibus ille perculſus paulatim ipſam à gratia Regis per quoſdam quaſi gradus evolverat, cúmque priſco inſito hominibus vitio alius in alium improſperi eventus traſmittere culpam miniſtri ſoleant, quo etiam pacto felicis viciſſim intercipere laudem, & gloriam quam artem in primis Olivarius callebat, eò magis & jure timebat Princeps, ne per regni Luſitani calamitatem opportunius apud Catholicum Regem jam ira, ac dolore commotum ab adverſario calumniis, & dolis oppreſſa eſſet. Recuſabat idcircò Princeps pro illius filii ſecuritate Luzenæ fidem obſtringere. Præterea ut ſatis aulæ perita moris ſciebat, eſſe non minus periculoſum Palatinos irritos petere, quàm ab invito Principe quodcumque munus accipere, & eo tempore ſibi præſertim, quo dignitate, fama, opibus imminutam ſub æmuli imperio, & arbitrio omnia in ſe eſſent, & invidè interpretanda, & acriter ulciſcenda. Tandem Franciſcus Luzena ubi diu reſtitantem hærentémque Principem videt, ne ſpes unica ſibi filium amiſſum recipiendi, quæ in ſola Principe niteretur, efflueret; rem ita compoſuit ſcilicet, ut extemplò mitteret mulier ad Catholicum Regem famulum, qui ſqualorem, moleſtias corporis animíque ægritudinem, quibus fœmina, & Princeps, & conſanguinea regia in luctuoſa cuſtodia conflictabatur, exponeret Regi. Veriſimile quippe re illa explorata erat, nec Principis cauſæ, nec ſtudio, nec propriæ exiſtimationi Regem quodammodo defuturum; eoque negotio apud aulam non intermiſſo, ſpem ex eo fore, ut aliqua occaſio porrigeretur, quam Luzena pro filio arriperet. His ita compoſitis, plures ſubinde, & alium poſt alium ad id muneris lectos nominat famulos Margarita, ſed cùm minus illos idoneos apud Bregantium gratia, & electio Principis conſtitueret, omnino Bregantius excluſit. Ultrò ipſe tandem è primariis fœminæ famulis Petrum de Motta ſelegit ad iter, quod ejuſdem uxorem, & filios in arcta cuſtodia tanquam obſides retineret. Huic tamen ad Regem ituro, & quam citò diſcedere cupienti moras egeſtas nectebat, cùm careret ipſe pecunia, & mutuam ibidem ſumere non daretur ob capitalem noxam Luſitanis publicè incuſſam, ne mutuum alicui liceret cum Caſtellenſe contrahere. Diù igitur Petrus de Motta cum formidine Luſitani, qui inire periculum fugiebat, & ſuorum concivium luctatus inopia, poſtquam nihil potuit nummorum eruere, ſpem planè omnem profectionis abjecerat, cùm per Luzenam monetur ut Bregantii munificentia quingentos pro itinere argenteos acciperet. Rejicit ille munus, ut ab hoſte ſuſpicioſum, ut cauſa Regis ingratum, locóque muneris impetrat, ut quæ uſui itineri foret, oppigneratam pecuniam ſumeret. Duabus itáque acceptis à Margarita Principe epiſtolis alia Regi, alia Olivario reddendis Caſtellam verſus

profectus

profectus est. Jamque Petrus Badacocium primam Castellæ urbem attigerat, ubi à Frixiliano Comite illius civitatis ea tempestate Præside in carcerem statim conjicitur. Lusitana quippe defectio cùm aulæ comperta esset, sub nomine regio publica passim edicta manaverant, omnibus iter, & codicillos etiam intercipi, qui ab Lusitania in Castellam Regis injussu transierant. Itaque ex Regis præscripto Comes in custodiam tradito Petro, quas habebat epistolas ad Olivarium perferri celerrimè curat. Paulo post idem Petrus custodia solutus, & Mantuam Carpetanam abire permissus ibidem per Olivarium custodiæ publicæ mancipatur; ex qua tandem vel propter dilutas æmulorum calumnias, vel quia satis ea publicæ cura specie rumori, famæque consultum, cui nimium Olivarius studebat, arbitraretur, cum præmio, & honore Petrum dimisit.

Hìc autem narrationis postulat ordo aulæ Catholicæ mentem, motus, & habitum dicere cùm descivisse Lusitaniam eò primùm allatum est. Triste hoc, & volatile propè nuncium offendit in primis Olivarii superbi aures, & si haud quidem inopinatè ob fluxam jam pridem incolarum cognitam fidem, ejúsque intestinam jactationem regni, sollicitior tamen, ac mæstior in animo volutabat quod ab Imperio nuper avulsæ Catalauniæ argumentum, Lusitaniæ defectionem implicuisset, porrò ita dum intra viscera Hispaniæ, aliæ super alias exempli contagio clades regnorum inciderent, circunstare quoque periculum, ne ea foris effusa pestis, & maximè externum ubi dominium per se intutum, ac præceps erat reliqua regna remota Hispani juris inficeret, si enim Hispanos Hispani quoque tæderet Imperii, quid Belgas, quid Italos esse facturos alienigenæ servientes? Quod ad se unum maximè pertinebat, in ipsum videlicet seu æmulatione, seu odio aut invidia, ut calamitatum omnium, quæ Hispaniam influerent, artificem eousque proscissum, & laceratum, hac nova comperta regni defectione, acriùs profectò insectationibus esse, & linguæ morsibus exarsuros; cùm neque ingeniis materia, neque materiæ copia, neque livor invidiæ, virúsque in aulico ludo, in fugacis ambitu gloriæ deesset. Hic angustiis & illud accesserat, quod paucis ante diebus novi per aliquid quasi fastidii, ac satietatis in verbis, in fronte, in vultu Regis expressum, cùm non parum à se alienatũ animum Regis Olivarius introspexisset, hoc graviori fortunæ quoque superaddito vulnere, jam in se lubrica, & fluxa Principis gratia, & multis insuper impellentibus ultimum casum extimescebat; nec planè sibi tum ipsi in re tam ancipiti provisuro, aliud pro tempore agendum venit in mentem, quàm arctiùs nunc regias aures, congressus, & aditus per fidos homines obsidere, atque in aula intendere partes. Custodito attẽtissimè Rege exarmari calumniam, & nisi furere ulterius fortuna destiterit, vel cum ea sævientibus vires incidi. Turbas in aula clientium, validiùs quoque subsidium contra inimicos, & invidos esse. Olivarii sensus hujusmodi erant: At ex parte optimatum quosque præcipuè altioris Consilii nota subvexerat, tam de Olivarii infortunio atque tristitia læti, quàm clade publica afflicti, inter mœrorem, & gaudium in quærelas, & lamentabiles voces velut impetu profluentes palam conquerebantur. Superbia Olivarii, cujus profectò vitium æquè Deo infestum, atque hominibus sit indignatam fortunam, & eam Hispaniæ propitiam quondam per ea quæ urgebant, quæque impendebant teterrima mala adeo terribilem minitari; ut vel Olivarium à gratia Regis, vel ab imperio excidere Regem necesse sit; si dominationis, si potestatis, & gloriæ participem neminem sufferat. Olivarius,

rius, consilii vel quemquam sustineat, quominus solo uno, eóque etiam ventoso, ac mutilo capite innixa magna tot regna periclitentur. Illius insanum tumorem, intolerabilem fastum, & supercilium omnia ad se trahere, omnia suo arbitrio, nutúque decernere. Jam Senatus consulta otiosa, & ridicula esse, magistratus illusos vacua nomina retinere; quidquid senserit, quidquid jusserit Olivarius quasi oracula essent, & superioris consilii lumina, publicè amplecti colíque tanquam unius judicio, & viribus valeat, & si majorem quàm in se habeat, ille haberet ingenii vim, & rationis acumen, tam vasti circumagi moles Imperii. Profectò non habuisse adhuc, nisi figuram, & speciem Regis in Olivario Tyrannidem dominari. Populum verò quem Catalauno pro bello instaurando frequentes delectus, & pecuniarum collationes exhauserant, ubi & aliud repentè è latere bellum erumpere videt, maximus dolor, animíque perturbatio corripuit, ne jam consumptis penè substantiis, usque ad laceros artus, hauriendúmque omninò sanguinem inopum novi belli apparatus intenderetur. Cæterùm fama hæc quæ totam non modò aulam, sed universam etiam Hispaniam mœrore, strepitúque compleverat, aures adhuc non tetigerat Regis, & cujus maximè caput ictus illæ fortunæ perculerat, ejus auribus parcebatur. Hæsitanti Olivario, an, & quid Regi dicturus esset quærenti, volutantíque, cum animo simul penè vox obtorpuerat. Cæteri cautè silebant, ne in Olivarii fortassè indignationem incurrerent, & quia vera, seu tristia detegere Principi gravia secum discrimina involvit, ex quo nec sine ipsorum Principum culpa adulantium in aula, fallentiúmque & aurium illecebris servientium multitudo coalescit. Tandem cùm rem diutius celari Regem non licuisset, veritas enim quanquam diligentissimè pressa ex communi mœrore, ex suspicaci silentio, ex artificio cultus penè jam effluebat, multa quoque ad rem expediri notitia, jussúque Regis necesse erat, quæ longius fortè dilata in rerum omnium perniciem casura essent; tum Olivarius in astus suos revolutus tali commento rem luctuosam transfigurare constituit. Risu ipse verbis, & ore falsus totúsque in simulationem compositus. Pulchrum, inquit, ô Rex, " tibi affero nuncium. Eversæ mentis, " & petulans ille Bregantiæ Dux pau- " corum elatus insania, non furtim ut " anteà, sed palam Lusitanum contra " regnum enititur, fœcémque plebis, " servitia domus, operásque pretio con- " ductas se Regem temerè conclaman- " tes admisit. Infelix, ac stultus brevi, " & facilè corruet, túque Rex super- " addita ærario tertia regni parte, cu- " jus immodicæ opes in regno angusto, " in viro privato & regnum, & homi- " nem hactenus oneraverant, deletá- " que semper infida Bregantia gente " inde opulentior, ac tutior in Lusita- " nia regnabis. Rex etsi ea ficta, atque falsa locutum esse Olivarium agnovit, réque audita vehementer indoluit, dolorem tamen intimè premens, æquabili vultu. Subveniendum quàm citò, respondit, ne latiùs calamitas serperet, altiúsque radices in regno figeret. Post hæc in seipso collectus, ac tacitus Rex acriori sensu doloris jactare anxius in animo cœpit. Olivarii arrogantia, vel inscitia, vel fortuna, haud utique gradu, sed præcipti cursu jam ad exitium tendere Imperium; simul in omnia ejus consilia, commenta, decreta, quæ ad res perpetrandas vel prudenter applicuisset, velut transversam fortunam incurrere, cúmque apud ipsum Regem post Catalauniam amissam sensim deflorere, ac senescere exinde Olivarii cœpisset gratia, derepentè hæc importuna, recénsque Lusitaniæ suscepta clades, penè illam in pectore absumpsit. Rex igitur statuit cùm primùm occasio

dedisset, exturbare Olivarium ab illo potentiæ fastigio, simul omnia in præsentia diligenter dissimulare, ne per eam animi alienationem suspectam in Rege, propera ejusdem prævisa ruina ministrum, cui omnia quidem arcana, & Imperii summa patebant, ex tempore offensum exacerbaret. Nunc verò ut tempus monebat, Rex Belli, Statúsque Senatum ea de re consulturum accersit. Rarus Consiliarius accessit, desertáque ferè subsellia quasi in Curia solitudinem fecerant, ídque tunc maximè proceres, ut invidiam, & odium Olivario gravius intenderent, affectabant, quò nempe fractis jam rebus deprehenderet Rex, nihil inesse communis consilii, nihil publicæ rationis, cum tanta potentia, & imperio sese jactante Olivario; malè præterea in republica gesta, ac deteriùs consulta pro dedecore, aut pœna relabi in rerum auctorem debere. Paucos illos Consiliarios, qui in Senatum convenerant tres deduxere sententiæ. Utrum præstaret infecta re Catalauna, totis viribus statim in Lusitaniam concurrere, an divisis utrinque copiis premere simul utrumque regnum, an potius Lusitaniæ recipiendæ consilium usque ad debellatam jam Catalauniam extrahere. Comes Ognattus gravi, solidóque judicio vir rerúmque clarus experientia censuit; Omissa protinus Catalaunia, collectísque cum terrestribus, tum navalibus copiis sine ulla interposita mora Lusitaniam urgendam esse, ut ipsam receptu utilem magis Imperio, lapsu temporis magis difficilem, conditione rerum sitúque loci periculosam his argumentis innixus.

„ Lusitaniæ dominio esse jus Indiarũ „ annexum, ex eo piraticis Hollando- „ rum, Anglorum, Gallorúmque na- „ vibus etiam Lusitanis admistis, Ocea- „ nóque passim infesto, & Castellen- „ sium prope navibus intercluso præter „ Orientalium opulentiam, ac merces „ cum Lusitano regno simul amissas, patere quoque facilius piratarum insidiis, & prædæ Occidentis Indicas, opes, firmiores nimirum Imperii nervos, & aureas propemodũ venas ejusdem corporis nutrimẽta. Ad hæc quò propiùs impendeat cervicibus hostis, quò propiùs se insinuet, ac verset magni periculi facies, eò inde vehementius, ac citiùs pellendum esse, ut etiam est medicorũ, uri, secaríque celerius, nec tempori credere, quæ ulcera cor, sive caput proximè attingant. At verò Castellæ nũc imminere, ac valde premere Lusitanos, quæ est caput, & sedes Imperii, & ferro, flammáque minitabundos pene ipsam circunspicere Regiam simul recenti perfidia furentibus addere stimulos adumbratæ justitiæ, æquitatísq; causam qua jura, ut libet, sibi contorquent, & secundam populi acclamationem adjiciunt. Hîc igitur priùs laborandum, hîc ante omnia incumbendum ubi gravius periculũ est, ubi una mens omnia volvit, ubi caput perfidia præfert, altioréſque radices per jura, per leges, per populi Ducem, & locum immittit. Lusitaniæ præterea concivem, Catalauniæ alienigenam imperare, postquã verò decursu temporis Catalaunis, haud pristinas, quas immeritò querebantur illi miserias, sed tantum Dominũ immutasse, & pejorem fortè sumpsisse compertũ fuerit, mentíque suæ restitutos pœnitentia pudórque subierit per tot labores cladésque, nihil aliud quàm externũ sibi servitium, ac dedecoris nomen quæsitum esse, abrupturos fortasse deforme obsequium quod Lusitanis quotidie tenacius, & pulchrius in speciem, libertatis proposita imago, & patrius insitus amor infigeret. Huc etiam accedere ingenii, indolísque utramque nationem afficerẽt, meliorem scilicet rationem consilia dispiciendi, mensuram, & modũ. Lusitanos esse videlicet bellicosos, duros, animo pertinaces, hancque proterviam, & quasi ingenitam contumaciam quidni disten- “

„ tura ex Castellæ patientia, aut segnitie illa profecta impunitas esset, aut illa temporis intervalla ad bellum parandum concessa? Contra Catalaunos per haustos à Gallia sibi finitima spiritus, turbulentos ingenio, seditiosos, animo inquietos, ac varios vel suis discordiis tumultibúsque relictos, quàm celerrimè perituros, aut redituros ad ejuratū obsequium esse. Si seges, si domus, si supellex incendio ardeat, quis non ad ignem sibi proximum restinguendū, aut meliora ab incendio salvatum primus accurreret? His itaque belli facibus intestinis passim jam in Hispaniā, aut fortunæ, aut hominum malignitate conjectis, cur qui modò propiùs Castellā Lusitaniā depascitur ignem, eámque Philippus Secundus Rex prudentissimus prætiosiorem dixerit Margaritam quæ gloriæ fulgore, atque opulentiæ pretio in Hispano diademate luceat, priùs extinguere non juvaret? Postremò si civis civi, si regno regnum, si periculum periculo comparetur, esse utique Lusitanū Catalauno ferociorem, regnum ejus uberius, propinquius, imò Castellæ conterminum, causam speciosiorem, & validā tanquam jure prætentam, periculorum autem, quæ regnum illud oppugnaturis incurrerēt, molem mora, aut segnitie magis intendi, & superatu quotidie asperrima fieri; nam penes quem regni diadema stat, obfirmandæ quoque populariū perfidiæ hærere vim, & arbitrium. Recto more militiæ ardua primùm tentari, debiliora sua sponte cedere, magnis similia ruinis, in quibus maior minorē trahit, præterquam quod nec inter homines soleāt eadem alacritate, atque ardore cum initiis extrema conjungi, cùm ultimus in mortalibus motus fractior, ac tardior lassatis jam viribus prodeat.

Hæc cursim Ognattus, sed contrà majori facundia, quàm sapientia Olivarius in hunc modum disseruit.

Non impetu, sed ratione seriùs omninò tractanda consilia sunt, & quædā nunc fortè quasi spina, & aculeus acceptæ recēter à Lusitanis injuriæ præcipites potiùs quàm sanas, & utiles nobis sententias dederint; æstuantem idcircò priùs componere animū, & irarū incitamenta retūdere oportet, quàm, ut prudentes homines decet, de tanti momenti re consulatur. Equidem ita censeo seu imperfecta, seu irrita re Catalauna, inde omninò, aut ex parte deflectere arma, neque salubre, neque decorū Imperio fore, neque etiam justitiæ congruum, sive agendarū ordini rerum, ubi enim Catalaunia malo defectionis exemplo prior Lusitaniam labefactavit, suo ipsam primùm oportet sanguine scelus eluere, ut si aliqua fortè sint regna, quæ contagione defectionis aspersa vacillent in fide, illa ipsa supplicii terror, horrórque in officio retineat; & Lusitania præsertim, quæ errātem Catalauniam secuta est, in eadem Provincia severiori castigationis exemplo quale suppliciū exhorreat. Super hæc quot exercitus, quot clarissimos Duces, quot mari disjectas classes, quas opes effusas bellum hoc hausit? Revoca modo militem, nonne frustra jactura militum ibi, ærarii dispendia, cruoris, Imperii per tributa, delectúsque vastatio fuerit, cùm paulò plus his annitentibus copiis belli spes finiendi haud inanis affulgeat? Quid porrò etiā si hoc fortè remisso, aut intermisso temerè bello, ut bello caderet Lusitania, interim Catalanus diuturno refectus otio, ac viribus cōfirmatus cū prælii fortuna defessos, & enervatos nos ejecerit Lusitanus, sic attritos, fractósq; & malè bellū redintegrātes excipiet? utilitatísne, an plus apud omnes opinionis nos lucraturi hoc armorum circuitu erimus? Placet etiam nostra cū hostiū conferre cōsiliis, & causis, ut ea re diligentius excussa inde ratio cōsilii valeat, ex quo divinare quasi pruden-

„ tia cũ naturali acumine dicitur. Mihi „ profectò liquet haud sine strenuo, ac „ præcipuo Galliæ Regis impulsu esse „ Bregantium ad Lusitaniæ regnum erectum, idque molitos sagaciter Gallos „ esse, quò nostris versis hebetatísque in „ Lusitaniam armis, minori sibi negotio Catalauniæ dominium assererent. „ Transfer hinc ergo nunc in Lusitaniam bellum, planè cùm ejusdem „ suscepti consilii usus, & causa recurreret Gallo, ibi etiam idcircò aderit „ Lusitano, scilicet ut Hispaniæ ibi viribus occupatis, & Galliæ auxiliis magis implicitis, adstrictísque pacatiùs, „ ac tutiùs sibi Catalaunia quiescat. „ Erit igitur nobis expugnatu difficilis „ Lusitania, sed difficilior etiam, antequam Gallis erepta Catalauniæ possessio fuerit, cujus servandæ studio „ Hispaniam hucusque miscẽtes, ea turbida nũc & difficillima explicatu consilia volvũt. Ex adverso ab Catalaunia „ Gallis tandem expulsis, quo tempore „ illi turbandæ Hispaniæ materies, bellíque fomenta, & præmia convulsa „ turbarum radicitus fuerint, quemadmodum prius Catalaunia Lusitaniam „ cadendo sustulit, ita illam mox restitutam, iterùm Lusitaniam secum esse „ tracturam credendum est. Hîc ergo „ incumbendum nobis, hîc in primis „ allaborandum. Hanc belli furiam, pestémque quam Gallo suffulta Catalaunia in Hispaniam evomuit, nisi flamma, ferróque citò restinxeris, ne dum „ in Lusitaniam, sed in reliquas quoque „ Hispaniæ Provincias per ejusdem Galli vim, & insidias redundare calamitas potest. Atqui pro recta disciplina „ militiæ, inquies, ubi vires sufficiunt „ asperiora primum vincenda sunt, quæ „ secum ruendo minora trahunt. Hoc „ planè concedo. Sed quî cõstat, minori „ momento, aut periculo premere nos „ aut pressurum deinde fuisse, quod „ modò ardet in Catalaunia bellum, „ quàm quod brevi quoque exarsurum

in Lusitania prospicimus? Lusitaniæ „ profectò conditione situs subsidiis „ terrestribus interruptæ, solóque hostium undique circuncisæ una via „ quæ maritima est, eáque incerta, periculosa, & longo maris quærenda „ circuitu, succurri potest. Catalaunia „ ex adverso terra maríque Galliæ finitima est; utrinque porrò deductis, „ commissísque subsidiis, & copiis cum „ Catalaunis, & Gallis, duobus cum regnis, & uno eorum amplissimo simul „ integrum bellum geritur. Igitur duo „ propè bella, duo exercitus, duæ integræ nationes æqualiter nos Catalauno „ è latere affligunt, & nisi per Catalauniam quamprimum receptam scindatur hæc formidabilis unio, hæc diversorum hostium prævalida conspiratio, amissa non modò nobis regna „ repetere non licuerit, sed ne diutius „ quidem in potestate, quæ jam tenemus, habere. Et ex hac quoque parte „ gravius quod in Catalaunia geritur „ bellum, nec Lusitano comparatione „ molis, atque periculi postponendum „ existimo, in quod potissimùm prima „ sententia urgebat. Sed retracto sententiam meam, & juri per argumenta acquisito spõte mea detraho; nolo aliud „ alio gravius, at æqualis utrũque ponderis bellum esse. Sic ergo de pari „ prope periculo, de utriusque magnitudine belli nunc mihi libet ratiocinari. Variis nos undique angustiis, „ & periculis circunfusi malorum velut „ orbe jactamur. Hinc Lusitaniæ Rex „ novus premit, hinc Gallus hostis antiquus urget, atque in Hispaniæ propè viscera immissus. Haud secus Castellæ cum Lusitania vicinitas, quam „ Catalauniæ cum Gallia terrori nobis, „ ac detrimento est, cum Hispanorum „ quisque rebelliũ tantùm afferre contra legitimum Regem possit, & audeat, quantùm habuerit collatarum „ à Gallo virium. Hunc verò neque ingenium, neque animus, neque facultas „

defuit

,, defuit unquam, aut defutura eſt, quin
,, ex bellis bella ſerendo, per procul aut
,, juxta ſitos, ſuis aut aliorum Principum
,, armis, intus & foris Hiſpaniam inceſ-
,, ſanter fatiget, ac vexet. Tum ne illo-
,, rũ quidem armis, aut noſtris omninò
,, tandem Catalaunia ſubacta, ullo pa-
,, cto quietura, ardens animis atque
,, conſilio, quidvis tentare audax, mo-
,, ræ impatiens & manu prompta Gal-
,, lorum indoles eſt. Galli dum vicini,
,, ac finitimi ſunt Domini, aut hoſtes
,, ſemper futuri ſunt. In hac rerum am-
,, biguitate tanquam in medio fortuna
,, ſtat, quæ etſi lubrica, & inſolens
,, more ſuo, inter acies, & arma tamen
,, multò quàm alibi eſſe quidem illa vi-
,, detur ſeipsâ fallacior, ac tortuoſior.
,, Ex utraque itaque parte Catalauniæ
,, nimirum, & Luſitaniæ armorum exitu
,, incerto, æquatóque ferè periculo,
,, ac magnitudine belli, ſive hoc for-
,, tunæ inſolentiam reſpiciat, ſive Gal-
,, lum æqualem ubique hoſtem, & om-
,, nia moventem confoventémque
,, quærere quoque juvat, an aliqua ex
,, honeſtate, ac decore profecta ratio,
,, ſi cæteris paribus, alteri partium ad-
,, jecta ſit ejus acceſſione præponderet.
,, Ad gloriam, & famam ut poſita in
,, alto, & cenſuræ, oculíſque expoſita
,, omnium conſilia, geſtáque Regum
,, ſpectare maximè debent, ſi ergo
,, dum hucuſque impunitus, & corpore
,, noſtro cruentus Catalaunus exultat,
,, dum in nefaria perfidia quotidie ob-
,, dureſcit, & minas inſuper jacit, dum
,, aliorũ per aſtus ſollicitata fide regno-
,, rum tot procellas, & tubas molitur
,, Imperio, & perfidiam perfidia docet,
,, in ejus pœnas, & frænos illatum ceſ-
,, ſat repentè bellum, eas præter clades,
,, quas allaturum Hiſpaniæ hunc erro-
,, rem judicii tetigi, quid non ignomi-
,, niæ, ac publicæ contumeliæ in nos
,, congeſtura profectò erunt explorata
,, in rebelles virium noſtrarum infirmi-
,, tas, & incæpti fruſtrati dedecus, &

hæc armorum inutilis volutatio, cum "
ne in minoris quidem momenti re- "
bus Regi fas ſit attrectare quod ab- "
ſolvere non valeret? His etiam adde, "
quod hæc per domeſticas, iteratáſ- "
que ruinas fluctuatio hujus imperii "
totius in ſe Europæ, atque Aſiæ fer- "
mè oculos convertiſſet, Hiſpana "
conſilia ſuo pondere gravia, atque "
ſolida credita tanquam in ſcena ſpe- "
ctantium, ſi ad perduellium igitur "
nutum & primam terroris imaginem "
ultro citróque arma irriti circunferi- "
mus, nonne aliorum ſupra malorum "
incurſum, & æſtum, quæ ſub hoc fa- "
tuo propoſito latent, vel conſtantiæ, "
& gravitatis antiquam adeptam opi- "
nionem corruptum ibimus? Defecit "
Catalaunia, vaſtetur, uratur, do- "
metur protinus bello: mox Luſitania "
deſcivit, inutilis, vacuus ex Catalau- "
nia cum ignominia retractus exerci- "
tus Luſitaniam confeſtim eat oppu- "
gnatum. Quid ſi Aragonia quoque "
deficeret? omiſſane Luſitania in Ara- "
goniam arma converteremus, & "
puerorum, inſipientúmque more, "
quos nova, & præſentia magis exti- "
mulant, hac verſaliti quadam militia "
plura viciſſim ordiri, nihil tandem "
perficere irriſui, ac ludibrio orbi ter- "
rarum erimus? Erectum, ſtabilem, "
inconcuſſum arma tractanda requi- "
runt animum; & quemadmodum glo- "
riæ, & honori apud milites ducitur "
in eodem pugnando veſtigio vince- "
re, aut cadere, ita præclarum, ac "
ſtrenuum exercitum decet ſuo, vel "
hoſtis excidio ſuſcepto facinori finem "
imponere. At enim honeſta perſæpe "
debent utilibus cedere. Id equidem "
in republica non negaverim. Sed quid "
eſt porrò, quod hîc loci probet hone- "
ſtas, & utilitas improbet? Catalauniæ "
poſſeſſione dejecti nos clauſum ha- "
bemus Hiſpaniæ primum emporium, "
implicatum Italiæ iter, clauſtra ipſa "
Pyreneorum, quæ regno iſti ſuper- "

„ bum tanquam munimem, & arcem „ natura constituit, effracta, Gallísque „ patentia, qui alluvione quadam illis „ ex rupibus influentes, omnia ruendo „ excindunt, diripiunt, vastant, & „ non nisi totius Hispaniæ peste, & exi- „ tio in præda, & vastitatibus finem „ si vires animo suppetant, habituri; „ Abduc igitur ab illa Provincia copias, „ quæ Gallo incursanti frontem osten- „ dit; patere nunc esse hostibus pervia „ saxa, rupésque Pyreneorum; detege „ frontem cominus hosti, ut petitum „ à longè latus observes. Profectò cùm „ talis hostis cupiditati neque ingenium „ ejus insatiabile, neque fortuna, quæ „ adhuc illi propitia est, neque arma „ nostra, si aliò deflectunt, neque fra- „ gosa, & aspera montium, quæ pro- „ na jam sunt, terminos circunscripse- „ rint, post facilè victam sine obice „ Catalauniam per mediam occupatam „ Hispaniam turbinis instar volitans „ subsidia in Lusitaniam intulerit. Sic „ Hispaniæ nunc aditus per Catalauniæ „ transitum patet hostibus, si tuto velis „ res domesticas custodire, ostium in „ primis vallandum est. Itaque planè „ sentio nullo pacto flectendum, aut „ relaxandum jam esse cæptum in Ca- „ talaunia bellum, sed paucis inde co- „ hortibus, aliísque cursim ex tota „ Hispania collectis ad Castellæ finium „ defensionem, non Lusitani hostis ir- „ ritamentum, extremo interea cona- „ tu Catalauni belli exitum experiri.

Hæc in Senatu Olivarius, cujus tandem sententia vivit, quia verisimilis erat, & quia ipsam auctoris potentia corroborabat, cùm enim ille adhuc regiminis potiretur, manifesta hominum odia, & Regis etiam occulta haud super opes quas agitabat obversa erant. Igitur jussu Regis per Bæticam copiis pro Castellæ munimine comparatis, iis Catholicus Rex cohortante Olivario præfecit Sidoniæ Medinæ Ducem, novíque hæc in novi belli apparatum prima Olivarii provisio fuit, quo quidem errore non modico lapsus jam exinde ille visus prudentibus est summam, ac seriem de cætero rerum bellíque omen improsperum contraxisse. Erat enim Sidonius Bregantio per ejusdem sororem Bregantio nuptam affinitate, arctioríque amicitiæ jure devinctus, itidem Olivario ex utrique communi Gusmana gente propinquus. Itaque dum vel in illum armorum ostentata fiducia plus obstringere consanguineũ in fide Regis, vel ita à noxiis, quæ vereretur abstrahere consiliis, vel communi potiùs familiæ quæ in fratre ejusque sorore Bregantia palam proscinderetur, Olivarius consulere studet, perinde ac minus ambitio, quàm cæteri affectus magnatum animos carperent, ita per arma Sidonium periculo immiscuit, ut, quæ contra affinem tractanda susceperat arma pro se, & pro suo necessario tandem, & in Catholicum vertere Regem cogitavisset. His rebus ita compositis. Rex per omnes nobiles Lusitanos, nam multi per id temporis promiscuæ, claræque sortis versabantur in aula circunferri libellos jussit, in quibus de modo, & forma Lusitani recipiendi regni unusquisque sententiam, ac rationem promeret, scriptóque obsignatam redderet Olivario, idque non vera quidem fiducia, sive consilii inopia pleríque at subdole factum cum Lusitanis intelligebant, quo diffidentiam, ac metum, quæ ex patriæ improvisa defectione conceperant, eas per illecebras exuentes, minus sibi cauti deinceps, Regíque perutiles esse possent. Lusitanorum autem responsa huic propè tenori singula consensere; facto & maturato, nequaquam per otiũ consulto in illo negotio opus esse. Recentem, mollem, atque flexibilem adhuc esse defectionem; in nova fide, in spe dubia, in studiis incertis perplexos ac trepidos esse animos; ob repentè privati in Regem sublati hominis, qui sibi

æqualis

æqualis paulò ante fuiſſet, invidiam, abhorrere, ac reluctari tacitè proceres, vigere hucuſque ſecretóque bullire intus frequentes Caſtellæ partes, quas tempus frigefeciſſet; nondum cum exteris inita fœdera; non Ducem, non aſſuetum militiæ civem, nullam eſſe domi, militiæque agendi ſolidam diſciplinam, itaque tantum perfidiæ, ac roboris certè quotidie perduellibus mora, bellíque dilatio adjeciſſet, quantum ſpei, atque virium ad debellandum adimeret Caſtellenſibus. Inter has vulgatas Luſitanorum ſententias ea ſingularis profectò fuit quam protuliſſe ferunt Lignarium Comitem itidem Luſitanum. Cenſuit enim Philippum Regem abſque regio ſtrepitu, & pompa, abſque belli apparatu, familiari, ſuetóque nempe ſplendore, aulicorum officio, & cuſtodia corporis comitatum è veſtigio Uliſipponem contendere; facillimè quippe poſſet vetus inſita reverentia, & majeſtatis auguſtæ radius nunc coram Luſitanis offuſus hanc fictitiam, & novam Bregantiæ Ducis auctoritatem reſpectus imparitate ſubvertere. Tyranno præterea Luſitanos magnates infeſtos legitimo Regi ſtudio, & opibus affuturos, qui plus in certamine rebus etiam inanibus poſſet, populum ſectaturum. Verum cùm hæc Luſitanis interrogatio artificio, non fide, aut ex animo facta eſſet, ex eo ſpreta, ac neglecta illorum ſententia eſt. Cæterum his ad patriam Luſitanis juſſu Regis redire prohibitis, ne domeſticis proventibus deſtituti in terra alienigena laborarent, præcepit Rex, ut pro ſingulorum conditione ærarium alimenta ſufficeret. Quod Olivarii conſilium pleríque corripientes nec per invidiam, quæ omnia in deterius flectebat, intelligentes eſſe illos in poteſtate Regis velut regni jacturæ pignora, ſi iidem, aiebant fidi, ac benevoli forent Catholico Regi clientes, utilius eos Regem eſſe habiturum in Luſitania, ſin autem infidi, atque animo adverſi, eoſdem nunc immeritò exhauſtum, & maximè his temporibus inops alimentis ærarium exedere. Verumtamen ſupra regiam omnem munificentiam, & copiam quemadmodum plus æmulari, invidere, quàm meminiſſe officii mortalibus accidit, vetus adhuc inſita Luſitanis in Caſtellenſes hærebat corrupta animorum affectio, ac deteſtatio morum eodémque tempore, & Regem amabant, & oderant Regios. Luſitaniæ poſtremò defectio reliquas regiones quæ antiquæ ſuæ ditionis, & juris erant attraxit. Ideo Orientis Indica ora, & Tertiæ, quas ita vocant, Inſulæ, & Tingitana inſuper regio alia poſt aliam collapſæ fato capitis conceſſere.

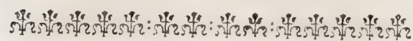
DE BELLO LUSITANO LIBRI SECUNDI

SUMMA.

NNUS 1641. Legationibus ad exteros Principes, vario illarum eventu, & internis, externisque discordiis insignis. Publica indicta regni Comitia. Eluensis Antistes, & qui obtulerant, & qui assumpserat regnum, collaudat. Deleta tributa, quæ post Philippi II. Imperium introducta fuerant. Legationes ad Reges decernuntur, in quibus Imperator silentio præteritus. Odoardus Bregantii frater, Catholici Regis opera, & Cæsaris jussu, apud Germanos custodiâ detinetur. Ad Regem Galliarum missus Legatus à Lusitano, ita auctus honoribus est, ut reliquos Aulæ Oratores æmulatione perculerit. Apud Hagam regiis insignibus exceptus Lusitanus Legatus, ineundam cum Hollanda Republica amicitiam, proponit. Dux Sidonius in Bœtica, regnum sibi parare constituit. Hollandos, dum unâ cum Lusitanis, terrâ marique Catholicum Regem oppugnare intendunt, major tenebat sollicitudo, quonam modo apud Indos, Lusitanas opes everterent. Illorum mandato, Comes Nassaus Angolam diripit, urbem Divi Thomæ flammis absumit. Complures Nobiles Lusitani clam in Regis Catholici fide persistunt. Terretur Bregantius contra se machinantium, multitudine. Suarii domum odio publico devovet. Præclarum pudicitiæ exemplum edit Suarii filia. Antonius Menezeus, classem Indicam quam à Philippo moderandam susceperat, in eundem hostiliter sumpsit. Ad Tertias Insulas expeditio. Hollandorum perfidia. Civium pecunias & opes censet Bregantius. Regis Catholici exercitui præest Monregius Comes, cujus inertiâ Elvi per proditionem recipiendi, dilapsa est occasio. Circa Elvum prælium conseritur, in quo superior Castellensis. Memorabilis quorumdam oppidanorum in Bregantium fides. Toralti Marchionis occisio. Impetum facit in Olivençam Ioannes Garcius, sed Monregii segnitie vacuus miles revertitur. Ulissippone graves in Bregantii caput initæ insidiæ autore Bracarensi Antistite, qui supremum fidei quæsitorem, Cruciatæ Præsidem, primoresque multos ad suas partes trahit. Edocetur Olivarius de structis insidiis, sed conjuratorum litteræ ab Ajamontio interceptæ ad Bregantium deferuntur. Is status, Bellique Senatum cogit, quò Antistes & alii conjurati temerè ingressi, capti & custodiæ traditi sunt. Omnes crimen confessi, nullo discrepante suffragio, capite condemnantur. Villæ regalis Marchio, Camignæ Dux, cæterique plectuntur, evitato in sacras Personas supplicio, ne Pontifex offenderetur. Nicolaus Velascus Minorita, à Sidonio immissus ut conjurationis negotia tractaret. Franciscus Sancius Castellensis, expresso per artes à monacho, secreto, per speciem quærendi Sidonium, ad Regem Catholicum iter instituit, ac fœdus inter Bregantium, & Medinæ Ducem, initum exposuit. Olivarius manifestum cognati scelus, omnino aut ex parte

parte diluere conatur. Subdolus ejus sermo ad Regem, qui Sidonii causam, illius judicio relinquit. Se ad Aulam confert Sidonius, Conjurationis ordinem fatetur, & delicti quo tenebatur causam ab Ajamontii Marchione ducit. In bonis multatus, & reliquum vitæ Vallisoleti ducere jubetur. Ajamontius in urbe Segovia, elisis in carcere faucibus perduellionis supplicium dedit. Margarita Princeps Ulisippone discedit. Eam Olivarius à congressu, aspectúque Regis arcet. Monregio, è belli præfectura dejecto successit Ioannes Garaius, qui per artes militum animum, & Civium fidem explorat. Dum Valverdem impetu capere intendit Franciscus Rabellus, Urbem jam ingressus Lusitanus, ac penè victor, in fugam vertitur. Romanam Legationem apud Urbanum Octavum agendam, Lameci præsul mandato Bregantii suscipit. Ioannes Ciumazerus, qui Hispani Oratoris munus obibat Romæ, cautè & sedulò Lusitani conatibus it obviam. Urbanus rem Cardinalium suffragiis excutiendam respondet. Cardinalis Sachettus Lusitanum Legatum regiis insignibus esse admittendum existimat. Hoc dissuadet Cardinalis Pamphilius, cujus sententia probatur. Ne dum à Pontificis aditu procul, sed urbis etiam Romanæ Lusitanus habetur. Dolum componit Cardinalis Antonius Barbarinus, quo captus Pontifex jubet ad Curiam accedere Legatum Lusitanum, quem Gallus Orator cum magno apparatu in domum suam hospitem excipit.

BELLI LUSITANI
LIBER SECUNDUS.

1641. SEQUITUR annus legationibus ad exteros Principes, varióque illorum eventu, & internis, externísque discordiis insignis. Januarii mense ineunte publica indicta regni Comitia in aula maxima Regiæ Ulisippone peracta sunt. In solio regio, regiísque insignibus fulgens Bregantius cum uxore consedit. Elvensis Antistes in suggestum ascendit, magnísque lateribus elocutus, & rapidè quoque verba calamistris inusta volvens, & qui obtulerant regnum, & qui regnum assumpserat collaudatis pro rei patrocinio ad libidinem jura contorsit, retractúmque Castellæ regimen, sive usurpatæ dominationis injuria, sive quod avarè, ac superbè imperitatum fuerit, Tyrannidis specie proposuit. Satis superque violentiæ & furoris se ipsos, aiebat, saxea quadam firmitudine passos. In tempore semper depelli vim cùm tempus illam depellere sinit. Incumberent ergo quàm studiosissimè possent, ut, qui per fortunarum suarum, incoris spiritúsque contemptum jam libertatis vindices fuerant, iidem belli mox furia cum turbulenta malorum omnium, quæ bellum de more consequitur, turba, soluta, miserius nihil ipsi ducentes, nihil indignius, ac fœdius, quàm turpè, externúmque servitium, jugúmque Tyranni libertatis adeptæ custodes forent. Gratis animis, auribúsque ut mirè nova delectant imperia, & quæ eloquentiæ præsertim acumen, & fucus cum aurium illecebra adornat oratio præsulis accepta est, tantóque subinde approbantiũ clamore plausúque ventilari, concitaríque ipsa concio perspecta est, ut parvi liberos, bona, sanguinem quoque pendere viderentur, quo semel ipsis asserta libertas staret. Tum verò Bregantius, quò rerum, famæque blandiretur initiis, deleri confestim illa tributa jussit, quæ post Philippi Secundi Regis imperium, tanquam externorum licentia, aut vitio Tyrannidis introducta nimis multa oneraverant regnum, illis duntaxat relictis quæ exigere antiquiùs Lusitani Reges solebant. Quod factum in primis maximè profuit ad auræ popularis aucupium, at irrita, & brevis lætitia fuit; mox quippè grave tributum per capita solvere cogitur; ultimúm

ultimúmque id plebi illudendo fore disseminabant;urgente denique inopia supra exactas collationes & præterita vectigalia privatarum etiam domorum clades in communi ploratæ sunt. In iisdem regni Comitiis legationes ad Reges decretæ sunt, per quas novus Princeps suscepti dominii sanciret jus, & auxilia, ac fœdera posceret, quibus lege receptum, populíque acclamatione firmatum adversus Catholici Regis, qui jam circunstrepere nunciabantur, assultus defenderet regnum. Selecti Oratores ad summum Pontificem Urbanum Octavum ad Reges Galliæ, Angliæ, Sueviæ, atque etiam Hollandiæ Principem, singulísque ex veteri Lusitano tradito more jurisperitus adjunctus est, quo alter doctrina, auctoritate alter legationis negotia pari consensu tractarent. Imperator Romanus silento præteritus, satis comperto Austriacis istis Principibus pro statu communísque familiæ incremento concordiæ, atque amicitiæ nexum,neque privata, neque publica commoda unquam rescindere potuisse. Romæ Lameci Antistes designatur ultra infularum decus Portugalliæ quoque gentis nobilitate conspicuus. Sub idem ferè tempus Odoardus Portugallius Ducis Bregantiæ frater, Catholici Regis interposita opera, & Cæsaris jussu apud Germanos custodia detentus est. Hic mitior ingenio, moribus placidus, & à tumultuum cura, & discrimine aversus, obscurum quoddam, cùm in Lusitania moraretur, oraculum rumore jactatum acceperat. Inhærere scilicet regno indigenam Regem, sed aliena persona velatum, illíque esse larvam primo quoque tempore detrahendam. Quibus obtusa, debilísque mens erat, per hanc vulgarem effusam vocem in veterem fabulam incidebant, Sebastiani scilicet Regis hactenus vivi, & in regno delitescentis. At quibus altior intellectus, Bregantium genere, copiis, subsidio juris, studiis in ipsum Lusitanorum accensis ut regali fastigio proximum, illúdque per tempus si invadere licuisset, facilè ausurum, circunspectabant. Quocirca Odoardus, quem nec fallebat intimæ domus arcanum, jam fratris naturam, cujus animi angustia vix posse capere videbatur tantam fortunæ molem, jam æmuli Regis potentiam, modo fortunæ in nova quæsita imperia ludibria ubi dies, noctésque agitando æstuans, & hæsitans animo volvit, simul periculum, quod in altera tantum fortuna fratri propter diadema petendum obversaretur, anceps verò, aut inutile sibi pro utraque fortuna fore, hujusmodi curis mente, & corpore fatigatus, ac pressus cedere denique Lusitania, & ab Cæsaris signis imminentis calamitatis effugium requirere statuit, ut exploratius hoc novo argumento sit, eisdem in fata nos ultrò vestigiis incurrere, quibus fata fugere quærimus. Suspicionem autem, & notam quàm subire viri proceres solent, cum proprii Regis omissis, ad aliena signa, atque stipendia transeunt, hac ratione diluere Odoardus curabat, vereri se nempe dictitans, si apud Catholici Regis exercitus rudimenta militiæ, poneret, invidiosum, sempérque tetrum Olivarii judicium, ac domui Bregantiæ maximè infestum, sub cujus militaturus arbitrio, ne dum famam, ac decus, sed etiam salutem fore ut ipse in discrimen conjiceret; Austriacam verò familiam, cui per militiam se devoveret, utilitatum, consiliorum, benevolentiæ cōnexione utrumque Principem colligare. In Germania igitur Odoardus militari sacramento Cæsari obnoxius sine ullo stipendio Tribunitios ducebat ordines, cum Lusitania descivit. Rex Catholicus tanti de regni, ut par erat, amissione sollicitus anxiúsque à Cæsare statim per litteras petiit, ut caperet ibi, tenerétque Odoardum, vel credibile ut erat fraterni criminis conscium,

conſcium, vel ut magni futurum momenti obſidem ad Luſitaniam quandóque recipiendam, vel ſaltem ut Bregantio per fratrem ad ſceleris pœnam inflicta in publica luce contumelia pateret. Neque planè huic fortè obſtare conſilio juris gentium præſcriptionem, aut conſuetam indemnitatem militiæ, cùm ita modo conjuncta, & reciproca utriuſque familiæ commoda eſſent, & pignora fidei, affectúſque ut per rerum mutationes, & vices, imperii volvente orbe, aliquo tempore poſſet altera alteri hæreditario jure ſuccedere. Haud aliter etiam in cauſa, & jure facturum Catholicum Regem fuiſſe, ſi quis & Cæſaris perduellis ſecuritatem ex ara Hiſpanæ militiæ poſceret. Idipſum à ſupremo quoque Status Senatu ritè conſultum, diſcuſſum, ſummóque ſancitum conſenſu eſſe, cujus ſententiæ profectò vis, & auctoritas ordinis obruere prorſus deberet inanes æmulorum detractiones, levéſque populi voces, minus mordentis quàm allatrantis. Hoc idem Philippus Rex mandat Franciſco Melo inferioris Germaniæ ea tempeſtate gubernatori, ut miniſtrorum ejuſdem Regis, Cæſariſque interventu celeriùs negotium conficeretur. Odoardus rei per id temporis neſcius, omníque prorſus domeſtica cura defunctus, & vacuus apud Cemburgium hybernaturus cum ea, quæ ejuſdem erat addicta muneri legione, ſedebat cùm è quodam Capucinorum cænobio ad hoſpitia militaria tendenti, fit ei obviam quidam miles familiaris leníque ſuſurro in aures ejus afflavit. Defeciſſe jam Luſitaniam, imperiúmque quod Philippi Regis abjecerat ad Bregantium tranſtuliſſe, ſerpere etiam occultos Ratiſponæ ſermones de ejuſdem Odoardi cuſtodia Cæſaris juſſu, & Catholici Regis impulſu deſtinata. Vehementer, hoc audito, commotus, ac territus eſt Luſitanus, ingruentes tamen repentè curarum cùm reprimere vellet æſtus, vix dum compoſitó vultu reſpondit commilitoni: Inanium plerumque fictricem nemorum, aut falſam, aut credulam nimis ſe regionem illam expertum eſſe, nec diffidere idcircò, has quoque jactas temerè voces eſſe protinùs diſſipandas. Mox ejuſdem ſententiæ ab urbe Auguſta litteræ allatæ hucuſque hæſitantem, & ſpe metúque pendentem confirmaverunt. Odoardus igitur in ſe ipſo collectus, ac tacitus, & hinc inde refluentibus curis quid ageret, quove pergeret conſilii, & animi incertus volutabatur. Argentoratum verſus effugiat? eò explicitus verſus, cara libertas, receptus propinquus immunis à jure Cæſaris hortabantur; at virum æquè ingenuum, ac nobilem abſterrebant præcipitis fugæ dedecus, ſuſpectíque per ipſam fugam veſtigia ubique relicta ſceleris, ſimul per longum errorem, & curſum, támque multis clientelis Cæſaris ſeptum iter, dubia, atque aſpera in primis ad Luſitaniam futura reverſio, & fortaſſis volvebat pariter animo, innocentiæ, integritatis, meriti patrocinium, Cæſaris mutuò per ſacramentum obſtricta fides, jus gentium inviolabile quoque barbaris, vel incuſſus Numinis timor vindicarent inſontem. Manendum igitur ibi, ex adverſo dicebat, ſibique expectandum ſuperbi, iráque recenti flagrantis hoſtis arbitrium, ſuóque capite tandem experiendum an gratiæ jus, an utili honeſtum, an libidini ratio, an infamiæ fama prævaleat, quando hæc omnia miſcere jura, & majora his ſacramenta calcare apud Principes utilitas ſoleat. His anxius curis, & modò huc modò illuc diverſa cogitatione diſtractus, ſiſtere tandem in loco, ibíque quod immutabilis quaſi fati neceſſitas fixerat, expectare decrevit vel tædio laſſus ambiguæ ſpei, vel quia implicitum, atque dubium natura ingenium, tum etiam per metum vis animi deſtituerat. Cæſar interim apud Viennam conſilio procerum convocato, excuſ-

ſiſque

sísque secundum usum magis, quàm ex merito causæ argumentis, quæ de tradendo sibi Odoardo subjecerat illi supremus Hispaniæ Senatus, prolatáque tandem sententia, quod pudor, aut jus in causa obtinere minimè potuit, gratiæ Regis attribuit. Dedi proinde absque ulla mora Odoardum, negotiúmque jussu Cæsaris exequendum Ludovico Gonzagæ mandari decretum est. Hic satis instructus cùm alia prætexeret Cæsaris jussa profectionem ex loco, ubi tunc exercitus hybernabat Lusitano denunciat; opus enim esse dicebat simul Passavium inde transire, ut ex collecta in urbe pecunia stipendia militibus solverent. Odoardus suspicioso jam animo arrectus, & re nova quæcumque accidisset, eo tempore pavidus, suspensúsque, etsi fallaces Gonzagæ ambages conjiciebat, quia tamen semper incertam hominum fidem per nimiam credulitatem suo ipse capite exploraturus discrimen temerè amplecti, quàm fugam maluit, imperio subitò paret, & velut reditus expers omnes sarcinas secum asportans per Danubii fluenta capessit iter. Diei integri viam cum rate flumine vecti confecerant, cum obeunte sole ad hospitia vicina divertunt, lautáque post ibi cœna, & majoribus poculis more Germano ob itineris jactationem refecti decubitum hospites vadunt. Cæterùm paulò post Odoardus animadvertit amicum secum itinerantem, cui Glisigerio Comiti nomen erat, in ejus domicilium sæpe accedentem, recedentémque mœsto semper, ac dissimili vultu inani, atque frigida toties afficta frequentis accessus, atque recessus causa. Per fenestram deinde Lusitano respicienti, cùm Lunæ radius interluceret, occurrit Ludovicus Gonzaga, qui adversus cæli inclementiam regentísque noctis algorem, nudo in illo aëre, & inter nive concretos afflatus, nunc tardo, nunc celeri gressu hospitii aream perambulabat, velut plenus curarum, acriorísque custodiæ sollicitus, intentúsque. Tum verò ex eo auctis, & congruentibus simul indiciis sine ullo dubio, & cum arctiori quoque dolore Odoardus se se deceptum, ac verè proditum sensit, & carceri addictum fallaciter trahi. Asperioris itaque animi sensus, & novis cogitationum fluctibus excitatis, Quid nempe lex gentium, quid Cæsaris fides, quid sacramentum militiæ pro viro innoxio; eóque benè de Principe merito valuissent, & quod regia familia natus, Regíque Sanguine proximus jam libertate excidisset, ab eo quem minimè decuit, interposito sibi laqueo, rursus & frustrà meditari de fuga cæpit, nec ea difficilis quidem eo quoque tempore cecidisset in virum expeditum ingenio, & alacrem animo, & qui librare pericula, & ex duobus minus eligere didicisset; si quidem uno tantum protectus famulo Ludovicus, Odoardus verò multis, antiquis, & fidis comitatus pergebat. Verumtamen sive id fatalis socordia, sive nimia in conscientiæ candore fiducia fuerit, eas inter minas, quas per hostium terribile arbitrium illi fortuna multiplicabat elabi cùm posset, trahi passus est, & in carcerem duci. Hac mole curarum oppressus integram noctem inquietam, ac turbidam Lusitanus exegit. Postridie eundem per amnem cùm iter resumerent hilari fronte Odoardus ac ridẽtis in speciem rogat Gonzagam; Quid esset causæ cur præteritam noctẽ in vera, & assidua vigilia excubantis more traduxerit, an ipsum libertatis expertem, & tanquam captivum, & hostem ducerent? Tunc viri sinceritate, morúmque dulcedine tactus animo Ludovicus, paulúmque emollitus adversus præsentem fortunæ injuriam illi aperit jussa Cæsaris, hortatúrque ad amplectendam constantiæ gloriam quæ in omni rerum vicissitudine & habitu virum Principem decuisset: Odoardus verò nihil in speciem eo

sermone

sermone turbatus adjecit, sive prosperam sive ad improsperam, furentémque quod minus quidem difficile sapientibus esset, fortunam animo tolerandam sufficere sibi vires, & maximè nullo etiam morsu, aut latratu criminis intus obstrepente conscientia. Cæterùm ne præintentæ custodiæ sollicitudine, & cura prægelidæ noctis horrorem iterũ Ludovicus cum tanto incommodo experiretur, urbanè, & amicè cum illo præstitit, ut simul in eodem cubiculo secum munitis foribus conquiesceret. Reliquum iter pari concordia cùm perrexissent, ad Lantsuterium postremò perveniunt, Odoardo paratum ad tempus custodiæ locum. Ibi Francisci Meli mandato Augustinus Navarrus Hispanus Jurisconsultus Cæsareo nomine traditum Lusitànum excepturus apparuit. Primo aspectu cum obsequii, cultúsque composita verba pro mutua salutatione Navarrus de more fecisset, quia ea ficta, dolóque prolata, & causam adventus penitùs noverat, vultu severus, & gravis Odoardus respondit, tantúmque ab eodem efflagitavit, ut ipsi adire Franciscum Melum liceret. At ille regiis extemplò jussis expositis Lusitano denunciat. Bregantium ejus fratrem contra fas, & clientelæ debitæ fidem Lusitaniæ Regem à populo conclamatũ, jamque impiè regias tractantem vices misisse Principibus Oratores, ut fraude quæsitum, scelere partum, & per injuriam Philippo extortum iniquius sibi deinceps stabiliret imperium, cúmque ipse Odoardus Tyranno tam arcto convictus, sanguinis, jurium vinculo adhæreat, ideóque ut culpæ affinis, aut conscius in suspicionem ex lege vertatur Cæsaris nutu, Regísque præcepto mancipatum custodiæ esse, vel ibi ut infamiam, & crimen rationibus diluat, vel meritæ pœnæ subjaceat. Ad ea Odoardus ab assidua cogitatione periculi jam satis firmata fronte, sensúque refracto non colore, non vultu varius Deum, & animum sibi conscium suæ innocentiæ testes appellat, quorum fiducia, impulsúque multò ante tempore Lusitanæ haud ignarus defectionis etiam oblatam, inculcatámque facillimè fugam neglexerit. Deinde sociis, amicísque dimissis, solus Navarrus cùm institisset, initium affícti scrutandi criminis à litterarum notitia petiit, si per eas fortassè fraternæ perfidiæ scelere obstrictus deprehenderetur. Interceptam etiam epistolam, quam cœnobita quidam ab Lusitania miserat Odoardo eámque ambiguis signis conscriptam Navarrus habebat, cujus quàm citò per inventam inspectámque secretam scribendi regulam sensus elicere cupiebat, cùm nationis utrique communis ratio, cautio chirographi, loci argumentum, & ibi novitas rerum suspicionem auxissent. Scriniorum suorum igitur claves Odoardo confestim tradere jusso volutatísque chartarum omnium acervis, & sensu etiam expresso obscurioris epistolæ, nihil omninò, quod animi à Rege aversi, seu conquisiti flagitii notam, aut saltem umbram in homine argueret, in illis compertum est. Latiùs deinde cùm per eam regionem manasset improvisæ tãti viri custodiæ rumor, multa in eo loco præstita sunt Lusitano Principũ Germanorum officia, quippe qui comitate, munificentia, ingenuitate morum in omnium ferè deliciis, & laudibus erat. Isque in familiari sępe colloquio, qui frequentes ipsum adibant, procerum Germanorum, ad uxorem Bregantii Lusitanæ defectionis præcipuè ferebat culpam; imperiosam, superbam mulierem, dictitans, regníque ambitione flagrantem viro faces protulisse, quibus totum regnum incendio bellico arderet. Paulò post Ludovicus idem Gonzaga Odoardum pro Cæsare invisit, ejúsque Cæsaris nomine declaravit. Vehementer cupere Cæsarem, ut ipse Odoardus ab omni labe suspecti

criminis purus, & integer haberetur, quod si, ut sperabat, jure liqueret, ad ampliora illi collata præmia uberiorem quoque gratiam Cæsaris accessuram. Tunc Lusitanus modesto vultu, mitique sermone Cæsari gratias agit, ad astantes deinde conversus, ita ut murmur verborum facilè posset Ludovici ad aures allabi; Ne me deserat, inquit, Numinis favor, nam Cæsaris gratiam & fidem abundè metiri præsentis fortunæ habitu possum. Cæterùm, naturalis libertatis instinctus, & is quidem in militari, ac viro Principe potior, nec fugisse, dum fugæ patebat locus, exulceratæ jam innocentiæ, sibíque ut nimis credulo, & in suo quoque periculo stupido, torpentíque & talis idcirco calamitatis artifici molestiorem quotidie carcerem faciebant. His curis sæpè jactatus rogat tandem Navarrum ut ire sibi in Lusitaniam liceret, velle ibi pollicitus ipse ad saniora consilia traducere fratrem, ut errore partum imperium ejusdem hortamento relinqueret. Qua elusa fortasse spe jure jurando cavisset, eidem se ultrò custodiæ, iisdémque molestiis sese redditurum fuisse, sed cùm dictu æquè absurda, atque aspera factu tam voluntaria regni abdicatio quàm spontaneus ad vincula reditus videretur, ea tanquam stulta petitio rejecta est, ne tamen ille penitùs desperaret per ludibrium permissum est, ut de eodem negotia ad Catholicum Regem supplices litteras daret. Igitur Odoardus libertatis jam curis abjectis aptare, ac flectere tandem animum diuturnæ custodiæ cæpit. Correcto proinde ad præsentem afflicti viri fortunam domestico luxu, decémque duntaxat retentis antiquioribus famulis cæteros muneribus oneratos dimisit. Contrahit aliquantulum etiam quotidiani sumptus cultúsque quem in familiæ, & corporis ornamenta, & conviviorum præcipuè magnificentiam, & copiam insumere consueverat, non quia pecunia deficeret, sed quia eam utilius effundere cogitabat. Hæc in Lantsuterii custodia, quæ ipsum haud longo tempore tenuit, evenere Odoardo. Inde, cùm idem intutus, ac rigidus nimis videretur custodibus locus, Pataviam translatus est, ibique in amplissima domo Austriaci Principis collocatus. Cæterùm adeo adstrictæ severitatem custodiæ par veneratio, & cultus exterior in homine æquabat, nunquam scilicet gladium è latere, nec Tribunitium deponere nomen jusso; nec ullo deinceps caruit Odoardus honore, qui in ea regione solitus est, Hispaniæ magnatibus tribui.

Hìc ordo quoque narrationis Lusitanæ legationis exitum nectit. Prior, & per majorem expectationem conceptam ad Gallicarum Regem legatio spectabat. Veteres gentis ex variis belli casibus iræ, imperii, atque gloriæ pertinax æmulatio, ingenii in agendo vis, & celeritas hominibus insita, iis qui ab Hispano fortè desciscerent, promptam apud Gallum tutelam, & patrocinium constituere. Inflatus hac modò spe Lusitanus, simul quia ille ipsum Gallus ad deficiendum à Catholico Rege impulerat, & quod maximum coëundi inter se Principes vinculum est, quia reciproca, magníque sanè momenti ex arctiori fœdere utrúmque complectebatur utilitas, ampliori ostentatione, ac fiducia hanc pro Gallo legationem instruxerat. Lusitanum igitur Oratorem ad aulam appropinquantem, ut mos est Lutetiæ regios Oratores excipere, jussu Regis aulicus famulatus cum regiis, & procerum curribus obviam effusus magnificè comitatur. Ex cæteris Principum Oratoribus, qui Lutetiæ commorabantur quanquam omnes ad consueta reddenda obsequia per Regem admonerentur, nemo tamen interfuit præter Sabaudum, eum scilicet nisi animo, & voluntate vel

loci conditione tanquam loro constrictum, ac necessarium Galli clientem; & hanc planè legationem, utpote novam, atque omnium expectatione suspensam, neve ipsa ignoti, incertíque Regis opinione vilesceret, ita auxit honoribus Gallus, ut reliquis aulæ Oratoribus æmulatione, & invidia perculsis querelarum etiam materiem apud Regem conflaverit. Fœdus deinde cum Gallo Lusitanóque Rege in hunc modũ percussum est: Eosdem uterque amicos, & inimicos haberet, bellóque ipsi quoquo modo concussi mutuis se viribus adjuvarent, protegeréntque. Uberiora deinceps auxilia Catalauno mitteret Gallus, ut acerrimè Hispanus ab eo quoque latere afflictus; minus exinde virium, ac roboris posset contra Lusitanum afferre. Cum summo Pontifice Urbano, qui propensior ad Gallos affectione reputaretur, intercederet Gallus, ut Lusitanum regio more legatum admitteret, ísque in perpetuam ejus clientelam concederet. Notiora, hæc inter illos fuere icti fœderis capita; alia graviora, & occulta, præsertim, quæ clam eo tempore coquebatur in Bætica adversus Catholicum Regem Hispanorum procerum conspiratio, ut eodem Gallo aspirante, perficeretur.

Alia quoque & memoria ipsa digna in Hollandia legatio peracta est. Apud Hagam commune gentis conciliũ, cum Lusitanus Orator regiis exceptus insignibus esset, tria summatim pro societate, atque amicitia Hollandæ reipublicæ cum Lusitano Rege ineunda proposuit. Constans, & integrum scilicet inter utrumque Principem fœdus ex more constituendum. Classem ab Hollandis Lusitano præbendam esse ejusdem pecuniis instructam. Ut denique ab Indiis, quæ Lusitani dominii, ac nominis erãt, armis Hollandus navibúsque abstineret. De jure Indico maximè tunc argumenta Lusitanus amplificans cum animi quadam elatione, verborúmque jactantia disseruit. Lusitanæ nempe industriæ, ingenio, labori fata Indiarum navigationem aperuisse: deinde sui quoque juris multiplicato sæpe naufragio, totque hominũ, navium armorúmque jactura, & cumulorum divitiarum, quæ per tot sæcula brevia, aut ignotæ navigantibus Syrtes hausissent, aut Oceani gurgites devorassent, legitimè factam, esse illam præterea assertam innumeris propè acceptis, illatísve terra, maríque cladibus, cujus longè latéque constratum jacuerit ossibus solum, Lusitanóque cruore pene tumentes fluxerint amnes, cruentásque pelagus spumas ejecerit. Utilius igitur inter ipsos certas, ratásque sibi & præmii, & periculi partes attribuentes lege fœderis conveniret. Ut in Belgio, & America Hollandus aurea ubi sensus titillat, & rutilat præda, Lusitanus apud Hispaniam, tractúsque Indicos Orientis Catholicum Regem affligerent, ne invidia alioquin, aut odiis intempestivis impliciti, & in mutuam utrinque perniciem armati, dum proprias distraherent, communi æmulo vires intenderent, cujus immodicæ opes infringi atteríque summa dũtaxat constantia, summa fide, extremóque omnium collecto fœderatorum conatu Principũ possent. Hæc ubi audit Senatus Hollandus, contulítque in suffragia sententias; de fœdere quidem, & classe paranda assensus est Lusitano, at in Indica causa dissensit. Quidquid enim apud Indiam tenerent, jure se belli assecutos, eodémque se jure tutari, ac simul augere paratos esse. Oceanum naturæ lege communem cunctis mortalibus esse, cujus maritimè cursus jus exercendi, ea ipsa de causa, quæ jam Lusitanos attingeret cujuscumque etiam posse labore, ac periculo comparari. Simul Indiarum imperium non hæreditarium, non legum, aut rationis mensura Lusitano præscriptum esse, sed in tumultu bellíque rapina, & potentiæ, tantummodo jure sublatum;

F 2 nec

nec porrò impium, vel iniquum videri, si eadem vi, qua cessisset, extorta prædatoribus præda in potentioris arbitrium concederet. Itaque Lusitanus rei Indicæ componendæ spe devolutus litteras statim reddit Hollandis, quas ipse habebat Galliæ Regis commendatitias, paulò antè petitæ, ac concessæ classis paratum accelerantes, quam & suæ conjungere Gallus decreverat, quò ea secreta faciliùs quàm Bregantius Medinæque Sidoniæ Dux in Bætica pertractabant, conjuratio procederet. Bregantio enim strictioris affinitatis, & jure amicitiæ Sidonius obnoxius, in Regem illum dum subitò evectum, nec genere se aut animo, aut opibus affini, amicóque dissimilem cernit, malo pudore, vel tædio superbo captus privatæ sortis, affinísque incitatus exemplo in Bætica ipse ubi dives, ac præpotens erat, regnum sibi parare constituit. His stimulis sæva quoque accedebant, & vetera in Olivarium contracta odia, de quo certa his temporibus erat Hispaniæ magnatibus insita opinio, quod eos obscurare, minuere, ac sensim conficere ille pro viribus niteretur, ut coæquata, aut decussa celsiora capita Imperii, minus sibi ipsi ab invidia timoris, & umbræ minúsque periculi, aut in regno negotii facesserent Regi: Inflammabat hæc etiam ingenita quasi Hispaniæ optimatibus lues, supra eorum nempè fortunam, & copias animos explicare, spiritúsque tumorem, & arrogantiam extendere; & præsertim quod Rex in regimine Imperii, cùm se omninò circumagendum Olivarii nutui, & arbitrio dedisset, tantum quotidie minueret auctoritatis, & gratiæ quantum ad res novas incitamenti suopte pronis ingenio proceribus addidisset; ubi enim Rex sive ætatis, sive animi imbecillitate, & inopia imperii non temperat res, per eum quem clavo sustinuit, ambitione procerum effervente, pertinaciter oppugnatur. Rei præter hæc opportunitas obeundæ jam regni cupidine incensum acriùs Sidonium extimulabat; nam procul occupatus Hispanus, nervísque in partes dissectus exercitus in Catalaunia, in Belgio, in Insubria nec æquo marte bellum agebat. Copiarum, quæ per id temporis sparsæ reliquiæ per Bæticam erant Sidonio ipsi utpote armorum Præfecto parebāt, quod munus ei temerè oblatum, arces, militaria præsidia, oras omnes maritimas, atque portus ejusdem fidei, & imperio devincta contraxerat. Ejusdem Bæticæ proceres, eósque clientelis, & opibus validos alios Sidonius spernebat ut viribus impares, alios in partes duxerat. Multos quos dubiæ, & affectæ erga Regem cautéque velatæ ex longo ipse intervallo perspexerat fidei, sua spontè novis, ac turbidis rebus, cum prima procella rueret sese implicaturos putabat. Cum multitudine verò populi in quo tantum hærere, aut offendere posse res videbatur, quia Regi fidus, quia numerosus, quia bellax natura feróxque haberetur, ita Sidonius se gerere secum statuerat, nimirum hunc fortè obsistentem cogere primò armis, pellicere postea tributorum allevamento, & summam initio copiam annonæ facere. Spes autem amplior tutius hæc omnia perficiendi classe ab externa, quam Hollandis, Gallicísque refertam navibus in Bæticam intromitti cum Bregantio conventum erat, pendebat. Aderant quoque suscepti laboris fructus, & oblata cuique periculi præmia ad enitendum partes inflantia, quæ si res feliciter evenisset, in hunc modum distribuenda erant. Aragoniæ Coronæ regna cederent Gallo, Bregantius Lusitaniam sibi servaret, Bęticam Sidonius arriperet, cæteris regnis per vim & insidias Philippus exutus in arcto Castellæ dominio, ambitúque concluderetur; nam quod invaserat regnum Bregantius, & mox invasurus erat Sidonius, omnino fluxum, & brevi tempore periturum, existima

existimabant, finitimi nisi Regis, & ab utroque validis armis, validísque lacertis jus repetentis tanta potentia resecaretur. Hollandos ex voto si res successisset, erepta præter hostibus spolia, & omnia prædarum oblectamenta spes inanis etiam arrexerat in tanti Regis ruina totius inferioris Germaniæ sibi sternere imperium. Rerum hujusmodi seriem, ac molem apud Hollandos, Gallósque uterque agitabat Lusitanus Orator. Illi verò quoniam tanti in ipso emolumenti, quo vix somniando majus confingere poterant, expectatio sollicitabat, totis viribus nitebantur ingentem classem instruere. Cæterùm ipsis Hollandis verè licèt animus pro jure fœderis esset collata in Europa Lusitanis subsidia sese invicem adjuvantes, nervósque in æmulum intendentes unà cum Lusitanis terra, maríque oppugnare Catholicum Regem, maior illos tamen cupiditas, arctiórque tenebat sollicitudo, quonam modo apud Indos Lusitanas opes everterent, quod, & factu facilius tunc apparebat, scissis jam commissísque acrioribus inter se odiis, & armis Castellensibus, Lusitanísque. Priusquam igitur ab Hollandia Orator Lusitanus decederet, Hollandi secretò naves ad Indiam mittunt Comiti Nassao, qui Fernabucum ea tempestate regebat, cum commeatu, milite, mandatóque ut ibi quàm citò belli fortunam experiretur; jacebat enim res Lusitana ferali domo concussa bello, graviórque illos tum occupare, ac percellere cura debebat hostibus non servire, quàm alienigenis imperare, quanquam nec omnia secum, si malè pugnatum in Lusitania esset, domestica servitus contraxisset. Idipsum profectò diutiùs hucúsque compertæ Hollandiæ fortunæ congruere, quæ loci plus situ, Regúmque discordiis, quàm suis adhuc innixa viribus steterit. Nassaus diuturno jam otio fessus, pugnæque ineundæ avidus celeriter jussa conficiens ad Angolam instructa classe contendit. Eò denique advectæ flatu secundo naves, neglectas pene custodias, prope incuria torpidos milites segnioré sque stationes inveniunt, dum eodem quoque momento temporis dubius secum hæret, ac trepidat Lusitanus utrum amicus, an hostis occursurus Hollando esset. Hinc quippe ipsum Catholici Regis hostis utrique communis ratio, nexúsque dissimulata expeditio, spes fœderis, sua cuique utilitas, neve illa omnia intempestiva commotione turbaret, agebant. Ambitio hinc Hollandi, & prædandi cupiditas ingens, & belli artes, gentísque cognitæ insidiæ, & fide in armis potentia plerumque potior ad alia consilia trahebant. Inter hanc hæsitationem, & moram jam Comes Nassaus cum classe ad portum appulsus fragore, bellíque tumultu compleverat omnia, cúmque obstrepentibus buccinis, exoneratísque belli tormentis undique conclamatum ad arma esset, pars Hollandorum in navibus manet ad portus, classísque custodiam; pars, & ea numero longè maior in terram descendit, qua statim etiam in turmas, & varia officia divisa, alii machinas, & obsidionalia tormenta vehunt, alii armis infesti procurrunt in urbem, non pauci quoque dilapsi, & in agros propinquos effusi, rusticas inter turbas obvias raptim ubique rapinas, ac cædes cumulant, & quia improvisa, atque rapida tanta in homines pestis ingruerat, qualis furor, & alacritas animi vim inferentes in obvios agebat, talis propè animi consternatio & quasi torpedo præ metu, stupórque imparatos, & circumsessos homines cœperat. Itáque Angola primo illo impetu capta, direptáque est. Cæterùm binæ sed magnitudine minimè pares arces in portus, urbísque tutelam assurgunt: meliorem profectò arcem primus impetus irruentium unà cum urbe sustu-

lit, ad alteram quia propinquior, situque capacior erat vitabundus, & pavidus Lusitanus cum globo militum, cædis residuo, primoribus civitatis, atque electa juventa confugit; infra arcem cæsi captique multi quibus sera per hostes, intercisaque fuga fuit. Acriùs idcircò oppugnari hæc arx cœpta est. Cuniculi, machinæ, belli tormenta, crebri assultus, & impetus hostium, omnis furia, bellique terror fœdo spectaculo offunditur. Nihilò tamen minus initio oppugnationis obsessi firmiter obsistendo, & acerrimè propugnando multam audaciam, & longioris quidem obsidionis sustinendæ constantiam ostenderant, sed ea tumultuaria, atque præceps in arcem hominum fuga, cùm satis alimenti, præsidiique pro tanta multidine ferre secum non permisisset, quos vis minarum, armorumque jactatio non vicerat, fames denique perculit. Ita urbe, & arcibus captis, præsidioque munitis exultans feroxque tam facilè parta victoria miles, congestæque prædæ copia magis avidus prædæ urbem extemplò, quæ Divi Thomæ appellatur irrumpit. Cùm fœda, recensque ibi esset Angolæ comperta clades, infestusque Hollandorum adventus desperata salute cives, ac relictis in urbe, qui ætate, valetudine, sexu inutiles habebantur meliora secum portantes diffugerant. Hollandus ergo, nullo obsistente, populabundus in urbem ingressus rapere, trahere quà flamma, quà ferro cuncta corrumpere, non profano, non sacro parcere, tanquam impetu capta civitas esset, aut in eos, qui infeliciter obstitissent, mora, & occursu exarsisset militum ira, eoque omnia rapinis, & sanguine redundarunt, ut opulentissimam civitatem, Indiarum ubi nundinæ aguntur, exciderit, ac ferè momento combusserit hostis. Atque inde cruentus & spoliis onustus Angolam reversus est. Hæc apud Indos agitabantur.

In Europa Galliæ Regis Orator cum classe belli navium triginta Ulisipponem tandem accessit. Ingressus ejus magnificus fuit. Dona, & obsequia cæteris tribui Oratoribus solita, ut amicum, & socium, in quo novi maximè imperii tutandi spem collocarat arctiùs obstringeret Regem, impensiùs Gallo Bregantius effudit. At summa legationis, classisque instructæ consilium in ea præsertim maturanda conspiratione vertebat, quam adversus Catholicum Regem clam cum Bregantio Sidonius inierat. Hæc ipsa porrò ut absque ulla interposita mora perpetraretur quemadmodum ille ardor ingenii, Gallique velocitas incitabat, ita Bregantium perspectæ classis infirmitas deterrebat; nec præterea, sicut antea convenerat, Galliæ, Hollandiæ & Lusitaniæ simul navibus constitutæ. Jamque Bregantius regni novitius, ac rudis hinc addiscere primò cœperat, quousque fidere pactis, conventisque Principum licuisset, & quantum planè discriminis sit suas ad conflictum afferre, vel sociorum colligere vires, cum in his sæpe animus, fides in aliis desideretur, vires plerumque desint, quibusdam & temporis quoque usus, cùm non venisse, aut seriùs, quàm opus erat, venisse, nihil utrumque sanè pro re deperdita intersit. Verumtamen ingenii sui habitudine potiùs, quàm fraude defecerat Gallus, quippe qui, & nimia acquirendi cupiditate, & agendi celeritudine rapidus ipse consiliis, & spe rerum conceptarum immodicus, nec sententias nec facta plerumque satis maturescere sinit. Ea propter suscipiendum necne cogitatum in Bætica facinus esset inter Lusitanum, & Gallum orta contentione, nec parum utrinque calentibus studiis, mediam postremò Gallus sententiam amplexus exposuit, vel illis utcunque minutis maritimis " copiis portum, aut aliquam arcem " in Bætico regno quærerent, quod "

vincu

„ vinculum utique foret plus in rem „ intendendæ fidei conatúſque Sido- „ nii, & paratus aditus receptúſque in- „ tegræ mox appulſuræ ad rerum ſum- „ mam conficiendam cum omni ap- „ paratu, oſtentatóque terrore claſſi. „ Poſſet quoque, aſſerebat id levioris „ experimenti pluſquam ſuo pondere „ videretur totius negotii fortunam, & „ molem attrahere ſi repentino fortaſ- „ ſe caſu concuſſus, ac territus conti- „ nuò cederet inexploratus hucuſque „ Bæticæ populus, aut rerum volupta- „ te novarum, aut caſu rebus turbatis „ implicitus, aut potiùs magnatum al- „ lectus exemplo libens cum partibus „ conſpiraret. Non omnia quidem „ ſemper in bello ſapientia,virtute,opi- „ bus expediri, aut eximia diſciplina, „ & conſilio, plurima quoque caſu, & „ fortuitò feliciùs quàm ex compoſito „ peragi. Recenti, magnóque ante „ oculos eſſe nunc omnibus argumen- „ to Luſitaniam, & Catalauniam, quæ „ cum longè profectò minoribus,quàm „ in præſenti cernerent, copiis jugum „ antiquum excutientes à Rege Catho- „ lico defeciſſent. Ubi animus valet, „ copias, viréſque robur ab animo „ mutuari; hic ubi languet, nullam „ ſatis vim humanis conatibus eſſe. Sed ne ea ſententia quidem omnino Bregantio placebat, cum contraria inſediſſet, vehementi, improviſóque primo partium conatui, & nervorum ſimul omnium intentioni ad opus initio applicitis rei bene gerendæ incumbere ſpem, ea ſecus puſilla claſſe, ac debilibus copiis laceſſitus ſive admonitus potiùs quàm fractus Catholicus Rex, ideóque in poſterum præmunitus fore deinde, ut ne duplicatis quidem viribus concuti poſſet; quia tamen ad rem nimis urgebat Gallus animo valdè ardens, ut illi veſtigium quam citò liceret in Bæticæ limine figere, res ad Sidonium à Bregantio rejecta eſt, ut ſi ita expedire cenſeret apud Gades, vel portum Sanlucarenſem efferri curaret extemplò ſignum, quo viſo Gallica claſſis tutior ad portum ingrederetur. Cum hujuſmodi erecto ſpe Gallo à Bregantio dimiſſo, & re ſtatim nunciata Sidonio, poſtquam diù claſſe Gallum eo conſilio Bæticam circumvectum, & jam moras in alto trahentem, jam obliquè, jam rectè, jam navium in orbem inflexo curſu diutiùs ſeſe jactantem, expectatum, conventúmque poſtremò fefellit ſignum inde eluſus, & vacuus ad Galliam direxit iter. Irriti hujus eventus in cauſa profectò fuit, quod cùm in illo negotio tum Luſitano, tum maxime Gallo ut procul ex tuto rerum ſpectantibus exitum plus audere, & ſperare quàm Sidonio daretur ut in periculi vortice conſtituto, hærentíque in faucibus hoſtis, ideò hic velut jure plus ſibi metuens, & navium idcircò paucitatem reſpiciens, ſibi plus etiam in diſcrimine cavit.

Poſt hæc Catalauni legati de novo regno gratulatum Bregantio miſſi Uliſſiponem venere. Regio more, ac publico ſumptu receptos etiam convivas in epulo ſecum admittere, & unum fortè corporis ægritudine implicitum citra morem Bregantius inviſere dedignatus nequaquam eſt: at legationis impoſitæ munus in eo maximè ſitum eſt. Sancirent utrique fœdus, conſilia " conferrent, & mutuas rationes ini- " rent, quibus animo, & viribus auctis " minori negotio facultas eſſet,ab utro- " que Hiſpaniæ latere regni Caſtellen- " ſem communem hoſtem niſi prorſus " affligere, vel ita perpetuò carpere, " atque laſſare, ut ille decederet tan- " dem eorum animis timor, ne ſimul " utrique aut alii poſt alios ejuſdem " æmuli armis, & artibus perderentur. " Hac ipſa quidem corrupta mente pro " veteri vitio, & inſita pene fraude in- " fatigabilem ſemper hoſtem diſſidio- " rum, ſimultatúmque per ſemina latè " jacta ſolerter hoc tempore niti tum "

„ eos inter se, tum alios dividere ab „ aliis. Quæ porrò artificia subtilia ho„ stis vigilia sibi sedulitate, solertia esse „ omninò ludificanda. Superare nimi„ rum opibus hostem; at etiam æqua„ litatem, libramentúmque potentiæ; „ quæ esset planè communis tutelæ ra„ tio, provisióque ab amicitiæ, ac fœ„ derum ducta nexu, posse, ac debere „ minores adversus majores Principes „ comparare. Sic Italos contra Hispa„ nos protegere se, sic Germanos Prin„ cipes contra Cæsarem, unoquoque „ divisim quamvis utrumque longè po„ tentiorem, naturæ ab instinctu hac „ disciplina manante, quæ aves, quæ „ pecudes etiam, quæ pisces per cu„ neos, per turmas ire obviam fortio„ ribus docuit:eadem etiam intelligen„ tia juxta illius non minus prudentis, „ quàm fortis inventionem conjunctas, „ constipatásque;& quanquam fragiles „ caudæ setas in senio, atque macie „ confecto equo durius negotium fa„ cessisse vellenti, quàm singulas spar„ sas, solidiorésque in alio prævalido, „ ac generoso. His rebus ita percursis compositísque tandem legati amplissimis donis acceptis Barcinonem regrediuntur. Cæterùm læta hæc Principum externorum obsequia malis domesticis miscebantur. Post Lusitaniæ defectionem complures nobiles Lusitani seu privato compulsi, seu publico affectu clam in Regis Catholici benevolentia, atque fide perstiterant. Fuere inter eos singulari cõstãtiæ laude Taroccæ Comes Ludovicus Meneseus, Stephanus Pharus, Joannes Suarius Loperius de Acugna Dominus Assentaris, Ludovicus Sisica, Petrus & Hieronymus Mascaregni Montalbano Marchione geniti cum opibus ferè omnes tum generis claritudine insignes. His in ea subita imperii mutatione, cùm servire Bregantio dedignarentur, sollicitiùs, ac diligentiùs Castellam versus rimantibus fugam, hanc ipsam arripere tandem per hujusmodi occasionem evenit. Prudentiæ generis, ac præclaræ modestiæ dotes Joannem Suarium, atque Taroccæ Comitem eousque Bregantio, ac populo commendaverant, ut in nova magistratuum electione potissimè in animo Bregantius habuerit hujusce virtutis, ac nominis viros ad publicas curas extollere; verumtamen illi cum ficta moderatione, & morum gravitate recederent, & aliunde ambientium, & in rem laborantium se propè collideret numerus, & spreta in tempore gloria cùm plenior more suo redundaret, hos quidem esse plus assecutos, illos plus meritos prædicabant. Jam ita occupatis magistratibus regni ubi ambitus major exarserat, deinde in Senatu coram Bregantio cum de his cogeretur qui idonei reputarentur ad Tingitanam oram maritimam gubernandam ea nuper in meliorum officiorum distributione adumbrata modestia, & aura quæsita populi, simul eò majora, & assidua, quò magis fallacia Bregantio præstita obsequia Taroccæ Comiti, Suarióque has Africæ Præfecturas cum ingenti omnium plausu comparavere. Hæc itaque munera, summa illi, sed per astus dissimulata lætitia recipiunt; gratias Bregantio agunt; at recusantium in speciem, sive eorum qui quæstum ex quæstu captantes rogari, cogíque in eo,quod maximè cupiunt, volunt, jam molestam à patria absentiam, jam siccæ illius regionis, solíque torridi æstum, jam omnia pro patria pro Rege subeunda pericula esse jactantes, ortam fortasse suspicionem per has antevertere ambages, & obviam rumoribus ire quærebant. Igitur evulgata provincia, brevíque novorum Rectorum profectione, qui clam in Castellæ partibus erant, iidémque homines nobiles, & qui primo quoque tempore elabi circunspectabant ob sæpe occulta inter se communicata consilia, & mutuæ conscientiæ vinculum in clandestinæ

destinæ fugæ socios facilè assumpti sunt. Jámque raptim ad naves itineri præparatas sarcinæ vectabantur, & domestica supellectilis, opulentæque ac magnificè instructæ Suarii, Comitísque Taroccæ domus aliorum etiam clam interposita bona celabant. Cæterùm quemadmodum ipsa stultitia, quæ abesse difficilè potest, ubi numero plures conveniunt, sese facilè prodit, nimia abeuntium sollicitudo, præproperum iter, nudatæ passim domus, & nulla redeuntium vestigia, tum variæ hominum facies, exteriúsque prope jam erumpentes, quid altiùs in se volutantis, inquietíque animi motus dedere tandem suspicionibus locum, ita, ut Franciscus Luzena monuerit Bregantium, novos Rectores Africæ eo ingenti apparatu, quò eorum fermè domus exinanierant, transmigrantium, aut alibi fixum domicilium euntium præferre speciem, hujúsque nec levem rumoris crescere, ac serpere passim in urbe auram. Ille verò altiùs inhærens regio pectori opinio, vel gratia cùm evelli, aut diminui tam facilè sæpè nequeat; per hoc non moneri, sed falli ratus Luzenæ verba neglexit. Postremò cùm die altera discessuri Suarius Tarocciúsque commeatum peterent à Bregantio, adeò apposita, & elegantia de belli ratione, déque eo sibi imposito munere verba fecere, ut jactas hic paulò ante suspiciones, & maledicas fusas voces omninò contentionis aulicæ vitio tribuens, & acriter quoque redarguens publicè dixerit. Difficilem esse Principi ministri etiam optimi usum, ejusdem discernere priùs nisi disceret æmulos. Igitur mediam circiter noctem Suarius, Coméſque Taroccius pergunt ad portum, fugæ ibi comites paratos inveniunt, duabúsque conscensis navibus in altum celeriter vela solvere jubent. Ubi illuxit támque multas repentè desertas, desolatásque domos, & præclaros abesse cives, & Bregantium illusum, nec jam dubiam esse fugam compertum est, gravior, ut novo, nec dum satis composito, ac stabili imperio ea inopinata quidem offensio, & plaga reipublicæ contigit. Ex eo quippe inclaruerat alienam, & animo aversam à novo rege nobilitatem præsenti rerum statui acquiescere nolle, idcircò terrori nobilitas populo erat, quòd scilicet contra enitente résque in diversum illa trahente, regnum vel ipso majus in quo versabantur, esset citissimè dilapsurum. Populus autem eò quoque suspectus erat Bregantio, quod is planè sciret neque ingenuam, neque constantem erga ipsum futuram profectò fidem, quando fluxa, & incerta perspecta inter nobiles foret. Sic ingens utrinque simul ex nobilitate, atque populo scilicet mœror, pavórque Bregantium incesserat. Addebatur, & publico detrimento, sese quoque irretitum illecebris, & ludibrio à minoribus habitum, & amicorum monita spreta, qui fortassè auribus ejus imposterum, ut semel superbis, ac difficilibus exploratis ægrè similia committere vel cautissimè paterentur. Super omnia præterea quæ rem intendebant incidere turpe oculis imitandæ fugæ contagium, atque ex nobilibus ortum proditionis exemplũ, si quos etiam intus perfidia, seu levitas, seu animi livor ageret. Hæc cùm animo æstuans tunc agitaret Bregantius, & cùm amicis quoque conferret, his ita censentibus, expeditam, quæ erat in portu, triremem velis remísque fugientes persequi jussit. Sed ea res frustra fuit; vento quippe propitio multóque intervallo longiùs progressæ naves triremis prospectum ademerant, & hæc quamvis in tempore illas assequi potuisset, cùm vectores, & naves animo, & viribus prævalerent, vi, sive imperio illas reducere tentavisset, incassum utrumque foret. Prosperis ergo volitantes flatibus naves, sæva deinde tempestas afflixit: nam veriti Lusitani, ne oppor

opportunè insequendo à tergo premeret hostis ad captandam undique auram plenos velorum expanderant sinus, cùm ecce volvuntur repentè fluctus, ventorúmque in alto stridentium, furentiúmque vi maxima inflati, erecti, disjectíque naves passim contorquent, ac miscent, artísque regimen turbant; solidæ tamen carinæ cùm essent, nautæque peritiores supra vim tempestatis, & imbrium pro maritimo cursu strenuè diutiùs luctantur cum ventis simul, & fluctibus naves; turbinis tandem, marísque ab imo jam æstuantis impetu separatæ, alia quæ muliebri onere implicabatur in Oceani fretum abrepta est, forte altera meliori in Gaditanum littus incurrit. Verùm navis ille rector, qui ad Oceani maris angustias, quas Herculeas columnas vocant tempestate coactus applicuit, quique navigationis errorem ac dolum adhuc invitus, & ob metum silendo molestissimè tulerat vix ad littus ejectis, quos vexerat ipse, viris mulieribúsque de improviso retracto cursu vela fecit in Lusitaniam. Hîc igitur pavida pelagíque & sortis casibus insueta multitudo mulierum, impuberúmque in squalida, & vasta solitudine posita horrore, ac tristitia perfusa jacebat, augebátque molestias inopia rerum quas celeriter fugiendo nauclerus infidus abstulerat. Porrò ibi arido solo, inedia, egestate cælíque inclementia eousque jactati sunt, donec quibusdam oblatis, conscensísque fortè navigiis Gades denique transmiserunt. Inter hæc ad aulam Catholicam fama præcesserat Lusitanos fide inclytos, genere claros eluso, irrisóque prope Bregantio salutatum Regem venire, imperavítque Rex Comitistabili Castellæ, ut splendido cultu, obviísque nobilium equitum turmis occurreret Lusitanis, eósque continuato splendore pompæ ad Palatium magnificè duceret. Quod hic quidem impensiùs quàm jussus erat exegit; ísque tunc fuit nobilium virorum occursus, exquisiti strepitus apparatus, & ostentatio ingressus, qui tanti Principis majestati, raræ fidei clientium, acuendísque in æmulorum pectora stimulis convenisset. Hujus publici honoris & ornamenti speciem regia subinde munificentia, quæ non minus merito grata, quàm exemplo futuri provida solet esse cumulatius excepit; in eosque militaria, & domestica munia, clariora nomina titulíque & regiæ pro splendore, pro victu divitiæ congestæ sunt. Quæ quidem res ingenti omnium effuso gaudio Mantuæ Carpetanæ commendabatur, ut sunt enim frequenter aulici pravo suo more ad deteriora credenda proni, ex sponte suscepto hominum horum exilio, & voluntaria fuga re vera labare, atque fluere rem Lusitanam intelligebant; his quippe nisi caducum, & labile novum imperium perspectum esset haud verisimile planè foret, ambigua expectatione futuri, egentes, speíque alienæ opis pro necessariis alimentis addictos patriam, ac bona derelicturos fuisse.

At longè profectò dissimilis erat utriusque aulæ facies, quodque summæ hîc lætitiæ materiem, & causam afflabat in mœrorem, & luctum Ulisippone verterat: navis enim à freto Herculeo, ut diximus suprà, repentè profecta, Ulisipponem cùm oppulisset, multorum, qui ibidem adhuc ignoti Castellæ partibus hæserant, fortè tunc interceptas, quæ Mantuæ Carpetanæ per amicos reddendæ erant, Bregantio litteras tradidit. Has cùm inter manus Bregantius haberet, fuere, qui eumdem adhortarentur, ut statim sepositas, & ne inspectas quidem epistolas extéplò combureret, siquidem nec poterant illæ sine gravi molestia legi, nec sine pari periculo vindicari; Secus autem sceleris consciis, seseque per litteras proditos sentientibus esse, id tandem adjicere virium, & spiritus posset utique desperatio, quod hactenus spes, secretíque

tíque fiducia tanquam in otio languentibus, aut occasioni impendentibus suppressisset. Haud semper omnia exploranda, aut quærenda dominantibus esse; aliquorum quandoque scientiam magnos excire in animo æstus, & motus, qui aut invincibiles sunt, aut eos vincentes lacerant animos, aut per ultionem effusi in reipublicæ exitium, & pestem desinunt. Nimis scire, aut nescire peræquè periculosum Principibus esse. Quibus, & rectè, cohortantibus, retulit Princeps, alia incipienti, atque dubio; alia firmo, ac veteri imperio instituta congruere, sibíque æmulorum in tanta copia, & obsidio, ambitúque insidiarum summa nisi cautio, ac summa provisio adhibita foret, omnia futura ad interitum præcipitia. Percurrit itaque litteras; in singulis ad nomina, ad stylum stupenti similis hæret; complures offendit viros nobiles Lusitanos fraudulentos amicos sibi, Castellensium fautores occultos, qui partim Olivario, atque Regi, partim amicis, concivibúsque qui Mantuæ Carpetanæ degebant scripserant ad res novas omnes respicientes & impigrè illas in lubrico imperio sollicitantes. Deprehensæ quoque plures epistolæ sunt à Margarita Sabaudia, ejúsque familiæ primoribus ad Regem primarióśque Hispaniæ ministros conscriptæ ut locupletibus integrísque fidei per illos Regi pollicitæ testibus, quò major auctoritas Lusitanorum dictis accederet. Terruítque omninò Bregantium tot diffidentium, & contra se machinantium opinione major in regno tam arcto cognita multitudo. Proinde & in æmulos indignatio, & timor illi præsertim de summa rerum incussus, effluente si fortè secreto, qui erant tunc alii aliis per mutuam cautionem ignoti, paríque diffidentia seclusi, ad quod essent ultimo adducti ut periculum anteverterent, tandem è latebris erumpentes per cæca, per obvia quæque discrimina perrecturi consilia, atque vires communicarent. Rumusculi interea vulgò manaverant, turbidos scilicet animos, insidiarum domesticas moles, proditiones, & abditas partes, subreptas quasdam in navi reditu epistolas detexisse; creverántque propterea populi questus, & voces, cruore quàm citò expiandam sceleratorum civium perfidiam esse & communem invidiam, & labem paucorum exitio extinguendam. Bregantius verò ubi tot domesticos, ac prævalidos inimicos perinde punire, ac remittere illis injuriam exitiabile planè putat, morem etiam gerendum perturbato populo esse per tumultum,per querulas voces, & minas in ultionem urgenti, nec tempore etiam intempestivo eos viros Principes irritandos, qui cognatione, sive amicitia nobilitatis in regno florem complecterentur, diù secum ipse perplexus, & animo anceps ea edere tandem severa per artes suppliciorum exempla statuit quibus populum, nobiléśque deciperet: ergo in vilia, & odiosa publicè capita furere primùm intentus, præcepit ut Comiti Populensi qui non minus septus ipse molestiis, quàm intensis erat excubiis custodiæ asperitas premeretur, ne inde, ut ille credi volebat Comiti copia fieret miscere nobilium cætus, ac res turbulentas moliri. Crudelior subinde sors Magistrum Macedum, qui ex Dominicana familia erat, afflixit, quem propriis codicillis convictum ordiri secretò res novas, ideóque fœdo carcere tortum, & mox cruciatibus laniatum, cùm non ampliùs apparuisset, clam fracto jugulo extinctum fama pervasit. Comprehensus est paulò post Antonius Seneirus ex Eremitis S. Augustini, qui tamen quia Castellensis erat, ad inimicorum satietatem multatus, corpore tandem æger, ac propè cruciatibus mutilus ad Castellam redire cogitur. Hæc ipsa postremò nec minus atrox, quia ficta,

cta, iracundia Bregantii in domum Suarii omnésque liberos ejus incubuit. Is quemadmodum supra retulimus pro Lusitani Senatus secretis ministrabat eo tempore in aula Catholico Regi, fidus olim Vasconcello, at Olivario carior, quippe cujus arbitrio quondam indulsisse Olivariū Lusitanus existimabat quò illius quæ tractabat gubernacula imperii ad libidinem, quæstū, regníque perniciem devolveret. Porrò autem ex hac tanta Suarii per Olivarium potentia, atque gratia suas quoque præcipuas suspiciones & cum suspicionibus odia Bregantius abundè collegerat, simultates videlicet, & crebriores offensiones, quas acriter ipse cum Olivario contraxerat, & per quas ad extremā propè perniciem eousque jactatus fuerat, ab eodem Suario excitatas, & per industriam auctas, atque innutritas fuisse. His causis Bregantius impulsus, utque à Suarii convulsa domo quasi eam odio publico devovisset gratissimam sibi, plebíque ultionem exigeret, imperavit, ut mater ejus, affines filii, cognati omnes in vincula ducerentur, neve amicorum colloquio amplexúque custodiæ leniri severitas posset, separat carceres, sicq; distractos, & omnium propè solatiorum expertes variis seorsum miseriis affligat. Inter hos Suarii filia vidua erat insignis forma, quam flos juventæ, & pudicitiæ laus, & nitor modestiæ insigniorem reddebant, cúmque fœmina sola, & in deserta, & horrida sede à quibus etiam custodiri debet, nefariis oppugnaretur insidiis, fortè scelestior ex custodibus unus ad obscęnos Veneris impetus formæ cupidine magis incensus prostituere mulierem aggreditur. Miscentur blanditiis preces, cumulantur promissa, & quæ dulcior captivo est spes libertatis obtenditur; nihilominus verecundia mulieris, moderatio, silentium, & quædam majestas, & ea quidem augustior verè modestæ, ac pudicæ, insita formæ delusis primum illecebris, & prævalente fortasse pudore coërcuere insultantem. Deinde cum assiduo colloquio, pulcherrimi visus objectu, gratóque rigore jam propè in amentiam transisset amor, scissa pugionis cuspide vena, cruentísque descriptis, porrectísque litterulis miles insanam testatur cupiditatem, pretium sanguinis pudicitiæ prædam à fœmina poscit. At vehementiùs inde rejicitur conditionis imparitate, turpitudine sceleris, & ad extremum usque spiritum castitatis gloria servanda improbo militi opposita. Hoc ampliùs impuras accendit in homine flāmas, quemadmodum enim ad rem vetitā, oppugnatámque magis magísque eam appetendo rapitur animus, ita ad Venerē semel præceps, violentius cum difficultatibus obluctatur, irrumpit. Itaque lenocinia, perblandas, insidiosásque preces, atque amatoriæ artis illecebras ne quicquam longo tempore miles cum fœmina expertus ad Philtra, ac veneficia projicitur tandem, erátque ibi secum Hæbraïcæ sectæ commilito, qui multis in eo regno puellis hac arte illusisse jactabat. Verumtamen seu quod hisce commentis, & artibus doli plus, & fallaciæ ut quæstu corruptis ut plurimum subest, seu falsa & sua specie incitatior validæ mentis apprehensio, vel Deus ob mulieris virtutem, atque constantiam vim maleficam fregerit, ea per artem applicita fœminæ maleficia, & amatoria quoque pocula frustra consumpta sunt. Ergo ad extremum quod obcęcatæ libidini peccandique projectæ, insanęque licentiæ reliquum erat, minis impius insurgit, ac torvo aspectu, rabido corporis motu, ira, & libidine mistis ardentibus oculis, ni violari opprimíque se denique pateretur, mulieri necem interminatur: adjicit etiam sese dicturum, in fuga deprehensam cum ipsam retrahere, & secus nequierit persequi injuriam ferro grassatum esse. Mulier, quæ hunc extremæ dementiæ ictum consultò prævenerat, cum dolo bono, malove ordiendo qui

in

in infirmioris naturæ ſubſidium accedit, longè aptior fœmina viro ſit, tunc mortis horrore ſuffuſam, met que ſe victam ſimulat, ac fore aſſenſuram libito militis pollicetur; at extra cuſtodiam cùm Mantuam Carpetanam ad Patrem certus ſibi per fugam pateret acceſſus, ne amiſſæ fortaſſe dedecus pudicitiæ ſibi moleſtius, & gravius promiſſi ludibrio fieret. Re igitur ita reciproco dolo compoſita, miles dum pergit falsò creditæ fugæ neceſſaria paratum, id illicò mulier ſecretæ pietatis miniſtrum docet, cujus opera tandem mutatis excubiis, impurus miles, ſceleris ſibi conſcius, ac pavidus præcipiti fuga ſe meritæ pœnæ ſubduxit. Atqui nobilis mulier eò dignior viſa eſt libertate, quod illam pudicitiæ collatam ſpreverit.

Dum per hæc plena artificii ſupplicia Bregantius pro interceptarum epiſtolarum notitiis plebis ipſe rumores, minas ubique terroréſque oſtentando ludificat; quatuor, ac triginta navium Hollanda ex fœderis pacto diſpoſita claſſis Uliſipponem pervenit, at ea propemodum quaſſa, & velis antenníſque diſrupta, quippe quæ à Dunchercanis per iter invaſa navibus, navalíque conſerto certamine fuſa atque ejecta poſtremò, una inde amiſſa multíſque navibus laceris curſúque disjunctis ægrè dilapſa eſt. Poſt igitur viſos, collaudatóſque ſocios, largiúſque donis expletos Bregantius reſtaurari ſubitò naves jubet, vehementer ſuo ipſe animo anxius, ne forſan,ut paulò ante cùm Gallica claſſe contigerat, ſpes quoque rueret Bæticam occupandi, prætereà cum Medinæ Sidoniæ Ducem animo ambiguum, ac ſuæ parum fortunæ, ac judicio fidentem aſpiceret, ut eidem adjectis cum opibus ſpes, atque animos ſolidaret, præcepit etiam, ut quæ Luſitana tunc fortè navigia in urbis portu conſiſterent, celerrimè inſtructa ad naves Hollandas aggregarentur. Favere inſuper viſa huic Luſitani conſilio fortuna eſt, cùm Antonius Tellius Meneſeus, qui pro Rege Catholico Indicæ claſſis præfecturã inierat, per id temporis neſcius, quò Luſitana mutata res cecidiſſet Uliſipponem octo cum navibus appulit; ubi intellecto Ducem Bregantiæ in Regem recenter electum ea tempeſtate rerum potiri, patrii Regis amore, ac populari nomine captus,ſeu vi neceſſitatis adſtrictus, fidem quam Regi Catholico fregit, Bregantio alligavit, imperiíque ſtatim auſpiciis inverſis,claſſem quam à Philippo, & pro Rege Philippo moderandam ſuſceperat, jam in eumdem hoſtiliter ſumpſit. Hollandis itaque navibus ex recenti clade refectis, illíſque duodecim etiam Luſitanis adjunctis ſex, & quadraginta navium majorũ claſſis Antonii Meneſii ductu Uliſippone diſceſſit. Erecta in expectationem exitus ſtabat civitas; per ingentem prætereà laborem, & ſumptum plebíſque ſubſtantias in pecuniarum collectione inſolenter expreſſas, redintegrata cùm eſſet claſſis,præclari occultíque alicujus magni facinoris attentandi cùm verbis, tum rebus extenta magnificè ſpes ea domeſtica detrimenta,ſuetáſque quærelas populo delinierat. Inter hæc ultrò, citróq; ſecretis remeantibus nunciis, id tandem inter Bregantium, Medinæ Sidoniæ Ducem Marchionémque Aïamontis convenit,cùm ſcilicet in Gadium proſpectu Luſitana ſtetiſſet claſſis, appropinquandi ſignum, rates tunc appareret in faucibus portus immobilis, ſimul vexillum inflexi, & cadentis in ſpeciem penderet ab arce: quibus cum cura exploratis ſtatim ad portum infeſta claſſis irrueret. Talia cõſilia tunc in Marchionis domo hac diligẽtia, & induſtria decoquebãtur. Oppidũ Aïamontis belli,quod tunc à Rege Catholico parabatur, deſignatum armamentarium duas fermè leucas Caſtromarino Luſitaniæ limite diſtat. Fluvius interfluẽs utroſque fines diſtinguit,loci proptereà opportunitas,facilis amnis tranſmiſſio,exploran-

darum militiæ more rerũ hostilium officium, & cura Bregantio, Sidonióq; pro hominibus sibi fidis accessum, recessum. que speculatorum nomine prętexebant. Marchio verò Aïamontius, qui & fidei erga Regem violandæ auctor in primis Sidonio fuerat; ubi fictos exploratores in ædiũ secreto recipiebat, acceptis, abditísque Bregantii litteris, nonnulla tanquam novissimè cognita hostium consilio bellico referebat, quæ vulgata ipsa erant, aut falsa, aut ita passim jactari Bregãtii intererat potiùs quàm Regis, Sidonio duntaxat in arcanorum partem assumpto, ex quorum collatis duorũ excussísque maturè sententiis series insidiarum, & occulta subinde decreta fluebant. Diutiùs hoc astu velata conjuratio processit. Antequam igitur Ulisippone classis excederet, Bregantius hac via cõtorta Aïamontiũ, hic Sidoniũ citò monuerat, instructã jam esse classem, ac de littore propè solvere; nõ armam.to lassẽ egere, nõ milites animo, videret ipse, recogitaret, ne fortè post primum Gallicæ classis quod inutile fuerat, experimentum, hic alter etiam conatus irritus, re porrò in ludibrium seu potiùs fastidium externis accepta, spẽ omninò rescinderet Bæticæ subigendæ; certa, atque rata jam erant proditionis indicia, ea diligentiùs observarentur. Hoc nuncio Sidonius, qui consilio profectò minor, & animo conjurationem tãtam aggressus fuerat, ubi in rei peragendæ momento fluidas, enerves, ac valdè dubias sibi reputat partes, non satis adesse sibi pecuniæ, nec satis auræ secundæ populi omnia in majus augente metu, & priora, ac celeria consilia ut temeraria damnante, ubi præthereà cùm per injuriam, aut tempus secreti aliquid excidisset, minùs addictos sibi reputat Duces, minùs milites obsequentes, qui animo abalienati jam inter se muginari, & ipsius quasi spernere jussa cæperant, simul & ipsum ubi sceleris magnitudo, certa pericula, incerta præmia, tum animi labor, ac tædia curarum per ingenium volubile, æstúsque varios incertæ mentis agebant, tanto oneri tandem succumbens, ac rei pœnitentia repentè tactus nefaria consilia diremit. Cæterùm Lusitana Hollandáque classis diù Bæticæ portus, & littora circumvecta, directis cum proris velle tẽdere Gades ostendit, aliàs flatibus destituta inhæret pelago immota, aliàs aura propitia afflante propè jam perrectura circunspicit portum, præstitutũ certúmque tantummodò signum expectans, post plurimos dies vela nequicquã circunflectẽdo, cursúmque iterando consumptos, inani denique gyro retorta, cursúque frustrà jactata, atque omni expectatione delusa in Lusitaniam proras avertit. Profectò constat ea aviditate prædæ exitúsque concepti fiducia sublatos classarios milites instituisse, ut inter navigationis moras, & maritimam quietem novos ex laceris velis conficerent sacculos, & raptim veteres resarcirent, tanquam opimis jam captæ, direptæque Bæticæ spoliis implendos. Ita excæcat cupiditas animos, deridétque fortuna, qui intempestivè læti, beneficiũ quasi Numinis præsumentes triũphum ante adeptam victoriã canunt. Proinde multa cum ignominia, ac dedecore inanis, ac tristis in speciem Ulisipponem revecta classis, memoratu haud facilè quidem est quantũ rei vanitate Bregantiũ, populúmque concusserit, consternarítque; integram enim Bregantius novi sibi regni tenẽdi spem in ruina Bæticæ reposuerat, quam planè tunc profligatã, nec rursus tentandã post tot vacua belli conamina spem, sumptúsq; profusos censebat, & quanquã rescripserat ipsi Bregantio Sidonius ad tanti momenti negotiũ, rerúmque ab illo pendentiũ ingentem susceptam molem, ne à principio res claudicaret præter Hollandam, ac Lusitanam, Gallica quoque classe, ut priùs data fide pepigerat opus esse, is tamen existimabat velle nunc per ambages, & fucos eluere Sidonium, quod animi inopia

opia,& inertia,vel falſo judicio deliquerat, cùm exploratius,ac certius Bregantius haberet, vires & opes non defuturas fuiſſe, niſi robur, ac nervus pro illo opere aggrediendo Sidonii animo defuiſſet. Angebat quoque Bregantium, ídque aggravabat Principis curas, dum animo recurſaret, Hollandos Gallóſque cum tanto diſpendio, ac labore procul profectos, & ſemel & iterùm ampliori propoſita ſpe devolutos, ſibi minus in poſterum deditos; atque fidos, & ſi urgeret neceſſitas, fore. Accedebat & populi perturbatio per fora per circulos conquerentis, eſſe certa ſibi diſpendia ex truci pauperum laniena quæſita, intolerabilem inſolentiam, atque ludibria ferenda militum, incultos, & aridos agros, deſertas, ac propè vaſtas repetitis expeditionibus urbes, futuri verò per arma ſpem in ambiguo,vel irrito, vel improſperè deſinentem. Has inter animi curas, fluctúſque Bregantius, & tumultuoſas populi voces ut in regni poſitus tyrocinio cuivis auræ loquacis populi mobilis, trepidúſque ad regiam tandem, ſed iniquam profectò conſuetudinem revolutus, erraticæ, ac fluxæ videlicet mortaliũ opinioni,levioribúſque rumoribus vulgi litare quandóque per hominũ innocentiam, hancque immeritas pœnas reipublicæ luere, ſtatim Antonium Tellium Meneſeũ exauctoravit inſontem,perinde ac ejus dolo, aut ignavia facinus aliquod ingens fruſtratum eſſet. Novo deinde, & egregio aliquo incæpto Bregantius, ut recentis jacturã, famámque ſarciret, claſſem quæ in portu tunc otioſa deſéſque jacebat, ad Inſulas Tertias adnavigare juſſit, ut quæ hactenus ibi inconcuſſæ reſtiterant, Caſtellæ reliquias perſequeretur. Eò porrò impenſiùs Luſitanis parantibus iter repentè ab Indiis allatum eſt; Angolam ab Hollandis unà cum arcibus interceptam,civitatem D.Thomæ direptam incenſam, ac propè cineribus obrutam;omnia per Hollandos hoſtilia, infeſta,cruenta in regione Indica eſſe; & quod longè plus moleſtiæ, & curarũ in tãto męſtis excidio multiplicabat,ad majora deinceps erectos hoſtes,prædarúmque dulcedine captos ferre illos tum cupidum animũ, & propè æquales animo vires, & ſecundũ fortunæ curſum. Perculit hæc improviſæ cladis notitia Bregantium, & quod hic primus fortunæ ictus in Luſitania regnãtem lætáque ibi pace fruentem læſerat, & quod anxius animo volutaret, quid ingenuæ deinde, ac ſolidæ ſpei fideíque hærere poſſe in Hollando dum in Europa amicũ, & ſocium, apud Indias acerrimum hoſtem ageret,& ea quidem ancipiti fide, atque animo affecto poſt hac uſurũ Hollandũ eſſe quo Luſitanas niſi prorſus acciſas ubique opes, ſaltem infirmas, atque labantes in Europa deſideraret, ut liberiùs ac tutiùs belli terrores, & clades valeat per oram Indicam fundere, & fortaſſe Regem Philippum poſtremò Hollandis conciliatũ,erepta per illos in Belgio eſſe facilè relicturum, ut Luſitanum propinquum hoſtem opprimeret,cùm longinqua, & inter ſe diſſita imperia Hiſpanas profectò vires enervent, ac diſtrahant, contigua,ut Luſitania eſt, corroborent, intendántque. Has quæ Bregantiũ moleſtè premebant,ſollicitas animi curas in Status Senatũ tandem exonerat, requirítque claſſem ne Hollandam impunè dimitteret, an ut obſidem retineret donec reddita Angola eſſet. Re ea ſeriùs exagitata, & in acriorem conſultationẽ adducta. Æquè illa periculoſa & per ſe acerba planè res videbatur exaſperare, & contumelia laceſſere velle terra, maríque potentem Principem, addictũ Gallo clientem, inimicum Hiſpano, & cùm adeò eo tempore in arcto res Luſitana & propè in lubrico verſaretur,contra ſe novos intra orbem Europæ concire hoſtes, per quos & gravius ſibi impoſitum onus,& Gallo amico moleſtia, & Hiſpano teterrimo hoſti inter enatas amicorum diſcordias prævalendi op-

portunitas fieret. Indiarum prætereà tractum nuper Hollandum contracti fœderis lege consultò solvisse: nec porrò esse Principi absurdum, aut institutis Politicis novum, amici, hostísve vicissim, aut simul per partes personam assumere, quando constet id utile esse, nec jure fœderis caveatur. Satis peti à Principibus, si stare pactionibus placeat, quærere ulterius, irrisionem, aut fraudem id potiùs referre quàm fructum. Ad extremum, ut planè fas, ita necesse pariter esse, potenti, ut impotens cedat, & valido infirmus, & nisi totum rapinæ, & unguibus belli, vel melior pars subtrahatur. Hoc modò Lusitaniæ interesse, & quod utilitas potiùs, quàm quod ira, seu ultio postulet ex jure officii esse Regibus cogitandum, si fortè aliquando, ut nec exigua spes erat, fortuna vertisset, fore ut ab Hollandis & res amissæ, ac pœna simul repeteretur. Hoc ergo Senatus consulto decretum est. De Angolensi jactura, & alterius urbis excidio per id temporis sileretur. Ea interim per Europam, quam dedisset occasio ab Hollandis utilitas captaretur. Deinde & rursus probata ad Tertias Insulas expeditio, & Hollandas, Lusitanásque naves quamprimùm è portu solvere jussum est.

Quæ res ut magis eluceat, eam altiùs resumere oportet. Ejurato per Lusitaniam Catholici Regis imperio, eóque à Bregantio legitimi, sed per injuriam quod ejecti hæredis nomine assumpto, hic omnia terrestria, ac maritima simul dominia quæ Lusitano cohærere regno computabantur, tanquam sui juris recipere studuit. Harum Insularum quas Tertias appellant, Madera prima quæ dicitur Insula Lusitana per arma tentata nullo negotio statim expulso Castellæ præsidio plus voluntate, & amore, quàm armis novum Principem subiit. Hujus Insulæ casus studio, exemplo, vel metu perculsa reliqua quoque volvit. Una tantummodo fida, atque integra hucusque Catholico Regi supererat Insula Angra. Valida ibi erat, opulentáque urbs, sed commodior ibidem, ac fortior quæ urbi arx impendebat, multo scilicet milite, multo alimento, ducentis propè majoribus belli tormentis, tum & impigro Præside communita. Hanc ipsam in primis ad fidem mutandam per clandestina colloquia sollicitatam urbem, erga Ducem Bregantiæ pronam conjurati cùm invenissent, veriti posteà, ne desciscentis, tumultuantísque ille motus initiò urbis, arcem & eam expugnatu quidem difficilem, ut sibi caveret, admonuisset, tali proptereà dolo frustrà antecapere arcem constituunt. Lusitanus quidam nobilis adolescens coætaneis amicis, & quibusdam interdum arcis militibus Præfectóque lautiora domi sæpè solebat instruere convivia. Per hunc juvenem conjurationis participes statuerunt, cùm incautè discumberet, arcis Præfecto tendere insidias, cunctísque tum vino, epulísque solutis inter pocula, & jocos per respersam, ac pollutam sanguine mensam paratis militũ globis invadere in arcem. Ita loco, & cædis tempore stabilito jam appetebat cruento convivio descripta dies, cum arcano temerè lapso, eóque arcis Præfecto fortè subolito, hic statim colligere milites, arma commeatus abundè, parare impigrè omnia quæ aut externæ vi retundendæ, aut obsidioni diutinæ tolerandæ paulò post usui futura essent. In hunc modum disjecta fraude, & urbe seorsim Bregantio fidem spondente, cum vi inaccessibilis esset arx, fame illam vincere hostes aggrediuntur: & revera Præfectus satis alimentorum munitionísque in arce subvectum habebat, sed cùm incolarum intellecta perfidia & insidiis, sensibúsque cruentis, qui erant in loco origine, aut animo Castellenses ad arcem salutis causa magno numero confluxissent, ingravescebat quotidie cibariorum inopia,

inopia, duplicabátque egestate sollicitis curas humani ferè nulla subsidii spes, & quod neque currentium ordinem rerum, neque Regis Catholici mentem rescire poterat Præses in extremo quasi Orbis angulo clausus, & undique hostibus, mari, ac solitudine circunfusus. Igitur post sæpius adversus arcem retentatas ab hostibus labes, & crebriores impressiones, ultimúmque malorum famis terrorem præsentem impressum segniores cùm hos lassitudo, hos desperatio exanimatos haberet, induciæ tamen utrinque his conditionibus pactæ sunt, ut nempe arcis obsidione remissa, ad vitæ mensuram inclusis in illa quotidie alimenta ministrarentur, donec rei certior Bregantius per litteras factus hominem designaret, cui arx illa tradenda legitimè foret. Vera hæc, & extrema expressa necessitate, an temporum ad captanda intervalla ab arcis Præside ficta essent, opportunè ad Bregantium delata sunt, postquam secundo jam irrito incæpto, ac spe prorsus abscissa Bæticæ capiundæ vacabat in portu classis. Eam itaque classem, ut ratio, & oblata in tempore occasio monebat, velificare ad Angram Insulam jubet, imperium, quo falleret plebem, Meneseo sublatum, ad Tristanum Mendozam transfert, húncque ritè delegat, quemadmodum pacto apud Angram sancitum fuerat, ambiguam ut arcem suo nomine acciperet, simul ut copiis sibi commissis per eas regiones deleret, si quæ ibi fortè residua Castellæ ditionis nominísque vestigia essent: quatuor, ac triginta naves Hollandæ erant, duodecim Lusitanæ, incertum, ancépsque semper futurum in bello subsidium, Regibúsque omnino cavendum, ubi externæ cum domesticis mistæ vires exuperant. Et re vera ab initio corruptus, aversúsque Hollandorum animus patuit, eorum quippe naves ad quæstum magis quàm bellum compositæ, & tanquam nundinas peterent congestarum undique mercium onere implicitæ gravabantur, id magis, non prohibente, quàm approbante Bregantio, ne illorum secessione, si fortè is obstitisset, prorsus amitteret classem, neve extenuatis, & modicis palam opibus explicatis opinio ipsum, & fama quæ per se sola non pauca inter homines conficit, destitueret. Hoc ipso apparatu classis Tristano Mendoza Duce Ulisippone decessit. Postridie turbido mari, pleno minarum cælo, ventóque adverso intumescere fluctus, æstúsque miscere, connitentibus verò nautis, varióque velorum flexu frustrantibus auram, hæc inoffensa dies, at summo labore transacta est, fœdior dies altera fuit, & cæli, marísque jactata terroribus, quippe atro nubium globo validior, & copiosior cum vento nimbus effusus, cùm coorta tempestas fureret, immanésque undarum moles evolveret, vagè fluitantibus proris, nec regi quoque sinentibus clavis, víque artem simul, artificésque trahentes, distraxit, & rapuit quò fluctuum illisio, quò turbinis furor agebat summo cum impetu naves, & quidem Hollandæ, antequam sævire tempestas inciperet, quò eas ventorum vis impellebat, incolumes sinum Brittanicũ tenuere; Lusitanæ verò cùm destinatum perficere cursum cõtra maris, cælíque rabiem vehementer incumbũt, diù circumactæ ventísque luctantibus hinc, inde contortæ aliæ in Angliam tandem abstractæ, aliæ saxis ejectæ, ac laceratę sunt. Navim, quam Admiraliam vocant rapidus vortex momento evertit, subvertítque ex ducentorum propè militũ numero nec uno prorsus elapso. Prætoria duntaxat navis, Tristanum quæ Ducem vehebat, recens cùm esset solidiúsque pacta peritísque nautis, & armamentis instructa, idcirco sola se videbatur, aut nulla quidem alia sese vectorésque procellæ sævitiæ, truculentísque maris fluctibus ereptura. Tristanus

tamen rei nauticæ rudis, aut nimia formidine perturbatus prætoria inconsultò relicta navi in scapham descendit, facilius ea posse ratus attingere littus. Cæterùm vixdum maritimam leucam, terram petendo egerat, cùm ibi contorquens ac super urgens unda naviculam immenso tandem gurgite hausit. Periere illic fluctibus obruti Tristanus Mendoza, ejúsque maior natu filius, simul plures nobiles Lusitani, qui officii, & amicitiæ causa in itinere Ducem comitabantur. Amissa præterea sunt quadraginta aureorum millia, quæ pro Insularum præsidio reposita fuerant. Paucis interjectis diebus prætoria illa navis velut miraculo tandem subtracta naufragio Ulisipponem reversa est, sed propè quassa, rimísque conscissa. Ex ea Bregantius postquam rei præteritæ ordinem intellexit, mœrore simul & ira succensus, vel ob culpam ita confictã prætoriæ ab Duce desertæ navis, vel quia solitum erat illi fortunæ defectus, casúsque quando id interesset, criminis loco ducere, magnam Vasconcelli interfecti bonorum partem quam Tristano erga se parto pro merito dederat, ejus hæredibus abstulit, & fisco addixit. At navium Belgarum Duces quæ à Lusitanis ante tempestatem avulsæ in Hollandiam ab Anglia trajecerant, mercibus ibi, quas ab Hispania vexerant positis, ubi ingentem, ac ditissimam navim, quæ Lusitana erat, venire ab Indiis accipiunt, in illam confestim amplissimæ prædæ cupidi selectis cum undecim navibus advolant. Post triduum maritimi cursus Lusitana navis impegit: agiliores naves Hollandæ erant, clavíque faciliùs versatiles nutui; Lusitana corpore ac mole maior & plenior, ac penè in Turris erecta fastigium, idcircò & suo, & congesto intus pondere gravior ægrè ipsa tractabilis erat. Igitur aura secunda propiùs Hollandæ naves allapsæ hærere modò, modò appetere, circuire Indicam navim, ac ferreas propè manus injicere, cum copiosa, ac pestifera subitò navis glandium excussa procella, coërcuit adversas, latáque cæde temerariè accedentes afflixit. Deinde variante sæpiùs cælo, ac mare vario marte pugnatum, quatriduò donec navium certamen extractum bellicum pulverem tandem Lusitanis absumpsit, atque ita exarmata navis, ac penitùs victa, quas vehebat ipsa divitias, in Hollandorum manus exposuit. Ea ipsa re igitur paulò post Ulisippone comperta, ne dum sociorum explorata perfidia, rupto jam intra fines Europæ fœdere, Bregantium intimè pupugit, sed cum tot belli expeditionibus irritis, sine ullo reipublicæ usu perfractum jam esset ærarium, maximè doluit, quod tunc illas ruinas, & publicas clades quæ graviores quidem in debili regno reputarentur, præsentis quoque jacturæ calamitas premeret; cum solito acriùs propter Castellæ finitima belli apparatus obstreperet. Novis idcircò insolitísque tributis in subditos cumulandis intentus primò omnium civium pecunias, & opes censuit, partémque subductam reipublicæ attribuit; gravior in ditiores deinde, & mercatores plerósque fortunarum pernicies quos quadraginta nummûm millia coëgit per singulos menses persolvere, umbraticis quibusdam radicibus ad usuram concessis. Mox ædes ipsas Bregantius tributarias censendo fecit, nec heri duntaxat quæ sui juris erat, sed inquilini etiam compellebantur domus locatæ tributum pendere. Profanos præterea, Ecclesiasticósque proventus, ad eos pertinentes, qui Lusitani in Castella sua sponte, aut inviti degebant, omnino ærario seposuit. Singulos denique Lusitanos ex redituum centesima unoquoque anno vigesimã partem in ærariũ conferre jussit, quique novas in regno res studiosè nimis quæsierãt, ut tributorum oneribus levarentur, quemadmodũ illis contingit qui tædio vel odio

rerum

rerum præſentiũ ea, quæ futura ſunt, iis, quæ ſunt meliora plerumque ſomniant, nequaquã rebus ex ſententia mutatis, in fœdiorẽ profectò inopiã demerſi ſunt.

Inter hæc Badacocii, qui Caſtellæ terminus eſt Luſitaniæ continuus militum copia, & virtute, cùm Rex Catholicus ita juſſiſſet, exercitus parabatur. Præerat his recèns collectis undique copiis Monregius Comes, vir quidem ex intima Olivarii clientela, ſinúque qui Neapolitani regni regimine functus nuper ad aulam venerat, & ipſe experrecto, ac vivido ſatis ingenio; ſed in illa Ducis electione quærere potiùs amicum ejúſque partibus implicatum viſus eſt Olivarius, quàm qui dignum præſtaret tanto munere virum. Conflatum ex legionibus ſeptem exercitum duæ maximè roborabant, quam nempè Ludovicus Saavedra Rivæ Marchio bello Belgico clarus, & quam Falcenſis Marchio Hiſpanię magnatum numero adſcriptus ducebant, in his enim Ducibus ſpectata generis claritas, atque virtus nobiles plures juvenes ad belli pericula illexerat. Tria circiter millia equitum Antonius Paceccus regebat Ducis Scalonæ frater. Ita porrò equeſtribus pedeſtribúſque luſtratis copiis in legiones, auxiliarias cohortes, turmáſque diviſis duodecim ferè peditum tria millia equitum ſub ſignis Caſtellæ aderant. At bonus, ſtrenuúſque miles capite laborabat, cujus, ſeu fortuna, ſeu virtus totam martis aleam circũferre videtur. Quamquam enim Monregius Comes ad res ſtatus Politici temperandas ſublimi, acríque præcellebat ingenio. Ea tamen ars quaſi arti bellicæ adverſa eſt, illa ſiquidem tota rationi, & conſilio, hæc impenſiùs fortunæ paret, & alia per ſe cautioni formidini ſemper admiſtæ, alia audaciæ conjuncta eſt. Acceſſerat belli in eo Duce imperitiæ, ac ſtudio à belli ſtudio curíſque alieno gracile, æffeminatum, ac molle corpus, quale fovet ac paſcit aulà & in ſumma fortuna, ſumma licentia, & paria quoque vitiorum oblectamenta, ſupra quæ voluptatis, ac luxus artifices etiam Neapoli ad aulam conduxerat, quódque illic bonæ indolis, valetudinis, animi corruptela, & inanis illecebra cum ſervitio ſpiritus eſt in ſedem regnatricem invexit. Prima igitur illius militiæ rudimenta fuere aſſiduis hiſtrionum intereſſe ſpectaculis, prioribúſque præ ſatietate dimiſſis, exquirere novos, qui faſtidium, ac tædia, quæ voluptas quæ citò implet, adducit, varietate lenirent, non actione præſtarent. Ad hæc parte ſubtracta militaris ſtipendii in ſcenicos ludos contribuere milites juſſi, ne inertia ſine mercede, ne impunè intempeſtivæ delitiæ forent; ſimul epulas peregrinas apponere, vina egregia, & Italico more conditas aquas propinare conviviis, tempus & otium, quod laſcivienti Principi multum ſupererat in comeſſationes, choreas, ſymphonias, aleam, luſúſque pueriles conferre. Ita ergo Ducis, Principíſque inſtituto totus jam miles labefactatus, & plerique ſcortis & popinis impliciti amare, potare, feroces in jurgiis, pavidi in acie, imbecilles, inertes, ſibi invicem diſſidentes de præda, & libidine, non de belli gloria, & virtute certare. Ea porrò luxurie, ac deſidia, quæ velut tabes vulgò ſerpebat militum animis reſolutis, ac depravatis, cùm propè in ludibrium, & jocum converſa apud milites eſſet Luſitaniæ recuperatio, magni tunc planè momenti dilapſa res eſt, Elvum ſcilicet Tranſtaganæ provinciæ caput, clavémque regni per proditionem recipiendi. Erat per id tempus huic validæ civitati præpoſitus Matthias Alburquercius ſummè fidus ipſe Bregantio; at cives aliquot ibi nobiles vel propenſione in Catholicum Regem, vel ſimultate potiùs, quam cum Alburquercio acriter exercebant, impulſi, clam in urbem

consenserant Castellæ exercitum introducere, quæ hujusmodi industria res ad aures Comitis penetravit. Consciorum quidem urbano mutato cultu, habitúque pastoris amictus, velut pecora pabulatum agendo propiùs ad hostium stativa divertit. Eo loco ut idem animo intenderat, obvius ab hoste facilè captus supremi Ducis congressum poscit; statim hoc impetrat, verba enim ejus, & frons, & oris lineamenta, gestúsque aliquid altiùs ea ficta rusticitate ostendebant. Proinde ad Monregium illicò adductus remotis arbitris declaravit genus, patriam, amicorum secreta consilia, mentémque opportunitatem agendæ rei, cùm discors nobilitas esset, causámque dissidiorum ipsum Alburquerciũ civitatis Gubernatorem haberet, quæ incitamento debebant esse facinus maturandi. Porrò autem adeò sibi esse strenuas, ac fortes hærentes in urbe partes ut iisdem nervis, ac viribus fisi posse neque inconsultò putarent incolumem, incruentúmque sive clam, sive palam intra Elvi mœnia recipere militem Castellensem; tanto verò faciniori, ut ea spes secundùm industriam, & ordinem rerum haud sanè debilis erat, suffragante fortuna, totiùs fermè Transtaganæ provinciæ tractum propugnaculo destitutum, atque nudatum, quæ ob miram soli fœcunditatem provincia Lusitaniæ dicitur horreum seu vi, seu spontè haud ægrè tandem Philippi ad obsequium rediturum fuisse. Omnia hæc ejusdem ad nutum summo cum studio, atque fide transigere socios paratos esse, nisi occasionem ipse contemneret, atque in illo tantùm negotio pro sæpè alias ostẽtata virtute cumulatáque nominis laude sibi dissimilis esse vellet. Ad ea Monregius laudat in primis Elvenses, & maximè fidem præcipuis laudibus ornat, deinde se seriùs omninò respondet ea de re consulturum, nam ratione, & providentia magis, quàm impetu aut incerto fortunæ arbitrio summi Ducis obire munus benè ipse fixum ac destinatum in animo habebat. Illi interim colerent fidem, operíque conficiendo aptiora instrumenta pararent, ampliora profectò apud Regem solutæ fidei quàm obligatæ apud Tyrannum perfidiæ præmia adepturi. Hoc responso, atque eadem simulata persona internuncius remissus, amicis cũcta, ut jussus erat, exposuit qui dum labore, arte, & cõsilio conjurationis propositæ fila deducere student; Monregius contrà plus ingenio meticulosus, & iners, quàm animo rectè cautus, dum rem extricare, ac benè dirigere quærit, aliis ex aliis, & ultrò quæsitis tricis implicitus secum ipse ratiocinando volvebat, an per insidias hostis Ducem exercitúmque eo versipelli commento peteret; jam per abditas voluntates, multiplicésque naturas varia verborum, & cogitationum hominum involucra, & quamplura quoque funesta, atque publica exitia veniebant in mentem dolis similibus accersita, jam Lusitana suspecta potissimum fides; interdum pro tanti momenti re, ac tam facillimè expedienda fortunam quoque ut immodicè blandientem horrebat, modò sibi, modò lascivia, otióque lassato, ac planè corrupto militi diffidebat. Ita huc, atque illuc tum spei, tum metus per diversa vicissim objecta argumenta sive contraheret, sive explicaret sese cogitatio pro negotio deliberando jactatus nullum exitum reperiebat. His difficultatibus circumventus addere moras Monregius ubi erat opus celeritate, ac prolatando consilia dissolvere, undè is & pericula conjuratis, sibíque notam ignaviæ ac dedecus facessebat. Igitur ultrò, citróque sæpè missis, remissísque internuntiis, ubi illi pestiferam tarditatem accusant, & importunum languorem animi, eos verò Comes verbis inanibus pascit, ægrè diutiùs suppressa manavit tandem suspicio, ac Bregantio

continuò

continuò delata acerbas, & graves Elvi quæstiones excivit. Consilii tamen participes pauci, & cùm viri ipsi nobiles essent, raro exemplo inter socios immania quæque tormenta perpessos, ac doloribus cruciatos nec secretum nec fides prodita. Planè constat ipsum Matthiam Alburquercium ut contagione partium afflatum, falsóque in suspicionem, ut posteà patuit adductum, à Bregantio subinde Elvensi regimine amotum, eíque statim Alfonsum Melum suffectum esse. In hunc modum disjecta Elvensis tandem est conjuratio, imperitia nempè, & errore Castellæ Ducis, dum conjuratorum promissa neglexit, aut longius extracta, quàm opus esset, mora, & inscitia corrupit. Quod enim strenuè, & intrepidè Elvenses rem illam susceptam, eadémque constantia agitatam, & subtiliter ductam, exterior si in tempore vis accessisset, alacriter etiam peracturi fuissent, satis vel illud est argumento cum tormentorum contemptus, & superior suppliciis, ac terroribus animus, tum per egregia in sustinendo silentio fides, nec porrò tantùm in causa detrahere Monregio debere fiduciæ vetus tunc videbatur Lusitani in Castellensem cognitũ odium, quantũ utiq; adjicere, quæ recentes jam inter eos iræ, ac simultates exarserant, cùm longè plus urant animos illæ quidem irarum faces, quæ à privato excitantur, quàm quæ à publico odio, & fortuita quandoque res id inter arma facillimè obtineat, ad quod ingentes sæpè conatus obtorpuissent. Talia dedecora ac detrimenta militiæ ubi & pejora quoque subinde pavescens Monregius mente recursat, subit animo cogitatio, opus scilicet esse sibi ministro, qui consilio, ac militari prudentia ejus corrigeret imperitiam, animíque remissionem intenderet. Ademptum propterea Frigiliano Comiti quod laxiùs hucusque tractasse apparebat regimen Badacocii, jussu Regis, impulsúque Olivarii idem Monregius curavit ad Toraltum Marchionem transferri; quod illa quidem modestia, & animi æqualitate Frigilianus accepit, ut pristino cultu, & obsequio nihil omninò remisso in promiscuam honorarii militis sortem, ne à bello vacaret, sua sponte transierit. Erat autem Toraltus vetus, clarúsque miles, quíque parta gradatim per belli munerum incrementa usu, virtute, ac disciplina militiæ florebat. Hic ergo tutelam, ac regimen urbis, quæ belli sedes erat, ingressus, summa ope primùm contendit revocare militiæ morem, statas per orbem vigilias duci, adesse sub signis militem, dictóque parentem esse; ignaviæ ac luxuriæ prorsus dehonestamenta convelli. Ad hæc laboris assiduitate, atque studio cùm vitiorum fomes, videlicet otium elangueat, ut contra excitatur militum virtus, ob id arce nova circum extructa lascivientem, ac desidem militem exercere, ac simul urbem præmunire constituit. Urbs Badacocium ad teli propemodum jactum Anam nobile flumen habet, quod ampliori inibi sinu, fluxúque liquidas undas agens in circumjectam se planitiem effundit. Ad ulteriorem fluminis ripam arduus, abruptúsque prominet collis, qui si arce quandoque firmatus esset, & flumini, & urbi tum custodiæ, tum ornamento futurus fuisse à belli peritis reputabatur. Hoc itaque loco ab armis tunc feriantium opera militum arx quàm citissimè extructa, munitáque est, cui & sancti Christophori nomen inditum, atque ita quidem excusso laboribus otio, paulisper à licentia, & consueta militum præda, & rapina cessatum est.

Inter hæc Alfonsus Melus Transtaganæ Provinciæ Pręses Olivencam, Elvum, Campomajorem, regionis ejus oppida insignia circuire, munire, vallare præsidiis, commeatibúsque passim

sim advectis proximo bello satis prospicere satagebat, cúmque undique belli fragor, & violentiùs mox erupturus exaudiretur, militum leves interdum incursiones, aut lignando, aut pabulando hinc, & inde pro tempore, aut fortè intentæ majoris aliquando conflictus occasionem interponebant. Pares fermè utriusque exercitus vires in armis, & pro acie conflanda erant: at longè diversum utriusque propositum, habitúsque Regii Castellæ milites in statione, aut propinquis hospitiis agebant ad classicũ bellíque quodcumque signum omnes parati, instructíque Lusitanos divisos, ac vagos præsidia plerósque certæ urbes, & oppida continebant, ægrè sanè coëundos in unum, nec nisi prælii necessitas postulasset. Consilium Castellensibus erat oppugnare, lacessere, irruere quamprimùm in hostem, occasionésque captare conflictus, Lusitanis sua quasi jure retenta tueri, cunctari, circunspicere omnia, & quando impetere vellet hostis, ejusdem retundere assultus. Pro rerum, quæ supererat, copia, superbia, inconsulta fiducia Regios, hostísque contemptus improvidos; ea ipsa rerum inopia Lusitanos industrios, impigros, anxios & cautos plusquam, & si læsi, irritatíque fuissent, iratos ad certamen mittebat. Amor denique patriæ, natalis tutela soli, aræ, fortunæ, foci, conjuges, liberi in commune discrimen conjecta Lusitanis quamvis belli pondere fessi, & magnopere exhaustis consilia vires, & animos ministrabant. Ut de alieno, vel de aversione potiùs imperii, vel gloriæ bellantibus Regiis hebetiores in animo stimuli, inanísque ante oculos fulgor observabatur. Cæterùm parva res, sed ardore contentionis, & quàm pro numero militum major in hunc modum primùm utrisque animorum, & virium experimentum posuit. Vere dilapso anni fervebat æstus altæque segetes, ut in agro feraci, atque attentissimè culto, gravidæ in messem pendebant; tunc Comes Monregius suadente Toralto, mille, & quingentos equites misit, Ductore Teraza ad agros hostiles urendos, populandósque magni momenti futurum ad reliqua agenda ratus, si incendio corrupta messis rei frumentariæ penuriam induceret hosti. Conflagrabat itaque seges, ignísque fumo, cæde, & clamore permistus longè, latéque belli terrorem intulerat, cùm cladem illam agrorum ab Elvo Melus aspiciens ad mille raptim collectos equites ire hostibus obviam, & communes ultum injurias jussit, mox propiùs applicitis, ac simul concurrentibus equis circa Elvum prælium conseritur atrox, adeptæ trahendæ Regiis, abstrahendæ Lusitanis prædæ sollicitis. Lusitanus, ut ipse expeditus, & rapido cursu, impetúque invectus in hostem fortè superior in primo congressu fuit, multíque hostium pars cæsi, pars vulnerati, locóque motus regius subinde miles, ac trepidus jam fugam circunspectabat; per agros enim eorum plerique diffusi, ac nimia fiducia palantes, alii cædibus, alii facibus ministrandis, præda, & rapina quamplures, & onere sarcinarum impliciti erant. At viso deinde periculo sociorum, abjectis statim impedimentis, ubi coëunt, atque aciem properè intendunt, lassísque integri, & majori etiam numero incurrunt, prælio tum verso, trepidare, sensim effluere, ac flectere ordines Lusitanus, variante tamen fortuna prælium utrinque sæpè remissum, ac penè intermissum, sæpè fortiter restitutum diutiùs utrosque eventus ancipites tenuit, donec Didacus Bravus Castellensium equitum turmæ Ductor dum socios hortatur, dum eos quoque voce manúque juvat, seséque ubi gravius periculum urget, impavidè offert, brachio tandem, & humero saucius cum ejus militibus visus esset, tum quasi ignominia,

minia, tum dolore percuſſi Ducis, tantùm illis pudoris, atque irarum accendit, ut conferti, novóque ardore, impetúque ſeſe in oppoſitos inferentes hoſtium ordines ſtatim perrumperent, perruptos diſſolverent, & in fugam ſolutos perſequerentur. Cæſi ex hoſtibus ſupra trecentos ex victoribus in varia illa pugna propè centum interiere, ſauciorum major numerus fuit. Hoſte victo, fugatóque, & quàm metu projecerant cum gaudio præda recepta, continuò Teraza propinqua Caſtella expugnatum alacrem militem ducit. Quâ equeſtris hic exercitus incendebat, ubique incendia, hominum fuga, tumultus, & plura patentia, & minora curſim vaſtata, ac diruta propè oppida ſunt. Inter hæc maximè unum erga Bregantium memorabile quidem exẽplo, id niſi error, aut ſuperſtitio labefactaſſet, fidei conſtantiam exhibuit. Oppidani poſtquam in turba, & rapinis, armis, miniſque infeſtum, ſucceſſúque tumentem adventare præſentiunt hoſtem, unà cum opibus oppido ſtatim relicto, nonnulli diffugiunt, numero plures ad ampliſſimam turrim, quæ propiùs erat, evadunt, certi iidem animo, obduratíque cruciatus potiùs omnes, ac mortem, quàm voluntariam deditionem ſubire, rudíque vulgo illam animi pertinaciam Parochus quidam fortè ibi incluſus indiderat, ille ipſe credens, aut ita fortaſsè credi fallaciter volens, juſto pro bello vel ſponte perire, id ipſum ſacri martyrii coronam aſſerere. Fugitivorum ergo refertam Caſtellenſis Dux circumvectus cùm equitibus turrim ad deditionem pacificè primùm cohortatur obſeſſos, ut ſuam citiùs experiri clementiam, quàm militum rabiem malint, ídque eis per præconem ſemel, & iterùm inculcari præcepit. At illi ſtultè feroces, maledicere hoſti, pungere contumeliis, in meliori tanquam fortuna poſiti petulantiùs jactare minas, acriúſque verbis, & rebus promptos injuriæ vindices inflammare. Tunc inani ea fiducia indignatus Teraza, ac ſimul etiam miratus adeò inſulſos, adeò ſuperbos homines illos in extremo quoque periculo furere, atque inſanire, ſucciſa virgulta, ac ſicciora quæque ſacramenta cum arida paſſim ex campo collecta materia congeri juſſit, illicò ignem turri ſuppoſiturus, niſi aliquid Luſitani de ſua duritie, atque inſolentia remitterent, & hoc tertiò illis etiam per præconem indici mandavit. Verumtamen circunſeſſi jam altiùs ſuperſtitionis errore capti, ídque martyrii differre triumphum, & gloriam tantummodo rati quod interpoſitus eſſet murus, accedere faces, comburi turrim, trucidari, cremaríque corpora reſponderunt; nam pro regia occumbentibus fide mors initium beatæ, & miſerrimæ vitæ finem conſtituiſſet. His auditis repentè riſum Teraza ſuſtulit, *& his porrò cæſis litemus victimis*, inquit, *tali perfidiæ capiti, Genevenſéſque faſti magna iſta nomina celebrent.* Itaque ſiccæ atque aridæ cumulatæ circum materiæ ſuppoſita flamma, eáque vetuſto atque exeſo ſtatim correpta lapide, facibus etiam in turris fores, in tecta conjectis, cùm per ima, atque ſumma latè globos tendendo ſerperet ignis, voracíque illo impetu quidquid afflaret, abſumeret inter exuſtæ domus ruinas, candentes paſſim acervos, ac torrida ſaxa horrore tãdem, ac ſtrage cuncta complevit. Plures igitur ſemiuſtos, & laceros hoſtes atque ignibus mutilos ardentium poſtaſſium, & trabium, & ruina ſaxorum oppreſſit, pleroſque omninò celerior vis flammæ peruſſit; aliqui per tumultum, aut ſaltum temerè incendio erepti in circunfuſas, foríſque ſtrictas militum cuſpides incidentes protinùs trucidantur. Ita ſanè obſeſſorum ex numero utriuſque ſexus ingenti nemo ſuperſtes evaſit. Poſt hæc præda, & rapina equitatus onuſtus, ac victor ad Monregium regreſſus eſt, qui

Teraza,

Teraza, atque Bracco laudibus cōmendatis, ad longè inde majorem elatus spem capere quoque Olivencam improviso impetu cogitabat. Hoc oppidum situ loci Castellæ finitimum, omníque belli munimine hac tempestate clarum ab Anæ latere positum Badacocio quinas circiter leucas abest. Utriusque propè confusos limites regni vasta nec fluvio ullo, nec monte, ne ullo intercapedinis signo distincta planities miscet. Frequenter idcirco accidit, ut vigiliæ vigilias hostium, & statio stationē adversam præmeret, & sive aquatum, sive lignatum uterque vagando pergeret miles, cæde, & cruore cuncta redimere cogeretur. Monregius itaque Comes quò nobilis oppidi additamēto etiam inoffenso, certóque uteretur pro militibus campo Olivencam intercipere statuit. Tanti momenti gerendæ rei Martinus Moxica cum legionibus tribus eligitur; huic & Teraza majori cum parte equitatus adjectus. Progreditur acies; sed tantùm moræ interposuit hic lentè, ac remissè pergendo miles, ut non nisi provecta jam luce in oppidi aspectu constiterit. Cæterùm cùm eo tempore fortè imparatum, ac nihil tale timentem hostem, tum ferè desertas murorum custodias, & omnia soluta, ac neglecta apud hostem præter spem nactus esset Moxica, simul res improvisa, subitus terror, sua, & opportunitas hostium vel ad fortunam tentandam itinere minimè fessos impelleret, ad mores pristinos tamen relapsus facilè miles, dum reluctatur incæpto omnésque aditus interclusos, aut ignavia torpescens, aut metus caligine offusus exponit, prædarum utique avidior, quàm acquirendæ gloriæ, iis passim expletus ad castra tandem regreditur. Perculsus rei hujus frustratione, & militum maximè negligentia Monregius, paucis transactis diebus retentari accuratiùs conatum jussit, auctásque præter ituras ad idem facinus copias, Marchioni quoque Rivensi frequenti cum agmine imposuit Anæ transitum custodire, ut inde præcisa subsidia essent, si præsso fortasse conspecto oppido voluisset succurrere Melus. Res tamen rursus, ac strenuè tentata pari vanitate, ac segnitie corrupta est. Quæ ita gerendi belli ludibria, atque irrita tentamenta haud quidem injuria Monregio Comiti imputabantur, quippè qui in umbra, atque otio deliciis sedendo affluens objectare periculis, ac terere quoque labore corpora militum vellet, quique satis sibi ipsi temperando non posset, aliis præsumat imperare.

Hos irritos belli conatus fortuita subinde oneravit Toralti Marchionis occisio. Badacocii fœmina versabatur, cui præter pulchritudinem oris, colorum figmenta, & corporis cultum, omnia turpia, spurca, abominandáque erant. Hæc Granatensi cuidam Tribuno militum quotidiana stipe turpiter mancipata, ut fœdum hoc genus semper instabile, vorax, fallax, atque intemperans est, Hibernensi quoque gregario militi tenuiori alligata mercede se clanculum prostituerat, ita ut eodem tempore utrique decepto amasio, & alii alii prorsus ignoto venale vulgaret corpus. Tribunus autem nonnihil posteà de falsitate fœminæ suspicatus, & cupidus quoque veritatis investigandæ, brevem absentiam Ducis præcepto simulat, & abeundi etiam veniam à pellice accipit. Interim in amici, scortóque obversa domo propinqua latitans, dum per aditus rimas mulierculæ fidem explorat, fortè rivalem militem videt, qui incautus vestibulo hærens & sales, & jocos jam mollis, & blandus, jam gestu solutior cùm fœmina miscens, fictis tandem veneficæ illecebris ad interiores ædes perducitur. Hæc postquam videt Tribunus vesano furore inflammatus, & impetu præceps nudo ense ad aream procurrit, sublatóque cla-

more domus abſcindere fores minis, & ictibus nititur. Dum ita furit, dum contumelias & probra jacit, ad voces, ad arma confluente undique milite, sæva ibi exorta militaris ſeditio eſt, hinc Hiſpanis pro Hiſpano, inde Hibernenſibus pro ſuo commilitone certantibus. Ad ſtrepitum, atque tumultum, qui ferè totam compleverat urbem excitatus Marchio Toraltus advolat gladio tantùm munitus, cætera inermis, ac propè nudus; videt ibi cruentas paſſim micare cuſpides, & igneas volare pilas, & alios ſaucios, armis quoſdam exutos, plurimos humi ſtratos, ſpirantéſque reclamat militibus, increpat, eos revocare contendit imperio: at implicatus auribus miles præ fragore, ingentíque tumultu ejus imperium, aut vocem accipere minimè poteſt. Toraltus igitur temerè ſe in confertos ſeſéque prementes militum cuneos immittit, ibíque ſervis duobus ad pedes ejus collapſis,& ipſe caſu altera manu per emiſſam è fiſtula glandem transfigitur. Gubernatoris, Ducíſque ubi conſpicitur vulnus præ horrore, ac triſtia ſtatim ſeditio reſedit. At ille tota ſubinde manu, eíque commiſſo brachio, cùm ſerperet ulcus, intumeſcentibus, paulò poſt lethali febre correptus extinguitur. Clarus profectò miles, & ipſe clarior in bello Dux & inter illuſtres nationis Italicæ Duces peculiari quidem memoria, ac nomine dignus, qui dubiis tot præliis, & caſibus belli ſua diutiùs virtute, ac fortuna ſuperſtes, inter ſordidos modò rixantium militum, cætus, ac viles turbas occiderit. Id moleſtè Rex tulit & Dux, Coméſque Olivarius, totáque aula commiſerata tanti militis infortunium aſperiùs, quàm anteà propterea cæpit in Monregium Comitem invehi. Ea videlicet eſſe præclari hujus, novíque Ducis documenta militiæ comeſſabundum, & ebrium ad pugnam procedere militem, partiri ſtipendia cum hiſtrionibus, ſcortorum in gratiam ſerere prælia, pectus frõtémque in levioris momenti diſſidiis, & jurgiis, in acie hoſtibus terga dare; in omni denique corruptela militiæ genio militum indulgere, perinde ac tanta licentia, libido tanta omníſque diſciplinæ bellicæ diſſolutio non in communem tandem perniciem caſura foret. Præſtantiſſimos interim Duces per ſummi Ducis ſocordiam, & militum inſolentiam,& rabiem Regi Catholico abſtrahi,nec Monregio ſane Comite integro eam ab exercitu peſtẽ labémque revelli quàndoque poſſe. Quod enim exercitus caput pravo exemplo militem docet, inferioris quidem ordinis nemini vel dedocere, vel etiam coërcere,& ſi acrioribus velit ſuppliciis, copiã ullam futuram eſſe. Haud neſcius erat Monregius, ut aulicus melior quàm miles in aula ſe tunc apud Regẽ,& Olivarium æmulorum inſectationibus lacerari, ac proſcindi, eorúmque in ſe gratiam diuturno labore, ac ſollicitudine partam, auctámque jam gravi periculo expoſitam, & per ea interjecta accidentia opportunam illorum contortis ictibus eſſe. Ea propter inſigni re aliqua geſta deſiderabat, & ſuæ opinioni jam læſæ, ac propè cadenti Principis gratiæ ſuccurrere. Acceſſerat quoque in magnum rei agendæ momentum ac ſpem Ioannes Garaïus, qui paulò ante in primarium Caſtrorum Præfectum iis copiis per Regem adſcitus pro ætate, ac veteris celebríſque militis diſciplina ingentem apud omnes expectationem conciverat. Hunc hominem ergo Monregius Comes per inſidias,& improvisò ſed totis viribus juſſit adoriri Olivencam, ſin minùs procederet dolus, nec aliter ipſe ſentiret, palam in illam impetum facere. Secundum hæc juſſa paulò mediam ante noctem è ſtativis exercitus proficiſcitur. Primam peditum aciem Rivæ Marchio ducebat, extremam Moxica. Præibat univerſo cum equitatu Paceccus. Jamque è fronte Olivencæ tenebrarum latibulo tectus

constiterat miles, anxiúsque Garaïus extremam præstolabatur cum tormentis obsidionalibus aciem, ut satis instructus, ac præmunitus oppidi muros aggrederetur. At nimis serò hæc, primáque non parum adulta luce pervenit, ex vehiculi, tormentíque bellici inversione iter pergendi moram diluente Moxica. Inter hæc duæ ferè cùm essent horæ matutinæ dilapsæ, propinquo, infestóque Lusitani exercitu viso, omnémque belli ante oculos explicante terrorem, ac diras circuire subitò portas, pro muris, pro vallo frequentes adesse, ac stationes firmare, belli tormenta sæpiùs excutere; quæ porrò non paucos incautè fortè progressos Castellenses interfecere. Tunc Joannes Garaïus ubi non furto, & insidiis, ut animo volutabat, sed aperto esse marte pugnandum vidit, primariorum ex more adhibito Ducum consilio paucis verbis exposuit quàm arduum, quàm importunum, & spei quoque levissimæ, ac propè perditæ foret per expeditionem illam confusam, ac penè tumultuariam tantáque mole minorem Olivencæ receptionem in-
„ tendi (Sese, quidem imparatos,
„ ajebat, aut dormientes, aut propè
„ somno oscitantes, ac nimia fiducia
„ torpentes ad primùm copiarum in-
„ cursum Lusitanos reputavisse, nunc
„ verò adeò alacres; ferocésque & vim
„ potiùs inferentibus, quàm repellen-
„ tibus similes pro vallo, pro mæni-
„ bus exultare; & oris, ærísque cre-
„ pitu obstrepere minas jactantes, &
„ arma torquentes, ut consilium, quod
„ tutum, vel saltem minùs periculo-
„ sum res improvisa, ac celeritas effe-
„ cissent, jam cunctatione, & intel-
„ lectus errore labefactatum sit. Du-
„ ra hujusmodi initia asperiorem pla-
„ nè exitum polliceri, ex propinquis
„ namque præsidiis traducto confe-
„ stim milite Lusitanum pleniorique
„ raptim composita acie, tunc parvo
negotio posse ad ferendam obsessis "
opem concurrere, cùm ipse Garaïus "
nec aggerem jaciendi, nec munimen- "
ta struendi, nec alias obsidionales res "
adornandi copiæ satis, ac temporis "
habuisset. Quocirca, & à tergo, & à "
fronte, tempore, ac loco longè hosti- "
bus æquiori quàm sibi circumveniri "
exercitum per ea scabra consilia peri- "
culum obversari: præterquam quod "
præsentes copias, apparatúsq; militiæ "
insufficientes, ac valdè tenues existi- "
maret, & obsidioni validioris oppidi "
sustinendæ, & externis, si fortè ingrue- "
rent, simul viribus propulsandis: fama "
plerumque vel arte, aut inanium au- "
cupio acquisita proficere bella, quæ "
lætis, seu tristibus rerum tenaciùs hæ- "
rere soleat initiis. Proinde Olivenca se "
tandem fractos, & cum ignominia, ac "
dedecore forsitan abeuntes, exhaustos "
faciliùs sumptus, ac dissipatas in præ- "
lio copias quàm opinionis, & famæ "
publicæ detrimenta labésque repara- "
turos fuisse. Id tamen se modò nec "
probare facinus, nec refellere, eorúm- "
que judicio, & consilio, & cum facto "
esset opus belli quoque fortuna usu- "
rum; arbitrium ea de re sibi à summo "
Duce concessum, ipsorum sententiis "
diligenter excutiendum purè, ac sim- "
pliciter tantum militiæ more propo- "
nere, ratum in animo habentem nec "
libertatem, nec belli peritiam, nec bo- "
nam mentem, aut studiũ in opus col- "
lineandi ad suffragia jam euntibus de- "
futura.) Post hæc reticente Garaïo Rivæ Marchio præter fervidam juventutem, militari quoque concitatus ingenio, & ardore his propè dictis alacriùs certamen poposcit.

Dies hæc prima denique nobis, egre- "
gii cōmilitones, illuxit, quæ auspicata "
militiæ gloriam, ac decus dudum has "
copias otio, situque marcentes, suíque "
immemores ferè nominis jam vigen- "
tes & integras omnes ad conserendas "
cum hoste manus, lauréamq; ab hoste "
petendam

„ petendam eduxit. Si ergo ut rectè „ & appositè dictum est, oportet in „ bello famæ potissimùm inservire, „ quæ in principia rerum gestarum, „ diffusósque primò rumores præsertim „ incumbit, cur hanc primam exerci- „ tus expeditionem inanem, aut irri- „ tam, & verius ut dicam, cum con- „ tumelia, turpíque nota nos sponte „ cadere patiemur? profectò nec tam „ aspera, támque iniqua belli cum ho- „ ste conditio est, nisi affusus menti- „ bus metus vel ex otio diuturno, tabi- „ dáque desidia quidam collectus ani- „ mo stupor, pericula, ut solet, au- „ geat, virtutem, ac fiduciam immi- „ nuat. Exigua, ut videmus hostium „ belli tormenta sunt, quæ bilibres „ tantummodo pilas emittunt, muro- „ rum lorica dejecta, víxque hominis „ medio tegendo corpori apta. Miles, „ qui nunc procul ebulliens ferociam, „ virésque procaciùs per inanes figuras „ ostentat, mox tanto exercitu circun- „ fusus, atque undique adstrictus ani- „ mi statim inopiam quæ cum hac le- „ vitate, jactantia, nimis effusa lætitia „ sæpè sæpiùs conjuncta est, patefaciet. „ Atqui externa subsidia metuo, di- „ cet fortaſsè aliquis, quæ celeriùs qui- „ dem in unum, fortis dum constet „ oppidi obsidio, confluent. Planè „ quæcumque ad hostes suppetiæ co- „ minus, eminúsque venturæ sunt, per „ Anæ pontem trajiciendæ sunt, qui „ valida manu præreptus, illas satis ar- „ cere, aut excipere, aut earum transi- „ tum prolatare facilè poterit. At etiam „ præcipuum hujus expeditionis fuisse „ institutum non expugnare Oliven- „ cam, sed intercipere. Quid ergo, num „ omnia, furto & insidiis labuntur in „ bello? num omnia assiduo labo- „ ri, temporísque diuturnitati succum- „ bunt? Multa nimirū prima incursio- „ ne, víque militum acta, quæ longa „ obsidione, aut per injectas moras, aut „ librata seriùs pericula evanuissent.

Mars ipse belli sæpissimè devius, ac " varius eousque interdum promptiori- " bus adest, ut per eventus culpa corre- " cta temerariis, projectæque viris au- " daciæ quandoque crimen in gloriam " vertat. Cæterum si hunc exercitum " frustrà retractum irrisio ac publica " contumelia sequatur, per hæc à no- " bis toties quæsita ludibria belli via- " rúmque circuitus, & flexus inanes, " nonne perfidis firmitudo, dubiis in " fide lapsus, desperatio bonis Lusita- " nis incutietur, ex hoc scilicet vires, " consilium, aut animos nobis deesse " cernentibus? Saltem eadem ferè in- " commoda, ac detrimenta rerum ma- " nebunt nos sive nihil cùm recesse- " rimus, sive aliquid cùm in rem in- " stiterimus infeliciter etiam ausos, " quando præterea tentandi nunc belli " fortuna utrisq; cōmunis, & æqua est. " Temporis quidem satis hucusque à " nobis amissum; satis audaciæ ac pe- " tulantiæ rebellibus patientia, & mo- " ra nostra contulimus. Juvat nunc per- " tinaciam, increscentémque licen- " tiam confringere hostis, nostram " nos ignominiam, si alia re fieri ne- " queat, sanguine abluere. Ratio æqui- " tas, sana fiducia nobiscum erunt, qui " adversus perduelles inferimus arma. " Aderit simul Numen, Hispaniæ mi- " litiæ robur, faustum auspicium, ac " nomen inclyti Regis, qui contra " Tyrannum insurgit. Postremò si cæ- " teri nimis segnes, aut cauti, nimis " prudentes, aut timidi plus esse sibi " cavendum quam in re nunc auden- " dum existiment, expecténtque for- " taſsè cum fortuna pacisci, aut ipsam " in desidentium, ac dormitantium ho- " minum sinum ingerere palmas, equi- " dem solus cum meis legionibus ir- " ruēdi statim in hostem potestatē effla- " gito. Adhæserint alii necne, seu nos " eventus in re semper incerta fefellerit, " solatio tamen, & gloriæ morientibus " fuerit primæ expeditioni pro Catholi- "

„ co Rege susceptæ ampliori virtute, „ quàm forte cruorem, & spiritum im- „ molasse.

His à Rivensi ferociter dictis, aliorúmque prolatis in medio sententiis Sebastianus Moxica, & Geraldinus Hibernensium Tribunus militum Rivensi Marchioni accessere. Marchionem Falcensem, Terazam, & Paceccum equitatus magistrum contraria sententia tenuit. Æquatis ergo suffragiis, ut in re dubia gravíque, placuit Garaio Monregium consulere. Itáque Rivæ ipse Marchio ad Monregium rem delaturus cum equo rapido vectus esset, eo præcipiti cursu ire ad illum cum his mandatis approperavit, ut ipso sessore desiliente equus statim examinatus prociderit. Audit Monregius habitum rerum, Garaii consilium, æqualitatem suffragiorum, mentémque Garaii ad certandum procliviorem interpretatur, siquidem ipsum Rivensem miserit ea de re Monregium edoctum qui in calculorum collatione pro certamine censuisset, ille tamen more senum aspernatus ardorem ac ferocia juvenis dicta, quibus arma inculcabat, veritus simul ipse decernere quod in dubium vocasset vetus, insignísque miles Garaius, neve Olivarii quoque Regísque præteriret imperia tutelæ Provinciæ tantùm, nisi nec illa prorsus incerta aliquod majus fortuna promitteret, circunscripta. Postremò ea insita animo inertia, suóque implexo, ac trepido nimis ingenio usus extemplo inde jussis retrocedere copiis, meliori se tempori reservare conflictum dixit, quæ quidem temporis intervalla, armorúmque remissio, ut nutantis tunc regni primordia consolidarent, Lusitanis semper utilia futura erant. Vacuus reversus itaque miles, ac suis stationibus distributus impudentiùs, ac laxiùs deinde vitiis sese pristinis volutandum abjecit, nec ea omnino audebat prohibere Garaius quia Monregio se satis sciebat æmulatione virtutis invisum, neve acrius licentiam plectendo militum, ipsi etiam Duci morū similitudinem exprobraret.

Dum hæc apud Castellenses agitabantur, Ulisippone graves in Bregantii caput initæ insidiæ simul exortæ, atque disjectæ sunt. Bracarensis Antistes vir, sicut alibi diximus, animo constans, intrepidus, acer eo in Catholicum Regem studio, & amore quo in Bregantium flagrabat odio. Hic igitur ab initio defectionis impiger, anxiúsque quo scilicet modo reddere ipse Philippo Regi Lusitaniam per injuriam ablatam posset, ideóque spem ex spe, & ex consiliis consilia volvens, attrectare postremò primorum animos statuit, eósque blanditiis, & artibus sensim illicere, multo quidem facilius plurimorum consentiúmque livore procerum, occultísque ratus insidiis quàm armis externis invidiosum, ac præcocem Regem oppressum iri. Ipse namque Bregantius novo in illo, restricto, dubio atque oppugnato passim imperio magnatum præcipuè potentiam, & opes ut sibi maximè infestas suspiciebat. Porrò autem Principis idem metus cùm jam omnibus exploratus, & cognitus esset re ipsa molestior, & gravior in subditos recidebat, dum expeditior, ac certior in manu Principis per vindictam omnis cōtractæ suspicionis extinctio, quàm tota subditis cautio sive tutela foret, maturiùs idcirco nisi Bregantius præverteretur, sibi aliquando pereundum esse censebant. Hac diffidentia, hac formidine animi peræquè illis vicissim incussa, & mutua suspicione, atque odio animis ulceratis, scissisque, conjurationem, quam diù agitaverat animo aggrediendi Præsuli Bracarensi opportunitas orta, simul etiam, ut ea primariis lectísque viris innixa factione, auctoritate, consilio promoveretur. Rem præterea, ut prosperè flueret, quamprimùm accelerandam arbitrabatur Antistes, ne servire

forte

fortè conſervo, quod erat initium, & cauſa miſcendi omnia, impoſitóque repentè cervicibus jugo jam magnatibus aſſuetis cum tempore, & uſu emolliretur invidia, néve potiùs favorum & gratiarum illecebris à Principe captis, ac delinitis, alternæ ſuſpiciones, è quibus acria manabant odia, turbarúmque ſemina pullulabant, dirimerentur. Novus prætereà Rex erat; regni res fluctuantes; ſui ipſius ſtudioſos Rex Catholicus multos habebat; & majori fortaſsè inquietorum delectamento res trudere novas noviſſimæ potuiſſent. Cæterùm inter regni ſummates cùm partes, & Principes partium ad conjurationem ſolidè ſtatuendam requirerentur, hoc ſeriùs Antiſtiti volutanti generis cauſa ut regio ſtipiti propiores & ſplendore divitiarum Averi Dux, & Villæregalis Marchio in rem occurrebant. A Duce tamen Averi qui potentia, ac dignitatis ſpecie, & familiæ amplitudine longè ſuperior erat, imbecilla & gracilis ejus ætas Antiſtitem avocabat. Hinc ferebatur in Marchionem, quem ſupra generis claritudinem, & immodicas opes, rerum etiam uſus, & decora canities, & popularitas commendabant. Huic igitur viro Bracarenſis ſtudio, & induſtria, & ejuſdem quoque in Regem propenſione in partes facile tracto, conjurationíſque Principi conſtituto paulò poſt Dux Camignæ filius ejus adultus acceſſit. Deinde per ſeria, per jocos, dum cauſam Antiſtes callidè flectit, & caſu, an conſilio, & tentabundus tunc loqueretur incertus conſpiratis denique implicuit ſupremum fidei Quæſitorem, poſt Cruciatæ Præſidem, & Comitem Armamaris ipſius Antiſtitis conſanguineum, ac tandem Auguſtinum Emanuelem ſpectatæ nobilitatis, ac fidei virum. His viris egregiis velut conjurationis capitibus conſtitutis, & Eccleſiaſtico Principe cum Profano ad majorem oſtentationem, & plauſum gerendæ rei populique errorem, & fucum adjuncto, ſimul omnes ſecretò conveniunt, & qua ratione agenda res eſſet conſultant. Variavere primò ſententiæ ut diverſa illas ſtudia, mores, ingenia, hominum ætas agebant. Tandem in Bracarenſis ut totius negotii auctoris ſententiam itum; qui omnium conſenſu in hunc modum cogitatas inſidias ſtruxit. Die videlicet quinta menſis Auguſti conjurati nocte intempeſta in Regiæ quatuor diſtinctas partes, in totidem arcis angulos flammas, & oleo interlitas faces, & alias aptas ignibus eſcas injicerent, cúmque muris, tectíſque correptus ignis intus, & foris tumultum, & metum undique exciret, flammáſque reſtinctum, ut ſolet plerúmque turmatim concurreret populus in ea fluctuatione animorum, & rerum omnium confuſione conjurati promiſcuè tanquam opem & ipſi ferentes per incendia, ædiúmque ruinas, ſuetáſque tumultibus prædas irrumperent, Bregantium confoderent, uxorem ejus, ac liberos caperent, eodémque ſeſe tunc collidentis, ac trepidantis multitudinis impetu diſturbatis, cæſíſque repentè cuſtodibus arcis in Regiam, & arcem ſimul invaderent. Quibus fortaſsè proſperè geſtis Bracarenſis ſtatim Antiſtes, fidei generalis Quæſitor, & Cruciatæ Præſes ſacro ornatu, habitúque quemadmodum fieri in ſacris ſolemnibus ſolet, magnificè exculti in publicum prodeuntes rei novitate attonitam fortè, ſeu reſtitantem ſedarent plebem, tum & Villæregalis Marchio urbis, & regni adminiſtrationem ſuſciperet, donec monitus Rex Catholicus, ſicut ei placuiſſet, imperium, regníque jura repeteret. Hæc magna animorum alacritate, ac tumida ſpe decreta cùm eſſent, ſuccurrit hominibus etiam quia jam Catholico Regi nec Luſitania procul & terreſtres & maritimæ in armis abundè ſuppeterent copiæ, rem omnem, ac ſtatim prædocere Olivarium, ut quo

tempore iidem Ulisippone conjurationem perpetrandam capesserent, eodem & ipse curaret, ut terra, maríque applicitæ copiæ, & classis præsertim, quàm citissimè posset, Ulisipponem appropinquaret. Hærebant tamen velut in salebra cùm planè reliqua statuissent dum sollicitè reputarent, cuinam, & quâ tandem ad Olivarium ferendas has secretas cōmitterent litteras, cùm omnes passim Bregantius circunseptas teneret vias, magníque momenti arcanum, quod steterat adhuc inter viros ut nobiles incorruptum, labile aut anceps profectò futurum, si hominibus sordidis misceretur. Necessitate tandem compulsi, cùm priùs omnia circunspexissent, nec aptior alius incideret animo Petrum Baëzam mercatorem regni ditissimum elegerunt, cui per speciem quidem officii externa cum hoste permissa litterarum commercia erant. Nec factu difficilè fuit oblata largè pecunia, extentísque promissis venalem hominem trahere. Baëzæ itaque à conjuratis creditæ epistolæ sunt, quas ille curaret ad Olivarium perferri. Ipse mox per errorem, falsámque fiduciam recto tramite per Baëzam immissæ litteræ in Aïamontium Marchionem tanquam amicum impingunt. Is per epistolas tunc explorata Sidonio confestim nunciat, utriusque subinde consensu, & arcanorum notitia, & ipsæ litteræ casu interceptæ ad Bregantium delatæ sunt: Bregantius cum ingenti tristitia, & animi horrore perlectis epistolis, reique novitate perculsus, ac summè territus vocat extemplò intimum amicorum consilium. Insidiarum ibi retecta, execratáque maximè mole, audit idem attentè, versátque singulorum sententias. Postremò ex amicorum consulto rem ita peragit. Die per eos constituta Bregantius in latissimam Regiæ aream, omnes, qui in urbe, vel circa erant convenire milites jubet, velle tunc ipse bellatorum inire numerum, simúlque stipendia solvere dictitans. Id temporis etiam quos integra fide noverat obstrictos sibi clientes ad se vocatos alium ab alio diversos Bregantius aggreditur, iísq; porrectis, cautísque signo chirographis mandat, ut ea nonnisi domum reversi solvant, soluta verò ac perlecta citiùs mandata conficiant. Post hæc tanquam magnum, & arduum de bello sibi tractando negotium objiceretur, Status, Bellíque Senatum frequentem cogit, quò Villæregalis Marchio, & Bracarensis Antistes cum aliis ex conjuratis qui ejusdem Ordinis erant, consultum temerè ingredientes, tunc omnes in Regia capti, & custodiæ traditi sunt. Camignæ Ducem in foro stantem satellites comprehenderunt. Inter hæc, qui abditos signatósque à Bregantio receperat codicillos, his domi reclusis, lectísque postquam singulis amicis, singulos reos corripere, atque in privatis asservare custodiis mandatum inveniunt: tam accuratè, tam prosperè eo officio defuncti sunt, ut conjurationis prætentæ conscii, sive suspecti septem, & quadraginta meridianam circiter horam omnes custodia, & vinculis tenerentur. Vulgata subinde causa per strepitus, pópulíque tumultus fit concursus ad Regiam præproperam conjuratorum vindictam minaci clamore, fremitúque poscentis. Momordit hoc nimium populi studium, qui regni initia præcipuè pavebat, Bregantium, tacitè secum considerantem, tumultuarium quemcumque sordidæ plebis conventum, atque concursum, sive hæc infesta, sive propitia, benéque affecta concurrerit, ob ejus stultitiam, animíque mobilitatem, periculosum, ac dubium semper Regibus esse; tum verò id planè videri quoque deterius, quod cujuscumque gravis, levísque momenti suborta re turbulenter coïre, efferre tumultibus se, & velut minitabundus dare Principibus leges malo exemplo assuesceret populus, sacráque Regum consilia

lia ad multitudinis temeritatem transferri, idipſum tamen jucundum, & maximè gratum in ſpeciem pro tempore accipiens, illi gratias populares per homines agi, leniri animi ardorem, diſtrahíque frequentiam juſſit. Mox,quò verè acriora, ac diuturna populi odia ex flagitii concepta magnitudine fierent, minúſque illum in homines noxios jam meditata ſupplicia tangerent ex compoſito, & falsò vera tunc intendendo in vulgus paſſim effuſum eſt. Conjuraſſe, attentaſſe jam deprehenſos in ſcelere proceres totam excindere, ac funditùs perdere domum Bregantii, ſupérque regiam deletam familiam, & ſtirpem, & inſontium Principum ſtragem, & funera Regum ſibi ipſis attollere imperium, quod nec jure, nec populi aſſenſu, ſed tanto facinore peteretur. Ex eo igitur multò magis ira, atque odio incaleſcens populus concitatur; cujus viſa nunc recens animorum conſpirantium affectio, & flagrantior intus invidia, nevè reorum indemnitatis, aut fugæ propoſito fortè prætextu creſceret plebis tumultus,aut in miſerationē invidia cum tempore mutaretur, commovit Bregantium cum omni celeritate de eorum ſupplicio ſtatuere. Cauſa per eos Vliſippone diſcutitur Judices qui è regio prætorio erant, iiſque ut mos eſt in Hiſpania magnatum tractare crimina, binos ad examen judicii aſſidere primates proviſum eſt. Hîc verò poſtquam litteræ, teſtes, indicia prolata ſunt, ex actorum contextu primus Baëza quæſtionis torturam ſubiit. Nondum ardere doloribus cœperat corpus,nec majores adhuc tortores cruciatus adjecerant,cùm ille ſtatim dejectus, ac fractus animo, fuſius excogitati facinoris ordinem promit. Idipſum & multi ante admota tormenta faſſi, mox & verberibus lacerati, circumjectíſque flammis ambuſti inter acerbitatem, ac vim tormentorum repetere compelluntur. Summates confeſſio prævia ſubduxit pœnæ ac dedecori tormentorum. Híſque ſeveriùs ſecundum legem exactis, convicti omnes, criménque confeſſi nullo diſcrepante ſuffragio capite condemnantur: cùm læſa prætereà divina, & humana majeſtas obtenderetur, nec Bracarenſis Antiſtes, nec cæteri quoque alieni quanquam ob ſacras infulas fori à capitali ſupplicio excepti togatorum ſententia ſunt. Verumtamen omnia hæc jure regio, & communi, quod nec tempus, nec locum, nec perſonas ſecernit, ſancita ſunt. Videre inſuper tunc è republica erat,quod ratio pro cauſa intereſſet primariæ nobilitatis, novi imperii, novíque Regis ac pro decreti executione ſupplicii juris communis reſpectus rationi quoque Politicæ ac ſtatui reipublicæ conveniret. Quocirca Bregantius frequentiori jam Status Senatu, quia Princeps erat allocuturus, in hunc modum diſſeruit.

Marchionem Villæregalis, ejúſque " filium Camignæ Ducem cum cæteris " conjuratis perduellionis crimini ob- " noxios, idipſum & planè faſſos, & " per concordes etiam omnium Judi- " cum calculos extremo ſupplicio ad- " dictos in poteſtate habemus. Ego id- " circò ſententias veſtras contra morem " boni cōſilii,quod viget mora, celeri- " tudine hebeſcit, feſtinus efflagito, eo " ſcilicet animo,ne deferveat,neu vertat " hoc in præſenti nobis propitium po- " puli ſtudium, aut aliqua enata repen- " tè cauſa, id, quod videtur jam factu " facilè, & juſtum cunctatio deinde " reprehendat, aut penitùs tollat. Et " proceres quidem propter criminis " turpitudinem, ſuóque pondere gra- " vioris quòd publicæ cauſæ, & com- " muni omnium peſti, & exitio con- " junctum eſt, ne dum extremo huma- " norum malorum videntur interitu " digni, ſed ſi eſſet etiam aliquid ſupra " mortem, hoc genus quoque ſuppli- " cii promeruiſſe. Cæterùm & ultioni "

„ provisio, & ratio privata publicæ, „ & iræ consilium, & consuetudini ele- „ ctio quandoque ne erroris cursu po- „ pularis abstracti labamur, antepo- „ nenda sunt. Sanioris autem eligen- „ di consilii regula certa est, haurire „ nonnihil præteriti, multum conferre „ præsentis, multóque plus, quod eve- „ nire, futuri, potest. Acuere prop- „ tereà decet ingenium, ac seriùs om- „ ninò pervolutare, utrum ab eo, ad „ quod jam ultio, ira nos incitat, jus, „ læsæ majestatis exemplum, & per „ supplicia ostentandus sceleratis ho- „ minibus terror, deterrere, ac retra- „ here fortasse debeant utilitas, tem- „ pus, talis regiminis constitutio, aut „ jura necessitas emendare. Et primùm „ profectò satis omninò constat, ulti- „ mam mihi fortè solutam à perduel- „ libus pœnam nec mihi ipsi Coronam, „ nec vobis reipublicæ quietem, esse, „ ut optamus, facturam omninò in- „ concussam, & stabilem, aut dein- „ ceps similiter conspirandi materiem „ scelestis ac fomitem penitùs extin- „ cturam; magna quippè adest mihi „ enumerandi copia, qui suis conju- „ rationibus obruti, in flagitio nempè „ deprehensi, affectíque supplicio fue- „ rint, & hucusque tamen violatur lex „ majestatis, violandáque semper erit, „ dum istud mortale corpus, ita ani- „ matum, ita afflatum, ita mistum, at- „ que concretum fuerit: scimus præter- „ eà sæva, & atrocia quantumvis justa „ in pœnam reorum, seu morum cor- „ rectionem inflicta supplicia sæpè ho- „ mines depravasse, atque ex malis im- „ probos effecisse, acrioréfque firman- „ da pro pace turbas in republica con- „ citasse, ut ægro aliquando remedia „ malè apposita corpori loco salutis „ pestem accelerant, sive hoc refera- „ tur ad immutabiles rerum vices, & „ superiores abditas causas, incertúm- „ que fortunæ arbitrium, sive quia dum „ inter paucos pœna grassatur in plu-

ribus etiam, qui eis amicitia, neces- “ situdine, utilitate conjuncti sunt, gra- “ via, & acerba interdum provocet “ odia, extimulet iras, unóque tan- “ dem inimico sublato, quamplures “ subinde in similitudinem hydræ ex “ reciso velut capite profluant. Suppli- “ cia propterea cùm nefariis homini- “ bus decernuntur ne ea relabantur in “ eos qui decernunt, non juris modò, “ inanísque populi plausus, & auræ “ mobilis, fallacísque, sed est etiam ha- “ benda tum personæ, tum temporis “ ratio. Pro tempore autem, quod est “ agendarum mensura rerum, quid “ hoc asperius, quid præsenti diffi- “ cilius, ac durius? Regna profectò “ ætatum quasi discrimina conflant, ut “ aliæ regni ineunte, aliæ progredien- “ te, aliæ ætate quasi vergente rationes “ expediant ad ipsum administrandum, “ mihíque jam in imperii rudimentis, “ ac propè incunabilis constituto quid “ profuturum existimem, si tam citò “ eduxèro gladium & celsiora imperii “ capita sternam? quod & superbo “ ejusdem consilii auctori infeliciter “ quoque accidit, sanctúmque & im- “ motũ hoc idem amplissimis Regibus “ institutum, velut sacro parcendi san- “ guini Principum, mihi in angusto, “ novissimóque regno jam propè la- “ banti impunè violare, aut negligere “ liceat? At qui manifestus mihi popu- “ li favor, ardórque pro ultione secu- “ ritatem, plebi lætitiam, adversariis “ formidinem faciet. Nihil quidem in “ vulgo stabile, aut modicum, & ple- “ rúmque de extremo ad extremum “ suo more præceps abripitur? Quid “ porrò eum pro certo facturum pu- “ tem, cùm duo hæc sublimia capita “ regni littoris manu succisa, cruore “ stillantia, humi projecta, & sanie, cæ- “ nóque polluta viderit? Quidni sta- “ tim exorta, aut ab invidis ipsi per “ fraudem, & dolum injecta suspicio “ fuerit, non scelere proceres, at le- “

viori

„ viori ſuſpicione, aut crimine ficto, ac „ nefaria cautione peremptos eſſe? inde aliàs fortaſsè affectiones induerit, „ quas conditione, & fortuna minoribus, ut populus eſt, ſupra modum „ ingerit miſeratio; quíque ſupplicio „ exultare, atque plaudere primò cœperit, eodem exacto, nec miſereri „ fortaſsè, deinde nec furere deſinet. „ In hunc propè modum Julii Cæſaris „ cædem ob everſum Tyrannum, ac „ libertatem reipublicæ redditam, plebes Romana partim gratulabunda, „ partim quiete, ac ſilentio primùm accipere viſa eſt, ſed ubi corpus ejus deforme, vulneribus ſciſſum, exangue „ in foro publico jacens ſubjicitur oculis, tunc erumpente miſericordia, eáque in iram, & rabiem repentè converſa, quæ hucuſque quieverat, excitata ſpectaculo, ſæva, immanis, „ turbulenta ſtatim ultionis ardore cucurrit. At enim populi ſtudium ſua „ natura incertum, & vagum, & cui „ nec ſatis fidere, nec omninò diffidere locus eſt. Quis denique effugerit regni optimatum invidiam, ac „ pertinax odium, hoc perpetrato ſupplicio, ſiquidem Villæregalis Marchio, ejúſque filius Camignæ Dux „ pleroſque magnates Hiſpaniæ illuſtri „ agnatione comprehendunt? Quod „ aſſequi nequeunt fortaſsè ultores procerum manes, quia & ipſi quandoque, & præſertim ſi animæ magnæ „ ſunt, per umbras dicuntur ciere in „ Orbe procellas, miſcere res hominum, & diſcordias paſſim effundere, „ vindicabunt ſanè cognati, affines, „ amici, tótque regio ex hoc ſtipite „ nata, aut naſcentia germina Principum, dum acriorem memoriæ aculeum dedecoris nota, & interitus „ cauſa poſteris, quàm mortis ſenſus, „ ac dolor afflixerit. Ita porrò cum „ alia ex alia viciſſim nectatur injuria, „ & vindicta vindictam pariat, & animi ulcera conſeneſcant, niſi venia nunc interceſſerit, perpetuò quidem " in regno odiorum materies, ac ſeges " alentur in excidia familiarum, & " exitium tandem publicum eruptura. " Hinc moderatrix illa pœnarum, & " iræ, ac regio verè culmine digna " clementia nobis occurrit, cum imperii temperandis initiis ejúſque ſervandæ tranquillitati, tum maximè " procerum ſupercilio, præſentíque " fortunæ noſtræ conveniens. Etenim " ſi in ignobilem hominem ſævias, " cum plebi ſoluta vis, modicæ opes, " cura parum honeſti, ac fermè ſub " caligine vita ſit, ad tenendos reliquos in officio ſuo more pavidos, " abjectóſque dirum ſupplicium exemplo valere poteſt. At viros primarios, quos factio, concordia, quos ingenium, quos reciproca auxilia pro " conditionis honore gradúque communi tuendo copulant, & quocumque dolore potior dedecoris ſenſus " excruciat, ea vehementiùs ut indecora quidem exulcerant, quæ proditiones, atque perfidias ſupplicia coarguunt; propterea quæ adhibita ſæpè " remedia acerrima ſunt in multitudinem concitatam, & ſordidam, ea ipſa in nobiles verſa res novas, ac turbamenta reipublicæ moliuntur. Talis nimirum ſummatum conditio eſt, " generoſo ſimillima equo, qui furit " verberibus, aſperum frænum abrumpit, ſed obtemperat molliori, & virgulæ nutus, potiùs quàm ictus ſequitur. Complures mihi Reges in " mentem veniunt, qui ſtimulo iræ " contra magnates ad extremam uſque " perniciem infeſti, cruentíque & ſibi, " & reipublicæ peſſimè conſuluerint, " ſed recens non minùs, quàm luctuoſa Comitis Egmontii, atque Hornani " per Orbem decantata memoria eſt, " quorum inconſultis, properíſque ſuppliciis incenſa, erecta, ſeſéque intendente factione Principum, ſeditioſéque cætus, ac turbas in Belgio trahente

„ hente, magna denique illius regionis „ pars non fœdo correcta exemplo, sed „ effrænata Hispanum tandem jugum „ excussit. Hoc triste consilium ab „ Albani feroci capite ductum, cùm ad „ Gallicas extinguendas, quas pueritia „ Regis accenderat, belli civilis faces, „ Albæ idem Dux subjecisset Carolo „ Nono Francorum Regi, ídque ne- „ glectum à Catharina Medicæa sin- „ gularium fœmina dotium, cùm ad- „ versus Guisium inter Comitia teme- „ rè cæsum arripuisset filius ejus Hen- „ ricus, is miserabili tandem clade si- „ mul cum regno vitam amisit. Ita „ violentum hujusmodi Albani consi- „ lium binos Reges præcipites voluit, „ nobísque alienæ calamitatis exem- „ plum iisdem, in quibus nunc ambi- „ guitate, aut inopia sententiæ versa- „ mur, erroribus accersitæ disciplinam „ in præsentia firmare debet. His quo- „ que rebus accedit, potentem, & acer- „ rimum hostem terra, maríque immi- „ nentem jam Lusitaniæ propinquum „ esse. Interficite itaque proceres, eís- „ que æternam infamiæ notam inurite, „ si irritamento fortasse nobilium ex- „ tentæ, inflammatæque partes clam, „ aut palàm intestinas discordias in re- „ gno moverint, & nos quasi pontem „ aut molem ex stratis corporibus Prin- „ cipum per hoc structuri supplicium „ simus, cujus transitus Castellensis ap- „ properet Lusitaniam occupaturus. „ Utilius igitur reipublicæ fore videtur „ eos custodiis adstrictos velut obsides „ asservare, quorum dilato mortis ar- „ bitrio, eventus ignaros, mente per- „ plexos, & in suis deliberationibus „ hæsitantes, ac trepidos malè jam in- „ clinatos reliquos proceres contine- „ bimus; hostes verò terruerit emersa „ inutiliter conjuratio, pérque ipsam „ callidè nobis quæsita clementiæ fa- „ ma haud difficilè fuerit, ut rerum no- „ varum fomenta, quæ emanare inde „ possunt, extinguat. Porrò autem ea

præsertim inter artes regnandi domi- “ nari videtur, quæ verè, seu fictè in- “ hærentem in animo spem sive me- “ tum, humanarum nempè cardines “ actionum, cautè versare, atque in- “ flectere sciat. Eadem spe quanquam “ vana complures sæpè pellecti, flexí- “ que ad extremum usque spiritum vi- “ tæ obsequium, & fidem in Regem “ irriti coluerunt, quæ iidem fortè ru- “ pissent ea intempestivè depulsi. Id- “ circò etiam pœna vel beneficium per “ cunctationem, & moras aliquando “ suspensa, artibúsque dilata profue- “ re persæpè reipublicæ magis, quàm “ si eadem invecta celeriter essent; nam “ memoria vitio, aut natura caduca, “ & fragilis est, & ut plurimùm ultio “ longè diversos à vindicis mente parit “ effectus, aut frustra sæpè tentata cum “ graviori pernicie prodit infirmitatis “ experimentum. Hunc autem regnan- “ di morem, qui ut veræ virtuti oppo- “ situs, & falsitatis specie contractus “ summis Regibus vitio ducitur; res “ trepidæ nobis, ac dubiæ, regníque “ novitas, atque parvitas, quibus acue- “ re decet, ubi vires deficiunt, inge- “ nium, excusare meritò poterunt. “ Itaque Marchione, ejusque filio Ca- “ mignæ Duce carcere pressis, ac spe “ pariter veniæ nobilibus adumbrata, “ vel saltem in dubio posita, rerum no- “ varum artificibus causa, ingenio præ- “ fervidis ultimus impetus, desperatio “ fortasse auferetur timore perculsis, ac “ præcipitia spectantibus, nósque reo- “ rum horum magnatum libertatem, “ ac vitam artibus nundinantes cives “ simul, & hostes saltem ambiguos, “ pendentes animi nihil intra, vel ex- “ tra regnum ausuros per ultionis in “ manu pignus habebimus. Secus hæc “ omnia argumenta per cædem inten- “ tam unus halitus mortis, aut ictus tor- “ toris extingueret, nec porrò quid “ metuant, speréntve deinceps sive ami- “ cis, sive inimicis laxatis jam odiis, “ furiísque

„ furiisque solutis reliquum fuerit. Hæc „ causa postremò, ut meæ injuriæ, ac „ periculo quoque conjuncta cùm me „ Judicem simul exhibeat, atque in vi- „ ce reddenda partem, si fuerit ex vo- „ bis, qui hac mea firmiorem senten- „ tiam dixerit, & refelli non indignabor, „ & in illam ingenuè fateor me æquo „ animo discessurum.

„ Hæc Bregantius, sed contra Mar- „ chio Ferreirus in hunc modum locu- „ tus traditur. Multa me, Rex, ab hoc „ suffragio ferendo avocant, quæ mi- „ nus alios in alia fortasse causa contin- „ gerent lædere nempè jus & officium, „ aut regni optimates offendere, à qui- „ bus te satis regia potentia, splendór- „ que tutatur, equidem ut privatus plu- „ ribus rebus obnoxius, egénsque op- „ portunus injuriæ, ac detrimento sum; „ simul te propriè in hoc negotio tui „ animi sensum aperuisse, cùm Rex in „ Senatu seu primo, seu ultimo loco „ censeat per adulationem, aut metum „ crebrò sententias vitiet: prætereà tam „ pravè, quàm rectè consulta cùm pa- „ teant fortunæ ludibriis & casibus re- „ rum innumeris, incertísque meum „ consilium, si benè cesserit utilitas tibi, „ sin autem improsperè dedecus mihi, „ ac periculum comparabitur. Postre- „ mò ubi hæc, quæ excutitur modò „ causa tuæ salutis præsertim, totiús- „ que regni discrimen implicat, durio- „ rem fortasse sententiam suspicio as- „ sentationis asperserit; leniorem pro- „ ditionis. Attamen mecum omnia „ cùm reipublicæ utilitas superet abs- „ que ulla offensionis formidine planè „ fatebor, quod sentiam. Itaque libe- „ rè censeo de Villæregalis Marchione, „ ejúsque filio Camignæ Duce, ac cæ- „ teris conjuratis secundùm legem ma- „ jestatis, quanta fieri possit celeritate, „ sumendum supplicium esse. Etenim „ cùm ipse Philippo Rege detruso re- „ gnes in Lusitania, tum Europæ ple- „ rique Principes Austriacæ familiæ

clientes, quemadmodum tui quoque " regni magnates de regio nomine, & " apice ambitiosè tecum contendant, " tu ideò nunc penes maledicos, invi- " dos, stultos, quorum affatim copia, " Tyranni opinionem, ac speciem in- " duis, quibuscum te geras oportet, ne " pereas more Tyranni, ut severior, " quàm mitior sis, cruentas per scenas, " ubi res ita cogit, ac terribiles appa- " ratus ostentando terrorem, ingentés- " que jactando spiritus, quo scilicet " quidquid pro cultu, & obsequio " amor, & mansuetudo, ut in tran- " quillo, solidóque contingit imperio, " non valet, metus extorqueat. Ita por- " rò ex duobus præclarioris famæ, aut " infamiæ Tyrannis, clementia, qua " promiscuè, & immodicè usus inimi- " cis ignovit, perdidit Cæsarem, feri- " tas verò, atque immanitas Syllam " servavit; nam beneficiis æmulis etiã " collatis succrescit invidia, quippè " quæ semper aculeos, ac virus ab ipso " virtutis flore decerpit, ex pœna verò " formido subigit animum. Ea propter " in Rege imitatio Tyranni, & in Ty- " ranno Regis, varii status, variíque " in utroque statu tenendi moris discri- " men non facientium iræ, atque in- " vidiæ fœdo, ac multiplici exemplo " multorum Regum exitia permiscuit. " Igitur ab adjecto, altiúsque impresso " primatibus metu unum superest tibi " novo in hoc sustinendo regno sub- " sidium, ac robur, qui si interciderit " unquam timor, animíque in te di- " missionem, & fugam notaverint for- " tè proceres, hoc uno, quo vix nunc " continentur, metus vinculo effracto, " quis effrænatam illorum deinceps li- " centiam coërceat, vel contumaces " spiritus tundat? Idne accidat planè " vereor, si Marchioni Villæregalis, " Ducíque Camignæ peperceris; nam " inopi, ignobilíque in re gravi con- " cessa venia, nihil aliud in Principe " arguere nisi clementiam, ac mansue- "

tudinem

„ tudinem potest, at primario, & scelesto concessa viro jam convicto, deprehenso in Regis, regníque interitum machinari, ea ipsa timoris opinionem colligeret, plusquam negotii facessere Principi magnatum potentiam, & opes, quàm vindictam injuriæ, & cautionem personæ regiæ, qua sordida statim ac vili de Principe existimatione concepta, quidni perfidiam impunitas, mansuetudo contemptum, contumaciam clementia apud reliquos gigneret? & quasi in degeneres fœtus abeunte natura, noxios virtutes, effectúsque sibi dissimiles ederent? Tandem ut præmium, & pœna, ita metus & amor, quæ inde oriuntur, imperii præsidia, atque ornamenta sunt. Hæc mista, ac temperata salubria sunt, discreta periculosa, si neutrum accesserit, certa regni perditio imminet: cùm igitur nullus sit tibi penes magnates æstuantem propter invidiam benevolentiæ locus, aut Rex, & metuendus ipse, aut metuens, & servus, modo vita supersit, futurus es. At esto, ut fortè Rex vis, hisce reis ignoscatur, & metum quem aliis incutere debes tecum retrusum in animo habeas, clementiæ ex eo passim famam aucupaturus, quæ ex metu, ac simultatibus ortas suspiciones oppresserit. Quid porrò si iidem ipsi tanto merito tibi devincti, & in gratiam recepti minimè parcant? Quid si in gratiam reditus fallax, si condonatio supplicii relapsura fortasse in condonantem sit? Maxima beneficia graviora plerumque quàm grata sunt, alia pudor intercipit, alia torquet invidia, quædam, qualis est temerè indulta proditoribus vita, ut exprobrantia memoriam quoque fatigant, & animos lacerant, hinc & odium erumpit, & conscii animi tædium, & meditati sceleris horror, ac demum irrisio pro officio, injuria pro gratia redditur, ita, ut ideò sæpè dissimulare, quàm remittere injuriam præstet, in te autem nunc, Rex, tam manifesto, tam execrabili scelere remissio, vel dissolutio potiùs cadere potest, dissimulatio non potest. Cùm verò perniciosam, ac pestiferam istam clementiam amplecti malis, quare etiam proceres istos, qui de merito, ac genere vix aliquid tibi concedunt, non pudeat, aut pigeat præcarium, tibíque obnoxium ducere spiritum, aut cur non ingentis beneficii momenta calumniantes, te metu compulsum intelligant pœnam nunc illis condonavisse, cujus severus tamen exactor futurus in tempore sis? porrò alii ab alio cavendum est, cùm pereundum alterutri sit. Ne igitur aliena ab hoc tempore opinione, atque errore clementiæ jacteris: communem ordinem rerum jam appetitæ personæ ratio, tempúsque transvertit, hîc mansuetudo nocet; infesta clementia est; dissimulatio non habet locum: per sæva hæc, & atrocia, sed necessaria quidem supplicia vel tuæ te salutis sollicitum ut ulturum, seu moriturum oportet, & illatam rependere injuriam, & inferendam avertere, sparsóque inimici per carnificem sanguine tum abstergere contumeliam, tum pericula, & formidines tuas, tum spes, & conatus cæterorum æmulorum immergere. Hoc ingenitæ, hoc scriptæ profectò legi, id Barbaris atque feris indito instinctu, id quoque Numini placet, cujus singulari præsidio afflatúque nunc velut miraculo ereptus exitio es, raróque humano, aut divino monitu abusis bis idipsum impunè datur periculum experiri. Nec prætereà exequendo quod affero tibi consilio, ut contraria argumenta diluam, vel tumultuosa, vel lubrica obstant hominum popularium ingenia, procerum modò supplicium accelerando favorabili hoc populi ardore

„ ardore, impetúque uti intrepidè velis, „ qui ut nunc præsenti memoria sceleris „ recenti tanquam vulnere calet, lan- „ guere, aut frigere per moras tantum- „ modò posset, aut in diversum mutari. „ Licuit idcircò Bruto Romanum vol- „ vere imperium, quia scilicet odium, & „ execratio stupri cædísque manifestæ „ Lucretiæ affectam, & vehementer illi „ commotam plebem Romanã, & per „ ingentem conceptam iram ad res no- „ vas tractabilem cõstituerat. Secus ve- „ rò Cæsare occisio alteri Bruto accidit, „ quòd nulla recens, ac prævia commo- „ tio populi per vulgatum aliquod ne- „ fas ad imperii mutationẽ animos ho- „ minum servituti jam assuetos præpa- „ ravisset. Hîc autem tanto flagitio in- „ flammatus, atque in omnem ultio- „ nem erectus adeo nunc strepit, furít- „ que populus, ut à tua tibi potiùs cle- „ mentia, si quidquam remiseris, quàm „ à rigore supplicii, si pœnam intende- „ ris, pertimescendum sit. Nullus ergo „ te objectus à populo metus, nisi in ne- „ gotio cunctantem, aut restitantem af- „ ficiat. At regni etiam optimatũ invi- „ dia, adversique conatus, & ultrices ar- „ rectæ partes in tali virorum interitu „ inevitabiles certè forent. Contempti- „ bilis quidem, & omninò imbecilla „ nobilium potentia est à populo sepa- „ rata; quid porrò etiam, si ut in præ- „ senti videmus in seipsa quoque distra- „ cta alteri altera aversa, atque opposi- „ ta est? Ita prætereà nati, ita instituti „ proceres sunt, ut quos inanes per „ minas, aut futiles causas propositus „ timor exasperat, atque ad vindictam „ magis accendit, iisdem solidus, & „ conjunctus cum nervis, ac viribus „ timor frænos admoveat, & superci- „ lium abjiciat. Sublato verò consensu „ populi cunctis Regibus formidabili, „ scissáque in se ipsa nobilitate quorum „ plurimi tecum conspirant, jam vires „ opésque tibi redundant, ad reliquo- „ rum procerum confringendam au-

daciam, nec ullus unquam nisi impe- " tu iræ, aut amentiæ, qui ut plurimùm " vulgares homines possidet, sua spon- " tè ad luctam periturus accessit. Nihil " itaque tibi ob justum, imperatúmque " in viros primarios supplicium nunc " jure cavendum est à factione ma- " gnatum, qui quærere potiùs in hoc " negotio studuerint animi tui experi- " mentum, ut contra Regem intelli- " gant quantum imposterum sibi mo- " liri, & audere licitum fuerit. Atqui " melius rem explorantes, excutien- " tésque in clementiam inciderint! " Omnis profectò potentiæ in homi- " ne, famæ virtutis exuperantia quam- " vis cum morum candore, ac suavita- " te conjuncta gratuitò malevolos pro- " dit, invidos excitat, intendítque. Sæ- " pè inde Reges quo vigorem, & animi " magnitudinem ad invidorum formi- " dinem ostentarent, aliàs ut superbiæ " insidiísque procerum obviam irent, " aut causas in homines sontes com- " menti sunt, aut laqueos per dolum " intexuerunt quibus illos de medio " tollerent, nec adeò quoque execran- " da, aut per se fœda crudelitas est cùm " utiliter applicatur. Tu modò proceres " præpotentes, turpidi spiritus, rebelles, " seditiosos, lege damnatos tandem so- " lutos, inultos cum tuo quoque discri- " mine elabi temerè sinas? Non audeo " tam citò, dixisti Rex, educere gladiũ " & capita summa decutere! Imò verò, " quia novus, ac rudis in regno sis, " tuæ parum nunc firmæ, ac stabiles res " ad hoc te maximè hortantur; ubi " enim continuata Principum sobole " quasi per manus successoribus traditur " regnum, nec extra domum regnatri- " cem è procerum turba seligitur Rex, " tunc clementiæ captare famam, qua " in regiam familiam jugo jam longè as- " suetis pristinus subditis amor insitus " hæreat, incipientem Principem juvat. " At in Regem privato raptim homine " assumpto in propè pari aliis magnati- "

„ bus genere, & paribus copiis, cùm „ omnes vel proposito jam ante oculos „ regnare velint exemplo, tantam for- „ tunæ indignantium imparitatem, tam „ volucrem ferè impetum admirantiū, „ atque invidentium odia, ludibria, „ æstus invidiæ atque ex his turbulenta „ consilia manant in mutuam perni- „ ciem novum Regē, & proceres arma- „ tura. Ea igitur tui modò sunt incuna- „ bula imperii, ut nisi cruenta, nisi hor- „ rida, ac trucia fluant, periculum ur- „ geat ne ampliùs florere, aut assurgere „ queant, privati in te nempè memo- „ ria vel auctoritatem, vel fidem, vel „ obsequium apud cives diminuente; „ cui per terrorem, non autem clemen- „ tiam succurrere malo decet. An satis „ quoque fortè Rex arbitraris tibi, re- „ gnóque provisum, si hos proceres „ diuturno, sive perpetuo carcere affli- „ ctos cum acri custodia teneas? Scili- „ cet quos Palatium, & arcem simul in- „ cendere, regalísque prostratæ, & con- „ culcatæ domus acervos miserrimos „ struere, & Regem, & regnum cineri- „ bus tumulare, non terruit nefas, ani- „ mus valuit, asperior subinde res ipsis, „ graviorísq; fortassè videri poterit esse „ molis, in custodiæ effractionem in- „ cumbere? Pisces exigui retibus con- „ tinentur, majores illa discerpunt, ac „ raptant. Donec spiritus igitur horum „ magnatum artus afflaverit tibi in an- „ cipiti semper vita, volubile regnum, „ fomenta, facésque turbarū, & cumu- „ lata ardoribus esca in magnum incen- „ diū quàm citò eruptura latuerint; ad- „ eò, ut quantum illis misericordiæ tri- „ bueris, in tuam perniciem, pestémque „ communem casurum sit. Quis enim „ refugiat iterum, atque iterū contra te „ conjurare si irritus vitam retineat, voti „ compos Coronam arripiat? quidve „ etiā præmii à te sperare potest amicus, „ si inimicis reddere vicē nescias? cùm „ gratitudo, atque ultio ab eadem habi- „ tudine ingenii impigra scilicet, acrí-

que natura manare æquabiliter soleāt. “ Cæterùm, & si jejuna, vel frigida hæc “ prolata sunt argumenta, valeat saltem “ in causa auctoritas, vis, & reverentia “ legum, quibus planè parere præstat, “ quàm per fallacias interpretari, & ob- “ tusum simul ingenio simul cum lege “ sentire præstat, quàm cōtra ipsa argu- “ tum, & vividū. Valeat illa præsertim, “ quæ lex majestatis inscribitur, Regis, “ regnique subsidium ac nervus, & quæ “ ut pœnarū effuso terrore coërcet con- “ silia superba, impetúsque magnatum, “ sic spreta, ac neglecta eadem exsusci- “ tat, intendítque; præterea cum crebrò “ apud Reges trahatur ab utile hone- “ stum in hoc peragendo ex legibus jus- “ so supplicio, ea tecum nunc agitur “ causa, cujus quidem utilitas juri, ho- “ nestóque eousque deseruit, ut si mi- “ nus perduellibus parcas, & tibi, & rei- “ publicæ simul, & legibus consulturus “ optimè sis. Postremò hæc quamvis “ abstrusa materia, & judicio quoque “ contorta sit, ut aliter esse mihi vide- “ tur, quidve in re utile, vel inutile ex- “ plicatu difficile sit, in reipsa tamen “ ambigua vel bono consilio sufficiet “ vincere legem, & quo jus, civilís- “ que propendet ratio eo inclinare sen- “ tentiam. “

Hæc Ferreirus, cujus quidem opinio, ut revera similior Bregantii animo quàm palàm ad pompam ut credebatur, ab illo dictæ nuper sententiæ, Senatus cæteras traxit, plenóque consensu ibidem decretum est, ut Marchio Villæregalis ejúsque filius Campinæ Dux cum cæteris conjuratis secundum legem majestatis capite plecterentur, Antistitem Bracarensem, & alios, qui ut sacris initiati Ecclesiæ jus appellaverant, perpetua, arctiórque teneret custodia, extremo de industria evitato in sacras personas supplicio, ne in Pontificis offensionem, cujus maximè ope firmando pro regno indigebant, incurrerent. Cùm hæc ita igitur capitalis

pronun

pronunciata ſententia eſſet, inter eos qui pro venia arietare Bregantii animũ in re tam aſpera aggreſſi ſunt, ſpectabilis extitit Ducis Camignæ uxor, eximia tum ipſa corporis ſpecie, ac florentiſſima ætate ſed fortunæ inter æſtus ea tempeſtate vultu, luctúque vultúſque ſqualore maximè miſerabilis. Hæc Bregantii genibus advoluta jam incautam, ac cæcam adoleſcentiam, & præcocia viri conſilia, jam claritudinem generis, & ſuam domúſque ſolitudinem, atque orbitatem exponens, modò rogitans, modò illachrimans averſum rigidúmque verſare, ac flectere Principis animum nititur. Hic verò in ſe ipſo collectus, & clauſus, & præcibus lachrimíſque inflexibilis. Non ſua id quidem, inquit, at Judicum, Senatúſque ſententia, & arbitrio ſancitum eſſe, ſi mutari judicium vellet, eos ut par erat, adiret. Cæterùm per illorum ſibi coactam procerum necem, ſuarum quaſi viſcerum partem ſentiret ac pectoris venas abrumpi; conducere tamen in tanto negotio omni ope ſubigere, ac frangere ſe, atque in magno dolore, & anguſtia ſolatium ex republica petere; cùm non minus clementia delinquere poſſit, quàm ſævitia Princeps abuſus. Deſperata itaque venia, funerea pompa diſponitur. Primò mane mortale pegma conſpectum, inſeſſæ militibus viæ, firmata cuſtodibus Regia, populúſque vario, ac diſſimili ſtudio agitatus, ac mente perculſus in area ampliſſima fermè totus ſpectator aderat. Mox Villæregalis Marchio ſqualido habitu, pulla veſte, in ſummo pegmatis viſus, totius ſtatim populi amore, odio, miſericordia, ita intermiſtum ingentem clamorem ſuſtulit. Inculta canities, oris auctoritas, arcana vis oculorum, ne inter fortunæ quidem ludibria, & fortiora triſtitiæ, ac doloris incitamenta proceris majeſtatem abjecerant, adeo, ut qui dudum avidius in exitium ejus exarſerant, ſecto mox à carnifice gutture, ubi illum jacentem viderit, & ſuo cruore, & illuvie fœdatum, iidem, & qui paulò ante ſucclamaverant morituro, jam mortuo ſubinde propemodum reclamantes maximè congemuerint. Patris interitum eodem modo ſecutus Camignæ Dux filius. Deinde Comes Armamaris, & Auguſtinus Emanuel pari fato defuncti ſunt. Atque ita de viris Principibus ſumptum ſupplicium eſt. Obſcuræ notæ cæteris laqueus ſuſpendio jugulum fregit.

At Medinæ Sidoniæ Dux, qui ut turbidis ejus conſiliis hanc procerum conjurationem prodiderat, in aliam & ipſe ſtatim, quam adverſus Catholicum Regem molitus erat, ita pro mortuis reddente Numine vices, offendit. Erat eo tempore Uliſippone Nicolaus Velaſcus è ſtrictiori Divi Franciſci obſervantia eò ipſe clàm à Sidonio, ut conjurationis negotia tractaret, immiſſus; cujus rei tantæ in aula diſſimulandæ, promovendæque commodior profecto vitæ, & morum auſteritas, atque horror amictus in monacho apparuiſſet, ſi ratione, & judicio pariter experrectum, aut hujuſmodi rebus conſuetudine exercitum ejus homo inſtituti ingenium occuluiſſet. Is capto ſimilis, & magno cum ſtrepitu Uliſipponem primùm adductus ſupra menſem artificioſo, tetróque ibi carcere tentus eſt. Ex eo poſtea emiſſus frequentiùs, quàm externo, monacho, ac nuper reddito libertati congruere poſſe reputabatur, cæpit ipſe Palatium, primarios miniſtros arcana conſilii adire, quæ ore quanquam de more ſuppreſſa, rudi tamen homini, artíſque omnino ſilendi neſcio, utplurimum vultu, geſtu oculis fundebantur tanquam magna ſecum volventi, magníque ſibi ſecreti conſcio. Senſim arrepta idcirco ſuſpicio, & non nihil vagi quoque rumoris extra Regiam effluxerat, aulicíque præſertim, ut ſolent, explorandi cupiditate ſucceſſi tunc ſtudio-

siùs Cœnobitæ, vestigia, congressus, orísque habitudinem connotabant: Accedit etiam, cùm ita hic monachus vagaretur, alendísque passim in urbe rumoribus satis materiæ speculantibus subderet, ut Franciscus Sancius genere Castellensis, & regius quondam militiæ Quæstor Lusitani regni defectionis fortunam æstúsque secutus ea tempestate in vinculis haberetur. Hic ubi de Cœnobitæ sollicitudine, Ducísque Medinæ insidiis rumorem, suspicionémque latè serpentem attigit, animo statim erectus in spem aliquam ductus est, posse fortassè eodem se monacho auctore usum, & subducere libertatem & vim secreti, quod totam suspenderat urbem, per insidias exprimere. Multo igitur studio, & industria compositas litteras Sancius secretò monacho mittit post largos in illis effusos de atrociori custodia questus, ibíque indignè spiritum sibi ac propè lucem ademptam esse, jactat se tandem è Sidonii sinu clientem, arctioríque cum illo fiduciæ nodo ex longo intervallo conjunctum, nonnihil præterea de causa recondita scire, quæ eo hominem transtulisset, tum ne suo fuco, & colore careret apposita fraus, epistolarum quoque à Sidonio ipsi Sancio datarum grande volumen exhibuit, quò inter eos, antequam Lusitania deficeret, amicitiam, & fidem, & alia benevolentiæ magníque momenti pignora intercessisse constaret. Legit has litteras Cœnobita Velascus, protinúsque non rerum, non temporis mutatione discussa, non auctoris conditione, nec captioso mortalium ingenio, dum temerè Sancium vel Sidonii conscientiæ jam illigatum, vel proximè jam illigandam existimat, ei confidenter respondit. Curæ sibi maximæ fore, ne dum ut eo fœdo carcere extractus, sed altiori quoque fastigio, si rebus fortuna favisset, locatus esset. Silentio, & constantia interim opus esse. Conjuratio, quam hic suspectabat cum satis his verbis summatim expressa, & magna insuper ejus moles adumbrata per formulas esset, modum, & ordinem præterea Sancius exploraturus, quia ex sententia prima ceciderant, alacriùs dolum intendit. Paucis pòst interjectis diebus, obsequio, amore, fiducia plenas, subtiliùs tamen effictas litterulas monacho repetit Sancius, angustias in illis, & ferrea ab eo vincula, qui tanta floreret apud Principem gratia primo quoque tempore solvi sibi enixè precatus. Septem jam menses, amicum, clientémque Sidonii squalore, caligine, & sordibus circunfusum in atra afflictari custodia. Ad ea refert Velascus. Quosdam Margaritæ Sabaudiæ famulos commeatum à Bregantio in Castellam obtinuisse, an se comitem vellet eò illis euntibus addere. Minimè, tunc è re oblata solertiùs fallaciam exornans, respondit Sancius. Quinimo Castellæ se prorsus oblitum Sidonii dũtaxat expetere amplexus, quò fides, amor eundem, ampliórque ex rerum statu collecta vocabat spes; in aula verò Catholica rationes segniùs exactæ sibi quæsturæ molestiùs, & graviùs reddendæ essent. Velascus artibus hisce magis implicitus, atque in suscepta fraude firmatus, protinùs cum Bregantio de hominis libertate intercessit; jámque Sancius eodẽ monacho auctore custodia solutus ac liber familiarius propterea cum illo cœpit conjurationis negotia tractare, nexúsque discutere. Et planè Velascus ne dum velut in primis obnoxium fidúmque Sidonio, sed conspirationis insignem etiam ministrum alloqueretur, excogitati facinoris seriem in hunc modũ exposuit. Gallos, Hollandos, & simul cum Bregantio Sidonium sociali esse fœdere junctos, quo fraude vel bello subacta, ac mutuò distracta Hispana inter se regna dividerent. Summo proinde conatu, atque studio milites, naves, pecuniam undique comparari, ut Bæticam rursus terra, marí-

que

que peterent, & alia subjunxit, quæ superius à nobis commemorata hausta sunt ab hoc fonte. Sidonium præterea post Bæticam occupatã, prædarúmque sibi partem addictam libello publico declaraturum Europæ Principibus esse jam propè ruentis Hispani Imperii discrimen, & cladem per Olivarii ignorantiam, aut scelus ad extremam calamitatem impulsi, quippè qui tribus, & sexaginta novis tributis jam veteribus fessos, ac propè consumptos populos oneraverit, sibíque ita afflictis, & comploratis Hispaniæ rebus illam arripere tabulam licuisse, ne in communi naufragio alieno errore, atque inscitia periret. Ad hæc plurimas à Sidonio ad se missas epistolas recitavit, quæ Olivarii, Regísque, item procerum Lusitaniæ Ulisippone degentium arcana consilia, actionésque promebant, insertúmque ibi etiam Sancius deprehendit inditium, quod in Marchionis Villæregalis ejúsque filii Camignæ Ducis, ac reliquorum nuper exitium lugubri spectaculo cesserat. Ad aggerandam quoque pecuniam, quæ tam arduo suscepto operi abundè fluere necesse erat, consiliũ fœderatos Principes iniisse quò naves Hispanas Indico auro, argentóque refertas, vel ad portum tanquam amicum per errorem tendentes, vel eò fidẽter appulsas tum præmonitę naves hostium circumvenirent, cujus major profectò rapinæ cumulus, ut viro Hispano Hispanísque subductæ prædæ accessurus Sidonio esset. Argenteum præterea quod Cœnobita secum habebat numisma protulit Sancio cum impressa Regis effigie, binísque partitis hinc, & inde leonibus ad eum lancinandum unguibus sectis admotis; & cum hac tituli inscriptione, *nos eum conficiemus*: cujus imago pro Rege Philippum, pro infestis carnivorísque Leonibus utrumque Bregantiæ atque Sidoniæ Ducem, inscriptio Philippi ruinam, & cladem significabat. Hæc, & similia cõjurationem vehemẽter prementia, cùm per Velascum Sancius edoctus esset, iter postremò, quod ad Sidonium conveniendum assimulaverat; perrecturus, occultis signis conscriptas Sidonio tradendas epistolas accipit, ultimísque datæ, redditæque salutis verbis à Velasco sic admonetur, ne in re hæsitaret, neu cunctaretur, quemadmodum sibi mutandum in sacram purpuram pannum pro re bene gesta promiserat, ac præstiturus erat Sidonius, haud sanè disparem illũ egregiè navatæ operæ Sancio mercedem persoluturum. Clariùs hic autem Cœnobitæ tunc levitate, & credula mẽte perspecta fide majora promittit. Cæterùm ante profectionem, quæ ab illo secretò audierat, Didaco Cardenio fido Regis clienti qui Ulisippone tum in custodia detinebatur, exposuit, si ipse fortè per iter exceptus nequiret indiciũ ad Regẽ deferre. Uxorẽ quam secũ deducere constituerat alia via ad Castellã pergere jussit, quâ ad Gades scilicet festinatius evecta clã admoneret illius urbis Gubernatorẽ, hostium quamprimũ ingẽtes vi, fraudibúsque cõpositas classes in urbem superventuras. In rem igitur sedulò incumberet; nam domesticæ insidiæ fraudésque intestinæ latebant. His ita dispositis Sancius per speciem quęrendi Sidonium Castellã versus ad Regem iter instituit. Jamque Begarem situm intra Castellæ terminos oppidum cùm accessisset ibidem offendit tunc à Sidonio ut à supremo militiæ Duce mandatum, ut qui ab Lusitania profectus Castellam progressurus attingeret, ad se primò diverteret, ejúsque præsens imperium acciperet. Obriguit audita re Sancius, & mẽte confusus, ac trepidus, tanquã certas inter insidias, & ancipitem fugam deprehensus esset omninò conciderat animo. Pergeret ad Sidonium, at litteræ proderent intercidisse secretum, dolóque surreptũ ingentis fiduciæ pignus; recusaret imperium, at fuga deterior, ut meditati consilii, & in Ducis exitiũ terminaturi, si interrupta fuisset inditium. Porrò

abeuntem, aut remanentem ad cautionem potentioris ipsum interitus expectaret. Inter hæc fluctuanti homini fortè illuxit animo palam aversum diffidentémque Sidonio municipii rectorem esse. Hunc igitur statim adit, monet, inculcat gravia, & atrocia, atque ad Imperii spectantia salutem esse, quæ ipse Regi denuntiaturus iter ad aulam approperaret, quæque ipsa negotia possent, vel levi quacumque interposita mora labefactari. Sineret itaque ipsum, ut fides in Regem, & communis utilitas postulabat, cursoriis equis statim, ac tacitè assumptis inceptum ad Regem iter velociter persequi. Tunc oppidi rector cui & suspecta, & grata erat etiam, cùm aliqua passim interluceret Sidonii proditionis inditia, hujus furtivi itineris causa, ut Sancius poposcerat cautè, citóque peregit. Dum Sancius hinc iter resumit, aliunde mulier ejusdem ut diximus, uxor multum longinquæ viæ prætergressa jam Gades pervenerat, ibíque Civitatis regalis Duci Præfecto urbis, præsidiíque renunciaverat. Quamplures nefarios in regno cives proditione Regem petentes fœdus cùm hostibus pepegisse, cujus quidem conventione nisi fortuna, virtúsque obstitisset, arx erat in primis, & civitas Gadium intervertenda. Visurum propediem ipsum constratum navibus æquor, terra, maríque misceri omnia bellíque turbines furere, ut scelere pacta conficerent; subesse vim, & insidias, externos, ac domesticos hostes; celso & occulto perfidiam capite niti: cúmque ideò ab illa quærere Dux institisset, quinam Princeps defectionis, quæ conspirantium consilia essent, ubi insidiæ, ubi ea clandestina consilia concoquerentur, unde erupisset indicium, & an inquirere sibi in perfidos homines licuisset, viríque juxta præceptum, quæ sciret ipsa, cùm detegere mulier obstinatius reluctaretur: ergo, Dux inquit, moram tu mecum Gadibus facies quoad propiùs, quàm adventare dicis, inimica conspecta classe, quid ea mihi fuerit tempestate gerendum, suggeras. Libertatis ex eo jacturam cùm verita fœmina esset, ad quem hujusmodi indicium jure pertineat, interrogat. Ad Medinæ Sidoniæ Ducem, ille respondet, ut summum in Bætica Gubernatorem armorum; Idipsum quî modò cohæreat, fœmina adjecit, cùm equidem anxia, & profugæ similis Ducem Sidonium consultò declinem? Tunc re ille penitus intellecta, cujus & alia per multa ex longo intervallo ipse Dux suspicionis vestigia collegerat, tacuit, liberúmque ad aulam Catholicam transitum instanti fœminæ indulsit. Id tamen extemplo Olivarium per litteras monuit, nudam, & simplicem tantùm mulieris narrationem exponens, & perfunctoriè cum ipsa sermonem habitum; De ea, quæ clàm ipsum affecerat, conjectura, suspicionísque argumento nihil omninò tetigit, satis ille ita ratus sui muneris partes expletas, nec palam saltem eo obscuro, atque ancipiti indicio Olivarium offensum iri, cùm arcta ejusdem cum Sidonio necessitudo, & si multi multa suspicerent, non parum indices deterret. Hæc Gadium rectoris epistola prius Olivario reddita est, quàm Sancius Mantuam Carpetanorum ingrederetur. Qui longo cursim itinere emenso, occultus tandem in Regiam, ubi Olivarius sedem habebat, adiit. Ibi Olivarii janitorem conveniens, ab eo introduci ad Dominum postulat, præthereà cùm plane ipse sciret, difficiles aditus, gravem homini vultum, plenas fastidio aures superbo ministro esse, ut tunc faciliùs adiri, compellaríque posset, adjunxit. Adesse ibi Franciscum Sancium Lusitanæ militiæ quæstorem fuga, & insidiis medios per hostes elapsum ut indicaret Catholico Regi, quæ Imperii saluti conducerent. Audit hæc Olivarius nihilò

hilò tamen minus per Janitorem Sancio responsum est. Non vacare tunc Olivario; postridiè reverteretur. Sancius ubi se post periculi tantum decursum, & per longam captivitatem, & lubricum illud iter tantum quoque laboris exhaustum, jam ita procrastinando per Olivarium more solito eludi, spernique videt, Regémque alterius perfidia, alterius fastu, inaníque fiducia prodi, quærens idcirco merénsque, Numénque indignatus implorans adjecit. Ne Numinis iram, & odium existimem, vimque fati ineluctabilem hoc ad extremam urgere perniciem Imperium, profectò vel à me dicendarum inscitia rerum purgare tantummodò potest Comitem, Ducémque Olivarium pro re tanti ponderis mihi injustè aditum extrahentem. Refert hæc rursus janitor Olivario, qui hæc gravida verba cum illa quoque notitia conferens quam paulò antè idem ipse à Civitatis regalis acceperat Duce, & ... ò, quæ esset in causa, rem suspicatus; Adhæc metuens, ne temerè in Regem, ipso quanquam invito ignaróque Olivario indicium illud incideret, quod ipse antecapere, suíque astus, ingeniíque imbutum colore, subornatáque specie proponere Regi statuerat, intromitti ad se Sancium illicò jussit. Qui ad ejus genua cum more adorantium primò procubuisset, fusiùs deinde Sidonii conjurationem exponit, diuturnam, ac fœdam scilicet, quam ipse pro Rege passus Ulisippone custodiam erat, & libertatis causam, occulta consilia, civium proditiones, inita clam cùm hostibus fœdera, simul neglectæ, incompositæque militiæ ludibria, & pecuniam aversam, & diffidentes invicem milites, & arma ipsa Regis in Bætica in ipsum conversa Regem, & alia etiam quæ à cucullato Ulisippone didicerat, quæque ipse præterea casu itineris causa compererat. Litteras tandem ab eodem cænobita conscriptas, ac Sidonio tradendas dat Olivario, quarum tenore certa, atque rata ejus confessio haberetur. His Olivarius auditis, primò de ea erga Regem singulari fide, & constantia commendat Sancium, paulisper posteà cunctatus, cum æstuanti, & attonito similis constitisset, adjecit, egregiè utique ipsum vel ex eo de Rege Cetholico meritum esse, quòd vir nec propinqui ad propinquum horruerit tantum deferre nefas. Ratam idcircò, & impigram hominis fidem geminatam à Rege mercedem reposcere. Cuncta se Regi citius expositurum. Ab hoc colloquio digressus in cujusdam Olivarii famuli sedem inde jubetur occultus secedere Sancius, & ipse Olivarius ea de re statim admonito Regi, interceptas Sidonii litteras tradit. Rex Philippus, cui perinde mens acris, & vivida erat ut animus tenuis, & imbecillus, his auditis, in lapsum extemplò memoria diutiùs à se repetitum, atque animo volutatum incurrit delatæ ad Sidonium armorum apud Bæticam præfecturæ, hominem scilicet cum Bregantio per affinitatem, & amicitiam adstrictum, tum affluentia opum, auctoritate, clientela, multóque magis animi vanitate tumentem; familiæ quoque Gusmanæ Rex, & nomen, & omen ad fastidium abhorrescebat; fatalem enim sibi illam esse dicebat ob crebras illatas Imperio clades, res moderante Olivario, qui etiam Gusmanus erat, & ob Aloisiam præcipuè Gusmanam sororem Sidonii, uxorémque Bregantii, cujus quidem instinctu, impetúque fœmineo noverat ipse virum ad regni rapinam impulsum, quæ omnia simul in Olivarii invidiam & odium, ut eadem propagine orti, ut improsperè gubernantis, ut plus rei familiari, quàm publicæ providentis cumulatiùs relabebantur. Cuncta Rex tamen ad tempus dissimulare paratus æquabili semper fronte, vultúque conjurationis delationem cùm excepisset,

 cepisset,

cepisset, nec lectas, nec solutas etiam Sidonii litteras, ut illæ obsignatæ, atque integræ erant reddidit Olivario, id tantum locutus, ex lege, sed cautè ut par erat, in illo negotio procederet. Hoc Regis imperio tres Olivarius è regio selectos Castellæ Senatu, sibíque magis addictos Judices nominat, qui de crimine majestatis contra Sidonium inquirerent; Sanciúsque deinde in sepositum quemdam, & remotum ab aula locum accitus, quæ adierat, quæ viderat, quæ conjecturâ ipse fortè de Sidonii causa collegerat Judicibus aperit. Exhibentur, quæ dolo interciderant, Sidonii Ducis epistolæ eásque perspectas cùm Sancio coram solvissent Judices invenere quibusdam ambiguis caracteribus scriptas, sed adeò inepto, rudíque stylo Cænobitæ per imperitiam compositis, contextísque, ut clariora quædam interposita signatorum fermè obscurorum intelligentiam contraherent. His magna cum cura, peractísque silentio rebus, causa ipsa Regis per eas sic detectas, ac disjiciendas facillimè insidias cùm jam in tuto posita esset, Olivarius insuper evolvebat, an, & quo fortè modo tam manifesto cognati sceleri non nihil per artes tenebrarum offundens omninò, aut ex parte diluere, orientémque ex crimine infamiam eludere quodammodo posset. Quæsitâ igitur comitate, novóque lepore, ac facetiis illi asperrimo ingenio, horridæque naturæ prorsus insolitis Sancium semel compellans, effluere inter alia velut obiter sinit. (Quî „ fieri mi Sanci liceat? hunc cucullatũ „ nequitiæ, ac falsitatis arguere, cùm „ tantum dignitatis, lucísque Sidonio, „ ejúsque communi mihi familiæ pa„ teat, quantùm vili, & pannoso con„ temptûs, & sordium.) Nullo pacto, respondit Sancius, ea enim est in probato jam crimine rerum dictorúmque explorata planè connexio, ut quod tribuere gratiæ Sidonii, vel splendori domestico velis, de fide hoc oporteat, & jure detrahere! Proinde Olivarius hâc spe destitutus, nomini, ac fame nisi penitus licuisset, vel Sidonii saluti consulere statuit. Hoc porrò ut à Rege impetraret, siquidem ægrè sibi quotidie Regis senescere gratiam senserat, nunc ratione, argumento, & jure prope causæ subnixus accedit, omnia cùm anteà libero idem arbitrio, & quodam imperio quasi extorquere suevisset. Itaque Regem de causa Sidonii cùm Olivarius alloqueretur. In acta ex jure relatis, inquit, quæ adversus Sidonium facta, aut criminosè dicta apparebant, totius conjurationis propositæ molem, ut ignoti unius Monachi fide, verbísque tantummodò constitutam in se pene deficere, ac suo propè fundamento labare. Idipsum tamen non contemnendum cum Imperii, Regísque in discrimen, ac dubium ceciderit salus, in quo nec vitio profectò verti credulitas debeat, & levis quæcumque suborta suspicio substratæ materiæ pondere maximè valeat. At verò honesta ab utilibus, temeraria à prudentibus, æqua ab iniquis secernenda consilia esse, ne onere causæ, nevè opibus partis, quam majestas hoc loco Regis profiteretur, jus obruatur in aliquo viro, & eodem fortassis innoxio. Locum esse præterea rationem aliquam ineundi, qua, & consistat Principis salus, nec prorsus jaceat vis juris afflicta. Paulò ante cæcum omninò præcépsque Hispano Status Senatui visum illud Bregantii fuisse consilium quo proceres reos Lusitanos interitu perdere, quàm clementia servare, aut custodire maluerit. At ita forsitan decuisse profligato scilicet regno, prono ipsi nunc in ruinam, atque in extremum discrimen adducto profligata quoque applicari consilia. Pro rerum idcircò conditione, pro merito personarum alios in alios licentiam habere, ita ut alia circumscripto, fluxóque alia amplissimo,

ac

ac ſtabili imperio aptari inſtituta legéſque conveniat, & rationes adducere poſſe, ut idem conſilium alteri Regum laudabile, & utile ſit, reprehenſibile alteri, & ſæpè numero noxium; Philippi patris, avíque Regem ipſum exemplis domeſticis admoneri, qui adverſus Bregantiæ Duces ordiri ſæpè ſæpius inſidias in Luſitano regno compertos, cavere ab illis ſibi curaverint, manus cruentare noluerint, nec certè ipſi Regi conſilio vel opibus eſſe modò florentius imperium quàm anteà fuerit, nec Duces Sidonios minores eſſe Bregantiis, vel clientela, vel copiis, vel turba amicorum cognatorúmque, cùm omnes Caſtellæ numerando magnates, vix unus eorum reperiatur qui Guſmanæ familiæ affinitatis, aut ſanguinis jure non copuletur. At etiam Regum illorum patientiam, atque ſocordiam in eodem regno aluiſſe, armaſſe Bregantios atque in regnum denique ſuſtuliſſe. Quid porrò, ſi contrà ſævitum in eorum ſanguinem eſſet, rem ſucceſſuram melius fuiſſe? an ejus fortaſſe Regis, qui rerum geſtarum uſu, & judicio rerum acerrimo prudentis cognomen communi conſenſu meruit, ne dum imitari, aut æquare, ſed vincere quoque prudentiam arrogare ſibi quiſquam auderet? vel ſatius non eſſet errare cum ſapientibus quàm ſapere cum inſulſis, & ſi per alia adhibita media quid futurum fortè fuiſſet in humanam notitiam caderet? Daret itaque Rex, & ſi fortiùs urgeret crimen vel emeritæ domus faſtigio, quod rigor juſtitiæ peteret à Sidonio, eodémque propterea leniter emendato, & cautiùs in poſterum circunſpecto, & quibus nimis abundat opibus imminuto ſimul Imperii ſecuritati, ſimul honori, decoríque familiæ, juríſque æquitati ritè conſuleretur, ex quo denique pateat, uſu clementiæ, atque animi temperantia Luſitaniæ Tyrannum ab Hiſpaniæ Rege diſtingui.) Subdolus ſermo, Regíſque maximè ingenio cum manſuetudine ipſa, tum metus præſertim injectione verſatili appoſitus impetravit, ut adeò gravem hominis cauſam quaſi fractus rationibus Rex cognati judicio relinqueret. Olivarius igitur juſſa cauſatus Catholici Regis per blanditias, ac preces, & interlitas propè lachrimis litteras, quas per tempora ad nutum fundere conſueverat, vocat ad aulam Sidonium. Idipſum quia latiùs etiam inceſſerat conjurationis compertæ rumor per communium utríque gentilium epiſtolas acriùs apud eumdem Sidonium ſimul intendi curat, ut ſcilicet ſine mora, & cum ſumma fiducia veniret ad aulam, hîc paratam, certámque ſibi eſſe dicto parenti clementiam Regis, ſecus autem tergiverſanti, obſiſtenti inexpiabilem fore moram, exhauſtámque jam latiùs jactati, exploratíque criminis veniam. Atque hoc ſtudioſiùs tunc Olivarius agebat, cùm enim pro ea deliberatione metus, angores, pericula paſſim in affecto valde animo, tumultuantíque conſcientia Sidonium circunſeſſura conſpiceret, ex eo verebatur, ne quid ille ex abrupto ſuſcipiens fortunæ potiùs cum libertatis additamento, quàm libertate orbatus alienæ, ac ſuſpectæ ſe credere fidei vellet. Sidonium verò poſtquam juſſa Regis per Olivarium expoſita ſunt, cùm in diverſum Olivario ſatis fidendi vel diffidendi ſollicitæ curæ diſtraherent, variíſque proinde implicitæ mentis fluctibus volutatum, ea tandem ſententia, quàm nota ſibi facilitas Regis, Olivarii apud eumdem arbitrium, & gratia, communíſque familiæ quæſitum decus indiderat, tenuit: ſimul etiam quia Bætici regni uſurpatio in meliori fortuna tentata ſecus acciderat, & Luſitania, ubi ei tutus, ac pervius à fuga poterat eſſe receptus, nimis anguſtam quæ binos ſimul tantóſque caperet Princeps æſtimabat. Sidonio igitur cùm ibi nec tutò cunctari daretur, nec fugere,

fugere, nec porrò etiam exigua promiſſæ, inculcatæque ſibi ab Olivario veniæ ſpes affulgeret, ad aulam tandem ex Regis imperio ſe contulit. Videt hîc prior Olivarium, ejúſque hortamento, atque interpoſita fide conjurationis ordinem faſſus, delicti, quo teneretur, principium, & cauſam ab „ Aïamontis Marchione ducens. (Il- „ lum, aſſeruit, ad eumdem Sidonium „ ſecretas hujus ſententiæ dediſſe litte- „ ras. Mitteret ipſi fidei exploratæ fa- „ mulum, ut ore cum illo tranſigeret, „ quod fas non eſſet, epiſtolæ crede- „ re; Miſſum propterea à ſe ad Aïa- „ montium Ludovicum Dilcaſtillum „ fuiſſe, qui clam cùm eo collocutus, „ ac poſteà reverſus hæc ſibi ex Mar- „ chionis ſermone collecta verba de- „ tulerit. Fortuna, tempore, induſtria „ in ea rerum viciſſitude & orbe uten- „ dum utriſque eſſe, ne Portugallia „ magnifica domus, ne communis ſan- „ guinis, atque familiæ regia pignora „ perderentur, eadémque ſubinde rui- „ na, ut ambitio ſuſpecta erat, ac ſu- „ perba felicitas, fortuna, ac neceſſi- „ tudine affines, quótque regiæ gloriæ, „ luctúſque participes eſſent, ſimul „ præcipites traheret, præterquam „ quod iis, qui in Bætica viverent, „ & maximè, qui in eadem, ut am- „ bo, provincia florerent, annitendum „ præſertim eſſet, ne hæc jam feſſa tri- „ butis, & quotidie plus lacerata fœ- „ diora quàm quæ hucuſque luxiſſet „ detrimenta poſteà ſubiret, & vaſtita- „ te, atque excidio cum egenorum, ac „ divitum clade poſtremò conſumere- „ tur. Erectis, ac fortibus animis magna „ eſſe propoſita præmia, ac ſi fortè of- „ fendiſſent per brevem receptum cir- „ cunſtantis periculi fugam; torpentes, „ ac timidos tótque malis indormientes „ perniciem proximè fore. His per Lu- „ dovicum Dilcaſtillum relatis, ſibíque „ præter expectationem auditis rebus, „ metu ac ſtupore ſe primùm obtor-

puiſſe execratúmque peſſimum caput, litterarum cum eo commercium " per menſes aliquot ſuſtuliſſe. Quin " & diù cogitaſſe attrectatæ temerè in " ipſo tantum perfidiæ ſcelus revelare " Olivario eodem ipſo internuncio in- " dicis operam profitente, poſteà verò " cùm crebrioribus ipſe datis in eam- " dem ſententiam litteris, omníque " aurium, intellectúſque illecebrarum " abuſus aucupio jam pertinacius Aïa- " montius inſiſteret, illius artibus ſe " pellectum, ac verborum lenociniis " inductum, ac denique victum conſenſiſſe proditioni, eámque ſecretò " cum Bregantio tractatum Uliſippo- " nem miſiſſe Nicolaum Velaſcum è " Franciſcana familia, inde nefaria con- " ſtituta conſilia, firmata cum hoſtibus " fœdera, ſollicitatos animos militum, " omníque probro, & corruptela mi- " litiæ, quæ ejuſdem eſſent officii, res " bellicas hactenus agitatas. Cæterùm " ad hoſticæ claſſis adventum, maxi- " múmque apparatum, cùm bis inte- " grum ſibi foret exequi deſtinata, íd- " que allicere fama facinoris, & falſus " honoris ſplendor objectus, optatíſ- " que favere propitia fortuna cùm vi- " deretur, in rei tamen perpetrandæ " momento, velut ſceleris propiùs fœ- " ditate perſpecta atque alia tunc ſibi " objecta diù cogitati facinoris ſpecie, " ita ſe animo cohorruiſſe, ut ſemel, & " iterum ſpe illuſos, quærulos, vacuos " magna cum claſſe dimiſerit hoſtes. " Jamque deinceps ex facti conſcientia " ſibi intimè torto, atque afflicto, ten- " tatíque pœnitentia mœrenti ex longo " intervallo in animo conſediſſe, pravi " opportuna, ſed jam retractati, abje- " ctíque conſilii confeſſione, ac dolo- " re mereri clementiam Regis. At cun- " ctantem, ac ſecum ipſum pugnan- " tem hinc pudore, hinc per æmulos " metu in illa animi volutatione, & in- " teſtino mentis ſupplicio inanem pro- " pè relictum contabuiſſe. Acriùs id- "

circò

„ circò ardere dolore ſe, atque animo „ angi, quia inſidiantium præmen- „ tiúmque æmulorum indicio is apud „ Regem præventus eſſet, qui non niſi „ Aïamontii conamine impulſus con- „ jurationem adierit, atque eam cùm „ maturè perficere potuiſſet omninò „ disjecerit. Poſtremò tot ſibi viæ ad „ evadendum cùm in illo diſcrimine „ occurrerent, excuſſúmque à ſe ipſo „ pavorem in eos, qui illum incuſſe- „ rant, retorquendum, ſua tamen „ ſponte obtuliſſe periculis caput, ſem- „ pérque intutæ, incertæque fidei ho- „ minum addixiſſe, & maximè fiſum, „ potiora futura apud Regem officia „ Olivarii pro ſe, quàm æmulorum in- „ ſectationes, & contortos invidiæ „ ictus.) Ad ea benignè Olivarius reſ-pondet. Bono, lætóque animo eſſet, ſua jam opera extortam à Rege veniam, & qui in majori negotio viciſſet, in minori non defuturum. Inſtructum deinde Sidonium, quæ ei peragenda coram Rege Catholico eſſent, ad hunc Olivarius Sidonium per ſecretum Regiæ aditum introducit. Tum verò Sidonius incultus triſtíſque vultu, ocu-líſque pudore, ac mœſtitia dejectis regiis pedibus provolutus, & oſcula crebra figens, miſta ſuſpiriis, ac fletibus voce præteritæ culpæ remiſſionem petebat. Rex tunc animo tactus, ac ferè humeſcentibus oculis, ruere in amplexus, ſolóque pervicacius hærentem manu allevare contendit, nec ea ficta quidem, ſeu fortè quæſita adverſus meritum male clientem erat commiſeratio, cùm tanta de more Regem afficeret, ut vitio propemodum redundaret. Tandem Sidonius plorans, & genibus nixus ſupplicem Regi porrexit libellum cum veniæ exorandæ notis, & confeſſionis articulis conſtitutum, quem fronte ſerena, mitíque ſermone „ Philippus accipiens. (Quò gravius „ Dux, inquit, erraſti, eò mihi majo- „ rem oſtentandæ clementiæ occaſio-nem dediſti, & quia ſalutem, & fa- “ mam humano lapſus errore, ac pœ- “ nitentia extemplo correctus ad pedes “ meos projeciſti, utrumque ex animo “ tibi remitto.) His ita confectis. In “ bonis poſteà Sidonius à Rege multatus eſt, ut ita ſuperbiæ alimento ſubtracto, ſecundíque qui vulgo ita dicitur, ſanguinis ſecta vena illa inſolentia, animíque decreſceret tumor; ſimul quia Bœticæ ac Luſitaniæ ſuſpecta, & lubrica quoque Sidonio vicinitas erat, cùm ſimulata, & coacta ſæpè numero ſit pœnitentia, atque etiam hominibus pronior ad priſtina vitia recurſus, ideò ille Valliſoleti quod civitas regia, & Luſitania procul abeſſet, vitæ reliquum ducere juſſus eſt. Verùm hæc priuſquam fierent, ſic Olivario ſuadente, Sidonius provocatorios ad Bregantium libellos immittit, ac vulgat præter nobilium equitum morem contumelioſos, minaces, ſtomacho, & bile plenos. In his tanquam idem innoxius & fama quoque incorruptus, ut vulgi rumores, qui Regiæ ſecreta ſuo more rimatur, eluderet falſo impoſiti ab illo criminis, artibúſque promoti gladio vindictam expoſcit. Porrò diem, atque locum Bregantio Sidonius ad ſingulare certamen ſtatuit. At ſi eo laceſſitus libello Bregantius pro ſupercilio ſibi Regis aſſumpto ad conflictum dedignaretur accedere, tunc ingenti mercede, quæ prolixo propoſita ſcripto patebat, cùm alia ſibi via non daretur, ire ultum injurias, ſicarias in caput ejus extimulat. Die itaque præſtituta Sidonius amicorum, famulorúmque agmine communitus velut arenam invaſit, inſtitítque manendo ibi temporis etiam præfixo termino elapſo. Cùm nullus intereà cum ipſo dimicaturus apparuiſſet, in Luſitaniam inde progreditur inani ibi quoque ferocia ſtrepens, & minas per otium undique jactans. Hîc ille quoque tranquilla, pacata omnia, & ubíque ſilentium, ac ſolitudinem videt,

&

& nedum indicto certamini obnoxius, ſed ne ſpectator quidem aut certaminis teſtis in ſpatio illo ampliſſimo occurrit. Comperto ex eo porrò Sidonius neminem ſibi minitabundo, atque inaniter inſultanti procedere obviam, non ſe ideò neglectum, ſed victum dicens, qui ſecum per arma congredi recuſaſſet, idipſum per teſtes, & ſcribam fide conſtare publica voluit. Quæ, ut ſimulata, metúque omnia pœnarum expreſſa contempſit Bregantius, ac ſi revera peracta fuiſſent, obſtabat certè congreſſui intuti, alieníque præſcriptio loci, fortunæ ac dignitatis imparitas, ratio præterea perſonæ publicæ quam jure, aut injuria prætentam in eo ſtatu rerum expediebat ſuſtinere Bregantio. Ita Sidonio in extremo periculi conſtituto Olivarii favore conſultum eſt. At non eadem profectò fortuna, quæ Sidonium ita ſervavit Marchionem Aïamontium excepit. Is Sancii, Sidoniíque teſtatione conjurationis particeps manifeſtus ubi indemnem propè Sidonium, levíque duntaxat impoſita pœna ſolutum, ac ſoſpitem videt, in magnam, ſed falſam erectus ſpem eſt quòd utriuſque conſimilis, rebúſque & conſiliis connexa criminis cauſa in pari propè conditione, ac fortuna haud diſſimilem foret exitum habitura. Auxere homini ſtulto fiduciam nimíſque ſibimet adulanti Olivarii fallaces litteræ quæ inanes ſpes ejus inflantes poſt recentem indultam Sidonio veniam ante oculos poſitam quaſi per ſales, & jocos finem fecere; Numini ſimilem Regem parcere nolle niſi planè peccata confeſſis. Simplicem igitur Aïamontius delicti confeſſionem tanquam veniam per illam promeriturus exprompſit. Hæc quemadmodum erat ſignata ab Olivario ſtatim Judicibus proditur; Judices reum capitali ſententia damnant. Porrò Aïamontius in urbe Segovia eliſis in carcere faucibus perduellionis ſupplicium dedit, inſigni quidem credulitatis exemplo, aut verius aſſidua peccati comite pœna, cum in Sidonii comparatione ſpe falſus, pravóque judicio deceptus aliàs acutus, & providus homo non introſpexit quantum familiæ ſplendore, & copiis, & Olivarii cognatione, & ipſo jure, & pondere cauſæ inter ſe, ac Medinæ Sidoniæ Ducem diſcriminis intereſſet. De hujus etiam animi immanitate, aut ſtupore, aut potiùs conſtantia, interitúſque contemptu, quo ductus eſt ad ſupplicium, qui Segoviæ tunc aderant, narrant, cum ei pridie ſupplicium, & hora quoque denunciata ſupplicii eſſet, idque jam peracturi cum omni funeſto apparatu poſtridiè acceſſiſſent carnifex, prætor, cæteríque necis miniſtri, tunc Aïamontium arctiori ſomno complexum, altéque ſtertentem inventum eſſe; ægrè ſubinde excitatum ſopore diſcuſſo, & fruſtra eſculenta ructantem dixiſſe pauxillo inſuper quietis ſibi tunc opus eſſe, prætorem ei reſpondiſſe, ſatis requietis mox perituro acceſſurum fuiſſe, tractum deinde ad ſupplicium eadem animi firmitudine, & ore, ac verbis intrepidum guttur carnifici præbuiſſe. Ludovicũ poſt hæc Dilcaſtillum, quem conſpirationis quoque fuiſſe miniſtrum actorum contextu liquebat, Olivarius corripi juſſit. Hunc priùs fugientem, ac latitantem juxta Begarem ſatellites aſſequuntur, ab eorúmque ſe manibus ipſum comprehendere connitentium nudo mucrone proripuit, poſt in templi latebra inventus, atque inde per vim aſtractus, primò Segoviam, deinde Mantuam Carpetanam traductus eſt, ubi denique Ludovicus in publica cuſtodia conſenuit, datúmque eſt gratiæ, famæque Sidonii, cui tunc quod recens, & incerto jactata rumore, nec latiùs effuſa res eſſet, illudi per artes laborabatur, ut hic libertatis jactura redimeret, quod cruore ſolvendum eſſet. Hunc finem ſortita eſt conjuratio

ctio Medinæ Sidonii Ducis, Marchionísque Aïamontii, quæ non judicio, aut rerum directione, aut tractationis asperitate, sed partium ignavia, aut pigritiæ, seu Regis potius fortuna dissiluit.

Interea Bregantius, postquam Lusitaniæ magnates, ut diximus, capite pœnas luere, quoniam Margaritæ Sabaudiæ Principis ope, instinctúque ad conspirandum illos quoque incitatos proceres intellexerat, simul quia cultus, victúsque & amplioris custodiæ sumptus graviores quotidie jam propè exhausto videbantur ærario, cùm novarum prætereà rerum ministram in regno aleret, tum demum regnum seseque tam sumptuosa, tam sibi, & reipublicæ infesta exonerare Principe statuit. Sed ea res perfunctoriè in Senatu jampridem excussa, an videlicet expediret pro Odoardi Bregantii fratris securitate Margaritam ibidem tanquam obsidem retinere, & tunc ob fraternas suspiciones, & odia, quæ in occulto Bregantium afficiebant à Senatoribus interrupta, postquam Odoardum jam libertatis expertem apud Germanos arctissimè custodiri vulgatum est, acriorem ex eo profectò consultoribus curam incussit, & factu perinde, dictúque nefas viris prudentibus apparebat, si redimendi proditi fratris, insontis, qui multa hucusque apud Cæsarem passus, deterrima quæque fuisset, cùm in Hispanorum omninò potestatem incideret perpessurus, occasionem quam tunc in manibus frater haberet sine ulla cura sineret præterlabi. Idipsum ægrè, & molestè audiebat quoque Bregantius, inde trepidus, anxiúsque animo rem volutabat, eam maximè tunc ad famam, & popularium referens fidem, quorum utique usu, affectúque penes domesticos, exterósque ad imperii stabilitatem egebat. Jámque idem Bregantius harum mole curarũ, & magnitudine metus oppressus à prioris decreti constantia, qua inconsulto quidem Senatu absque ulla permutatione, & gratuitò dimitti Margaritam censuerat, excesserat. Quæ nunc meditanti eæ quoque ad novam confirmandam sententiam rationes accesserant, nimirum ut Olivario infensam, & fortuna quoque jactatã, quamquam ibi in custodia velut obsidem tentam Regem omninò Principem neglecturum, nec ejus vexationem aliquid fratri profuturam fuisse; contra verò si immunem mulierem regno discedere pateretur, suæ ipsum retrusæ mentis recessus, & alienatum à fratre animũ, & Regum ingenia, & miserias, adversante Senatu, & malè apud populum audientem revelaturum. Itaque fixum in illo Bregantium, Sabaudiam nempe Principem non reddendi consilio, nisi anteà frater sibi redditus esset, ejusdem elati, vividíque spiritus uxor hoc strenuo argumento deturbat. Si planè, " inquit, grandiores natu filii etiam " suspecti, nimisque molesti Regibus " sunt, tu huic modo regno partibus " scisso, & sese, ut ita vides, factioni- " bus laceranti, fratrem impones assue- " tum militiæ, quique plausus militaris, " & gloriæ famæque, & imperii gusta- " re dulcedinem ceperit? mite illud in- " genium, & bonis utcumque mori- " bus temperatum quidni blandiendo, " instigando versare, atque efferre " aliquando partes rerum novarum in " regno cupidæ possint? Scilicet tan- " ta cuique pro regno sibi parando " cum natura luctatio est, vel nunquam " ingenium, & hominum mores, aut " occasio, aut fortuna, nisi lateat in " floribus anguis, commutare suevit, " ut oblatum, & parabile quisquam " diadema rejiciat, & alii servire quàm " imperare malit! Non laudo more " Turcarum fratres interfici, sed eos " procul habere, atque inter ea, quæ " industria vel casus implicuit, peri- " cula destituere. Cæterùm Catholici " Regis injuriæ, Cæsarísque violatæ " fidei non parum emolumenti, vel "

„ gratiæ referre debemus acceptum „ cùm ex iniqua Olivarii custodia uti- „ litas nobis, publicum dedecus illis „ inciderit. Valida in speciem hæc argumenta, viri præter ingenium jam usu, & imperio tractabile uxori nullo negotio flexere Bregantium. Jussit itaque statim Margaritam è regno discedere. Hæc accepto repentè mandato, quia ea ipsa de re Catholici quoque Regis imperium præstolabatur, cujus injussu se nisi coactam relinquere regnum rem esse absurdam, ac reprehendendam arbitrabatur, Bregantio respondit, missum à se ad Regem Catholicum, eodem annuente Bregantio Petrum de Motta, qui commeatum, ut par erat, à Rege peteret, nullum hucusque sibi responsum per illum à Rege redditum, sine quo illicitam sibi, ac planè præcipitem futuram esse profectionem. Ignorabat eo tempore Princeps quod in aula Catholica ejus delatis ad Regem epistolis, iisque ad Senatum per Regem rejectis, ejusdem decreto sancitum fuisset, potestatem, quam Lusitania abeundi Margarita poposcerat præteriri silentio, ac prudenter dissimulari; iniquum enim, & impium hinc esse censebant, quod illa rogaret, inficias ire, sin palàm rem inde concederent, verebantur, ne ex eadem Regis permissione major etiam contradicendi prurigo, aut extrahendi, aut venalem habendi Principis libertatem Bregantio cupiditas augeretur. Disseruerant etiam in eodem Senatu Consiliarii, esse eam Principem Margaritam per Lusitaniæ defectionẽ, ejus cura, regníque regimine devolutam, sui idcircò juris, suæ potestatis, simul generis celsitudine immunem, atque ampliori dignam obsequio, nihílque propterea in illam moliri, aut statuere fas esse Bregantio pro jure gentium ac libertate, ac tum maximè abire cùm vellet, à regno, neque exitum impedire. Ea tamen Hispani Senatus cùm Principi occulta sententia esset, sinẽ responso, ut aliàs sæpè rursus illusam, & oblivione, ac despectu se quoque jacentem interpretata, dum metu, ac dolore interim angeretur, à Bregantio discedere jussa mentem Regis excusavit. At verò Bregantius, cui pleraque arcana Hispani Senatus consilia auro, & industria quæsita patebant, rei conscius, sed tacitus, subdidit tandem mulieri, penes se utique unum, nec hominem alium in Lusitania rerum omnium arbitrium esse, quemque suo ipse exigere regno vellet, ejusdem coactum ni sponte sumptum, futurum egressum esse. Cùm eò devoluta res esset, ut si acriùs obniti fœmina vellet, ad vim, aut simile quidquam jam causa spectaret, ne Princeps jamdudum Lusitani rigorem experta in majoribus etiam malis experiretur, decimo post Lusitaniam amissam mense, inculta, tenuíque familia, habitúque fortunæ casibus consentaneo Ulisippone decessit. Iter ingredienti datus est etiam cum militibus prætor, qui specie tutelæ, sive apparatus, revera custodia corporis usque ad regni confinia illam prosequeretur. Is verò adeò insolenter, atque inurbanè per iter cum ipsa egit, ut sacerdos sacelli ejus minister eo rudi agrestíque tractandi Principem, modo ira, & stomacho multùm incensus dum ignominiam, & petulantiam liberius, quàm tempus peteret, objurgaret, jussu prætoris in quodam diversorio detentus, moxque compactus in vincula fuerit. Ad famam adventus ejus, ubi ea primum Castellam tenuit, primarii exercitus Duces cum cohortibus obviam à Monregio Comite missi, qui militari obsequio, atque pompa omnes honores Principi cumulantes Badacocium adduxerunt. Posteà Idelphonsus Cardona, qui Prorex in Balearibus fuerat, mandato Regis Badacocium se contulit, ut domestico primùm splendore, ornatúque

ornatúque ad tantæ mulieris dignitatem composito, indè ad Ocaniam paucas ab aula distantem leucas comitaretur. Huc tandem mulier evecta, longo ibi tempore ut ingrato secessu, vel in exilio posita potiùs ægro impatientíque injuriarum animo vixit, ob vetus, ac firmum Olivarii institutum, quantum pro viribus posset, eos à congressu, aspectúque Regis arcendi, quibus regii sanguinis decus, aut elegantia morum, aut meritorum auctoritas partem surripere gratiæ, aut dociles Regis præstare poterat aures; Margaritam verò præsertim, ne ea cum Rege colloqueretur, Olivarius reformidabat, quominus Lusitaniæ collapsæ per injuriam ab ipso Principi culpam affictam, hæc quibus usu, ac natura valebat dicendi aculeis, ac nervis in auctorem apud Regem reflecteret.

Inter hæc in exercitu regio quem Monregius Comes administrabat, iterum ut in mores suos redeundi pronum, ac lubricum ut plurimum iter naturæ corruptæ est, abusu, ac pessima disciplina militiæ tanquam insania, aut furore milites capti debacchabantur. Non crapulæ tunc, non libidinis, non rapinæ, non militaris imperii, ordinísque vivendi modus inerat ullus, augebatúrque quotidie cupiditas copiâ, & contumacia licentiâ. Hæc seriùs profectò, quàm pro more militiæ opus erat, Monregius Comes animadvertens, & corrigere quoque cupiens perpaucos tandem, ac deterrimos quosque severè plectendo coërcere scelerum socios injecta formidine statuit. Quatuordecim itaque milites suspendio, ac laqueo necari jussit universo coram exercitu ea terroris ostentatíque supplicii imagine offusa. Cæterùm cùm non ejusdem negotii in ordine moris, ac disciplinæ profectò sit suere velle ac dissuere; laxare, & contrahere vitiosè, atque infectæ humanæ naturæ frænos, multóque hominum lapsus impediri faciliùs possint quàm emendari, strenuum remedium, ut serum, irritavit, exulceravítque magis militum animos, quàm lenivit. Proinde miles quidam gregarius summum interficere Ducem in animo volvens, festo quodam die cùm ad consuetum obsequiũ majoribus sclopis excussis Monregius salutaretur per errorem velut illapsam in illum glandem collineavit, quæ paulum à signo proposito aberrãs, ipsius Ducis lateri adstantem famulum interemit. Mox & Joannes Daza equitum turmæ Ductor in militari tumultu, atque strepitu inter se conspirantium, hominúmque fremẽtium confossus est, quod ex Ducis mandato severius, quàm ea inveterata licentia, militúmque contagio sinebat in hominem sontem ausus esset inquirere. Igitur ita miles nec imperii, nec insolentiæ, nec ampliùs libidinis potens, adhæc impunitatis illecebra super naturæ lapsæ & morum effrænium impetum dissolutus, ac vagus, & velut navis sine gubernaculo fluitans apertè jam ad seditionem spectabat, cùm secum Monregius reputans vacuam, infamem periculis plenam esse sibi militiam, in aula secus amplissimas sibi opes, magnifici muneris usum, Olivarii quoque gratiæ subsidium, benéque per hunc erga ipsum Regis animum inclinatum, confirmatúmque quæ propter dedecora belli, atque inde inertiæ, & ignaviæ sibi notam inustam omnia invidorum exposita stimulis, in eo jam esse discrimine viderentur, ut domi simul militiæque omninò ornamentis amissis, nec bonus ipse miles, nec fœlix tandem aulicus agitaret, valetudinem idcircò causatus missionem à Rege obtinuit. Inde Mantuam Carpetanam reversus Italiæ Senatus Præsidis, Senatúsque consilii Status intermissa ibi munia resumpsit, nihil in ipso apud Regem ob gestam incuriosè militiam, tótque inanes profusos ærarii sumptus gratia pristina flaccescente quippè qui ex Olivarii partibus,

ejúsque in primis addictus rationibus esset. Olivarius autē ut sua noverat interesse, eventorū notitias facundè pingebat Regi, & verborum quasi præstigiis rerum inflexa momenta librabat. Ita Monregio è belli Præfectura dejecto successit extemplò ut dignitate gradúque militiæ propior meritóque superior Joannes Garaïus, versúsque repentè moribus miles mutare cum capite vitia eodem tempore visus est. Nihilo tamen minus animi dubius versabat hucusque Garaïus, an occasioni, & imperio præsto futurus miles, an Ducibus animus, an municipibus fides; satisne excussa militum vitia, & an ea relapsura in tempore forent? Utrum milites Duci, & municipibus milites consentirent, cùm res adversæ præsertim fallaces hominis latebras, & cujusque vel astu, ve defectu materiæ latentia mala, vel bona merita proferant. His etiam accesserat, esse profectò Lusitaniæ finitimum Badacocium, & locorum sæpè vicinitatem causas permultis offensionum, & crebriora dissidia inter se, aliis quoque gentibus aliquando per hospitia, communes affinitates, atque commertia benevolentiam, & usum inter finitimos peperisse; talísque ardere, ac furere nuper fœda ibi militum rabies conspecta erat, ut incolæ tunc execrabili militum odio, atque horrore militiæ correpti similia, aut minora fortasse, & si illi vicissent, passuros se ab hostibus esse putarent. Id porrò tam in cive quàm milite Badacocii Garaïus per artes exploraturus quadam nocte supra tenebras nubila falsò ad arma clamari, & certaminis signum proponi jussit; perinde quasi tunc improvisus Badacocium hostis impeteret. At Ducem anteà Infantati, qui juvenilium amorum errore exactus ab aula hîc honorarium agebat militem, ut hoc urbanitatis officium Principi viro præstaret, ne ad classicum surgeret, monuit. Igitur hominum, tubarúmque clamore, ac tumultu longè latéque per urbem effuso, concives militibus misti raptim capere arma, concurrere, efferre signa, circunsistere portas, propugnacula, mœnia subire, properè omnia, atque alacriter agebantur; cúmque id semel in urbe, & rursus in castris expertus esset, jam satis Dux civitati, ac militibus fidens, exinde luxuriæ, atque ignaviæ adhuc militi illata discutere probra insigni quodam facinore cogitabat. Interim Lusitanus postquam novi suffecti Ducis peritiam, industriam, & animum intellexit, ejusdem prærepto pugnæ consilio ad virium animíque jactantiam prior idem ipse decrevit lacessere hostem. Valvardes Castellæ oppidū Badacociū inter & Olivençam hinc unam, illinc quatuor propemodum leucas abest. Planitie qui subest oppido situs extentus amœnis, ac passim virentibus cingitur collibus, sed eo leni fastigio porrectis ut inde appositè queat per belli tormenta oppugnari, quatíque. Proptereà, & quod hostico solo premitur locus, & vi atque insidiis vicissim armata vicinitas est, atque assultibus opportunior, solido muro, atque aggere triplici septum oppidū erat, capita quoque viarum interpositis claustris, & munimētis undiq; incisa, & legiones duæ cum quatuor equitū turmis assueto præsidio aderant; Intercipere primùm, aut si res fefellisset, impetu capere hoc oppidū Lusitanus intētus peditum quinque millia, & nongētos propè satis instructos equites Francisco Rabello ductore misit, at plaustra cùm militaribus impedimentis, & tormentorū quoque vehicula, ut fieri plerumque solet, adeò iter implicavere, ut non nisi ad lucis orientis initiū juxta Valverdem copiis appulsis, elapsa cùm jam esset occasio, vi, non insidiis agendum hostibus esset. Id tamen anteà Garaïus per exploratores edoctus Valverdis præsidiū auxerat, & quoniā de imperio, atq; loco graviores inter tribunos

altercatio

altercationes exarſerant, ne diſcordia faveret hoſtibus Franciſcum Freilum impoſuit, qui ad municipii tutelam Legati nomine juſſa militibus daret. Jamque mox radiante die cum omni militari apparatu adverſus Valverdem pulverulentus hoſtis apparuit. Tunc Teraza univerſo cum equitatu in adventantem Luſitanus emittitur. Cautè hic, & cunctanter obequitans per varios flexus, & obliqua viarum nunc circuire, nunc ſpontè cedere, poſt rurſus inſtare, tumultuaria, fugacia, ac levia ſerere prælia, modò ipſe in frontem, modo in latera, aut terga curſim invectus; ſed robur, & vires cùm ex hac parte longè impares eſſent, & Luſitanus equitum peditúmque diductis clauſiſque alis Caſtellenſem propè circumventurus infeſtus appropinquaret, averſus hic tandem in fugam eſt, eouſque tamen tumultuando, atque orbes agendo diſtinuit hoſtem, donec aliquid ſociis dederit ſpatii ad oppidanam parandam defenſionem, quò ipſe fugatus tandem, ac fuſus cucurrit eques, cum oppidanis cæteríſq; militibus defendere muros & aggerem curaturus. Luſitanus autem propiùs advectus priùs munimentum, & oppidi ſitum luſtrat, inde colles propinquos ſubit: ibi tormentario ſuggeſtu poſito ad tormenti bellici jactum conſedit, crebríſque inde ictibus verberare, ac diſcindere murum, & aggerem cœpit. Diù, acritérque ea verberationis incuſſa vis, multa donec labe, continentíque ruina fatiſcentibus muris propiùs oppidum hoſtis aggreſſurus incurrit. Hic verò atrocior incenditur pugna, & latior utrinque ex propinquo cum initio calerent vires, aggeritur ſtrages, & cum pugna mox inclinaret his ſpei, his deſperationis incitamento perculſis ex cauſa diverſa vis, animíque conatus intenditur. Tandem cum etiam contis refractus, ac ſciſſus agger aſſiduas inter ruinas ac cædes nudaret hoſtibus oppidum, ſparſique præterea lapides arma, ligna & alia ſubſtrata corporibus corpora, & deſuper jacti confractarum moles acervi ſcalarum velut gradus aſſurgerent, iidemque etiam hoſtes numero prævalentes & animo referti, conſtipatíque impreſſionem vehementiorem intenderent, tunc dejectis propugnatoribus, per avulſa, atque ſtrata murorum, & aggerum munimenta, & armorum, & corporum clades Luſitani cruenti, feroces in oppidum intrant. Porrò intus novi quoddam conſeritur genus conflictus, quo verſo marte premunt, cædúntque victi, qui vicerant. Etenim Freilus, atque Teraza vana illa debilium murorum, aggeríſque defenſione comperta, idoneos bello municipes, cladíſque reſiduos collectos milites, viarum initia, quæ erant obicibus intercluſa, tueri, cæteros invalidæ ætatis, ac promiſcui ſexus imbelles, ad majorem Eccleſiam, quæ arcis in modum conſtructa erat effugere juſſerant. Igitur ſanguine oppletus cùm Luſitanus jam irrupiſſet, multiplicis pugnæ facies, ubíque varia, terribilis, fœda ante oculos verſabatur, & longè ea quoque minus invaſis, quàm invadentibus luctuoſa; flexus enim, & capita callium ſpatiis, vallíſque disjuncta, cùm alius aliò confluеret, tot diverſa, & cruenta certamina ſuſtinebant, & alii quidem audaciùs progredientes inter aditus fauces oppreſſi, alii temerè ſubeundo icti, vallóque præcipitati, multi ob locorum anguſtias, dum in arctius frequentes coëunt in ſeipſis tunc implicati, & ſe invicem collidentes faciliùs obtriti ſunt. Eodem quoque tempore Luſitanos aut vagos, aut vallis hærentes ab ædium faſtigii lapidum jactu, tegularum fragmentis, & igneis fiſtulis Caſtellenſes adoriuntur. Qui verò ædes ſive ſuffugii, ſive cauſa ultionis temerè ingreſſi erant, familiares è latebra egreſſi confodiunt. Poſtremò Rabellus ubi viarum impenetrabiles aditus, volven-

tem retro fortunam ſeque omni arte belli tum induſtria, tum hoſtis virtute ludificatum videt, deſperata, quam maximè optabat, municipii direptione, labore æſtúque languidos diſperſóſque colligit milites, templúmque inertis, imbelliſque multitudinis plenum eos expugnatum impigrè ducit. Effuſa erat ibi planities, ibíque juſta ferè concurritur acie, efferatíſque continua fermè cæde militibus, jam propè ereptum victoriæ decus recipere Luſitanus, oblatum autem illud arripere enixius Caſtellenſis incumbit. Poſt multum fluentis hinc, inde cruoris, & obſtinatis animis, editæ cædis cùm adhuc dubia res eſſet; Didacus Lara Caſtellenſis Centurio valida oppidanorum, & militum manu contracta repente à tergo ſe oſtendit. Tunc ancipiti metu perculſus, atque animo fractus hoſtis fugam ſubinde capeſſiturus conturbare, ac diſſolvere cæpit ordines. Quo viſo Rabellus detrahit confeſtim, abjicítque è capite galeam, atque ita pugnanti, militéſque adhortanti, & fluctuantes, ac trepidos fugam reſpicientes ſiſtere ordines annitenti latus lancea transfigitur, equóque ſtatim excuſſus occubuit. Hinc Luſitanis jam capite deſtitutis communis initium terroris, ac cædis præcipitíſque fugæ; & fuga quidem effuſior quàm cædes patuit; non enim acrius urgere Freilus eſt auſus, aut longiùs perſequi pulſos, & in fugam disjectos, adhuc integram hoſtium multitudinem pertimeſcens, & quod ei mederatiùs eo tempore videretur eſſe quidem utendum belli fortuna ſecunda, cùm adeò varius, ancépſque Mars in eo certamine colluſiſſet. Cæſa hoſtium ad bina millia, ex victoribus ad octingentos interiere; cædes hoſtium conditione, quàm hominum numero inſignior fuit; nam præter occiſum ejuſdem exercitus Ducem plures quoque nobiles ceciderunt ex militari qui Chriſti dicitur ordine, quinque etiam equitum Duces, ſigna militaria quatuor adempta, præter plurimos vulneratos, qui per ea ipſa plauſtra, quæ pervaſtati, everſique oppidi ſpoliis implenda inani fiducia traxerant, Olivençam revecti ſunt. Inter hæc Badacocium cùm invaſæ Valverdis fama perlata eſſet, confeſtim Garaïus Pacecco, Marchioníque Rivenſi præcepit, ut cum duabus hic legiònibus, ille majori cum equitatus parte, aut Valverdem urgentem permerent, aut inde fortè digreſſo in veſtigiis occurrerent hoſti; ſimul & Anæ pontem, unde tranſitus erat, cum copiarum parte ſubducta circunſiderent. Cæterùm Luſitanus jam cæde militum imminutus, & ſauciis, ac ſpirantibus etiam, quorum plurimos ſecum trahebat, per viam irretitus, cùm hoc ipſum metueret, ne ſarcinis ſcilicet implicatus exciperetur, gradus per iter addendo opinione celeriùs evaſerat, móxque obvii commilitones victoriam invicem gratulantes ad caſtra reverſi ſunt.

Labentis anni hujus res geſtas clauſit Romana tandem legatio, quam apud Urbanum Octavum agendam Bregantii mandato Antiſtes Lameci ſuſcepit. Hujus quidem legationis exitus omnes ferè Chriſtiani Orbis expectatione ſuſpenſos, erectóſque valde tenebat Principes, diſpicere in ea cupientes, quantum pro amore videlicet Galli, pro Hiſpani formidine, pro ſua dignitate, pro opinionis famæque ſtrepitu in hac Luſitani cauſa Pontifici licuiſſet; ſed multo magis ſollicitos, anxióſque quos vetus exinde, nunc verò incitatior eadem in aula jactandæ potentiæ, vel gratiæ contentio ſuſtulerat, tum Hiſpanos, Gallóſque in rerum eventum arrexerat. Gravior præſertim Hiſpanum, cujus maximè res agebatur cura perculerat, ne fortè probatum Urabano, acceptúmque illud fictitii, intruſique Regis officium, quaſi injecta divinitùs mente, afflatúque efficaciùs palámque Bregantio jus,

noménque Regis aſſereret, quod planè cùm non ſecus juſtitia, ac ejus ſimilitudo vulgares homines rapiat, ſegniores, pigrioréſque deinceps, aut minus ſtudioſos Hiſpanos pro amiſſo regno recuperando, ut duriores in ſuſcepta perfidia Luſitanos conſtituiſſet. Metuere tamen, quàm credere potiùs offerebatur Hiſpano Pontificem, qui neutras hucuſque publicè partes profeſſus, clam, & velut per latebras Regem Catholicum inceſſiſſet, abjecta repente larva, tanto nunc vulnere palam læſurum ipſum fuiſſe, qui in promptu reddere vices poterat, & longinquo rerum, ac temporum curſu tantam diſſimulando collectam in Pontificem iram effundere. Amplior autem in hoc negotio Gallos alliciebat ex ingenio Pontificis ducta ſpes, iis ſcilicet ita prono, ut Hiſpanis ſemper adverſo, infeſtóque & magis, quod turpis etiam in aula Romana recénſque rumor increbuiſſet, ab Hiſpania, inſcio Rege, Olivarium ad Romam miſiſſe ſicarios, qui veneno Urbanum extinctum pergerent, ídque tam triſti à ferendo ſummo Pontifici inditio, Cardinali Franciſco, ne metu ſenem exanimaret, exterrito, per Oratorem Gallum Urbanum non fefelliſſe. Ad ſceleris fidem addebant etiam, hanc poſteà inflictam criminis notam cùm res irrita cecidiſſet, ut Olivarius abſtergeret, quemdam apud aulam Catholicam hominem alio, & gravi fortè crimine implicitum, inani ſpe veniæ oblata, auctore Olivario pellectum eſſe, ut execrabilis ſe parricidii in Pontificem voliti reum, & litterarum inſuper corruptorem, quæ in hac cauſa Olivarium aſperſerant, fateretur. Hoc credulum hominem præſtitiſſe, & vero crimini fictum appoſuiſſe, ſubinde & quod fecerat, & quod mentitus peccatum fuerat, jubente Olivario, pœna capitis exolviſſe, ut hoc à ſe dolo flagitii ſuſpicionem averteret quàm in illo, qui verè dederat, morte multaſſet. Hos Romanæ inter aulæ ſermones ultro, citróque jactatos, & prout ſinguli erant partium in animo ſtudiis imbuti rerum intellectionem trahentes; Joannes Ciumazerus, qui ea tempeſtate Romæ Hiſpani Oratoris munus obibat jam ex longo tempore inſtructus à Catholico Rege fuerat, quo ordine cautè, & gradatim iturus ſedulò eſſet Luſitani conatibus obviam, leni ſcilicet primò, diſſimulatóque quodam vigore, atque aſperſa gravitate modeſtia coram Pontifice uſus argumentis, ac precibus de cauſa publica ageret, ſi nihil temperantia ac modeſtia cum illo proficeret, tunc validis ſenſibus ſed ambiguis, ita miſceret precibus minas, ut nec fuere ſuccenſus Pontifex poſſet, nec timere deſineret; extrema tandem ſpe deſtitutus, ambage verborum omiſſa, directè, & conſtanter Urbano denunciaret, quod in aulam Romanam Luſitano legato regio more recepto, inde è veſtigio eſſet ipſe Regis imperio ceſſurus, reſciſſa amicitia inter Urbanum, & Regem, ejectus ac pulſus ab aula Catholica Apoſtolicus Nuncius, bonáque omnia Eccleſiaſtica adempta, ac futuro Pontifici, à quo eſſet Hiſpanus jus violatum repetiturus, ſepoſita forent. Rei hujus gerendæ ordo ab Hiſpano Senatu decretus, & à Rege ſubinde Catholico juſſus ex Imperii decore magis, ac ſpecie quadam modeſtiæ prudentibus viſus, uſúque ipſo faciliùs tractandæ rei, quæ nimis calidè cæpta languere, aut tranſverti primo impetu ſoleat; at leni ipſi ordine ductæ vis, & conſilii cunctando robur, ac pondus, & fortunæ interjectus quandoque favor accedere. His regiis mandatis Ciumazerus acceptis, ubi ad urbem appropinquare Luſitaniæ legatum allatum eſt, Urbanum confeſtim adit, útque mos Catholicis eſt, pedibus ejus affuſus ſermonis initium à vulgi rumoribus petens, de Luſitano quodam, qui regia emen-

titus insignia in Lusitani legati nomen invaserat, novo, & attonito similis Pontifici refert, jus deinde inconcussum, longiorisque usura temporis ratum, quo avito Rex Lusitaniæ Philippus est regno potitus, exponit, idque ipsum fortunis omnibus, liberis, vita, totóque vocato, si ita opus esset, Hispano ad extremum discrimen Imperio enixius tueri paratum esse. Adjicit etiam Pontifici trahere, atque innectere secum hanc communem rationem, & causam Orbis terrarum Principes omnes, ne ex fæce, ac populi sordibus scilicet Tyrannos exortos, ope ipsi, aut illecebris nutrientes, novos idcircò, pro exemplo felicis injuriæ, atque impunè aliena turbandi, usurpandíque regna, terrarum latrones in suis sedibus excitarent, & Regem quoque sibi Philippum auxiliatorem, ac vindicem quærerent; maximè tamen ad summum hominum, summúmque Antistitum pertinere suo more, & exemplo sua disciplina componere Orbem, atque in omnium etiã perniciem serpentium ubíque malorum semina statim, ac nutrimenta convellere, tandem Philippum Apostolicam ita diligere, & colere sedem, ut doliturus vehementer esset, si durius fortassè quidquam consulere in ipsam lacessitus injuria compelleretur. Ad ea placidè Urbanus, hanc Lusitanam legationem, inquit, multò plus sibi quidem facessere molis, & onerare quoque conscientiam, quod cum Episcoporum electione, ac spirituali illius regni regimine illigaretur, alienúmque à sua dignitate, atque animo semper fore divinum humano postponere jus, aut Regis gratiæ religionem. Cæterùm Cardinalium suffragiis excutiendam rem esse, quodque major, aut melior pars censuisset hoc se integrum habiturum. Hoc accepto responso, nisi multæ spei plenus Orator haud tamen adeò sollicitus, anxiúsque à Pontifice abscessit: quanquam enim obscuros per verborum circuitus Urbanus, cum numero, ac merito potiores inter calculos secrevisset, velle sibi callidè videbatur totius negotii assumere arbitrium, ea causa tamen ad rationem consilii, ubi tunc præpollebat Purpuratorum Hispanica factio rejecta, sibi rem æquiorem, aut mora delusam, aut omninò corruptam, vel saltem in dubio futuram Ciumazerus intelligebat, non nulli siquidem Patrum altioris cupidine gradus cautè, & occultè; palàm, & alii pensionis mercede constricti partibus serviunt, at numero plures Hispanis, sive clientelæ vinculo torti, sive bonorum in Hispana, quæ latiùs patet, ditione pendentium, cúmque sua quemque utilitas agitet, & alios hebetiores affectionis errore moveat, alios voluntariè transversos agat, inter momenta consiliorum plus ab Hispano, quàm Lusitano, Gallóque Cardinales plerique sperare poterant, aut metuere. Verum Urbanus Hispano dimisso Oratore illum Cardinalium conventum secum ea ipsa de causa consultum vocat, qui ab arctiori rerum fiducia, ac puritate partium Consilii Status appellabatur, simul eos Patres qui apud aulam quondam Catholicam Nuntii Apostolici cura defuncti usu, & officio Hispana instituta moréque callerent accersit, eorúmque sententiis rem agitandam permittit. Inter hos Cardinalis Sacchettus affinitate, gratia, dulcedine morum in primis Pontifici commendatus Lusitanum legatum regiis insignibus esse admittendum hoc prope modo disseruit.

Legati munere Lusitanum, qui " Ecclesiæ intersepta, & cum grege " Dominico pasceretur obedientiam, " obsequium, & fidem summo Ponti- " fici, Pastoríque regio nomine reddi- " tum ad hanc urbem approperare; " quod certè pietatis, ac religionis Sa- " crosanctum obeundum officium, ac " munus, ne Mauro quidem, aut Scy- "

thæ,

„ aut Regi cuicumque barbaro ex ultima quanquam emerso prægelida, aut torrida cœli plaga, si exuta aliquando perfidia peragere vellet, negari meritò posset. Hanc ipsam etiam, quæ in controversiam modo trahatur, legationem cum illa conferri, quæ Apostoli Collectoris nuncupetur in Lusitania, prima autem injustè sublata, alteram etiam evelli, itemque sacrorum per intervalla incidentium surrogationem Antistitum, ita ut sine Collectore, sine Episcopo, regno prorsus neglecto, omníque subsidio, ac disciplina animarum orbato, & furiis idcirco, hæresúmque portentis mox erupturis, & cladibus derelicto, id ultrò in Lusitania per hoc videatur à Pontifice intendi, quod jam ploratur in Anglia. Quid porrò Tyranne, quid raptoris iniqui, aut latronis similitudinem, sive umbram, ut Castellenses superbè jactant in Lusitano Rege prætendi, cùm stet pro illo & suffragatio jurium, & populi plausus, & acclamatio, quorum unumquoque divisim, & si alia plurima desint, quæ sanè redundant in causa, valeat Regem legitimum constituere? Verumtamen esto, ancipiti jure, atque integra causa, qua neuter hucusque lite ceciderit inter Regem Castellensem, Lusitanúmque versari modò negotium regni, esse prætereà in more vetusto apud Romanos Pontifices positum, cum legum auctoritate, sive acie & cuspide armorum de regno aliquo litem Reges ingrediuntur, illum pro Rege Pontifices ducere, qui per astũ, aut vim, jure aut injuria in regnum invaserit, id modò possideat. Ita sanè Rodulphus, Alfonsúsque Castellæ Rex, cum studio inter se Germanis Principibus scissis, ac suffragio distractis de Cæsarei jure diadematis disceptarent, Gregorium Pontificem tandem assensisse Rodulpho ut Imperii possessione, & populi aura; atque gratia per id temporis perfruenti. In Castellæ quoque regno perempto ab Henrico Petro fratre cognomento crudeli, regníque impuri, cruentíque per cædem fratris extorti subinde potito, Hispani reliqui Reges cùm illum, quia nothus erat, exploderent sibíque singuli regnum, inflexo ad libidinem jure statuerent, inter tot lege, atque jure altercantes, armísque Principes obstrepentes, impari licet materno genere Henrico suffragatum Pontificem esse, quod libens eo tempore in speciem, ac tacitus populus per scelus quanquam impositum, & fratricidio quoque fœdatum jugum illud jam sustineret. Similia, & permulta ad rem suppetere exempla in Neapolitano præsertim exposita regno, ubi velut Principum joco, nationúmque ludibrio, cùm alius alium barbarum Regem truderet, ac velut ludo pilæ jactatum regnum, receptúmque peregrinas quotidie inter manus volutaretur, omisso tum jure Pontifices, ei nisi palàm Ecclesiæ hosti regios fasces, noménque regium indulserint, cui populi studio, aut ingenio, aut armorum fortuna regni possessio cessisset. Hunc longo planè intervallo constantem in aula Romana ritum, minimè quidem nunc citra lapsum, & publicam notam pro Catholico posse Rege, & Lusitanum adversus Regem infringi, quamvis & ille major, minor hic opibus sit, cùm homo imbecillis, ac tenuis juris momento subnixus potentiori collatus emineat, atque injusta, turpísque lata sententia fraudem quoque & perniciem, Deo sive homine ultore in ejus auctorem transferat. Quin etiam religioni, ac pietati, & honesto, & observantiæ debitæ legum, quæ pariter omnia Lusitanæ legationis causam corroborarent, accedere quoque momenta utilitatis tantæ, ut vix aliàs hujusmodi

„ hujuſmodi juris, utilitatíſque nexus „ in re ulla deliberanda tam arctè quàm „ id quod incidit modò conſilium „ complexus fuerit. Neminem enim la„ tere vaſtum Hiſpaniæ, ac luculentum „ nimis dominium, non minutis Italiæ „ modò Principibus, ſed cunctis etiam „ Europæ Regibus periculoſam extēde„ re umbram. Hujuſce nimiā coæqua„ re potentiam, & immodicas opes, „ ſtrepitúmque jactantiæ minuere hoc „ fore proinde, ut fragiles quoque præ „ cæteris Italicæ libertatis reliquias ju„ verit. At nihil aptius ad rem conſe„ quendam intēdi profectò poſſe quàm „ illi objicere Luſitanum, impigrum „ ſcilicet, fortem, ac veterem, inimi„ cum Caſtellenſium ut literarum mo„ numenta teſtantur tundendæ ſatis ſu„ perbiæ propè fatalem. Ab acerrimo „ itaque hoſte, & tam proximè Imperii „ ſedem, arcémque prementi feſſos in „ poſterum Caſtellenſes, ſuíſque viri„ bus implicatos Italiæ fortaſsè liberta„ tis reſiduo eſſe minus inſidiaturos, „ minúſve deformis obſequii, aut ti„ moris quo rei nunc Romanæ jacta„ rent arbitriū, à Romanis Principibus „ extorturos. Non uno quidem eo„ démque impetu tracta cadere ſimul „ imperia. Commota, ac ruere, ſter„ níque ſemel incipientia, membra„ tim ferè diſſolvi, avellíque & per re„ deuntes intervallis poſitis labes tan„ dem funditùs tolli, ſicut ab uno „ quam ſæpè refixo clavo totam, in„ gentémque paulatim diffluere machi„ nam contigiſſet; fluere idcircò per „ partes ſenſimque dilabi Hiſpanum „ ſinatur Imperium, quantum enim „ animi, ac virium dematur Hiſpa„ nis, idipſum Italis acceſſurum. Po„ ſtremò Reges Galliæ, Angliæ, Daniæ, „ Sueviæ, quotquótque abhorreant ab „ Hiſpanorum ſervitio, faſtúque Prin„ cipes Luſitanum admiſiſſe Oratorem, „ Bregantium Regem appellaviſſe, ex „ quo indecorum Eccleſiæ Patribus, ac notæ præcipuæ fuerit præter rerum " ſacrarum neglectam in Luſitania cu- " ram, religionémque periclitantem, " ſervientium ſe quoque & adulantium " cætibus immiſcere, ſervitiíque mer- " cedem tumida gentis ingenia, atque " ex gratia metum interpretantia, ac " longiora ludibria pati. Hæc Sacchet- " tus; Cardinalis verò Bentivolus hiſtoriæ ac nominis claritudine celebris media, ac temperata ſententia uſus Pontificem hortabatur, ut regio cultu, gradúque Luſitanus ab ipſo Orator admitteretur, publica tamen ante fide profeſſo, id utique integro, ac libero fieri Catholici Regis jure. Ita namque nec novum ponendo, nec deponendo Regem, ejúſque Oratore ſalva lite, dubia ſententia recepto, fore, ut nec intermiſſa deinceps in Luſitania jaceret paſtoralis officii ſollicitudo, nec ultima infligeretur Catholico Regi plaga, nec nimia inde, & ſuo contemptrix ingenio hæreret in Luſitano fiducia; imò verò utrique formidine, ſpe in ancipiti cauſa conſtricti faciliùs poſt hac circunduci ad nutum Pontificis poſſent. Ad hanc ſententiam, ut magis cautam, leném que & ſuffragantis auctoritate maximè fultam Pontifex, Auguſtíque Senatus plerique Patres flectere videbantur, cùm Cardinalis Pamphilius, qui Nuntius extiterat in Hiſpania, & paulò poſt ad Tiaram evectus Innocentius X. eſt appellatus dicere juſſus ita fermè locutus fertur.

Duas magníque ſanè momenti res, " quæque ipſæ inter ſe diſſidere falsò videntur, hoc me oportet componere " loco, Beatiſſime Pater, nempè hone- " ſtum, & utile, ſive animi conſcii quo " æquè nobis, ac Deo ſatisfacimus, & " rationem, quæ dicitur, Status, qua " ſacri hujus Imperii tutelæ ac majeſtati " conſulimus. Hinc hominum etiam " opinio, & fama publica manat, varia " nempè, & incerta quædam virtutis " umbra fallaci plerumque mortalium " judicio,

„ judicio, & errore pererrans, cui ne„ que nos laïcorum Principum more, „ quibus & vertitur laudi libertate eva„ gari, populique rumores spernere, „ sed intensius quidem prospicere ju„ vat, ne quos porrò conscientiarum „ cæteris decet præcidere laqueos, pra„ vo nos fortè tradito exemplo in Chri„ stiano feramus orbe. Et primùm pro „ rei gerendæ honestate satis nobis pro„ visum existimo, Philippum secun„ dum Hispaniæ Regem arma contra „ Lusitaniam in juris subsidium cepis„ se, ita prius à legis peritis, à Theo„ logis, à publicis juris prudentiæ gym„ nasiis interpretati, in ejus deinde vi„ ctoris verba solemni ritu juratum, „ diuturnámque regni possessionem „ armis, ac legibus partam in filium, „ nepotémque hæreditaria successione „ transmissam. Rem prætereà secutos „ aulæ Romanæ plausus, summósque „ Pontifices alium, post alium sæculi „ propè decursu ratam certámque ha„ buisse. Itaque si latronis, si intercep„ toris injuria Lusitaniam Philippus „ arripuit, fateamur quoque necesse „ est, tot violata judicia, tot iniquos, „ falsósque Theologos, tot juris peri„ tos scelestos, aut fatuos, totidem „ etiam Catholicos Reges Tyrannos, „ & nefarios, impiósque Pontifices, qui „ hisce Tyrannis secures, & fasces, & „ omnia regni ornamenta, ac præsidia, „ sua auctoritate probando, contule„ rint; magnámque Orbis terrarum „ damnare partem, criminaríque li„ cebit, ne jure secus, ne causa cadat „ Bregantiæ Dux, quando possessio„ nis regni longinquitas, juratus po„ puli assensus, publica commendatio, „ pacata res, bona fides, Regum con„ cordia vim maximam habeant, ubi „ vel juris obscuritas, aut in ausa debi„ litas insit. At esto eò maximè opinio„ nis error excesserit, qui tempore va„ let, & cùm semel emarcat, contagio„ ni similis hæret, ac funditur, utrúmque jus partium saltem in dubio sit, “ iisque adhuc infecta sub judice pen“ deat, olim tanquam ipsa lacertis, & “ armis non legum imperio dirempta. “ In hoc ita conficto statu rerum am“ biguo, quo quantum circunspecto “ consilio expetere partes possunt, in “ causa mihi minimè obscura, indulge“ tur, liberum certè nobis illibata con“ scientia fuerit ad eam, quam publica “ ratio, aut utilitas dictat, concedere “ partem. Igitur quod ad sedem Apo“ stolicam attinet, quis nisi stultus, “ aut ægro animo affectus non dilu“ cidè videat, inter validè arrectas, “ & commissas acerrimè partes, quo“ ties, ut modò nobis contingit, neu“ tras sequi minimè juvat, poten“ tiores, ac pleniores eligere satius esse? “ Pius secundus Pontifex maximus ro“ gatus de Renato in Neapolitanum “ regnum substituendo, disertè respon“ dit: Posset ne Renatus Piccininum Ec“ clesiæ cervicibus imminentem armis “ expellere? quod cùm negaretur, & “ quid est, inquit, quod expectemus “ ab eo si nobis pereuntibus opem nul“ lam valet afferre? Nobis necessarius “ in regno est, qui sua possit, & nostra “ tueri. Hujus ergo Pontificis ut par “ est, veneratus oraculum sciscitor, si “ ultione, atque ira Rex Catholicus “ præceps suæ ditioni cõmista Ecclesia“ stica bona sequestri titulo abstulerit, “ si ab Hispania Apostolicũ Nuntium “ ejecerit, si hæc vel alia quæsita causa “ Hispanus repentè armatus irruperit “ in nostri dominii finitima, ubi nec sa“ tis adest custodiæ, nec bellicæ disci“ plinæ, si egestas, si fames per vias ab “ Hispano interclusas, si gravior ali“ quis casus ob receptum Lusitanum in “ Curiam acciderit, ea tempestate no“ bis malorum tot fluctibus agitatis, ac “ penè obrutis, Galli ne an Lusitani præ“ sidio, an hujus Romani populi fæcis “ pecudũ modò partes sectantis emer“ gendi pateret locus? Nihil utique “

stultius

„ stultius quàm alienis elatum consiliis, „ aliena potentia fretum voluntaria, „ & acerba subire velle pericula, aut „ ita futuris te casibus comparare, al- „ terius ut ope ex illis te explicaturus „ indigeas, cùm officium, & fides sæpè „ fallacis, sempérque mutabilis animi „ fructus, vires, & opes ludibrio for- „ tunæ sint, sapientésque propterea „ consilium, & rationem quàm spem, „ & fortunam persequi malint. Pulso „ verò Lusitano legato, quò sese illæ „ tandem jactabunt, quos nunc insta- „ bilitas animi, naturæ volubilis impe- „ tus, ac simul comperta sibi virium „ infirmitas agit minæ Gallorum cir- „ cunstrepentes? siquidem longè ab- „ sunt, nec meliora, sicut Hispani, sa- „ cri ærarii nostri pignora tenent. His „ etiam adde quod in hac partium con- „ tentione ut fautores concurrũ Galli, „ Hispani de suo graviorique negotio „ decertant, ex quo vana tantummo- „ dò illis in urbe Romana gratia, vel „ ostentatio virium, vel patrocinii sus- „ cepti pudor, his autem imperii jus, „ atque decus in discrimen adducitur. „ Beneficium postulat Gallus, quod „ sæpè numerò adeptum facilè tollit „ oblivio; Hispanus deprecatur inju- „ riam, quæ altius inhæret animo ac- „ cepta, & viscera quoque urit. Ea ita- „ que in Lusitani, Gallíque gratiam „ offensione Hispanis incussa, acrio- „ ríque per illam conflato vindictæ sti- „ mulo, multísque propterea pericu- „ lis circunfusos, cùm satis de Gallo „ dixerim, vindicare ne poterunt nos „ hi Lusitani recentes, enerves, fluidi, „ à nobis valdè longinqui, atque ultra „ fretum Herculeum in extremo ter- „ rarum positi, qui tantùm profectò „ agitare, aut Romæ petere audebunt, „ quantum, & ipsos Gallorum impul- „ sus, favórque sustulerit. Est nobis „ nunc in discrimine, Sanctissime Pa- „ ter, Lusitanos an Castellenses, sive „ Hispanos amicos habere velimus. At

qui Lusitani, ut dicebam longissimè " absunt in arcto quodam Hispanico " sinu interclusi, Hispani in Italia no- " stris cervicibus imminent; propriis " Hispanis confisi nobis; Lusitani alie- " nis viribus comminantur, Hispanos " copia, Lusitanos inopia tenet, illi " amici veteres sunt, hi adhuc ignoti, " inexperti, novíque; cúmque utpluri- " mum noxia in meliùs etiam in spe- " ciem facta amicorum mutatio sit, si " hæc planè in deterius apertè fiat, quid- " ni mutatio pestifera foret? In hac er- " go partium electione, quæ ex rei pro- " positæ statu, & articulo nobis certè " inevitabilis est, utilius profectò vide- " tur, ac tutius assistere Hispanis, quo- " rum potentia major, quorum ira " propinquior, quorum ultio pericu- " losior, quorum gratiæ tandem emo- " lumentum uberius, ac plenius est. " Verumtamen nescio quid inanis fidu- " ciæ jam aures, sensúsque nostros oble- " ctet ex specie, vel pompa quadam re- " ligionis Hispanæ subductum, quo te- " merè nihil illos, aut incompositè " acturos, ne vetus scilicet illud artis " Politicæ fundamentum evertant os- " tentatione quidem pietatis, fucóque " interdum religionis innixum, contra " Apostolicam sedem putandum sit, ut- " cumque nobis in causa decernere " placeat; nam præterquam quod ubi " de injuria cuíque, aut contumelia in- " ferenda agitur, si minus quisquam ut " fatuus sua sponte perire accersito sibi " periculo velit, eum quem lædit inju- " ria, ultorem, & maximè infestum " ad illam reddendam totis viribus sur- " recturum, ac si ad eam propulsandum " revera suppeditent vires, tanquam " certum præhabendum in animo est; " quanto in errore versentur, qui ita " de Hispanis ratiocinantur, qui vixi " diutius in Hispania satis mihi specta- " tum est. Hispanis quippè divina in- " concussa fides, varius usus religionis, " doctrina ad rerum momenta flexibi- "

lis

„ lis est. Exteriùs sæpè apud illos utili-„tas ab honestate, atque jure per fu-„ cos, atque pigmenta pulchritudinem „ mutuatur, & Deos nonnunquam „ studiorum suorum velut satellites „ credunt, aut ita credi jactantes vo-„ lunt. Tam tortuoso igitur multipli-„ cíque Hispanorum ingenio rationum „ anfractus, aut per aurium ludibria „ composita verba fortasse ad ultio-„ nem purgandam deficient, cùm Lu-„ sitanum regio more receptum in Cu-„ riam ulcisci velint, illísque simul ad ul-„ tionem rapidus animus, sensus dolo-„ ris acerrimus, æqualis potentia, reli-„ gio, quæ sola obsistere posset, versa-„ tilis sit. Cunctis mortalibus, gravio-„ ris quàm re ipsa momenti sunt infli-„ ctæ sibi videntur injuriæ; raro quem-„ quam non pœnituerit, se qui plus „ posset eum offendisse, ferè nunquam „ inultus omisit cui impunè ad vindi-„ ctam grassari licebat. Hæc omnia si-„ mul in nos ex Hispanorum parte „ concurrunt; lacessere quidem illos in „ nostra manu positum est; iratis in-„ festísque satis illis occurrere, cùm „ magnum præsertim incendium exul-„ cerata potentia suscitet, nec in no-„ stro, nec in Lusitani, Gallíque situm „ arbitrio, vel opibus est. Atqui obstat, „ inquit, inveteratus Ecclesiæ mos, illi „ rata nimirum insignia, noménque re-„ gium habendi, qui regni controversi „ dominium jure seu injuria teneat, ne-„ ve utilis quoque nunc opportunitas „ effluat, in aula Romana premendi, „ quod omnibus stomacho, & odio „ est Hispanorum intolerabile superci-„ lium. At etiam si res attentè conside-„ retur, valdè inæqualis profectò ratio „ exemplo collata, atque in rem subje-„ cta argumenta discriminat. Illic enim „ inter Principes viros genere, opibus, „ claritudine fermè pares disceptatio „ de regno erat, hic verò inter Re-„ gem, & hactenus subditum, sacra-„ menti nempe ruptorem, perduellem,

Tyrannum simul ad regni solium tu-" multuantis cæno populi evectum, re-" luctante nobilitate, cujus planè con-" ditio ne dum imperii possessionem " deformat, debilitátque; sed obrepere " etiam ad integros imitandi contagio " posset, dum æquè Regis ac subditi " vices ad libitum hominum plebísque " temeritatem converterentur. Quid " autem ampliùs de Hispana insectanda " superbia loquar, quàm quod ipsam " congestis, tractísque ab ea regione " thesauris, pecuniaria quasi pœna mul-" tamus, eludimúsque dum ridiculus " illis, nostra patientia tumor, soli-" dæ nobis opes augescunt, nonne " satis supérque pœnarum hæc na-" turæ, hæc morum asperitas, hæc " animi inflatio, hæc affectata gravi-" tas, sive hominum insolentia no-" bis dedisse videtur nervorum inci-" sione? Plures Europæ Principes " Bregantium Regem salutaverunt " ejúsque Oratorem pari titulo rece-" perunt. Qui porrò, nisi Austriacæ " familiæ hostes, & quorum intererat " utcumque nocere hosti? Nos verò " hostésne Regis Philippi sumus, an ita " esse expedierit, ejusdem hostium ve-" stigia sectantibus? Quod si mediam " sententiam tenere placeat, hæc enim " etiam objecta est, qua scilicet salvo " Regis Catholici jure Lusitanus ut re-" gius à nobis admittatur Orator, præ-" ter Hispanos hoc vulnere graviter " ictos, Gallásne an Lusitanis hoc fal-" laci, inaníque commento morem esse " gesturos credimus? Hi quidem exi-" guum hoc potiùs quod sibi cautè de-" tractum, quàm id quod foret omni-" nò concessum mortalium vitio con-" siderantes, ipsísque ob injectam ab " Hispano formidinem per eam cautio-" nem jus imminutum, ac omninò in-" terversum esse querentes, inquieti, " arrogantes, obtrectatores majora, & " procacius subinde reposcent, ideó-" que nos propter metum offensionis "

„ via quasi media incedentes ex eo fœ-
„ dius lapsuri sumus, quod nec Hispa-
„ norũ nobis effugere odia, nec prorsus
„ Gallorum inire gratiam contigerit. Ea
„ quidem sententia gravis Sanctæ Sedis
„ splendore, ac robore digna est quæ
„ in deliberando constantiam, animi
„ magnitudinem, atque morum can-
„ dorem præfert; cavillantium tricas,
„ implicitas artes, ac dolos, quæ captan-
„ tes ut plurimum captant profanis
„ Principibus relinquamus. Cæterùm
„ non negaverim unam in hoc negotio
„ maximámque difficultatem urgere,
„ ne Lusitana hæc Ecclesia sacris Præ-
„ sulibus destituta per injuriam, ac ne-
„ gligentiam errore aliquo exorto in
„ fide, atque officio aliquando labaret,
„ cui quanquam periculo posse videtur
„ ad tempus occurri, ad ipsum nempe
„ Pontificem, seu more Germanico
„ accepto, ad Canonicos Ecclesiarum
„ conventus Episcopos nominandi per-
„ functoriè transmisso jure, quia tamen
„ hæc constitutio, ut rogatione sua ex-
„ clusam, & contra annitentem utram-
„ que offenderet partem, de regio ora-
„ tore de Episcopis nuncupandis ad
„ rem penitùs statuendam, decennium
„ præscribi censeo. Interim tum Hispa-
„ nos, tum Gallos æqua spei, metús-
„ que lance suspensos, ac dubios, eóque
„ diutiùs nobis addictos habentibus
„ dispicere dabitur, utrum novum per-
„ manet imperium, pax, an bellum con-
„ tentionem dirimat, interfluentésque
„ fortunæ casus saniora nobis consilia
„ in tanta rerum ambiguitate, ac tu-
„ multu subjicere poterunt.

Cùm hæc Pamphilius dixisset in ejus sententiam ut mediam usúque temporis pertractandam discessit Pontifex, nec ei obstitit unus qui totã turbare rem poterat, & cui adipiscendi quoque Papatus expectatione occulto artificio Pamphilius pro Hispanis, & contra Hispanos locutus in causa de eorum nonnulla moribus quasi exprobando interjecerat, ancipiti quodam suffragio assentari studebat Cardinalis scilicet Barbarinus. Etenim Barbarinus Courensis id temporis Galliæ Regis in aula Romana legati cùm superbiæ fastúsque valde pertæsus esset, ut hic munere amoveretur, spem fecerat Regi Galliæ, si novus, & cui mitior adesset indoles morum, Gallus Orator cum Lusitano Romam veniret, faciliorem utrique, se quoque annitente, futurum ad Põtificem aditum. Courensi verò legato adeò offensum, & nausea ac propè stomacho affectum esse Pontificem, ut omnia ejus facta, atque dicta averso præ animo perperam flectens omninò negotia labefactaret. Porrò autem nisi Principi gratum, & qui ingenii dexteritate, modestia, lepore simul, & gratia quemdam in se quasi virtutum concentum efficeret, neminem rectè apud Principes posse legationis munere fungi. Itaque mox Courensis in locum Babarini opera à Rege Gallo Marchione Fontanensi suffecto, ipsique Lusitano in itineris Ducem, & Comitem dato, jam Cardinalis Franciscus sui voti compos cætera negligebat. Id nimirum in causa fuit cur primo Urbani ministro palam non adversante haud ægrè in Pamphilii sententiam itum. Lusitanus præterea legatus si eo tempore in aulam cum illa animorum, partiúmque jactatione, dum res ita caleret, admitteretur, timore perculsis, ne inter æmulas nationes, & partes turbæ mistarúmque ibi gentium barbaries concitarentur; placuit etiam Patribus, Urbanóque ne dum à Pontificis aditu procul, sed urbis etiam Romanæ Lusitanum haberi. Hoc novum decretum cum Pontificio adversum ingenio, & rebus anteà ab eodem in Galliæ favorem gestis oppositum, ideóque insperatum, ac ferè præceps Galliæ partibus videretur, eò molestius, & gravius Lusitanos, Gallósque perussit. Convocat itaque statim consultum in ædes suas Cardina

Cardinales clientes Gallus Orator, ferox hîc animo rapidúsque non suffragiis, sed ferro, atque vi rem totam decernere postulabat; erat enim promptus ingenio, longo in nationem gratiæ Pontificis usu tumens, & modo insuper lacessitus fallaci quàm nunc acerrimè repetebat Barbarini promissione. At Romani Principes astu, & consilio nunc expeditiùs, ac tutius res aggredi, ac vincere soliti serio monebant Gallum, cunctatione, patientia, agendi seséque flectendi dexteritate fluere prosperè quidem omnia, per abrupta, ac celeria nimis consilia, negotia, spes sæpè, & homines quoque præcipitari. Cum sene gerendam rem esse, senibúsque sicut profundum, ac peracutum ingenium, ita ex rerum incidentium peritia, ex frigescente in corpore sanguine, ac lassitudine propè spiritus trepidum anxiúmque inhærere judicium, & animum, pavore huic itaque seni revera, vel ficta per animi turbationem adumbratósque præcipuè tumultus incusso transverti è sententia facillimè posse. Frustra igitur per minas, & arma, & cum periculo ex hoste, atque ira Pontificis peti, quod mora, & industria faciliùs, ac citiùs obtineretur. Eo etiam accessit, qui in eodem conventu aderat Cardinalis Barbarinus Antonius, isque omnium consensu dolum ita composuit quo caperet patruum. Ejusdem scilicet auctoritate consessus, ac nomine electus aliquis Purpuratus pergeret ad Pontificem, nunciarétque Hispanorum vulgatas in urbe minas, ingentes armorum, bellicíque pulveris moles interdiù, noctúque in Oratoris ædes illatas; cætus, ac passim hominum turbas per areas viarum, per trivia Romæ misceri, extraneos accitos è finibus milites, proscriptósque qui latrociniis, ac cædibus pasti, vagam ac perditam ultra terminos vitam ducerent. Tantarum ad strepitum rerum plebem Romanam attonitam, ac penitùs animo consternatam obtorpuisse, eò fortasse tandem inclinaturam quò sors certaminis cecidisset. Ex altera verò parte Lusitanos Catalaunis Gallísque promiscuos arma sollicitos expedire, trahere secum alios clientes, amicos, homines mercenarios, & hostibus obvia quamvis atrocia frequentes communicare cõsilia quamcumque vel levem injuriam, & contumeliam ulcisci cruore paratos; jàm ebullire seditionem, & prope rem esse ut Roma sanguine redundaret. Daret itaque Pontifex Romanos milites Lusitano, qui eum extra urbem attentissimè custodirent; & qui per viarum etiam capita distributi fluctuantis in urbe seditionis anteverterent æstus. Hæc in paucis admodum vera, pleraque afficta inculcanda esse Pontifici in eo Cardinalium conventu proposuit Antonius. Erat autem hujus latentis fallaciæ nexus, atque inanis amplificatio in hunc modum composita, si enim extra urbem incautum, & contumeliæ inimicorum expositum Lusitanum legatum deseruisset cum ejusdem Lusitani periculo minaces per hominum voces, armorúmque apparatum tunc Pontificia quoque auctoritas, ac veneratio nominis videbatur in discrimen abire, sin ipsum cura, & excubiis extra urbem circumvallari mandasset, hoc etiam timoris notam, ac dedecus in Pontifice arguere perinde, ac suprema in Orbe majestas, nisi excubiis, & armis domi munita externis ludibrio foret. In hunc modum objectis, auctísque falsò periculis, Pontificem genio suo proniorem ad deterrima quæque de Hispanis existimanda, sua sponte venturum arbitrabantur, ut Lusitanus in urbem sacrum velut asylum ingrederetur, consiliúmque proprio quasi marte delapsum obstinatius sustentaturum; ita enim consilia quo ea faciliùs amplecti velint, exponenda

L 2 Princi

Principibus sunt, ut ex causæ rerúmque contextu deliberationem ipsam manantem dum illam arripiunt velut proprii judicii fœtum sibimet adulando cognoscant. Cardinali igitur Bichio, qui in Gallorum partibus erat, hoc transigendi cum Póntifice munus injungitur. Pergit ad Pontificem Bichius, omnia quæ jussa erant verborum insuper ambitu, & copia, laterúmque conatu proponit. Arma repente, faces clandestina consilia, minæ passim effusæ, hominum concursatio, tumultus, certamina partium, omnia instrumenta bellíque terrores menti, oculísque penè Pontificis offunduntur. Quibus auditis Urbanus sive ira & odio in Hispanos, sive objecta terroris specie commotus, ac verisimilitudine captus, accedere statim ad Curiam Lusitanum legatum jussit, addidítque in quo falsus tantummodo est Bichius, ne regia ostentatione, atque pompa, sed clam, & privatus in urbem intraret. Cæterùm ne id quidem Pontifex est assecutus interventu Galli Oratoris, qui ut acrius repungeret æmulos, habitúmque aulæ proprium inanem jactãtiam, & patrimoniorum ruina compositum luxum ostenderet exquisito ornamentorum splendore, & magno equitum apparatu in domum suam hospitem Lusitanum excepit. Oratorem agmina famulorum, ac turmæ clientium pompa certatim, habitúsque ornamento splendentium sectatur: amplissima tanquam scena, ubi Romæ alii obsequiũ, & fidem in Gallum Regem, alii opes suas aulicis ostẽtarent, per summã luxuriem explicita. Cardinalis Barbarinus Antonius cultu ipse, animóque magnificus ad quingentos armatos præmiserat equites, qui securitatem itineris explorarent, inflammavítque generositatis exemplo clientes, adeo ut Romani populi plausus in partium effusa ostentatione ac lætitia triumpho similis personaret. Immoto ad hæc omnia, atque omninò silente Hispano legato, qui nuper togam cùm exuisset, ut Oratorem indueret, pacatis, ac forensibus potiùs negotiis idoneus, quàm Politicis, ac militaribus videbatur, nisi hoc etiam ad cunctationis Hispanicæ partem, ac dissimulationem referre liceat. Itaque Lusitanus cùm jam expugnasset Romanam ad urbem ingressum, spe inde inflatior Urbano libellum, in quo à veteribus Lusitaniæ Regibus repetito, explicato, & usque ad Bregantium eleganter deducto jure, regii petebat Oratoris honores, porrigit. Hæc postulantem Urbanus silentio perstrixit. Nam idem ipse magis quotidie magísque animo incertus, ac pavidus ob partium in causa pertinaciam tantam perspectam, ac vim, quid ageret, quóve se verteret agitabat, quippe cui ex aula Catholica admonitus scripserat Apostolicus Nuncius, propter ipsius adeo notam, ac nimiam in Gallos benevolentiam, insuper nunc Lusitanum amicitia ac fœdere complectentes, anxium Olivarium, ingentésque irarum volventem æstus, eidem Nuntio palam denuntiavisse quod Principis, Pastorísque personam benè, & appositè sciret Catholicus Rex in ipso Papa discernere, & quod aliam sejunctam ab alia, si occasio quandoque tulisset, incorrupto pudore persequi licuisset, eas simul alas divitiarum, seséque efferendi nimis fomenta quæ Rex Sacrorum à Principibus accepisset, cùm per eas insolesceret, tempus fortasse venturum, quo iratis Pricipibus redderet. Proinde morosum ingenio Olivarium, ac trucem, ac diuturna patientia propè jam efferatum, si nova, eáque acerba cumulata quoque molestia fuerit pressi torrentis in modum cum ruina, atque strage tandem erupturum fuisse. Hiccismodi impressis in animo minis Urbanus, cautiorem se in posterum, & minora quæque paventem habebat. Lusitanus ve-

rò legatus absque responso ab Urbano dimissus prælo subductum opus subinde vulgavit, in quo explicatius, ornatiúsque capita rerum exposuit, quæ sicciùs, ac pressiùs ne fortè verbis obtunderet paulò antè Pontifici dederat, cùm juris præsidio regiam legationem exposceret. Huic aliam statim lucubrationem, & luculentam, quæ adversam labefactaret, Joannes Ciumazerus in sua jam arte irritatus opposuit. Sic denique Romæ armis calami successere, partésque per quietem, & otium, pro armorum cuspidibus stylos exacuebant, ea ludicra tunc literarum certamina, ac diverticula ingeniorum esse tumultibus interjecta longævis gaudentibus, ac simul irridentibus aulicis experimento satis edoctis torpere apud Principes rationem nervis, ac viribus destitutam, juríque legalis vim in illorum judicio, atque foro ad potentiæ mensuram intendi plerumque ac remitti.

DE BELLO LUSITANO LIBRI TERTII

SUMMA.

ORTUITA, parváque res Lusitanos & Castellenses, celeriùs quàm anteà soliti erant, ad tractanda arma commovet. Alfonsus Melus captivos Castellæ milites, velut mancipia turpiter exercet. Ludovicus Lancastrus commilitonum injurias ultum mittitur. Campomajoris, dolo per Hispanos tentata receptio, fallaci exploratoris fide, corrumpitur. Valverdem diripit & incendit Lusitanus. Occupat Tellius oppidum Elcæ, cujus arcem ad primùm tormenti bellici jactum prodit Gubernator. Dux Albæ amissam arcem frustrà recipere tentat. Sancti Martini obsidionem irritam Tellius tollit, inde Elcam urit, & arcem exscindit. Viverus & Burgius quàm plura Lusitaniæ oppida incendunt, & diripiunt. Memoria posterorum digna quarundam mulierum Lusitanarum virtus. Isabella Borbonia Regis Catholici uxor frequentes exercet cum Olivario contentiones. Urget per se, clientésque suos, Regis profectionem ad Aragoniam. Nectit difficultates Olivarius, Regémque voluptatis blandimentis, à belli curis abstrahere conatur. Invito ac palàm repugnante Olivario, secundum Marchionis Granensis sententiam Cæsaraugustam Rex sese confert. Bellum Lusitanum elanguescit. Viennæ agunt Hispani cum Cæsare, ut ex Germania, Odoardus Mediolanum traducatur. Olivarii genus, cultus, vitæque institutum. Invitus, à patre Salmanticam mittitur, ad Iurisprudentiæ addiscendam doctrinam. Morte fratris ad Regiam translatus, servitio sese addicit Hispaniarum Principis, quo ad regnum evecto, Imperii regendam molem suscipit. Deficiente Catalaunia, Regis in ipsum minui cœpit benevolentia. Regina præsentiens labare jam Olivarium, extremæ illius ruinæ ministram eligit Margaritam Sabaudiam. Secretum Margaritæ cum Rege colloquium. Comes Castrillius, instinctu Reginæ detegit Regi, quæ ipsum latebant, reipublicæ vulnera. Olivarius, quò liberius imperaret, inter Cæsarem & Philippum dissensionum ac diffidentiæ semina jaciebat. Hinc Regina, Marchionem Granensem monet, ut contra Olivarium insurgat. Anna Guevara nutrix olim Philippi tyrannicam Olivarii Gubernationem Regi exponit. Rex & Regina ægrè patiuntur, Balthassarum Hispaniarum Principem, ætatis annum quintum decimum agentem, Olivarii artibus malè educatum, ac pejùs edoctum, inter mulieres adolescere. Henricum filium nothum famulitio Principis præficere cupit Olivarius. Manu Regis conscriptos codicillos accipit, ut Loeccium pergat. Olivaria lachrimis, Regis Reginæque animum mitigare nequit. Ludovicus Arus, ut triduò in palatio maneret Olivarius, impetrat à Rege. Incredibilis lætitia,

&

& publica gratulatio omnes afficit, ob lapsum Olivarii, qui impendens à furore populi periculum arte subterfugiens, Loeccium petit.

BELLI LUSITANI
LIBER TERTIUS.

1642 LTERIUS anni volventis initio fortuita, parváque res Lusitanos, & Castellenses celerius, quàm anteà soliti erant, ad arma tractanda commovit. Alfonsus Melus Transtaganæ Provinciæ Præses perpetuo labore, & gloriam, decúsque militiæ professis indigno complures lassabat, quos Elvi captivos eo tempore habebat Castellæ milites, dum vilia, ac sordida quædam urbana opera struere per ictus, ac verbera cogeret, & alios fodere terram, alios dorso materiam vectare; omnes velut empta mancipia milites laboriosè non minus, quàm turpiter exerceri; & maximè nobiles inter eos, quorum plurimi tenebantur, assiduo quamvis opere fessos longè plus stimulus ignominiæ quàm oneris impatientia perculerat. Huc & mordacia dicteria accedebant, & felle respersi sales, & superba hostium ludibria, eorum auribus minus parcentium, quorum corpora fatigarent; quæ audire, ac perferre talia, & ab aliàs spreto à se hoste insuetos acerbiùs Castellensium animos ussèrant. Ex illis igitur miles quidam gregarius animo audacior, & excitatior etiam ingenio sitim se habere simulans, ut eam in propinquo restingueret fonte permissionem à Duce poscit, datúsque est illi prorsus inermi miles custos Lusitanus, qui eumdem post aquæ haustum ad consuetum laborem reduceret. Hic ergo dum supra fontem curvatus corpore bibere simulat, lutulentam manu raptim compositam massam retro repentè volvens impingit in os, oculósque militis Lusitani, qui improviso turbatus, ac territus ictu, & lachrymarum quoque cadentium effluvio paulisper lumine orbatus dum recipere se orísque & luminum sordes abstergere curat, jam interim Castellensis pernicitate pedum elapsus, per anfractus viarum arrepta fuga limo suffusam, & caligantem oculorum aciem fefellerat. Ille igitur miles postquam Badacocium pervenit, hostiúmque ludibria Garaïo, ac fœdam sociorum captivitatem exposuit, Ducem commovit, ut illicò iret cõmilitonum ultum injurias, utque vi sive dolo libertatem tentaret. Erat tunc in exercitu tormentorum Præfectus Ludovicus Lancastrus non minus decore militiæ, quàm generis amplitudine clarus. Hunc jussit Garaïus tribus legionibus sumptis, ac millibus ferè delectis equitibus improvisùm, & quo maximè posset impetu ruere in externum Elvi præsidium, ubi premi labore captos ac dedecore affligi milites nunciabatur, si forsitan illi, cùm ex propinquo commilitones viderent, repentè collecto animo inter hostium tumultum, ac trepidationem elaberentur. Vastam quoque planitiem, quæ circa urbem effundebatur, cùm oleæ interjectæ, vepréſque & quidam velut sinus, flexúsque armandis insidiis accommodarent, jussit ibi equitatus occultam subsistere partem Garaïus, dum prætervecta peditum acies vel signa cum hoste conferret, vel ipsum incautum ad insidias traduceret. Lancastrus impigrè jussa Ducis exequitur, & multò antequam dies inalbesceret Elvo jam proximè infestus cum exercitu minabatur. In urbe repentè cùm turbinis instar objectus ante oculos esset hostis maximè trepidatum, suis deinde consiliis, & armis ob rem improvisam impliciti majori celeritate quàm ordine alii fusi, alii se invicem collidentes per solutas, palantésque

lantésque ferè catervas Lusitani discurrunt. At primùm ea ne fortè elabendi foret occasio, custodia Castellæ captivis intenditur; nihilo tamen minus plerique eorum ex hostium confusione, metúque animos colligentes pars pugnis, & jactatione corporis eluctantes, pars inter hostium pavorem, tumultúmque dilapsi, nonnulli fortiùs pro libertate pugnantes spiritum reddunt. Interim Alfonsum Melum, cum Joanne Costa, Michaële, Acevedo, iísque primariis exercitus Ducibus, obvióque milite cursim qui præcurrendo anteceperat iter, adjuncto progressum exorti repentè regii milites intercludunt, ingenti edita strage, ac ferè impunè diffuso cruore, ac nisi tum equitum Commissarius surgendi ex latebris nimis citò dedisset militibus signum, cæsi propemodum omnes, aut velut retibus capti insignis regiorum præda cessissent. Dum in hunc modum aperto campo confligebatur, ex urbis mœnibus, arce, cum magno fragore, impetúque à belli tormentis emissæ pilæ in vagam utrinque ruentes aciem non minus civium, quàm hostium in lato campo sternebant. Tum Rodericus Castrus Lusitanus equitum Ductor cui initio quoque imperaverat Melus ut cum reliquis peditum, equitúmque plenóque agmine rectà procederet Castellensibus obviam, ipse dum interim Melus alia semita circumductus hostico lateri improvisus incurreret, & posteà in insidias, ut diximus, eodem tramite offendit, jam hostem adeptus acriorem cum illo pugnam inierat, ibi enim Lancastrus, ibi densatus constipatúsque pedes, ibi simul eques immistus vehementius ordines impellebant. Ex adverso Lusitanus Hollandis, Gallísque militibus communitus cum omnibus nervis eodem in loco gradum intulerat, & utrinque certamen incalescebat. Neutrò fortuna hucusque inclinaverat, æquis idcircò viribus, æqua propemodum sorte in incerto judicii, spéque pendebat res, cùm ex utraque parte certantibus opportuna, & eorum, qui insidias tetenderant, & qui illas nuper evaserat, nova superveniunt auxilia. Tum verò utrinque ferocior, at ipsa inæqualis intenditur pugna. Etenim Castellensis equestri intercepta paulò ante victoria, recentíque hostium cruore perfusus, eósque semel, ac nuper vicisse memor ampliori fiducia, atque animo dimicabat, nonnullos etiam eorum saucios, multos à se paulò ante fugatos ac fusos, alios eorum idcircò timidos repetere prælium internoscebat. Is itaque in hostem cùm alacrius eo stimulo incumberet, adversa cæpit nutare acies, ordinésque denique fluere, ac remitti. Quod ubi videt Lancastrus perculsísque propterea vehementius instare nititur hostibus, brevi fistula cominus ictus, per latus & brachium cùm cutis extrema libasset, prope inani transgressa pila lethali periculo eximitur. Languere deinde, sensimque cedere Lusitanus, acrius tandem impulsus, & agminibus pressus effusa fuga agros passim campósque complere; nec potuit, quanquam vellet Lancastrus, in fugientium pugnare terga, cùm arcis, meniúmque displosis persæpè tormentis, quâ plerique ceperant fugam, protegerentur, minor propterea cædes quàm pro tanta victoria, ac bellatorum numero fuit. Digressis eo victoribus loco ubi saucios, partémque cæsorum ad urbem Melus portari curat, inter ea fœdè strata militum corpora inventus est Lusitanus exanguis macie, ac pallore confectus, extremos inter anhelitus animam agens, ultimúmque pietatis officium exposcens. Continuò sacer minister advolat cúmque Sacramento pœnitentiæ expiatum, atque refectum pro ultimo agone confortare cæpisset hominem: Nihil, inquit opus sibi solatio, & hortamento esse inter duos hinc, & inde jacentes,

jacentes, suáque manu confossos, quos & digito demonstravit, Castellæ milites expiranti. Post binas præbitas patriæ victimas se tertiam devovere. Hísque dictis efflavit animam. Tanta alia in aliam libidine incitatur æmula ratio.

Post hæc Campomajoris situ, ac munimine in Lusitania celebris municipii, dolo per Regios tentata receptio, fallaci tandem exploratoris fide corrupta est. Antonius Messia Lusitanus cùm prædia opulenta duorum in continenti regnorum limite possideret, utriusque consensu partis inter mutuas accolarum hostilitates, ea sibi ipse pacificè procurabat, allecto in magnam spem Castellensi, fore, ut emolumento rei familiaris adstrictus fidus, ac tutus hic inter hostes falleret speculator; Lusitano verò in majorem expectationem erecto, nihil omninò mercedis tantæ futurum, quod inveteratum, ac propè insitum Lusitano in Castellenses avelleret odium. Hic itaque versipellem indicem agens ea astus subtilitate falsas notitias, ingeniíque commensa struebat, subjiciebátque, vt Comitē Ognattū Alburquercicæ oræ Gubernatorem, Antoniúmque Santilisiū Judicem Castrensem sagacioris quanquam ingenii viros induxerit ad credendum, perfacilè ejus tunc opera, & artibus posse per vim, & insidias prævalidum oppidum interverti. Maximè Santilisius, cui id negotii ab Ognatto commissum fuerat, inflatis abundè promissis aggredi Lusitanum, pellicere donis, lenocinio verborum, blandimento, & comitate captare, factu quidem optimum esse, verum, & magnum lucrari insigni munere Regem, cujus pinguis & summa cum laude meritorum versura foret. Ad ea seu utilitate, seu amore, sive illecebris captum se fingit Antonius, avidúmque rem impigrè perpetrandi, prius tamen opus esse respondet pecuniæ vim magnam impendi, ut Ludovici Bainesii Campomajoris Gubernatoris, quo inconsulto, atque inscio facinus frustra foret, fides sollicitetur. Igitur Santilisius aureorum viginti millia, Ognatto ipso annuente, Messiæ pollicetur, alios prætereà honorum, & munerum cumulos, si res benè verteret, addit, tanto scilicet beneficio, Regísque amplitudini, & gratiæ munificæ pares. Approbat rem Lusitanus, & statim operam offert, inde Bainesium Campomajoris Gubernatorem, deinde Alfonsum Melum summum in ea Provincia armorum Præsidem adit, eos fraudulentum animum Santilisii, & captiosa quoque promissa docet, subjicit etiam in animo esse, ni secus illi præciperent, iisdem insidiis, ac dolis, quæ pretio artibúsque moliri in Lusitanum studebat hostis, eumdem ipsum circumvenire. Tum Melus cum multò expeditius, ac longè minori in bello dispendio astu & consilio esse nosset, quàm brachiis, armísque grassari, retortásque in auctores insidias feliciùs ut plurimum ipsas, gratiúsque succedere, ea lætus occasione laudat Messiam, jubétque illum trahere ex composito fraudem, ea ipsa deinde prudenter, ut ratio, tempúsque moneret usurus. Verumtamen secum inde reputans Melus mortalium naturam fragilem, mobilem, & ad sua desideria explenda præcipitem, simul quæ egregia animi bona in præstantissimis quoque viris, gradúque altissimo collocatis fœdaverit avaritia, quid satis vallatum, quid invium, quid impollutum auri conatibus foret, quótve fulgoribus auri intellectionis acie perstricti, rectà licet euntes offenderint ne vel in dubio versari rem tanti ponderis pateretur, néve illud malè fortaſsè tractatum, aut fraudulentum indicium innoxio tandem ipse capite lueret, statim per litteras monuit Bregantium. Constantissimæ fidei, integritatísque in primis perspectæ Gubernatore opus

Campo

Campomajori esse, ac pecuniæ assultibus invincibilis, ut incolume staret oppidum; nam auro cæperat jam Castellensis Præsidum animos pertentare, & arcium claustra perrumpere. Paucis elapsis diebus venit ad Santilisium Messia, & quemadmodum ipse fallaciter erat per Alfonsum Melum instructus, quò moras negotio subnecteret, narrat, inchoatam rem esse, retentatum, arte pellectum ac ferè jam ad proditionem præ oblata pecunia Bainesium Gubernatorem impulsum esse, ab eo tamen, ut prudentissimo viro, fortuitísque casibus pavido, & circunspecto elicere hucusque minimè potuisse nisi perplexos, ancipitésque sermones, & varia, ac trepida verba, nec in speciem implentia, nec eludentia votum. Cæterùm quod rem tantam primò propositam non statim homo aversatus horruerit, nec aures difficiles dederit, imò silentio contegat, ad eam quidem proclivis, sed suspicacis, cautique hominis, rerúmque momenta pendentis promere signa. Inter hæc expedire sibi videri, mandare militibus, ne ejus soli circuitus, qui Campomajoris fines amplecteretur, ulla hostium incursione, vel fraude per id temporis vastaretur, ut ea incolarum irritamenta quæ alienatis omninò animis novo quoquomodo nocere subeundo servitio possent, maturè cessarent, cunctáque ex ejusdem sententia, quia ea spes tunc inanis afflabat, confecta sunt. Posteà verò quàm id temporis fluxerat quod pertractati negotii maturitatem verisimilem faciebat, redit ad Santilisium Messia, & ore mendax, vultúque falsus; Rursum à se conventum esse Bainesium, pecuniæque illecebris jam irretitum polliceri proditionem enunciat. Cæterùm auri sibi promissi vel prælibare dimidium velle, ne totum deinde post rem perpetratam, seque tunc apud hostem inutilem per ejusdem arbitrium periclitetur. Castellensis, & si dolo, & ambage se facilè posse per Lusitanum ludificari suspicabatur, cùm sceleris merces perinde accipientibus tuta, ut immaturè præbentibus dubia foret, cùm levior tamen pecuniæ jactura Catholico Regi, ut majoris quidem momenti tanti oppidi accessio fuisset, decem millia aureorum, conventionis nempè dimidium, enumerat Lusitano, dat litteras ad Bainesium, satísque instructum remittit Antonium, pactæ videlicet, solutæque pecuniæ postulans à Bainesio, quo tempore, quóve aditu, quibus ipse subnixus copiis emptum jam oppidum interciperet. His Santilisii mandatis cùm ad Bainesium reversus esset Messia, fraudísque inter eos pretium peræquè divisum esset, dum consilia pariter conferunt, quibus aut plus auri captarent, aut citiùs insidiis opprimerent hostem, inter hæc comparanda, contigit ut Bregantius sicut fuerat à Melo præmonitus, ejecto statim Bainesio, Arium Saldanium multis secum fiduciæ nodis obstrictum Cāpomajoris custodiæ sufficeret, simul eodem etiā tempore Ognatto ad ampliora ejúsque ingenio, & indole digna munia ab ipso Rege ad aulam Catholicam accersito, ut Alburquercicæ quoque oræ quam Ognattus Comes tenebat, Gullielmus Burgius præficeretur. Verisimilem igitur ex nova gubernii mutatione, reversus cùm esset inde Messia, difficultatis interjectæque moræ cum Santilisio causam prætexens, nihilo secius adjecit recentem Gubernatorem numeratæ pecuniæ parte corruptum id ipsum quoque sentire. Ea res, ut par erat, à Santilisio, Burgio, & Lusitano simul excutitur; vires ad opus examinantur, convenítque postremò quo ordine, ac ratione arx, oppidúmque à Castellensibus furtim appeterentur. Cæterùm hæc Ario Saldanio relatum Antonium, ut ipse dicebat cùm remeare de more vellet, comprehendi statim præcepit Burgius, ac more

militiæ

militiæ quia obligatus pecunia erat, loco obſidis cuſtodiri, quemadmodum enim novum regimen ineuntes vitio naturæ potiùs, quàm cauſæ rigidiores ut plurimùm rerum anteà geſtarum ſolent cenſores eſſe, in hoc autem negotio nimia etiam in operando credulitas cùm verè aliquid inſectandi materiem offerret gravius idcircò reprehenderat Burgius præproperè, ac ſtultè jactam pecuniam illam fuiſſe, nec eſſe tanti æſtimandam tortuoſi profectò hoſtis, Luſitaníque ſemper fallacis, validíſque de cauſis Caſtellæ nomini infenſi fidem. Sed contra niti Meſſia, multos in eo oppido ſcilicet præſto ſibi eſſe clientes amicos, & pecunia, & blanditiis jampridem municipes captos, jacere autem perdíque omnia inter conatus, & arma factionis ſublato Duce. Itaque abſente ſe, neque illos, neque Saldanium Caſtellenſes in opidum admiſſuros, aut ipſum igitur ſolvi cuſtodia, & in oppidum mitti oportere, aut novi nihil moliri; nec tamen per hæc verba mollito Burgio ut potiora omnia Luſitana fide cenſenti, Santiliſius poſtremò interceſſit, ea de Meſſiæ ſtudio, dudúmque ſibi comperta fidelitate latè commemorans Burgio, ut hic pudore potiùs, quàm ratione propoſita fructus ægrè tandem Luſitanum dimiſerit. Verumtamen acris ea ipſa de re cùm ſerperet intùs ſollicito Duci ſuſpicio, ne improvidè copias tanto periculo objiceret, in hunc modum anteà decrevit hoſtium conſilia, & habitum explorare. In utriuſque regni confinio Eremita quidam agebat, qui per occaſionem quotidianam petendi ſtipem, in oppido, ac regiis caſtris liberiùs, ac ſæpiùs verſari ſolebat. Erat etiam in homine præter æternam pietatis, ac rerum contemptum imaginem in rem intentam colludentia compoſiti oculi, macies, pallórque oris, ac ferè inedia ac vigilia perempti cum ſqualida veſte, barbáque. Hunc ergo pecunia ſubornat Burgius ut conſuetæ per eleemoſinæ ſpeciem Campomajorem adeat, omnia quæ hoſtis inibi fortè pararet exploret, exploratáque ſibi quàm celerrimè deferat: aptúſque in primis ille Eremita ſuſtinendo negotio erat, cùm jam ſenex, emeritæque militiæ alimentorum inopia ductus inſtitutum mutaſſet. Hic igitur primis ſe ferè intendentibus tenebris Campomajorem ingreſſus, poſtquam oſtiatim pergengovagus ea, quæ ad rem faciebant diligenter obſervat, ac luſtrat, inde celerius ad Burgium regreſſus, vidiſſe ſe memorat oppidum armis, militibus, equis cum magno ex omni parte tumultu, atque ſtrepitu æſtuans, inſuper miſſis à Melo præſidiariis ab Elvo cohortibus ex omnibus copiis alias in arcis, & oppidi ſtationem, alias ad foris tendendas accedentem in hoſtem inſidias conſtitutas intellexiſſe: Antonium verò Meſſiam Meli mandato in arctam cuſtodiã conjectum eſſe. Quæ cùm Burgius iratus, ac triſtis audiſſet, & ſe illuſum à Luſitano, & temerè aurum in hoſtis ſinum effuſum, & ſaniori Meli conſilio pro delati pignore indicii exploratorem in vincula impactum eſſe, tunc Santiliſii facilitate, atque ignavia multum increpita pugnæ apparatum diſſolvit. Cæterùm Dux Luſitanus, qui per rejectas, ut falsò putaverat, in inſidiatores ipſos inſidias, jam affatim ſanguinis hoſtium, & prædarum, & gloriæ voraverat animo ea demum ſpe devolutus, & animo hæſitans, num Antonius idem Meſſia ſpe duplicis quæſtus illectus fidem ancipitem ducens negotium intervertiſſet ex qua jacebat cuſtodia hominem ſtatim extractum, vinculíſque conſtrictum, ad dicendam Uliſippone corã Judice cauſam deduci juſſit, ibíque per corporis cruciatus, ac ſæviora tormenta extremo tandem ſupplicio, non ſceleris notæ ſubtractus Antonius propè fatalem proditoribus pœnam ſuſtulit.

Sic

Sic propter Burgi consilium insidiarum utrinque expectatione delusa, Alfonsus Melus hac irrita expeditione perculsus, simul quod paulò antè circa Elvum per Castellensem insidiis equestribus penè obrutus offendisset, præclaro quoquam opere cupiebat quasi demere sibi ignominiam, metúque rursus injecto compescere hostem. Jubet itaque Sancium Emanuelem, & Ferdinandum Tellium Tribunos militum cum majori exercitus parte in Castellam evadere, quámque ibi sors, & occasio rem belli agendam præ se tulisset, aggrederentur, nullo quidem certiori consilio, aut mandato, tanta quidem inhæserat Duci talium commilitonum de animi alacritate, & fiducia, ac bellica disciplina. Tellius cui per id tempus ut seniori armorum imperium obtigerat, silentio noctis egressus repentè Valverdem ducit quò dolo primùm aditus patuit, mox & excidium in hunc modum secutum est. Mille fermè Castellæ milites pro Valverdis præsidio stabant, sed cùm solito segniùs, atque solutiùs, prima quæ mœnia tenebat, vigilia consisteret, hæc Lusitana ab una cohortéque longiùs progressa socialia propè muros insignia, & falsò vernaculæ sonitum linguæ jactabat primò decepta, mox facilè fusa, & fugata hinc liberum dedit confertis hostibus aditum. Occupatus hîc fraudibus locus ferocius tantisper à Lusitano defensus est, donec reliqua retrò ex industria latebris tecta, signo sublato, cucurrit acies. Ibi tunc editur strages, qualem amoto penitùs metu, eff ænium irarum solent aculei, & mutuò exardentia conflare odia; nam Castellenses cæteri milites, qui priusquam invasos jam sese circunsessos atque improvisò captos esse senserunt, id porrò fortuitum, atque intestinum esse primò tumultum existimantes, dum ferè inermes, ac seminudi ad clamorem, ad arma circunsonantia concurrunt, temerè armatos incidentes in hostes sternuntur, oppidanos verò plerosque semisopitos, jacentes, aut exire cunctantes, aut fuga deprehensos ferrum, aut flamma consumpsit. Ex eo luctus, ubique gemitus, clamor, & dissipatæ per domos, ac templa flammæ, & collabentium ruina tectorum, & fragor & cædis, ignísque confusa strages, Lusitanósque impunè sparsímque jam discurrentes, alios rapinæ, alios stupra, alios cruoris aviditas tenet. Ex protestantibus Angli Hollandis, Gallísque intermisti, cùm religioni quoque insultarent, sacra spolia, & ornamenta diripiunt, & polluunt: tandem opulenta congesta præda, & Valverde direpta, incensáque discedunt. Post cursim hæc omnia æquè sævè, ac feliciter acta consultum est inter Duces, utrum fessis, prædísque vehendis implicitis requiem, & otium militibus darent, an propitio fortunæ cursu, spéque nova calentibus militum animis uterentur. Retrocedere copias, temperare fortunæ cursui, lassósque per quietem reficere milites censebat Tellius, contra disseruit Sancius Emanuël, animóque ac bellatorum arbitrio in eo discrimine, ac dubio utendum esse respondit, ne gloriæ, ne prædæ stimulis jam excitata torpesceret militum virtus, néve afflantem modò fortunam spernentes, per inertiam, ac desidiam deinde cùm reflantem vidissent, dolerent. Postquam ergo per ipsos Duces voluntate militum explorata, iidem ferociter pugnam deposcunt, ad Elcam extemplò ducuntur. Militaris Alcantaræ Ordinis tenue, & exiguum hoc oppidum juris est; seipso quoque indefensum, ac propè patens, natura tamen, & opere, sitúque sublimi assidentem prævalidam habet arcem. Hic à principio locus Alburquercica ditione complexus parebat Comiti Ognatto, post illius oræ tractu Badacocii regimini jussu Regis adjecto, quod situs ejus in medio

dio esset, dubitabatur, ad Garaïum Esca tuenda, qui per id temporis Badacio, an ad Albanum Ducem, qui Civitati Roderici cùm armorum imperio præesset, jurè spectaret. Eò demum cum copiis Tellius evectus, nullo adversante, statim occupat oppidum jam ab incolis derelictum; qui appropinquantium illuc armorum, & hostium audito strepitu, quæ citò asportari facilè poterant, fortunarum suarum collecto fasce, dilapsi omnes in loca munita erant. Arcem hostis subinde pulsat, eámque ad longam quidem obsidionem tum cibariis, tum militari præsidio indigentem, Præfectus, qui aderat, nullo tunc oppugnando, aut propugnando fortunæ præmisso, aut virtutis experimento, seu temporis spatio ad primum tormenti bellici jactum Lusitano turpiter prodit. Erat arx præter loci, ac structuræ singulare munimen haud procul Lusitaniæ finibus sita, simul ipsa opportuna, quæ reciprocos commeatus, si à Lusitano retenta esset, Castellensibus intercluderet. Defendere idcircò, & pro viribus eam sustinere cùm Lusitanus cogitavisset, munit illicò arcem trecentis veteranis militibus, belli machinis, alimenti, nitratíque pulveris copia, ejus tutela, & custodia Sancio Emanuëli ut in primis egregio, atque impigrò Duci committitur, ac si urgeret fortasse hostis suppetias Tellius ferre pollicitus cum reliquis copiis Lusitaniam repetiit.

De his, quæ Elcæ contigerant, rebus, quod proximus loco esset, cùm prior, certiórque factus esset Albanus, nihil porrò cunctatus sui ne juris, an alieni ager ille vastatus, & arx Regi Catholico adempta censenda esset, Garaïo quoque inconsulto, velut æmuli imparitate contempta, Viverum statim Legatum Joannémque Suarium cum quinque propè millibus peditum, mille & quingentis equitibus mittit amissam ad arcem, oppidúmque recipiendum. His igitur copiis infestos ad arcem Castellæ milites succedentes, dum illam incumbunt primo recipere impetu frequens, & ignea ex tormentis muralibus pestis effusa magna cum strage retraxit. Eo vulnere cautior factus deinde Viverus, ideóque ad longiorem moliendam obsidionem conversus aggerem jaci, valla componi, præliarésque suggestus multis in locis erigi curat. Hæc molientem casu interceptæ cum tabellario literæ, quæ proximè adesse hostium auxilia significabant, eum ab incæpto averterũt. Erat ambiguæ scriptionis sensus obscurus. Elicere porrò ab hominis ore quod implicato, ac dubio stylo latebat Viverus intendens, admotis primò tormentis tabellarium excruciari, mox pertinaciter reticentem inter laqueos, & ignes jugulari præcepit. Satis tamen & ipse certus propè jam hostium imminere subsidia, ea obsidionis omninò forma intermissa, arci propinquum occupat fontem, quo iis impeditior, qui in arce erant inclusi, aquandi commoditas foret, simul vias, & obliquos passim tramites insidere, nè ex aliquo loco pateret obsessis, presśisque hostibus commeatus, partitos milites jubet. Elevat ipse tandem in locò arci oppositum opportuno validum munimentum, unde sæpiùs obsidionalia belli tormenta excussa illam diverberabant. Ita enim, si distulissent Lusitani subsidia, breviter arx videbatur aut impetu armorum, aut rerum egestate lapsura, sin autem properassent, tunc universas colligere vires, statímque plenam in hostem dirigere aciem in promptu Vivero fuisset. Joannes intereà Garaïus Elcanæ arcis jactura comperta, Albæque Ducem sua auctoritate neglecta in ejusdem ditionis, jurísque circuitum, seipsò inconsultò, exercitum præmisisse, conceptam animo iram, quam apertè in Albanum propter viri fastigium effun-

dere minimè poterat, dolo, & fallacia cunctationis explebat. Laturum igitur arcem obsidentibus opem Gullielmum Burgium Garaïus cum quinque equitum turmis, & unica legione dimittit, Alcantaræ quoque jussum perque interpositos propè vicos aliam conscribere legionem tumultuariam, iisque viribus ad urgendum arcis obsidium, vel cum hoste, si copia foret, pugnandum Albano militi se conjungere. Verùm hæc intempesta legendi, cogendíque militem mora, cùm expeditior eo tempore instaret, & alacer hostis, negotium prorsus evertit. Lusitanus quippè sollicitus, pavidúsque, ne Albani copiæ per Garaïum intenderentur, exercitu quàm celeriter aucto jam ad solvendum arcis obsidium moverat. Tripartitò Lusitana pergebat acies, hinc hostiles ut illas, quæ ad fontis custodiam sedebant, incesserent turmas, hinc ut tormentarium suggestum aggrederetur arci oppositum, infestúmque cæteræ copiæ directum iter eæque paulùm inflexæ, extentæque obliquos etiam, quos hostes insederant, celeri gradu petebant calles. Erátque tunc Ferdinando Tellio consilio priusquam in orbem se cogerent hostes, & integram aciem ad pugnam instruerent, ita divisos, ac robore diminutos majori cum numero excipere. Arte etiam, & fuco composita prima Lusitani exercitus facies erat, in quo hominum supra numerum militaria signa, tubicines, exultantium, sibilantiúmque tumultus, atque clamores militum apparebant, raráque ipsa incedentium militum agmina, quibuscunque in aciem per iter acceptis agrestibus obviis, dolo referta re ipsa belli majorem molem, ampliorémque pugnæ apparatum, minásque præbebant. Viverus autem spe undique abscissa à Garaïo promissæ opis, simul terribili in speciem objecta Lusitana repentè acie, cùm aurium, tum oculorum ludibrio captus, ac trepidus, obsidione relicta, vasa raptim colligere, & compositè ac sensim recedere milites jubet, ne soluti, aut fugaces conspecti ab hostibus ordines avidiùs instandi, atque in eorum quoque terga ruendi, plus ideò sibi fidentibus Lusitanis incitamento forent. Videt hoc Lusitanus, cúmque plus ipse dolo, & industria, quàm viribus fretus rem promovisset, hostium percautus vestigiis insistens, eos in arcto per viam obsidere, aut eludere, aut iniquo intercipere loco desiderabat. Idipsum metuens Viverus, & quod appetentis obscuritas noctis viam militibus implicabat, & quod agmina raptim fugientium in modum ibant, flexit tandem ad oppidum Sancti Martini mœnibus ibi sese, nisi animo, & copiis pro tempore defensurus. Tria millia circiter militum ex toto exercitu inclusa mœnia oppidi tenuere. Reliquos metu, seu industria, seu errore palantes suis, quas huc usque collegerat, viribus Burgius adjunxit. Is apud Sillerum moram id temporis faciens imperata à Garaïo subsidia parabat, cùm à dissipato, fusóque passim milite accepit, disjectam arcis obsidionem esse, prospero eventu inflatum euntem longè institisse cedentibus hostem, Regiósque in oppido clausos, atque constrictos jam omni belli terrore, ac miseria circunsideri, in arcto rem esse, ac nisi properè subveniret, flamma ferróque ex oppido bustum futurum. Itaque Burgius jam satis anteà collecto, & adventitio quoque subinde milite auctus ad Sanctum Martinum properat. In Castellæ propè termino jacet oppidum. Hinc aspera ipsum præruptáque juga cingunt, quà Lusitaniam spectat haud latè inde patens funditur aditus; montis enim ferè continens dorsum, & per ambitum oppidi longè, latéque protentum quodam velut sinu, flexú-

que

que curvatur qui in planitiem inde porrigitur, & viam molliorem per eas quaſi fauces aperit Luſitaniæ. Talis igitur oppidi in hunc modum erat tunc conſtituta per Luſitanum Ducem obſidio. Ceperat ille primò Divi Franciſci, quod extra, & contra oppidum ſitum cœnobium erat, ibíque tormentarium ſuggeſtum fixerat. Fontem deinde, quem Aghinaldum incolæ appellant, quod ea ſiccitate, æſtúque ſqualeret regio, & via etiam eſſet, quà tranſeuntes ferre opus erat obſeſſis Caſtellæ milites opem, equitum, peditúmque ſtationibus communierat. Reliqua agmina Luſitana minis, ictibus variis armis infeſta, & prementia fortiter oppidum circunſtabant. In hoc ſtatu rerum ſubſidiariis cum copiis repentè Burgius à fronte conſpectus eſt. Unde nec longo ipſe intervallo diſjunctus, quaſi pugnæ proludere miſſilibus vellet, inceſſere cœpit hoſtem, mox ſolutas quaſdam peditum turmas in ſumma collium, qui penè oppidum ambiebant, aſcendere juſſit, quo loco ſeſe atque illam oppidi partem quæ collibus erat obverſa defenderent, ac ſi fortè inclinaret poſteà collata cùm hoſtibus acies prompta ſubſidia forent. Eo quoque tempore Dux Luſitanus expeditos progreſſos equites per levium momenta certaminum juſſit animos hoſtium, viréſque explorare, qui porrò propiùs illati tunc velitantes, & alterno acceſſu, receſſúque per induſtriam fallentes, atque extrema ſæpè laterum inſectantes, poſtquam preſſum, clauſúmque vident in ſuis ordinibus Caſtellenſem, ad Tellium tandem regrediuntur, ac nunciant, optimè inſtructum, ſed imparem ipſis Caſtellenſem pro numero viſum, ſimul agreſtium colluvie, bellíque penitus rudium juga illa montium, dorſúmque paſſim expleta, maturato igitur opus eſſe, ne ad conferendam obſeſſis opem, vis quæ coïre facilè potuiſſet, hoſtium fortaſſè major ingrueret. Ea res impulit Tellium ad acriùs urgendam oppidi obſidionem. Quocirca parte exercitus contra Burgium, ne terga ille vel latera circuiret, objecta, ipſe ferocior in oppidum ruit, ac ſolito enixiùs obſidionem intendit. Pugna vehementior utrinque quàm pro loco, ac numero militum agebatur, infra ſclopis, & longioribus haſtis quia humilis, nec ulla diſtincta lorica murorum. ſtructura erat, aliis deſuper armis, & candenti ſæpè fuſa materie, & provolutis lapidibus incumbentium in hoſtem; nec minus quidem jactata lingua conviciis quàm ferro, ignibúſque hinc, & inde furebat dextera, apparebátque tantum impetus, ardoríſque & nervorum, & animorum, quod æquè hoſtes acerrimè exagitabat per victoriam certamen primo quoque tempore dirempturum. Tum verò opportunè militibus, oppidaníſque pro murorum defenſione laborantibus affuit, agreſtium, peditúmque ſubſidium, ac turma qui Burgii mandato impendentes oppido colles inſederant. Illi enim ex tuto, atque edito loco majoribus ſclopis nunc latus hoſtile, nunc frontem petebant; lapidum etiam imber ex contortis fundis effuſus, ſimul tripudia, ſibilus, clamor velut ſine metu inſultantium, ac ferientium non minus præliares conatus hoſtium, quàm vim animorum frangebant. Læti hæc oppidani conſpiciunt, proinde jam animo, viribúſque refecti alacriùs, & fortiùs in Luſitanum inſiſtunt; inde prælium æquatum eſt, cùm propugnatorum conſtantia, virtúſque murorum fragilitatem ſuppleret, & in quo rabies, furórque pugnantium, & impetentium quoque numerus ſuperabat, opportunè diſpoſita ſuper colles auxilia apud Caſtellenſes explerent. Dum circa oppidum in hunc modum ardebat pugna; Quæ nuper

à Tellio copiæ præmissæ fuerant, ut impedirent Burgium, ne obsessis in oppido possent succurrere sociis, jam collatis cum regiis militibus signis cautiùs, quàm acrius certamen trahebant, remorari quidem suppetias oppido Lusitano tantummodò intento; Castellense, quod id sublati militiæ nervi certum excidium oppidi contraxisset, eludere, aut ducere idcircò pugnam allaborante. Cùm igitur neutri rei summam extremo periculo objicerent, nox prælium divisit. Hinc Burgius ad castra reversus, & valdè anxius, quid utile sibi foret in re tam ancipiti statuendum, hoc propemodo vocatos alloquitur Duces.

„ Illo furore, illa audacia obsessi, im„pulsíque violenter ab hostibus oppi„di jam penitùs propè quassa crebrís„que lacera ictibus cõspici mœnia, iís„que prætereà reficiendis vix integram „noctem sufficere, quando etiam per „tot saucios, stratósque pugnando mi„lites, & qui metu quoque diffugerant, „essent admodum diminutæ propu„gnatoribus copiæ. Cunctatione, aut „variis assultibus ibi, falsóque dunta„xat armorum objecto fulgore velle „cum hostibus uti, fortunæ intereà suf„fugia vel casus bellicos expectantes, „id prohibere quidem oppidi angu„stias, quodvis tunc hostilis, arctiùs „subinde fames, & rerum omnium „egestas pressura esset. Omnia itaque „sibi in eo negotio circunspicienti fi„duciam undique imminui, pericula „contra, animíque ægritudines cres„cere, nec aliud profectò diuturnam „in loco illo moram, & otium ipsi vi„deri comparaturum fuisse, nisi fœdæ „sociorum internecionis interesse spe„ctaculo, oculísque profusum impunè „cruorem, auribúsque cadentium, at„que spirantium gemitus, & ululatus „haurire, hásque insuper tandem in„felicis pugnæ reliquias spe, atque vi„ribus fractiores, ac perterritas quo„que tantæ spectatæ cladis exemplo „ commilitonum suorum funera per „ sua ipsa corpora cumulare, si statim „ conserere manus cum hostibus vel„ lent, imparibus nervis, graviorísque „ periculo pugnaturos. Consulerent „ itaque Duces utrum exigua ibi cum „ spe manendum, an abeundum, an „ sors extrema tentanda certaminis es„ set, & per hoc geminato quoque pe„ riculo municipii jam in agone peri„ clitantis, & copiarum illarum dunta„ xat fortuna subnixi. Post hæc & alia „ ad rem similiter dicta, agitatis in concilio sententiis, cùm plerísque Ducibus placuisset, ut ubi vires deficerent, astus suppleret, postremò inter omnes convenit, ut primo mane inspectantibus hostibus tanquam receptum illis præripere, itérque intercludere cogitarent, Valverdem versus discederet acies, néve repentè certa spe opis, qua unicè niteretur oppidanus excussus submitteret animos, ea ipsa nocte secretò Burgius moneret Arnaldum Sancti Martini Gubernatorem, quod ex loco quem ceperant, cùm dies illuxisset, sua spontè copiæ moturæ essent, eo planè consilio, quo citiùs illius oppidi obsidio dissolveretur, prospiceret ergo ne turbamento, aut metui fartasè municipibus esset, quod paulò pòst in Lusitani perniciem, ac pestem volvendum foret. His illa nocte tumultuariè decretis rebus, actísque oriente jam sole mirabundus aspexit Tellius colligere vasa hostem, loco moveri signa, suísque ordinibus clausum paulatim effluere militem, eóque metui permista plus admiratio rem intuenti crescrebat, quod nulla tunc profectionis tam subitæ ratio, aut incussæ repentè formidinis causa multa Tellio volventi occurrebat. Frequentem etiam per id tempus intelligebat ab Duce Albano delectum pro auxiliaribus copiis indictum esse, nec verisimile videbatur, exercitus partis, quæ ejus fidei commissa erat,

in

in discrimine jam constitutæ forè omninò Garaïum impigrum Ducem immemorem. Anxius itaque Lusitanus, gravíque suspicione commotus, intercipi sibi cum illo consilio iter, atque in alieno, & hostico solo, ac maximè inculto, qua sese armis, qua rerum inopia, transitúsque difficultate præcludi, opprimíque & perquàm facilè fore, ut cùm mox Albani milites accessissent conjunctis utrinque copiis, ipsius jam cædibus imminutus, & opere lassus exercitus obrueretur, cùm perexiguus deinde, vel ejus oppidi excidio futurus esset laboriosæ victoriæ fructus, his scilicet curis in animo fluctuans, ac trepidus receptui signum denique dedit, atque obsidionem irritam sustulit. Inde celerius ad Eliam pergit, oppidum urit, arcem exscindit certaminis causam, propinqua corrumpit, abundantíque subvecta præda in Lusitaniam revertitur. Inter hæc Castellensis, qui sub montium radicibus latitans quid tandem consilii caperet Lusitanus expectatione suspensus hærebat, paulò pòst è latebra egressus ubi dilapsos hostes, ereptúmque obsidioni, ut sperabat, oppidum vidit, in eodem quo se abdiderat loco constitit, donec Albani jussu collecta ampliora accessere subsidia. Quibus satis exercitus confirmatus, hinc Vivero, inde Burgio imperante in Lusitaniæ fines populabundus irrupit. Ea porrò incursione militum impetúque quamplura circumincensa, ac direpta minora oppida sunt, errantium fortè pecorum, commeatus, rusticorum bonorum pars ferro, flammáque corrupta, pars major abstracta, atque in prædam congesta est, cúmque agros passim fumantes, & tuguria, atque tecta flagrantia, & persultantem hostem, & omnia in tumultu, atque præda cruentè raptari cerneret Lusitanus, quia pari tum ille carebat, quam hosti opponeret, acie, mœnibus circunseptus ibi otiosus, ac tristis domesticæ cladis spectator assedit. Cæterùm hujus bellicæ expeditionis posterorum memoria dignum, id unum non prætermiserim, quod adversus Escalam ignobile quoddam oppidum accidisse Lusitani scriptores memorant. Castellensis cum militum multitudine, tum fortunæ successibus fretus, dum incautè in oppidum illud invehitur, majus profectò, quàm pro murorum ibi debilitate, aut defensorum numero reri poterat, luctamen offendit. Stabant enim Lusitani corpore erecti, gradu suo immobiles, confertíque supra pinnas, ambitúmque murorum, fistulas inde igneas celeriter onerantes, displodentésque, omníque genere armorum, atque missilium Castellenses arcentes, ac vulnerantes; & gloriæ ultionísque cupidine supra modum incensis non languor, non æstus, non præsens obversa, ac multiplex mortis imago inter vulnera, & cædes mistúmque sudore, ac pulvere sanguinem eo tempore satis præliantibus erat, ut quidquam de iniqua, ac pertinaci ea pugna remitterent, ferire, quàm sibi cavere, vincere, aut mori quisque obstinatus in vestigio malebat. Aderant pugnæ quoque hortatrices uxores, matrésque municipum, illæ per brachia exhibita viros, hæ nuda per ubera liberos comprecantes, obtestantésque ne vitam potiorem quàm libertatem, ac patriam ducerent; lucem ipsam, spiritúmque deformem, & omnigenæ mortis suppliciíque teterrimum fore superbo, & crudeli Castellensium relictum arbitrio; Esse pietatis, nequaquam sævitiæ utcúmque victoris antevertere cruciatus, prævenire ludibria; uxores idcircò mancipata sponsione corpora, spiritus matres, ac lucis usuram corporísque concretionem ac nexum ex propriis visceribus præbita pro suo quásque jure in ea reipublicæ causa repetere, nec se quidem superstites ruinarum mobilibus fore. Tandem cæsorum super

corporum struem, igníque torrida saxa, patriámque favilla, ac cinere comminutam, ac tumulatam tam inhumano, tam barbaro dignum hoste triumphum construerent. Hæc passim clamantes ac fœminæ repetentes effusas inter pilas, protentas in prælio hastas, enséſque rotantes audebant inferre se, virisque pugnantibus arma, aliis pulverem belli, aliis & fessis præbere cibum, quibusdam fortè labantibus verbis, vultúque incusso pudore virtutem acuere certabant. Majorem diei partem mirabile, & atrox hujusmodi prælium absumpserat, cùm imparatos tunc oppidanos, quia nihil antea minùs, quàm impeti ab hoste timuerant, defecit tandem nitratus pulvis, vanè jam illis obstrepente ferocia, armorum usu prohibitis, instrumentísque tutelæ in medio conflictus ardore sublatis. Plures ergo per aditus belli tormentis effossos impetum facientes, alii per scalas raptim applicitas subeuntes, cùm segnius velut manibus captus instaret hostis, Castellenses in oppidum irruunt. Tum verò undique obvii tam viri, quàm fœminæ trucidantur, plerique dispersi consilii inopes, vitabundi partim propinquas domos, partim incertas quærere latebras, multi ne victi quidem, stratíque cedere, imò etiam ire armatis inermes obviam, & quibus arma non erant, impellere saxa niti: fregit tandem rigorem animi tantum extrema necessitas, insanúsque ille impetus, atque animi ardor, quo furialibus tanquam stimulis Lusitanus impulsus exarserat, ira, ac licentia victoris contritus est. Singularis, & clarior tamen in hoc ultimo rerum enituit excidio muliebris virtutis, atque animi laus, inter quas memorabiles fortitudine fœminas, referunt patruum ab una Castellæ partibus adhærentem, ac transfugam ictu lapidis interfectum; ab altera verò domi suæ circunsessa, ac restricta, cùm fores hostes revellere niterentur, lapidibus facibus, oleo ferventi, similíque materia conjectis quatuor Castellenses prostratos esse; tandem circuisse hostes, tectóque conscenso perinde emissam sclopo majori glandem egregiam mulierem confossam. Postremò ex hoc, aliísque oppidis cursim depopulatis, nonnullis etiam excisis, atque combustis, ditissima parta præda, in Castellam exercitus rediit.

His ita gestis parvo post intervallo refriguit in Lusitania bellum ob institutum à Catholico Rege ad Catalaunam Provinciam iter, cujus præsentia Regis quemadmodum res aucta est Catalauna, ita ejusdem absentia res est Lusitana Castellensibus imminuta. Regii hujus itineris motum, & causam adscribunt plerique Isabellæ Borbonicæ uxori Catholici Regis, altius petito principio à frequentibus scilicet, acribúsque quas ea per id temporis exercebat cum Olivario contentionibus, quem ut illo potentiæ apice, & comparatione æmulationis omninò secum indignum regia fœmina contemnebat, eò plus animo cruciabatur, sese Reginam, ac duplex sanè regale jactantem stemma consilio, auctoritate, gratia apud Regem privato homini concessisse, dolebátque præsertim quod hæc sibi inflicta per æmulum contumelia palàm per ora vulgi, ac remotas Principum aulas circunferretur. His accesserat, satis quoque Reginæ, nec sine magno sensus angore, atque odio compertum esse, studio seu joco, & verborum lenociniis, & fuco in animo Regis indidisse Olivarium, mulieres ad gubernationem inertes, ac planè fluidas edendis tantummodo fœtibus, educandæque proli à natura vel Numine destinatas domesticis curis, & muliebribus otiis omninò tradendas esse; solidæ nihil in illis, nihil veræ, nudæque virtutis hærere, nec foris quidem minùs ex calamistris, atque pigmentis pulchritudinem oris, quàm ex fictis

virtutibus

virtutibus intus ſpeciem animi ſuffurari. Hæc pravo Olivarii ſtudio in animo Regis immiſſa, & faciliùs à Rege quàm vera res eſſet, accepta, ut contrà factis Regina refelleret ſummopere optaret abeſſe Regem, quò Caſtellæ regimine ſibi ob Regis abſentiam tranſmiſſo per hoc temporis ſpatium gubernacula ſuſtinendi dolo ſuppreſſas, vel iniquè detortas ab æmulo ingenii, atque animi dotes Regina palàm exprimeret. Ad hoc nonnihil ex reipublicæ cura deſumptum, ut facilè eſt ſibimet blandienti ubi nec copia eſt, privatæ curæ publicam nectere illam etiam adhortabatur, mutatio ſcilicet loci quam è Mantua Carpetana digreſſus facturus Rex eſſet, quippè quæ velut ex abdita cauſa volvere ſoleat interdum ſecunda, vel triſtia curricula rerum, atque ita res quidem ea tempeſtate decurrerent, ut ſi mutatio aliqua interceſſiſſet, nihil Regi ac reipublicæ niſi propitium, nil Olivario niſi infelix, ac præter votum accidere potuiſſet; nec porrò id quoque alienum à Reginæ conſilio erat ab eo nempè loco ſtudentem illecebris Regem, marcentem otio, ac velut torpedine fractum, geminatas ſui Imperii clades, quibus totus fermè Orbis concuſſus fuerat, vix dum animo ſentientem abripere, & quodammodo cœlum, ſolúmque vertenti puram, & integram illi mentem, & animi valetudinem reſtituere; poſtremò ut extractus ab Olivarii cuſtodia ſeu diſciplina Ludiquaſi magiſtri per iter, aut alibi Rex aſſueſceret circunſpicere, noſcere, gratas offerre ſubditorum quæſtibus aures, ac per mitia reſponſa doloris ſolatia reddere, utque puerili tandem tutelæ ſubductus ſuo jure, ſuo ingenio, ſua auctoritate Rex uteretur. Huc profectò quà privata, quà ex publica utilitate rationem, & vim haurientia ſpectabant Reginæ conſilia, quæ ideò per ſe clientéſque ſuos, & eos Olivario maximè inviſos profectionem Regis urgebat. Contra Olivarius, quem nec Reginæ conatus, artéſque, nec ratio illa propoſiti fugiebat, & ſolertiæ, atque induſtriæ acumine ipſe, niſi eas aliquando fortuna deſeruiſſet, longè ſuperior æmulis erat, nectere idcircò difficultates, interponere moras, modo Regem, modo Reginam ex ejuſdem tela retextis Reginæ filis per alias fallaces ſubtilioréſque compoſitas artes decipere velle. Regi præſertim, ac ſæpè iterando ingerebat;
“ Diſceſſum ejus ad Aragoniam Luſi-
“ taniæ rebus ſummè perniciosum, Ca-
“ talauniæ minimè profuturum cùm
“ prævalido hæc innitatur exercitu, il-
“ lam verò copiis egentem, atque
“ enervatam præter immodicos regii
“ itineris ſumptus, qui privatas comi-
“ tum domos, qui perfractum jam Re-
“ gis exhauſiſſent ærarium, accideret
“ etiam, ut longinquitas Regis affligeret. Utiliùs profectò videri, ut quæ
“ profuſius in viæ regiæ apparatum
“ conferenda pecunia eſſet utrique ju-
“ vando partita bello, interim Rex avi
“ Regis exemplo ficti quondam in
“ Belgium armis, ac tumultibus ſciſ-
“ ſum itineris, perrecturi ſui pompam
“ magnificè ſtrueret, falſáſque jaceret
“ paſſim propinqui diſceſſus voces,
“ certo, arcanóque tamen conſilio Im-
“ perii arcem non deſerendi, ita nam-
“ que dicebat ſua ipſum Regem pro-
“ pinquitate Luſitaniæ rebus optimè
“ conſulturum, ſpéque præſentiæ Ca-
“ talaunis oblata, eáque artibus innu-
“ trita, acriores bellum ibi trahentibus
“ ſtimulos additurum fuiſſe, dum mul-
“ ta, & magna quoque incidentia per
“ iter diſcrimina pateant, unóque ipſo
“ capite tot imperia, tot hominum mil-
“ lia pendentia in periculum contra-
“ hantur. His adderet etiam, quod in-
“ ter varios, ac dubios fortunæ caſus
“ martíſque communia ludibria, ſi pa-
“ rum, aut nihil oſtenſus Regis aſpec-
“ tus coram urgendo proficeret, ac

„ velut post fortiùs nequicquam emissum in hostem jaculum, quasi mutila, expésque torperet ad cætera manus, irrito jam supremæ majestatis conatu, summáque populi expectatione delusa, quid ampliùs Regi futurum, quod in extremo collabentis Imperii opponere posset hostibus. Non omnes tam citò esse hostibus copias, virésque explicandas. Esse aliquod summis præcipuè Regibus reservatum, quod multò magis per inexpertam, offuso procul in speciem terrore, quàm reipsa per vim proximè applicitam valeat. Hæc & talia Olivarium sagaciter obtendentem fortuna magis quàm ars, sive ingenium destituebat. Multiplici namque & eo ubique propè improspero bello Hispaniæ rebus attritis, Imperiúmque tum alia post aliam ruina præmente, cum pro tempore alacriùs Olivarii obtrectatores arrecti tam ipsius rectè, quàm malè gesta per omnia momenta calumniarentur, vacua propè ipsius apud Regem intrinsecus gratia, fluxa etiam & imbecillis in speciem erat. Igitur cùm in Status Senatu Olivarii ferè cadentis jam claudicaret auctoritas, porrò tunc pro Regina, & contrà Olivarium consiliariorum studiis accensis, & causa longè discussa, ea in Senatu sententia in gratiam Reginæ vicit, quæ Regis profectionem ad Aragoniam probaverat. Verumtamen Olivarius, cùm magna esset constantia animi, variísque ingenii ambagibus præditus, tum regiæ indolis peritissimus, novo commento statuit decretum, jussúmque ad Aragoniam abrumpere. Procul à Mantua Carpetanorum septem circiter leucas Aranucecium amænus in primis recessus, suetæque Regum delitiæ, quò fessi negotiis solent quandoque divertere, jacet. Cœli salubritas, soli cultioris ubertas, ex binis propè collatis amnibus irriguæ passim manantes aquæ, quæ vel in rivulos fusæ, vel in stagna coactæ, vel in ingeniosas fistulas fontium contortæ per arte, & labore compositas silvas, saltúsque, & luculentos hortos circunfunduntur, non minus jucundum in tam inculta, atque arida regione, quàm theatrum mirabile præbent. Huc Regem impulit Olivarius, quo voluptatis eum blandimentis mollitum, & otio, ac deliciis, sensuúmque omnium circunsessum illecebris à molestis belli curis abstraheret; nec decreti tamen itineris interim per ea se turbatorem, aut manifestum se dissuasorem prodere audebat, imò potiùs itineri quod sumptuosè, ac magnificè regióque digno splendore parandum esset, ea haud gravia, & ingrata esse otia interjecta jactabat; deinde cùm Mantuæ Carpetanorum, quod ibi Regina commoraretur, suspecta sibi vicinitas esset, jamque lassæ, atque ex facili corpora implenti voluptati Olivarius nova subinde irritamenta conquireret, Regem inde Concham, atque Aragoniæ Molinam transtulit, apta ipsa venatui loca, quo Rex in primis delectabatur. Itaque dulci, occultóque voluptatis veneno Olivarius, simul tempore, quod omnia mutat, tum vario, ac subtili artificio prolassando negotio usus, cùm regiæ quoque utplurimùm voluntates primo emisso impetu torpeant, adeò transvertit animum Regis, ut quod de regia ad Aragoniam profectione Mantuæ Carpetanæ decretum frequenti Senatorum suffragio fuerat, jam in Provinciæ limite ejusdem præcepto Regis in consultationem, ac dubium revocaretur. Lætus propterea, atque effusè petulans institit Olivarius, quippè qui Consiliarios omnes comites Regis à sua fortuna, nutúque pendentes consultò traxerat, nec dubitabat, fore plane, ut id illi censerent, quod ipse jussisset. Sed fortè tunc ita contigit ut consultantiũ conventui Marchio Granatensis Cæsareus Orator mandato

Regis

Regis accederet. Hic belli, pacísque artibus inclytus æquè Reginæ carus, ac Olivario infestus, ubi concordes Hispanorum omnium sententiæ jam iter Regis ad Aragoniam institutum expunxerant, contra omnes unus insurgit, ac disertè locutus affirmat, quod scilicet anteà Mantuæ Carpetanæ discussum, validis argumentis assertum, & ritè consultum, ac fixum fuisse jurè constaret, id esse omninò perficiendum. Illud enim à Status Senatu consiliorum capite, ac fonte quæsitum, id novi, subreptíque consilii per rivulos quosdam affectibus turbidos haustum esse. Nihil quidem magis Hispanos perculit, quàm coram ipsis virum externum, & casu, aut favore in consultorum cætum adscitum rei alienæ consulere meliùs, eorumdem fractis repentè sententiis publicè sibi arrogare, ac patefacere voluisse. Reliquis tamen ob tanti hominis dignitatem, ac libertatem singularem ingenii metu, aut pudore silentibus, unus Iosephus Gonzalius regius Castellæ Consiliarius aura præcipua gratiæ Olivarii, & suopte inflatus ingenio præter disciplinam, & urbanum loquendi morem Senatus, qui post ordine latas singulorum opiniones, nec refelli, nec refellere quemquam sinit, insolenter, & extra ordinem surgit, verborum effluvio strepitúque contendens Cæsarei Oratoris orationem obruere. Tunc stomacho incensus, atque ira percitus Marchio, præsertim quod per illatam æmulo contumeliam videri Gonzalius vellet assentari Olivario, & gratiæ ab injuria quærere augmentum, sese quidem, adjecit, circa Bartoli, Baldíque scita, ac præcepta libenter concedere primas Gonzalio; at in belli rationibus evolvendis ventosæ tantum loquacitatis rapidè verba volventis, tantúmque volubilis, incompositíque gestus ipsum Gonzalium frustrà consumere; illas enim non audiendo, nec explorando, aut per otium, & umbram præceptorum, sententiarúmque flosculos ex codicibus colligendo, sed inter hastas, & gladios præduro labore, assiduis vigiliis, notísque cruentis addisci. De ridiculò esse profectò jam togatos munditiis, & otio exquisitísque vitæ delitiis mulieribus similes affluentes velle Ducum sedendo dicta cavillari, & jura, legésque militibus figere. Pertimuit tunc Marchionis Granensis iram Gonzalius, néve ille jam verso colore, æstúque incitatus, ac furens ad fœdiora convicia prolaberetur, aulicus, togatúsque libertati, & ingenio viri primarii, atque militis impar obmutuit. Cęterùm ut levioris sæpè momenti res fortuitò quandoque vel providentiæ divinæ lusu res maximas implicat, hæc privata, & fortuita in consilio altercatio negotium, quod aliter successisset, Olivario omninò dissolvit. Quippè Rex facti conscius, dissidiíque propterea causam magis, quàm rem consultã cupidus agnoscendi ab Oratore Cæsareo postulat, verbo quæ ipse in concilio loco sententiæ disseruisset, serius sibimet expendenda de scripto proposita traderet. Paret mandato Granensis, Réxque ex probatarum rerum contextu, robusta quadam, acríque copia, & aculeis, nervísque dicendi cùm prono volveret animo, jam prudentiam, animúmque Reginæ capacem Castellæ regiminis subeundi, jam non adeò exiguam, ac tenuem occurrere spem, debellandum in Catalaunia esse, si regiæ personæ majestas, ac fulgor eò propiùs appulsa fuissent, Olivarium etiam interdum obliquè perstrictum, quod ab initio belli Lusitania retracta censuerit, vehementiùs, ac primo loco esse Regi in Catalauniam allaborandum, nunc autem verso, pro ejus quæstu, aut libidine, studio, ita ostendere se in Lusitaniæ domandæ consiliis, & curis immersum, ut regni alterius jam pereuntis propè ipsum oblivio ceperit; atque

ideò ita cum sua non Imperii utilitate, ac salute pro rerum omnium temperamento videri Olivarium calculum ponere, his aliisque tandem convictus Rex argumentis sese, invito, ac palam repugnante Olivario, secundum Granensis sententiam Cæsaraugustam Aragoniæ metropolim contulit.

Cùm igitur ea in urbe Rex Catalauno intendendo bello necessaria pararet, otio, desidia, ac militari licentia labefactatum Lusitanũ elanguescebat; nam inter cætera vitia, quibus ganea, vino, lustrísque confectus tunc miles ille volutabatur, cupido quoque habendæ pecuniæ potior, quæ ubi semel invasit, nihil ipsa omninò incorruptum in homine præterit, tabis in modum latissimè effusa non militum modo sed Ducum etiam primorum infecerat animos. Proinde militiæ conturbatis undique officiis, erant ea tempestate nunc lascivientis, nunc debacchantis exercitus curæ, pecunia, aut æqualibus rebus Lusitanas expositas merces, aut Indiarum aromata commutare, sine ordine, sine imperio, latrocinii, non belli modo incursantes frequentes ducere prædas, vel sese prædas hostium ferro, vel auro fieri, neque illam militiæ pestem, bellíque ludibria sedulitate, aut supplicio valebat omnino coërcere Garaius, quod gravi tunc esset corporis valetudine implicitus, ac simul primores Ducum, ut eidem ipsi crimini obnoxii sua, ac cæterorum militum vitia dignitate, atque exemplo foverent, ac tegerent. Ægriùs propterea inter alios, & admodum paucos culpæ communis exortes Ludovicus Lancastrus, de cujus splendore generis bellíque peritia diximus, animo gravabatur. Porrò autem asperiùs, quàm eousque solutum, insolentémque deceret militem ipse frustra corrigere nititur, quod desperabat fore Garaïus; inde majorum anteà latentia vulgata quoque flagitia patent, ac notiora illorum exempla non paucos integros etiam corrumpunt; cohibẽdis militibus impar Lancastrus palam ostenditur, atque ex eo scelere manifesto, compertáque jam clariùs effrænes, procacésque compescendi milites impotentia non nisi turbarum licentiæ ac laxiores exercitus corruptelæ & ad summum Ducem dedecora procedebant. Eo temerè, & gratis suscepto negotio Lancastrus Garaïum maximè offendit, querebatúrque in rem odiosam, ac planè superbam se ultrò immisisse Lancastrum, & quæ refricare faciliùs exercitus vulnera posset, quàm lenire, aut mederi. Indignatus ergo Garaïus, ut obliquè Lancastrum tanquam aliud animo intendens occultis stimulis foderet, illius paulatim officia intervertit, eóque dissimulando, causásque adornando per contumeliam processit, ut tormẽtorum Præfecturam Lancastri propriam ei sine auctoritate, sine usu, titulo tenus relictam, & contemptibilem tandem fecerit. Insuetus ea videre, atque ferre Lancastrus quà ætatis ardore, quà nobilium virorum impetu ductus absque commeatu, atque litteris assertitiis injunctum à Rege munus sua spontè deponens Cæsaraugustam querelas daturus ad Regem perrexit. Ibi convenit Olivarium, docet eumdem tumultuarii discessus causam, simul pollutam, eversam in Lusitania, insaniente milite, dissimulante Duce, bellicam disciplinam, séque illam acriùs restituere nitentem Garaii non modo destitutum auxiliis, at insuper loco favoris, aut præmii contumelia, atque injuria indignè notatum esse; falsa ita veris admiscens cuncta in majus amplificabat, stimulo nempè iræ, néve inconsulto insciόque Duce, & contra morem militiæ profectio, leviori quoque excusatione accedente, intenderet contumaciam; certo, ac stabili tandem consilio ad Garaïum non redeundi, pro Catalauno bello stipendia, munúsque militiæ deposuit;

vetera exacta merita, recens delatum Garaii crimen, gentilitium ejus nitorem, & gratiam ratus rem secus difficilem lenitura. Verumtamen Olivarius, quo minùs ira calentem hominem, & animo fluctuantem accenderet, vel quod indignum se duceret rigidè, ac durè virum nobilem alloqui, nullo tunc aspero facto verbo Lancastrum licèt instantem, implacido tamen, & quodam nimis ad gravitatem intorto vultu ancipitíque responso dimittit. Egressum proinde Lancastrum, & plures per dies Regis congressum nequicquam petentem, administrósque prece, & ambitu fatigantem tortuoso, & callido quodam circuitu ita ludificat Olivarius, ut nisi palam increpitus, aut emendatus supplicio, vel temerarius, ac præceps, ac ideò tacitè castigatus injussus ejus è castris discessus reputaretur. Postremò inter spem metúmque sollicito, ministrósque obeundi frequentia, ac per dubia, & inania illorum responsa lassato, simul tædio, ac labore satis aulæ per artes punito Lancastro, cùm frigefacta jam ira, refractúsque langueret ille primus impetus animi, tunc jussu Olivarii à Ferdinãdo Contrera primò è secretis Con-„ silii Status responsum fuit. Bellicam „ disciplinam, ac militare institutum „ obedientia, atque obsequio potissi-„ mum stare, cujus ipsum modo Lanca-„ strum per eam insolentem, & con-„ tumacem à castris discessionem cor-„ ruptorem, ac palam reum nec Re-„ gis decere subire oculos, nec im-„ punè dimitti. Igitur rectà ad Ga-„ raïum reverteretur, quem mitiùs „ agere secum in posterum jam Regis „ præcepto cautum, nec egregio cui-„ quam, ac nobili quidem viro con-„ tumeliæ, ac dedecori, fas esse, ver-„ ti, cùm pro reipublicæ bono, atque „ ordine disciplinæ minori quoque „ submitteretur, & si Garaïum nec re-„ gia collata potestas ornaret, nec sublimis militiæ gradus extolleret. " Pro certo denique haberet, plus sanè " reipublicè, ac Regi illicitam ejus à " signis profectionem ne pravæ scilicet " imitationis contagio, si palam " eam improbare non ostendisset, in " bellicam disciplinam influeret, nocituram " fuisse, quàm quanta ipse in " Garaïum, & milites ejus crimina, & " scelera cumulasset; quædam enim " gravia quanquam peccata quasi furto " , aut latenter commissa posse negari " , aut tegi aliquando, aut in alios " fortasse factorum culpam transmitti, " meritíque supplicii, quod in officio " continet homines, excusationem " prætexi; quæ vero in propatulo sint, " & viros maximè polluant, qui per altioris " honoris gradum, generísque " splendorem plus ad exemplum in publica " luce spectantibus pateant, si inconsulto " dissimulentur, fomiti per se " prono, ac satis corruptæ, vitiatæque " naturæ impunitatis etiam illecebris " ad prolabendum adjungi. Ita Lan- " castrum ad Lusitaniæ fines regressum " gravi, mitíque sermone Garaïus reprehendit, eámque illi deinceps amicitiæ speciem exhibuit, qualis redintegrata, ac resarta esse solet perpetuis, ac mutuis nempè suspicionibus icta, ac semper in lubrico pendens.

Dum hæc geruntur in Hispania, quò eodem ferè tempore magis Bregantio fortuna erat in Lusitania propitia, eò magis apud Germanos adversa in Odoardum fratrem ingravescebat: is, sicut anteà diximus, acri, ac perpetua detentus ibi custodia, cùm absentium Germanorum officia Principum munuscula simul, ac litteras sæpiùs acciperet, tum in omnium propè ore, ac deliciis, liberalitate, gratia, & comperta quoque innocentia esset, repungere in animo cæpit Hispanos, & maximè quod afflueret illi pecunia severioris cujusque custodiæ victrix, tutóne ille tunc in Germania custodiretur, an tutius

tus fuisset in solum Hispano subjectum carcerem commutari. Cum Ferdinando propterea Cæsare per Castelli Roderici Marchionem Hispanum Viennæ ea tempestate legatum agere Hispani cæperunt, ut ex Germania Odoardus Mediolanum traduceretur. Ea fortè res intellecta Odoardo, & quia spe libertatis absumpta hostium omninò manibus dederetur, & quia ipsi quondam Cæsar fidei pignus obtulerat, nunquam se integro illum passurum extra Germaniam libertatis expertem ferri, supra modum animo virum afflixit, ac perturbavit. Scripsit itaque Cæsari jus gentium Odoardus implorans, fidémque debitam repetens, non id profectò sacramentum militiæ, tótque apud illum contracta labore bellico merita, tótque exhaustas difficultates, & pericula propè absorpta poscere tandem à Cæsare, ut hostibus ille proderet innoxium sanguinem hauriendum, lacerandáque viscera, néve diuturnæ asperrimæque custodiæ unicum modo solatium, & ultimam spem, & vinculum fidei, quod nunquam à Germania nisi redditus libertati demoveretur, extingui tum privatam, tum publicam fidem frangendo sineret. Hæc de scripto per Odoardum cùm essent Cæsari exposita, supra occultos justitiæ conatus, ac tacitam vim, quæ in malo quoque pectore serpit, in aula prætereà Cæsarea intendebat quidam eò ideo missus ab Odoardo famulus eloquentia, jure causæ subnixus, & favore Principum Germanorum id indignè ferentium. Erat etiam Viennæ Cæsaris quidam minister sui Principis gratia clarus, nimiùm in aula potens, & ad omnium rerum arbitrium bonis, & malis artibus nactus opes, cúmque Cæsarei animi affectio nunc instabilis, varia, nutúque Hispanorũ fermè versatilis sit, ex quo sæpè coguntur ministri ejus Hispanicis potiùs, quàm Imperialibus commodis inservire, is à principio, ut Hispanis per Cæsarem illis obnoxium assentaretur, Lusitano acerrimè adversabatur. Cæsarque aut genii sui contractione subactus, aut usu in gratiosi ministri consilio, & Hispanorum illecebra adversus lachrimas Lusitani, Germanorum Principum preces, & hortamenta juris inexorabilis permanebat: at opimis ille deinde Lusitani muneribus oneratus, & à sententia dejectus contra ubi tendere, ac niti cæpit in diversam subinde sententiam Cæsarem traxit, jámque dubia, & incerta nunc, quæ rata, atque certa paulò ante constiterat, per jactos ubíque rumores agitabatur Odoardi ad Hispanos traditio. Quod cùm audisset Hispanus Orator eò imperiosus, verbísque minax aspérque Viennæ ministros, & Cæsarem compellavit, silendum scilicet esse legibus, ubi ex adverso regiminis usus, & ratio, seu cura reipublicæ status obstreperent; *Privatos quidem à juribus, at jura à Principibus regi.* Prospicerent tandem ne indissolubilem adhuc utriusque Coronæ domúsque Augustissimè nexum hic advena Lusitanus eo tempore adverso, ea frivola causa rescinderet, privatíque hominis gratia cum maximi Regis indignatione collata iniquo nimis examine propenderet; ut his & similibus argumentis perterritus Cæsar, ac porrò sententia repentè mutatus planè Odoardum arbitrio Hispanorum addixerit. Hispanus itaque Orator Augustinum Navarrum, prioris quem supra executorem custodiæ fuisse meminimus Odoardum regio nomine accipere, Regísque ex præscripto Italiam versus iter disponere jubet. Prima verò hujus parandi itineris cura, atque provisio fuit, veteres omnes Odoardi pellere famulos, ac novos inducere, ut inimici gratia receptos, Domino infidos; secretæ deinde pietatis amovere ministrum, quod illum coarguerent Hispani, & conscientiæ Odoardi moderatorem, & omnium secretorum consilio

consiliorum ejus fuisse participem, & colendæ maximè auctorem, quæ nimis Hispanis suspecta esset, Germanis cum Principibus amicitiæ, neque id alienum ab Hispanorum moribus, quos ipsi introspicerent, erat, sub rudi nempè indumento, sacríque muneris larva, & cucullis, & infulis ad graviora dissimulanda, vel cohonestanda negotia altiora secreta condere; postremò ita rem comparare, ut mobilis sēper ac novus Odoardo succederet famulus, qui nec longa assuetudine fidei, nēc beneficio, aut merito gratiæ quærere locum apud Dominum posset. His rebus ita cōpositis, Odoardus subinde lectica vectus, & Germanis à Cæsare missis equitū, peditúmque ordinibus circunfusus Navarro Duce ad Italiam pergere instituit. Jámque ab arce unde moverat Lusitanus ad Austriaci juris Tirolum cum viæ comitibus venerat. Hîc alter est prætor Cæsareo comes adjunctus, qui ad iter expediendum ab Austriaco Principe destinatus fortuita re contigit, ut hoc viatoribus intercluderet. Pervetusta, atque integra adhuc finitimos inter Tirolenses, ac Rhetos de terminorum divisione pendebat lis. Princeps quo minus jus suū imminueret suo Tirolensi Prætori mandaverat ut Odoardum cum magistratus insignibus sequeretur usque ad Pontaltum intra Enguidinam octo ultra leucas, qui causa litigii limes inter finitimos erat. Hunc itaque locum ubi prætor attingit sciscitatus, à Rheto cur in solo alieno auderet prætoriis fascibus uti, jurgium extemplò, rixámque cum illo commisit; obstinatius deinde, ne per id præjudicii in exemplum fortasse relati jus, atque causa cōmunis aliquando flaccesceret, cùm obsisterent partes, eo tunc calente dissidio interruptus est trāsitus. Concussus, ac valdè indignatus ea improvisa difficultate Navarrus cùm inflectere saltem Austriaci ministrum non „ desperaret, Non id inquit loci, aut „ consilii sui esse statuere Principibus fines, aut jam senescētes perfunctoriè „ dirimere lites, sed bona pace percur- „ rere viam, quæ vinctis cōmunis gen- „ tibus erat, & quam eò usque euntibus „ intercipere, ne ausi quidem hactenus „ fuerant Austriaci nominis fermè ho- „ stes. Porrò autem Odoardi possessio- „ nem à Rege Catholico intentam, ac „ etiam Viennæ ab æmulis oppugnatā, „ & vi, quàm gratia potiùs extortam „ Austriaci modo sanguinis Principem „ per comitatis speciem, & inania liti- „ gia in discrimen conjicere. Ea surdis „ tamen Hispanus cecinerat auribus, nemine illorum è suo decedere jure absque Principis jussu satis animi habente. In eodem igitur loco morari Navarrus coactus ad Principem scripsit, ut revocaret statim Prætorem, qui per vanas, & futiles controversias non sine magno periculo iter impediebat. Solvit tandem has dubitationes, atque itineris moras data mox à Ludovico Paniza ad Navarrum epistola, cujus sententia erat. Sese à Comite Zirolensi Mediolani Gubernatore Odoardii Portugallii custodiæ itinerísque Ducem cum Hispanis cohortibus destinatum fore illi quamprimùm obviam, sed alia via ad Valtellinam nempè tendenti, ne per Enguinam forsitan transeuntes offenderent. Erat enim Plantarum ibi familia clientela, factione, & opibus potens, & cum hæresis labe, tum Gallorum favore suspecta. Lætus eo nuncio Navarrus, quo tutò intermissum repeteret iter, aliò inde statim deflexit, Malsiúmque transgressus extremam Tiroli oram in planitie Panizæ occurrit, ubi dimissis Germanis ipse Paniza cum Hispanis militibus sibi ex Zirolensis mandato Odoardum per iter custodiendum assumpsit. Jámque ab externi militis, regionísque suspectæ cura, & formidine liberati cùm Morbegnum Hispani fidentes, & animo alacres attigissent parum eò loco nihilominus abfuit, quin per occul-

tas insidias Odoardus elaberetur. Aderat hic Rethorum nomine Procurator, ac Prætor Joannes Planta cultu hæreticus ipse, gentilíque propensione, affectúque addictus maximè Gallis, qui vel captus pecunia, vel ad Gallorum captandam gratiam, cùm præscius itineris esset surripere Hispanis, etiam violata transitus fide, qua erant publicè Rheti Regi Catholico obstricti, eodem in loco Odoardum statuerat. In altam idcircò dissimulationem compositus Prætor allicere donis Hispanos, comitate blanditiis prolixioris benevolentiæ speciem ostendere, modo officiis cùm illis, modo jocis, & salibus uti; Contrà aspernari Odoardum, ac si fortè in illum incideret, obliquos jacere oculos, & supercilium altè contrahere. Inumbrante in vesperem die, qui solis caniśque flagraverat æstu, ut longa tristitia, atque angore depressum levaret paulisper animum Odoardus inter Duces, militésque custodes per irriguos, amœnósque illius oræ tramites ducitur, inde ad hospitium regreditur, & stomachi tunc intemperiem, capitísq; dolorem causatus maturies ille secessit, & absque cœna decubuit. Lautè interim Duces in eadem cœnabant domo, cúmque Germanico more inter plausus, festásque voces sæpè numero lacessita, ac majora ibi pocula versarentur, tunc Navarrus sollicita quadam cogitatione, curáque improvisa remorsus atque intimè ictus, & quia talis incussæ sibi molestiæ eo tempore causa non suppetebat, majori quodam horrore perfusus, ac tacitus inter potus, & fercula hæret. Quid rei subitæ esset percunctantibus sociis hic sive casu, sive instinctu, afflatúque superiori, quẽ Deus aut Angelus excitaverit, sive quid divinantis scintillæ luteis jam propè ægritudinibus suffocatæ humano quoque sub pectore lateat, respondit effugere sibi Odoardum, eripíque videri. Ad hæc, quia semel exorta illicò serpit, ac latè funditur superstitio, nonnulli etiam eadem, & intus suspicione, metúque percelli temerè fatebantur. Omnibus igitur qui circunsederant mensam novo stupore, ac pavore defixis, & quò evasura res tandem esset summo silentio, summa admiratione expectantibus, tunc Antonii Castelli, qui Joannis Plantæ loci Prætoris Vicarius simul erat & æmulus, nuncius ad Navarrum accedit, ejúsque in aurem clam insusurrat, excubias Odoardo munirent, & vim fraudésque anteverterent; dolo, & injuria Prætorem grassari. Tum verò cùm hæc in tempore audita & primo animi impulsui, & ferè improviso vaticinio congruerent, Paniza, & Navarrus de mensa statim exilientes in Lusitani domicilium incurrunt, ibíque in vestibulo hærentes cædere januam saxis, clamore, strepitu impellere, Odoardum nominatim exclamare. Respondet vocantibus Odoardus, tum remisso paulisper metu, inde Paniza cohortes stationarias invisum, ad suum Navarrus domicilium revertit. Quò cùm sollicitus introïsset, unum ex famulis videt Navarrus, qui alia manu adolescentem quemdam tenebat, nudo alia ferro, torva fronte, atque ira micantibus oculis illi interitum minabatur, ea nisi statim quæ clam ipsi Navarri famulo aperuisset, Domino proderet. Multas post minas, ac verbera tandem sæpiùs incussa coram Navarro dicere cogit adolescentem. Esse se Plantæ Prætoris ephebum, jussúmque ab illo secretò monere Odoardum, ut quemadmodum inter ipsos convenerat, cùm omnia jam ex sententia parata essent, quàm celerrimè fugam arriperet. Eo verò miseriæ ac ludibrii sese à fortuna projectum esse, ut per errorem loco Odoardi cùm in Navarri famulum incidisset, fidem secreti casu, & inscitia corruperit. Præthereà se nihil scire. Detectis itaque insidiis, ephebóque strictiori custodiæ tradito hinc Paniza, hinc Navarrus cùm milites convocassent, ingenti fragore, ac tumultu in

in Lusitani sedem irrumpunt. Specie cubantis in lecto jacebat, cùm turmas repentè militum, trucíque aspectu, ac liventibus oculis Duces, & minis, armísque infestos ruere in seipsum dejectis foribus aspicit Lusitanus, ratúsque extremo se fato per impetum illum in eodem momento premi vel animæ priùs expiandæ pallore suffusus, ac tristior facultatem exposcit. Mitior exinde Paniza, non eò se quidem ad inferendam homini mortē, sed ad fugam prohibendam cum militibus accessisse, ne malè præstita scilicet, quæ à summo sibi Duce commissa custodia fuerat, in ejusdem tandem innoxium Panizæ caput revolveretur. Cæterùm vera seu falsa illa manassent indicia fugæ quominus temerè in dubio res tanti ponderis relinquatur, oculatas in posterum ipsi Odoardo addendas excubias esse. His ita confectis. Ludovicus Paniza adhuc terroris imagine pavidus, anxiúsque reliquos milites congregat, copiísque divisis eos partim Odoardi vallare hospitium, partim itinere circuire, alios jussit propinquum antecapere pontem quò sive fraus, sive hostium fortassè vis intercurreret, omninò præclusus aditus esset. Ingravescebat enim semel exorta suspicio fugæ cujusdam gregarii quoque militis testimonio, qui & ipse, fassus Panize fuerat, mediam circiter noctem per forium rimas aspicientem vidisse se Lusitanum è cubili sublatum, lectissimas gemmas, quarum ingens ei pretium erat, & copia, in fasciculum ducere tanquam fugæ se comparantem. Hæc porrò animorum, & corporum volutatio hominum scilicet passim vagantium, atque paventium per reliquum noctis milites, atque Duces vehementer sollicitos tenuit. Ubi illuxit, itérque resumere Lusitano præceptum est, tum is nocturnum ob illum assultum, & oneratam quoque custodiam sibi injuriam illatam esse prætendens, hospitio priùs abire detrectat, quàm satis ipsi per rationem & strepitus causam expositam fieret. Negat hoc primo Paniza, nec fas aut opus hoc fore cum homine dictitat jam capite diminuto, & qui nec juris sui esset, nec legitimæ potestatis, cùm Odoardus deinde propositi tenax atque animo exasperatus, venenum, quod ad casuum fortuita servabat, se potiùs hausturum dixisset, quàm loco decedere invitum, & contumeliis affectum, atque eripi sibi corporis libertatē, spiritus minimè posse, Paniza tandem Lusitani constantia victus, quò planè acceperat ordine, insidias illi compertas aperit. Audit hæc Odoardus ingentíque suspirio effusa deniq; voce (Rectè vos, inquit, expletis " ut decet, injuncti muneris partes, at " durior mihi fortuna est, quā verti aut " infringi humano consilio possit, imò " licet profectò vobis tanto studio, tāto " labori in meā custodiam collato par- " cere, dum adamantinis equidē vincu- " lis per fati rigorem trahor.) Post hæc " intensiori cura, & custodia munitus viæ reliquum ire pergit. Sed antequam loco discederent Ludovicus Paniza, & Augustinus Navarrus ob manifestè deprehensas in itinere insidias coram scriba, atque testibus Joannem Plantam municipii Prætorem convenerant, illíque palam denunciaverant publicè ab ipso læsæ pro transitu fidei supplicium ex jure gentium apud Rhetorum Senatum fore quamprimùm Catholicum Regem repetiturum. Hinc Novum Comum deducitur Odoardus, ubi quanquam Hispani juris in loco, ea toties ac frustra petita Lusitani custodia, novo tamen periculo minimè caruit. Sic enim ab initio, eorum qui contrà tetenderant, insidiarum ordo compositus erat. Jampridem evulgata Lusitani profectione cùm duæ ad Mediolanum pergerent viæ quatum altera in Enguidinam, in Valtellinam altera flectit, è Plantarum familia

quidam, & ipse opulentia, pecunia, & partibus valens, utroque itinere circunsesso in animo fixerat, si per Enguidinam fortasse transiret in eorum dominio, & clientela Odoardus parata insidiantibus præda foret; si ad Valtellinam iter sequendo vergeret, loci Prætori mandaverat, ut quemadmodum licuisset hàc transeuntem surripere, aut rapere Lusitanum Hispanis anniteretur, si hæc in irritum cecidissent, cùm plurimi ad rem etiam vi, si fraus defecisset, urgendam exules, prædonésque, finitimis nota calamitas per Mediolanenses, ac Venetos limites magno agmine grassarentur, iisdem ingentis, qualis Odoardi persona erat, pretii rapina proposita, ut ea potirentur verisimile quidem esset, ipsos remisse nihil acturos. Sed Valtellinæ fortè disjectis insidiis cùm nollet jam ipse admotæ spe fraudis excussus in rem violenter, ac palam incumbere Prætor, sive enim nulla, sive cruenta ea cum Hispanis pugnando victoria fuisset, in quocumque rerum eventu ipse unus apertè injustè intercepti transitus causa seipsum supposuisset fidei interpositæ reum, cúmque altera via insidiarum interclusa penitùs esset, nefariis tunc Prætor hominibus accersitis imposuit, iter, ac tramites insiderent, qui Novo Como Mediolanum ferebant, ut ita seipso fide exoluto, illi ingentium spe præmiorum sua pericula metirentur. Cæterùm Odoardo jam Novum Comum advecto, postquam Paniza rescivit plenam esse latronibus viam, & saltus, ac silvas insidiis passim infessas, quacumque ipse cepisset iter ex composito erumpere intentis, satis, supérque in eadem urbe munitus constitit, novis donec copiis, quas Mediolano frequentes acciverat, aggregatis, inde auctus præsidio Mediolanum contendit, ubi arcis Præfecto Odoardus diligenter custodiendus regio nomine traditur.

Narrationis nunc postulat ordo 1634. Olivarii dicere lapsum à gratia Catholici Regis, & quod illum inter alia publica exitia Lusitaniæ præsertim defectio peperit, & quod humanarum rerum mirabile in ipso, fluidæque Principum gratiæ versetur exemplum, quæ quò clariora legentibus fiant, de illius genere, cultu, vitæque instituto pauca præmittere oportet. Gaspar Gusmanus Henrico Olivario Comite, & Maria Pimentella genitus Romæ est, dum hìc Hispaniæ Oratorem ageret Pater, eósque ibi fallaces aulæ spiritus hausit, quibus deinceps imperandi conditione, negotiorum usu, ejúsque naturæ propensione mirè coaluit. Ab urbe Roma oratorio postquam functus officio est in utriusque Siciliæ administrationem patrem ipse secutus peregrinis Hispanam indolem institutis, ac moribus imbuens, acutum, flexibile, ac docile simul ingenium variis studiis, & artibus temperavit. Ab Italia ad Hispaniam his amplis honoribus usus cùm rediisset Comes Henricus Gasparem filium quanquam invitum ad jurisprudentiæ addiscendam doctrinam Salmanticam misit. In hoc juvenis exercitio natura cum opere luctabatur quippè, qui longè minùs civili scientiæ, interpretúmque cavillis, ac formulis, quàm Politicæ disciplinæ atque imperantium vacavit arcanis, rapiente illum tacito quodam naturæ impetu ad quod occultè fortuna struebat. Acerba deinde natu maximi fratris mors, cùm amplissimæ domus expectatio, splendórque in unum Olivarium incumberet à Salmantica ad Regiam juvenem transtulit, ubi Duce fortuna, comite industria gratiùs sese Hispaniarum Principis, & hæredis Imperii servitio addixit adhuc Philippo III. superstite patre, variisque tunc licet æmulis gratiæ præ alboribus nimis initio pellucidis conflictatus, inconcussa nihilominus ipse sempérque stabili constitit apud

apud Principem gratia. Erepto poſtea Philippo Rege, filióque ſubinde Imperii magnitudinem ſubeunte quò emergentis æſtus invidiæ, quæ inter vaga Principatus initia ei qui aſcitius, ac ferè intruſus imperii clavum arripuiſſet, terribilis eſt, cùm artificio, fucóque deluderet Olivarius querelarum ingeſtarum incurſui & publico hominum odio cum ſpecie, ac pompa quadam regiminis Balthaſarum Zunicam objectavit, tanquam hic Politicarum, & militarium, ipſe porrò Olivarius in rerum domeſticarum, ac leviorum curam aſſumptus à Rege foret; at revera umbratili quodam dominio concertationes, æmulationes, communes queſtus, & aulæ odia, inſeparabile imperii onus geſtabat Zunica, potentiam, & vim alieno labore, ac periculo tectam clam, tutiúſque Olivarius ipſe tenebat. Cæterùm ut ſuopte mortales vitio ita præſentia, ac vetera oderunt, quemadmodum nova, & incognita cupiunt, idcirco averſari ac propter falſam imperii oſtentatam imaginem ſummopere odiſſe jam Zunicam cœperant aulici, & Olivarius tum ſerò quidem intellecto periculo, volubilem nempè Principis gratiam, captatu aſſuetudine facilem eſſe, ac ſocietatem dominationis infidam de illo poſteà, ut propinquius in latere Regis hærente, ac majora affectante, ſuſpicioſus, & animo anxius, qua ratione affligere poſſet, quem idem extulerat, cogitabat. Inter hæc fato intercipitur Zunica, & Olivarius pernicioſum, ac pariter ſtultum inter aulicos eſſe ratus in ſummo potentiæ gratiæque faſtigio ſua ſponte periclitari per inductum æmulum malle, quàm inſanos vulgi rumores, & invidorum loquacitatem deſpicere, ſumotis illico æmulis palam, & ſolus, obnoxio jam Rege, vaſtam Imperii regendam molem ſuſcepit. Hoc maximè modo Olivarius duos, & viginti circiter annos regni, Regíſque potitus arbitrio eſt; & planè cùm nulla inſigni ab Hiſpanis ſuſcepta clade alternis æquaret fortuna ſucceſſibus res, nullo negotio, & odia majorum Olivarius oppreſſit, & æqualium inſidias, & allatrantis quoque populi voces, quas etiam obtrectatores confictis ſæpè fabulis paſcunt. Complures præterea ſecundum ſpeciem amici, fauſtæ, quos ſortis illecebræ, ac temporis vincula jungunt proſperè agentem hominem adjuvabant. Versâ poſtremò fortunâ, vertere quoque cæperunt hominum placita, voces, ſententiæ, perinde quaſi alia mens, alius homo curſum regiminis direxiſſet, & jam vitia erant in Olivario, quæ quondam virtutes fuerant: fatalis hujus ſcenæ converſio, & rerum mutandarum initium à Cataluniæ motibus ortum. Hac primò deficiente, regia etiam erga Olivarium fluere paulatim, ac minui quotidie benevolentia cæpit, vetúſque deſerere ſenſim ipſum audacia, atque ille animi priſtinus vigor, & ſpiritus, æmulos autem ex pervetuſto ejuſdem viri dominio, faſtúque inſitus timor, pudórque. Incaluere deinde communia hominum odia, queſtúſque Luſitanæ defectionis additamento, tótque Imperii ſeſe prementes eodem prope tempore clades gravem apud Regem ſuſpicionem conflaverant, judicióne an animi inertia potiuſquam ſorte in publico miniſterio, atque arbitrio delinqueret Olivarius, & utrum infelicis, inepti, ſive nefarii mutatio miniſtri ſpei aliquid videretur afferre eo jam uſque collapſas Hiſpanici Imperii res omninò, aut ex parte fore quandoque reſtituendas. Inhumani tandem judicii, ac Regum maximè lance, cùm multò plus fortuna momenti, quàm ratio hominíſque conſilium, ut quiſquam mereri negotiorum curàm, & fidem valeat, ut plurimum teneat, ſecum Rex ipſe pro rerum eventibus ſtatuit, regimine, ac Regia Olivarium primo quoque tempore

exigere; ſpecioſam tamen ad rem comminiſci, vel ultrò per tempus occurrere cauſam deſiderabat, ne fortè Olivarius, ut publicè reus acceptarum Hiſpaniæ cladium expulſus, reprehenſionem, & quaſi crimen in ipſum reflecteret Regem, qui tandiù illarum auctorem ad Imperii perniciem, & contra publicas querimonias ſuſtinuiſſet. Eſt alia quoque in Principibus ſaltem Hiſpanis ſatis nobis comperta animi affectio, rerúmque proviſio, longis occulta nempè conſilia quaſi cuniculis ducere, ut vera effectus intenti cauſa, quæ in cordis receſſibus latet, minimè appareat. Hinc ſæpè numero illuſos, atque deceptos aliorum ſe oratione videri malunt, aut inſulſos, aut perperam ſentientes quàm quidquam, quod intus reconditum habeant, reſponſionis verbis effluere. Cæterùm & ſi ad rem hanc maturandam haud Regi infrequentes occaſiones inciderent; Olivario tamen ab officio pellendo obſtabat inveterata gratia, quæ ſolidas adeò radices in ejus animo fixerat, ut quanquam Philippus evellere cuperet, ægrè ſe ipſe vincere, ac frangere poſſet. Regiam enim exiſtimationem, & reverentiam non minus ſibi Olivarius integritatis, juſtitiæ, religionis impenſiùs jactato in negotiis ardore pepererat, quàm aſſidua vigilia, labore, atque ſtudio pro Imperii adminiſtratione ſuſceptis, effuſam Regis benevolentiam. His verecundiæ, & amoris validioribus quidem gratiæ firmandæ apud homines nexibus accedebat, ſecundum fortunæ gradum humanas plerumque affectiones intendi, acuíque atque in ſumma fortuna qualis eſt Regum ſummam concipere vim, impetúmque ex quo revera contingit aut perrarò, aut vehementer amare reges, & cùm pudor inhæſerit, eo potiſſimùm tangi. Addebatur peculiari quoque Philippi Regis ingenio obſcurior, ſuíſque ipſa involuta conſiliis, atque implicita mens, tum imminutus ac debilis animus ex ſe ipſo explicari, enitique inſufficiens etiam in minoris momenti rebus. Iniquum prætereà ea tempeſtate cenſebat Rex, cùm de Olivarii ſibi ruina deliberandum eſſet, quando ſuo ipſe diffideret, alieno conſilio uti, quod planè ipſe ſciret, ob gratiæ amplioris invidiam, conſuetáſque in moderandis reipublicæ rebus offenſiones inimicos in illum aſtare multos, æmulos ferè omnes. Hiſce curis luctantem Regem fortè Regina introſpexit, etiam ipſa jampridem cum ſtomacho, & ira potentatus imparitatem, atque ſuperbiam imperioſi, petulantíſque natura æmuli dedignata, cùm verò præſentit labare jam Olivarium, atque omninò æmuli deturbandi favere opportunum conatibus tempus, optimo quidem conſilio extremæ illius ruinæ miniſtram elegit Margaritam Sabaudiam. Erat hæc enim cognata Regis, Olivario vehementer offenſa, ut mulier, ut Princeps avida nimium vindictæ, quod Luſitanæ defectionis rea ipſa apud Regem ab illo immeritò conſtituta, atque ideò tunc ſpecie extorris in Ocaniæ relicta ſeceſſu, ſpreta ibi, deſerta mulier in ſolitudine teneretur, ne eſſet ei locus coram Rege aliquando purgare ſe, aut illo ſqualore, & anguſtia ac perpetua ægritudine animi accelerata fortaſsè Principis mors ut omnes tandem Olivarii ſuſpiciones, & odia convelleret. Itaque clam Regina Margaritam per litteras monuit, jam nutare, ac peſſum ire quotidie quoque videri in Regis opinione, atque gratia Olivarium, ſi paululum ſimul annitерentur, nec factu difficilè fore, in illum jam præcipitio pendentem, omníque prorſus deſtitutum auxilio impulſum ſimul addentes miſerabili caſu injurias tum publicas, tum privatas ulciſci. Summa proinde cautione, ac ſilentio feſtinaret ad aulam iter. Apud Regem nunc mitiorem, ac præter morem tractabilem injuſſi, improviſ͏que diſceſſus

discessus causæ patrocinium se suscepturam. Ad ea læta, atque alacris Margarita sub noctis dimidium vulgari, ignotóque subvecta curru citato cursu ab Ocania digreditur. Ejusdem oppidi Præses, qui abeuntem fortasse ibi sistere Principem, ejúsque intereà secreta, actionésque rimari, ac revelare Olivario jussus jampridem fuerat, duabus post horis eam repentinam profectionem intelligit. Proinde quærere, ambire, volvere in oppido omnia, mittere statim, qui euntis vestigia tenerent, vel observarent, sed cùm ei ampliùs non licuisset juris sui terminos jam prætergressam remorari, vel assequi Principem per tabellarium cursorem rem Olivario denunciat. Is tum improviso audito casu perculsus, ac territus, & cumulantium, prementiúmque se se malorum cogitatione confusus, ac trepidus, quídve potissimum evitaret, & magna inter mala seligeret anxius, ubi in arcto sibi rem esse, & proclivem fortunam suam, & æmulos omnes arrectos, constipatósque videt, non id temporis esse ratus, aut Margaritam in via detinere, aut à Regia venientem excludere, fremens idcircò frendénsque ira, victricē tandem passus est illam accedere ad aulam, ea tamen verborum asperitate, ac tumido supercilio Margaritam, cùm Regiam ingrederetur, excepit, ut æquè suæ ac alterius conditionis oblitus nimis ipse iracundè, ac valdè intemperanter obstreperet. Assiduò apud Regem deinde clandestinæ discessionis carpere contumaciam, insectari superbiam Sabaudiæ, ut ille gratis ajebat, ingenitam indoli, lacerare conviciis, ac probris, facem, pestémque sæpè dicere Lusitaniæ, cujus porrò vecordia fœminæque stultitia florentissimum regnum illud exarserit. Hæc apud aulicos, hæc apud Regem, ac proceres, hæc in Status quoque Senatu propè concionabundus Olivarius sæpè repetere, non tam ira in præsenti, aut ultionis ardore commotus, quàm cautione ac tutela pro ea quæ ab illa jure recideret, formidine præmunitus, quò fœminæ scilicet ut graviter læsæ, ut iratæ, ut ultricis furore sese per convicia, & maledicta jactantis, cùm acerrimè in ipsum invecta esset, auctoritatem, ac fidem infringeret. Quod enim merito suo virtus, nonnunquam, & dolo consequitur ars, ut in auctorem quoque retorta vera incidant maledicta. In eo maximè tamen suas ipse omnes collegerat artes, ac prope ingenium Olivarius expresserat, ut Margaritam quanquam ad hoc efficacius, & sua Reginæque cura, & solertia tendentem, à secreto colloquio Regis arceret. Mœstum semel, & anxiorem solito in publicis curis Olivarius Regem offendit; jocari cum Rege cùm idem hoc tempore consuevisset, tunc velut per jocum illabi sibi curavit. Caveret utique Rex, ne tristis, ac niger ille suffusus visceribus humor cum atra Sabaudiæ bili commisceretur. Aliàs & seriò cùm sermo incidisset, sollicitiùs monebat Regem, quid sua, quid sui Imperii regiminis interesset, iniquè tum oppugnatam, & quodammodo afflictam ministrorum auctoritatem tueri, ac reverentiam officii, cùm nequiores, ineptioréque quasi ex tuto videantur in aula extra injuriæ periculum degere, meliores perpetuò acriori appetantur invidia, pugnámque perennem exerceant, iisq; livore fortè dejectis ad indignos, vel fatuos hæc regni ornamenta, & moderamē prudentiæ, & rerum omnium arbitrium venturum, atque inde imperii exterminium futurum. Eodem ille consilio ejusdem uxorem quæ Reginæ tunc erat cubicularia, Margaritæ Principis aditus, exitus, tempora, gesta explorare, ac vestigiis hærere jusserat, ne unquam mulieri facultas esset Regem sine arbitris convenire. Diutius eo astu, ac solertia utraque ex parte

certatum est, inter Regis pudorem, & Principis Margaritæ modestiam superante Olivaria. Vicit tandem Reginæ vim fortius in rem intendentis auctoritas, quæ porrò secretum Regis cum Margarita colloquium poposcit alacriter ipsa, & impetravit à Rege, contrà nequicquam moliente, ac reluctante Olivaria; hora enim præstituta colloquio, rei tanquam inscia, & comis, & falsa obsequii velamine audebat ingressuram ad Regem persequi Principem. At Reginæ interpositæ imperio, minacíque deterrita vultu mulier turbata, ac cinereo propè colore suffusa in januæ limine ejecta substitit. Igitur Margarita Sabaudia cùm ultrà sexum ingenium industria, atque aulæ consuetudine excultum, tum sua ingenita luce, negotiis, atque periculis expolitum haberet, hæc fermè sola apud Regem eloquitur.

„ Esurie, quæ malorum ultimum „ est, ad Regiam, ad tuos ego proje- „ cta pedes, Domine accedo. Impro- „ visum, ac ferè tumultuarium meum „ istum, sed coactum tamen ad aulam „ accessum, equidem nolim super ea, „ quæ mihi errores, & crimina passim „ objiciuntur, augere apud te mali- „ tiam, & cumulum. Immanes, ac „ feras belluas, quanquam luce, & „ consortio abhorrentes ex caveis, ca- „ tulorúmque cubilibus inediæ stimu- „ lus famelicas agit, vitam meam, quæ „ nec inutilior quidem, nec vilior est „ si ab Ocaniæ secessu, seu luctuosa „ potiùs custodia famis quoque mor- „ sibus laniandam, te non jubente, Oli- „ vario certè adversante subduxerim, „ ita sceleri omninò ero in hoc in faci- „ nore obnoxia, ut etiam in aliis pro- „ miscuè arguor. Cæterùm rea ego „ fuerim necne, dubitari fortaßè po- „ terit, culpæ tamen squalorem, igno- „ miniam, ac pœnas absque ullo du- „ bio per tot animi angores, coacerva- „ tásque longè miserias patior, & quod planè in hac causa multò magis ini- " quum, & impium est, priùs oppres- " sa, quàm citata, priùs damnata, quàm " audita, contra bene meritam Prin- " cipem, & Austriaci sanguinis sobo- " lem inverso judicii ordine dirum " rerum humanarum exemplum præ- " beo. Nonnihil porrò decerpam ex " longa mearum calamitatum Iliade, " ne explicatiùs singula dicens obtun- " dam. A penatibus meis, & dome- " stico imperio inflatis quondam pro- " missis avulsa, Lusitanóque quan- " quam invita regimini imposita, non " regere ibi vel imperare, sed Marchio- " nis Populensis superbiæ, atque fa- " stui, sed Vasconcelli teterrimo genio " servire, ambORúmque inter se discor- " dibus studiis media ipsa raptari, at- " que distrahi non minus laboriosè co- " acta, quàm contumeliosè, quàm tur- " piter sum, quæque imperium in Lu- " sitania, jubente te Rege, quæsieram, " servitutem acerbam experta sum. " Post Lusitaniæ defectionem à mini- " strorum ego meorum emersa ludi- " briis in Ducis Bregantiæ, & victri- " cium ejusdem partium insolentiam, " & iras impegi; in tantáque rerum " conversione, ac tumultu nihil aliud " agere mecum visa fortuna est, quàm " tortores mihi mutaſſe; à custodiæ " namque severitate, ab excubantium " molestiis, ab arido victu, eóque la- " chrimis macerato, à carcere, & pro- " pè vinculis meæ me dignitatis, ac " generis splendor nec vindicavit in- " sontem, nec barbaræ quidquam in " me asperitatis remisit. Multa ibi su- " stuli, multa voravi; In hoc uno for- " taßè Bregantius ostentare se Regem " ratus, quod se meliorem affligeret. " Porrò cùm inde ad Castellam rever- " sa essem Bregantio ne humaniùs, aut " mitiùs me Olivarii arrogantia tra- " ctavit. Vetera quidem, nec ex justa " ulla causa sed livore duntaxat ma- " nantia odia, violentiùs, cùm erum- "

pere

„ pere fortè liceat, incumbunt. Præ- „ tereà cùm flectere ſemel, ac ruere ap- „ petita cujuſque probitas cæpit, effli- „ ctim eliditur. Hoc volente, hoc „ imperante ex longo ſanè intervallo „ captæ ſimilis ego, ac velut belli, & „ certa Olivarii furoris præda in cir- „ cunſcripto, & anguſto Ocaniæ limi- „ te vixi. Hinc ira in hoc loco, ani- „ mi ſollicitudo, turbatio, deteriorum „ etiam malorum metus, ac propemo- „ dum deſperatio, infeſtorum affec- „ tuum omnium inteſtina pugna ac „ tumultus, illinc fames, rerum ino- „ pia, rigor exilii, ac libertatis adſtri- „ ctio integrum annum fœminam Prin- „ cipem divexarunt, & animi an corpo- „ ris magis, cùm hæc duplex preſſura „ eſſet, perpetuis laboribus, & crucia- „ tibus angeretur, incertam; ex qui- „ bus ſola fortaſsè anima velut feſſo, „ laceratóque miſeriis corpore deſti- „ tuta ſibi aliquem tandem exitum in- „ veniſſet, niſi alimentorum inopia, „ quæ arces etiam invincibiles prodit, „ expugnata quoque patientia mea, „ nunc victam me tibi, ac ſeminecem „ tradidiſſet. Igitur hîc modò fœmi- „ nam habes ſimilitudine fortè ream, „ exactúmque tali de rea ſupplicium, „ & eò duriùs, eò atrociùs quia inimi- „ cus ejus exactor, ac Judex eſt, & „ quia lenta morte peremptæ, ac per „ ſtillicidia prope conſumptæ ſuppli- „ cium crudelius, ac longius eſt. Ve- „ rùm, quid in te rogo tanto ſuppli- „ cio dignum peccavi Rex? num frau- „ de? num injuria fortunæ? num opi- „ nionis errore lapſa ego ad deſciſcen- „ dum compuli Luſitaniam? Haud „ equidem in hoc crimine refellendo, „ vulgari, atquè omnibus obvio illo „ argumento utar, ſtudium ſcilicet fi- „ dem, ſollicitudinem meam in regi- „ mine laudem, fortunam accuſem. „ Cur enim de fortuna merito querar „ ego, quam nec conſilio, nec ratio- „ ne, nec ullo prorſus ad regni admi-

niſtrationem negotio aliquo modo " experiendi mihi, attentandi permiſſa " poteſtas eſt. Inter Marchionem Po- " pulenſem, & Vaſconcellum ſcenæ " ibi tantummodò, ac pompæ Guber- " natricis inſerviens, vacua propterea " deriſa, atque inutilis mulier ab initio " gubernationis ſedebam. Duo homi- " nes iſti ſpes, atque vota Olivarii ina- " niſſimè inflantes, totum regiminis " orbem circumferebant. Ultrò citró- " que ut ab illis relata, aut conſulta, ut " Olivario decreta ſententiarum ora- " cula commeabant, mihi tanquam " inerti, deſpectæ, otioſæque mulieri, " & quodammodò inſidæ recondita. " Proinde ſine auctorite, ſine ope, ſine " conſilio rerum omnium prorſus igna- " ræ, & inimicorum propè ludibrio, " & contumeliæ projectæ fœminæ tot " inter æſtus, fluctúſque ſe mox im- " merſuræ reipublicæ nihil profectò " agere, nihil cavere conceſſum fuit. " Id tamen excidii quod ipſa prævidi, " & antevertere minimè potui, & cu- " jus excidii cauſa in Bregantium, oc- " caſio referri in Olivarium debet, " utroque in præſenti cum ſuis opibus " integro, altero ſcilicet Rege, alte- " ro ſpecie Regis, & utroque Tyranno " equidem totum hoc innoxio capite " mulier excepi. Atqui ipſa rem præmo- " nere, increpare, debueram, & niſi vin- " dicis, niſi imperātis, nobilioribus mé- " que dignis excluſa curis ſaltem in re- " gno ſpeculatricis munere fungi: planè " ſubmittere ſe, dare injurias reipubli- " cæ, & quoquo pacto juvare pericli- " tantem oportet. Et me id utique fa- " ctitaſſe, ut plurima neceſſaria ſcitú- " que digna quo nempè rerum ſub- " tractis tibi notitiis, uſúque pruden- " tiæ carentem faciliùs circunducant, " & fallant, fortaſsè te Regem latet. " Quid porrò cùm me inconſulta, & " Olivario ſuadente arma, & pecunias " Bregantio, viam ſcilicet concupito " parando regno dediſti; cum Luſitano "

ad

ad Catalauniam tranſvecto repentè milite, enervatæ ſpoliatæque præſidio arces ſua etiam ſpontè incitatos ad defectionem cives alliciebant, cùm clandeſtinos cætus, ac nefariæ conjurationis inditia didiceram ab extraneis, mei enim, tuíque ſe mihi miniſtri tum credere nefas arbitrabantur, nonne accuratiùs Olivario cuncta reſcripſi, orientis, increſcentiſque conjurationis ſpiritus, nervos momenta quæque notando, conjurationiſque partes, ac Duces? Verùm, quem operæ meæ fructum ego retuli Olivario? Ambigua ſanè reſponſa, contortáque verba, ſenſus obliquos, obſcuros, velut ancipiti latos oraculo, atque ita porrò ubi me bene meritam, atque in laude & amore poſitam cogitabam, eſſe rurſus irriſam, ac ſpretam gravius indolui. Cæterùm juſtus hic dolor num me obmuteſcere poſteà? num connivere, aut indormire periculis, aut extrema præterire remedia coëgit? Certum, & ratum apud aulicos omnes eſt, pernicioſius omninò eſſe primum miniſtrum, quàm Regem offendere; Rex quippè læſus per illum molliri, flectíque, miniſter, ut regia tumidus gratia, atque aſſentantium corruptus illecebris ferè à nemine poteſt; ſimul qui ſua induſtria, & ingenio alienos tractare animos callet, quo in artificio ſummus miniſter excellit, ipſe plerumque intractabilis eſt. Prætereà cùm ultionis vis, & aculeus in homine ex dignitatis menſura, virtutiſque incremento decreſcat, tantúmque ſubeat Regis conditio quantum declinet privati, plures invidia, artibúſque miniſtri, quàm ira, vel odio Regis inter ſubditos pereuntes agnovimus, epiſtolas tamen, fluctuantis, quæ regni motum,& habitum declararent, ego multas ſubinde tibi commiſi Rex quas Olivarius ſuperbè rejecerat, ex eo quanquam ſcirem in Olivarii offenſionem incurrere, quippè qui ad te coram vel ſcripto abſque ejus permiſſu adiri pro crimine ducit. Verumtamen nihil per te mihi reſponſum eſt, & aliunde Olivarii ingraveſcentibus odiis, quia tibi ipſa placere per ejus iracundiam quæſierim, ingratæ inaniſque ſollicitudinis immeritas modo pœnas exolvo. Omnia igitur auſa,atque paſſa dum Luſitaniæ aſſidebam, ut hunc rerum avertere turbinem poſſem cùm nihil ampliùs præſidii, aut ſpei humanæ reliquum cernerem, ipſámque irreparabilis regni ruinæ ut ſpectatricem in fœdo ſpectaculo deſtinatam, quod ultimum erat deſtitutæ, abjectæ, multíſque doloribus fractæ mulieri ſuſpiriis, ac lachrimis Luſitaniam fato, vel hominum culpa ruentem, ac deflagrantem conſequi cœpi; tamquam multis, ac tandiù jactata procellis, atque periculis meo tandem capite didici cùm potiſſimùm inter homines mulier opinionis, & famæ, quæ curſus errore humana pleraque trahit, detrimento laboret, ad eam gubernantem niſi integerrimæ fidei miniſtri, tum in agendo mirè concordes acceſſerint, inevitabile quidem Imperii, quod temperaret, futurum exitium. Nihil profectò abſurdum, nihil à fide alienum loquor. Impera quæſo Rex tua vel Olivarii ſecreta ſcrinia recludi, litterulæ meæ quaſi innumeræ in illis reperientur aut ſitu ſemeſæ, aut penitus laceræ, aut contagii ſuſpectis ſimiles cum intacto adhuc ſigno in acervos conjectæ. Unde hæc tanta animi elatio, atque immenſa in Olivario fiducia eſt? unde hæc effuſior contemptio mei? Res à me malè propoſitas ſpernere, ſecus admittere potuiſſet; apud ſuperbas, ſurdáſque aures non propriæ, nec alienæ prudentiæ, non pœnæ, ſeu præmii merito locus eſt ullus. Vel

omnia

„ omnia ſcire, & audire, niſi exequi „ omnia, qui gubernaculo ſedet, oportet. At ille tuo periculo peccat Rex, „ túque infelix, ac perditus propè aliena ſtultitia verſaris, cúmque tu illi „ per traditas temerè opes, & imaginem regni poteſtatem peccandi facias, tot cumulatis Imperii cladibus tua ſimul, & Olivarii peccata „ ſuis. Quod ad me attinet, dum juſſu tuo Luſitaniæ inani cum titulo, „ ac falſo nomine præfui, quantum „ mihi per tempus, inſolentéſque miniſtros licuit, diligenter, ac ſtudioſè „ me munere meo defunctam exiſtimo; ſi ultra Olivarius, ut ſolet, procaciter adverſetur, placeat, utrumque jure altercari; audiántque Judices Margaritam Sabaudiam contra „ Olivarii injurias, & odia, legum ſubſidium implorantem; ſin tibi idipſum quoque dedecere videtur, ita „ me, ut vides, aula denique extorrem, egentem, circunfuſam ærumnis inter ludibria Olivarii, & contumelioſas populi voces deſerere, „ non minus, Rex, tibi, quàm mihi quidem deforme communi judicio fuerit.

Poſtquam Margarita diſſeruit, ſtudio Rex priùs, ac fide Principis collaudatis, ejuſq; libatis breviter meritis poſtremò ſubjecit, poſſe, quæ quæſta adhuc breviter eſſet crudelitati fortunæ, quæ excutere ſæpius benè meritos ſoleat, attribui, de cætero ſe curaturum, eam, ut par eſſet, obſervari, colíque, ac diverſis officiis ante acta rependi. De Olivario nihil adjecit, verùm contracta mœrore frons, ac diſcolor vultus, & in terram defixi oculi aliquid altiùs in pectore tunc volutantis clariora, ſed triſtia quædam promebant inditia. Fuit hæc prima, atque intimè impreſſa in Olivarium labes; amiſſo deinde pudore, ac regia jam aure manifeſtis, aſſiduíſque inſectationibus trita, nudum in poſterum ille latus æmulis appetendum expoſuit. Notum idipſum Reginæ, cúmque ipſa Regina gratia, atque admiratione virtutis ex eo multum apud Regem increbuiſſet, quod Cæſarauguſtæ moram habente Rege pro Catalauno juvando bello ſummo labore, ſummo ſtudio, pretioſioribus quoque ſuæ gazæ copiis oppignoratis abundè inopiam ærarii in magno rerum diſcrimine expleverit, eámque recentibus meritis partam cùm inhærentem de ſe opinionem in animo Regis ſatis nunc exploratam haberet mulier, porrò ipſa liberiùs, atque explicatiùs oſtendere cæpit Regi, quibus eo tempore vitiis corpus regiminis laboraret, quid validum, quídve infirmum per Imperii amplitudinem foret, quædam etiam aperiebat in regiminis diſciplina Olivarii artibus Regem latentia, quibus ſua ille, ſuorúmque clientium commoda reipublicæ videbatur, & utiles etiam honeſtis rationibus anteferre, eáque tum omnia tam ſolerter proviſa, tam cautè prolata, tam acutè reſponſa cùm aliquid Regem interrogaſſe, contigerat, ex induſtria Regina Olivarii nomen declinans inſtillabat auditui Regis, ut luctuoſi potiùs viderentur illum eventus, ac temeraria damnare conſilia, quæ detrahendi ſanè formula acutior eſt, quàm inſectantis æmulæ verba. Ad ea tunc audienda majori quotidie quaſi ſtupore defixo, pronóque animo, & auribus Rege, quò iniquiùs & ipſe anteà ejuſdem ingentes fœminæ dotes neglexerat. Dum ita per aſtus Regina contra Olivarium Regem impellit, ex parte altera Comes Caſtrillius, qui Reginæ Caſtellam propter Regis abſentiam adminiſtranti ejuſdem Regis mandato adeò egregiam contulerat operam, ut futuræ ex eo ille magnitudinis ſemina jecerit, Reginæ inſtinctu, motúque cùm Regem aggreſſus eſſet in hunc prope modum detexit illi jam ſibi comperta, uſúque ab ipſo in eo negotio

tractata

tractata, nec brevis quidem medelæ reipublicæ vulnera.

,, Imperiorum omnium mutationes,
,, & clades utplurimùm omnes perne-
,, cessariam, aut stultam ærarii profu-
,, sionem, & vastitatem inferri, quæ
,, deficit enim, ac necessariò ad rem
,, impendenda pecunia est, dum erui
,, per scelera, aut subditorum lanienam
,, incumbitur, inde questus, & publi-
,, ca fluere odia, turbulentísque occa-
,, sioníque prehendendæ paratis homi-
,, nibus cuncta passim turbandi, ac mis-
,, cendi quæsitam ansam offerri; præ-
,, terquam quod venis, ac nervis rei-
,, publicæ incisis, aut illo sensim ex-
,, presso, qui pecunia dicitur, sangui-
,, ne, si ex Politico corpore multum
,, exhauseris, id primò in deliquium, si
,, totum, mox certè in exitium iturum,
,, ac tabem est. In hac autem ærarii cu-
,, randi utilissima ratione gravius se ab
,, Olivario esse, aut negligentia, aut
,, inscitia peccatum hactenus compe-
,, risse; nam præter Consiliariorum
,, conventus qui communibus curis ad-
,, dicti in hac Curia duodecim nume-
,, rantur, quique annus cumulatis sti-
,, pendiis nimis & ipsi multi sine regu-
,, la, sine modo regiis opibus signantur,
,, ut supplementa priorum extra ordi-
,, nem alios adjecisse Olivarium qui
,, Senatus legitimi propria ad se nego-
,, tia excutienda trahentes dum alie-
,, nas exonerant, aut præ numero, ac
,, turba potiùs implicant curas, pensio-
,, nibus quoque in rem molestam, &
,, irritam geminatis onerare, ac pre-
,, mere magis ærarium, arcanúmque
,, negotiorum, quod est reipublicæ
,, sacramentum tot per hominum ora,
,, vocésque diffusum faciliùs labefa-
,, ctari. Huc etiam accedere Olivarii
,, ab ingenio, ut indigentiæ subsidium,
,, profectam corruptelã pecuniæ, adul-
,, terino, & injusto ei supposito pre-
,, tio, quando nihil hac peste gravius,
,, nihil perniciosius pessum, aut venum

Hispaniam dederit; argento enim, "
& auro quorum turgidæ quondam, "
nunc adstrictæ, ac propemodum va- "
cuæ in Hispania venæ reliquæ sint, "
ab externis ademptis, falsóque in- "
troducto metallo, quo novam con- "
flarent, veterémque pecuniam aufer- "
rent, sic opulentam provinciam, sco- "
riæ jam sordibus sibi relictis ad alie- "
nas, & quod est pejus, sæpè ad ho- "
sticas regiones metallorum splendo- "
res, & opes cumulatiùs effundere. "
Prætereà tum optimates, tum merca- "
tores volubili, ac vario pecuniæ pre- "
tio, quòd demit, augétque libido, "
incerta egestate, incertísque divitiis "
in fortunarum suarum orbe, tan- "
quam ludo versari; plagam numma- "
tis infligi, nobilium, divitúmque rui- "
nis pauperes obrui. Neminem quo- "
que ignorare, ex quo Hispanam re- "
gendam, aut potiùs rem conflictan- "
dam sibi sumpserit Olivarius per "
tributorum congestas moles, ac pro- "
pè direptionem, ac prædas Imperii "
auri permulta collecta talenta, & ta- "
men æs alienum à Rege contractum "
eò per inopiam crevisse, ut posthac "
contribuere, cùm Rex eguisset, relu- "
ctantibus publicanis, ideóque re mi- "
litari destituta subsidiis, re domesti- "
ca ornamentis, & copiis, persona, ip- "
sa, domóque regia orbata decore, "
cultúque tantæ fortunæ pari, æquè "
nunc Regem, ac subditum egestas, "
& squalor afficiat. Novum ac ma- "
gnificum ædificium quod boni se- "
cessus appellant, ídque immodico "
sumptu, atque egenorum eversis opi- "
bus auctore Olivario, excitatum alio "
fortasse tempore futurum fuisse Re- "
gum illecebris opportunum, nunc "
verò ubi omnia premit inopia, & "
majora quoque promittit belli vis, "
ac diuturnitas mala, ex fletu, sudore, "
atque gemitibus pauperum superva- "
caneas delicias, ac voluptates quæ- "
rere, nihil utique minus, quàm Ty- "

rannidem

„ rannidem ſapere, cui & bonũ Regem
„ obnoxium, ac notam palam inuſtam
„ alterius ingenio eſſe. Ulterius etiã ſi-
„ ve mortalium invidiam, ſive leves, ut
„ ſolẽt, populi voces excurrere, execra-
„ ríque Olivarium, quod ipſum reſpi-
„ ciant theſauris publicis incubantem,
„ inſidiantémque & omnia Imperii ju-
„ ra, atque commoda nundinantem, ſi-
„ quidem tãtum egere quotidie videa-
„ tur ærarium, quantum privata domus
„ ejus affluere. Quod modò verum,
„ an ſecus fuerit quo fortè pacto im-
„ pollutos minoris notæ miniſtros, ac
„ manus integras habituros, ſi rapaciſſi-
„ mas primus dicatur, aut in ſuſpicio-
„ nem veniat habere? His rebus & ad-
„ di vocabulo gratiæ, ac mercedis, quæ
„ bene de Rege meritis conferuntur,
„ Olivarii nimis profuſas, ac temera-
„ rias profectò largitiones, quóſque
„ magna ex parte, & commodiùs fas
„ eſſet Catholico Regi loco præmii, &
„ aculeo virtutis pecuniæ parcendo
„ honorificis titulis exornare, cuncta
„ his inconſultò per ærarium exolvi.
„ Idcircò multis injuſtè, & crudeliter
„ rapi, aut latrocinii more ſubduci,
„ quod gratiæ paucorum impertire-
„ tur, Regémque paulatim extenua-
„ tum aliena etiam cogi intervertere
„ bona ut pinguiores pauci ejus rapi-
„ nis, & opibus fiant. Cæterùm mini-
„ ſtrorum omnium errores, ac vitia
„ cùm adhuc Imperii latitudo, viréſque
„ immenſæ ſuſtineant, Regem ipſum,
„ dum Cæſarauguſtæ commoraretur
„ expertum eſſe, quod uxor ejus Re-
„ gina vel ærarii fragmenta, iiſdém-
„ que miniſtris ereptas prædarum re-
„ liquias legendo, ea quidem pro Lu-
„ ſitano, & Catalauno juvando bello
„ contulerit, quæ nec florentiſſimo
„ regno paraverit Olivarius. Præter
„ hæc autem fenebre, ac vetus in re-
„ publica malum, tum publicas, tum
„ privatas exedere opes, cujus & vo-
„ racem corrigi queſtum, & prædandi

quoddam genus immenſum è repu- "
blica tolli, externiſque præſertim au- "
ferri hominibus expedire ne in fœdã "
prolapſus inopiam decoxiſſe tandem "
Rex videatur, néve ad Italiam ſeu aliò "
terrarum per fœneratores avecta pe- "
cunia, ea ut hactenus contigiſſet ne "
dum evacuetur, ſed etiam oppugne- "
tur Hiſpania. Revocandum eſſe præ- "
tereà antiquum Hiſpaniæ morem per "
temporarias nempe numorum colla- "
tiones, & conſtituta per intervalla ſti- "
pendia, non fixa per vectigalia, ac per- "
petua tributa imperare ſubditis Re- "
gem, quæ opus in belli ſubſidium eſ- "
ſent, cùm circunſcriptæ, atque exiguæ "
vectigalium radices ſint, nec menſu- "
ram excedere aut numerum poſſint, "
híſque brevi tempore abſumptis, Re- "
gis etiam areſcant opes, utque ea ſub- "
tracta publicanis utilitas in populo "
maneat. Poſtremò uſque ad copiam, "
uſúmque pecuniæ cùm ex ea quaſi "
animata, atque concreta reſpublica "
ſpiritum ducat, ejus propterea inco- "
lumitas ſtatus ferè plus Oeconomica, "
quàm in arte Politica ſit, quantum "
Politica Olivarius excellat tot cala- "
mitoſos dicere caſus, & commu- "
nium, & privatarum interitus rerum, "
de arte Oeconomica ſeu regiæ opu- "
lentiæ cura ipſum Caſtrillium co- "
ſtanter aſſerere, nihil omninò ſcire "
Olivarium, ac diſcere quoque ſuper- "
biſſimè dedignari. "

Hæc & ſimilia cùm Regi Caſtrillius locutus eſſet, omiſſis de induſtria Politicis inſtitutis, ea ſolum aperuit Regi, quorum reddere rationem ob munus à ſe auſpiciis Reginæ, juſſúque Regis exercitum videbatur. Providerat quippe ille quantum ægrè in animo affecto cæca videre cupiditas poteſt, acerrima, quibus exarſerat, deſideria, in Olivarii nempè dejecti ſubſtitui ſe locum ſolertiſſimè premere, cùm illa inſuper inflammarent, & ampla Reginæ promiſſa, & nota erga ipſum

Regis benevolentia, & nonnihil præterea spei quæ falsò, ut posteà exitus docuit, eo tempore interlucebat. Rex autem more suo obstrusus, & rigidam quandam gravitatem affectans, tanquam regiæ majestati detraheret, si citiùs aliquid emanaret, quod in pectore coqueret, adhuc tenax secreti Castrillio respondit. Pergratam ipsi fuisse quàm egregiè se absente navasset reipublicæ operam, ærarii verò se detrimenta reficere suo tempore curaturum. Nunciat hæc statim Reginæ Castrillius quæ quo dexterior afflabat in rem incumbentibus spes, eò sollicitior, ne fortè alienata Philippi Regis voluntas Olivarii suspectis insidiis, & artibus mutaretur, néve in illo cursu rerum improspero Olivarii consilio, aut fortuna felicis quid exitus interlapsi verteret omnia, idcircò negotium accelerabat. Monuit ergo Regina subinde Oratorem Cæsareum Marchionem ea tempestate Granensem, magno tunc animo, & alacri, ut idem promiserat, contra Olivarium insurgeret. Ad hæc facto, & maturato opus esse, ne res cùm temporibus inclinaret, ne propter rerum vicissitudines elaberetur occasio. Inveteratæ gravésque, ut anteà tetigimus, simultates inter Cæsareum Oratorem, & Olivarium intercedebant, quibus jampridem sua spontè Cæsareus incitatus Orator in ejusdem Reginæ, ut Olivario maximè adversæ infestéque concesserat partes. Alebat, intendebátque præcipuè hanc mutuam variísque de causis exortam, ac multis post accidentibus auctam inter ipsos invidiam, offensionúmque materiem, ratio itidem ministerii, quod pro Cæsare Marchio Granensis in aula Catholica obibat. Cùm enim Catholicum Regem, ac Cæsarem cognationis, perpetui fœderis ac reverentiæ nexus indissolubilis in charitate, atque fide conjungat, ideóque clam sæpè ambo inter se animos, studia, consilia communicent Principes, inde sequitur primos utriusque aulæ Principísque ministros, quos privatos populariter nuncupant, ad gratiæ tutelam, rerúmque servandum arbitrium parem afficere metum ex utroque Principe incussum, ut idoneo unoquoque apud alterum instrumento contrahendi, ampliandi, extinguendi acquisitam privatis gratiam, cùm sese per occulta insinuare monita vellent; porrò obsequium ex metu oritur, & observantiæ species, simul dubia, falláxque fides, æqualia fingere satis in homine spes, metúsve suevit, cum ambitionis orbe jactatur: utérque proptereà privatus utríque Principis nimis officiosus illecebrarum, ac fictionum omnium aucupio mereri in speciem benevolentiam, captare fidem laborat. Attamen Olivarius cùm esset animo elatior, & cuipiam assurgere impatienti, quo se maximè illæsum, ac tutum ex Cæsaris parte præstaret, unúsque liberè ipse imperaret sui principis genio, ex composito inter utrumque Principem quasi dissensionum, ac diffidentiæ semina jaciebat, confovebátque multo labore, ac solertia postremò assecutus plura dum Cæsaris postulata subdolè ipse per Regem vana, atque irrita redderet, omninò inter eos tepefacere amorem, ac sensim fiduciam minuere, iísque fallaciis, ac dolis eó usque Olivarius invaluit, ut fractus animo Cæsar, Regi per omnia diffisus, æmulóque subjectus, in quo sibi faveri à Catholico Rege vellet, prius Olivarium, quàm ipsum Regem pudibundus adiret. Præter has rationes ad privata Olivarii consilia causásque spectantes intererat etiam vetus illa æmulatio, altiúsque adversus Germanos Hispanis invidiæ radix infixa, ex prisco nempè connubio, quod gentem Austriacam in externum dominium invexit, Hispanis proceribus indignantibus,

quod

quod olim omisso, spretóque Hispanæ nobilitatis fastigio ex Germania Rex in Hispaniam quæsitus sit, Germanis, quod amicitiæ argumenta, & cariora pignora fidei per odium, atque contemptum iidem Hispani superbè corrumperent. Hinc pervetustæ, & communis offensionis initium, quam & privatis de causis Olivarius hoc tempore intendit. Itaque Cæsar cùm gravius Olivario succensus occasionem sedulò quæreret longè sibi molestum, atque imparem æmulum deturbandi, jam per Granensem Oratorem edoctus lapsui hominem proximum declinare, ac fluere quotidie in animo Regis, factúque facillimum fore perlevi quocumque librato ictu sternere titubantem, hujusmodi epistolā scripsit Catholico Regi. *Cùm inseparabilis, & planè adeò una Cæsarei, Hispanique Imperii fortuna, & rerum conditio sit, ut simul crescere, simul decrescere, vel quod Numen avertat, utrumque simul perire, ac funditus tolli necesse sit, cum periculo etiam offensionis cogi se tandē commonefacere Regem, ut animo volutaret cujus sive sortis, sive pravitate consilii ceciderit Lusitania, ad Gallos Catalaunia discesserit, reliqua quoque regna in fide, & officio labascant, celebrisque ac tot per sæcula florens Hispaniæ militiæ laus, & magnitudo gestarum rerum jam senescere incipiat, atque interitum comminari, compertóque postremò tantarum auctore calamitatum, majorum suorum exemplo utrumque Imperium unius capite vindicet. Cætera Granensis ore auditurum.* Hujus sententiæ litteræ priusquam Regi Catholico redderentur, cùm visæ, approbatæq; Reginæ essent, Oratórque sermonis per illam articulis, quibus Regem nomine Cæsaris compellaret, instructus esset, ita in ejusdem colloquio dicitur contrà Olivarium invectus. „ Nullam quidem externo sibi, alieníſque negotiis, curísque districto cum „ Olivario odiorum, aut peculiaris certaminis causam esse, & si qua privatim fortassis accepta ipsum repungeret " contumelia, quarū affatim liceat apud " superbum, & asperum hominem suspicari; Granensem tamen aciem hucusque, atque arma professum, & plurima secum belli decora, & ornamenta " gestantem, minimè lingua, quæ inertium, atque imbecillium tutela est, sed " gladii acumine, & acie decere solvere " injuriam. Prætereà non eo obscuro se " loco ortum, nec rusticis adeò moribus " institutū, ut si ira exarderet, non supuderet etiam bilis sordibus fusis, stomachíq; intemperie regias respergere " aures. Jussa tantummodò Cæsaris effecturū, eodem se Rege annuente ejus " aspectui, & colloquio dedisse, quorum " in eo summa præscripta esset, patere " scilicet Regi, quæ in obeūda reipublicæ cura trāsversa, atque errata regiminis nec admodum pauca notentur in " Olivario, & quibus nisi citiùs subveniretur, post binas Hispanorum regnorum clades, instare periculum, ne totū " concussum jam undique Imperium " convelleretur. Et primùm quidem esse " Olivarium acerrimè reprehēdendum " quod pace, aut induciis sublatis rectè " intermissum in Belgio bellum redintegrare voluerit, nemo quanquam nisi " insipiens & palam stultus vel justum " bellum cum pace iniqua mutare malit, vanúmque ac turgidum hominem " sibi in animum induxisse, jam afflictæ " laceratæque reipublicæ consumptis " prope viribus debellare, quos ne Philippus quidem secundus regni efflorentibus, símulque annitentibus opibus fregerit; tum etiam longinquam, " ac dissitam eam regionem ærarii voraginem quamdam sepulturam Imperii " tam cruento, tam sumptuoso tenere " bello, quàm in pace quoque dimittere, & à reliquo Imperii corpore segregare, quod expediat Hispanis, nec absurdè plerósque censere. Huc accedere amentem quemdam, & furiosum " militiæ gerendæ morem, belli Oliva-

rius dum se magistrum, & arbitrum jactat, qui nunquam militiam attigerit, simul consilia, atque jussa militibus statuit, quæ in longinqua locorum, ac temporum spatia ad effectum recipi debeant, cúmque sæpissimè in bello ita fortuna pro agendarum rerum ordine variet, ut rata paulò anteà consilia, actiones, motúsque hominũ in acie ipsa, inter arma corrigere oporteat, illius seris, inversisque consiliis, & jussis, res interdum perditas esse, ac meliores opportunitates corruptas. Quid etiam dicendum de magistratuum collatione, in quibus prudenter impertiendis, quippe qui & oculi, & Imperii manus esse dicantur, totius regiminis moles innititur? Constare profectò per bonorum injuriam, neglecto merito, ad Olivarii utilitatem, & gratiam adeò impudenter officiorum, & munerum cumulos circunferri, ut illius amicitia unicus pateat honoribus aditus, inimicitia, aut levi interposita quoque suspicione sit omnibus interclusio. Idcircò magnis crebrò exercitibus, classibúsque præfectos penitus belli, reíque nauticæ rudes; curam etiam regnorum juvenibus sæpè commissam præ ætatis ludibrio, regiminis imperitia, vitióque naturæ in æstu, atque ardore juventæ ad pravas cupidines pronæ sibi non minùs, quàm reipublicæ metuẽdis, aliis quoque nobilibus viris, sed egentibus ære alieno obstrictis, aut inhiantibus avaritia, ut parata ægrè affectis peccantibúsq; provincia inextinguibilem ferè sitim, aut domum inanem ærarii, vel expilatis pauperum bonis expleret. Hunc autem seu voluntatis, seu intellectus errorem dicas, adeò Olivario familiarem in quibusdam fortassè excusabilem, aut minus perniciosum, in Duce verò Bregantio prorsus intolerabilem, ac planè miserrimũ extitisse; illi siquidem regnum omnium opinione affectanti, tanquam hoc, ut faciliùs assequi posset, & imperiũ armorum, & ærarii arbitrium concesserit, quémque abripere Lusitaniæ, atque in extremo aliquo Hispaniæ aut Italiæ opus esset angulo statim includere, ut cum Duce Calabriæ egerat quondam Rex Ferdinandus, exẽplúmque deinde ad Mottesumæ gentem Mexicani Imperii reliquias transiit, arma illi in manibus, pecuniam in sacculis, incendio escam apposuisse, quæ auctoritate, & pecunia publica armatus contra ipsum denique Regem converteret. Ex tam fœda ergo, atque corrupta regiminis disciplina, quid mirum? duo intra Hispaniam tam facilè amissa regna, tot in Belgio, tot in Insubria, & apud Indias etiam propugnacula ablata, munitas simul excisas urbes, integras regiones avulsas, ac perditas esse, in utroque pariter mari plusquam ducentas naves aut prælio victas, aut tempestatibus laceratas, saxísque conjectas esse; cæteras sponte deficere urbes, aut in se fluctuare, aut ab hostibus vinci; terrestres, ac navales simul obtritas in bello copias; nihil ratione, & consilio, omnia animi ardore, atque impetu agi seu teterrimo studio; ruere, flagrare omnia circa Olivarium utpotè cuncta ad exitium pro libidine commiscentem. Super hæc premere etiam Imperium pravum, & aliud Olivarii institutum in singulis scilicet regiminis partibus conferendis, quoniã ab Hispanis simultatum, & invidiæ certaminis causa jure multúmque sibi metueret, fidere nimiùm externis, diffidere propriis, & præterquam quod alienigenæ fidem utplurimùm nundinariam, & fluxam habeant, eósque gratis gentilibus anteferre rectè pars quædam Tyrãnidis à Politicis censeatur, quàm sæpè contingere, ut externi hominis militari, seu domestico imperio reluctentur indigenæ, quapropter si advena felix, ac probus in ministerio commisso fuerit, ipsius invidere

felicitati

„ felicitati ſin autem improbus, mi-
„ nus ejuſdem ſufferre vitia, magis
„ contemnere imperia; proinde recto-
„ re, ac perperàm quoque rectis alio
„ alii ſuſpectis, inviſis, & ore atque
„ opere mutuò inſectantibus ſe, tumul-
„ túſque cientibus, jura, & officia con-
„ fundi, rempublicam ſcindi. His ad-
„ dendam, & aliam politicam rationem
„ Hiſpanis olim ſuo temperamento ſa-
„ lubrem, nunc autem ſtultitia Oliva-
„ rii, ut ea intemperanter utentis, in
„ Imperii labem, & maculam admo-
„ dum vitiatam ac noxiam, multò vi-
„ delicet magis promittere, atque ina-
„ nibus verbis offerre, quàm poſſe re-
„ vera præſtare, ſeu velle, ſpeique fu-
„ gacis oblectamento, vel fraudibus
„ captos, vel ſaltem ancipites animo
„ continere Principes in obſequio, in-
„ gentibus quippe promiſſis, & quæ
„ ærarii menſuram & opes, & fidem
„ nonnunquam excedant, eouſque
„ clientes, ac Principes oneraſſe Oli-
„ varium, ut arte deluſa, jam pateat
„ fraus, promiſſa vincula officii ſordeſ-
„ cant, nihílque ſatis jam credant in-
„ tegra ſibi fide pollicitum Principes,
„ quod non ore momorderint; Ad
„ hæc ſchedularum tenore mercedis,
„ aut præmii loco datarum, cùm ne-
„ quicquam repetant Principes, quod
„ ampliſſimè ſibi promiſſum fuerat,
„ poſcendo, inſtandóque denique fati-
„ gatos, irriſos, imò & exhauſtos ſe ſen-
„ tientes, tantúmque propè dum pete-
„ rent eos eſſe ſumptibus imminutos
„ quantum ope creviſſent, ſi id exe-
„ giſſent, quod non exegerint, acer-
„ biora colligere odia, unde amor non
„ rectè quæſitus fuerat. Queri etiam,
„ & graviter Principes quod ſub Ora-
„ torum ſuorum perſona contumelio-
„ sè, nimíſque ipſi ſuperbè tranctentur
„ ab Olivario, nimirum in diem ex
„ die quà prolatatis moleſtè colloquiis,
„ quà inſolentia verborum, & per fal-
„ laces implicatis ambages oraculi mo-
re reſponſis, ac planè irritis, cùm ve- "
riùs benevolos eos, atque gratos in "
primis Procuratores, & Oratores ha- "
bere conduceret, dum iiſdem ſtudiis "
Principes imbuantur, quibus affecti "
Oratores in eoſdem per litteras in- "
fluunt. Quod ſi placeat ulteriùs ar- "
cana Imperii attrectare, ſatis huc uſ- "
que compertum eſſe, veteres leges ac "
diſciplinas quibus adhuc Hiſpanum "
Imperium ſteterit, in ejuſdem per- "
niciem ferè omnes per Olivarium "
reſciſſas eſſe, atque illam idcircò Hiſ- "
paniam quæ antiquis tenendis, tuen- "
díſque moribus durior à rebus no- "
vandis ſemper abhorruit, nihil am- "
pliùs ſub Olivarii ductu quàm no- "
vitatibus ſtuduiſſe. Duo hæc potiſ- "
ſimùm à Ferdinando Catholico Re- "
ge tradita, à Carolo Cæſare ſtabilita, "
& nunquam à cæteris poſteà Regibus "
interrupta inſtituta videlicet ſum- "
mum Pontificem, atque Cæſarem "
revereri, eorúmque expiſcari, ac fo- "
vere pro viribus gratiam niti, ut Itali- "
cæ ditionis ab alio, Belgii, & Inſu- "
briæ ab alio ſecuritas per utriuſque "
propinquitatem, & validas opes ami- "
citia, ac fœdere teneretur, ita obſer- "
vaſſe Olivarium, ut ferè nullum in "
præſens Hiſpania Pontificem nume- "
ro Urbano magis infeſtum, Cæſa- "
rémque imperturbabilis amor, Au- "
guſtæque duntaxat familiæ commu- "
nio adverſus multas offenſiones in "
ſocietate, ac fide retineat. Horum "
omnium errorum ex infecta tan- "
quam radice, alia porrò in Imperii "
ruinam innumera prope capita pul- "
lulare, cùm alia ex aliis pravitates, "
& vitia, ut virtutes ex virtutibus pro- "
fluant. Sed illud quidem haud mino- "
ris eſſe momenti, quod regiam dire- "
ctè perſonam vulnerat, perpetuis ſci- "
licet ipſam ineſcare blanditiis, & "
amatoriis voluptatibus paſcere, quo "
levioribus curis adſtrictus, res tempe- "
rare pertæſus Rex, plane Olivario ſe "

totum addiceret. Quod si hujusmodi veneficia Philippi IV. acerrima mens cum summa virtute, atque constantia discutere potuisset. At interesse Principem filium eò usque ætatis quanquam adultæ fraude Olivarii assuescere viris prohibitum, egregiámque animi indolem, atque gratiam inter fœmineas illecebras corrumpentem; idque profectò per quasdam occultas, & eò atrociores, quò blandiores insidias petere caput ipsum Imperii, ac longè plus ex prudentium omnium opinione affligere Hispaniam, quàm clandestina consilia, ministrorum proditiones, clades exercitus, provinciarum eversiones, quippe cùm tota salus à capite pendeat, hoc depravato, hoc lue venenorum imbuto, læsóque nihil intactum, & integrum à communi contagio in reipublicæ partibus superesse. Nec aliunde sanè hoc tam capitale, atque execrabile malum nisi ex primario introducto ministro, quem vulgò privatum, ut itidem Olivarium appellant, in Hispanam rempublicam irrepsisse, quo negligente Rege, jam prope torpente, otioso, irretito delitiis humanarum pro monstro rerum Regi, regnóque imperitet subditus. Hinc procerum, ministrorúmque dissidia uni ut majori invidentium, ut impuro indignantium, pérque calcatum Regem, & omnia prostrata regni illum deprimere cupientium. Hinc privati iracundiam, & nisi se sustentare cum Rege posset, Rege se exoneratum ad ambitionem, ultionémque replendam in regnum solum invadere. Hinc tandem inverso regiminis clavo omnia fluctus, & gurgites absorbere. Quem prætereà mortalium cupiditati satis posse frænorum injicere, ut sine usu, sine rerum notitia Rege, sine populi studio, marcido prope situ, & Imperii quasi cladibus oscitante is qui plus valeat, aut propior fastigio sit adeò injuriæ opportunum, imbecillum, caducum non aspiret ad regnum? Induere profectò in terris videri Regem Divini Numinis simulacrum, quod omnia intra Orbem impellens, trahénsque & ipsum à Nemine impulsum, rectúmve altiori mente causarum attemperat motus, nexúsque committit, & rerum ordinem moderatur; atque verè ita illum in Orbe regnare, qui immotus, ac fixus suo ipse circumagere arbitrio, jussúque cæteros porrò ministros, non collegas Imperii, subditósque conspicitur. Hoc planè cùm ad regiam auctoritatem, ac supremi nominis decus, tum ad regnorum etiam utilitatem magnopere pertinere; nam quo ex tempore Hispania in privatorum potestatem offenderit vergere sensim ipsam, lentéque devolvi quibusdam potentiæ quasi gradibus occœpisse; nunc verò præ Olivarii temeritate, atque inscitia ut malis antiquis fessam, ut recentibus circunfusam eo præcipitem volvi, ut, nisi hæc causa malorum, hæc causa publici exitii, hæc fax funestissima Imperii quamprimùm summoveatur, amplissimæ quondam gloriæ opibúsque Provinciæ summis, excidium, & vastitas finem factura proximè sint. Talia se jussu Cæsaris, ut fidem epistola faciebat pro sui ingenii mediocritate Regi Catholico explicuisse; summum se tamen Regis judicium, mentémque sublimem in suis quoque recessibus latitantem venerabundum in limine colere, ipsúmque Regem pro sua sapientia, atque peritia meliùs, quod optimum factu reipublicæ sit provisurum.

Hæc & similia Granensem loquentem, subtristi, aut nimis severo, gravíque sed æquabili semper vultu cùm Rex Catholicus tenuisset, subjecit tandem. Perbene amoris, & gratiæ vicem sibi rependere Cæsarem, quæque

utrique

ùtríque in eo negotio expedirent, ſuo tempore expoſiturum. His igitur ſic per Reginam tantorum virorum authoritate, & conſilio firmatis, res porrò accidit, & parva ipſa dictu, ſed pro artificioſo, aut incidentium, aut conſultarum rerum contextu major. Ad Regiæ ſacellum diebus feſtis ex more Regem euntem oſtentationis, cultúſque cauſa concomitari magnates ſolent. Nondum Olivario ad ſummum rerum arbitrium, & libertatem, ut poſteà accidiſſet, evecto, nec adeò inſolenti jactatione potentiæ, & plenioris gratiæ Regis inflato eò frequentes illi coibant, rari poſteà, ac difficiles, quia Olivario palam offenſi, & quia conſultò, ſed cautè odia, quæ in animo illis contra Olivarium, jam inſoleſcere incipientem, ebulliebant, vellent in re tam publica declarare. Retrò inde verſa fortuna; atque in regiæ culmine gratiæ trepidè tunc hærente, ac propè pendente Olivario, eò uſque imminutum conſuetum erga Regem comitatus obſequium eſt, ut ſolemni Chriſti die natalitio, vacuis magnatum in ſacello ſubſelliis unus duntaxat Sanctæ Columbæ Comes Regi Catholico aſſiſtere viſus eſſet, idque à nobilibus eodem tempore ſtudioſiùs, quòd opportunum urgendo æmulo videretur, in Regia in Status Senatu, in exitu Regis in publicum obſervatum, ita, ut idem Rex mirabundus Ludovicum Arum qui tunc ſecundum, Principem poſteà, ejecto Olivario locum in gratia Regis obtinuit, ſemel interrogaſſet, quæ tantæ alienationis ab ipſo procerum, tantæque tunc circa ipſum ſolitudinis cauſa eſſet? Arus cùm nactus occaſionem libenter eſſet, velut Regis imperio ſatisfacturus veterem æmulum vellicandi, communes, & graves in cauſa eſſe reſpondit ab Olivario incuſſos abundè timores, & rigidas omnibus minas cur intima vota optimates, & clara fidei argumenta prementes cum dolore, ac triſtitia Regis conſpectum fugerent, quo ſcilicet minùs argutas, & acres Olivarii ſuſpiciones intenderent, pérque ejuſdem valdè ſubtiles cognitas artes, in quo magis ſe vellent gratificari, ne eidem fortaſsè Principi diſplicerent. Sic aulæ per jocum, ubi tabibus erat animus inimicum maximè offendere ſibimetipſis ab illo cavere jactabant. Quæ ut perfunctoriè prolata ſerena fronte, ſed pectore anxius excipiebat Rex, alias ex aliis rationes, cauſáſque quotidie nectens quibus propoſitum maturaret. Aliud deinde, acriúſque commentum, ab inimicis excogitatum, quo fortiùs in Olivarium inſidiarum moles urgeret. Larvati quidam homines noctu in urbe Segobia Prætoris in ædes irrumpunt. Hic eos fures eſſe, ejúſque bona direptum nocte intempeſta concurrere falsò ratus, de honore multo plus, atque fama, quàm de fortunis, aut vita pavidus, anxiúſque ſupellectilis, aſſervatæque pecuniæ ſua ſponte claves inter ædium tumultum hominibus offert, ſalutem ſupplex tantummodò petit, inviolatam uxorem, & filiæ unicæ pudicitiam, ac florem virgineum intactum. Eorum tum unus haud quaquam nefarios ſeſe latrones, aut maleficos homines eſſe retulit, neque auri, neque alieni profligandi pudoris eò ſe cupidos acceſſiſſe; verum ad arduum & perutile Regis negotium conficiendum, cujus impigrè geſti meriti, ſi dicto fideliter paruiſſet, ipſum quoque Prætorem cùm magna laude, atque præmio participem fore. Secundum hæc verba clauſas quaſdam, obſignatáſque Prætori litteras tradunt cum mandatis, ut eas inſcio Olivario quàm citò deponat in manibus Regis, gladiiſque ſæpè cervici, ſæpè jugulo admotis, in ipſius, totiúſque familiæ caput ruituras intermінantur fidei corruptæ pœnas, nec priùs inde abſcedunt, quàm Prætor equum conſcendit, & aulam Catholicam verſus

ſus celeriter iter inſtituit. Evectus ad aulam Prætor Regem confeſtim adit, ſui adventus cauſam, perſonatarum hominum ſcenam, horridas minas, & capitalia mandata docet, porrectíſque clam Olivario litteris è veſtigio Segobiam revertit. Cæterùm, ut maximè inepta, atque obcœcata ſemper humana malitia eſt, ſimul ne totum Orbem ſuis venenis immiſceat æternæ mentis conſilio, nunquam vel raro circunſpectæ prudentiæ comes, parum profectò abfuit quin hujuſmodi, ut multo livore, atque felle reſperſæ litteræ in regiæ eo tempore gratiæ, atque potentiæ ſummo Olivarium labantem, ac propè cadentem ſiſterent. Illæ quippè litteræ auctoris, abſque ullo ſigno, & inſcriptione ſolita nominis velut per inſidias, & caliginem loquebantur. Fracta igitur verecundia, pravóque ſoluto ſtudio, invidia ibi, turpis ambitio, effera odia, iræ ſpumantis illuvies, cæteræque malæ cohærentes artes, dum vitia, & peccata Olivarii impudenter aperiebãt, ſuã quoque inſitam turpitudinẽ denudabant, & Rex, cui delicatæ molléſque aures ſtomachatus tam putido ſtylo, & nauſea quadam animi affectus inde clarius mente percepit, non merita quidem, non errores judicii, non reipublicæ detrimenta, ſed potentiæ regiæque gratiæ fulgorem, ac ſpeciem Olivarium allidere, tótque paſſim in illum æmulos concitare. Quidni hoc etiam fore de aliis, aliíſque viciſſim, qui in ejuſdem ejecti loco ſubrogarentur? Omnes ergo magnates vel imperii pari Olivario conceſſo gradu ſimul participes ſecum habendos, vel eoſdem inquietos, ſeditioſos, res novas, & procellas, ac tempeſtates reipublicæ molientes, vel exoptantes, perinde quaſi ejuſmodi ab illis in ſpeciem intenti tumultuoſi prope regiminis forma, & gubernantium in turba confuſio, nec uſu foret aſperior, nec majora reipublicæ detrimenta, ac pericula cumularet. Criminatrix enim & cæca illa Regi reddita epiſtola præterquã quod in modo loquendi effusè procax, ac petulans erat, quamplura Olivario affingebat, ex triviis, & hominum circulis, atque inſulſa collecta populi voce, quæ omninò eſſe falſa, aut mendaciis, & artibus picta noverat Rex, quædam etiam lividè interpretata, atque ex longe diverſis producta conſiliis, quæ adverſa fortuna, & ſi rectè media delecta eſſent, iniquè torſiſſet, alia in majus aucta, ſimúlque congeſta, & quæ propè oculis notarentur invidiæ ſignata morſibus; cúmque ita paſſim impelli, urgeríque Olivarium ab æmulis conſtitiſſet, Rex tamen cùm paulìſper animo fluctuaſſet, perſtitit tandem immobilis in prima tacitè lata de Olivario ſententia; quippè qui deliberati, fixíque in re animi, clariora ſatis indicia præbuerat, unde ipſe ìnconſtántiæ, mobilíſque judicii ſibi certè acceſſuram timebat notam, quam ita execrari auſtero ſuo more, gravitatíſque tenendæ ſtudio videntur Hiſpani, tanquam in tanta varietate, & volventium ambitu rerum, quibus aptanda conſilia ſunt, pars prudentiæ nunquam cenſeri mutatio ſententiæ poſſet; deinde quod celſæ, erectæque mentis miniſtrum, & ſubdolum, atque ultionis ingenio præcipitem, jam rei, quæ in ipſum ſecretò caleret, dubium, eámque indignè, ac moleſtè ferentem, ſi ulterius in faſtigio ſuſtineretur, minùs de cætero fidum, & contumeliæ quoque vindicẽ metuebat. Prætereà & ſi in moribus, vita, cultúque Olivarii erant, & quæ amorẽ, & quæ odia ſimul mererẽt Regis, in ea tamen virtutũ, & vitiorum admiſta indole, ea tunc illuſtriora patebant Regi quæ odioſæ affectionis expreſſa notis, ac diſtincta penè coloribus eminebant, poſtremò quia Reges qui ſolutum, & liberum rerum omnium arbitrium ob ſuperbiam atque faſtidium quaſi apici innatum vehementer affectant

ctant, alieno etiam hoc alligari consilio, atque ab alio, eóque minori cum imperio pendere, ac submittere se, & sibi quàm sæpè, & humanæ imbecillitati, & necessario quoque felici quanquam ministro naturæ vitio subirascuntur. Hæc & talia volvendo Rex quamvis lectarum epistolarum nequitia, & squalore commotus mutandæ opinionis incertus ac medius paulisper fuisset, eo animi tandem composito æstu susceptam semel sententiam in mente retinuit.

Hos æmulorum contra Olivarium conatus sequitur alius à Regina confictus, qui oppugnatum undique insidiis, ac prope labentem illum omninò prostravit. Erat in Regia fœmina quædam, nutrix olim Philippi Regis, ad id ministerii favore, & opera Lermani Ducis admissa. Anna Guevara, hoc mulieri nomen, ejusdem Ducis Florente gratia, cùm regiis in ædibus moraretur unà cum lacte prope transfuso Catholici Regis affectu, Privati sub umbra, & congruis honoribus valuit. Sublato deinde aulæ artibus Duce, ejúsque ut semper accidere tacto capite solet, factione statim labefactata, membratímque convulsa; gratia quoque favórque Annæ cæpit ut cum Lermani fortuna complexæ dilabi, sedem in Regia tamen retinuit, & visa libenter à Rege hausti quondam lactis memoria pristini amoris, ac dignitatis reliquias apud Regem, & aulicos conservabat. Lermani pro imperio fastigium cùm mox Olivarius occupavisset, cujus animum suspicacem, & ob gradum in quo excellebat, tuendum ad omnia trepidum, anxiúmque illius Ducis clientes mirè perstrinxerant, partiúmque in aula residua simultatúmque scintillas prorsus extinguere in animo erat, Annam Lermano tanquam addictam, Regi percharam sibíque propterea magis invisam Palatio per speciem honoris summovit. Longo post intervallo cùm iterum globus fortunæ volveret, flueréntque ac deficerent res Olivarii, hæc ipsa mulier annitente Regina, quod eadem sibi propter recens beneficium obnoxia, atque Olivario contumeliæ memoria maximè infesta faciliùs & fortiùs, ut admodum grata Regi conspiratura adversus communem æmulum foret, Palatio reddita est. Venit ad aulam mulier, ingentíque factionis adversæ plausu denique restitutæ nutricis aspectus in Rege amorem veterem excitavit, auxítque illa etiam per artificia; nam aulæ perita moris senilíque prudentia, atque arte supra modum instructa cautè cùm partibus sentiebat, & permodestè utebatur favore Principis. Hæc itaque paucis post interjectis diebus jussu Reginæ cùm ad partem ejusdem ædium post prandium de more pergeret Rex, in vestibulo occurrit, ejusque prostrata genibus lachrimísque madentibus oculis ipsum de rebus gravibus alloquendi potestatem, ac veniam poscit, & impetrat. Inde ab Olivarii gubernationis initiis exorsa rudi, ac simplici fœmina stylo, regias qui fessas adulationibus aures utplurimùm magis oblectat, exposuit conculcatam, ac propè dilaniatam ab Olivario, ejúsque sectæ mancipiis continuis vectigalibus plebem; nihil reliquum subditis esse præter nudum, vastúmque solum, lacerum corpus, & miseram animam; eumdem in terga, eumdem in bona sævire, nullum crudelitatis, & avaritiæ genus, quod Tyrannus in subditos; victor in captos cives, homo in hominem inimicum edere impunè, ac barbarè posset, omissum. Illusos prætereà spretósque magnates, totam omninò curiam suspicionibus, odiis, ac simultatibus esse scissam; quæstum undique ab uno per probra, ac dedecora quæri; appendi inter infulas aurum; sacra, & profana cuncta misceri, & venum, aut immeritò dari; tantáque vehementia, & ardore cum vultu, & animo

mo simul incaluisset, & plurima simul sermonis capita amplexa contra Olivarium fœmina institit, ut Rex tandem effuso cordis secreto, retulerit. Vera dicis Anna,& remedium longo tempore meditatum brevi Imperium experietur, hísque dictis unà cum illa Reginæ cubiculum intrat; ubi cùm præter morem altiori velut cura defixus, vultúque & colore varius, ac tacitus se Rex contineret, eorum, qui aderant, mœsto quodam silentio, atque expectatione suspensis, ac pavidis omnibus, nemo audebat sermonem incipere. His porrò artificiis Reginæ auctoritate, atque ingenio, eámque sectantium æmulorum studio contextis insidiarum in Olivarium ordo processit; cætera, qua fide nobis tradita sunt, exponentur. Reversus ab Aragonia in Castellam Catholicus Rex, cùm inflatior, vetúsque erga Olivarium illa sensim detumescere gratia cœpisset, excutíque quotidie pudor, illum Senatus persæpè consulta, ac responsa de more ferentem quibusdam facetiis, acríque suffusis salibus felle pungere cæperat; duriùs interdum, & clariùs eumdem jam inepti, jam infelicis, jam nimis audacis aculeo, morsúque carpebat. Ea tam insolita & verborum, & vultus asperitate, Regísque fastidio, cùm maximè perturbatus, & dolore animi affectus esset Olivarius pervolutabat, amplissimam, vividam mentem inesse Regi, sed contractum, abjectum, & humilem animum, similibus quoque viris pro imbecilli subsidio pectoris,simulationem, & astus naturam providam immisisse, quæ quàm retrusas utique haberent in Regis animo latebras, tempore, & usu satis sibi perspectum esse; nunc verò quasi repentè mutato more se propè cogentem, suæque indoli vim facientem tam apertè, tam incompositè coram primario sese ministro, omni fictione, ac verecundia seposita Regem frontem perfricuisse, quod priùs ne cum aliis quidem minoris notæ ministris gerere consueverat; quid ergo Rex aliud his fortè verborum, ac rerum ambagibus vellet, nisi Olivario tacitè innuere, ut spontè, quominus cum publica nota, ac dedecore pulsus deníque videretur, aula, ac regimine cederet? Cæterùm cùm ea anceps res esset,tantíque ponderis consultatio, qua nunquam profectò major in Olivarii vita incidisset, an scilicet ipsi in eo statu rerum conduceret dimissionem à Rege petere, propera quippe rerum sua desperatione, eáque præcipiti fuga, calamitatis quæ ei jam impenderet, & quam avertere tempus, seséque inflectentium rerum curricula potuissent, semetipsum fortasse auctorem, aut impulsorem constituisset, uxorem idcircò, quæ ingenium, & mores supra sexum gerebat, consuluit. Mulier in causa consulta, nullo pacto abeundi facultatem à Rege simpliciter esse petendam censuit, & his conjecturis adducta. (Mens enim "
regia, dum suis implexa, & revoluta "
consiliis, atque ideò in rebus etiam "
exiguis extricatu difficilis sæpe com- "
perta esset ægrè ei per se forsitan li- "
cuisset hujus momenti rem expedire, "
quam ex adverso ita incertam, & hæ- "
sitantem, & exitum requirentem, "
quidni metus, vel stulta illa cautio "
per volũtarii discessus petitionem ob- "
jecta resolvere tandem, atque ad fi- "
nem traducere valuissent, quíque "
ejus ruinam ita proximam cerne- "
rent, ad ultimum impetum æmulos "
conglobare, ac vehementiùs acuere. "
Anxium prætereà ipsum Regis judi- "
cium, & naturalis quidam implici- "
tus animi motus per redundantem "
modestiam, aut vitiosum quemdam "
pudorem, dum lata consilia agita- "
ret, in eodem persæpè Rege Catho- "
lico præstitisset, ut alia ipse invitus "
contra sententiam jusserit, molestè "
quædam, sed voluntariè tamen su- "
stulerit,

„ ſtulerit, multa quæ ei ſummè diſpli-
„ cuiſſent, ore atque fronte diſſimula-
„ verit, acríque ſtomacho deglutierit,
„ nec ideò ab ejuſdem Regis conditio-
„ ne, notíſque ejus moribus abhorre-
„ bat ab ipſo etiam nolente ac repu-
„ gnante Rege in eo gradu potentiæ
„ ſummo, ut idem hactenus pertuliſ-
„ ſet ſuſtentari Olivarium. In rerum
„ exempla liquere ſane Olivario, quam-
„ plures regnorum Gubernatores cum
„ contumelia, ac dedecore tandem
„ amotos, quia nimis, æmulorum
„ inſidiis, & querimoniis vulgaribus
„ pavidi credulíque abdicatione mu-
„ neris maluiſſent ipſi ſuſpectam ſub-
„ terfugere injuriam, quos tamen niſi
„ metus inanis, & inconſulta illa ratio
„ in celerem fugam dediſſet, in eodem
„ fortaſsè regimine, & loco pudor, aut
„ perplexitas Regis adverſus omnium
„ querelas impulſúſque ſuſtinuiſſet. Suo
„ interim orbe, atque vicibus ſemper
„ inconſtans, volubilíſque fortuna cur
„ non Imperii tot eventibus luctuoſis
„ ſatura, aut laſſa denique poſſet fauſti
„ aliquid immiſcere quo animo Rex
„ erectus hæc triſtia conſilia poneret?
„ Quod utique unum acerbis ex mi-
„ nis, perpetuíſque fortunæ ruinis in-
„ ductum ita inimicos adhuc extulerat,
„ ut Olivarium oppreſſerat. Tandem
„ pro certo ſciret genium ſuum genio
„ Regis eſſe longè ſuperiorem, nec ſa-
„ tis arbitrii, animíque oſtendere Re-
„ gem quo proſterneret Olivarium, niſi
„ ſe ipſe priùs Olivarius aliquo pravo
„ conſilio perverteret. Verumtamen
„ id conſilii cum conjecturis, quæ fal-
„ lere ſæpè ſoleant innixum in cauſa-
„ rum incerto pendeat, turpíſque ex
„ altera parte expulſionis ab aula ter-
„ ror, & famæ dehoneſtamentum im-
„ mineat in tanto periculo conſtitu-
„ tum, fore utilius fœmina ſenſit, non
„ ingenuè, atque apertè poſcere virum
„ abeundi poteſtatem à Rege, ſed cùm
„ ipſum Regem conviciis, ſive dicte-
riis, in quibus plus aculei, quàm le- "
poris, aut ſalis eſſet fortè inceſſen- "
tem audiret, hoc tum ille obliquè, ac "
velut fortuitò ſic interjaceret, ut hæc "
miſſionis petitæ verba caſu potiùs, "
vel regiæ leniendæ iræ cauſa, aut ſti- "
mulo urbanitatis, quàm ex animo "
expreſſa viderentur effluere. Hæc "
quippè ex compoſito agenti quan- "
tum conſultu, factúque res aſperrima "
pateretur & obvio dedecori foret ef- "
fugiū, nec ſuæ ipſe cladis miniſter fu- "
turus eſſet. Strenuè interim Princi- "
pis iras, benefici tacitè, amici mode- "
ſtè ferendas eſſe, poſſe odia tempus "
abſumere, aut in melius mutare. Lau- "
dat uxoris hæc prudentiæ, atque amoris monita plena Olivarius, iíſque opportuniùs paulò poſt uti in hunc modū tulit occaſio. Vere jam appetente ex hybernis in Catalauniam moturus erat exercitus, ingentíſque Galli apparatus longè, latéque diffuſus rumor armorúmque ſtrepitus circumlatus, graviorem Hiſpanis multis jam anteà belli expeditionibus fractis, incuſſerat metum, eóque Rex ampliùs de futuro parando bello ſollicitus ſcripſit ad Belli Senatum, (Regi enim quanquam præſenti ſolitum ſcripto eſt Senatum, & ſingulos quoque Senatores conſulere) velle ſe omninò ſcire tam lato belli terrore ſub Veris initium jam minitātibus Gallis, quas modo paratas, & validas ipſe Rex copias eſſet hoſtibus objecturus. Ad hæc Senatus ſe planè hoc ignorare reſpondit: alium etiam peculiarem Belli conventum, cui Comes Monregius præpoſitus eſſet, Olivarium conſtituiſſe, hunc porrò eſſe Regi pro ſuo officio ſatisfacturum. Idipſum ſubinde Rex à Monregio Comite poſtulat, qui interrogatus expoſuit Regi, ex triginta ferè militum millibus partim ferro, partim inedia, vel morbo conſumptis aliis fuga, aut miſſione dilapſis, decem vix millia ad bellum integra ſupereſſe, novum fermè exercitum comparandum,

novóſque

novósque passim delectus habendos, ad quærendam verò pecuniam eò usque Monregius abscissa, præruptáque omnia, ac spe difficilia depinxit, ut ira, ac dolore percitus Rex, non alius, sed ego dum res ita friget, addiderit in id quod tanti refert, incumbam. Vocat deinde Olivarium, proximíque gerendi belli rationem, & modum ab eo sciscitatur, cúmque ejus oratione iterùm Rex in easdem difficultates, ac rerum tricas incurreret præter morem exacerbatus, atque ira in ore, oculísque succensus perculit Olivarium propè oscitantis, ac desidis maledicto. Is tunc, quod & mente prævenerat pedibus Regis affusus cum mœrore, fletúque. *Domine*, inquit, *si exilio meo, vel interitu, fortunam mitescere publicam, aut in melius fortasse vertendas Imperii res arbitraris, jube me rogo ne dum ejectum ab aula, sed etiam inter corporis cruciatus, atque extremas humanitatis miserias communem calamitatem explere, fatíque rabiem exatiare.* Mollitus hoc miti, flebilíque sermone Rex humi jacentem manibus sustulit, vultúque in speciem composito, faciliùs simul uterque, subdidit, belli negotia in posterum agitabimus. Porrò ex eo recreatus, & paululum animo Olivarius erectus ad exiguam, eámque fallacem sibi spem intendendam illas in animo rationes aut ex monumentis historiarum, aut ex Principum indole repetebat, quas falsò plerumque spes adulatrix, & vana cupiditas suggerit, cùm improviso velut fulmine ictus spe rursus tandem, & animo concidit. Balthasarus Hispaniarum Princeps, qui acerbo post fato præreptus est, cùm ætatis suæ annum quintum decimum ageret, adhuc disciplinæ civilis rudis, regiíque splendoris, ac moris expers malè educatus, ac pejus edoctus inter mulieres adolescebat. Ægrè id Rex, & Regina passi sæpè inculcaverant Olivario ut separatam, ac certam in Regia statueret Principi sedem, muliebríque consuetudine, & corruptelis abstracto convenientem familiæ pompam, & ornamentum Principe dignum instrueret. Olivarius tamen suis artibus fretus in re ipsa cunctari quàm maximè posset, & alias ab aliis dilationis, & moræ subnectere causas quærebat; regium enim adolescentem uxori Olivariæ traditum, ejúsque dolo, & blanditiis puellarum amoribus innutritum, & manu fallaciter ductum, ut supra tetigimus, impensiùs Olivarius optabat ætatis flexu, ac temporis cursu enervatum, ac mollem. Porrò autem filium ejus Henricum nothum obscuræ, atque ignobili vitæ confestim ereptum, ut Principis illum famulitio præficeret, & per hominem arctiori sanguinis sibi, nexúque fortunæ conjunctum, Principis aures, & aditus obsideret, cùm magnis honoribus extulisset, usu temporis opus erat, quo ille privatæ, vitæque turpiter actæ sordes aulæ consuetudine abstergeret. Inter has Olivarii fraudes, & moras, quibus redimere tempus rerúmque occasiones arripere satagebat, Rex, quod spontè sua facere nunquam ausus húcque fuerat libellum Olivario porrexit, ubi illo inconsulto manu sua perscripserat Rex quos filii servitio delectos proceres vellet, idémque subinde jussit ex libelli tenore familiæ amplitudinem præparari. Olivarius veteri audacia, vel affectata potiùs, qua occuleret metum, fiducia, decretos & à Rege ibi quoque signatos famulos paucos admisit, alios erasit ut moribus, alios ut natalibus impares, in quosdam sibi ipsi invisos & ideò magis suspiciosos petulantiùs, & acriùs invectus est, non aulico intra limites Regiæ præstito Principi obsequio, sed per emissum inde pedem ex libero ingenii, & consuetudinis usu internosci mores hominum dictitans. Nec sanè gravatè tunc illud accipere ore tenus ostendit Rex; tracto deinde prolixiùs

ſermone cùm mentio quoque de ſede Principis incidiſſet, Rex Olivarium interrogavit, ecquam ædium ſuarum partem, quæ ſatis deceret, pro habitatione filii Principis duceret? eam Olivarius reſpondit, in qua regius frater Cardinalis agebat. Quidni, Rex adjecit, elegantior, ac dignior ea pro Principe ſedes erit quam tu id temporis occupas, ibi pater meus, ibi ego Princeps vixi, iſque locus in Regia ex longo intervallo eſt magnificentiæ Principum conſtitutus. Senſit tum aulicas artes, qui ſatis in illis inſtructus ac volutatus erat, eóque verborum ambitu ſibi per aſtus tacitè innui, ut Regia protinùs demigraret. Repentè igitur animo conſternatus, atque attonito ſimilis, cùm ſtupor ſimul ac dolor emiſſa trepidè verba in fauces revocarent, paucis, curſimque tandem ab illo ſe turbine explicuit. Bene monere Regem, properóque diſceſſu ſe vacuam facturum Principi ſedem. In cubiculum inde redit, ibíque ſolus, & clauſus, ubi horrida ea ſolitudo, mœſtúmque ſilentium colligere vires, contractúmque laxare animum dabant, ſecum ipſe volvere cœpit. *Quid inſuper expectabo? Quid ultra experiri jam proſtrato, atque afflicto licebit? Odit me Rex, urget Regina, conſpirant undique proceres, conjurata ipſa quoque fortuna ſævit, fatíque impulſibus rapior. Faceſſere modò Rex, méque aula abire præcipitem jubet, jam omnis extincta ſpes eſt; aut infamia, aut interitus mihi quidem in hoc diſcrimine ſubeundus; hic me, ſi reſtiterim, illa, ſi ceſſerim, conſequetur; porrò nihil mihi miſero ſupereſt aliud, quàm quæſito quocumque colore, atque ſpecie communi exiſtimationi, honoríque quantum ipſa ementiri nova calamitas ſineret, providere.* Eadem itaque nocte, dum Rex cubitum ſecedebat, Olivarius ejus pedibus provolutus Regiam, ac regimen deſerendi facultatem expoſcit, ad rem ipſe attritam laboribus valetudinem, declivem ætatem ſuam, regiminis ſatietatem, ſolitudinis deſiderium obtendens, omnia etiam ſibi cum ætate ſeneſcere, & fluere quotidie, labíque videri; ereptum, quod ſupereſſet occupationibus tempus vacandi animæ curis, melioríſque vitæ negotiis attribuendum eſſe. Rex adhuc ſimilis reſtitanti, & neque id omninò probare, neque improbare præ ſe ferenti, hoc non negare ſe dixit, ſed pro rei temporíſque maturitate differre. Hæc ſuboſcura, & quaſi implicita verba Regis, & quæ torqueri in ſenſum ancipitem poterant, ut credula nimis ſibi leviſſima quoque ſpei aura flatúque circumfertur ambitio nonnihil mœrore jacentẽ, & animo prorſus afflictum hominem erexerunt. Sic ergo inter ſpem, atque metum, & varias & invicem diſſidentes cogitationes, & curas illa integra nocte Olivarius cùm æſtuaſſet, prima ipſi denique lux dubitationem omnem exemit, tunc enim manu Regis in hanc ſententiam conſcriptos codicillos accepit. *Perge et citò Loëcci m, ibíque ſe contineret, Rex done liud, quod è republica duceret eſſe ſta ueret.* Cohorruit, diras eas notas dum legeret Olivarius, non enim ſatis ſibi, fore, crediderat, quod adhuc tantopere formidaverat. Uxoris propter ea conſilium, aut potiùs in tanto malo ſolatium ſollicitè quærens, codicillos quos ipſi Rex dederat, ad mulierem, quæ moram Lo ccii tunc faciebat, ſummiſit, adjiciens raptim veniret ad aulam, ibíque ſimul jam leviora hucuſque cætera experti majora, & extrema remedia tentarent. Mulier ubi hæc intellexit ſupra modum attonita, & velut fulmine icta aliàs ſolertiſſima, & cauta, nunc coram aſtantibus non linguæ, non ſuſpiriis, non lachrimis temperare præ nimio doloris ardore poterat. Curru igitur ſtatim conſcenſo ab Loëccio ad

Regiam quàm celerrimè convolat. Videt ibi virum, primúsque & mutuus eorum aspectus in uberiores utrumque lachrimas solvit; eo mox lachrimarum impetu effuso cùm aptiora inter se pro electione consilia discuterent, diúque suspensi, sollicitíque quia malum hoc ingens memoriam excuteret mentémque turbaret, omninò hærerent, & cunctarentur, decurrere tandem ad obsecrationes, mistásque lachrimis preces placuit, si blando Olivaria sermone, fletúque Reginæ fortè valeret, Regísque animos mitigare. Mutandæ sententiæ, novísque semper casibus esse unumquemque mortalium obnoxium, & feros etiam, ac ferreos animos non semel duntaxat mollire preces, scindere lachrimas consuevisse. Hoc illa consilio mœrore squalida, habitu inculta ore, visúque planè deformis Reginam, ac Regem separatim aggreditur, humíque prostrata, lachrimis, atque interjecta singultibus voce rogat, rationibus etiam „ instat, Ne viri tot indefesso, ac diu„ turno cumulata labore merita pa„ tiantur infami desinere exilio, néve „ innoxium ministrum ea iniquitate „ fortunæ, aut æmulorum insectatione, „ & invidia tanto cum dedecore con„ flagrare, si perfidiæ, si negligentiæ „ quoque, si voluntarii cujusquam „ erroris, & lapsus jure Olivarium „ convictum invenerint, quando ali„ quid esset, quod morte crudelius, ac „ trucius excogitari posset id sibi in „ supplicium minimè recusare, sin accu„ sare fortunam, aut sidera liceat, aut „ immutabili lege ratum fatorum dis„ solvere ordinem, aut eorum in ho„ mines, si fas ita dicere, culpam „ transferre, ficti hujus criminis, mul„ tò magis, quàm Olivarium fore pro„ fectò participem Regem, cujus oc„ cultis auspiciis Imperii moles tem„ peraretur. Proinde iræ ne tantum „ aut vulgi quærelis indulgeatur, ut ira, & invidia potior consilio, & " ratione habeatur. Jus legis, quæ " nec vili, & abjecto, ac summè ino- " pi denegatur more suo agat, per " quam Olivarius criminibus absolu- " tus pristinum locum retineat, vel " aliter jugulatus, ac sævissimè tortus " meritas pœnas rei publicè solvat. " Hanc mulieris orationem lachrimarum subinde fusus tanquam imber excepit. Rex porrò illam quanquam fletu, & lamentis, & contorta quoque argumenta iterùm repetentem absque responso reliquit. Regina verò, quod tot rerum adversarum experimentis, inquit, populi afflatu, hominum, Divorúmque consensu, tantáque omnium concordia sancitum fuerat, mortalium quemquam rescindere nefas duceret. Tunc Olivarius uxoris desperatis auxiliis cùm omnia ad præcipitium sibi tendentia cerneret, nec esset ubi pedem in lubrico figere posset, vertit se tandem ad Ludovicum Arum ejusdem sororis filium, quem & si satis ipse sciebat, imperiosè, atque asperè primùm à se aspirante fortuna tractatum, & graviter etiam sibi æmulatione gratiæ Regis offensum, sordida tamen, ac fœdè projecta semper ambitio eumdem ad Ari pedes reverentem, ac supplicem hominem traxit, ut triduò per eum in Palatio morandi spatium sibi daretur à Rege. Ad rem adornabat grave famæ suæ, grave communi familiæ fore, si in tanto collocatus fastigio eo præcipiti cursu aula extorris amandaretur, faciliùs, ac mitiùs profectò futurum id temporis supplicanti, vel prætexendæ injuriæ, vel animi confirmandi, vel componendæ rei domesticæ causa permitti. At revera per hæc effugia vir eruditus, aulæque prudens factu rei duræ, sibíque nimis acerbæ fallacia intervalla temporis connectebat, quippe quæ res improvisas, ac magnas per momenta ferè singula soleant

in

in mundum, qui ex volutatione perpetua dicitur Orbis, inducere. Rex in Ari petentis gratiam eam triduo in Regia manendi Olivario dilationem indulſit, ſimul & publicis intereſſe conſiliis, & quod regiæ ſummæ clementiæ argumentum inſigne fuit arcanos etiam, quos ipſe vellet in regio ſcrinio ponere codicillos, alios pro arbitrio comburere. Plurima idcircò regnandi artificia, & Principum ſacramenta, quæ fas non erat lucem aſpicere, ignis abſumpſit. Conclavis ſecreti poſtremò clavem, extremæ fiduciæ ſcilicet pignus, cùm tradere juſſus eſſet, eam ille per Arum reddidit Regi. Poſtridiè colloquium à Rege petiit; quo non ſeoſum, ut requiſierat, ſed coram arbitris dato, prima ab Olivario prolata Regi, verecundia, ac modeſtia compoſita verba fuere, gratias nempè Principi agentis, quod ille exoratus annuerit, effætam denique ætatem fragilémque habitudinem corporis in longè ſibi expetitam, ac neceſſariam ſecedere quietem; eáque & ſimilia quæ vel obſequio exprimendo, vel ejectionis ejus ab aula tegendo dedecori congruebant ſerena fronte, vultúque placido percepit Rex, cùm verò ad ejuſdem officia, & longa merita recenſenda inflata quadam oratione flexiſſet, adeò elatè, ac ſuperbè, & exprobrantis potiùs, quàm more obſequentis, ac celeriter verba volvens locutus eſt, ut horrida, ac plena jactantiæ verba valdè pertæſi faſtiditíque Regis clara in ore, & oculis ſigna, ac turbidas notas circunſtantes deprehenderint. Ex his viſis, compertíſque fama protinùs aulam implevit, & inde foràs ſe ſubitò effudit, jam cecidiſſe Olivarium. Porrò incredibilis paſſim lætitia, & publica gratulatio, nedum antiquos Olivarii obtrectatores, & æmulos, ſed promiſcuæ cujuſque ætatis, ſortis, ac ſexus etiam mortales omnes affecit, & eouſque luxuriantis communis lætitiæ ſenſus exceſſit, ut eo ipſo Olivarii caſus populariter jacti die, plures conſtiterit inſtitores non venum, ſed dono dediſſe merces, pretia quoſdam rerum venalium imminuiſſe, mutuum per alios liberaliùs conceſſum, ab aliis conflatum æs alienum extinctum eſſe, cúmque paulò poſt Regem prodire in publicum incidiſſet, tunc nimia lætitia provecta plebs inter crebros ſubſultus, & corporis jactus, plauſu, geſtibúſque ſoluta ſibila, turbas, & voces clamando miſcebat. *Vivat Rex; pereat improbus adminiſter.* Audientem hæc Olivarium, tantóque ſe hominum gaudio, univerſalique conſenſu opprimi, inſuetúmque ſimilia pati furor cum pertinacia ſubit, jam animo confirmatum per iniqua, per æqua omnia priùs experiri, ac tentare quàm Regia pulſus egrederetur, velle cum fortuna propè luctari, aut fati neceſſitatem abrumpere ambitione cæcus, & ira, atque odio corruptus, & æger animus apparebat. Redit itaque ad Arum iterùm ſupplex, & vultu animóque ſordidè abjectus, ac triſtis, varias fraudes, aſtúſque per verborum ambitum nectit. Docet nec ſibi conducere, nec ſi ei etiam permiſſum eſſet, velle diutius in Regia conſiſtere, omnia jam ibi obtinentibus æmulis; in loco per ſe præcipiti, ac lubrico multò minùs ſtabile quidquam, aut tutum afflicto, & undique circumvento reliquum eſſe poſſe. Aliquantulum moræ, ac breviora pro diſceſſu intervalla tantummodò petere ſe, ut ea per tempus deflagraret invidia; ut illæ paſſim in ipſum contumelioſè jactatæ rauceſcerent populi voces, tandem ne cum vitæ quoque diſcrimine in tanto ardore, atque impetu populi raperetur. Rogat igitur Arum, ut tridui alterius profecturo abſque ullo dubio dilatio per eumdem auctorem ſibi à Rege condonaretur. Arus autem quem priùs in aula vigentem multas per artes à gratia Regis excuſſerat, in ipſum

 modò

modò versa fortuna languentem, & fractum haud recusabat deinceps indulgētiæ præbere speciem; ita sibi cōmodum esse ratus gerere morem suavi, mitíque naturæ Regis, cui ut Olivario solutæ per omnium insidiarum illecebras ille totus jam imminebat, quemadmodum utile sibi quoque, at saniori quidem judicio Olivarius arbitrabatur invidiosū à Regia discessum usui temporis, rerúmque volventiū vicibus objectare. Proinde ex æmuli voto Arus cum Rege intercessit, ita tamen re comparata, ut cùm Rex ab Escurriali quò venatū eo tempore vergeret, his tribus dilapsis diebus regressurus ad Regiā esset, in ea Olivarium minimè offenderet. Hæc quæ à Rege per Arū extorta prorogatio tēporis fuerat, præterquam Olivario, & ejusdē uxori, occulta cæteris erat. Inter hæc voluptatis prætexta causa, cùm ad Escurrialē se Rex ex composito contulisset, Mantuæ Carpetanæ Olivarius, loco suo quanquam præceps, ac postridiè ruiturus nihil tamen curis publicis intermissis in Senatu, in responsis Oratoribus dandis, in negotiis alacriter conferendis cùm eumdem habitum oris, inflationē, animíque rigorem, & fastum omninò præferret, nec etiam in triduo priùs constituto, atque omnibus noto Regia digressus esset, id adversariis tenebrarū offudit, ut gratiæ Regis plerique eum restitutum esse censentes, alii dispersi, alii ambigui, alii ora affectúsque mutantes quo novæ volvendæ subinde scenæ inservirent penè jam frontem, & animum præpararent. Perculsa inter alios, & conturbata Regina præsertim, cui, & acriùs ut à se potissimùm agitata tanta moles institerat, tum ira, metúque anxia hujuscemodi litteras ad Regē absentē dedit.

Periculosè, atque acerbè Regi hactenus licuisse execrato in eo publicè gradu, & honore sustinere Olivariū, sed ita nunc rebus affectis, & constitutis absque summo dedecore, atque periculo à se sustineri minimè posse. Exarsuros profectò indignatione, & iracūdia magnates cum se artibus Olivarii, ac regia levitate nisi torpedinem dicas, deceptos esse cognoverint: simul, & novis dissidiorum, offensionúmque causis ob ejus frustra tentatum excidium, adjectis, & omnibus notis, illum ut præpotentem, ultorem, invincibilem admirantes, utque belluam primò irritatam, & suis conatibus posteà relictam extimescentes, in ea sanè posse consilia ruere, qua ipsa cogeret desperatio. Quid non etiam insanire, atque ardere furore plebem, & passim tumultuari si stetisset imposterum Olivarius, visurum Regem fuisse, ut vana spe illectam, inaníque lætitia irrisam? eam utique ipsam quæ more suo cæco rerum extrema soleat per avia, atque abrupta conjungere. Molestam rem esse cupere, inquietam eam expectare, turbidam autem spe arrepta repentè devolvi. Utilius provisum in re tanti ponderis foret, nullam offerre mortalibus spem, quàm temerè oblatam subitò abscindere. Ad hæc non regno deesse partes, nec partibus Duces, hósque vulgò semel commoto, numero longè plures, quàm in quiete apparuerint, turbulentos emergere, nec porrò Castellam, quod sedes, & caput Imperii sit ab hoc crimine immunem ejus atavos comperisse. Hoc námque modo apud subditos Regem contemni tanquam rabido veneficio tabentem, ex quo læso ipse animo, capta mente, sensibus propè stupidis indita, & jussa clientis invitus, aut libens accipiat; ex contemptu præterea prorumpere audaciam, ex audacia impudentiam, ex hac denique obsequii corruptelas, & fidei nasci, simul & cæteras regni pestes quæ miscent Imperia, ac posteà funditùs tollunt. Satis igitur, & regno, & ipse sibi consuleret, daretque operam, ut verè subditi se Regem habere cognoscerent. Hæc Rex cùm legeret, intellexit ut clam prolatatæ Olivarii profectionis ignaram ejusdem astutiis, ac dolis falsam uxorem eo tempore haberi: ea nihilominùs vis rationum, & causa ex adjunctis ab illa explicatis acerbior adeò concussit Regem, ut rem quam celeriter maturandam esse statuerit. Die igitur

tur præſtituta, poſt triduum nempè delapſum, Regi, quo ſcilicet pacto ſecretò convenerat ad Palatium regredienti decem occurrunt primæ notæ magnates, qui fuſiùs, ac præter ſolitum omnia colentium, ac venerantium obſequia in ſpeciem Regi præſtantes, fidem,& operam quoque verbis ampliſſimis profitentur. Miratus rem inſolitam Rex, quid novi hoc afferret, Ferdinandum Borgiam, qui propiùs eumdem Regem comitabatur, interrogat. Tum Ferdinandus pleniora illa obſequia, reſpondit, multò ante proceres Catholico Regi ſolviſſent, is niſi fortè interpoſitus eſſet, qui corrumpere officia, & in eorumdem, qui ingenuè obtuliſſent, convertere peſtem formidaretur; Olivarium his verbis tacitè notans, quo tandem aliquando ſublato,ſubditorum benevolentia, cultúſque, ut par erat, in Principem ſtatim refloruiſſet. Cæterùm id quoque commenti ad eam rem ſolidādam aliis & multis ſapienter adjectum eſt, cùm Olivarii, uxoríſque dexteritas tum Regis ingenium verſatile, & longa utriuſque poſſeſſione comprehenſum, ac ferè medullitùs exploratum ne ſententia caderet Rex, nihil omninò in tam arduo negotio remittere paterentur. Venit ad Regiam Rex, déque Olivarii profectione valdè ſollicitus, id primùm in veſtibulo ſciſcitatur, cúmque illum nondum abiiſſe, ut termino elapſo pepigerant, dictum eſſet, improviſo cum impetu Rex, & vultu, atque ira rubentibus oculis converſus ad Arum, me ne etiam invito,inquit,& reclamantibus univerſis erit animus Olivario diutius domi meæ permanere? Nunciantur hæc ſtatim minacia Principis dicta Olivario, cúmque alia, atque alia dies, noctéſque agitanti, ordienti, & jam artificiis, jam patientia, ac temporibus uſo nihil ex ſententia procederet, omnéſque jam ſimul expreſſas,& nequicquam etiam conſumptas artes, exhauſtúmque acumen illud ingenii cerneret, ſtatuit tandem fortunæ, ac tempori cedere, ac profectionem accelerare. Verùm enim verò perinde manentem, ac abeuntem more Tyranni pericula circuibant; in Regia quippe manentem hominem ira, minæque Regis urgebant, inde porrò exeuntem metus gravior ex plebe ceperat, ne ſuo fortè illa néve alieno furens impulſu ſeſe illi per iter infeſtam injuriis, atque ludibriis opponeret. Viam igitur quam jam neceſſitas cogeret, initurus, ſic illudere plebi impendénſque periculum ſubterfugere Olivarius tandem excogitavit. Currum ejus peculiari ornamento conſpicuum, atque omnibus notum, alióſque minores, quos eſſe itineris comites apparebat, Palatii apud oſtium conſiſtere juſſit, ibíque univerſo ſpectante populo longo tempore immobiles ſtare. Cùm verò contracta vis hominum ingens, eóque major ſubinde confluens ſummo fragore, atque plauſu Olivarium Regia digredientem videre avidus expectabat, tunc ſuos idem famulos jubet clam illos aſcendere currus, qui erant in area oculis plebis expoſiti, ipſe verò Olivarius per ſecretum Regiæ aditum alium ingreditur currū, ſed pretio conductum, ac propè ſordidum quò eum intuentes oculorum ludibrio falleret, citatóque ille curſu Loëccium, ſed obliqua petebat via. Populus interim, qui diutiùs,& cùm maxima voluptate illorum vehiculorum aſpectu paverat oculos,ubi inſignem Olivarii currum ſimul cum aliis ſuo moveri conſpicit loco, tunc ornatus, & uſus errore captus, vehíque in illo Olivarium, id quod non erat exiſtimans,rapida ſtatim,confertáque multitudine incurrit, continuíſque probris, clamoribus, ſaxis limphato ſimilis currum perſequitur. Jamque erant velamina currus crebris ictibus ſciſſa, & rectores, vectoréſque partim livida, atque contuſa, partim ſaucia, ac dolentia ferebant membra, & ampliùs quoque inſanire, atque furere effuſæ licentiæ,

suóque ingenio tradita plebs videbatur, cùm tantæ sævitiæ, tantíque erroris ut averterent causam ii, qui jumenta citiùs agebant, inhibent currum, vela subducunt, patet ibi non esse Olivarium, coorta irarum, saxorúmque tempestas repentè sedatur, illíque tutò viæ reliquum prætergressi Loëccium tandem attingunt. Hîc Olivarium inveniunt inter duos cœnobitas sedentem, quos ad solatium itineris sibi comites sumpserat, & quorum nunc ore, verbísque defixus, de fugaci potentia, de falsis opibus, de fumo, inaníque sæculi strepitu, ac fastu vera ille sed sera documenta quærebat. A regimine, ac Regia per æmulorum invidiam, adversæque fortunæ successibus inflammatam, plúsque nervorum, & virium idcircò apud Reginam, Regémque nactam cùm ita Olivarius ejectus, ac pulsus postremò fuisset, quod in lapsu non sua, sed aliena potestate imperantium plerumque contingit, rumor statim incessit, percrebuítque vi philtrorum addictum sibíque tandiù illigatum Regis animum Olivarium per insidias continuisse; figuras idcircò veneficas, & ferales in Regem notas alias in conclavi, in Regiæ vestibulo alias inventas esse, nec certè unquam, in rem addebant, uni futuram subdito copiam, tanto imperio, ac fiducia loro velut adstrictum Regem ipsum circunflectendi, hic nisi altiori virtute coactus, ac diris quidem impulsus foret. Ita sanè quo cordis contractio nimia, desidia illa, ac pusillanimitas Regis lateret, & ex eo quoque in suo crimine rimam inveniret invidia, odia in ministrum acriora conflabant, cùm iis artibus Olivarius natura mitem, ac facilem Regem devinxerit, quas supra nos memoravimus.

DE

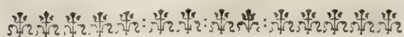
DE BELLO LUSITANO LIBRI QUARTI

SUMMA.

RANCISCUS Luzena Bregantii administer, egregiè munus suum obit. Ei ab Olivario tenduntur insidiæ. Proditionis accersitur. Insons extremo, nimisque festinato supplicio tollitur. Bregantius acriora belli tractare consilia cœpit. Arma hostium nedum expectat domi, sed ultrò quoque in Castellam infert. Galli milites terrâ marique frequentes Ulisipponem appellunt. Lusitaniæ vires. Armorum imperium Vasco Mascaregno traditur. Anceps Castellæ rerum conditio. Sancti Stephani Comes copiis Castellensibus præest. Exercitus Lusitanus ducitur ad oppugnandum Valverdis oppidum, ab iisdem aliàs incensum, & ab Hispanis restauratum. Captum oppidum funditùs diruitur. Badajocium obsidere aggreditur Mascaregnus. Ratus fore obsidionem diuturnam, retrò copias abducit. Exauctoratur à Bregantio, & in ejus locum sublegitur Mathias Albuquercius. Novi Ducis initia. Alconcellum primo impetu invadit. Arcem capit, firmóque præsidio munit. Villanovum petit, & occupat. Geldrius arcis gubernator, eam per honestas conditiones Lusitanis concedit. Eodem tempore, eodémque æstu res Lusitana in ora Gallæciæ promovetur. Castelmeliorii Comes, jubente Bregantio, infestus Gallæciam intrat. Salvaterram furtim invadit, & expugnat. Rex Catholicus, summoto Navarræ Priore, Cardinali Spinulæ armorum regimen defert. Amissi nuper oppidi receptionem illi commendat. Cardinalis inglorius & inanis Compostellam repetit. Braccarensis Antistes conjurationis in Bregantium initæ auctor, diem obit in Lusitania. Marchio Turrecusius, à Rege Catholico, ad Lusitaniæ fines cum armorum imperio transfertur. Propè collapsam militum disciplinam restituit. Dux Lusitanus urbem Albuquercium adoriri decernit. Sed re infecta discedit. Turrecusio certam in hostem expeditionem præcipienti, petulanter obsistit miles. Antistes Badajocii Turrecusium furibundum, & ad Aulam iter parantem, artificio deludit. Monticium vastat Albuquercius. Molingenius Belga, urgente Turrecusio, conserit cum hoste pugnam, evaditque victor. Fractus Albuquercius redit in Lusitaniam, & falsò sese victorem profitetur. Santalexium capit Molingenius. Lusitani cujusdam militis furor. Rex Catholicus Turrecusium, ire Elvum ad oppugnandum jubet. Franciscus Melus Lusitanus magister equitum superatur à Molingenio. Ad urbem Elvum cum omni obsidionali apparatu movet Turrecusius. Terretur initio ferali omine. Locus, tempus, fortuna, cœlum ipsum illius incœptis obstant. Famâ tandem ac viribus diminutus Badajocium redit. Se Magnatum Hispanorum quos Grandes *appellant, numero adscribi poscit. Rex ea de re præter morem Senatum*

consulit. Molestè fert Turrecusius hanc dignitatem non fuisse sibi attributam jure sobolis p.rpetuò propagandam. Militiæ missionem petit, & impetrat.

BELLI LUSITANI

LIBER QVARTVS.

DUcis, Comitísque Olivarii ruinæ memoria dignum, ac triste gratiæ Regum aucupibus documentum, trucior, & alia Ulisippone calamitas anno eodem interfluente cum Francisco Luzena secuta est, visúsque omnibus Olivarius quasi jure cadendo est, falsi quondam impositi criminis meritas pœnas Luzenæ solvisse. Lusitania repentè cùm defecisset, fortè Luzenæ tum filius adultus patris negotia apud aulam Catholicam procurabat, cúmque eodem prope tempore tristis in aulam nuncius, & Bregantium sublatum à populo in Regem, & simul ab ipso ad secreta consilii Status valida quoque gratia fuisse confestim Luzenam adscitum afferret, gravis injecta Olivario suspicio est, an ejus gratiæ, munerísque amplitudo in viro illo fuisset arctioris fiduciæ præmium defectionis conscientia partum, & an aliquid ipse rimari per filium in aula posset, quod patrem, aut alios fortasse illius conjurationis affines argueret. Olivarius itaque statim satellites misit, qui juvenem prehenderent, ædésque lustrarent, simul codicillos, ac litteras omnes, quas apud eum invenissent acervatim collectas exploratum ad se perferrent. Quibus impigrè rebus, sicut jusserat, actis, scriptísque cum cura, & studio percursis, nulla quæsiti vestigia sceleris, quæ læderent quemquam, aut quæ vel crimine quemquam aspergerent, suspicionis notæ repertæ sunt. Ipsa Olivarius tamen cùm chartarum volumina excuteret, in alba quædam incidit folia, nomine, ac manu duntaxat subscripta Luzenæ, qualia frequenter, prout res improvisa, tempúsque reposceret stylo exaranda solent ad extremæ fiduciæ signum procuratoribus credi. Hæc alba seposita cautè, ac latenter Olivarius asservat secum ipse volutans illa si fortè quandoque corrumpi tum in Bregantii, tum in Luzenæ perniciem casu, aut consilio liceret. Post ubi plurima secum ea super folia volventi, agitãti consilium tandem in animo sedit, vocat Hieronymum Mascaregnum, ejúsque fratrem Marchionem Montalbanensem, utrumque Lusitanum spectatum prudentia, genere insignem, Regi, sibíque per multa interjecta pignora fidum. Ab his quasi per jocum hilariter sciscitatur, utiliúsne esset Franciscum Luzenam perdere maleficio, an beneficio captare cùm alterutrum sibi eligendi potestas in manibus foret. Militaria negotia Marchio, sacrorum ministeria Hieronymus exercebat, cúmque mortalium sæpè consilia, singulorum conditionis, & habitus prope tincta colore, affectúque dimanent, ad eam Hieronymus sententiam inclinans quam decerpere miseratio ex mitiori sententia poterat, officio, ac blanditiis petẽdum esse Luzenam consuluit, Quippe qui omnium regni arcanorum pro suo munere particeps, " si donis allectus, ac victus fidem " mutando, ea fortè Olivario detegeret: quasi robore, ac nervo rerum " per secreti effusionem inciso, ferè " omnes domi, militiæque in Castellæ " perniciem intenti fragiles, irritíque " Lusitani conatus forent. Multò præter ea ampliùs Rex esset Catholicus " lucraturus clementia, & favore sibi " Luzenam conciliando, quàm per " ejusdem exitium amissurus Bregantius esset; nam ejus morte, & ea nefariè quoque accersita, Bregantio "

proditio

„ proditionis per eum ſubeundæ periculum,fructus autem proditionis ſpes „ cum ejus vita conjuncta interiret „ Catholico Regi; Luzenæ tandem interitus, addidit, ſi cauſa privata fieret, nihil ſanè decorum, aut juſtum, „ nil vera, & Chriſtiana virtute dignum intendi, ſin autem publica „ hanc nullam extare cauſam, eo enim „ per fraudem intercepto miniſtro, „ alium ſubinde Status ſecretis ſucceſſurum in Luſitania fuiſſe, & priori „ fortaſsè Caſtellæ rebus acriorem, infeſtiorémque. Contra Montalbanus „ Marchio diſſeruit. Ægrè videlicet „ virum illum prudentem, & cautum, „ & in gradu quem exercebat honore, „ & opibus affluentem, quacumque „ arte, ſive illecebra laceſſitum ad eam „ deliberationem venturum, ex qua „ non minùs pro repetenda ſibi promiſſi fide, & alienigenæ gratia periculi, quàm in patriam commiſſa perfidia foret. Ingens profectò donum, „ aut beneficium vim ſæpè ſæpiùs, qua „ circunflectere poſſet animum,& conſtantiam excutere, maximam continere, modò ne gravi cum periculo „ jungeretur, nec majora incrementa „ labefactaret. Hîc verò, & ſi verbis „ ſtetiſſet fides, quæ ſemper tamen in „ incerto promiſſionis, & ſpei, exitúſque futuri pendenda eſſet, ampliora, ac certiora quidem Luzenam, ſi „ in officio Bregantium circumveniſſet in diſcrimen conjecturum fuiſſe, „ quàm illa, & incerta quoque æſtimanda, quæ incolumis etiam eſſet „ in gratiam proditionis per Caſtellam „ conſecuturus. Has inter difficultates, & incerta conſiliorum, unum „ tantummodò tutum, ac planè utile „ offerri, quod ſapientia, ac virtute „ adminiſtri cùm imperii vis, atque „ ſalus inter reg minis æſtus, jactatæque reipublicæ vortices maximè niteretur, Luzena fortè ſublato, execrabilem fore Caſtellæ hoſtem, ſtrenuúmque Bregantio adminiculum “ defuturum, quo novum, & mobile in primis, ac fluctuans Luſitaniæ “ præſertim indigeret imperium. Hæc “ porrò ut feroci, cruentóque Olivarii ſimilior ingenio ſententia, primæ quæ mitior erat prælata eſt. Proinde in hunc modum Luzenæ paulò poſt Olivarius tetendit inſidias. Erat per id tempus Uliſippone nobilis quidam vir Luſitanus maximè fidus, gratúſque Catholico Regi, qui Luſitani arcana Senatus alia pecunia ſubducens, alia ſolerter explorans cautè, per litteras ſæpè ſolebat ad Olivarium tranſmittere. Hunc autem ſive occulto naturæ quodam præſagio, ſive quia nonnihil fortaſsè de ejuſdem perfidia Luzena ſuſpexerat, cùm fortè in Regia vel alibi obvium ipſe Luzena quaſi averſando refugeret hominem, ille verò malè ſibi in animo conſcius cùm etiam pejora, & inania timeret, ex eo pavidus, anxiúſque jam de voluntario exilio, atque fuga cum Olivario clam agitabat. Per hæc opportunè, ac lubenter cum Olivario accidiſſet, fraude una contorta, exploratoris, amicíque ſalutem, hoſtíſque ſimul perniciem intendere, mittit ad amicum Uliſipponem alba illa omnia quæ Luzenæ manu ſubſcripta, filióque ſubrepta folia apud aulam Catholicam fuerant. Præcipit etiam illi, ut via duplici in poſterum ſecretæ regni notitiæ tranſeant, alia nempe aſſueta, atque tuta, alia ex induſtria periculoſa, quâ eadem abdita rerum in albis Luzenæ tranſcripta Luſitanos data opera offenderent, compertæque ſuo nomine, ac manu obſignatæ proditionis indices litteræ exitium inſonti crearent cùm majeſtatis crimen affingerent. Subtiliter docet etiam quo aculeo, quo ſtylo, quo artificioſo verborum pro ſolemni figmento eſſet & rerum ambitu uſurus, unde crimini horror, metus, & ira Principi, perturbatio Judicibus, populo furor concitaretur. Alba hæc Luſitanus

sitanus accepta folia, sicut ipsi mandatum ab Olivario fuerat, diligenter composuit. Recto mox itinere tanquam ad Olivarium summissæ de more litteræ, & in custodes transitus lapsæ, Bregantio statim remissæ sunt. Qui re improvisa, atrocíque valdè percussus, & animo percitus absque ulla mora de re ipsa consultum intimioris fiduciæ clientes accersit. Luzenæ ibi creditæ litteræ recitantur. Ea sacra liquet supremi arcana Senatus temerata atque hostibus prodita esse, quæ, & aliis, & ipsis qui aderant quoque præter unum Luzenam essent muneris causa recondita. Viscatis apparet captum illecebris hominem decus, fidem ac patriam, boni omnia civis, boníque ministri jura, & officia venalia apud hostes fecisse; manus prætereà subscriptio, tempus, epistolarum contextus, res in speciem quasi fortuitò deprehensa, & per errorem oblata manifestè Luzenam, & graviter in re gravissima sontem assimulabant. Erat Bregantius natura, usúque cunctator, ac mitis ingenio, consiliíque vigorem, ac vim in temperantia, atque mora ponebat, premere idcircò silentio tantisper cognitum scelus, ac suspendere pœnam arbitrabatur, quoad fidos per homines ejusdem Luzenæ convictum, actiones, loca, congressus accuratè explorari cum tempore licuisset, ut aliis innixum, explicatúmque crimen indiciis, & causæ gravitas prævaleret, rectè ita fieri decere pro summo administro ratus, cui & malevolos cumulaverat fiduciarii ipsa muneris celsitudo, simul etiam è dignitate usúque Principis quoque fore, quem idem ipse extollendo, ornandóque invidiæ jaculis tanquam signum applicuisset, in eo, quo locaverat gradu, quantum ratio, & utilitas sinerent, pro viribus sustinere. Hæc meritò sentientem, annitentémque Bregantium evicit tamen consultorum, eorúmque Luzenæ pariter æmulorum tristior prolata sententia, fusúsque in tempore livor, multum illi metus incutientium, si manifesto perfidiæ sceleris, Regísque Philippi mercenario comperto clienti, jam cunctatiùs, ac mitiùs in crimine agendo, cùm fortè rem præsensisset, elabendi dedisset locum. Hinc enim ad regna alienigena dedecus publicum evasurum primum scilicet è Status secretis ministrum jam impio facinore notescentem cunctatione, ac socordia Principis perfugæ similem tandem elapsum, nec Lusitaniæ quidem fore minùs periculosum si eo potiretur hostis, qui rationes, regni vires, consilia Principis, etiam mentis recessus calleat, & ea exteris nudaturus cum reipublicæ vulnere sit. Secundum hæc dicta Luzena statim comprehenso, & in custodiam impacto, res ubi illuxit, ingenti admiratione, & formidine admista propè attonita civitas stetit, hæc unde ludibria, insperatásque in hominem vices inconstans, & sæva quanquam repentè fortuna produxerit, quē paulò antè florentem, & in culmine rerum, & gratiæ summè felicem, omnibúsq; metuendū, ac venerandum aspexerant, in momento velut transversa incurrente fortuna, prostratum, abjectū, squalore, ac sordibus involutum, jugulóque restim per horas timentē conspicere. Eodem quoque tempore Lusitanus Olivarii explorator alias paginas albas, plures enim abditas secum habebat, & alias etiam ad responsionem confictas ab Olivario, quæ videbantur Luzenæ reddendæ, plenas omnes rerum novarum secreta maxima, quæque summo duntaxat patere ministro poterant, continentium, illa ipsa via, quia suspecta, & lubrica erat, emenso tempore, ac loco in Bregantii manus incidere procuraverat; cúmque ita omnes eodem viderentur ordine litteræ, & gravius rerum propè concentu in interitum hominis consentire, à censura Status Senatus ad strictiorem judicii formam Luzenæ

causa

causa transfertur. Res porrò via juris agitur à Judicibus; indicia, & argumenta tractantur, quæ anteà fuerant in Senatu Politico more discussa; Crimen atrox erat, causa omninò dilucidata; in suffragia Senatus ierat. Primò ergo colloquio vix adhibito Judices rei capitalis Luzenam propè condemnant, & supplicium etiam accelerandum adjiciunt, cætera, ut consuetudini, ac legi potiùs deserviretur, quàm causæ velociter expediri. Tale enim erat fraudis compositæ acumen, & versuta subtilísque nocendi per epistolas ratio, ut rem evolventibus illam, nec reo defensionis, nec ampliùs superesse Judicibus videretur veritatis quærendæ locus. Ad hæc majestatis crimen urgebat, & ira Principis, & quibus mos est in aula ad alieni imitationem judicii, mancipatóque superioribus studio omnia laudare, aut promiscuè reprehendere. Læsa indè graviter causa, perturbata inquisitio, & arbitrium Judicibus imminutum ex festinato quoque supplicio gratiam apud Principem sibi, plusum fore apud populum in illo negotio censentibus. Luzenam igitur Judices arctiori custodia, ac tetra caligine inclusum conveniunt, & ab ipso requirunt, nosceret ne, quas iidem habebant in manibus litteras, adjectásque litteris notas? Hic statim porrectas sumit epistolas, intrepidè legit, hæret præsertim in subscripti nominis signo, plúsque indignationis ipse quàm metûs turbato præferens vultu, subscriptionem, respondit, suæ similem apparere, litteras neque à se, neque ipsius jussu scriptas, neque subscriptas esse; impiâ se quidem, ac validâ fraude peti, eámque dissolvere, ac prodere statim in lucem ad ipsos Judices pertinere. Memoriâ effluxerant fesso occupationibus viro, alba quondam negotii causa filio commissa folia, vel illa fortè crediderat, quod ita occasio tulisset, in aula Catholica tradita: illas idcircò fictitias notas, fraudulentum verborum tenorem, & nefarium omninò commentum existimabat. Cæterùm cùm apud Judices parum valere soleant quæ vulgò sontes afferunt sui purgandi gratiâ, nisi ea summam cum vero habeant similitudinem, eáque levis, ac frivola in speciem responsio Judicibus videretur, cúmque ex adverso indicia, crimínisque argumenta tum connexa inter se, tum in se valida viderentur errore humano, veríque similitudine capti Judices perduellionis, ac majestatis reum Franciscum Luzenam pronunciant, quem subinde quanquam insontem in ipsa cura, & labore egregiè sui muneris obeundi extremum, nimísque festinatum supplicium sustulit. Iniqua profectò, eáque vetus sententia Principibus stetit in majestatis noxia, Statúsve, ut appellant, materie, minùs pœnam ad infligendam disquisitionis exigere, eóque persæpè judicium, & causam præcipitare, his planè ignorantibus, aut fortè imitari dedignantibus Numen, cujus supplicium sero, claudóque succedere pede dicitur quò iisdem exemplum rectæ justitiæ traderet.

Sublato Luzena, acriora Brégantius belli subinde tractare consilia cœpit, jam animo erectus, ac fixus nedum arma hostium nolle domi expectare, sed ultrò quoque in Castellam inferre. Moverat Principem eo tempore satis comperta hostium in hac contemptim moderanda militia quædam segnities, & animi torpor, ex quibus noverat alios tunc avaritia præcipites re nundinaria pro bellica uti, scortis, & otio alios, aut rapinis implicitos, Ducésque quorum ea vindicare, ac revellere vitia peculiaris oneris esset, suo quoque exemplo firmare. Vetus prætereà ex segniori illo modo gerendi belli Bregantio suspicio quotidie magis ingravescebat, quod Hispaniæ pro Lusitania recuperanda magnates ob

privata

privatas suas rationes deficeret animus, sive fides, sive ipsa augendæ reipub icæ ratio; simul & ipse longa experientia didicerat, multò profectò floris, ac roboris minùs Hispano subesse Imperio, quàm fronte, aut garrula fama, aut terrore, apparatúque minarum ostentavisset. His accesserat argumentis nunc solito major exercitus copia Lusitanis, Gallísque militibus misti, qui terra, maríque frequentes Ulisipponem eo tempore appulerant. Horum autem Gallorum militum dolum, quo hosticum solum impunè pedestres longo spatio quamplures emensi sunt, ut solertia, atque audacia simul insignem, inserere placet. Rex Francorum icti federis gratiâ plures conscriptas in regno cohortes convenire Rupellam jusserat, ut paratis in loco navibus socio, & amico suppetias laturæ in Lusitaniam trajicerent. Verùm ut Gallica gens, bellandi, suâ indole, cupida est; nec absterrer solet periculis soli peregrini adeundi, delectu per Regem in Gallia passim indicto longè plures Rupellam confluxerant milites quàm Rex d signaverat aut capere naves poterant. Igitur cùm à portu plenæ militibus naves solvissent, vis reliqua milit[illegible]gens in eo littore destituta, ignara consilii, eáque subtristis, & animo prope torpens ad arenam projecta jacebat. Consilium deinde post mutuò colla a ibidem sententias ineunt, ut cultum, & habitum mentientes Hispaniam pedibus superarent. Placuit idcircò indumentum, ac notas sumere eorum, qui religionis, & voti causâ ad Sanctum Jacobum peregrinantur, sacro tanquam vinculo obstricti, illud ritè solutum cum solito amictu pergerent Compostellam. Ea illi mente per diversa, & obliqua viarum, ne multitudine proderentur, dissociati, distributíque, erant enim ferè quingenti, animosius iter arripiunt, alii Italicam, Belgicam alii linguam, & patriam, mo-résque jactantes, quemadmodum oris, & corporis lineamenta, & linguæ usum, ac sonitum figmento congruere per similitudinem apparebat. Horum nonnulli tandem Mantuam Carpetanam ingrediuntur, singuli publicè stipem peregrinorum more petentes. Hîc fortè accidit, ut quidam ignobilis adolescens, ac penè puer cùm ab habitus ejus illuvie, motúque linguæ durum fundentis ignotis auribus sonitum abhorreret, more puerili unum eorum intemperanter jocosis probris, multísque facetiis incesseret. Ad quæ vir militaris, & Gallus furiis, & rabie statim correptus, quasi ad ludibrium, & jocum homine Gallo Hispanus superbus abuteretur, pugione tum, quem sub veste tegebat, districto, ruere in Hispanum laborabat adolescentem, ejúsque linguæ licentiam sparso cruore multare. Concurritur statim à multitudine quæ in via sive transitu erat; & primò impeditus est Gallus, ne interficeret fugientem, mox in carcerem raptus à satellitibus est. Ea re protinùs evulgata, tunc aulicorum memoriæ subiit non paucos hujusmodi incedere notæ per oppidum homines visos, narrabant, & alii, plurimos sibi dum iter facerent, occurrisse qui ejusdem habitus specie Hispaniam pervagabantur. Hinc porrò administris fraudem conjectantibus hostium, regium subinde prolatum imperium est, quo alienigenæ ubíque per iter cum hoc amictu, habitúque deprehensi, & absque litteris assertitiis omnes in vincula truderentur. Hoc impigrè factum est, Gallíque commenti hujus artifices supra ducentos per Hispaniam errantes inventi sunt, qui ad Mantuam Carpetanam pertracti ejus carceres impleverunt; feliciùs reliqui ferè omnes ad Lusitaniam elapsi jam novæ militiæ nomina dederant. Quibus auctus Bregantius, lustratísque de more copiis decem ferè peditum tria equitum millia recensuit, præter voluntarios, &

honora

honorarios commilitones per agmina passim effusos. Armorum imperium Vasco Mascaregno Obidensi Comiti traditur, huic auctoritate, & officio secundus Joannes Mendez Vasconcellus summus Castrorum Præfectus erat. Idem Bregantius, ut fiduciam acrioréśque virtutis, & gloriæ stimulos propinquitate militibus adderet exercitum ipse cum optimatibus comitatus in regni confinio substiterat. Cæterùm his belli nervis, & viribus si Castellenses conferas, longè quidem inferior, ac plane anceps Castellæ rerum conditio erat. Rari enim hinc pedites, equitésque, quorum meliorem per id temporis partem aut morbus absumpserat, aut fuga disjecerat, aut Catalauniæ ad se bellum abstraxerat, reliquus miles otio, & lascivia corruptus, iners, raptor ipse prædando factus, & rapinæ proximus hostis. Præerat etiam hujusmodi copiis Dux propè imbellis, imperitúsque militiæ, Garaïo enim ad Catalauniam cum armorum imperio translato, successerat optimo Duci Sancti Stephani Comes, vir ita sane probitate, morum suavitate, modestia, aliísque bonis artibus præditus, ut imperatoriarum valdè jejunus, & militaribus vacuus. In hoc statu rerum exercitus Lusitanus ad oppugnandum Valverdem ducitur, idem scilicet oppidum ab iisdem aliàs incensum, atque vastatum, sed quia propiùs objectum hostibus erat, & quasi limitum propugnaculum, ideò refici, impensiúsque muniri Garaïus curaverat, & Lusitanus suas ibi vires aliàs prosperè expertus, latius nunc jacto terrore belli majora sperabat. Valverdi ea tempestate tuendæ aderant legiones Italicæ duæ sub Joannis Baptistæ Pignatelli; & Francisci Carafæ ductu; Pignatello, quia erat stipendiis, usúque militiæ prior, onus tum illud defensionis institerat. Huc Mascaregnus infestis cum copiis magno tumultu, ac strepitu appulsus, cùm finitima quæque vastasset haud lento segníque obsidio, verùm impetu, ac vi quamprimùm potiri municipio constituit. Belli ergo tormenta disposita, ac frequentius exonerata, postquam primam labem, incisionémque muris indiderant, in eos conglobati tunc Lusitani ferociter irruunt. Nec sanè minori ex hac parte constantia, atque virtute aggressores excipiuntur; vulnera passim, extrema pericula, cædes, & tam sudoris quàm cruoris effusio acerrimè utrinque intenduntur, cruentámque post pugnam fessi, fractíque Lusitani recedunt, superiores exitu hostes, at perinde debilitati. Hoc militari quidem ardore, impetúque per triduum extracta oppugnatio Valverdis est, strenuis videlicet iteratis contra muros tenentes assultibus, eósque vicissim intermittente machinarum, exitialíque belli tormenti usu, quò latior, ac tutior iis, qui irrumpere conabantur per stratas ruinas, & armorum, & hominum clades pateret accessio. Repentinas, ac fortes interdum incursiones exeuntes oppido milites agitabant, quorum seu fortuna, seu virtus quanquam sæpè superior in his conflictibus extitisset, gravior tamen in victores, quàm victos cadebat felicitas ipsa certaminis, cum illis victoria paulatim vires imminuens, bellatorum, quâ maximè laborabant, inopiam augeret, in his infortunio, & ex bello quoque sarciendæ jacturæ satis esset militum copia. Sustinendi diutiùs itaque oppidi, quæ tenuis, & una restiterat Ducibus spes, externis duntaxat pendebat auxiliis. Pignatellus hæc Badacocii, supremus ubi Dux morabatur, enunciat, acceleratis præsertim se egere subsidiis, ne serò post missa, ab hoste fortè intercepta, vel irrita forent. Audit hæc Comes, nec illi tamen consilium, nec vis, nec animus ad maturandum negotium in re tam præcipiti,

& aspera suppetebat. Itaque frustra consiliis terere tempus, increpare, præcipere, vocare absentes, novas velle conscribere copias, sic metu, segnitie, cunctatione rebus omnibus conturbatis, cujus profectò tergiversationis & moræ Ducis arctior, ac solito pressior jam municipii conditio intolerans erat; ficta ille tamen Pignatello respondit. Intrepidè ac strenuè Valverdem tuendo ageret, plena se acie subsidio breviter affuturum. Oppugnabatur intereà pertinaciter oppidum; nam majora belli tormenta incessanter excussa per altos hiatus ruinarum acervos ingentes ex disruptis, quassisque jam mœnibus statuerant; Has frequentes, & validæ sequebantur ruinas in labiles muros Lusitanorum irruptiones, cùm in tanta affluentium multitudine militum novi, ac vegeti continuè cadentes aut lassos per vices exciperent. In oppido contra perpetuus, multúsque labor, exiguus cædi superstes, ac se ipso numero miles, ac fessus; oppidanus à prælio aversus, & palàm aciem,& arma refugiens, munimentísque passim convulsis, ac laceris, nuda, atque obvia Italorum objecta corpora, & magna ex parte vigiliis enecta, cruore stillantia pro acie, pro mœnibus erant. Urgebat rem etiam Bregantii propinquitas per reiteratos nuncios Valverdis excidium sollicitantis, cui, & Mascaregnus gerere morem, & militarem simul laudem captare summopere intentus jam indixerat Pignatello, nisi in tempore quod absque dubio ruiturum oppidum esset, more militiæ traderet, afflictis post rebus quod nunc usui clementiæ præreptum foret, iracundiæ solutum iri. Pignatellus igitur hæc postquam audit, & pariter videt majorem militum partem continua propè clade consumptum, nulla, aut saltem intempestiva ad extremum calamitatis adstrictis sociorum futura subsidia, hostem magnæ spei plenum, & virium audaciter insultantem, assiduáque fractorum murorum labe plures per ruinas apertos irrūpentibus aditus esse, nec po rò aliud ex ea pertinaci, cōploratáque defensione,quàm fœdiora servitutis ludibria,aut interitū rem prolatando quæri,duodecimo ab obsidionis initio die pactus est cum Lusitano; cum cladis ipse reliquiis, & armis in Lusitaniam contēderet moram in eo loco facturus, donec æstas dilapsa esset, vita oppidani, atque opibus integri, quocumque vellent egressi, ibi figerent domicilium. Utrinque constitit fides, oppidúmque victor Lusitanus ingressus, ne rursus fortasè, ut priùs contigerat, instauratum fines ejus urgeret, illud funditùs diruit.

Valverde ita capta, ac statim eversa, ad famam quæ falsò tunc discurrebat hostilis exercitus adventantis cupidus Mascaregnus certaminis aleam experiendi eò movit cum omnibus copiis. Vano subinde rumore comperto, hostémque copiis animóque imminutum, ac trepidū,nec manus propterea conserere audentem murorum ambitu, & claustris protegere se, tum vel ob hostium contemptum, vel inanem illam jactantiam majus, quàm pro viribus certè poterat suscipere facinus visus est, scilicet Badacocium opulentam, & magnam urbem illius regionis caput, sedémque belli circunsidere. Eo porrò improvisus evectus extra tormenti bellici jactum milite distributo, cingit undique urbem,vias intercludit commeatibus pervias, loco opportuno collocat equites, alias solutas, & vagas militum turmas ad fortuita designat, ingenti tumultu, inani fragore, affectatísque minis latè erant omnia, bellíque aspectu horribili circunfusa. Urbanus interim miles pro mœnibus stabat, nec loco abscedere certus, nec cum hoste confligere, nisi quantum urbis custodia, murorúmque tutela sineret; propugnacula quippe urbis, circuitúsque murorum, copiarum quibus

bus intus egebant, ſupplemento Caſtellenſibus erant, ſimul re ipſa minores, quibus aliter ſuperabant, Luſitanorum vires ac nervos efficiebant. Idipſum cùm animo volveret Dux Luſitanus vel ira ſuccenſum, & ſæpiùs injuriis extimulatum, ac laceſſitum, ab urbe detractum elicere ad pugnam nititur hoſtem, ac ſi res proceſſiſſet, tunc murorum ab aliqua parte defenſionem extenuare. Concurſatio inde paſſim, rapinæ, vaſtitas, cædes agreſtium, propinquorum agrorum, atque villarum incendia, omnia hæc miſeranda, atque trucia ad iras exacuendas, frangendámque conſtantiam oculis hoſtium ſubjiciuntur. Propiùs deinde equeſtribus turmis immiſſis tum armis, tum contumeliis, & probris petulanter ingeſtis, dum muro aſſideret, Luſitanus provocat hoſtem; ſæpè etiam eò confidenter, & laxiùs Luſitani equites curſitando provecti ſunt, unde, ſi erumpere fortè Caſtellenſes conſtituiſſent, neque opis habendæ ſpes, neque regreſſui locus propè jam circunventis apparuiſſet; nihil tamen eorum cum Caſtellenſibus valuit, ut improvidè iraſci, aut loco ipſi moveri, aut quidquam incertæ vellent fortunæ committere. Seſe vincebant, ut vincerent hoſtes. Tandem ubi Dux Luſitanus animadvertit cunctis injuriis, conviciiſque jactatis, omníque malorum irritamento perculſis, ne prælio decernerent, ſeu irruptionem è mœnibus facerent abundè patientiam ſufficere Caſtellenſibus, diuturnam fore prætereà illius urbis obſidionem, & cùm adhuc integra ſtaret, univerſæ Caſtellæ opes ad ejus ſubſidia concitaturam rem in ſe duram, ſpe duriorem; longo, inaníque labore occupatum, aut animo conſternari, aut effluere, aut militem laſcivire, hoc ille metu concuſſus, & ab urbis obſidione retractus, paucis hinc, inde pilarum ictibus cæſis retrò copias abduxit. Cæterùm fama ipſa conſtat ſi aliquot ultra dies Maſcaregnus eo armorum objectu circunſtrepere civitatem, obſtringere obſidionem, atque interſeptas tenere commeatibus vias inſtitiſſet, præclarum fortaſsè facinus editurum fuiſſe. Tanta ex alimentis in urbe, re ipſa improviſa, atque imperitia cognita Ducis undique pertubatio, atque confuſio erat. Hoc paulò poſt intellecto Bregantius, cui ſemper nobilium, quippè qui, & invidere ſueverant, & fallere quoque fidem cum magna mercede poterant cùm proditio, tum ambitio ſuſpecta erat, eóſq; prętereà in magiſtratibus honoribúſque mãdandis haud ſecus admittere, quàm præterire periculoſum exiſtimabat, cauſam ſive cauſæ prætextum libenter amplexus Obidenſem Comitem Maſcaregnum ſtatim exauctoravit, ſublegítque in ejus muneris locum Matthiam Alburquercium, qui egregii primò Ducis, tunc honorarii militis partes in eodem exercitu agebat. Feralia verò ſtrenui, novíque hujus Ducis initia populationes fuere, ac villarum, caſarúmque ruinæ longe, latéque per Caſtellæ campos, agróſque productæ, poſtque multos exciſos, uſtóſque vicos, & pagos, & prædarum, rapinarúmque coacervatarum undique ſatis abſtractum Alconcellum Alburquercius cum eodẽ exercitu invadit. Oppidum, ſitu cùm eſſet, & munimentis infirmũ primo impetu capitur. Supererat arx, quæ arduo, atque abſciſſo ſuperpoſita loco, aggere quoque vallata, & militum ſatis munita præſidio, aſperos, ac ferè inanes hoſtis aſſultus, longiorémque, ſi ultra is inſtitiſſet, futuram obſidionem præ ſe ferebat. Tumulus arci oppoſitus eminebat. Huc Alburquercii juſſu majora ſubvecta tormenta ſupra trecentos emiſerant ictus, at ſolo congeſto, mollíque incidentes irritæ pilæ torpebant, aut falſiùs illiſæ, atque eluſæ ceciderant. Rei igitur difficul-

tate perspecta, cæpere tunc inter se versare consilia Duces, omitteréntne incœptum, quia id nimis difficile videbatur, an hostium debilitati, bellíque propitiæ, quæ per id temporis aspirabat, fortunæ confisi, in rem asperam ampliùs intenderent? Plerisque ibi censentibus Ducum, ut opus laboriosum, tractatu ne dum exitu durum, & quod non nisi belli munitionem, sociorum sanguinem, tempúsque vanè conterere videbatur quàm celerrimè prætermitterent, majori animo, quàm ex re ipsa concepta fiducia dissensus est Alburquercius. Etenim sive metu, sive viribus fractis, & suis munimentis passim inclusis, & circunsessis ab hostibus cùm nullæ tunc, aut longinquæ, aut inanes sperari pro arce venturæ suppetiæ possent, occasioni, ac fortunæ incumbendum esse decrevit; multa, quæ aspera incæptu ab initio comperta essent, secundarum sæpè rerum auferre cursum, alia unde reri minimè poteras in hoc ludo fortunæ feliciter expediri. Erat arcis Præfectus capti nuper ejusdem oppidi Dominus Franciscus Sotomaior, cui tanquam omninò rudi ineptóque militiæ, cùm minitabundus, nec certè quò tenderet, exploratus per ea loca discurreret hostis, imposuerat Sancti Stephani Comes Legionis quemdam Instructorem, fortem eumdem, ac veterem militem, qui illius inertiam, atque imperitiam in molienda defensione suppleret. Arx quoque abundabat rerum, & hominum copia, interitus, scilicet, fugæ raptarúmque per agros ab hoste prædarum referta reliquiis, tum alimentis, tum belli munitione, ita ut nihil ejus justæ, tutæque defensioni eo tempore posset, nisi propugnatorum constantia, animúsque desiderari. In arcis igitur vallum, ut præceperat Dux, Lusitani ferociter impetum faciunt, ídque subruere, ac lacerare omni industria, atque vi conni-tuntur. At incumbentium desuper virtus, & pugnæ, locíque iniquitas eos deterrebat, & maximè fatigabat. Dum enim ab arcis cacumine favillarum, pilarum, saxorum tempestas continenter emittitur partim ferro, aliis igne haustis, compluribus sauciis, ambustísque, varia hìc pereuntium, debilium, membrísque captorum forma, totiúsque negotii miserabilis facies erat; qui verò sub arce pro vallo pugnantes stabant, superiùs à sociis adjuti, átque animo aucti commodiùs, & acriùs certamen miscebant. Biduo obstinato in hoc certamine absumpto, vicit postremò Lusitana pertinax virtus, ibíque inter cumulos aliorum super alios cadentium, atque spirantium cùm largius infecta redundaret sanguine humus, proditur vallum; qui illud tenebant paucis eorum ab hoste interclusis, aut cæsis, reliquis fuga dilapsis. Ita occupato, & undique insesso ab hostibus vallo, nova rursus occurrit laborum, ac periculi species, altitudo videlicet arcis, situs etiam, in quo jacebat, confragosus, abruptus, ascensu nedum ipse oppugnatu difficilis. Ducere idcircò cuniculos placuit, at his ægrè suffossis, & minori subinde pernicie quàm fragore, eò, quod essent loci cautes imperviæ, scindentibus se, propugnaculi tantum extrema pars, & ea quoque exigua dissiluit. Ita porrò cibaria, miles, natura situs cùm satis supérque firmarent arcem, quòd Præsidem tamen ejus ignavum, armorúmque objecto quoque fulgore, ne dum acumine trepidum noverat Alburquercius, simulato terrore, atque inanibus minis, quem ferro, quem flamma nequierat hucusque prosternere tum demum feliciùs aggreditur. Denunciat itaque obsessis nisi arcem, corpora, & copias in illa congestas tridui intervallo traderent, cùm Lusitanis omninò, ut satis tunc promittebat, fortuna favisset, fore, ut inter corporis cruciatus, & con-

tumelias

tumelias omnia illi fœda, ac teterrima passi pertinaciæ pœnas exolverent. Ad hunc ventosum minarum strepitũ cum formidine propè torpidus arcis Præfectus obriguisset, dum opportunè accessura sibi subsidia desperat, simul etiam pericula, minas incussas hostis, nequaquam re ipsa, sed ab impresso in animo metu, inaníque ac fallaci Lusitani jactatione proposita pendit, postquam multas secum evolvit, ac fingit terroris imagines, spe omninò tandem animóque dejectus, ac fractus dedere hostibus aciem instituit. Idne modò committeret crimen, néve se, famam, & arcem, causámque Regis perditum iret, monendo, increpando, vehementer orando Legionis Instructor pro viribus obstitit, intẽpestivam illam deditionem, turpem, execrabilem esse clamitans; ex ea tamen parte, quæ in regimine prævalebat, cùm respublica claudicaret, hic ne impedimento dedecori esset, fœdè intra arcem commilitonum manu, sceleri causam præbente Præside, occiditur. Quo nefariè sublato viro, arx raptim, miles bonorum omnium congeries in hostis arbitrium, ditionémque concessit; & planè ut hujusmodi infidis, aut ignavis fortasè militibus dignum erat, omnes inermes, ac propè nudos, visu deformes, omnibúsque militiæ ignominiis affectos jussit Dux Alburquercius in Lusitaniam transire, ibíque usque ad anni labentis exitum commorari. Arcem autem ut satis validam, Lusitanóque propinquam regno retentam firmo præsidio munivit. Hujus arcis, oppidíque jactura Igueram etiam, Chelesium haud sanè imbecillia, sed Alconcello finitima loca Castellensibus abstulit. Hostium quippe cruore Lusitanus satis aspersus, & secundis insuper rebus inflatus alia urens, alia raptans, prosternénsque obviam illi nemine eunte, strage, ac terrore cuncta compleverat, ablatæque paulò ante vicinitas arcis, circumviventes municipes, agrestésque potentiori, ac propinquo nisi se dedidissent omnia invia, atque infesta illis factura fuisset.

Post hæc Alburquercius Villanovam, quæ Fresini dicitur cum exercitu petit. Frequens tunc erat habitatoribus oppidum, muróque duplici communitum, cum quadruplici quoque murorum ambitu arce, totidémque turribus septa, atque in edito sita loco. Præsidebat arci, atque oppido Franciscus Geldrius Tribunus militum, clarus idem, vetúsque miles, secundo quem loco, & cum altera legione adjuvabat Franciscus Aguerus item Tribunus. Cohortes etiam ibidem admistæ multíque honorarii milites versabantur, huic enim oppido ex scientia, & conjectura militiæ jurè modò timeri debebat. Etenim Lusitanus, aut subigere Villanovam, aut quæ recenter circum habebat ingenti sudore, ac sanguine parta relinquere cogebatur. Rectus quippe oræ tractus ab Olivença ductus, & qui à Lusitano nuper ablata complectitur oppida ad Villanovam excurrit. Hanc toti regioni imminentem, continentémque fusus ab Arca disterminat rivus. Proinde ea nisi victa, subjectísque locis adjecta, nec certa, nec stabilis hosti, quidquid oppidi agríque circumjaceret, possessio acquisita fuisset, omnia siquidem ipsa claudit, amnísque flexibus cingit. Huc auctis copiis, ingentíque fiducia animi ubi primùm Alburquercius appellit, quatuor ibi tormentorũ suggestus ad loci situm erigi jubet. Ludovicum subinde Silvam, & Antoniũ Saldanium Tribunos militũ binis legionibus sumptis ire alacriter in suburbia, eaque omni belli terrore, atq; impetu premere jussit. Aggeribus septa Villanovæ suburbia erãt. Hos milites Castellẽses primò fortiter sustentantes cùm situs angustia, debilitas valli, tum militum numerus in re ardua, atque aspera iis porrò inæqua-

lis, difficilísque pugnæ discrimen inferrent, plura passim excipiebant; quàm infligebant hostibus vulnera, post ubi integer ille dies acriori utrósque certamine implicitos, æstúque fessos, ac languidos cum multo cruore ancipiti prope marte distinuit, & jam ad tenebras declinabat, noctísque cæcitas irritum oppressura certamen cum cæteris videretur, tunc Ludovicus Silva in suburbia primus irrupit. Clamor omnium repentè ortus, perterritísque militibus, qui pro aggere passim pugnabant in ea perturbatione, ac tumultu statim Saldanius ex altera parte pervasit; victus pulsúsque qui supererat cædibus miles, ad oppidi munimenta confugit. Sic per strata suburbia aditu mœnibus patefacto, curandísque corporibus proxima nocte concessa militibus, prima luce Lusitanus alacrior in oppidi muros incurrit. Duplici, ut diximus, hi muri ambitu fundebantur, ibíque tum oppidanus, tum miles in hostes simul obversi firmiori vestigio, acriúsque pro mœnibus vires intenderant. Ad tormentaria fulmina redit idcircò Dux, quæ ictibus sæpè contorta, ubi latam anteriori muro impressionem, ac labem effecerant, crebrísque ductis inde ruinis per latera aperta fatiscere murum, sensimque dissolvi Alburquercius animadvertit, tunc dato militibus signo, ii celerius assiliunt propiúsque manus cum hostibus conserunt. Cruenta erat utrinque pugna, at ipsa invadentibus difficilior: ruinarum enim interpositi acervi cùm duriorem ascensum, ac vestigia prope lubrica facerent, & easdem super ruinas quia contiguæ mœnibus erant cum pede stabili regii milites inhærerent, faciliùs impediebant subeuntibus aditum, simul etiam hostes, dum quidam rudera complanare, aut scalis admotis ex alia parte, quæ à ruinis; ubi pugna flagrabat, aversa erat, evadere in murum contendunt, alii etiam audaciores per gladios, per ignes, elidentésque sese cùm strepitibus turbas in murum alterum enituntur, ferè omnes tamen, strenuè tum incumbentibus Regiis ex primò, & altero muro expulsi, ejectíque & alii alios suo quoque præcipitio trahentes ferro, sudibus, flamma variis artificiis effusa sternuntur, anteriori muro, quem plus animatus, quàm permunitus defenderat Castellensis, penitùs fracto, laceratóque, secundo plures per rimas fisso, nec longè ictibus duraturo. Diurnus hoc maximè modo consumptus militibus labor est, nox cùm appareret, cani Alburquercius receptui jussit, diéque postera, ac subsequenti quiete jam fessis permissa militibus, tempus ille expectabat quo majora belli tormenta, quæ perpetuò displodebantur, ampliori labe disruptos jam propè laceros aperuissent. Geldrius intereà prior murus cùm fefellisset, alteri verò ut semilacero prorsùs diffideret, nocte, quæ instabat invasioni futuræ proxima, cum viris electis sese recepit in arcem, imbelli vulgo, vilíque præda, quæ in oppido erant, hostium arbitrio relictis. Ubi illuxit, vidítque oppidum Alburquercius omni præsidio nudatum, ac destitutum, hoc protinùs occupat, diripítque, intacta sacra relinquit, virorum saluti, fœminarum pudori parcit, eósque fortunis belli jure tantummodo exutos inde aliò migrare coëgit. Arcis deinde quoquo modo vincendæ moles sollicitum Alburquercium, nec desiderio minùs quàm cura, & modo expugnandi planè æstuantem habebat. Multum ademerant illi fiduciæ cùm robur, ac nota firmitas arcis, tum impigri Ducis hucusque explorata constantia, virtúsque; at propè tantum addiderant jam compertus numerus hostibus imminutus, ac sera, seu infirma Castellæ putata subsidia; meliori itaque spe, quàm formidine affectus, & quod vires deficerent per industriam

duſtriam ſupplere paratus vocat ab Luſitania belli machinatorem inſignem genere Gallum; multas ſimul moles obſidionales, atque ænea tormenta maxima & alia, quæ laborioſæ, ac diuturnæ obſidioni ex propinquo uſui forent advecta, quæque ipſe anteà ſecum habebat, ad arcem ſumma ope expugnandam diligentiſſimè inſtruit.

Inter hæc Badacocium allatum eſt plurima ſimul amiſſa, alia exciſa, atque exuſta Caſtellæ oppida. Super hæc interverſam Alconcelli robuſtam arcem, captam etiam Villanovam, ejúſque arcem hoſtibus circunfuſam ad extremum diſcrimen adductam labare, cúmque ita omnia, & alia poſt alia circa Principem urbem collaberentur, mœſta propterea, multúmque ſollicita civitas trepidabat, ne feſtinus, victórque fortaſsè hoſtis contra ipſam tandem belli exitium, ac peſtem verteret. Cæterùm Sancti Stephani Comes conſilia melius, quàm arma, & ſpecies rerum quàm res jam ab initio agitare cum Ducibus ſolitus, pavidè quoque tunc conſultando quærebat, utrum obviam extemplò eſſet arcis obſeſſæ periculo eundum, an cunctandum, reputandúmque potiùs, quod ſi reliquum id copiarum, & virium in conflictu fortaſsè ſuperior omninò affligeret hoſtis, ea circumpoſita regio ferro, atque flamma nullo poſteà ſubveniente corrupta, ab omni clade bellíque ruina eo uſque minimè deſtitiſſet, dum eodem etiam incendio Badacocii civitas conflagraſſet. Periculum itaque tantæ urbis cum illarum copiarum, & ita ut videbant, enervium opus tum eſſet diſcrimine jungere, atque attendere ſimul Villanovæ ne magis expediat arcis, an extremo, illa omiſſa, Badacocii periculo providere. Auctus eo tempore equitibus erat exercitus Caſtellenſis, at pedite nimis quidem attenuatus. Id cauſam Duci adornabat extrahendi, aut liberius negandi flagitatas ab arce ſuppetias, velut defectu peditis, qui fortior omninò cenſetur militiæ nervus, infirmas. Secus autem Rivenſis Marchio in eodem conſilio diſſeruit. Non vallo ſcilicet Luſitanum, non aggere communitum, inſtabilem, vagum, nimíſque ſibi fidentem, aut quaſi rem aſpernantem ducere tunc Villanovæ arcis obſidionem, minori idcircò negotio, vel quia ſecundæ perſæpè res ut fluxæ, ac mobiles vertunt, vel quia non ſemper temeritas prodeſt, eumdem fortunæ curſu, ac ſtrepitu quodam jactantiæ potiùs, quàm conſilio, aut viribus fretum intercipi poſſe. Multitudinem equitatus, quo ipſi tunc hoſtibus prævalerent, juſta acie, ac ſtatario conflictu parùm, ſed aggrediendo, incurſando, impetum faciendo, & valere ſanè quampluri-mùm, & minùs etiam periculi adire; ídque maximè convenire habitui, ac ſenſibus hoſtis, cujus vi vim, & ferociæ ferociam, & contemptui contemptum opponere licuiſſet quemadmodum inſanire quandoque & efferre quodammodo ſe ſapientem addeceat, ut alterius inſaniam obtundat; & cuinam, ille porrò incitatior animo addebat, & ubi hæc per ſe certè non contemnenda reſervabitur acies, ſi noſtris impunè ſubjecta oculis jaceant hominum cædes, camporum vaſtatio, agrorum exuſtiones, excidia oppidorum, & arcium, omnia conſtrata ruinis, incendiis animalium, & hominum ſtrage noſtris auxiliis defraudatorum? & qui priùs Luſitanis, exteríſque pugnando terrorem, & luctum ingerebamus per hanc cautionis modò, modò impotentiæ ſpeciem, belli nempe ludibria, & quædam profectò timoris integumenta, quid inde futurum eſſe cenſebimus, ſi conſtiterit, nos nec Luſitanis inferre vim, nec ab illis quidem illatam valere depellere, ſcilicet nec

„ nostra tuendi, nec aliena petendi sa-
„ tis nobis adesse virium aut animi? In
„ eodem certè dedecore, ac rerum per-
„ nicie versabimur ipsi, vel hoc alii
„ ignavia, alii virium inopia, aut cau-
„ tione, aut nostra etiam perfidia non-
„ nulli contingere sentiant. Res apud
„ homines spectatur magis, quàm cau-
„ sa, & sive dextera torpeat, sive fides
„ in milite fallat, sive infesta fortuna
„ sit, cùm attritæ res fuerint, pro re-
„ rum jactura nihil, pro contumelia
„ nonnihil discriminis habet. Ideò au-
„ dendum, atque agendum; non pa-
„ triæ tutela, non belli triumphus, aut
„ ornamenta victoriæ, nec etiam dis-
„ ciplina militiæ socordia paratur, aut
„ otio, nec ad manus conserendas ex
„ æquo semper metiri cum hoste la-
„ certos oportet; ludit plerumque for-
„ tuna, superat animus; interdum te-
„ meritas juvat, ut in hoste quoque
„ perspectum est. Formidine in aula,
„ inter arma ubicumque quisque pos-
„ sessus, aut segnior, aut nimis agen-
„ do cautus, is ferè nunquam bonam
„ experiri fortunam poterit; adversam
„ ut sentiat æmuli, aut hostes per vim,
„ per insidias illum urgendo adigent.
Hæc Marchio Rivensis cùm ibi locutus ferociter esset ad primam temperandam sententiam, seu ratio, seu pudor vicerit, Sancti Stephani Comitem transtulit. Porrò inter Duces convenit, ut Regi Catholico statim rescriberetur defectu peditum, atque pecuniæ superbo, sævóque hosti, qui quacumque iter faceret clade oppidorum, & igni, ferróque calamitatis impressa vestigia relinqueret, obviam procedi minimè posse, nec trahi quoque bellum, ni supplementa citiùs accederent, sine majori periculo, ac nota ignominiæ posse. Sancti Stephani Comes extemplò Zafram, quod est oppidum Villanovæ propinquius, accederet, Sabaciúsque magister equitum cum omnibus copiis sub hostis, arcísque eo tempore laborantis aspectu, figeret castra; nec ideò tamen cùm Lusitano congrederetur, nisi clariùs fortuna favisset, aut aliquis fortè casus, qui aliquo pacto sufficere videretur inopiæ illarum supplendæ virium, incideret. Inter hæc consulta, & quia res cunctari prohibebat celeriter etiam acta, Matthias Alburquercius omni obsidionali instrumēto munitus vehementiùs arcem diverberabat, nec minori quidem ardore animi, ac studio intus inclusi tutelæ sustinendæ vacabant. Interdiù, noctúque majora belli displosa tormēta ex magna parte quassaverant muros, cùm hic verò quadruplex esset, & alia super aliam ruina cumularetur, stratorúmque acervorum obversæ crepidines surgerent, ipsa continuè cadentium, atque eminentium saxorum substrata moles plus initio implicatum, atque præcisum transitum hostibus faciebat. Intererat quoque fossa, quàm humo advectitia, sarmentis, & collecto undique lapide implere hostes conati sunt, at supernè demissus ignis frustrà annitentes quosdam avertit, alios ambussit, nonnullos penitùs hausit. Noctis caligine tecti ad fossam jungendam Lusitani pontem construxerant, at idem impetus, impulsúsque sese collidentium in arcto, atque in lubrico etiam errantia vestigia loco plurimos devolverunt, alii & missilibus desuper cæsi, alii per vim præcipites acti. Hoc modo prætereà & tumuli lignei, & aliæ bellicæ inductæ machinæ partim laceratæ, aut subversæ, partim incensæ sunt. Verumtamen ea sæpiùs, & acriùs quotidiè tormentorum incussa vis, impetúsque cum clade perpetua interclusos, arcémque prosterneret, nisi citiùs subventum esset extremam, certámque perniciem jam omnia passis, ausisque in illo obsidio militibus obtendebat; primus enim, & alter conquassati muri circuitus ruerat, stratámque tandem injectis arborum truncis, ac mœnium fragminibus

minibus fossam transgressus, jam tertium, & ultimum acerrimè quoque Lusitanus pulsabat; suffoderat etiam cuniculos, qui cùm altiùs, latéque ducti, & à perito in primis artifice essent, ignis intus inclusa, suppressáque vis, complexísque silicibus obluctata, ubi victrix ac rapida tandem suo impetu erupit, munimento partim exciso, partim effracto, atque ultimo exitio proximo cum armorum, saxorum, hominúmque ruina stragem ingentem edunt. Ea nulla re major tot inter arctas obsidionis angustias, iteratásque assultibus plagas perculit Geldrium, cúmque ita sensim omnia arcis munimenta laxari, & omninò defluere, ac mœnia cedere inciperent, eò ad ultimum devoluta circunsessorum conditio erat, ut non ampliùs tunc illos ambitio victoriæ sive arcis tutela premeret, sed salutis sollicitudo. Hæc tanta ruina, hic bellicus fragor, hoc prælium internicinum Sabacii, qui castra proximè habebat, auribus, oculísque proposita erant; ipse tamen imperii Ducis ejus ambigui, vel ita dolo compositi, ut pro successibus rerum improspera argueret, secunda probaret, ne infortunatus interpres esset, illic otiosus, ac deses excidii spectator stabat. Itaque Geldrius postquam neque ultra teneri aciem, neque suis ita rebus ad extremum labefactatis, subsidia, quæ prompta jam essent, accurrere cernit, uno & vigesimo post obsidionis die per honestas in primis conditiones semirutam prope arcem Lusitano concessit; mox cum reliquis sociis & armis, omníque militari apparatu, atque pompa Sabacii se copiis adjunxit; & planè quanquam eousque afflictis, ac perditis rebus, & ad omnem subsidii desperationem compulsis graviores exigere Lusitano conventiones desertis ab hostibus licuisset, insitus tamen virtutis fulgor, & quædam abdita vis, quæ utique omnes præter privatim invidos rapit, quæque eximiè spectata in arcis propugnatoribus fuerat, eò subegit animum hostis, ut iræ ac vindictæ loco gratiam, & admirationem acciperet. Postremò Alburquercius arcem, oppidúmque refecit, militúmque præsidio firmavit.

Dum apud Vectones sic aucta per arma res Lusitana pollebat, eodem ferè tempore eodémque æstu rerum secundo in ora quoque Gallæciæ promovebatur. Huc ita jubente Bregantio Castelmeliorii Comes cum sex peditum millibus, equitibus verò nongentis infestus intravit, cùm regni ibi tunc & armorum imperium haberet ex Ordine Melitensi Navarræ Prior, qui summum posteà ejusdem religionis magisterium obtinuit. Salvaterra opulentum in illo Gallæciæ tractu, & populosum oppidum est, primò frequentiùs à Lusitano depopulatum, ac mœnium deinde fragilitate, ejúsque præsidii, ac munitionis inopia dimissum. Tunc validius hoc oppidum erat, atque arcis egregiæ præsidio suffultum. Nobili quoque flumine Minio quod utrumque Lusitani Gallæcíque distinguit, rerúmque usu, & commercio copulat regnum, proximè alluitur. Propinquitas ipsa cùm per mutuas, & crebras incursiones, abstractásque repetitis assultibus prædas multum negotii, ac periculi utrisque finitimis compararet, Lusitano cupidinem attulit illius oppidi potiundi. Porrò autem ipsæ præteritæ passim inflictæ clades, támque infesta vicinitas incolis, atque etiam discrimen, in quo idem oppidum versabatur Regem Catholicum admonuerant ita locum circumvallare, ut satis is posset sese sustentare, regioníque adjacentia, & contigua simul protegere spatia. Quod, & celeriter mandato Regis effectum est, Salvaterræque præsidio Franciscus Picona cum militibus veteranis mille, ac ducentis impositus. Præsto ejus erant tutelæ quoque si agenda fortè res

res esset, inter municipum multitudinem quamplures juvenes strenui, pugnæ gerendæ habiles, emeritíque milites; in ea enim regione præsertim copiosiores quàm alibi habentur pro universo Hispaniæ bello delectus. Hæc secum reputans ipse Dux Lusitanus, simul & suorum militum paucitatem, quibus subnixus discrimen adibat invadere furtim Salvaterram decrevit. Nocte igitur intempesta transvectas ratibus copias, & ad fluminis ripam, quæ binas distabat ab oppido leucas, expositas illuc celerrimè ducit. Paulum inde progressis stationarius miles fluminis custos occurrit; Tumultuaria ibi conseritur pugna; cedit denique Castellensis ut animo, ut numero longè minor, tum re inexplorata pavidus trepidúsque illicò dissipatus, ac fusus excessit. Hinc Salvaterram citato gradu contendit hostis. Tum verò à monito Præside raptim ex oppido emissa agmina peditum, equitúmque dum sine imperio, atque ordine, quod brevitas temporis, ac noctis obscuritas impediverat, incomposita, & circunfusa manus per iter cum hoste conserunt, multa post vulnera accepta, fusúmque cruorem in fugam conjiciuntur. Sic patefacta mucronibus via, cruentatis jam manibus, ac stimulata cædibus ira Lusitani ferociores in oppidum irruunt. Franciscus Picona, quem gravius in primis hujus defensionis premebat onus, tunc re improvisa, simul fuga, simul cæde suorum, hostis alacritate impetúque perculsus, & animo percitus, ut pro tempore, nocturnóque tumultu potuit, in loci tutelam intendit. At Lusitanus eodem ardore provectus jam applicabat mœnibus scalas, projectiorísque audaciæ nonnulli inter eos jam muros ascenderant, alii, & ægriùs in arctum enixi, & cùm progredi non daretur in lubrico hærentes pendebant in muri margine potiùs quàm stabant. Atrox ergo ibi certamen editur, cùm dura, atque aspera omnia extra illum impetum animi, conflictúsque primi calorem Lusitanis objicerentur; Adest hortator, & cujuscũque laudis, ac meriti testis, ac particeps ipse Picona, audacia opposita audacia, impetus impetu, & æquis utrinque propè viribus vis sustinetur, firmo ibi Castellẽsibus pede, obvio, atque intrepido pectore, per gladios quoque per fustes, consertis interdum lacertis pro murorum summitate luctantibus. Deinde cùm etiam oppidanus armatus ad murorum defensionem conflueret; adjectóque subsidio Castellæ militibus vis, & animus augeretur, jam imparibus opibus fracta, ac retusa tandem hostis ferocitas est; scalis partim subeuntium onere attritis, aliis à defensore dejectis, cúmque maxima strage homines, arma, & scalæ passim inciderent, & alii undique saucii, afflicti supra, vel infra mœnia fœdè conciderentur, neque illo impetu capi posse oppidum videretur, remittere tandem vim Lusitanus laxare paulatim pugnam, omnes postremò à duriori labore, ac periculo abducere, quò requies, & esca fatigatis permissa militibus in majores subinde conatus jam concitatum & ægrè repressum agmen effunderet. Jamque stantes, armísque succincti perfunctoriè sumpserant cibum, & hora quies arctior concessa militibus erat, cùm rursus Castelmelorius tripartitò Salvaterram aggreditur, aliis subruere muros, ligneas aliis agere moles, reliquis manus diversis in locis cum hoste conserere jussis. Graviùs quidem, & longè acriùs, quàm quæ exacta paulò antè fuerat, hæc nova pugna recruduit, assuetudine enim, audacia, cibóque refectæ vires, & spe firmiore concepta creverat animus Lusitanis. Vario inde genere lethi, tótque illa divisa locis eò fœdior exarsit, ac multiplex pugna, ut miles vix unus esset à labore, à periculo, ab ictibus vacuus; nihil consilio, aut segniter agi;

trahere

trahere cuncta, & miſcere furor, ardórque belli. Tum verò Picona ad tantum effuſæ cædis, martíſque furentis horrorem, & cladem, réque jam ad extremam calamitatem adducta, quid fieri tunc opus eſſet, incertus, & anxius animo fluctuabat; nam veterani pleríque in primi conflictus ardore ceciderant; oppidanus cum nimia audacia, ac propè furore territus hoſtis, tum inſueto, gravíque labore enervatus, & laſſus è muris partim effluxerat, partim ægrè tractabat arma, præterea cùm oppidi munimenta recenter compacta eſſent, jam levia, atque fluxa, & hiantibus undique fiſſa rimis ruinæ proxima vacillabant, & ſuper hæc temerarius, & conatibus præceps eouſque inſtabat, urgebat hoſtis, ut videretur eſſe illi victoria potior, quàm cruoris, ſpiritúſque profuſio. Dum ita igitur Luſitani certatim in cuſpides, globos, & vulnera ruunt, ſcalæque paſſim, bellíque inſtrumenta admoventur, & alii muros ſcindunt, alii munimenta revellunt cum omnia ruinarum, cedíſque plena Picona conſpiceret, nec oppidi excidium in tanta violentia prohiberi poſſe, nec prolatari, deſperata poſtremò defenſione, oppidóque deſerto cum reſiduis militibus, municipibúſque ad arcem evaſit. Victor tunc Luſitanus Salvaterram ingreditur, prædáque ingenti ibi parta, & congeſta contentus manum à ſanguine abſtinet. Unóque die cœpta eſt, ac finita memoria, & frequentia magis, quàm munimento oppidi celebris expugnatio. Poſtridie in oppoſitam arcem Luſitanus ex compito ducit. Diriguntur belli tormenta, quæ victis victor abſtulerat hoſtis, fodi cuniculi incipiunt, ligneæ turres promoventur, obſidionalium machinarum jactatio, bellíque omnis compoſitus terror oculis, auribúſque in arce clauſorum offunditur. Cæterùm fœlicitas, virtus, celeritas illa perſpecta hoſtis formidinis tantum circunſeptis incuſſit, ut hi nihil temporis, nihil fortunæ, aut incertorum ſe perpetuò volventium in orbe caſuum experti ad primam oſtentationem terroris dedere arcem Piconam compulerint. Pactiones ergo deditionis cùm per interjectas inducias componerentur, evenit, ut quidam miles genere Gallus, cui Violæ de Athis cognomen erat, arcis ad oſtium fortè progreſſus foramina quædam inſpiceret, unde impune ferire poterat hoſtis; ſtudio deinde rem propiùs videndi, cognoſcendíque cùm ille eò temerè accederet, hærerétque jam ſtantibus fretus induciis, tum à Gallæco gregario milite, eóque etiam rudi, ac ſtupido prope homine per eoſdem hiatus fiſtula ferrea in corde transfixus occubuit. Hæc cùm vidiſſet Luſitanus, quia facta æmulorum ſenſu rerum in deterius ſemper coacto, ut animo ſubjicit livor, calumnia traducit, & quia in gratiam quoque Gallorum, quorum plurimi in acie ſtipendia merebant, ultio illa repoſcebatur, non errorem, non caſum, nec ſtupidi unius, hebetíſque militis ignorantiam in rei perpetratæ cauſa, ſed tanquam inſitam genti perfidiam per violatas inducias occulta fraude graſſantem exiſtimans, ubi primùm arcis aditus patuit, quibus pacto vitam conceſſerat, trucidari milites juſſit. Proinde incompoſiti, inermes, fallacíque ſubnixi fide cum arce digrediuntur oppidani ſimul, & milites gladiis, haſtíſque ſubitò excepti pauci diffugere, plures capi, plures occidi, pleríque cæſi, aut vulnere afflicti alii ſuper alios jacentes ingentem attollere ſtragem, & latè cruore diffluere, quivis ut cum hoc aſpexiſſet pecorum lanienam, non hominum pugnam ſe aſpicere arbitraretur. Sic utrinque exæquata propemodum cædes eſt, cùm multò plures anteà victores, quàm victos temerarius ille ſtraviſſet belligerendi modus. Poſtquam iram victoris tandem, falſóque

que conceptam injuriæ labem fusus abundè Regiorum sanguis extinxit, oppidani, qui priùs extra arcem fortè permanserant, seminudis ejectis, arx, oppidúmque à Lusitano retenta sunt, ac præsidiis munita. De hac in Gallæcia inflicta sibi repentè clade Rex per litteras certior, simúlque sollicitus, quod præ oppidi, junctæ arcis, amnísque possessione, gradum ex quo gravior deinceps toti provinciæ immineret, in illo regno fixisset hostis, Navarræ idcircò Priore summoto, ad Cardinalem Spinulam Compostellanum eo tempore Antistitem armorum regimen detulit, receptionémque nuper amissi in Gallæcia oppidi commendavit. Erat hic illius Marchionis Spinulæ filius, cujus rerum in Belgico bello gestarum gloria inter summos ejusdem ætatis Duces effloruit. Cæterùm non ita fortuna, nec virtus in homines, ut sæpè numero vitia, profluo genimine sanguine transfunduntur; Cardinalis enim Compostellanus Antistes octo ferè peditum millibus, equitum verò bis millibus ad Salvaterram recuperandam assumptis post multum laboris, & studii nequicquam aggrediendo, pugnando, rem omninò intendendo jactatum inglorius, ac denique inanis Compostellam inde repetiit; Eodem quoque vertente anno Sebastianus Mattus Bracarensis Antistes diem obiit in Lusitania, is scilicet; sicut diximus, olim conspirationis in caput Bregantii nequicquam initæ auctor, & ob amplissimum Sacerdotium, & infularum splendorem extremo supplicio exemptus, ac perpetuo carceri mancipatus. Ipsum autem Antistitem utrum natura, an veneno quæsitus languor, vel continentis horridíque carceris mœror, squalórque, ac simul tædium, satiásque vitæ ad suprema compulerint, cùm varias in causa promant scriptores sententias, eásque ut partium studiis affectas omninò suspiciosas, nos parum hucusque compertum habemus. Fuit ille sanè vehementis, acriorísque spiritus vir, cuicúmque suscipiendo, tractando negotio dexteritate idoneus, dissimulatione mirabilis, animíque virtute, ac robore par, simul sollicitus, impiger, callidus, laboribus indefessus; pro sustinenda verò Regis Catholici causa contra illecebras inflexibilis, contra minas interritus, contra ærumnas, & contumelias animo infractus, ac prope ferreus; eadem fronte, eodémque vultu, ac perpetuo tenore vitæ, in utráque fortuna usus, sed circa vitæ finem, ipsi nisi febricitanti, & animo tunc sensibúsque præmortuo vis morbi, aut delirium mentem mutasset, rationémque torsisset, visa plerisque vetus in illo constantia est, perspectúsque animi nervus, extremíque cum initio in sapienter operando connexio desiderari; nam si in re quoque suspecta Lusitanis credere liceat, longè diversas à reliquo vitæ cursu cùm propè metam attingeret, fertur Antistes Bregantio misisse preces, nimirum serviles, abjectas, minimè dignas, quæ à cliente Catholici Regis, & qui sui quoque facti conscientia, ut fieri decebat, sese sustentaret, effunderentur. Dicitur enim paulò post spiraturus submissè à Bregantio precatus esse, ne in funereo ejus lapide pateretur quærelæ notam insculpi, quæ ipsius memoriam posteris odiosam, ac detestabilem propagaret. Etenim multo in eo monito plus visus est hic tribuisse vulgari, & erraticæ mortalium opinioni, quàm certo, ratóque conscientiæ judicio, vel non rectè jampridem sibi contra Bregantium fecisse conscius adversus legitimum animi sensum rationis, & juris effractos stimulos hebetasse, vel saltem non satis ipsum intellexisse, viro bono, integróque nec vita functo, nec illa defuncto mali quidquam accidere posse, ex qua levis, aut pravi fortassè cognita labe judicii, ut rumor posteà percrebuit, nec

Castellen

Caſtellenſium Antiſtes vitavit odia, nec Luſitani gratiam promeruit. Ita patientia intempeſtivè conſumpta, vel aliam alia ſæpè tradente ſententia, ſtulta quædam oritur pœnitentia, qua laudabiliter geſta, & bonam adeptam exiſtimationem corrumpimus, cùm ſatius profectò ſit, dum multiformi opinionum errore, ambitúque & inſcitia jactamur, quocumque te ratio, ſive caſus impulerit, modò ne veritas vincat, laudem conſtantiæ quærere.

644. Quarto belli labente anno, intenſior, & gravior utrinque bellicus ardor efferbuit, Caſtellenſibus propè indignantibus, quod rari, paucíque hoſtes in extremis Hiſpaniæ oris incluſi fiduciæ tantum, & animorum ad confligendum afferrent, & quaſi videri pugnando vellent ſubeſſe conatibus animum pro veteri imperio ſuperbum Caſtellæ jugum imponere. Contra lætis ſucceſſibus tumidus Luſitanus per experimenta certaminis cœperat jam propè contemnere hoſtem, & quia ab Hiſpani Imperii amplitudine prima ipſi concepta terroris opinio jam inter arma fefellerat, eadémque quotidie opinio non deſiſtebat denuò collatis expertíſque viribus minui, nunc ad majora pro bello tentanda ſpes erexerat, animóſque. Accendebat hæc etiam ſtimulabátque ſuis artibus Gallus, qui Bregantium paulò ante monuerat, validioribus copiis ineunte ſe anno Catalauniam impetiturum, idipſum, & ille curaret ab Luſitaniæ parte geminatis opibus perfici quo aſperiori, ancipitíque bello diſtractus, implicatúſque Catholicus Rex, aut utrique per arma ſuccumberet, aut vires ſaltem utrinque remitteret. Acciderat autem ſub idem tempus ut Gallica rates ad Hiſpanum per tempeſtatem impacta littus ob quaſdam ibidem deprehenſas epiſtolas talia hoſtium conſilia proderet. Hæc porrò cùm ſciret Catholicus Rex de utriuſque regni defenſione ſollicitus multiplici cura præcipuè, ac deliberatione ſuſpenſus hærebat, quem Luſitano pro bello Ducem eligeret tanto periculo parem, tantóque oneri ſubeundo, ſatis, & ipſe conſcius non tam copiarum inopia, quàm Ducum ſuorum ſegnitie, atque ignavia ab Luſitanis hucuſque præter omnium opinionem res Caſtellenſium acciſas. Erat per id tēporis acriori cuſtodiæ addictus egregius, magníque nominis Dux Marchio Turrecuſius Neapolitanus; nam orto inter ipſum, ſanctæque Columbæ Comitem Catalauni tunc belli Ducem diſſidio, ira cæcus, præcépſque Comes in Turrecuſii ignominiam baculum militarem percuſſuro ſimilis extulit; quod Turrecuſii filius ingentis eo tempore ſpei, florentíſque indolis adoleſcens intuitus, iræ impetu abreptus in Comitem ruit, ſolo dextera afflixit, ſtratúmque impulſibus hominem, colaphis, pugnis, conviciis ſuperincumbens exagitavit, confeciſſétque profectò jacentem eo quem eduxerat pugione, niſi à patre inhibitus foret. Hujus criminis reus, quod diſciplinæ bellicæ ratio exemplíque contagium re ipſa gravius efficiebat, ſcilicet quod cauſam dediſſet jurgio, & quod filium initio juviſſet ſupremo Duci inſultantem, in cuſtodia ea tempeſtate reſtrictus Turrecuſius attinebatur. Attamen Rex Philippus ne in tanto Luſitaniæ periculo, Ductorúmque ſimul penuria, cùm & metus ab hoſte, & militaris hominis laus obterere crimen per id temporis viderentur, in otio, & cuſtodia languentem inclytum Ducem ſineret, Marchionem Turrecuſium ad Luſitaniæ fines cum armorum dominio tranſtulit. Id itaque muneris novum Ducem ingreſſum, idque alacriter gubernantem opinione in primis aſperius offendit, vitia nimirum inter mi-

lites vellere quæ antecessorum ejus desidia in belli disciplina, atque ordine militari contraxerat. Solutus enim, mollisque miles, & à signis, & ordine aversus, ut supra sæpè commemoravimus, non blanditiis, non imperio, non injecta formidine, aut ullo dedecoris odio ab rapina, libidine, otio, bellíque oneribus aspernandis satis hucusque coërceri, aut temperari poterat. Honores prætereà gradus, & officia militiæ non ætatis, non valetudinis, non rectè factorum, aut enitentium merito cicatricium, longioríſve stipēdii gratia, ut illa impertiri conveniebat, sed erant pleraque casu, aut pecunia, aut magnatum favore, ac beneficio interversa, devióque itinere parta. Novis idcircò militibus veterani, & juvenibus senes obediebant, & sæpè quoque multò minor ætate ei, qui plura, quàm ille annos, stipendia referret, imperitabat. Corruptelæ profectò omnes, pestésq; reipublicæ, quæ celeriùs perdendi, aut jam propè deperditi Imperii nedum argumenta, sed & causæ revera sunt, cùm nempè divitiæ, aut fortuna, aut nudus generis splendor, aut gratia intercipiunt regiminis gradus, qui primo loco virtuti debentur, nec ibi ætatis, nec ratio meriti habetur. Postquam igitur Turrecusius preces cujusquam, & gratiā merito post habendo, simplicíque ornamento virtutis magna rerum conversione militiæ munia, & officia prudenter æquavit, frequentes & statim ab aula redditæ ad ipsum epistolæ sunt, procerū nempè clientes suos commendantium eósque ad inferiorem redactos ordinem esse querentium, quibus vir militaris tergiversandi, adulandíve nescius ingrata, & aculeis contorta responsa reddebat. Pro illorū deliciis, vitęque illecebris conservandis, quas tanti ipsi facerent, tantúmque apud aulam affluerent, in acie, in arena sese quotidie laboriosam, trepidam, sollicitudine ac stomacho plenam traducere vitam. Caverent idcircò ne inversa per eos militum instituta, & militaris laxata licentia, & per hoc etiam laurea victoriæ porrecta hosti hujusmodi clades contra Imperium inveherent, quibuscum decus, & vitam ipse, regnum Rex, iidem corporis voluptates, & fortunæ indulgentiam, & copias simul amitterent. Mederi tempus multis erroribus posse, errorem in bello rapidum esse, & quem luctuosa, atque propera sequitur pœnitentia. In commendatitiis denique litteris urbanitati, atque gratiæ absque alia cura magnates, utplurimùm indulgere, illas executuris fidei, atque officio serviendum esse, quæ duo sæpè non convenirent. Hæc & alia Turrecusius primariis aulæ Catholicæ viris responsa libera mittens, ubi ignaviæ, virtutísque discrimen per distributa prudenter officia in exercitu posuit, & strenuis quoque expertísque firmavit agmina Ducibus, & quam sibi primùm indixerat, lege corruptos deinde hominum mores composuit, brevi propè collapsam militum disciplinam restituit. Ad militum enim animos dedocendos, & libidines temperandas Duci potissimùm faciebat notior in illo religionis affectio, reíque divinæ cultus, ab omníque libidinis, atque avaritiæ suspicione purus, & integer animus, quod capiti honorem, ac reverentiam, ampliorem fiduciam, & insuper documentum militibus comparabat. Ita igitur brevi exercitu confirmato subinde Turrecusio delatum est. Apud Campomajorem arma milites, equos, omnémque belli apparatum studiosiùs, quàm anteà fecerat hostis, ac celeriter congregare; novi quippè Castellæ Ducis auspicium, ac nomen ingentem expectatione, metúque sollicitis curam intulerat hostibus, eóque prospero sibi cursu tandiu in bello fluxisse res, id præ inconstantia, ac varietate fortunæ etiam inter animi fluctus, & æstus pars suspicionis, & metus erat. Conjecerat

cerat Turrecusius eo, quem tunc maximè intenderant conatu belli, consilium subesse hostibus, adoriri Alburquercium, ita vocatur Castellæ oppidum, quòd brevi hoc intervallo à Campomajori dirimitur oppidum, ibíque utplurimùm solent hostes belli armamentarium instruere, unde ut ex loco magis propinquo in alium commodiùs irruptionem facturi sint, & quòd hoc ademptum Castellensibus oppidum propter acres, & mutuas offensiones quæ sæpè hinc & inde nunc latrocinii, nunc belli more finitimis incursantibus cum magno omnium incommodo exercebantur, subsidio, ac tulæ Campomajori foret. His conjecturis militiæ quas suggesserat Turrecusius, veterum etiam, qui in consultationem vocati erant, sententiæ Ducum, & nuper quorumdam fortuitò captorum hostium consenserat sermo. Imperat igitur Turrecusius summi Castrorum Præfecti Legato Pareciæ, expeditas ut equitum turmas, selectásque cohortes ille duceret Alburquercium, cùm verò, ut ea nec levis conflata suspicio apparebat, adortus hoc oppidum hostis fuisset, ipse legatus tuendum susciperet oppidum. Joannem quoque Oliveram, quam Villaregiæ addictam præsidio legionem habebat, eam festinanter Alburquercium conducere jubet; ipse verò Olivera municipii rebus compositis statim inde discedens pergeret Badacocium hoc sane consilio de loco, de jure imperii quam sæpè oriri inter Duces dissidia solita antevertere Marchio ratus, quæ rursus, & tempore adverso, & populari causa absque dubio inter milites erupissent, manentem si eo loco Tribunum in militari, & publica cura se Legato submittere atque imperium accipere cogerent; ea porrò erat virtutis, atque industriæ Legati penes Ducem opinio, ut aptior, ac dignior is inter cæteros visus esset, cui Alburquercii tutela, & causa publica mandaretur. His ita penè confectis rebus, jussa legio Duce Olivera vix Alburquercium intraverat, cùm procul inspecta repentè oculis, ac specie quidem terribilis Lusitana se ostendit acies. Veritus ergo Olivera, ne ipse vetus fortasse miles, cùm præsens urgeret circunfuso terrore hostis, subtrahere periculo se, ac subterfugere opus cum nota, ac dedecore crederetur, aut temerè potiùs jussionem Ducis interpretatus eam scilicet æquum esse prudenter ad tempus versari, inflectíque quod ejus laborem, & operam in tanto discrimine exigeret, in eodem propterea oppido quanquam injussus substitit. Jámque exercitus Lusitanus, Matthia Alburquercio Duce, magnis copiis, magnóque belli apparatu infestus, ac prædabundus ad oppidum adventabat, quo maximè tempore capitum illud contentione, ac discordia divisum, scissúmque in suam pernicem propriis viribus festinabat. Legatus enim Parecia sibi jure nunc asserebat, ut à Duce supremo oppidanæ defensionis officium, & curam injunctam. Ex adverso Oliveram rem omninò fortuitam, atque aliò per se jussa Ducis, adjecta interpretatione, trahentem objiciebat, simul ordinis, gradus, quo fungebatur, muneris excellentiam, morem militiæ, omnium commilitonum quærelam in alienæ conditionis exemplum minuti publicè juris, inustæque Tribunis militum ignominiæ, si Tribunus ipse militum sustineret, & pateretur inferioris notæ ministro in armorum regim ne subjici; inde inquieti, discordes omnes, diductíque factionibus milites, & circulos passim cœtúsque miscentes cùm alterutri eorum pro singulorum libidine, aut ratione suffragarentur, sine imperio, sine Duce, sine concordia spe undique abscissa in medio patebat oppidum prædæ, hostísque conatibus opportunum. Cùm

hæc tristis Legatus & anxius in animo volveret, simul inanes hujusmodi lites, quæ nihil per se splendoris virtuti, ac merito adjicerent cùm indecoras, tum detestabiles esse, præcipuè cùm eò ventum foret, ut causa cadere miles, aut jure dominii Rex cogeretur, ille ideò altiori quo animo plus temperato, moderatóque, ultro suo tandem postposito jure gerere partem, ac numerum statuit gregarii commilitonis, intérque honorarios jam hastam acceperat. Quod ubi Olivera cognovit seu hominis comitate, seu vecundia compulsus, aut metu potiùs ex summi Ducis, qui secus præceperat, voluntate contracto, tum demum consensit, ut æquato simul imperio, paríque animo uterque municipii defensionem tractaret. Pro muris ergo, pro vallo milite distributo, ac cæteris rebus, quæ ad pugnandum necesse erant, instructis, bina etiam tormenta belli ita sunt per insidias in duobus, qui adversi erant hosti, tumulorum verticibus collocata, ut inde commodius percuterent hostes, eorum verò prospectum fallerent. Lusitanus intereà radicibus collium, qui haud procul ab oppido leni fastigio surgunt, tegebat se, mox ingenti alacritate, ac fiducia adversus Alburquercium oppidum tendit, tormentariísque ex propinquo suggestibus constitutis, validè muros quatit. Verùm duo illa majora tormenta belli, quæ rectè librata, & supra tumulos eminentia latebant, repentè displosa, & pilis, clavísque & catenarum plena fragmentis ubi assiduè teterrimam pestem ejaculantur, hominum, equorúmque & machinalium simul obsidionalium stragem ingentem edunt. Territus tunc Alburquercius Dux Lusitanus periculo situs, & magna cum clade repulsus, ad collium suffugia, atque latebras revocat milites, alio modo oppidi obsidionem instruere in animo habens; sed aquarum egestas, ac siccitas situs, æstúsque qui propè omnia torrebat, hoc tandem modo compulit Ducem, ut re inde infecta discederet. In regionis squalidæ tractu fons unicus erat, qui proximè aquandi militibus potestatem præberet; fonti verò ardua juga, & abscissa, quæ modicis licet insessa præsidiis accessum ad aquam prohibere facilè poterant, impendebant. Hunc ab initio fontem, circunsessis pro rerum momento collibus, Castellenses milites intercluserant, ac supra centum huc improvidè aquarum euntes iidem ab edito loco milites majoribus sclopis exuperant, alios etiam Lusitanos palantes, & circa fontem temerè prætervectos, turmæ, quæ passim equitum volitabant, confoderant, adeóque in arcto, atque aspero ibi res Lusitana posita erat, ut cùm in maximo æstu, & ardore deficeret aqua extremo opus esset periculo vitæ redimere illam, aut sanguinis copia. Sæpiùs idcircò Dux Alburquercius aggressus fuerat in collium fastigia sudore non minùs, quàm sanguine humentes Lusitanos eniti milites, Regiósque ibi impunè insidentes, eludentésque depellere; sed propter ascensus superandi difficultatem omni aditu circuncisi, ac dirempti, & qui erat serpentibus potiùs, quàm viris incedentibus continua cæde rejectus, ac pulsus facinus intermiserat. Ad hæc si rara ipse Dux agmina duceret ad conflictum, tunc Castellensis numero quanquam impar, loco tamen superior, ascensúque difficili prævalebat, sin autem conferta, & ea copiosa missurus in hostes fuisset, sectis ex eo viribus, atque inde obsidionis laxata custodia, majus & anceps utrinque sane periculum intercurreret. His difficultatibus circunventi aquarum ab usu Lusitani prohibiti erant. Frequentes prætereà, eæque nimis cruentæ irruptiones ab oppido agitabantur, modo vi, modo insidiis appetere, neque diem,

neque

neque noctem laboris, aut tumultus expertem pati; siti, pulvere, ardore solis, cominus, eminúsque contortis armis obsideri obsidentes, infestaríque. Igitur Dux Lusitanus quâ loci insolentia, sitíque in æstu propè rabido sævienti, & aquarum undique inopia, qua vi, impetúque cum meliori sæpè fortuna ex alto irrumpentiũ, atque vexantium exagitatus, ac pressus cùm omnis extincta spes esset, & major ea quæ nunc premeret, si illic perstitisset, futura calamitas esset, solvere tandem obsidionem decrevit, & vasa colligere milites. Hoc viso Olivera confestim ex oppido incurrens simul omnes emisit equites, peditésque in hostium terga pugnatum. Hos raptim, ac trepidè recedẽtes assequitur, jam accedit, jam recedit, jam tutis ictibus Castellensis provocat hostem, cúmque ultimos ordines, ac simul latera carpit magna defatigatione, ac tumultu extremam aciem turbavit implicuítque, mutua nimirum formidine partes justa ibi acie, ac totis concurrere viribus per id tempus impediente ex minori nempè militum numero Castellensibus ex improspero rerum eventu Lusitanis incussa. His molestiis Lusitanus tandem explicitus, & viam planiorem in campo natus longè latéque Castellæ pagos, agrósque urit, vastátque his incendiis, & populationibus velle modo videri visus, aut inanis obsidionis rependere detrimenta, aut irriti incæpti delere ignominiam.

Insuetus hæc tolerare, aut videre Dux Turrecusius, hostilísque tundendæ ferociæ maximè cupidus primarios exercitus Duces de summa rerum consultum vocat, docétque Matthiam Alburquercium peritum incumbere Ducem, acerrimum hostem, suæ quoque gentis ingenio ferocem, & animo inflatum, multísque anteà rebus in bello prosperè gestis magis elatum, insolentémque, nunc frustratæ obsidionis dolore crudelius ardere, ac furere conspici, nec planè ipsum quieturum tandem aliquando videri nisi insigni aliqua accepta clade omninò disjectum, & fractum. Quemadmodum igitur ejus provinciæ calamitati, sociorum injuriis, communíque dedecori obviam per arma procedere liceat, ibi sententiis Duces expromerent, conferréntque. Consilium jampridem insederat Turrecusio, quod nunc hostis superbia sollicitabat, ultrò invadere in hostem, ac si per tempora licuisset omni ostentatione terroris infesta signa transferre usque ad viscera Lusitaniæ, ex Castellensium profectò socordia, ac negligentia militiæ ratus tantum audaciæ, tantúmque animorum ne virium quidem suarum, earúmque curtarum statui, & si duplò majores essent convenientium, hostibus succrevisse; idipsum tamen quò populariùs inter milites fieret, Ductorum ferè omnium sententia approbatum desiderabat. Perrogatis ergo suffragiis, ea numero pervicere, quæ hujusmodi arbitrio, votóque Ducis dissentientia, belli rationem, & modum ad vim hostium tantummodò propulsandam, tuendáque circum regni finitima contrahebant. Tum dolore, tum ira percitus Turrecusius: Nundum horror, pavórque, inquit, " jamdudum præcordiis, & animis ve- " stris affixus vos quoque deseruit mi " litiæ Duces? atque hactenus ignora- " tis vestra inertia, torpore vestra, ani- " móque suscepta formidine tot belli " dedecora, tot detrimenta rerum in " fortunas privatas, & publicas redun- " dantia virtute duntaxat, atque animi " audacia, quæ hucusque defecit, cor- " rigi posse? an segetes nostras, agrós- " que passim aspicere præstat, quàm " hostium comburi, evertíque atque " in Castellam potiùs quàm Lusita- " niam Martis furias, facésque com- " pelli? nunc autem, ne errore fortè "

„ labamini, id consultando quæritur, „ utrum perniciosiùs sit nobis existi- „ mandum bellum domesticum, an ex- „ ternum, petere domi suæ Lusitanum, „ an huc cruentũ, magísque sibi fiden- „ tem, & contemptorẽ omnium per de- „ sidiam, & otium attrahere. Qui domi „ sedens, & otia terens ferocem expe- „ ctat hostem succubuit profectò ani- „ mo, illíque eo præmisso timoris indi- „ cio meliorem victoriæ sedendo pro- „ pinat spem, ubi enim plus audaciæ, ibi „ etiam plus fortunæ; animi robur com- „ mune cum corporis viribus est, nec „ corpus, sed animu viros discriminat. „ Idcircò non equis nos non hominum „ numero, non pecunia, non armis, „ non jure causæ cum his abundantius „ instructi simus, at industria, sollici- „ tudine, animorum vigore quan- „ quam numero plures, ab admodum „ paucis Lusitanis hucusque vincimur. „ Hæc mihi summa consilii est; torpor „ autem, & quidam otio contractus ja- „ centis, marcentísque animi situs, „ quo resolutorum more membrorum „ confractæ nunc vobis pro bello vires „ elanguent, usu & labore consumi „ poterit, actio ipsa, & armorum, & „ membrorum exercitatio inhærentem „ timorem excutiet, siquidem fortui- „ to, ignavóque eadem omninò com- „ munis natura est, tantúmque dissi- „ milis quod in alio usu, & labore ex- „ citata, in alio itidem excitanda pro- „ ponitur quemadmodum usu militiæ „ tyro veteranum militem parit. Vos „ autem cunctamini & in eodem de- „ decore, & causa dedecoris metu con- „ senescere vultis, perinde timidus qua- „ si homo strenuò fortíque diuturnior, „ vel clarior futurus in bello sit, ne- „ que hoc segni, multúmque remis- „ so belli gerendi more ita nunc pro- „ ludatis, ut servire tandem cogami- „ ni, quibus adhuc imperavistis. Ite „ ergo Duces iterùm in suffragia, & „ quod me vobis, regio auspicio, & inclyto nomine dignum fue- " rit, misso timore, decernite. Quod " si nimis hæc ardua, atque aspera fa- " ctu vobis, animi aciem metus caligine " perstringente, fortasse videntur, equi- " dem ipsa imperii supremo jure quo " fungor in armorũ regimine usus, vo- " bis etiam invitis extemplò confici " jussero. Postquam hæc Ducibus Tur- " recusius jam precibus, minis, repre- hensione, hortamentóque varius, & acer exposuit, quos illius argumenta non vicerant, verecundia, metúsve fregit. Porrò concordibus ore, ut re- vera discordibus animo Ducibus, ejús- que in speciem amplecti sententiam vi- sis, tunc expeditio in hostem decreta est. Dimisso conventu, iidem, qui se- cus senserant Duces, contumeliosa trucíque Marchionis oratione com- moti, seu omninò metu nondum exu- to, seu quia inviderent Itali gloriæ, aut imperium aspernarentur, princi- pium enim turbandi omnia à Ducibus ortum, jungere statim turbulentos ho- minum cœtus, concire seditiosos, stul- tè feroces, lingua promptos, dextera inertes faciliùs efferre; apud eos rerum species, & nomina conturbantes, quæ vera erat in illo audacia, & animi nervus, ac robur, appellabant teme- ritatem, superbiam pro animi magni- tudine, furorem pro alacritate, pro cautione fallaciam, finitima omnia virtutibus vitia cùm Ducis virtutes tra- ducerent obtrectatorum more affinge- bant, ipsúmque maximè adjiciebant corruptorem juris militiæ, qui per vim, minarúmque terrorem calculos Du- cum in concilio transverterit, ut ho- stibus aciem internecione delendam proderet. Jam anteà Pascivientem ni- mia licentia militem, turpíque more labefactatum secundum veterem disci- plinam emendaverat Turrecusius, mul- tóque labore dicto parentem effece- rat; sed ut facilè mores hominum in pristinam consuetudinem redeunt, me-

túque compressum ingenium, deterius per tempus cùm evadere licet, erumpit, tum & peccantium auctoritate, afflatúque provectus fœdiùs, quàm anteà relapsus est miles. Etenim Turrecusio, cùm certam in hostem expeditionem præciperet, petulanter effusus obstitit miles, reclamavítque nolle se in lanienam temeritate Ducis incidere. Turrecusius, cui neque ut veteri Duci, neque ut veteri quoque militi tale quidquam eousque videre, aut audire in militia contigerat, portenti simile tunc sibi videre visus ea incredibili petulantia, atque insolita contumacia attonitus perculsúsque velut stupore, ac sensibus alienatus primùm obmutuit. Incipientem subinde loqui collidentes se invicem dentes, inversáque lingua, spiritus ipse restrictus ac fatigatus, ac totum ira concitum corpus nequaquam sinebant ita furentem, ac prope spumantem distinguere voces, tantam enim in se conceperat iram, quantam nec spiritu effundere, nec explicare sermone valeret. Stetit ergo paulisper suspensus, ac tacitus; denique furibundus ad aulam, inquit, protinùs advolabo, ut hujus impuræ, omnibúsque ignominiis, ac pœnis afficiendæ, notandæque militiæ accusator, ac testis apud Regem insistam. Hæc minarum, & iræ plenus increpitans, multum & frustrà cohortantibus ipsum amicis, è militum multitudine se proripuit, eodémque momento equum ad Regem perrecturus efflagitat, viaticúmque simul parari, séque consequi jubet. Fortè tunc inter alios aderat ibi Episcopus Badacocii, homo ipse prudens, Ducíque in primis familiaris, qui quem flectere prece non potuit, tali artificio delusit. Ea celeritate, atque ira viam Turrecusio capessituro cum curru domestico præsto est, & officii, studiíque priùs sæpè quoque perspecti gratia in proprium currum acceptum; eóque parumper invectum, dum iniret ad Regem iter, brevi se belle spatio comitari simulat Ducem, instructúmque post equum, & viæ reliquum apparatum eidem vehiculo hærentem subsequi jubet. Ut verò illum Antistes habuit in potestate, jam frigefacto illo animi ardore, iráque sensim detumescente, placidè cæpit monere Ducem. " Nefariam, atque execrabilem quidem fuisse illorum militum insolentiam, ac teterrima inter licentiæ militaris exempla prorsus abominandam; at illo inconsulto, ac præcipiti Ducis ad Catholicam aulam discessu, ea neque tolli probra militiæ, neque ipsum revera plus laudis, quàm irrisionis, & notæ apud Regem, & aulicos relaturum. Multitudinem natura sua cæcam, turbulentam esse, discordem, & sæpè in suam, in alienam sæpè perniciem improvidè concurrentem, sed eam etiam esse ut rationis electionísque adminiculis destitutam instabilem, fluidam, quæ fræno prudentiæ, quæ bono, malóve dolo tractari, inflectíque minori negotio queat, quóve ille vehementior primus impetus fuerit, eò citiùs infringi. Ex humani ingenii radice, aut ipso naturæ fonte neminem esse malum, sed alieno instinctu impulsúque, aut prava institutione, & exemplo ita edoctum, ita informatum, educatúmque; qui verò ita potuit subacta propè natura nefarias doceri artes, cur eidem non dedoceri spes sit, cùm bona accesserit disciplina? Sit crudelis, sit impiùs, sit intractabilis homo, & feris omnibus efferatior, Belluam eousque indomitam, immanemque inter lucos, & nemora vix inveniri, quæ arte, patientia, usu cicurari, ac mitescere nequeat. Propterea magistrum, & caput omni multitudini impositum, cujus consilio, directione, & imperio, si forte se illa vel superbia nimis extulerit, vel ira inflammaverit, vel li-

„ bidine effuderit, vel pavore dejecerit, teneatur. Quod si hoc minùs interdum obtinere contigerit seu fortuna, seu industria fallat, aut vis rationis in aliquo torpeat, aut quidam naturæ fulgor elangueat, haud secùs profectò tunc rectoris inscitiam, & hebetudinem, quàm hominum contumaciam vulgaríque communíque judicio reprehendi. Quid insuper inde si fortè cognito Lusitanus absque Duce, absque legitimo imperio, seditione turbatum, suísque relictum discordiis, & motibus agere Castellensem, hunc avulso velut clavo fluctuantem in alto navem, ac pene demersam improviso, ac feliciter petat, nonne unam, eamdémque ea tempestate futuram omnium hominum vocem, atque sententiam, Marchionem scilicet Turrecusium deteriori malo malum corrigere quæsivisse, cùm enim supplicium commilitonibus peteret, triumphum hostibus statuisse. Qui Politico, aut militari fungitur munere minùs quidem sui juris, ac potestatis esse, cùm se ipse in discrimen tótque secum sibi commissas præcipites animas rapiat, ex quo sua, & aliorum quoque facta probandi genimatum succedat onus, nec ideò ipse peccare, aut negligere quidquam sine publica clade, & multorum exitio possit. Cæterùm quando etiam pergat in suscepta sententia furere Dux, cùm dura prætereà, atque lubrica sit in exercitum totum animadversio, vel regio jussu ab aula ad milites rediturum, & tunc irrito quidem incæpto, noxiorum indemnitate necessaria patientia, minùs deinceps cum nova se obtulerit causa compescere militem incumbenti auctoritatis, ac roboris fore; vel fortasse non rediturum, támque acrem contentionem in abdicationem militaris imperii terminaturam fuisse; porrò inde quem hominem fore, qui ex eo increbescentes premere vulgi rumores, & linguarum licentiam valeat, ultrò scilicet Turrecusium armorum ministerio cessisse, quia arma, non armatos tractare sciat, aptiórque vir ille tenendo sit quod viribus corporis, & stolida quadam ferocia, quàm quod ratione & prudentia animi perpetretur, unde & militi impunitas, & dedecus ipsi, & detrimentum reipublicæ paretur. Tumultuariæ postremò illius discessionis consilium, & si alia omnia deficerent argumenta vel satis esse suspectum, quod ab ira, animíque turbatione, quæ brevis insania dicitur, flueret; hujus autem insani, tetríque affectus, quo lacertorum tantummodò intenditur vis, cum ardore, & impetu ruere, in præliari duntaxat discrimine, cùm calere Mars cœperit relinquendum militibus esse, id certè supremo Duci, cujus semper vigere, ac omnia regere debet consilium, ac superior affectibus mens, ne inter conflictus quidem incendium, cùm furit militum rabies honestum, aut utile fore. Familiaribus, ac prudentibus hisce monitis placidè Antistes in Turrecusii pectus illapsus, irarum cùm etiam per temporis moras decresceret æstus, ejus tandem lenivit animum, flexóque à via regia vehiculi cursu duxit illum in quoddam cœnobium haud procul ab urbe situm, fide vicissim obstricta, resipiscentem quàm citò militem, ac sceleris pœnitentem datum profectionis imperium celeriùs executurum. Hoc Antistes subinde militibus aperit, stetisse nimirum, ac reversurum properè Ducem, ea autem conditione, qua extemplò illi signa cum hoste collatum, aut ipse Mantuam Carpetanam ad Regem progrederetur. Duces qui tumultus irritamenta, & seditionis ubíque sparserant faces, cùm modò sibi timerent, ne causa ad Regem delata,

in ejus indignationem incurrerent, ac debitas pœnas exolverent, à militibus impetrarunt, ut eodem tempore Badacocio moveret exercitus quò Turrecusius in urbem intravit. Qui tamen profectos sequi milites noluit, seu hominum studiis, seu malè præsertim Ductorum affecto animo, quorum utrumque rei bene agendæ impedimento maximè foret, diffisus.

Ducebat itaque copias Magister equitum Molingenius genere Belga, & belli peritia, simpliciúmque morum candore Turrecusio in primis acceptus. Is ad Anam progressus, hosti flumine objecto circa ripam locaverat castra, ibíque promissa finitimorum auxilia, & qui dudum præcesserant exploratorum notitias opperiebatur; quibus mox subsidiis adjectis, exploratóque hostem paulò ante capto, vastatóque Monticio extra idem oppidum castra metatum esse, copias tunc Molingenius amnem trajicere jubet, cùm rei gerendæ opportunitas esset, hostibus occursurus. Ad octo millia pedites erant, equites ter circiter mille; Lusitanus equite, ac pedite in turba, ac numero longè major, Matthia Alburquercio Duce, post oppidi excidium in loco munito consederat. Hæc Molingenius cùm animo volutaret, hærere, cunctari, modò spe, modò metu prælii consilia dividere, circunspicere omnia, quæ fortuna, vel arte congressus æquare discrimen, aut saltem minuere pericula copiis imparibus possent; nam præter numerum militum ampliorem, crebrioráque in illis experta argumenta virtutis, locus etiam, quem ceperant Lusitanos juvabat, erectus, precisus, vallatus, interjectísque vineis ex omni parte accessuram implicantibus aciem. His obversis difficultatibus nihilo seciùs Turrecusius urgebat ad conserendam cum hoste pugnam. Misit igitur primò, qui hæc dura perferret Molingenio mandata Oliveram tribunum militum, paulò post Badacocii Prætorem, adeò ejusdem præcepti formulam circunscribens, ut tot difficultatum licet vinculis irretito, & passim periculis circuncesso nihil tamen pro jussa pugna excusandum Molingenio relinqueret. Intererat fortè civitatis Antistes ferox cùm talia præciperet Turrecusius, qui, ut temeraria, violenta, eáque nimis abrupta jussa Ducis cùm reprehendisset, scilicet non tempus, non locum, non subitos belli casus, non rerum discrimina secernentia, illi fertur Dux respondisse; *quia non minus sollicitè mihi cum meorum militum moribus, ac pessimo ingenio, quàm cum hoste pugnandum est, hoc eis voluntario, gravique accersito periculo, vel fide solutus pulchram ego Regi victoriam, vel molestiis explicitus inutiles, segnes, contumacésque milites cæde multatos dabo.* Verumtamen Molingenius nihil ideò temerè agendum ratus consultum convocat Duces, sibíque placere proponit conficere jussa Ducis ea modo discreta, & salutaria sint, quo vero ordine, quóve modo, ne improvidè, ac cæci pecorum more collapsi ad satietatem hostis trucidarentur, illa jussa tractanda, ac temperanda forent, seriò viderent, consulerêntque Terribiles Ducis minas, inflatáque verba non ad exercitus pestem, rerúmque omnium in prælio moliendam confusionem, atque perniciem se quidem interpretari, neque id ullo pacto decere, sed ignavia, aut pavore potiùs consternatos militum animos ad erigendos, confirmandósque, atque idipsum sine ulla etiam exceptione incidentium in bello rerum inculcare certamen, velle per ambages innuere, gravius esse lapsuros milites, si occasioni, ac tempori defuissent. Porrò autem id attentè discutere propiùs ad Duces, quàm milites pertinere, cùm victores in prælio milites honorem, & gloriam ex re bene gesta sibi singuli sufferentur, in Duces

jam victi culpam rejiciant, & leviora quæque belli peccata promiscuo omnium cruore, peculiari capitum ignominia plectantur. Versatis propterea in eo conventu sententiis, tandem sancitum est. Pergere inde statim ad occurrendum hostibus copias, at priùs inter Monticium, atque Lobonem flumen à tergo habentes, & hostium consilia, motúsque observantes consistere, si in planitiem fortasse, ut ita credere illius militaris suadebat ardor, quaque tumebat Lusitanus fiducia, congressurus descenderet. Quippe in sublimi, satísque munito compositum loco invadere Lusitanum temerarii quidem consilii erat, nec minùs periculosi, si progredi voluissent in terram se hostilem seu ferro, seu fame conficiendam immittere aciem. Ea mente fluvio transmisso, destinatum, hostíque proximè obversum Castellenses occupant locum, ibíque castra citò communiunt, deinde turmis equestribus cursitantes, insultantésque crebrósque de industria tormentis bellicis obstrepentes lacessere Lusitanum, & nisi consilio tractum, vel iræ percitum stimulis ad æquiorem pro prælio deducere locum contendunt; nec sua quidem opinione deceptos rei eventus ostendit Duces; nam pugnæ cupidus Lusitanus vel ira commotus, vel sicut aliqui tradunt, alimentorum, quæ omninò exhauserat, egens, deserere subitò colles, sensimque planitiem cum ordine petere visus est. Dies erat festa Corporis Christi memoria nobilis, divinóque epulo in sacrificio Missæ refectus, pastúsque miles jam alacrior spei humanæ cælestem quoque conjunxerat. Hùc Molingenii quoque, & cæterorum exercitus Ducum accesserant hortamenta, Hispani modò gloriam Imperii, modò splendorem, noménque gentis longè, latéque dominatricis, quæ non certaminis gloriam, sed pœnam potiùs à perduellibus posceret, per agmina passim jactantium, atque etiam adjicientium frontem, rictúmque Turrecusii minacem, ac tetrum, & hoste quolibet truciorem, si quíspiam eorum fortè superstes reversurus ad illum inultus, aut fractus esset. Inter hæc Alburquercius in planum abductos explicaverat ordines, eodémque propè tempore jusserat Molingenius Pardum equitum Commissarium sparsis aliquot velitum alis ire obviam, remoraríque citato cursu gradus ad pugnam addentem hostem, quo ipse commodius interim aciem extenderet. Lusitanus autem hoc ordine instructus ad pugnam appropinquabat. In undecim agmina distributi pedites veniebant, pro militum copia in se conglobata, atque densa; horum quinque mediam implebant aciem, quatuor se in cornua extendebant; duo tandem erant in ultima acie cum turmis pluribus equitum subsidii more locata; equites utrumque latus, tota acies impedimenta claudebat, belli tormenta bina in quolibet cornu, duo etiam per mediam aciem comportabantur. Molingenius hostium numerum, atque ordinem contemplatus simili prope modo regias ibi copias instruxit, nisi quod hinc ex minori profectò numero latior, quàm plenior explicata jam acies porrigeretur. Cornu dextrum Hispani; Lævum Itali habebant, huic Franciscus Velascus Legatus equitum, illi præerat Molingenius; quatuor trahebant belli tormenta, nec sarcinæ ullæ, aut militaria inter aciem erant impedimenta, quæ regios milites implicarent. Sic utraque à fronte, nec horrida minus aspectu, quàm armorum fulgore, radiísque refracta scintillans, ac nitida constitit acies, tormentísque sæpius hinc, inde cum magno fragore displosis certaminis signum mutuò datum, acceptúmque Prælii initium, cædísque cùm jam concurrerent acies, à sclopetariis cæpit.

Horum

Horum impetu, ſtrepitúque lethales fiſtulæ excuſſæ, & candentes emiſſæ pilæ virorum, equorúmque virtutem, & iram ſimul accendunt, prælibatáque pari propè jactura procul viciſſim illata, atque accepta vulnera, & cædes acriorem utrinque hauriendi ſanguinis ſitim, & alteri in alterum ſæviendi cupidinem addunt. Proinde dextrum extemplò Caſtellæ cornu cum ſiniſtro Luſitano concurrit; quod tanto ardore, niſúque per gladios invectos, & haſtas impulſum, ac preſſum à Caſtellenſibus eſt, ut ala equitum Luſitana, quæ latus illud tegebat, eo impetu miſta, poſt fuſa, & uſque ad extremam rejecta aciem exceſſerit; equeſtri ſubſidio ex hac parte nudatur pedes; hic ſtatim exanimari, diffluere, ac ſenſim pedem referre. Id verò præ nimia tunc accidiſſe videtur Luſitani Ducis fiducia, qui ubi & levia antecedere prælia, nec primos Caſtellenſes credebat procurſuros ad pugnam fore, ferè tum incompoſitas, & quodammodò fluctuantes ducebat acies, tempus ſuppetere ratus, quo ſubſidia firmaret, ac meliùs agmina ſtabiliret; porrò ulteriùs illatis ſignis, propiúſque collato pede, ad gladios omninò jam venerat res, levíque perculſi lateris trepidatio, & equitum ibi peditúmque confuſio, & frontem averterat, & dextrum quoque terrore latus tumultúque miſcuerat. Ea tamen ordinum pertubatio & malè inclinata propemodus res fugæ laxioris initium nondum fecerat Luſitanis, ſed eos ut ſe illidentium, atque prementium undique impulſus, aut prælii fortuna contraxerat, jam preſſi, confertíque, & orbes paſſim conficientes in ſe ruentium, atque pugnantium pro viribus impetum ſuſtinere, alii effuſi, diſperſique ad ultimam aciem confugere, nonnulli valentiores ad incurrentes undique cuſpides, & gladiorum rotantes acies nudata viſcera circunferre; ſimul equo vectus, & armis inſignis Alburquercius intercurſabat vehementer intentus primi agminis ſiſtere fugam, & quoſdam disjectos, ſe alios laxantes ſarcire ordines. Videt hæc Molingenius, paulúmque annitendo intercludi jam diſſipatos, implexóſque milites poſſe, proinde Tribunum militum Pignatellum Italicum cornu præſidio firmatum ita diducere jubet quemadmodum idem à ſe vidiſſet dextrum latrus extendi, flectíque. Quod celeriter factum eſt, concluſique à tergo, & à fronte hoſtes, ii modo erepti cædibus ſunt, quos vel pedes tutati ſunt, vel abſtulit caſus, vel arma projicientes ſeſe captivos dedere victori. Prima hoſtium ſic acie fuſa, & alia penitùs conturbata, præcipit tunc Molingenius coïre Caſtellæ equitatum, & Luſitanum acriùs impetere, qui inſtabilis, vagus, oculiſque ſubjecta clade, & quæ omnia impleverat fuga perterritus, item auxilio peditum deſtitutus primo impetu fuſus, fugatúſque diſceſſit. Cæterùm ea præceps equitum fuga auctúſque clamore, ac ſtrage tumultus cùm ſocios etiam pro pugna ſtantes obtereret, & qui fugerant, & eos, qui reſtiterant implicaret, aciem quoque Luſitanam, quæ extrema erat, & quæ prælio intacta adhuc pene ſervaverat ordines, eodem horrore, impetúque diſſolvit, ac ſuſtulit. In tempore tunc ſpe arrecta, recentis animi, viribus integra intulit pedem extrema Caſtellæ acies, ob illam quam læta apud hoſtes cernebat animorum, ordinúmque jactationem cædi potiùs, quàm pugnæ parata. Inde horum terga, horum pectora, ac latera impunè, ac licenter haurire, integri ſauciis, ſpirantibus vivi, extinctíque permixti, alii ſuper alios incidere, cruentíque ſe volutare, ubique fuga, interitus, pavor, gemitúſque cadentium, atque ſpirantium, cúmque ultionis fiducia crudelitatem animo intenderet, & etiam laſſitudinem ſuſtentaret, totius diſſipati,

pati, eversique prorsus exercitus magna pars vulnerata, pars cæsa, reliqua & major fuga dilapsa est, aut captiva statim abstracta. Inter hæc Alburquercius cum fœdè Lusitana agmina strata, undantémque sanguine humum, & peremptorum acervos, & reliquos fusos, inermes, aut saucios quærere fuga salutem videt tum spe, tum viribus profligatus cum agmine uno, quod ejusdem custodiæ corporis destinaverat, è loco sensim recessit. Hanc tamen victoriam, quæ planè jam Castellensibus steterat, ad extremum infectam, & ancipitem fecit Ducum aliquot negligentia seu militum avaritia. Ab initio quippè certaminis cum lævo Lusitani latere fracto, pars equitatus ejus à cæteris copiis avulsa, vitabunda quæreret colles, tunc ii Castellenses qui ad tormentorum custodiam astabant, ignari, quorum fortuna esset, veritíque ne circumvecti hostes ad ea prædanda reverterentur omnia belli tormenta, jumenta quoque munitione bellica onusta ultra fluminis ripam velut tutum in locum transvexerant, quocirca nequaquam ad manus jumenta erant, quæ modò fugatis, ac victis belli ablata tormenta subducerent. Pulso prætereà hoste cùm jacentium super corporum stragem exultantes, nimísque avidi hærentes alii spolia cæsorum legerent, prædarúmque cupidine manus, ut satietate cruoris, & cædis occupatos haberent oculos, alii etiam essent captivorum custodiis impliciti, fugientium plerique vestigia tenerent in hac rerum volutatione, ac tumultu jam penè desertus, atque indefensus jacebat, belli tormentis, quæ omiserat hostis, aliísque refertus sarcinis militaribus campus. Hæc porrò Alburquercius à colle quodam, quo se receperat, conspicatus, in spémque ingentem adductus ob nimiam hostis fiduciam, ac negligentiam vel ex parte labefactari adeptam victoriam posse, pedites, equitésques è fuga reversos incolumes colligit, sparsos, trepidósque reducit, his applicat obvios, alios avios per saltus, collésque propinquos turmatim errantes, celerius inquiri, cogíque curat, ex quibus quàm citò coëuntibus quatuor raptim agmina peditum, & binas equitum turmas constituit, hísque viribus ipse fretus repetere prælium, amissáque belli tormenta recipere parat. Res illa tamen haud præter Molingenii opinionem, & curam contigerat, priusquam enim certamen iniret, multitudinem hostium, casúsque belli fortuitos, & varios metuens edixerat, ne victor fortasse miles longiori spatio fugientem premeret hostem, neu conflictus ardore, aut nimia elatus victoriæ fiducia constitutos misceret ordines, neu ita sane vel partæ victoriæ credere vellet, ut fluere quandoque de manibus minimè posset; illuserat enim his ita sæpè fortuna, qui rem feliciter gesserant, ut victus victori triumphales exuvias abstraxerit. Posteà verò cùm Molingenius jam concitatam, atque victricem tenere non posset aciem, imò, & ipse suorum militum impetu abreptus, longiùs, quàm vellet cædendo procurreret, ejus imperium irritum fuit. Ab insectandis denique hostibus eò, ubi primùm signa contulerant, Molingenius ipse regressus cùm dissipatarum jam copiarum delere reliquias cuperet, fortè ibi offendit sexcentos ferè milites Lusitanos, quibus tueri sese, aut elabi cum in arcto positis non daretur ad fraudem conversi, tessera furtim accepta, sub alienis signis fallere procurabant. At dolo subinde comperto admodum paucis in fugam effusis, cæteri trucidantur. Hinc Dux Molingenius ad sarcinas militares, quarum præsidio hastatorum agmen consederat, ambitúsque plaustrorum ea impedimenta claudentium quamdam castrorum præbebat speciem, cum expeditis cohortibus convolat,

convolat, præmittítque caduceatorem, qui afflictis jam rebus jure belli denunciet hastatis, ut positis armis sese, & quæ secum haberent, ni ultima perpeti maluissent, confestim victoribus traderent. Hoc Duci responsum ex propinquo expectanti Franciscus Velascus Legatus equitum nunciat, constipatis agminibus supervenisse Alburquercium, ac vehementer inordinatos, improvisóque deprehensos Castellenses premere milites, victoriæ pleró sque fiducia, atque insolentia palantes, iísque illos jam tradere manus, & arma, quorum nuper terga ceciderant. Perturbatus hoc nuncio Dux Castellensis & animo anxius, cruentóque erecto dextera gladio per agmina effusa volitans Pignatellum clamando vocat, Ibarram ac reliquos Duces, eósque citò redire, contrahere copias, atque obviam extemplo procedere hostibus jubet. Ipse prior Molingenius proprio agmine fultus approperat, quíque jam terga dederant volvere frontem ad hostem, atque in orbē redactos seséque invicem protegentes instaurare certamen cogit. Ad hæc circuire, obsecrare, clamare, suo quoque periculo milites commovere, ne partam, florentémque victoriam summo ludibrio, atque ignominia corrumpi milites sinerent; turpe multò minus futurum quidem fuisse non arripere palmam, quàm semel arreptam avelli è manibus sibi, tantóque dedecore per ignaviam marcescere pati. Itaque novus, & acer utrinque conflictus accenditur, manibúsque eodem quidem impetu animi, sed inæquali conditione consertis, rursus ad Regios inclinare Mars apparebat, cùm paulò ante fugatos, ac victos agnoscerent Castellenses, confluentésque gregatim à præda, à persequenda fuga novo subsidio milites, qui numero plures erant, Castellensem undique aciem corroborarent. Cæterùm Alburquercius, quod initio solutis quibusdam suorum militum turmis præceperat, scilicet prælio dum ipse districtum, aversúmque teneret hostem erepta tunc illi vasa reciperent, asportaréntque ubi sarcinas militares, & quæ amissa belli tormenta fuerant in eo tumultu recepta, atque in tuto locata videt, signum receptus militibus dat, agmina claudit, atque equitibus firmat, explicatísque vexillis, ordinibúsque penè complexis levia interserens prælia ad colles paulatim subducit aciem. Ea videns institit tunc cedentibus victor, & quanquam sudore, pulvere, ac sanguine aspersus, & lassus, & fortunæ quoque volubilitate perculsus cùm mediam cohærentem perrumpere aciem minimè posset, ad collium usque radices eos à latere, à tergo infestando vexavit. Tumulos tandem Lusitanus obtinuit, sed in arctum adeò compulsus posteà pergendo ab equitibus est, ut passim stratum reliquerit iter, ob cursus celeritatem, ac prope fugam effluentibus sarcinis cæsa in eo prælio hostium supra duo millia, saucii permulti evaserunt, capti quoque ferè quingenti; inter quos genere clari nonnulli fuere ex Mascaregna gente, & Comes Fliscus natione Gallus, simul Octavius Piquius Hollandus Castrorum Præfectus, & alii etiam non contemnendæ notæ, minus mille Castellensium interiere. Redit, atque ita fractus Alburquercius in Lusitaniam; amissa tamen belli tormenta cùm recepisset, falsò sese Castellensium in acie victorem professus est. Mendacium, quod sua ita interesset libenter Bregantius arripuit, & vario etiam colore, fucóque depinxit, festivas, & publicas scilicet jubens in toto regno micare flammas, interceptæ plaudi victoriæ, honores palam militibus, & Numini gratias reddi, fœderatísque Principibus scribens rem gestam magnificè ornavit, & pro adepta quasi victoria gratulantium, fraudíque obsequentium quæsi-

vit officia, ne ea scilicet opinione, ac nominis fama decideret, quæ, & falsa multoties pro Regibus valet, & quæ procul illa faciliùs, ac sæpè numero mendax est, & artibus alitur. Ulisippone tamen cùm res ibi rebus non convenirent, per dolos, astúsque oppressa vel squalore, atque lachrimis veritas emergebat, vix siquidem erat in urbe domus à funere, luctu, & gemitibus vacua.

At exercitus Castellensis cum longo ordine captivorum, & mancipiis signísque ademptis, ad triumphi velut pompam instructis ad Turrecusium reversus esset, ab eodem satis laudatus, & gratanter acceptus est, & insuper „ monitus. Omnes profectò artes usu, „ exercitio, labore tanquam lima erudiri, & exacui; at maximè militarem, „ in qua excellere nemini quidem liceat, nisi & mortis horrorem, & vivendi dulcedinem, & periculorum „ omnium formidabilem faciem gloriæ illecebra in illo, & famæ cupiditas, & ratio publicæ utilitatis evicerit; hunc autem vitæ lucísque inhærentem homini affectum, ac penitùs „ insitum posse ad extremum periculorum, temporúmque decursu post „ multa, atque varia præliorum experimenta convelli; ut animi magnitudo, ut doloris impatientia, ut fera „ quædam agrestísque natura sæpè ab „ hominibus impetrat, ne vita immodicè ametur, id faciliùs utique in aliis „ disciplinam, & consuetudinem proximè, ac sæpè cum morte ludentibus „ assequi. Hæc apud milites Turrecusius; clam deinde Dionysium Gusmanum tormentorum Præfectum accitum durè, & acerbè corripuit, cur enim tam citò extra flumen acta jumenta, aut non citiùs retracta cùm haud dubia suorum fortuna esset, quò subvecta belli tormenta hostium in alteram tutò ripam exponerentur? nunc verò egregiam de hoste victoriam ejus socordia, & errore imminutam, ac deformatam esse; in eo se tamen ut tempori congruebat, satiùs, & palam tunc connivere duxisse, ne amarum, & triste quid immisceret, quod in rebus tam lætis communem gratulationem turbaret. Rex subinde Catholicus certior per litteras de hoc prospero prælii exitu factus amplissimas Turrecusio retulit gratias, magnísque laudibus extulit, præcepítque jure belli captivos ad arcem Granatensem transferri. Hæc autem victoriæ species postquam gloriæ stimulis excitatum, Ducíque magis obnoxium præstitit militem admonitus Turrecusius hostium oppidum Santalexium in Castellæ finibus situm tenui, infirmóque & custodiæ parum intento teneri præsidio ad illud subitò adoriendum Molingenium, atque Gusmanum misit cum quatuor peditum millibus, equitibus verò octingentis. Et ea quidem pro voto, ut res Castellensibus caderet ipsorum tum virtus, tum celeritas fecit. Etenim paulò ante quàm illuxisset, cùm Santalexium miles accederet, magna ex parte dilapsos stationibus hostes, dormientes, aut oscitantes alios, neglectas propè custodias, somnóque & injuria plerósque oppidanos jacentes invenit. Dum igitur Lusitani seriùs omninò, quàm opus esset, conspecto hoste ad arma promiscuè discurrunt, magnóque pavore, ac tumultu defensionem oppidi parant, & alii soporem excutere, ægrè & alii arma capere, ac pergere compelluntur, obvias jam portas Castellensis effregerat, & multi quoque oppidi muros subierant. Per fores ergo dejectas turmatim Castellæ milites irrumpentes, & ad pugnam inde ordines explicantes Lusitani præsidiarii Lunarem in arcum compositi, directíque ingenti ferocia, paríque animo excipiunt. Pertinaciùs utrinque ibi, acriúsque quàm

pro

pro numero militum videretur certamen exarsit, cùm strenuè, & intrepidè ageret illos fiducia, hos pariter desperatio, quæ vel iræ, vel honestæ mortis incitamento, vel extremi natura conatus colligere vires solet. Hoc ardore animorum, & robore corporum ad pugnam applicitos Lusitanos, neutro inclinante hucusque fortuna, à tergo repentè, qui aliundè pervaserant muros, adoriuntur. Hîc strages non pugna editur, cùm integri fessos, frequentes minores numero, atque ancipiti prælio distractos confoderent. Ea tamen extortæ quasi victoriæ pars nec nimis Castellensibus læta, nec etiam in gloria prostratis hostibus fuit; nam Castellensium fortissimus quisque aut prælio ipse cecidit, aut saucius inde discessit. Lusitani verò pugnantes averso, adversóque corpore obsessi, impulsique ferè omnes vestigio inhærentes sternuntur. Inter hæc ad armorum strepitum, turbarúmque clamorem, & fugam, qui sopiti, aut cubantes oppidani jacebant, somno, ac torpore discusso, ad templum, quod ut propè omnia regionis hujusce sunt, arcis forma vallatum, satísque munitum erat, confugiunt. Huc Molingenius, Lusitano cæso præsidio, cum omnibus copiis alacriter ducit. Vallum initio propugnatores insederant; inde lanceis, ligneis, ferreísque instrumentis rescindi cæptum est vallum hostísque detrudi. Negotii ibi minus occurrit, nam tempore exesum, ac fragile vallum findi paulatim, ac ruere minutim primis propè ictibus visum ad interiora templi claustra refugere Lusitanos admonuit. Mutata tunc belli facie, vires armáque hostium eminùs conseruntur, ex foraminibus fenestrarum, ex altitudine tecti, quáque rima pateret ulla jacula, & pilas demittentibus Lusitanis, infra majoribus sclopis ex adverso incumbentibus Regiis. Sic confusim, & vagè dimicatio protracta est, donec belli tormenta, quæ retrovecta agminum celeritatem, & cursum æquare nequiverant Castellensibus accessere. Ea igitur opportuna disposita loco cùm quatere muros cæpissent; quique ex fenestris, ac supra tecta pugnabant majoribus globis excepti acervatim conciderent, cúmque planè constaret etiam se nisi obsessi maturè dedissent, ferro fame, aut incendio pereūdum omnibus fore, consultant, qui intus jacebant, quid extrema calamitate perculsis capiendum consilii esset, rebúsque omnibus circunspectis, exploratísque in deditionem tandem ut necessariam conveniunt, idcircò, & pacis vexillum in templi cacumine figunt. Huic communi obsessorum sententiæ, quàm necessitas, ratio, ultimúsque virtutis exercitus actus expresserat, unus tantummodò Lusitanus, & hic refractario quidem ingenio, ac stupido similis ausus est refragari, laudabile, egregium vel gratis pro patria esse, nisi fortè insolentia, tumórque superbus victoris, ac servitutis parata ludibria moveant mortem oppetere dictitans. Trucem, horridámque sententiam auctoris perspecta levitas, animíque tristitia, teterrimúsque genius, & contra censentium calculorum numerus, strepitúsque facilè obruit. Verùm homo ipse natura recondita, ac tetra, & consilio incubans suo hactenus mussitabat, incessu, fronte vultúque magni alicujus cogitati facinoris manifestus. Vicit tamen expectationem omnium. Ingredientibus enim ex pacto reclusas templi Castellensibus fores, tunc velut furiis instincta mens Lusitani ignem tormentario pulveri injecit, cujus affatim intus copia, & cum alia sicca, & sulphurea, aptáque ignibus esca conservabatur. His itaque statim correpta flamma vi ubi rapida effunditur trabes, lapides, arma, oppidanos simul hostes suo impetu rapit, sursum impellit, ac

volvit, deorsum subinde reflexa pestis, & fulminum modo contorta duplicat stragem, quósque enata primùm erumpens fortè flamma non læserat, eadem ignitæ procellæ similis longè, latéque jactata, ingentíque fragore ruens facularum, saxorúmque rotantium, atque candentiũ mole, atque copia integros etiam afflixit, ac tumulavit. Erátque horribile quidem, & fœdum ubique visu inter igneas illas ruinas, & horrida busta cernere quosdam illisione saxorum contusos, ac fractos, incendio plerosque torridos, alios deformes, semesos, ac mutilos, præter cæsorum, atque spirantium cumulos passim spectaculum cladis augentes. Ita furentis hominis scelere centum propè Castellenses qui incautè priores ad templi januas accesserant, aut globis incendii, aut ardentium vi fragmentorum infra, aut superius impacti consumpti sunt. Hostes supra mille iisdem ignibus hausti. Molingenius miraculo penè subtractus exitio est, cùm non pauci ejus lateri astantes cæsi, aut ambusti corruerint. Tam funesta quàm impia, qui vicerant, clade milites irritati, nullo ætatis sexúsque discrimine in flammarum, cædísque reliquias sæviunt, sociósque nefariè, & indignè contra fidem peremptos acerrimè vindicant. Oppidum tandem direptum, incensum, ac fermè dirutum est. Quibus ita peractis reviviscentem virtutem militum cùm Rex Catholicus intelligeret, novíque Ducis industriam, aut sortem emendatam per disciplinam influere in animos hominum, qui ex Principis moribus rectè, aut secus instituuntur, Hispani quoque Senatus accedente sententia, ire Elvum ad oppugnandum Turrecusium Marchionem jussit.

Est Elvus in Lusitania propugnaculum regni fortissimum, eáque arte, locíque natura constructum, & arcibus communitum, ut nihil sibi metuere nisi insidias, fraudésque aut per longam obsidionem famis, sitísque, quæ sunt malorum humanorum extrema, conatus, externo detur ab hoste. Vergente tum etiam autumno hyems impendebat, quæ solo inæquali, cænoso, passim itineribus invio id loci, id temporis importuni temerariam, atque projectam, si tentaretur, obsidionem, ne dum difficilem ostendebat. Has interjectas difficultates postquam Turrecusius rescribens clarè satis exposuit Regi, ísque nihilo secius Monticii duntaxat imperfecta victoria fretus, integra initio jussa, atque in Senatu consulta tenuit, pro virium, & hominum copia res ad rem necessariæ præparabantur. Evenit intereà, ut bene quædam, armísque feliciter gesta res, ad aliter arduum illud facinus subeundum, & Regiis adderet animos, & Ducem quoque adhuc hærentem, ac restitãtem evinceret. Franciscus Melus Lusitanus magister equitum vir callidus, acer avidúsque conflictus cum duobus equitum millibus, ac totidẽ ferè peditibus ab Olivença digressus ad dimidiam copiarum partem circa Valverdẽ anno præterito excisam, clam inter vepres, saltúsq; posuit; reliquam longiùs inde progressus è regione Talaveræ insidiis apposito loco inter latebras statuit, mox quinquaginta circiter equites in propatulo emittit, qui populantium, atque aspernantium facie diffusi obequitando, & propinqua vastando iras, & odia accenderẽt hostis, eúmque tandem paucitatis errore deceptum ad paratas insidias traherent. Insolenter dum igitur illi sub hostiũ ovili insultantes, & vastitate, & rapinis, & saltatorio quodam orbe lusúque currentes, recurrentésque simul terrere, simul spernere hostes, atque ad pugnam lacessere jactant, indignatus Talaveræ Præfectus eousque sese, ut per errorem credebat, prædatorũ, latronúmque caterva illusum, atque contemptum esse quingentos circiter equites in Lusitanorum

occursum

occurſum ducit. Videt hos Luſitanus equíſque laxatis ſtatim habenis in fugam effunditur, mox inhibito curſu, ſenſimque recedens conſtitutis adhæret inſidiis, ſpeciem ibi manendi ſimulans, ut cum hoſte propinquo congrederetur. Inſtabant, urgebant intereà, ut Luſitanum aſſequerentur concitatis curſibus Regii, nec calcaria, nec lora animorum conatui ſufficiebant. Obſtitit tamen temerè euntibus viris, equíſque vetus, peritúſque militiæ Marinus Bolagni Ducis Legatus, inſidias ibi ſubeſſe clamitans, quas & temerarius nimis paucorum ad municipium acceſſus, & præceps ipſorum fuga, & ſubdola quoque in loco ſuſpecto mora videbantur arguere, ubi nimis incautum, improvidúmque ſeſe interdum præferat hoſtis, ibi plerumque fraude graſſari. Milites verò in Luſitanorum adeò arroganter oſtentatam audaciam iræ, ultioníſque ardore provecti, ideóque monitibus ſurdi, effuſo temerè curſu in latentes inſidias incidunt; eas nihilominus tunc detexere, cùm, & ſi effugere omninò pugnam non poterant, haud facilè poterant etiam ab hoſtibus circuiri. Quippe ipſi equorum velocitate confiſi jam inire, jam declinare certamen, modò frontem pulſare, modò lateri incurrere; ſparſi, ſoluti, aliquando contracti hoſtem ſæpè petentes, ſæpè ludificantes duas circiter horas verſatile prælium ſuſtinuere. Eorum poſtremò ſociorum acceſſione, qui ab alio remoto inſidiarum confluxerant loco latiùs Melus extendens aciem, ſimul per ordines equites diſtributos, longioríque circuitu ductos velitantes complecti, & claudere Regios præcipiens, tum demum illos circunfuſa multitudine obruit. Cæſi ad quinquaginta ſunt, octo, & quadraginta milites capti, cæteri fuga ſibi conſuluere; Nuncium priuſquam hic conflictus inciperet Marinus miſerat Turrecuſio, qui viarum, ut monitus erat, inſidias, cæcum militum impetum, cruenti fœdíque ſucceſſus omen prædiceret Turrecuſio, quàm celerrima idcircò ferenda ſubſidia peteret. Quod cùm Dux accepiſſet, majus ſtatim belli tormentum expeditionis videlicet ſignum diſplodi jubet, equo ipſe raptim aſcenſo, arreptáque manu lancea obire ſtationes hoſpitia, acuere promptos, ſegnes excire milites, denique Molingenium cum majori equitatus parte dimittit, & legionem unam Valverdem verſus progredi jubet, ut ubi res poſtularet, cum equitibus ſe conjungeret, viginti etiam exploratores equites diverſos excurrere jubet, qui hoſtis conſilium, & iter noſcerent, nunciaréntque. His rebus, ut ratio cogebat maturè proviſis, Molingenius jam de hoſtis itinere, ac loco certus eò feſtinus, & alacer ducit, illíque cum equeſtribus copiis ad Anæ ripam occurrit, ubi tunc propugnaculi ſpecie in hunc modum moletrinam occupaverat. Inſederant ejus apicem ſclopetarii, alii pedites interjecti, abſciſſa, atque edita ejuſdem ſitus naturalia munimenta tenebant, in vaſta planitie equites collocatos pugnæ apparatus inſtruxerat, ad amnis, vadíque ulterioris cuſtodiam, liber ut inde ſibi tranſitus eſſet, atque hoſtibus interclufus, ultima ſtabat acies. Hæc Molingenius cùm adveniſſet, intuitus in agmina decem ſuorum equitum turmas diſtribuit, ſex in fronte locat, cætera pro ſubſidiis. Dextrum Dux Gomezius Rocca tuebatur, Alfonſus Cabrera ſiniſtrum, ipſe mediam tenebat aciem. Porrò equeſtre ita prælium commiſſum eſt, nondum enim, quæ expectabatur, Caſtellenſis acceſſerat legio, & Luſitanus tutiorem ſe pedes in ſublimi, abruptóque moletrinæ ratus, maluit ibi diſcriminis expers, quàm in plano cum equite in laboris, periculíque ſocietate verſari, niſi veriùs ita ſe poſteà dividendo, faciliùs copias

pias afflixerit. Propitium Regiis equestre certamen fuit, quanquam Franciscus Melus ubique sollicitus, impiger mortísque planè contemptor ubi res sociis magis adversa caleret, suis equitibus intermistus, dum alios hortatur, & orat, nonnullos etiam aversos ira commotus obtruncat modò cum suis cogeretur, modò cum hostibus conserere manus. Ita equitibus profligatis, supererant pedites, qui moletrinæ saxa, jugúmque tenebant, quísque ad amnis, transitúsque custodiam ultra ripam consederant. Ad hos expugnandos plerique Ducum opus esse censebant subsidia peditum expectari, quos firma, & integra legione jam ex propinquo adventare delatum erat, inaccessus enim, & asper equitibus locus, ac defensoribus opportunus, inanem, aut nimis fortassè cruentum Castellensibus fore conflictum significabat, nec illa sanè pro legione interposita mora aliis crepidini hærentibus hostibus, aliis flumine incisis, reliquis fugatis jam, sive cæsis, posse rei summæ tunc videbatur officere. Cæterùm Molingenius cunctationis impatiens, & æquiora omnia fore victoribus putans, trajicere flumen milites jubet, & vadi, marginísque custodem Lusitanum invadere; tum & aliquas equitum turmas procul inde circunflectentes inscios excipere Lusitanos, aut duplici pugna distractos, atque constrictos faciliùs atterere. Haud parum profectò laboris pro vestigando vado consumptum à Castellensibus est, cùm primò plures id frustra tentassent altis gurgitibus territi, & alios audaciores iidem vortices obruissent. Dum ita simul cum hoste, simul cum fluctibus colluctantur, multósque transversos fluminis impetus agit, tortuosis & alii per aquam flexibus revolvuntur, prior è vado tandem reperto agminis equitum Ductor emersit Jacobus Mazacanus genere Italus, qui licet in loco pro gradu instabili, atque undis influentibus lubrico periculosius propè marginem urgeretur, strenuè tamen pugnando oppugnatam ripam obtinuit. Hoc viso confestim Lusitani pedites conglobantur, acriusque viribus incumbentes juxta ripam redintegrant pugnam; Mazacanus contra perpaucis protectus equitibus, & hostibus circunfusus pedes diutiùs jam equo suffosso certando stetit, donec brachium dextrum gravi, & acerbo vulnere afflictum destituit pugnantem, & nihilominus exigua militum manu hinc inter undas, & armis supra vadum objectos, hinc marginem hostes fortiter obsidentes severitate vultus, atque horrore quodam verborum cum dextra inutilis esset tantisper sustinuit quoad reliquæ copiæ supervenirent, captæque jam ripæ possessio Castellensibus cederet. Porrò tunc Lusitani passim per equites circumventi alii ferro, alii gurgitibus hauriuntur, plures pedum pernicitas juvit, multis quoque inter tumultum, & fugam equorum impetu obtritis, aut trajiciendi inter fluminis moram oppressis. Sic igitur amnis hostísque impedimento sublato, constratáque cædibus via, quod denique unum ad plenæ victoriæ lauream restabat, ad Moletrinam Molingenius cum equitibus convolat. Nihil tum quidem opis, spéique humanæ reliquum erat hostibus, primo equite, mox pedite pulso, cæsóque & pedestre simul iter, amnémque cum armis, & copiis Molingenio prorsus intercludente. Misit itáque Molingenius, qui necessariam, & citam illis deditionem denunciaret, nisi omnes cruciatus, & contumelias infligi pertinacibus solitas perpeti vellent. Illi primò feroces deditionem abnuere loci altitudine, atque insolentia freti, qui impervius, ac durus solis equitibus videbatur; sed ubi iratus Dux Castellensis, quingentos in pedes desilire equites jubet, iidémque

sclopis,

ſclopis, & majoribus haſtis quæ abſtulerant victis armati acriùs ſurſum eniti, & circuire jugum, & fragoſa, ac prærupta certatim ſubire cæperunt, Luſitanis partim humi ſubinde ſtratis, partim in præceps verſis, aut igneas per fiſtulas hauſtis, qui in verticis ſummo reſtiterant, extremo periculo, incuſſóque pavore tandem exanimati. Ducem à Molingenio, quocum dedendi ſe pacta tranſigerent, petunt. Hunc illicò impetrant, cauſa tractatur, convenítque poſtremò res, ut vita tantum incolumes Luſitani, cætera omnia hoſtis arbitrio relinquerent. Hoſtium itaque commeatus, & arma, & quæ ornatiora erant corporum indumenta Caſtellenſis adeptus obſcura capita libera mittit, Duces, & homines nobiles ſecum captivos deducit. Lætior hæc quidem victoribus res, quod præter expectationem acciderat, acrioribus quoque ſtimulis pupugit Ducis, & militum animos, ad jam decretam, ac præparatam Elvi obſidionem ſuſcipiendam; acceſſerant etiam quæ in hanc expeditionem urgebant, arctiora, atque nova Catholici Regis mandata. Igitur Turrecuſius tredecim fere peditum millia, ter mille, & quingentos equites cum omni obſidionali apparatu ad urbem Elvum infeſtus movit.

Jacet urbs edito, eoque molliter aſſurgenti conſtructa clivo, mons ſaxeus & arduus eſt, nec cuniculorum foſſuræ patiens, nec in altum trahendi onera tormentorum. Duæ, ſicut diximus, tantum huic urbi oppugnandæ patebant viæ, famis videlicet, atque ſitis; utramque itaque viam impigrè Turrecuſius pro re propoſita ingreſſus tum ambitum aggeris latiorem nutrimenta ad arcenda deſignat, tum aquæductum præcidi jubet ex quo in urbem aquæ influebant, & quarum penuria ſuffoſſis intus ciſternis cives utuntur. Cæterùm Turrecuſium obequitantem, aggeríſque latitudinem attentiſſimè præſcribentem terruit initio ferale omen, quippè quem generoſæ ſupra quem inſidebat indolis equus exanguis repentè corruens Ducem jacentem non ſine periculo effudit, nec porrò illum ſtantem, ſed cadendo pronum excuſſum, cujuſcumque momenti illa ſit, vatis, obſervatio diſtinxerat. Inceſſit idcircò ſtatim cum rumore ſuſpicio volvi fortaſsè fortunam Ducis, ſuſceptúmque temerè opus per Ducis lapſum, unde cætera pendent, funeſtum, vel ſaltem irritum fore portendi. Superſtitioſæ tamen rei Turrecuſius, aut arte ſua ancipiti minùs, ut revera decebat, obnoxius, fluentium in urbem aquarum venis abruptis, atque aggere jacto, quæ in rem opus eſſent, ſtudiosè omnia, ac ſollicitè providebat. Tempus interim decurrebat, autumnóque ferè dilapſo, cùm hyems horrida verteret, crebri effluentes de cœlo imbres recenter compactam munitionis materiem ſolvunt, inchoatúmque aggerem lacerant, neque novum etiam cohærere terræ fluxæ, atque inſtabili patiuntur. A crepidinibus quoque fuſius collatæ aquæ, perque montium prona currentes, dum in vallum, ac ſubjecta paſſim ſtativa militum irruunt, torrentis in ſpeciem inferiùs omnia disjiciunt, ac rapiunt, & hinc ſtagnantes, hinc relabentes aquæ cum munimentis commeatibus, ſarcinis jumenta, & homines propè mergunt; eouſque propterea mutatis ea tempeſtate rebus, ut in ſe ipſis Regiis implicitis, & ſimul ſqualoris, metúſque plenis, nec habentibus quidquam ubi in ſicco languentia ſternerent membra pro rerum omnium naufragio, vel effugium ab ira cœli quærendum eſſet, quo quidem tempore Luſitanus ſedendo, ruináſque ſpectando hoſtilis ſeſe diſſolventis exercitus per otium poterat bellum conficere; nam præter hucuſque jactatos calamitatibus hoſtes, & arctiora quoque ex hyeme ingruente timentes, uberior

his temporibus etiam aquarum è cœlo demissa copia postquam urbis cisternas explevit, & sitis obsessis formidinem sustulit, ita & spem etiam meliorem abjecit, hac via, quæ celerior profectò esset premendæ Castellensibus urbis. Humiditate prætereà, sitúque inhospito soli, & aëris quoque intemperie nunc æstus, nunc frigora variantis, corruptis cibariis, & corporibus pessimè affectis, latiùs vagari, intendíque in gregarios, in principes milites cæperat morbus contagio similis æstuans. Quibus quotidie ingravescentibus malis, illísque avertendis cùm nec tempus omninò, nec locus esset, brevi enervatus, ac fractus exercitus est. Postquam ergo intelligit Turrecusius locum, tempus, fortunam, cœlum ipsum incæptis obstare, eóque miseriæ ultimíque discriminis ad quæ eadem illum ab initio timentem vis altioris imperii compulerat, ventum esse, ut inde citò abeundum, aut pereundum inter paludes, & stagna esse, vigesima ab ea infelici expugnatione luce fama tandem, ac viribus diminutus Badacocium cum reliquo exercitu rediit. Adulta post hyeme, quæ vacationem militiæ dabat, quod ejus jampridem infixum animo hæserat, votum Turrecusius exposuit Regi, Hispanorum nempè magnatum quos ibi Grandes appellant, numero adscribi, amplissimorum enim honorum usu, & rerum gestarum gloria, & claritudine generis, & ipsa promissione Catholici Regis id optimo jure repetere videbatur. Rex moris sui quanquam esset, ad hoc culmen extollere, quos idem sua spontè vellet, inconsultò Status Senatu, ut scilicet uni tantummodò Regi maximam quisque gratiam referret acceptam, nunc tamen, quia ingratam Turrecusii petitionem mente perplexus admiserat, factíque invidiam, questúsque quos indulta, aut negata merces comparavisset in Consiliarios devolvere, in animo habebat, ea de re præter morem Senatum consuluit. Qui per Regem interrogatus hæc, & similia respondit.

“ Res humanas ex infrequentia, & raritate æstimationis, ac pulchritudinis petere pretium; rerum copiam, & multitudinem sibi ipsi semper adversam, & contemptibilem fieri. Hinc eximiarum, hinc egregiarum, & singularium rerum magna nomina, ac nobiles titulos ductos esse, tanquam à turba, ac multitudinis numero segregatos. Grandis autem Hispaniæ stemma in hac provincia clarissimum, & præmiorum ante maximum celebratum paucis quidem abhinc annis, quod solito plures vel fraude, vel merito, vel jactatione obsoletarum, & in obscuro jacentium imaginum eò dignitatis obrepserint, gloriæ non parum, pristiníque amisisse splendoris. Inde quoque sensim Imperium ab eo àmplitudinis gradu, quo ornatiora priùs terrarum Orbi ostentare sublimia regni capita consueverat, decessisse; Regémque prætereà ob primas honorum in regno vulgatas tum auctoritate, tum suis rationibus minui, nobilitatis quippe ornamentis abjectis, atque profusis, facultatem sibi prorsus abscindi, si in aliquo fortè occurrerit eximium aliquod meritum compensandi. Huic planè rei esse ante oculos documento tam multa Marchionum, Principum, Ducum passim Neapoli jacta, & promiscuè diffusa nomina, adeò obscura nunc ipsa, & gregaria, ut in immensum propemodum gliscerent, si pari numero emptores accederent. At quî si nobilem modò civem qui bene meritus esset, pulcherrimo Rex ibi velit afficere præmio, cùm proceres urbis ea quæ jam numero sordent,

„ ac vilia sunt munera dedignentur, pe-
„ cuniaria quidem mercede cogi ærariũ
„ exinanire. Inde & majora quoque,
„ cùm pecunia Rex egeat, emergere ve-
„ ctigalia, notas profectò regnorũ cla-
„ des, popularium faces tumultuum, re-
„ giminis pestes, & quod pessimum est
„ in republica malum, decus, quod vir-
„ tute paratur, pecunia sæpè repensum
„ quodammodò pollui. Purpuratorum
„ duntaxat Romæ Senatui aliquo pacto
„ videri multitudinem non officere, vel
„ quia Principum numerus circunscrip-
„ tus etiam cum misterio conveniat, vel
„ quia singuli eorum fulgore, gradúque
„ purpuræ immineant tiaræ spei maxi-
„ mæ habendæ. Iri tamen inficias mini-
„ mè posse, si quos ex sacro eo Collegio
„ subduxeris, plus quidẽ existimationis,
„ & gratiæ Augustis Patribus accessurũ,
„ ut ex arctiori, certóque numero anteà
„ magnificè Gallia primates, patricios
„ suos, quos Pares nuncupat, efferebat.
„ Hoc utique oriri ex mortalium opi-
„ nione, cujus ex rationis mensura con-
„ tingat, hujusmodi honores, ambitio-
„ nis colores, & fucos, ac titulorum fig-
„ menta in sua existimatione, atque ho-
„ minũ luce jam explicari, jam cõtrahi,
„ reíque hujus sedere Magistrum in ter-
„ ris, & Judicem populũ, qui seu recto,
„ seu pravo judicio statuit in hujusmo-
„ di rebus paucitatem, & raritudinẽ co-
„ lere abundãtiam despicere. Regis au-
„ tem quem conformare, ac flectere se
„ ad populi genium maximè juvat, ideò
„ plurimũ interesse, ut severiùs, ac par-
„ ciùs illa munera tribuat, quorum am-
„ plitudo dignitatísque species in sola
„ opinione, aut errore versatur, quæ usu
„ crebrò vilentia splendores, & præmia
„ virtutis obumbrant, quæ superiorum,
„ inferiorúmq; discrimina statuũt, quæ
„ cumulatius effusa copia, se ipsa, & re-
„ giam postremò beneficentiam exhau
„ riunt. Cùm Rex præterea Turrecusii
„ postulatis indulgeat, cui dubium esse,
„ innumeras propè Hispaniæ familias,

easque opibus, merito, fama lõgè præ- "
stantiores, id ipsum quod externo tam "
citò remissum esset, postulãtes consur- "
recturas? ii si repulsi, inanésq; discess- "
serint, uni tantum collatã gratiam in- "
vidiæ permultis, & querelarum irrita- "
mento futuram, sin voti cõpotes fue- "
rint, ea quasi turba adventitia, & cu- "
mulo honorum magnos inclytos op- "
pressuros, & ipsos quoque gratiam si "
bimet populariter imminutã, ac penè "
frivolam accepturos fuisse. Cæterùm "
hæc in communi pro supremæ digni- "
tatis splendore cultúque tuendo com- "
memorata. Esse insuper aliquid pro- "
priũ, quod in Turrecusii persona rei- "
publicæ utilitatem, & arcana præcipuè "
regiminis spectet, externũ esse scilicet "
illum, & maximè Italum, eáque ortum "
in regione, quæ armorũ olim terrore "
suppressa, ac sera catena restricta, ea, "
quæ ipsa dederat quondam Hispanis, "
nunc jura ab illis accipiat. Convenire "
propterea bello devictos, externísque "
per arma parere coactos, præsertim, si "
erectioris illi virtutis, & animi, ut Itali, "
sint, & gloriam imperii cum servitute "
mutassent, non studio, nec illecebra "
beneficii, sed vinculo metus, vísque "
illis applicitæ clavis, tum etiam indu- "
stria, omniúmque artium propè acu- "
mine emuncto coërceri, affectámque "
colere fidem subigi; ubi cum opibus "
quemquam, clarísque titulis nimis or- "
naveris, in elato eodem homine Du- "
cem, & velut populo caput indigitari, "
cui sit omninò se commissura acriùs "
interdũ alieno jugo reluctans, & mo- "
tibus cõcita multitudo. Veram idcir- "
cò rationẽ videri alienigenis, subactís- "
que nationibus dominandi non armis "
eas exercere, nec bellica disciplina, sed "
otii dulcedine, & voluptatis, insidio- "
sæq; pacis amore pellicere, iras, discor- "
dias, lites clariores inter familias sere- "
re; scindere mutuis inter se odiis nobi- "
litatẽ, & plebẽ, in eodem regno, si fieri "
posset, civitatẽ cum civitate, cũ nobili "
nobilem,

„ nobilem, & plebẽ cum plebe cõmit-„ tere; ex concordia enim domestica „ otium inquietum, & pro viribus con-„ tumaciam in Principem alienigenam; „ ex discordia autem diffidentiam, ne „ coëant, æquales utrinque metus, ut „ trahere singuli in partes Principẽ stu-„ deãt, fractas invicem opes, ne in Prin-„ cipem vertãt, oriri. At verò hoc super „ omnia expedire, sedulò æquare scili-„ cet, & quantum per rationes Imperii „ liceat submittere proceres, eorũ clien-„ telas, divitias, immodicas opes, popu-„ li amores, & plausus paulatim, & cau-„ tè tanquam aliud agendo subduce-„ re. Gratiæ in hunc modum, & poten-„ tiæ nervis incisis, factione convulsa, & „ superbiæ quoque fomentis oblatis, de-„ futuras profectò turbationibus causas, „ & moliminibus Duces, quæ in alieni-„ geno dominatu, nec unquam eodem „ syncera benevolentia retento jugiter „ serpunt, & ad tempus, & locum erep-„ tura coquuntur. Nihil planè tunc „ opus esse aliquid simile suspicari de „ Turrecusii spectata jam fide, ac vir-„ tute; at salutaria, diuturnóque „ probata præcepta Politica usu, quæ „ generatim in medio, excepto nemi-„ ne consulunt, rescindere modò velle, „ hoc odiosũ maximè Hispanis, & pla-„ gam in causa externorum inflictã ra-„ tioni regiminis fore, præsertim cùm „ hominum mores, modò tempus, mo-„ dò fortuna, fortuitus interdum animi, „ aut corporis morbus, quod etiam in „ Turrecusio, ut in quolibet homine „ accidere posset, invertat, constantes „ verò, ac providæ leges rerum, ac tem-„ porum omnium discrimina comple-„ ctantur. Porrò autem non adeò rara, „ atque egregia Turrecusii in bello fa-„ cta extitisse, quæ mercedem illi impa-„ rem mererentur plerisque gravẽ, cun-„ ctis periculosam. Esse eumdem bella-„ torem omninò ferocem, & impigrũ; „ at non æquè Ducem prudentem, & „ cautũ, nec imperatoriis æquè artibus, ac militaribus cultũ, cujus temerarios “ inter arma conatus, & impetus sæpè “ fortuna correxerit. In Lusitano verò “ ab eodẽ hucusque peracta bello nihil “ ostendere amplũ, nihil profectò exu-“ perãti munere dignum. Ambiguã ni-“ mirũ Monticii victoriam, & tormen-“ torũ amissione fœdatã. Elvi obsidio-“ nem illusam, & exitu vacuam; Levia, “ & inania cætera prælia, incursúsque “ censeri, quæ nec Castellensiũ auxerint “ opes, nec hostium effregerint. Pro his “ aliísque dimicando prosperè gestis, sa-“ tis adhuc homini pretii, satis honoris “ solutum esse; si quid fortè novi meriti “ accesserit, parem, ac simplicem, non “ ancipitẽ, atque gravem superadden-“ dam mercedem esse. Hispanorũ po-“ stremò, magnatum auctoritatem, lau-“ tiúsq; hujus Ordinis ornamentũ vul-“ gare, promiscuum facere, & per exter-“ norum colluvionem ejus prorsus di-“ gnitatis culmen atterere; neque Regi, “ neque ipsi etiã Turrecusio cõducere. “

Hoc scriptum Senatus consultum ad Regem delatũ est. Rex verò quominùs Ducem eximium in rerum magnarum cursu, & honore cum majori expectatione florentem offenderet, ita Senatus emẽdavit sententiã, scilicet non illi perpetuam Hispanorum dignitatẽ magnatum, & jure sobolis propagandam attribuens, sed ipsius Turrecusii persona, ejusque primò tantum susceptæ prolis limite definitam. Quod ægrè, nimísque molestè sustulit Turrecusius nequaquã eo munere sibi pro merito satisfactum, imò verò contemptum se putans æmulorúmque maleficio, ac livore dejectũ; missionem ergo militiæ à Rege subito petiit, impetravítque. Inde Neapolim rediens in ipso fortunæ prospero cursu, benéque plaudentis honoris, & famæ strepitu raptus est, postquam Cossam in Etruria obsidione Gallorum exemerat, illóque extremo, insigníque virtutis opere elicito sui quoque funeris gloriam auxit.

DE

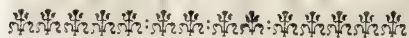
DE BELLO LUSITANO LIBRI QUINTI

SUMMA.

TURRECUSIUM, ad armorum imperium in Lusitania sequitur Marchio Leganesius. Prævalidum propugnaculum, pontémque inter Elvum & Olivençam, expugnat & excindit. Lusitanorum duo peditum millia, ac totidem fermè equites, partim cædit, partim fugat. Monroium Iurumeniam mittit, sed prædâ inescatus miles frangitur ab oppidanis, & præceps abscedit. Leganesius ad prædas agrorum, exustiones villarum, & vicorum excidia convertitur. Villavitiosam capit ac diripit. Alburquercium in fugam vertit. Orta Romæ contentio inter Oratorem Hispanum Zirolæ Comitem, & Zedofreite Priorem, Lusitanæ causam Ecclesiæ agentem, universam propemodum Curiam permiscet. Invadunt Hispani milites Priorem, è famulis unum confodiunt, alium lethaliter vulnerant. Innocentius, urbanum Prætorem jubet via juris de crimine inquirere. Ex sententia Purpuratorum, manet Orator congressu Pontificis interdictus donec Sicarios traderet. In Aula Catholica Apostolicus Nuncius petit ut avocetur Comes Zirolensis, quem Rex Legati munere exutum Roma discedere jubet. Mediolani, auro corruptæ Germanorum custodiæ, Odoardum Bregantii fratrem ab arce dimittere promittunt. Crimini datur Odoardo, quòd fratri, Regis nomen imposuisset. Iudices delegantur à Rege Catholico qui in ea causa ex Majestatis lege procedant. Mærori succumbens Odoardus lethali morbo corripitur, & judicum sententiam antevertit. Molingenius, ob præclarè gesta, Marchionis titulo insignitus, militiæ præfecturam administrat. Telenæ propugnaculum à Leganesio extructum, per turpem deditionem Alburquercio traditur. Molingenius hanc infamiam diluturus, Lusitanum ad Anæ transitum cædit, propugnaculúmque restaurat. Remissi, aut intermissi potiùs in Lusitania belli, multiplex causa. Carolus Padillia in Regem conjurat. Per insidias & dolos captat Ari benevolentiam. Lutetiam mittitur ut pacis inter Gallos & Hispanos negotium urgeat. Rodericus Sylva Dux Ixarensis, acres cum Aro gerit simultates. Per venenum, Bregantium de medio tollendum, Regi proponit Dux. Facinus aversatur Rex. Padillia, suum de conjuratione consilium aperit Ixarensi. Hic fidem Carolo obstringit, séque conjurationis principem fore profitetur. In partes adsciscitur Petrus Sylva Vegensis. Series conjurationis. Ioannes Padillia Caroli frater, Vercellensis civitatis Præfectus renunciatur. Carolus fratrem in sceleris societatem adducturus, scribit ei litteras, quæ ad Arum Mantuam Carpetanam remittuntur. Compinguntur in vincula Conjurati. In eos ut reos Majestatis capitale supplicium sancitur. Animo interritus jugulatur

jugulatur Carolus. Regis Catholici pietas. Ixaræ Ducis causa à Iudicibus versatur. Decernitur, ut veritas, per cruciatus exquiratur. Dux ad tormenta sustinenda mirè compositus pergit. Prætoris & tortorum sævitia, & Ducis constantia. Lex, vetúsque Castellæ usus, ut reis inconfessis pro vita indemnitas præstetur. Ixarensis perpetuò carceri mancipatur, & in arce Legionis occlusus, multo ibi post tempore senio, ac valetudine resolutus, interiit. Ioannes Padillia, dum Mediolano, Mantuam Carpetanam adducitur, voluntaria per iter inedia, judicium prævertit.

BELLI LUSITANI

LIBER QVINTVS.

MARCHIONEM Turrecusium ad armorum imperium in Lusitania Marchio Legasius secutus est, miles idem, ac Dux egregius, multísque fortibus factis illustre militaris gloriæ nomen adeptus. Huic miles à Molingenio traditur optima Turrecusii exercitus disciplina, & curæ tum, oneríque ab initio non parum ex restituta militum disciplina Leganesio detractum est, cùm reliquos Duces, ut suprà commemoravimus, non minùs vitiorum, & morum in exercitu illuvies, quæ ut contages milites ceperat, quàm vis hostilis sollicitos habuisset. Principium autem militaris facinoris in novo, & recentis animi, veterísque meriti Duce hujusmodi fuit. Præclarus juxta Olivençam vetúsque pons erat, ambitiosæ Romanorum magnificentiæ, superbæque memoriæ vestigium insigne. Stabat haud inde procul prævalidum prognaculum, cum Lusitano simul præsidio hujus custodiæ pontis impositum, quæ duo jam quasi meatus, ac nexus erant, quibus Elvus, & Olivença missis utrinque subsidiis, atque in mutua tutela, cùm res ita posceret, juvarentur. Propugnaculum hoc expugnare, pontémque simul excindere Leganesius in primis intentus cum quinque peditum millibus, equitibus verò bis mille Badacocio digreditur, & primò integram fermè noctem colli, qui propugnaculo oppositus erat cum militibus superando, subvehendísque belli tormentis insumit; post ubi illuxit, tormentarius mira super jugo dispositus arte suggestus majores repentè cæpit cum fragore, & ruinis emittere pilas. Locus ille sublimis erat, & pilarum jactibus opportunus, infra contrà patentes corporibus defensores, & volitantibus undique globis ad miserrimam cædem expositi, cúmque ex eo militum simul altámque lapidum stragem displosa tormenta congeminarent per laceras tandem murorum compages, hominúmque fœdè cadentium acervos aperuere Castellensibus viam, qua propiùs impetum facerent. Sic propugnaculo circunfusi, dum pugna clamore, minis, multísque adhærentibus scalis ad oculorum etiam ludibrium objectis Lusitanos exterrent, premúntque tanta illi demum confusione, ac tumultu malóque improviso attonitis, metúque torpentibus similes, sexcenti fermè erant milites stationarii circa solis occasum, cùm non adhuc matura res esset, turpem deditionem fecerunt; traditis tamen armis ob Ducis benignitatem omnes incolumes dimittuntur. Postridiè nocturno jam otio præ diurno labore militibus dato caduceator à Leganesio his, qui pontem insederant ubi & aliud in situs custodiam propugnaculum aderat, missus, qui diceret Lusitanis, experta jam Ducis in deditios clementia ne in eodem ipsi discrimine constituti ad proprium exitium abuterentur. Lusitani ex adverso cùm hæc audissent, æquiores quanquam in speciem illis

oblatas

oblatas respuere conditiones, nimiùm feroces confidere sibi, minas etiam, & probra jacere, tanquam paulò ante, fœdéque præstitæ à sociis deditionis re aliqua insigniter gesta infamiam delere quærentes. Afflaverat illis eo tempore spes, animósque cibariorum, atque militũ copia munimentíque robur, ac vis, vẽtura quoque maturè sibi obnixi paulisper hostibus essent, ex propinquo sibi subsidia, vel si citiùs res inclinasset, ad deditionẽ per vim sine dedecore cogi, quàm turpiter illam ex tempore amplecti malebant. Porrò hinc, & inde à Leganesio cohortibus distributis, ac bellatore sclopis, undique hastis, bellíque tormẽtis per vada, per latera, eminus, cominúsq; tum ponti, tum munimento simul tuẽdo præsidiarios milites occupatos urgẽte, dum fessos novi, ac recẽtes Castellenses excipiunt, hostésq; numero longè minores, languentes, lassi à Castellensibus nimis adstricti sine requie, sine subsidio unà cum animo vires remittunt, assiduo tandem iidem impetu pressi, fractíque cuncta Marchionis arbitrio produnt; quos etiam ut sociis nuper acciderat, relictis tantummodò armis, abire sospites jussit. Duo itaque raptim propugnacula capta dirui, solóque statim æquari præcipit Leganesius, pontémque disrumpi. Et ea munimenta quidem quia nova, recentíque fabrefacta materia erant, parvo negotio disjecta sunt, pons verò quia veteri, ac solida erat structura duratus, & firmior, ac ferreis idcircò ictibus inconcussus, postquam inani, asperóque labore dies septem implicitos milites tenuit, ductis postremò cuniculis scissus est. Inter hæc Leganesio nunciant exploratores tabellarium à Bregantio Ulisippone missum contendere Elvum, & posse facilè, quas ferebat, intercipi litteras, quod laxiori tectus ipse custodia lubricum iter pergeret. Dux in ejus occursum continuò equitum alam mittit, qui Lusitanis per iter partim fugatis, partímque cæsis, captivis paucis abstractis, tabellarium, & litteras capiunt. Redduntur hæ litteræ Leganesio, intellectóque per eas, duo peditum millia, ac totidem fermè equites, sera jam victis subsidia militibus, quæ tunc Ebora moverant, adventare, dimidiam peditum partem, & universum pene equitatum ire hostibus obviam jubet. Quadrato itaque agmine, incitatóque cursu Castellensis evecta acies apud Villavitiosam Lusitanam assequitur. Adversis hìc frontibus, atque iniqua statim conseritur pugna. Lusitanus enim tam ipso hostili perculsus impetu, quàm rei improvisæ terrore jactatus, nec modò satis per tempus ad pugnam instructus, ubi hæsitat etiam, infestæ ne omnes adessent copiæ, cùm pars exporrecti, qui intererat collis prospectum adimeret, & ideò congressus, an fuga periculi minus afferret ut in re dubia, & ad salutem potiùs naturæ vi propendente cùm vinceret metus effuso post modum cursu dilabitur eques, solos pedites destitutos, & mucronibus proditos, & jam in irritatorum equorum ungulas, jam in adversas cuspides irruentes, mox hostium multitudine circumventos exiguo numero fuga subduxit, reliquos ferè omnes ferrum hostile hausit; inter quos Legatus equitum Lusitanus fortiter pugnans, & alius agminum Ductor confoditur; hostes ad mille, & septingentos cæsi, capti propè triginta sunt; signa militaria quatuor adempta; cruore modico ea res Castellensibus cessit. Post hæc Leganesius, cùm ex successu mirè animosum, & alacrem aspiceret Castellensem, ut eo opportuno uteretur ardore militum, jussit, Monroïum Tribunum militum unà cum legione sub noctis caligine Jurumeniam, tunc munimento fere nudatum oppidum ingredi, ubi quiete, ac silentio subsisteret, donec totius exercitus robur cum ipso Duce superveniret, posse, ita fretus, aut furto intercipere arcem,

aut ingentem abstrahere ex opulento congestam oppido prædam. Monroïus ex Ducis præscripto tenebris tectus in oppidum intrat; at nimiùm rapinæ prædæque avidus, inquietúsque ejus in primis miles offendit. Ea quippe inescatus, captúsque immodicè miles, errabundus, cursúque solutus, & vagus protinùs cæpit incautus & ipse per municipii semitas agi; simul impedimentis, & rerum, quas abstulerat hostibus, sarcinis componendis, involvendísque districtus, occupatúsque dedit municipibus locum ad arcem propinquam confugiendi, illúcque asportandi fortunas suas, prædarũ, quæ erãt collectarum ab hoste residua. Hinc quoque majora statim excussa tormenta latrocinii cupidine improvidum, fascibúsque rerum trahendis implicitum Castellensem eousque fregerunt, ac perturbarunt, ut Monroïus signo receptui confestim dato, inde præceps abscesserit, cæde, & cruore satis soluta, quam oppidanis sustulerat, præda. Pulsus vix oppido miles excesserat, cùm sicut anteà convenerat, accessere cæteræ copiæ, quas Leganesius ipse ducebat. Is ubi ditiorem, quàm ornatiorem militem videt ob infortunium frustratæ rei, objurgatione adeò acerba avaritiam militum castigavit, ut graviori propè tristitiæ illis turbulenta Ducis oratio fuerit, quàm voluptati congesta præda. Assumptis deinde, quas ipse reprehenderat, copiis, ac reliquis copulatis, ad circumjacentium prædas agrorum, exustiones villarum, & vicorum propinquorum excidia conversus est, ita ratus vel contumelia, ac detrimento irritatum elicere tandem ad pugnam hostem, vel in angusto, víxque sibi ad necessaria alimenta sufficienti regno, eóque ut aliunde vectentur cursu maritimo difficilia, labefactatum relinquere hostem. Omnia igitur obvia circum infestis obtinentibus armis, & Villavitiosa vetus Bregantii sedes, quod sanè majus tumultuario, ac fortuito illo procursu fuit, eodem militum impetu capta, direptáque est, oppidanis cùm jam hostis irrueret, inter fugam, atque tumultum aliorum aliò tendentium, paucis admodum interclusis, plerisque in arcem elapsis. Molienti hæc impigrè Leganesio defertur, ex præsidiis, hominibus rusticis, & voluntario quoque milite Lusitanum expletis copiis prohibiturum, ac simul ulturum agrorum, ac segetis vastitatem magno animo, ac numero infestum, justóque decernere prælio paratum appropinquare. Illuc igitur certaminis cupidus Dux Castellensis instauratos raptim ordines movet, & hinc Leganesius, hinc Alburquercius, acer uterque Dux, circa Villavitiosam prælium inituri consistunt. Utrinque prior equitatus ad conflictum emissus est, spectante quasi, nondum enim frequens ille convenerat, nec planè explicaverat ordines, equestrem pedite pugnam. Quod errore sententiæ lapsum utique fefellisse Alburquercium ostendit. Etenim ejus equi cum usu, numero, genere longè inferiores Castellensibus essent, per eam imminutam, ac flavescentem exercitus partem visus est inconsultò primam jecisse certaminis aleam, quæ facilè sibi similem esset totius negotii exitum contractura. Proinde Lusitano equitatu primò impetu perturbato, fusóque, ejúsq; fuga, ac tumultu, quæ retro non longè substiterant, turmis quoque peditum implicatis, metúque perculsis, jam debilitata, ac propè inclinata res Lusitana erat cùm ad pedites pervenisset. Tunc Alburquercius, ne cornua jam fluctuantia, & equitibus destituta, ut videbatur ex copia militum esse facturus, circuiret fortassè hostis patefacta latiùs acie, cornibúsque porrectis, ac subsidio firmatis, in fronte ipse pugnabat, nec aliquid omittebat, quod cohortandis, juvandis, animandísque militibus in arctiori discrimine, & cura profuturum esse censebat; Verumtamen non pes

pediti

pediti par numero erat, non ſpe, non animo, non fiducia, non viribus comparatis, alterius jam fuſo ante oculos equitatu, híſque viribus nunc imminuti, reciprocantémque in ſe modò fortunæ timentis æſtum; integro alterius equite, integro pedite, majori idcircò numero, & animo, equeſtríſque recentis alacritate victoriæ in conflictum ferociter incumbentis. Ergo ad primam Caſtellenſis impreſſionem ordinibus diſſolutus, ac penè viribus fractus, cùm nihil arte, nihil labore proficere poſſe cerneret ſe ſe tandem colligere Luſitanus, retrahere paulatim gradus ad montes, qui à tergo imminebant, ac remiſſius cedendo per intervalla pugnare, mox acriùs impulſus, & in fugam tandem averſus, per collium avia, & obliqua & proximos ſaltus disjectus eſt. Hinc Leganeſius Badacocium victrices copias reduxit, & poſtquam ſtrenuum circa Telenam propugnaculum excitavit, pro ſui nominis monumento Leganeſium appellatum, idem ad Catalauniam, ubi acriùs tunc bellum recrudeſcebat, cum armorum præfectura tranſlatus eſt, ibíque ampliorem illi materiem, & gloriæ ſegetem fortuna, virtúſque ſuppeditarunt.

Sub idem ferè tempus acris, & vario ſermone ſtylóque jactata Romæ contentio Zirolæ Comitem Oratorem Hiſpanum, & Zedofeite Priorem Luſitanæ cauſam Eccleſiæ ibidem agentem commiſit. Ex quo rurſus erecta Romæ, incenſáque ſtudia partium, & in clariores familias ſciſſa univerſam propemodum Curiam, eámque novis præſertim ſuopte ingenio ſtudentem rebus permiſcuere. Rex Catholicus (ſeu verius miniſtri ejus, quorum omninò circumactus impulſu, nutúque ſolo nomine, ac nuda majeſtatis ſpecie regnabat) tacita ex longo intervallo cura remorſus, quòd Marchio Velezius ejuſdem item Orator tumultuariis in urbe Romana armis cum Lameci Antiſtite Luſitano congreſſus, hinc quondam perculſus, abjectus, & cum ludibrio victus exceſſerat, avidúſque propterea hujus palam inflictæ ſibi delendæ Romæ ignominiæ, arcana inter monita dederat Zirolenſi, diligenter curaret ſimili inuſta publicè contumelia vicem reddere Luſitano, & in omnium conſpectu notam antiquam diluere; ita tamen, ut incruentus eſſet aſſultus, eáque ingenii dexteritate compoſitus, quâ Luſitanus, & aula ſupplicii auctorem mente conjicerent, verbis, & ſtrepitu aſſerere minimè poſſent. Satis ita piaculi ex accepta publicè injuria, & quidquid ex contumelia Velezii nationi, Regíque notæ, ac dedecoris acceſſiſſet, fore ſumptum arbitrabantur Hiſpani, nec per eam tam ſolerter, tam cautè agitatam injuriam, & per caliginem pene miſſam graviùs lædendum, aut irritandum eſſe cenſebant novum Pontificem Innocentium quem túnc Hiſpani malis edocti, quæ Urbani nuper extincti in ſe acerba contulerant odia, vehementer benevolum exoptabant. Res tantummodò fallere Oratoris periculo poterat; tortuoſo enim, atque ita dubio Regis mandato, quo ſibi ipſe in quocumque eventu ſatis cavere Philippus, eò plus implicari, abjicíque periculo videbatur Orator; nam provocata ex compoſito rixa inter incertos certaminis caſus, & lubricos manibus enſes Luſitano inferenda citra ſanguinem erat injuria; hæc ita quoque præcepto Regis tractari debebat, ut eam Innocentius acerrimi, & valdè ſagacis ingenii Princeps vel non intelligeret, vel intellectam diſſimularet, atque ita res tota flueret, ut contumelia ſine querela eſſet, injuria ſine ultione, & hoſtis hoſti gratis remitteret noxam, & moroſus, acérque Pontifex conniveret; quæ copulatio profectò rerum intellectu difficilis, re difficilior, cùm in conſilium vocaret caſus, nec eſſet in homi-

nis potestate res tam diversas, tam fortuitas, tam ambiguas simul componere inter eas tricas Politicas hominem volutabat, quarum noverat etiam nec impunè si hoc improsperè cecidisset, nec facilè, si retexere telam vellet, esse se exitum inventurum. Cùm tamen urgeret Regis imperium, quod gravioribus quidem laqueis fortasè abnuentem obvolveret, proruptæ quosdam audaciæ cognitos milites rei perpetrandæ à Mediolano causa Romam accersit. Hos, qui domi adhuc suæ latitaverant, via publica euntem in Lusitanum invadere jussit, eúmque extremo, atque inani metu mortis incusso cædere manu, jactare conviciis, verbera, & fustes famulis ejus impingere, ab omnium sanguine tamen, ut Rex præceperat, abstinere. Ab æde Sanctæ Mariæ de populo, Romæ sic nuncupata Zedofeitæ Prior Lusitanus egressus, via celebri, curru vectus abibat, cùm Hispani milites circunfusi, vultúque aliquid magnum, & atrox ausuros se præferentes, repentè illum aggrediuntur. Flagris in primis auriga vexato, inhibent currum; inde minaciùs, quàm re ipsa facturi erant, in Lusitanum insiliunt, brevíque fistula ferri pectori ejus admota, quia ea vacua, & ad terrorem, atque ludibrium duntaxat parata erat, circa ultimum orificium nitrato suscepta ex pulvere flamma tenui sibilo inanis efflavit. Tunc Lusitanus aut ita sibi ob turbatæ mentis caliginem viso extremo ictu mortis exterritus, aut in semet irruentium, atque jactantium impetu tractus ex curru moribundo similis cecidit. Hæc Lusitani ubi famuli vident tum ultionis, tum heri propriæque jam discrimen conjectæ salutis solliciti, trepidíque strictis pugionibus advolant. Idem faciunt Hispani milites, fit pugna inter partes, clamor undique hominum concursúsque Hispani, quanquam, ne data frangerent jussa, innoxios mucrones illibatúmque in certamine sanguinem vellent, cùm jam passim emicantibus gladiis, & in turba, ac tumultu sese hominibus collidentibus, ita res caluisset, ut dare, aut accipere in illo articulo necem necessitas cogeret, tunc variato metu mortis imperio, Lusitanũ quemdam infesta cuspide venientem confodiunt, currus rectorem lethaliter vulnerant, temerè alius ad sedandum tumultum in medium illatus casu ictus occubuit; latiúsque profectò eo irarum ardore, atque impetu effusa cædes illa manasset, nisi obvii, & quos tumultuatio, clamórque longè, latéque collegerat, interpositi fortè cives acriùs certamen trahentes majori vi, atque numero diremissent. Jacentem humi Zedofeitæ Priorem, colore exanguem, mente, ac sensibus destitutum, consertis famuli brachiis, in domum suam referunt. Hispani ad Oratoris ædes confugiunt; Inde Neapolim versus quàm citò fugam arripiunt. Erat ea tempestate paulò antè renunciatus summus Pontifex Innocentius hoc nomine Decimus, vir idem justus, & asper ingenio suíque propositi tenax mirificè senex, cujus prætereà ingenii altitudinem, consiliíque retrusas latebras introspicere ne facilè quidem intimis ejus familiaribus erat. Is tunc acerbissimè sensit ea manifesta, gravíque Hispanorum offensione turbari Pontificatus ejus initia, quippè quæ ex aliis ad alia, nisi per metum iretur celeriter obviam, ac nova semper spectaret reipublicæ turbamenta; & quæ ejusdem probandæ quoque constantiæ, atque ad res temperandas ignoti adhuc animi experimento, multis, qui curiosiùs ingenium, & mores novi Principis explorarent, futura erat. Si fluida prætereà, si timida, hæc primò orientis Principatus ejus exordia, si torpore, aut ignavia soluta, casúque labentia

perspecta

perſpecta fuiſſent, cùm mortalium per tempus plerumque laſſari, ac remitti natura ſoleat, quæ media deinde, quæ imperii ejus extrema putanda eſſent? Suas igitur cogitationes, & curas omnes in eo fixerat Innocentius, quod nempè ſeveriùs, aut quod diſſolutiùs in hac cauſa conſtituenda deliberaſſet, reliquarum deinde actionum imaginem, & tamquam omen futuri regiminis, vel ad metum, vel ad contemptum hominibus expreſſurum. Ad hæc cùm ad ſummi honoris faſtigium Hiſpanorum præcipuè afflatu provectus eſſet, jure ex eo quoque Pontifex verebatur, ne hujus Hiſpanus ſuperbus exactor officii velut lege ſolutionis ea tanquam debita ab illo ſibi repeteret, quæ ipſi Pontifici dedecus, majora Hiſpano publica odia, & merito gratiæ turpitudinem peperiſſent; & alieno tandem violentóque cogeretur arbitrio res Eccleſiaſticas moderari. Acceſſerat etiam, quod Innocentius anteà, & poſtquam fuerat ſummus Eccleſiæ Princeps inauguratus, clam fidem obſtrinxerat ipſe Catholico Regi, ſe pro pace, & concordia inter Hiſpanos, Gallóſque diuturno bello defeſſos cùm per Auguſtæ dignitatis apicem licuiſſet, conſtanter, ac ſtatim interceſſurum. At meliùs tanti poſteà perpenſa momenti re, ſeu Hiſpano jam nihil indigens Innocentius, ſeu potiùs ne ſimul poſt conſpirantium, & opima pace florentium viribus Regum, ipſe magis deinceps adigeretur amborum imperio ſubjici, alienáque pro pace ineunda pericula, & turbas domum accire, ſuffragia, & colores cautè requirere videbatur, quibus fidem exuere honeſto quoquo nomine poſſet. Hæc & ſimilia ex parte Hiſpanorum producta argumenta ad moroſiùs, ac duriùs in cauſa propoſita ſtatuendum Pontificem ſtimulabant. Nec levis quidem ponderis erant, quæ ex Luſitani, Gallíque parte ad ultionem cauſæ Pontificem commovebant, nimirum paſtoralis negotii munus, decúſque, oſtentatio æqualitatis, neutróque inclinantis animi, & à partium contagionibus incorrupti, ſimul juſtitiæ ſtudium, tum vincula, carceres, laquei, ſecures, rotæ, & cætera ſceleſtorum ſupplicia ſecundum leges, ſubſidia nempè regiminis, quæ ubi ratio, tempúſque poſtulat, nequaquam omitti abſque reipublicæ interitu poſſunt. His ancipitibus curis ſollicitus Innocentius primò urbanum Prætorem juſſit via juris de crimine inquirere, fama communi præſertim innixum, qua ſicarios domo Hiſpani Oratoris egreſſos, eóque perpetrato flagitio regreſſos eſſe conſtabat. Albernozio deinde, & Cuevæ ſimul Purpuratis Hiſpanis, qui Romæ eo tempore agebant, per Segnium ſecretum ejus cubicularium denunciavit. Satis ſibi cognitum eſſe per quos, & quomodo, & cujus mandato, impulſúque in hominem Luſitanum ſacra in eo loco procuratione, fungentem, & fide publica commorantem palam, turpitérque commiſſus ſicariorum aſſultus fuerit, ex quo ipſe, ut in ſublimi dignitatis gradu locatus, nec majori injuriæ publicæ parte, nec peculiari ſenſu doloris carere poterat. Dolere ſe tamen & gravius, quod ea nempe ipſe ab amicis, ſibíque per plura amicitiæ pignora obnoxiis relata videret, & pateretur, quæ perlæta, & utilia communibus æmulis forent, ipſum enim inultum ludibria in ſe ipſum, & nova fomenta ſcelerum in Chriſtianam rempublicam collaturum; ultum verò, ideóque offenſum Hiſpanis, & odio habitum, novos clientes, novos eo turbulento tempore, & loco quærere amicos, & partes cogi, ne ab utriſque fortè conjunctis, & inviſus utriſque deſtitutus tandem, & ſolus opprimeretur. Adeò inſcienter, ac ſtultè Oratorem ingratum, ſuíque debiti prorſus immemorem rectè conſultum cauſæ Regis exiſtimaſſe, dum ultionis

in Lusitanum, & stimulus odii in ejus levi judicio potior, quàm pondus extiterit Pontificis gratiæ. Cardinales autem Hispani, quos rei ordo, & arcanum, & causa ejus occulta revera latebat, cùm hæc à Segnio audivissent, rem verbis acriter insectantur, inscios se penitùs quoque & auctoris, & causæ scelerísque professi, doloris ardorem, sensúmque testantur quem ob crimen, & mœrorem ex eo Pontifici incussum concéperant; denique adjiciunt, in eadem sanè tristitia, animíque molestia, cùm id accepisset, Regem futurum esse, tum maximè, si ille forsitan comperisset, ad quemquam ministrorum suorum conscientiam sceleris pertinere. Hæc Innocentio per Segnium Cardinales Hispani respondent, & ipsi quidem perspectæ tunc diffidentiæ, eorúmque spretæ in illo negotio operæ tacito quodam aculeo in animo perciti, refrictíque quoniam Orator, quem absque dubio facti artificem reputabant, his omninò inconsultis, ac nesciis tantũ Romæ facinus suscepisset. Quod planè Oratori haud mediocriter nocuit, illi enim secreti fide, & officio soluti segniùs idcircò causam communem agebant; unde sæpiùs societas consilii in conscientiæ contagium, aut periculi, aut excusationis effugium, quàm in rei disciplinam assumitur. Sic Hispanis Cardinalibus monitis, eodem Segnio internuntio subinde Pontifex usus Zirolensis Comiti exposuit, inter illos sicarios, qui contra jus gentium, Sanctæque Sedis auctoritatem in Lusitanum nuper irruerant, visos domesticos ejus ministros sceleris affuisse. Ea se porrò indignatione, animíque mœrore concussum, quæ eidem conflare summè debebant, & criminis fœditas, & necessitas sibi ultionis imposita, & sui quoque neglecta muneris amplitudo. Cæterùm ille intelligeret Romanum Pontificem, quocumque respectu, aut quæsitæ colore causæ, nihil profectò unquam de integritate justitiæ, de jure Apostolicæ majestatis, & boni regiminis legibus detracturum fuisse, proinde graviter ferre, turpem in hunc modum esse amicitiam ab eo violatam, beneficiorum memoriam spretam, suam mansuetudinem lacessitam. Turbas quærere Zirolensem, at etiam ille videret, quonam modo, ab his quæ ipse in domo aliena excitasset ad ultimum esset turbis, & fluctibus emersurus. Ad ea Hispanus vertere omnia, & fallacias undique ordiri ad rem eludendam intentus, Audito se Lusitani infortunio, respondit Segnio, pari quoque dolore affectum ut Pontificiæ causæ, animíque molestiæ conjuncto. Pro regiminis, civilísque disciplinæ instituto omninò nescire se, quid propter se inflectendum, corrigendúmve, aut quid secum deinceps Papæ cavendum, aut providendum fuisset, multóque magis unde, quóve pergeret ille in se temerè fusus inanis minarum strepitus, miniméque decere Pontificem maximum vana rumoris aura, vulgaríque opinionis errore pertrahi. Cæterùm quo fictæ minùs suspiciones, & æmulorum calumniæ præterita inter ipsos officia, & merita eximia labefactarent, sese constanter, & candidè profiteri, hujus participem criminis, quod tot in urbe fabulas excitasset famulorum suorum neminem extitisse. Cúmque his ab Hispano dictis adderet Segnius. Contra Innocentio à Romano Prætore relatum esse, tunc colore, vultúque varius & plus quidem pallore suffusus Hispanus Orator adjecit. Id certè se ut nequaquã lutulentis moribus ejus, ac reliquo impuro vitæ instituto dissimile de Prætore facillimè credere. Miserá planè Oratorum conditioné tribunali, foro, jurísque ditione æneo illo sub cœlo carentium, cùm eorum, ac simul Principum decus & fides alieno, ancipitíque judicio inter nundinas jurium, & testes, Judicésque venales periclitetur. Vehementer

menter tandem orare, atque obſecrare ſe, ut unam tantummodò ſibi Innocentius ſeponeret aurem ab æmulorum inſectationibus incorruptam. Refert hæc ſtatim Pontifici Segnius, qui nec ideò ſententiam Pontifex torſit, nec iram abundè collectam imminuit, ut erat enim per longiorem in loco moram Hiſpanæ aulæ moris, cultúſque peritus, ubi ambiguus, nec illatæ cuiquã manifeſtus auctor injuriæ, cùm palam, ac firmiter factam injuriam negat, eradere notam omninò putantur, & contumeliæ avellere aculeum, vel quia ita prudentiam ſimultatibus inimicam amplecti, quod cautè, honeſtéque offenſionum ſcaturiginem tollat æquo animo deceat, vel quia ſatis credatur pœnarum ab illo ſumptum, cui ſuſtentare, quod fecerit ratio, vel animus minimè ſuppetat, idcircò Innocentius contorta Oratoris prætextibus verba neglexit, eam ipſe quoque excuſationem, ut commentitiam, & futilem Luſitanos, Gallóſque dedignaturos exiſtimans, néve etiam ea tolerantia quidam quaſi permiſſus inſidioſus Romæ pateret Oratoribus aditus, quo armorum inter licentiam, ratáſque criminum latebras iras, & odia coram Pontifice ſatiarent. Itaque fixus in primò ſuſcepta ſententia Pontifex omninò ad vindictam flagrabat. Cæterùm Hiſpanus Orator poſtquam ſe ipſe intellexit, ut admiſſi adverſus Luſitanum facinoris conſcium per convivia, per circulos paſſim, per ora vulgi, Curiæque primorum, conſtanti, latóque rumore ferri, partiúmque quærelas in ipſum acerbas, & minas tumidas fundi, metum ut abderet, ſparſóſque ſimul rumores eluderet, ſolito magis in illis diebus Cardinales publicè inviſere, obire vias urbis frequentiores, amœniora aliquando diverticula quærere: ab omni ſe cura ſolutum, & animo vacuum conſultò jactabat, tanquam inſontem, nihílque ſibi ex conſcii judicii ſcrupulo metuentem; neque aucto etiam per hoc famulitio, neque extraneis ad corporis cuſtodiam, aut ædium limites accerſitis. Biduò antè tamen, quàm aſſueto Oratori cum Papa colloquio præſtituta rediret dies, cùm vereretur Hiſpanus, ne ab Innocentio rejiceretur, & præoccupare proptereà vellet præcluſi fortaſsè aditus ignominiam, domi ſe tenui corporis ægritudinem ſimulans, miſitque d ie conſtituta ad Pontificem maximum Hiſpanum quemdam Regis procuratorem, qui, & ejus abſentiam morbi impedimento excuſaret, & qui primus quoque iræ, miníſque calentis Pontificis impetum frangeret. Verùm neque à Pontifice, neque à Cardinali etiam Pamphilio, & ſi per triduum enixiùs urgeret, ille impetrare aditum potuit. Falsò tunc arbitratus Orator levem auctorem à Pontifice ſperni, néve ille fortaſsè crederet, ipſum ut ſontem facti pudore, ſtimulíſque conſcientiæ retractum ſacro ſua ſponte carere Palatio velle, & Pontificium aſpectum fugere, coram, & ipſe tandem audiri à Pontifice poſtulat; at planè rejicitur, inſuper tunc intellecto novas irarum immiſſas Pontificio pectori flammas, quia Romanus quidam delator, cujus generis hominum affluit ſemper in urbe numerus, in Oratoris domus veſtibulo à famulis ejus deprehenſus ſaucius ab illis, multíſque verberibus ictus exceſſerit, inde aliud ex alio quaſi perpetuò ſcelus innecti Innocentium acerrimè queſtum, & ſe implacabilem oſtẽtare. Movit ea res audita Comitem Zirolenſem per Cardinalem Albernozium ſecretò monere Pontificem, quod notus ille explorator, triplici, ac vario unà ipſa die mentitus perſonam habitu, dum impudentiùs ſecreta domeſtica rimaretur à famulis ejus inſpectus eſſet. Attamen ita cognitum, ita notatum ſtantem ad oſtium humaniter primò dimiſſum eſſe, hunc procaciter obſtitiſſe, iterùm monitum, ut abiret, ro-

gatum iterum esse; ut precibus, ita minis exploratorem obduruisse; pertinaciùs denique hærentem, levius quidem quàm meritus esset, percussum fuisse: ab ipso Comite tamen in eumdem qui adeò protervum ceciderat hominem, famulum, quanquam & meritò videretur ab injuria prohibenda commotus, ut hoc daret Pontificis gratiæ, severissimè animadversum. Idipsum Orator Cardinali Pamphilio per secretos codicillos significat, addens prætereà semel ab ipso Oratore patruum ejus rogatum esse, ut tot inter invidos, & fallaces obtrectatores puram, & integram sibi alteram tantum servaret aurem, nunc idem se rursus, & cum majori fiducia orare, ut tantæ auctoritatis, & gratiæ apud Pontificem usum deprecatore. Pamphilius has litteras accipit, lectas communicat patruo, & ab eodem edoctus nec voce, nec scripto Oratori quidquam respondet, illas ut vanas, ex mente patrui, artibúsque confictas à pleno rimarum homine aspernens. Itaque Hispanus recentis cùm iræ vim tempore esse frangendam, & leniendam etiam illecebris duceret, breves negotio interponit inducias, póstque dies aliquos interjectos iterum facultatem exposcit Pontificem adeundi, multa per id temporis, atque gravia ex dilato colloquio intermissa, alia implicata, alia omninò corrupta Regis negotia causatus, questúsque. Sed quávis id iterum, atque iterum ardenter urgendo repeteret, prætextis, fictísque quibusdam primò responsis Orator eluditur, palam deinde, atque planè, detracta larva, à Pontificio limine arcetur. His ita rebus utrinque per artes aulicas constitutis, cùm satis jam Innocentius exulcerati per animi, & iram altius condētis indicia inhiare supplicio ostēdisset, nec prodesse ullo pacto Oratori quos cavillorum ipse circuitus, inventionésque, ut resiliret crimen, aggesserat, simul cùm ejus tumorem, & fastum quâ ejusdem precum ludibrio, quâ minarum contemptu, aut inde orto pudore, aut timore, aut errore noto fiduciæ, sensúque haud minùs acerbo nequaquam ex voto successæ rei aliquomodo contusum, atque compressum arbitraretur, premere tunc aptiùs in causa Pontifex ratus, eidem Hispano Oratori per Segnium iterùm missum indici jubet. Jactari passim in urbe voces, & populariter credi, contumeliam nempè, & injuriam contra jus gentium Lusitano publicè inflictam Oratoris mandato conflatam esse. Nolle se tamen & si secus plurimi dicerent, arguerént que causam prolixiùs excutere, imò verò de tantæ prudentiæ, religionísque viro malle mitiùs quàm secùs quod in dubium, suspicionémque cadere posset interpretari, quod unum tantummodò jure sibi propè imminuto respectui Regis, gratiæ Legati, suæ quoque erga Hispanos benevolentiæ concedere licuisset. Cæterùm cùm rata, atque certa Prætoris inquisitione constiterit, ab ædibus ejus erupisse sicarios, eóque è vestigio confecta cæde reversos esse, culpæ duntaxat reos manifestos, eósque nefarios homines, totiúsque reipublicæ pestes ad eorum scelera punienda sibi, ut legitimo vindici ab ipso tradi petebat. Hîc sensit Hispanus suis ipsum artibus à Pontifice peti, ille siquidem specie indulgentiæ, collatæque nomine gratiæ velle ab Hispano id videbatur exigere, quo nihil asperiùs, ac duriùs, quanquam vi, & impetu usurus fuisset, à soluto jam legibus Oratore unquam elicere potuisset. Hic tamen arte compositus ictus cùm Oratori haud repentinus incideret, hoc meditato responso occurrit. Non minùs quidem ad propriam existimationem, & officii ac nominis majestatem, quàm ad Regis, ejúsque Legati gratiam pertinuisse, quod in Lusitani casus judicio, dissipatóque latiùs rumore, minimè fuerit, ut decuit,

cuit, Pontifex vulgus errore, ac levitate lapſus. Veriſimile porrò eſſe aut Hiſpanos, aut cujuſque generis homines, omnium velut aſylo cùm Oratorum limina pateant, dirempto cum Luſitano jurgio domum ſuam convolaſſe, atque inde protinùs aufugiſſe, jurè præſentientes, ut Innocentio flagitii turpitudine inviſos eoſdem in domo Oratoris neque diu, neque impunè futuros fuiſſe, ut Pontifici tamen obſequeretur, accuratè, ſtatímque ſe ſi qua fortè domi ſuæ reorum veſtigia eſſent exploraturum, & rationem ſubinde Pontifici redditurum. His ab Hiſpano dictis addidit Segnius; ſe quoque à Pontifice juſſum ut certiorem Zirolenſem Comitẽ faceret, ne dum illi interclusum ſed deſperatum etiam omninò fore ad eumdem Pontificem aditum; niſi priùs criminoſos homines dederet. Tunc Hiſpanus improviſo eo jaculo ictus, quod tanta fiducia, oríſque libertate contortum ob jactationem, ac ſtrepitum Hiſpanorũ in Urbe opum re vera non expectabat primùm hærere, rubere, torquere ſe ægrè, quæ in ore, oculíſque eminebat, & ſi vellet, irarum cùm ſupprimere flammam poſſet, ſpiritu tandem, ac voce recepta; Diſtorta quidem hæc, inquit, & præpoſtera modò argumentatio eſt, me ipſum enim in Luſitanum commiſſo ſceleri affinem ante comperiat oportet Pontifex, quàm hujuſmodi minitari, aut repetere pœnas liceat. Atqui in facinore etiam deprehenſum reſperſáque ſanguine manu, ſtratúmque ſuper hominem inſultantem quid ultra furere Pontifex in Catholici Regis Legatum valeat? Duorum nihilominus mandatorum alteri ſtatim obediam, alterum non curabo. Hoc cum reſponſo Segnio dimiſſo, magnóque ſubinde in ſpeciem tumultu, ſonitúque luſtrata domo, poſtquam Orator Cardinales Hiſpanos conſuluit, de eorum quoque ſententia in hunc modum reſcripſit Segnio. Ædes ſuas circunſpectas, famulos omnes ſevero examine excuſſos, loca omnia reviſa, ac penitus explorata, nec ullum ibi apparere latentium reorum indicium. Avere præthereà ſe, ſuíque arbitrii, juríſque fore ad rem oculis explorandam eaſdem in ædes Romanos milites introducere. Hoc autem ut grave, & immunitati Regis adverſum, ejúſque jus majeſtatis imminuens annuere fas ipſi non eſſe, niſi omnibus anteà conſultis, concordibúſque, qui Italiæ rebus præeſſent, Hiſpanicis adminiſtris. Orare ſe tandem, & obſecrare Pontificem ne ſuetos diutiùs cum ipſo prolatando congreſſus Regis negotia, quæ magni momenti pendebant, omninò labefactaret. Hujus ſententiæ juſſu Oratoris traditas litteras noluit accipere Segnius, eo ſe prorſus defunctum officio dictitans, cùm eumdem jam Pontifex in ſacri Palatii œconomum provexiſſet. Sed re vera ab Innocentio prohibitus cauſam fortè, aut ex compoſito oblatam ad conſilium inflexit, quod aliis quoque diſtrictè imperatum aulicis fuerat, ut quoquo pacto ſeu voce, ſeu ſcripto, per ſe, vel per alios acceſſus, & uſus ad Papam Hiſpano præcluderetur. Orator Hiſpanus à Segnio rejectus, Cardinalem Panzirolum, tunc Pontificia gratia florentem, adit, rogat illum, ut ore Innocentio eam litterarum ſententiam, quam Segnio reddiderat, promat; minas, queſtúſque miſcet, quod de falsò crimine interrogatus, aggravatúſque cùm immeritò eſſet, & ideò purgare ſe tetendiſſet, nihil ſibi à Pontifice, niſi iracundè, reſpondeatur. Panzirolus eodem etiam præcepto, ne ſe cum Pontifice pro Hiſpano Oratore interponeret, irretitus ab eo ſtatim explicat ſe, nihil ſibi, reſpondens, talis negotii, cujus moles maxima eſſet, à Pontifice injunctum. Clanculùm tamen Cardinales Hiſpanos Panzirolus admonuit, quod fruſtra ſe ac cæteros ambiendo,

fatigan

fatigandóque Hispanus Orator in Lusitani causa suffugia, ambigiúmque adminicula quæreret; res, & non verba Innocentium desiderare, in cujus se animo penitùs fixerat, nec tanquam amico, nec tanquam regio Oratore Zirolensi Comite uti, nisi priùs maleficii compertos homines restitueret.

His rebus ita confectis, electum deinde Purpuratorum Senatum Pontifex vocat, illum videlicet, qui à partibus segregatus, & integer de gravioribus Ecclesiæ Catholicæ rebus solet rogatus sententiam dicere. Ibi primò Innocentius contra Lusitanum Romæ fide publica agentem sceleris turpitudinem, execrabile exemplum, conculcatam summi Pontificis dignitatem, populi offensiones, externorum ludibria, contentiones, æmulationes, discordias ubíque, iras, & odia civilia, promptum, & strenuum nisi statim remedium adhibeatur, perpetuò in urbem ebullitura, acriùs in causam invectus amplificat; narrat deinde Hispano se Regi per litteras inculcasse, is nisi hoc nomine ab Roma protinùs revocatum arrogantem Oratorem exigeret, ibi forsitan permansurum, sed à Pontificio colloquio semper exclusum, ante oculos æmulorum abjectum, otióque marcentem, & ignominia. Post hæc redditas sibi à Neapolitano Prorege litteras verecundas, officiosas, obsequio plenas, & pondere, quibus constanter profitebatur conscientiæ in Lusitanum admissi criminis, nec ullo pacto esse Regem, nec ejus Oratorem obnoxium, reíque hujusmodi fidem, onúsque testationis assumptum jure jurando quoque cùm id Pontifici placuisset, sancire Proregem paratum esse. Cùm igitur propter audientiæ dilationem acerbè queratur, ac doleat Hispanus, in communem nempe perniciem jactari quoque negotia Regis, hinc & temerè exactum à ministro supplicium in caput etiam relabi ejusdem Regis innoxii, cúmque spectatæ simul virtutis, gradúsque amplissimi Prorex, & locuples ipse testis, ad veritatis lucem juramenti religione velle in causa intercedere spondeat, sciscitari modò Pontificem, an pristinæ gratiæ, & splendori per hæc illata, utcumque sint argumenta, suspensósque jam Legationis officio Zirolensem reddere Comitem deceat. Non erat profectò animus Innocentio ob Cardinalium suffragia, ea de sententia, quæ ipsi jampridem mente consederat, demere quidquam, vel addere, at hæsitantis in speciem pertentare Senatum, ut ita exploraret, quæ singulis mens, quæ vis ingenii, quæ præcipua inclinatio in illo negotio esset, & quis eorum Pontificio decori potiùs, & gratiæ quàm propriæ utilitati serviret, si verò etiam consensus Purpuratorum procerum accessisset, eò popularibus ratam cohonestare sententiam posse. Hujusmodi mente consulti Patres, cùm urgeret præsentia Principis, quæ sæpè transversos calculos agit, illósque, ne suspicacis, ac rigidi senis in se fortassè volverent iras, ejus arbitrio potiùs quàm causæ & officio studendi cùm sollicitior pungeret cura, sententiam tandem tulerunt, ut, etiam Proregis testimonio neglecto, maneret Orator congressu Pontificis interdictus, donec sicarios traderet. Unus tantummodò Panzirolus seu Hispanorum promissis inflatus, seu Pontificiæ gratiæ firmitudine fretus, his fundamentis innixus communi Cardinalium decreto obstitit. (Oratorem Hispanum in graviori negotio, quod ratione hucusque discussum fuisset, æmulorum duntaxat morsibus, vulgíque rumoribus peti, quorum lubrica fide, impetúque viros Principes raptos momẽti quidquam statuere tum iniquũ, tum indecorum videri, ac reipublicæ dissentaneum; Eò quoque profectò majorem hîc habere commune vim argumentum, quod varia semper

„ per, incertáque fama virum nunc „ Principem læderet, nec sui quidem „ juris, nec Pontificis etiam cùm à Rege „ planè dependeat, ad quem jurè pre- „ mendum in causa nervosas sanè pro- „ bationes, & clariora undique indicia „ requiri, quæ hucusque in judicio „ non occurrebant, cùm Prætor Ro- „ manus nihil aliud in præscripta pau- „ lò ante acta retulerit, quàm peracta „ cæde sicarios redeuntes, à testibus „ multis in Oratoris ædes conspectos „ esse, quod planè cur evenire non po- „ tuisset ad asylum, tutúmque recep- „ tum more suo nefariis hominibus „ properantibus, ut in templum, ut lo- „ ca immunia, ut in latebras alias quas „ vitæ discrimen, & fuga supplicii no- „ centibus subjicit; nonnulla his addi „ ex adjunctis deducta argumenta, quæ „ Hispani Oratoris defensionem, & „ causam aliquo modo debilitent, non „ autem omninò frangant; & seriùs „ postremò his actis judiciariis excussis, „ adhuc in obscuro, magnarúmque dif- „ ficultatum æstu versari, quod modo „ quæritur, crimen; cætera aut passim „ ex triviis collecta esse, aut inserere „ stultos, aut inimicos affingere. Præ- „ tereà, & si magis, quàm per se valeat „ nunc exorta suspicio urgeat, quid ju- „ ris gentium, quid publicæ fidei vio- „ lationem in hoc proposito crimine „ obtendi, cùm ea pro Lusitaniæ Re- „ ge, qui hactenus Romæ non extat, „ rejecta sit; ratio verò Lusitanarum „ Ecclesiarum, quam hic in Curia tra- „ ctare dicitur, jure quoque procurato- „ rio soli Pontifici addicta sit? Ad hæc „ quanquam re ipsa sceleri obnoxius „ Hispanus, & publicæ fidei corruptor „ fuerit, id tamen patere primò liqui- „ diùs, prudenter deinde, satísque cau- „ tè opus esse Judicibus de inferenda „ Oratori pœna statuere, ut in crimine, „ & causa cum potentissimo Rege, qui, „ & Judicium, & Judices simul, & acta, „ legésque raptare, ac pervertere possit, conjuncta. Quod si denique oblata “ à Neapolitano Prorege jure jurandi “ pro scelere cautio, & pondere asser- “ tionis, & Principis dignitate, atque “ amplitudine expensa de industria, “ aut simpliciter acceptetur, profectò “ quidquid auctoritati Pontificis notæ, “ quidquid irarum Lusitanis, Gallísque “ tristis ille conferre successus quoquo “ modo propositus valuisset, expia- “ tum, erasum, omninò extinctum exi- “ stimandum esse, haud secus ac planè “ laudandum, & extollendum, quod “ partium concordia, regiminis decus, “ turbarum omnium oppressio ex pru- “ denti, mitíque remedio fuerint per “ summum Pontificem constituta. Hæc “ Panzirolus Cardinalis locutus, eorum, qui contra senserant, quod illi inviderent Pontificis gratiam, & eam per occasionem minuere desiderarent, corroboratis denuò sententiis, ea copia verborum, & vi argumentorum obruitur, ut inconcussa, atque stabilis quæ ab Oratorio munere, Pontificísque colloquio seclusum teneri Romæ Zirolensem decreverat, quoad ipse sicarios, aut Rex Catholicus per epistolas monitus responsum Pontifici reddidisset.

Hæc in aula Romana, in aula verò Catholica Apostolicus Nuntius Pontificiis mandatis acceptis protinùs Regem adit; Lusitano, ipsique Pontifici potiùs inustam per Oratorem injuriam exponit; acta simul exhibet Regi, quæ Romæ Prætor à Pontifice jussus confecerat, crimen & plus quàm suspectum auctorem criminis aggravantia; Innocentii prætereà litteras, quæ optionis genere quodam adstrictum premebant Regem, vel ultro ipse scilicet Roma avocatum Comitem Zirolensem, vel ibi vacuum officio, torpentem otio, nec sine nota, ac dedecore vellet, & alio se Romæ, vel nullo Oratore Hispanico usurum; mediam viam nullam esse. His planiùs ore etiam Nuntius jussu

jussu Pontificis addidit, in illo cum Rege vertente negotio, prout satisfieri sibi petebat, cùm Principis jus sustinentis, tum elegantis amici personam summum Pontificem gerere; nisi enim latenter, & cautè cum ipso Rege Innocentius amicitiæ coleret leges, eamdem & ipsi fortaßè molestam Regi, inutilem certè futuram fuisse. Proinde vulgatam ubique sibi, & Gallis, & Lusitanis publicè inflictam per Oratorem injuriam, si gratiâ Hispanorum destitisset Pontifex persequi, cùm proniorem ex inde in illos animum declaraßet, indormientes eo tempore fortè rei hujus inscitiæ partes ad alia ipsa luce molimina excitaturum fuisse, eáque utilia maximè Hispanis consilia dissipaturum, quæ simulatione interpositâ stare Regi Catholico possent, eadem sublata ruere; quò enim graviori plerúmque officere detrimento inimicus occultus valet, pari etiam emolumento inter partium litigia proficere velatum amicum posse. In hunc modum callidus senex præfervidam ultionem à Regis commodo mutuatur. Rex verò, ut moris sui erat, cum incerto responso, Apostolico Nuntio dimisso, integram rem ad Statûs Senatum refert. Tres, & diversæ ea ibi de causa prolatæ sententiæ sunt. Prima de suo munere, & loco, quem tunc obtinebat, Oratore non exturbando, quod enim ille severiùs in Lusitanum apud aulam Romanam egisset, ab eodem primò Senatu consultum esse asserebat, à Rege posteà decretum, & Oratori imperatum; Regis autem fide, & justitia, illiúsque splendore, ac dignitate confessus indignum profectò videri, ministrum solvere pœnas, quia Regi paruerit, quia rebellem multaverit, quia suo tandem functus officio fuerit, quod perinde fuisset, ac hostium arbitrio, & libidini prodere amici, benéque de Rege meriti hominis innocentiam, ac segniores etiam imposterum alios in suo munere proceres reddere, ubi odium pro gratia, supplicium pro præmio tribuitur. Ab hoc abhorrere quoque consilio tum æquitatem, & vinculum fidei, tum vetus Hispaniæ institutum, quod ut sapientissimè constitutum in tam optima causa rescindi non oportere. Usu enim percrebuisse ad gentis, Regísque simul existimationem, decúsque palam tuendum, cùm in gente dominatrice unius etiam hominis odio propter invidiam, & Princeps, & natio tota à maledicis laceretur, sæpè tegere, sæpè lenire in ministerio sublime positi prava quoque ministri facta, ne dum ea, qualia tunc Zirolensis essent, rectè facta defendere, atque obedientiæ studio conjuncta. Nihil novi præterea in consilium afferre ingentem illam effusam, ac notiorem Pontificis iram, priusquam enim hæc Romæ imposita contumelia ab ipso Senatu in Lusitanum decerneretur, jam ex inde Innocentii indignatione, minísque prævisis, & consilio quoque discussis, id nihilominus fieri consultoribus visum esse, quia perduellis contusio, & exemplum supplicii, & majestas Imperii in hac causa præponderaret. Altera media sententia fuit, videlicet non tam citò, nec à Rege decretæ castigationis in speciem ab urbe Roma Oratorem abducere, sed cum aliqua mora, opportuníque temporis intervallo, per quæsitam, sive oblatam fortaßè causam, vel tanquam Pontificiæ ad fastidium contractæ frontis Orator Hispanus, rictúsque molesti senis ulterius impatiens sua ipse sponte petierit commeatum à Rege. Ita enim & justa Zirolensis indemnitate proposita satis Regi satis Pontifici factum iri, nec in dubium, quibus Hispana præcipuè suspecta sint artificia, vocatum iri, an ministrum iniquè primùm ad facinus actum, iniquiùs post Princeps in facinore implicitum deseruerit. Tertia verò sententia, quæ à Curia Romana Oratorem statim pellendum in gratiam Pontificis

Pontificis esse censuerat, evicit. Magna quippe Catholicum Regem tenebat spes, desiderata cum Gallo concordia, quam ab inito Ecclesiæ regimine sedulò procurare promiserat Innocentius, multis jam cladibus fessum, intestinísque defectionibus fractum se tandem Imperium reparaturum. Pontifice verò ab Hispanis propter injuriæ satisfactionem averso, Gallísque simul præ ea nimia indulgentia, & in publica injuria tranquillitate, ac modestia vehementer suspicioso, nisi palam pœna procederet, quæ mollire Pontificem posset, fallere Gallos, omninò Rex sibi fore credebat pacis expectationem extinctam. Inveteravit etiam apud Hispanos utilis magis quàm per se honesta, & secreta quædam opinio, ne dum reipublicæ utilitati, sed decori, & commodo quoque peculiaris personæ, Regiæ esse opibus, famâ, & cruore etiã, si ita opus esset, bono ministro, clientíque litandum, eáque ex longo intervallo jam in Hispania susceptâ lege, sæpè etiam tractata, nec credita ab iis juri prorsus opposita, eo tempore adstrictum teneri Comitem Zirolensem. Ad hæc assultum, & contumeliam in Lusitanum incruentam, & admodum cautam à Rege jussam, sanguine tamen pollutã, atque adeò improvidè constitutam fuisse, ut locum Prætori Romano dederit, Oratoris Hispani nomen, prævalida indicia, confessiones testium in acta publica referendi, in quo videri bis Comitem lapsum, & quod imperii formulam prætererit, & quod turbulenter rem ordinaverit. Utcumque tandem ea res cecidisset; fortuna, seu error judicii in re dubia, aut non dubia ministrum excipiat, non Regem, cujus quidem in manu esset, quæ pro eo quisque passus asperrimè foret, rependere cumulatiùs, & arere cujusquam, dum vellet, aut reflorescere sortem, præcipuè, si aliquid quisquam suo juri, & commodo ademptum in usum Principis contulisset. Convenit itaque tandem Hispanus Senatus, & subinde Rex jussit, Comitẽ Zirolensem, ut vulgò jactati facinoris sontem, quia ita Pontifici cordi esset, Legati munere exutũ confestim Roma decedere. Regias prætereà hujus mandati litteras tradi Apostolico Nuntio, ut eas curaret ad Pontificẽ mitti; simul Innocẽtio rescribi, quãto in dolore Rex ipse fuisset, cùm ejus audisset ministri licentiam, vel iniquam potiùs fortunam, quæ insontibus etiam, & frequenter pericula, & crimina fingeret, Pontificísque tristitiam, testémque ibi inclusam ipsique Oratori reddendam statim epistolam dari, qua cum in prima sententia stetisset, Pontifici liberum foret Oratorem ab Urbe dimittere. Porrò autem insontem, ut Innocentio placeret, sontem jure punitum Zirolẽsem Comitem velle Regem. Hos codicillos ubi Innocentius accepit, regiam statim Oratori obsignatam mittit epistolam, nihil rei novæ verbis adjiciens per eam ab Hispania sibi compertæ. Cæterùm suspectum illud silentium, & nova, atque ea obliqua reddendi sibi litteras via citò perculit Oratorem, ratúsque id quod erat, antequam litteras solveret, vicit, inquit inanis, contortáque ratio impetrandi justitiam, & fidem. Equidem, si id ipsum quò hanc contumeliæ modò, ac dedecoris notam subeo, non præstitissem, jam contumaciæ, ac perfidiæ crimine laborarem, sic reluctari, vel exequi Regis imperium, prout vaga, & incerta fortuna luserit, sceleris modò, modò virtutis nomine fingi; lectis deinde Philippi litteris, iísque orationis omnis contextu velut dubio implicatis oraculo, tunc magìs ipse succensus, fallacésque Principum circuitiones, & verborum execratus ambages, quàm citissimè potuit, profectionem ab Urbe instituit, præclarum ibi certè relinquens ministris Principum argumentum, scilicet periculosa, aut iniquè data sibi præcepta, vel non accipere, vel casu, aut

ægrè fortaſsè accepta diutius eadem extracta per induſtriam, & moras, aut ſimulationum anfractus eludere.

1646. Nunc verò Odoardi Portugallii Bregantii germani fratris interitum, qui & rigidæ illum cuſtodiæ, ac penè rato, quod imminebat, extremo ſupplicio eripuit, ſervato temporum ordine tradam. Bregantius, cùm alia omnia præterquam libertatem in quo tantum ſibi cavebat, læta fratri, ac proſpera cuperet, magnam ad illum pecuniæ tranſmittere vim Mediolanum per mercatores ſolebat, unde gulæ, luxúſque & aliarum rerum illecebris diuturna cuſtodia afflictum ille animum allevaret. Porrò jam auro, gemmíſque affluenti ex copia, & rerum ſimul anguſtiis Luſitano venit in mentem, ſi fortè pecunia libertatem redimere potuiſſet. Nihil tam arduum & permunitum eſſe putabat quod non frangere poſſet aurum; illi cumulus hujus erat; cuſtos miles externus, ac mercenarius, cui plenior quidem, minúſque turpis proditionis merces futura eſſet. Præfectus arcis, qua Luſitanus continebatur non minùs cuſtodum tunc videbatur officio, quàm altæ murorum cuſtodiæ fidere. Ea res igitur Taurini primò nec inſcio Duce Sabaudiæ agitata, poſt Mediolani tractata, & recepta eouſque tandem plurium hominum interventu provecta eſt, ut auro corruptæ Germanorum excubiæ promiſerint nocte intempeſta Odoardum ab arce dimittere. Cæterùm rei dum agendæ opportunitas circunſpicitur, fortè accidit, ut cuidam Germano militi jam temulento, ac ſine mente loquaci inter vinum, & epulas ſecretum efflueret. Re illicò divulgata, intenditur acriùs Odoardo cuſtodia, multiplicantur excubiæ, eædémque impoſterum oculatæ, & variæ per vices applicitæ circunſiſtunt; ſimul quia ſecretæ Odoardi pietatis miniſtrum talis negotii pro fuga artificem perhibebant, ideò ille jubetur antiquum dimittere, & alium ſtatim admittere conſcientiæ miniſtrum electum, qui ſubditus eſſet Catholici Regis, arcis Præfecti judicio probatus, & ſingulis etiam, quæ ſacræ pœnitentiæ vir exolviſſet, piaculis commutandus. Alia omnia tolerabilia, ſeu minùs ſaltem acerba, ſacri excepta miniſtri cauſa, inter illas anguſtias viſa ſunt Odoardo. Hic enim, vel quia illo ſublato omnem ſibi ſpem libertatis abſciſſam, vel quod ita crederet potiùs per ſacrorum contemptionem ſuæ quoque inferri conſcientiæ vim adeò exarſit dolore ſimul, & ira, ut mirificè hucuſque ab eodem ſervatis temperantiæ, ac modeſtiæ frænis abruptis fronte ipſe torvus, & ore, oculíſque inflammatus ad hæc mandata ferentem converſus reſponderit. Pater meus “inter Mauros, cùm duos circiter an- “nos captivus in Africa moraretur, “nec ei irretire conſcientiam, nec “tam ſqualida & miſera fatigare cu- “ſtodia barbarorum ſuſtinuit animus. “Equidem fœdiùs in hoc carcere vo- “lutatus, afflictus deterrima quæque “à Chriſtum profitentibus patior, & “paſſurus libenter ſum Regis fratris “amore, familiæ & patriæ quoque de- “core regio, ſiquidē alia omnis præclu- “ditur jam Caſtellēſibus via fratrē Re- “gem infeſtandi, hæc niſi innoxia per “viſcera ſæviētibus. Incautè utpotè fu- “ror, & quæ animi agitatio maxima expreſſerat, hæc Luſitano prolapſa dicta, cùm ad arcis Præfectū relata eſſent, ipſum hominem permoverūt, ut ea criminosè protinùs inquiſita ad Judiciū deferret, quod ſcilicet dirum, & tunc execrabile Hiſpanis Bregantiæ Duci Odoardus Regis nomen impoſuiſſet. Erat per id temporis mirè quoque ſollicitus Præſes de incerta, ac fallaci tanti viri & auro, & inſidiis oppugnata paſſim cuſtodia, appetebátq; tot moleſtas, gravéſq; ſuóque impendētes capiti curas cū ægrè alia

res

res efficere posset, vel Odoardi supplicium absumere. Tres igitur quæsitores, hominésque severos in causa constituit. Illi acta de more conficiunt, omnia rimantur, explorant, testes, quibus Odoardus familiariter utebatur, apponunt, & inter alia comperiunt Odoardum lautè cœnantem, cùm pocula in orbem more Germanico ducerentur, streperétque ex largiori cibo potúque sublatus convivantium clamor, plausúsque frequentiùs Regi, Lusitanæque Reginæ salutem propinavisse. Aliàs, & sæpè dixisse, meliùs futurũ sibi fuisse Scithæ, vel Turcæ mereri stipendia, quàm Cæsaris, non enim apud illam Barbariem tam nefariè, tam impiè jus gentium, & fides proteretur. Ad hæc attrectatam carceris fugam, communicata cum hoste consilia, custodes, arcísque milites donis, & auro sollicitatos, atque corruptos esse, ex quo secretæ pietatis minister exactus sit, de consciis supplicium sumptum. Acta in hunc modum Mediolani composita idem arcis Præfectus ad Catholicum Regem mittit. Quibus ab Hispano Senatu cognitis, probatísque, tres inde alios Rex, eósque altioris notæ Judices delegavit, qui Mediolani in Lusitani causa ex majestatis lege procederent. Citatur itaque reus, crimina proponuntur, quæ jampridem relata in acta publica fuerant. Incumbunt in causam Judices, ut à Rege delecti, qui eidem Catholico Regi læsum privatim, & publicè jus restituerent. Hîc omnia Odoardus quantum per vera, & verissimilia, & per ambages, & acta potuit, aut minuendo, aut aliò flectendo, aut purgando de linguæ crimine requisitus deterere statuit; alia iræ impetu, quædam leporis, ac salium simplicitate, nonnulla convivarum inter licentiam, atque lætitiam temerè effusa respondens, à Germania præsertim traducto more ubi circumgesta, & rorantia quæque inter pocula jacta verba tegit oblivio. Sciscitatus etiam à Judice Lusitanus de meditata carceris fuga, nescire hoc omninò respondet. Cæterùm, si fortè clam attentati hujusce negotii re, sive interjecta suspicione aliquid interluceat, id ipsum exterioribus esse potiùs Bregantii fratris conatibus imputandum, justóque ex fratris miseria dolori aliquo pacto parcendo esse. Rursus interrogatus de Lusitaniæ defectione, an ipse fuerit eo scelere aspersus? an aliquando conscius? an judicio ei aliquid vestigatum? an conjectura subolitum, quo circa arma Catholica vitabundus, ad signa aliena, atque Cæsarea se recepisset, de Lusitaniæ infortunio negat se quidquam scire, aut unquam scivisse Odoardus, militiæ se verò, subdit, ingenii sui studio, & animi quodam impetu addictum: at signa Cæsaris elegisse, quo minus arbitrio, nutúque penderet Comitis, Ducísque Olivarii, quem ut Bregantiæ familiæ Lusitanóque nomini semper adversum, eumdem idcircò suarum gerendarum in bello rerum iniquum; & invidum apud Regem interpretem metuebat. His verbis in acta relatis, cùm ferè incredibile Judicibus videretur tantæ in Lusitaniam tempestatis immissæ, tot civium studiis, tot annorum labore collectæ manentem in eodem regno Odoardum, ad quem nec parum utilitas exitus pertineret, ne conjectura quidem, aut per ipsa eadem in domo defectionis negotia tractantium vestigia odorari aliquid potuisse, insidiis propterea circumvenire facilis, candidæque naturæ perspectum hominem statuunt. Perdifficilè quidem factu vel prudentissimo viro est, si de re quam occulere velit, & juvet longiorem ipse sermonem protrahat, colore vel nutu, & flexiloquo quoquam verbo secreti aliquid non excidere. Hac affecta Judices mente paucos post dies Odoardum conveniunt, falsò scilicet vultu, quæsitísque

sitísque blanditiis, non juris rigore, aut Judicum supercilio, sed tanquam illum amicè, & familiariter alloquentes. Seria primò jocosis admiscent, ex longo deinde rerum verborúmque circuitu, & ambage ad res Lusitanas, ejúsque regni defectionem, & quo pacto desciverit, flectunt. Hîc homo ingenuus, & animo simplex & candidus, & qui ex ejus indole cæteros fingeret, insidiis facilè captus offendit. Dixit enim incautè, priusquam ipse relinqueret Lusitaniam, incertum quoddam de futura regni defectione ad ejus aures pervenisse susurrum; simul ipse ad Germaniam cùm iter instrueret, à quodam cœnobita secretò monitum esse, ne id temporis, ne id floris ætatis Lusitania cedere vellet, quippe qui egregio ibi quamprimùm maturando facinore aut particeps idem esset, si restitisset, aut fortè Princeps usurus: Tunc fronte contracta Judices, & prætoriam gravitatem & habitum induentes, utrum ea nota jam sibi, & scelesta perduellium consilia Regi, ut decebat, enuntiasset, Odoardum interrogant. Nequaquam, in se reversus, atque imprudentia lapsum illicò se recognoscens retulit Odoardus, ea esse arbitratus sæpiùs irrisa Sebastianistarum somnia, & vulgatas in regno ineptias. Ea res tamen altius Judices penetravit, & privatam, ac fraude simul confessionem extortam actis publicis inserentes, jam constituta causa deliberaverant primo quoque tempore reum majestatis, & mortis Odoardum pronunciare. At ille seriùs omninò suo errore, dolóque intellecto, & dolore propterea cordis ingravescente, ac perpetuò animi cruciatu, quod scilicet esset deceptus, quod nimia fiducia peccasset, quod se ipse afflixisset, inter hos animi æstus mœrori tandem succumbens, lethali morbo correptus est, ex quo paulò post tum custodiæ tum corporis vinculis exolutus antevertit sententiam Judicum. Hîc nonnulli rerum scriptores, qui in factorum Principum intellectu, non ex eo quod cuique eorum magis expediat, quæ regula certior est, at ex vulgi rumore, fabulísque de industria confictis ratiocinando calculos ducunt, haud sanè corporis ægritudine narrant, sed clam Lusitanum infuso veneno peremptum esse; ne desit præterea mendacio fucus, affingunt, ex animi angustia leviter ægrotanti, ac sibimet displicenti, colore in causam assumpto, acceleratam infecto poculo mortem. Quod super ea, quæ aliter nos à dignis fide viris accepimus, ratione quoque rejicere expeditum, ac planè facilè puro cuicumque solidóque judicio fuerit. In regni namque possessione, atrocíque pro ea quoque implicito bello adhuc hærente Bregantio quidni interesset Catholici Regis habere in custodia tanquam obsidem Odoardũ, & per eumdem germano fratri tam molestiæ, quàm ignominiæ causam futuris casibus integram reservare? quàm certè illata fortasse veneno mors exhausisset; si verò pax aliquando inter eos convenisset, ad pactiones pro ea componendas, promovendásque magni quidem pro Rege momẽti futura Bregantii fratris libertatis accessio esset. Neque Hispanæ profectò cunctationi, solertiæque consentaneũ est credere tantum in pace, bellóque pignus inscitia, odio, vel ira Hispanis esse interceptum. Nobis præterea liquet impulsum Regem Philippum à suis consultoribus per id temporis esse, ut capitis jam Odoardo damnato subdole Cæsar submitteretur, qui vitam non libertatem Lusitani damnati peteret, ita enim & exolescere illi conflata quondam ex cliente per injuriam hostibus prodito videretur invidia, & Rex velut Cæsari gratificatus honestiori imposterum nomine, & cum ostentata clementiæ specie Odoardum in arctiori custodia retinuisset. Quæ omnia

omnia ab animi angore vehementíque triſtitia ſuſceptus interitus viri artificioſa Hiſpanorum conſilia ſuſtulit. Sic obiit Odoardus Portugallius Ducis Bregantii frater paulò virilem ſuper ætatem, multíſque circa finem Chriſtianæ religionis, atque pietatis editis argumentis continuò quaſi virtutum tenore vitæ curriculum clauſit. Fuit illi ſublime, ac literis cultum ingenium, erectus, celſúſque animus, gloriæ cupido ingens, profuſa magis, quàm temperata munificentia cum morum candore, gratia, natura amabili, ac docili, ac regia indole digna. Stimulos gloriæ, & induſtriæ in illo virtutibus dediti, lenitatem vitiis addicti reperiere, æquales officia, majores obſequia, minores humanitatem, atque modeſtiam, miſeri opem, amici fidem, æmuli temperantiam. Erat præterea uſu jucundus, affabilis, cum exteris ſtudioſus, cum hoſtibus mitis, cum domeſticis popularis; floruit in pace, emicuit in bello, dúmque otium per arma quæreret, utrumque ſimul amiſit. Ea tamen his acceſſere bonis dotibus vitia, quæ animum generoſum, ac ſimplicem utplurimùm conſequuntur, nimia nempè credulitas, atque facilitas, crebra ſententiæ mutatio, vel aſpernari pericula, vel ea non rectè diſcernere, cuncta ingenii ſui integritate, ac morum dulcedine commetiri, ex quo demum errori, fraudibúſque opportunus, & facilis in illas miſerias incidit, quas intellectus mediocriter ſagax, & aulicis artibus eruditus declinare haud difficilè potuiſſet.

In Luſitania verò cum Molingenius Marchio hoc titulo à Rege præclarè, atque egregiè in eo bello factorum præmio inſignitus militiæ præfecturam adminiſtraret; Alburquercius Dux Luſitanus contra Telenæ propugnaculum, quod Leganeſii mandato, & ejuſdem nomine impoſito nuper extructum fuerat, movit exercitum. Ea erant in acie ad novem peditum millia, duo millia equitum, ſex belli tormenta, & militaris omnis copia apparatus. Híſque viribus fretus Dux Luſitanus Telenam, illíque proximum propugnaculum capere ſumma vi, atque impetu aggreditur. Præerat huic valido munimento Alfonſus Angulus, is plane rudis, ingenio pavidus homo, imperitúſque militiæ tum gratia, & favore nequaquam merito, quos quidem errores privata libidine ortos ſæpè reſpublica luit, ad hoc, atque alia militaria provectus officia. Hic ubi repentè ſe circunſeſſum ab hoſtibus videt, id Molingenio confeſtim nunciat, ac celeria ſubſidia poſcit, premere, urgere iteratis aſſultibus hoſtem, periturum cum oppido munimentum, niſi properè ſubveniſſet. Molingenius, qui Ducis inertiam, & imbecillum ſatis animum noverat, & qui ampliora cunctando comparare præſidia poterat, qui venerat, nuncium interrogat, quo tum in ſtatu propugnaculi aggreſſio eſſet. Ille verò, nihil, inquit, hucuſque gravius ex conatibus hoſtiũ, aut munimento, aut oppido contigiſſe, aſſiduis quidem tormẽtorum ictibus verberatos nondum ruinas oſtendere muros, & milites fermè mille incumbere acriùs in munimenti defenſionem, idcircò optimum factu videri ſibi, præmittere ſtatim paucas equitum turmas, quæ ſociorum, & hoſtium objectæ oculis hos metu, ſpe illos afficerent venturi proximè auxilii, pleniores deinde collectas copias ad ſolvendam obſidionem adducere. Sicut iſte cenſuerat, ita fieri Molingenius præcepit. Itaque Pardus equitum Commiſſarius cum dimidia equitum parte primò mane quàm celeriter proficiſcitur, meridianam circiter horam cum reliquis auctis properè copiis ſequitur Molingenius: extrema peditum acies à tormentorum Præfecto Alfonſo de Avila

ducta quod gravior tractis secum militaribus sarcinis esset, lenta pergebat. Et Pardus quidem quàm citissimè evectus colles è regione Telenæ sitos hostibus propior cum equite insederat. At Molingenius mediam ipse regendo aciem ad leucæ ferè dimidium propugnaculo aberat, cùm mente propè attonitus hærens, & mali, quod jam evenisset cogitatione suspensus, atque confusus animadvertit, fragorem illum tormentorum ingentem, qui auditui ejus horribilis hactenus obstrepuerat repentè cessare, tum & reflexas eo strepitu valles jam dudum refractum, ut anteà, non reddere sonitum. Id quod utique erat planè sibi suadere minimè poterat, non enim adeò in arcto, extremóque periculo sitas obsessis res esse dixerat nuncius. Breve ex prima notitia erat, quod temporis interfluxerat, propugnaculum satis munitum; nec erat etiam Præsidi locus de subsidiis sibi proximis ambigendi. Dux tamen ea anxiori suspicione perculsus, quam & abjectior ante concepta de Præside opinio tunc intendebat binas equitum turmas torto per Anam itinere jubet, quid novæ rei esset ire cominus exploratum; qui paulò post redeuntes, quemadmodum ex propinquo ipsi viderant, & clariùs quoque à transfuga quodam milite acceperant, nunciant, cum summa ignominia, ac dedecore militum factam munimenti deditionem, cùm multis enim adhuc ictibus inconcussa murorum lorica staret, & satis tutelæ miles, satis munitio foret nisi Præsidi animus defuisset, & juga etiam, quæ proxima cæperat cum equitibus Pardus illis certè pollicerentur copiosas suppetias breviter affuturas, Alfonsum tamen Angulum aut proditione fortasse tactum, aut vili pavore dejectum in fœdas, turpésque venisse cum hostibus pactiones, scilicet, ut propugnaculo tradito Castellæ milites omnes inermes, ac propè nudi, at contumelia deformiores ad Lusitaniam transirent. Hæc cum acri, ut par erat, sensu doloris simul, ac comperit Molingenius Præsidi Angulo maximè iratus, quod in perfidiæ speciem Leganesium munimen destituisset, & quod insignis etiam ejus dedecoris pars ipsum ut summum armorum Ducem, arctiúsque fortunæ publicæ colligatū ex opinione quoque hominum aspersisset, communem diluturus infamiam cohortatur alacriter milites, eósque celeriùs ad hostes ducit. Septem peditum millibus, equitibus verò ter mille constitutus erat exercitus, belli tormenta quatuor trahebat, parum sarcinæ militaris ob Badacocii propinquitatem, ac tumultuarium fermè discessum. Inter hæc ad consilium de re vocatos Alburquercius interrogat Duces, dirui ne Leganesium, an præsidio potiùs teneri ea tempestate præstaret. Huic retinendo propugnaculo obstabat vicinitas Badacocii, quæ belli sedes erat, hostilíque semper infesta præsidio, & multo ibi sanguine, multo quidem labore, & exigua vel nulla spe inter perpetuas hostium excursiones, importandíque victus certamina permansuro; propugnaculum autem excisum Anæ ripam munimento Castellensibus nudaturum, Lusitanísque vadum, liberásque per agros vagationes concessurum fuisset. Prolatis in medio sententiis, illa denique vicit, quæ solo æquari propugnaculum contendebat, ac statim deinde sublata opportunitate certaminis hosti victrices, & integras copias Olivençam reduci. Cùm igitur dirui, ut convenerant, propugnaculum occæpisset, Alburquercius inter Anæ vadum, & Leganesium hinc vallibus, & vinearum offendiculis, atque flexibus, hinc curribus, & militaribus sarcinis communita castra composuit; post ubi intelligit jam paratos, igníque suscipiendo ad propugnaculum

lum evertendum cuniculos esse proximos, trajectis tormentis ad ripam alteram amnis paulatim recessum instituebat, id tantum trajectui moræ interponens quod iis, qui in cuniculos laborabant, rei perpetrandæ spatium tribueret. Molingenius verò de hostis consilio certus quàm citissimè potest universi equitatus robur in illum impellit, si eo fortè contingeret amne divisum, eóque plus enervatum Lusitanum excipere, quò loci, quem animo destinaverat cùm ipse tandem appulsus esset, situm cum milite occupat, quem paulò ante reversionem adornans Lusitanus reliquerat. Paulisper ibi cunctatus, ut ipse consilium ex hostis consilio caperet, ubi primam hostilem peditum aciem jam Anam transgressam videt, simul Telenæ equitatum hostis hærentem cohortiúmque manibus fultum instructis ordinibus stare certamini intentum, tunc binas in hostes turmas equitum agit; totidem ferè contra Castellensibus occursuras turmas equitum Lusitanus immittit; leve, & equestre intermedium certamen ineunt; funditur Lusitanus, & retrò ad integram aciem magna cùm cæde compellitur. Ita rem Molingenio feliciter auspicato major subinde spes, atque cupido subiit vehementiùs persequi Lusitanum. Hoc animo, hac mente dum progreditur Dux monet ipsum Lusitanus quidam captivus, ut averteret inde gressus; nam suffossi ad evertendum Leganesium cuniculi propè jam erant, ut conceptum ignem effunderent, quia tamen Lusitanos hic delatores sæpè infidos, sæpè fallaces noverat, spreto periculo eodem tramite in hostes ducit, sed modico gradu, per intervalla simul, & moras flumine fretus, quod viam, atque fugam Lusitanis intercludebat, & pedites interim opus erat, bellíque tormenta expectare quæ retrò aliquantulum vectus Avila conducebat. Cæterùm Alburquercius, cui nec amnem omninò trajicere tutum erat, ne scilicet sectis in transitu viribus instante, propinquo, occasioníque per momenta studente premeretur ab hoste, nec qui alteram quoque fluminis ripam jam attigerat pediti, ut à reliquo robore separato sine periculo locus erat, redire tunc pedites jubet, rursúsque flumen transgressos, cæteris copiis, quæ in opposito margine hærebant, adjungi; ibíque celeriùs ordinibus confirmatis, tormentariam quoque sedem extollit, quæ Castellenses assiduè pulsabat, & simul horum accessum impediebat. Interim Molingenius, qui prolatare tantisper conflictum, ut diximus, constituerat, quoad peditatus accessione majores ad pugnam colligeret vires, ire circum obliquus, & vitabundus, reprehendere modò per nuncios Avilæ tarditatem, modò aggressum assimulare, modò fugam ostendere hostibus; omnia vi, & artificio tentabat, quæ conducere possent, ut æquo ipse denique marte cum hoste confligeret, aut eumdem circumveniret in trajectu fluminis imminutum. Alburquercius verò, qui prorsus effugere pugnam decreverat, & subinde fore sperabat fractis cuniculis propugnaculum discerpendum, postquam secum ipse considerat vel abnuere, vel dare certamen vellet, serò sibi, vel citò utcumque se res habuisset, esse flumen trajiciendum, tempúsque quod pericula suis onerasset, aucturum per morulas hostibus copias fuisse, transmittere tandem statuit, sed pro transitu fluminis cautior, ac sollicitior. Ejus igitur jussu confertis agminibus eques, pedésque campum, qui amnem à Telena disterminat, occupat; hanc ipsam post aciem belli tormenta locantur, quæ globis frequenter excussis, dum irruentes percuterent, arceréntque, abeuntium terga munirent. His ita compositis; Lusitana confestim per partes, & vices avulsa

contendere acies ad Anam cæpit. Quod simul ac conspicit Molingenius, quo tempore fortè nonnullis erat peditum turmis quæ socias præcesserant, auctus, eas, totúmque equitatum igneos per globos continuè pluentes aversum in hostem, amnémque petentem incitat. Lusitanus, qui pars superaverat amnem, pars ripam trajecturus habebat, tunc se ipso implicatus, ac debilis, atque etiam animo consternatus inter crepidines, agitatósque fluctus cum magna trepidatione, ac tumultu prælium inire cogitur, nec alia potior salutis spes, paucos cùm caperet, multíque quærerent vadum, hæsitatione, duro labore, metúque languentibus erat, quam præceps arrepta per Anæ vortices fuga. Intereà totus accessit Castellensibus peditatus ab Avila ductus, qui à Molingenio extemplò divisus, iis partim jubetur, esse subsidio, qui in margine ripæ pugnabant, partim propugnaculum advolare, ut in ejus ruinam intentos opifices impediret, ac cæderet. Omnia impigrè facta sunt. Hi enim laceros quosdam offendunt cuniculos, majores alios, ignique vomendo proximos antevertunt, qui opere ibi, aut custodia districti erant, artifices, militésque confodiunt. Pedites autem quos equitatus latera circuire, sparsósque, ac palantes in trajectu premere hostes jusserat Molingenius, quamplurimos Lusitanos vado interceptos, & errabundos, aut gurgitibus emergentes, alios aquis, & armis, gradúque incerto simul implicitos, alios trepidos, atque incompositos intercunctationem, & moram amnem ingrediendi juxta ripam sternebant. Latè cædes cruentaverat amnem, stragísque & interitus finis per tumultum, & fugam altera capta fluminis ripa fuit. Ibidem ut flumen quisque transierat, in ordinem milites distributi, ac latiùs acies extenta obsederat ripam, ipso etiam hortante, ac præsidente Alburquercio; fluvio interruptus Castellensis subltitit miles, quanquam enim omninò victor, transitu tamen abstinuit, ne eadem ratione, qua vicerat, vinceretur. Lusitani ad octingentos in hoc certamine cæsi sunt, sauciorum par fermè numerus, parvulo impendio laurea ex patrocinio loci Castellensibus stetit. Post hæc Alburquercius fractum ad Elvum militem ducit; integris ferè copiis Badacocium revertitur Molingenius, sarciríque subinde jubet, quas Leganesio ruinas disruptis cuniculis fecerat hostis, quod cùm ei citò subventum esset, propugnaculum brevi, ac facilè restauratum. Hujusmodi pugna Lusitani belli annus sextus excessit.

Tavaræ Marchio deinde obscuro nomine tamen, & quasi per otium iisdem militibus in Lusitaniæ finibus præfuit. Huic post Ilerdanam obsidionem præclara adversus Gallos fama in Catalaunia solutam, rursus altioríque expectatione Marchio Leganesius suffectus est; fefellit tamen egregium Ducem, déque eodem ubique ex recenti fama, plausúque conceptam spem tum pecuniæ, tum commeatus & rerum omnium inopia, ut fame perire nisi milites vellent, rapina, vel furto vivendum esset, & sæpè etiam quod virium, ac vitæ inædia, sitúsque reliquum fecerat, id hostico ferro reddere cogerentur. His accedebat quod in dies senescenti, & aliò sæpè terrarum, & alia etiam ad bella magna ex parte distracto militi, nec ulla reliquias servandi exercitus cura, nec supplementum adhiberetur. Ita porrò usque ad Ducis Bregantii mortem frequentes excursiones, tumultus, & latrocinia potiùs, quàm justas acies hostiles utrinque conatus, & vires exercuere. Id potissimùm accidit, quod ea tempestate, cùm graviùs flagraret in Catalaunia bellum, usu, & labore compertum esset haud integrum utique fore Catholico Regi atrocia duo bella simul

Hispana

Hiſpana inter viſcera ſuſtentare, cùm iſta præſertim, quæ tam intimè ſerperent, carperéntque Hiſpanorum fortunis, & capitibus imminerent. Ad hæc per id tempus populares turbationes, nobiliúmque adverſus plebem diſſidia urbem, & regnum Neapolis convellebant, quod præcipuum Catholico Regi mœrorem, & metum incuſſit de ſumma rerum, ſiquidem tot inter afflicti propè ruinas Imperii, nunc ferè ejuſdem Imperii columen excidio finitimum cernebatur, eóque ſi cecidiſſet, proventu, atque copia defraudabatur ærarium, unde in alias egentes Imperii partes opulentiſſimè influit. Præterea in Belgio, in Inſubria antiquum illud, & ingens adeò nunc ſolito majus exarſerat bellum, ut nulla propemodum eſſet imperii pars, quæ à conſuetis cladibus belli, & ruinarum ſucceſſione, ampliorique terrore vacaret. Hæc eſt planè cauſa tandiù remiſſi, aut intermiſſi potiùs in Luſitania belli. Bregantius autem, cui ſatis, & ſuper id, quod expectare poterat, erat, ſe paci ſtudentem imperturbato regno potiri, eo rerum habitu lætabatur, & quia ipſi à vulneribus belli, ærariíque perfracti ſumptibus reſpiranti hoc modò liceret per otium futuro pro bello reſumere vires.

48. Annum verò currentis ſeculi octavum, & quadrageſimum magna conjurationis in Catholicum Regem moles ſecuta eſt, quæ ſine cauſa quidem exorta, ſtolida quoque mente ſuſcepta, ac deterius exagitata paulò poſt facilè corruens in rerum ſuarum initiis temerè conſpirantes oppreſſit. Princeps hujus conjurationis artifex extitit Carolus Padillia genere Toletanus, cui, etſi nulla tanti obeundi facinoris ratiò, aut injuriæ ſtimulus eſſet quo perſonam læderet Regis, eas tamen iniquas ille ipſe cauſas, cùm aliunde non eſſet locus ab ingenio ejus præcipiti, ac turbido mutuatur. Familia ipſius inter primas Caſtellæ nobilis veteris multum hucuſque ſplendoris, nominiſque remiſit; nam ut præ illuſtribus quibuſdam familiis virtutes quædam aut vitia congenita ſunt, fluxúque ſanguinis propagata, hæc ipſa velut indolis turbulentæ, maximéque ſeditioſæ, & in ſuam regnique perniciem ſæpè numero ſe convertentis, ſemel, & iterùm ab Hiſpanis Regibus eſt dignitate, atque opibus imminuta ſive juſti ſupplicii, ſive tumoris purgandi cauſa. Evenit præſertim atavo Caroli, quâ tempeſtate in Hiſpania Carolus Quintus Cæſar imperabat, vel quod illius ab initio Caſtella dominium ut alienigenæ ſperneret, vel quod aliis, multíſque belli, pacíſque negotiis procul implicitus, ab Hiſpania diutiùs quàm gentis à Principis ore propè pendentis natura, ſeu mos pateretur abeſſet, vel ex utroque ſimul, cùm variis tunc temporis eſſet Caſtella commiſſa diſcordiis, ut quia ille præcipuè ſe turbis immiſcuiſſet, paterna Toleti diruta domo ignominia publica notaretur. Vitam tamen cultúmque morum ſeu ingenii temperamento, ſeu hominis diſciplina domeſticæ labi longè diſſimilem ſumpſit Franciſcus Padillia hujuſce Caroli Pater. Pluribus enim egregiè confectis in bello rebus, tum fide, morúmque ſuorum integritate Mediolanenſis arcis Præfecturam à Rege promeruit. Hîc porrò natus eſt Carolus, qui ubi primùm adolevit pravis moribus, ætatíſque primitiis à ſanis abhorrentibus inſtitutis plurima ſigna, atque infauſta præſagia prodidit ſibi quandoque impendentis exitii, ſcilicet diſcors, inquietum, ambitioſum ingenium, idem facundè vel fallaciter vellet, vel facetè, vel modeſtè, vel procaciter loqui, circuire, moliri per æqua, & iniqua deſtinata perficere, ſimul trucia conſilia, projectam audaciam, ſimulando, diſſimulandóque aptitudinem in illa ætate ferè incredibilem, cujus juvenis indolem in illo jam

jam ætatis pene flore marcentem cùm pavidus animo, sollicitúsque pater aspiceret, si quoquo modo institutio, doctrina, vel consuetudo fortasse corrigere, aut flectere contumaciam naturæ posset, filium optasse dicitur ad mitiora traducere studia; at ille ingenii sui ardore, atque impetu abreptus, statim, ac per ætatem licuit, ad aciem, & arma se contulit. Itaque in Belgio primùm pedestris, equestrisque decora, ac diuturna stipendia Ducis explevit; inde ad Hispaniam posteà profectus, cùm generis splendor, ac simulatio virtutis, quæ in illo maxima fuit, contracta simul in bello merita afflarent, summa cum laude, plausúque in legati equitum munus Catalauno pro bello promotus est. Ibidem ergo merenti, priusquam prope Ilerdam arma conferrent Hispani, Gallíque copiæ, Carolo fortè accidit ut Hispani exercitus Dux Andreas Cantelmus imponeret, ire exploratum hostium adventum, cúmque accederet hostis, parte equitatus quam ille ducebat in ejus latus tranversum incurrere. Quod spreto Ducis imperio, & futilia, & inania quædam causatus cùm efficere Carolus noluisset, ejus scelere Hispanus magna subinde clade pertractus, & fusus, aut captivus abstractus fœdum in modum in illa pugna succubuit, Cantelmúsque vertenti se denique ut solet, adversæque belli fortunæ ferendæ insuetus, squalore, & tristitia ex successu illo infelici confectam paulò post vitam miserè clausit. At planè constabat, non ignavia, non metu aut defectu judicii vim præcepti non capientis, aut causæ imperium interpellantis tantum à Carolo nefas admissum esse. Curiosè verò inquirentibus causam, cùm nova, & occulta, ignaris, quæ ille consilia in animo coqueret, nulla subjiceretur, trito, & vulgari plerisque sermone deceptis sola tum occurrebat invidia, qua videlicet ictus Hispanus vel suo crimine, ac malo publico voluisset victoriæ, laudísque palmam Italico Duci interversam. Posteà verò compertum est, impia illa proditione Carolum sibi, hostibúsque sceleris gratiam fecisse, in eóque nefariè ex tunc prolusisse, quodquod ægro, & affecto animo volutabat. Hoc tantum viri flagitium, graviúsque inflictum reipublicæ vulnus, seu multis per injuriam in Cantelmum conjectis insectationibus obrutum, seu malè omninò dissimulatum, cùm impunitatis illecebra staret, pravo subinde ingenio nequitiam, vires audaciæ, ambitioni flammas adjecit. Proinde militiæ curis plus in quibus periculi, minùs adesset emolumenti prorsus abjectis, aulicísque, ubi fraude grassari potissimùm juvat, assumptis, struere, moliri, ac dici meditata, mentéque discussa per artes componere, atque ad exitum ducere cæpit. Primaria per ipsum hujus machinæ jacta fundamenta fuere, Ludovici Ari primi Regis ministri per insidias, & dolos captare benevolentiam, atque ad arcana expiscanda regiminis, ac si longiùs fortuna favisset, ad publicarum quoque curarum partem suscipiendam in intimam ejus familiaritatem, atque fiduciam obrepere. Ea itaque mente Carolus assentantium, ac servientium gregibus mistus Ari frequenter adire domum, foribus ejus assistere, eum abeuntem, eum revertentem turpe usque ad obsequium suóque genere indignum prosequi, & ut plurimùm verecundus, ac tacitus, neque dare, neque reddere verba solitus, nisi urbanitas illa, sive necessitas expressisset; præterea quicquam prorsus ab Aro à quo omnes omnia petebant ipse minimè petere, ut ita elegantius videretur obsequium, & absque ulla commodi cura gratius. Aro cùm viri nobilitatem, tum insignem belli virtutem nosset, ea ficta quoque modestia, & venerationis cultúsque dulcedine

capto illabi paulatim, & crescere posteà cæpit in animo exorta erga Carolum inclinatio, quæ gradatim, ut fieri natura, & consuetudine solet, intensa eousque posteà recaluit, ut illum jam Arus inter amicos, & maximè fidos complecteretur. Ita igitur Carolo in Ari nunc sinum immisso cùm majores patientia, & industria difficultates absorbuisset, planiora quæque deinceps ad rem propositam patuere, nimirum adeò partam augere benevolentiam, intendere officia, explicatis propiùs animi dotibus existimationem apud illum, & fidem magis quotidie producere, ut arduo, & fiduciario cuique obeundo negotio ipsum omninò Arus ingenii solertia, atque animi magnitudine parem censeret. Sub idem ferè tempus evenit, ut clam de pace cum Gallo ageretur in cujus habendæ confictam subdolè spem ex longo intervallo Pontifex Innocentius Hispanos, ut his humanioribus uteretur adduxerat. Tum verò cum impigro, erudito, sagaci opus esset ad rem peragendam ministro, inter multos qui illam navare operam postulabant, Carolum Padilliam, Lutetiam, ut aptiorem officio, mittendum elegit Arus, ut apud Cardinalem Mazarinum, qui rerum arbiter erat, ope, & consilio Legato Pontificis præsto esset, & hic aulæ Catholicæ, ille verò Pontificiæ auctoritate, atque gratia vehementius uterque pacis negotium urgerent. Cæterùm spe vana pacis Hispanos cùm pasceret Innocentius, Gallus cum Papa colluderet, nimis urgere concordiam vereretur Hispanus, ne interiores fortassè plagas ut imbecillior, pacísque indigus enudaret, diutiùs extracta, atque elusa post tandem eversa res est. Intereà secretò cùm hoc Lutetiæ negotium, spésque pacis incerta penderet facta Carolo copia est, ea ipsa quam prętextu non causa adornabat Ari mandato in Galliam profectione plura tanquam fido explorandi, & quæ occulto censebat opportuna consilio ex voto ordiendi, machinandíque. Roderico Silva Duce Ixarensi uno omnium familiarissimè eo tempore Carolus utebatur. Erat ille Hispaniæ magnatum nemini propè secundus tum clientelis, & copiis in Aragonia, in Castella, in Lusitania longè latæque diffusis maximè potens, tum etiam occultas, & acres cum Aro simultates gerebat, quod ipsum fraude, & invidia retractum à gratia, atque assuetudine Regis quanquam genere, atque virtutibus animi, quemadmodum ipse dicebat, credíque de se volebat, cuivis muneri suffecturum, torpere otio, nihílque reipublicæ Arus pateretur attingere; malè animatus, atque intimè offensus prætereà Catholico Regi peculiari, abditáque de causa idem erat Dux Rodericus; nam cùm semel Regi proposuisset, Habere se nempè domi famulum quemdam origine Lusitanum rapidi, aut lenti cujuscumque veneni conficiendi artificem admirabilem, eumdémque promptum ingenio, versutum, & agilem hominem, Bregantióque de medio tollendo maximè aptum; porrò autem à se donis istum illectum, uberioribúsque promissis inflatum rem capessere spopondisse, Regísque si id probaretur, eumdem, ut promisisset, fideliter præstiturum, tunc aversatus facinus Rex, vultúque rubescens, ac torvus alium alio interjecto sermonem abrupit. Quam sanè rem Ixarensis non insitæ Regi clementiæ non morum ejus integritati, at diffidentiæ potiùs, clausóque ingrato homini pectori haud recto quidem judicio, sed livore quodam animi attribuit, in eo ipso tum falsò ratus contraria, ac secum pugnantia ostendere Regem, quem scilicet perduellem notasset, alienique regni raptorem, & Hispaniæ facem, ac pestem comploravisset, jam minimè eumdem existimare omni genere exitii, omnium

nium suppliciorum,& cruciatuum horrore dignum. Intellexerat etiam pro sui ingenii duntaxat indole Dux Regem nullum in terra esse, qui fas, & conscientiæ pondus, & fidem præ imperii rationibus duceret, aut qui non fraude, & insidiis quando rectà non posset in re perutili grassaretur. Quid rei illi porrò tentandæ saltem obstabat? num Bregantii periculum? num sceleris turpido? num si res bene Tyranni, si secus ea cecidisset, vili jactura corporis? an non ad regni receptionem tantum, quod nunc in bello Hispanæ sternitur pubis, tantúmque sanguinis profluit, unius ejúsque nefarii, contumacísque clientis redimere interitu satius fuerit? vel in his fortasse scrupulis modò hæsitat Rex, cùm alia monstra, alios scopulos intrepidus voret, ac transeat? Illud nimirum in causa fuisse, quod ex longo intervallo provisum Ari artibus fuerit, ut regii jam animi affectione corrupta, haud hærere consilium posset, cùm suspecta fides accederet. Hisce molestiis, atque edacibus animi curis quas nimia de se existimatio, ac dolor injuriæ opinione longè minoris accenderat, Ixarensis suprà modum exacerbatus Padilliæ persæpè, ut intimo imprimis amico mœrorem suũ impertiri solebat,cum eo fundere questus, aggerere minas velut omnia hostilia, atque in Regem infesta, si occasio quandóque daretur ausurus. Hoc animo imbutum, tanta fiducia sibi devinctum, adeóque in rem sua spontè incitatum, ac pronum cùm videret Carolus Ixarensem, & necessarium præterea duceret,è magnatum numero aliquem interesse, qui auctoritate, splendore, & copiis conjurationis spem, atque vim sustineret, illi tandem consilium aperuit, ejúsque sententiam, & opem efflagitavit. Dux nihil facinoris novitate commotus, aut fœda tunc primùm ejus proposita oculis sceleris imagine territus, tum fronte, tum animo inverecundus, ac mirè lætus professus est statim, & fidem Carolo obstrinxit, conjurationis se Principem fore, in eámque totis se viribus, atque opibus enixurum. In partes subinde, & perfacilè utroque hortatore adscitus est Petrus Silva Vegensis & ipse Marchio Padilliæ per amicitiam, Duci verò Ixarensi per necessitudinem junctus, & hic quidem non tam nequitia, & morum ejus improbitate, quàm animi levitate, ac vecordia provectus instar eorum, qui moribus fluxi, enerves, ac faciles, perinde ad honesta, atque inhonesta trahi sociorum impetu patiuntur, ac dispari sorte cùm malè res accidisset promiscua sibi pericula, ac detrimenta faciunt, cùm autem prosperè, inæqualem fructum periculorum. Series conjurationis hujusmodi fuit. Hispaniæ sibi regna dividerent, quarum pars, scilicet Catalaunia, & Navarra in ditionem Galliæ Regis accederet, siquidem is jam Catalauniæ possessionem, & jus in Navarram obtenderet. Scissa in hunc modum prætereà suísque distracta, atque imminuta regnis Hispania, majori quidem deinceps felicitate, sublata jam æmula, Galliæ conatus, & vires auxisset. Aragoniam arriperet sibi Dux Ixarensis ubi opes, & illustris erat illi familiæ nomen & decora quoque cognatio, regnúmque, cui & prisci, unicíque majestas,& gloria Regis nondum memoria deciderat, nec omninò friguerat amor, rebus fortasse novis non dissensurum. In Castellam Bregantius statim invaderet, útque juris aliqua species odium Tyranni, atque execrabile nomen velleret, tum vi, sive dolo Rex Philippus occideretur, rapta subinde Maria Teresa regia illa, ac nobilis Virgo transferretur in Lusitaniam, ibíque Alfonso Bregantii maximo natu filio nuberet, cúmque parente Rege sine mascula prole cæso, eo tempore ad ipsam profectò Teresiam

resiam Castellæ hæreditas pertineret, duo ita jure connexa regna ad summam Bregantii familiæ amplitudinem, & imperii securitatem eo devolvenda consilio erant. Hæc inter eos ut erant secreto collata sese obtulit Carolus ad Mazarinum per velamen tractandæ cum illo pacis in Galliam deferre, quò erat, ut ipse falsò credebat, celeriter profecturus, re posteà confecta, eumdem cum armis ad Aragoniam venturum, atróxque inde bellum pro pace laturum, eo ipso inter acies, & arma seu Duce uti Galli, seu milite vellent. Intereà Dux Ixarensis in Aragonia gentiles suos teneat, clientes veteres foveat, novos, quos posset, acquirat, donis, promissis rerúmque novarum illecebris cautè sollicitet hominum fidem, omnia sic ibi constituat, ut conserendæ cùm manus essent non minùs ab exteris Aragonia, quàm domesticis hostibus oppugnetur. Ex parte verò Gallorum, illi minimè videbantur rem propositam neglecturi, cùm mos antiquus Principibus sit ne dum alienorum conspiratorum promissa recipere, sed legere quoque vestigia, & placidas etiam ipsos à longè turbare aquas, ut inter exteras turbas alicujus semper utilitatis participes, omninò periculi exortes, externísque discordiis tum regnorum suorum pacem, tum incrementa domestica metientes. Hæc etiam naturæ vitio communia Principibus studia intendere Gallis præsertim innatam in operando celeritatem, & vim illam igneam ingenii tam in copia, quàm rerum inopia, tam in bello, quàm otio impatienter semper ebullientem. Auxerat insuper conjuratis rei agendæ alacritatem, & spem, à prole virili regia tunc inspecta Philippi domus, quæ Imperio succederet, vacua. Ideò enim & subditos quasi Regis ludibrium, & spes novæ, ac rerum novarum cupido, & qui futurum sibi quærebant, aut divinabant Regem sollicitudo perinde inquietos, ut quietos cæperat homines, eóque tandem ambitionis ille furor prolapsus est, ut tantæ rerum conversionis, quæ nulla sanè absque populi afflatu, aut summè perniciosa ejus auctoribus extitisset, jacerent tunc fundamenta in actione minimè populari, qualis profectò fuisset pii, insontis, adamatíque maximè Regis immanis, & barbara facta cædes, nec satis quoque nervorum esset, unde metus incussus explere cætera posset; siquidem Ixaræ Ducis non ex clientelæ, atque opes in Aragonia florebant, quæ tantæ sustinendæ moli sufficere viderentur, pertenues undique vires erant, numerus hominum imminutus, nec minus ad opus lacerti, quàm hominum capita flaccescebant. Ex composito tamen sic institutus conjurationis ordo pergebat. Erat Lutetiæ Parisiorum Gallus quidam Mazarino familiaris, inter quem, & Carolum Padilliam vetus in Belgio, & casu contracta intercesserat amicitia, Carolus enim Gallum jure belli captivum cùm secum benignè tractatum haberet, egregia tandem munificentia, & comitatis illecebris captum clam sine pretio dimisit. Hunc cautè nunc admonere per litteras placuit ea ipse de re ut scilicet orta, ut consulta, ut artificio composita erat, quò statim Lutetiæ Cardinalem Mazarinum instrueret, ac si aliquo fortè ante Caroli ad Galliam profectionem ibi consulto, aut maturato opus esset, ille satis edoctus in tempore præveniret. In Lusitaniam deinde ubi summa negotii, amplióque spes erat, & ubi præsertim communes ob rationes, propensionésque conspirantium amor, ardórque calebat, consilia conversa sunt. Hunc igitur Carolus pro Bregantio apud Arum dolum intendit. Bregantii speculator quidam occultus in aula Catholica versabatur genere Lusitanus, cui Dominico Capralio nomen

men erat, & cui etiam intimè Carolum & diutina consuetudo, & nefaria consilia, & morum similitudo contraxerat. Hunc hominem Aro Carolus apposuerat rerum in Lusitania accidentium adulterinum exploratorem, cùm verus esset Bregantii, ísque dum per ambages versipellis in morem ludificat Arum, in illius quoque familiaritatem per occasionem intrusus, & majora quotidie scrutatus arcana, omnia ad Bregatium secretas per epistolas transmittebat. Ita sensim componi, ducíque cùm subtilis cæpisset dolus, fingit, eodem Carolo assentiente, Capralius, quòd certior ipse paulò ante factus ab Lusitania esset, moliri, multáque struere Bregantium, ut surriperet Gades insidiis, esséque intus rei conscios externos quosdam negotiatores auro à Bregantio corruptos, brevíque hoc consilio accessuros ad urbem hostes, ac si minùs procederet dolus, vi quoque eum adjuvare paratos. Præoccupanda esse quidem impia, & fallacia consilia Tyranni ne alia ex alia petatur ruina, cladésque & semel exortum in novo Castellæ angulo incendium, propinqua, & remota serpendo simul exhauriat. Hæc audita repentè res Aro ingentem curam incussit, cùm Gades sint in Hispania celebre rerum venalium emporium, totiúsque Europæ, atque Asiæ maritimus aditus, tum ex advenarum ibi colluvione pecuniam duntaxat, lucrúmque quærentium proditionis auro petitæ facilitas videretur affictam suspicionem intendere. Re itaque sæpè cum Carolo tanquam ex animo amico longa, ac secreta oratione jactata, & pro afferendo quoque remedio diligenter excussa, Ludovicus denique Arus, ut idem senserat Carolus, mittere Gades Capralium decrevit, ut ibi pecuniis, regiísque mandatis, quibus satis esset expletus, prospiceret, caverétque ne nobilis urbs, atque portus per hostium insidias collaberetur. Cæterùm hujus tota negotii captioso quodam ambitu, & ordine machina versabatur, ex quo Capralius, Carolúsque Padillia fraudulenter Bregantium introducere Gades quærebāt, Arúsque fallaci errore deceptus, se ipse inscienter præbebat alienæ perfidiæ ministrum. Jámque Capralius cum hoc temerè sibi commisso munere Gades pervenerat, ibíque pecuniam, quam ad fraudem cavendam acceperat, ad eam per cuniculos inferendam effuderat. Libratis itaque rebus, cùm scilicet Carolus apud Mazarinum Lutetiæ, & per Capralium in Lusitania, atque Gadibus conjurationis secreta negotia proveheret, moras tamen rei ad ultimum perducendæ nectebat gravissima difficultas, spes nempè tunc agitatæ cum Gallo pacis ambigua, seu longiùs fortassè, quàm structarum clam rerum contexus in animo cupido pateretur extracta, quapropter cùm ferè inextricabilis Aro illius tractationis exitus videretur, ideóque Caroli ad Galliam discessus inutilis, acciderat etiam, ut fundamento, quò niterentur, everso in irritum omnia partium conamina ruerent. Proinde aut rerum exitum expectare oportebat, aut alio modo conjurationem ordiri. His curis sollicitis, incertísque quid per id tempus consilii potissimùm caperent, fortè contigit, ut Joannes Padillia Caroli frater, qui Mediolani ea tempestate degebat, à Catholico Rege tunc civitatis Vercellensis Præfectus renunciaretur. Summa hoc lætitia conjuratos affecit perutile sibi fore censentes si in tenues, & imbecilles quas modo partes habebant, transiret vir militaris, ingenio, manúque promptus, & genere clarus, quíque pignus habebat in subalpinis, quo allicere spe, metúque tenere Sabaudiæ Ducem, & per eum ipsi fœdere annexum Galliæ Regem inflectere potuisset. Arbitrio enim, & robore Galli vim omnem, & pondus præsertim conjurationis innixũ esse putabant, idcircò

maximè

maximè laborabāt, & ſeipſo, & Sabaudii quoque ſtimulis incitatum in illam vehementius incumbere Gallum. Anxius itaque Carolus, cupidúſque in ſceleris ſocietatem, bellíque quod parabatur ſubſidium, ac robur Joannem etiam fratrem addendi, utque ſimul ex variis Imperii partibus, diverſiſque in illam conſiliis incluſis, miſtíſque Principibus conſtituta coaleſceret conſpiratio, dum Comes Aſſentarius Mantua Carpetana belli cauſa Mediolanum tranſiturus excederet, clauſas ipſi Comiti litteras, Joanníque Padilliæ fratri Mediolani reddendas dedit, quarum ſententia, ad morum & animi ejus effigiem in hunc modum deſcripta erat. *Primùm turbulentorum hominum vitio inverſa, triſtia, ruinoſa & perdita paſſim omnia ingenii ſui fuligine contuentium, aut ita contortè credi volentium deflebat Hiſpani Imperii calamitates, at fœdiores ſubinde malorum clades, & peſtes, is niſi ærumnarum aliquo pacto curſus inhiberetur, eſſe abſque dubio idipſum funditus everſuras comminabatur, séque in primis idcircò ſollicitum, & cum eodem velut complexum Imperio, quando hujus modò labentis virium omnium conatu ſuccurrere excidio minimè poſſet, ejuſdem ruinæ ſeſe tandem comitem præbiturum. Neque tantum profectò oneris ſe per levitatem ingenii, aut ambitionis, aut divitiarum acquirendarum illecebras ſuſcepiſſe, nec quia vir ipſe genere, belli decore clarus, emeritæque militiæ à præmiis ab honoribus pulſus cum egeſtate, ac pene dedecore hinc vitam afflictam duceret, verum ad patriæ communis ſalutem; Hiſpaníque tuendi nominis dignitatem, quæ longè deterrimi in illa ætate miniſtri intoleranda ſuperbia, inexplebili avaritia, omníque criminis genere interitum, aut ſervitutem præmolientes Imperio truculentiſſimè lacerarent. Summo ergo labore, atque induſtria, ut nonnihil effugii, velut æquè ſibi, ac reipublicæ providus à malis impendentibus quæreret, cum Luſitano, Gallóque idoneos per viros eo tempore trahere ſe clandeſtina conſilia, ea ſingulis pollicentem quæ propter cum omnium ingeniis, & ſtudiis accommodata promiſſorum eſca munerum ſit, tota ſingulis ſuſtinenda conjuratio propoſita videatur. Neque ex eo porrò, quod ita contrahere, aut in partes ſuccidere videretur Imperium, minùs ſe illi, ac nomini Hiſpano, quàm ſi in eodem, quo tum ſic fluctuaret, ſtatu relinqueret, profuturum; utilius enim, atque optatiùs utique eſſe, imminutum, ſed diuturnum, ac ſtabile Imperium, quàm vaſtum habere, ſed caducum, & imbecillum, & ſua quoque vaſtitate laborans, ſimul etiam ægram, ac propè depoſitam reipublicæ avellere partem, quàm ſuis ulceribus derelictam, ſanie, tabóque influenti corrumpendam omninò ſinere. Ad hæc cum ea rerum, & in pejus certè mutatio inevitabilis tandem reipublicæ ſit, præſtare quoque eas in tempore commoveri, iiſque fluctibus immiſceri æquè periculi, ac præmii participem, quàm otio, & inertia ſopitum ab aliorum arbitrio, & fortunæ quoque ludibrio ſuſpenſas rationes habere, ac pejora quotidie metuere. Pro his rebus conficiendis adeſſe in partibus ſibi graviſſimum virum origine, fama, copiis, incorrupto judicio excellentem Ixaræ nempè Ducem, cohærere illi quoque Marchionem Vegenſem, & Dominicum Capralium Luſitanum, qui multa in eo regno ſua auctoritate, atque gratia, majora in Caſtella ſuo ingenio, & artibus volveret. Tempore autem appoſito, cùm factio, Dux factionis, tumultus, & cauſa tumultus, ſpes, réſque novæ, & turbida omnia manifeſtentur, magnam profectò, & meliorum hominum vim confluxuram, qui tunc hærentes, & alius alium expectantes, non otii, aut officii gratia, ſed infelicis duntaxat exitus metu à libertate recuperanda deterrerentur; eò enim uſque in Caſtella exceſſiſſe procerum inter ſe ſimultates, adminiſtrorum diſſidia, magiſtratuum rapacitatem, fœnerantium ingluviem, ſimul oppreſſi, jacentis, afflicti populi lachrimas, ac lamentabiles voces, ut odio, atque horrore præſentium, nemo ſit qui rebus aliquando commotis ex hoc tacito domi bello aut impura quadam tranquillitate, ubi latrones*

trones pinguent, ubi imperăt stulti, ubi tumĕt ambitiosi, omnia in melius mutatū iri minimè speret. Cæterùm magni quidē momenti id sibi facinoris capessĕtibus fore, si ipsorū fortassè conjuratorum arbitrio Pedemontanæ urbis, cujus nuper ad Ioannem translatum esset à Rege Philippo regimen, accessisset, siquidem certior per ipsam Gallis inhiantibus præda, & tenacia atque solida hoc negotiū ingredientibus præberentur initia. Daret operam ergo Ioannes irrepere sensim in animos militum, eos obsequentes, & pronos reddere sibi, ita capere blandimentis, & laqueis munerum irretire, ut cùm res postularet tutò urbem ipsorum nutu liceret Sabaudio, vel Gallo prodere. Levia quidem pericula esse, spes amplas, ingentia præmia conspirantibus posita, & super hæc nationis, patriæque labantis studium, & coactam quamvis seram ipsam medelam acriùs debere nobilium animos inflammare. Hæc Caroli ad fratrem longioris epistolæ summa erat. Porrò autem in eo litterarum excursu, adeò implicatus, & varius sibi ipse repugnans & jam se felicem, jam infelicem ostendens metus, spes, mœrorem, lætitiam, quæstus, & vota miscebat Carolus, ut exagitatæ planè conscientiæ tumultum, & altius hærentia in pectore vulnera denudaret, & tragicum etiam illo auctore, illo Duce, eo litterarum exemplo colligeretur malè, ac stultè suscepti talis operis vaticinium. Has Carolus litteras, ut Ioanni Padilliæ fratri redderet Mediolani, summo studio commendaverat Assentario. Duplici autem errore hìc obcæcata scelere mente lapsus est Carolus, primo quia non obscuris, & falsis, ut fieri etiam in rebus minus gravibus solet, characteribus usus scripsit epistolam, altero, quia latori ad fratrem Mediolani reddendam adeò illam, & sæpè, & acriter inculcavit jam officium in causa, jam fidem ab ipso reposcens, ut ex eo præsertim, quod ita ille premeret, quid tanti momenti in his litteris latuisset, explorandi mentem, & curam Assentario simul injecerit. Ipse mox Assentarius Mantua Carpetana profectus Alicantem, expeditæ ubi naves propitios ad Italiam afflatus, quibus vela citò committerent, expectantes in ancoris erant, inde protinus transmissurus accessit. Cæterùm, ut ex connexis, ac superiùs præcedentibus causis semel provisum fuerat, serus ejusdem Comitis ad Alicantem adventus solvisse jam naves eo tempore offendit. Solitudinis igitur illi in ora ferè deserta, atque otii levamenta quærenti, dum cunctatur, ac moras ducit novi nempè itineris instruendi, pro tempore contigit, ut olim ex litteris, & quo sibi conatu commissæ fuerant mente perceptam, cùm vacaret jam animo, suspicionē excutere vellet. Solvit itaque litteras, propè attonitus legit, suis vix ipse credens versiculos singulos repetentibus oculis, & simul admiratione, simul horrore perfusum cùm affluentes animi curæ ancipitem hominem traherent, utrum virulentas scinderet litteras, an præmium insigne ex delato confestim scelere peteret, utilius tandem, honestiúsque idem consilium hominē vicit, eásq; ita solutas epistolas Assentarius statim ad Arum Mantuam Carpetanam remisit. Hæc ubi comperit Arus dolens, freménsque & Carolo, & sibi maximè iratus, quod se nimis fidentē, & facilem dolo circumveniri nefario ab homine passus esset, ultione flagrabat; tamen cùm Ixaræ Dux eo quoque crimine teneretur, sibíque molestiæ, & oneri pariter tum castigatio, tum optimatis impunitas esset, nihil ipse inciperet voluit, priusquam consuleret Regem. Hoc itaque statim convento, apertísque conjurationis indiciis, & manifestis per litteras notis, Rex obortis præ amaritudine lachrimis, fertur dixisse: Quid porrò tam ego iniquè, tam insolenter de Duce Ixarensi meritus sum, ut contra me sponte vellet tantum flagitium admittere. Status deinde Senatus judicio ob plurimos, qui reo ibi Duci assidebant,

jure cognationis obſtrictos, ſuſpecto Catholico Regi, idem è ſinu ſuo atroci ea de re cōſulturos accerſit Ludovicum Arum, Comitem Caſtrilliū, atque è ſecretis Conſilii Status Ferdinandū Conteram. Hos ſimul cùm interceptæ epiſtolæ capita excurrerēt, eorúmque momenta librarent, gravior propterea ſollicitudo perculerat, ne altiores fortaſsè, quàm præ ſe ferret, ea conjuratio radices fixerit. Nam prope incredibile exiſtimabant Ixaræ Ducem nobilitate ſpectatum, uberem copiis, ætate vergentem, incorrupto judicio, mente integra voluiſſe pericula, ſpes ſuas, rationes, ac ſuæ dignitatis ſplendorem cum paucorum inopia, ac ſordibus commiſcere. Plus autem Luſitani ab inſidiis, quàm ab opibus Galli his, qui trepidè modò rem conſultabant, metus inceſſerat. Gallus enim longinquitate ſitus, perpetua utriuſque gentis animorum contentione, arte bellíque fortuna ſæpiùs expertis,eas eſſet Hiſpanis vires, & nervos oppoſiturus quas aliàs frangere Hiſpanus, aliàs æquare mutuis cladibus conſueviſſet. Atqui Bregantius ſuo ipſe auſpicio,ac nomine Hiſpanus, intra viſcera hoſtis, & dolis non minùs, quàm armis infeſtus, tum ſanguine gentilitio multis,claríſque Caſtellæ familiis immiſtus, ſi invaleſceret conjuratio, acriùs bellum ut inteſtinum quo quidem celeriùs regna concuſſa labuntur, excitare facilè potuiſſet. Bregantius prætereà ſpe, at ſumptibus major Gallus in cauſam applicuiſſet; hunc animorū vim oporteret, illum corporum expugnare; Gallo etiam bona qualis inter exteros lubrica, firmior, conſtantiórque Bregantio, eáque melior ſuos inter Hiſpanos fortuna accidiſſet. His, & ſimilibus rebus longa conſultatione diſcuſſis, inter omnes tandem convenit, conjurationis modò compertos per interceptas litteras homines rapi confeſtim in vincula, ex quorum poſteà confeſſione per vim tormentorum expreſſa, quæ prudentiùs deinceps agenda eſſent, rationem, ac tempus admoniturū. At Dux Ixarenſis non ſtatim cum aliis comprehenderetur, ſed relicto viro Principi ſpatio aut fuga, aut tempeſtiva confeſſione, aut aliquo alio,ultro ſi vellet, de ſe ſtatuendi, inter hæc animi fortè conſcii, patente jam ſcelere, impulſus, & impetus experiri. Verùm enim verò ſua ipſe ſponte ſi longè exulatum elapſus eſſet, jam per ejus abſentiā Hiſpaniam exoneraſſet, à fuga verò retractus per clariora deprehenſa veſtigia ſceleris,popularius, ut palam, & graviter ſonti conſtitueret ſibi ſupplicium, voluntariè tandem crimen confeſſus, Regíque ſupplex per pœnitentiæ ſuffugium addictus,ſeu clementiæ, ſeu terroris exemplo cùm eo uti idem Rex voluiſſet,jam ſuæ vitæ,necíſque arbitrium in ejus manibus collocaſſet. Decere propterea, accelerato in alios abjectioris quidem notæ judicio, cunctatiùs primario cum viro procedi, ſive id decori perſonæ regiæ, ſive familiæ in qua reus emineret, concederetur, vel ſaltem, ut planè conſtet, quantum Rex animo ſubſit à cædibus caſto, & à magnatum præcipuè fundendo ſanguine averſo; præſertim quando hæc mora aliunde non ſit obnoxia,& aliter quoque juvet,ne aliorum reorum videretur cum Ixarenſi conjuncta cauſa (quæ ratio maximè vicit) vinculorum disjunctione, ac temporis intervallo omnia ſecreta rimantis, odorantíſque judicio plebis illudere. Secundum hanc ſententiam Carolus Padillia, Vegæque Comes,qui Mantuæ Carpetanæ tunc habitabant ſtatim comprehenſi, & in vincula impacti ſunt; ſevera quoque, & celeria Regis mandata Mediolanū, Gadéſque tranſmiſſa, ut hîc Capralius, illic Joannes Padillia, uterque comprehenſus Mantuā Carpetanam aſportaretur. Triduò poſt ex metu conſcientiæ, & conſciorum inſpecta calamitate cùm nihil ipſe moviſſet Dux Ixaræ captus, atque in arce Santurcaſſenſi, quæ haud

procul ab aula jacet, graviori custodia restrictus est. Et quidem initio hujus rei causam nescientibus aulicis varios rei novitas vultus, variósque passim rumores, & in areis, ac triviis hominum circulos peperit. Repentè tamen in arctam tacita causa custodiã Principem virum injectum esse considerantes, atrocem subesse rem plerique conjiciebant. Causa igitur constituta, tres è Castellæ Senatu integritate, ac doctrina egregii selecti Judices, dum acta conficere, vel ipsa confecta discutere curant per editos testes, & codicillos qui in domesticis Caroli scriniis conservabantur, accipiunt, frequenter consultos à Carolo mathematicos esse de Imperii mutatione, de vita Regis, de ipsius Padilliæ fortunæ conversione, & temeraria quadam fœlicitate an meditata ex voto ejus cessura fuissent, scilicet aliis hominibus sceptra dare, aliis auferre, pro sua libidine, ac nutu figere posse in Hispania, ac refigere leges, hos elevare, hos deprimere, hos perdere proceres, totum Hispanum vertere Imperium, & his, qui in ejus essent partibus nundinari, & alias hujusmodi ineptias, ac nugas propè puerorũ, quas venales, stultíque Astrologi per aulæ perniciem, ac pestẽ, artísque sublimis injuriam sordidè nutriunt. Ad hæc alba quædam manu Regis subscripta, quæ ob pacis in Gallia conferenda negotia Carolo ab Aro folia cõmissa fuerant, illum nefariè, & impiè constituisse, ea ipsa falsis corrupta notis ad oppidorum, & arcium in Gallæcia Gubernatores summittere, ut illa interciperet Lusitanus, qua tempestate apud Gades Capralius proditionem maritimi sinus pro Bregantio sollicitabat, atque ita hinc fraudibus strato per Gallæciam accessu, hinc opportuno subjecto portu, terra, maríque tutò Bregantius in Castellam irrumperet. Constitit etiam Judicibus ex lege rem inquirentibus, multis ante diebus, quàm in vincula Carolus raperetur, præcepisse cuidam ex fidis, ac veteribus famulis, ac sæpè inculcasse, si eumdem fortaßè aliquando vidisset carcere, aut fuga, aut interitu, aut quavis alia calamitate sublatum, ut illas statim combureret litteras, quod intus revera tumultuantis, suóque scelere tactæ, agitatæque conscientiæ manifesta, atque certa expromebat indicia. Hæc omnia, quo ordine illuxerant, cùm in acta relata essent, citatur illicò reus, & plana, atque simplex tormentorum terrore secluso prima de more interrogatio procedit. Is tum à se non negavit ad fratrem, quæ jam paterent, conscriptas epistolas esse; eas tamen fictas, & commentitias, & ingenii ardore conflatas, ut ab infructuosa, gravíque militia astu vel utili abduceret fratrem, asseruit. Simulata quoque proditionis consilia sese de industria Capralio jactasse, quò illo fidem hominis artificio, quam esse ancipitem suspectabat, probatam haberet, nihil enim magis appositum explorandæ fidei hominum esse, quàm ingenuæ opponere fictam, & vera mendaciis eruere. Ducem verò Ixarensem non seriò, non studiosè, at risus profectò lusúsque gratia Aragoniæ persæpè Regem perfunctoriè prolatum esse, quemadmodum enim Arus quidam velut Rex ascititius totius Hispaniæ gubernacula prehenderat, sic Aragoniæ partẽ assumptam addicere sibi Ixaræ Dux potuisset. Verùm cùm testimonia deinde, & aliæ collatæ litteræ, atque indicia & causæ argumenta compararentur, non rectè cohærere confessio, nec ejus ratio, aut oratio satis constare Judicibus videbatur. Admoventur ergo tormenta, quibus cùm crudeliùs Carolus urgeretur, & cùm retorquerent incussi mẽbra funiculi, & intus equulei cuspis affixa profluenti sanguine coxas, & crura, pedésque compleret, nec longè inde positus torreret insuper ignis, doloris acerbitate, & plagarum ardore coactus planè tandem confessus est in Regem intentam necem, & regiæ virginis raptum, & per

per eum Ixarensem ad Aragoniæ invasionem impulsum; clandestina quoque consilia, & nefaria admodum tentamẽta cum Lusitano, cum Gallo, in Imperii perniciem suscepta. Quæ prætereà flagitiosè, quæ impiè, quæ spurcè ipse in toto vitæ curriculo egisset vi tormentorum etiam elicita promit. Hoc quoque fassi inter tormenta sunt Marchio Vegensis, atque Capralius, qui Gadibus vinctus Mantuam Carpetanam adductus fuerat, & post cruciatus ratũ etiam de more habuere. Sic explicata penitùs causa, ac de jure confecta in omnes ut reos majestatis capitale supplicium sancitum est. Ea porrò sententia Carolo declarata, & quàm citò exigenda cum pœna proposita esset, horribili facie quanquam homini mors impenderet, ac propè hæreret jugulo cultrum, formidine tamen intactus, atque integri spiritus nullum turbati, aut abjecti, aut quoquomodo mutati animi signum eo tempore protulit. Inde cùm ad supplicii locum deductus esset, eodẽ utique vultu, animíque rigore, atque habitu corporis quàm in æqua fortuna gesserat, ferale pegma, tanquam scenam ludicram subit. Ibi paulisper funereo cum habitu stans, nec ore, nec gestu, nec anhelitu quoque pavidè, aut mœstè quidquam ostendens, postquam ad immissam, quæ spectaculo aderat, hominum multitudinem, serenos, & graves circumtulit oculos, placidè se composuit extremo carnificis ictui, atque animo tandem interritus jugulatur. Pari deinde supplicio, sed non eodem vigore, animíque constantia Petrus Silva Marchio Vegensis extinguitur. Dominici Capralii Lusitani, quia jam fato in custodia, corporis, animíque ægritudine fractus concesserat, memoria, atque imago publicæ ignominiæ, ac perpetuæ contumeliæ dãnata est. Hic autem Catholici Regis memorabile quidem pietatis exemplum non prætermiserim, priusquam enim in reos confessos scelerísque convictos sententia Judicum emanaret, ipsius ad eosdem Judices manu exaratos misit Rex codicillos imperiosè rogãs, ac suppliciter jubens, ut cunctatiùs, & æquiùs in ista quàm in alia ulla causa hominum crimina tractarentur, ne assentatio fortasse, néve nimia populi affectio, rumórque diffusus, neu quia pars ut læsa majestas descenderet in judicium, reos hoc obrueret, aut aliquo pacto præsidio legitimo juris officeret. Sese quidem ut hominem parcere sontibus constantissima voluntate, de Rege, & quod ad causam publicam spectavisset ipsi incorruptè, & attentissimè judicarent. Jussit insuper Rex Catholicus magnam pecuniæ vim viris, fœminísque religiosis per municipii templa distribui, ut ii afflatum, ac mentem à Deo pro Judicibus, qui propediem laturi sententiam erant, orarent, judicio integerrimo dignam; exacto verò supplicio pro eorum animarum suffragio ampliora quidem largitus est.

His rebus ita confectis studiosius deinde Ixaræ Ducis causa versari Judicibus cæpta est; moles quippe cognitionis propinquos Ducis tangebat, & Hispaniæ magnates reliquos non minùs ingenio, quàm opibus tumidos, ad quorum amplissimum ordinem erat, & Dux inter primos adscriptus, éstque prætereà in more jampridem magnatibus positum, ut quos ambitus passim, Regis quæsita gratia, & sua cuique utilitas distrahit, eosdem illata uni eorum injuria ad ultionem copulet, illigétque. Itaque Dux requisitus cùm à Judicibus esset de interceptis epistolis, de damnatorum confessione, atque aliis indiciis quæ ex causæ agitatione profluxerant, se quidem, inquit ingenuè cum Gallis pro pace ineunda sensisse, & cum Capralio quoque pro Gadibus quam urbem, & portum appetere insidiis Brigantium pro certo constabat, tuendis. Carolum verò Padilliam ea occasione, eo apto reipublicæ tempore in ejusdem

familiaritatem illapsum, ut talia Regis negotia Ari mandato curantem, séque ideò facillimè potuisse eodē, quo Arus, errore per versipellis malitiam decipi. Simpliciùs se tamen fateri, semel se tantum, & casu ex ore Caroli audisse conflatas in caput Regis insidias, sed auctore sublato. Cæterùm nec rerū unquam ordinem comperisse, nec auctorem esse Carolum suspectasse, cùm ne homini quidem in ore rubor ad tam atrocia, & sceleris plena verba suffunderetur. Hoc colloquio dirempto cùm anxiùs animo volutaret, liceret propterea sibi necne hujusmodi indicium & indicis nomen Judicio denunciare quandoquidē levis, aut fallax cùm id temerè detulisset, suspectus cū siluisset, videri fortaßè Judicibus poterat; ideóq; sive rem tegeret, sive detegeret ancipiti sensu, metúque periculi afflictum, in diversúmque trahentibus hominem curis omninò jactatum, spectabilis vitæ & quæ fanaticum, reíque futuræ providum habere spiritum dicebatur, monialem tādem consuluisse, & fœminam respondisse, is siquidem fidei obligandæ pignus in tanti ponderis causa nullum haberet, & rem illam propterea esset aut temerè delaturus, aut cum periculo taciturus, in eo rerum discrimine implicito, & curis utrinque propè æqualibus torto satius fore videri, nihil humanitus providentem sese, ac totam penitus causam soli Numini addicere. De reorum consciorúmque testatione quæ ipsum intra, & extra tormenta initæ in Regem conjurationis crimine afflaverat, præter turpitudinem vitæ ac lutulentam natalium, & morum conditionem cum æterna, ac publica infamia conjunctam quæ illorum per se testimoniū omninò debilitarent, veteres etiam, & graviores quæ intererant sibi cum illis, interpositas simultates adjecit, ita, ut testium aliquo pacto labare fides, & nequaquam hærere crimen in causa aliquibus videretur. Hac porrò suscepta Ducis confessione, atque ad alterius rejecta Judicium quod duorū quoque procerum interventu Rex Catholicus constituerat, duobus denique tota in se ipsa restricta capitibus causa est, quod testium, scriptorum, indiciorum consensu nexúsque Ixarensis crimen vehementer urgerent, & quod sua ipse sponte professus esset, relatam ab alio conspirationem adversus Regem tacitè præterisse. Subesse quippe etiam silentio scelus, ajebant, cum regno, Regive tendendas, aut tentas à quoquam insidias supprimere quisquam vellet. Hujus rei usum, qui in cæteris sæpè rebus, ut levitas, ut credulitas, ut nimia facilitas animi arguitur, ad Principis causam translatum, ubi tenuis quæcumque suspicio valet, atque ipsa speciē immutat, omissum, aut spretum intendere crimē. Hoc leges jubere, hoc jura Politica edicere, hoc ipsum quoque per jus naturæ competere Regi, quippe, quæ sollicitiùs caveri, attendíque Politici corporis capiti, summæ regiminis menti, cohærentísque Imperii vinculo jubeat. Decretum est igitur omnium delegatorum sententia, ut rei veritas acriùs ab eodem Ixaræ Duce per cruciatus exquireretur. Hoc mandatum accipit Prætor, ac diem quo infligendum Duci tormentum præparabatur, ne eum cibi copia minùs fortaßè torturæ potentem, aut aliquid veneficii clam esculentis infusum, ut aliis sæpè contingit, alienatum sensibus redderet, omninò jejunum extrahere jussit. Cùm verò tunc Ixarensis crebrius ex more prandium repeteret, idque varia, ac planè frigida prætexendo, diutiùs quàm anteà solebat, prolataretur, suspicatus id, quod erat, se ipse tandem collegit, & plus inediæ penè molestia, quàm tormentorum horrore perculsus funestam horam tacitus expectabat. Nocte intempesta cum binis accessit tortoribus Prætor, quo tempore Ducem à Santurcaßi arce Mantuam Carpetanam revectum, quia promiscuus reorum carcer virum Principem dedecebat, in alterius

terius Prætoris ſepoſita domo cuſtodia tenebat, ingentémque ſatellitum turbam ædes prætorias juſſit, & circumjectos proximè calles circunſidere, ſpecie quidem, ne fortè reo vi torſionis effuſas curioſus quiſquam exciperet voces; at revera quia excruciati hujuſce viri nobilitatis exemplum cùm eſſet in aula novum, réſque novæ, & majoris qualis hæc eſſet momenti maximè arrectos, & animo pavidos Regis miniſtros haberet, gravior Prætorem angebat cura, ne homines turbulenti ſuo, aut aliorum impulſu, fortè, aut conſilio ex re inuſitata rerum commotiones, ac turbas per noctis caliginem quærerent. Ducis deinde cuſtodiam ingreditur, eíque ſubeundi tormenti neceſſitatem ex Delegatorum ſententia denunciat. Audit hæc Ixarenſis, ut prævíſa non mirabundus, ut in fortem cadentia virum non animo perturbatus. Itaque non colore, non fronte verſus, non queſtus, aut ulla timoris elapſa voce, at conſtanti ſilentio, vultu, inceſſu, geſtúque mirè compoſitus ad tormenta ſuſtinenda perrexit. Ubi in equuleum imponitur, aſtántque tortores, ac Prætor qui horum ſævitiam acueret, membra ejus circumplicata primò funiculis, poſt arctiùs expreſſa, contuſa, ſæpiúſque retorta crudelius, quàm juſſum erat, carnifices lacerant, tanquam aliquid magnum audere, ac proprias abſtergere ſordes in optimatis ſanguine crederent. Jámque tum intumeſcens reiteratis nexuum ictibus corpus propè diſſolverat artus, & magna ex parte nudaverat oſſa, ſimul etiam acumine equulei viſceribus inhærente cum magno dolore, crepitúque plagarum miſtus ſudore ſanguis copioſiſſimè diffluebat. Dux tamen inter inſita hucuſque vincula, inter tortores, totiúſque corporis laniatus, & ictus, cum prominente cruciatibus animo, carere omni ſenſu doloris ſilici ſimilis videretur, tunc præfervidus ira Prætor, quod non illam conſtantiam, & animi æqualitatem ad ejus virtutem, qui torquebatur, & intimos pectoris nervos, ſed ad tortorum ſegnitiem, tormentíque remiſſionem referret, cæpit conviviis, & probris in eoſdem carnifices debacchari, ut vel pudore compulſi omnis ſævitiæ vim, & furoris acerbitatem effunderent. Unum præcipuè eorum tunc Ducis brachiũ loro aſtringentem dum Prætor objurgat, *Cur inquit non preſſius lorum adducis? Quia latera, & vis, ſi minùs animus deficit*, Prætori tortor reſpondit. Sub hæc verba Ixarẽſis torvo aſpectu carnificem intuens, *plus tu, inquit, ſi vis, premere potes improbum caput.* Ira idcircò, atque ingenita feritate concitus tortor, fremitúque concuſſus, ſummámque proinde ſuarum ad tormenta colligens virium adeò reſtem volvendo torſit, ut reſtis ſimul, & Ducis brachium in fruſtra diſſecta conciderent. Ea conſtantia mirabili, ſeu potiùs animi, corporíſque ſtupore ſimul attonitus, ſimul territus Prætor, ubi fruſtra etiam videt, ſeſe tortoréſque cruciatibus incumbendo laſſari, nec minùs corpus, quàm animum Ducis ad tormentorum ſatietatem obduruiſſe, aliena quoque patientia victus equuleo Ixarenſem auferri denique jubet. Quæ poſtquam ad concilium inſignis, & rara quæſtio relata eſt, & molliora omnia atque inania cruciatuum experimenta ad ſuperandam Ducis conſtantiam, & magnitudinem animi ſatis comperta ſunt, cùm lex, vetúſque Caſtellæ uſus obtinuiſſet, ut reis inconfeſſis pro vita indemnitas præſtaretur, vitam Dux Ixarenſis judiciaria ſententia tenuit, ſuo tamen jure imminutam, & perpetuo carcere circunſcriptam. Itaque in arce Legionis, juſſu Regis, occluſus, multo ibi poſt tempore ſenio, ac valetudine reſolutus interiit. Cæterùm cùm ſibi inſtare vitæ finem agnoſceret, ſuam ipſe innocentiam, aut

aut innocentiæ imaginem Regi, ac mundo declaraturus epistolam scripsit ad Regem, cujus exemplar apponitur. *In extremo vitæ articulo constitutus quemadmodum mihi, & posterorum memoriæ licet, ac meis gentilibus satisfacere, quippe cujus nullum humanæ, aut divinæ in hoc læsæ majestatis vestigium, aut scrupuli species innoxium, & purum afficit animum, nec profectò aliunde aliud vel per severas illas, ac truces quæstiones innotuit, citra venerationis debitæ notam, ego te Rex ante Dei tribunal sistendum cito; quò me falsò crimine circumventum, veritati, personæ, generisque decori, ac publicæ famæ restituas. Secus autem hoc suo Numen ordine efficiat, ut æternus veritatis assertor, scelerum vindex, ac fidei redditæ custos.*

Has Ixarensis, quas secretæ pietatis ministro obsignatas tradiderat litteras, post ejus mortem piùs idem minister in aula vulgavit, aliásque ipse ad Regem conscripsit litteras, velut defuncti confessionem sibi ipsi commissam jam præstita fide testantes; quæ cum Ludovico Oyangurenio è secretis Consilii Status ut eas Regi porrigeret, exhiberentur, is, ne per eas refricando dolorem, memoriæ vulnus accenderet, novámque molestiam facesseret Regi, periculum subterfugit; ídque tum ejus loco propterea suscipere cùm aulicorum nullus auderet, eædem vario, inaníque duntaxat rumore circumlatæ per aulàm demortui litteræ sunt. Verùm enim verò utrum ad Regem ita Dux Ixaræ scripserit, ut incorruptę, limpidæque conscientiæ, an mortalium opinioni, meritóque familiæ hoc artificio consultum vellet, præsertim cùm illa causa ex defectu confessionis rei nequaquam esset penitus absoluta, atque in incerto judicii tota adhuc res versaretur, nos superiùs cōmemorata ad historiæ fidem integra habentes, cætera prudentium, ac Theologorum maximè arbitrio relinquimus. Hæc quidem nos de Ixaræ Duce comperimus. Joannes alter Padillia dum Mediolano ad causam dicendam vinctus Mantuam Carpetanorum adducitur, voluntaria per iter cibi abstinentia, & mœrore consumptus judicium prævertit. Hunc exitum habuit Caroli Padilliæ in Regem Catholicum conjuratio, quam pestifera, ac vetus Principatus ambitio peperit, eámque sicuti ferè semper, ne omnia scilicet verteret, misceretque, ut sapienter Numen providit, in suis ipsa conatibus cæca, præcépsque dissolvit.

DE BELLO LUSITANO LIBRI SEXTI

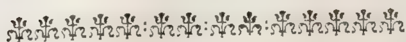
SUMMA.

REGANTIUS lethali morbo correptus, administros, regnique Principes convocat, déque fide servanda monet, vi apoplectica tortus occumbit. Ejus mores. Imperii juri, opibúsque paternis, Alphonsus maximus natu filius, regnique tutelæ ex vi testamenti succedit Aloisia Gusmana, Bregantii uxor. Hæc Laurentianum Comitem qui regni confinio cum milite præerat, Barcarotæ arcem petere jubet. Franciscus Tuttavilla Sangermanensis Dux, armorum pro Castella Præfectus. Quibus moliebatur insidiis Lusitanus capere, capitur. Rex Catholicus, ad acriùs quàm antè, Lusitaniæ bellum redintegrandum permovetur. Status Senatu coacto, Dux Medinæ censet, non incumbendum receptioni Lusitani regni, nisi post stabilitam cum Gallo pacem. Ejus Oratio. Contra sentit Belvasius Spinula. Ejus argumenta. Ardet Arus cladium quas Olivarii insolentia pepererat, restaurator dici. Sangermanensis milites contra Olivençam ducit. Laurentianus Badajocium contendit, ut ab Olivençæ obsidione Castellenses abstrahat. Ibi accepta clade ab urbe obsidenda deterretur. Valentiam irrito conatu aggreditur. Olivença honestis conditionibus Castellensi traditur. Saldanius quòd nec pro fide, nec pro viribus Olivençam deffendisset, perpetuo exilio multatur. Aloisia, fœdere cum Gallis & Anglis sancito, ultra fines Castellæ arma translatura exercitum cogit, cui præficitur Ioannes Mendus Vasconcellus. Is ad Badajocii obsidionem se applicat. Frangitur primus Lusitanorum impetus ad propugnaculum Sancti Christophori. Castellensium equitum duo millia cæduntur. Pugna memorabilis inter Venti, & Majæ colles. Civitatis obsessæ nuncio perturbatur Aula Catholica, & belli expeditionem suscipere cogitur Arus. Lusitanus Badajocii solvit obsidionem. Triumphantis in modum urbem Arus ingreditur. Villabuim diripit. Elvum obsidet. Subsidia magno strepitu Ulisippone comparantur. Cantagnedæ Comes summus exercitus Lusitani Dux, Elvum liberaturus pergit. Prænunciat Aro per litteras, qua ipse die, qua hora, quibus copiis, qua parte subsidio sociis venturus sit. Inito certamine, Sangermanensis in capite sauciatur, unde prosternitur Castellensium acies. Elvus obsidioni eximitur. Arus ad Aulam revocatus, in eodem gratiæ loco, quo anteà retinetur. Studiosiùs cum Gallo pacem tractat, ut universas imperii vires in Lusitaniam convertat. Consulitur quisnam ex Europæ Principibus inter utrumque Regem, discordiarum arbiter, melior æstimaretur. Summus Pontifex, Cæsar, Veneti suspecti. Maturandæ pacis negotia Mazarino & Aro commendantur. Congressus inter eos apud Iruniem utriusque regni confinium, condicitur.

Anglus

Anglus Legatus, Galli, Hispaníque auxilia pro reducendo suo Rege, implorat. Summa utriusque partis contentione, Lusitaniæ articulus agitatur. Capitum summa inter Hispanum, Gallúmque ad Pyrenæos compositæ pacis. Quæ Mariæ Theresiæ cum Gallo, nuptiis firmatur.

BELLI LUSITANI

LIBER SEXTUS.

1651. SEXTO, & quinquagesimo labentis seculi anno Bregantius, qui Lusitaniæ quondam Rex acclamatus à partibus fuerat, quinquagenario major Ulisippone lethali morbo correptus est. Proinde administris, regnique Principibus convocatis, ubi eos fidei, justitiæ, integritatis, religionis servandæ monuit, veniam sibi tandem concedi petiit, si re aliquid fortè, non animo quidem in temperando regimine deliquisset, testatus propterea cives, cunctantem, ac nimiùm de se diffidentem laboris se tantum, & oneris suscepisse, & maximè, quia juris humani, divinique consulti sæpiùs institerant reluctanti, ne eo turbulento reipublicæ tempore non eam necessariam, sed fortè liberam duceret sibi Lusitani invasionem imperii, quod etiam ad ipsum clariora extra juris suffragia naturæ tunc lege spectabat, aut capessendum enim imperium esset, aut suus etiam ipsi cum reipublicæ spiritu dimittendus parceret patriæ, ni sibi parcere vellet, aut saltem incertam, ac trepidam sibi æmulorum invidia, dolóque vitam reipublicæ usus absumeret; inde morbo, & anhelitu fatigatus, & paulò post vi apopletica magis adstrictus, ac tortus occubuit. Ad sextum decimum annum Lusitaniæ à se partum regnum obtinuit, & clientium profectò in se magis benevolentia, illorúmque præduro in Castellenses odio, quàm propriis ingenii, aut regni viribus fultus. In statu privato religione, æquitate floruit, comitate, modestia; animum habuit sua indole erectum, & amplum, ac nisi aliud res sua postularet apertum, & simplicem, tum naturali quadam virtute mansuetudini gravitatem, parsimoniæ iracundiæ, libidinibus modum, clementiæ severitatem admiscuit, nec mores illi mutavit imperium, nisi quod ipsi aliquando tenacius in animo inhærens injectæ semel suspicionis aculeus eumdem in quosdam, qui æmuli essent, immitem, insita verò ingenio ejus cunctatio, labendíque in operando formido minùs à suo, quàm alieno arbitrio, & consilio pendentem effecerant, quanquam, & mens erat illi excitatior, ac vigens, & quæ suo acumine quondam ipsum Ducem, Comitémque Olivarium qui solertissimus habebatur, in suis artibus circumvenerat. Porrò ea sive innata, sive tempore, & usu comparata calliditas, contracto quæ ab animo fluit, & ipsum pariter contrahit, cum nimia rerum providentia conjuncta adeò ejus abjecerat spiritum, & animi vires effregerat, & placidæ vitæ potiùs, quàm perturbato moderando regimini idoneas, ut si res hominum actione, & consilio magis in speciem, quàm casu, & fortuna agerentur. Theodosio hujus Bregantii patri multò plus congruisse videretur imperium, quàm ejus filio Joanni, cùm ab illo omni studio, & industria regium diadema quærente hoc propè fugere visum esset, hunc illud & persequi tanquam invitum, & reluctantem. Erepto Joanne Bregantiæ Duce Lusitaniæ Rege acclamato, ac regio funere condito imperii juri, opibúsque paternis Alfonsus maximus natu filius, regníque tutelæ ex vi testamenti successit Aloisia Gusmana, Bregantii

gantii quæ fuerat uxor, magni quidem animi, amplioríſque capax imperii fœmina. Hæc itaque novi cōmiſſi auctoritate regiminis, ſuopte elato, atq; impigro ingenio, & ne ab hoſtibus forſitan crederetur unà cum viro imperii mens, aut ratio regiminis immutata, ſeu fortè vis imminuta, vere primo ineunte jubet Comitem Laurentianum, qui regni confinio cum milite præerat, Barcarotæ arcem, quod eam præſenſiſſet infirmo teneri præſidio, petere. Putabátque majori fama, atque ſtrepitu, quàm ſumptu aut labore poſſe validam hoſtium arcem, & Olivencæ propinquam improviſo impetu excipi. Erat id temporis, atque loci armorum pro Caſtella Præfectus Franciſcus Tuttavilla Sangermanenſis Dux natione Italus ſtrenuus, prudens vetúſque miles, cui in eodem certaminis campo majora ſubinde virtus gloriæ decora peperit. Hic hoſtis conſilium per ſecretos exploratores edoctus quingentis, lectíſque militibus Barcarotæ ſtationem firmavit, intenſiùs præterea juſſit, eos vigilare, excubare, ſollicitos eſſe, ut, quibus moliebatur inſidiis hoſtis capere, caperetur. Ubi igitur ſuboſcura, atque incerta adhuc luce temerè fiſus accedit Luſitanus ad arcem, erumpunt ſubitò Caſtellenſes, qui cùm integri adverſus itinere feſſos, paratíque contra imparatos, nec tale quidquam timentes ruerent, cæſi quamplures eorum captíque ſunt, in proximos ſaltus, & colles fuga reliqui diſſipati. Intempeſtiva, & quaſi acerba hæc multos poſt quietis utrinque annos, & otii Luſitana expeditio, non enim veriſimile erat ex recenti Bregantii funere, ex novo, fluctuantíque & orbo capite imperio ampliores aſſumere opes, aut efferre Luſitanos animos potuiſſe, imò veriùs oſtentare vanè fiduciam, ac tegere inopiam affectata jactantia velle, permovit Catholicum Regem ad acriùs, quàm anteà fecerat, Luſitaniæ bellum redintegrandum, nihil agere tamen inconſulto Status Senatu ſolitus, iſtum ex more de bello conſuluit: Quo tunc frequenti ut de re graviſſima acturo, Regis imperio coacto; Medinæ Dux Turrianæ in hunc ferè modum diſſeruit.

Luſitani regni receptionem ne " dum amplam, decoram, nobíſque " utilem eſſe cenſeo, verùm etiam ſi " hæc dari poſſet electio, quamlibet " ego extra Hiſpaniam Imperii partem " avellerem, ut ejus loco inſererem " Luſitaniam. Latus urget hoſtis in " pace ſemper inſidiis, in bello ſuis " conatibus metuendus; fato præterea " quodam eſt finitimis conſtitutum, " temporarias imperii inter ſe, ac " ſervitutis perſæpè dividere vices. " Serius eſt tamen in hoc virorum " conſeſſu deliberandum bellum, an " quies cum Luſitania nobis hac tem- " peſtate conveniat, ne fortè dum " extra tempus, ac ſupra vires plura " atque incerta molienda comple- " ctimur, certarum jactura rerum nos " ſerò tandem pœniteat ſuſcepti teme- " rè belli, & quibus modò quaſi in- " experti terrori ſumus poſt vehe- " mentiùs, & fruſtra fortè conniſi " eorum ludibrio, ac dedecori patea- " mus. Credidimus ſanè anteà belli " finem Catalauni felix futurum ini- " tium, & omen quo Luſitaniam tan- " dem ſubigeremus; cruenta tamen, " ultimóque conatu cùm hæc victo- " ria Hiſpaniæ quaſi præda, ac vaſti- " tate deſierit, adeò ut nihil nobis " ſupra victos addiderit præter fa- " mam, vaníque fulgorem nominis, " effætas, laſſáſque Hiſpanicas vires " eadem, & opes miſſura victoria fuiſ- " ſet ad novum tam citò, magnúmque " bellum redintegrãdum. Cauſa impo- " tentiæ nobis egeſtas ærarii potiſſima " eſt. Etenim Rex circūſcriptas, non in- " finitas divitiarum radices poſſidet, " pravo etiam more Hiſpanus exercitus "

„ institutus cùm plus pecuniæ, tum cō-
„ meatus, quàm externa quæcumq; mi-
„ litia, ex quo jam sumptus regios exu-
„ perant census, proventuum idcircò
„ radicibus alienatis, ac propè vulsis à
„ Rege, is usu pauper est, dum fœnore
„ creditor regia alia bona consumit, alia
„ sēsim decerpit, alia propè jā abstractu-
„ rus irretorto aspicit oculo. Hoc autē
„ fenebre malum, si latiùs quàm modò
„ patet, per novum decretū bellum au-
„ gescat, quæ opes, quíve regii the-
„ sauri valeant hoc monstrum, hoc
„ funus, hunc profundum reipublicæ
„ hiatum explere? nam ubi tantam
„ ærario cladem, voracémque vim cre-
„ ditorum reipublicæ invexit fera illa,
„ & funesta Catalauniæ recuperatio,
„ nec minùs hoc tempore premat Im-
„ perium fera, & crudelis armorum in
„ Belgio, in Insubria jactatio, unde
„ ex ære nisi alieno, nisi ex fœnore im-
„ modicè aucto, modo velint fœne-
„ ratores penè decocto credere Regi,
„ pro Lusitano terra maríque ferendo
„ bello emungi pecunia poterit? num
„ per violentas numorum expressiones?
„ num per cumulos tributorum, ac do-
„ mestica exitia, ac per ea quasi rursus
„ plebe conscissa fas, sive utilitas ulla
„ fuerit hæc nova parare arma? pessi-
„ mum quidem initium, & omen infau-
„ stum populi squalor, & luctus, paupe-
„ rum lachrimæ & sanguis, sudórque
„ mistus populo ereptus, & in arma non
„ necessaria collatus bello isti gerendo
„ dederint, successúque martis more
„ suo incerto, planè certius hoc tam ini-
„ què bellum ineuntibus non acciderit,
„ Castellam vexando perdere, quàm
„ recipere Lusitaniam. Porrò autem,
„ quod urget etiam in causa, non so-
„ lum hîc Lusitanis de bello inferendo
„ agitur, sed Gallis etiam Anglísque.
„ Hos omnes nunc contra Hispaniam
„ contracti jus fœderis copulat, quanti
„ verò nobis periculi, quantæ molis fu-
„ turum censendum erit, hinc rursus in-

flato classico belli trahere in Castellā "
tot alienigenas hostes, ac barbaros, "
quos uberrimè possunt hæ populosæ "
nationes effūdere, & quos minori qui- "
dē negotio pascere poterit Lusitanus "
jam tot annorū à bello vacatione ve- "
lut longis recreatus induciis, falsúsque "
qui passim ubique volitat rumor, nos "
divites esse, nostris tanquam opibus "
saginandos per rapinas, & turbas in "
Hispaniam influere stimulat? Sci- "
mus etiam à Gallo Bregantium "
alias promissis, ac blandimentis ille- "
ctum, ut arma repeteret, aliàs for- "
midine impulsum, rerum suarum tu- "
telæ tantummodò intentum con- "
stanti adhuc animo recusasse. Quid "
ita porrò, si idem Catholicus Rex "
illum etiam nolentem ad arma rur- "
sus tractanda cum fœderatis indu- "
xerit, jam ideò Gallorum, Anglo- "
rúmque minister cupidinis factus, ad- "
jutórque consiliorum, dum morem "
hostibus gerit, dum Bregantio ne- "
gotium per arma facessit, nonne pa- "
riter ipse suum ob enerves, distractas, "
& fusas undique vires in Italia, in Bel- "
gio, in Hispania corrumpet? vel ex "
hac parte tandem, si bellum conve- "
nerit, nostra consilia desipient, quod, "
sicut postulat res, ne dum ea non op- "
pugnent, sed etiā juvent foveántque "
consilia hostium. Cur Catalauniam "
recepimus? quia omisimus Lusita- "
niam, quia simul collectæ, constipa- "
tæque Hispaniæ vires in rem fortiùs "
incubuerunt; si Mediolanum idcir- "
cò, si Belgium tenere cupimus, Lusi- "
tania ad tempus linquenda est, alio- "
quin terrarum ubique nostra retusa "
flaccescent arma, totóque Imperio "
sine tutela concusso, alia aliam rui- "
nam contrahet. Recto prætereà se- "
quendi more consilii antequam "
fugiant properè bona, cum exami- "
ne, & mora, ne fallant dubia am- "
plectenda, mala, ne officiant ex- "
templò repudianda, cùm verò in se "

bellum

bellum teterrimum sit, & gurges, fomésque malorum omnium, ubi rerum varietas, ubi insidiæ, ubi fortunæ ludus, ubi exitus anceps, aut luctuosus, quod unum etiam in Orbis exitium, scelerúmque vindictam exceptum iræ divinæ telum ne explorata quidem diluere satis necessitas subeuntibus ultrò posset, nisi Deus mentis aciem in mortalium supplicium præstringeret, ne ejus fœditatem agnoscerent, est utique rudis, juvenísque consiliarii idipsum libenter, aut citò, nec sine extrema necessitate complecti, præsertim, cùm is, qui de bello deliberat, ut in hoc statu nobis contingit, majora, quàm hostis, per arma cum illo conserta in discrimen adduceret: major enim majori sustentandæ potentiæ requiritur cautio, labórque ut mole sua laboranti, ut magis ab invidis impetitæ, & quia si incautè experiri fortunam libeat, neque lucrum jactura rependi, neque spes periculo potest. Verùm hæc potiùs ad belli fortunam utrisque communem pertinent: quid si ab omni parte causa perspecta omninò consilium, & ratio huic capessendo bello repugnant? Dixi jam de militari apparatu, atque copia, tum amicis, tum pecunia Bregantium, ut otio diuturno refectum, & fœderatorum opibus nixum præ nobis affluere; miles cum milite modò comparandus ad bellum erit, si aliquid fortè spei bonæ nobis in re satis aspera adjecerit bellatorum experta virtus, robúrque. Quæ porrò nunc Lusitanos circa fines versantur raræ ipsæ militum, imminutæque cohortes libidine, ac rapto hucusque vivere consuetæ, oneri nobis potiùs, quàm usui ad firmandum exercitum erunt. Veteres Italiæ, Hispaniæque militum legiones, si ex Belgio, atque Insubria deducere statuerimus, pro dura, nimísque ut videtur ambigua, Lusitaniæ receptione ad certam, & obviam illorum regnorum direptionem, & prædam incitaturi nos hostes erimus. Deest veteranus omninò miles; torpet ille, qui adhuc superest in finibus Lusitaniæ, aliunde asportari, nisi nudare placeat meliorem partem Imperii, nec modus, nec ratio suppetit; ex tyronum ergo colluvie, ex purgamentis Provinciarum hic novus conflandus exercitus fuerit, qui arrogantiæ, atque perfidiæ plenos, ac turgidos animos Lusitanos, gentíque congenitam pertinaciam obtundat, simul vetus, ac sexdecim circiter annos cum bello, tum arte per otium exercitus, duratúsque laboribus miles cum Castellensi novitio, imbellíque congredietur. Hinc nobis est spes, hinc satis oppositus hostibus terror, hinc tot per annos frustra petitam in Lusitaniam, quas fundimus minas, circunferuntur. At qui veterani re vera milites audacia, animi robore, ac virium sic mihi videntur in armis supra tyrones assurgere, ut ipsi pugna commissi virorum similes sint cum fœminis concurrentium. Hac, & non alia quidem de causa scilicet non hominum copia, non ampliori virtute Ducis, atque peritia belli Pompeïanum Cæsareus exercitus vicit, cùm disciplina, usúque militiæ, rerum gestarum gloria, triumphis, & militum numero tunc longè Pompeius excelleret, at novus objectus militi veterano unà cum magno Duce, Orbis Imperio, & Romana libertate succubuit. In Lusitania verò nunc per ætatem vix reperitur bello gerendo idoneus, qui sollicitudine, ac studio quoque militiæ belli imperitus omninò sit, sicut enim superfluarum rerum luxuria modò, inanísque fiducia virium jacere nos pigros, ac desides facit, ita egestas, ac nota debilitas illos parvas intendere vires, ingenium acuere docet, quæ sæpè res,

,, ſcilicet aut negligente ſe copia, aut
,, per induſtriam ſe inopia intenden-
,, te, majorem minori ſubdidit, & hu-
,, mile ſuſtulit, & altius quodcumque
,, proſtravit Imperium. At ſaltem, in-
,, quies, in Luſitanos exercitus appa-
,, retur, quem alere poſſet ærarium,
,, nec regias alias, quæ extra Hiſpa-
,, niam confligunt, detereret copias.
,, Ita ſanè hoc inutili, inerti, ac lan-
,, guido bello multò magis exercitos
,, nos Luſitanos efficiamus, callentéſ-
,, que militiam, noſtráque inſcitia,
,, torpore noſtro illis gladios peracua-
,, mus, quos in noſtris viſceribus fi-
,, gerent. Nullus quidem vel magnus
,, eſt contra Luſitanos exercitus ad-
,, movendus, ſimul error præteritus
,, corrigendus, lento dum bello Luſita-
,, nos ſubigere ſiſi illos ereximus, au-
,, ximus, uſum in nos, ac diſciplinam
,, militiæ dedimus. Cæterùm ſive re-
,, miſsè, ſive fortiter hoc ineundum
,, nobis proponitur bellum, cujus tan-
,, dem expectationis futurum exiſtima-
,, tis, ſi neque idonei militis, neque pe-
,, cuniæ, neque cæteri belli apparatus
,, ſatis habemus, ſi ratio quoque, ſi tem-
,, pus, ſi experta hucuſque fortuna belli
,, noſtris conatibus obſtant? Et dum
,, quaſi aliena inconſultò pergimus op-
,, pugnatum, ruinis, rapinis, hoſtium
,, incendiis reliqua expoſita deſera-
,, mus neceſſe eſt? Hûc quoque ma-
,, ximè accedit tam proximè hanc au-
,, lam, Imperiíque ſedem hoc ſtrepere
,, bellum, ut ſi aliquid triſtius, quem-
,, admodum plus unde metuere, quàm
,, ſperare ſuccurrit nobis, acciderit,
,, eas fortè res novas allaturum reipu-
,, blicæ ſit, quas occaſioni jam immi-
,, nentes conquirunt ambitioſi, ſolli-
,, citant inopes, turbulento, ac leviſſi-
,, mo ingenio vulgus ſemper obſecun-
,, datur, eóſque diſſidiis, ac turbis
,, ſuo inſito vitio omnes ſimul con-
,, ſentientes, conſpirantéſque facilè
,, colligaverit tam propè, tam infeſtè

ſævire fortunâ viſa præſertim ſi non "
penitùs ſene, at fracta quidem vale- "
tudine Rege. Nobis propterea ſoli- "
tum acceptas procul in bello clades "
celare ſilentio, vel artificio, fucóque "
minuere. At verò in Caſtella hujus "
ferè ſub oculis aulæ, inter noſtra pro- "
pè veſtigia, ſi infeliciter, hoc Deus "
avertat, pugnatum fuerit, noſtra & ſi "
melior in jure cauſa cum tyronum la- "
certis, inexpertíſque viribus defenda- "
tur, & eorum pleróſque ad bellum "
Mantua Carpetana dimiſerit, quis tot "
orbos ſenes, tot fœminas viduas, tot li- "
beros orphanos, tot domos funeſtas à "
luctu coërcere poterit, aut ſermonibus "
fallere? aut quiſnam vectigalibus jam "
expilato, ac ſatis afflicto ſatisfacere po- "
pulo, cùm publicæ cladi domeſtico "
etiã vulnere adjuncto peculio ſimul, "
& cordibus crucietur? Equidem non "
ex vanis ingeniis, ac longè diſtanti- "
bus cauſis hæc colligo. Nihil miſerius "
eſt omnibus bello, nihil eodem egen- "
tibus ſtultius; nos egemus, langue- "
mus, adverſa fortuna pugnamus; ſi "
reſides ſumus, interitus; ſi aliud bel- "
lum decernimus, clades; ſi pacem, de- "
decus inſtat. Porrò una tantummodò "
mihi in re tam ancipiti ſpes ſupereſſe "
videtur jus vindicandi, decúſq; tuen- "
di, quam, & frangere quoque poſſunt "
temerè modò reſumpta in Luſitanos "
arma, ſcilicet pax, ſi ea per filiæ regiæ "
cõnubium, quod nunc agitatur, cum "
Gallo Rege convenerit: quippe cùm "
Gallus fortaſsè viderit à perduellibus "
etiam opes, viréſque noſtras intra ip- "
ſam Caſtellam labefactatas, in dete- "
riori noſtra cõditione aut paci diſſen- "
tiet, aut tam iniquam ille ſubjiciet, "
quàm nos recipere non expediat. Igi- "
tur quoniam Hiſpani tanti Regis, re- "
gníque intereſt, vel ſerò tãdem recep- "
tam, vel ſaltem exciſam, & cinere "
comminutam habere Luſitaniam in "
poteſtate, poſt ſtabilitas cum Gallo "
nuptias, & certam utrinque, ratámque "
pacem,

„ pacem, univerſis Hiſpaniæ collectis „ viribus in Luſitaniam recuperandam „ incumbi cenſeo.

Hæc Medinæ Ducem locutum contrà in hunc ferè modum Marchio Belvaſius Spinula excepit.

„ Cùm rectè, & appoſitè Medinæ „ Dux diſſeruerit quantopere proſit „ Imperio Luſitaniæ redintegratio, ab „ eo duntaxat mihi nunc circa tempus „ diſſentienti, hoc in præſens probandum „ ſupereſt, ſcilicet nullum interfluo „ commodius, & aptius excurrere „ tempus aliquo modo poſſe ad regnum „ amiſſum recipiendum. Sunt „ quippe res novæ in Imperiis magnis „ conatibus opportunæ, nec regno ulli „ gravior intercurrere novitas poteſt, „ quàm capitis commutatio, præſertim „ ſi ſcelere partum imperium ſuis etiam „ opibus conſtitutíque forma regiminis „ fluctuet; qualis eſſe nunc mihi „ Luſitania videtur extincto Bregantiæ „ Duce; ſive enim Principis fatum ex „ cauſarum cōnexione imperii ſui quoque „ populares attingit, ſive proclivior „ ejúſque ingenio inflammatior „ ad altercandum, diſſidendúmque natura, „ quas quærit perpetuò anſas venientes „ avidè ſuſcipit, quàm ſæpè „ compertum eſt regna cum Regibus „ immutari, niſi huic à Tyranno per „ vim, & injuriam extorto regno, ſimul „ iniquo, exiguo, intercluſo ampliora „ divina, ſeu humana expectare præſidia „ liceat. An ita fortaſsè compoſitas, „ vigentéſque, cùm interiret Bregantius, „ res Luſitaniæ reliquit, ut nihil „ inde fomenti, ſcintillæ nihil appareat, „ quod tempus, fortuna, aut rerum „ viciſſitudo per Imperii tranſlati „ cauſam latiùs turbare, atque incendere „ queat? In Aloiſia Guſmana fœmina „ vidua ob filii Alfonſi pueritiam „ novi jam regni regiminis nititur „ onus, ea ipſa ortu, & genere Caſtellenſi, „ cúmque alia diſtracta ſeditionibus „ regna, alia proſus averſa ob externæ dominationis invidiam, alia, eáque multa muliebre ob imperium " exagitata, atque afflicta memoriæ proditum " ſit, in Luſitania ubi id temporis " ſimul conſpirant, urgéntque res " novæ, imbecillitas ſexus, inviſæ nationis " dominium, num ideò tranquillæ? " num tutæ, atque omninò pacatæ " res erunt? At enim mulier alta quadam " mente prædita eſt, celſioríque faſtigio " digna: nunquid ingenio, atque " animo fortè ſuperior Reginæ Galliæ " Catharinæ Mediceæ fuerit? Hæc tamen " quod alienigena, & mulier, & " miniſtra regiminis eſſet; Gallia tam " fœdè proſtrata, & civili, cruento, ac " diuturno implicita bello jacuit; an " Margaritæ Mantuanæ Duci, quæ ampliſſimæ " Gubernatricis auctoritati " Sabaudiæ, Auſtriacæque in ſe gentis " præclara decora conjunxerat? nihilominus " ipſa contumelioſè ibidem habita, " ſpreta nec claritudine, nec prudentia, " quæ in illa maxima fuit, nec " avertere ſtudio, vel fide potuit ejuſdem " Luſitani regni ruinam, & cladem. " In hac ergo æſtuoſa rerum mutatione, " in hoc turbido curſu rerum " adeſt-ne, qui factu difficilè putet " quod foris per arma Luſitanis oſtenſa, " ſerpentes nunc intus diſcordiæ " quas vel inverſio, vel rerum omnium " excidium ubique ſequatur neceſſe " eſt, nedum in hoc regno, quod jure, " nervis, & capite labat, celeriùs irrumpant? " Bregantius prætereà duos " virilis ſexus filios reliquit Alfonſum, " & Petrum; primus Alfonſus ad imperii " ſpem, & apicem natus cum indole " ferox, cultu horridus, moribus " aſper, tum mente, & corpore affectus " quàm multa demonſtrat crudelitatis " indicia, eóque inviſus eſt Luſitanis. " Mitior ingenio Petrus, ac docilis quo " diſſimilior eſt fratris, eò plus acceptus, " & carus ſuis civibus eſt plúſque mereri " videtur imperium. Ex eo ibi virorum " altercationes inſurgunt, & "

„ coëuntium ſemina partium, in regni „ nempè ſucceſſione naturæ an virtuti „ ratio potior habenda eſſet, cùm vir- „ tus in mente, mentíſque regere ſit, „ eáque ut imperio, ac lege ſolutas ab „ hominibus belluas ſecernat. His ad- „ de antiquas fratrum diſſenſiones, & „ acriora pro regno certamina, ſimul „ in novo, imbecilli, ac lubrico impe- „ rio multo magis periculoſa, quæ fun- „ di, ampliari, ac decoqui citò pote- „ runt, quo tempore Alfonſus acriùs „ armis extrà concuſſus, ac preſſus in „ amittendi regni diſcrimine verſare- „ tur, ſicut in rebus plerumque fractis, „ aut dubiis veteres valent, novi ſe ſuſ- „ citant inimici, ruentem omnes im- „ pellunt, atque alia ex alia ac ſæpè im- „ proviſa calamitas oritur. Quando er- „ go ſic ibi capita committuntur, ſanio- „ ra ne reliqua membra erunt? Circun- „ ſpice totas Luſitanæ reipublicæ partes, „ alios ibi reperies, qui affectum, & fi- „ dẽ occultè in Catholicum Regem co- „ lunt, alios etiam ante regni defectio- „ nem à Bregantii fortuna nutúque „ pendentes, quod eos fefelliſſent ex- „ pectata ſceleris præmia præſenti re- „ rum ſtatui non acquieſcere, quoſdam „ invenies, qui defuncti Ducis gratia „ floruerint, eóque favente ad prima „ evecti reipublicæ munera fuerint, „ jam vehementer animo angi ut di- „ miſſos, atque neglectos à fœmina am- „ bitioſa ſuo, aut paucorum intimo- „ rum arbitrio jura, legéſque trahente; „ quàm plures in concertantium fra- „ trum obſequium diviſos utrinque „ proceres, eos inſtigando, acuendó- „ que ne alter alteri fidat, in magnum „ poſteà erupturos incendium turba- „ mentorum igniculos ſpargere. Diſſi- „ det etiam ibi nobilitas, oppreſſus quæ- „ ritur populus, eget ærarium, torpet „ ſuis magis anxius, quàm alienis in- „ tentus periculis miles, ſqualent per- „ petuis delectibus oppida, mulier im- „ perat, Princeps ludit, pugnant mini-

ſtri, omnia ibi permiſta, omnia fœ- " da, & ubique proſtrata jacent. Cùm " ergo dominii mutatio, & Tyrannis, " & factio, & magiſtratuum, proce- " rúmque diſſenſio, & partibus aula, " civitáſque diſciſſa, & omnia regimi- " nis vitia, labéſque nunc Luſitaniam " divexent, ac lacerent, nos modò no- " ſtra movere cunctabimur arma, quæ " corroborent, incitent ſpes, animóſ- " que ſeditionibus præparatos, ut per " ſua tandem vulnera, laboréſque Ty- " rannum, quem Luſitani poſuerant, " exterminent? Volve itaque tempora, " coge fata, ſubſterne fortunam ſi po- " tes, & videas, ſi meliorem occaſio- " nem, tempúſque opportunius finge- " re tibi, aut invenire quandóque va- " leas huic novo bello ſuſcipiendo. " Quid igitur contra? Prima quidem " ſententia dum hoſtium res elevans, " noſtras imminuens, arma, viros, pe- " cuniam, Principes fœderatos, belli- " cam diſciplinam pro Luſitano com- " memoravit, terribili quodam, horri- " dóque apparatu ne dum menti, ſed " omnium propemodum oculis viſa eſt " pavoris tenebras offudiſſe; juvat ta- " men ſingula circuire, ne per calli- " dam eloquentiam recto ſemper con- " ſilio, totíque reipublicæ interdum ſuis " anfractibus noxiam perperam con- " ſulamus. Anglicana ſanè reſpublica " in eos quos priſtini Regis amor, quos " odium, quos novæ libertatis dulce- " do tenet, quos etiam ejus ſatietas, ac " tædium confuſa, penitúſque diſtracta " vix ſibi modò ſatis auxilio, ne dum " alienis præſtãdo eſt. Non ibo quidem " inficias, quod multis nunc lenociniis, " & artibus à Bregantio extorquere ni- " titur Gallus, is in Caſtellam ut reparet " bellum, ſurdæ tamen ejuſdem ad om- " nia Galli hortamenta, & illecebras " aures Gallo, ſibi, regnóque plane " diffidere ſatis oſtendunt, quorum " utrumque armorum à nobis propoſi- " tæ cauſæ favet. At etiam in primis "

Hiſpaniæ

„ Hiſpaniæ utilis quæ per connubium „ id tempus tractatur cum Gallo pax, à „ tot videlicet ſumptibus, à tot cladibus „ reſpiratio, quā diſſolvere potuiſſet re- „ cens aliquod belli vulnus à Luſitanis „ nobis inflictū. Veneti viri æquè pru- „ dentes, ac diſciplinæ felicitate præſtā- „ tes cùm attriti, feſſique bello ad con- „ cordiæ, paciſque ſubſidia confugiunt, „ tum acriori conatu proprio, ac ſo- „ ciorum comparatis auxiliis omnia „ ubique miſcentes revolventéſque vè- „ hementiùs premere ſolent hoſtes, quo „ æquior ex bello ſuccedat pax. Ita ni- „ mirum, ubi cum Gallo de pace agi- „ tur, fortiori nos impetu, & per ſoler- „ tiam oportet arma, & aciem hoſtibus „ oſtentare, cautiùs autem prælii fortu- „ nam ſubire, quò virium noſtrarum „ opinio creſcat, aperta pericula abſint, „ magíſque in ſpeciē honeſta, quàm ne- „ ceſſaria quæratur pax. Sed ubi miles? „ ubi pecunia, dixeris? Nonnullæ vete- „ res ſunt ex Catalaunia traducēdæ co- „ hortes: ſervat adhuc integras alias ve- „ tus Luſitaniæ militia, quibus per no- „ vos delectus militibus aliis præſertim „ emeritis, qui per Hiſpaniam collige- „ rentur, adjunctis, coaleſcere poteſt „ exercitus, qui copia, & robore firmior „ hoſtili oppoſitus valeat. De pecunia „ verò in hoc minùs profectò, quàm „ in alio quocumque bello laboran- „ dum ærario eſt; non enim ſicut lon- „ ginquis aliis in bellis, ubi argentum, „ & aurum cum fœnore affluere neceſ- „ ſarios ad ſumptus neceſſe eſt; at ære „ Caſtellæ viliſſimo Regíſque ad nutū „ mutabili etiam verſuræ parcendo hîc „ commeatus parare liceat. Non tam „ igitur alta, nec aſpera nobis, de „ qua diſputatur, futura ſubjicitur belli „ conditio, quæ ſtudio, labore, conſi- „ lio, ſpeíque nunc arridentis illecebris „ rectè conſtitui minimè poſſit. Quin „ imò ſi in novo, ac volubili Luſitano- „ rum imperio occultis inſidiis, dome- „ ſticíſque diſcordiis, quarum ſatis jam intus ebulliunt initia, quaſi armorum " partito officio, exercitus noſter ac- " ceſſerit, alieno ſanguine, aut parvulo " impendio facilè nos extorturi inſig- " nem victoriæ lauream videmur. Po- " ſtremò ſi valet in bello certaminis " cauſa, nulla ea unquam apparet ju- " ſtior, qua oppugnatur Tyrannus, ſi " celeritas, hîc maximè juvat Luſitanæ " perfidiæ nervos, plus & ante quàm " tempore confirmentur, incidere; ſi " tempus, ſi occaſio, hujuſmodi eſt in " præſenti, qua excogitari, vel appeti " major nequaquam poteſt, totius ſcili- " cet regni Luſitani confuſio, ac regi- " minis perturbatio. Super hæc quàm " citiſſimè Italiæ, atque Belgii ſubtra- " here oculis hoc exemplum libertatis " oportet, quod Luſitania rebellis cum " Rege indigena jactat, imò reliqua " regna diſcant in nullo rerum ordine " Regem injuriæ opportunum, aut " contumeliæ projectum eſſe, nec ul- " lum unquam impunè à Rege Catholi- " co defeciſſe. "

Poſtquam Belvaſius finem dicendi fecit, eorum collatis, diſcuſſiſque in Status Senatu ſententiis; ſuſpecta non-nullis Ducis Medinæ ſententia erat, quod præclaræ familiæ nomine, ac ſanguine ſimul cum Aloiſia Guſmana conjuncto minùs eidem videretur ineſ-ſe cauſæ, cur illius ipſi felicitas diſplice-ret, quippe qui privatæ familiæ incre-mento levaret jacturam publicam. Nec etiam carebat ſuſpicione Belvaſius, cùm enim ex intimis Ari clientibus eſſet, aderat dubitatio, utrum ab illo ſubmiſ-ſus, an ut illi quaſi ſpontè cenſendo, ita gereret morem Belvaſius ab ingenua ſententia deflexerit. Ardebat enim, & palam animo Arus profligatæ jam Cata-launiæ triumpho properè victam ſuper addere Luſitaniam, ut omnium ruina-rum, & cladium, quas adverſa Hiſpano Imperio fortuna, aut Olivarii inſolen-tia pepererat, felix, & integer ipſe re-ſtaurator commendaretur. His etiam

accesserat, quod quia apertè huic bello gerendo totis lateribus fuerat Medinæ Dux refragatus, quem ut veterem Olivarii clientem, sibíque æmulatione gratiæ Regis obtrectatorem & invidum metuebat, & oderat Arus, ad renovandum idcircò bellum acriora in ipsum congesta incitamenta sunt. Cùm autem omnium raptare sententias, Senatúsque prolata consulta sua auctoritate, nutúque, sibíque addicto Regis arbitrio, quando ita vellet ille rescindere posset, tamen quia animo temperatus, ac lenis cautione, ac patientia meliùs inter aulicos opes, quàm libera vi, seu gratiæ nimis explicitæ pompa stabiliri rectè putabat, variatis consultorum sententiis, & adhuc belli decreto incerto, callidè statuit ut de bello consultum ad aulam Franciscus Tuttavilla veniret, qui usu armorum provinciæ, hostísque peritus probabiliùs coram Rege de bello sententiam diceret. Hic igitur jussu Regis Mantuam Carpetanam evectus, seu belli hujus gerendi cupidine gloriæ, sive Aro, à quo omnia tristia vel læta pendebant, obtemperandi causa, vel quia, ita fortè conducere sentiebat, postquam bellum faciendum consuluit, hoc statim à Rege per Arum decretum est. Itaque bello renunciato militares passim haberi delectus cæpti, arma, commeatus, pecunia, & quod usui difficili bello foret, summa celeritate convectum, ita ut brevi temporis intervallo supra tredecim millia peditum, quatuor equitum millia, tormenta belli viginti exercitus contineret. Hisce copiis sub veris initium cùm jam reversus esset ab aula Sangermanensis instructus, hæsit paulisper animo incertus, ac dubius prius Olivençam, an Elvum, quod liberum ipsi de re utraque judicium Rex Catholicus permisisset, adoriretur. Ad Elvum quidem in primus velut famæ majoris ac molis incæptum impulsibus gloriæ suóque vivido ingenio Dux ferebatur. Olivençam autem ipsi ante omnia oppugnandam suadebant propinquioris opportunitas situs, vehementes, crebræque hostium excursiones omnia ex propinquo explorantium, omnia circa vastantium, ac rapientium, tutúmque ac vicinum Latronibus receptaculum rapinis non minùs, quàm cædibus sævientibus tollere; simul Anæ fluminis dominatio, cujus, si fortuna aspirasset, ea parte transitus poterat cum Olivencæ possessione præcludi; idem amnis prætereà cùm primo vere, soluta glacie, turgidus flueret, trajectúque difficilis esset, si tunc Elvus appeteretur, eodem per amnem transmittenda subsidia vel distulisset, vel periculis objectasset. Ingredienti sibi denique Lusitaniam cùm primùm, & validum sese opponeret oppidum Olivença, hujus excedio necesse erat sibi sternere viam ad rerum summam conficiendam. Proinde cohortatus milites Dux alacres omnes contra Olivençam ducit. In plano situm hoc oppidum & fermè unam distans ab Ana leucam sparsis, dissitísque atque ita erectis hinc, inde cingitur collibus ut aptè in illud collineare belli tormenta queãt. Specie quoque magnifica, artísque recentioris ejus munimenta constructa propugnacula novem habebant, arces binas, binósque semilunares orbes, unáque Elvo tantummodo excepta, eo nullum valentius, & firmius nunc Lusitania celebrat oppidum. Húc cum exercitu Sangermanensis appulsus, cùm adeò munitum adversus oppidum longa, aut inanis adhibita vis, impetúsque, quique inter vulnera, & cædes omninò exhaurire valeret acies, Ducibus videretur, lentiori obsidioni sollicitus, intentúsque sepem ex aggere militari circunduci latissimè jubet, eámque continuò, & obliquo valli circuitu interjectos etiam transcẽdere tumulos, ne ab hostibus fortè occupati

fraudi & molestiæ obsidentibus essent, quam summa postea celeritate, atque artificio absolutam una, & viginti munitiones, & quatuor stativa interposita militum roborabant. Ita porrò ab externis auxiliis, & commeatibus latioris per aggeris ambitum hostibus interclusis, experiri præterea Italo Duci placuit, si fortè oppidani plùs pavore quàm impetu fracti unà cum animo vires remitterent, & quæ assidua quoque & in longum licet leniùs protracta vis solidissima quæque prosterneret. Igitur quatuor suggestis tormentariis extructis totidem illis Tribuni militum imponuntur. Crebris, & validis, opera illorum, verberationibus muris incussis, cædi propugnatores, ruere paulatim extrema murorum, latera findi cæperunt; at rimas illas, labésque murorum, cùm exteriores initio partes ob muniminis firmitatem attingerent ictus, facile post explebant instaurabántque nocturno tempore hostes. Graviorem deinde municipibus stragem cladémque afferebat, erecta quædam intra Divi Francisci cœnobium, quod opportuno extra oppidum stabat loco tormenti bellici sedes, nam aptitudine situs nedum interiores oppidi muros latè comminuebat, sed intra oppidum quoque majores immissæ pilæ promiscuos mulieribus viros; pueròsque semitas fortè perambulantes cumulatim ferè sternebant: perstititque fæda atque acerba illa hominum internecio ad incolarum donec tegenda corpora tormentario illi suggestui oppositus novus, firmúsque sublatus est à militibus agger. Inter hæc haud minori quidem ardore per obsidionales ductos accessus in propugnaculi latera certabatur; frequentes fiebant in muros, atque extra muros excursiones, illos loci sublimitas adjuvabat, hos audacia, atque impetus ille flagrantis animi, qui ad pericula cæcus est; inde repulsi Castellæ milites sunt, disturbati artifices operum, sæpiùs excepti, qui temerè pedem intulerant, dum alii ambire, alii propiùs hærere, alii sursum eniti ad munimenta quærebant, in diversas interitus species composito igni, præ fervido humore, liquida pice, saxis præterea, omníque missilium genere in subeuntium, instantium, atque ambientium ora, atque terga conjectis. Sangermanesis ubi expugnari Olivençam difficilè videt, nam ardore impetúque si vellet uti, perire velociter copias, si obsidionem nimis extraheret cunctatione, ac patientia paulatim attritas senescere, ac fluere, permistam artibus vim, temperatósque conatibus dolos, quando cætera seriùs, aut cum nimio periculo forent, in illam incumbere statuit. Plurium idcircò dierum permisso militibus otio tanquam animo consedisset, non armis, sed fame rem totam conficere, nocte improvisa tandem cum omnibus copiis majoris propugnaculi muros aggressus est. Jamque paucis, qui primi occurrerant, pulsis, segniúsque ut sine cura insidentibus aliis, Castellenses fossam transierant, scalásque muris admoverant. Mox omnibus excitatis, prælium ibi conseritur atrox, cùm utrique calentes, recentésque concurrerent viribus, & hinc loco, hinc multitudine, & quasi furto milites freti. Diù pertinaciùs pugnatum est, sed cùm repentinus impetus Lusitanis ex præparato moliri nihil dedisset, simul noctis caligo formidine quoque cæcos præsidiarios milites implicaret, tum Castellensium ubique certantium, urgentiúmque vociferatio, vis, numerúsque obrueret quodammodo Lusitanos, qui ne dispicere quidem poterant ubi opus subsidio esset, & quæ pars munimenti maximè laboraret, sic perturbatos, instabiles, anxios loco denique motos, ac pene delectos omnino vigor, atque animus dejecisset, interceptúmque illa nocte primum, & majus propugnaculum esset,

esset, nisi præstò subsidiis fuisset Emanuel Saldanius ejusdem oppidi Gubernator, atque militiæ Dux. Is enim oppidanos, ac cæteros milites raptim collectos ad loca opportuna distribuit, hunc hortatur, hunc excitat, illum exemplo acuit, hunc revocat fugientem, simul clamore, verberibus, minis, incitamentis omnibus trepidos, languentésque confirmans conflictus tandem fortunam vertit. At milites Castellenses, qui ereptum jam munimentum, ac dissipatos propemodum hostes existimabant, mox sese acriùs à paulò ante cedentibus dum fugari, pellíque vident cæci, ac furentibus similes in hostium cuspides invehuntur; porrò in hunc modum incautè dum multi muris succedunt, cæsi aut præcipites vestigio fallente, cadunt, hastis prælongis quidam affixi, alii umbonibus pulsi volvuntur in præceps, nec plerique tamen inulti, cum pereuntibus integros alios super alios è pinnis murorum extremo conatu trahentibus truculentissimo ludo vincentes, victósque fortuna misceret. Confusio, fremitus, clamor passim instantium, atque ruentium tumultibus omnia miscuerat; vix missile uno eos inter hominum æstus, & collidentes se pulsibus turbas absque vulnere intercidente. Et quidem utrique jam cumulis corporum, armorúmque pene compleverant fossam, cùm demum Sangermanensis, adhuc solido munimento, affluente propugnatore, locíque insolentia eum adjuvante, lanienam esse illam, non pugnam suorum militum arbitratus, cani receptui jussit. Ad castra subinde revertitur, lustrat ex clade recepta copias, cúmque multo minus quàm pertimuerat, videret sociorum desiderari, major est illi spes ex majori sollicitudine orta, quod suorum videlicet temeritas militum, iniquitas loci, inanis, ac stolida virium jactatio parùm pro prælio hostibus contulisset. Viginti post lapsis ab oppido obsesso diebus suppetias laturus exercitus Lusitanus apparuit. Erant in eo duodecim ferè peditum millia, tria millia & quingenti circiter equites ab impigro Duce Laurentiano Comite ducta; qui longiori, ne impediretur ab hoste, circuitu, Anam flumen transgressus juxta ejus marginem castra posuit, eo tempore sane paratus totis confligere viribus, fractámque per aggeris sepem, apertámque mucronibus viam ad oppidum penetrare. Quatriduò post Dux idem è castris ad hostem leniter movens editum quemdam occupat locum, unde septem locatis belli tormentis qua Ossunensis stativa paterent, assiduè aggerem verberabat, sed cùm torpentes, ac propè frigidæ pilæ resuper flaccida caderent, tutúsque inhæreret quasi tectus testudine miles, tormentorum refracta vis, irritúsque oppugnantibus labor acciderat. Sangermanensis prætereà, ne quid prætermissum accuratiori tutelæ sineret, novo tormentorum suggestu, quo inde aptiùs objectum ab hoste pulsabat, erecto, instabiles, vagos, nudatósque tegimine hostes, magna cùm strage, ab eo, quem nuper insederant, loco summovit; alium exteriorem denique aggerem properè jaci sub hostium oculis jussit, quo Lusitanum ea parte fortasse impetentem duplicis septi obstaculum moraretur. Quæ postquam vidit Laurentianus, aucta scilicet munimenta, aggerísque majoris ambitum inconcussum, ac planè firmum, nec ulla ex parte facilè rumpi, oppugnaríve posse; Super hæc arma, milites, commeatus industriam abundè sufficere hosti, diffisus propterea sibi, atque animo pavidus, neve ambiguo uni prælio totam regni fortunam committeret, retrò ad castra, quæ propius Iuremeniam habebat, regressus est. Triduo ibi conclusus, ac deses cùm institisset, post castra mutat Laurentianus, atque ea propiora Olivencæ

vencæ, nec procul ab Ana constituit inde causam exploraturus, qua obsessis præstare opem cum minori forte periculo posset, vel si ea non adesset, qui intra Olivençam erant metu, & labore obsidionis attriti externis saltem inspectis copiis, proximóque subsidio credito, dum vires pugnæ suppeterent, spes, & animos sustentarent, alios idcircò, aliósque subinde ad Saldanium Dux Lusitanus mittebat nuncios per fallacia promissa inanem illi proximæ opis fiduciam inflantes, quorum aliqui elapsi, alii in ungues collapsi hostium cum ea, quæ afferrent dicere cogerentur, inter verbera, & cruciatus silentii fidem constantissimè tenuerunt. Denique Lusitano cùm omnino sibi interseptam, ac summè arduam inferendis Olivencæ subsidiis medios per hostes aspiceret viam, ad ultimum nisi discrimen cùm totius periculo regni projectum exercitum vellet, multa, & varia in animo secum volventi, repentíque pro extremo remedio succurrit, si alio fortasse, eo armorum retorto cursu, qui Olivençam premebat, inde liceret avertere hostem. Igitur Badacocium contendere statuit, ita ratus, quamvis frequentem repentino fortasse impetu capere posse urbem, vel si hoc fefellisset, hujus, quæ pluris interesat, urbis obsessæ periculum ab Olivençæ obsidione Castellæ milites abstracturum, vel ultro, citróque dispertiendo copias utrinque eosdem imminuturum. Eo proposito sibi consilio Comes Laurentianus, castra celeriter movet, & primùm tria fere millia selecta peditum, equites circiter mille Badacocium ad urbem præmittit, qui dubia adhuc luce pervenientes, quà in Marinensem ducitur portam, furto urbem aggrediuntur. Et priùs hæc hostilis objecta fraus; primi enim, qui nostri accesserant insidiosa ferentes Castellæ signa, hostiúmque sermonem, & habitum mentientes, à communi tanquam summissi Duce amicè introduci poscebant, mox, ubi falsitas patuit, atque in eosdem qui frustra tetenderant, hostes cæde, & cruore conversa est, palam tunc agere Lusitanus, admovere mænibus scalas, pyloclastris appetere portas, alii arma, alii machinas expedire, si effringere fores, aut fortè evadere in murum antea vis, & celeritas tribuisset, quàm ea, quæ propinqua subsidia erant, stationariis militibus accessissent. At verò, qui vigilias obibant milites gradu stabili, pectore obverso, interrito animo tanta constantia, atque virtute Lusitanis urgentibus restitere, ut strepitu campanarum, tubarum, armorúmque fragore subinde experrectis, concitatísque satis temporis sociis, simúlque civibus datum, ruere gregatim, citóque ferre militibus opem. Porrò majori tunc, & recentium, seséque inferentium militum numero impulsus partim cæsus, partim saucius, partim, qui muros tenuerat, actus in præceps è mænibus est, undique dissipatur, ac funditur Lusitanus. Insidias sollicitudo, impetum virtus, jus defensionis injuriam vicit; cladésque illa tumultuosa longè plus dignitate fecit, quàm cæsorum multitudine nobilis; tres quippe ibi tunc cæcidere Tribuni militum, duo Legionis Instructores, multi Centuriones, ac milites honorarii, inter quos alter Oviedi Comitis, alter filius Comitis Castelmeliorii in eodem certamine cæsi; promiscui vulgus ad tringentos interiere. Reliquos Lusitanos, qui in tempore se receperant, aut hostis impetum subterfugerant, effusè cedentes, ac pavidos Petrus Diarius ab urbe cum septingentis egressus equitibus in tergum, & latera carpit, multis cursim ibi confossis, aut sauciis, aliis captivis ad urbem deductis. Casu vel fuga superstites cæteri

exer

exercitum assequuntur, qui castra apud Mori vadum extra tormenti bellici jactum procul ab urbe situm habebat. Civitatis servatæ laus ad Simonem Castagnam præcipuè defertur, quippe qui prior Lusitanam fraudem deprehendit, & animosius in primis obstitit hosti, mox juventutem urbanam, & cænobitas & Clericos quoque frequenter coactos per arma misceri militibus compulit, nec priùs ab agendo, cohortando, acritérque pugnando armis insignis, & corpore destitit, quàm nobilem urbem & populi copia, & præsidiorum inopia periclitantem ab hostium insidiis, atque impetu vindicaret.

Hujus porrò facinoris vanitas ac præter opinionem accepta clades Laurentianum ab urbis obsidione deterruit. Igitur triduo post motis à Mori vado copiis populabundus, & ruinis, flammísque infestus excurrit semitas Alburquercij, cùm consilium ex rerum angustia cepisset Dux, adversus agros, ac segetes furere, & direptione, atque incendio exhaurire regionem illam impunè velle, aut avocare ex Olivença hostem, ut teterrimæ vastitati, & rusticorum fugæ atque cædi, & gravidæ messis corruptelæ succurreret. Cæterùm cùm hæc omnia negligeret Castellensis, imò inde hostis infirmitatem, & vaga, & incerta consilia ejus agnosceret, simul cùm astrictior quotidie per hostem, multóque pressior Olivençæ nunciaretur obsidio, tunc Comes Laurentianus ad præstandas municipio suppetias perinde animo, ac viribus fractior, magísque propterea, quàm antea diffisus asperiorem jam factu rem perpetrare, adhuc etiam armorum diverticula quærens, Valentiam tandem adoritur locum natura, & opere strenuum, juríque Alcantaræ Ordinis prisca munificentia, ac pietate Regum addictum. Hic itaque Dux accelerandum ratus, quo minus Sangermanensis si priùs Olivença ruisset, cum victricibus copiis ipsum frustra ibi conantem & inhærentem circumveniret, belli confestim tormenta disponit, bellatores distribuit, desilire equites jubet, tum ne defessi, laboribúsque constricti murorum propugnatores respirandi à certamine spatium ullum haberent, præcepit etiam Laurentianus, ut quinque peditum millia alia aliis succedentia statim per vices, & prælia nunquam intermittentia simul allaborarent, adeo, ut ne hora ulla quidem sive diei sive noctis effluxerit à pugna, à clamore, à fusione sanguinis vacua. Ira, & celeritas, & major alio ex hoste longinquo metus animos stimulabat. Hujus enim oppidi excidium ante oculos erat velut amissæ propè Olivencæ solatium, & quasi interitus impendentis effugium, ibíque fortiter ideo prementes cum victoriæ spe cadere, quàm desperata victoria obrui ab hostibus citò victoribus qui sublata Olivença advenissent, malebant. Cæterùm oppidani, & milites Castellenses haud minori quidem alacritate, animíque ferocia, dum hostes irruerent, excipiebant, alii hostibus occursare, alii muros reficere, jacula, ignes, saxa, granorum quoque candentium acervos, & quidquid esset ad manus materiæ torridæ & concretæ simul, & fluidæ certatim è muris projicientes. Par erat utrísque ferocitas animi, impar profectò locus, propè æqualis militum disciplina. Sangermanensis enim qui ab hostium paulò antè captis exploratoribus nonnihil eorum consilii per vim tormentorum excusserat, impensius idcircò loca suspecta muniri jusserat. Valentiæ præsertim, cui plus adjecta suspicione metuerat, tuendæ Sebastianum Granerum imposuit, fortem ipsum, ac veterem Ducem, cujus virtute, & industria ea tunc egregiè oppidana defensio invaluit. Septem omnino dies Valentiam

irritus oppugnando Lusitanus absumpserat, cùm semilunare postremò munimen, quod cœnobium quoddam claudebat sub nomine Divæ Claræ, passúsque circiter octoginta procul erat ab oppido, & anteà inconsultò à tergo reliquerat hostis, aggreditur; eò namque si potiretur, sperabat Dux Lusitanus nudata subtrahere suorum missilium ictibus corpora, simul ibi tormentariam erigere sedem, ex qua impunè, vel cum minori periculo offendere posset hostem. Sed ea res frustra fuit, quatuor enim angusta, sed altiora, atque solida circumposita propugnacula, quæ hoc curruum munimen, cœnobiúmque tegebant, cùm igneas glandes sæpissimè pluerent, stragem hostium ingentem edebant; nihilominus Lusitani dum nec gravi periculo territi, nec assiduo labore defatigati cum loco satis iniquo, cum hoste superiori, cum multiplici morte inter acervos cadentium, spirantiúmque asperiora omnia ausi, pasśique ferocius colluctarentur, eò prætervecta cædes, atque obstinatio militum est, ut eos non nisi post sexcentos ferè interfectos, ac totidem vulneratos à temerario illo incepto, in quo plùs furor, ardórque spiritus, quàm vera virtus agebat, interjectæ noctis caligo retraxerit. Interea Sangermanensis Olivençam acerrimè conflictabat. Exteriora enim oppidi munimenta alia concussa, alia penitùs scissa, alia simul hiantia, & quàm cito lapsura erant, fossa quæ murorum ambitum circuibat materie congestitia repleta jam propè solum æquabat, & quod plane ruinosa inter tot detrimenta, cladésque exanimavit Saldanium Gubernatorem, majus oppidi propugnaculum paulò ante suffossis, incensisque cuniculis ruptum immani ruina, atque cæde repentè disjectum est. Intus præterea per crebras actas irruptiones æquè improspera, ac felix quamplures milites stationarios belli fortuna consumpserat, cùm ipsa victoria vincentes quoque deterreret, levísque jactura quæcumque militum gravior in minori numero censeretur. Harum difficultatum aculeis, arctioríque præterea quàm egregium decebat, Ducem suomet ipse animo percitus, perculsúsque Saldanius, ubi sollicitus reputat sancti Laurentii Comitem sociis opem conferre diffisum, sua in extrema calamitate desertum, aliena frustrà oppugnatum, arma ad ludibrium circunferentem temerè divertisse, simul inter eam dubitationem, succurrendíque ferè perditis moram tantum adimi sibi virium, & animi, quantum cresceret hostibus, obsidioníque intendendæ sollicitudinis, vel quia potiùs Saldanius hujus obsidii insuperabilem molem crederet, nec in tanto quoque discrimine secùs esse videri non festinata, quàm desperata omnino subsidia, ipse denique per inducias cum Italo Duce pepigit, ut nisi tempore constituto Olivençæ subventum esset, eam honestis conditionibus traderet. Hæc ad sancti Laurentii Comitem impigram tunc adversus Valentiam, at inanem navantem operam allata cùm statim essent, graviter hominem perculere; velle enim ita is per ea diverticula videbatur non armis conditione aliqua positis, at extrema lassitudine ablatis, aut in communem perniciem corruptis invadere tandem in oppidum hostes. Itaque vasis continuò collectis, Valentiæque obsidione soluta primò Portalegrem, inde ad Jurumeniam exercitum ducit. In hoc propiori hostibus loco cùm castra metatus esset asperis litteris Olivençæ Gubernatorem increpuit. *Ne per flagitium, & ignominiam*

vitæ ac libertatis usuram quæreret; fideli integróque convenire clienti extremum usque ad anhelitum, ultimámque sanguinis guttam in fide, atque officio perstare; bonum verò commilitonem contemnere vitam, quam manus, & arma minimè texerint. Nefarias profectò spurcas sceleris plenas atque in ejus, qui pactus est, caput absque dubio ruituras conditiones cum hoste compositas esse. Atqui minus malitia fortasse, quàm ignavia, & formidine erranti adhuc integrum fore, cùm vellet, infamem, ac turpem retractare sententiam, factísque abstergere sordes, quas iniqua pactione contraxerat, satius, non errasse profectò esse, at semel prolapso ad æquiorem per consilii mutationem redire viam, laudabile quoque esse; se se planè cum majoribus copiis, quas ex finitimis passim, & citò coire mandaverat locis subsidio celeriter affuturum. Sin autem diutiùs fortasse morari pro militari delectu contigerit, nihil ille propterea aut se, aut patria, aut Lusitano nomine indignum committeret. Hujus sententiæ postquam Saldanio redditæ litteræ sunt, tam procul fuere, ut à proposito virum dejicerent, ut constantiùs eumdem in suscepto quoque deditionis consilio firmaverint. Oppido namque aut hostium impressione, aut belli mox jure per pacta cadenti, subsidia, quæ nisi vana, & fallacia momento advolare oportebat, ipsius Ducis confessione jam nulla, vel sera, vel captiosa fore constabat. Quapropter Saldanius intelligebat, aulico secum potiùs loquendi more, quàm candido, & serio in Litterarum contextu Laurentianum Comitem usum, aut ipsum illudere per fugacia promissa velle, ut alieno capite sibi caveret, & fortunæ quoque ludibria cognosceret, exultationémque sibi imposterum reservaret, quod si ipse auditus à Saldanio fuisset, adhuc oppidum staret. Unde enim recentem erueret militem binos per menses illum minimè nactus, & quas junxerat copias jam inanes per ambitus imminutus? Quod si ita munito, ita copiis instructo haud satis nervorum in animo sit dirigere aciem in hostes, & obsidionis claustra perrumpere, plus illi probro, ac dedecori fuerit vel armorum fortunam in subsidium non tentavisse, quàm subsidio se destitutum fortunæ succubuisse. Præstituto itaque tempore lapso, quemadmodum pacto sancitum cum Castellensibus fuerat prima illa die Lusitanus binas oppidi portas hostibus, ac bina propugnacula tradidit; omnia postridiè victori permisit. Post Emanuel Saldanius cum duobus millibus, quingentísque ferè peditibus, equitibus verò propè sexcentis armis omnino instructis, explicatísque vexillis egreditur oppido. Consequitur ipsum deinde è sedibus omnis suísque sarcinis gravis oppidanorum effusa turba, eo sanè concursu & animorum ardore, ut nemo tot municipum unus, manendi quanquam ex pactis facultas omnibus esset, extiterit, cui non plus odiosum Castellæ jugum, quàm patriæ solum jucundum fuisset. Bellicæ munitionis, & commeatus satis relictum in oppido est. Ea sicut ita profectò fuisse videtur, intempestiva deditio, cùm aliquot ultra dies sustineri defensio oppidi potuisset, causam deinde rumoribus præbuit vel Saldanii proditione, vel militari fraude illud magni momenti oppidum tam citò interversum apud socios, apud hostes esse jactantibus; increbuítque, sed mendax hæc fama vulgatior, dolo, & errore, scilicet per confictam à Sangermanensi Laurentiani nomine epistolam, in qua desperatis oppidi auxiliis, ut æquiores ab hoste conditiones

imma

immatura deditione redimeret, jussum erat, circumventum esse Saldanium. Verùm hoc idem sponte cùm Saldanius animo volutaret, sibíque per eas rationes, quas ementita de more formido subjiciebat, deformiora oppidi omnia, & plus quàm reipsa labefactata jacebant, affingeret, à nemine quidem, nisi proprii metus caligine impulsus, & intimè captus extemporaneam, ac turpem deditionem transegit. In veras propterea gravésque subinde Saldanius criminationes incurrit, nec pro viribus, nec pro fide, nec pro honore veteris Ducis ab ipso fuisse Olivençæ defensionem tractatam, Ulisipponémque statim accitus causam è vinculis dicere cogitur; qua, nimis etiam premente facti recentis invidia, neve in se ipsum fortasse recideret, eam onerante Laurentiano, malè ille per se purgatus perpetuo exilio multatus est. Olivença ita recepta, mæniúmque ruinis, ac celeriter munimentis pristino robori restitutis, ac novo præsidio firmatis, Sangermanensis quia ex voto prima processerant, nunc dimicandi cum hoste cupidus inter elvum & Campomajorem exercitum posuit. Hinc per partes alacriter concursare, spargere passim incendia, repetere cædes, cumulare rapinas, fœdiora quoque minari, si ita fortasse invitum, ac reluctantem verecundiæ, vel iræ stimulis incitatum, aut vastitatis coërcendæ causa commotum trahere Lusitanum ad æquum certamen posset. Laurentianum verò, propè Jurumeniam locatis castris, vel quia sua ita interesset, vel quia nondum ab Olivençæ ruina conceptum excusserat metum, nec indignatio, nec pudor, nec ploratus aggrestium, ignísque fumantium passim tectorum, nec quingentorum etiam accessio, qui serò Ulisippone venerant militum deserere castra movebant, aut conferre cum hoste signa. Ubi ergo videt Sangermanensis neque industria, neque vi, neque irarum aculeis ad pugnam Lusitanum elici posse, in ejus conspectu Moronem cum omnibus copiis aggreditur, ita facilè ratus, vel oppido mox subventuro sine mora cum hoste congredi, vel subsidiis hoc destitutum parvo negotio in potestatem redigere. Jacet oppidum circa marginem Anæ situm, & tum amnis trajectui, tum Olivençæ retinendę opportunum. Structura murorum ejus ad coagmentationis antiquæ genus magna ex parte interlita luto erat; solidiores alibi lateres duratíque temporibus; fortior ei arx assidebat. Strenuè impetúque hoc maximè adorsus Sangermanensis, belli tormenta, quorum plurima secum habebat, confestim aptari jussit, hísque incessanter quatere oppidi mænia jussit. At municipes, milítésque præsidiarii, quibus excisæ paulò ante Olivençæ ante oculos terror, ac species obversabatur, & qui in majori negotio vicerant, eos minus esse celeriùs executuros arbitrabantur, paris subeundæ fortunæ pavore dejecti, nullo præmisso virtutis indicio, ideóque Morone statim deserto, ad arcem, quæ prævalida erat, confugiunt. Ea ipsa re lætus Sangermanensis, qui tam citò sine impendio, sine cruore haud contemnendum oppidum occupasset, cùm utilius sibi esse censeret, antequam prælii cum hoste discrimen adiret, vincere arcem, & Moronem in tuto ponere, nunc ipse pugnam, quia versa res erat, detrectans contra arcem enixius allaborabat. Intereà Comes Laurentianus, & si paulò ante vanam ob gloriam, & cum certo regni discrimine signa cum hoste conferre metuerat, jam ex rerum eventu mutato consilio utcumque anhelabat vehementer adstrictæ, & quàm celerrimè perituræ sine subsidio arci extremas ferre suppetias, ne eo parvo

ſcilicet intervallo alia ſuper aliam adjecta clades ſine obice paſſim, oppidatímque ſerpendo totius regni tandem exitio deſineret. Res tamen aſpera erat. Nam inter arcem & Luſitanas copias inflatus amnis intercurrebat, plenus alveus,& vorticoſus, vada incerta, atque lubrica, hinc ideo errantia,inde abrepta vi aquarũ veſtigia ingredientibus erant, ſimul eques pedéſque Sangermanenſis imperio,quà intererat vadum,longè,latéque circunſederat ripam, tranſitúmque intercluſerat; levia præterea prælia, quæ vadando vel circa ripam caſu, aut periculo virium,aut conviciorum irritamento conſerebantur, ut plurimùm luctuoſa, nimíſque cruenta Luſitanis inciderant. Itaque ſuper trajectionis difficultatem, & inæqualem omnino cum hoſte, cum fluctibus pugnã ex triſtibus etiam armorum jactis fortuito proludiis totius certaminis omen, & aleam Dux Luſitanus horrebat. Quæ ubi Joannes Ferreira, qui cuſtos erat arcis agnovit, ſéque igni,ferróque ſimul, & fame peti; omnia eſſe circum hoſtilia, obſeſſiſque maximè infeſta,& cum tempore,& mora magis quoque futura minacia, ſocios præterea, qui fruſtra, & ſæpè ſubſidia inferenda tentarant,rejectos,& pavidos fugam ſpectare potiùs, quàm arce concluſos,& eſurie ferróque preſſos periculo eximere;undecima tandem ab oppido obſeſſo die,arcis deditionem,& liberam ſibi,militibus, incolis diſceſſionem cum hoſte pactus,vacuo relicto habitatoribus oppido in Luſitaniã receſſit.His rebus ita confectis victor Sangermanenſis Badacocium cum exercitu redit. Jurumeniam deinde ſtatim oppugnaturus ad rem neceſſaria parabat. At ſumma cùm æſtas flueret, ac ſolito magis ardore flagraret, æſtúque prope incredibili, ac ſiccitate loci, unde plurimę per id tẽpus corporis ægritudines ſcatent, illius oræ tractus areſcat, & ſole ardeat, prudentius hoc facinus diſtulit. Tunc Luſitanus, qui aliquot ante diebus arcem Olivæ fortuitò ceperat,atque munierat, poſtquam Olivençæ ruinam cernit, ſimul hanc arcem illi propinquam,in hoſtico ſolã acceſſu nedum tutela difficilem,ne ea aliquando potiri liceret hoſti ipſam demoliri conſtituit,qua per cuniculos tandem disjecta certi laboris fructus,& gloria prærepta hoſti,munimenti commoditas Luſitanis ablata eſt.

Cæterùm Olivençæ jactura Aloiſiam Guſmanam, quæ Luſitaniam adminiſtrabat, ſupra modum animo afflixit cùm alta ſpe decidentem, qua truces inferendas Caſtellæ clades, vanè, ac ſuperbè conceperat animo, tum maximè veritam ipſam, ne ſuæ fortaſſe novíque regiminis culpæ ſucceſſum verteret populus, quàm fortuna ſuſtinuiſſet. Satis illa præterea ſciebat, & animo recurſabat, novum præcipuè regnorum regimen, bona ubi opinio nondum invaluit, à fortuitorum momento pendentes ſuas rationes, & fidem habere; ſimul caſus non rationes caſuum, & cauſas inſulsè, aut malignè attendere populum, ejúſque mordaces in miniſtros latratus, & quæſtus effuſos reflectere tandem in Principis morſum. Vehementer igitur perturbata, & in ſe anxia mulier ambitioſa, quo deprimere modo elatos ſucceſſibus hoſtes poſſet, ſuóſque trepidos querulóſque feliciori quoque conatu ad vires, ac ſpes reſumendas arrigere, ſtatuit ultra fines Caſtellæ transferre arma, ibíque oppugnare præclaram aliquam urbem, quo ex virium ſuarum animíque oſtentatione Caſtellenſibus creſceret terror, atque in medio tunc ſita Olivença, Caſtellæque circumciſa ſubſidiis faciliùs relaberetur. Hoc quidem conſilio mulier fœdere rurſus cum Gallis, Anglíſque & Luſitaniæ noviſſimo Rege ſancito, multóque inde per pecuniam conducto milite, juſſit ſexdecim

pedi

peditum millia, equitum verò quatuor circiter millia properè cogi; iisque copiis moderandis, senatu annuente, præfecit Joannem Mendum Vasconcellum, veterem ipsum Ducem, & qui sub Regis Catholici auspiciis meruerat quondam in Belgio. Post hæc Status Senatus de ratione belli gerendi Ulisippone consulitur, ísque frequens cum illis copiis ex mente Aloisiæ Badacocium petendum censuit. Res ipsa plausibilis erat; plus famæ quidem quàm oneris, sive periculi in ea suscipienda proponebatur; pompa, & copiarum quædam jactantia magis, quàm vis, aut rerum discrimen novo regimini, angusto regno conveniebat. Ad hæc si illa urbs cecidisset, Olivençæ etiam excidium ratione situs præclusæ tractura erat. Et porrò jam priùs Aloisiam, quæ sola plus poterat, aperuisse sententiam suam, in re etiam ancipiti calculorum omnium ad se contractio, sive corruptio fuisset. Inter hæc præparanda Sangermanensis, qui eo tempore Badacocii cum diminuto præsidio commorabatur, tanti apparatus fama, strepitúque commotus, sollicitúsque monet Arum primum ministrum Catholici Regis, exiguo Badacocium præsidio militum, alimentorum inopia, fluxis jam, ac vetustatis labe corrosis, mænibúsque prope caducis in summo periculo verti, eo, sibi namque per fidos exploratores compertum fuerat hostilem, qui adeo latè obstrepebat, conatum, & impetum evasurum. Audit hæc Arus; verùm ut Hispana cunctatio, quæ in rebus plurimis sæpè sapit, incredulitatis interdum, & cujusdam quasi pigritiæ desipit vitio, & seri subsidii, consiliíve sprevit tunc Arus, ut nimis creduli monita Ducis, incredibilia sibi narrari putans, quos scilicet propriæ tuendæ cura salutis vix in suo regno satis habebat totis viribus occupatos, iis hoste valentissimo provocato, gloriæ atque imperii amplificandi libidinem incessisse; responsum idcircò dedit Sangermanensi. Prospiceret quidem ne infidis, aut levibus ipse exploratoribus uteretur. Durius enim sibi videri, velle inconsulto Castellam appetere hostes de Lusitano etiam regno adhuc improsperè litigantes. Ea de re tamen jam certior factus Sangermanensis ex locis propinquis cibaria, bellíque munitionem, & militare presidium, quantum pro tempore, & viribus licuit in urbem contraxit, ita ut urbanæ tutelæ promptos eo tempore in armis enumeraret equites ferè bis mille, quingentos quoque supra tyrones veteres milites, & plurimos cives ingenio, ac robore ætatis prælio gerendo idoneos. Paucis interjectis diebus, Badacocio adversæ, infestæque cum magno terrore civium appropinquantes Lusitanorum copiæ conspectæ sunt. Anæ circa ripam opposita ea frequens ac celebris jacet urbs. Latus magis quàm altus ab illa parte decurrens funditur amnis, ísque vado per reliquum anni turgentibus aquis impervius, cùm per id temporis veris extremum protereret æstas, multis in locis, nudatis ea parte vadis, transitum exhibebat. Pons lapideus, & nobilis flumini impositus ripas urbémque committit. Hæc ipsa partim in plano, pars in deflexo cujusdam substrata clivi inæquali, ac sinuoso porrigitur solo, muros circumpositos habet, sed veteri, fragilíque structura, & rimis quoque interpositis labiles, arcem in ejusdem, quo sedet, collis acumine sitam, atque ex altera fluminis ripa validum propugnaculum, cui S. Christophori nomen adjectum. Tum vero Sangermanensis propiùs, ac citiùs, quàm antea credebat, exercitum Lusitanum intuitus, quia tempore adhuc egebat, quo urbem penitùs communiret, plures immisit equitũ turmas,

quæ appropetantem aciem remorarentur. Cæterùm Dux Lusitanus, qui meliori sane consilio pro peritorum judicio auspicari facinus potuisset, temerè initio versus contra Sancti Christophori propugnaculum, ibi ut armorum primum impetum fregit, nervósque recentes debilitavit, ita minùs deinde ad belli summam conficiendam, quæ propugnacula, & arces trahebat, armorum, & virium attulit. Hoc propugnaculum ultra fluminis ripam, & collis in vertice positum, ad teli propè jactum ab arce urbis, & flumine distans eminet, cingitur fossa, aliísque majoribus munimentis, quæ ars nova, & ipsa elegantior militiæ commenta est. Bonaventura Tarracona tormentorum Præfectus, & propugnaculi custos, cùm tentamenta prospiceret hostium alia adjecerat munimenta, ac bina præcipuè rostra, quæ ad triginta passus extendebantur. Tumuli quidam editiores patenti campo interjecti, atque eidem propugnaculo oppositi prominebant. Hos occupat Lusitanus, ibíque tormentis majoribus constitutis assiduè, ac vehementer propugnaculum verberabat. Postridiè alium & eo, quem antea occupaverat aptiorem arripit locum ut propugnaculo magis propinquum, atque inde perpetuo candentium globorum jactu illud acerrimè urget, mox aggerem jacit, obsidionalésque aperit vias ad milites fossorésque tegendos; fervet, ardétque certatim militum labor, & copia, ut ardentius homines solent rerum omnium capessere initia. Inter hæc Castellenses, frequenter in hostes interdiù noctúque irruptionibus factis, artifices, militésque cædebant, & eorum opera lacerabant modò flammis conjectis, modò armis, lapidibus contis in operarios, & opera impactis; eorum tamen ardore, impetúque subinde restincto, cæpta jam opera diligentiùs repetebantur. Semel præsertim cùm enixiùs, ac propiùs propugnaculi rostra Lusitanus impeteret, ibíque novo tum milite fortè auctus astaret Tarracona Præfectus, ampliori numero, atque fiducia, hortamentóque, qui aderat, conciti Ducis Castellæ milites irruentes, cruentum, sævúmque certamen circa opera contrahunt. Cernit hoc Vasconcellus, suósque ferociùs impulsos concidere alios, dare alios prementibus terga; simul labores operum intermissos, ac planè labefactatos pérque suorum tumultum, & fugam alacriores hostes ulteriùs inferre gradum, mandátque ut Turrii, sanctíque Joannis Comites, iíque Tribuni militum binis legionibus sumptis ferrent properè auxilia cedentibus sociis, aut saltem certamen æquarent. Jussi subitò Duces recenti cum milite accurrunt, & quanquam prælio partim defessos, partim metu dilapsos, aut fugam eo tempore socios circunspectantes offendunt, contrahere se tamen, colligere spiritus, atque instaurare certamen milites cogunt. Sed cùm nihilominus super adjecta subsidia Castellensis urgeret; & ipse jam animosius Lusitano rorantia cruore tractaret arma, alacriúsque pedem super cæsorum corporum stragem efferret, simul cùm segnior ad pugnam paulò antè fugatus, ac pulsus rediret miles, novíque qui subsidiis accesserat, inter horum segnitiem, & moram calor, & impectus refrigeret: tunc, & qui prior dimicaverat Lusitanus, & subsidiarius quoque miles obteritur, totáque acies penitus dissipata, atque in fugam conversa est: fugientes non sequitur victor, at ibi consistens, obsidionalia ubi opera erant, post hæc lacera, attrita penitúsque convulsa, paucis amissis, in propugnaculum se recepit.

Cæte

Cæterùm quod egregiè inter arma pepererat Castellensibus virtus, dolus subinde pro Lusitanis æquavit. Fallacem enim per emissarium Sangermanensis admonitus tria nempè peditum millia in hostilis exercitus supplementum cum commeatus copia Ulisippone profecta Badacocium appropinquare præcepit Ferdinando Caravagalio, ut duobus equitum millibus, aliisque lectis cohortibus sumptis, priùs in hostis occursum tenderet, quàm reliquis ille copiis, quæ propugnaculum oppugnabant, aggregaretur. Caravagalius accelerato cursu in via circa Elvum assequitur hostem. Utrique ibi se pugnæ comparant, alacres animo Castellenses, quod loco opportuno, numero impares, & quasi repentè interceptos per errorem crederent hostes, at hostes alacriores, quod utique scirent jam delatoris perfidia falsos, omni receptu prorsus secluso, internecione delendos Castellæ milites trahi, idem enim emissarius, qui novum Ulisippone militem accessurum detulerat Vasconcello, ab eodem extemplo ad Sangermani Ducem remissus fraudi materiem fallendo præbuit, ut quos hostibus obviam missurus erat Sangermanensis, iis Lusitanus, trifariam divisis copiis per vim, per insidias intercluderet iter. Vix dum igitur hostis facies, & fulgor armorum, & clamor solito major elatus, & nimia in hoste fiducia ex propinquo conspecta sunt, cùm statim sensit se Castellensis sine ope, sine spe opis passim hostibus circunfusum, ad cædem fraude projectum, & undique insidiis, ac ferro clausum, & quod ægrè se quoque primo certamine elapsum, in strenuiores alias subinde hostium, quæ aliunde transitum intercluserant, incidere copias necesse erat. Itaque haud robore minùs, quàm animo destitutus, & perturbatus, & formidine propè torpens, vix primò libatis viribus, pedes propemodum totus fœde humi concisus jacuit, celeritate adjutus equorum in avia diffugit eques. Tres Duces capti; Ferdinandus Caravagalius egregiè dimicans cecidit. Hoc successu, & quod ejus astu potissimùm contigisset, Vasconcellus mirificè elatus, quasdam impellit equitum turmas, habitum urbis, & situm proximè contemplatum, simul eorum, qui in urbis erant custodia, ut pro rei summa vires, & animi nervos experirentur. Properat eques, accedit ad pontem, alacer subit, at in limine statim offendit, prævalida nempè manu, qui eum circunsederat locum obseptus. Ibi ergo strenuè sursum, deorsum inferendo, aut vim repellendo, cùm utrique se acerrimè impellerent, tetra luctatio committitur, sed explicare se equitem, intendere vim, utique impetu equorum cùm prohiberet angustia loci, atque ex adverso pedestris impulsus, ut in arcto collectior, vegetiórque vehementiùs incumberet, Lusitani partim ferro, partim labendo gurgitibus hausti, nonnulli protriti in faucibus pontis sunt, plerique rejecti, atque expulsi confugiunt ad aciem, quæ supra fluminis ripam, ne in situs se angustiis elideret militum multitudo consederat. Inter hæc Sancti Christophori propugnaculum omni arte, conatúque militiæ impensiùs oppugnabatur, crebræque ex eodem munimine obsessorum irruptiones, ac levia interdum exercita prælia ejusdem loci propugnatores, ut sæpè victos, ut sæpè victores penè confecerant. Idipsum Sangermanensis intelligens, & providere quoque desiderans, duas, quæ tunc in Bætica versabantur, quàm citò in urbis subsidium legiones venire jussit. Legio una erat ex Hispanis, veteranisque constituta militibus, cui præerat Marchio Lanzerottus, ex Hibernensibus

altera fortissimi Ducis Gualterii Ungani pariter Hibernensis fidei, atque officio commissa. Binæ hujusmodi legiones itineribus magnis emensis noctis silentio Badacocium ingrediuntur, & quia de via fessis, æstivóque ardore solutis cibus, & quies necessaria militibus erant, curare tunc corpora jussit Sangermanensis. Inde consultũ primarios Duce saccersit, ibíq; dum spes, dum metus, dum discrimina rerum, improvisique fortunæ casus quasi in libram conjecta penduntur, ferè nemine discrepante conveniunt, ut cum his legionibus statim, quâcumque pateret enitentibus aditus per summum quoque discrimen munimento labanti subveniretur. Verumtamen Lusitanus, qui paulò post intellexerat nova hosti subsidia supervenisse, in rei conjecturam adductus quàm per illa spectaret hostis, & planè impedire paratus, cum perpetua quadam ruina, & saxorum, & hominum strage, alternante fortuna vices, munimenta revellerentur, insuper sex elegit ex àcie tota militum millia qui strenuiorem impressionem intenderent. Continuus etiam agger à capite pontis, qui urbem conjungit, ad propugnaculum ferebatur, quà ultrò, citróque Castellensium subsidia meabant, rerúmque internuncii. Hunc magno cum impetu, & numero aggressus, eóque perfracto, ac rescisso trucíque pugna potitus hostis, jam propugnaculi, & urbis communionem abstulerat, & nunc idem erat impedimento, quo cohortes illæ subsidiariæ præcluso inde per vulsionem aggeris transitu nonnisi extremis jactatæ periculis possent ad propugnaculum pervenire. Ad hæc majori quidem fiducia, & multitudine Lusitani munimentum prementes, jam rostra propugnaculi ceperant, ruináſque intermedias transierant, simul bomborum fragor, labésque murorum & hinc militum clamor, & concursatio, hinc concitatio, impetúsque instantium cedentiúmque, & quædam velut injecta militibus rabies, cùm pleráque strata jacerent, & reliqua passim ruerent, irreparabile quàm primùm excidium propugnaculo minitabantur. Rursus igitur inter Duces qui cura, metúque suspensi in pontis limine stabant, quibúsque districtè mandatum fuerat per cæca, & obversa quæque pericula cum illis copiis succurrere propugnaculo, consultum ibidem est, utrum aggere nuper amisso, interclusa militibus via, omnia obtinente furore hostium, qui audacia, numero, loco superiores omninò erant, dare tunc expediret sociis laborantibus opem, cùm variata maximè ratio, in quam ceciderat summi Ducis imperium, esset, desperata propè munimenti defensio, ac periturum certè subsidium eò usque afflictis, ac perditis rebus nova quasi clades adjecta Ducibus videretur. Tenuit inter illos difficultatis inexplicabiles æstus perlongum militaris industria cõsilium; tandem in Marchionis Lanzerotti, Tribuníque sententiam itum, qui censuit, quoniam prorsus omitti rem illam non oportebat, consiliúmque eo tempore à casu, & fortuna, quæ non semel temeritatem adjuverat, non à ratione, & judicio petendum in tanto discrimine esset, ut ejusdem Legionis Instructor, duo fortiores quoque Centuriones cum lectissimis centum sexaginta militibus obviam progrediéntes tentarent, si fortè possent, hostium perrumpere cuneos, & per invia, cruenta cuspidibus sibi viam ad propugnaculum aperire; Res ita per Duces decreta pari subinde virtute confecta est. Fuítque hic insignis legionis Instructor Lucas Segura, Centuriones verò Joannes Villafanga, & Antonius Panetaqua adolescens Tribuni filius, quibus etiam binæ in subsidium turmæ

equitum

equitum acceſſere. Hos impavidè, properéque in ſe milites adventantes cùm Luſitanus aſpiceret, quatuor equitum agmina, peditéſque ſupra trecentos in illos ſtatim infeſtos egit, ita porrò facilè factu ratus projectioris audaciæ, paucóſque admodum hoſtes ſuperiori illo numero confeſtim obrutum iri. Atqui non ad calculos numeróſque belli fortuna victoriam vocat; virtus, & fortuitæ perſæpè cauſæ totius certaminis exitum contrahunt. Primò enim congreſſus eques cum equite funditur Caſtellenſis; effuſa, præcépſque hujus equitis fuga in eoſdem cùm pugnæ propè jam inhærerent, Caſtellenſes pedites verſa ingenti omnes tumultu, impetúque conturbat, ac miſcet. Res Caſtellenſis afflicta, pœnas dediſſe temeritas videbatur. Villafanga quoque Centurione per equi furentis ictum haud leviter ſaucio. Cæterùm dum Luſitani equitatus ira plus, quàm conſilio provectus hoſtilem rapidè fugientem perſequitur, & inde expeditum, & vacuum relinquit qui ibi reſtiterant hoſtibus locum, tunc pedites Caſtellenſes, qui alas pandendo viam tranſeuntibus fecerant, in ſe iterùm clauſi, ſuíſque ordinibus reſtituti ſimul metu, ſimul obice liberati alacriùs progrediuntur, ac per mediam & impigrè dimicantem illam peditum aciem, quæ ſeſe objecerat venientibus obviam invecti uſque ad propugnaculi ſummitatem magnis animis, lacertíſque redundantem cruore ſibi curſum, & aditum patefaciunt, uno duntaxat pro multis hoſtium confoſſis honorario milite amiſſo. Tum verò Bonaventura propugnaculi Præſes recentes ſtatim, ac ſubſidiarios milites ipſos invadere in hoſtes, qui murorum ſuper ruinas, captáque nuper roſtra ſeſe firmiter communiverant, jubet. Hoc temerarium, & nimis profectò audax Seguræ viſum Ducis imperium eſt, quod exiguam nempè militum manum millibus pene hoſtibus, acritérque in eo locò munitis opponeret, ne precariam tamen hucuſque inter acies, & arma traductam vitam, & minori fortaſsè de cauſa propediem interituram ignaviæ, aut contumaciæ crimine aſpergeret, ferox, incautus, ſuóque irritatus ipſe periculo cum paucis militibus turbini ſimilis movens primùm quoddam munimentum aggreditur, quod brevi intervallo cùm à majori propugnaculo abeſſet, hoc acerrimè quatiebat, ubi aliis cæde conſtratis, aliis ſummotis primo impetu Luſitanis ea victrix acies deſertum munimen occupat, ſtabilítque, eodem ſubinde ardore, animóque admodum paucis adjunctis propugnaculi roſtra petit, ſed cùm longè inæqualis, & iniqua profectò pugna inter partes pari ferocia, nervis imparibus incumbentes committeretur, ibidem Segura Dux hoſtium numero circumventus, prior ubi excuſſa ſcloporum tempeſtas eſt, binis adactis per viſcera pilis moribundus procubuit, Antonius Panetaqua Centurio brachio glande confixus, plures ignobiles cæſi, cladis reliquiæ, quod nuper ipſæ per vim receperant, ad munimentum confugiunt, quibus Bonaventura centum ſclopetariis in ſubſidium adjectis, illius quanquam omninò aſperam loci tutelam ſuſtinuit. His rebus tumultuosè, & præliari impetu potiùs, quàm ſpe, aut diſciplina militiæ peractis, quia nox appetebat, miſit Bonaventura, qui Sangermanenſi renunciaret, ne unius quidem intervallo diei ampliùs defendi propugnaculum poſſe, niſi ab ejuſdem roſtris, contiguíſque ruinis, unde infeſtiſſimus prominebat hoſtis repelleretur. Validis itaque auxiliis, iiſque celeribus opus eſſe ne tantum effuſi laboris, & ſanguinis brevis propugnaculi caſus abſorbeat. Ad ea Sangermanenſis

manensis confestim Marchionem Lanzerottum cum octingentis veteranis militibus, aliisque Ducibus, ac bellatoribus honorariis qui præclari cujusque facinoris gloriam per lacessita quoque pericula repetebant, jubet propugnaculo præsto esse, & quanquam per medios euntibus hostes ea luctuosa, ac propè inexplicabilis semita videretur, prioris tamen exemplum transvecti tutò subsidii speciem periculi minuebat. Hæc igitur prima luce per pontem egressa acies, initio detrusis, qui aggerem proximum defendebant, eoque perfunctoriè discisso, satis hostium cruore respersa, ferociùs propugnaculi rostra, ubi dudum insederat Lusitanus, adoritur. Porrò tunc undique Lusitani in loci retenti defensionem magno numero confluentes pugnam atrocem ineunt, hinc virtus, & copia, hinc minorum numero audacia, furórque militum mori in vestigio nitentium cùm utrinque fortunæ successum, ac penè vires librarent. Dum verò alii ita urgent, alii cedunt, alii rejecti rursus incurrunt, complures saucii, cæsique cadunt circuncursans tum ibi clamore, & exemplo, gravioribúsque volutatus ipse periculis aderat omnibus Marchio; hostis tamen cùm à fronte, & à tergo numero afflueret, cæsique agminum Duces commilitonum quoque stragem contraherent, ferreæ tandem fistulæ pila transverberatus, & gladio ictus, hactenus spirans cecidit; ex vulnere porrò sæpiùs in pedes erigere se Lanzerottum vires defecere conantem, poplitibus denique nixus trepido gladio, & sanguine passim oppletus cùm socios hortatur, & convicio, manúque provocat hostes, eo metum, & iram spectaculo suspendente stupentibus similes hostes, utrinque constiterant. Ad Antonium interim Panetaquam vulnerati Marchionis filium fama, quæ aliquid ferè semper affingit, perlata est, patrem pugnantem occubuisse. Is igitur ultionis impetu præceps, raptim, qui juxta se erant, militibus sumptis, per confertissimos hostes invectus ad alterum propugnaculi rostrum irrumpit, patrémque ibi offendit adhuc spirantem, & loquelæ, mentísque compotem. Mœstus paulisper, ac tacitus sistit, plorans subinde patrem amplectitur, cúmque ad commune solatium in ejus complexu, & osculo moraretur, collectis ab animo viribus durè increpatur à patre. Arctioris officii filium obstringere curam adeò insultantem, & more suo vanescentem contundere hostem, ac se præbentem arripere palmam, quàm inerti jam luctu, fletúque propè muliebri tandiu inhærere cadaveri, ita sibi justa persolvi, ita magnificè parentari, si occisus ipse, non acie victus interjisset. Quæ extremos inter anhelitus missa verba, cùm vigorem, ac stimulos ultrò jam concitatis militibus addidissent, eos tum pudore commotos, tum ira, ac vindicta calentes in densatos hostium ordines rapiunt. Instauratur itaque pugna, sed multò quàm anteà trucior, nulla arte, nullo ordine, nullo imperio prout sua quemque sors, impetúsque provexerat, aut sese collidentium hominum æstus impulerat. Jámque tum propugnaculi rostra, quæ occupaverat hostis, à Castellensibus pulsabantur, eáque plures subierant, alii subsiliebant, aut hærentes in margine stabant, cúmque angustia, sitúsque lubricum minimè pateretur, qui jam rostra tenebant, extendere se, vel in orbem redigere milites, hinc integri sauciis, & victi victoribus misti, nonnulli positis armis manu, & lacertis urgebant, alii colluctantibus similes cum hoste complexi sese unà deorsum præcipites dabant; undique fremitus, volutatio, reciproca cædes rerum omnium confusio, ac perturbatio erat.

Isque

Iſque pertinax extitit Caſtellenſium pugnantium ardor, atque ea animorum, corporúmque jactatio, ut fuſi tandem, pulſique hoſtes cruenta veſtigiis propugnaculi roſtra, & murorum quoque ruinas cæſorum cumulis aucta deſererent, quos in fugam cæde, à terrore Caſtellenſis averſos uſque ad caſtrorum receptum in terga pugnando ſectatur. Paulò poſt Luſitanus ſe ubi fractus recepit, metúmque diſcuſſit, cùm mirabundus animo volvit, parva ſe militum manu deluſum magis, quàm victum turpem fugam arripuiſſe, quâ delendæ ignominiæ cauſa, quâ victoriæ, quàm proniorem arbitrabatur, excitatus illecebris iterùm, atque iterùm vehementem impetum fecit in propugnaculi roſtra. Verùm ne dum bis fractus, & profligatus inde receſſit, ſed cùm ſpe etiam omninò abſciſſa propugnaculi potiundi. Igitur Vaſconcellus cum infructuoſo, vanóque integri menſis labore, tantóque profuſo nequicquam ſanguine, ac cæde de propugnaculo deſperaret, opinione jam ipſe defectus, ac viribus mutilatus ad urbis ſe tandem obſidionem applicuit. Jam anteà per otium & quaſdam ſolutas militum turmas, cùm propugnaculum peteret, ſuccíſivo ille tempore cæperat Badacocium circumvallare, nunc verò propugnaculo prorſus omiſſo, eò univerſos belli conatus, ac nervos contulit. Cæterùm dum aggeris ſpes per circuitum extendebatur, ibíque ſueta ſtativa militibus, & minora munimina fingebantur, aliáque illis oppoſita ſemetipſos, urbémque tuentes Caſtellenſes celeriter excitabant, cùm alii prohibere tum alios, & utrique ſubruere viciſſim conſtructa opificia laborant, quæſita, & fortuita perſæpè atque levia momenta certaminum, & plus aliquando per occaſionem incenſa, ac ſubinde viribus aucta utroſque milites exercebant. Jámque Dux Sangermani ſolutis omninò ſtipendiis, ac bellatorum inito numero præter affixos ſtationibus milites, quos urbis, & circumjectorum cuſtodia locorum habebat, cùm plures ſua ſpontè, aut officio ad illum armorum ſtrepitum conveniſſent, tunc ſibi ad manus adeſſe comperit equitum tria circiter millia, peditum paulò ampliùs, híſque velitaribus copiis perpetuò Dux invehebatur in hoſtes campos nunc perſultantes, nunc aggerem molientes, plerumque ob virium experimenta, ſpeciménque virtutis inter eas gentes æmulas oſtentandum præliares ex compoſito in medio concurſiones agentes.

Fuit ea præſertim memoria digna, quæ adverſus alium qui Venti, alium, qui Maïæ dicitur, haud multùm ſe ipſis, nec procul ab urbe diſtantes colles, pugna commiſſa eſt, Caſtellenſium, Ducis imperio, præſidium utriuſque collis verticem occupaverat. Juſſerat etiam Sangermanenſis, quando alteri eorum infeſtus Luſitanus incurreret, mutuis ex propinquo ſubſidiis ſe invicem adjuvare; nam ſi collem utrumque ſimul peteret Luſitanus ea diſſectarum imbecillitas virium in hoſte, fragilíſque ab utraque parte conatus utrúmque ſervare collem haud difficilè potuiſſet, ſin alium poſt alium aggrederetur, utrique ſanè cùm alter alteri auxilio eſſet, ſubſidia reciproca valuiſſent. In proſpectu exercitus, & caſtris, urbíque interpoſita ſtabant duo illa munita juga, quæ urbi præſidium, hoſti moleſtiam, utriſque promptam certaminis cauſam denunciabant. Anxius ob id Vaſconcellus occaſionem circunſpectabat, qua aliis belli negotiis, & curis implicitus hoſtis, aut fortè robore diminutus, aut fraudibus captus ea ſibi in tempore aggredienda collium præſidia relinqueret: fortè paulò poſt accidit, ut Caſtellenſium tur-

mæ

mæ equitum peditúmque ad varia obeunda militiæ munia distractæ pars commeatum pergerent interceptum, quem Ulisippone advenire falsò, & per astum jactaverat Vasconcellus, pars longiùs abessent, ut agmina quædam auxiliaria, ex Bætica venientia reciperent, tegeréntque, pauci propterea in campo subsisterent, qui Lusitanum novi aliquid forsitan molientem comprimerent. Lætus igitur Vasconcellus simul fraude, simul afflante fortuna bene sibi gerendæ rei opportunitatem illapsam, paucis relictis, qui munitionum, vallique surgentis structuram defenderent, quique vaga, & soluta Castellæ agmina, si eò fortè coïrent, impeterentque, vi populsarent, reliquas statim partitas copias his, qui Castellensium insessi præsidio erant, binis collibus admovet. Non confragosa, aut vestigiis abscissa, sed leni sublata fastigio clivorum juga surgebant, ascensus tamen armato, desupérque retruso difficilis asperiorem præbebat subeuntibus pugnam. Primùm ergo majoribus sclopis procul utrinque concursum, & rursus, ac sæpiùs hæc glandium effusa procella est, dum verò his, qui supernè certabant, sufficit bellicus pulvis, fœdior utique Lusitanis, cùm aptiùs in subjectos caderent ictus, cædes illata est; eorúmque tum ferè nemo sivè industria, sive conatibus potuit, in jugorum sublimia niti, belli deinde pulvis absumptus cùm animos simul, & vires Castellensibus frangeret, cessaréntque ea majora per ignem contorta fulmina belli, tunc alacer Lusitanus, & quod mollior ibi esset ascensus sensim progredi cœpit, & collis summitatem attingere. Castellenses projectis tum sclopis, hastísque statim prælongis arreptis, punctímque libratis, quia iis quanquam virium dimidium ex defectu nitrati pulveris, & fiducia quoque deesset, aderat tamen superior obsistentibus locus, proinde nonnullos temerè subeuntes præcipitant, alios transversos districtis mucronibus agunt, pectore adverso nitentes quosdam excipiunt; sic instabilis, varia, utrísque cruenta producitur pugna. Industria denique potiùs quàm militum vis, sive numerus Lusitanis collium victoriam dedit. Eodem enim tempore Lusitanus diversos pugnæque opportunos cacuminis locos aggreditur, sed alium alio acriùs, ita enixiùs dum Castellensis unum urgeri conspicit locum, eóque fortè subacto patere statim hostibus aditum in totius collis possessionem, alterius idcircò, qui minùs tunc laborabat, loci præsidio imminuto, illuc ubi majus periculum erat fortiores inde milites transfert. Quo viso tunc Lusitanus cum multis hominibus circumvectus eam ipsam debilitatam ademptis militibus partem ferociùs invasit, ac subito cœpit; in terga inde irruit ex altera parte pugnantium, jámque verticis planè potens in confusam, ac trepidam hostium aciem impingit, ac penitùs solvit. Tum etiam qui ab altera parte pugnabant, insiliunt, Castellenséſque undique circunfusi, ac propemodum irretiti, cùm nec fugæ ibi satis, nec prælio essent, omnes capti, cæsive collem hostibus concessere. Pari propè modo, ac fortuna alter collis ablatus est, qui à Vasconcello statim ampliori præsidio muniti sunt. Talis utriusque collis exitus fuit. Res autem fefellit Sangermanensem, quod omnes ferè copias ad amborum collium aggressionem Lusitanus impulerat, satísque propterea occupatus, implicatúsque in sua defensione divisim erat uterque collis, & præcisum insuper iter erat, quo alter alteri subveniret, reliqua verò, & rara ipsa agmina Castellensium, quæ ad rerum fortuita, improvisósque Lusitani conatus reservata secum habebat Sangermanensis,

germanensis, ne oppressa fortassè, cùm subsidia tentarent, à longè majori hostium numero forent, abstinere tunc à certamine, sociisque ferendis auxiliis jusserat Dux. Inflatus eo æstu secundo rerum Dux Lusitanus, subinde propugnaculum Sancti Gabrielis, quod exiguo teneretur præsidio, & receptorum prætereà collium tutelæ, vallóque circunducendo, obstruendæque protinùs urbi aptissimum censeretur, invadit, parvóque negotio occupat. Hoc properè capto, duriùs revera consilio ejus obstabat propugnaculum aliud Sancti Michaëlis nomine dictum, idque in itinere situm, quod Talavera fert Badacocium, quáve alimenta, munitiones, & subsidiariæ quæque cohortes in urbem obsessam immittebantur; idipsum enim ut perutile obsessis maxima cura, & labore prævalidáque statione firmatum, cùm peteret hostis, profluvio sibi cruoris, proruptísque coëmendum esse conatibus videbatur. Aderant etiam eodem tempore omnes Castellensium reversæ ab expeditionibus copiæ, quas, cùm in dubio propugnaculum foret, efflictim esse, constabat, tanto omnium periculo subventuras. Imago prætereà recens tanta cum clade, ac dedecore propugnaculi frustrà primùm tentati cum verecundia, & horrore ante oculos versabatur. Hæc animo volutantem à facinore Ducem arcebant. Cæterùm, cùm, integro illo Castellensibus propugnaculo, irrita planè civitatis obsessio foret, atque id omninò oppugnandum esset, aut cum infamia abeundum, tum demum omnem hostis adversus illud industriam curas, nervósque coëgit. Tormentariis extructis itaque sedibus verberare sæpè munimen, rescindere muros, disturbare, aut cædere passim propugnatores, nil remissum, nil intermissum, aut modicum à principio certaminis erat; eminus, cominúsque præliaris furor, & impetus exardebat. Unganus Hybernicus vir strenuus, & acer defensoribus imperabat, qui ut frequentes incursus, ac multitudo sinebat hostium, omnia sollicitè circunspiciens, fortitérque decertans quantum humana poterat ope, ac solertia continuis assultibus omni studio, ac virtute reluctabatur. Inter laceros ictibus muros, & inter eas, & in eos qui illos fortiter propugnabât impressiones proximè incussas, acie quoque instructa dispositi, cum multitudine affluerent, circunstabant armati hostes præfulgentibus armis præstò, citóque sine ullo dubio futura Castellensiû subsidia ad conflictum opperientes. Id ministerii jam Duci Ossunensi magistro equitum, quòd sibi hoc acriter poposcisset Sangermani Dux imposuerat, cui & sclopetariorum quoque manus addiderat, qui progredientes in hostes equites tegerent, sed fortè aut distorto consilio accidit, ut tunc sejuncti ab equitibus pedites soli, & enerves temerè, ac primi in Lusitanam incurrerent aciem densato tum pedite, tum equite permunitam. Joannes Paceccus Ducis Ossunæ Legatus Castellenses pedites gubernabat, qui ferociùs, ac citiùs cum hoste congressi quàm equites accessissent, cùm in orbem undique impulsi revolverentur hinc pedite, hinc equite circunfusi, pressique, sic fluctuantes, ac trepidi medios inter hostes fuga, & errore simul implicabantur, nec sanè quisquam eorum è mortalibus illis angustiis hominum, equorúmque prementium, & ungulis lacerantium integer evasisset, nisi propiùs tunc Ossunensis, qui ideò intenderat cursum, universo cum equitatu aggressurum sese hostibus ostendisset. Quippè tunc Vasconcellus ne in bellico ardore solutam, vagam, & incompositam aciem recens Ossunensis eques irrueret, dum ordines sarcit, ac suo loco milites

instruit, iræ modum ac cædibus faciens effugiendi spatium circumventis fermè peditibus dedit. Ossunensis verò suos ubi lassos, viribus mutilos, consternatósque pedites videt, hostium autem numero, animísque vigentes, ac strenuè cum equite conglobatos, tam impari prælio sustinendo diffisus, nec aleæ discrimen adire voluit, nec ad ultimum quanquam exitium impeteretur, aliunde ausus est propugnaculo ferre opem, eò námque tendentis superior in terga Lusitanus incubuisset, sin autem partitas, quas conducebat copias, alias hostium aciei remorandæ, alias suppetias munimento laturas distribuisset, gravius, ac duplex ex utraque parte periculum institisset, nec sua quidem tunc interesse Vasconcellus arbitrabatur, residem stantem ac nihil ibidem eo tempore audentem lacessere hostem, cùm in arcendis illis subsidiis, atque ex eo propugnaculo capiendo jam victoriæ laudísque summam integrè statuisset. Igitur in mutuo conspectu adversis utrinque simul cunctantibus copiis, defixísque in perpetua munimenti ruina, & militum strage utrorúmque præsentium oculis, postquam fistulis ferreis exoneratis, multa ultrò, citróque vulnera illata acceptáque sunt, prior Ossunensis cum equitatu, ac reliquo cædibus milite retrò sensim abire cæpit. Inter hæc Sancti Michaëlis munimentum acerrimè oppugnabatur. Ibi copia, robúrque Lusitani militis abundabat, ibi honorarii commilitones quibus gloria, & ambitio potior, quàm vitæ spiritus erat, ad acies armorum, ad globos flammarum, ad omne genus interitus spretis omninò periculis ferebantur. Jámque murorum ruinæ, & interiùs, atque exteriùs inflictæ pulsibus labes ingentes armorum, corporum lapidúmque latè cumulos straverant. Quos super Lusitani passim insilientes sævo, ac multiplici prælio Castellenses defatigabant, atque obterebant, nec tot inter clades & insultantium hostium alluviem suppetebant Ungano milites, quos variis, dissitísque multis in locis erumpentibus præliis objiceret, dum lassitudine aliis, aliis horrore, vulneribúsque confectis inter funera sociorum seu animi, seu corporis vires languebant. In tanto discrimine re constituta, postquam videt Unganus per Ossunensis sibi recessum omninò sublatam extremi subsidii spem, rapturum subinde, & majori cum gloria hostem, quod cum minori ipse ignominia propugnaculum non dedisset; nihil constantia, nihil tempore profici posse; aliquantulum moræ crudelitatibus causam, belli reliquiis interitum allaturum; aut ergo properè munimentum, aut jugulum dandum hostibus esse, his argumentis Hybernensis adstrictus per æquiores tandem conditiones propugnaculum tradidit. Septem fermè horas in illo expugnando pugnatum est, & luctuosa quidem victoria cecidit Lusitanis, cùm mille & octingentis amissis ferè militibus constitisset. Periere prætereà quamplures homines nobiles, quos inter altioris notæ viros icti graviter evaserunt Comes Turrius, Didacus Melus; aliíque plures; Castellenses ad quingentos interjisse dicuntur. Eo ita demum propugnaculo capto, cãpestríque planitie, & collibus ibi interjectis, structísq; munitionibus circumeuntibus Lusitatis jam expeditis atque ab illis omninò occupatis, cùm nihil obstaret, per circũductam aggeris sepem paulò post clausa ferè tota civitas est. Suo deinde loco pro statione milites dividit, tormentarios suggestus erigit, & quia Castellensis exercitus nervos, & crebras ejus incursiones hactenus metuebat, cæpit ex locis editis, atque munitis per majora sæpiùs excussa tormenta belli interius civitatem affligere, commeatuum

cætera

cætera inopia, atque animi induſtria ſedendo, vel occurrentibus fortè cauſis, niſi armorum, hominúmque fiducia perſecuturus. Viarum itaque flexus, areáſque urbis frequentiores pilæ paſſim pervolitantes, cives ſimul, ac milites hauriebant; tegularum quoque multarum, ſaxorúmque evulſorum fragmentis quæ in illa vehementiùs impactæ pilæ diſtraxerant, plurimi ſternebantur, nec levia quandóque conſerta prælia, raræque licet irruptiones conterere ſenſim, qui ſupererat cladibus, militem deſinebant. Fames prætereà influentibus undique malis acerbior, & gravior in urbe graſſari, & furere cœperat, tum, & noxia per eam in uſum recepta alimenta peſtilentibus ſimiles uſquequaque vulgare morbos. Itaque vario genere lethi cùm in urbe promiſcuè plures extinguerentur, & ad milites, cives, ac nobiles etiam illa calamitas inundaret, ſimul omnia in ſingulos dies arctiora fame, ferróque circunclusos in loco premerent, & pejora ſubinde quoque metuerent, id tantùm ſpei reliquum erat, quo eò miſeriarum adductæ ſalus tunc urbis inniteretur; propera ſcilicet externorum ſubſidiorum acceſſio.

Hujus autem civitatis obſeſſæ nuncio Mantuam Carpetanam allato, incredibile penè eſt, quantum ob rem improviſam ira, metúque commota, ac perturbata plebes primo illo vulgari impetu exarſerit ſeſe propè totam in Badacocium effundere. Rex præſertim, & aulici, miniſtríque ſuperiores cùm admiratio, mœror, pavórque ſimul cœpiſſet homines, requirebant, quæ mens, quíve ſenſus armorum, aut furor potiùs tunc Luſitanos exagitaret, jugum videlicet ſervitutis uno pene ſæculo toleratum, ac nuper magno cum illorum periculo devolutum, ſuis tam fractis, tam modicis rebus, tam arcto dominii limite circunſcripto, ſuperbè quodammodo imponere in Caſtellenſium cervices velle? Etenim ſi Badacocium hoſtilis ille impetus ſuſtuliſſet, jure deinceps toti Bæticæ metuebant. Ea namque per hoſtes, propinquitate, ſitu loci, ſtrepitu famæ, quæ plurima conficit, opportuna belli ſede retenta, regiones quoque finitimæ, quæ munimentis, arcibúſque carebant proniores, facilioréſque ex proſpero curſu fortunæ armis victricibus apparebant. Maximè tamen perculit Regem, intimóſque miniſtros moleſta quædam, vaníſque de cauſis & per occaſionem oborta prolatáque ſuſpicio, quòd alienis nonniſi conſiliis viribúſque incitati tantum oneris, periculíque ſubire ſibi ſumpſerint Luſitani, útque omnia ad ſe trahit, commutátque deterrimus ſemper rerum metus interpres, quæ per id tempus in Anglia, atque Gallia navales, atque pedeſtres copiæ alio fortè conſilio præpararentur, quaſi ad Hiſpaniam infeſtæ protinùs appulſuræ ſollicitudinem intendebant. Statim ergo plenóque Status, Bellíque collecto Senatu de ſumma rerum conſultum eſt. Ibi Turrianæ Medinæ Dux, qui huic ſemper adverſus bello gerendo fuerat, ſententiam rogatus cùm ita facundus, ut animo vanus, & ſermone dicacior eſſet, collegáſque modò graviter, modò jocosè perſtringeret, velut ſpreti ſæpiùs conſilii ſui à cæteris ipſe pœnas expeteret, denique cenſuit, In tanto Caſtellæ diſcrimine, populíque pavore, ac tumultu Rex ipſe; ut coram adiret, regiæque fortunæ ſplendore, ac terroribus circunfuſus ſupremam auctoritatem, & vim perduellium armis opponeret, ita quippè magnates, nobiles ferè omnes, emeriti milites, equitéſque torquati, & ſive ad obſequium, ſive ad Regis periculum propulſandum tota Caſtella quoque ſuis ſedibus excita opprimere quidem turbini ſimilis potuiſſet inſolentem, ac perfidum Luſitanum.

„ tanum. Quò in sede sua magis usu „ quodammodo immobilem se Hispana Majestas teneat, eò ampliùs „ cùm movere se ipsa, ac semel excutere cœperit efficacem in agendo futuram, hostibúsque terribilem. Hoc „ autem extremæ calamitatis remediũ, „ qua tempestate usui reipublicæ fore „ putandum esse, si id omittere liceat, „ cùm Imperii caput, Hispani germinis „ flos, opulentior ærarii pars, Castella „ videlicet nunc armis constricta, & „ omninò concussa in ruinam deflexa „ jaceat? Quò longius inflatum belli „ classicum obstrepat, periculi minùs, „ minúsque terroris spargere Castellensibus, at circa omnium fortunas, „ circa communia tecta in honorem, „ in vitam minax propiúsque auribus „ accidens salutis certè non gloriæ, „ aut imperii certamen afferre. Neminem plusquam Regem, si hoc naufragium rei privatæ, atque publicæ „ si hanc fœdissimam tempestatem „ ejusdem præsentia non anteverterit, „ amissurum, & omnia quidem permitti Hispanicæ gravitati pereundi „ præter licentiam posse. Hæc subdola Turriani Ducis oratio acriùs, quàm credere quisquam poterat Ludovicum Arum primum Regis ministrum pupugit. Illo enim commento ea Ludovico velle tunc æmulus videbatur astus, fraudísque fila retexere, quibus olim per inimicos, & invidos captus è culmine gratiæ Regis Olivarius exciderat. Absente quippe Catholico Rege ex vetusto in Castellam tradito more ad Reginam pars regiminis pertinebat. Æquè infensa, atque offensa erat id temporis Ludovico Regina, ut nimio Regis erga privatum amore fœmina percita, & quod ipsa ut quondam Isabellæ quoque Borbonicæ cum Olivario contigerat, arcanorum, clavíque regiminis penitùs expers nihil à viri amplitudine & majestate nisi tori consortium haberet; eadémque Regina quanquam ingenio mitis, ac facilis, & usu, atque ætate regiminis rudis, naturæ tamen, aut consuetudinis vitia quæ in aula præsertim spiritus inflant, atque ambitionem accendunt, excutere omninò minimè poterat; nec insuper homines deerant, quíque ex alienis sibi periculis sagaciter solent emolumenta quærere, fœminam stimulantes, ne servitutem Regina, sordidíque hominis servitutem perferret. Ad hæc multò vehementiùs, quàm ipsa Regina, quæ gubernasset, infestus, ac pestifer, cùm Rex abfuisset, Aro certè futurus erat, quemcumque Reginæ tum imperanti Rex administrum, & comitem adjecisset; unius enim præpotentis invidia, & livore quodam animi affecti genere cæteri, & merito, aut opibus pares agitabantur, & cùm erga Arum jam gratia Regis excederet, pari quoque ratione, ac mensura succreverat æmulis obtrectatio ac turbulenta Principatus ambitio; quem autem Reginæ gubernationi fortè sedenti assidere Rex elegisset, is ut vetus æmulus Ari, ut recenti inescatus dominandi dulcedine, spéque maxima illectus honorem perpetuandi, ut fide, & officio cum Regina conjunctus formidabilior quidem in Arum insurrecturus fuisset. Ita igitur Aro duorum præsertim in æmulorum insidias, absente fortasè Rege, cadendum erat, qui arctius in illum odio, quàm inter se munere, aut voluntate conjuncti, postquam rempublicam attigissent, alia forsitan emendare, alia vertere potuissent, novísque regiminis institutis, ac disciplinis influere in aures, & animum Regis, volubilémque natura sua Principis voluntatem attrahere, sicut hujusmodi quondam absentiæ Regis occasio (redeunt enim in orbẽ causæ rerum, & documenta) alia implente Regina, Olivarium præcipitem dederat. Hæc planè fluctuans dum secum

deliberat Arus, ſubit animum cogitatio, ut alio dolo dolum diſcuteret. Arus itaque Regem adit, ſupercilio, ſermone fictus ſeſe exhibet illi, ſpondétque novi exercitus Ducem, qui Badacocio laturus ſuppetias comparabatur, adjicit etiam, ſi eò fortaſsè, ut imprudenter quidam jactabant, pergere vellet Rex, periculoſum idipſum valetudini regiæ jam mole negotiorum, & corporis ægritudine attritæ, gravius ærario forè, ob immodicos ſumptus, quos ea quæ Regem deceret magnificentia, itineri contuliſſet; nec utique minùs timendum eſſe cùm dignitati, ac faſtigio, tum ſaluti perſonæ regiæ, ſi periculi plenam, & fortunæ ludibrio propoſitam armorum ipſe tractandam aleam ſuſciperet. Hæc fuſiùs Catholico Regi ut ejus diſceſſum ad Luſitaniam averteret, Arus expoſuit, nec planè ad hoc conſilium neceſſitudine tractum eumdem fallebat Arum, quid, ſi res conveniſſet, premeret ipſum diſcriminis à regio latere dudum avulſum, & vacuum ſinentem inſectatoribus locum, quídve potiſſimùm impenderet, ſi ad Badacocium, ut communis Mars erat, bellíque eventus incertus, malè pugnatum eſſet, dum ejus urbis obſeſſæ lapſus, gratiam qua is apud Regem hactenus effloruerat, prorſus opprimere minaretur. Nihil breviùs, nihil eſſe fugacius Principis gratia, quæ per longos etiam exhauſtos in aula labores homini ſæpè quanquam majora merenti nullo crimine, nulla cauſa, ſed velut tempore tandem effœta corrumpitur; quid ſi ei etiam ſua jam habitudine fragili offendicula comparentur? Nihilo tamen minùs cùm hinc, & inde ex diverſis orta conſiliis rationes, cauſas, accidentia futura gemina quaſi judicii lance perpenderet Arus, minùs ſibi timendum duxit, Badacocium cum copiis eundo à ſocietate Regis avelli, quàm Regis diſceſſu pati ut æmulus quiſquam Reginæ gubernatricis adjutor, & gratiæ ejuſdem, rerúmque novarum auceps in partem regiminis vocaretur. Quædam præterea eouſque hæſitantem, ac dubium inter illos animi fluctus titillabat hominem ſpes, quòd ſerò eſſet Rex, aut difficiliter aſſenſurus à belli negotiis eripi ſibi Arum, ac longè per arma diſtrahi, & interim alia ex aliis impedimenta nectendo, aut in longum conſulta trahendo ſperaret obſeſſæ urbis remiſſo fortè timore, atque æmulorum ardore laxato Regem quoque non profecturum. Poſtremò cùm in hoc tortuoſo ſibi conſilio hærere plus ſpei videretur, periculi minùs, ipſum idcircò in re tam ancipiti ſibi amplectendum exiſtimavit. Verumtamen Aro ſecus, ac ipſe ſpe vana pellectus à Rege expectaverat, accidit. Jucundum enim factum eſt Regi, ad bellum Arum ſe ſponte obtuliſſe, quippè qui noverat illo inter arma verſanti non pecuniæ, non aliquid commeatus, nihil incitamenti, quo ad prælium extrema tentarent, militibus defuturum; nam penes ipſum claves ærarii, & præmiorum, atque pœnarum ſimul arbitria erant. Itaque Ludovicus ſpe lapſus, atque opinionis errore deceptus eam belli expeditionem quam ingratam ſuſcipere cogitur. Hac tandem ampliſſimè conſtituta, & per aulam, & foris etiam enunciata, ii quos utilitas, quos ſtudium belli, quos juventutis fervor impulerat, magno prætereà numero milites, atque Duces jam ſenes, & belli quidem præ ætate ſtipendiis emeritis, non autem ambitionis, multi quoque ex equeſtris militiæ ordinibus nobiles voluntarii, qui Mantuæ Carpetanæ nonnulli negotii cauſa degebant, inter acies, & arma civilem fortunam Aro Duce quærentes, ſimul turbæ adulantium, convictorúmque ſeſe Aro pro bello comites

addiderunt. Cæterùm altior his belli curis sollicitudo, graviórque tunc apud aulam inter Principes viros exarserat ambitus, quisnam id ministerii fastigium quod, Aro absente vacaret, vel ad tempus implere posset, nisi fortè perpetuum, si quis inter ipsos occurreret Regi, cujus blanditiis, ingenio vel indole captus ex primi ministri gradu Ludovicum expungeret. Hinc mille fluctus ambitiosæ, sibíque ipsi nimium credulæ mentis, an quenquam ingenuè diligat Rex? an oderit Arum? an consultò dimiserit, ut à suo nempè latere abstraheret? quid in amore valeat absentia, quid opportuna tunc insectatio, quid senio marcida gratia, quid invidia, quid optimatum consensus, urgere præstaret in tempore Regem, an ejus ingenio relinquere, vel priùs introspicere latebras animi, & inde cuniculos fodere, universos ingenii motus, rerúmque species, & causas pervolutabant, ut blandientem animo spem, affectíque sensus illecebras innutrirent, & molimina præpararent; effluere tamen, solvíque citiùs quàm reputabant hæc visa expectatio proceribus est. Aro enim deinde commeatum à Rege petenti Rex idem testatus est, alacer iret, nec aliquid subtimeret, usque ad reditum ejus in aulam, neminem sibi intimorum secretorum participem, aut imperii collegam passurum, sibíque sedulæ curæ forè, ab omnium æmulorum insidiis absentis amici defendere terga qui caput pro ipso belli periculis objectasset.

Itaque Ludovicus ingenti hominum comitatu, multísque militibus honorariis adjunctis sese Emeritam contulit, paucas à Badacocio distantem leucas subsidiarius ubi exercitus parabatur. Hinc nuncium statim ad Sangermanense misit, se Emeritam pervenisse, plenáque inde acie ad urbis subsidium esse celeriter profecturum. Ex duodecim ferè peditum millibus, térque mille supra quingentos equites præter eos, quos Badacocii tutela per id temporis occupabat, novus cohærebat exercitus, quem sub Regis Vicarii titulo Arus administrabat. Audit ejus adventum Sangermanensis, cúmque ipsum & jure officii, & comitatis quoque causa deceret, primo quoque tempore occurrere cum exercitu appropinquanti, præsentémque accipere jussa, dici in incerto consilii fuit, quonam modo inter cuspides hostium, inter pluentium sibila glandium cùm tot eluctandæ manus, retundendáque forent arma hostilem aggerem transiturus perrumperet: intercluserat enim undique viam longè, latéque valli ambitus interjectus; præstereà quacumque ex aggeris parte Castellenses in exitum niterentur, cùm hostis numero afflueret, minori negotio obterere paucos, eósque via sibi inter hostes expedienda, & certamine simul implicitos valuisset; propugnacula quoque ambienti, latóque interposita vallo, tormentísque circummunita belli, cùm accedere, aut progredi milites in via lubrica vellent, nuda, atque obvia tendentium ictibus corpora exceptura fuissent. His anxiè primò discussis, cùm stabilis tandem Duci sententia stetit, is octingentos selectos milites illa duo jussit receptacula petere, quæ inter Santangratiam, & Xevoram imbecilliùs fortè munita, ac segniter tunc observata custodes, vigilésque tenebant: alii aliò tenderent, acritérque pugnarent, cúmque multis in locis ultrò, citróque intenti, ac multiplici prælio distracti, implicatíque hostes sua quique munimenta defenderent, nec planè ipsi scirent, quò sese tandem esset Castellensium impetus projecturus, tunc alios trecentos pedites abscindere jussit aggeris partem illam, quæ media binos intra receptus, eadémque aversa dimicantibus erat, at-

que

que inde erupturis apposita. Dubia præterea ad hanc repentinam irruptionem primi crepusculi lux destinata non aptè collimari tormenta belli, nec à longè sinebat frangentes aggerem conspici: propiores verò custodiæ fragore, & ictibus excitatæ quibus & periculum erat, ne propinqua receptacula amitterent, si totis viribus impedire Castellenses in viam euntes & connitentes vellent, tunc vel exiguo numero, ac debiles concurrissent, nec ita profectò satis interturbandis pro transitu hostibus erant, vel numero pleniori, atque ita per eum quem reliquissent locum, laxare oportebat evadentibus aditum. His ergo, ut res postulabat diligenter provisis, ac porrò feliciùs exactis, cùm postea Sangermanensis jam rescissum cerneret vallum, patentémque itineri viam, iis copiis relictis, quas adhuc pugnantes in receptibus distinuerat, eò confestim cum selectis militibus advolat, Moxicam castrorum Præfectum ad urbem obsessam cum parte equitum, peditúmque remittit, ipse cum Duce Ossunensi, & equitibus propè mille Emeritam versus iter instituit. Ut sensit hoc Lusitanus séque hostis virtute & industria delusum, sumptis, & raptim duobus equitum millibus præcipiti cursu in jam prætergressum proripitur hostem. Hunc assequitur tandem, clausósque perrumpere cùm minimè posset ordines, ejusdem turbare vestigia, atque extremam carpere cæpit, quam Dux Ossunæ ducebat, aciem; cursímque ita paucis utraque ex parte confossis, aut læsis, salvis denique ordinibus Lusitanus se se recepit. Castellensis rectò, citóque ad Emeritam cursu contendit. Hîc, ubi Arus id temporis erat, postquam Catholici Regis Vicarium Dux Sangermani convenit, omnísque profusis venerationis officiis complexus præsenem hominem est, coram omnibus liberè dixit, nedum Ari jussa, & consilia, sed etiam verba, nutúsque in armorum tractatione, ac bellica disciplina se se reverenter observaturum. Et revera ita simpliciter allocutus Sangermanensis æstimabatur, quippe, qui minimè dubitaret, omnes opes, & belli, pacísque tanto labore, atque temporis spatio acquisita sibi ornamenta cumulatiùs ab Ari gratia, quàm à quacunque fortuna belli tunc accessura: tacita tamen, interiorique ipse cum remorsus volvebat animo. Inani quidem jactantia, aut temeraria potiùs fiducia ad bellum à Rege missum usus armorum plane ignarum, ac rudem hominem, qui summo cum imperio multipliciùs multóque graviùs errando alieno periculo disceret, quíque summus repentè Dux, nunquam miles, bello ascititius ex reipublicæ cladibus, prima, eáque nimis acerba militiæ documenta colligeret; perinde quasi dare, priusquam accipere jussa, sapere priusquam addiscere, aut magisterium vim tyrocinio componi ex instituto militiæ foret: an, quia dicto ipse audientes homines, hærentésque ob munerum escam, & promissorum illecebras habeat, belli etiam addictam sibi fortunam, cùm mars ardere, ac furere cæperit habiturum. Profécto haud secus nihil in bello quàm quidquam agentem Arum, vel aliorum gloriam suffuraturum, vel omnia inter arma perturbaturum, ac si afflaret modò fortuna, omnia se Arum, sin autem illa reflaret nihil se egisse dicturum. Hæc in animo Sangermanensis, hæc passim in ore militum, & non militum erant, alii verò mussare, alii in circulis rodere, audacius nonnulli ut contractioris, aut latioris animi erant tristitia, vel fremitu, aut risu, aut salium aculeis palàm rem istam

jactare. Verum hoc ipsum reputans Arus, cum tractabili, ac docili miré uteretur ingenio, aulæque diuturna consuetudine domito, sæpè clam, palam sæpè professus Ducibus est, nimirùm, „ Quò tanti momenti expeditio auctoritate, ac sonitu famæ, „ ac specie quadam inanium, quæ „ per errorem quoque res magnas „ sæpissimè juverit, prævaleret, nu„ dum, ac simplex se Regis Vicarii „ sumpsisse nomen, in ordine vero, „ ac regimine belli, quidquid jussis„ set, quidve annuisset Sangermanen„ sis se fideliter peracturum; se Re„ gem ei præfecisse, illum se ipsi esse „ in omnibus præfecturum. Mutuis idcircò æmulationis, suspectionísque disjectis umbris, ac rumusculis, qui inde manaverant raucescentibus, pari consensu paríque studio utrinque tractari res belli cæptæ. Emerita primò profectus exercitus castra metatus apud Lobonem est. Talaveram inde perrexit, ibíque de more stipendiis, quorum temporanea solutione vegetior ad pugnam redditur miles, exactis, conferri deinde inter Duces cæpere sententiæ, qua ratione, quo tempore, quóve loco vallum hostilem intercisuri Lusitanos aggrederentur, urbíque jam labescenti prompta, ut petebat, subsidia præstarent: similis etiam sollicitudo graviorique sibi imminenti periculo major in consilio tenebat hostes; noverant enim ex nuntiis de Castellensium adventu, de numero copiarum, de affluentia omnis generis commeatus, déque Ari Vicarii Regis auctoritate, apparatúsque strepitu, ac pompa, qua alia numquam pro bello major extiterat. Considerabant etiam diuturnam per urbis obsidionem cæde alias attritas copias, alias vulnere inutiles, fuga partim, terroréque dilapsis, cùm hostium, eorúmque recentium multitudini opponerentur, difficillimè stare posse, vel ob numerum admodum imminutum amplissimum aggeris ambitum sustentare. Adjiciebatur, & vetus infixa, atque insita illis opinio, vel superstitio potiùs mentibus Lusitanis, Castellam scilicet, funeri, tumulóque paratam Lusitanis operiendis ut plurimùm extitisse, & Castellensibus Lusitaniam, qua tempestate alii, aliorum velut fatales transgredi terminos statuissent. Inter hæc consultantes, agitantésque ea vicit postremò sententia, cui Dux Vasconcellus suffragabatur. Porrò inde raptim belli collecta vasa, retractus exercitus, soluta urbis obsidio est, miléstque confestim in Lusitaniam actus. Ludovicus itaque Arus qui timore insolito affusus novus ut homo ad prælium se comparabat, Badacocium postridiè triumphantis in modum ingreditur, atque ita nobilis civitas post quatuor propè mensium obsidionem Ari felicitate, atque auspicio servata est.

Cæterùm incruenta, atque illa ita obvia planè victoria, ut summa replevit Castellenses lætitia, ita ingentem injecit illorum Ducibus curam, ne per inertiam ipsam fortasse, vel otium, vel malè consulta labefactarent. Idipsum expeditionis initio cùm Duces Castellæ animo volutarent, antequam Badacocium obsidione solutum irent, Ari manu conscriptos ad Regem miserant codicillos, quorum sententia erat. *Propediem implorata Numinis ope sperare se Badacocium obsidione liberaturos, at si in aggere firmus, dum peteretur, Lusitanus insistens, post expertam belli fortunam fractus è vallo fortasse cessisset, optimum factu videri sibi, ducere ad Elvum celeriter copias, quo ut propinquius conflictu dilapsis effugium, verisimile quidem esset, perterritos, saucios, victósque hostes convolaturos, sin hostis certamen consultò declinans sponté*

tè sua sustulisset urbanam obsidionem, ruinæ tunc quoque imminentem, nec expugnatu sanè difficilem illam videri urbem, cùm ibidem ex fuga propè ac tumultu major collecta hostilis exercitus pars onerasset, ac propè modum oppressisset repentè urbem infelici successu territam, nec tam uberem alimentis, satis ut ipsa posset, quæ improvisò inundasset, multitudinem sustinere, quæ simul conjuncta rei maximæ agendæ momenta temerè effusa, aut fortè neglecta iterum recolligere, & in usum aptare perquam difficile foret. Providet ergo Sangermanensis, ut prius hæc ad Regem perferretur epistola, quàm signa cum hoste conferret, aut Badacocii libertatem tentaret, quo fortè aspirante fortuna, in tempore sciret, quid statim aggrediendum victoribus foret. Rex Catholicus ex hac litterarum sententia, etsi in magnam erectus spem est rei feliciter successuræ, id tamen, & gravioris quidem consilii, ut sui moris etiam in minimis erat, rejicere noluit ad Status Senatus arbitrium, semper incertus & animo ambiguus de voluntate procerum in Lusitania recuperanda, & tunc maximè, quod illius expeditionis bellicæ rector superbo cum titulo assisteret: quem à potentiæ gratiæque culmine, & cum armorum, opúmque Hispanarum ruina depressum immodicè optare inimicos, & invidos suspectabat. Itaque Status Senatum cùm Rex Philippus prætermisisset, unum ea ipsa de re, secretóque Marchionem Belvasium consuluit, ut externum, & Italum, & à partium suspicionibus incorruptum. Belvasius rogatus à Rege sententiam, Ari, exercitúsque primorum per epistolam lato suffragio, votóque subscripsit ipse, addidítque. „Insignem, „& magnificam esse profectò rem, & „cujus ægrè simul alias in unum con„fluere partes progressu rerum, ac temporum possent, cogere scilicet" huic aliquando parem exercitum," numero plenum, robore validum," cui primus præsit minister Regis," cui exuperet commeatus, quem" belli disciplina contineat, quem flos" Hispanæ nobilitatis exornet, & cui" porrò acriores, multóque plures ad" prælio incumbendum addantur sive" gloriæ, sive fiduciæ stimuli. Hoc ip-" so itaque aut nullo imposterum belli" conatu, præsertim si victoriæ calo-" re productus incitaretur, spei ali-" quid superesse, rebellium cervices" infringi. Quando igitur res Badacocii" prosperè successisset, Elvum statim ag-" grediendam, cujus etiam excidio re-" gnum integrum peteretur." Rex Philippus audito Belvasio, cũ rationes ejus excuteret, & aliam ex alia ratiocinando difficultatem evolveret, adhuc hæsitans incertúsque genti insita tarditate, & suo ipse quoque perplexus ingenio, eóque tum ampliùs quod citra morem inconsulto Senatu calumniæ, & maledicto propior ingentis rei molem pene solus tractandam aggressus esset, vixdum explicare se poterat, consiliíque exitum invenire. Animi tandem æstuatione, ac mentis excursibus lassus, nihilominus omnino fixum in argumento proposito statuens, Ludovico rescripsit, eo ipso, scilet Aro, qui coram in loco esset, quíque habitum rerum, inflexiones, causásque fortuitas aspiceret, quid utilius agendum pro tempore foret, congruentius neminem provisurum, proinde, quod idem in re decrevisset, planè se ratum, & integrum habiturum. Cætera in potestate fortunæ posita. Dum Regis responsum Arus expectat, lustratis interea de more copiis, inventa tredecim fere millia peditum sunt, equitum verò sex circiter millia, cùm insuper supplementum ex locis finitimis accessisset. Et quidem ne otio corrumperetur,

peretur, aut lasciviret vagando miles, in Lusitaniam, invectus obvia omnia ibi ferro conjectisque ignibus vastat, mox Villabuim contendit, primóque impetu cepit, diripuítque arce quoque facilè victa, statímque deleta, strenuo illa quanquam munita præsidio esset. Inde ad fontem cui Zappateros nomen vulgare est, populabundus progreditur miles. Hîc litteræ Regis redduntur Aro, quarum tenore agendarum in bello rerum arbitrium eidem Aro committebatur. Rursus igitur inter Duces de Elvo obsidenda consultum est, curam his maximè augente quod ita compositus scripserat Rex, ut consilia probaturus, seu improbaturus ex rerum eventibus esset, placuítque propterea exploratiùs, antequam acies ad Elvum applicaretur, habitum urbis, hostiúmque secreta, motúsque rimari, ne titubante Rege, & quasi de industria condente sententiam, rei malè gestæ fortasse ratio ab eorum capitibus peteretur. Itaque ex transfugis, captivísque aliísque summissis & pecuniis illectis hominibus, tandem in medium allatum est; Assiduo labore, sumptúque Lusitanas passim exhaustas languescere vires, & copias; simul cohortes quæ id temporis Elvum tenebant, hanc premere potiùs, quàm defendere posse urbem; si quidem pars major illarum inutilis, debilis semesa propè corpora trahens, extremæque reliquiæ erant Badacocii nuper obsessi, destitutíque tantúmque tum pecuniæ tum alimenti in ea infelici expeditione consumptum fuisse, ut Elvum, & Transtaganam undique oram frumenti caritas ingens, impendentísque formido, mærórque famis, non minùs, quàm ipsa fames affligeret. Ad hæc sævas in urbe discordias, & perpetua quotidie inter cives, & milites recrudescere odia, & cruenta per odia dissidia, hos duris ex vana, ac diuturna urbis obsidione laboribus fractos, & ignominiis accensos, illos contributionibus, & insolentia militum fatigatos, & valdè pressos; quæ interiora quidem vulnera, externa super addita vis exacerbare magis, quàm allevare, aut resolvere potuisset, cùm causa utrisque dissidii præsens modò calamitas sit, & alia, ac deterior affectæ ita urbi per obsidii vim, & squalorem adjuncta, graviorum insuper odiorum, ac simultatum incendio ex causæ incremento, nova nempe molestia futura sit. Hæc in belli volutata consilio, & si fide exploratorum tantummodo niterentur, qui fallaces plerumque sunt, aut leves, aut quærentium auribus adulantes, aut saltem, quò gratiùs relata hominibus incidant, falsi aliquid affingentes, vera tamen ex parte, ut non procul à vero erat, satis spei videbantur, satis afferre prudentis arbitrii, ut sano tandem consilio hujus urbis obsidio capesseretur; cúmque hujusmodi conjecturis eo tempore adducti omnes alacres, ferocésque in eamdem sententiam irent, Dux unus Sangermanensis, quod Aro, aliísque in negotio illi clam assentantibus palàm adversari metueret, callidè pertentare consiliariorum animos cæpit, velut obiter quædam, & verborum ambage jaciens de hyemis propè jam ingruentis incommodis, quorum onere quondam Marchio Turrecusius oppressus ideo irritus tandem ab ejusdem urbis obsidione discesserit. Jámque in ejus sententiam, quam præ omnibus æstimabat, Ludovicus transierat. At Comites ejus, iidémque nobiles viri jam Badacocii successu tumidi, & adulantium insuper hominum consiliis impulsi, nec breve ob temporis spatium, ac prima rudimenta militiæ alterius experti fortunæ partem sibi ipsis in causa fallaciter indulgebant, prono, ut credebant,

bant, hujus urbis excidio, totius Lusitaniæ conversionem in animo amplexi. Proinde adeò acriter illi simul annixi in rem tam ancipitem sunt, ut Sangermanensis, Aríque sententiam torserint. Elvi itaque obsidione magno consensu, & juniorum fiducia decreta, eò statim infestus exercitus ducitur. Edito, atque aspero sita loco, & insidiis, aut fame tantummodo, ut supra diximus, expugnabilis eminet urbs. Præerat Elvo tunc temporis Sancius Emanuel ingentis spiritus vir, usúque deinde armorúmque felicitate inter omnes Lusitanos insignis. Is ubi manifestam urbis obsidionem vidit, muniri continuò Divi Francisci Cœnobium ad teli jactum procul ab urbe positum, jussit. At ea subita rerum, animorúmque turbatio, quam primus hostilis aspectus intulerat, & ampliùs ejusdem celeritas hostis, nequaquam absolvere illa opera jussa dedit, priori, ac valido etiam assultu operarios simul, ac milites deprehendentis. Abundabat milite Castellensis, omníque industria, terrore, ac machina belli, qui adversus cœnobium primum impetum faciens, ubi illud undique circunsistit, atque acerrimè premit, pari quoque ferocia à Lusitano primùm excipitur. Tormentariæ sæpè conjectæ pilæ, scloporum utrinque volabant glandes, jacula, saxa, facésque contorta; at sclopis præcipuè res agebatur per aditus rimas, cœnobiíque fenestras, aliósque apertos ex composito cavos excussis, tormenta quoque belli supra muros disposita eodem tempore civitas displodebat, quæ in socios igneos per globos, hostésque simul impacta ancipitem stragem edebant, nec aliter Sancio dabatur opem afferre collabentibus sociis, cùm nondum aggere ab hostibus jacto, nec stationibus milite distributo, totius penè exercitus robur, cui pares non erant Sancio quas opponeret, copiæ, in cœnobii ruinam incumberet. Tandem cœnobium tanto ardore, impetúque jactatum, tanto numero circunfusum multo sudore, multáque sanguinis copia Castellensibus cessit, quamplurimis Lusitanis primo impetu cæsis, captivis inde aliis abstractis, inter quos primus erat Bregantii cubicularius valetudine eo tempore affectus, cujus corporis ægritudinem angore illo animi, & captivitatis præcipuè aggravante molestia, paulò post morbo ac simul mærore confectus interiit. Captum hoc modo cœnobium custodiendum continuò traditur Martino Sancio Tribuno militum, qui illud celeriter restauravit, permunivítque Santangratiæ subinde, quod extra urbem situm erat in colle templum, infirmóque præsidio munitum Castellensis aggreditur, ac subitò capit, primo irruentium tumultu, his qui hoc defendebant, præ paucitate sibi diffisis, quóque sors, impetúsque tulisset, elapsis, nonnullis, qui audaciùs restiterant, interfectis. His prominentibus locis, tanquam tutis hosti receptibus, speculísque occupatis, trahi militaris extemplò valli ambitus cæptus, atque stativa militibus construi. Sangermanensis, & Roderici quoque Moxicæ supremi castrorum Præfecti sedes in medio Olivarum è regione urbis affixa. Hinc non longè Gaspar Cueva tormentorum belli Præfectus constitit. Alfonsus Feixus Tribunus in jugo Palmitti cum una legione consedit. Viam Duci Ossunensis, quæ Ulisipponem ducit obsedit. Ultra rivulum, qui Divi Francisci dicitur, bina erepta propugnacula sunt, ac Nicolao Cordubensi impigro Duci tuenda commissa. Aliud his quoque simile in vertice Santangratiæ constructum Ludovicus Zunica item Tribunus cum suis militibus defendendum suscepit. In limine viæ quæ Campomajore contendit, quædam

dam velut seposita jacta castra, quod inde procliviores hostium incursus prætimerentur. Ludovicus Arus in valdè remoto, secretóque à cæteris loco, quippe cujus saluti multis de causis præsertim consuleretur, institerat. Per reliquum terræ tractum quatuor aliísque majora propugnacula posita sunt, multo ipsa pedite, multo equite communita, quorum ordine, ac situ totius valli circuitus continebatur. His rebus ita compositis statim defertur ad Regem, esse jam Elvum circumvallatam, valli præterea amplitudinem tam longè, latéque per gyrum extenti, vel ad singulos menses tria sibi millia ad tutelam poscere hominum in pereuntium quotidie militum supplementum; cùm alios progressu temporis fuga, alios corporis ægritudo, multos frequens quoque per arma interitus exhauriret. Perfici ea sine mora; quemadmodum res postulabat, Rex Catholicus jussit. Fatali tamen quadam experta pernicie, qua tempestate & suo cum dedecore Princeps alterius alligatum arbitrio jus imperii, mentémque teneat, hæc sive incuria, sive Ari æmulorum invidia, sive ærarii quoque impotentia omninò frustrata sunt, supplementíque defectu opinione celerior jam illa enervari cæpit obsidio, & obsidentium flaccescere spes, animíque conditio; interim obsessorum, qui interiùs affictabantur, Sanciíque Emanuelis sollicitudo nihil remissum, aut languidum patiebatur in his imperandis, exequendísque quæ opus tutelæ erant. Mœnia extra urbis, nec longo ab hac intervallo quædam præcepit munimina construi, quæ vim hostium arcerent, conatúsque ad majora lassarent, simul ut esset ubi pecori pabulum præberetur, cujus eo tempore usus jam obrepere incipientis haud exiguum in civitate famis levamen erat. Dum hæc Lusitanus agebat, nec forinsecus impediri, ut à tormentis belli protectus poterat. Sangermanensis jubet Ossunæ Ducem cum equitum, peditúmque turmis immistis receptus quosdam invadere hostium, qui juxta Sanctam Eulaliam erant, nec procul ab urbe, & quibus Lusitani tunc utebantur, ut aliquando carptim, & quasi furtim commeatus in Elvum importarentur. Eò properat Ossunensis, atque acerrimè invectus in hostes primo impetu, ac magna strage propugnacula cepit, quæ statim excisa, eversáque sunt; imminutis paulatim copiis, lineæque vallaris circuitu non sinentibus amplius ad novorum tutelam locorum diffundere vires. Eodem calore militum usus postremò Ossunensis, quæ urbi propinquæ erant, moletrinas occupavit, statímque disjecit: Coarctari propterea vehementer urbana cæpit obsidio, propiúsque hostis civitatis incurrere muros, unde septis evulsis, atque operibus laceris sæpè rapta, sæpè subrepta sunt, quæ circa muros armenta pascebant. Jámque liberiùs effusus in campi latitudinem hostis omnium collium, receptuum, munimentorum, quæ undique urbi circumjacebant, eversor, aut Dominus exultabat, & eóusque obsidione constricta civitas erat, ut nisi prompta subsidia fuissent, primo quoque tempore videretur, aut morsibus famis, aut armorum conatibus peritura.

Inter hæc ubi primùm Ulisippone esse jam Elvum obsessam per certos nuncios compertum est, ingens cum metu sollicitudo Aloisiam Gusmanam regni Gubernatricem, similíque tristitia, pavórque ipsius administros, cives, regníque incolas omnes affecit, cùm absque dubio propositum omnibus esset, eum universum regnum fore exitum habiturum, quem circunsessæ illi urbi fortuna constituisset. Jámque homines nunc pudebat, nunc pænitebat, nervis

se

ſe imparibus auſos irritare valentiorem, & velut ſomno, febríve torpentem fortè leonem admotis ſtimulis excitaſſe, cùm expeditionem in Badacocium capeſſere ſtatuiſſent; cujus ſuſcepti periculi facies, & rationum, conſiliorúmque quæ ad Caſtellenſium irritamenta valuerat, imago, cùm res ex voto non ſucceſſiſſet, illis jam altera videbatur. Inde fremitus, quæſtus, & populi concurſatio, variúſque diffuſus undique rumor horum aliquid affingentium, horum deterrima interpretantium, alius in alium more ſtultorum ærumnæ culpam rejiciebat; ulceribus odii jam nova de cauſa refrictis, quæ occaſionem detractionibus dabant. His acceſſerant etiam inquieti, ſeditioſi, turbidi cives, qui hos conſultò rumores alebant, & ignibus ignes ad incendia majora extollenda confictis mendaciis ſuppeditabant. Quantumvis enim bene compoſito, ſuíſque temperato inſtitutis, ac moribus regno malevoli numquam, aut invidi, aut quæruli aut detractores homines deſunt, iíque præſertim qui jure, aut injuria ab affectati regiminis partibus retrahuntur, quorum etiam nonnulli clanculum erant Caſtellæ partibus implicati, alii, qui & ſtultè non prorſus afflictam rem Luſitanam vellent, at periculis laborantem,ſi propterea fortè immutata gubernatione reipublicæ dejectorum illi ſubirent locum, quaſi loro comprehenſam ita quiſpiam fortunam duceret, ut inſuper ipſa, cùm ſemel iraſci cœpiſſet, teneri fortaſſe poſſet, ne ad rerum omnium interitum, & uſque ad cinerem deſævirer. Itaque civitas & univerſum omnino regnum tantæ rei novitate commotum ſtudia certatim opes, & animos applicabat, ut pro ſubſidiario exercitu comparando militares ubique delectus intenderentur. Proinde valentium juvenum robur ex toto regno collectum, emeriti quique milites, adoleſcentes etiam, qui Eboræ Conimbriæque ſimul litterarum vacabant ſtudiis, quíque ex ſervitiis, operúmque officinis extracti prælio haud inutiles cenſerentur, Uliſipponem omnes convenientes arma ferociter depoſcebant. Pes ſupererat Luſitano, equite tantum egebat, cujus robore, & copia ſatis ſciebat Caſtellenſem affluere. Per idoneos ergo ſummiſſos tractandis animis militum homines, qui multa priùs dantes, majora impoſterùm pollicentes pecuniam illecebris admiſcebant peractum eſt, ut Caſtellenſium equitum circiter millia tranſitionem ad Luſitanos facerent, quos porrò quanquam neque cibaria, neque certum ſtipendium deficiebat, eo tamen vel inconſtantia, quæ aura quoque in vulgaribus levior eſt, vel rerum novarum, vel amplioris cupido lucri ad hanc infamiam detorſit. Dum hæc impigrè Uliſippone, magnóque ſtrepitu comparantur; Dux idem Sangermanenſis poſtquam anxius in animo volvit, & obſeſſe firmitudinem urbis, & adeo ſonorum contrarii belli apparatum, ſimul extenuationem, & laxitatem exercitus ſui, tum etiam hyberni temporis inclementiam, & aquarum alluviem, qua inequitabile ſolum, & aqua, cœnóque fluidum communionem militum, & commeatus vectationem impediebat, propugnaculum novum, quod ducentos caperet milites, juſſit in ſingulis ſtationibus excitari, eóſque irrupturos ab Elvo hoſtes quò ſubſidiariis, quæ citiùs debebant accedere, copiis adjungerent ſe, munimento, & corporibus intercludere; in unum quodque propugnaculum etiam, protrahi ſi fortè rem accidiſſet, bellicam munitionem, ſeptém

ptémque alimenta dierum congeri jussit. Inde munimenta revisit, necessaria præcepta dedit, spésque ampliores, quibus intimè affectus esset, magnificè loquens, ut animos elevaret, militibus jecit. Inter hæc exercitus Lusitanus Ulisippone Extremotium adductus novo ibi milite qui spoliatis ex propinquo præsidiis, conveniebat, infarciebatur, cùm Sancius Emanuel Cantagnedæ Comitem summum exercitus Ducem monuit. Urgeri jam Elvum, & acriùs quâ victus inopia, quâ militis morbo magis, quàm fame perempti; facto igitur, & maturato opus esse, ut priusquam ab interna, atque externa simul concussa calamitate, & quotidie magis afflicta succumberet urbs, obsidione liberaretur. Multos enim præter malorum æstus quibus longo tempore obsessa quemcumque jactari civitas solet, hîc corporum etiam affectio ex Badacocii obsidione contracta rapidæ more pestis effusa p urimos supra cives, septem quoque militum millia inclu.orum in urbe sustulit. Quod erroris initio causam Castellæ Ducibus præbuit, & quod detrimento esse debebat urbi, hoc maximè profuit, antequam enim eam circuncessam accederet hostis, integro illorum, qui ibidem agebant numero, ratáque singulis portione ad ca culos revocata, vix triginta diebus seposita in urbe alimenta suffectura constiterat, quo certo temporis spatio nec ad ferenda civitati subsidia Lusitanæ in tantum augescere copiæ poterant, nec Castellenses imminui, sed validior utcumque fortuna sapienter quoque provisa transvertit. Dux Lusitanus cùm hujusmodi Sancii epistolas accepisset, properè copias ab Estremotio deducit. Erant tunc illæ ad justi exercitus formam duodecim ampliùs peditum millibus, equites verò ad ter mille septingentósque præter rusticorum, operarúmque colluvionem, quæ eumdem exercitum auxerat. Læti milites ingentísque spei pleni, ac reciproca hortatione firmati gradus addētes ad conflictum pergebant, quippè qui patriam, & libertatem ire manibus ultum existimabant. De Cantagnedæ maximè Comite hujus exercitus Duce, sæpè audivisse meminimus, nec id vel à fastu, vel ab indole Lusitana dissentit priusquam ab Estremotio movisset, per litteras Aro prænunciasse, qua ipse die, qua etiam hora subsidio sociis venturus esset, quibus subnixus copiis, qua parte vallum scissurus esset, quid ad pugnam consilii, quid animi afferret. Tantopere valet animus cujus tantummodò intuitu alio alius homo præstantior est. Tempore igitur constituto ad tormenti bellici jactum obsidionali ab aggere distans Lusitana conspicitur acies. Stetit ibidem paulisper immota, retrò inde flectere ad Campomajorem iter perspecta est, & propter obicem valli, frequentémque loci custodiam, ut nonnulli falsò credebant, diffidere propè sibi. Paulò post tamen flexisse viam ut soli, sitúsque commoditatem quæreret hostis, compertum est; nam obvio, qui intererat, quodam, ac festinè trajecto rivulo, ad aggerem hostis qui Santangratiæ colli, & Nicolai Cordubensis propugnaculis interpositus erat, appropinquabat. Sic Lusitani consilio cognito, statim Sangermanensis aggere, ac munimentis, ubi plus periculi erat, militia pro tempore satis firmatis, cum universo ferè equitatu, & aliquot peditum robore ad Santangratiæ collem quò prima belli ruitura procella jam videbatur, contendit, in cujus radice subsistens explicat aciem, atque ordines instruit, ibi tam benè paratus quàm animatus Lusitanum appropinquantem excipere.

Jubet

Jubet etiam Petrum Diarium equitum Commiſſarium eorum, qui obſidio conſtricti intra murorum ambitum erant, obſervare, ac ſuſpicere motus, & tentamenta, quæ propiores adeſſe jam ſibi ſuppetias intuitos, tunc cogitare, ac moliri, neceſſe erat, cúmque erupiſſent ab urbe occurrere ſtatim cum cohortibus ſeptem, ac totidem equitum turmis viáque occupata, aut præciſa, curare, ne ſe quoquo pacto vel ſeriùs omnino poſſent advenientium in auxilium agminibus immiſcere, conjunctóſque intendere vim. Uterque hoc quem diximus ordine exercitus, fronte alter alteri obverſus integram noctem traduxit. Prima luce lento gradu, æqualíque ac fulgentibus armis accedere ſenſim ad vallum Luſitanus conſpectus eſt. Tunc Oſſunæ Duci præcepit Sangermanenſis, ut eò cum equitibus advolaret, ubi primum facturum impetum hoſtem intelligebat. At hic cuneis hoſtium in medio validis tamquam muris oppoſitis, quo ſummè tetendit penetrare minimè potuit. Petrus verò Diarius cui mandatum à Duce fuerat certis cum copiis objicere ſe Luſitanis à circumſeſſa irrumpentibus urbe, ne cum externis coire ſubſidiis, confirmaríque multitudine poſſent, dum obliquos per tramites latiùs circumflectendo aſſequi improvidè nititur hoſtem ſpatium ei dedit impunè prætereundi. Ab ea igitur vallaris ambitus parte, cui minitatus initio Luſitanus per litteras fuerat, & ubi Nicolaus Cordubenſis aggerem defendebat, incurrit. Ibi conſerta, qualis primo eſſe ſolet impetu, animíſque recentibus pugna, bis Caſtellenſium virtute loco truditur Luſitanus, magiſter equitum ejus confoditur, cumulantur quamplures cæſi gregarii commilitones, ex parte quoque Caſtellæ fortiſſimus quiſque vulneratus miles, aut cæſus, captus etiam pugnando eſt Medellini Comes ex Hiſpaniæ magnatibus unus. Jámque errore tum, vel ignavia Diarii, qui præterlabi ſiverat hoſtem, ad vallum armatus ab Elvo civis, ac miles emiſſus obſidionalia ſepta diſrumpere conabatur, ut ibi ſociis conjungeretur. Tunc porrò ferocius certamen accenditur, miléſque Caſtellæ ancipiti prælio diductus, implicatúſque cum minori etiam numero cogebatur modò intra, modò extra vallum manus cum hoſte conſerere, qui ab Elvo cucurrerat terga, qui Elvo ſuccurreret frontem urgente. Clauſus denique ac paſſim agminibus preſſus Caſtellenſis in fugam, qui dexterum cornu adhuc acriter ſuſtinuerat, avertitur eques. Quod ubi videt Sangermanenſis, ne pedites pugna feſſos aláque illa equitum denudatos faciliùs jam Luſitanus circumveniret, ipſe celeriùs cum ſelecta manu ſuccurrit. Extremum diſcrimen erat, quia ferè omnia ſuperior tenebat hoſtis, dignum tamen eſt viſum, quod capiti Ducis diſcrimen compararetur, cum è Ducis perinde ſalute, ac exitu rei totius eventus fortuna penderet. Dum ergo Sangermanenſis plena armorum, plena virorum in vim intendentium agmina rumpit, multitudine circunfuſus per ſclopi jactum in capite ſauciatur, equóque delapſus, ac ſenſibus deſtitutus moribundo ſimilis cecidit. Vulnere Ducis, caſúque tunc mortifero credito, conſpectóque, profligata, ac ferè momento proſtrata omnia Caſtellenſibus jacuere; nam inde repente militum fuga, tumultus, ac morientium ſtrages; ſtantes, qui fugiebant, lætum ſuperiorum clamorem ac ſtrepitum cadentium, atque ſpirantium voces, & gemitus confundebant: ſic illa contrita, ac penitùs diſſipata celeriter acies

est, aliis occisis, aliis offuso pavore, aliis incidentium agmine impulsis; nec ulla terroris, calamitatis, aut mortis imago deerat, ubi semel à metu vacuis laxare iram odio, atque impetu simul Lusitanis furentibus datum. Nullo igitur in eo angulo aggeris obsistente, stratáque cruore, & cadaveribus via, statim revellitur agger, commeatus referta vehicula intrant ex urbanis, & quæ ad suppetias convenerant copiis solida, ac plenior conflatur acies, omnia possidet Lusitanus. Cæterùm Sancio jam Duce Sangermanensi, multáque contentione, aut labore ex manibus hostium fatóque ultimo erepto, postquam Roderico Moxicæ supremo Castrorum Præfecto denunciatur, laceratum ab hostibus esse vallum, Castellenses ibi concisos, intromissa subsidia hostium, Sangermanensémque Ducem graviter ictum, & elatum ab acie seminecem esse, ipse, cùm primùm in imperio militiæ gradum post Sangermani Ducem haberet, tunc Caillæ se juxta rivum, qui ponte conjunctus erat cum suis militibus communivit, ibíque primam usque ad noctem cædis legendo reliquias, & brevia certamina, excursionésque trahendo substitit, donec miles qui fuga superstes eò salutis causa confluxerat, inde incolumis pertransivit. Hoc autem receptu Castellensibus tuto, atque acie postrema integra, hosticæ prædæ subtrahi facilè potuisset belli magna pars tormentorum, ni multo limo, ac lubrico solo vehicula hærentia, & suis etiam jumentis implicita mox intercepta ab hostibus forent. Etenim Lusitani cùm aciem bifrontem constituissent, hinc ad præcipuum certaminis locum, aggerísque scindendi versam, hinc ad iter, quod si fortuna arrisisset, qui fusi fugam arripiebant, ingressuri fuissent, cauti plus posteà quàm celeres séque tenentes in iracundia, terga hostium sectandi causa noluerunt ordines, adhuc viribus inexpertam, & certamine intactam postremam timentes aciem, & quod passim contracti, constipatíque hostes, si extremo quod jam vigebat, robori jungerentur, instaurare conflictum, ac retentare fortunam poterant. Idque porrò Comitis Cantagnedæ militari prudentia, animíque modestia contigit, qui modicè, ac temperanter acquisita victoria usus, satis vincendo habuit à se sublatum urbis obsidium, fractósque sibi cessisse hostes; ratióque potissima est quia nondum Lusitanus patenti campo, justáque ac nobili acie assuetus vincere Castellensem in eo se longè vicisse putabat, quod victus ipse non esset. Cæsa in eo prælio Castellensium supra duo millia, sauciorum par fermè numerus, pauci admodum capti sunt. Ex Lusitanis ad dimidium interiere. Infelicitas exitus, qui nec modicè res, animósque Castellensium afflixit, quia suas quoque fortuna perhibet causas, impedimento Ossunensis, ignaviæ Diarii, vulneri Ducis adscripta populariter est, Elvúsque post trium ferè mensium angustias in hunc modum obsidioni tandem eximitur.

At Ludovicus Arus qui aleæ ex tuto spectator astabat, cùm omnino inclinatam pro Lusitanis fortunam cerneret, cúmque jam agger perruptus esset, sua minùs formidine, quàm assentantium impulsus illecebris amicis, ac famulis comitatus Badacocium se se recepit. Eò revectus, necdum mœrore discusso Regi Catholico scribens paucis versiculis rerum eventum exposuit, fortunam in eo criminatus, & fatum hoc scilicet quasi clavo immutabilem rerum ordinem figens, rota illam frequentem hunc inter homines, & in bello præcipuè

puè ludum colludere ſolitam. Robutiſſima quidem ratio niſi æquè ab ignavis, ac fortibus viris hæc promiſcuè uſurpata locutio eſſet, quò & inſuper cauſa, & uſus, & rerum in agendo tractatio, ne omnino inertiæ, atque virtutis diſcrimen cum prudentiæ interitu pereat, in uno quoque caſu quærenda ſunt. Hac epiſtola reddita Regi, & ſi ille ut par erat, rei bellicæ eventum acerrimè doluit, Arum tamen quamquam abrupta, atque horrida omnia ſibi ex illo infortunio paventem, revocatum ſtatim ad aulam in eodem, quo aliis anteà præſtiterat, auctoritatis, & gratiæ loco retinuit, ubi & Ludovici profectò ob volubilem gratiam Regis cruciatibus animi multùm afflicti, & ferè omnium expectationem fefellit Rex pro certo ex inde vaticinantium uno ſub illo fortunæ ictu qui cætera proſtraviſſet, occaſurum denique Arum. Nec defuere propterea qui in tanto tumultu, quantum in aula foríſque ciere funeſtiſſimi nuncii repentinus adventus potuit regii tunc pectoris latebras attrectare; & ad ſortem in tempore augendam occaſionem ſubitò arripere omni ſtudio, atque induſtria. Turrianæ Medinæ maximè Dux qui ex æmuli caſu tamquam regio ipſe lateri propior aſſurgere ſpe vana tumidus intendebat, cùm multa ex occulto, & pleraque falſa in Arum jacula contorſiſſet, ſemel etiam prolixiùs extracto cum Rege ſermone, inter alia velut caſu jeciſſe dicitur, impenſiùs perpetuò ſe annixum bene de Rege mereri, ſed inter multa, ejuſque præclara in Regem officia, hæc potiſſimùm ducere, quod ferè nulli paruerit mandato Regis, quo tempore Prorex Neapolim gubernaret, longiora quippe mandata inter tot momentaneas converſiones, & volubiles rerum vices, cùm rationem in uſum ſæpiſſimè variarent, ut monita ſæpè aut amicorum conſilia procul habenda ſunt; quod oblatum Mediolani regimen abnuiſſet, quis enim ſuo niſi, alienóque periculo fatuus rectè inter arma mandare ſciat, qui hoc armatus numquam didicerit? quod privatas offenſiones, & æmulorum injurias ipſi Principi condonaſſet, privatas enim injurias reipublicæ, quæ omnia ejus ſpiritu ſuſtinet, ratio exhaurire penitùs debet; qua Turrianus oratione ſubdolè ac furtim repungere Arum creditus eſt intendiſſe, qui impunè ipſum Medinæ Ducem apud Regem afflixerat; quique belli omninò imperitus, ac rudis unius diſcrimen exercitus auſus eſſet cum tanta Regis pernicie pro rudimento militiæ ponere. Verumtamen illi viro ad conſervandam, augendámque Principis gratiam ex naturæ atque induſtriæ partibus miſtum mirabile quoddam acceſſerat. Aro enim præter gravitatem, juſtitiam, & morum elegantiam, atque modeſtiam aliáſque inſignes animi dotes ex naturæ temperamento compactas, quædam etiam aderat ars, & ſublimis acumen ingenii, quo accuratius quidem ſtudebat gratiam Regis non oſtentare, nec temerè prodere illam invidorum aculeis expoſitam; poſſe, quam ita videri tutius exiſtimabat; ſua quoque conſilia velut rudia, & informia tam ſolerter, tam cautè ſubjicere Regis arbitrio ſolebat Arus, ut uſui illa poſt adhibenda Rex ipſe digerere, acuere, & ſuo quaſi marte parere videretur; præterea magni momenti ſi feliciter quid cecidiſſet ut ſapienter ab Aro conſultum, & ordinatum, idipſum fortunæ attribuere ſolebat ille vel caſui, ſemper multò minùs ſe Rege ſapere, minúſque videre per induſtriam aſſimulans; nihil eſt enim regiis auribus inſolentius, &

gravius quàm arrogantia, nimísque jactata fiducia sui, sapientísque opinionem, & laudem mereri verbis, quàm rebus malle; socium quippe laborum consiliorúmque participem diligunt Reges, regni magistrum, & pedagogum imperii quantopere quisquam ingenio, aut fortuna superior esset, abhorrent. Ita nimirum, quæ æmulorum invidia, sparsóque livore, aut fastidio Principis ruere sæpè, & comminui videntur in aula, moderationis æquè apud æmulos, ac apud Principem sustinet usus. Hisce artibus Arus, sed fortunæ favore quoque qua nihil adversa in hac maximè causa procedere potest, adjutis, inviolatam, & integram, atque æmulorum ictibus inconcussam dominationem, & gratiam in regno fovit, cúmque Olivario longè ipse posterior in astu, judicio, ac disciplina regnandi esset, docilitate tamen, atque patientia, quæ inter aulicas eminent artes, naturæque adjumento major diuturniùs, sibíque tantummodò morte interruptum Imperii arbitrium gratiæ Regis annexum tenuit.

Hoc periculo tandem Ludovicus explicitus, & propter acceptam cladem, & suam quoque in illo negotio existimationem attritam vehementer perculsus, & Lusitanis maximè offensus, concordiam, quæ lentè ac remissè cum Hispano, Gallóque per id tempus agitabatur, studiosius deinde tractare cæpit, ut ab infestissimo tandem solutus hoste universas Imperii vires in Lusitaniam converteret. Consultum, & seriùs itaque primò in Hispano Senatu est, quisnam ex Europæ fortè Principibus discordiarum inter utrumque Regem, certaminúmque compositor, & pacis quodammodo arbiter auctoritate usúque melior æstimaretur, an Cæsar? an summus Pontifex? an Venetorum fortasse respublica, tanquam omnino integra, & à partibus separatâ? Evenerat porrò, ut in re illa nec levi de causa Cæsar haud minus Hispano quàm Gallo suspectus, ac dubius fieret, Gallo quidem Austriacæ domus agnationis & fidei causa semper invicem cultæ, quæ Catholicum Regem, & Cæsarem inter aliorum quoque fœderatorum mutationes immotos ac stabiles hactenùs continuerat; Regi verò Philippo modò suspectus occurrerat Cæsar, & ipse Cæsar Regem etiam Catholicum suspectabat, quod cùm contrahendæ quæ agitabatur eo tempore, pacis vinculum foret Mariæ Teresiæ cum Rege Gallo connubium, propter Imperii spem, cui major ut natu Philippi filia, poterat hæc aliquando hæreditatis jure succedere, acerbè ferebat Cæsar, Austriacæ ipsum familiæ Principem ab his nuptiis ineundis exclusum altissimus regni videre spes in Borbonicam gentem translatas, simul Austriacam familiam utroque diademate fultam, & colligatam per hujusmodi offensiones, & alias alias subinde trahentes paulatim fortasse diffutam posse quandóque cum ejusdem interitu distrahi. Hæc erant ex parte Cæsaris. De fide atque studio Pontificis in hoc peculiari negotio non modicè quoque inter partes ambigebatur. Pontifex enim, ut è re sua esse apparebat, & ex sua etiam utilitate rectè opus erat e jusdem consilia, mentémque rimari, veriùs eo tempore appetere credebatur, armis, & odiis perpetuò collisos se se invicem conteri, infirmaríque Reges quò tutior ex bello duorum in Italia sibi floreret, & pro Romano regimine pax. Invisus prætereà, ac singulari de causa suspiciosus Alexander septimus erat Cardinali Mazarino primo Galli Regis ministro, nam ex ejusdem ore Pontificiis lapsum temerè verbum Romæ collegerat quondam Gallus

Ora

Orator, & cum Cardinalis invidia, vulgarique insectatione projecerat, ipsum videlicet Mazarinum, dum rerum potiretur in Gallia, omninò alienum, & semper aversum à pace futurum, cùm per extera bella, quæ civilium in Gallia extinguere semina soleant, eas sibi ipsi potentiam, opésque firmaret, quas frangere pax valuisset. Quæ acriùs profectò verba in Purpurati pectus immissa pro causa pacis effecerant, ut ita ipsi augeretur de eodem Pontifice diffidentia, sicut ejus desideratio verba factis refellendi. Ad hæc gravior eo tempore Hispanis per Alexandrum injecta de pace suspicio fuerat, cùm Carolum Bonellum posteà ab eodem sacra Purpura decoratum ad Hispaniam legavit, specie, ac rumore palam effuso concordiæ pacísque cum utroque ponendæ Rege, reverâ tamen, ut mox exitus docuit, ut in rem suam Pontifex derogaret illi veteri consuetudini, quâ, sine prævio Regis consensu, qui ad ministerium, electum approbavisset, quippè quia & jus ibi, & tribunal exerceat, ad Hispaniam admitti Apostolicus Nuncius minimè solet. Nam paulò postquam Carolus ad Mantuam Carpetanam pervenit, tractandæ pacis rumore, & consilio planè suppresso, Ordinarii statim Nuntii diploma Regi Catholico exhibuit. Visus proptereà Hispanis summus Pontifex est, nedum in ludibrium, ac propè fraudem pacis negotia convertere, sed ea inflectere quoque velle ad privatas rationes imperii sui, quarum cum maxima Hispanorum judicio ratio amborum Regum commissio, perennísque discordia sit, ideò turbandæ magis, quàm componendæ hos inter Reges quæsitæ pacis appositum esse Pontificem minùs piè sentientes consiliarii seniores, existimabant. At in republica Venetorum, cujus etiam litigabatur arbitrium, in suspicionem,& metum revocabatur illius profunda sapientia Senatus, & per tot secula felix fallaciæ, dolíque Politici usus cui pax si stetisset, ea Regum in Europa summorum formidabilis unio fuisset; nam Venetorũ in æqua libra judicii, qua ad unguem Principũ studia, consilia, vires appendũt,longè minoris,leviorísque sanè momenti cõpertæ fuissent Italorum Principum opes, si ad alteram partem belli pondus non accessisset. His etiam obstabat, quod eo peracri mentis acumine, atque in agendo solertia præstare Veneti apud Hispanos existimantur, ut in cæterorum litigiis, & causis excutiendis,componendísque surripere ferè semper nonnihil amicis callidè sciant, aut litem lite resolvere. Quocirca pacem, quæ Monasterii Venetorum intercessione convenerat adeò Hispanis fraudulentam fuisse & exitu lubricam, ut paulò post fœderatis à communi periculo exemptis, ea ipsa in Hispanum, Gallúmque duntaxat Regem cruenta, graviórque reciderit, Hispani profectò non causæ difficultati, aut durioris fortassè negotii moli ut verisimile quoque erat, at Venetis tanquam plus arte, & consilio, quàm armis pugnare, & acquirere sibi scientibus tribuunt. His sententiis in status Senatu discussis, cùm propter æmulationem Imperii, veterémque Principatus invidiam, & mutuas hinc exortas suspiciones, ea revera inter alias regnandi artes emineat, nemini propè fidere, universos per se suspectos habere Principes, nullo ideò tum inter eos occurrente, hoc qui susciperet munus, à suspicione secluso Principe, tandem sancitum est, ut maturandæ pacis negotia binis, primísque utriusque Regis ministris Aro videlicet, & Mazarino commendarentur. Hi scilicet partes illas emolumenti,quas pacem ambiguè affectáque fortasse fide tractantes alii sibi interpositi decerpsissent

suis Principibus solidè vendicarent, neuter illorum auctoritate, sive fiducia, sive agendarum rerum experientia careret, rem inter paucos facillimè conventuram, quidquid illi constituissent, ratum utrumque Regem æquabiliter habiturum. Hoc ita igitur ab Hispano Senatu decretum cùm mox Galli comprobavissent, veniunt deinde à Lutetia Parisiorum, qui Mantuam Carpetanam summissi intimiores Mazarini clientes fuerant, occultíque ad Boni recessus Palatium divertunt; placuerat enim in hoc loco primùm excutere capita rerum, quò minùs posteà difficultatis incideret, cùm uterque amborum Regum minister apud montes Pyreneos ad rem totam conficiendam erat suo tempore congressurus. Cæterùm collatis in medio Hispanorum, Gallorúmque sententiis, ac summa altercatione pacis utrinque jactatis articulis, eò quod ab ipsorum moribus, & gravitatis ostentatione abhorreret, Hispani deridiculo habebant, Gallos plures simul eodem tempore loqui, multa fundere simul argumenta durissima rerum, & quòd solutis cum gestibus verba, vultúsque rubore quidam velut impetus raperet; Ludovicus præcipuè Arus, qui eorum colloquiis sæpissimè intererat, cùm is tardior, atque cunctator quanquam æqualis ingenio esset, aliis dictis non planè perceptis, aliis statim memoria dilapsis, sensus plerumque sermonis, qui in medio versabatur, ignarus conventum dimiserat. Hæc tandem sublata rerum confusio, atque discussa caligo est, cùm per eumdem Arum idcircò provisum est, ut scripto deinde relata negotia traderent Galli, ad rem suaviter prætexentem, clariùs sic illa proposita, ac per tempus expensa Status quoque Senatus subire judicium debere. Quibus rebus in hunc modum expositis, seriúsque discussis, cùm asperiores ibi pacis conditiones tractatione, atque studio in longum exagitatæ ac propè mollitæ quodammodò essent, integra, aut mutila, sed minoris momenti quædam, ad congressum rejecta sunt, qui inter Cardinalem Mazarinum, & Ludovicũ Arum apud Irunem utriusque regni confinium condictus est. Induciæ interim accessere. Eò igitur tandem exquisita ornamentorum pompa, virorúmque sequela nobilium in luxum certatim effusi conferunt se primi duo illi primorum Regum ministri, & quoniam alter alterius attingere solum, & quasi in alienam potestatem transire dedignabatur, cùm in altissima dignitate, & amplitudine muneris constitutus sui quisque Regis majestatem, ac speciem repræsentaret, super utrisque communem, qui regna dirimit, amnem, parvámque ibi insulam circunfusam, eleganter, ac splendidè exculta sedes erecta est, quò Mazarinus, & Arus conveniebant, pacísque res agitabant. Inter hæc Rex Britannus, qui post Caroli Patris cladem regno, & fortunis expulsus impensiùs Gallum Hispanúmque Regem ut eorum subsidio regno, ac penatibus redderetur, circuire, atque colere satagebat, nuncium ad Mazarinum misit, ipse à Rege, quemadmodum postulabat, ne gravaretur invisi, esse aliqua magni momenti, quæ conferre cum ipso sermonibus oporteret. Cardinalis jus officii, subditíque respectum excusans modestè Regem rejecit, nequaquam id sibi fas esse respondens Galliæ Regis injussu. Creditur tamen Rex Anglus æmulationis quodam stimulo perciti à Cardinalis colloquio prohibitus, quod priùs ille Arum quàm Mazarinum adire frustra tentasset, néve proprii Regis utilitates alienis rationibus immisceret, & conturbaret. Rege in hunc modum excluso, loco ejus Anglus Legatus interfuit, qui Hispani, Gallíque Regis auxilia pro reducendo Rege implorabat disertissimè probans, Britanniam, quæ Galli, Hispaníque "

regni

„ regni æquilibrium politica æstimatione censetur, quóve illa studiis „ inclinet, eò propendere quoque regni cujusque fortunam, & opes, usui „ profectò magis, vel minus saltem periculo utrique Regi futuram, si ab „ uno, & hoc legitimo Rege, quàm ab „ intrusa, ac turbulenta quadam reipublicæ forma temperaretur, cùm hæc „ & popularis præcipuè simul potentia, „ atque amplissima situ sive tuendæ libertatis cupidine, sive morum, cultúsque diversitate Regibus semper infesta persequi semper illos, odiosóque „ & impuro nomine Tyrannorum solita sit execrari, atque in summam apud „ omnes abominationem adducere; suis „ præterea imbuere institutis, ac disciplinis amicos, propinquos, & socios, „ iisque dulcedine libertatis exposita „ paulatim à Regibus alienatos ad suis „ regiminis normam transferre, quemadmodum Lacedemonios olim in „ Græcia factitavisse, memoriæ proditum est. Tenues profectò Respublicas, prudentésque eò quòd aculeos „ non habeant, & quæ aliis possent infigere spicula semetipsas tantummodo custodire, séque per latebras ampliandi occasionibus imminere, hanc „ novam, cùm latissimè pateat, turbidísque abundet ingeniis, & tum aculeos, tum ungues, faucésque voraces „ habeat, quidni ad armorum se ministeria, quàm togæ potiùs, nisi citò interierit, applicaturam. Gloriosum esse „ præterea miseros sublevare, at gloriosiùs afflictū redimere Regem; æquum „ esse, impiorum manibus virum innoxium eripere; at æquius Regem insontem, laudabile etiam, eversas quandoque restituere familias, sed laudabilius, collapsa reddere regna. Quid ergo, prædones, sicarios, latrones esse „ fortè appellandos nisi Regibus Reges „ succurrerint? Manere dirum adhuc „ exemplum suo regno, sua domo expulsi, violati, spoliati, vagam, & miseram vitam trahentis ubique Regis, & fœdiora quæque imitandi studia, nisi ostentatio terroris accesserit, velut contagem, hominibus inhæsura. Hæc & plura Britannus. Alii etiam ibi astitere Principum Oratores, inter quos erat Lusitanus Legatus, sed Aro clam, ne ejus aspectum offenderet, qui quantum efficere, enitíque promissis, ac præcibus poterat apud Cardinalem agebat, ne Lusitania in tanto discrimine proderetur. Ingens enim sollicitudo, & animi pariter dolor ob metum gravioris deinceps in eorum cervices exonerandi belli Lusitanos animos occupaverat, ne omninò desertus, ac prætermissus à Gallo Rege Bregantius, totis deinde in unum coactis, intentísque vis Hispanicæ nervis, si pax convenisset, eo circunfusus turbine armorum prosterneretur. Cæterùm summa utriusque partis contentione cùm hic Lusitaniæ agitatus articulus esset, quàm proximè sæpè fuit, ut alias jam ratas negotii conditiones, pacísque congressum omninò dissolveret. Vehementer enim Hispano objecerat Mazarinus Bregantium hæreditario jure subnixum tenere regnum, dici etiam, & esse Regem, Gallo item Regi sociali fœdere junctum, si verò minimè quidem pro pace ineunda dedeceat novos accipere socios, quantò magis licuerit veteres conservare? At si etiam honesta pro pace conveniat perduellium clientelam, & patrocinium exuere, jus in hac causa regníque possessionem, & populi mentem, & studium cruore, omnibúsque fortunis, atque periculis in retinendo Rege consentientis, quæ satis Bregantium ab hoc afflicto scelere absolvunt, hærere nullam in Gallo ex contracto, sustentatóque hujusmodi fœdere notam sinere. An venundare Lusitanum redimatur ut Castellensis, pacísque interpositæ fidem perfidia sancire liceat? Tandem uterque Rex Castellensis,

stellensis, & Lusitanus prout è re sua quisque duceret, armis, aut lege de regno disceptet. Arbitrium quod jure suo tenet, fortunæ tradatur. Sileatur hîc Lusitanus,& hoc maximè modo nec inclusus,nec exclusus in pacis articulis habeatur. Perfractiùs ea porrò agitata in partium consessu sententia, & ideò ultrò, citróque remeantibus nunciis, qui Galli Hispaníque Regis animos explorarent, ac dubia resolverent, tandem convenit, ut Rex Gallus profiteretur, ídque in acta concordiæ relatum est, fœdus, quod ipsi erat cum Lusitano, & jus societatis in gratiam Catholici Regis abscindere, modò ipsi Bregantio, jam abdicato sua sponte regno,à Catholico Rege juribus, titulis, facultatibus omnibus redderetur, quorum usu,priusquam à Rege deficeret, potiebatur in Lusitania, eáque ipsa tum velut fuco, ad honestatis speciem, atque decoris imitamentum ita depicta conventio est, ne idcircò pax turbaretur, neque sui juris Hispanus, neq; fidei interpositæ Gallus planè immemor videretur. Cæterùm Gallus conditioni ita propositæ consensurus clam Lusitanum admonuit sese in illo negotio tempori, & publicæ causæ potiùs, quàm rei sic posteà gerendæ consilio, aut veritatis servire studio. Etenim illa pax, quam tanto dispendio, & suæ quoque reipublicæ vulnere Hispani sibi redimerent, facta Gallis per eam potestate ampliora suppeditandi Lusitanis auxilia, his magnopere favorabilis, præterito bello trucior Castellensibus cecidisset, nec secus,antequam fieret, id certè futurum Hispanus existimabat, cùm illa articuli pompa opinionis plausum speciémque honestatis inanem non lucrum, aut fidei in Gallo constatiã requireret. Verumtamen Rex Catholicus cùm ei subscribendus hic pacis articulus deferretur, in ipso actu rubere, indignari, animo angi, quasi pulcherrimo erepto regno impunè sibi illudentem aspiceret adversarium, & quod ipsum magis excruciabat, velut hostis in gratiam è manibus illum emissum; Tandem ô me miserum, inquit, & infelicem, qui Rex, totque ipse regnorum Rex hoc etiam invitus committere cogor, tremuláque præ ira atque stomacho manu, errantémque inter litteras stylum ducens subjectam paginam subsignavit. Qua porrò sublata,quæ asperiùs obstabat, difficultate, reliquæ pacis conditiones expeditiùs transactæ sunt. Igitur pax inter Hispanum, Gallúmque Regem his legibus constituta; Quæ bello in Insubria Gallus Regi Catholico ceperat, restitueret; quæ verò apud Catalauniam, & Belgium, paucis exceptis, permutatísque locis, in Mariæ Teresiæ dotem adjecta concederent. Utriusque subditis Regis, qui ad alterutras partes tempore belli transierint,& venia delicti fiat,& in omnia bona, atq; jura sine mora redintegrẽtur,quæ priusquam à Rege deficerent, possidebant, ídque maximè de Lotharingo Duce, & Condæo quoque Principe cautum ob opum, generísque amplitudinem est. Dissidium bellíque materies si fortè oriatur inter amborum Regum clientes, ac Principes socios, componere statim, & in gratiam redire eos inter se seu jure, seu arbitrio, seu majestatis auctoritate curet uterque Rex, sin autem hoc frustra fuerit, liceat singulis Regibus auxiliares copias amico permittere Principi, Rex modò neuter à quoquam invasus in suæ ditionis partibus fuerit. Item si Hispanus Gallúsve Rex alterius socios cum armis aggrediatur, tunc Regem deceat,cùm velit,ferre opem amicis, & sociis in eorum finibus constitutis, nec ideò inter urumque Regem violata pax censeatur. Cùm verò duorum quilibet Regum à Principe seu nunc fœderato, seu externo, sive armis civilibus, sive alienigenis peteretur, nefas ex lege pacis sancitæ sit, alterum

Regem

Regem auxilia illis, aut transitum, aut armatis receptum adversus alterum Regem suppeditare. Terræ, marísque commercio vicissim, ac liberè utriusque Regis subditi utantur, si qua verò partibus controversia propter harum interpretationem conditionum, rerúmque intellectum, aut accidentia minùs provisa, ea quidem non armis, sed jure dirimerentur. His in hunc modum pro utroque Rege provisis, ad initæ quoque pacis durationem, præstandámque clientibus fidem peculiariùs deinde ad communes clientes, ac socios descensum est; sæpè enim accidit bella ex bellis nasci, & armis, diffidiísque alium alium vocare bellóque involvere Principem; simul quia nemo clientium ulli unquam Principi fideret, si duobus, qui plus inter eos possent, convenientibus pacto, per corruptam aliquis fidem potentioris prædæ relinqueretur; cautum est ideò, ut quæ oppida Hispanus Duci Sabaudiæ per bellum in Cisalpinis abstulerat, illicò traderet; eidem prætereà Duci debitum solveretur ex Catharinæ Austriacæ antiqui connubii dote conflatum. Quæ Sabaudiam, Mantuanámque familiam diuturnæ veterésque discordiæ causæ per Italiæ vastitatem, atque ruinas exercuere abolitæ, extinctæ jaceant secundum illam conventionem, quæ apud Querrascum quondam præscripta fuerat. Ab utroque Rege summus Pontifex exoretur, ut litem quæ adhuc cum Mutinæ Duce de Comachii valle pendebat, plano, mitíque judicio non strepitu armorum absolvat, Ducíque Parmensi simul indulgeat, ut per certa temporis intervalla alienum æs illud exolvere posset, quo sedi Apostolicæ obstringitur. Postremò decretum est, ut unanimes Reges ad Germanos, Rhetos Helvetiósque ipsos cohortatum legatos dimitterent, ut ira, ac simultatibus positis in partem optimæ pacis propitio quocumque bello præstantioris accederent. Hæc est capitum summa inter Hispanum, Gallúmque Regem ad Pyrenæos compositæ pacis, atque ita Mariæ Teresiæ firmatæ cum Gallo nuptiæ in Europam bello diuturno afflictam gaudia pacis, sed ipsa brevia, ut breviùs etiam refriget qui primus nuptialibus facibus amor accenditur, transmisere.

DE

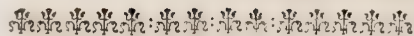
DE BELLO LUSITANO LIBRI SEPTIMI

SUMMA.

EX Catholicus in Lusitanum parandum bellum intèndit. Acerrimè tractatur de summi Ducis electione. Ioanni Austriaco Philippi filio notho arma commendantur. Gubernator armorum secundo loco Sangermanensis renunciatur. Militum numerus. Exercitus Campomajorem initio petere visus, averso itinere Origuelam repentè invadit, arcémque adjacentem delet. Arroncii oppidum Ioanni se addicit. Sexdecim Lusitanorum equitum turmæ, vim hostium lacessere ausæ, partim cæduntur, partim fugâ dilabuntur. Alconcellum recuperat Austriacus. Acria per otium, inter Italos, Hispanósque, de ordine & loco, oriuntur dissidia. Ioannes, Duces Italos asperrimis verbis increpat. Emanuel Carafa pro Italica natione respondens, ob libertatem in custodiam conjicitur. Dirimitur per Regem, nationum litigium. Vere appetente, Austriacus in proximi belli conatum incumbit. Non minor agitatio sollicitos habet Lusitanos, unde severiùs invehuntur tributa. Catharina Portugallia Bregantii soror Regi Britanno desponsatur. Ei Tingi, situm in Africa oppidum pro cumulo dotis accedit. Religionis causâ Rex Catholicus municipium intercipere instituit. Ejus promissa aversatur Ludovicus Almeida, & oppidum in Angli ditionem concedit. Villabuim funditùs diruit Austriacus. Multas equitum Lusitanorum turbas fugat Alexander Correra. Morbo per iter invaditur. Iurumeniam versus dum tendit Ioannes, novus repentè de cœlo, nubilâ nocte, conspicitur fulgor. In Lusitana quæ circum oppidum erant propugnacula, Castellenses irrumpunt. Intestinus oritur in urbe tumultus, qui Pinti Præsidis prudentiâ extinguitur. Menesius Lusitani exercitus Dux, expeditionem quamprimùm parare milites jubet, ad succurrendum Iurumeniæ. Urbis tuendæ spe prorsus afflictâ, palam inde re infectâ discedit. Iurumenia post arctam integri mensis obsidionem, Austriaci virtute atque auspiciis evicta, Regíque Catholico restituta. Ad Villamvitiosam ducit exercitum Ioannes, Lusitanúmque nititur elicere ad pugnam. Aveirum recipit, dimissísque cum vita & opibus oppidanis, ad terrorem solo æquat. Monsortis deditur. Crati excidium, cujus Gubernator Austriaci jussu, sclopis in medio foro transverberatus occumbit. Adversus Oguelam victor exercitus tendit. Dum Gubernator, Ioannis colloquium petit, Castellensis miles sine imperio urbem pervadit, prædæque duntaxat avidus, à sanguine abstinet. Prædam Lusitanis restituendam jubet Austriacus, honestásque illis conditiones tribuit. Sartiranæ Comitem Oguelæ Præsidem relinquit.

DE

BELLI LUSITANI

LIBER SEPTIMUS.

1661. Aria Therefia Regis Philippi filia, qui Reginam decebat, magnifico ornatu fublimífque totius fortunæ circunfufa fplendore, ac regio ftrepitu comitata cùm Lutetiam Parifiorum tandem evecta effet, Rex ipfe Catholicus ftatim in Lufitanum parandum bellum intendit, cujus faciliùs habendi regni cupido traxiffe jam videbatur Hifpanum ad deteriores pacis conditiones incertáque lucri futuri fpe, ultrò fe primùm diminuiffe. Dum ergo frequẽtes per Hifpaniam delectus militum imperantur, circummiffifque per Imperii latitudinem nunciis, veteres legiones ad Lufitaniæ fines transferri juffu Regis indicitur, atque omnia intra Hifpaniam, & extra calere confpiciũtur apparatu proximi belli; interim apud Regem de fummi Ducis, qui bello præeffet adeò armis minífque turgido, electione acerrimè tractabatur. Erant ea tempeftate præclari nominis Duces, à bellíque occupationibus vacui Mortaræ Marchio, in cujus gloriæ incrementum Catalaunia nuper armis fubacta cefferat, & Carazenæ item Marchio, qui inter arma penè à puero innutritus recentia quoque & egregia in Infubria, cùm Mediolano præeffet, belli facinora ediderat. At his militari propè virtute par, gratia, famáque nominis, incenfifque in eumdem populi ftudiis longè quidem fuperior Joannes Auftriacus efferebatur, Regis idem Catholici filius nothus, quia bello tum Belgico revocatus juxta Mantuam Carpetanam confederat. Confilia verò, ac fententiæ quæ per id tempus in medio erãt de novo eligendo exercitus Duce propofita, fingulorum divifa ftudio, vel merito, vel ambientium follicitudine ad quemquam illorum referebantur. Verùm Hifpanis, adminiftrífque præcipuè, qui in gubernii fpecula fedent, cujufque illegitimæ, ac regiæ prolis æquè virtutes, ac vitia, illæ quidem ut gratiæ populi, hæc ut faces ambitioni præbẽtia, femper invifa nimífque fufpecta fuere. Nec porrò regii iidem nothi verbis, aut rebus tam crebrò fufpicionibus caufas, aut ftimulos curis dedere, fed hominum genus ob metum longa rerum experientia contractum, & fua etiam indole nimis fufpiciofum, falli dum femper metuit, aut facilè fibi formidinis caufas effingit, multos pericula antevertere docuit, & fcelus interdum in cautionis partem admiffum. Auftriaco propterea, qui ad hanc bellicam præfecturam, & fuo merito, & turba clientium, & plaufu populi ferebatur, fufpicio, metus, aut miniftrorum obftabat invidia ea de re privatim, ac publicè differentium. Regem imbecilla, ac tenui valetudine potiùs, quàm ætate cadentem effe, filium Principem in cunabulis, nec fas effe videri illo curfu, illo habitu rerum cum fiducia, & armorum afflatu extollere juvenem militarem, cui fatis opis in armis, cùm nimis urgeat ambitio, fit, fpes, animófque fupra fortunam, genúfque gerere. Rex denique haud minùs rei ambiguus, follicitúfque ne pudor fortaffis, aut metus in caufa filii fuffragia publicè vitiaret, omiffo Status Senatu, ea de re fecretioris, fanctiorífque quofdam confilii corpore præfens interrogavit. Fuere hi homines Senatores Turrianæ Medinæ Dux, & Comes Caftrillius, fummo, integróque judicio viri, quo tempore ftudia, atque partes ipforum animis non officerent. Erat prætereà in primis carus Joannes Medinæ Duci, quia communis utrumque vetúfque Olivarii clientela in fide, atque ftudio conjunxerat, atque ideò Medinæ Duci, & Joanni plus erat Caftril-

lius infestus, quippè, qui maximè quondam in Olivarium, ejúsque clientes omnes invectus, dum illum tandem afflixit, ejusdem clientelæ, atque fortunæ socios eodem, unóque ictu collabentis ruina prostravit. Rex verò, quem nec acris, & mutua horum hominum æmulatio, nec odiorum initia latebant, consultò adversarios ad differendum de re, quæ vertebat, induxit, quò nempè contrariis eorum prolatis, agitatísque sententiis, ac simul judicio compositis, ipse posteà exploratiùs, quid sua interesset, agnosceret; nec certè secus, ac Rex expectabat, Castrillii sententia prodiit. Ita námque locutus fertur.

„ Non obtrectatio, & minus invidia, à quarum suspicione longa me „ rerum experimenta, gravísque canities, & disparia, ac propè opposita „ studia vindicant, sed delectatio tantæ virtutis in isto juvene, ejúsque „ summa admiratio, & insuper desiderium, ut sine ullo periculo suis illa in „ tempore gradibus augeatur, me afferere cogunt, armorum, de quo nunc „ disceptatur, imperium pro Lusitania „ recipienda Joanni minimè convenire. Detrahit enim virtutibus livor, „ atque inter illos virtutis fulgores continuè rimatur criminibus locum; hanc „ autem ego in juvene celebro, & venerabundus etiam intueor, simúlque „ præcaveo, ne nimius ille virtutis propositæ nitor ipsius, nostrísque oculis „ umbram, aut erroris cæcitatem affundat, ex quo sæpè numero evenit, florentem marcescere in homine gloriam, fructúmque virtutis, „ priusquam ipse maturus, ac tempore „ coctus sit exarescere, aut in contrarium mutari, nisi modus, qui in „ rebus semper est optimus applicetur, priúsque nos ideò tantæ virtutis, & gratiæ, item ætatis cum regio „ sanguine ardentiùs ebullientis timor, quàm illum gloriæ satietas ceperit. Verùm enim verò, cùm ejusdem communis utilitatis ratio, nexúsque & Imperium, & Joannem, & Regem tum familiaris, tum publicæ causæ respectu vinciat, dum equidem Regis, & rationes publicas calculo meo sustentavero, verè me dicere pro Joanne, ejúsque favere maximè gloriæ, ac dignitati servire censendum est. Et primùm quidem jam satis spectatum est, pœnituisse nec mediocriter nos paulò antè ad Joannem delatæ belli Belgici præfecturæ, coactósque idcircò fuisse inde retrahere celeriter juvenem; rumor enim nec omninò ipse vanus irrepserat, occulta, & superba illum ibidem de nuptiis cum filia Austriaci Principis Oenipontis ut illum Principatum, & Belgium titulo dotis arriperet, consilia tractare, ubi profectò & res honesta, ac ratio publica jactabatur Austriacam videlicet domum, ne illa jam inter paucos, qui porrò supersunt ex Augusta sobole mares extingueretur, egere subsidiis, maximo etiam Imperio Hispano munimini, & usui fore, si Belgium ab ipso tot sumptuum, tot cladium, tanti causa periculi honestè per nuptias divelleretur. Sunt, & turpes alii præterea, qui de Joanne Austriaco sermones tam Neapoli, quàm in Sicilia cùm illa ipse regeret regna percrebuere, clandestina nempè consilia, partes, nobilium secessiones nec obscurè manifestantes, quæ etsi turbulentum nationum illarum ingenium, ut certè scimus effuderit, inscio quoque Joanne, perspicimus tamen in hoc inclyto juvene, quæ perfidi homines, atque nefarii, & rerum novarum omninò cupidi fomenta parare seditionum in animo habeant. Cæterùm si ita sæpiùs per illecebras hominum, per occasionum incita

„ incitamenta propinet ambitio, cùm „ flagret ætas, animus valeat, adeò præ- „ ceps,ac lubrica ſit cupiditas dominan- „ di,maximè vereor, ne internis, exter- „ niſque ille tandem irretitus inſidiis, „ ubi ſemel impellere magis occaſio, & „ ſuccendi, ac furere ambitio cœperit, „ prolabatur. Præterquam quod in hoc „ tranſitu rerum, multiplicíque rumore „ hominum aliud in ore ſonare vulgi, „ aliud in ore prudentium auditum eſt. „ Divinant plerumque prudentes; nec „ ſemper inanes ſerendo voces labitur „ vulgus, aliàs quaſi vates, aliàs rectus „ rerum interpres eſt, interdum, quod „ fieri conveniat, velut communi con- „ ſenſu docet. Utcumque ſe tandem res „ habeat, hunc ſaltem rumorem de am- „ bitione, regnóque Joannis, is vel in- „ certè, vel iniquè, vel fallaciter ortus, „ ac diſſipatus ſit, & jam propemodum „ conſenuerit,iri inficias minimè poteſt „ ab ingenti ejus ſpiritu, ac magnitudi- „ ne animi tanquam in adoleſcente ſuſ- „ pectis,& per ſe, & per alios ut inſtru- „ menta tumultuum novis rebus ſter- „ nentibus iter originem deduxiſſe, at- „ que ideò prudentioris, tutioríſque „ fore conſilii, vel tenui ſuſpicioni, ac „ longinquo timori, auræque quan- „ tumvis fluxæ, mobilíque rumoris, „ quando id percommodè fieri poteſt, „ antevertere cauſas, ſimul, & turbidis „ pabulum, & virus iniquis invidiæ, & „ ſeditionibus ignes quoquomodo ſub- „ ducere,quæ utique omnia cumulatim „ mala contrahere uni imprudenter ar- „ ma commiſſa poſſunt. Nullum pro- „ fectò adſtrictioris fiduciæ, gravio- „ ríſque Regi momenti, quod tribuat „ alteri munus offertur,quàm armorum „ adminiſtratio,gladius quippè ſocieta- „ tis in ſe humanæ tenendæ, erga majo- „ res obſequii, æquitatis inter æquales, „ jurium omnium validus vindex, & „ cuſtos eſt; quem cui crediderit Prin- „ ceps ſui ipſius, & arbitrium imperii

penitùs tradit. Diadema, ſceptrúm- “ que in illius fide cuſpidis ſitum, “ quam ſoluta formidine manus agit. “ Contra nemo alius re vera eſt, mi- “ nus cui debeat pro armorum tra- “ ctatione fidere Princeps, quàm fi- “ lius ad quem regni hæreditas non “ pertineat, ne ille fortaſsè per vim, “ & armorum occaſionem eripiat, “ quod intimè cupiat, & lex, aut na- tura non dederit, néve Regis ele- “ ctio ut Romanum quondam Impe- “ rium ad milites tranſeat, & tandem “ arcanum naturæ prodeat, quod om- “ nia liceat jure potentiæ agi, & mo- “ res etiam, & leges, ut judicia & “ mentes hominum immutari. Ho- “ mo námque ad imperium, & liberta- “ tem genitus, quanquam ſubito le- “ gum, & hominum jugo ſubmiſſus “ exemplo, & conſuetudine potiùs, “ quàm ipſa natura coërcetur, retinet “ tamen ut intus hærentem, ac peni- “ tùs inſitam illam tacitam vim do- “ minandi, libertatíſque bono fruen- “ di, quæ in unoquoque mortalium “ ingenita vis jam ſe ipſa remittit, “ jam explicat, jam in aliquo torpet, “ ſecundùm cujuſque genus, fortu- “ nam, opes, & indolem animi, erum- “ pere tamen cum ruina rerúmque ad- “ jacentium ſtrage,atque exitio utpluri- “ mùm ſolet, ubi retruſo illi animi mo- “ tui excitando, ſuſtentandóque ſatis “ animi, ſatis corporis vires, & opes “ ſunt. Erit igitur hic naturæ impetus “ in Joanne, ut in ſobole regia, ut in “ animo militari, ut in juvene for- “ tunato concitatior, atque robuſtior, “ quem ſi armorum fiducia ſuſtuleris, “ & viribus auxeris, ita ut dare ipſe ma- “ lit, an accipere juſſa ab illa duntaxat “ rependeat, velit necne ſemel ſuſcep- “ ta deponere arma, & ſecundo loco, “ ſecundo gradu contentus ſit, cùm “ armis extortum ſibi primum aſſerere “ valeat, quid aliud hoc utique foret “

quàm affectam, & pronam irritare naturam, ultrò currenti ſuperaddere ſtimulos, aut creſcentem follibus ignem afflare? Aliis fortaſsè gentibus alii mores, diverſa inſtituta conveniunt. Ita planè ſe habet noſtri generis diſciplina. Legimus ideò Petrum cognomento Crudelem ab Henrico fratre notho regno ſimul, ac vita præcipitem actum. Vidimus etiam ipſi prole regia refertam domum, alio aliò trahente, perpetuis arſiſſe diſcordiis, ſeſéque foras ad regna jactaſſe, túque Catholice Rex; cui plures fuerunt adulti fratres, qui tecum morabatur in Regia, an alius procul emiſſus, bellíque periculis implicatus, uter negotii tibi minùs faceſſerit, experimento, ſenſúque doloris acerbo addiſcere potuiſti. Illi tamen æquales erant ſanguinis claritudine, nulla nota, nulla permiſta ſorde, puro, ac legitimo ſemine; Joannes autem materno genere longè impar. Porrò cùm ſimul hîc paveat, ac doleat deteriori ſe ſorte natum ex diſſimilitudine oritur diffidentia, ex diffidentia ſuſpicio, mox odia ſuſpicio gignit, inde diſſidia, partes, cùm diſcordes viri Principes ſunt, & civilia bella naſcuntur, adeò, ut quanquam hunc juvenem mitem, & probum omníque virtutis genere ornatum natura feciſſet, uſu venire poſſit quo ſibi jure, aut injuria proſpiciat, ſuo vel alieno ſcelere ablatum armorum occaſione perverti. His adde tuam, & filii legitimi ætatem rebus novandis maximè oppoſitam, & illam quidem non tam ſenio, quàm mala habitudine fractam, hanc ne rationis quidem uſus, nedum regni, ſceptríque potentem, ex quo jure mihi verendum eſt, hæc arma quæ potes nunc dare Joanni; deinde, & ſi velis, ne poſſis eripere, aut ſi is ita armatus, quod Deus avertat, tibi ſuperſtes fuerit, inter illos tranſeuntis imperii æſtus, rebus Hiſpaniæ turbatis, ac dubiis, ne quis exarmare nolentem valeat. Fœda Turcarum immanitas regiæ ſobolis omnes præter unum ad ſummam Imperii fortunam genitum interimere ſolet. Nimis faciles Galli, negligentéſque dum ſimplici, ac celeri quodam utentes ingenio parum, aut nihil regiæ numero prolis; & cultui, vitióque naturæ provident ab eventis ſæpè triſtibus reprehenduntur. Medium Hiſpani tenentes, cœlibes illos ut in cuſtodia libera ſpatiantes diligenter obſervant, & circunſpiciunt, ſimul & ægrè aliquando ad uſum armorum admiſſis, poteſtate multùm reſtricta plúſque pompæ in ſe habente, quàm virium, in modum vigiliæ inſuper homines ſtatuuntur dictorum, factorúmque cenſores, ac teſtes. Atqui & noſtra, & majorum quoque repetita memoria, & ſi tanta acceſſiſſet idcircò ſollicitudo, tantúſque cuſtodiæ rigor, vix tamen hujuſce notæ cum armis juvenis reperitur, qui minimè nobis ingentem curã incuſſerit. Quid autem nos modò rebus præteritos eruditos, ac penè jam uſtos hæc retentare, ac præter inſtantia, quæ undique urgent nova laceſſere quoque pericula cogit, cùm plures nobis Hiſpani, præclaríque nominis Duces extent, quibus tutò committi liceat hæc armorum adminiſtratio? Num auctoritas? num perſpecta felicitas juvenis? an potiùs tractandorum armorum experientia? Magno profectò nobis conſtiterit hæc regia auctoritas in Joanne, & nuda ipſa decoris ſpecies, vanúſque nominis fulgor, cùm regalis ejus familiæ ſumptus more ſuo affluens, & belli tempore multò profuſior totius conferendæ in militiam pecuniæ propè dimidium hauſturus

„ ærario ſit; qua tempeſtate inopia pecuniæ potiſſimùm laboramus. At „ belli proſperitas quàm infida, quàm „ lubrica, quàm inconſtans, ſolùm præcipuè ſi in bello gerendo „ vertatur, cùm ſæpiſſimè acciderit, „ quæ valdè propitia, & amica in uno „ loco fortuna peregerit, mox iratam „ in alio disjicere; militarem autem „ experientiam longè minorem ego „ in Joanne conſpicio, quàm in Hiſpaniæ Ducibus multis, qui tum annis, tum ſtipendiis emeriti plures victorias enumerant, & luculentas corporis cicatrices oſtentant. Cæterùm „ hæc ornamenta, ac decora ſive generis, ſive gratiæ, ſive fortunæ ac virtutis licet ampliſſima, ac ſimul complexa utcúmque rutilent in Joanne, „ ſi fidei ſimul æquiparentur, quæ „ tanti non eſt, quanti eſſe in hoc juvene debet, & quæ prima cenſetur „ habenda ratio in ſummi Ducis electione, perſonis ſimul, ac meritis „ comparatis, hæc una prudentium „ nonne omnium judicio in bonorum „ collatione pro eligēdo exercitus Duce propendet? Sapientiſſimè Rex non „ id tēporis tecum agitur utrùm Italiæ „ Joannem an Belgio, an forſitan Cataluniæ cum armis imponere liceat; at „ regno Luſitano circum Imperii ſedē, „ Caſtellæ ſupra cervices, in regiminis „ caput, ac mentem, tua dum affecta, „ Rex, ætas & imbecillima valetudo, & „ infantia Hiſpani Principis penè in „ cunabulis vagientis, & res novæ, & „ his improbi homines incubantes innumeras ferè incauto juveni poſſunt „ circunfundere inſidias. Propè æternæ „ fratrum diſcordiæ ſunt, acriores regios inter fratres, at inter legitimos, „ atque nothos acerrimæ; major pars „ potentiorem ſequitur, at potentia in „ gladii acie, atque robore ſita eſt. Poſtremò duo apud omnes homines „ ſunt ingentium agendarum incitamenta rerum, ſpes, ſcilicet & cupido, hæc ubi poteſt ſuo impetu ruit, ſpes illi comes pericula minuit; cupiditas igitur naturalis imperii cùm inhiberi potiùs ad tempus, quàm velli in homine poſſit, talique in Joanne cohæreat, ſi deniq; ſpes per arma excitatrix acceſſerit, metuendum eſt certè nobis, ne in tantum periculi hunc juvenem tandem armorum cauſa conjiciamus, ut inter fortunæ, ætatíſque blanditias, & factionum irritamenta minùs ipſe impoſterùm ſciat ob conceptam animo ſpem ſuis cupiditatibus temperare. Nec porrò quæ hucuſque de Joannis ingenio, moribúſque comperimus, hujuſmodi ſunt, quæ extinguere omninò has interjectas ſuſpiciones, & futurorum malorum ſemina valeant. Cæterùm, qui invitus in pericula incurrit, is ut prudens, fortíſque vir, qui verò gratis, ut ſtultus concidet.

Contra hanc Caſtrillii ſententiam ita ferè Turrianæ Medinæ Dux ſubinde locutus eſt.

Equidem arbitror armorum in Luſitaniam imperium ex Belgio, ex Italia, atque Hiſpania omnibus conquiſitis, Ducibúſque collatis, pluſquam regium juvenem iſtum decere neminem. Fateor etiam, & ſuis virtutibus, & privatis aliis officiis eſſe mihi in primis obſtrictum, & cariſſimum hominem, nec propterea ſuſpicio tangit meum de Joanne ſuffragium ſpeciem officii eſſe habiturum in cauſa potiùs, quàm vim ſententiæ. Adeò enim redundant, ac mirificè nitent in hoc juvene merita animíque pignora ſingularia, ut ea invidi magis quiſquam non admirando, quàm aſſentatoris laudando notam vereri meritò debeat. Longè quidem diverſa Regis Hiſpaniæ filiis, qui nothi ſunt, data conditio eſt. Nonnulli eorum filii Regis palam enunciati ad ſummum ſplendoris, atque auctoritatis

,, apicem evehuntur; alii occulti, at-
,, que in caligine propè poſiti inter
,, ſqualorem, egeſtatíſque ſordes igno-
,, bilem vitam trahunt, ídque imi,
,, ſummíque gradus diſcrimen,& ſplen-
,, doris, ac vitæ ſordium in hominibus
,, regio ab eodem fluentibus ſtipite Re-
,, gis tantummodò nutus ex more ſta-
,, tuit. Placuit tamen multis Hiſpanis,
,, & optimis Regibus horum nonnul-
,, los prodere in lucem, regiíſque titu-
,, lis illuſtrare,inter quos Carolus Quin-
,, tus vir planè magnus, ſummíſque
,, Imperatoribus æmulus teſtamento
,, decretum Philippo ſecundo filio reli-
,, quit, ut alium Joannem, & excelſa
,, quoque indole juvenem manifeſta-
,, ret, eóque ſeu pacis, ſeu belli miniſtro
,, pro curis publicis uteretur. Plurimo-
,, rum igitur Regum,& maximè erecta,
,, ampliorı́ſque dominii capax Caroli
,, Quinti mens intellexit, utiles eſſe rei-
,, publicæ nothos, præſertim, ut ali-
,, quam ejùs partem ſive armis, ſive
,, conſiliis moderandam aſſumerent;
,, nec illis profectò Regibus juverit tam
,, facilè nos diſſentire, à quibus hoc
,, partum, auctum, ac ſtabilitum Impe-
,, rium, & pro eo temperando jus, in-
,, ſtituta, ac diſciplinam accepimus.
,, Quærere modò ſupereſt, an iis im-
,, butus Joannes moribus ſit, iis ſtudiis
,, afflatus, ea conſtanti virtute prædi-
,, tus, ut omni metu ſecluſo, reddere fi-
,, dem commodè poſſit,quàm per arma
,, adminiſtranda ſuſceperit, an veriùs
,, in eo quod ſcitè conſultum à priſcis
,, Regibus eſt, extra ordinẽ aliquid ſit,
,, quod in hoc juvene offendat. Præter-
,, miſſis raucis jam factis illis rumoribus
,, vulgi, qui æquè bonos, ac malos
,, allatrare loquaciter ſolet,eóſque con-
,, temnere maximè debet Princeps, ne
,, varietate, fluxúque tot diſcrepantium
,, omninò ſermonum, & fabularum in
,, modum arundinis volutetur, nobis
,, pro certo compertum eſt ad Joan-

nem in Italia cum armorum imperio "
agentem miſſas à Cardinali Mazari- "
no totius Galliæ ea tempeſtate recto- "
re litteras, quibus de Neapolis, atque "
Siciliæ intervertendo regno adoleſ- "
centem erudiebat, certum idcircò "
atque ſtabile, ubi res popoſciſſet, "
Galli Regis patrocinium affirmans, "
quippè cujus intererat binis ſpoliatum "
opulentiſſimis regnis æmulum Regem "
debilitare, atque ita ſenſim retexere "
Imperium. Aderat tunc Auſtriaco "
populi favor, ætatis illecebra, generis "
altitudo, conſpiratio quoque nobi- "
lium ipſum Regem deſiderantium, "
omnia prona,atque undique tuta for- "
tè regnum affectanti, nihilominus "
adoleſcens execratus perfidiæ præ- "
mium, magicíſque aſſentantium vo- "
cibus ſurdus ad Regem patrem ſemi- "
laceram jecit Cardinalis epiſtolam. "
Quî ergo modo cohæreat, ut qui in re "
facili, & obvia idem contempſerit "
regnum, jam ad illud in arduo, atque "
lubrico valdè poſitum rapiatur, aut "
qui minor ætate his circunfuſus inſi- "
diis ſibi imperare, ſe cogere, animí- "
que cupidines frangere ſciverit, idip- "
ſum facere neſciat jam adultus, & "
poſt multa, atque magna integritatis, "
& fidei nobis præbita documenta? "
tempus ne ratio, ætas, rerúmque uſus "
contrahere, aut mutare, non augere, "
aut firmare virtutem ſolent? an adeò "
imbecilla virtutis vis, aut inſulſa at- "
que mollis veræ gloriæ voluptas eſt, "
ut quæ diu cæperit, atque incederit "
hominem tam facilè avelli è ſuis com- "
plexibus patiatur. Nulla itaque inter "
homines bonitas, nulla fides,nullum "
quanquam ſpectatum ignibus valet "
aurum, omnia in deterius labentis "
nefarii ſeculi curſus abſtraxerit. Ca- "
rolus Quintus cujus dicta ſequi, cu- "
jus facta imitari noſtra melior doctri- "
na eſt, cùm Dux Calabriæ diuturno "
carcere afflictus per ſeditioſos, ac tur- "
bidos

„ bidos cives oblatum ſibi Caſtellæ
„ regnum conſtantiſſimè renuiſſet,
„ illum ideò è cuſtodia ſtatim emiſſum
„ Valentiæ regno proregem impoſuit,
„ tantúmque apud Cæſarem modera-
„ tionis illud exemplum valuit, ut dig-
„ num eumdem exiſtimaret, qui vin-
„ culis nuper ſolutus regiminis faſces
„ acciperet, atque è fœda tranſlatus cu-
„ ſtodia florentiſſimi regni cuſtos effi-
„ ceretur. At verò Joanni, cùm ei quo-
„ que ſemel ab hoſte, ſæpiùs à falſis
„ amicis propoſito regno, obſequium
„ in Regem, fidéſque ſtetiſſet, nulla
„ inuſta prætereà ſit, quàm redimeret
„ ignominia, nullum ut Duci Cala-
„ briæ ſublatum, quod repeteret reg-
„ num, ſed amplis, ac perpetuis hono-
„ ribus uſo cùm non ſecunda fortuna,
„ non fragilis ætas, non dulcia venena
„ aſſentantium ingenium, aut mores
„ labefactaſſent, cur hoc clariori cum
„ æquitatis, atque modeſtiæ argumen-
„ to fidem improbabimus in Joanne,
„ quàm in Duce Calabriæ cum minori
„ probavit Cæſar? aut cur Hiſpanum
„ hoc tempore Imperium, cum tanta,
„ quæ in Luſitaniam inclinat, mole
„ belli concuſſum, atque in magnam
„ expectationem erectum ſit, tum etiam
„ tanto apparatui parem, ac ſummum
„ eligeret Ducem expediat, nos juvenẽ
„ iſtum in quodam ſeceſſu otioſum, ac
„ deſidem, animíque propè ſitu tor-
„ pentem paſſuri ſumus? an parum aut
„ nihil fortaſsè refert, præſtantiorem,
„ ac meliorem armis præficere Ducem?
„ Militiæ quidem magiſtri alii tanti eſſe
„ exercitum quanti ejus Imperatorem
„ exiſtimant, quidam ſpei plus in Du-
„ ce, quàm in militibus ponunt. Hu-
„ jus enim corporis militaris, quod in
„ pernicie totum, & ira atque impetu
„ eſt, mens motrix, rectríxque Dux
„ eſt, corpúſque rectè vel ſecus ſe mo-
„ vet, ut eſt ab anima afflatum, ac
„ ductum. Porrò autem in optimo

Duce ſcientia bellica, virtus, fortu- “
na, prudentia, auctoritas requirun- “
tur. At hæc omnia conjunctim adeò “
præclarè, adeò eximiè eminent in “
Joanne, ut in Europæ luce, atque “
oculis Italiæ, Hiſpaniæ, atque Belgii “
eò uſque propemodum ſeneſcentem “
Hiſpani nominis reviviſcere gloriam “
effecerit, ut niſi hebetior in ſuo nego- “
tio, ſuíque nimia fiducia tumidus, “
nemo ex Hiſpanis Ducibus eſſe poſſit “
qui in hiſce bellicis notis, inſignibúſ- “
que primas huic juveni non conceſ- “
ſerit. Vel de imperii militaris auctori- “
tate, cuinam verè liceat cum Joan- “
ne contendere, cùm ipſi auctoritas “
honoríſque faſtigium, ac ſpecies è “
regii ſanguinis ſpuma, ac rubedine “
ſurgat? Credo equidem huc præſer- “
tim Hiſpanos ſpectaſſe Reges cùm “
filios illegitimos extulerunt, ut eſſent “
ſcilicet, qui fulgentes decore, ac ſtem- “
mate regio gloriæ fulgorem adde- “
rent armis, eſſetque gratia, & aucto- “
ritas tam aſpero miniſterio ex digni- “
tate quoque capitis accerſita, inde “
enim alacritas, inde ſpes major emer- “
git in militem, inde pudor, obſe- “
quium, & amor ſuavia non minùs, “
quàm fortia in bello, & in pace re- “
giminis vincula, oriuntur in Ducem. “
Neque hucuſque te Rex aliquando “
pœnituit, toties Joannem ſcenæ “
oſtendiſſe, copiiſque ingentibus Prin- “
cipem deſignaſſe, cùm per eas egre- “
gias animi dotes, quas regii ſplen- “
doris decus amplificat, fregerit il- “
le perſæpè Gallos in Belgio, Cata- “
launos attriverit, Portolongonem “
ſubjecerit, utramque Siciliam inteſti- “
nis diſcordiis tumultuantem pacave- “
rit, & hunc modò juvenem animo “
erecta contueatur Hiſpania tanquam “
fatalem hujus belli noviſſimi Ducem. “
Ne tibi prætereà Rex perſuadeas, ſi “
fato datum eſt, ſubigere Luſitaniam, “
eam eſſe tibi oppidatim ſubjicien- “
Cc 4 dam,

„ dam, aspera multa poterit armorum „ prosternere vis, alia fama, pérque „ ostentatas ubique vires latè diffusa „ clades, terrórque belli; clementia „ fortassè quædam, ac Ducis inclytum „ nomen, ac dignitas vicerit. Cæte- „ rùm si Lusitaníque quandoque per- „ fringi duries poterit, fastúsque per „ arma contundi, cuinam se ille mi- „ nori negotio dederit, quàm tanto „ Duci? si mollescere gentis odia, cui „ faciliùs quàm Regis filio, si arridere „ fortuna, cui probabiliùs, quàm to- „ ties expertæ felicitatis juveni? At „ enim pericula undique circunsistunt „ ex ambitionis affectu præcipiti, ex „ causa vergentis tuæ, filiíque tenerri- „ mæ ætatis, ex hominum turbulento- „ rum insidiis, ne fortè, quæ ipse Joan- „ nes arma suscepturus in hostem esset, „ mutato subinde consilio, in rempu- „ blicam verteret. Nimirum pericu- „ la sunt, quæ à longè minantur, plus- „ que horroris, atque formidinis à no- „ stræ mentis angustiis, animíque præ- „ celeri fuga quàm à re ipsa proposi- „ ta capiunt, alia instantia pericula, & „ proxima sunt. Dum ergo nos quid- „ quam consilio, manúve tractamus, „ si latiùs, quàm opus est intellectionis „ alis explicitis procul hæc visa, vel ficta „ periculorum machina terreat, tunc „ propriis consiliis implicitis nobis ac „ perturbatis nihil agere, nihil moliri, ni- „ hil cogitatione, aut ratione consequi „ posse dabitur, plena erunt omnia „ scrupulorum, & retium, plena ca- „ liginis; uno quoque errare vestigio, „ atque offendere gradu necesse fue- „ rit. Ad hæc moralia præcepta, ar- „ tísque Politicæ dogmata non æqua „ ratione, atque ordine singulis viris, „ ac locis accommodantur, alia tem- „ perat opportunitas, alia inflectit in „ alio exuperantia virtutis, aut vitii; „ alia minuit, alia addit, alia tollit, mo- „ rum diversitas, temporísque vicissitu- do. Dux, & rerum omnium magistra " experientia profectò est, quam ubi " de obsequio, fide, meritóque Joan- " nis tandiù, & tot casibus compro- " batam habemus, nec ullum præter- " eà esse illi Ducem aut dignitate, aut " fortuna, aut rerum gestarum glo- " ria, aut disciplina militiæ parem, si " qua hoc tempore spes interluceat " Lusitanæ receptionis, hanc quidem " à Joannis duntaxat felicitate, ac " ministerio pendere censeo; plús- " que etiam in bello periculi objici " nobis à Lusitanis, hoc seposito juve- " ne, quàm ab hoc juvene Lusitanis " opposito. "

His sententiis à Turrianæ Medinæ Duce, & Comite Castrillio, quia ipsi inter se studiorúmque diversitate pugnabant, expositis, quanquam altera spe, consilio altera niteretur, elanguit tamen Castrillii sententia, quippè quæ vim ipsa ducere videbatur fluida ab ætate, ac valetudine Regis infirma. Est enim hæc mentio Regum auribus gravior, & odiosa valdè memoria, qui nimium sibi de vitæ longitudine indulgent, cúmque immensa, atque æterna volutant animo, ferè immortales credi ab hominibus volunt. Suffragium idcircò Medinæ Ducis obtinuit, ut arma, quæ in Lusitaniam comparabantur, Joanni Austriaco commendarentur; útque administrorum ejus peritia, virtúsque tanto digna Principe accederet, Gubernator armorum secundo loco Dux Sangermanensis renunciatur; summus deinde castrorum Præfectus Aloisius Podericus, Magister equitum Didacus Cavallerus, Tormentorum Præses Gaspar Cueva delecti sunt. Centurionum, ac Tribunorum militum turba ex emeritis, ac longiora stipendia testantibus ducta est. Omninò milites ad tredecim millia pedites erant, equites supra sex mille, flore, ac robore meliores quàm

numero

numero milites, ac veteranæ plerosque militiæ, quos belli nervos Insubria, atque Belgium jam pace tranquilla, atque tuta ad Hispaniam transmiserant. Badacocii belli hujus vetustæ sedis arma, commeatus, copiæ, ac reliqua necessaria collecta sunt. Inde postremò satis instructus, Duce Joanne, movet exercitus; & Campomajorem initio petere visus, summa oppidanos, qui illius vestigia observabant, formidine affecit: raptim ergo ducere fossas, construere aggerem, nova alia munimenta moliri, sed averso tandem itinere copiæ, lentiúsque progredientes Origuelam repentè invadunt. Hanc cum infirma, ac munimine debilis esset & improvisò quoque deprehensa facilè capiunt, ac statim excindunt, eodem impetu quoque deleta quæ adjacebat oppido, arce. Inde Arroncium aggrediuntur. Frequens hoc patet habitatoribus oppidum, Allegrette flumine alluitur, pervetustæ, ac semesæ ferè compaginis eo tempore muros habebat; & arcem. Omnia prætereà & murorum structura, & armorum, & hominum erant parum munita præsidiis, atque ita Lusitani imprudentia, atque incuria neglecta, ut illo oppido tandem capto, sitúsque utilitate perspecta, peritus quidam militiæ dixerit, nec quid amiserint Lusitani, nec quid ceperint Castellenses, satis utrosque adhuc habere compertum. Detrahebant enim nonnulli posteà Joanni, quod tantum armorum, spéique conceptæ molem, ac vim in ignobile, ac propè patens municipium exonerasset. Verumtamen si hoc oppidum cecidisset, facilis inde Castellensibus aditus, eóque tutus aliquando futurus receptus esset ad interiora cum armis ingredientibus regni: fœcundus, amœnus prætereà, & manantibus passim aquis irriguus illius agri tractus extenditur, simul arva, iisque interjecti saltus, ingénsque in spatium porrectæ arboribus silvæ in arida illa, ac perusta solibus regione, & pecoribus pabulo, & levamento militibus erant. Hoc oppido tandem per arma recepto Campomajor, & Elvus majora quidem propugnacula regni ferè interclusa jacebant. His porrò de causis Austriacus impulsus Arroncium infestus adoritur ob militum copiam, & robur hostísque impotentiam cadere municipium primo impetu posse ratus. Statim igitur belli tormenta, muralésque machinæ expediuntur, ignium violentia concussa, frustatim concidunt mœnia, terret fragor, urget impetus, funera premunt, spatióque septem horarum omni bello apparatu nunquam cessando vehementer percutitur oppidum, adeóque ferreo instrumento, contorum ictibus, pilis jam cominus subruentium, jam eminùs verberantium præliaris calor efferbuit, ut per mœnium tandem ruinas congestásque saxorum moles opportunus jam fieret incursuris militibus aditus. Cæterùm eo referta terrore, conceptísque gravida minis præ regii Ducis, & veterani exercitus robore, & gloria exercitus fama percurrerat, ut primo quoque impetu potuisset majoris momenti oppidum expugnare. Igitur eo tenui quanquam præsidio, eo situ loci, illa incolarum frequentia, & si diutiùs Lusitano militi licuisset hostilem vim sustinere, præsenti tamen periculo territus, & majori etiam formidine consternatus fortunas, & vitam integras pactus Joanni se propere addixit. Eo ipso itaque die quo oppugnare cæperat oppidum victor illud Castellensis ingressus est, cunctíque oppidani ob sæva, atque vetera in imperium Castellæ odia secum bonis raptim convectis ad interiorem Lusitaniam migrarunt. Joannes Austriacus situs ibi habitum contemplatus, simul amœnita

amœnitatem; & ubertatem loci ac si progredi oportuisset, longioris itineris usum, muniri confestim arcem, & oppidum jussit, eóque ad regii propugnaculi formam largo sumptu, & opere egregio quamprimùm redacto, solidóque relicto præsidio, postquam ferro, atque igni, & opulenta contracta præda hostium propinquam regionem vastavit, Dux Badacocium copias reduxit. Post hæc acta Lusitanus seu Arroncii oppidi amissione, seu quasi dedecore stimulatus in rem temerariam intendere visus, cùm sexdecim scilicet solutis equitum turmis Badacocii usque ad pontem allabi, ibíque insolenter est ausus vim ipse magnam lacessere hostium, qui in promptu, in hospitiis, in numerosis stationibus aderant. Fuit Lusitanorum horum equitum Ductor Comes Scombergius è Galli Regis clientibus vir, & laude bellica insignis. Hunc cum numero tam exiguo juxta Principem urbem, & sub exercitus pene oculis vagantem, insultantémque conspicatus esset Austriacus, ira simul, ac pondere commotus statim Paceccum Legatum equitum hostibus occursurum emisit. Initio admodum pauci, quòd tumultuarius, ac præceps primus eorum esset incursus Legatum secuti sunt, mox dum alius, & post alius, ac seriùs omninò miles accurrit cùm jam Paceccus debili manu progressus esset, ac longè dispar cum hoste certamen conseruisset, nec ideò sanguinis minùs hausisset quàm profudisset, tandem numero circumventus, ac pila transfixus occubuit. Cæteros etiam commilitones, ac Duces, qui primo se occursui cum illo temerè objecerant ejusdem conflictus iniquitas abstulit. Interim ad sociorum, qui in tantum projecti discrimen erant, subsidium Castellæ milites confluentes, à tergo, & à fronte, quia multitudine superabant, in Lusitanos incurrunt, simul hastati milites circunfusi equos proterunt, equitésque nec se volvere in orbem hostes, nec præliari, nec fugere patiuntur, & eousque constrictos sese Lusitani sensere, ut libertas, aut tergum, aut jugulum dandum hostibus esset; urgentibus denique Castellensibus, ac totam hostium concludentibus aciem, eorum magna pars cæsa, alia ipsáque longè minor per tumultum, & fugam elapsa est, saucii, captíque multi in Castellensium potestatem venere. Rem tamen istam pulcherrimè gestam Legati interitus deformavit, cùm Dux ille impiger esset, & tum generis, tum virtutis splendore clarus. Dum mutuò se hostes casu, aut consilio levibus hisce præliis exercent, Joannes Austriacus cùm admonitus esset crebriores circa Alconcellum irruptiones agere Lusitanum, & per eos Vectonum quoque Provinciam, prædatoribus latè incursantibus, cæde, & rapinis reddere maximè infestam, multos prætereà oppidanos quòd in solo Castellæ esset locus, illíque per arma sub belli initium abreptus, vehementer desiderare ad Regis obsequium redire, is & finitimorum calamitate perculsus, & incolarum fretus ingenio ad hoc municipium recuperandum animum advertit. Illuc itaque Didacum Cavallerum magistrum equitum majori cum parte exercitus misit. Ipse Joannes propè Alconcellum substitit hinc auctoritate, & consilio, additóque militibus animo rei susceptæ calorem ministraturus. Anæ propinquum jacet hoc oppidum; arx idem tegit, & integra mœnia, vallúmque posteà quàm enim in Lusitani ditionem concesserat, hic strenuè pro situs utilitate munierat. Segniùs in primis loci oppugnatio ex composito à cæpta Castellensibus est quò minùs scilicet fragor armorum,

oppidíque

oppidíque restrictio ad maturandas illi suppetias Lusitanos sollicitaret, útque intus intereà satis daretur consciis municipibus loci proditionem conficiendi. Laxiùs igitur ideò cùm se Alconcelli haberet obsidio, & quasi per otium ibi terere tempus acies hostica videretur, susurrus initio quidam, inde fremitus, posteà scissio inter patria, affectúque diversos, dissidentésque municipes orta, quæ studia partium, fomenta tumultus, & dissimulatos hactenus animos aperiebant, aliorum ad Castellenses, aliorum ad Lusitanos rem altercando trahentium; fallaciter etiam in vulgus horum nonnulli causam prætexendo jactabant; comploratam jam esse salutem oppidi; dedendi se moras crudeliùs victoris acuere gladios, incendere iras; pacto, & concordia, ne mox cruore municipium inundet, redimendam salutem ab hostibus esse. Hac mali domestici labe quotidie magis ingravescente, simul externis comminationibus hostium perterritus oppidi Præses, meliori conditione, qua potuit cum Austriaco paciscitur. Inde quo pacto convenerat, ipse cum plerisque oppidanis, cunctísque militibus oppido cedit, frumenti armorúmque magna intus relicta copia. Eò statim Joannes ingreditur, arcem, oppidúmque restaurat, præsidio imposito munit. Tribus sic oppidis, interlabente vere à Castellensibus occupatis, atque ad stativa subinde traducto milite, acria deinde per æstum, & otia dissidia Italis, Hispanísque de ordine, & loco, qui cuique eorum in exercitu debebatur, militibus incessere. Eò enim processerat aliquorum Hispanorum vanitas, atque fastus, ut Itali, qui primi, aut inter primos in periculis, in laboribus semper erant, simul Romani, atque Italici quondam Imperii augusta origine nobiles, hæredésque bellicæ disciplinæ à prima, atque ultima acie quod honori apud milites ducitur, à quibusdam Hispanis summoverentur. His supercilium accesserat, & superbia, tumórque verborum, quo militaris iste gradus honoris Italis negabatur, adeò, ut fessæ, exhaustæque ipsis gloriosæ militiæ fructus in contumeliam, ac dedecus verteretur. Ægrè id ac molestè, ut par erat, Duces Itali sentientes, primò verbis obstrepere, egregia sua quisque facta, ac diuturna stipendia loqui, belli decora, & adverso corpore exceptas ostendere cicatrices; æquitatem, jus, consuetudinem, præmia virtutis, aut stimulos in causæ patrocinium obtendere. Postquam id irritum fuit, cùm inter illas dissensiones Austriacus multas per ambages, inanésque verborum illecebras velle subdolè videretur Italorum effugere odia, re verò ipsa gratiæ, ac desiderio Hispanorum nihil omninò detrahere. Itali porrò Duces qui ejusdem flos erant, nervúsque militiæ projectis honoris insignibus omnes sese belli muneribus abdicarunt. Hæc Joannes statim per litteras Regi Catholico nunciat; res ingentibus curis in Status Consilio discutitur, jactatus enim hujusce teli eo tempore, eo loco sive æmulatione, sive odio corrupto animo intentus, rerum summam petere videbatur, cùm homines usu militiæ, corporibus, numero, animísque vigentes, vel opus esset cum ignominia dimittere, vel cum stomacho retinere, aut si mos gerendus Italis esset, Hispanos exacerbare; tandem in Senatu convenit, ut Burgundicus Italo pes in acie concederetur, quo promiscuo scilicet gradu Itali cum Hispanis alternantes honorem primam interdum exercitus frontem tenerent, simul, quæ regia in exercitu cohors dicebatur, quæque superbo inter milites titulo eas seditionum, nationúmque præcipuè inflammaverat faces, continuò

continuò dissolveretur. Hoc Catholici Regis edicto, quo tempore oppressa, atque extincta militaris illa discordia reputabatur, atrociùs subinde recruduit, cùm perculsis vehementer Italis, nedum injuria, sed fraudibus etiam, atque ludibrio per verborum ambages, fallacésque sensus circuitus peti, gratia in querelam, & odium conversa est. Nam Regis Hispanis cavillantibus verba militibus, eorúmque libidini summo etiam Duce, sensibúsque retortis regii decreti sententiam accommodante, ferè nunquam ex voto Italorum, aut mente prolata Regis eveniebat, ut in præsidiis, in vigilibus permutandis, in militari expeditione ea ipsa haberetur cum Italicis ratio, quæ extremam, aut primam repetentibus aciem conveniebat. Ergo repentè secessio, & propè vis in exercitu Italorum militum facta, Ducésque rursus abjectis militiæ officiis, atque insignibus fractis, vel missionem, vel in ea controversia modum cum clamore, atque strepitu postulabant. Ex Ducibus facilè quidem exemplo fusa contagio pervaserat omnes nationis Italicæ milites. Itaque illis tumultuantibus, cùm undique concursatio, ac discessio, & circuli passim, & hominum cætus, & turbulenta consilia commiscerentur, eò res pertinaciùs intenta, & palam exulcerata processit ut ipsa protinùs eruptura, vel dirimēda sanguine videretur, vel contumacia, vel fuga militū Italorum. In tanta rerū confusione, ac tumultu Joannes Duces Italos cōvocatos asperrimis verbis increpuit, litigiosos illos inquietos, refractarios ingenio, impotentésque natura vocans, qui satis pro acie desiderata, & à Rege libenter concessa de pede Burgundico gratia, jam seditiosè ac turpiter abutentes vices turbarum redderent Regi. Tandem sibi ipsi consulerent, nec ampliùs furere pergerent, vulgi ne fortè militaris insaniam, ea, quæ dederint causam, supplicio capita solverent. Ad ea verò pro Italica natione ad hunc ferè modum respondit Emanuël Carafa Tribunus militum filius nothus Nuceriæ Ducis.

Falsò quidem Hispanos inter milites voce, ac strepitibus agitari, quod ex Carolo Quinto Cæsare repetita hucusque memoria primam Itali nunquam tenuerint pro certaminis loco aciem. Id enim refelli satis supérque posse litterarum monumentis amplissimis, & ubi maximè legitur Marchionem quondam Piscarium Ceresolem versus ad prælium tendentem in fronte exercitus qui ex Hispanis simul, & Italis conflaretur, Italos milites collocasse. Eumdem quoque gradum, & ordinis locum à Carolo Quinto Imperatore fuisse Italis attributum, cùm primam expeditionem fecisset adversus Saxonum Ducem, & Lantgravium Principem Hessęum. Recentioris memoriæ super hæc argumento, cùm Albertus Princeps Austriacus, Philippo secundo Rege adversus Gallorum copias Amienti suppetias ferret, tunc ex Hispanis, Italicísque mistis esse primam expletam aciem frontémque confectam. Hos incorruptos, & ab antiquis excitatos annalibus testes falsitatis, animíque livoris coarguere eos, qui à Caroli Quinti tempore negant hucusque dignos Italos extitisse, quos hæc loci, ordinísque prærogativa inter arma condecoraret: alia etiam multa, & similia huic Italicæ causæ propitia succurrere exempla, & typis, & posterorum memoriæ tradita, nec aliunde profectò constare, qua scilicet ratione aucta deinceps sint merita Hispanis, atque Italis imminuta, quid interjectum hoc tempus abstulerit Italis, quid Hispanis adjunxerit; aut quid ampliùs

„ ampliùs utilitatis sive decoris Hispani sibi deposcant ex hac inflicta Italis ignominia, quocirca immutato more majorum, indefessæ vigiliæ, æstus, inædiæ, algoris perpessio, & frequens cum morte luctatio, & omninò ingratus militiæ fructus in contumeliam desinat. Nimirum quia Hispani vel titulo gentis imperatricis, vel quia in terra eorum geritur res, seu usu abusuve temporibus confirmato primum militiæ ordinem cupiant, verecundè, ac modestè decedere Italos, eisque primas concedere: at ita velle contemnere Italos, ut primò in acie sublato loco, etiam secundò depellant, & aliarum post alias injuriarum incitamento obstinatius certando conentur Hispani, absque existimatione, absque certo, & honorifico loco viros Italos casu, & gregatim more armentorum concurrere ad prælium, cuinam sub Italico genito hoc tolerabile fore? aut cur hanc publicam contumeliã, hoc tantum militiæ dehonestamentum Italico nomini, ac merito convenire? originisne ratione? cujus vetus, ac terrarum per orbem amplissimum, nunc autem velut in partes dissectum Imperium tot varia, tot spatiosa, ac florida regna constituat. An torpore, aut genere quodam ignaviæ illis hominibus insito? cùm ferè inermis Italia, ac subdola pace luxurians quàm inclytos Regi, ac Cæsari Duces, quàm validas legiones, quàm impigros milites mittat, neminem lateat; an præsentibus potiùs ob pœnam infamiæ, ac jure inustam Italiæ militibus notam? quorum plerique meliori corporis parte defecti per laceros artus, ac mutila membra, & variegata cicatricibus corpora rerum in bello gestarum gloriam magnificè ostentant. In virum profectò bonum obnoxio sibi honore carentem quamdam segnitiem, & virtutis quasi fastidium obrepere; at præmii loco virtuti, ac labori redditam contumeliam patientiæ frænos abrumpere, & quod domi, & in otio convicio, & querelis exagitatur, hoc inter acies, & arma cruore, atque cædibus definiri. His argumentis impulsos paulò ante humiles se per Joannem ad Regem misisse preces pro Italici nominis dignitate, pro jure causæ, pro merito militum hujusmodi injuriam, ac dedecus deprecantes, inde Regis manasse decretum de pede Burgundico Italis in agminibus assignato, quod læto animo ab Italis primùm admissum nihil ibi subesse fraudis, ex more suo fingentibus cæteros, ratis, postquam fluere & corrumpi illa falsa lætitia cœpit, haud secus quàm anteà fuerat, hærente in Italis ignominia suo nempè loco suo honore in acie permisso per verborum ambigua, & fallaciæ ambitus exturbatis, cùm gravior ideò recideret ex nova irrisione querela, acriórque ex inani concepto gaudio repentè dejecti animi dolor assurgeret, tunc enixiùs efflagitare, ut sibi honestus, ac certus, jam integro Regis decreto, in acie locus præscriberetur. Huic stabili, & firmæ mutandæ modo sententiæ nec preces, nec minas, nec omnium congestas terrorum imagines adversus Italos suffecturas. Decenter hæc arma tractanda, vel extemplò ponenda esse, si justa ipsi petere videantur jure suo usuros, sin autem injusta, vacuum omninò facturos Hispanis militibus locum, si nihilominus urgeantur, sciret Austriacus, eadem in primis succisa, ac stillantia sanguine capita, quæ mucronibus toties, & tormentorum globis abstulerant impendetique quotidie qua ferro, qua flamma, & insidiis exitio, honestius, & gratius esse tandem pro patria, & honore ipsos Duces immolaturos.

Dd Hæc

Hæc cùm audisset Joannes, quanquam haud parum ei ingrata Carafæ libertas, ac spiritus foret, ex quo mox in custodiam ejusdem imperio conjectus est, Italorum tamen constantia, & factione simul,quę majores quotidie vires, ac nervos in exercitu colligebat impulsus, se Regi spopondit, suo quoque adjecto suffragio Italorum preces, & questus expositurum,ídque ut promisit, celeriter præstitit. Etenim Rex à Joanne de Italorum tumultu, ac petitione consultus, ac pariter monitus quantum domestici mali in visceribus inhæreret, quid consilii decoqueretur, quàm rabida, quàm pestifera foret ea inter milites scissio, quæ in bello quoque segnes exacuit, hujus sententiæ decretum edidit. Regii gradientis exercitus pro certo, ratóque loco extrema Italis acies, cornus in prælio sinister assignaretur, at in lævo ipso cornu, extrema itèm acie, cùm laborarent, egeréntque fortè subsidiis, ad ea roboranda pro summi Ducis arbitrio citra cujusque gentis injuriam, aut fraudem fas esset cujusvis nationis milites collocare; & quanquam verborum iste contextus cavillas, & rimas interpretando quærentibus torqueri quoque ac retexi facilè potuisset; integrum enim supremo Duci fuisset levi quocumque accersito prætextu, vel causa in ultimam aciem Hispanos subsidii specie transferre, primúmque ibi ordinem occupare; Italis tamen cùm honoratus, ac stabilis locus in acie publico Regis edicto præfigeretur, pro tempore placuit Regis
1662. imperio acquiescere. Dirempto in hunc modum nationum per Regem litigio, liberiùs exinde Joannes, ver cùm appeteret in proximi belli conatum incubuit. Nec minoris utique studii, animíque agitatio ad eumdem belli apparatum sollicitos, anxiósque Lusitanos habebat; reliquum enim Philippi concordia pacatum Imperium, Austriaci nominis fulgor, terrórque veteranæ militiæ subsidium, ac robur in Lusitaniam planè coactum; nisi totis nervorum intentis viribus contra, summóque labore, & cura procederetur ad debellandum sufficere videbantur. Ad pecuniam igitur, qui est potior in bello nervus, pro ærarii maxima inopia difficilè conquirendam licentiùs, severiúsque tributa, magnóque populi fremitu in Lusitanum regnum invecta sunt. His ita ablata, vel ex conflata pecunia subsidiis, clientelæ, quam Gallo cum Rege quondam obstrinxerat, quo tutiùs modò Bregantius ab instanti, minacíque armorum procella tegeret se, novo etiam vinculo strictiorem Britanni Regis societatem adjunxit; nam icto cum illo fœderi jus quoque affinitatis adjecit, Catharina Portugallia sorore desponsa Britanno. Hujusmodi nuptiæ post exploratas Austriacæ cum Gallo Rege connubium Londini sancitæ sunt; nam pro anteà locanda in matrimonium sorore spes nec exigua ceperat Lusitanum contrahendi affinitatem cum Gallo Rege, novóque sibi pignore addictum Regem amicum, & socium habendi, summopere prono ad illam rem Mazarino, cum vulgari fama Bregantius suscipiendæ sobolis minimè potens reputaretur, spésque regni Lusitani regios post fratres Catharinam attingeret; Austriacæ verò cum Gallo Rege connubio, ac per illud pollicita dote, ea tantum erant proposita Gallis, quæ iidem Hispanis armis erepta tenebant, pax autem per nuptias cum Hispano, Gallóque Regibus stabilita, si utriusque regni opes, si ingenia, si cladium jacturæ compararentur, tantum detrimentum Hispaniæ, quantum Galliæ incrementum pro ejus sententia ablatura fuisset. At Cardinalem hæc molientem, inculcantémque Regina mater abstraxit, quæ ut mulier, commu

communíſque amore familiæ magis, quàm ſtudio reipublicæ affecta, collatâ hoc modo per nuptias Philippo jam belli diſpendiis exhauſto pacem, fratríſque filiam convictus, regníque ſecum participem exterorum inter faſtidia maximè cupiebat. Quapropter excuſſus illa ſpe Luſitanus Britannico Regi ſororem in matrimonium conjunxit; eidémque ſuper ingentem numerandæ pecuniæ vim Tingi etiam ſitum in Africa oppidum pro cumulo dotis acceſſit. Hæc ubi Rex Catholicus intellexit, ſimul Anglum claſſe potentem Regem ſuo, quod habebat in Mauritania dominio, Hiſpaniæque nimis hærentem metuit, tum hæreſi gentem infectam, ne in propinquos effuſa lues ſui juris, & immunes à labe homines inquinaret, præſertim acerrimus ipſe cùm fidei Divinæ vindex, non minùs ea cura ſollicita ſibi quàm Numini obnoxia, & ubique partibus terſa ſua regna cuſtodiat, poſtquam multa ſecum ad hanc arcendam è latere peſtem in animo volvit, intercipere municipium inſtituit, & pulcherrima quoque religionis adjecta cauſa quæ inflexibilem alias Rectoris ejus conſtantiam evincere forſitan potuiſſet. Clam itaque illi per virum idoneum in Mauritania denunciavit: Eſſe jam illud oppidum dotalis muneris ſpecie à Bregantio Britanno proditum, ejúſque contactu falſæ quamprimùm religionis dogmatibus imbuendum. Pergratam idcircò Numini rem, Præſidíque proficuam, & glorioſam quoque futuram, ſi vindicatum, aut præſervatum ab impiis manibus oppidum Regi Catholico, veróque Domino reſtitueret. Erat per id tempus ejus oppidi Præſes Ludovicus Almeida, vir nobilis, animo acer, peritúſque militiæ, qui, hæc cùm audiſſet, averſatus promiſſa, & blandimenta Regis, ita retulit internuntio. Tingitanum oppidum creditum ſibi à Luſitana Regina fuiſſe, ejúſque imperio nutúque immani cuicũque ac barbaræ nationi, cuivis obſcœnæ lutulentæque ſectæ potiùs quàm Caſtellenſibus tradituram. Sic viro illi libero placuit ulciſci vanam de ſe perfidiæ ab hoſte conceptam ſpem, ac pariter vetus in Caſtellam effundere odium, quod tum per attentatæ fidei occaſionem magis exarſit. Cæterùm gravior deinde ipſum Almeidam ſollicitudo, quanam ratione rei inſcium ibidem agentem populum Luſitanum afficeret, ut adverſæ pravæque religionis ſine tumultu, atque ſtrepitu inviſum, ac novum ſubiret jugum, exagitabat. Arte, aut illecebris initio fortè attentatam, ſed irritam rem, aſperiorem effectu poſteà futuram, ſi vi rurſus tentanda eſſet, revelatio quippè cadentis fruſtra ſecreti, ac per illam religio populo, quæ hoc volubile affigere monſtrum tantummodò valet, incuſſa firmiores, paratioréſque ibi incolas præſtitiſſent, ut huic aſcititiæ, ac propè venundatæ ſervituti reluctarentur. Ergo ad inſidias converſus Præſes, dum Odoardus Montacutus Anglicæ claſſis Præfectus, cui injunctum à Rege Britannico fuerat Tingitanam poſſeſſionem ſuo nomine accipere, jactis ancoris, juxta littus conſederat tum ipſe oppidanos miſtos militibus miſit Maurorum agmina perſecutum, quæ fortè populabunda agros finitimos excurrebant. Vocat interim Anglum, & milite, & incola ferè vacuum in oppidum introducit, deinde arcem, & mœnia magno illi præſidio firmanda tradit. Redeunt mox à certamine Luſitani læti, cruentíque ſanguine hoſtium, quíque foris Mauros cæciderant, intùs repentè quaſi ab hoſte occupatas domeſticas ſedes inveniunt. Inde clamor, ac fremitus hominum ortus, confuſæque ploratibus voces mirantium, quærentiúmque victi-ne ipſi? an illuſi? an ita proditi eſſent? ſe

modò tanquam mori pro patria, aut confligere nescientes, hanc priùs sibi ereptam, quàm oppugnatam aspicere, exuviásque portantibus hostium cum his ad exilium, aut servitutem approperandum esse. Hunc tumultum, animorúmque jactationem ut sedaret Almeida, eorum primoribus accersitis, Aloisiæ Gusmanæ Bregantii matris, quas adhuc suppresserat, recitat litteras cum mandatis, illud videlicet municipium ad dotis accessionem quàm Anglo ipsa Regi promiserat, dedi. At fraude primò petitis, post armis obsessis nihil reliquum municipibus fuit, quàm manifesta indignatio, & querelarum acerbarum effusio, aut transmigrandum scilicet sibi, aut hæreticis serviendum. Ita oppidum Tingi in Angli ditionem concessit.

Rebus ad Castellam intereà pro belli expeditione compositis cum Badacocio propè diem esset Joannes cum exercitu profecturus, quidam eumdem Lusitanus cœnobita convenit. Is palam anteà transitus causam esse vulgaverat, velle ejusdem nempè cœnobio quosdam per hostes ablatos armentorum repetere greges. Esse sacras Deóque dicatas res ex jure Divino armorum, & hostium furoris immunes; secus profectò fore, ut illa cruore, ac strage repensa à sacrilegis Numen exigeret. Hæc falsò jactanti fit aditus ad Austriacum, cui remotis subinde arbitris declaravit. Velle Aloisiam Gusmanam, si percommodè licuisset, ut tanto sanguini Hispano, tantis cladibus parceretur, in aliquo invicem convenire, pacísque honestas, & æquas conditiones componi posse. Quatuor intereà mensium induciæ interposita fide constarent. Audit hæc verba Joannes simul ridentis, simul mirantis in speciem, protinúsque cognovit ancipiti fraude paratum ad se cœnobitam venisse, vel ut hostium res exploraret, vel ut ficta spe pacis iter, infestíque exercitus minas averteret, cùm alioquin absurdum penitus videretur, instructis, atque alacribus copiis multa spe, multo ardore ad pericula concitatis induciarum, aut pacis eo tempore verbis obstrepere. Respondit igitur cœnobitæ: se pacem, quàm bellum malle, modò ne pax Regi damnosa, ne turpis sit. Ante omnia igitur, ad eam accipiendam, quam Lusitanus obtulerat, pacem ídque tum detrimenti quòd à belli vacatione, tantíque exercitus magno labore, sumptúq; parati intempestivo otio, atque intercepta propemodum spe relapsurum in Regem esset, resarciendum, tanquam suspensi cum inæquali partium discrimine belli, ac syncerè propositæ pacis Elvum, Jurumeniam, & Campomajorem sibi obsides dari à Lusitano petebat. Ad ea verò nihil hujusmodi sibi à Lusitana Regina commissum cœnobita respondit, nec adeò collapsas res Lusitanas esse, ut salus ipsis per tam cæca, atque abrupta desperatione consilia petenda foret. Nihilominus erat animus cum hoc responso ad Lusitanam Gubernatricem reverti, ac si ita annuisset Austriacus, ad eum paulò post cum his auditis, & aliis acceptis ab illa mandatis se regressurum fuisse. Temerarium Austriaci responsum, & velut joco, & industria illius postulato simile redditum, cùm adhuc cœnobitæ simplicitatem, aut doli stultitiam non correxisset, duriùs idcircò cœnobitam cõpellans, minimè, inquit Joannes, imò ad cœnobium rediret, & sacra repeteret. Cum hoc derisorio, asperóque responso cùm Lusitanus dimissus esset, à Badacocio subindè Castellæ movit exercitus: tredecim ferè millia numero pedites erant, equites ad quinque millia, sed virtus, vetúsque militũ disciplina longè numerum superabat. Sic suis incedens condensatis ordinibus acies, terrorésque cursim ostentans inter Campomajorẽ, &

& Elvum utrique munito maximè loco minitabunda processit. Paulò ante profectionem inconcussa Joanni, & cum primariis priùs etiam excussa sententia Ducibus steterat, ire primùm contra Estremotium, ut prævalidum municipium, loco opportuno situm, & quod viam Ulisipponi tenendæ sterneret, & præclara multa, atque in primis munita præcluderet oppida. Id tamen certi, secretíque apud Duces consilii seu temerè proditum, seu hostis suspicione fortassè præreptum movit Comitem Cantagnedæ Lusitani exercitus Ducem, cum omnibus copiis in oppido inclusis se opponere hosti, quarum lacertis, ac viribus cùm satis firmus jam staret locus, nimis cruenta, aut diuturna, aut potiùs inanis futura Castellensibus quidem fuisset ejusdem oppidi aggressio. Idipsum Joannes intelligebat, cúmque adoriri Estremotium, quod res difficilis esset, omittit, mutato consilio, versóque in camporum latitudinem impetu prædabundus cum exercitu pervagari, undique auferre, trahere, subvertere omnia, quæ in transitu essent, nec interdiù, nec noctù à villarum incendiis, à pagorum ruinis, agrorúmque vastitate cessare; si tot fortè cladibus irritatum è septis murorum abducere posset hostem. Hæc Comes Scombergius intuitus, qui supremus apud Lusitanos castrorum Præfectus erat, Cantagnedæ Comitem monuit, ne strenuas illas, atque integras copias in quibus regni eo tempore opes, spes, atque fides omninò constarent, unius constrictas oppidi muris otio torpere, metúque sineret, quando alacer hostis camporum spatiis vastator assultans, vitióque suo magis, hostisque perspecto metu, quàm viribus turgidus, ut calamitas quædam impunè cuncta pervadere spectaretur, hoc enim nisi suas ipse Dux vel ad ostentationem copias celeriter explicaret, ignaviæ militibus notam, formidinem cæteris Lusitanis, audaciam, & spem ad alia intentanda ampliorem hostibus allaturum. Opinione sanè procedere bella, atque inter pares, & impares opes ludibundam plerumque fortunam ludere; certum hoc præsens Lusitanis inflictum, nec porrò modicum detrimentum videri ex timoris opinione collecta, quid deinde, si copias educeret, fortuna statueret, in incerto judicii, exitúsque versari. Perculit hoc Lusitanum egregii monitum Ducis, cúmque ipse in dubio paulisper fuisset, teneret-ne in summo discrimine pendens magni momenti oppidum, an foras egressus pugnæ se instructum ostenderet hosti, postquam hinc, & inde, ut fieri plerumque in rebus asperrimis solet, variæ difficultates obversabantur, egredi ab oppido tandem constituit, ejúsque proximè latus locare castra, ita commodum esse ratus, nec relinquere municipium nec ab hostibus frontem avertere. Hoc quidem consilio ab Estremotio digresso Duce, castrísque propè locatis, satísque munitis; ubi videt Austriacus jam Estremotii ut fortiùs ab hoste muniti, propugnatíque arduam vel irritam sibi oppugnationem futuram, simul præstitis passim populationibus fessus viam inde flexit, atque aliam arripere simulavit, quæ Ulisipponem rectà conducit; rumórque percrebuit ad urbem Principem oppugnandam vim omnem belli conversam esse. Porrò tum festis, inconditísque clamoribus, plausibúsque ut inanis, ac summè levis ingenio vulgus militum est, ea Ulisipponem euntium excepta vox est, quasi jam peterent belli caput, ac digna laboribus, honoribúsque merces hinc avaritiæ hinc gloriæ stimulis incitatis proponeretur. Nec curæ, ac mœroris profectò minùs

Comiti Catagnede, ad quem allapsa vox est, aut minùs Ulisipponi sollicitudinis, confusionisque, quæ præmonita à Comite fuerat, eò statim allata, falsoque res credita incussit his, quorum maximè intererat, & quorum ante oculos clariùs periculum versabatur, meliùs intelligentibus, quemadmodum debellari facillimè potuissent. Cæterùm hac prudenter belli gerendi via aut non planè intellecta, aut per invidiam omissa, aut immobili quadam fati lege interrupta, tot annis, tot belli petita conatibus, sumptibúsque ad ultimum integra res Lusitana stetit.

At exercitus Castellensis, qui alia, & longè diversa mente Ducis agitabatur, occurrentium pagorum excidio, & repetita agrorum combustione, ac segetum corruptela cum ingenti prædarum cumulo tandem ad fontem pervenit, qui Zappateros vulgariter dicitur, ibíque castra constituit. Amœnus erat, aquísque passim fluentibus locus, atque in ea siccitate torridæ circum, ac vastissimæ regionis facilior, & gratior erat aquandi militibus copia. Cùm hîc moraretur exercitus misit Joannes Didacum Cavallerum majori cum parte equitatus, legiones prætereà binas, aliam Italam, cui Emanuël Carafa; Hispanam aliã, cui Joannes Zunica præerat ad Villabuîm propinquum oppidũ oppugnandum. Haud satis validum erat oppidum, at opulentum agrorúmque propè cultura, ac pecorum fœtibus valdè pingue, propugnaculum etiam speciem arcis situ, & altitudine præferens oppidum muniebat. Quorum omnium custodia Centurioni genere Gallo à Lusitano imposita fuerat. Huc porrò Castellæ cum tormentis bellicis miles appulsus vix primi conatus terrorem objecerat hosti, cùm subitò Gallus, vel quia res ad se parum, ut alienigenam pertineret, sive errore, sive inopia consilii præ nimia formidine captus dedere clam municipium Cavallero pollicitus est, modò ipsi Gallo, quo Lusitanum illuderet per horæ intervallum permitteretur tormentis, sclopísque sine globis excussis ad fidei, animíque jactantiam innoxios per ictus obstrepere; secus enim hoc in segnitiem aut fraudem fortasè Lusitanus immeritò relaturus, aut pœnas à Gallo exacturus fuisset, quod festinata deditione fidem, & oppidum prodidisset; ea arte, illo fuco viro etiam frugi opus esse inter exteros, eóque nomine inviso onerantes suspicionem homines agitanti. Facilè rem impetravit, deinde ut secreto pacto convenerat, tradito municipio, cùm militibus Gallus, & oppidanis excessit. Ea ne tam citò deditio fieret, néve incruentus eo potiretur oppido hostis, cùm alii vel sibi fisi, aut diffisi mussarent, aut vellicarent, aut rem taciti præterirent, pervicaciùs tunc unus obstiterat Parochus oppidi Lusitanus, vi tamen, qui subitò irruperant hostium, & suorum etiam impetu ejectus, ac pulsus, postquam oppido abscessit, Joannem intrepidus adit, eúmque Ducibus circunfusum magna inter arma voce, animóque compellat; Galli hominis dolo, aut ignavia, planè insontibus Lusitanis, externíque seu inertia, seu scelere obstrictis, ac proditis illud tam citò esse oppidum interversum; indignus enim ille exercitus erat, cui succumberet Villabuîs. Joannes ludo rem vertens gentísque tumorem per Castellensium dicteria, saléſque vulgatum jocosè repungens Parochum missum incolumem fecit, jussitque confestim arcem, & oppidum funditùs dirui, quò altiorem ex cladibus fusum metum imprimeret Lusitanis. Castris paulò post motis, populabundus effunditur miles, quáque iter in hostico facit, fœda ibi passim ruinarum, ac cædium vestigia

ſtigia relinquit, cúmque adhuc lateret Ducis conſilium, cunctóſque ſuſpenſos haberet illius itineris expectatio, Villavitioſam verſus iter inſtituit. Media via Luſitanus tabellarius ad Jurumeniæ, Elvíque Gubernatores à Cantagnedæ Comite miſſus offendit. Tum verò deprehenſæ, ac recitatæ litteræ hujuſmodi monita, & juſſa, quæ illis hominibus mandabantur, aperuere. Impavidè agerent, nec metu aut illecebra hoſtis de fide, & conſtantia quidquam remitterent, ſi fortè Joannes, ut injecta ſuſpicio erat Jurumeniam, vel Elvum aggrederetur. Ducem ipſum Luſitanum certaminis avidum cum octo peditum, & quatuor equitum millibus circa Eſtremotium conſiſtere ampliora quotidie expectantem, quæ Uliſippone ventura erant, equitum, peditúmque ſubſidia, quibus celeriter auctus confligere ſtatim cum hoſte decreverat. Hoc interceptarum epiſtolarum exemplar erat. Duplici tamen aſtu, & fallacia eas eſſe contextas litteras cenſuit Auſtriacus, quæ ſcilicet redditæ inani concepta ſpe ſociorum animos dilatarent, exceptæ fortaſsè contraherent formidine hoſtium. Proinde vocato ad ſe tabellario, Cruciatus, inquit Joannes, & mortem, quæ tanquam perfidiæ miniſter, rebelliúmque emiſſarius meritus eſſe videris, hac lege tibi remitto. Abi, tuóque Duci renuncia, quia adeò ſuperbè mecum, ac minaciter agens expetere prælium oſtendit, quamprimùm ſui voti com potem factum iri. Itaque retrocedit, hoſtémque propè Eſtremotium Joannes aſſecuturus, quod jam confecerat iter repetere pergit, incerta ſpe quidem cum illo congrediendi, ſed, ut planè pateret futiles, inanéſque profundere minas, qui & provocatus ab hoſte certamen abnueret. Quod ſi fortaſsè tunc Luſitanus conferre ſigna non renuiſſet, ſuperiorem ſe prælio fore facilius exiſtimabat his obvium, qui tunc impares vires quàm qui poſteà majores, aut æquas per auxiliorum acceſſionem, ut epiſtola promittebat, collaturi fuiſſent. Joannes igitur Alexandro Carrera equitum Commiſſario cum prima atque expedita acie procedere juſſo, ipſe cum reliquis copiis, & militiæ impedimentis implicitis ad Eſtremotium lentè pergebat. Tandem Alexander cui tum cum Auſtriaci cuſtodibus corporis Melchiorrus quoque Portocarrerus acceſſerat, longè progreſſus multis occurrit turmis equitum Luſitanis, qui caſtra reliquerant, & tanquam ad rerum proludere ſummam vellent, velitantium more compoſiti erant. Varia ibi, atque inſtabilis primò conſeritur pugna, dum urget Carrera numero militum fretus, numeróque ex adverſo diffiſus cautiùs, quàm acriùs pugnando volvitur Luſitanus, hic námque jam velox accedit, jam recedit, in fronte ſe modò oſtendit, modò in latera jactat, aut tortuoſo quodam rapitur orbe, illinc nervis, & militum numero, hinc concurſatione, aſſultúſque dexteritate certamen æquante. Poſt ubi variè incumbentem hoſtem, flexibúſque & circuitu oppoſitam ſibi vim eludentem cum equitibus circumvectus concludere nititur Alexander, & plurimi loco ſummoti, ſparſique alii gladiis, alii brevi fiſtula excepti ceciderant; eques denique Luſitanus omninò fuſus, fugatúſque ſuóque ſanguine madefactus ad caſtrorum ſe munimenta recepit. Sub hæc Auſtriacus advenit, copiíſque ſtatim conjunctis, explicatíſque ab edito loco circunſpicere cœpit, & munimenta hoſtium, & militum robur, ac diſciplinam, ſi fortè res hoſtium aut ita neglectæ jacerent, aut ita enerves, ac debiles eſſent, ut trahere etiam invitum è caſtris ad pugnam, aut inter caſtrorum munimenta latentem Luſitanum

num invadere potuisset. Cæterùm castra hostium situ, atque opere ferè invincibili prominebant, hinc oppidi muris, quibus contigua erant, novo hinc erecto propugnaculo tecta, amplissimis etiam erant, & aggere, & fossa, & aliis operibus circumvallata, simul loci ejus accessus natura difficilis, asper, & commeatus abundè, & arma, & militarium omnium instrumentorum commenta ex oppido ad castra comportabantur. Aspicit hæc Austriacus, & nisi avertere ipsum à prælio hostium numerus, atque virtus, terrere saltem ut Ducem prudentem debebant vel ardua perspecta munimenta castrorum. At nihil profectò acriùs, quàm fortè exploratus in adversario metus eumdem oppugnat; plurima enim ad offendendum nondum ab æmulo excogitata, vel cautione priùs, vel formidine prætermissa, is qui metuere adversario videtur, in se omnia revolvit, & quodam impetu acuit. Idcircò & si anteà Joannes ad municipia expugnanda, aggerandásque prædas intentus totáque acie decernere vitans ad speciem terroris potiùs illam infestam circunferebat, nunc ubi trepidum hostem, parte equitatus, qua paulò ante concurrerat, victum; loco prætereà, animóque contractum, septísque castrorum se sustentantem videt mutato repentè consilio concursare, ex propinquo instigare, ferociùs audendo tentare æquum ad locum, si posset hostem pro pugna subducere, sin minùs ille sæpissimè lacessitus, nec castrorum deserere ambitum ausus palam de animo Castellensibus videretur, ac laude bellica concessurus. Eo quoque consilio, imperióque Joannis, quatuor majora tormenta belli opportuna disposita loco cùm frequentiùs disploderentur, quanquam agger, aliáque rapptim pro castris munimina adjecta resisterent, horroris non parum, detrimentíque; claustris tamen hærentibus attulere militibus, ibi se circunsessos, inclusos, usúique armorum prorsus inutiles dum insultaret, & clades ageret hostis ægrè, & acerbè querentibus: at intra septa propè jam lanienæ pecudum more conscissis, patientia tamen & mora adhuc dolentibus suppetebat. Lusitani denique mente à conflictus periculis aliena, plúsque objectu subnixa castrorum, quàm armorum, & corporum explorata, tunc Austriacus Duces consuluit, utrum arma jam expediret munitis adeò castris inferre, an à suis à munimentis per vim impetúmque Lusitanum extractum cogere ad pugnam, cùm abjecto per metum animo, & multiformiter irritatum ipsum omninò refugere prælium liqueret, eadémque de causa animo magis elatus, & alacer Castellensis ferociter pugnam reposceret. Dissimilia ut ferè cuncta mortalium ingenia, ita propè consilia sunt, nec adeò ingrata, aut in speciem deformis ipsa temeritas est, ut suis interdum sectatoribus careat. Cùm igitur ea prævaleret in Ordine Ducum sententia, quia ad eam inclinare videretur Austriacus, quæ tunc Lusitana oppugnanda esse castra ferebat, expungere tamen illam unius Sangermanensis ratio, & auctoritas potuit. Is enim disertè, latéque disseruit, Quàm nimis hoc arduum, " quàm præceps omninò consilium ju- " re militiæ censendum esset succinctū " castris, vallóque protectum invadere " in hostem; ibi enim cum propugna- " culis modò esset, modò cum hostibus " decertandum, résque durè, & iniquè " inter vallatos, ac tegimine nudos ictibus porrectos agitaretur. Plenioris " prætereà, impatientérque restricti " percitíque fortasè tum salutis, tum " gloriæ stimulis hostis, cùm vis, & " robur intimè valeat, quæ subitæ irruptiones, qui fortiores interdum è " castris

„ castris conatus per milites fierent, „ tanquam pressæ, angustóque tandem „ ex loco evadentis cum impetu flam- „ mæ ineluctabiles propè fore. Ea Lu- „ sitana castra præsertim tanta indu- „ stria, ac labore, tam sublimi videri „ munita loco ut ipsa temerè aggre- „ dientibus horrorem non minùs quàm „ pericula duplicarent, erroríśque mer- „ cedem amplam, si in facinus insti- „ tissent, cruore militibus persolven- „ dam promitterent. Sed fac ita non „ esse, ut castra munita, ac solidata „ sunt, patere utcumque suffugium „ aut longiori pressis obsidio, aut ca- „ stris ejectis, ac propè jam victis ho- „ stibus Estremotium, quò fortè tran- „ slati, atque ibidem sua sponte inclu- „ si cum alimentis, armis, ac milite „ affluerent, quidni facillimè potuis- „ sent aut sedendo consumere, aut per „ levia exercita prælia has florentes suc- „ cidere copias? Cæterùm nec inglo- „ rium, nec irritum quoque fore re- „ gressum exercitus Castellensis, si uti- „ le regredi videretur, cùm insuper „ palam timoris confessionem ab ho- „ ste ob sæpiùs oblatum, recusatúm- „ que conflictum extorserit, tum etiam „ impunè per hosticum volitans, & „ obvia omnia volvens, & cladibus „ miscens ferro, flammísque latè cor- „ rumperet. Veteris Ducis approbata sententia, inde statim exercitus movens oppidum Morbam per iter invasit. Erat tunc Morba vetustis, fluxísque mœnibus cincta, atque in effusa fertilíque planitie posita, firmior ei arx, præferocis ingenii Præses, consuetóque præsidio militum plerique oppidanorum accesserant conserendis manibus habiles, avidíque ac tum fortè acriores per fallacia promissa indiderat illis ad dimicandum aculeos Rodericus Acugna ejus oppidi, arcísque Præses, qui sive salutis ipse contemptor, sive stolidè ferox, periculíve impendentis ignarus, cùm ibi consilio esset, atque opibus destitutus, excipere in se valentis exercitus impetum, & vim usque ad ultimam sustinere decreverat. Ea summa Præsidis vanitate Austriaco nondum comperta per tubicinem illi denunciat, omnia quæ in oppido essent seséque statim ejus arbitrio dederet, ne secus ipse vim oppido eversus omníque spe miserationis exclusus serò defleret, quod peccavisset. Acugna ex adverso non rejicere modò tubicinem, sed etiam incessere contumeliis, onerare conviciis, postremò sclopis contra jus belli displosis conjicere in fugam, suis jam labantibus, ac propè perditis rebus inanem ferociam, ac petulantiam jactare. Hæc cùm Joanni relata essent, is simul hominis levitate, simul injuriis accensus confertas statim, ac rapidas omnes irruere jubet in oppidum copias, nec vehementi ab ea impressione cessare, donec Borbam excisam viderint. Primo impetu, eóque maximè valido captum oppidum est, mutua, ingentíque omnium militum strage, cùm utrique nudatis obviis ictibus membris pugnantes, propugnantésque plúsque alieni appetentes, quàm sui sanguinis providi cæco velut impetu ruerent. Oppidi Præses postquam omnia cæde constrata, ac prorsus afflicta vidit, cum paucis militibus ad arcis tutelam confugit. Eò statim ducit Joannes humentem sanguine militem, circum obsidet locum, tormentarios suggestus instruit, armis obsessos, & minarum terrore, famísque incussa formidine premit. Jámque ruinæ, labésque cæperant per excussa tormenta spargi, findíque pulsibus mœnia, atque extrema pernicies, & rerum omnium interitus pertinacibus minitari, cùm consternatus tandem Acugna, seriúsque ad concordiæ consilia versus alba vexilla pacis indicia in

in arcis culmine figit; simul homines inde mittit, qui de vita, & fortunis, quæ integra tantum petebat,cum Joanne paciscerentur. Veniunt homines ad Joannem ejúsque genibus provoluti cum squalore, atque luctu nisi honestæ, nec verecundæ, vel salutaris conditiones pacis implorant. Joannes illorum se vocibus lachrimísque inexorabilem præbens,nihil proptereà vis ipse remittit, nihil conceptæ iracundiæ; seras eas pactiones, intempestivas, ac frivolas vocat; omnia planè suo arbitrio dedi cætera fletibus surdus, animóque obstinatus efflagitat. Ut videt igitur Lusitanus aut relinquendam sibi eodem prælii tenore vitam, aut hostis libidini permittendam, & nullam in primo consilio esse sibi salutis spem, per exiguam in alio saltem, vel ancipitem fore, sicut Austriaco placuerat, deditionem facit. Proinde captivi omnes, qui in arce fuerant dedititii milites tracti; prorsus incensum, ac dirutum oppidum, præda militibus distributa; Rodericus Acugna duóque simul Centuriones,quia belli jura violaverant obtorto collo necati sunt.

His profunctoriè à Castellensi exercitu gestis, priusquam iret ad Jurumeniam, quàm omisso Estremotio petere tacitè Dux in animo habebat, obscura ac nubila nocte dum ille præruptum, ac selebrosum Jurumeniam versus ingreditur iter, novus repentè fertur de cœlo conspectus fulgor, qui via aspera fessis, tramitibúsque implicatis prælucebat clarè militibus, pergentésque mutuò discernere se, nec vestigia in lubrico fallere concedebat. Bene, ac feliciter illud à Castellensibus omen acceptum, cùm luculentum ostenderet militibus iter, ac species illa, nitórque luminis ornamento, ac solatio quoque futura de via languentibus viderentur, nec porrò expectationi præsagium, nec ejus interpretibus fides defuit. Igitur prima luce Joannes cum paucis equitibus prætervectus postquam Jurumeniæ situm oculis perlustravit, obsidionémque mente descripsit, extemplò ejus aditus occupavit, jacíque per ambitum aggerem jussit. Porrò autem eò usque Joannes ad contemplandum locum provectus est, ut cognito ab illis, qui super oppidum excubabant, pilísque majoribus sæpè petito, jactus illarum nonnullos qui eidem Austriaco viæ ac periculi comites hæserant, equites straverint. Jurumenia vetus, ac celebris Celticæ gentis colonia in supercilio montis erecta jacet. Ex parte Orientis Anæ marginem habet, ab Occidente frequentes, amænos, ac passim vestitos arboribus colles; hortos prætereà, & multa vineta, saltúsque nutrit, quæ latè diffusus, ac fistulis tortus ex propinquo flumine fovet humor: celso ipsa eminens, & fragoso, atque abscisso posità situ, sinuosa tamen aditur semita, ægrè proptereà obsidionis accessibus patens. Assidet etiam oppido veteris, elegantísque opificii septem, ac decem divisa turribus arx, eáque maxima est, altioríque sublata fastigio. Hoc municipium fatali temporis clade decussum, suarúmque duntaxat ruinarum memoria nobile restauraverat quondam Rex Lusitaniæ Dionysius, post ubi Lusitania à Catholico Rege descivit, ac deinde Olivença Jurumeniæ propinqua per eumdem Regem armis recepta est, hanc ut alteram alteri oppositam, ac similiter metuendam enixiùs munire Lusitanus intendit. Quinque igitur illi vastæ amplitudinis propugnacula statuit, simul fossam, vallum, semilunaria munimina, aliásque fortioris tutelæ machinas jam adhiberi recenti more militiæ solitas. Cæterùm, quæ causa impulerat Lusitanos ad Jurumeniam impensius permuniendam, ea etiam illexerat Castellenses,

lenses, ut in ejusdem oppidi excidium omnes ingenii, ac virium impetus applicarent, periculosa videlicet, ac suspecta propinquitas Olivençæ, & quod Jurumenia, si cecidisset, ut munita, ut constructa satis haustos per se labores, ac pericula pependisset, & quod ipsa recepta Olivençam affirmavisset. Jurumeniæ tuendæ per id temporis præsidebat Emanuël Lovatus Pintus Lusitanus, cujus præsidio tria circiter millia militum præsto erant, simul affatim commeatus, bellicæ munitionis, & pulveris, multa prætereà ignea, atque ferrea artificiorum machinamenta tam ad vim repellendam, quàm inferendam ex veteri, ac nova belli officina translata. Huc enim illam quæ tandiù tantóque pavore occupaverat animos, tempestatem armorum primo quoque tempore devolvendam conjecturis, quæ ex arte bellica manant innixus intellexerat Lusitanus. Ut Joannes igitur jusserat, viæ obsidionales celeriter duci, vallúmque distendi cæptum, simul & locis, operibúsque militibus distributis illud evenit Hispanis, ídque asperius tractatu erat, quod ad Ornaverchem, sic militari vocabulo dicitur, perducebat; Italis contra Stellam, adversus majus oppidi propugnaculum fixus Germanis est locus. Omnia in propatulo erant; eóque tendebat summi Ducis consilium, ut distinctis ita muneribus, nationibus, locis mutuus allaborantium, & pro gloria inter se competentium aspectus tanquam in aliquo belli Theatro contentionis, laudísque proposito præmio ad clariora virtutis exempla æmulas nationes arrigeret. Ita porrò per idem tempus & Jurumeniam versus appropinquationes operum, & juxta latitudinem campi aggerem milites protrahebant, qui in falcis figuram curvatus ad Anam amnem ex utroque latere desinebat, secundo scilicet fluminis cursu, alveíque altitudine reliquam oppidi partem aptissimè protegente. Vacabat oppugnationis, vallíque operibus construendis Nicolaus Langrius genere Gallus belli machinator insignis, qui diutiùs à Lusitanis mercede conductus, cùm homo externus, lucróque deditus ditiora sibi apud Castellenses stipendia promitteret, quàm adhuc à Lusitanis acceperat, ad illos tandem transivit. Inter hæc animo anxius volutabat Austriacus, ne subsidiariis fortè collectis celeriter copiis exercitus Lusitanus eo tempore superveniret, quo nondum munimentis obsidionalibus stabilitis sparsos in hostico milites, suísque operis ac sarcinis implicatos à tergo, & à fronte per mistos etiam oppidi milites circuiret, ac numero obrueret. Sollicitiùs itaque Dux providebat, ut propugnacula, stativa militum, sepes obsidionales, & quæ justæ, arctioríque opus essent obsidioni quàm citissimè absolverentur; & auxit quidem alacritatem in eo opere desudantium, ac vires, diversas inter militum nationes tunc studiosius æmulationis certamen accensum, dum alia alii clamore, sibilo, manibus nitebatur laboris, plausúsque primas eripere, ipso inspectante, variísque illecebris eos instigante, adhortantéque Joanne. Super hæc ad consuetum militibus cibum alia ipse addi jusserat esculenta, quæ frequētiùs, quàm decet, segniores, ac fluidos, interdum, & rarò per occasionem porrecta robustos promptiorésque milites faciunt. Hac Ducis sollicitudine, animíque solertia mirabiliter actum est, ut perquam ingens moles obsidionis summo artificio, ac magnitudine elaborata intra dies paucos ad umbilicum perduceretur. Inter hæc ad evitanda missilia hostium, quæ pro tempore depluebant, sinuato, contectóque itinere miles oppido appropinquabat; hostis verò suis munimentis

inclusus

inclusus belli tormentis, aliísque mortiferis moliminibus utebatur, quæ à longè necare, aut coërcere, aut lassare poterant illos qui sensim ad oppidum accedebant, nec qui oppidum defendebant, incautè discrimini objicere, ad hoc præsertim Pinto Lovato ab initio defensionis intento, ut ni secus res cogeret, suorum periculo, ac cædibus parceretur; extremíque certaminis aleæ, quod venturæ, ut sperabat, suppetiæ ad rerum summam collaturæ fuissent, præsidiarius miles reservaretur. Dum hæc utrinque agebantur; florus quidam Gallus Centurio, qui diù Jurumeniæ versatus egregiam, ac fidam hucusque Lusitanis præstiterat operam, cùm trepidas intùs res, perturbata consilia, & vacantes præcipuè crumenas inspiceret, Præsidémque inertem, ac timidum magis quàm ut in belli fluctibus opus esset, constantem, ac providum, fide repentè mutata transitionem ad Castellenses fecit, se, séque & quos secum traxerat socios servitio Regis addixit. Is igitur cùm primò ad Austriacum perductus esset, hostium illi confusionem, debilitatas undique res, obsessorúmque formidinem declaravit, ac si protraheretur obsidio, cæpti constantiæ victoriam non defuturam; se autem externus cùm esset, nec ulli Principi Hispano clientelæ vinculo adstrictus, & omnia circa se ruere, ac flagrare in municipio cerneret, præmia, ac decora sequi victoris, quàm victi fortunam malle. Odisse quasi infelices videri Numen, & fide, quæ inter aspera, & dubia quoque inconcussa perstare debet suo se jure solutum esse. Is more eorum, qui fidem mutant, veris aliquid affingebat, ut rationem, & causam transitus turpitudini obtenderet. Verumtamen clariùs hoc ipsum intelligens Dux exercitus Lusitani, quominus consilii, sive animi inopia, quando jam vires sufficiebant, Jurumenia prolaberetur, confestim ad oppidum misit Emanuëlem Sequeriam egregium, ac veterem Ducem, qui simul cum Pinto jure, ac labore defensionis penè consociato alter alterius studio, & consilio ferè in omnibus uteretur, ísque rate per Anam cum aliis militibus vectus noctu Jurumeniam intravit, Cùm illuxisset remeantium clam hominum circa fluminis ripam relicta fortè vestigia à Castellensibus deprehenduntur. Vigiliæ igitur intenduntur, quas diligentiùs ac multipliciùs appositas haud alia subinde fefellit rates, quæ hostium excubias, insidiásque declinans intempesta quoque nocte trajicere laborabat. Vehebatur in hac, quæ in custodias impegerat, rate Laurentius Sousa ejus legionis Tribunus, quæ tum præsidio oppidi tenebatur, simul Germanus quidam à belli machinamentis Chiliarius Labellius, qui Catholici Regis stipendia meruerat quondam in Belgio, Emanuël Lopezius ejusdem legionis Instructor, aliíque vulgaris notæ qui cum rate descenderent in vigiles milites inciderunt, captivíque ad Joannem abducti sunt. Cæterùm quo vitabundos illos homines caperent, dum impliciti, occupatíque tumultum, ac voces miscebant milites, séque impulsibus collidebant, elapsi repente nautæ per fugam in oppidum evaserunt. Litteras ibi nautæ, quas Cantagnedæ Comes conscripserat Pinto Lovato reddunt, insidiosas, jactantiæ plenas, increscentémque ad incolarum militúmque formidinem temperandam fallaciter scriptas. Etenim Dux referebat: Esse in armis eo tempore sibi expedita viginti peditum millia, equitum quinque millia, impigros Duces, alacres milites, conspirantem undique Lusitaniam, & omnia abundè contribuentem, quæ usui

„ usui bello futura erant, vixque sa-
„ tis opis in ipso esse ad concitatam,
„ ardentémque tenendam aciem, quæ
„ prælium acerrimè flagitabat. Quam-
„ primùm itaque auxiliis se oppido in-
„ gentibus affuturum, dum cumula-
„ tiùs necessaria tot copiis alimenta
„ collegerit. More hominum fidei mi-
„ nùs, quàm temporibus obsequen-
„ tium quo minora in animo facere
„ habebat, ac noverat posse, eo ma-
„ jora jactabat. Hac perlecta Pintus epistola, etsi fictam ex parte, duróque illi tempori consentaneam intelligebat, iisdem tamen ut artibus ipse captator, aut fortè captus ad confirmandos animos uteretur, magno clamore, atque strepitu oppidanos, ac milites accersitos, cùm palam epistolas recitasset, illa inani lætitia offudit, quæ ut insolenter, ac præter modum jactata citiùs effluere, ac potiùs acescere visa est, cùm undique Austriacus, nullo prohibente, quotidiè magis obsidionem adstringeret. Jusserat enim ab ulteriori fluminis ripa sedem erigi tormentariam propugnaculi specie constructam, & hanc alteri contrapositam, quàm tuta per amnem ut esset aquatio, in primis munitam excitaverat hostis, eáque summa celeritate, atque studio perfecta Anæ aquæ usus est penè hostibus interruptus. Ita igitur Castellensis utriusque fluminis ripæ, transitúsque potitus, paulò post inde opulenta virorum, armorum, & commeatus auxilia, quæ ad eum Olivença transmiserat, structo ex consertis ratibus ponte, omninò recepit. Quo supplemento jam viribus auctus, satísque jam amne bene locatis munimentis insesso, satis oppido adstricto, atque assultibus opportuno, vocat Austriacus Hispanos, Italósque Tribunos, mandátque ut obliquos per eos, quos strenuè adhuc accessus duxerant, in Lusitana tandem, quæ circum oppidum erant, propugnacula irrumperent. Ut rectè præterea & apposité ea militaris, & valida impressio fieret, quæ voce præceperat, stylo etiam expressa Ducibus inculcavit, addidítque bis excussi tormenti bellici jactum daturum militibus signum quo eodem tempore omnes varios in locos simul concursum, & impetum facerent. Sic impigrè rebus ad proximam pugnam paratis mediam circiter noctem Austriaci jussu certaminis signum intonuit. Tunc Hispani, Italíque dilationis, prælíique moræ dudum impatientes, avidi, ferocésque in hostium munimenta feruntur, ad suam quique laboris, ac periculi partem tendentes, quæ illis imperio Ducis obtigerat. Verùm Hispanos præ nimio ardore, impetúque paulò inconsultiùs in hostes invectos, accidit, ut res quædam fortuita disjiceret. Quippè dum Lusitanus firmatus, auctúsque subsidiis in fossæ margine stabat, & Castellensis propè lignorum sepem, staccatam milites vocant, pugnabat, repentè ille ignem in sepem obversam conjecit, alia subinde torsit ignita artificia, profuséque flamma interjecta quoque virgulta, cistásque corripuit pro tegimine sibi à Castellensibus antepositas, quæ pestis cùm latiùs in milites grassaretur, & alii igne usti, alii afflati, omnes turbati, immistíque tam armorum, quàm oculorum usu præ nimio fulgore, ac fumantibus globis orbati solutis passim ordinibus fluctuarent, eósque tam fœdè perculsos, ac trepidos, alacriùs Lusitanus urgeret, ita denique Castellenses loco cedere compelluntur, multis eorum cæsis, multísque flamma perustis, Antonióque Tellio ejusdem legionis Tribuno, cùm inter hostes acriter dimicaret, gravius in capite saucio. Restitit tamen inter fugam, ac cædem militum, cruentúmque tumultum impavidus Franciscus Alarconius, alterius, quæ fusæ jam adhære-

bat, legionis Tribunus, ſuóſque voce, & exemplo cohortatus pro gradu loci, pro gradu conſtantiæ viris fortibus debitæ, ibidem prӕliando victuros, aut perituros inſiſtere, hoſtíſque turmatim ruentis impulſum, & vulnera illata adverſo pectore excipere jubet. Atrocior, & novus exinde conflictus accenditur. Diſpar numerus mulitum erat, diſpar etiam fortuna, inæqualis utriſque ſpes, animúſque; ſed omnia æquare ex parte Caſtellæ poſſe deſperatio tantummodò videbatur cum pertinacia conjuncta. In arcto ſe loco premunt invicem hoſtes, ſéque undique jactant; non ſpargere vires ibi, nec impetus poſſunt, etiam arma inutilia ſitus anguſtia facit, cùm nec gladios rotare, nec ſclopos dirigere ſineret. Tandem ad ſicas devoluta res eſt. Sic æquali pauliſper audaciâ ſuſtentatum certamen eſt, ſatis hauſtum utrinque cruoris, ac reddita cædes eſt. At Luſitano bis hoſtis cruore profuſo, ſimul proprio, ſimul à tergo defluentis multitudinis impetu tracto perfacilè fuit jam partæ victoriæ quaſi tenues delere reliquias. Itaque hæc quoque legio ad extremum fuſa, atque fracta, multúmque imminuta in eum raptim cedendo locum regreſſa eſt, quem tenuerat ante conflictum. Triſtior pro auctoritate, quàm militum numero jacuit ſubinde Caſtellenſibus ſtrages; quatuor Centurionibus, ſeptem Signifieris cæſis, pleriſque Ducibus ſauciis, milites ad ducentos interiere; eodémque tum animi ardore, ſecundóque certaminis æſtu Luſitanus illatus à prima quoque ſua ſtatione, quò disjecti ſe ſe receperant, Caſtellenſes extruſos in fugam egiſſet, ac diſſipaſſet, eis niſi Joannes in tempore ſuccurrendo, pedem referre coëgiſſet hoſtem, impetúque per vim reſtincto, ad ſua quemque munimenta relabi. Hæc Hiſpanos prælii fortuna, at diſpar Italos tenuit. Ipſi enim ſtabili acie, ſuíſque ordinibus clauſi, conſtipatíque cunctatiùs progredientes, ad viam contectam, ita milites vocant, qui erat illis præſcriptus certaminis locus perveniunt, poſtquam brevem, ſed trucem pugnam Luſitano rejecto in illam inſilientes ibi protinùs ſe communiunt, mox longiùs ab ipſo loco retracto per fugam hoſte, veriti Duces Itali, ne ſuffoſſi ibi fortè cuniculi, inflammatíque conceptam interiùs tartaream perniciem evolverent, quóſque adhuc arma non vicerant, ne pereundum incendio eſſet, revocant inde milites, & aliquantulum ſpatii ſeſe retrò tenere jubent. Tum effractis cuniculis, igníque fruſtra recluſo, & favilla, atque cinere torridíſque lapidibus ſparſo, ſtatim recurrunt Itali, firmiúſque in tuto jam loco veſtigium inſiſtunt, ſeptem duntaxat ex ſuis militibus interfectis, pluribus vulneratis, admodum paucis per ignem ambuſtis. Luſitanorum niſi quos fuga, aut tumultus, aut caſus periculo exemit, plerique confoſſi ſunt, alios ab ipſis excitatus ignis abſumpſit, reliqui verò perterriti partim amiſſis, partim armis ereptis captivi traduntur. Talis illorum exitus fuit, qui ſe euntibus obviam Italis objecerunt. Ubi igitur Luſitanus ſupra, quod ipſe crediderat ſuis ſe arctiùs munimentis adſtrictum, ac ſæpè retuſum, atque refractum videt, nec per id temporis etiam hoſtium conatibus infringendis ſatis ſibi conſilii, ſatis roboris præſto eſſe, tunc quoſdam ſuccendi cuniculos juſſit grandiores, refertioréſque ad extremum propè depoſitæ ſpei reſervatos. Crepuit ſubinde cuniculus, altioríque ut profundiùs, latiúſque ſuffoſſus hiatu, gravioríque ruina, atque militum ſtrage, ſed cùm is artificis vitio contortè, atque improvidè ſtructus eſſet, ubi vorax, ac rapidus ignis

ignis erupit hinc à ſoli materie, ac natura deluſus in Luſitanos exitium, ac peſtem vertit, quæ fortuitò quidem ſuſcepta clades, ſuper omnem, quæ in hac bellica obſidione contigerat, Luſitanos maximè afflixit. His in illo noctis curriculo geſtis, ubi illuxit, breves de more induciæ interveniunt; utraque ex parte cæſorum corpora repetuntur, inde mortuis ſuprema militum ritu ſoluta ſunt, idémque ipſe dies, tanquam manibus ſacer, quietem, & otium defeſſis languidíſque militibus attulit. Poſtridie cùm præoccupato, paulò antè ut diximus, loco inciderent Itali, ex eóque durior progreſſus ad oppidum videretur, ibi enim à fronte propugnaculum ſtabat ingens, infeſta, atque latiùs roſtra ejus extenta, ſemilunare quoque munimen, & alia, quæ omninò ex hac parte intercluderent aditum interpoſita impedimenta, eo tandem ſua ſponte loco, ut inutili derelicto, illuc Itali ſe recipiunt, ubi Germani milites conſiſtebant; erat enim hic ſitus majori propugnaculo obverſus, exteriori opificio vacuus, & municipio propinquior, & unde ſpes amplior erat everti munimen poſſe jam geminatis ibidem viribus Italorum, Germanorúmque. Adhæc, & alia acceſſere quatuor majora belli tormenta juſſu Joannis in eumdem avecta locum, quibus ſæpè diſploſis latæ, ac frequentes refractorum ruinæ murorum inciderant, ac foſſa contigua rudere ſternebatur.

Inter hæc Caſtellenſium Legatus equitum è caſtris mandato Ducis cum expeditis quibuſdam turmis egreſſus, dum prædas ad alimenti copiam militibus congeſturus latè agros depopulatur, in alios incurrit ducentos propè equites Luſitanos, qui haud procul immoti per otium aggeres hoſtium circunſpectabant. Gallus inter eos erat etiam, cui ſanctæ Columbæ cognomen, quidam bellicus machinator, eíque præceperat Dux Luſitanus, ut hoſtilia munimenta, vallúmque iret cum his equitibus contemplatum, quámque illa ſolida, quàm circumjecta, quà expugnatu facilia, quáve aſpera forent, ipſi reverſus cum cura, atque fide explorata renunciaret. Dum eo conſilio, animóque inter equites propiùs aggerem Gallus excurrit, equeſtris ibi conſeritur pugna, eáque ferocior quàm numero militum comparata; pulſus, fuſúſque denique Luſitanus plurimos humi ſtratos, aliquot ſaucios, nonnullos captivos deſerit, quos intermiſtus & Gallus à belli machinis captus eſt, íſque ad Joannem ſtatim adductus, qui aliena venerat exploratum domeſtica prodidit. Docuit enim ipſe Joannem Luſitano Duci Meneſio certam, ac fixam ſtetiſſe ſententiam, per cæca, atque extrema pericula euntem Jurumeniæ abſque mora ſuccurrere niti. Pridie quippè, ut mos erat, conſultum Ducibus accerſitis, patefecerat ille juſſa Aloiſiæ Guſmanæ Luſitaniæ Gubernatricis, quæ citra excuſationem, ac citra moram præcipitatis fortaſsè conſiliis circunſeſſo, ac labenti ſuppetias primo quoque tempore ferre oppido imperioſiùs efflagitabat, hæc ipſa etiam in cauſa ratiocinata, quod æquè jam Jurumenia, ac exercitu amiſſo pro habitu rerum in extremo Luſitania periculo verſaretur, utroque verò diſcrimine quod à municipii jactura, vel exercitus, vel utriuſque ſimul Luſitano regno impenderet, æquato, meliùs ſibi fore proviſum exiſtimabat, ſi audendo aliquid, agendóque ſpem cum fortunæ periculo ſequeretur, quàm procul periculo deſperationem ſine fortuna. Impromptu tum etiam Duci, quæ partim ſecum haberet, ex præſidiis partim educta decem millia peditum eſſe, tria millia equitum, bíſque mille quamprimùm equites, atque alios ſubinde pedites affuturos,

quos nuptiarum conventione Rex Britanniæ pollicitus erat. Id modò apud Ducem expeditionem, cursúmque exercitus remorari, séque ab eodem illuc emissum, ut attentius ex propinquo lustrato vallo discerneret, qua ex parte vallatum in hostem molienda illi esset cum minori periculo irruptio, nunc autem gaudere se, quanquam hostiliter accessisset, ad Joannis obsequium, cui servire deinceps in animo erat, à belli fortuna translatum, quod veneratione, cultúque hominum esset cùm regio sanguine, tum regiis virtutibus dignus, & quod ipse fatalis, quæ Lusitaniæ viginti per annos à se defensæ sub tanti Ducis auspiciis jam imminebat, calamitatis, nec intus spectator, nec particeps esse vellet. Hæc Gallus Austriaco, hic autem admisso in belli machinas Gallo, quò nuper idem exploraturus accesserat, quia situs ille sublimis erat, stationísque ac speculæ vice Lusitanis in primis accommodatus, ibi ideò novum extolli propugnaculum jussit, suíque nominis monumento jam illi strenuè, ac magnificè structo Joannis nomen imposuit. Subsidiorum deinde, quæ, sicut dixerat Gallus, celerius uberiúsque parabat hostis, minimè ambiguus, quò seriùs illa collata tum denique victum, aut saltem fractum offenderent oppidum, trahere anxiùs Joannes in animo suo cæpit, quæ compendiaria fortasse Jurumeniæ sibi præripiendæ, vel arctiùs quoque premendæ pateret conatibus via. Multum ipse viris Italis tribuebat, & ob spectatam horum militum disciplinam, & ob recens etiam virtutis experimentum, quo paulò ante munimina hostium per vulnera, & cædes pari virtute, atque industria sanguinolenti pervaserant. Callidè tamen velare animum, sensúsque retrudere satagebat, quo minùs favore perspecto Hispanorum sibi detractiones, atque querelas, & illis invidiam ex gloriæ æmulatione conflaret. At quî nunc gravior incussus ex præsenti periculo metus, aliàs, ut solet ex leviori manantes affectu rationes excussit. Italicos igitur nactus Joannes milites jussit ut simulato misso clamore, vana armorum tractatione, atque assultibus fictis sese ostenderent Lusitanis jam velle accedere ad fossam, ejúsque transitum intentare. Sic enim illo inani sublato clamore, motúque decepto fortassè hoste, sublatentes si ibi fortè cuniculi, quorum hactenùs metus progrediendi cupidos retardaverat, essent, igne per errorem apposito, molibúsque disruptis, inoffensa per locum transgressio militibus foret. Quod ita profectò, ut Austriacus prævideret, accidit; nam illo horrisono strepitu, ficto illo impetu prætervectos jam esse Italos cùm Lusitani cogitavissent, incensis frustra cuniculis, ad semilunare munimen suffugiunt; Italíque tum ignibus demolitum, atque ab hostibus destitutum avidè locum arripiunt, atque intrepidè sustinent. Ea res ut in æquè delusos, ac damno percitos incidens hostes totius tunc inspectantis exercitus voce, ac plausibus celebrata cæteras quoque nationes operibus singulis singulas occupatas optimo exemplo arrexit, & animo sustulit, eodémque imitationis, & laudis incitamento, cùm vias per obliquas summo labore contenderent, eò usque cæteræ eniti, atque efficere potuerunt, ut jam extra tormenti belli jactum propiores oppidi mœnibus versarentur. Sic arctiora quotidie cùm omnia fierent obsessis, acritérque oppugnatis, subsidii spes anceps, in præsenti res aspera, futura periculosior, & certa calamitas esset, eventus ejus incertus; Austriaci præterea facilitas, atque comitas cùm citiùs, quàm serius experta proniorem ipsis

ipſi clementiam, & veniam polliceretur, nec ullum intereà de componendo negotio inter milites murmur, aut vox tot inter ruinas, bellíque turbines emanaret, iræ ex eo intus, moleſtæque ægritudines animi, ſciſſionéſque plurium per compita,& circulos obſtrepentium, querentiúmque ſe ignibus quidem, & gladiis, famíſque rabidæ morſibus varióque interitus generi à Ducum ſuorum ſocordia, atque impietate addictos per inanes ſubſidii ſpes quotidie magis ludificari, ut ruina, atque incendio Jurumenia denique tumulata, & incolarum ipſa tumulus eſſet. Enimvero quî fieri queat, ut Meneſius, qui paulò ante circa Eſtremotium caſtris incluſus ne laceſſitus quidem, tótque ſegetum, agrorúmque cladibus percitus acie juſta, & ex æquo cum Joanne confligere animo ſuſtinuerit, ille eumdem in præſens ſolido, ac firmo munimento vallatum provocet, retentétque? Sic inter Ducis ignaviam hoſtíſque virtutem poſitis ab utroque opus eſſe eo tempore ſibi metuere, eóque importuna patientia, dementíque fiducia jam eſſe rem devolutam, quo certè aut vivendum ſibi eſſet cum ignominia, aut crudeliter pereundum, unam duntaxat ſuccurrere fugam, quæ à corpore ſervitutem, à viſceribus cruciatus, arcere ab animo dedecus poſſit. Hujuſmodi erant, qui tunc in oppido fundebantur afflicti populi queſtus, & æquè minaces, ac flebiles voces, quas externi etiam milites intendebant. Ut enim ſæpè aſſuetudine, ac vitio homines exteri, quos patria plerumque foras ut inquietos ingenio agit, mores civium, & animos labefactant, ita ibi milites alienigenæ ſive aucto labore, ſive ſtipendio imminuto, ſive turbido potiùs ingenio acti tales querelas paſſim vulgantes jam penè laſſaverant, ac propè torſerant hucuſque ſemper invictam, & odiò Caſtellæ magis quàm animi robore fultam Luſitani conſtantiam. Cùm ita igitur inteſtinus tumultus gliſceret, illíque materia ex rerum confuſione, ex externorum afflatu, ex inopia animorum, conſiliíque per faces ſeditionis miniſtraretur, atque ideò alii ſuarum, alii rerum publicarum perniciem, ob jactas alii ſpontè diſcordias peccati ſupplicium metuerent, fuere propterea nec pauci, qui per murorum pinnas elapſi ad Joannis caſtra perfugerent. Hoc porrò vehementius perculit Pintum non peſtifero minùs exemplo, quàm defectionis cauſa commotum, deſperatámque rem fore credentem, ſi ita feſſo, ita perfracto externis incurſibus oppido, illa etiam turbamenta domeſtica accederent, quorum effluere paſſim contagio etiam ad integros poterat. Severiores itaque in oppido quæſtiones de tumultus crimine latæ; ſceleris conſcios, auctoréſque ſeditionis convictos ſupplicium abſumpſit, atque ita illa vix orta ſeditio Ducis prudentia reſtincta eſt. Dum in oppido hæc agebantur, & pleroſque oppidanos, ac milites quoque ſuppliciorum in ſe ſpectacula verterant, Joannes interim mirabatur quod nullo ſibilo pilæ, nullo miſſilium jactu, non clamore, non æris crepitu, ut anteà ſolebant, obſtreperent muri. Ignaro quid cauſæ apud hoſtes tanto ſilentio eſſet, ſuſpicio inter alia ſubibat animo ne præparatis fortaſsè cuniculis per ea falſæ quietis oblectamenta inſidias, ac dolos hoſtis ad incautè accedendum militibus ſtrueret, hærebátque præſertim eo tempore Auſtriacus, eſſétne ſepes lignorum, quæ adhuc integra erat, ſubſtrata cuniculis, tandem ſuis ipſe vagando cogitationibus laſſus, ac tædio affectus, ea ipſa, qua aptior jam nulla ciderat aſſultibus, nocte conſuetæ tutelæ, ac

vigiliis tantummodò intentos interquiescere milites jussit. Prima luce cùm vegetior ad arma ex otio permisso recurreret miles, acriúsque consertum certamen esset, notavit quidam ex Castellensibus miles, aut ita fortassè per astum commentus est pilis nonnullis, seu globulis, quos Lusitani per fistulas ignis excusserant, aculeos insertos hærere, claviculósque & ipsos omninò jure militiæ vetitos. Hoc cùm Austriaco statim relatum esset, per eam occasionem occurrit ut specie de vero, seu affiĉto illo crimine Præsidem objurgandi, mitteret Jurumeniam, qui propè, & commodiùs per dolum posset, quæ introrsum porrigebantur munimenta ejus inspicere. Itaque ordinario tubicini virum inculto, rudíque calonum habitu amiĉtum, & ipsum egregium à belli machinis Joannes comitem dedit, qui res Lusitanas clam circunspiceret, notarétque. Intermissa paulisper est pugna; vocatur oppidi Præses; de læso, ac violato jure militiæ iniqua per arma reprehenditur; execrationes bellíque diræ, si id ipsum jussisset, aut fortè sciret, & pateretur adduntur, ídque dum negat constanter Pintus, imò calumnia se potiùs, sive fallacia peti mora, & convicio arguentem redarguit hostem, jam satis hucusque rei hostilis opifex introspexerat, reversúsque ad Joannem situm, & locum ipsi descripsit, unde faciliùs premendum oppidum esset. Gravis idcircò inter æmulas nationes contentio, unamquamque pro nominis gloria, ac splendore majus certatim periculum ambientem, exarsit. Prærogativam nationis jam dominantis Hispani, solíque jus; clariores, sed antiquitatis fumo subduĉtas imagines Itali, & recentia quoque decora, bellíque merita conferebant. Germanos ut neutros, & tanquam medios, seu partium compositores eorumdem in rem annitentium hominum pertinacia, & aliorum aliis nequaquam cedentium, spésque ab illa suborta promoverat. Circunstabant Austriacum singuli Duces cum ingentibus studiis, prout quæque ad se pertinebat, nationibus singulis suffragantes, eáque erat in illa causa hominum concursatio, & competentium turba, calórque, ut res ad seditionem speĉtare propemodum videretur. Tandem Austriacus pro Hispanis pronunciavit, magni prætereà momenti rationem adjecit, quæ omninò dissidia sustulit. Castellensibus scilicet, quos suo nuper loco à Lusitanis pugnando motos, retróque compulsos, laboris, & gloriæ materies unde famæ detrimenta sarcirent, in primis deceret, illud potissimùm opus deberi, iísque etiam debere magis confidere Ducem, quorum stimulata ex dedecore, aut invidia fortunæ virtus pro privata simul, & publica causa ampliora ad certamen incitamenta ferret. Porrò Hispanorum Tribuni militum effusè gratiis Austriaco aĉtis, movent subinde copias id animorum, id flammarum secum gerentes, quantum ipsis, & insita virtus, & Duces etiam afflare præ viĉto gloriæ certamine poterant. Fuere illi, & memorabiles quidem Duces Joannes Enriquius, Ferdinandus Escovedus, Franciscus Alarconius, & Comes Portullanus, quorum duo primi dextrum aciei dispositæ cornu, lævum cæteri tenuere. Omnes igitur luce diurna, nudato corpore, celeri gradu ad interius, idémque fortius quâ ostenderat artifex, cùm omnium in se conversos haberent militum oculos, hostium munimentum incurrunt. Lusitanus contrà cùm jam præparatus ad illum, quem ferociùs appropinquare cernebat, sustinendum impetum restitisset, pro muris obsistere, insistere, rotare, hastes conjicere pilas, aut hostes misso

ſo deſuper igne torrere, aut vulnerare lapidum jactu, cúmque ita pilarum, ſaxorum, ferventis ſimul materiæ, igniúmque tartareus, ac miſtus imber in ora, atque terga Hiſpanorum truculentiſſimè plueret, Hiſpanum tamen vincere ibidem, aut mori certum, nec circuire, nec pugnare cùm ipſe poſſet, nec ſurſum eniti, circunfluens undique flamma, vibratúmque acerrimè ferrum, non ideò referre pedem, aut animorum laxare vim in tanta belli tempeſtate cogebat. Sic neutro tum inclinata etſi trucior arderet, adhuc dubia pendebat pugna, hinc enim audacia, furórque hoſtis, hinc loci commoditas, nec ſanè impar animi virtus conſertas in medio vires æquabant. Tandem Dux Alarconius ſelectam illorum militum manum ubi inſignes erant Centuriones invehere ſe propiùs ad propugnaculi invaſi latera jubet, concitatóque impetu à fronte diſtrahere hoſtes videre ſi fortè poſſent, ſin minùs in latera magis urgere, quò niſi frons cederet, latus haurirent. Lecti protinùs milites, quemadmodum juſſum erat, magno ardore, atque animo prætervecti ferè præcipites omnes in arma, lapides, faces, & copias oppoſitas irruunt, eóque pars impetu cæſi, partim ambuſti, ſeu vulnerati, ubi ipſorum jam vires deficiebant & hoſtium intendebantur, veſtigia poſtremò torſiſſent, hos niſi remiſſos, & languidos alii integri exciperent, recentéſque, ac tota ſubinde explicatis viribus legio ſummo impetu in frontem, ac latera invecta eſſet. Tum verò tanto numero circunfuſi, ac repetitis impulſibus preſſi cùm ſuccumberent Luſitani, animo tandem, ac viribus fracti, afflictíque propugnaculo primo deſerto, ad interiora munimenta refugiunt; Hiſpaníque poſt quatuor, & utrinque cruentam horarum pugnam inviam militarem contectam propugnaculo hærentem inſiliunt. Ceteræ verò legiones Hiſpanæ, quæ ab Enriquio, atque Eſcovedo Ducibus ductæ ab altera parte adverſus hoſtes concurrerant, in aſperiorem, & confragoſum impactæ locum, graviori labore, niſúque pugnabant, quàm fructu. Ad hæc cùm præliaris magis caleret vis, interrupti, irruentéſque repentè cuniculi re improviſa, ac vehementi trepidos homines, turbatóſque, partim etiam aduſtos, aut penitùs hauſtos retrò pauliſper egere; mox illo ſtatim igneo impetu, ac ſpiritu vaneſcente, à tanto pavore cum ſe animus collegiſſet, redeunt, & acriùs Hiſpani, pérque occiſorum, & combuſtorum acervos, torridíſque fragminibus ſemitam complanatam euntes, munimentum, cui allaborabant, proximè attingunt, & poſſe eodem quoque tempore videbantur jam propiùs objectum, & aſſultibus opportunum propugnaculum ſuperare, niſi agitatione continua corporis, & copia ſudoris, qui cum anhelitu membra ſolvebat, atque ex incendio nuper accepta clade, ut ultimus fractior ille impetus recidiſſet. Hæc, qui procul non erat, intuetur Auſtriacus, proinde laſſitudine, æſtúque militibus feſſis, alios ſuccedere Hiſpani etiam nominis jubet, & integri ſpiritus, recentéſque, qui delecti fuere Lopius Abræus, Rodericus Moxica, Franciſcus Araucus cum totidem legionibus, acceſſitque Alvari Lunæ legio, ipſius Inſtructore pro tempore Duce, cùm æger tunc ex vulnere in prælio accepto decumberet Alvarus, hóſque milites tandem aliorum virtute paratam, ac penè partam intercipere gloriam fortuna conſtituit. Etenim Luſitani, cùm eodem tempore ab Italis, Germaníſque variis in locis vehementius agitarentur, tum multiplici ac ſævo quoque prælio diſtra-

ctis, occupatísque ad opem ubique ferendam passim laborantibus sociis nequaquam sufficeret ipsis militum numerus, simul qui adhuc Hispanis circa munimentum obstiterant præ assidua fatigatione, ac labore, dilapso vigore corporis animíque, languescerent, ubi rursus in ipsos vim magnam militum confluentem, & novam cohortam seséque effundentem belli procellam aspiciunt, id tempestatis, id modò impetus robustis, & integris etiam terribile, jam fessi, fractíque sustinere planè diffisi, æquè animo, ac viribus consternantur, ac pedem subinde referunt, tunc retroactos in hostes gradu confestim Castellenses illato feruntur in locum, quem Lusitani circa munimenta reliquerant; alii deinde per ruinarum accessiones, alii scalis applicitis bina propugnacula scandunt, spatium reliqui capiunt his propugnaculis interjectum. Ita quidem initio fœdum, post exitu clarum, nec incruentum hoc bellicum tamen opus Castellensibus incidit, atque hoc maximè modo ea prima ignominiæ propè nota detersa, ut mirè alii alios exemplis honestis in bello præcipuè acuunt, acriores stimulos gloriæ cæteris nationibus addidit. Nam Germani dum per obliquas obsidionis vias scrabrosum iter difficilè terunt, diutiùs quàm pateretur, quem decoquebant animo, ardor cum obversis crepidinibus colluctati, iis tandem præ tedio, ac lassitudine omissis, obvia, atque nuda præbentes ictibus corpora evadunt, assiliunt, & cœco velut impetu rapiuntur. Tunc condensatus, orbésque cominus volvens, ut loco superior, & viribus Lusitanus primo concursu prosperè pugnam intendit, térque Germanus ab hoste repulsus, cùm toties prælium instauravisset, ancipitíque adhuc exitu, res animi magis audacia, quàm spe, viribúsque apud Germanos innitere-tur, Emanuël Carafa, Sartiranæque Comes Italorum Tribuni militum, qui juxta Germanos pro sua statione consederant, primorum ne fortè clades etiam propinquos opprimeret, electas cohortes in Germanorum suppetias transferunt, simul & Comes Boëttus Pedemontanus æquè nobilis ipse vir, ac impiger Dux quasdam equitum turmas ad criptarum marginem impulit, ut Lusitanos passim perculsos, implicitósque illa insuper vis, is novus equestris oppositus terror obrueret. Tandem ibi Itali, Germaníque post multam illatam utrinque stragem, qualem temeritas solet, aut martialis accendere furor, cæcas criptas, illísque adjacentia omnia munimina occupant, ibíque prævalidè se communiunt. Post quæ stratis semilunaribus munimentis, ejectis murorum loricis, ac cæteris propugnaculis vel eversis, vel ab hostibus captis, ubi omnia, quæ circum oppidum erant, ferrum, aut flamma corruperat, sola, & extrema Castellensibus superanda, quæ mœnia cingebat, supererat fossa. Hoc cùm resciret Menesius Lusitani exercitus Dux, arctiori scilicet oppidanis murorum ambitu circunclusis, & extrema jam propè perniciè pressis nisi citissimè subveniret, impendere periculum, ne excisa, vel prodita Jurumenia deperderetur expeditionem quamprimùm parare milites jubet, per id temporis animo certus quoquo pacto succurrere Jurumeniæ. Hoc ipsum Austriacus per exploratores intelligens Ductorum primoribus convocatis, disertè proponit quid utilius, quid congruentius eo tempore ipsi censerent in tanto discrimine perpetrandum.

Nam, si iisdem, dicebat, consi-" lium esset, tota extra vallum ad" certamen subducta, explicatáque" acie ire obviam, ingruentémque an-" tevertere velle hostem, vereri nec"

immeritò

„ immeritò ſe, ne fortè erumpentes ab „ oppido milites incolæque quorum „ nec perexiguus ibi nec imbellis, nec „ ſegnis ineſſet numerus per disjecta, „ ac revulſa illa opera obſidionalia in „ exercitus terga pugnatum irent, ſin „ regiæ ipſæ diviſæ copiæ pars extra „ vallum occurrent hoſti, pars rema- „ nerent in ejuſdem oppidi obſidione, „ tunc inciſis utrinque nervis, viribúſ- „ que debilitatis anceps ex eo pericu- „ lum, ac deteriorem quidem futuram „ utrobique pugnandi conditionem, „ ſiquidem neque ſatis tutando vallo, „ neque ſatis in hoſtium occurſum eun- „ do bifariam hoc modo diſtractæ co- „ piæ fuiſſent; ſi verò intra vallum, & „ munimenta concluſi excipere Luſita- „ num, cùm eò impeteret, vellent, eſſe „ tunc metuendum hinc ab impetu ho- „ ſtis, quo ſociis ſe jungeret, Jurume- „ nia digreſſi, hinc ab hoſte validis co- „ piis externè irrumpente, ac ſi fortè „ coïrent, ne regia ſcilicet acies ab „ utroque latere laceretur. Quod ſi „ aliam belli cunctando placeat ratio- „ nem inire hoſtibus, imminere quo- „ que periculum, ne qui alios tunc „ obſiderent, & ipſi ab hoſtibus inter- „ cluſi, atque in hoſtico ſolo diutiùs „ obſeſſi fame, ferróque inter anguſtias „ aggeris quem tenebant, circumdu- „ ctam cuſtodiam, & copiam militum „ premerentur. Utcumque ergo con- „ ſilium inflecteretur, ut pleraque belli „ momenta fluerent, ardua atque aſ- „ pera omnia, & quocumque te ver- „ teris jactata periculis, ac difficultati- „ bus ſepta eſſe, & aliud ex alio deli- „ berandi inter æſtus, ac tricas poteſta- „ tem impedientia. Híſque ad majorem „ ſollicitudinem addi, quod hoc Mar- „ tis ab uno ictu, ſive belli fortunæ jo- „ co tot exhauſti hucuſque labores „ ſumptúſque profuſi, & militum, Du- „ cũ, Regis Catholici nomen ac decus, „ ſpes etiã Luſitani regni recuperãdi, & alia quæcũque ſive honeſta, ſive utilia " incitamenta rerũ, quæ humanos per- " cellere animos poſſint, omninò pẽde- " rent. Porrò autem haud ſanè multa, " eáque factu facilia Numen humanis " conſultationibus reliquiſſe, majora, " atque ardua ſibi ſepoſuiſſe. In eo ta- " men prudentiam habere laudem, & " locum, & cujuſque ingenii, mentíſque " antecellere acumen, ſi quis multo- " rum explorata ſententia ad ſeveri, " purgatíque examen judicii, non ad " fortunæ libidinem, vel fatorum con- " ſtitutionem occultam, ita incerta " conferre caſuum, atque adjuncta li- " brare, & poſt eligere ſciat, ut ne er- " raſſe quidem pœniteat hominem " cum meliori in ſpeciem electo con- " ſilio, ſecus poſteà quàm judicaſſet, " acciderit. Propterea ſatis ſibi ſupér- " que fore, ſi Deus indiderit ipſi men- " tem & ſaniori amplectendo conſilio " idoneam, & ei feliciter exequendo; " cùm rectè perinde conſulere, atque " uti conſilio proſperè, licet utrumque " ſæpè fortuitum inſipientibus videa- " tur, fati lege ſancitum ſit. "

Poſtquam Joannes ita diſſeruit, eos inter Duces, qui ſive ætate, ſive animi ardore, ſive belli imperitia intempe- rantiùs ad arma tractanda flagrabant, ſtrepentes potiuſquam conſultantes, altercantéſque pertinaciter aſſerebant. Munimentis, & aggere ſtatim omiſ- ſis, paucíſque relictis, qui in Jurume- niæ obſeſſæ cuſtodia vallóque ambien- te manerent, cum cæteris copiis ex- plicatis in campo ſignis occurſandum hoſtibus eſſe; nam multò magis inva- ſi, quàm invadentis, expectantis quàm occurrentis, miſera in bello conditio, atque exercitus ſors æſtimatur, cujus profectò incrementa majora gloriæ, ſucceſſúſque ſecundos alacritate, animi audacia, promptitudine, impetu, in- curſu, non mora, aut ſegnitie felices, magnanimíque Duces penè ſemper di- metiantur.

metiantur. Luctuosum præterea, & huic simile, recens exemplum incidere oculis, irritæ scilicet Elvensis obsidionis, ibique exercitus fœde concisi, nimirùm, quia vallo Castellensis inclusus ibi ipse peti, quàm foris hostem per arma petere maluisset. Huc etiam accedere, quod paulò ante exercitus Lusitanus suo ipse aggere septus, & populatione, ac cædibus lacessitus, cùm inde erumpere non auderet gravia, & acerba apud socios hostésque cumulaverat sibi ludibria, atque argumenta in se metus expresserat, quæ modo pericula, & probra ad illorum imitationem ignaviæ, dum provocaret hostis, vallorum jam claustris hærentibus, cunctáque passis, quæ circunsessi perpeti soleant, hoc porrò consilio essent Castellensibus subeunda, quando, & impendens cervicibus oppidum cogeret etiam de tergo consulere. Sed contra Sangermanensis, cujus demum sententia vicit, alloquitur. „ Non esse profectò militibus vallo, nec suo cuique intra ejus ambitus latitudinem præscripto loco cedendum, quod agger ille curvatus in mediæ se lunæ figuram extenderet, & vacuam aliam munimine partem è latere defluens satis protegeret amnis. In loco proinde arctiori confertas, constipatásque militum vires se se atque aggerem sustentantium, faciliùs, ajebat, impressiones hostium propulsaturas, nec alias insuper copias desiderari, quæ oppidanos coërceant ita murorum jam septis adstrictos, & undique clausos, quique modicis etiam viribus contineri, quando vellent erumpere potuissent, & majores quoque cùm opus esset valli contractio suppeditasset. Duram præterea suasu rem esse, opere duriorem, tanto coram exercitu velle præcipitem Lusitanum in Anæ trajectionem, qui unus illi aditus extra aggerem superesset, abire; cùm enim de belli ratione consulitur, ac simul consilium excutitur hostis, intellectus errorem in isto, vel ad summum inscitiam, non amentiam, manifestúmque furorem, qualis abruptus hic esset transitus amnis, præcavere prudentibus datum. Hoc tamen & ille si per insaniam fortassis auderet, nullo negotio temerarii conatus pœnas exoluturum. Quæ porrò composita nunc cum jam memorata, & funesta Elvi urbis obsidione, atque ibidem accepta clade argumenta in longe dissimili causa versari, siquidem longè, latéque porrectior erat illius aggeris amplitudo, integer valli tractus, loci situs iniquus, iniquior temporis constitutio, simul tyronum magna colluvies, & eorum plerique diuturna obsidione contriti, multáque macie, ac labore confecti. Ad hæc non impetu, sed ratione, & constantia, ac melius cunctando, ac sæpè cessando belli res agitari in quibus id gloriosius, quod tutum, id sapientius, quod magis cautum, & quanquam pars formidinis cautio populariter appelletur, ab hujusmodi tamen, quæ nonnunquam vertitur vitio, vacuum formidine militem, sibi adversum, reipublicæ inutilem, labi etiam ipsum à primo instituto militiæ, cujus potissima ratio esset, virtute uti, non iracundia, vincere, non perire, spiritúmque non projicere Marti, sed pignerari. Immeritò ergo metui, ac socordiæ à temerariis duntaxat, bellíque rudibus attributum, quod paulò ante Dux Lusitanus post multa ineundi cum hoste conflictus in castra in segetes agros irritamenta, aut ignaviter otiosus, aut cum dedecore patiens castrorum angustiis se se tenuisset; Contrà quippè à peritis in honorem, & laudem esse relatum, tunc se à certamine Ducem abstinuisse, cùm sua certare non interesset. Atqui consiliis, rebúsque longè

„ longè diverſis, nec minùs in præſens „ utilitatis habentibus quàm decoris „ cum Caſtellenſium exercitu agi. Lu- „ ſitanum enim eo tempore caſtris in- „ cluſum ſoli defenſioni vacaſſe, & „ tunc non vinci, loco victoriæ fuiſ- „ ſe; Caſtellenſi verò & tueri ſe modò „ incumbere, & vincere Jurumeniam, „ ingentémque fore victoriam de „ Luſitano partam, cùm Caſtellenſi- „ bus vallo reſtrictis oppugnatíſque, „ Jurumenia, quæ & cauſa, & præ- „ mium, & laurea inſtituti certaminis „ erat, ſuccubuiſſet. Sic contra ju- „ venes ſenes cenſere Duces, verùm „ cùm haſtæ ſenum juvenes appellen- „ tur ac ſint, æquum profectò eſſe ut ſe- „ num conſilio dirigi, ſenúmque tor- „ queri manibus patiantur. Secundum hanc Sangermanenſis ſententiam juſſit Auſtriacus vallo tuendo intentum Caſtellenſem perſiſtere militem, ibique ſeſe acriter comparare hoſtium aſſultibus ſuſtinendis; prætereà quo minus eas diſtrahendi cauſa, vel avocandi fortaſsè copias Luſitanus ab Jurumenia diverteret Badacocium, huc Alexandrum Moreram cum quinque agminibus equitum miſit, ibi, ſi ita opus eſſet, conſiſtere juſſum, ſin Luſitanus rectà contenderet Jurumeniam, inhærere veſtigiis ejus, & cum reliquis turmis, quæ extra vallum obequitabant, celeriter ſe conjungere.

Inter hæc Jurumeniam verſus optimè inſtructa Luſitana pergebat acies; jámque leucæ intervallo procul ab oppido in ejus conſpectu caſtra poſuerat, cùm eam ſummo gaudio municipes intuentes exultare, concurrere paſſim obſtrepere gratulantes, ac geſtientes, circunductíſque per mœnium pinnas collucentibus flammis, ſimul clamore, ac tripudiis lætitiam, fulgentémque ex ſubſidio proximo ſpem oſtentabant, & ſuis quoque ut citiùs accederent, innuebant, quibus tormentorum reiterato fragore ſubinde reſpondit exercitus Luſitanus. Porrò Joannes, quanquam anxius animo erat, magnam eo tempore abeſſe ſuorum equitum partem, quàm Badacocium, atque in oppida circumjecta ad ſubitanea rerum immiſerat, ſua ipſe tamen, & virtute militum fretus per illam integram noctem vallo eos inſidentes, prælióque ſuccinctos, & alacres tenuit, ita, ut animorum ardorem illum acerrimum, & libertatis, ac certaminis avidos milites vix vallorum anguſtiæ caperent. Ubi illuxit, caſtra mutat Luſitanus, vallóque hoſtis propinquiori in altero colle conſedit. Inde crebrius excutere majora belli tormenta cæpit; idem etiam Caſtellenſes ab aggeris ambitu moliuntur, ſed in collis cacumine altior cùm Luſitani poſitio eſſet, Caſtellenſis autem exercitus humi depreſſior, ac planior, ob inæquale ſolum, metáſque contortas irritæ utrinque pilæ inani prope omnes minarum ſtrepitu volitabant. Quidam interim Luſitanus ſecundo flumine nando vectus cum Meneſii datis ad Pintum litteris oppidum introivit. Litterarum ſententia erat, Ducem ipſum Luſitanum ea ipſa præſcripta die vel ſuccurrere Jurumeniæ, vel omninò perire conſtituiſſe. Idipſum quoque ab initio Joannes Auſtriacus arbitrabatur quà Luſitani ferocitate, ſpiritúſque ſuperbia, qua oppidanorum neceſſitate in hanc ſententiam adductus, poſtquam verò ceſpitibus aggerandis, operíſque trahendis ſolito magis implicitum hoſtem impenſiùs munire caſtra conſpexit, ſimul rem, celeritatis quæ maximè egebat, procraſtinari volvendo jam, aut eludi, tunc dubitare cæpit Auſtriacus an id fortaſsè conſilii in animo gereret Luſitanus, quo pro vallo frangendo pugnam, aut oppidi obſidione ſolvenda committeret, háncque ipſam Meneſii animi alienationem,

nem, & à conferendo certamine fugam, dilucidius paulò post explicavit Austriaco ex perfugis quidam fortuitò castris elapsus, adjiciens, etsi ad oppidum retinendum certò cum animo dimicandi, ægrè tamen, & re ipsa coactum, ac spe lubrica trepidum Estremotio Menesium movisse copias ut animo volutantem trahere se quidem tyrones adversus veteres bellatores, & propè claudos, ac debiles adversus acerrimos equos, inferiorémque illorum militum numero numerum ad extremi discriminis aleam; nunc autem propiùs inspecto exercitu hostium, hinc amne, hinc fortissimo aggere, ferocíque milite communito, tum circa præsidiis, operibúsque variis summo artificio dispositis, adeò repentè spe prorsus, atque animo concidisse, ut à certaminis modò consiliis, curísque penitùs versus, ea exercitus mora, ambitúque locorum, ea armorum exposita pompa, bellíque apparatu, is non oppidi libertatem, sed honestiores duntaxat deditionis conditiones captandas intenderet. Hæc à perfuga summo relata Duci rebus, quas adhuc gesserat hostis congruere cùm viderentur, se in prima sententia fixit, scilicet, Lusitanum, qui de loco in locum, atque in diem ex die subsidii negotium protraheret ad pugnæ periculum non venturum. Cæterùm una, eáque nimis molesta Duci suberat cogitatio, desperato jam rupti per aggeris aditum hosti, quod expectabat Jurumenia, subsidio, ne ex eo tamen ubi tutus insederat loco circumspiciendo ipse, cunctando vel intenderet quidquam doli vel obviæ fortasè occasioni immineret, qua sæpè numero oblata, nec tamen interdum in bello prævisa plerumque cunctatio, ac sedulitas Ducis uti prosperè consuevisset. Igitur cùm alia aliam in re illa sollicito necteret curam vario, incertóque volvebat animo Austriacus qua ratione, quo quisquam consilio aut fingere causam, aut se ipsa emergere tandem opportunitas posset, cujus expectatione, & consilio inibi ducere tunc videretur hostilis exercitus moras. Sciebat enim Austriacus, quia eruditissimus erat, esse quidem finitam, & circunscriptam subjacentium, atque accidentium rerum collectionem, nec adeò retrusam, vel novam, vel abditam esse rem, quæ per tempora, & vices ex transactarum rerum orbe non redeat, aut quæ ex illarum rerum similitudine, & pro serie, habitúque rerum collata præsentium à vivido, acríque ingenio per conjecturam præsagiri nequeat. Hæc scitè, ac sollicitè meditanti, & cum Ducibus conferenti nunciatur Austriaco mutare jam Lusitanum, aut raptim extendere, præceps, quà ille, in quo sederat, collis ad Anam vergeret castra; militem etiam, qui ab oppido nuper evaserat, flumen subjecto cortice transeuntem ad Lusitanum exercitum pervenisse cum mandatis, ut verisimile erat, Jurumeniæ Gubernatoris, simul ex secretis Ducum colloquiis, & circulis, & quadam militum inquietudine, æstúque manare passim indicia occulti ibi aliquid ordientium, & machinantium; His rebus auditis, hoc extemplò suspicatur Austriacus, quod mente hactenus volutaverat, scilicet à valli irruptione, ac manifesto impetu ob firmitudinem ejus averso nihil tum reliquum esse hosti, quàm transitum Anæ, quorsum consultò jam castra trahebat insidiis, noctísque caligine subtentare. Itaque geminatis in Anæ margine excubiis, jussit etiam Joannes, ut Cavallerus magister equitum cum delectis, plenísque agminibus septem de fluvii custodia, ac præsidio vacaret, simul strepitus, clamor, & concursatio militum, crebríque dispositi per ripæ longitudinem

gitudinem ignes, nedum vigilantem, excitatúmque ſed alacrem etiam, avidúmque certaminis hoſtem hoſti ſignificabant, totáque eadem ſuſpecta nocte intenſiùs, fragoſiúſque circa Anam extractæ vigiliæ ſunt. Luſitanus ubi ſuo ſe falſum ea nocte conſilio videt, prima luce relictis caſtris paulatim inde recedit, hoſtiſq; ſublatus cùm eſſet aſpectui, pergere iter aſpicitur quod ad Villavitioſam tendebat. Hoc cognito in terga ejus extemplò converſus Caſtellenſis effunditur eques, variiſque turmis hinc, inde diviſus, atque orbibus vectus extremam nunc aciem, nunc latera infeſtans, ipſa aliquando perturbat, nõnullos etiam caſu, aut conſilio ab ordine egreſſos intercipit hoſtes. Tum verò Joannes tam celeri, tam improviſo Luſitani diſceſſu ratus, ſpem omnem ſubſidii municipibus lapſam in victoris clementiam eſſe tantummodo revolutam, codicillos ad Pintum per tubicinem mittit, inculcans, ut ipſe ejúſque omninò participes ſortis pœnas, & cruciatus inferri pertinacibus ſolitos per maturam deditionem præverterent, dilapſos jam eſſe ſocios, ſubſidii ſpem omnem ademptam, nimis ſerò, ac luctuoſam fore deditionem quæ eodem momento non præſtaretur. Noluit hujuſmodi codicillos admittere Pintus, nefas eſſe cauſatus, propè validum, qui penè jam ſub oculis erat, exercitum, ejúſque ſupremum Ducem ſeſe eidem obnoxium, & jure devinctum imperii trahere colloquia, aut pacta cum hoſte ſancire, ſi aliquid opus eſſet Auſtriaco, ab ipſo, qui haud procul eſſet, Meneſio Duce requireret.

Intereà Dux Luſitanus, etſi longiùs anteà recedere ſimulaverat, mox, quod dubius injerat, itinere flexo, retrò pergere inſtituit, ac tumulum tandem, qui ab aggere hoſtis, paulò plus illo quem poſtremò reliquerat, aberat, cum exercitu occupat. Militem inde mittit, qui noctu per amnem in oppidum introductus Gubernatori profeſſus eſt, ingenti animo Ducem erectum cum omnibus copiis oppido ſubventurum, ſimul ut fidem, quæ tum omnibus dubia per interpoſitas moras, & viarum ambitus erat, ex colore fucóque duceret, diem etiam præfixit certamini deſtinatum, qui triduò poſt recurriſſet & Corpori Domini conſecratus. Dum hæc Luſitani exercitus volutatio, ejúſque incertitudo conſilii multipli cura animíque fluctuatione, ac moleſtia ſuſpenſos tum oppidanos, tum Caſtellenſes agebat, nihil ideò remiſsè Auſtriaci juſſu Jurumenia verberabatur. Nam Caſtellenſes, ſuperata denique foſſa, quæ exterioris munitionis ultima erat, jam propiùs, & acriùs oppidi muros urgebant. Adverſus hæc oppidani cùm ſuppoſitos hoſtes, crebriſque ictibus pronos, ac fermè nudos haberent ex edito loco, cúmque varia eſſet intus, & materies, & copia ignea artificia conglutinãdi, inde ſulphure, & pice compoſitam peſtem, ſimul ardentes faſciculos, ſaxa, toſtóſque lapillos, & alia miſſilia jaculabantur non minùs urendo, quàm perturbando, implicandóque hoſti mirificè ſtructa. Major tamen alacritas, & virium, animíque conatus, ut victoriæ ſpe proxima afflata, pro vi inferenda, propulſandáque apud Caſtellæ milites erant. Igitur ſolidis aſſibus pelle contectis, aliiſque uſitatis belli commentis ſubtrahere pluviæ illi peſtiferæ corpora, ſubruere muros, cuniculos fodere, ſcalis alibi admotis alios propugnatores occidere, muris alios detractos affligere ſolo, cúmque paſſim ſcalarum, armorũ, hominúmq; fragmẽta ruerent, & vires, hominéſq; ſufficerent Caſtellẽſibus, quæ jam defecerant hoſtes ad hujuſmodi impetus reſtaurandos, eò tandẽ inclinata pendebat res, ut una ſpes oppidi

retinendi in externa tantum consisteret ope, cáque ipsa spes esset ejusdem exercitus instar, ac Menesij more versatilis. Qui per illius moræ circuitus, flexúsque locorum, tum denique expertus neque vi neque dolo suppetias esse Jurumeniæ parabiles ob diuturnam præterea, ac vehementem oppidi obsidionem, postquam intellexit intus militibus, incolis partim pugnando cæsis, partim labore, ac vigiliis enectis, ac penè consũptis, & quibus superat vita cum minimè vires obsidionis ultrà ferendis laboribus habiles superessent, ac si ampliùs expectati subsidij error prolataretur, hoc nequaquam tuendo sociorum officio, sed hostibus potiùs in cruore, rapinis, ac turbis augendæ postea licentiæ fore, sibíque ita per otium in uno colle sedenti luctuosissimæ cladis spectaculum instrui, super hæc ubi animo volvit, utilius esse reipublicæ in extremo utriusque discrimine copias, in quibus totius regni fortuna vertebat, quàm oppidum conservare, neque re vera his obstare consiliis Aloisiæ Gusmanæ jussa, quæ ut pleráque Principum erant haud ex specie, sonitúque verborum quæ sæpè sæpiùs ad fallendum obscura, & ex composito ambigua contexerentur, at ex eo quod usui pro tempore, ac loco fuisset, cautè, ac prudenter interpretanda, idcirco Menesius spe Jurumeniæ tuendæ prorsus afflicta, palam re inde infecta discedere statuit. Misit itaque priùs Jurumeniam, qui per litteras Pintum moneret. Se quidem post sæpè attentata Jurumeniæ subsidia, vallum impenetrabile cognitum, Anam amnem validè ac passim præsidiis infessum, postque omnia circunspecta, exprobrata, ad quæ consilium, & hominis opes eniti quandoque valeant, inanem ac peræquè dolentem facessere tandem frustrà tentato subsidio cogi. Ille tamen sui officij duceret, quoniam exigi à nemine potest plusquam rerum conditio, aut fortuna tribuerit, ita hosti tradere Jurumeniam, ut pactionum æquitas, honestásque, & necessariæ deditionis abstergere notam, & municipij amissionem propè rependere valeat. Graviter doluit, & adstantibus coram obstrepuit, his acceptis, lectísque Pintus. Proinde statim consultum Ducibus accersitis, duriorem ipse, minacémque sententiam protulit, rescripturum se nempè Menesio, decoras eas pactiones, quas ille fieri cum hoste expetebat, vanè ita producta susidij spe, fallacíque exercitus mora, ac ludibrio frustratas jam esse; rediret ergo, & fortunam tentaret, quæ inter acies etiam adversa res in deterius, quàm eo tempore versarentur, conjicere minimè potuisset, vel ab ipso fieri cum hoste compositionem de oppido pateretur contumeliosam, acerbam, qualem imponeret desperatio. Hæc erat Pinti sententia. Deterritus tamen cum ab illis Ducibus esset Pintus, qui nec esse prudentiæ dixerunt, reluctari necessitati, nec etiam officij dissentire supremo Duci, postremò, etsi ægrè in communem sententiam discessit. Inter hæc Cantagnedæ Comes Dux Lusitanus sui jam obeundi muneris parte, ut res illa cogebat, satis se cum Jurumeniæ Gubernatore defunctum putans, sublatis celeriter vasis, à colle in quo castra metatus erat, digreditur. Inde per avia atque alta jugorum agmina ducit, ne ea equitatus hostilis tergo infestus assequeretur, transversas etiam, arctásque interjectas collibus semitas, quò tutiores ea via quæ Villavitiosam ferebat, procederent copiæ, sclopetariis per anfractuum intervalla divisis permunit; hostis arbitrio Jurumenia planè deseritur. Hoc comperto Joannes per internuntium statim admonet Pintum jam profligata longè expectati, sollicitatíque subsidij spe non

aliam obſeſſis, derelictíſque ſuperſtitem fore, niſi quam victoris clementia facturа eſſet, videret ergo quid ageret, quid ſtatueret, ne cunctaretur, néve incendio pertinaciam alendo adderet. Interfluentia quæque momenta temporis acriorem in oppidum iram victoris paulò poſt erupturam colligerent. Ad ea Pintus jam mutato cum fortuna ſermone, ac ſupercilio demiſſo mitiùs Joanni reſpondet breve tantummodò poſtulans temporis ſpatium, quo ſimul ferenda cum Ducibus pacta componeret. Hoc impetrat, lapſóque temporis ſpatio, ut eos inter Duces convenerat, Pintus deditionis capita protulit. Hæc legit Auſtriacus, adeóque Luſitanis eo tempore attritis, ac prorſus jacentibus rebus, cùm ea iniqua, ac ſuperba, & quæ victores decerent magis, quàm victos concordiæ capita viderentur, ſtomachatus ſcidit Auſtriacus, atque alia ſubinde Pinto remiſit, æquiora, uſu militiæ recepta, ſtatuíque obſeſſorum maximè accommodata, adjecítque Joannes, eſſe profectò vincentium dare, non à victis accipere leges, quas autem ipſe nunc exhibebat, Regis Catholici potiùs convenire modeſtiæ, quàm fortunæ, aut merito Luſitani, quem obſtringere magis debebat quod jure belli non raptum, quàm quod gratis relictum eſſet; at ſi fortè mox perituris, ſuæque afflictæ abjectæque conditionis ignaris, eæ leges intolerabiles viderentur, omnia propè diem ſe per vim, impetúmque à pari ſuperbiæ ſupplicio, & jure belli exacturum, & omnia ſe excidio, & funeribus traditurum. Tandem poſt multas utrinque reſponſionum repetitas ambages, dum Joannis inflecti nullo modo ſententia poteſt, comminantíque, ac furenti vires in conſilio, manúque ſunt, Pintus obſidibus traditis in hunc modum cum illo convenit. Hora diei conſtituta Pintus oppidi Gubernator, quíque nollent in oppido ejus incolæ permanere, milites etiam ſuis armis inſtructi Jurumenia proficiſcantur. Et Pintus quidem cum paucis, primæque notæ militibus integris, cæteris ſauciis, uno item belli tormento Villavitioſam inde contendat, reliquos milites Luſitanos donec æſtas effluеret, Caſtella retineat. Perfugis nullus, municipibus liber, cùm abire inde vellent, cum ſuis opibus commeatus indulgeatur. Arma, alimenta, ac reliquas belli munitiones tuendo oppido comparatas victoribus deſerant, ſi qui præter laceros, incenſóſque cuniculi fortè lateant, ante eorum exitum declarentur. Hæ cæteræque minoris momenti conditiones pro Jurumenia dedenda pactæ, ratæque, ac die præſtituta tranſactæ ſunt. Cum mille, ac ſexcentis militibus egreditur Pintus ab oppido, municipes ſimul egreſſi ob vetus in Caſtellenſes odium tanquam patrii ſoli, cœlique obliti, execrantes victoris benignitatẽ, invidioſique, ac novi impatientes imperii, quò quemque ſors, ſive utilitas tulit per Luſitaniæ propinqua loca diſperſi ſunt. In oppidum vacuum ruiníſque omninò deforme, & cladis propè bellicæ buſtum ſubinde victores ingredientes, magnam ibi frumenti, munitioníſque bellicæ copiam inveniunt, frumenta tamen partim corrupta, partim ad flumen, ne his uteretur hoſtis, Luſitani invidia projecta eſſe, compertum. Mox cum omni militari oſtentatione, atque hominum plauſu, quæ victoriæ lætitia expreſſerat, atque auctoritas Ducis Jurumeniæ ſuccedit Auſtriacus. Gratias, Deóque vota religione qua erat intimè imbutus in templo majori perſolvit; reſtaurari præcipit oppidum, novóque præſertim militiæ more muniri, ibíque firmis præſidiis adjectis impoſuit Ferdinandum Eſcovedum Hiſpanorum Tribunum militum, egregia, quam in illo negotio contulerat,

opera, ejúsque fide, ac virtute dignum profectò præmium. Patri deinde lætum obsidionis exitum nunciat, qui quanquam in Regem, ut amissi recipiendi regni cupiditate flagrantem jucundissimè cecidisset, in aula tamen vulgatus variè ministros affecit alios scilicet invidentes, metuentes alios fortunam juvenis tanquam publicæ refragantem, próque verè, seu falso communi proposito bono, suis quósque studiis, atque affectibus servientes. Sic sparsi, mistíque modo per aulam ex re per se læta, atque utili allata, invidiæ, lætitiæ, sollicitudinis sensus, quamvis satis per frontem aulico more simulatio sustineretur, errabant. Atque ita denique Jurumenia post arctam integri mensis obsidionem Joannis Austriaci virtute, atque auspiciis evicta est, Regíque Catholico restituta.

His rebus confectis, Austriacus, ut temporis cursu, atque ardore, inflatáque ex successu spe militum uteretur, prætervectíque vestigiis insisteret hostis ad Villavitiosam exercitum ducit. Castra ibi castris hostium opposita locat, & munit; deinde jam propinquos infestans populationibus agros, jam castra hostium proximè advectus, per insultantes cominus equites, per sæpiùs excussa belli fulmina tormentorum, per crebriùs subjectas oculis cædes, quæ ipsa propè cruentaverant castra, in discursu diripientium cædentiúmque circa, longéque militum, sive ira, sive causa defensionis, sive occurrere fortè vellet tot contumeliis, & circunstantibus malis elicere nitebatur Lusitanum ad pugnam. Hic autem quatuor circa Villavitiosam munimentis extructis, castrísque fortiter communitis, & undique clausis, ibi à certamine prorsus aversus, ac tutus in otio sedebat, nec verisimile videbatur, qui ad Jurumeniam quoque tuendam conflictus effugerat aleam, iræ nunc aut pudoris stimulo victum, aut virium jactantia sublatum fortunam publicam totius Lusitaniæ, quæ uno illo exercitu niteretur, in periculum vocaturum. Id ipsum planè Joannes intelligebat, liberius idcircò hostilibus castris obversus, & juveniliter exultando per seria per jocos detrimenta ludibriis, irrisionésque cladibus immiscebat, ut major & inde contemptus suis militibus cresceret hostium, & circumjectis oppidis terror, quo ea penitùs occupata, si in quodquam illorum fieri impetum contigisset, minori negotio ruerent. Hac tandem exercitus mora, irritísque propè conatibus cùm fessus jam esset Austriacus castra inde movens ad fontem, qui Zappateros vulgariter dicitur, quod terræ ingenita siccitate, magnísque ardoribus æstus tunc laboraret aquæ defectu miles, accessit. Is erat prætereà locus, qui oppidorum, & arcium majorum objectu, aspectúque cùm circunstreperent arma consilii, animíque pendentes, ac dubios ducere poterat Lusitanos, quo tādem se foret hostis eo armorum impetu jactaturus, quod si Dux Lusitanus in ea mentis ambiguitate copias fortassè divideret, vel reluctantem ac diffidentem ut enervatum eumdem ad pugnam compelli posse. At ille paucis tantummodò militum manibus Campomajorem, & Elvum quibus maximè metuebat immissis, loco immotus, primísque vallatus aggeribus substitit. Explorato Lusitani consilio, ne frustrà Joannes tempus terere videretur, cum omnibus copiis obvia quæque per iter urendo, ac vastando progressus inter Aveirum, atque Monfortem Lusitana munita denique loca consedit inde paratus, vel omninò hæc oppida evertere, vel sine mora in deditionem accipere. Cùm exercitum appulisset, Aveirus, quod minoris laboris res esset, celerius

celerius obſequi Auſtriaco, atque imperata facere cogitur; in fidem proptereà confeſtim recipitur oppidum; cum vita, opibúſque oppidani ſubinde dimiſſi ſunt, juſſu Ducis ſolo ad terrorem æquatum oppidum eſt. Sera, ac difficilis contrà cùm hic reſiſtere voluiſſet, Monfortis expugnatio apparebat, námque ut domui Bregantiæ oppidum jure hæreditatis annexum, ſtudioſiores profectò veteris, nunc autem regnantis Principis incolas retinebat, ſimul triplici valli ambitu, ſolidis mœnibus, prævalida arce, copioſóque præſidiô roborabatur, terra itidem fertilis erat, & undique culta, quæ frequentes, opulentóſque ſuos municipes cumulaverat. Ægrè ferebat Auſtriacus ſecundo jam curſu rerum avectas copias, quæque latiùs victrices extendi ea aſpirante fortuna poterant in ignobili quodam oppido offendere, & moras inutiles ducere, cúmque hæc antevertere vellet Auſtriacus, idem cum corporis ſui cuſtodibus prætervectus binis in via cœnobitis occurrit, ejuſdem oppidi moratoribus, híſque ſeverè præcepit ut adirent Gubernatorem, ſuóque imperio denunciarent, ſe niſi ipſe Joanni, & pariter omnia quæ ſui juris, & muneris eſſent, protinùs permiſiſſet, eam oppidi cladem, atque excidium comploraturum, quod paulò ante Borbam funditùs evertiſſet. Redeunt in oppidum cœnobitæ, Joannis mandata, mináſque Præſidi exponunt; hic ſubitò Duces, Monfortíſque primores in conſilium accitos docet copias hoſtium victrices, inſtantes, fortuna inſolentes, truces Auſtriaci minas, & ſuperbia, faſtúque victoris, ac regio ſanguine inflatas; Ex adverſo ſubſidii ſpem à Luſitano exercitu nullam, quippè qui nec Jurumeniæ præoccupare ruinam, nec is laceſſitus totiéſque imitatus ſociorum injuriis, ſuíſque percitus contumeliis eas ire ultum, vel acie cum hoſte congredi valuiſſet. Igitur cùm interitum vel ſervitutem modò proponat hoſtis, vel pereundum ibi pro libertate reſiſtentibus eſſet, vel jacentibus cum ſervitio, gravíque dedecore agendum, his maximè obnoxiis, quibus niſi cæca fortuna eſſet, imperitare deberent. Certam denique, ac ſemel inevitabilem mortem, & omnium mortalium miſerias unà cum ſenſibus extincturam, an crudele, ac ſuperbum Caſtellenſium arbitrium eligere conveniret cùm res adhuc integra eſſet, incorruptè diſcernerent. His ingenuè, vel fictè ut ad cæteros nempè, ſi deditio fortè ſtetiſſet, facti culpam averteret Præſes, verbis in medio prolatis, requiſitíſque ſententiis, cùm minarum iræque plena eadem ferè præſentis Auſtriaci propoſita imago, recénſque collectus ex Jurumeniæ jactura pavor conſternatos animos ageret, cúmque extrema, atque acerba trahere conſilia, ne vita intercideret, dura quoque neceſſitas videretur, deditio tandem omnium conſenſu decreta eſt, hujuſmodi tamen, quæ ne fortuna quidem afflictos eorum decoris, ac dignitatis oblitos Luſitanos oſtenderet. Res itaque ſtatim cum Joanne tranſigitur, útque pacto convenerat, miles cum armis, oppidanus ſimul cum bonis Monforte deceſſit; oppidum à Caſtellenſibus conſervatum, arci præſidium impoſitum. Hæc curſim acta cùm per exercitum eſſent, inde ad Cratum contendit.

Eſt Cratum in Luſitania juris ordinis Melitenſis, & multorum adjacentium quoque pagorum opimíque Prioratus ſedes, & caput, cujus ea tempeſtate proventus, quia ad Alvarum Melum Caſtellæ tunc partibus adhærentem ſpectabant, Bregantius in fiſcum retulerat. Vetuſto, eóque fragili partímque ſemeſo muro, novóque duntaxat aggere cinctum oppidum, arce quoque in edito ſita loco eo tempore munie-

batur, ejus tamen opulentia, & alimentorum præcipuè copia velut horrei totius Prioratus super omnia circuncidentis oræ municipia affluebat. Ea propter de hujus oppidi amissione Menesius magis sollicitus, anxiúsque, & quod tantum ea sibi intercepti frumenti copia virium adimeretur, quantum per eam accessurum hostibus esset, antiquum Crati Rectorem exturbat, illúdque consultò defensum quemdam hominem mittit legionis tunc Instructorem, sed praeferocem ipsum ingenio, animo abruptum, & pericula nescientem, aut aspernantem, ut si quid fortè perfractis jam rebus temeritas, quam non semper fortuna destituit, consequi potuisset, illo auctore conficeretur. Eò porrò Joannes cum exercitu evectus novo statim Gubernatori per tubicinem nunciat; potentiori concederet, ut lex naturæ præcipiebat, nisi fortè Philippo, qui Rex erat Lusitaniæ legitimus solvere obsequium, reddere fidem vellet. Audit hæc legionis Instructor nullísque tum justæ sibi defensionis occurrentibus causis, verbis procax, stolidè ferox, nec minus judicio, quàm viribus imminutus per internuntium Austriaco respondet. Errat, ac vehementer profectò errat Austriacus si modo rem sibi esse cum Jurumenia ac Pinto Lovato putat: cum milite miles, arma cum armis, lacertíque lacertis priùs conferenda sunt, & fortuna in medio statuere denique debet, quàm ipse Joannes Crati limen attingeret. Perge porrò, & Austriaco renuncia, Ducíque Sangermanensi, hinc nisi copias confestim abduxerint, quàm citò effecturum hunc Lusitanum utriusque funere Ducis memorabile Cratum. Hæc tam superbè, tam petulanter, ac stultiùs effusa, statímque ad Joannem relata verba, Lusitani tunc levitate, ac tumore festiviùs irrisis, vel ex eo delectare plus Ducem, quàm perstringere potuerunt, quod direptio, atque vastitas oppidi, quas propter ejus divitias ille maximè cupiebat, struente temerè causas eodem Gubernatore, mox legitimè processissent. Igitur quo propiùs, ferociúsque adhortando, increpandóque milites potuit, cùm specie terribilis Crati mœnibus acies appulsa esset, tormentariæ præterea sedes iniquo, planóque raptim dispositæ loco essent, quatere passim, ac frangere muros cæpit Austriacus, & quædam earum cùm in tumuli dorso municipio imminentis erectæ essent, stragem desuper incolarum oppidi semitas ambulantium, & infra pugnantium in mœnium vertice militum cumulabant. Cæterùm milites, oppidaníque jam propè intuentes murorum, hominúmque ruinas, constratum undique solum armis, cruore, corporibus laceris, nec in tanto squalore, atque luctu humanam ullam videri, aut ferè divinam inesse opem, quàm quidem, quod omnia potest, subtrahere in supplicium plerumque soleat pertinacibus Numen, dolore ardere plerique, & cum questibus lachrimas fundere, quod unius amentis hominis rabies tot fortunas, tot opes, tot hominum vitas unà cum patria præcipites ferret; multos, qui inter humanas vices recrudescenti placidè locum fortunæ dedissent, sæpiùs ab ipsa incrementis felicibus reservatos, sed omnia adversa, atque prospera, spes, atque metus cum corpore simul amitti, etsi cruciatus, cùm uti vellet suo jure victor, abesset nec adeò iratus urgeret pervicacibus hostis. At inutiles quidem fletus, atque in irritum jactæ mulierum, virorúmque querelæ, vocésque cadebant, nemo enim verbum refractario cum hoc homine audebat de communi salute facere, hos námque tristitia, alios incesserat desperatio omninò diffisos posse hominem furiosum, atque ad omnia fortunæ molimenta projectum ratione, argumentis,

mentis, aut precibus vinci; nonnullos quoque ceperat metus, ne in monentis perniciem monitio ob trucem illius expertam sæpè iracundiam revolveretur. Erat tunc fortè inter eos, vetus oppidi Gubernator, qui, ut hic novus illi succederet legionis Instructor, nuper exauctoratus Menesii mandato fuerat. Is privatim, ac publicè novo Præsidi infensus, ac præsertim exulceratus, quod per illatam sibi ignominiam, novúmque intrusum Gubernatorem, nihil præter oppidi excidium, & illorum hominum stragem quæsitum esset, cœpit propterea miscere cœtus, accendere turbas, languentémque prædicando, admonendo populum excitare, nimirum contra fas, contra jus belli, contra officium, & fidem etiam Principi obnoxiam in fortunas, in municipum viscera, in aras, & focos sua sævitia, sua stultitia, sua pertinacia tunc debacchari, atque insanire Gubernatorem, cùm nervorum ipse non minus, quàm consilii, mentísque inops, & capitis æger hoc labili muro, hoc milite exiguo exundantis, victorísque exercitus æstum per strata ferè municipum corpora, sanguinísque profluvia velle inhibere contenderet. Quibus, & aliis similibus ad rem appositis verbis incolæ arrecti, concitatíque, quia quærelarum omninò vindicem, Ducémque tumultus in re per se asperrima invenerant, extemplò conveniunt, Præsidem circunsistunt, deditionem expostulant, ac si ultrà furere perseveret, ejusdem ruina, & cruore eam in commune grassantem flammam sese restincturos minacibus verbis, gladiísque erectis interminantur. Hic, ut interiùs immissus, ictus gravius Præsidem vulneravit; postquam itaque videt undique se circumventum, revera plus turbulenti populi minis, quàm gladiis hostilibus, externísque mortis impulsibus pavidus ad concordiam petendam postremò coactus insignia pacis ab arce, & mœnibus explicat. Joannes, qui omni rejecta conditione suo arbitratu de municipio statuere decreverat, pacis insignibus spretis, nihilo segniùs per continentes mœnium ruinas, ac repetitas impressiones violentum sibi, cruentúmque ad Cratum aditum præparabat. Ea porrò inflexibilis Ducis ira, animíque comperta duritie Cratenses dejecti, ac formidine propè attoniti, stupentésque, si quid inter arma fortaſsè religionis verecundia valeret, binos subinde venerabiles senes, & sacerdotes ab oppido emittunt, qui supplices, lugentésque victoris pedibus advoluti canorum honore, sacríque habitus reverentia certam ex pacto salutem tantummodò peterent, cætera Austriaci arbitrio relinquerent, sed dum illos præsentes accusat, exprobrátque Joannes, scilicet lenitate, & clementia ejus indignis, ac nimis serò pœnitentibus tandem, nihil ex pacto velle concessum, iíque lachrimis contrà clementiam, & veniam extundere parant, quas meritum non dedisset, fortè evenit, ut ea jactatæ spe pacis illecti captíque hostes, cùm & arma vix sustinerent præ metu, ac lassitudine lubrica, temerè pugnam remitterent. Itaque signo repentè dato Castellenses scalis admotis in muros insiliunt, perculsos, conturbatósque re improvisa propugnatores continua cæde prosternunt, qui minùs obstiterant, pavidos fundunt, fugántque, cruore subinde madentes in municipium illati rapere passim, trucidare, spoliare, subvertere, cæde, & cruore cuncta miscere. Obtinuit tamen in tanta rerum jactatione, furentiúmque tumultu Joannis imperium, ne quis nisi armatus fortaſsè obstans, aut cum impetu cæderetur, néve mulier violata, aut templum ibi direptum, aut profanatum foret, cujusmodi sanè præcepta, nisi gratia, splendore Ducis, ac dignitate præstantis, quemadmodum erat Austriacus, nequeunt

queunt audiri bellico impunè furore obstrepente. Cæterùm cruoris non minùs militum iram effusio, quàm ipsorum quoque avaritiam congestarum prædarum cumulus satiavit; frumentum, quo oppidum abundabat, publico reservatum multis diebus suffecit alimenta militibus. Cratum tandem combustum, cædis reliquiæ dispersæ, arx per cuniculos scissa est. Triduò eo loco occupatum insignis hæc clades Castellensem exercitum tenuit. Inter hæc ab initio irruptionis in oppidum cùm jussisset Austriacus extemplò comprehendi Gubernatorem, meritas oris, operísque proterviæ sibi pœnas persoluturum, errore nominis milites ob ejus similitudinem capti, utrumque Crati Gubernatorem, & qui præcesserat, & qui nuper illi successerat, vinctum ad mortem trahebant; Ut ad supplicii locum perventum est, prior Gubernator diris jam, funestísque instrumentis, & funereo apparatu, ac præsentis horrore, mortísque imagine circunfusus, an Joanni vacaret, interrogat, jure, aut injuria unius Christiani hominis pereũtis pauca, atque ultima, extremóque expressa spiritu verba excipere. Voti compos, sicut petierat, ad mortis solatium Lusitanus effectus, Mori se quidem, dixit Austriaco, non, ut sontem, aut invidentem ejus inclytæ gloriæ, sed quod esset vir Lusitanus, cujus innoxio quoque cruore fœdare manus, explere sitim, sorbere spiritum, Deo, suóque Regi pergratam libationem scelerate, atque impiè Castellensis existimabat. Ipsum enim de Joannis adventu certum quò ejus in Cratum non modò facilis, sed etiam ornatus, & pro oppidi facultate magnificus esset ingressus, Virgines patriis tripudiis, sertísque vernantibus comptas, & pompam ducentes illi obviam effundi ut triumphi comites destinaverat, à legionis tamen Instructore prohibito, sua industria deinde, suo labore confectum esse, ut cogeretur idem oppidi Gubernator abjicere arma, petere pacem invitus, nunc si pro tanto suo merito dignus æstimaretur, qui cervices, aut jugulum carnifici daret, se se anteà monitum esse velle, ut morientis modò cruore, & post coagitatis manibus mortui testatum ad Lusitanos transmitteret, Castellenses Lusitanorum semper sanguinem inhiantes nec beneficio, nec maleficio exploratos immanis suæ indolis quidquam adversum illos unquam inflectere posse. Cùm hæc audisset Austriacus quæri præcepit, vera ne essent, quæ diceret Lusitanus, & cùm fidem in verbis esse constaret, ne dum incolumem, sed honoratum etiam Lusitanum dimisit. Legionis Instructor ultimus oppidi Gubernator ejusdem jussu Joannis sclopis in medio foro gratúmque militibus spectaculum præbens transverberatus occubuit. Post Crati hujusmodi excidium adversus Oguelam victor exercitus tendit. Lato campo inter Xevoræ, Berlongæque fluenta loco præalto, amænoque hoc insidet oppidum; mœnia ejus robusta erant, veterísque opificii, alia etiam circum se extenderant munimenta, quæ & majora omnia reddebat sublimitas situs. Arx accedebat usu quoque recentium vallo, fossa, imis crepitis, multis belli tormentis, & quingentorum subnixa præsidio militum, eóque tandem municipio occupato, præclusus Castellæ aditus hostibus, eíque liber futurus esset, qui Alburquercio tenderet Badacocium, nec post Jurumeniam sanè receptam eo utilior, ac fortior cãporum jam latè potentibus Castellæ militibus locus occurrit. Huc ubi Joannes infestus accessit, cùm ea natura, ac munimine situs, tum odio Castellæ, gentíque insita pertinacia, majorem in illo, quàm posteà cognovit, contentionem, atque laborem offendere putans, omnes statim parari belli machinas jussit, arctiús

arctiúſque oppidum obſideri, premíque. Dum hæc impigrè parant, & paſſim admotus oppido terror incumbit, ejuſdem oppidi Gubernator, cui ferè ante oculos etiam erat miſerabilis Crati ruina, ac temerariè ſuſceptæ defenſionis horribilis exitus, quíque inter incendia cædéſque morientium propè gemitus; ploratúſque paulò ante auribus exaudierat, loqui ipſe ita ſecum, & animo volvere cæpit. Luſitani exercitus Duci ſub quodam regni receſſu in tanto fragore, ac rerum omnium turbatione tanquam latibulo incluſo aliam poſt aliam ejuſdem regni flamma, ferróque penè conſumpti cladem ſi ad propulſandum voluntas deeſſet, infidum, ſi vis, imbecillum, ſi animus, torpidum agitare; utcumque res eſſet, ruere undique oppida, pereuntibus non ſuccurri. In Oguelæ quoque cervices ut Caſtellæ finibus inhærentis, & propinquitate maximè gravis, acriùs profectò copias, quæ ita florerent, ac victrices inſuper eſſent vim effuſuras, & impetum eſſe. Huic peſti, huic bellicæ flammæ, huic quaſi gurgiti armorum omnium, quod nunc ſatis opponere liceat, nec intus adeſſe, nec foris ſperari poſſe; ſubſidiarias enim externè quaſi metu torpere copias, harum ignaviam, ſive impotentiam animos addere hoſtibus, at inter illarum ſegnitiem, & horum hominum alacritatem conjectos quid reliqui habere præter lamentabile excidium, & rerum omnium interitum. Illam prætereà obſtringere Principi fidem, quàm potens ſit Princeps in ſuo cliente tueri, nec tanti quidem habendam, ut cum exitio mutanda ſit, dum uni ſervire, vel alteri Principi fortuitum homini ſit, & parum, aut nihil diſcriminis habeat, nulli verò naturæ, ſive fortunæ bono æquiparabilis vita ſit; imò verò ne Principibus quidem, qui omnia omnes ad utilitatem expendunt, acceptam illam fidem cenſendam eſſe, quæ cum privatæ ac reipublicæ clade, ut eſſet hæc in præſenti, ſimul occideret. Poſt hæc ſecum excuſſa Præſes, & cum amicis ſubinde collata, ſatius denique fore conſtituit, ſi ultro Joanni per pacta tribueret, quod ſecus ille crudeliùs mox per vim extorturus fuiſſet. Itaque miſſo, qui Joannis colloquium pro re componenda peteret, dum interim laxiùs, minúſque ſolliciti milites Luſitani ſuper oppidi muros concordiæ fiducia, ac blandimento verſantur, memores tunc Caſtellenſes Cratenſis nuper adeptæ rapinæ, caſúſque recentis, ſuáque ipſi cupidine inſtincti ſine lege, ſine imperio celeriùs progreſſi Oguelam pervadunt, & mirabile ſanè dictu, cum eo impetu invectus, prædæ duntaxat avidus miles à ſanguine abſtinet, hic ex privato, hic ex publico rapit, obvios hic ſpoliat, alius in tecta, domóſque progreſſus, quæ prompta erant, coacervat, quæ dubia ruinis erepta ſeponit, omnem licentiam in lucrum, & avaritiæ illecebram vertit, nec in tanto tumultu, atque ſtrepitu, qualis in populantium diſcurſu militum eſſe ſolet, contigit cædes niſi fortuita. Indignatus hæc, & ſimilia fieri, juſtóque dolore ſuccenſus oppidi Gubernator, & inter eam confuſionem, & multorum hominum fugam elapſus Auſtriacum quærebat illi querelas expoſiturus, ſe nempè deluſæ ſpe pacis incautum tempore iniquo, violato jure ab ejus milite oppreſſum eſſe. Erat Joanni ad boni Principis normam eruditio, ingenii acumen, auctoritas, lepos; ſolitus ergo perſæpè gravia, atque ſeria condire jocoſis, Luſitanum ſparſo rubore, atque triſtitia vultu ad ſe querulum venientem ſermone præoccupat. Quomodo tu cùm ſis nec extra numerum Luſitanus, tam citò, ac libenter Caſtellenſes hoſpites admiſti? Ille verò eo Ducis habitu, ac ſpecie lætus, mutata cum vultu ſententia, & quærelis, quas ad

ad causam collegerat, prætermissis, quoniã, Austriaco retulit, citiùs tu soles eorum, qui minus sibi solliciti sunt, Gubernatorum elidere fauces. Austriaci deniq; jussu, præda protinùs Lusitanis à Castellensibus restituta, eas, & gratis honestas, & amplas tribuit illis conditiones, quibus, ne aspirante quidem fortuna, meliores iidem expetere potuissent. Juvit tamen hoc æquitatis, & gratiæ militaris exemplum, ut pavorem, & publicum odium ex Crati, atque Borbæ teterrimo excidio concepta moderaretur, scilicet, ne insolitus rigor hostiles omninò irritatos, metúque ad extrema contractos ad desperandum impelleret animos, néve nimia indulgentia, ac mansuetudo dissolveret, cùm scitè librata formidine spes, atque aspersa rigore facilitas nunc remisè, nunc severiùs agendo, aliàs feliciùs utrumque miscendo minori negotio mortalium animos verset, ac torqueat. Itaque oppidanis, atque militibus cum armis, & opibus Oguela digressis, roboratísque muris, & arce binas pro præsidio Joannes ibi reliquit Italicas legiones, Præsidémque Comitem Sartiranæ clari nominis Ducem, cúmque eo tempore calor æstivus, eóque sub cœlo siccitatis qualitate fervẽtior arderet, contentus Joannes hac, quæ gessisset, æstate consueta stativa repetere milites jussit.

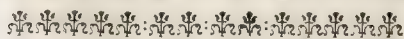
DE BELLO LUSITANO LIBRI OCTAVI

SUMMA.

VLISIPPONIS petendæ consilio omisso, Austriaco permittitur bellum pro suo arbitratu gerere. Paratur Classis, ejúsque regimini imponitur Dux Averensis. Veteres Legiones quæ Mediolani versabantur inutiles, in Castellam transvehuntur. Bregantius à matris avulsus tutela; virtutis & fortunæ opinionem penes indigenas & exteros captare optat. Cantagnedæ Comitem ad se vocat, & Transtaganæ armorum imperium in Sancium Emanuelem Comitem Villafloræ transfert. Is invisens arces & oppida regni, Eboram negligit. Ioannes, diutiùs quàm crediderat belli expeditionem extrahit. Qua de causa. Badajocio profectus, Eboram petit. Sancius ultimam Castellensis exercitus aggressus aciem, cùm aliqua cæde recedit. Austriacus, per Didacum Cavallerum circumjacentia municipia, ad deditionem compellit. Ludovici Meschitæ Gubernatoris Eboræ, viri militiæ planæ imperiti, jussa recipere detrectant Duces. In subsidium urbis electi mittuntur equites, sed improspero exitu. Ludovicus de Sousa electus jam Portus Antistes, communi deditionis consilio pertinaciter obsistit. Civium confusio. Milites pugnæ cupidos compescit Austriacus, ne prædâ opulenti distraherentur. Nono postquam obsessa est die, Civitatis fit deditio. Allato Vlisipponem urbis amissæ nuncio, populus concitatur. Irrumpit in sedes Antistitis & Cantagnedæ, eásque diripit. Extinguitur voce Principis tumultus; cujus auctores aliorum obtentu criminum, sceleris pœnas dant. Severè præcipit Rex Catholicus ut Eboræ cives clementer tractarentur. Copias, Ioannes ad dimicationem instructas movet. Infeliciter ad Odigebense flumen cœptâ pugnâ, gressus avertit ab hostibus. Sancium restitantem flectit ad pugnam Scombergius. Canalia pugna, in qua Lusitanus plenâ, opimáque potitur victoriâ. Castellensium cæsorum, sauciorum, captorum numerus. In Marchionem Pirovanum mira canis fidelitas. Vlisipponensis Antistes, populo hilariter turbulento, duo millia nummûm ex fenestra projicit. Amissa Ebora, brevi à Lusitanis recipitur. Didacus Cavallerus missus ab Austriaco, ut Elvum furtim caperet, expectatione delusus revertitur. Ignis injectus bellico pulveri funditùs evertit Arroncium. Aulicorum Austriaco iratorum quæstus. Huic præcipit Rex, ut cum lectis è status, bellique Senatûs consiliariis, sibi de bello meliùs gerendo consulat. Dux Ossunensis propugnaculum extruit propè Almeidam. Conflictus apud Ieresium, in quo Castellensis primo impetu obrutus, posteà concidit hostem. Accedit ad Aulam Sangermanensis, ut excutiat calumnias

lumnias sibi ab æmulis afflictas. Militiæ munere devolutus, arma in Lusitaniam resumere vetatur. Alexander Farnesius externi equitatus Magister renunciatur. Cantagneda Valentiam Alcantaræ petit, in ejúsque possessionem pro Bregantio traducitur. Ossunensis cum exiguis copiis Castellum Roderici aggreditur. Obsidionem solvit, & deinde profligato exercitu sibi fugâ consulit. Philippus Austriacum exauctoraturus, ipsum per ministrum monet, ut ultrò abdicatis militiæ curis, Consocram continuò secedat. Comes Marsinus curam armorum subit, donec Ioanni succederetur. Propugnaculum ab Ossunensi constructum solo æquat.

BELLI LUSITANI

LIBER OCTAVUS.

1663. LTERO belli anno Vere jam appetente sollicitior utrinque de bello apparando cura tum Lusitanos, tum Castellenses districtos habebat; dum reputat Castellensis finitimis jam, minúsque validis oppidis Lusitano per bellum ereptis, interiùs nunc latiúsque terrore armorum incusso, firmiores, utilioréſque Lusitaniæ invadendas, oppugnandásque arces, ut armis paulò ante parta conservarentur, & suo quoque ordine pergeret tanto impendio, tanto labore, tot per annos frustra quæsita illa dura, atque dubia receptio regni. Quocirca sententiis in aula Catholica variis Belli, Statúsque Senatores impliciti altercabantur, an petere modò expediret Ulisipponem belli caput, & sedem Imperii, unóque ictu, & virium omnium militarium impulsu bellum, bellíque omnes simul abscindere causas, & nervos. Res per se utilis, & orationis quoque specie magnifica, & ampla, spe tamen durior, & factu asperrima videbatur: ad eam enim ipsam rem capessendam duplici opus erat exercitu, alio quidem ad magnæ urbis obsidionem immobili, alio versatili, & ad subita rerum, quique primi terga defenderet, & tutò alimenta suppeditaret, applicito, simul prompta, & valida classe, quæ maritima auxilia, atque externa alimenta subvehi ad urbem obsessam prohiberet. Postquam verò lentè discussum, atque perspectum est, neque ærarium, neque usitatas pecuniæ collationes, neque nova tributorum commenta in Imperio jam pristinis bellis, ac temeraria quadam munificentia Regis exhausto sufficere posse tot simul collatis terra, maríque sumptibus, tum demum Ulisipponis petendæ consilium omissum, Austriacíque prudentiæ permissum est, is bellum in illo anno pro suo arbitratu, atque sententia gereret. Fuit illa tamen at seriùs omninò, nullóque usu parata classis, ejúsque regimini impositus Dux Averensis, strenuus, & impiger ille juvenis, Bregantióque nomini, & privata, & causa publica infensus, fatóque paulò post intercepti defuit materies ingenio juvenis. Veteres quoque Hispanæ, atque Italicæ legiones, quæ Mediolani residuæ, & propter hactenus stantem cum Gallo pacem versabantur inutiles in Castellam transvectæ sunt, frequentésque delectus militum per totam rursus Hispaniam in veterum supplementum agitabantur. Haud minor profectò sollicitudo, bellíque parandi cura, labórque ut memoratum est ex altera parte occupaverat Lusitanos, quippè quos non gloria, aut ambitio, sed populariter ita prætenta, dulcísque ac verbis, potiùs quàm rebus usurpata libertas, patriæque tuendæ studium accenderat itidem metus, ne si Castella fortè vicisset, eas pœnas victori luerent,

rent, quas eſſet acerbius ab illis, & culpa defectionis, & jure belli Caſtellenſis repetiturus. Auxerant etiam graviores Bregantio pro tempore curas, ſolemnes Luſitani tractandi regni, quas ingreſſus recenter erat, primitiæ, ab Aloiſiæ nempè Guſmanæ matris tutela per jam adultam, regníque potentem ætatem avulſus, optabátque primam idcircò, quæ maximè intereſt, fortunæ, ac virtutis opinionem, & auram penes indigenas exteróſque, exploratiùs qui clavo novus ſederet, initia Principis obſervantes, captare. Igitur priùs immutatis Rectoribus regni, aliíſque ſublectíſque quos novus favor, & gratia, aut præteritæ gubernationis invidia, aut ſplendor virtutis extulerat, eodem conſilio Bregantius Uliſipponem ad ſe vocavit Ludovicum Meneſium Comitem Cantagnedæ longa virum experientia, & belli, pacíſque artibus eleganter inſtructum, cujus fide, ac ſubſidio, ut rem jactando prætexere voluit, res Luſitanas adminiſtraret. Vera enim, ac potior revocandi Meneſium occulta Principi ſuberat cauſa, quia cùm diffideret à Marte Bregantius tanquam invita, & quaſi per vim à regni regimine devoluta, & partes idcircò novas in aula quærente, ac ſibi veteres confirmante, diffidebat etiam Meneſeo tanquam ab illa promoto, ac ſi ferret occaſio fortè illi gratiam in Principis fraudem perſoluturo. Proinde Tranſtaganæ regionis armorum imperium, quod Meneſeus adhuc habuerat in Sancium Emanuëlem Comitem Villafloræ, qui in Vierenſis provinciæ tractu idem muneris ſuſtinuerat, à Bregantio tranſlatum eſt. Erat autem hic Sancius Emanuel, qui circunſeſſam ab Aro quondam, acritérque oppugnatam egregiè defenderat Elvum, navatáque ibi feliciter opera ad ſuperiora illum deinde militiæ munia, gradúſque provexerat. Hac quoque militarium officiorum mutatione Dionyſius Melus equitum, alter Ludovicus Meneſeus tormentorum Præfecturam obtinuit. Comes Scombergius, qui nec honore, gradúque militiæ ob inſignia congeſta merita retrahi, nec altiùs debebat, cùm eſſet exterus, provehi, ſupremam, quam anteà habebat caſtrorum Præfecturam retinuit. Prætereà, quò multis Ducibus Ducum, qui prælio conſerto pro re enata juſſa legitimè indicerent Luſitanus per id temporis uteretur, tunc primùm adſciti in illo exercitu ſunt Generales Inſtructores militiæ, quem belli morem, quod utilis videretur, Luſitanus minimè abhorruit à Caſtellenſibus mutuari. Aderant quoque frequentes à Gallia, atque Anglia auxiliares tranſmiſſæ copiæ, nequicquam Lutetiæ contra annitente Hiſpano Legato, qui ſancitæ pacis articulos fractos, & fidem quæ ad Pireneos data erat, corruptam vehementer objecerat Gallo, ſi ita fortè clientelam exueret, nec Luſitanum adverſus Catholicum Regem pecunia, & militibus, ut promiſerat, adjuvaret. Igitur Sancius Uliſippone diebus aliquot immoratus poſtquam accepit Principis juſſa, cum exercitus parte digreſſus, ea circuire, ac diligenter inviſere cæpit, quæ ad ſe pertinebant, arces, & oppida regni, ſi quæ fortè ut hoſtibus obvia, ac propiùs objecta periculis munitione, aut commeatibus indigerent. Ubi intenſius omnia perluſtrans ad Eboram tandem venit, etſi improtectam ipſam aſpiciebat, caducam ruinoſis, ac laxis propè cinctam mœnibus urbem, ſimul omni ferè externo, internóque carentem præſidio, & multitudine tanta civium, cum obſidio fortaſſe ingruiſſet, ipſi ſe infeſtam, ſuíſque ſe viribus corrumpentem, ſecum ta-

men reputans Sancius urbem in medio positam regni, multísque ante ipsam occursantibus hosti velut arcibus præmunitam, atque vallatam, cùm ærario, ac tempori parcere simul necessitas cogeret, eamdem, ut situ suo tutam, & quasi ab armorum sepositam strepitu omninò neglexit. Hinc Estremotium evectus reliquis ibi collectis ex tractu finitimo copiis, sedem armorum fixit, existimans hostem, aut illud oppidum esse aggressurum, aut inde se ejusdem consilia ex propriis vestigiis observaturum.

Intereà Joanni, qui Vere primo ineunte copias movere ex Badacocio statuerat, ut æstivi minùs ardoris, qui in ea regione molestissimus esset, labore districta exciperet, permagni momenti, atque oblatam repentè rem accidit, ut diutiùs quàm ille crediderat, belli expeditionem extraheret. Quippè Rex Galliæ summo Pontifici adversus, quòd in ejus apud aulam Romanam Legato jus gentium, ac regiæ majestatis nomen, decúsque violassent cognati ejusdem Pontificis Alexandri hujusce nominis septimi, cùm cultor injuriæ, & ira minísque flagrans expiationem, atque vindictam à Pontifice posceret, hic verò eam pollicendo, ac dolosè procrastinando terere tempus, quo Galli defervesceret ira, impetúsque torperet, vel minora deinde fortasse tribueret, momenta pendentibus videretur, illudi ita sibi Rex indignatus, pronóque suo ad iram ob juventam ingenio, & aulicorum etiam incitamento perculsus Gallorum agmina in Italiam immiserat, rumore quidem ubique diffuso, in satisfactionem injuriæ ditionem Ecclesiasticam impetendam, tacita cura tamen Hipanos, Italósque momorderat, ne usus fortasse Gallus insidiis per eam substratam occasionem injuriæ publicæ persequendæ, cùm Gallos in Italiam egisset, aliò dictis, aliò armis collineares. Hispanus idcircò jusserat, ne Mediolano veteres legiones pro Lusitano bello decretæ priùs ad Hispaniam transirent, quàm terror à Gallis per Italiam effusus, & causa quoque terroris omninò discuteretur. Ea legionum transitus mora impedimento fuit, quo verna à Joanne belli condicta expeditio longiùs produceretur. His tandem adjunctis, cùm illatus à Gallis decesserat mentibus timor, cæterísque subinde lustratis copiis, se planè Joannes in armis habere comperit peditum quindecim ferè millia, equitum verò sex circiter millia. Inde ex Catholici Regis decreto, jussúque ordinario Legato equitum tres alios Legatos adjunxit, scilicet Melchiorrum Portocarrerum, Joannem Mazacanum Italum, & Alexandrum Moreram Lusitanum, multiplici Duce multiplicatis jam equitibus designato, ac tum præsertim, cùm eorum Magister alio etiam belli munere implicaretur. Prorogatum Sangermanensi armorum Gubernatoris officium, ac nomen est; supremíque Castrorum Præfecti, & equitum simul Magistri curam admistam Didacus Cavallerus suscepit, quia Ludovicus Podericus summus Castrorum Præfectus aut Germanensi concivi simul & æmulo ob vanitatem subjici, aut illius interventu umbratilem quamdam gerere ulterius auctoritatem minimè passus ad aulam secesserat. Belli tormenta curabat Ludovicus Ferreirus Almenaræ Comes. Cæteri Duces agminum erant plerique milites veterani, haud minora stipendia quàm belli decora jactantes. Hisce Ducibus, his florentibus copiis, omníque belli apparatu cum Badacocio

Joannes

Ioannes profectus esset, idem iter instituit, quod anno ante Jurumeniam oppugnaturus perrexerat. Viæ militari propositus terminus, supremíque mens Ducis aliis omnibus erat occulta præterquam Duci Sangermanensi, subdolæ tamen voces quò distractis curiosè rimantibus rem, commodiùs sub falsis vera laterent, inter milites jactæ, Ulisipponem contendere exercitum, nec itineris sanè cursus, nec tanti exercitus apparatus, & copia vulgato de industria rumori planè dissentiebat. At Sancius Emanuël, qui, ut pleniorem, ac promptam hosti opponendam componeret aciem, multas præsidiis provinciæ nudaverat arces, quíque eas quasi nervis eo tempore incisas parvis quibúsque offensionibus fragiles cerneret, varius idcirco, atque animo fluctuans agitabatur, qua ratione explorata consilia hostium maturè antevertere potuisset. Jámque hostium itinere, & cursu attentissimè contemplato, per dubia, atque obliqua tracta vestigia Villavitiosæ nunc ille minari videbatur exercitus, nunc Estremotio, cùm hæc denique à tergo relinquens oppida, & progredi etiam exercitus pergens ingentem Lusitano curam incussit, quò ultra tenderet Castellensis velut in syrtes, in saxa ruens, medius videlicet inter hostes injectus, & ferro ibi facilè, aut fame conficiendus, aut altiori, nec sibi ipsi fortè intellecta fiducia nixus. Hæc dum à consueta specula contuentur, variísque simul sermonibus conferunt, anceps de indagando consilio hostium distraxerat Duces sententia, alios nempè segetum vastitatem, incendiíque ruinas per agrorum latitudinem metuentes, alios ita per astus fortasse progredi exercitum asserentes, ut retro repentè versus post improvisus, & gravior in aliquam arcem incurreret. At verò Sancius Emanuël, qui à belli hujus initio circunspiciens gesta, motúsque Ioannis, ejúsque ingenium, mentémque per actionum propè rimas explorans consilii sui latebras, atque indolis fermè genus attigerat, hoc viso, constanter asseruit, rectà inde Ioannem Eboram urbem petere. Ex quo enim Austriacus in Lusitania belli præfecturam inierat, is minimè factu dura, sed plana, ac facilia belli negotia suscipere solitus sit; seu quia diffisus ipse fortunæ, ac lusibus Martis, & opinionis, famæque aucupandæ, atque adeptæ sibi tuendæ magis, quàm novi operis studiosus, incertis, ac magnis exigua, atque certa quæ plus rumoris, ac pompæ longo intervallo jactata, minus ex propinquo periculi haberent, tractanda præferret, seu quia effæta jam, & cadenti patris Regis ætate perutilè foret illegitimo filio ad extremum usque anhelitum patris ducere spes quas animo coqueret, altiores cum armorum imperio. His ergo vel aliis de causis cum more suo declinaret Austriacus regni oppida firmiora, conjecit, dixítque; nec falsus est, his, qui aderant Ducibus Sancius, tunc à Ioanne per ea, quæ teneret vestigia, esse Eboram invadendam, utpote infirmam vel naturæ, vel artis destitutam præsidio, & imbellium prætereà civium multitudine laborantem, quæ nec difficilè capta inanem; sed magnæ victoriæ speciem imperitis, ac præcipuè remotis, vaga ubi fama recrescit, ostentavisset; adeò verò ea percepta se tandem ratio Lusitani in animo fixit, ut ad urbis præsidium statim mitteret Sancius tria peditum millia equites circiter mille. Supra hominum quinque millia ad manus tunc temporis erant in urbe

armis pro patria sumendis idonea, hísque novis præsidiariis adjunctis, Eboræ satis consultum censebat Sancius, quò usque roboratæ diligenter suppetiæ per exercitum accessissent. Castellensium intereà per iter rapinis, ignibúsque furentes Eboram versus pergebant copiæ, cùm Sancius, qui fortè propiùs cum modico exercitu versabatur, ultimam Castellensium, quæ impedimenta claudebat, aggreditur aciem: trepidationem, tumultúmque militibus, Joanníque nonnihil curæ, ac timoris improvisus hic impetus attulit, quod reliqua longiùs, progressa acies nequaquam erat eo tempore in promptu extremæ repentè interceptæ periculo subvenire, simul quod res improvisa, valida incursio, militum fluctuatio immiscere, ac turbare poterat ordines, qui gradus quidem victoriæ in militia primus habetur, ac postremò disjicere. Joannes itaque immotos, adversáque hostibus fronte conversos stare ibi ordines jubet, extemplò deinde expeditos, levísque armaturæ equites, priùs in terga, nunc in frontem in Lusitanum euntem impulit, jussos primo illo constanter impetu excepto, & per circuitus eluso, extractóque cum hoste certamine tumultuariis, & variis illis assultibus detinere, subsidiariæ donec accitæ cohortes in tempore successissent. Verumtamen Sancius postquam primum suorum militum impetum, plus ubi spei reponebat, videt ab hoste refractum, stare integros ordines hostium, hinc certare, hinc eludere, cuncta Joannem sollicitè providere, tum, & cæteras, quæ antecesserant, copias in hostis auxilium supervenisse cum robore longè impar, ac viribus esset è vestigio Extremotium cum aliqua cæde recessit. Triduò post laboriosum, & longum cùm jam iter emensus esset, juxtà Eboram fessus Castellensis exercitus constitit. Inde statim misit Austriacus cum magna equitatus parte Didacum Cavallerum circumjacentia, minúsque firma ad deditionem municipia compulsum, simul itinera, & loca propinqua ad magis premendam civitatis obsidionem cum certis militibus occupatum. Is impigrè statim cum equitibus circumvectus adire, peragrare minora oppida, ea partim sua spontè oblata in deditionem accipere, alia cogere detrectantia, hæc terrore, alia fraude, nonnulla blanditiis excipere, donec ad Eboramontem, ita vocatur oppidum, ventum est. Præsidebat huic oppido Emanuël Lopezius vir Lusitanus sermone æquè dicax, ac manibus promptus. Hic obsignatam Austriaci tabellam cùm à Cavallero porrectam acciperet, in qua loci deditionem præcipiebat, aut statim exitium, nisi dicto pareret, comminabatur, fretus altitudine loci, qui & arcem habebat situ, atque opere satis munitam Didaco retulit, non se chartarum, aut tesserarum ludo, sed armis consertis, lacertísque commissis, & incumbentium propè corporum lucta ad certaminis præmium ponere oppidum statuisse, arma igitur expediret, ut re probaretur uter eorum petulantior, an fortior esset. Audit hæc Didacus, cúmque simul animo volvit in hostico sinu, in nimis remoto loco, in aspero situ, etiam natura reluctante conatibus, velle pro horrido oppido, angusto, suamet ariditate defenso cogere Præsidem armis, hujusmodi facinus esse, quod frustra exhaurire potuisset exercitum, spésque ampliores, quæ ostendebantur, imprudenter extinguere, Eboram irritus prætermisit, cæpitque subinde, ut illi etiam impositum erat, omnes ad Eboram aditus per insessos quoque tramites intercludere.

Post

Post hæc prima luce propiùs urbem advectus specie, ac terrore obsidentis regius se omnis circunfudit exercitus, accid:tque eodem ferè momento temporis, quo idem exercitus ad Eboram appulit, ut seriùs, quàm opus erat, pro usu,& custodia turmatim in urbem ex agris abacta pecora milites interciperent, quæ opulentissima quidem, & repentè, atque ex facili parta præda, & annonam, & gaudium exercitus auxit.

Ebora amplissima, ac vetus in Lusitania civitas, & celebris quondam Viriati, ac Sertorii quoque, ut placet aliquibus, sedes in lata planitie posita jacet. Ex regione meridiana virentes, amæni, ac fertiles colles ejus aspectum terminant, ad quorum radices magnificè structum surgit Carthusianorum Monachorum cœnobium; ab Oriente paucas distantem leucas Vegarem urbem; ab Occidente Divi Hieronymi fanum habet, ídque in recto Estremotii itinere situm. Quà Aquilonem civitas spectat flumine alluitur, quod irriguos, & uberes agros, & pascua, & procera quoque nutrit arbusta frequentibus lucis, rivulísque distincta, inde in hortos, qui latè patent, illapsum variis ibi fistulis ad amænitatem, & usum pariter circunflectitur. Urbs ipsa præter antiqui opificis muros ex terra congestitia, limóque compactos, alios quoque circumerectos, quos tumultuaria defensio, Sancio jubente, paraverat, aggeres ostendebat: aqua, civis qua deficit intus, per veteres aquæductus suis fornicibus innitentes, quibus colli jungitur civitas, ad incolas trahitur, eóque arcuato sub opere ad aquarum usus tutelam raptim incæptum quoddam propugnaculum erat, sed hostis posteà celeritate dimissum. Circa imperfectum hoc munimentum sedet cœnobium Sancti Antonii nomine eximium, & amplum, ipsúmque ingens utrisque propter loci momentum certaminis causa futurum. Pro Duce Bregantio gubernabat id temporis Eboram Ludovicus Meschita, vir idem nobilis, at imbellis; nam propter locorum longinquitatem, ac situm cùm ab hostium incursionibus devia, ac tutior propterea illa civitas putaretur, alibi, & ubi eos periculum, aut necessitas poscere videbatur, viri militares institerant. Posteà verò quàm in hac etiam urbe repentè bellum exarsit, túmque ideò imperari, cogíque cæpta, quæ necessaria pro bello sunt, acria inter Duces exorta dissidia, litésque contractæ rudis scilicet hominis, imperitíque militiæ jussa recipere detrectantes, ne aliena, ut ajebant, quis interiret inscitia, néve in communi periculo fatuus, ac simul reipublicæ noxius, illo stultè jubente, se stultiùs obtemperante, futurus esset. Ambitio, quæ ubi non sunt persæpè ipsa fingere, ac pingere causas, ut imperitet, solet, hîc se vehementior causa in rem advocata invehebat. Eò tandem processit gravior illa contentio Ducum, ut Sancium quamprimùm in Emanuëlem Mirandam veteranum Tribunum militum, qui Eboræ aderat, ejúsque consilio urbana defensio præparabatur, regimen urbis, quod ad rem militarem spectabat, transferre compulerint. In urbem ita sitam, ita paratam appulsus tandem cum validis copiis Austriacus, arripere primùm intendit, quæ aptiora tunc videbantur obsidioni premendæ loca, & suburbana præsertim cœnobia in turrium speciem circunsidentia. Inter hæc Lusitanus ab urbe cum equitum turmis egressus in hostilis exercitus fronte constiterat, fulgore duntaxat ibi, inaníque armorum jactatione & quadam equorum

inquietudine, ac pulveris jactu velut ad pompam hostes lacessere visus, dubiis interim Castellensibus hærere ibi, ac terrere fortasse hostis, an progredi, & levia, aut majora serere prælia, an proximum Divi Antonii cœnobium ibidem longiùs cunctando tueri meditaretur. Interpositus erat agger, qui utriusque partis adversos, & mutuis hærentes aspectibus equites dividebat, per quem equorum inhibito cursu ferreis tantummodò fistulis res vagè, atque procul innoxiis plerisque volitantibus pilis agitabatur; nec ultra pergere Lusitanus, ut veriùs conjici poterat cogitabat. At Castellensis ea tergiversatione, atque mora cognita hostis, & quid porrò facturus esset incertus adhuc suorum pendebat nutibus Ducum, qui in urbis situ locorúmque ei adjacentium descriptione penitùs occupati nihil gravius huc usque providere potuerant. Tunc Comes Boëttus nullo imperio, suo tantum impetu tractus, & paucis comitatus equitibus contiguam aggeri fossam transgreditur, inde cohortatus alacriter socios admissis equis concitat cursum, sparsos quosdam Lusitanos aggressus equites fundit, obvios persequitur, qui autem firmiores in ipso loco Lusitani, reliqua falsò rati Boëttum agmina sequi, ac velle intendere pugnam, trepidi terga vertunt, atque inde effusis habenis ad mœnia, tormentorúmque belli tutelam suffugiunt. Pulso ita equite, ac libero planè subinde campo progressus explorat fortè Boëttus Antonianum esse cœnobium paucis equitibus custoditum, omni pedite destitutum, jacere profectò illud aggredientibus opportunum, ídque è vestigio revectus Cavallero magistro equitum nunciat, adjiciens maturato opus esse, ut priùs cœnobium invaderetur, quàm errorem, aut negligentiam corrigeret Lusitanus. Hoc audito, magister equitum eò statim infestos abire Tribunos jubet Agnellum Gusmanum, & Ludovicum Friasium cum duabus legionibus Hispanorum; hos sequitur ipse Didacus confertis cum equitum turmis, superatáque fossa pedites equitibus fulti acriùs invehuntur in hostem, qui in cœnobii præsidio erat. Prior irruentium, & ex adverso eamdem quoque vim sustinentium impetus propè par, párque cædes utrinque fuit, mox animi ardore potiùs ob militum paucitatem, & spiritus impetu Lusitanum, quàm æquis viribus annitentem, cùm vis hostilis numero incumbens undique truderet, urgerétque, tandem exanimatum, viribúsque contusum, ac penitùs fractum Castellenses cœnobio pellunt, eóque successu læti, cruentíque ad Carmelitarum inde cœnobium, quod propinquius erat mœnibus, advolant. Verùm ut hic imminens urbi locus, hísque ita ad vim præcavendam utilis, sicut ad eam inferendam hostibus necessarius cùm pro murorum custodia objectu quasi crepidinis hostiles fracturus impetus esset, cumulatiùs propterea à Lusitano fuerat armis, & milite communitus. Igitur post truculentam ibi commissam pugnam, & ingentem, & mutuam illatam utrinque cædem horror, æstus, vulnerum, corporúmque militum fatigatio certamẽ postremò diremit, eo frustra cœnobio sex circiter horas acerrimè verberato. His perfunctoriè, & ad summæ quasi rerum prolusionem à Castellensibus gestis, in hunc modum stationes deinde primariis Ducibus assignantur. Ioannes Austriacus, Sangermaníque Dux ex parte Orientali; Didacus Cavallerus meridiem versus insedit Didacus Correa, qui erat Legatus magistri equitum solutis cum multis agminibus viam occupavit, quæ ad Villaviciosam ducebat; præliares autem accessus,

ſus, ac tormentariæ ſedes in hunc modum partitæ ſunt. Hiſpanis majoris propugnaculi pars attributa ; è latere ejus , ubi ſublimis aderat locus , Germanus miles conſedit. Contra urbis portam meridianam conſtitit Italus Carmelitarum cœnobio adverſus. Neque uſui tunc fore Joannes jacere aggerem , vel alios conſtruere receptus vel munimenta duxit, cùm ea urbs ut muniminis inops, mœnibus fragilis, ac ſibimetipſi ob imbellium multitudinem oneroſa, nec eſſe diù videretur hoſtium ictibus duratura, & ruinam etiam ante promitteret, quàm foret integrum Sancio, his, quas tunc properabat colligere, copiis ſubvenire labenti. Igitur Caſtellenſes feſtinare, parare omnia , vires , ingenium acuere , ſternere foſſas, tormentis muralibus ſcindere muros, & inſuper aliundè obſidionales certatim acceſſus per nationes extendebantur. Has inter mœnium ruinas, & paſſim calentia militum opera, Agnellus Guſmanus cum ſclopetariis aliquot prætervectus, agreſtia quædam, muríſque proxima urbis mapalia domóſque deſertas, parvo negotio , qui ea tutabantur, ejectis, invadit, & occupat. Videt hoc ab urbis ſpecula Luſitanus, & cum hoſtis propinquitate , ſitúque civitati nimis infeſto , graváque tum hoſtis qui ibi ad tutelam inſederat , paucitate commotus Ebora ſtatim equite , peditéque munitus erumpit, hoſtémque aſſecutus jam ſerò perſpecto periculo trepidum , & fugam nequicquam ſpectantem inter mapalia trucidat, ab ea cæde vix uno per fugam incolumi Inſtructore legionis elapſo, nam paulò antè Guſmanus exceſſerat ; complures enim equites, peditéſque admodum paucos Caſtellenſes ſclopetarios invaſerant, eóque temerè prætergreſſos & à robore legionis abſtractos & undique circunſeſſos, ut nihil eis aliud ſupereſſet auxilij, niſi quod dextera ſibi, aut iratus deſperatione animus contuliſſet. Cæterùm ſi illa animi alacritate, eodémque animi ardore, impetúque inſtitiſſet rem benè cæptam perſequi Luſitanus expellere forſitan potuiſſet eo ipſo tractu ubi muniti minùs agebant, quot ſe obtuliſſent hoſtibus obviam, atque eodem ſubito incurſu amiſſum fortaſsè Divi Antonij cœnobium recuperare. Diverterat enim eo tempore ferè omnis equitatus Hiſpanus commeatus quærendi cauſa, vagabatúrque agrorum, armentorúmque prædis implicitus. Sub hæc ferociùs Itali prætervecti Carmelitarum tandem cœnobium attingunt, jam tormentorum, ac molium labe refractum, variíſque paſſim hiatibus patens, & undique penè ſciſſum. Fœda tunc ibi conſeritur pugna , retortis nunc haſtis, nunc ſclopis excuſſis, ſimul facibus, ſaxis , omníque generis jaculis ſupernè ac perpetuò demiſſis. Italici tamen audacter, alij ſcalis euntes, alij inter ſaxa repentes , per abrupta , per obliqua conniſi , plerumque collapſi, aut extruſi, & poſt acriter redeuntes interruptum , ac remiſſum ſæpè certamen pertinaciùs inſtauravere. Tandem, quia in extremo res erat , confluentibus undique Italis, aliíſque viris ſubſidiariis , ac præter plures ruinarum acceſſus , omnibus quoque cœnobij aditibus occupatis, tum Luſitani prorſus afflictas , proſtratáſque res ſuas intuentes, inſigníque illa cæde perculſi, deſerto repente cœnobio ad propinqua urbis mœnia recurrunt. Itali captum cœnobium tenent , indéque ſtatim cùm belli ibi tormenta diſpoſita eſſent, per aſſiduas murorum, ædiúmque ruinas ingentem quoque ſexus promiſcui ſtragem inter urbis ſemitas cumulant.

Eodem quoque tempore Hiſpani Italorum exemplo incenſi alia via,

 quæ

quæ partito ab initio labore contra urbem obtigerat, vehementius enixi se se propiùs intulerant. Hîc igitur conglobatus, ubi plus periculi erat, in loci defensionem aderat Lusitanus; magno impetu irrumpit, ut arceat progressu hostem; venientem exturbat, ac retrocedere cogit, simul etiam in aggerem, qui Castellenses ibi tegebat, eodē impetu præceps ruit. Subit tunc aggerem inter gladios & ignes, & irruētium, strepentiúmque tumultum impavidus Rodericus Moxica Tribunus, ejúsque in vertice cunctis conspicuus, ac fermè nudus, & hastis, pilísque frustra jactatus insistens alios milites voce, alios periculo excitat, inde jam obstinatius accensa pugna descendit, & se ipse quoque certantibus miscet; crebróque solutos, ac pulsos Castellensium restituit ordines, ac prælium redintegrare coëgit, tandem non modo locum certaminis causam retinuit, sed etiam fusis hostibus, fugatísque eò ultra subinde cum eadem legione quæ vallum custodiebat, tetendit, ut eodem correptus impetu ceperit etiam templum Divi Dominici, quod quia infestius urbi impendebat, ibi locatis belli tormentis, urbis excidium celeriùs approperabat. In hoc statu civitas erat, cum ejus extremo comperto discrimine Sancius, vel ut obsessis adderet animos, vel pactiones cum hoste differret, quod utique parum ad rei summam proficere poterat, centum electos equites Duce Xoveto genere Gallo, in urbis subsidium misit. Nocte intempesta hi vias per obliquas, sibíque duntaxat locorum peritia notas euntes in eam stationem offendunt, ubi situs custodes in seposito tanquam loco, atque omninò ab incursibus tuto cura soluti, ac semisopiti jacebant. Vix procurrentium equorum strepitus vigilum aures primùm attigerat, cùm equitum illa pars, quæ ordine prima pergebat, dilapsa jam erat, cætera pars, quæ pro transitu spatium vigilibus dedit, languore, somnóque discusso in arma raptim eundi, suscitandíque clamore socios, gladiis, atque hastis excepta configitur, perpauci, qui ultimi erant diffugunt; hosti captivos nonnulli se tradunt, inter quos equò fortè prolapsus Dux vivus abducitur. Improsper equestris hujus exigui subsidii exitus mirè obsessorum projecit animos civium, qui, & majora, ut res, & periculum admonebat, à Sancio præsidia præstolabantur, & hæc modica quoque viderant hostium conatibus interclusa. Jámque præterea ex Carmelitarum, & Dominicanorum cœnobiis intus, & foris assiduè civitas pulsabatur, Germaníque continuò labore, & corporum nisu vehementer, & ipsi urbis mœnia dilacerabant. Undique simul ruinæ, acervíque saxorum ingentes quassatos per muros straverant aditum hostibus, eos propè jam aggressuris; nec item spes ulla defensionis, sive salutis, nisi in subsidiis, quæ nimis sera, & ambigua omnibus videbantur, Lusitanis obseptis interlucebat. Hæc cùm videret Austriacus, satiúsque pro gloria, atque fama virtutis duceret dare, quàm eripere vitam, & clementer à victis exigere, quàm obsequium per vim extorquere, tubicinem misit ad urbem, qui ita jam fractis, ac perditis rebus deditionem à Præside postularet. Erat per id temporis Eboræ Ludovicus de Sousa Ordinis Cistercienssis electus jam Portus Antistes Ecclesiæque Eborensis administrator, quo nemo alacrius ea tempestate urbis obsessæ tutelam juvit, vir quidem se ipso agendo, & Ecclesiasticos incitando, & cætera belli munia obeundo militari magis, quàm sacro tractando baculo idoneus. Hic postquam Præsidis, militúmque sententia inclinavit ad oblatam ab hoste

compo

compositionem, ut necessariam, accipiendam; nihil enim tunc obstinatio, aut dilatio deditionis jam extremo præcipitio pendentibus posse videbatur afferre, nisi excusationem, atque licentiam hosti graviora paulò post imperandi, atque iras in captos exacuendi, hic, inquam communi deditionis consilio pertinaciter obstitit, imò verò dicere palam est ausus, si metu atque horrore militibus corpora, aut animi vires obriguissent, sibi deinceps, & sacris initiatis Eborum propugnandam relinquerent. Ita porrò increpando, carpendo persæpè socios tumultúmque inter plebeios, ac nobiles excitando, & clamore, & convicio potiusquam rationibus usus pervicit tandem Antistes, ne illo, & postero quoque die rursus idcircò coacto in eo conventu deditio decerneretur. Hoc maximè modo Joanne à conditionibus pacis excluso, cùm omnia vis inconsulta, & projecta satis audacia, insanúsque animi impetus obtineret, cives militibus misti murorum certatim sarcire labes, hiatus explere, novos super dejectos aggeres struere, indefessi, intentíque omnibus locis aut præliantes, aut reparantes, aut utrumque simul agentes adesse, ipsúmque studium, & cura sustinendæ cadentis patriæ religiosos, & laïcos viros, & fœminas noctu, diúque mirabiliter occupatos districtósque tenebat. Sed irritus erat, impigrè licet incumbentibus, labor, atque inanis sollicitudo; discissa enim, multísque in locis hiantia perpetuò concussa patebant mœnia, coacervatæque passim ruinæ & aliæ alias aut exterius impulsæ, aut suo præcipitio trahentes, quosdam intus cædebant, plurimos lacerabant, vivos alios sepeliebant, eáque ipsa tumultuaria mœnium refectio, fluxa, caduca, insufficiens nonnisi pericula, cædes, aut funera in illam intentis multiplicabat. In urbe igitur jam desperata defensione, cùm omnia rerum confusio, atque animi perturbatio, pavórque quanta inundare ex calamitate publica poterant, miscuissent, audiebantur ploratus puerorum, atque mulierum solutis crinibus discurrentium, tumultuosæ populi voces, ac terribiles minæ ab hostibus nempè ad civitatis Principes arma, ii nisi cæco ab eo errore, pestilentíque fiducia desisterent, conversuri. Torpebat idcircò formidine miles, deflebat civis, mœrebat Principum ordo, squalor omnia, luctúsque ceperat, non ritè civile, non militare agitabatur imperium, & plerique suspicabantur præter instantis fortunæ fluctus, nec parem tot cladibus urbem, esse etiam ex Castellæ partibus intus, qui clam in publicis malis seditiosas populi faces accenderent, nutriréntque; stabat intereà ante omnium oculos rutilantibus armis, & plena irarum, atque minarum suo ordine instructa Castellæ acies, simul prædarum instincta cupidine, moræque cladis impatiens expectabat tantummodo signum, quo impressionem in urbem, & satietatem animis faceret; milites tamen victoriæ spe tumida concitatos, & pugnæ cupidos tunc compescebat Austriacus, ne si forsitan urbs primo illo impetu cecidisset, & jure prædæ procederet miles, ingentis partæ rapinæ cumuli jam opulentum, nec alia posteà curantem distraherent militem, sibíque odia ita publica augeret, atque exercitum diminueret, aut perderet. Ex civitatis prætereà habitu, ac miserabili specie, ejúsque tum improviso quas laxata defensione, ut belli peritus conjecerat Dux, ineundæ se potiùs ea tempestate concordiæ, quàm certamini comparare. Neque ea sententia fefellit Austriacum, mox enim per certas inducias sublatis utrinque armis, compositio in hunc modum processit.

Præsidia

Præsidiarii milites cum armis, equísque unóque belli tormento Ebora urbe abeant; arma subinde tradant equósque, captivíque intra Castellam usque ad exactam æstatem maneant, civitatis Gubernatore cum aliquot familiaribus ejus excepto, quibus & liber egressus, ac tres eorum quoque larvatos, si ita placeret, exire permittebatur. Cives, aut liberi cum omnibus bonis in urbe consistant, aut aliò sua sponte migrantes, quæcumque velint secum asportent. Item sex mensium spatium relinquentibus urbem indultum, quo intercurrente, statuere cuique de fortunis liceret, quæ Eboræ constitissent. His porrò conditionibus, nono, postquam obsessa est civitas die in Joannis potestatem concessit. Deinde, ut pacto cõvenerat, urbe digressi sunt pedites ferè bis mille, equitésque trecenti, urbani præsidii, infelicísque belli reliquiæ. Abeuntem Ebora Præsidem, cùm hic salutatum de more Joannem accederet, salibus iste pupugit, quasi nondum attritis, atque omninò perditis rebus per immaturam deditionem inimico succubuisset. Æstimaríque fortasè ita Joanni conveniebat, ne ab urbe tam imbecilla aridam quandam quæsisse lauream, atque in re parva breviter laborasse cæteris videretur. Atqui intestina revera citiùs, quàm vis externa, ut inhærens visceribus malum adegit tunc consternatum animo Præsidem maturare deditionem; nec simile quidem est, munitum parvúmque defendere oppidum, ac populosam, ut erat Ebora, urbem, illic enim numero pauci, nec grege inutili constituti, faciliùs uni se homini addicere possunt, tractari, flectíque; hic verò ubi soluta, effrænísque populi vis non ampliùs rectorem, ac legem patitur suo sive ingenio, sive alieno scelere ablata, ipsi contumeliosè parere, vel fœdè perire loci Præfectus cogitur. Incessus autem deditiorum militum hujusmodi fuit. Ab occidentali Eboræ porta digredientes ad Carthusianorum cœnobium Lusitani progrediebantur. Equo vectus Didacus Correa Castellensis equitatus Legatus antecedebat, paríque passu lævæ cohærentem habebat equitatus hostilis Ducem. Inflatis de more buccinis, armísque succincti, refulgentésque hos sequebantur equites Lusitani Castellensibus misti, pone pergebant pedites suis ordinibus distributi, & tanquam victi sine ignominia essent, sclopos, ensésque ostentantes. Militaria tantummodò signa huic bellicæ pompæ desse apparebat, quæ anteà clam per eos conflagrasse creditum est, ne jactantiæ, aut ludibrio Castellensibus forent. Cùm ad cœnobium perventum est, positis armis ibi in custodia Lusitani relicti sunt, dum ratione conventionis in Castellam deducerentur. Magno deinde splendore, fastúque victoris Austriacus communíque gratulatione, plausúque cum Ducibus urbem ingressus Deo ibi gratias apud aram maximam egit; rebúsque post ritè compositis, vetuit, præsidiarios præter milites quemquam eorum ad urbem accedere, quíque severa adversus ejus edicta molestiam facessere civi, aut violare, aut surripere, aut rapere aliquid ausi sunt, ægrè enim se omninò tenere cupiditas potest, gravi supplicio statim affecti.

Inter hæc Eboræ ab hostibus circumsessæ, nec adhuc captæ Ulisipponem allato nuncio vehementer commota, ac passim turbata civitas est, velut jam minitabundus ad portas insisteret hostis; majora omnia verò, atque trucia turbulentis cogitationibus metus ut ab Hispani Imperii amplitudine, viribúsque collectus subjiciebat; ideò undique palàm hominum cætus, seditiosæ populi voces, procaciores quærelæ, & passim turbarum notabantur initia in commu

communem subinde eruptura perniciem, si Ebora forsan illo perfracta impetu concidisset. Hæc ubi videt Bregantius, & ac deteriora paulò post ab incerto martis arbitrio metuit, simul rudis, mollísque suæ ætatis apud omnes contemptum, ingeniíque & animi vires novo, & nunc insuper turbido illi sustinendo regno minimè pares, adversæ prætereà, quæ administratione nuper excesserat, factionis invidiam, & murmur, vetusto, ac penè insito hominibus vitio, quæ sibi in regiminis clavo successerit, obtrectantis, tum fautores Castellensium occultos, qui & discordias ubique serebant, ortísque discordiis tanquam in ulceribus ungues extabant, & ubi denique metuit Ulisipponensis populi ingenium natura sua volubilius, atque ferocius, & indole quadam ignea seditionibus præparatum, non minùs idcircò de Ulisippone quàm de Ebora urbe sollicitus, trepidúsque Bregantius Status Senatum frequentem coëgit, ejúsque sedulo excussa, latáque tandem sententia præcepit, irent extemplò qui Sancio denunciarent, ut nihil omninò cunctatus, vel pro imperio tergiversatus quanta posset celeritate cum omnibus copiis Eboræ obsessæ subventum iret. Ad res urbanas deinde conversus jussit, ut Cantegnedæ Comes veteranos in urbe milites jungeret, novos, ac fidos conscriberet, propinquos vocaret, jactis ubique de industria rumoribus ad Eborensem defensionem ea tantummodò comparari, sed revera præsertim, ut si quid ex Eboræ fortè lapsu, ut res metuere cogebat, subiti ingrueret in urbem tumultus, per ea prompta subsidia reprimeretur. His ita rebus Ulisippone pro angustia temporis constitutis; eo ipso, quo Ebora, die Lusitanis erepta est, imperium quoque Bregantii ad Sancium Emanuëlem delatum, ut opem adstrictæ ab hostibus urbi primo quoque tempore ferret. Nescius tunc erat Emanuël, quo in statu Ebora versaretur, nihilominus, & si adhuc Ebora staret, haudquaquam ex longinquo ipse censebat loco inflexibiles esse leges bellatoribus imponendas; eas sæpè sæpiùs longum per iter senescere mora, & vanas effluere, aut rebus quandoque mutatis, observari cùm vellent,evadere obnoxias, ibi enim, & momenta singula pendi opus esse, & ex momentis deliberare, nec raró temporis fugam, & volucres rerum vices ea ipsa in bello, inter arma decreta, atque jussa minimè assequi. Hæc ipsa præsertim à Bregantio edita jussa nec sana, aut utilia videri, nec tuta, nec tali tempori consentanea ad suffragia tamen vocavit Duces, ut si improbanda fortasse mandata Principis essent, unusquisque particeps fieret ejusdem consilii, periculíque; nec solus Sancius aut Bregantii imperio neglecto contumaciæ, sive perfidiæ, aut infeliciter ipso suscepto imprudentiæ, ac stultitiæ reprehenderetur. Metuebat enim summopere Sancius ferociam, ac levitatem juvenis, ad iracundiam valde proclivis, eámque ad prorsus explendam regia fiducia, & insano quodam tumore præcipitis, & quod in causa mandati, si malè res cecidisset, æquè Reges irasci soleant ingenuè parenti, vel non parenti, aut solerter imperium interpretanti. Coëuntibus itaque Ducibus in consilium, ibíque Bregantii litteris recitatis, cùm sententiæ perrogarentur, haud pauci, iíque potissimùm juniores, quorum tota in festinatione, atque impetu virtus est, cùm imperii rigore, atque verborum asperitate, qua intendebatur epistola territi, tum inanis gloriæ cupiditate rerum ob imperitiam, atque ætatis ardorem ebullientes confestim esse pugnandum, atque etiam abruptè suppetias civitati ferendas esse clamabant; certa námque

námque & acerba non parentibus esset Principis indignatio, at martis exitus in amguo. Seniores verò, peritíque militiæ tunc hæsitantes, restitantésque præstaret-ne jussa Principis, an belli jura rescindere, cùm hinc privata, hinc publica utilitas traheret hos inter æstus taciti præteribant. Unus tamen Comes Sabugalius vetus, strenuúsque miles inter juvenilem audaciam, & seniorum cunctationem, atque silentium animosius in hunc modum disseruit.

„ Hæc duo nimirum ex animo Principem velle, & Lusitanas legiones incolumes, & Eboram aut receptam, si cecidisset, aut inconcussam, & integram, si hactenus illa staret. Utrumque autem eodem se tempore impunè, & ex facili consequi posse. Sinerent ipsi duntaxat per distorta consilia, per difficiles semitas hostem suopte vestigio, eadem quam stultè selegerat, via, unde nullus erat regressui locus, errantem petere præcipitium. Quippè si hucusque invictam se se Ebora sustentaret, inopportuno planè tempore, iniquo loco Lusitani futurum esse certamen cum exercitu Castellensi, hic dum militum numero, & flore militiæ, & præsertim equitibus prævalerent, qui per patentes Eboræ campos invincibiles pene forent. Sin Ebora, ut verisimile quoque erat, in hostium jam esset potestatem collapsa, ibidem etiam cum hoste tum alacri, & expedito, ac victoriæ prætereà successu tumido, simul impari acie, impari loco, imparibus animis deteriori omni conditione, & spe victoriæ penè undique abscissa Lusitanum dimicaturum. Contra verò fatali, quæ jam impendebat, aut illa fortasse vicerat, necessitati permissa urbe, aut inibi Castellenses cum eodem exercitu constitissent, & tunc in terra hostili, undique illis infesta, plena irarum, plena ultionum, procul à domo, procul ab ope circunsessos, adstrictos, & rerum omnium oppugnatos inopia, fore profectò, ut eos citiùs angustia, aut rabida fames, prævisus vel metus, sive animi dolor, quàm arma Lusitana consumerent, aut Ebora capta hostes inde illicò discessissent, & tunc ita quoque ratiocinandum, vel eos abeuntes esse urbem inermem, sine præsidio, sine viribus dimissuros, sibimetipsi tanquam relictam, aut transituram in jus occupantis, quo rerum habitu, quis satis obstiterit, ne ultro, atque statim rediret civitas ad obsequium, quod ab eadem invita, armísque subacta, atque afflicta Castellenses expresserant? vel cum adjecto præsidio potiùs, quod ampla in urbe, nimis remota, atque hostibus circunfusa haud sane poterat esse modicum, ante discessum Eboram hostes relicturos fuisse, & in hoc statu denique rerum dum illi redirent, dum hosticum fugerent meliori de industria prærepto loco, jam copiis debilitatos, metu exanimes, & propè interclusos, ac fessos in itinere posse hostes velut pecora trucidari. Quod utique foret porrectam ab hoste occasionem arripere, suæ non deesse, in consilium flectere casum, ac rectè proficere ex erroribus hostis; nam deleto, aut absenti exercitu Castellensi, aut ibidem manente, ac voluntario prope vulnere dissoluto, cùm affectu, animóque Lusitanis semper addicta civitas sit, ideò facillimam quoque receptu fore, ex adverso, si temerè nunc procedatur in aciem hunc Lusitanum exercitum profligatum, non Eboræ modò fortassis amissæ, sed totius etiam regni contracturum perniciem, ac pestem fore. Cæterùm sic modo esse pro bello res ab ipsis hostibus con- cinnatas,

" cinnatas, ut poſſit etiam abſque præ-
" lio ſedendo vincere Luſitanus, aut
" hujuſmodi inire prælium in quo, id
" quod rarò ſanè contingit, minùs præ-
" valeat fortuna, quàm ratio; fortu-
" nam igitur an conſilium, & ratio-
" nem in omnibus rebus amplecti præ-
" ſtaret, cui fortè dubium, niſi fatuis,
" ſive amentibus eſſe? Huc quippè
" ea ſuperbia, eo ſupercilio & morta-
" lium omnium contemptu, ſeu juſta
" potiùs Numinis ira, obcæcata ſe ſe
" jactaſſe conſilia hoſtium, ut inter
" avia, & abrupta deprehenſi, cùm
" nec hærere ibi, nec progredi poſſent,
" tutiorem Luſitanis victoriam, quàm
" vel ad ſalutem ſibi fugam ornave-
" rint. Vias igitur omnes Luſitani
" milites inſiderent, & advectitios
" commeatus interpellarent, ſimul om-
" ni ſtudio, ac diligentia explorarent
" conſilia, itinera, motus hoſtilis exer-
" citus, ut ipſum ſubſidiis, cibariis, iti-
" neribus interclusum in tempore cir-
" cumvenirent.

In hanc ergo ſententiam, quia vera erat, & quia auctor inventus eſt, qui eam cum periculo exprômeret, ſine ulla mora facta diſceſſio eſt. Luſitana itaque acies jam duodecim mille peditibus, & quatuor mille propè equitibus conſtituta paulò poſt de Eborenſi ruina certior in campo Laondralio ubi loci natura copiam ſibi alimenti, inopiam hoſtibus faciebat, caſtra locavit. Amœnus præutereà agger, & fluentibus paſſim aquis abundans, atque arboribus conſitus æſtus ardorem, qui ſolito magis torrere, ac furere cæperat, militibus leniebat. Inter hæc Ulisippo cùm propter urbi decretas à Senatu ſuppetias, & à Principe juſſas ſublatæ obſidionis notitiam in horas ſingulas expectaret, poſtquam Eboram lapſam, atque hoſtibus deditam intellexit, effrænatiùs quam rationem, quam erga Principem verecundiam docebat, ad omnem licentiam exarſit, eóque liberior, & contumacior, quod in publicæ cauſæ titulum furorem aſſumere prætendebat. Jam ex primo ſonitu armorum, qui circa urbem Principem obſtrepuerat ſatis ſua ſponte, & malignorum etiam inſtinctu huic turbini fuerant ſævi, impotentíſque vulgi animi comparati, poſtquam verò triſte nuncium amiſſæ urbis allatum eſt tum egentibus, factioſis, turbulentis ingenio viris, quíque prædarum ſuffugia, & turbarum præmia quærebant, cùm Eboræ quoque afflictæ calamitatem ſive famæ, ſive hominum vitio mendaciis plurimis onerarent, perfacile fuit jam fluctuantem, paratúmque erupturæ procellæ populum furioſiſſimè concitare. Itaque in fraudem rumore compoſito, & per circulos jacto jam terra victrices copias, jam mari Caſtellæ claſſem Uliſipponem accedere prædicabant; nihil turpius, nihil miſerius, quos minùs certè decebat ſecum agere potuiſſe, venditam eſſe hoſtibus libertatem, ſaginatos egenorum ſubſtantiis, & ſanguine proceres, miniſtróſque; publicam prorſus pecuniam vel diſſipatam, vel in uſum privatum verſam; ita ſe nunc ab hoſtibus victos, à magiſtratibus proditos eſſe, à Principe deſtitutos Quid reliqui miſeris eſſe, præter deformem patientiam, aut ultimam contumaciam? Servitutem, latrocinia, vaſtationem, Tyrannorum imperia, ſeu Luſitanus, ſeu Caſtellenſis vicerit ſempiterna ſibi futura, & utrumque abjurandum, aut pereundum omninò eſſe; ſi porrò decus, ſi libertatem, ſi fortunas tandem amiſerint, & propè amiſſuri ſalutem ſint, vindictam expoſtulent, & virtutem, animóſque demonſtrent ulciſcendæ non minùs injuriæ, & juris, vitæque tuendæ quàm vis patiendæ conſtãtes, quíque impuris, ſuarúmque voluptatum mancipiis ſervire hominibus abhorrerent. Híſque tumultuoſis longè latéque ma-

nantibus vocibus irritati magis, magísque cives, officinis repentè clausis ad arma præcipites ruunt, alii sclopos, & gladios, quidam faces, & saxa, multi sudes, contósque & quæ sors obtulisset, arripiunt, armatíque, ac tumultum ubique cientes, proclamantésque furiosi per urbem volitant. Crescit subinde quoque recentium, & in transitu collectorum ad clamorem, strepitúmque concursu multitudinis æstus, quos imitatio, quos aliena bona diripiendi, quos sua servandi, aut vetera, occultáve odia tumultus sub latebras persequendi cupido ministros seditionis adjunxit. Neque ex infima tantum, ac lutulenta plebe conflata ea turbarum licentia, atque colluvio est; rapuit enim permultos etiam, qui anteà prudentes, ingenuísque inter pacatos affectibus, ac temperatis moribus habebantur, nempè ex genere eorum, qui sua quidem vitia callidè tegunt, jactántque turbatis rebus, qui etiam probi, mitésque ipsi, sed moribus fragiles, levi quacumque subjecta causa facillimè offendunt, quíque tandem errore judicii alieno consilio facilè ablati ad omne fas, atque nefas peræquè versatiles sunt. Copiosior, atque inflammatior exinde populi vis, ac plura tumultus adjecta capita, quæ propè limphatam ducerent multitudinem, jámque officii, jurísque omninò frænis abruptis, sic mire pro arbitrio illam tractare, atque flectere poterant, ut eodem tempore populus videretur parere simul, ac furere. Primus igitur hominum impetus Ductorum impulsu in civitatis Principes fusus, quò veniæ spe scilicet in procerum læsione, atque injuria consumpta, solutius in ea contumacia, ac furore duresceret plebs, attritóque in rebus magnis pudore, ac formidine prorsus excussa, reliqua audaciùs aggrederetur. Et quidem in primis, ut sacris à rebus inciperet scelus, Ulisipponensis Antistes id ætatis, id ministerii gradúsque homo per tumultus, & arma quæsitus est. Is erumpentis seditionis initio ad Regiam, ubi tunc Bregantius agebat, effugerat, at sedes in vacuas irruunt, sed opulentiæ, atque pecuniæ plenas repertas, alia rapiunt, alia igni, alia ferro corrumpunt, ingentémque ex profanis, sacrísque rebus cumulatam prædam asportant. Inde irritata sceleribus, peccandíque inflata fiducia ira, haustúque exploratæ libidine prædæ, in Cantagnedæ Comitis sedem, qui paulò ante quoque dilapsus ad Regiam erat, irrumpunt. Ibi civilis contracta rabies clades recentes integrat; undecumque spoliare, rapere, trahere, fundere contumelias, cum rapina, atque turbis miscere cruorem, & cùm plurimùm ibi re ipsa noceret, ampliùs, si posset, nocere velle. Ea ipsa subinde multiplex furia, pestísque per magistratuum, primorúmque diffusa domos, cùm fluminis instar, quod longiùs se volvens collectis in transitu fluctibus crescit, & numero, & viribus aucta esset, crudeliùs exarsit; ad fœdiora quæque per scelerum quasi gradus eniti, audere omnia, vehementiùs instare; in aditus saxa, in tecta faces immissæ, assultus, vulnera, verbera, in eos, qui fortè obstitissent, inflicta; non nobilibus verecundia, non magistratibus honor, non mulieribus reverentia, non concivibus jus reddebatur; omnia tumultus, furor, seditionísque ex omni parte tempestas invaserat. Cùm ita per urbem velut in captos plusquam hostilia exercendo plebeius ardor debaccharetur, in Regia Bregantius, Ulisipponis Antistes, Cantagnedæ Comes, aliíque viri primarii, qui sub Principis umbra latebant, tristes, ac pavidi consultabant, quid fieri opus esset ut tandiu, támque sævè, atque impiè insanire pergenti populo occurrerent, & utrùm seditionem suo

impetu

impetu defervescere, ac lassitudine frangi sinerent, an nuper paratos à Cantagnedæ Comite milites, ac maximè externos, quibus, ut à communis contagionis causæ seclusis plus confidebant, opponerent. Comes ut intrepidus, acer, & vir militaris ingenio, qui civium salutem in remedii celeritate, subitáque interposita vi reponebat, censuit, esse adducendas citissimè copias, increscētémque seditionem, priusquam in reliquam urbem, atque extra urbem per fraudulentos artifices spargeretur, aut ipsa fortasse in corpore velut affecto
,, radices figeret, evellendam. Nihil
,, enim, ajebat Comes, sordida plebe
,, superbius, atque ferocius, cùm fræ-
,, nos excusserit, suóque ipsa uti sina-
,, tur ingenio, nihil ea volubilius, at-
,, que meticulosius, frontem cùm ip-
,, si, & conserere velle manus ostende-
,, ris, æquales præsertim, vel saltem non
,, contemnendæ si illi vires objectæ fue-
,, rint, qualia per id temporis in ipsa ur-
,, be præparata subsidia erant. Rapi-
,, dam illam prætereà numerosi populi
,, vim, quæ sua agitatione, motúque
,, prorupto, ac violento se ipsa exer-
,, cendo plerumque lassatur, ac solvitur,
,, in tempore pressam faciliùs extingui,
,, ut procaces, ut impotentes, nimísque
,, iracundi, qua levitate, animíque pro-
,, pensione efferuntur ad iras, irarúm-
,, que saturitatem, ea ipsa citiùs mu-
,, tantur, & concidunt; ex adverso, cùm
,, impunè, ac licenter peccando grasse-
,, tur plebs, atque ad aliud ab alio pro-
,, lapsa scelus insaniat, eam nisi priùs
,, fregeris, quàm injuriarum atrocitate
,, cognoscat non ampliùs mereri se ve-
,, niam, & gratiam Principis exhausisse,
tergiversatione, atque mora supplicii
,, facilè posse iras in odia, furorem in
ustum metum, in cautionem verti
fidiam, quíque nunc malus gra-
itò, vel obiter est, ut sibi deinde à
,, flagitii pœna caveret, deterrimum

fieri, adeò ut, quod modò celeritas "
expediret, post ubi mora putresceret "
ulcus, difficile, & arduum duplicatis "
quoque viribus foret. Quid? ea ipsa "
consilia, quæ idcircò tunc ageren- "
tur in Regia, non modò intempe- "
stiva, superflua videri, sed etiam exi- "
tiosa; nimirum dum ardet seditio, "
dum vastatur, dum uritur civitas, ac "
velut soluta legibus scelera furunt, "
promptíque milites sunt, qui suis "
corporibus grassatores impediant, "
eorúmque sanguine flammas extin- "
guant, velle consiliis, aut altercan- "
do terere tempus, cujus pro civita- "
te purganda ne momenta quidem "
transiri sine flagitio, ac turpitudine "
possent. Si infringi aliquando in "
homine furor, si sanescere insania "
potest non id profectò lenocinio "
verborum, vel acumine ingenii, ne- "
que patientia injuriarum accidere, "
aut criminum conniventia, quæ ille- "
cebræ sæpè scelerum & vitiorum fo- "
menta, ac dissolutis præcipuè sunt, "
sed arma esse cum armis, cum igni- "
bus ignes, & vim contra vim con- "
ferendam, & maximè cæcus cùm "
hic impetus populi, qui potest esse "
fortuitus, atque ab Eboræ casu, tu- "
multuosóque plebísque ingenio pro- "
fectus, discrimen importet, ne pau- "
lisper neglectus, aut seriùs, quàm "
opus est, propulsatus in bellum ci- "
vile, quo totum denique regnum "
implicitum ad extremam perniciem "
ardeat, erumpat. Constare propter- "
eà multos esse Principi externos, mul- "
tos domesticos hostes, qui & latus "
ejus insidiis, & qui aperto marte im- "
perium ejus oppugnent. Quid ergo, "
eosdem simul sollicitos, impigros, "
anxios omnia intestina turbamen- "
ta quærentes, confoventésque, hæc "
casu oblata, aut fraudulenter indu- "
cta per desidiam aspernaturos, nec "
suum unoquoque sarmentorũ propè "

„ fasciculum in exortum incendium „ subjiciente, hoc omni studio, atque „ industria pasturos, ac diffusuros esse? „ Quibus in præsens conjectis, ac „ peiùs deinde serpentibus malis unam „ duntaxat mederi celeritatem posse, & lacertorum jactationem, & „ corporum vim, non consilii. His „ addi, emersam nunc istam à plebis „ stultitia, atque impetu lucem, ac „ nobilium præcipuè capitibus minitantem, non tam latè per urbem „ adhuc manasse credendum esse, ut „ non major, ac melior hominum „ pars tali morbo superstes sit, & à „ populi sensibus casta. Proinde in „ solutas, & vagas populi turbas, qui „ in promptu sunt, si milites mittas, „ spem ex eo fore, ut iis viri boni, nobiles, integri accederent, qui causæ, „ sibíque confisi momento disjicere valeant has populi sordes, fæcésque non „ constantia, sed impetu validas, in tolerantia feroces, in occursu dejectas, „ vel, ut sæpè contingit eas à partibus „ separatas, & inter se commissas sua „ impietate, suo molimine perdere. „ Alioquin si immanis hæc bellua suo „ furori, suæ libidini relinquatur, eadémque impietate, ac licentia susceptas clades, ac scelera persequi, „ mox scisso partibus regno, cùm audacia malorum consternatio bonorum sit, intus occulti hostes, infestus foris exercitus, armísque victricibus turgidus, quid quod obsistat „ porrò futurum, quominus paratam, „ ac plenam in totius regni victoriam „ Castellenses ingrediantur? Postremò ex longo jam intervallo prævisum hunc vulgaris tumultus turbinem esse, eúmque ad statim omninò coërcendum data opera milites „ comparatos. Quid autem se tempore circunscriptos tunc perplexos, „ ac dubios in illo negotio versari, „ quod ita evenisset, ut anteà propositum, atque consultum fuerat, iisdémque manentibus rebus, & causis volutari consilia? Ea saniora profectò, magísque tuta fore consilia, “ quæ ex minus confusa, ac minus implacida tracta mente, antequam incidant, casibus provident, ubi præsens “ calamitas urgeat, nimio terrore animis “ hominum occupatis, captáque metus “ caligine mente, acuta, & solertia quoque hebescere ingenia, & sapientum “ consilia desipere. “

Hæc Cantagnedæ Comes; secus verò in hunc modum locutus Ulissiponensis Antistes fertur; Haud scilicet interesse tam violenter, tam “ citò milites præparatos in eos furiosos, iráque calentes impellere “ cives, sed pœnitentiæ potiùs, ac “ nimiæ iracundiæ relicto spatio, cautissimè priùs circunspicere an hic se “ intenderet, an fortè remitteret populi furor, an suo se tandem disrumperet impetu, cessarétque; nam si “ ita evenisset, ut eventurum ipse “ putabat, vis, & armorum, & hausti, datíque cruoris ex utraque parte periculum, & sua quidem sententia pravum consilium vitatum iri; “ sin minus, hisce populi viribus illo “ primo conatu remissis, ac pene fractis, utiliùs quidem deinde futurum “ fuisse, hos cum fessis, ac propè languentibus milites, quàm cum vegetis, “ ac propè furentibus congredi civibus. “ Planè obscuram rem totam esse, & periculo ancipiti complicatam, at minùs “ fortasse patere periculi, minúsque fallacis subire fortunæ consiliū secundo “ loco propositum, & quamvis omnem “ vim rationis, consiliiq; sua pro libidine liceat fortunæ subvertere, vel more “ prudentium errasse, ac fortunæ tandem cessisse id sensum doloris in rebus adversis moderaturum. Cùm “ enim infestis cum militibus manus ad “ conferendum cives venissent, qui “

nec

„ nec ignavi, nec desides essent, nec „ tam facilè quidquam compulsi de „ sua pertinacia laxarent, cæde con- „ tinua patrio solo resperso, stratísque „ passim æquè misera, ac turpi con- „ civium strage corporibus, eam sa- „ nè teterrimam faciem haudqua- „ quam sanare, aut ex parte lenire im- „ pressum reipublicæ vulnus, at refri- „ care, & incendere posse potiùs, „ & in alias, quæ integræ essent, rei- „ publicæ partes extendere, quámque „ rerum turbationem, & cladem res „ improvisa sustulerat, & quæ quies- „ cendo, ac propè nihil agendo seipsa „ evanescere potuisset, ob violentum, „ asperúmque remedium auctam in si- „ nu, in visceribus patriæ notis cruen- „ tis incisam indelebilem permansu- „ ram. Porrò autem vicerint milites, „ concisa plebs jaceat, vísque ista po- „ puli maneat torrente sanguinis inter- „ clusa, aut extincta, cui dubium esse, „ illam ut durius tempestate multatam, „ & tanquam laniena dissectam, atque „ conscissam vel antiquam esse bene- „ volentiam erga Principem exutu- „ ram, qua potissimùm nixa præpoten- „ tem adversus Regem, & Lusitanum „ sanguinem anhelantem adhuc ste- „ terat Lusitania, & qua, ut afflictæ „ res erant, hostilísque victor, pro- „ pinquus, minitabundus, exercitus, „ hoc tempore maximè indiguisset. „ Cæterùm hos inter milites cohiben- „ do populo destinatos, cùm externos „ in numero, & viribus superent Lu- „ sitani, id etiam, si vis applicetur, „ terroris adjungi, ne major scilicet „ militum pars incipiente certamine „ fugiat, vel ad populum transeat, vel „ polluere fortè manus abhorrens in „ notos plerosque concives, ac ne- „ cessarios suos, adeò lentè, ac remis- „ sè conferat arma, ut gens vilissima „ victrix, & tumore victoriæ, & suo „ quoque impetu concitatior tandem in Principem insolescat, ac sæviat, “ quippè qui civili sanguini non pe- “ percerit exterósque cruore domesti- “ co imbuere minimè horruerit, eum- “ démque propterea in suis signis, in “ suis militibus superatum despiciant, “ & odio habeant, quàm ad amentiam, “ etsi maximè tunc furibundus, adhuc “ se populus non projecerat, salváque “ Principis majestate, ac regii nominis “ reverentia, spem aliquando fore, ut “ sua ipse sponte, vel conscientia re- “ morsus, vel incursibus lassus, vel suo “ tandem revolutus ingenio ad offi- “ cium rediret, ad integram mentem. “ Porrò cunctanter procederetur, ac “ simul observaretur, quem irarum “ fortuna terminum jactatis civibus “ posuisset, an illæ spretæ, nec lacessi- “ tæ senescant, an protinùs occidant, “ an vires aliquando remittant, an fu- “ rere perseverent, quò strenua, & “ extrema per arma, per vim infringen- “ di medela tumultus, non, nisi premat “ necessitas, apponatur. Postremò, si “ quid in re conjecturis percipere li- “ ceat, in hunc modum ratiocinari. Id “ civilis incendii, quò magis rabidum, “ turbulentúmque eò per se citiùs op- “ pressum, ac faciliùs extinctum iri, “ quod initium, & causa seditionis ina- “ nia, atque frivola essent, & populari “ duntaxat inscitia, atque errore pro- “ vecta, Eboræ nempè urbis amissio, “ non hostium quidem virtute, sed re “ improvisa, virium inopia, muro- “ rúmque suorum debilitate collapsæ, “ & prævalida quamvis satísque muni- “ ta civitas fuerit, quis martem incer- “ tum, fortunæque in bello insolen- “ tias, ac vices sit habiturus in potesta- “ te? Civiles discordias, intestinásque “ pestes aut ex onere tributorum, aut “ Tyranni sceleribus excitatas morta- “ liùs sævire, atque ardere, nec un- “ quam esse illas cessare solitas prius- “ quam Tyrannum eversum, aut subla- “

„ ta tributa viderint, cùm ungues, & „ nervos, & robur ista seditio habeat, „ & nisi causa, quæ valida est, aufera- „ tur, perseveret effectus. Hanc au- „ tem plebis commotionem, & homi- „ num contumaciam firmitatis, ac per- „ tinaciæ multò minus in se habituram „ esse videri, quia fortuita, quia nimia, „ quia iniqua, quia nec causa, nec fun- „ damentum esset quo tanta moles se „ sustentaret; si secus res cesserit promp- „ tos adesse milites, qui recentes, op- „ timè instructi, & temerarios adver- „ sus impetus pervicaces suis incursi- „ bus resolutos, & erroribus lassos ci- „ ves opportunè coërceant, nec inep- „ tam, vel otiosam porrò futuram pa- „ rati militis diligentiam. Hæc ut media in consessu sententia prævaluit, scilicet, ut pro cursu, exitúque furoris sui illa plebis tumultuatio, aut dissimulata clementer esset, aut severissimè vindicata. Populus verò postquam ea turbulenta concursione totam urbem miscuerat, & circumierat jam longa volutatione jactatus, prædísque congestis, ac simul injuriis, & clamoribus fessus Regiam denique attingit. Elanguere tum ibi ferocia populi visa est: queruli tamen intemperanter, iidémque superbè supplices homines minas, lachrimas, voces cum precibus confundebant, tanquam ipsi à magistratibus conculcati, à regiis ministris oppressi ad Principem provocarent, & sua ibi jura repeterent; simul Duces seditionis, qui per omne flagitium, atque licentiam adhuc sibi prorsus obnoxiam raptaverant plebem, territos nunc veneratione, ac dignitate loci jam spes animúsque defecerat, cæperátque subinde peccati comes timor obrepere. Hæc læti intuentes, qui consilia periculis, tumultúsque momenta proceres metiebantur, monent Bregantium, ut se palam spectandum populo præbeat, poterat enim arcana quædam aspectui Principis insita vis, vel clementiæ apud cives concepta spes, posito metu, sive illa tandem excussa per pudorem audacia, qui componi sua sponte cæperant, seditionis omninò sternere fluctus. Ea propter Bregantius in Regiæ fenestra conspicuus, & frontem, vultúmque induens blandimento populi accommodatum laudavit studium, & fidem reipublicæ amore provectæ plebis, adjecítque ne tristarentur, neu demitterent animos, sibi nuper à Sancio Emanuële rescriptum esse, jam inter Eboræ muros, qui anteà obsidebat, obsessum, strictúmque teneri hostem fame ibi, vel gladio celeriter periturum. Hæc sanè vox, seu visi Principis verecundia, seu volubile plebis ingenium, seu impetus ille tandem perinde violentus, ac fluidus adhuc flagrantem seditionem extinxit, statímque in sua quisque tecta dilapsus, & alius in alium criminis culpam rejiciens mirabatur, querebatúrque quod seditiosè, quod stultè fecerat, quasi ipse non præstitisset; nec ea de re posteà, vel auctoribus ejus palam, aut jure quidquam quæsitum est. Popularis tumultus signiferi tantum, auctorésque seditionis paulò post delatorum calumniis, atque ambagibus traditi aliorum obtentu criminum per certa intervalla hujus sceleris pœnas dedere.

Inter hæc quæ Ulisippone mota, statímque pacata sunt, Joannes Austriacus victam jam Eboram muniebat, jussu ejus mœnibus restauratis, Antonianóque munimine jam perfecto, multísque rebus diligenter provisis quæ in meliorem undique formam imbecillimam urbem redegerant. Sed cœperat tandem in ejus auctores suscepti negotii temeritas ruere, insipientérque petitæ arere victoriæ laurea, fructúsque marcescere; quippè jam commeatus inopia Castellensis exercitus laborabat,

borabat, quo affluere tunc oportebat ut urbi sufficeret, & urbis præsidio, & militaribus copiis. Exiguus quidem erat in urbe, quem secum portaverat miles, idem jam propè commeatum absumpserat; unde per circuitum exquireretur, modus eo tempore non suppetebat. Vias enim, & tramites quósque viarum passim insessos cum intensa custodia tenebat Sancius, simul à fronte ipse, & acie adversus aciem oppositus stabat seu pugnam cum hostibus initurus, seu commeatus intercepturus. Inter has rerum, & animi angustias Austriacus advocato consilio planè ipse æstuans, curísque jactatus à Ducibus requirebat. Abeundum ne ab Ebora sibi foret? & urbe deleta, an servata? & utrum acies, & arma ultimúmque belli discrimen probabilius fuissent his difficultatibus exitum inventura, si prælio statim cum Lusitano decerneretur: priusquam verò de ipsa re Duces in congressu deliberarent, recitatæ Regis Catholici litteræ sunt, severè præcipientis, ut Eboræ cives, & alii quicumque in posterum Lusitani ad Regis obedientiam, & fidem reversi fuissent, clementer, ac leniter tractarentur, néve præteritus error, lapsúsque communis ignominiæ, vel fraudi resipiscentibus esset. Ad hæc ubi primùm cum Lusitanis daretur occasio ultimæ pugnæ periculum fieret, alterum enim aptissimum esset tenere deditos in officio, propensos non alienare, aut fortè obsistentes allicere, usui autem alterum, atque gloriæ quod effugere prælium plus Lusitanis, qui integrum regnum, quàm Castellensibus qui unicam aciem ac si ea cecidisset, haud difficilè reparandam in conflictus discrimen conjicerent, expediret. Hæc regia mandata erant, quibus auditis tres subinde sententiæ prolatæ sunt. Didacus Cavallerus magister equitum pro prima sententia sustinuit,

“ Solo æquandam esse protinùs Eboram urbem, & igne, ac cineribus “ obruendam, ut à Castella nimis re- “ motam, ut propugnatu difficilem, “ ut eam stantem, relictóque sibi ne- “ cessario præsidio fultam cum ejusdem “ etiam periculo reliquas copias ener- “ vaturam, ut id tandem hostibus tol- “ leretur, quod facultas ob rerum an- “ gustias non esset Castellensium do- “ minio adjungi; secus verò ex tanta “ pecuniæ, & cruoris effusione quid “ irritus nisi labor, & probra militia, & “ commune detrimentum, ac dede- “ cus peteretur? His Cavallerus ad- “ debat, quod lenitas fortè non pos- “ set ab Lusitanis exprimere, id quo- “ que faciliùs incussum ex urbis exci- “ dio terrorem assecuturum, cùm pla- “ nè altiùs metus, quàm amor inhæ- “ reat humanis pectoribus fixus, con- “ stantiúsque metuere homines, quàm “ reddere gratiam pravitate naturæ “ sciant. Postremò, cùm duæ pateant “ omninò viæ, quæ ad humanos fle- “ ctendos animos ducant, terroris sci- “ licet, & amoris, hac modò benevo- “ lentiæ, cùm nolit, aut nesciat Lusi- “ tanus diligere Castellensem, in Ebo- “ ræ causa interclusa, altera metus in- “ stituatur. Quæ verò huic contrariæ “ sententiæ producuntur difficultates, “ vincula nempè Regis imperii, & “ contumaciæ crimen, jure illa quidem “ vi præsentis necessitatis abrumpi, nisi “ studentibus in hoc rerum ordine “ Ducibus extremi periculi faucibus “ has regias eripere copias, rectè quis “ refragatus fuerit, cùm dixerit, obsta- “ re mandata Regis. Verùm ut nimis “ hæc dura, ac truculenta specie tum adversa præcepto Regis communi consensu Didaci opinio rejecta est. Altera, cui & Austriacus favebat, asseruit, ut præsidiis firmata urbe, signa cum hoste quàm citò collatum procederet acies. Sed nec priori minùs aspera fa-

ctu, eventúque funeſta ſententia hu-
juſmodi videatur, multíſque partibus
vitioſa, quippè quæ nec ſatis Eboram
tutaretur in ancipiti fide relictam, ac
præſidio, cùm excutere ſe voluiſſet,
ſuperiorem, & ampliùs Caſtellæ exer-
citum diminueret, qua tempeſtate,
cunctis collectis viribus, opus eſſet,
truci prælio, quod impendebat, om-
ninò ſe comparare. Hanc tamen ipſam
opinionem ut cohærentem mandato
Catholici Regis, Joanníſque judicio
planè concordem vehementer, & pa-
làm refellere nullus eſt auſus præter
Ducem Sangermanenſem, qui utram-
que ſententiam his argumentis labe-
,, factavit. Maneret Eboræ exercitus
,, Caſtellenſis, exactíſque civibus ur-
,, be, frumenta, quæ intus ſepoſita ci-
,, vibus erant, in uſum militum con-
,, verterentur, illa enim, & quæ circa
,, obeundo poterat equitatus alimenta
,, colligere, & qui aſſervatus ſupererat
,, militi commeatus veriſimile quidem
,, eſſe multis diebus militibus ſuffectu-
,, ra. Nec porrò iſtam civium expul-
,, ſionem ſancitum jus belli, aut pacta
,, utrinque priùs conſtituta reſcindere
,, poſſe, cùm id ad tempus, & laxa-
,, mento quoque civibus eſſet, ne in-
,, tus ſcilicet fame, ne acerrimo obſi-
,, dio conficerentur, quamquam &
,, belli, pacíſque conventiones omnes
,, ſua ipſo jure neceſſitas abrogaret.
,, Interim auxilia Caſtellæ ſuperventu-
,, ra, quæ nec incerta, nec ſera profe-
,, ctò futura cenſenda eſſent; dum
,, Catholico Regi conſtiterit, terra-
,, rum tantum hoſtilium, tot arcium
,, oppoſita obſtacula ejus exercitum
,, prætervectum, eſſe Eboram captam,
,, Ulìſipponem tumultuantem, reg-
,, num factionibus ſciſſum, plena om-
,, nia turbarum, plena confuſionis, &
,, metus eſſe, ac ſi paululùm adnitere-
,, tur, jam debellatum fore, ſin minùs
,, ejus etiam exercitum ferro ſternen-
dum eſſe, aut famis morſibus lace- "
randum. Ex adverſo ſi inde abeat "
exercitus, & munita quoque præſi- "
dio ſuæ fidei, ſuo propè arbitrio "
Ebora relinquatur, cùm ſanè, nec "
parum vetus ipſam extimulet in Ca- "
ſtellam quaſi ingenitum odium, re- "
cens, atque violenter recalcitrantis "
in modum illi impoſitum jugum, "
propinquitas exercitus Luſitani, Ca- "
ſtellenſis abſentia, mira omnium Lu- "
ſitanorum pro ſe, & adverſus Caſtel- "
lenſes homines animorum conſenſio, "
quid pro urbe tuenda, pro ſalvando "
præſidio ſpei reliquum affuturum? "
Scilicet conſultatione, aut obſidionis "
ferendæ mora, aut quæſito fortaſsè "
colore Eborenſibus opus fuerit, ut "
Caſtellenſium præſidium opprimant, "
Luſitanos ſtatim recipiant, atque ex "
proditione ſibi triumphus, turpíſque "
laurea conſtituatur. Hæc ex urbe de- "
ſerta pericula; nec porrò minora eaſ- "
dem complecti pericula copias, ſi eo "
tempore intempeſtivo ſigna confer- "
re cum hoſtibus vellent. Etenim Lu- "
ſitanus pro patria, & in patrii ſoli re- "
ceſſu, majori fortaſsè militum nume- "
ro, & cum majori quidem peritia lo- "
corum, nec inter commeatus angu- "
ſtias, & animi angorem venturus ad "
pugnam eſſet. At ſi Catholici Regis "
exercitus declinando, differendóque "
pugnam Eboræ cunctaretur, frænum "
ibi futurum meditatæ perfidiæ ci- "
vium, receptæ ſuſtentaculum urbis, "
ac ſi protrahi rem contigiſſet, fore for- "
taſſis interitum exercitus Luſitani, qui "
cùm ex præſidiis, arcibúſque nudatis "
magna ex parte compoſitus eſſet "
quando Eboram obſediſſet, neceſſi- "
tas, tædium, obſidionis prolixæ vi- "
tium, & pariter ſolis æſtus eo tempo- "
re, eo torrido loco, ac propè peſtife- "
ro ſenſim illum exinanirent, ac per- "
derent, dum interim regius ad Ebo- "
ræ umbraculum conſediſſet, & mag- "
na,

„ na, atque certa ex Castella prope-„ diem ventura subsidia expectaret. „ Cæterùm jussa Regis usui esse, ac „ tempori aptanda, ac si res ita posceret, „ corrigenda. Hæc Sangermani Ducis sententia quamvis in re omninò aspera minùs periculosa, Joannis tamen arbitrio rejecta est. Omnia enim ipse in re circunspiciens difficultatibus obvoluta, præruptisque consilia casibus regi, id velut minùs formidolosum, seu minùs etiam, quamquam fortuna obstitisset, reprehendendum arripere existimavit, quod Regis Hispaníque Senatus judicio comprobatum, jussúmque cum illo simul errare, vel collimare dedisset.

Hoc incerto consilio præliandi certus eo tempore Austriacus, ac si aleæ fortuna affuisset cum iisdem victricibus copiis ad Castellam regrediendi, optabat etiam juxta Eboræ situm, quò tutior esset illi receptus, præstóque certamini foret destinatus urbis præsidio miles, nec inter obliqua viarum sibíque prorsus ignota deprehensus manus cum hoste conserere. Igitur post dierum quindecim moram, paucis relictis urbis murorum custodiæ militibus, inde copias Joannes ad dimicationem instructas movit. Aberat hostis ad leucæ dimidium, validísque munitionibus Odigebensem ripam insederat. Fluvius in medio exiguas agebat undas, at variis ipse flexibus tortus longo spatio palustris erat, solóque cænoso, atque lubrico gradientium vestigia fallebat. Ad hujus fluvii denique ripam suo animo præliaturus cum omnibus copiis Austriacus accessit, posse inde ratus per septendecim belli tormenta, quæ edito in loco ad summovendos ab amnis ambitu hostes constitui jusserat, sibi transitum explicare, aut si vera, quam Sancius jactabat, prælii cupido esset, æquum sibi ad dimicandum cum illo locum, sine quo votum irritum cecidisset, minimè negaturum. At Sancio, cui & locus amicus, & agrorum libertas erat, & commeatus abundè, atque ideò suo arbitrio ineundi, extrahendíque certaminis copia, priusquam extremam cum hoste susciperet pugnam, consilium insederat, cùm depascentis lassitudine famis tum crebris assultibus, & ambitu armorum sic fatigare, atque atterere Castellenses, aut loco opportuno semel excipere, ut cùm ultima pugna esset, parvulo impendio jam prælibata victoria staret. Castellensis itaque acies ad fluminis ripam applicita, postquam videt ab altera parte Lusitanum undique circunfusum, in margine hærentem, trajectúmque constanter prohibere paratum, simul displosa belli tormenta, quæ ineptè locata fuerant, intra pauca vestigia positos socios, hostésque sine ullo discrimine sternere, spe falsa, locíque insolentia deterrita substitit, mox aliquantulum retrocedens juxta marginem castra posuit. Extra belli tormenti jactum alius ab alio distabat exercitus, Castellensémque ibidem manentem, cùm meridie castra locasset, caligo noctis oppressit. Tunc ignes utrinque succensi, paríque aspectu, ac fulgore micantes, sæpiúsque excussa tormenta belli, militúmque clamores utrosque per integram noctem intentos, & alacres tenuere. Ubi illuxit, Austriacus equo ipse vectus ad pugnam milites instruit, binas, & latas in orbem alas extendit equite simul, ac pedite communitas, subsidiis latera firmat, mediam ipse cum selectis equitibus occupat aciem. Hoc ordine instructus vi, & impetu armorum ab undis, à lubrico vado, ab hostium occursu fluminis transitum extorturus pergebat. Stabat altera ex parte, qua fluvius intererat, hostis pugnæ similiter comparatus, spe tamen in meliùs afflante, animo quidem erectior,

erectior, locíque fiducia subnixus. Agmina prima concurrunt, hinc enim, & inde sclopetarii, hastatique ita locati erant, ut eminùs etiam mortales inciderent ictus, ductóque per partes & tumultuariè, vagéque conflictus initio, supremum illud fore certamen, quo planè fortuna decerneret, apparebat, tantus effusus utrinque sanguis, tantóque ardore solutè per turmas propè ripam, in medio alvei, inter fluctus gradiendo, regrediendóque concursum est. Verumtamen duæ, atque ipsæ asperrimæ res conditione multò deteriorem ad pugnam Castellæ militem faciebant, quod implicitus, atque confusus incerto, labilíque vestigio pro fluminis transitu dimicaret, & quod belli tormenta hostium propter artem, locíque situm commodiùs, quàm Castellensium collineata, illinc hominum, equorum, sarcinarúmque labefactarum stragem ingentem ederent, inter quos tormenti forte pila transfixus cecidit etiam primariæ notæ Tribunus militum Consalvus Corduba frater Suessani Ducis, ingentis spei juvenis, præclaræque, ipse magni Ducis Consalvi soboles. Mollis prætereà, fluxa, atque undique instabilis erat humus circumstagnantibus aquis, viáque præcipiti, ac lubrica viros passim equósque volvens, ut vix emersus fluctibus pes in limum se statim palustrem immergeret, quæ omnia profectò in Castellensium perniciem cum loco simul, & hostibus colluctantium, horúmque fiduciam, & commoda cesserant. Hæc ubique inaccessa, implicata, cruenta conspicatus Austriacus, cùm ampliùs intenti temeritas transitus certam jam videretur illatura militibus cladem, neque tutò ibi consistere, neque progredi loci asperitas pateretur, viam retrò repetere milites jussit, multis inter fluminis undas vulneratis, aut cæsis, nonnullis etiam in palustribus locis, quia serò inde emerserant, interfectis; reduxítque compositè, ac lentè cedendo in planitiem Eboræ militem haud quidem multum eo sinistro primóque successu pavidum, cùm laudem virtutis hosti loci opportunitas sustulisset. In tutum recepta faciliter acie; Joannes, cui & hostium perfunctoriè libatæ vires nova, sibíque ignota Lusitanæ argumenta virtutis indiderant, & quem cæptæ infeliciter pugnæ pro summa rerum omen infaustum, volventísque retrò fortunæ suspicio, metúsque tetigerat, mutato cum rebus consilio statuit Eboram urbem munire præsidiis, ire inde statim Castellam versus, avertere gressus ab hostibus, quantum per fugæ dissimulationem liceret, sospésque cum acie in Castellam revectus inde opportunius de Eborensi tutela curare. Tuendæ igitur Eboræ Austriacus Franciscum Gattinaram Comitem Sartirane cum tribus mille peditibus, equitibúsque sexcentis imposuit, cùm hoc diviso deinde, qui sibi supererat, commeatu, deductísque secum militibus Lusitanis, quos deditionis jure trahebat, sarcinísque raptim collectis, cum omnibus copiis celeriter instituit, per avia, atque aspera collium milites ducens, ne prælii copiam hostibus faceret. Primus itineris dies expeditus, atque omninò pacatus Castellensibus fluxit. Sancius enim Emanuël consilii Joannis ignarus viæ cum exercitu multum præcesserat ut locum certamini quæreret salebrosum, aut scrobibus inæqualem, ubi impeditus sive intractabilis equitatus, cujus robore, & copia tunc Castellensis videbatur invictus, usui quàm minimè foret. Fuere nec pauci, qui tunc suadere niterentur Austriaco, ut refectis statim militibus ad reliquam noctem exercitus iter acceleraret, ne præliari fortasse posteà cogeretur invitus, viribus diminutus, & captivorum, quos secum trahebat, agminibus

minibus implicatus. Rectè hos ſentire, & cum habitu rerum moderari ſententiam Duces, Auſtriacus non ignorabat. At fugientis ſpeciem, manifeſtíque timoris indicia, ut nominis labem, ac publicum dedecus metuebat; preſſo tamen animi ſenſu, atque alia confictа cauſa, languere reſpondit eo tempore militem tortuoſo, atque aſpero itinere feſſum, magníſque caloribus reſolutum, ac ſi manè fortaſsè, cùm prævia, & incerta hoſtis veſtigia eſſent, pugnandum foret, planè torpidum, enervémque contra hoſtem recentem, & integrum concurſurum, utilius idcircò videri ſibi nocturnam illam omninò quietem laſſitudine, æſtúque fractis corporibus tribui, quò illa prælio vegetiora, cùm ſe forſitan obſtuliſſet, occurrerent; ſic vera ignominiæ,quam metuebat,præterita cauſa, aliam ex utilitate publica fictã ſuppoſuit more eorum inſulſo,qui,ut nonnihil detractionis,aut ſtulti, vaníq; rumoris auram effugiant,ſpe tandem falſi,aut mala inter mala ſecernere neſcientes ſæpè in deterius impingunt.Ea itaque citra moleſtiam, & animi curam elapſa nocte; diluculò iter Joanni feſtinatiùs expedienti nunciant exploratores propè eſſe hoſtes collium altitudine tectos, viáque inaſpecta curſum approperantes. Neque locus, neque animus erat Joanni, vi, ſive artibus uteretur illudere hoſtem, & cum exercitu præterlabi. Quippè nullis tunc Luſitanus militiæ irretitus impedimentis circumagere ſe quoque vellet, flectere iter, atque intendere curſum facillimè potuiſſet.

At Caſtellenſem præter moleſtam captivorum cuſtodiam, & plauſtrorum impedimenta gravabat etiam Ducis aulicus apparatus, prolixa ornamenta, cultúſque regius, nec armis excluſus. Proinde cùm pugnæ periculum in hoſtis arbitrio eſſet, quod pro tempore ſibi, & rerum habitu licuit, Joannes impigrè intendit. Dorſum editi valdè collis, cùm non longè eſſe hoſtem animadvertit, occupaverat Caſtellenſis: ſuper eumdem collem continuóque altitudinis tractu altiores, biníque colles Pyramidum ſpecie ſublati in via illa, quæ fert Eſtremotium, aſſurgunt, quorum radices in planitiem, ſed inæqualem, atque anfractibus interruptam effundebantur. Hos binos colles relicto quẽ primo ceperat, loco Joannes quòd ibi forma caſtrorum, aut exercitus diſpoſitio adjuvante natura inſuperabilis apparebat, antecapere ſtatuit; fortè autem accidit, ut quem ſua ſponte Joannes ſuperioris ſpe capiendi deſerere locum ſtatuerat, eodem tempore Luſitanus hoſtis conſilii neſcius illum ipſum arripere locum, atque in ejus contentione univerſam armorum propè fortunam in diſcrimen adducere conſtituerat. Igitur Sancius cum equitibus prætervectus peditum manibus communitis in latus, & Caſtellenſis extremam aciem incurrit, cujus pars equeſtris planitiem, pedeſtris verò collis aſcenſum, & jugum inſederat. Strenuè irruentium, & ut primo animorum calore fit, incumbentium excepit fortiter impetum Didacus Cavallerus cum ſelectis equitum turmis in hoſtium frontem obverſus: varia deinde, ac multiplex pugna, quæ ultima, aut prima tantùm ejuſdem exercitus latera lacerabat, commiſſa eſt, modò ſpes, modò metus ſævo illo fortuna joco utriſque partibus alternante. Mutuis hujuſmodi incurſibus primò intenſius, inde laxiùs admotis, & leviorum quoque momento certaminum currentis diei jam propè dimidium extractum erat, nec dum, quemadmodum obſtinatiùs contenderat Luſitanus, aut loco potuerat movere hoſtem, aut aciem quæ obſtabat, refertam perrumpere. Quin diutiùs concurſando, dimicandóque æſtivóque calore, ac labore ſolutus,

lutus, ac fessus curandis potiùs corporibus indigebat. Porrò ubi videt Joannes nunc remissum, & animo viribúsque languentem, ac planè frigidum minùs instare hostem, tumultúmque ducere potiùs quàm prælium, se se paulatim recipiendo tunc celsiores duos illos colles quos priùs adire statuerat, cum peditibus occupat, sequi equitatum jubet, ipsúmque in quatuor statim agmina distributum in campo explicari, qui iniquus, & asper, ut dictum est, à collium radicibus excurrebat; colles belli tormentis firmat; militaria impedimenta in planitie post equitum terga locat. Conspicatus hæc Lusitanus illicò jugum à Joanne spontè desertum alacriter subit, eumdem præterea locum quem hostis consultò reliquerat, Lusitanus in formidinis argumentum, partémque victoriæ sibi concessum ducens clamore, plausúque concelebrat, perinde quasi non meliùs ille mutato, sed amisso loco cessisset. Itaque ex situ collis Austriaco, vana fiducia Sancio, & simul animo aucto; dum ab inedia, ac diurno labore utraque ex parte se milites recreant, virésque reficiunt tres fermè horas altera alterius adversa prospectui ibidem cunctando substitit acies; post cùm provectus occideret dies, jámque Joannes à pugnæ periculo aversus, elabendíque minimè dubius quàm citò resumere iter approperabat, acriùs tunc Lusitanos apud Duces agitabantur, utrùm eo tempore, eo loco, eo virium experimento expediret signa cum hoste conferre, reíque summam fortunæ permittere. Utraque hominum acies etsi mutuò utriusque subjecta oculis diversis in collibus stabat, convenientiùs tamen Lusitana disposita, ita pars major sub curvo latóque collis dorsi tegimine latitabat, ut ipsa parum in actione, motúque perspecta exploratiùs, quæ agebat hostis, contemplaretur. Postquam ergo Joannes viæ cæptæ sequendæ in animo fixus Sangermanensem Ducem præmisit ad idoneum castris parandis proxima nocte locum, simul ejus mandato captivi, equitésque custodes, & sarcinæ militares loco moveri cæptæ, totúsque jam abscessurus in agitatione, atque motu exercitus erat, hæc Lusitanus aspiciens, dilabíque & evadere tandem ut trepidum, ac fugienti similem hostem ratus ferociùs pugnam poposcit. Verumtamen animo hærens, & hæsitans Sancius in illo strepitu militari duo sanè, eáque majora, quæ à justa pugna retraherent, considerabat momenta belli, tempus nimirum, & locum, quod jam propè labentem respiceret diem, Castellensémque tam sublimi, tam arduo sedentem in montis vertice loco, ut eò subeuntes non modò armis propellere possit inultus, sed saxis etiam obruere. Contra tamen, & rem ipsam vehementer urgendo disseruit Comes Scombergius pro sua auctoritate, bellíque peritia, & eo tempore incensis ad pugnam militum animis, magno consensu, plausúque dum loqueretur, auditus. Ab " illius nempè Castellensis exercitus " sorte cùm Eboræ jam amissæ, tum " Lusitaniæ universæ in præsenti re- " rum statu librandam fortunam esse. " Quem si inviolatum, si victorem, & " integrum suas repetere denique se- " des sinerent, quamprimùm inde fi- " ducia, & viribus auctum infestiorem " profectò, & longè plus Lusitanis " terribilem reversurum, útque pri- " mus adventus ejus in Lusitaniam per " Eboræ lapsum hujusmodi plagam, " quæ in reliqua membra contagioni " simillima serperet, in regni visceri- " bus aperuerat, jámque in suo robore " stantem rem Lusitanam afflixerat, " quid modo jacentem ejusdem, & " fortiorem quoque regressum non ex- "

haustum

,, hausturum fuisse? Prælio abstinere ,, utplurimùm rectè posse, qui spem, ,, non desperationem in consilium adhibeat, at extrema inter mala, inter gladios, & ignes, & circumplexa cuncta periculis, si valeat electio, ,, utcumque experiri fortunam in illo ,, articulo rerum, aut minus esse profectò malum, aut majoris comparatione periculi melius. Nec adeò sanè difficilem, si non offusa certè desipiat metus caligine mens, ingredientibus pugnam ostendi Lusitanis ,, victoriam, cùm pavorem, & fugam ,, eo præcipiti cursu significet hostis, ,, at metu perculsis non arces, non ,, edita juga, non firmiora quæcumque ,, præsidia satis pro munimento esse. In ,, medullis hærentem circunferre teterrimum hostem, qui inter plana, atque ,, abrupta, in solitudine, in acie, inter ,, flores,& arma nullo boni,vel mali discrimine, quem semel ceperit, opprimat. Situm prætereà, quem totus teneret hostis, ita compositum esse, ut ,, pedes,qui in collis vertice stabat infra, ,, atque in plano jacenti ægrè valeat, ,, cùm peteretur, equiti subvenire, simul,& pediti eques, sic alium ab alio ,, interclusum, ac separatum minori negotio circumveniri posse. Ex equitibus etiam eos, qui sinistrum implebant cornu, ut iniquo positos loco, ,, & virgultis, ac cespite passim inciso ,, inutiles quidem cùm gerenda res esset, futuros, nec alteri cornui, dum ,, peteretur, facilè opem præstare posse. ,, Super hæc plures illorum equites, qui ,, prælium tam serò futurum non credidissent, temerè ultrò, vel Ducis jussu dilapsos jam esse. Quid plura Numen, quod in Eboræ invasione mentem hostibus abstulisset, errore quoque continuo, intellectúsque, ac rerum omniũ confusione eosdem transversos,ac propè sensibus captos agere ,, Castellenses videri, ut eos ad hostium saturitatem, ac temeritatis pœnam " puniret. Tunc verò Numẽ fortunam " adimere, cùm adimit mentẽ. Postremò si dimicarent, se fortè victuros, " sin minùs, non solùm jam victos,sed " profligatos esse. Hujus auctoritas " Ducis; pondúsque sententiæ quanquam priùs restitantem, ac viribus suis diffidentem flexit tandem ad pugnam Sancium, datóque subinde militibus signo, ex colle repentè digressa tota se explicuit, atque in cornua direxit acies. Hoc ab hostibus viso, ratio eos paulisper ancipites tenuit, recta ne hoc illa ordine pergeret Estremotium, an dimicandi cum animo accederet, cùm utrumque tunc suspicari institutum permitteret iter. At ex eo cito, & æquali semper incessu militum collegere peritiores, jam extremum appropinquare cum hoste conflictum. Tenuerat tota illa die suspectam ob hostis propinquitatem Joannes ad pugnam instructos milites, priusquam confligere tamen inciperent,hujuscemodi codicillis,quos anteà conscribi jusserat per Duces, & agmina circumlatis omnes cohortatos, ac monitos voluit. Erecto, atque " intrepido cum animo milites reputarent, occasionem in illa die præ manibus esse, cui multos ab hinc annos " similem ferè nunquam Hispano Imperio fortuna tulisset, quippè quæ " ipsius Ducis, & singulorum militum " nomen, & gloriam, & inclyta gesta " eodem erat sublatura momento, vel " momento subversura. Simul cùm " Deus supremus belli Judex, & Arbiter sit, ut ea bene res, ac feliciter eveniret, ejus potissimùm imploranda, " atque exoranda subsidia militibus esse, quæ votis, sana fiducia, impavido " animo, conscientiæ candore, ac jure " maximè causæ, non degeneri metu, " aut læso in rebus officio compararentur; prætereà si quis eo fortè animo " sit affectus qui dedeceat Hispanum "

Ii Regis

„ Regísque Philippi militem , secum „ ipse consideret, qui formidine captus, & fugæ cupidus retrò volvere, „ aut aliò flectere gradum cogitavisset, quocumque tendere vellet, cùm „ undique omnia teneret hostis, effuso ab acie vestigio, captivitatis ludibria, aut tumulum inventurum. Ad „ extremum tria necessaria scitu , ac „ disciplinæ bellicæ consentanea memoria repeterent, quod si, ut merito „ expectabatur, victoria Castellensibus arrisisset, nemo eorum solveret „ ordines, quamvis hostiles initio vidisset dissipatos, ac fractos ; neque „ nisi clarior, ac certior, & jam matura victoria fuisset, à cæde, ac vulneribus manus ad prædas, & spolia captivósque trahendos converterentur. „ Tandem, qui vivum cepisset Sancium „ Emanuëlem Lusitani exercitus Ducem, is sciret, super alia amplissima „ Regis Catholici arbitrio sibi fundenda præmia, continuò ipsum ad „ gradum militiæ, ei quem tunc occuparet, proximum extollendum. Hæc ad unguem expressa codicillorum sententia erat.

Inter hæc quàm citissimè præliaturus Lusitanus exercitus accedebat. In binas partiti pergebant equites alas, qui ordo ordini respondebat, quo Castellensis eo tempore instructus obviam iturus aggredientibus videbatur. Itaque primò lævum Lusitani equitatus cornu cum dextro Castellensium concurrit. Aderant hìc Lusitanis duo Generales equitum Duces Dionysius videlicet Melus, & Emanuël pariter Freirus, simul Petrus Jaquius Magallanius Castrorum Præfectus, multíque præclari nominis Duces adhortatores iidem, ac vindices bellatorum suorum, ídque lateris pleniùs, ac firmiùs consultò refersserant hostes, illi enim oppositum Castellensium lateri erat, quod semel imminutum, aut fractum fore perfacilè videbatur quæsitæ victoriæ reliquum contracturum. Præerat huic Castellensium dextero cornui Jacobus Mazacanus Italus, implebant primas certaminis partes Austriaci custodes corporis, Ducísque Sangermanensis, hinc equestris roboris nervus, ac flos ex tota militia collectus invalescebat. Ubi igitur tanto robore, tantísque animis prælium in primis accensum est, varia, atque incerta diù ex utraque parte fortuna, virtúsque pependit, nunc cedente, post Lusitano rursus instante, atque eodem, quo proruperat impetu frequenter cum equitibus ipso revecto, impulsóque acriori donec coacta ex iteratis, ac sæpè refractis incursibus ira, utrique mox pertinaciùs ad pugnam incubuere. Itaque fistulas modò ferreas excutere, modò stringere gladios, aliàs in equos furentes equos impingere, his à ferocibus equis, ab hominibus aliis extrusis, passim fremitus, clamor, fragor, & fulgor armorum, multiplices ictus, victores cum victis, cæsi cum cædentibus implicati, omnia casus, & furor ubique confundere. Jámque diutiùs quàm ira pati, vel impetus potest trux illa, protracta pugna pergebat, cùm integro adhuc animo tamen, integra vi, & rebus utrinque dubiis tam fugæ plerique quàm salutis immemores aut cædere, aut cadere, & mori in eodem immoti vestigio, locóque perseverabant, cùm Emanuël Freirus magister equitum Lusitanus paucis ab dextero cornu subductis equitibus, aliísque fortè solutis, & obviis cursim adjunctis è fronte sublatus, & aliquantulum circumvectus in hostis latus improvisus incurrit, quod cùm protinùs dissolvisset, inde vehementiùs prima perculit agmina, quæ ex Austriaci, Sangermaníque Ducis conflata custodiis ferociùs hucusque pugnaverant, & hostium impetũ sustinuerant.

Alæ hujus equeſtris Duces in hoc cornu eminentis erant Comes Spinardus Hiſpanus, & Sanctæ Chriſtinæ Dominus Italus, hic Sangermani cuſtodiæ Præfectus, ille Joannis Auſtriaci, qui à fronte, atque latere cùm vidiſſent ſuos milites circumventos, & primo quidem impetu fluctuantes, mox cedentes, eorúmque turbatione, impulſúque reliquos qui adhuc integri ſteterant, fuſos, viribus ipſi quanquam tunc enervati, quos tamen in animo nervos habebant, magnitudine ſpiritus intendentes ſuos milites intercurrere, minitari, obſecrare, ut pavorem, ut fugam ſiſterent, modò ſuos retinere, modò occurrere hoſti; tandem cùm omninò formido, quæ nedum hortamenta cogit, ſed arma quoque præſidia ſalutis abjicere, affectos animos pervaſiſſet, re deſperata Duces, avidè ſibi, & cum vitæ quoque jactura aliquod belli decus petebant, quod jam in fugam converſa ipſorum agmina amiſerant. Comes ergo Spinardus concitato calcaribus equo, cruentámque ſibi inter hoſtes ferro, curſúque ſemitam ſternens in Freirum infeſtus, ac præceps agitur. Fit in medio inter eos ſingulare quaſi certamen, Freirus multis poſtremò vulneribus ictus delabitur equo, atque acie ſubductus paulò poſt moritur. Equo ſuffoſſo Spinardus, & graviter ſaucius è prælio diſceſſit. Hujus conſpectum lethale repentè vulnus, caſúſque, cúmque expiranti ſimilis ſervorum inter manus abduceretur, pavorem & fugam militum auxit, ejúſque præſertim agmen penitùs fregit. Pari quoque fortuna jactatos milites Ducis Sangermanenſis, quos regebat Sanctæ Chriſtinæ Dominus, non tamen armis inultos fugas, ſeu cædes abſtulit, ipſéque tandem poſt multa virtutis experimenta, eáque vulneribus inſignita vivus ab acie ſublatus eſt. His agminibus fœdè cæſis, aut fuſis, ac reliquis paſſim ordinibus ſciſſis, atque implicatis, cùm ferè omnes primi compreſſi lateris milites trepidi fugam arriperent, ſive ſpectarent, una ſupererat equitum ala, Franciſco Aghiarro Duce, quæ in arcto poſitis fortè rebus, atque extremis retenta ſubſidiis hucuſque quieverat. Seriùs hæc poſteà, quàm oportebat, ad ſociis jam fractis ſuccurrendum immiſſa, hinc incitatiùs ab hoſte impellente, hinc à ſociorum fuga, tumultu, impetúque raptata, atque acerrimè illiſa, tot una incumbentium ſe, ſéque ante, retróque jactantium concurſu denique abrepta, ac profligata momento eſt; Franciſco Aghiarro Duce, dum ſtrenuè pugnabat, confoſſo. Sub hæc Didacus Cavallerus qui & ſupremi Caſtrorum Præfecti, & Magiſtri equitum munere gravi cum rerum militarium incommodo fungebatur, dum in vertice collis peditibus præſidebat, miſit, qui lævi equitibus cornu adhuc integris imperaret, ut dextero cornui jam undique preſſo, ac labanti ultimam opem citiſſimè afferrent. Hæc tardiùs ob loci diſtantiam, atque interpoſita impedimenta cùm perlata mandata eſſent, ſimul in medio via circunciſa, implicita dumis, extricatúque ſanè difficilis effecit loco, ac tempore iniquo tranſvecti equites, cùm inire pugnam deberent, corruptam ibi rem offendentes, nec ſibi ſatis, nec ſociis auxilio ferendo eſſent; ſparſa tunc temporis fœdum in modum jacebat humi ſtrages armorum, hominum, equorúmque & ipſa clades, cladíſque funeſtæ reliquiæ, horum, qui novi ad dimicandum acceſſerant, horrorem oculis, formidinem animis, etiam offendicula pedibus ingerebant; cohærentesptæreà, ſe ſéque ſtipantes hoſtes,

& undique circumfusi cœperant jam appropinquantes equites intercludere; qui seriùs porrò convenerant equites Castellenses, afflictis hucusque rebus, cùm statariam incipere pugnam ausi nequaquam essent, continuò soluti, vagíque sine imperio, sine ullo ordine errantes plurimi defluxere, pauci, qui restitere velitantium in morem prout occasio ferebat, aut impetus palam, aut furtim cum Lusitano congrediebantur. Fuere inter eos memoria præcipua digni Comes Boëttus Italus, Brunúsque Burgundus, quorum hic alacriter pugnans equo demum excussus, ac cæsus est, ille suo, & hostium cruore satis oppletus, & lassus tandem captivus abducitur. Dum ita in planitie equestris exarserat pugna, haud minùs acris, ac pertinax illa erat, quæ propè collium fastigia utriusque partis pedites exercebat. Erat tunc princeps Lusitani peditis Ductor Comes Scombergius, cui cùm ad hostem nimis in alto situm aggrediendum non minori labore, quàm periculo esset, & collium altitudo, & ascensus asperitas superanda, non deficere modò vires audaciæ, sed ne animus quidem audaciæ sufficere videbatur. Ex militibus tandem aut vitæ contemptione, aut gloriæ cupidine incensis, ac mutua inter se adhortatione firmatis Angli primi fuere, qui stolidè in speciem ambitiosi, aut feroces immaniter viribus scabrosum, & valde lubricum iter illud ingressi temeritatis exemplo cæteros excitarunt. Subibant pecudum modo genu, ac manibus potiùs per fragosa, & abrupta, quàm pedibus nixi; porrò temerè subeuntium multi fallente vestigio, multi in præceps ab hostibus acti; quamplures ruina antecedentium ablati proximos quoque trahebant, visúque profectò deformis, ac miserabilis facies erat in ea volutatione armorum hominúmque ruentium cernere plures eminentium saxorum offensione, casúsque vertigine magis, quàm ictibus hostium cruentos, ac laceros, cautésque cruore stillantes, armísque disjectis undique sparsas, pauci tamen qui per aspera fortiùs enixi, séque invicem adjuvantes, sublevantésque summo labore cacumen attigerant, strenuè dum ibi pugnant, dum prælio occupatum distinent hostem, dedere, & alii ponè scandentibus locum, ut impunè succederent. Postremò tres Lusitanæ legiones incolumes, & mollioribus quoque subvectæ locis cùm in verticem evasissent in æquo ibi statim explicitæ loco vehementer invadunt primam Castellensium peditum aciem, quam Agnellus Gusmanus, & Ludovicus Friasius regebant. Castellenses vix tum semel sclopis in hostes exoneratis, nullo instante, nullo impellente, animo citiùs, quàm viribus destituti, armis statim abjectis, se se impudenter in fugam præcipitant. Id porrò in conceptam, ex felici hostis temeritate præter omnium opinionem jugi altitudinem prætervecti, formidinem quidam auctores referunt, alii, sed verius, in casu, ac temerè emissam à Duce quodam timido vocem, esse scilicet ipsos jam ab hostibus interclusos, quibus, & ipsam, adde, quæ ita sola in exercitu erat, militiæ partem ex tyrone compositam milite, & quæ ut hostium ardorem & impetum exceptura, atque in fronte robustior, ac fortior esse debebat, tanquam ignavam, bellíque rudem, terrore insolito adjecto, primis ictibus consternatam faciliùs dilapsam esse. Joannes Austriacus ubi turpem suorum, & effusam peditum fugam cernit, desilit equo, arreptam uni militum hastam accipit, infestámque adversus militum ejus pectora cuspidem dirigens clamore, precibus, minis nequicquam elaborabat sistere fugientes

gientes cùm acriùs in terga pugnaret hostis, impressúsque in animo pavor exanimatos urgeret. Ea quoque Castellensium militum fuga, & aliorum sine imperio, sine ordine inter socios, & hostes se volutantium militum multitudo alias extemplò acies, quam in medio Germani, & extremam quam Itali sustentabant, immiscuit, immistas subinde dissolvit, dissolutas penitùs fudit, atque disjecit, eóque ruptis, disturbatísque passim ordinibus Lusitanus hostiles acies intercursando, ac remeando progressus est, ut victis cum victoribus irretitis, atque confusis, persæpè hostis hosti velut socio, & amico præcepta dederit, aliàs proprium in cuneum ad eum defendendum exceperit. Interim agmen equitum Lusitanum, pulso jam equite Castellense, aut occiso, longiori, planiorique via circunductum, jubente Sancio, in reliquam peditum aciem jam errantem, ac fractam impellitur. Terror hic ultimus res Castellenses omninò prostravit, cùm prima acie in fugam effusa, reliqua perturbata, aut ejecta eos, qui in campo fortè perstiterant simul à sociis, simul ab hoste compulsos, & inter prælium, & fugam, quæ nec omninò patebat ancipites, & undique circumactos hinc pedes, hinc eques Lusitanus urgeret, & alii fugam, alii vitam eriperet. Itaque omissa denique pugna, cùm omnia Castellensibus ruerent, sævissimè cædes incaluit. Dum ita exercitus cædebatur, & multa fœda ibi iræ edebantur multa crudelitatis exempla, Sangermanensis, Joannis qui jussu locum castris proximis designatum perrexerat, eo strepitu armorum, tormentorúmque belli fragore, quem concava montium reflexa horribilius multiplicabant, audito, confestim regressus, primò fugientium longè, latéque diffusas turmas, deinde fœdè humi stratam invenit Castellæ aciem, simul ipsum Austriacum inter cumulos corporum, armorúmque, & ubique exultantes, insultantésque hostes extrema nequicquam audentem, gravíque ibi etiam periculo implicitum seu vitæ amittendæ, seu libertatis. Hoc viso, ne insigniorem fortuna cladem tanti jactura Principis redderet, hunc diù restitantem, reluctantémque Sangermanensis ab extremo periculo abduxit; inde unà ipsi Duces cum admodum paucis, quos hostis defatigatio, aut fiducia, aut acervorum cadaverum obices interjecti residuos cædibus fecerant, Arroncium citato gradu se receperunt. Inter hæc colludente quoque fortuna, Jacobus Mazacanus, qui cum integra turma ab equestri conflictu post multa inania virtutis experimenta, in primis evaserat, plures ubi passim vagantes equites videt, permultósque cornu sinistri equites, quod laxatis statim ordinibus ex se ipso momento penè solutum, ac dissipatum fuerat; eos omnes conglobatos, atque in orbem compositos, se se impigro Duce ad belli fortunam rursus experiendam hortatur. Volitare incompositos hostes; victoriæ superbia, ac nimia fiducia tumentes adhuc patere periculis; majora his inter arma ludibria, nec utique raro præstitisse fortunam. Conducere saltem, etsi ulteriùs sævire fortuna pergat, magis cruentam, & luctuosam victoriam hostibus facere, & quod virium, cruorísque superest reddere ferro, aut commilitonum vicem ulcisci. His verbis Castellenses instincti vertunt habenas, equósque in hostes malè ordinatos admittunt, confluunt, & alii quos fuga disperserat, exemplo perculsi, & quantum per tempus virésque licebat, certamen instaurant. Vis tamen majori statim oppressa vi, impetúsque refractus est. Nam Lusitanus, in fugam impulsis,

pulsis, aut cæsis Castellæ peditibus, fuso, fractóque equitatu, signis, bellíque tormentis abstractis, jam plena opimáque potitus ipse victoria tunc equite, ac pedite raptim collecto in se condensatus, ac strictus occurrit, mox patefacta repentè acie, quia numerus affluebat, cladis reliquias circumeundo complexus, ita premendo, dimicandóque clausit, ut fuga paucis elapsis, quos satietas cruoris, aut lassitudo tandem servavit, captivitas duxerit. Cæsi in hac pugna sunt Castellenses ad quatuor millia, plures fuere numero saucii, capti supra ter mille, inter quos altioris notæ gradúsque, atque è magnatibus unus enumeratur Marchio Carpensis, major natu Ludovici de Aro filius, ingentis spiritus juvenis, animo militaris, atque in paterna domo quæ jura dabat Imperio Politicis artibus innutritus, ac mirificè quondam cultus, qui strenuè rotando hastam hostibus circunfusus, cùm non minus hostilis hausisset, quàm sui dedisset cruoris, ne libertatem saluti præferret, hostis violentia qua raptus est, impedimento fuit; & Agnellus Gusmanus Tribunus militum filius Turrianæ Medinæ Ducis; pluris etiam Tribuni, Ducésque merito, ac genere clari, cùm magna ex parte cæteri præliantes occubuissent. Lusitani circiter mille perempti sunt, Ducésque eorum plerique saucii, cæsíve pugnando fuere, sarcinæ omnes, omnísque belli apparatus, item magnifica, ac regia supellex Austriaci in victoriæ prædam, ac præmium concessit. Hæc est Canalia celebris pugna ex loci nomine sic appellata, & clade Castellæ nobilis, ubi mirari profectò licet, quæ fuerit vis, atque vigor animi Lusitani in toties ea lacessita, atque obstinatiùs intenta cum hostibus pugna adversus imparem, ac sanè reformidandam, tótque instructam equitibus aciem, cujus in bello potissimùm nervus afferre plerumque victoriam solet; quàm arduus, quàm celsus, ac turribus similis duplex insessus fuisset à Castellensibus locus, & superatus; quæ per diem ferè totum inter laboris, ac temporis æstus tracta pertinaciter pugna sit, ac nocte simul palmæque accessione dirempta, quo uno quidem propitio prælio vacillans atque hactenus fluctuans regni diadema Bregantio penè firmatum est. Hìc etiam plerique ut supra quoque tetigimus Joannem reprehendunt, quod nec pro egregii, ut latè sonabat, nomine Ducis, nec pro recta disciplina militiæ cum ingentibus copiis ultra quindecim ipse leucas hostici prætergressus, à tergo vel sponte præclusus, reliquerit Estremotium, Campomajorem, Elvum munitissimas regni arces, & quamvis ille, quod Rex innuebat, in animo volutasset, prælio uno prosperè gesto, debellatum omninò fore, id tamen non adeò iniquè, non adeò abruptè quærendum cum inextricabili propè periculo fore, in visceribus scilicet Lusitaniæ, inter uncos, & ungulas hostium, in faucibus propè famis, sine certis subsidiis, sine alimenti copia, ubi omnia undique hostilia infestáque essent hærenti. Hinc Eborensem porrò victoriam inversam, ac tam citò corruptam; hinc elatos animos hostium, sociorúmque demissos; hinc posteà non prælium, sed cladem quæsitam esse. Sic errore, aut inscitia Joannis Lusitanos intumuisse, frange modò insolentiam, tunde ferociam hostis, si quid animi, aut virium ex funestissima clade superest. Hos æmulorum aculeos, & morsus, vulgatásque latè querelas in hunc modum diluebat Austriacus. Eboram scilicet obsidentem Joannem spem ipsum fefellisse Castellensis ad rem apud Gades paratæ classis, quæ pro inflatis ab aula promissis in tempore adesse debebat propinquo eidem

eidem Eboræ portui, urbem ille cùm ſubegiſſet, ſi ſtetiſſet hominibus fides, nec vana ipſe expectatione deceptus eſſet, claſſis eo tempore amicæ cum recepta nuper urbe commercium, & copiis, & loco uberes commeatus, ac prompta præſidia facturum fuiſſe. Hanc autem amiſſam ſpem, hanc fallacem omninò fidem omnia ſibi peſſum dediſſe. Nihilominus vera, uſúque trita ſententia eſt, nervos, atque artus eſſe ſapientiæ non temere credere, quæ ad conſuetas, nimíſque ſegnes miniſtrorum Hiſpanorum dilationes, egeſtatem ærarii, bellíque momenta contracta volubilem quoque fidem minuere in Auſtriaco debebant. Cæterùm ad Arroncium cum paucis militibus vectus Auſtriacus reliquias ibi deleti exercitus colligebat; dum Eſtremotium Sancius victricibus copiis adductis humo tegi cæſorum corpora juſſerat. Quod cùm religiosè, ac more militiæ perpetraretur, eodem tempore accidit, ut Pirovani Marchionis Mediolanenſis, qui Tribunus pro pugna ceciderat, homo quidam familiaris extincti corpus amici ſtudioſiùs, quò ei juſta perſolveret, quæreret; oris præterea, atque habitus ſigna dederat, pretiúmque haud exiguum aliquibus conſtituerat quæſiti, inventíque fortaſsè corporis. Difficilè tamen erat, in tam lata, ac referta cadàverum ſtrage, viſuúmque deformium cruore, tabóque fluentium ſimilitudine, & fragmentorum humanorum acervis tum corpus, tum aliam ab alia corrupti vultus figuram diſcernere. Hæc ille porrò ſollicitus obiens, ac ſedulò circunſpiciens videt tandem ſibimetipſi notum defuncti Pirovani canem, qui uni cadaverum aſſidebat, triſtíque ululatu latratus, & quaſi voces, ac gemitus commiſcebat. Eò ſtatim homo canis indicio commotus accurrit, offendítque jacentis amici corpus exangue, cujus deformitas, color, miſtúſque ſordibus ſanguis, adeò oris notas, & lineamenta confuderat, ut fallere quemlibet potuiſſet, niſi ipſum hærentis canis veſtigium, & lugubrè ululantis ſonitus proderet: ita inventum, ita redemptum amici corpus paulò poſt honorificè tumulat. Porrò autem idipſum dicitur animal, cùm prælium arderet, Dominúſque confligeret, dudum aſſultibus illum, unguibus, morſibus protexiſſe, poſteà jacenti, extinctóque jejunum, noctem diémque aſtitiſſe, confuſiſque dolore ululatibus propemodum defleviſſe, tandem vigilia, atque inedia conſumptum expiraviſſe. Cujus rei monumentum nec leve nos, nec inutile ſanè duximus ob jam ſupra modum vulgaris humanæ ingratitudinis improperium. Cùm igitur ita ſepulta cæſorum corpora eſſent, captivi ſubinde, ſuo cuíque pro merito, & gradu honore, cultúque reddito longo ordine Uliſipponem trahuntur, qui ne ab infeſto, concitatóque fortaſsè populo in exoſæ nationis ludibrium, & odium convicio, aut manibus læderentur, nocte intempeſta Uliſipponem inducti ſunt; nam profligati, diſſipatíque exercitus Caſtellenſis, cùm pridiè adveniſſet Uliſipponem nuncius, ut ea ipſa qua ad iram mobilitate, atque ardore, etiam ad gaudium incenſus plerumque rapitur populus, præ nimia effuſa repentè lætitia, cùm deletos audiſſet hoſtes, is rurſus, & frequens, nimíſque commotus, atque hilariter turbulentus circumlatus per urbem eſt, poſtquam totam tandem emenſam clamore, & curſibus urbem ſub Antiſtitis ædibus conſtitit. Ibi ſolutis dum geſtibus, ſibilis, atque horriſonis vocibus populus obſtrepebat, huic ille duo millia nummûm ex feneſtra projiciens: Accipite, inquit, amici, quod mihi reſiduum ex recenti rapina feciſtis; cùm ſci-

licet plebs ob iram Eboræ amissæ, ut supra narravimus, domum ejus vastaverat.

His constitutis in urbe principe rebus, Bregantius ad auferendam Eboram hostibus tunc maximè industriam, & animum contulit, cùm scilicet ob cladem recentem viribus, animóque concussum torpere putabat hostem, simul alacrem Lusitanum secundùm fortunæ propitiæ cursum spes, & animos extendisse, nec dum assuetudine, aut simulatis illecebris, quibus uti poterat hostis, veterem in Castellenses invidiam brevi pro tempore civitatem diminuisse. Nihil propterea cunctandum ratus, cohortes, quas ad populi frænos, Cantagnedæ Comite Duce collegerat, jam illo intestino secluso metu præcepit, cùm Sancii copiis quàm citò conjunctas ire ad Eboram oppugnandam, ibíque duos summos Duces, exercitu protinùs aucto, rem maximè urgere. Itaque statim urbis obsidio processit. Jacti, sed sparsim aggeres sunt, obsidionales accessus ducti, tormentorum plures in orbem erectæ sedes, mœnium ruinæ, irruptiones, cuniculi, omnia belli applicita exitia, pestésque sunt. Meliori tamen consilio temperatóque animorum ardore cum disciplina, quam Lusitani primùm amiserant, Regis Philippi milites, qui Itali erant plerique Eboram defendebant. Nam Comitem Sartinæ, cujus potissimùm oneris erat circunsessæ tutela urbis, cæterósque commilitones longa hujusmodi schola militiæ, ac modus præcipuè obsidendi, atque obsessa tutandi oppida apud Insubres erudierat. Priùs itaque Comes suspiciosos, atque inutiles homines, ubi primùm obsidio patuit, Ebora exegit; primos quidem, ne arma illi, cùm in re dura, atque turbida licuisset, in exteros verterent, reliquos verò, ne infructuosè alimenta consumerent, quorum inopia laborabatur; omnia deinde esculenta, omnémque rem frumentariam ex privato paratam, atque congestam publico addixit, ita ille curans, ut rata pro parte quotidie cibaria singulis dividendo, hís nec omninò quisquam deficeret, nec afflueret. Vetuit prætereà comessationum, collusorum, sodalitatum sacrarum cætus, & solemnium etiam dierum concursum, & pompam, quominus fuco, obtentúque rerum sacrarum, aut animi relaxandi circulorum occasiones, partiúmque in occulto semina foverentur; aliáque multa similiter, quæ in fidei ancipitis civitate provisu digna censebat, effecit; eo tempore tamen ignarus, quem regio exercitui fortuna exitum statuisset. Frequentibus etiam, & validis ab Ebora urbe impressionibus factis cum magno passim illato tumultu Comes, & rerum, hominúmque ruina milites Lusitanos, atque oppugnationis artifices affligebat; non ibi militibus Dux, nec Duci milites deerant; vis consiliúmque vigebat; temeritas aberat. Inter hæc Sancius Emanuël quasdam litteras intercepit clam à Duce Sangermanensi ad Sartiranæ Comitem missas, quarum exemplar est. *Regias paulò ante copias circa Estremotium à Lusitano fractas, quos tamen fuga, aut prælii fortuna, quorum plurimi essent, superstites cladi fecisset, cum illis conjunctos, qui eo tempore cursim, magnóque numero legebantur, conficere citiùs exercitum posse, qui copiosis, promptísque subsidiis in Eboræ lite jam partam victoriam hostibus funestaret; ne ergo deficeret animo eo belli casu concussus, quem sæpè reciprocare tam varia, atque fallax inter arma fortuna soleat. Se prælio quidem non bello victos, nec sarciendas, aut cumulandas pro mille exercitibus opes deesse Catholico Regi, nec una, levíque clade Hispaniæ fundum exhaustum esse.* Litterarum hic sensus erat, ut nempè

aliquan

aliquandiù certa quanquam urbis deditio prolataretur. Adeò fluxæ, atque incertæ res bellicæ habentur, ut inter æstus, & fluctus deperditæ propè rei vel momentum captare temporis usui esse fortasse possit. Hujusmodi epistola primùm à Sancio, & Cantagnedæ Comite visa, ac diligenter excussa Ducibus dubium injecit expediret necne, quos deprehenderant codicillos cum notitia deleti exercitus ad Sartiranæ Comitem reddi, an potiùs deserere ipsum illa cura planè solutum, & animo vacuum, atque in rerum suarum caligine perperam consulentem. Hinc scientia cladis acceptæ spes, & animos videbatur esse repentè Italicis abjectura, segnioresque deinceps factura Duces ad urbis defensionem, hinc autem inscitia, quippè quæ validi proximíque subsidii inanem pasceret hostibus spem, eos minus deinde ad tutelam solertes, ac providos præstitura milites videbatur, quò cruori, quæsitísque sæpè periculis parcerent, & hominum alimentis, quemadmodum accuratiùs caveri pro diuturna urbis obsidione, productóque subsidio solet: successus ignaros inanis illos fiducia, contemptúsque periculorum, gnaros cum sollicitudine metus cepisset, at faciliùs profectò esse perdere omnia imprudentia, quàm prudentiam cum indigentia rerum omnium in arcto positam frangi. His in consilio agitatis, Impertiendam hanc esse confestim Sartiranensi notitiam Sancius, supprimendam Cantagnedæ Comes censebat; uterque postremò altercationibus lassus magis, quàm victus mediam sententiam amplectitur, convenítque inter eos, ut moneretur de exercitus clade Comes Sartiranensis, at aliquantò seriùs, quando ille scilicet, qui temporis cursus, qui fuisset exitus rerum ignarus extracto per errorem obsidio multum hausisset pugnando militum, multum tempus terendo cibariorum, ac desperatio tandem proximi auxilii cum certa rerum inopia copularetur. His stabilitis, inter hæc novus Eboræ Gubernator, cùm dies, noctésque jam provocantes, jam se se defendentes certamini semper intentos, succedentésque per vices omnes milites tenuisset, iisdem sæpiùs erumpentibus urbe, cùm in meliori quamquam fortuna attritæ paulatim quotidie tamen defluerent copiæ, simul quæ urbi impendebant, cùm per vim occupata cœnobia essent, crebrísque tormentorum ruinis jam lacera mœnia fatiscerent, undecimo tandem ab Ebora obsessa, atque oppugnata die Lusitani permissione priorem arte retentam, & insuper aliam hujuscemodi exempli missam accepit Austriaci nomine epistolam. *Præscriptas ab ipso pro ea circunsessa civitate suppetias ob cladem recenter acceptam, incurrentésque improvisò difficultates, diutiùs, quàm anteà crediderat, protrahi; quando igitur ille ita afflictæ jam Eboræ non valeret, vel strenuo præsidio consuleret.* Attonito similis legit has litteras Comes Sartiranensis, & repentino, gravíque dolore perculsus, ubi secum ipse revolvit, Castellæ exercitum cæsum, nec alium certè tam citò futurum in promptu, qui illi æqualis, ac viribus integer Lusitanis jam nervis, & animo auctis opponeretur, séque intus esurie, foris armorum ictibus premi, circunfusum præstereà solo undique hostili, armis obseptum in planè suspecta, vel urbe potiùs infida, neque arte ipsa, neque natura satis munita, & mœnibus insuper quassa, multísque in locis ruinarum accessibus pervia, ad extremum juxta mentem Austriaci, quò bonum saltem præsidium non interiret, néve consilium quod summi Ducis auctoritas, ac ferrea ipsa necessitas subjecisset in communem perniciem aspernaretur cum

Sancio

Sancio Emanuële, & Cantagnedæ Comite urbis deditionem pactus hisce legibus est. Armis instructi, ornatíque abirent Ebora hostes, in Lusitania tamen commoraturi donec decurreret æstas. Omnia præterquam arma, & quæ singuli secum transferre possent, in urbe relinquerent. Octo præterea Ducis arbitrio milites lecti, quibus inde larvatis quò ire liberè placuisset, iter fide publica patuit. In hunc modum amissa, brevíque deinde recepta Lusitanis Ebora est, his maximè usis erroribus hostis, qui in adeò egregium, ac peritum armorum Ducem, & puerum militem quondam, usúque ac peritia duratum exercitum cadere posse minimè videbantur, nisi etiam errare aliquando, labíque propè ipsa irata, atque adversa fortuna cogat.

Joannes Austriacus collectis ex fuga, cladísque naufragio militibus cùm nec satis adesse sibi præsidii cognosceret quo lapsuræ jam Eboræ subveniret, acriórque eumdem insuper cura repungeret, suæ existimationis, famæque resarciendæ, quam ab utriusque infortunii vulnere læsam noverat, in hoc æstu, animíque jactatione capere furtim Elvum constituit, existimans seu nuper adeptæ victoriæ fiducia desides hostes, seu cura, & labore Eborensis obsidionis implicitos negligentiùs esse cæteris provisuros. Misit igitur Didacum Cavallerum cum multis equitum, multísque peditum turmis, qui post cladem Canaliam serò ex Gallæcia convenerant, ut rem ex sententia transigeret. Hi tenebrarum silentio Badacocio profecti, cùm adhuc nox interflueret, haud procul ab Elvo consistunt: ibi vias intercludunt, obvios etiam occidunt, aut capiunt, ne accedere ad urbem insidiarum indicium posset, deinde scalas, & arma furtiva parant, post pedetentim accedunt, aliis cum silentio præmissis, aliis retrò expectantibus signum, quo in tempore subvenirent. Sed ea res frustra fuit. Comitis quippè Sabugalii, qui tum urbem regebat, sollicitudo cùm omnia ubique explorata, atque attentissimè custodita teneret, jam fraudem præsenserat hostium; intensiùs proptereà ea ipsa nocte duci vigilias jusserat, excubantium numerum duplicem esse, ad buccinæ sonitum, ad campanarum pulsum confluere ad mœnia statim armatos cum militibus cives. Itaque hostium dum oscitantium incuria, ac negligentia freti temerè Castellenses urbis mœnibus appropinquant primò clamore vigilum perturbati, mox tormentorum contortis fulminibus icti, tandem rejecti, atque expectatione delusi Badacocium irriti reverterunt. Alia subinde nec exigui momenti clades ut perinde felices, ac infelices, ne à suo tam citò tenore desistat, mos est fortunæ, repetere ictus, partibus regiis accessit. Arroncium per arma tribus ante annis, ut diximus, Lusitanis ereptum rerum ab Austriaco in Lusitania gestarum bene primitias pro bello posuit; ídque celeriter tunc munitionis inopia sublatum, quia bello inter hostes trahendo opportunissimum videbatur, impensius Joannes muniri jusserat; fraudulento verò consilio, aut ibi fortuitò potiùs evenit, ut ignis injectus bellico pulveri, qui eo tempore multus in arce sepositus erat, mortiferam ubi pestem concepit, ruptísque saxorum claustris evomuit sua vi, suo impetu revolutus, atque retortus everteret funditùs arcem; simul etiam effusum rapidè incendium, cùm hærentia, & contigua quæque munimenta corriperet, cuncta, quæ afflaverat, ingenti ruina, atque strage prosterneret. Sed miserabilior, atque deformior profectò fuit tum præsidii, tum oppidanorum hominum internecio quos flamma

ma peruſſit, aut quos per ignis impulſum rotata deſuper ſaxa partim occiderunt, alios contuderunt, plurimos mutilarunt, quos etiam mortalis animo infixus repentè confecit horror, quibúſque ſubſtratis, & adhuc viventibus animam lapidum moles, & cumulus intercluſit. Jacuit horribilis, altáque ſtrages. Supra duo hominum millia eo dicuntur impetu hauſta, vel graviter læſa. Cæterùm eo tempore armatum ſi fortè ſe Luſitanus tantæ ruinæ celeriter oſtendiſſet factu planè facillimum videbatur, ut boni oppidi acceſſione partas nuper victorias congeminaret. Is tamen ſalubri quodam temperamento ſatis hucuſque quæ adverſus potentiorem, virtute, aut fortuna aſpirante, geſſerat, habens ſalibus tantum jocatus calamitati ejus oppidi alluſit, ſcilicet cùm propter inſignem adeptam de hoſte victoriam tota jam Luſitania gratulabundis, lætíſque paſſim arderet flammis, idémque feſtivus iniquè fulgor ejuſdem regni oppido negaretur, hoc ideò funereis pro lætis torrida ſaxa facibus ſubjeciſſe.

Dum ergo in hunc modum Luſitanus undique exultans, hoſtilis deleti exercitus, Eboræque ſtatim receptæ victoriam duplicem agitabat, alia profectò ſpecies, mentíſque tumultus, ac perturbatio animorum, & quæſtus aulam Catholicam occupaverant, Luſitaniæ nimirum ea tempeſtate recuperandæ jam fractiorem illo ictu cernentem ſpem, graviorique ſenſu doloris affectam, quod ea repentè ſpe decidiſſet, quam ſibi ampliorem res paulò ante bellando geſtæ conflaverant. Auſtriaco præſertim irati, infeſtíque erant aulici ferè omnes quod longè periculoſum, atque inextricabile emenſus cum militibus iter armis Eboram quæſiviſſet, tam captu facilem urbem, quàm brevius amiſſu, & quocumque etiam fortuna inclinaſſet, tanti laboris, periculi, ſumptúſque tanti mercedem nimis exiguam. Magnopere quoque lædere, & lædi Joannes in illa epiſtola viſus eſt, qua luctuoſum prælii exitum, atque exercitus cladem referens Regi ſtomachi plenus, & iracundiæ his verbis initium juveniliter duxit. *Nemo, Rex, ut decebat, in hoc certamine Ducum ſui muneris partes implevit, nec ego quidem*, velut urbano more loquendi uſus adjunxit, *ſiquidem calor, & ſpiritus adhuc his oſſibus hæret, nec profluenti calamitati, ac reliquorum exitio militum, ruinæque reipublicę ultrò me ipſum comitem dederim.* Eo enim celeri, incauto, ac nimiùm acuto ſcribendi ſtylo Joannis in vulgus effuſo, alii vehementer perciti Duces ſtudioſiùs annitebantur in auctorem maledicta rejicere. Quod vitio prætereà, & conſuetudine tritum in omnibus ferè præliis infelicibus accidit, nempè alium in alium, atque in Duces præcipuè deonerare facinoris culpam, aut ſortem, hoc acriores ſermone illo Joannis invidiæ, ac vindictæ ſubjecit aculeos, cùm eadem, quæ duplex ureret Duces offenſionis, defenſioníſque cauſa, eos quoque inflammatiùs in illum urgeret. Acceſſerant etiam veteres obtrectatores Auſtriaci, qui, quem injuria allatrare ſoliti erant, nunc jure mordere non negligebant, & qui in aula promiſcuè deprimere bonos, elevare immeritos ſtudent per fas, atque nefas eſſe cunctos ſimiles ſibi aut infra ſe cupientes, quíque arida manu, hebeti intellectu, at vivida lingua carpere omnia virulenti ſuevere, quibus impares ſunt; eóque tandem populares inſectationes, atque quærelæ in Auſtriacum provectæ ſunt, ut fama, quæ de induſtria illuderet vulgò, ſeu dubia, & incerto, ut fit ſæpè numero, auctore manaverit, in armorum contra Luſitaniam imperium à Rege Joanni ſucceſſorem

cessorem decretum esse. Eo rumore commotus, ac perturbatus Austriacus precatur à Rege, ut sibi ad aulam redire liceret, & coram objecta diluere. Liberiùs, metúque soluto absentes homines lacerari, longinquas vias, longiora mendacia trahere, atque in excelso positos loco omnium avidius patere jaculis. Hoc reiteratis denique precibus impetrat, atque in aulam brevi, ac parabili cultu festinanter evectus in remotam Regiæ partem locuturus cum Rege secedit, ibíque clam sine arbitris ea Patri Joannes exposuit, quæ inter Principes factum de more silentium adhuc obscura reliquit, aulámque diutiùs magni secreti investigatione suspensam. Nihil est tamen adeò retrusum, vel suo pondere sanctum, quod ex scriniolis, conclavibúsque Regum cum tempore minimè prodeat; & quibus in aula viris arcana regia rimari, seu divinare prudentia vel casu, seu fingere vitio quædam habilitas est, tunc à vero non aberrantes protinus effuderunt, in classis nequicquam speratæ defectum, & quæ ex fide promissionis victæ jam Eboræ non affuerat, amissæ post urbis, cæsíque exercitus culpam jure torsisse Joannem. Inde Castrillium Comitem, cui classis parandæ cura commissa à Rege Catholico fuerat, contumeliis, probrísque apud Regem à Joanne proscissum, tanquam is, & cum reipublicæ detrimento inveteratas secum offensiones, & odia ultum improbè iret; His nec temerè sanè addiderunt, Ducem quoque Sangermanensem in eo secreto cum Rege colloquio à Joanne traductum esse, inter alia subjiciente, cujus potissimum ministerio ductúque senioris, ut locorum scientis in acie, in Ebora urbe usus ipse fuisse, bis graviter lapsum ejusdem consilio esse. Rex tamen altiùs, quàm idem Joannes percipere potuit, ne efflueret secretum, latebras mentis obsepiens, affirmanti, quàm abnuenti, rem dum audiret, similior, & velut vacuas ad aures allapsum filii sermonem excepit. Adhæc ut affectatæ, simulatæque fiduciæ illecebris in illa vana, rectè se purgavisse, teneret Joannem sententia, suámque ipse Rex callidiùs occuleret, Joanni quoque præcepit, ut antequam Badacocium ad belli munia rediret, cum sex aliis adscitis, lectísque è Status, Bellíque Senatus consiliariis sibi de bello meliùs gerendo consuleret.

His ita peractis, cùm propter illatam à Lusitanis, acceptámque à Castellensibus cladem, acerbius utrinque animis lacessitis, hi quidem ultionem, illi rerum incrementa requirerent, hyeme ineunte, qua tempestate cessare militiæ labores solent, sollicitius resumpti sunt. Dux Ossunensis apud civitatem Roderici finitimam Lusitaniæ armorum Præfecturam gerebat. Hic non minus animi magnitudine, fastúque nobilitatis, quàm ætatis ardore properus, rapidúsque non virium suarum infirmitate, non temporis inclementia, tum tumore ex fortuna hostis, ut par erat animadverso, plúsque Austriaci æmulatione, quàm copia rerum impulsus propugnaculum ingens extruere propè Almeidam hostium urbem instituit, magnam per hoc allaturus Lusitanis suspicionem, ad ejus propinqui oppidi excidium viam sibi velle munire Ducem. Res quidem asperrimè procedebat, dum simul homines, & munimentum construere, & cum horrida hyeme, & cum hoste simul acerrimo, & sæpè cum turbinibus decertare necesse erat. Ægrotantis per idem tempus in locum Petri Jaquii Magallanii, qui Almeidam, ejúsque provinciæ ambitum gubernabat, Bregantius Alfonsum Urtatum Mendozam suffecerat, intellectóque quid novi tunc hostis in confinibus moliretur, curaret

1664.

curaret Urtatus, jusserat, quomodocumque ac celeriter posset, spes, conatúsque Ossunensis infringi. Joannes autem Austriacus, qui tunc Badacocium ab aula redierat, ubi animo volvit, à Duce Ossunensi susceptum improvidè opus ultricia quamprimùm Lusitana esse arma revocaturum, excitatúmque rursus & circum armorum incendium, ac dilatatum ob loci propinquitatem sui quoque juris, suæque tutelæ addictos corripere terminos posse, tam de suo, quàm de Ossunensis periculo anxius, misit Comitem Boëttum, qui captivi cujusdam mutatione paulò ante solutus ab hoste fuerat, ut cum aliquot equitum turmis custodiæ, ac præsidio Alcantaræ finibus esset, & subsidio Ossunensi à Lusitanis fortassè circa muniminis fabricam appetito. Intereà Ossunensis propugnaculi extructionem, & operarios à tergo habens in loco munito consederat, aderántque tum illi peditum septem circiter millia, equitum supra duo millia, ac totidem ferè instructos ad pugnam, atque in castra receptos è regione milites Lusitanus habebat, spatio tormenti ferè bellici jactus inter stationes oppositas interjecto. Cæterùm Castellensis, cùm nec aleam adire manúsve cum hoste conserere, sed eorum defensionem, qui munimentum struebant primo loco respiceret, re planè pacata, operarum, castrorúmque tutela contentus consilium immotus, ac tutus persequebatur. Idipsum reputans Lusitanus suo tegendo scilicet operi intentum pugnandi copiam non facere hostem, nec secus illi expedire, simul invadere ipsum castrorum præsidiis, ac septis inclusum præcipitis fore consilii, nec minùs periculosi, castra hostium integra præterlabi, ac rectè operas adoriri, cùm terga ita præberet, ut ipsa impunè cederet hostis, tum ædificii præsidiis occasionem, qua Lusitani penè interclusi animósius frontem urgerent, ideóque inutilem sibi moram, hostique opportunam in loco pergere putans, dum munimenti constructio, quæ interturbari debebat, nec poterat, jam sine obice cresceret, his ille argumentis adductus sua statim deserere castra constituit, atque in Castellam populabundus ingressus incendio, cæde, rapinis, interclusione, atque inopia alimenti cogere Castellensem, ut æquo certamen quæreret loco, aut fabricam intermitteret. Itaque Alfonsus Urtatus agmina quædam equitum, qui paucorum contracta dierum, ad alendam in hostico aciem alimenta conveherent, Almeidam immisit. Hos è specula progredi equites cùm Ossunensis aspiceret à reliquo exercitu separatos, continuò castris egressus aggreditur, majorem inde secum equitum partem ducens, atque ea simul auxilia, quæ Austriacus illi pro pugna ineunda contulerat, iísque copiis in tria statim agmina distributis cum hoste certamen intendit. Tunc Lusitanus majori, ac repentè hostium numero circunfusus, primóque impetu penè obrutus, ac statariæ proinde, certæque trahendæ pugnæ diffusus nunc simulare fugam, post regredi, nunc spargi, nunc redigi in orbem, aliàs exterius per latera incurrere, atque ita ille circumeundo, eludendo sæpè irruentem, ac sæpè prementem sustinuit cursus ambagibus hostem, donec cæteri equites cum cohortibus in subsidium à Lusitano Duce, qui sociorum periculum viderat, missi supervenere. Horum accessione in se collectis, ordinatísque quos adhuc metus abjecerat, aut simulata fuga distraxerat, statim ex more directa acies, æquatúmque primum certamen est. At militibus Lusitanis præter recentium adjectum equitum robur, alii

quoque interpositi sclopetarii, alii hastati pedites frontem, & latera muniebant, ita, ut hastæ directæ, ac sæpiùs in illo contortæ tumultu modò inter se colliderent equos, modo equorum præciderent cursum, multos in præceps interdum volverent equites. Acriùs igitur in illa duo, quæ exporrectis cornibus prima simúlque se objecerant Castellensium agmina impetum facientes, intendentésque Lusitani dissolvunt, ac fundunt. Supererat tertium, & jam integrum agmen militum, Castellensium, quod discriminis aleam hactenus non adierat. Hoc tamen primi, & alterius effusa Castellensis agminis fuga, & per socios, per hostes illisi, superante quoque pavore, diffugere connitentis, turbatis ordinibus miscuisset, nisi Hieronymus Garcia, Comésque Boëttus, qui subsidiariis hisce militibus præerant, imperavissent, equestrem sic alam extendi, ut intervalla essent, per quæ fugientibus aditus incorruptis agminibus præberetur. Inter hæc accidit, ut in illo insectantium, elabentiúmque tumultu ablatis jam hostibus signis, arrepto loco, & aliis prædæ, aliis cruoris cupidine implicitis, fortè tunc Lusitanus divelleret ordines, cùm prælio hucusque paratum, & integrum stabat nervosius, ac firmius, quia veteranum erat, tertium Castellæ, quod diximus agmen. Hoc ipsum etiam ita partim locatum in illo situ ob tumulorum objectum erat, ut difficilè cognitu foret hosti, quem hominum numerum tumulorum transversa tegerent. Adhæc ex fuga, & errore palantes, nec longè distracti milites, cùm inscitia viarum incertos eosdem, quò irent, averteret, ac solidum illud suorum militum agmen fortè incideret oculis, eidem sponte se se ad unum salutis effugium adjunxerant. Ubi igitur temerè sparsos, & incompositos hostes, suámque recentem, & adventitio quoque milite auctam conspicit alam Boëttus cohortatus alacriter socios illo impetu, illa vi animi fertur in hostes, ut multò quàm anteà ferociùs renovatum certamen fuerit hinc ordine, & arte belli, temperatóque prudentiæ monitis impetu, simul demendæ ignominiæ Castellensibus causa, illinc majori numero, atque fiducia incumbentibus Lusitanis. Dum latiùs hìc itaque furit, ardétque conflictus, alternáque militum cædes, Joannes Aïala Castellensium equitum turmæ Ductor, qui cum pedestribus copiis, ac nonnullis equitum turmis pro castrorum relictus præsidio erat, ita jubente Ossunensi, cum iis, quas secum habebat, copiarum reliquiis irrumpit in castra propinqua hostium, illa tum imminuta, ac propemodum vacua ratus, majores cùm vires exercitus Lusitanus in pugnam equitum conjecisset; quapropter, aut inde erat ad castrorum tutelam hostem eo conatu Ossunensis evocaturus, aut castra neglecta superaturus. Nec porrò hæc Ossunensem fefellit opinio; nam de castrorum invasione, ac tumultu in primis sollicitus Alfonsus Urtatus Dux Lusitanus, cùm opulenta essent, & capta amplioris victoriæ strepitum edidissent, dum in vulnera, & cædes avidiùs hinc inde milites ruunt, cænóque, ac sudore permistus latè ubique manabat sanguis, aliis ferro cæsis, multis equorum impetu obtritis, & dum adhuc ambiguum certamen pendebat, ad castra tuenda conversus remittere ardorem, laxare pugnam, ac sensim composito gradu retrocedere cæpit. Paulatim inde cedentem noluit premere Ossunæ Dux tum aliquid lassis, languidísque militibus timens, tum fortunæ

vicissitu

vicissitudines, quæ primò adversa, mox ferè prospera, cùm etiam afflaret, minitabunda quoque suis conversionibus apparebat. In hunc modum equestre diremptum certamen est; ex quo singularis quidem audaciæ laudem, vitæque contemptus retulit Ossunensis, nec minùs profectò Hieronymo Ganiæ, Comitíque Boëtto, qui auxiliarias Austriaci copias regebant, commendationis, ac meriti accessit, arte scilicet elusisse, sustinuisse constantia, penè virtute vicisse hostem, omninò illi extorta de manibus palma. Pari propè cæde utrinque promiscuè ad octingentos equites cæsi, longe minor peditum numerus, sed fortiores ex Lusitanis, multi præterea capti, inter quos & Legatus equitum Lusitanus, qui custodibus pretio corruptis statim elapsus est. Hujus certaminis finis, quæ in castris nuper exarserat, illicò pugnam avertit, neutris, jam omnibus fractis, ac fessis, variáque fortuna jactatis, in tanto discrimine expediente, retentare conflictum. Cæterùm Ossunensis belli causa, ac terrore non intermisso viris, armísque succinctus ad propugnaculum desudabat, ibi tria minora propugnacula adjecta, simul fossa, & criptæ, tectíque meatus, sed immodico sumptu, ac labore protracta, cùm his temporibus turbines, cœlíque imbres, aquarúmque ex prono collium, atque humido solo collecta fluenta persæpè coagmentatam, recentémque materiam lacerarent, ac solverent, & reficere crebriùs necesse erat, quodvis aquarum, cœlíque tempestas divulserat. Asperæ factu rei spes quoque asperior accesserat. Procul enim à Castellæ commercio, & inter ungulas hostium eo propugnaculo sito, inde vis, inde insidiæ, ac semper infesta propinquitas imminebat. Idcircò sæpè vi aperta, ac repentè, sæpè furtim opifices disturbabant, & operas evertebant. Interim Ducis Ossunæ uxor specie, juventa genere mulier insignis virum visendi gratia, atque illa opera inspiciendi, quæ ad sui nominis monumentum, & gloriam tunc constituere Dux videbatur, amplissima pompa, & comitatus ornatu ad exercitum venit. Excepta ibi fœmina Princeps est ingenti acclamatione plausúque totius exercitus Castellensis, qui suos inter ordines dimicantis more compositus quâ nitorem, & elegantiam armorum, ac sedulò compta, explicatáque signa ostentabat, qua turbarum, timpanorúmque concentum eliciebat. Comediæ subinde inter milites actæ, & musicorum greges adjecti, & lautiora convivia passim extructa, adeò, ut animi, aurium, & gulæ supra modum cumulatis illecebris, ille bellicus apparatus jam in popinas, & ludicram scenam conversus eo usque militaria officia transverterit, ut altioris quoque virtutis, ac meliori exercitos diciplina emollire, atque enervare milites potuisset. Audit hæc apud Almeidam Dux Lusitanus; miratur mulierum turbas militibus mistas, & comessabundum, ac planè mollem inter ludos, & jocos incedere Castellensem; intelligit etiam, quàm factu facillimum foret, temulentia animíque lascivia fluentem conficere, aut tundere saltem hostem. Occasionem tamen agendæ rei fortuita res quædam corrupit. Nam Petrus Magallanius nondum per id temporis erat gravi corporis ægritudine explicitus; aberat tunc Urtatus, qui vices ejus impleverat, & Petrus nec molesta valetudine omninò, necdum viribus recreatus in ipsa meditatione, & consilio obeundi necne sui muneris militaris pendebat animi, ipsius scilicet corporis infirmitate cum a te-

rius vigore Ducis, & suorum collata militum disciplina, cum illorum intemperantia, posset-ne bonus, sed Duce imbecillo miles, effœminato, sed cum integro Duce, in bello militi prævalere. Occasione igitur prætermissa, nobilis mulier post paucorum dierum in campo moram ad Civitatem Roderici reversa est, quò & Dux Ossunensis paulò post abiit, propugnaculo jam perfecto, ejúsque cum egregio præsidio tuendi Gregorio Tapiæ tormentorum Præfecto commissa cura.

Intereà cum ea animorum commotione, & nocendi, prædandíque cupidine passim obstreperent arma, tumultuarius quidam apud Jeresium, & causa prædarum inchoatus fortè conflictus truciorem, quàm initio ex re credebatur, eventum sortitus est. Lusitanus è Serpæ Moræque finibus multis cum equitum turmis populabundus egressurus urere cæpit, atque vastare finitimos agros, ingentémque armentorum abducere prædam illo furore, illo impetu belli non pecori, non arbustis, non hominibus parcens, cædibus, igne, rapinis latè cuncta permista erant. Præsidebat hac tempestate Jeresio Petrus de Rota, ejúsque militari quoque præsidio bina tum aderant equitum agmina aliud Hispanum, Italum aliud, huic Dominico Olæa, illi Petro Fonresio imposito, una atque plenior ibidem Hispanica legio erat, quam idem Tribunus, & oppidi Præses Petrus de Rota curabat. Hic tum prædabundos cùm esset intuitus latéque exultantes per agros discurrere hostes, has quas secum in oppido habebat dispositas copias illos per arma contusum, ac prædas simul ereptum celeriter mittit. Qui, ut jussi erant, properè euntes hostibus obviam propè dum eos assequuntur, se séque alacriter ad pugnam expediunt, tunc Lusitanus à tergo seposita præda, ordine firmus, ac stabilis, multóque viribus fortior, & constipatior, quàm adversarius incurrens Castellensem primo penè impetu obruit, paucísque primo prostratis incursu, cæteris fuga saluti fuit. Eques igitur ita fractus, pedes, quia seriùs perrexerat, nec equestri certamini affuerat, res ubi perditas vidit, illibatus, & integer rediit. Hinc Lusitanus rapti commeatus abundè, atque opima pecoris præda congesta Lusitaniam repetere cœpit modico tamen gradu, & fortuita rerúmque improvisa despiciens velut parta victoria tutus, & rapinarum etiam impedimentis, & onere implicitus. Lentè sic incedentem nox in utriusque regni limite oppressit. Itaque tracto ipse certamine, viæque languore planè lassatus, ac somno deditus in tuguria partim agrestia, partim in sarcinas procubuerat, ingens in medio quæ erepta Castellensibus fuerat, coacervata præda surgebat. Hoc Petrus de Rota cùm per exploratores edoctus esset, illuc advolare confestim equites jussit, hostémque, ut verisimile fore putabat sopitum, vel oscitanter agentem, vel incautè fortè diffusum per vim, aut insidias circumvenire. Equites statim ab Jeresio proficiscuntur, cursum quàm maximè accelerant, brevíque Lusitanos inveniunt sine ullo ordine, sine excubiis, hinc, & inde promiscuè stratos, arctioríque plerosque sopore complexos, humíque fusos, simul arma, equos, armenta, plaustra jacentia, prædarum cumulos, passim omnia soluta, atque omninò neglecta vident. Itaque Olæa, Fontesiúsque Duces descendere ab equis, extemplò milites jubent, ipsósque gladiis armatos, & ignibus ruere fidenter in hostem, & primùm longè, latéque conjectus, & sicca, aridáque mapaliorum illa materia,

materia, ſtramentíſque innutritus, ac vento afflatus ignis affulſit; eo deinde excitatus fragore, vel ignis ardore hoſtis, & hinc ferro, inde flamma, & cuneis hominum interſeptus, tum ſomno torpidus, ac ferè ſenſibus alienatus, priuſquam vires, mentémque colligeret, magna ex parte conciſus, ſive peruſtus eſt, nonnullis cum interitu ſomnus perpetuatur, alii incompoſiti, ac trepidi errantes, dum ſe conjungere ſociis, conglobatíque vires intendere quærunt, in via ipſa præciſi gladiis excipiuntur; pauci tamen eo temporis intervallo contracti, condenſatíque Caſtellenſibus obſtitere, quibus quò minor erat ſalutis ſpes, & lucis uſuræ cura, eò fortior valebat animus, atque intenſior collata vigebat pro pugna vis. Ergo dum hi deſperati, & furore quaſi correpti coëunt, occurrunt ſeſéque more cæcorum in arma infeſta projiciunt, plúſque alieni hauriunt, quàm proprii cruoris effundunt à Caſtellenſibus tandem, qui cætera ſtraverant circunfuſi ferè omnes, ſed minimè inulti, in veſtigio peremptì ſunt; multis ex parte Caſtellæ in hoc extremo, obſtinatóque congreſſu cæſis, pluribus ſauciis, inter quos & Dux Oſæa brachio graviter ictus eo ipſo perpetuò captus in poſterum vixit; præda in totum recepta, ſummóque omnium gaudio Jereſium tranſlata, nec poſteà Dominis reſtituta, ad alias ab aliis prædatorum manus tranſmiſſa eſt.

Sub idem ferè tempus Dux Sangermani commeatum à Rege petiit acceſſurus ad aulam, ut eas ibi præſens criminationes excuteret, quæ ei per injuriam ab æmulis fuerant ob cladem Canaliam afflictæ. Increbuerat hæc ſupra modum in aula contra inſontem hominem inſectatio, námque Duci ad calumnias, & contumelias præter virtutem, claríque nominis gloriam ſemper livori, & invidiæ tanquam fati lege inhærentem, acceſſerat quoque eſſe eum externum & Italum ideóque æmulatione perſonæ, gentíſque tanquam ex duplici capite ſpargebat virus invidia. Super hæc paulò ante Auſtriacus de cauſa Canaliæ cladis cùm ſe apud Regem purgare laboraviſſet, facti ejus invidiam, & maculam ſubdolè trajeciſſe, quemadmodum ſupra tetigimus, dicitur in Ducem Sangermanenſem, quippè qui ſenior erat, primúmque militiæ munus poſt Auſtriacum adminiſtrabat. Idcircò manante ſubinde ſecreto, aptiúſque in affectos jam animos illabente, per fora, per circulos, in angulis Regiæ multi maledico dente carpere Ducem, alii ſubreptam ab illo pecuniam, alii ob ejuſdem invidioſum, ulceratúmque nimis animum in Joannem, quidam etiam ignavia, & præ timido, & pluſquam ſatis cauto, atque improſperò ejus ingenio truculentam cladem acceptam eſſe jactare. Fuere prætereà altioris homines notæ, ut nihil inauſum, intentatúmque, ſe ſatis ut expleat, præterit æmulatio, qui Regi quotidie aſſuetos mimos aulicos ſubornarent, ut odio per artem diſſimulato argutis coram Rege dicteriis traducerent Ducem Sangermanenſem, quorum quidem in aula morſui, ut facetiarum, & ſalium melle reſperſo, & tanquam ex latebris inceſſentium cum gratia, & impunitas ineſt, tum acrimonia. Tot æmulos, tot ſimul invidos oppreſſurus ad aulam ſe confert Sangermanenſis: Regi Catholico ibi, primíſque regni proceribus aperit, nec Eboram quidem ſuo conſilio petitam eſſe, nec ſe aſſentiente, prælium cum hoſte commiſſum, totiúſque rei geſtæ ſeriem, ſi ejus ſententia valeret, retexendam fuiſſe; clades verò cum accidiſſet, ſe tunc abfuiſſe, ſitum, jam nocte appetente,

castrorum ab eodem Joanne parare jussum. Itaque se neque imprudenter gerendæ rei, ut dissuasorem ejusdem, neque improsperè gestæ, ut absentem insimulari meritò posse; & ex officio rem dissuasisse, & ex præcepto abfuisse. Hæc, & similia quo jure administris Regique Catholico sua ipse tunc esset defensione purgatus allegabat Sangermanensis. Cùm tamen ut plurimùm ubi res infeliciter accidit contra insontes, omnísque labis expertes, ira, vel metu affectibus conturbatis, calumnia quoque livórque valeant, tum more suo detractores, quos rectè lædere nequeunt, injuriis fortunæ soleant, aut alienis criminibus onerare, simul in tanta clade, ut mortalium opinioni, & populi quæstubus satisfieret cùm aliquod caput quanquam innoxium more Principum esset invidiæ publicæ devovendum, res tandem à verbis longe diversas, etsi vehementer in causam incumberet, Sangermanensis retulit à ministris; in speciem enim & lenociniis, aucupióque verborum argumenta defensionis ejus admissa, & magnificè ad pompam in aula honoratus, cultúsque est, sed planè re ipsa ille militiæ munere devolutus, atque arma in Lusitaniam resumere vetitus est. Scilicet hoc tantæ cladis sarcire ruinam, hoc expungere dedecus fuit, perinde quasi magis privato, quàm Regi, aut causæ publicæ officeret in tam aspero bello tam perito carere Duce.

Per eosdem dies Alexander Farnesius Ducis Parmensis frater, ut Regi Catholico in Lusitano bello serviret ab Italia Mantuam Carpetanam advenit. Is à Rege honorificè exceptus, permisśúsque capite operto Hispanorum cum honore magnatum coram Rege consistere, & alloqui, urbanitatis deinde, & vocalis tituli gratia in illorum offensiones. Hispanis quippè summatibus, qui æquale auctoritatis fastigium cum Principibus Italis, Germanísque Imperii, generísque tumore potiùs, quàm jure ipso affectantes tum ipsos Principes Italos, tum eorum maximos natu liberos Celsitudinis nomine dicere, aut scribere dedignantur, duriùs profectò erat cæteros filios extra sortem dominii genitos, ut Alexander erat, hoc alto titulo commendare. Igitur Alexander cùm nondum novi tituli consuetudo, ac desuetudo veteris insolentiam, ut paulò post accidit, ejus auribus mitigasset, nec tunc de suo jure, aut decore decedere, nec ideò se invisum vellet Hispanis, quos foret subinde meritorum suorum arbitros habiturus, postremò delegit admodum paucis, hísque maximè externis familiariter uti, & quos otii, aut solitudinis levamentum, aut negotii necessitas postulasset. Hoc ita composito, mox idem Farnesius consilium adventus sui palam exposuit Catholico Regi, flagitavítque ut in exercitu, qui Lusitaniæ minitabatur, quoniam per id temporis occupata clariora erant militiæ munia, neque decebat, tantæ amplitudinis Principem honore, atque insignibus vacuum gregario militi commisceri, externi equitatus magister renunciaretur. Rex nihil ob viri nobilitatem, rarúmque militaris servitii in simili Principe exemplum à consueto more deflectens porrectum à Farnesio libellum ad Status Senatum confestim misit, ut illum videret, atque discuteret. Senatus decreto Regis accepto summa pro causa altercatione interposita rem illam exagitavit. Multi enim ex illo ordine referebant. “Cardinali Henrico Lusitaniæ Rege demortuo, cùm ea per Europam celebris disceptatio tam ingenia Doctorum, quàm spes, & curas Principum acuisset, quisnam ex turba competitorum

„ torum orbo eo tempore regno esset „ legitimè successurus, Bononienses, „ ac Perusinos jurisconsultos pro Parmæ Principe censuisse, ut jura matris repræsentante, Mariæ scilicet „ Portugalliæ Odoardi Portugallii filiæ, ac sororis quondam Bregantiæ „ Ducis, imò versari Farnesium, in „ gradu, ac respectu superiori, cùm hic „ à grandiori natu Maria, Bregantius „ verò à minori filia Odoardi originem ducat, & jura regnandi. Hujus quidem propaginis germen Alexandrum esse Farnesium eadem videlicet jura, eadem legis suffragia, „ eadem visceribus insita vota, ejusdem familiæ pignora secum ferentem in Lusitaniam. Quapropter, „ seu quodam afflatu, impetúque semper inquietæ, ambitiosæque naturæ, „ seu verecundiæ quodam colore, & „ criminis fuco, ne abjecti se spiritus „ ille, néve degenerem probet, jure in „ dubium vocari posse, utrum sibi ipse malit pro jure explicito regnum, „ aut cùm hoc ipsi inaccessibile sit, an „ id ipsum consanguineo Bregantio „ malit, quàm alienigenæ cedere. „ Suspicionem per se validam esse haustam ex fonte naturæ, periculum duplex occurrere, cúmque adeò variè, „ & incertè, & fortuitis, insperatísque „ intercurrẽtibus rebus volvatur omninò bellum, tótque involucris simulationum obductum humanum lateat ingenium, quid non incidere „ causam posse, qua Princeps eodem „ à Rege sibi commisso equitatu pro „ se, vel Bregantio, & contra Regem, „ si ita vellet abuti posset? Fingere sibi pericula, creare quoque suspiciones, ut quàm longè prospiciant, fas „ bene consulentibus esse, hîc autem „ ultrò se offerre ex fortunæ nempè ludibriis ex memoria rerum actarum, „ ex humana ipsa indole profluentia, „ hísque ire obviam, & antevertere causas, è republica esse. Nec esse “ tantopere rationem habendam speciei virtutis, ac morum, quæ niteret “ in Alexandro, suavísque coloris, vultúsque, ac frontis hilaritatis, quanquam hæc sæpè ad morum effigiem “ natura componat, ut prorsus oblivio Politicum illud documentum “ abstulerit, nullam esse illi credendam “ reipublicæ partem, pro cujus fide, “ atque officio exigendo, in ipso utilitas cum honesto, aut res privata “ cum publica pugnet. Ebullire profectò in mortalium pectore sanguinem, at pro remotis minùs, quàm “ pro se, suísque gentilibus incalescere. Morum candorem aut fuco plerumque liniri, aut temporibus immutari; & pulchrè sentire, aut sperare de optimo viro æquitatis poscere jus, sed extemæ stultitiæ esse illi “ ipsi, quando aliter res non cogat, “ cùm rationabili metu, ac periculo “ fidere. Hæc consultò in Status Senatu à senioribus jacta sua tamen auctoritate, ac facundia disjecit Turrianæ Medinæ Dux, quia is Alexandro erat per utrique communem Aldobrandinam familiam affinitate, atque amicitia conjunctus. Dixit enim Alexandrum Farnesium alterius censuræ, & “ imperio subjectum equitatus externi “ curam, cùm Rex ita jussisset, gesturum esse. Hos equites Germanos, “ vel Italos esse, ipsique Farnesio prorsus ignotos, nec ullo ipsi vel spei, “ vel præsentis utilitatis, vel meriti “ vinculo obstrictos; non illi prætereà “ clientes, non pecunias, non vires, “ non rerum ibi suppetere copiam, “ quibus, & si malè animatus in Regem esset, quod asserere nefas est, “ audere, aut moliri quidquam per “ vim, & insidias pro se, vel Bregantio propinquo liceret. Quod si ex “ distantibus adeò causis eruere consilia, ac dilatare argumenta fas esset, “

„ tetrásque terroris imagines ex vanis „ phantasmatibus ducere, vero quidem similius ratiocinantibus esse, „ per hoc Farnesio collatum militiæ „ munus plus Lusitanis creari periculi, „ plus suspicionis intendi, cùm vir illis „ armatus opponeretur meliori, quàm „ Bregantius subsidio juris in regni lite, ac certamine constitutus, quique novas suscitare discordias, novásque inducere partes in eodem „ regno jam suis fluctibus agitato haud difficilè potuisset, sicuti pari quoque „ consilio impulsum mentio in hunc „ ordinem quondam illata esset. Vocandam in Hispaniam egentem, vagámque per Orbem Antonii Portugallii progeniem, quæ jus jactabat „ in Lusitaniam, eámque ornandam, „ atque extollendam, signísque & auspiciis Catholici Regis in Bregantium armandam esse. Satis hæc utique dicta videri ad contrariam labefactandam sententiam. Cæterùm & „ si in tanto splendore virtutum, quæ „ hunc juvenem exornarent, inclytísque Farnesiæ familiæ meritis, constantíque semper perspecta in Regem Catholicum fide tanta quodammodo hærere suspicio posset, „ nonne æquè, vel ampliùs fortasse „ foret periculosum cum contumelia „ repulsæ, indignatúmque & inanem „ dimittere Principem tot in Italia „ clientelis, tot opibus nixum? quo „ planè tempore allicere maximè juvet, nec ut anteà, nec parum peccatum esset, diffidentiæ, contemptúsque argumentis exteros Principes „ alienare, cùm suis ita nervis, ac viribus destituta nunc Hispana res jaceat, ut sine firmis amicorum præsidiis, ac studiis ampliùs consistere „ minimè queat. Hoc suffragium, sed ornatiùs ac fusiùs à Turrianæ Medinæ Duce prolatum belli quæsitum à Rege pro Principe munus extorsit, ísque mox Badacocium profectus pro primo rudimento militiæ externi equitatus Præfecturam suscepit.

Inter hæc Lusitanus Vere jam redeunte cum quindecim peditum millibus, quatuor ferè equitibus mille Cantagnedæ Comite Duce ab Estremotio digreditur. Illo exercitu, illo Duce cùm jam fractæ, abjectæque Castellæ opes tam inferendæ, quàm vi propulsandæ parum utiles censerentur, rumor apud hostes increbuit tentaturum pro viribus Lusitanum recipere Olivençam, aut Jurumeniam anno præterito amissam, aut similes regni arces arripere Castellensibus, priusquam ex maxima accepta clade reficere vires, aut colligere possent animos; alius tamen armorum sensus, alia consilii ratio non ex afflatu fortunæ tumens, sed mediocritate sanè contractior, atque in secundis propè timida rebus Lusitanum afficiebat; quamvis enim in acie, inter gladios quasi contemnere Castellensem, & confidenter in illum incurrere videretur, illum tamen ante conflictum reformidabat, tot nempè thesauris, tot regnis Catholici Regis occurrentibus oculis, nec porrò deesse potentiam æmulo, nec fortunæ vicissitudines, eò magis suspectæ, quo derepentè magis propitiæ. Igitur cunctabundus, ac lentè vincere Lusitanus, nec superbè lacessere Castellensem intentus Valentiam Alcantaræ tandem hoc exercitu petere statuit, natura quidem munitum oppidum, sed nullo satis regulari, novóque munimento vallatum, quo in potestatem fortè redacto tutiora deinde sibi adjacentia, si cecidissent, ac finitima forent. Hoc consilio ab Estremotio Lusitanus egressus exercitus diebus aliquot primùm Caïæ circa pontem Badacocio oppositus substitit, illinc instructa, variísque conversa flexibus acie velut provocans ad conflictum

ctum, atque expectatione propositi ancipitem, trepidúmque intra septa murorum continens hostem. Joannes eo tempore Austriacus quanquam equitibus abundabat, peditibus tamen, ac reliquo belli apparatu, quæ præterita clades absumpserat, indigebat. Proinde cùm integrum ipsi non esset plena, & justa cum acie procedere hostibus obviam, quod unum reliquum erat inopia rerum adstricto quæ propiora periculo circumjacebant oppida impensiùs muniri jusserat, quibusdam secum retentis velitaribus copiis, quas, quò opportunitas ferret, pro subsidiis emitteret. Viso tum ergo repentè hoste Joannes occurrere illi equitatum confestim jussit, simul defendere agros verno scilicet tempore fœtu segetum pingues, & per tumultuaria sæpè interjecta certamina cautè contra annitentem, & vagum eludere hostem, justo prælio abstinere. Verumtamen Lusitanus cùm ex Caïæ ponte profectus esset, adversus Valentiam, ut anteà deliberaverat, cum exercitu flexit. In hujus oppidi aspectu constitit, tentoria tetendit, atque protinùs rem aggressuros in loca opportuna distribuit milites. Interrupto, ac fragoso jacet oppidum loco, rapidóque torrente foris alluitur, ex parte ejus Septentrionali vasta planities procumbit; carebat illud, ut dictum est artificioso, novóque munimine belli; agger tamen, & fossa, aliæque raptim munitiones adjectæ cum naturalis additamento situs obsidione quidem diuturnum, nec adeò expugnatu facilè oppidum faciebant. Erat ejusdem oppidi Gubernator Fabritius Rosseus Italus vetus, acris ingenii magníque pectoris miles, aderant alii quoque Tribuni militares Hispani, quos citra execrabilem militum morem in loci defensione concordes, nec vanis tituli, aut juris nominibus diffidentes, quæ perdere sæpiùs negotia Principis valent, per arma timor hostilis, animi temperantia, & erga Regem obsequium tenuit. Huc porrò cum omnibus copiis Cantagnedæ Comes appulsus, Valentiam ubi ipse videt propter duritiem asperi situs imperviam ægrè quati cuniculis posse, nec satis etiam per cæcos irrumpentium militum impetus ex propinquo agitari, cùm egregiæ intus essent Italorum cohortes, quorum exemplo virtutis Castellenses cum militibus oppidani magis erecti, afflatíque cruentas simul interdum Lusitanis impressiones intulerant, indefessum præterea illorum Ducum laborem, & præsentem ubique animi audaciam deprecandi laboris veniam, metúmque ad omnia tentanda militibus sustulisse, pergere ex eo cunctabundus, & opere cautus Lusitanus instituit pro rerum peritia ratus tantus ardor, ac tanta ferocitas hostis, quando illi, ut credebat, nec prompta subsidia, nec, unde illa extunderet, esset, brevi fore, ut se ipsa, bellíque munitionem consumerent. Igitur Lusitanus Divi Francisci situm extra urbem cœnobium, ac planè desertum facilè capit, ibíque adversus oppidum quia intra jactum tormenti erat, tormentariam sedem constituit, mox alii passim idoneis in locis tormentarii suggestus erecti sunt, itinera undique infesta, & viæ commeatibus interclusæ, omnísque hostilis vis, conatúsque in vallorum, quæ obversabantur, confractionem, mœniúmque ruinas intendebatur. Pugnabat tamen in Lusitanos inæqualitas, loci & crepidinum oppositio, & constantia, virtúsque propugnatorum, repellentium ibi non minùs, quàm vim inferentium conatus invalescebat; soli ferè palmaris occupatus quicumque locus largo cruore, cædibúsque constabat, quos enim temeritas aliquando proximè hostem mœnia, seu valla

tuentem

tuentem impulerat, iidem armis idoneis, aut jactis ignibus hauriebantur. Austriacus intereà postquam Valentiæ ab arctiori obsidione periculum intellexit, eò citò ad opem ferendam contendere jussit Didacum Corream equitatus Gubernatorem, prope omnibus, quos habebat, equitibus sumptis; secreta verò mandata erant, ut subsidii proximi facta spe circunsessis adderet animos, ídque, si per tempora licuisset alacriter introduceret. Equestres inter has turmas cum externi equitatus parte Alexander Farnesius agebat, qui cùm Didaci Correæ velut sibi in officio, atque militiæ gradu postpositi, imperio subjici recusaret, moderatiùs propterea duxit, ab ea se expeditione abstinere, quàm jurgia, ac dissidia inter socios tempore iniquo excitare. Hac ita sublata inter Duces contentione, alia deinde acriórque de ordine, & loco altercatio inter ipsos Hispanos, & Italos equites incidit, singulos primos militaris incessus ordines ambientes, & clamore, atque strepitu postulantes. Ducis tandem interposito arbitrio pacificè convenire, ut alternatim viam incuntes modò primam, modò secundam alam tenerent. Ita igitur Castellæ equitatus cùm ante Valentiæ, Lusitaníque exercitus oculos constitisset, consultum est inter Duces, utrùm, & qua ratione conduceret in ultimo laboranti, & jam propè labenti succurrere oppido. Hujus omissio detrimento sibi, ac dedecori videbatur, suppetiæ equitatui perdendo fore, cùm enim Castellæ equitatus nudus omninò peditibus esset, is oppositus Lusitano hinc equite, inde pedite ac longè utrinque majori numero instructo, velut pecora hostibus trucidandus objectaretur; nonnulli tamen eorum pertinaciter contendebant, ut milites bini singulis equis impositi numero omnes prorsus bis mille prima luce adhuc dubia ad aggeres hostis accederent, pugnáque tumultuaria partim equestri, partim pedestri quam si daret occasio, desilientes adjecti equitibus milites præstitissent, per re ipsa improvisa perculsos, ac trepidos hostes in Valentiam irrumperent. Verisimile quippè esset, luce incerta, cura, metúque vacuos, simul equitum strepitum, peditúmque clamorem, atque tumultum, ac primam effusam scloporum procellam Lusitanos accipientes judicio fortassè falsos, quod in ipsos repentè exercitus totus incubuisset, eousque turbari, atque distrahi, ut ea trepidatio, hominúmque tumultus liberum aperiret subsidiariis militibus aditum. Res quidem civiles circunspectione, mora, solertia; militares celeritate, atque audacia, promptísque consiliis meliùs utplurimùm expediri, talíque belli commento Condæo Principi quondam uso arrisisse quoque fortunam in obsidio Cameracensi.

At Didacus Correa, qui nihil profectò casui, aut fortunæ volebat res inter ancipites, & extrema quoque pericula datum, ut nimis duram, & insolentem hanc sententiam repudiavit. Itaque ad vanam duntaxat terroris imaginem circa hostis vallum equitatum appellere jussit, contra, atque frustra annitente Joanne Rivera equitum Commissario, qui ita equites spargi, & per industriam collocari censebat, ut neque numerum, neque eos enervatos peditibus esse tam clarè ex propinquo dispicere posset hostis, & ex adverso Didaco referente, quò propiùs visa ab oppido auxilia, eò magis in fide laborísque constantia oppidanos confirmatura. Proinde usque ad aggerem hostium totam explicuit equitũ aciem, nimirum instabilem, trepidam non munimento sibi, non sociis subsidio futuram. Dux Lusitanus ubi primùm in se venientes procul aspicit hostes, illos

illos viribus integros, atque ad ſubſidia ferenda paratos accedere putans, ſeu prima formidine, ſeu nimia ad certamen ſe comparandi celeritate commotus totas extemplò permiſcuit omninò ſollicitus copias; inde avulſa ſtatim tentoria, & fluctuantia conſpecta ſigna, & armorum confuſio, & perturbatio hominum, equorúmque in ſuis ſe ordinibus implicantium expectare, an occurrere hoſti; arma an ſententias priùs opus eſſet ea tempeſtate tractare diverſi agitabant, cùm re ipſa improviſa, qui hoſtium conſilia exploraret, adhuc ſuſpenſa pendebant mandata Ducis. Interim modico gradu Caſtellenſis accedit, intuitúſque tunc Luſitanus rara agmina equitum, nec ea ſuffulta peditibus, non lacertorum vim, non animorum alacritatem ſprevit adventum hoſtium, oppidóque premendo intentus ejuſdem ruinarum, ac multiformis ſociorum interitus dudum Caſtellenſes equites ſpectatores, ac teſtes habuit. A meridie uſque ad ſolis occaſum ante oculos hoſtium in oppidum vim intendentium otioſus, ac deſes eques Caſtellæ jacuit; irritus poſteà gradúque compoſitus ſenſim recedere cæpit. Jámque extra hoſtis proſpectum erant noctíſque tenebræ circunfuſæ equitibus iter impediebant; curare tunc milites corpora Didacus jubet, Comitémque Boëttum uno cum equitum agmine mittit, ut de via æſtúque militibus feſſis alimenta conquireret. Dimiſſo Boëtto, magna humo repentè excitata pulveris vis, ventorum impetu elata, ac longè, latéque diffuſa, ſimul luce tunc intermortua, quæ res eſſet, diſcretu difficilis, inanem incuſſit Caſtellenſibus metum perinde quaſi cum eis pugnaturus pulverulentus, ac citus jam Luſitanus appropinquaret, addidítque pavorem, quod id temporis fortè ad alimoniæ prædas abeſſet inſignis equitum nervus, ſublatíque pulveris orbe, & circumjacta caligine jam ſe circumventos arbitrabantur. Cùm ergo tam ſibi modò inæqualis, ſi verè pugnandum eſſet ea futura pugna fuiſſet, perterriti equites ſtatim per colles fugam arripiunt eo terrore, ac tumultu, ea animorum perturbatione jactati, ut paſſim errantes, ac etiam ſarcinas evolventes, haud parvi negotii Didaco fuerit, cognito errore, diſcuſſo metu, colligere milites. Paulò poſt præda congeſta, & commeatibus gravis redit ad caſtra Boëttus, ea planè deſerta videt, ſimul undique fuſas, & humi incompoſitas ſarcinarum reliquias eſſe. Hinc fugæ veſtigia deprehendit, & quid ſubitæ rei mirabundus ſtrenuos tot equites conſternaſſet, & per totam idcirco noctem incerto itinere tortus & vagus diluculo tandem nactus eſt ſocios, qui fuga provecti ultra tumulos caſtra poſuerant; inde ſimul inanes Badacocium regrediuntur. Sic ſpes ſubſidiorum effluxit; Valentia pertinaciter oppugnatur. Nam Cantagnedæ Comes Dux Luſitanus in mœnium ruinas, & labes enixiùs incumbens, ubi eas acervorum cumulis undique ſtratas, atque acceſſui militibus proximas cernit, tunc monet Gubernatorem, ut deditionem in tempore faceret, cùm ſpes jam nulla ſalutis ab externis eſſet auxiliis, interna quotidiè fluerent, & ex omni parte quaſſari, ac fatiſcere mœnia videret. Oppidi Gubernator, qui temporis tantummodo moras per ambages redimere ſatagebat, ſi obſcura, atque improviſa fortaſsè ſubſidii ſpes ex uſu temporis, ex fortunæ converſione, ex repentinis belli caſibus affulſiſſet, negotium in ſpeciem admittit, at eas ſuperbas, aſperáſque, ut tunc temporis ſuperanti Luſitano conditiones propoſuit, ut hic ipſas & ſuorum, & hoſtium fortunæ longè diſſimiles arbitratus cum ludibrio, ſtomachóque rejecerit. Validiorem idcircò cumula-

tas

tas per humi ruinas, & armorum, & corporum stragem impressionem in oppidum fieri præcepit. Ita vis geminatur, propiúsque conatus intenditur. Ea verò tam strenuè, tam constanter hostilis excepta vis à defensoribus est, ut militari omninò posita disciplina, & rerum ordine spreto, omnia temeritas ibi, omnia ferocia, casúsque agitaret; nam Italorum plerique murorum ambitum prætervecti, ipsásque ruinas temerè subeuntes, aut murorum hiatibus insidentes, cùm pro gradu locus instabilis, atque insidentibus lubricus esset; tunc ex ruinoso magis pendentes, quàm stantes, alii genu, quidam altero pede nixi assilientes turmatim hostes præcipitabant, atque cædebant, iisdem plerunque super eos, quos oppressere collapsis, ac mutua cæde consumptis. Rosseus præsertim oppidi Gubernator inter omnes insignis, ac nihil minùs in illo animi, ac pugnæ ardore quàm de salute sollicitus per ruinas, per muros, inter cuspides, inter pilas præliando, hortandóque adeò ferox, ac rapidus ferebatur, multa quoque rorantia in corpore vulnera spernens, ut pudor cæteros oneraret, ne proprii sanguinis parcus quisquam militum videretur, cùm tam prodigus esset Dux. Sic post multam illatam utrinque stragem, nec animos minùs quàm vires obstinato certamine attritas, cùm desperatam rem esse cerneret Lusitanus, cruorémque sterilem fundi, signum receptui dedit, suóque periculo jam edoctus illo, aut illi simili impetu ægrè oppidum capi ob defensorum virtutem posse, per vias obliquas, & obsidionales accessus paulatim deinde oppugnationem institui jussit. Quæ cùm assiduo labore, ac tempore tererentur, ac leviorum interea momenta certaminum utrosque sæpè committerent, carperéntque, municipes denique militésque quos adhuc alacritas, & animi vigor inter pericula non defecerat, nitrati pulveris, bellíque munitio defecit, ea modica tamen quæ crebris incursibus superfuerat, parciùs, & cautè dividebatur, ne extremam certámque perniciem, quæ breviùs afflictis instaret, animadverteret hostis. Inter hæc cùm ad cæsorum corpora, ut mos est, tumulanda, unius diei convenissent induciæ, hujus facultate colloquii Lusitanus appositè usus verba nonnulla de compositione, & concordia velut obiter jecit, hanc, nisi labefactatis omninò rebus, admitteretur, præter morem honestam, & amplam Castellensi futuram pollicitus. Rosseus oppidi Præses, qui per id tempus hostis errore, atque inscitia, quæ nec poterat esse diuturna, simul arte, ac solertia quæ cum tempore quoque fallunt, in ultimis rerum constitutis angustiis, jam conclamata defensione, in horas singulas periturus cum animi angore se sustentabat, cùm Lusitanum audisset, animo quidem, ac mente lætus, sed in fronte difficilis, asper hærere primo indignari, execrari, propositam rem; non corporis, non animi robore militem refert, non commeatu, non consilio, non armis adhuc oppidum indigere, ac si omnia deficerent, omnia supplere commilitonum animos posse. Urget nihilominus Lusitanus, tantáque verborum copia, & rationum illecebris sermonem de re produxit, ut lassus in speciem potiusquam rationibus victus dixerit denique Rosseus, si res convenisset, amplissimis se conditionibus conventurum, ac si quatriduum permissum insuper esset, quo Austriacus statim admonitus, statu rerum comperto, aut satis ille subsidii mitteret, aut se dedere pateretur. Temeraria ea postulatio æquè gnaris, atque ignaris habitus oppidi videbatur. Cæterùm eodem tempore Lusitanus cum pestifero quasi morbo qui ab æstu, cœli intemperie solóque

caloribus

caloribus torrido ſcatens paſſim depaſci nudos umbraculó milites cœperat, cum pertinaci virtute hoſtis, cum aſpero ſitu, cum oppidi ſtatus inſcitia colluctabatur; incertam prætereà, ac planè fragilem fore putabat deſiderati ſubſidii ſpem, plúſque à Roſſeo deditionis abolendæ ignominiæ, atque excuſationis habendæ cauſa, quàm verè, & ingenuè ſollicitatam fuiſſe; ſciebat enim carere omninò pedite Caſtellenſem, ac ſi raptim fortaſsè hic ex propinquo cogendus eſſet, ne id quidem hoſti permiſſum ſpatium temporis ſuffecturum. Hoc propterea intervallo, ut petebat, ſtatim conceſſo, Roſſeus cùm induciæ intereſſent, hæc omnia Joanni per internuncium expoſuit. Qui re audita, tria millia peditum properè ex certis præſidiis, arcibúſque deducta ad Didacum Corream Gubernatorem equitum miſit, ut cum his, ſi ita ei videretur, Valentiæ inferendas ſuppetias tentaret. His copiis acceptis Didacus, equeſtribúſque conjunctis, citato curſu ad Valentiam contendit: rem tamen impoſitam aggreſſuro, cùm natura ſua ſtudioſior præcepta Ducis interpretandi, quàm exequendi eſſet, tum verò juſſa Ducis ambigua, néve ſuo fortaſsè periculo, ac nota in rebus adverſis explicarentur cùm ſupra modum metueret, ſimul congreſſus imparitatem hoſtiles adverſus copias, victrices, ſpei plenas, ſuperiori fortuna tumidas, & pedeſtri, atque equeſtri milite redundantes, placuit duntaxat fulgorem armorum, & inſtabilem aciem per inanes circuitus, ac ſpecies oſtendere hoſti, diſcrimen ſubire noluit. Quatriduo itaque lapſo, ut pacto convenerat, inter Fabritium Roſſeum Valentiæ Gubernatorem, & Comitem Cantagnedæ Luſitani exercitus Ducem in hunc modum contracta deditio eſt. Cum omnibus ſignis, armis, & militari apparatu, atque pompa liber ab oppido commeatus Caſtellæ militibus ſit. Incolæ nihil in bonis, aut corpore læſi, cùm ita velint in oppido maneant; ſua ſponte digreſſis ſuas inde ſecum transferre fortunas liceat, & quas ſtatim extrahere facultas non eſſet, ad bimenſis tempus prorogaretur, híſque etiam vaſa, atque plauſtra Luſitani præberent, in quibus ægri, atque ſaucii, & promiſcuè incolarum, atque militum bona comportarentur. Duobus denique hominibus perſonatis, ſi ita cujuſquam fortè modeſtia, aut pudor exigeret, oppido abire fas eſſet. Hæc omnia Cantagnedæ Comes promiſit, útque promiſerat, præſtitit, atque hoc maximè modo in Valentiæ poſſeſſionem pro Bregantio traductus eſt.

Cæterùm quantùm ob ſortis adverſitatem, rerúmque in exercitu inopiam famæ, gloriæque ornamento quotidie decreſcere videbatur Auſtriacus, tantum increſcendi cupido Ducem Oſſunenſem inceſſerat. Hic igitur ſeu æmulatione virtutis, ſeu vivido, pugnacíque impulſus ingenio, ſeu quoniam, ut paulò ipſe ſcripſerat Regi domi non habens unde milites aleret, ad rapto bellíque acquiſito peculio vivendum, quanquam invitus in hoſticum duceret, exiguis profectò copiis, cùm æſtas arderet Caſtellum Roderici oppidum Luſitanum adoriri conſtituit. Huc properè evectus ſeptem millia, quæ ipſi aderant propè peditum ad impreſſionem in oppidum faciendam diſtribuit, ad prædas equites circummiſit propter militum commeatum ex finitimis contrahendas, ferè omnia tumultuariè magis, quàm cautus agebat. Erat oppidum vetuſto muro, ſed valido, ac multiplici vallo cinctum, fortiùs tamen innitebatur virtute, ac militari peritia Præſidis ejus Joannis Ferreiræ Tribuni militum, qui loco aſſidebat

cum fortiſſima legione. Hoc ipſum impetu capere primus Oſſunenſis conatus, & animus fuerat, ſed magna cum hominũ cæde, atque ſtrage quàm ſæpè repulſus, ac fractus exceſſerat. Varia deinde, anceps, & plerumque fortuita quaſi oppugnatio in oppidum agebatur, nunc furtim, nunc palam, interdum per mœnium intenta ruinas, bellíque ſæpiùs tormentorum ictibus intermiſſis, ſcalæ repentè, aliæque murales machinæ admotæ mœnibus ſunt, quæ aut fractæ, aut illiſæ, aut ſuperiùs incenſæ, combuſtos, afflictos, cæſóſve homines cõtinenti ruina, multiplicíque ſtrage trahebant. Poſt dierum aliquot quietem, eóque interpoſitam aſtu, ut velle tunc videretur re infecta diſcedere hoſtis, quadam nocte præſertim cum ea contecta nubibus eſſet, atque intermiſſa oppugnatio, & ſpecies ituri quam adumbraverat hoſtis minùs intentos vigiles effeciſſent, evenit, ut quidam ſelecti juvenes, ita Oſſunæ jubente Duce, ſuſpenſis lentíſque veſtigiis eum per inſidias arreptum murorum locum incederent, quem illis ſecretò Dux deſignaverat; retrò interim nec longè Oſſunenſis occultus cum magna militum manu conſederat, ibi ſignum expectans, quod cùm murum cepiſſent, dare imperatum militibus fuerat. Illi verò cùm nec luce, quæ nulla erat, nec ſtrepitu armorum ut leviſſimè armati, nec veſtigiis quæ circunſpecta erant, ac trepida proderentur, tutiſſimè gradientes jam ambitum foſſæ, aggeríſque tranſierant, & cùm murum tunc attigiſſent ſe ſe invicem adhortantes mutuámque ferentes opem alius poſt alium nitebantur inſurgere. Milites Luſitani, quorum muneris erat hanc obſervare murorum partem, illorum officio eo tempore freti, qui in aggere, ac foſſa procul excubias agebant, hîc ferè nihil pavẽtes, atque oſcitantibus ſimiles vigilabant, qui verò vallum, & foſſam cuſtodiebant, nimia fiducia ulterioris cuſtodiæ tanquam pluribus curas impertientes ipſi remiſſius munus obibant; ſic inter mutua fiducia deceptos, ſegnioríque propterea fungentes cuſtodia ſimul noctis caligine patuit hoſtibus iter; præterea ſi murmuris quicquam, aut greſſuum motus circa vigilias obſtrepuiſſet, id hoſtile, & externum, an domeſticum foret, diſpicere noctis obſcuritas non ſinebat. Juvenes itaque Caſtellenſes mœnibus tandem hærentes, & alii aliis innixi, ſéque invicem ſublevantes jam propè in murorum faſtigium evaſerant: verùm, qui ordine primus aſcenderat, cui & viſum tenebræ ademerant, cæca dum manu, quod primò arriperet, tentat, temerè illam injecit ſuper quemdam cuſtodem militem, qui tunc ſopore ſolutus in ea muri parte jacebat. Is ictu excitatus, perturbatúſque repentè clamorem edit; hæc vox cohærentium quoque clamorem vigilum ſuſtulit, deinde eo clamore, eo ſtrepitu concitata tota ſe ſtatim in ſubſidium effudit legio. Concurrunt, tumultus auctorem, & cauſam quærunt, lapides, arma, faces in loco ſuſpecto comparant. Tunc milites Caſtellenſes, quos fraus conſtituta fefellerat, clamoribus, ſaxis, ignibus, armis ſimul impulſi fuga præcipites auferuntur, ipſorum nonnulli per tenebras miſſis in caſum ſcloporum ictibus corruunt, alii inter foſſam, & aggerem intercepti, reliquos fuga ſuſcepta juvit. Ut ſatis ergo conſtitit Oſſunenſi, quod per celerem vim ſive inſidias cadere oppidum ægrè poſſet, ad longiorem oppugnationis, obſidioníſque formam converſus perpetuò diſplodi belli tormenta juſſit; jacti frequentes, ac terribiles ictus, tormenta belli, quæ fulminabant inſolitæ magnitudinis, atque vis, ea ſcilicet ipſa, quæ ad Hiſpaniam ſubvecta Carolus V. Imperator

rator Germanis Principibus victor abstulerat; oppidi munimenta, nec satis ampla, nec solida erant, plúsque ipsa brachiis, & robore militum, quàm sua firmitudine sustentata, ideò si tempus, & ratio conatibus suffecisset, hoc denique videbatur excidium oppidi moliturum.

Cùm ita Castellum Roderici à Castellensibus premeretur, Petrus Magallanius, ad cujus regiminis jus tutela ejus oppidi pertinebat, conjunctis, auctísque ex tota provincia copiis, eidem celeriter subventurus accessit; & primùm in colle quodam oppido obverso distributis astutè militibus sedit, si dubio fortasse tactus, vel Ossunensis errore deceptus pugnæ, aut subsidii proximi metu obsidionem abstraheret. Quod ita sanè, ut Petrus putaverat, contigit. Quippè Ossunensem tunc hostium discernere numerum inæqualitas loci, atque interjecta virgulta prohibebant; in rerum inscitia, & caligine posito tutiora non nisi consilia conveniebant, & Petrus, qui Castellensem exercitum noverat in dies supplementum ab Austriaco pollicitum expectare, viribus diminutus in arte, consilio, agendíque celeritate meliores spes suas reponebat. Igitur Ossunensis suorum paucitatem militum timens, & pleniora etiam, quàm erant, ad inferenda subsidia hostium agmina ratus, quæ ne summissi quidem exploratores inspicere satis ob loci difficultatem potuerant, obsidionem protinùs solvit; & Petrus Magallanius apposito astu feliciter usus, antequam Castellensis accessuris subinde copiis augesceret, ineundi certaminis cupidus statuit eumdem quàm citò, ac sollicitè persequi, ac si fortè prælium effugeret, assultibus irritare. At impigro, ferocíque Duci Ossunensi, & qui plus casui, & fortunæ quàm consilio, & viribus tribuebat, non erat tunc detrectandi certaminis animus, & post palam quoque conspecta utriusque partis æqualitas propè virium acriores sua spontè incitato jam animo stimulos subdidit. Igitur iter tantisper accelerans, dum medium trajiceret rivum, solúmque palustre, ne in transitu forte miles deprehenderetur, ubi in patentem, aptúmque certamini locum evasit, ibi totam protinùs aciem instruxit, hinc, & inde equitibus fultam, alísque latè magis, quàm densè porrectam. Dux ipse à tergo cum selectorum equitum turma constitit improvisis pugnæ casibus affuturus. Simili propè modò Lusitana dirigitur acies, atque ita ad conserendas pro prælio manus instructis paríque ardore succensis, omníque gloriæ, odiorum, cupiditatis ultionis incitamento satis, superque animis lacessitis, certaminis signum tormentorum utrinque fragor obstrepuit. Prior Castellensis incurrit, sed furioso, atque insano quodam impetu tractus, adeò enim instabilis, incompositus sclopos, & fistulas alias ferreas, quæ in primo agmine erant, exoneravit, ut vehemens potiùs, quàm cauta vel utilis prima illa fieret impressio, hostiúmque perpaucis volantium glandium numero exceptis, non ea stataria, atque justa, sed pugna quædam fortuita, ac tumultibus similis appareret. Hæc tam subita in hostibus perturbatio, ac voluntaria primi ordinis dissolutio sustulit animos Lusitanis, & vires etiam ad pugnam intendit. Proinde alacriùs invecti, atque obvios implicatósque in suis ordinibus pedites perrumpentes inde in eos qui sclopetarios tegebant, equites irruunt, momento profligant, profligatos in fugam avertunt, fugientium quoque terga rescindunt. Abjectis subinde de manibus sclopis, & majori utrísque impetu illatis, & un-

dique pressis cum pedite pedes gladiis, hastísque concurrit; verùm alio tum inclinata fortuna belli, nec æquo jam marte, sed longè deterior conditione Castellensis allaborabat, jam fuso equitatu, jam acie nudata, ordinúmque inter motus, æstúsque trepida, ex adverso jam animo, & viribus Lusitano supra modum elato inflatóque, qui & circuire facilè posset hostem, nisi animi ardore ac fiducia id agere neglexisset. A fronte igitur Lusitani ferociter incumbentes primo ordines hostium, qui adhuc integri steterant, laxant, mox fluctuantes impellunt, postremò fugant, cædúntque; qui verò fugerant, ab illis equitibus intercepti, qui à primi fusi agminis hoste persequendo redibant, plerique capti, aut interfecti sunt. Ossunensis, qui militis veriùs quàm Ducis in re gerenda functus officio fuerat sæpè in hostes invectus sæpè revectus, & jam hostibus circunfusus, ac penè deprehensus, jam sua virtute, atque animo elapsus, postquam omnia fuga passim deformia, omninò cruenta, ac cæde prostrata vidit, tum demum necessaria sibi fuga consuluit: Cæsa in eo prælio Castellensium duo circiter millia, quingenti fermè capti, ex victoribus ferè octingenti desiderati sunt, majora tormenta, sarcinæ militares, optima Ducis supellex Lusitano cessere. Hæc prima æstate ineunte peracta sunt, acrius deinde flagrante temporis æstu ab armis utrinque cessatum est.

At in aula Catholica magni quidem momenti sub idem ferè tempus à Rege ipsiúsque ab intimo sinu ministris negotium agitabatur, de armorum imperio scilicet, quod Joannes Austriacus pro Lusitania recuperanda susceperat, abrogando. Jamdudum hoc tacitus secum ipse volverat Rex, ejúsque penitùs tandem insederat animo, agendæ rei tamen erat eo tempore in mora, cùm solita ejusdem in operando cunctatio, anxium judicium, animíque sollicitudo, tum successoris etiam electio illo nempè tunc rerum Imperii negotio maximo digni, quíque amplissimis animi dotibus summi Ducis Joannis virtutes æquaret, vel qui ejúsdem in illo infelici cognita bello, vel vitia fortunæ corrigeret. Hujus porrò mutationis in bello causas nondum jactatas sermonibus vulgi ex aulæ arcanorum erutas scriniis nos tales fuisse comperimus. Lusitani, veteréśque Joannis obtrectatores, ut eundem Joannem in populi invidiam, Regísque patris suspicionem, & odium adducerent, rem malignè non minùs, quàm subdolè fictam effuderant, Regem illum Lusitanum larvatum diutiùs in regno latentem, & fabulæ similem in Orbe quondam vulgatum, primúmque Regi Sebastiano tanquam incolumi, posteà Bregãtio superstitioso titulo adscripptum, nunc inter arma fallaci quadam interpretatione pro se, & contra Regem torsisse Joannem, quo scilicet falsa captum religione populum Lusitanum sibimetipsi faciliùs addiceret, séque detracta denique larva legitimum Regem, velut jam vaticinio consumpto, statueret. His accesserant, & falsorum hominum blandimenta, & aulicæ quoque assentationes, ac domesticæ potiùs insidiæ ab ipsa nempè Austriaci familia manantes, qui ipsorum utilitati, falsæve spei illecebris, magis quàm periculo Principis attendentes, quas temerè jactas debebant refellere, aut premere, aut jocis eludere voces, ipsi quoque ex composito alebant, ac divulgabant. Cæterùm quod Joanni crimini dabant, esse in animo scilicet nefaria per arma Lusitaniæ intervertere regnum, etsi Catholico Regi penè incredibile videbatur, nec sanè ignorabat nihil clausum, nihil immune, aut inviolatum, ne inter sacra pignora quidem

quidem mortaliū relinquere invidiam, aut loquacem vulgi licentiam, fingi tamen hoc tali tempore, dici, vel suspici posse etiam periculosum existimabat. Multos rumores falsò, casúque, aut humana malitia diffusos veros sæpè numero cecidisse, alios interdum ad explorandas hominum voluntates consultò à Principibus ortos, quosdam, etsi vileant in ore vulgi, quid fieri opus esset non raro Principes monuisse, hósque plerunque monitis paruisse. Primum regnandíque præceptum maximum esse, nemini omninò fidere. Hæc cùm anxiè Rex secum, ac sollicitè volutaret, à Joannis insuper æmulis contortis aliunde argumentis suspiciosi rumoris vim, & invidiam augentibus urgebatur, trahere nimirum illum ex composito bellum, ac subdolè moras ducere, quò armis perpetuò legionibúsque munitus, sibíq; semper obstricto, addictóque largitionibus milite, si fortuna aliquando annuisset, eos sensus reconditos explicaret, quos quidem ingētes in animo coquere, plurima indicia quamvis solerter abdantur per facta, per dicta ejus, quæ casu excidissent, tanquam per rimas effluere; simul intempestivam Eboræ obsidionē, Canaliam inflictam cladem, municipia fortissima regni, arcésque validas, ac finitimas prætermissas, omnia imprudēter in bello, & contēptim, ac segniter acta, hæc ipsa ex fallaci, tortóque Joannis profecta consilio suspiciosè, & cupidè potiùs, quàm graviter arguebant. Adjuvit etiam Joannis æmulos Cæsar, ejúsque in aula Catholica Orator Comes Petingius, qui occultè Regi significavit, ipsius valetudinem quanquam non multum exegisset annorum, esse sua tamen externis contracta causis imbecillitate vergentem; nimis tenuem, ac fragilem Principis filii ætatem, injuriæ opportunam, atque inter infantiæ ludibria, ac discrimina rerum jacentem, nec porrò conducere in illa Patris, in illa filii habitudine arma tractare, aut nimiùm florere gloria illegitimum filium, cujus arbitrii potestatísque foret, dare posse, cùm vellet, aut tollere fratri Principi regnum. Quid à circunfusis cupiditatibus, quid ab impiis suasoribus, quid à fictis amicis, quid à seculi genio, quid ab ipsa occasione peccandi cum ambitionis incitamento conjuncta metuendum egregio juveni sit in propatulo esse. Exarmare tandem, cùm liceat, ambitionem multò melius præstare, quàm gratis cum illa confligere velle, præsertim cùm tam ampla certaminis merces sit, ac tam frequentes consiliorum irrisiones alieno arbitrio nimis fidentibus pateant. Inflammabat hæc quoque apud Regem Mortaræ Marchio, qui cùm in Catalaunia simul cum ipso Joanne armorum olim divisum regimen habuisset, & provinciam recuperasset, ob crebras ibidem interjectas offensiones, quas æmulatio virtutis, & gloriæ multóque magis imperii societas pepererat, nunquam animo, & voluntate, multa licet uterque fingeret, sincerè in gratiam cum illo redire potuerat, nunc autem Marchio occasionem, causámque validam nactus premendi graviter æmulum, ne dum contumeliis, & probris Austriaci inter arma fortunam insectabatur, sed animum etiam, ac bellicā disciplinam. His obtrectatorum incitamentis, & ministrorum etiam aculeis, & suo quoque admodum suspicaci, ac pavido ingenio permotus Rex, certúsque Joannem exauctorandi per Ludovicum Oïangurenium, primum ministrum è secretis consilii Status, ipsum Joannem secretò monuit cordi esse sibi, ídque ex republica maximè peti, ut ultro abdicatis militiæ curis, Consocram, quod juris ejus oppidum erat, sedésque Prioratus Divi Joannis, continuò secederet. Metuerat hunc ictum ex longo intervallo Joannes, & pro viribus etiam præcavere studuerat, revera tamen aliquando librari,

paterna tutela, suisque virtutibus fretus, nunquam satis ipse crediderat. Cæterùm non Patri Regi, non æmulis, non temporibus palam iratus, aut querelis sordidè abjectus, aut tristior, sed animo temperato, ac modesto eam contumeliam, atque ignominiam vir optimus sustulit, imò verò nec illam suspicionem quæ tanta erat, & quæ contra ipsum in animo Regis hærebat, ulla unquam voluit excusatione corrumpere, crimina quippè sunt, à quibus sic ratio, atque pudor in homine abhorret, ut ne purgari sine periculo, nec declarari sine summo dolore, ac verecundia possint. Joannem prætereà ob Castellenses passim attritas in diutino bello copias, quæque rerum propter inopiam tam facilè, ac brevi, ut res postulabat, sarciri minimè possent, tum æmulos graves, versatilem Regem, acerrimum hostem, ut inter se quoque diversa, & variis distracta consiliis luctantur in animo studia, tædium, ac propè satietas militiæ ceperat. Statim ergo rescripsit occultè sibi imperatum commeatum à Rege petens. Rex verò ut pro filii auctoritate, ac decore rei clanculum tractæ ordo missionísque improvisæ omninò causa lateret, hujus sententiæ epistolam, quæ multum lenocinii fucíque ad capiendas aures, animósque fallendos habebat, Joanni reddendam curavit.

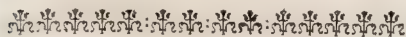
Cùm ex tuis nuper redditis mihi literis cognovissem, te immobiliter statuisse, quam adhuc egregiè, ac præclarè per Lusitaniam gessisti, armorum Præfecturam deponere velle, quietísque & otii quærendi causâ ad aliquod tui Prioratus oppidum te conferre, adeò ut acerrimè rem inculcando, & rationibus infigendo per litteras asseras, ab hoc te postulato, ac sententia quoad votum impleveris, minimè recessurum, quamvis hæc tua firmior in hoc negotiò deliberatio me vehementi dolore affecerit, sollicitè reputantem non parum mibi, ac tibi, & publicæ utilitati absentiam tuam ab exercitu detracturam, quantámque solidam spem hucusque fortiter actis in Lusitania apud omnes concitavisti belli penitus profligandi abscissam repentè fore, tamen ne te mœrentem, tristémque nimis omittam, neu videar plus meo solatio tribuere quàm tuo, veniam quam abeundi efficaciter petis, quanquam invitus tibi permitto, & insuper jubeo priusquam Badacocio discesseris, res ùt belli ritè componas, & post agenda ex sententia præscribas; nam ex tua inclyta disciplina singulari studio, atque fide futuris belli conatibus, ac desiderio nostro, & reipublicæ multum accesserit. Vale.

Hâc regiâ epistolâ acceptâ, & ad pompam, inanémque captandam auram secretúmque tegendum in aulam, & extra aulam per multa exemplaria transmissâ, Joannes Austriacus tandem exercitu derelicto, Consocram secessit. Interim Comes Marsinus genere Leodiensis, qui è Belgio traductus paulò ante venerat Badacocium, ibidem, donec Joanni succederetur, curam armorum subiit. Is statim Arroncium ab Austriaco prima belli expeditione captum, & propugnaculum propè Almeidam à Duce Ossunensi constructum, ita Rege illius monitis annuente, solo æquari præcepit; nam propter hostium propinquitatem, perpetuas offensiones, commeatúsque importandi difficultatem illa oneri potiùs, quàm usui Castellensibus esse compertum fuerat, cúmque res sibi in arcto, calamitoso quoque tempore forent, contrahere, atque intendere vires, necessitas postulabat.

DE
BELLO LUSITANO
LIBRI NONI
SUMMA.

AUSTRIACO sufficitur Marchio Carazenæ. Is sententiam expromere jussus, censet Ulisipponem rectà petendum; aut prætermissis munitis oppidis, omnia incendio, ferróque vastanda. Didacus Correa, dum inhibere prædarum impetum conatur, à Lusitanis, cum quingentis equitibus sternitur. Comes Marsinus avidè certaminis causas quærit. Alexander Farnesius Valentiam intercipere tentat, sed re vacua discedit. Ad primores Ducum Oratio Carazenæ, qui cum exercitu ad Villavitiosam dirigit iter. Oppidum capit, cujus Gubernator Brittus ad arcem confugit. Interrita Carneri Centurionis audacia. Cantagneda subsidia laturus obsessis, Carazenensi adventus sui certitudinem denunciat. Montisclari pugna, in qua victor Cantagneda, Lusitani tandem diadema regni in Bregantii capite fixit. Obsidio arcis Villavitiosæ solvitur. Gravis Regem, ac ministros cura percellit, an, & quomodo bellum reparandum. Philippi Regis interposita mors, belli consilia sustollit. Hujus interitum cometes paucis antè mensibus nunciavit. Per dolum mutato Regio codicillo, pro Medinæ Duce, Aitonæ Marchioni, Imperii regimen adscribitur. Ioannes, ultimos patris amplexus exoraturus, accedens, non admittitur. Philippi mores. Apud Escurralium sepulchro conditur. Testamenti ejus series compendiaria. Rege tumulato, prima quæ Reginam Gubernatricem potissimùm ursit cura, fuit de Lusitano bello deliberatio. Regina cupidè huic imponere bello finem desiderat. Favet ejus consilio Medinæ Dux. Ejus oratio in Status Senatu. Contrà disserit Everardus Nitardus. Austriaco, Provinciæ Belgicæ demandatur Præfectura. Rex Angliæ, ni pacem amplectantur Hispani, Lusitano se terrâ, marique affuturum jactat. Reginæ consensu, cum Lusitano quæsitæ pacis interventor assistit. Pacis conditiones. Octavo & vigesimo post defectionem anno, Lusitania suo tandem Regi redditur.

BELLI LUSITANI
LIBER NONUS.

1665. IOANNI tandem Austriaco, qua in Lusitaniam inter læta, atque tristia potitus erat, armorum Præfectura defuncto, Consilii subinde status decreto, Regísque Catholici jussu Marchio Carazenæ suffectus est. A Belgio, ubi eam provinciam administrabat vocatus ad aulam Marchio summa spe civium, & rumore propitio populi hunc magistratum inierat propter res belli egregiè apud Insubres gestas, & quia inter arma innutritus non gratia, ut plerique, aut favore, aut intercepti

meriti furto in belli honores irrepserat, sed sudore, atque industria honorem honore, gradúmque gradu, virtute duce, periculo socio, & ante miles, quàm Dux in longa sibi militia pepererat. Igitur post salutatum Regem, eíque gratias de more pro muneris ornamento relatas, quoniam tum ipse Status Senator erat, in eodem consessu de futuro bello consulere, maturámque sententiam expromere jussus in hunc modum locutus fertur.

„ Dicere coram viris amplissimis cogor de via, & ratione Lusitani amissi regni recipiendi, quod obstinata incolarum perfidia, adhuc infesta post tot acceptas in bello clades fortuna comperta, tot summis frustra incumbentibus Ducibus, & cum dedecore tandem amotis, tanto exhausto cruore, tanta profusa pecunia, etiam integrum nobis, & ingens hucusque bellum, spe prope excussa, aucta nimis formidine præbet, cùm facere potiùs, quàm dicere, Ducis, quàm Oratoris obire munus, ingenio, vel usu mihi in toto curriculo vitæ contigerit; tamen ut obedire, quod est primum militis institutum, jam à puero assuetus, & hìc mandato coactus equidem dicam quod ipse sentio. Cæterùm, si ea vos quæ dixero neglexeritis, me præstiti quidem officii, actionísque non pœnitebit, ipsos fortassè poterit aliquando spreti consilii mei vestríque superbi pœnitere judicii. Mihi planè, ut in causa proloqui incipiam hoc Lusitaniæ bellum diuturnum, Castellæ grave, dispendiosum, omninò cruentum ejúsque rationes, & causas consideranti duæ tantum occurrunt viæ, quibus aut excidium patere nobis, aut regni receptio valeat. Prima profectò erit, collectis omnibus copiis, & viribus ire statim, & arctiùs Ulissiponem obsessum regni, bellíque initium, & caput, inde enim consilia, jussa, pecuniæ, militares delectus, & copiæ, inde vigor, & spiritus in reliquum belli corpus, & universa regni membra diffunditur, qua via interclusa, & undique obsessa ruere omnia, & confundi labíque unà cum capite presso, aut exciso necesse est. Ita sanè cùm Julius Cæsar Italiam & Romanum esset Imperium, Scipio Africam subacturus, hic Carthaginem primò cepit, ille Romam. Contrà Annibal Pœnus arma dum procul à capite per quosdam anfractus, ac diverticula tulit, elusus magis quàm victus in extremo Italiæ sinu consenuit, & ne vetera fortè videar, quasi recentibus egens, rerum exempla colligere satis compertum est Mediolani, aut Neapolis urbium concussarum per arma ruinam, eorum quoque juri cohærentia oppida arcésque velut eodem traxisse lapsu; vidimus ipsi præterea, Barcinoni nuper receptæ totum regnum protinùs consensisse, salus à capite pendet, truncóque semel abscisso, atque abstracto, & rami simul, & folia, & arboris vita quæ à stipite fluit, amputatur. Si Elvum, si Villavitiosam obsederis, his statim Ulisippo succurret, cùm pressa, armísque constricta sit Ulisippo, nihil consilii, nihil opis externæ aderit, aut interire, aut servire, aut arbitrium cogetur subire victoris; nam si intus prævalidæ vires fuerint se ipsæ conficient, si tenues faciliùs vis externa corrumpet, si factionibus fortè scissæ brevissimè dilabentur, nec unquam, aut raró tam magna, & fama, atque opibus potens ulla civitas extitit, quæ omni externo destituta præsidio diutiùs propriæ defensioni, cùm urgeret obsidio, cum internis duntaxat viribus suffecisset. Dixeris contrà fortasse, terrestres nobis, & opes maritimæ desunt huic extremo, ac vehementi conatui pares. Cùm hæc ratio, nec ipsa levis in

speciem

„ speciem ex adverso proposita sit, eam „ mihi nec affirmare, nec refellere in „ animo est; fatendum est tamen, quod „ si tantum laboris, pecuniæ, militum, „ quod hoc bellum tot per annos in- „ fructuosè cum nostro dedecore, ac „ sanguine absorbuit, in Ulisipponem „ rectè petendam collatum fuisset, uti- „ lius, ac certè prudentiùs huic bello „ gerendo consultum foret, quemad- „ modum etiam si id ipsum modo in- „ terrumpere liceat, ut collectæ, atque „ auctæ paulatim in otio vires, & co- „ piæ majori deinde conatu, & judicio „ in urbem Principem applicentur. In „ hoc tamen errore humano seu mens, „ seu fortuna potiùs subvertendo con- „ silia deliquerit, si adhuc correctio „ non habet locum, bellúmque dein- „ ceps non intermissũ Ulisippone pro- „ cul agendum est, alteram tantum, „ prima seclusa, his copiis militaribus „ viam, quæ ad regni ferat possessionem „ existimo superesse, cùm scilicet arci- „ bus regni, munitisque oppidis præ- „ termissis maximè infesta Castellæ „ acies in Lusitaniam irrumpens om- „ nia prorsus incendio, ferróque vasta- „ re, ac diripere pergat, ubique passim „ ruinas, orbitatem, solitudinem infe- „ rens, ita enim omninò corrupta se- „ gete, arbustis evulsis, pagisque & „ castellis undique excisis, incensisque „ fame, ac rerum usualium inopia, ac „ terrore malorum omnium superbus, „ ac pertinax Lusitanus in afflicto, de- „ serto, regnóque fumanti, ac passim „ exinanito constrictus, meo quidem „ judicio, aut nulla alia re poterit tan- „ dem aliquando debilitari, frangíque, „ siquidem nec terra ille jam nostris „ circunsessa limitibus, nec mari, nisi „ tardiùs, incertè, atque modicè potest „ alimenta recipere; regnum ipsum „ exiguum est, quod ne florens qui- „ dem nedum ita contusum, ac fractum „ satis sibi præsidio, satis pabulo est;

pertinacia, quam non ira, non metus, " non cupiditas vincit, fami concedit. " Hic autem & fames armata pugna- " bit, & vis egestati se junget, & eorum " nisi alterum valeat, utrumque deni- " que foret perfidos homines con- " sumpturum. Atqui fortè inauditum, " ac novum, imò & barbarum vobis " videbitur in Hispania hoc belli tra- " ctandi genus, scilicet fame, & rerum " omnium clade, atque exitio regnum " integrum oppugnare, coacervatisque " ruinis velut bustum ex regno facere. " Hoc tamen nobis suadet hostis con- " ditio, opportunitas regni, usus com- " munis, præteritæ clades, rerum præ- " sentium durissima constitutio, nec " impia, aut crudelis est illa quidem " censenda ratio qua finis petitur opti- " mus, qualis utique foret Castellæ se- " curitas, amissi regni recuperatio, aut " extinctio, justa in rebelles animad- " versio. At, inquies, post hæc diru- " ta oppida, civitates eversas, pecu- " des, homines fame, vel igne peremp- " tos lacera omnia, & cruenta, ac si- " mul torrida flammis, post totum " regnum exterminatum, & cadaveris " facie projectum, ubi deinde Rex erit " nisi in ruinas, & cineres regnaturus. " His porrò subjicio, posse aliquando " Regem vincere Lusitaniam, at Lu- " sitanos animos minimè posse, posse " quandoque aridum regni solum, are- " nas, solitudines, saxa, & spatia ina- " nia camporum, sed nunquam revera " posse Lusitanos animos possidere; " tanta hæret in illis durities, ac pecto- " ris obstinatio, tanta in Castellæ im- " perium, ac mores invidia, atque " animi detestatio. Hanc pertinaciæ " cotem ubi sæpiùs impacta ac rejecta " Castellensium hucusque arma refra- " cta sunt, ut hæc ipsa rescinderent, " ingenium intendi bellíque rationem " mutari necesse est. Congenitum pro- " pè genti nunquam extinguitur o- " dium,

„ dium, nisi ipsa prorsus extincta gen-„ te, talíque obfirmatos homines odio „ tam vincere, quàm imperare victis „ difficile est. Ideò semper mihi dis-„ plicuit illa Philippi secundi sive in-„ consulta modestia, sive timidi nimis „ propositi ratio, qua per Christopho-„ rum Moram composita quasi pace „ cum Lusitano per largitiones, cumu-„ latáque beneficia leniendo ipse ani-„ mos captandóque ferè per escam, „ quàm severè, atque rigidè invadere in „ regnum maluit, ex eo tẽpore jam tur-„ bulentis humoribus turgidũ, subactó-„ que paulò post regno nec chirurgia, „ nec dieta, ut dicitur usus evacuare re-„ pletos, aut causã expellere morbi stu-„ duit. Illa importuna pietas, illa inepta „ Philippi clementia, quæ alias post alias „ subinde affecto corpori corruptelas „ ingenuit, hanc nobis extremam il-„ lorum peperit contumaciam, cui nisi „ ferro, atque flamma in præsenti me-„ deri libeat, in hac perpetua ignomi-„ nia cum Lusitano bello in hoc gravi, „ æternóque periculo volutabimur. Po-„ stremò regnum attritum, conculca-„ tum, adustum, incolis propè vacuum „ est aliquando fortaſsè Rex Catholi-„ cus habiturus, plenum, & integrum „ semper deploraturus; utilius est au-„ tem nobis nullam esse Lusitaniam, „ quàm esse nobis inimicam, propin-„ quam, & primo quoque tempore ul-„ tricem, & gravem, cùm occasio de-„ derit, affuturam.

Hæc in Status Senatu Marchio Carazenæ disseruit. Omnium ea tamen ferè consensu ut militaris, ac præfervidi nimis ingenii, civilíque egentis temperamento, statim expuncta sententia est. Obstabat illi prætereà insita Regi clementia, diúque in Hispania receptus belli gerendi usus. Est enim adeò inconcussum, ac stabile Hispanis per majorum tradita exempla, & signata quasi vestigia res tum civiles, tum bellicas temperare, ut in negotiis excutiendis hæreat, ac pendeat ibi deliberatio, cùm non præluceat exemplum; fallit hoc tamen persæpè institutum, cum novis rebus, insolitísque periculis per novas artes, ac nova rerum commenta, ubi usitata non suppetunt, ire obviam necesse sit, præsertim cùm genus humanum ad majorem quotidie solertiam, atque malitiam exacuatur. Decretum est igitur in Senatu, quod ratum subinde Rex fecit, pro Lusitano gerendo bello nihil barbari, aut novi, aut præter Hispanorum firmatum armorum usum induceretur. Velle Regem, cùm posset, amore terroribus misto lapsos errore clientes ad officium reducere.

Dum hæc geruntur in aula Catholica, Comes Marsinus, qui interim Badacocii militibus præsidebat, hostem, audito, cum equitum turmis agros, pagósque latè depopulari, ingentémque illinc abducere pecorum prædam, & obvios homines interficere, jussit extemplò Didacum Corream equitatus Gubernatorem, quingentis equitibus sumptis, obviam procedere Lusitano, hísque rusticorum cædes ulcisci, & prædarum impetum inhibere. Correa tunc oblatum adire discrimen, Ducíque parere minimè recusavit, paucitatem tantummodò militum in rem asperam sibi commissam tantummodò animadvertens monuit Marsinum. Verisimile quidem esse non negligenter, aut sine robore, & casu, sed magnis cum copiis eò usque infestum progredi Lusitanum in terram hostilem ausum, pugnæ ideò impares ineundæ sibi ipsi videri eas destinatas equitum turmas, posse & majores cogi breviter vires, quæ pugnaturis equitibus nervos, agrísque omninò securitatem præstarent. His subiratus Marsinus, quæ virtus, inquit, qui militum numerus sit non in stativis, sed patenti

campo

campo diſcerni, nec victoriam ad calculos dari. Tunc ea improviſa reſponſione perculſus adjecit Didacus, quod ad ſe pertinebat ſe confeſtim declaraturum nec ſibi, nec militibus in provocato quoque periculo defuiſſe. Cætera ad aurium magis oblectamenta, quàm dexteræ vim, rerúmque proviſionem effundi. Ita equites ſtatim ad hoſtium occurſum movit. Luſitanus cum equitibus pluſquam mille cæde, & rapinis implicitus vicos, agróſque pervolitabat, tum verò cum illo numero diminutum prælióque paratum accedere Caſtellenſem aſpiceret, velociter dividit, quos ſecum habebat, equites, partim inter arbores, & virgulta latentes ſubſiſtere, partim libero campo incurrere in hoſtem juſſos; inſidiæ numerum augent, duplicatur fiducia hoſti. Inter hæc propiùs, ac lento gradu Caſtellenſis appulſus, poſtquam videt fermè æquatum utrinque militum numerum, miſſa formidine, alacriùs in Luſitanum impellitur. Primò impetu quaſi perruperat aciem, ac trepidam loco moverat; alis ſubinde diſtentis, circuire, & concludere cæperat hoſtes, atque in latera cædere. Hæc molientes repentè ab inſidiis emerſi equites Luſitani, & à tergo, & à latere circunfuſi Caſtellenſes aggrediuntur; rei imprudentia deprehenſis in medio terrorem, pernicies aſperitas auget. Luſitani, qui in acie primò perculſi, implicatíque pedem referre cæperant, jam equis immiſſis, atque ordinibus reſtitutis animoſius ſimul inſtant, & urgent. Sic Caſtellenſes undique circumventi ſternuntur ampliori tunc hoſtium numero, fraude, iniquo planè certamine oppreſſi. Igitur paucis exceptis, quos fortè ſuperſtites fuga diſtraxit, reliqui capti vel interfecti ſunt, captúſque egregiè dimicans eſt Ferdinandus Avalus Marſini Comitis cuſtodiæ corporis Dux, cæſus etiam Alexander Morera, aliíque inſignes equitum Duces. Didacus Correa cum cladis hujus reliquiis Badacocium effugit, minùs fortaſsè, quàm ſecus debebat eo infelici ſucceſſu triſtis, quòd vera ab initio Duci vaticinatus nimia fiducia, aut inſolentia ejus offenderat. Nihil hac tamen Comes Marſinus clade improviſa perterritus cùm promptus conſilio, atque acer animo eſſet, cadentémque Præfecturam armorum, quam paulò poſt erat Marchioni Carazenæ ceſſurus, averet aliquo facto memorabilem ponere, avidiùs idcircò certaminis cauſas quærebat. Cùm omnia igitur circunſpiceret, comperit tandem Valentiam anno præterito captam contemptim per id tempus ab hoſte, ac planè ſegniter cuſtodiri, ſpémque ex eo fore, improviſo ut impetu rueret, ſi citiùs, ac diligentiùs, ut oportebat, impreſſio in oppidum fieret. Urgebant hoc facinus apud Caſtellæ Ducem quidam municipes exules, Valentia, ut ſuſpecti novíſque ſtudentes rebus à Luſitanis exacti, addebántque propterea hoc intus etiam ſecum ſentire pleroſque oppidanos genere, & animo ad Regem propenſos, eoſdémque ubi ſigna Caſtellæ vidiſſent internas externis adnectere copias, & vires non minùs paratos, quàm animatos eſſe. Vitio inſuper exulantium, qui patriæ ſibi reddito amore ſæpè ipſi fallentes, aut ſua cupidine falſi majora promittunt, fraude, vel errore judicii vera falſis admiſta, ut ejus animum inclinarent, Valentini apud Ducem efficaciùs intenderant. Itaque Comes Marſinus Alexandro Farneſio negotium dat, ut clanculum copiis, aliíſque inſtrumentis, quæ ad rem uſui forent, aſſumptis, cùm nox acceſſiſſet, Valentiam pergeret interceptum; ſecreta monita dantur; exules proſequuntur. Alexander alacriter juſſa Ducis exequitur, & Badacocio procul, ne efflueret fortè ſuſpicio,

cio, milite, ac rebus omnibus comparatis Valentiam contendit. Adhuc noctis, at in lucem vergentis obscuritas milites adumbrabat cum jam sociis à Duce detecto consilio magnæ spei pleni propè Valentiam appellunt. Rem tamen militibus aggressuris durior tunc ipsa tractatu, exitu mox luctuosior, quàm mente primo conceperant, aut ore jactaverant, in limine visa est; non enim promissa, aut indicia planè constabant, quibus auctis, extorres ad expeditionem Ducem impulerant; nam fluvius qui adjacet oppido, tunc insolenter inflatus erat, trajectúque difficilis; scalæ angustæ, atque breves pro murorum mensura compertæ sunt; nullum proditionis occultæ signum, ut intereratfides, ex oppido prodebatur; caligo præterea noctis cum matutina confusa luce jam albescere cæperat, stationésque subinde excitari, armaríque levi, quocumque emisso strepitu poterant; arx denique infestior appropinquantibus impendebat, nec belli seposito furto, palam quidquam audere, aut agere in hostem cum eo exiguo militum numero, ac tumultuaria propemodum manu nisi temeritas sustulisset. In hoc rerum statu Alexander, & si clarior res erat, quàm, quæ in dubium vocari posset, ut tamen externus, invidiæque morsibus opportunior, eam seriò agitatam inter veteres Duces voluit. Vocato concilio, Emanuël Carafa, qui fama, & virtute inter cæteros eminebat, quíque faciliùs audacia posse, quàm animi inopia labi in opinione, atque ore militum erat, id facinoris ut temerarium, abruptum, exulum fraude promotum, tótque exitio commilitonum, si forsitan tentaretur, fœdum exitum habiturum, aut inanis incæpti dedecus reprehendenti, quàm dissuadenti similior explodit. Huic Hispani, Italíque cæteri Duces assentiuntur. Alexander sublatis copiis re vacua discedit. Comes tandem Marsinus hac ultima spe devolutus, nec ullo virtutis, aut laudis pro strenui, ac veteris fama Ducis in Lusitania relicto vestigio paulò post Mantuam Carpetanorum, inde Belgium repetiit.

Marchio quippè Carazenæ huic, sicut diximus, subeundæ post Austriacum provinciæ à Rege Catholico designatus jam ab aula Badacocium pervenerat, ibíque præcepto Regis Didacum Cavallerum supremum Castrorum Præfectum, Didacum verò Corream magistrum equitum dixerat. Versus deinde ad belli res componendas à Badacocio ultra Anam flumen perrexit è regione Campomajoris Xevoræ juxta rivum, quod aquis, solíque deliciis afflueret consitus passim arboribus locus, ut in arida terra petebat æstivi temporis ardor. Hîc inito militum numero peditum duodecim circiter millia, sex equitum millia supra quingentos à Duce reperta sunt, ibíque exercitus constitit, donec commeatus, belli tormenta, ac reliquæ sarcinæ militares comportarentur. Tandem rebus ex sententia paratis, atque compositis primores Ducum sepositos Marchio in hunc prope modum alloquitur. Multa à se tot per an- “
nos summo labore, atque industria “
militiæ decora, ornamenta collecta, “
in hoc Lusitano suscepto bello fu- “
gacia, interitura simul, ac dehone- “
stamento proxima cernere; non “
enim satis pro pugna militis nosse, “
non satis pro milite commeatus, “
nec pecuniam etiam, nec arma, nec “
cætera belli instrumenta sufficere, “
quæ abundè paulò sibi ante fuerant “
coram Rege pollicita, & quæ in “
Insubria, atque Belgio, & ubique “
propè terrarum tutior, ac vetus bel- “
landi mos stabilierat. Classem præ- “
tereà tantopere necessariam ad reg- “
num

„ num maritimum ſubigendum, cùm „ in ancoris expedita jamdudum ſibi „ promiſſa fuiſſet, ſcire profectò ad- „ huc imparatam, neglectam, incul- „ tam jam otio, ſitúque marceſcere „ Gadibus, quò planè terra ſatis Luſi- „ tanus haberet, unde has exiguas ſper- „ neret copias, & mare totum unde ſub- „ ſidia, & alimenta reciperet, in pote- „ ſtate. His conſiderationibus addi, „ Luſitanos quoq; natura ſuperbos, ani- „ mo audaces, tótque adeptis victoriis „ tumidos, ac toties Caſtellenſiũ cruo- „ rè perfuſos, nunc ferociùs inſtare, ac „ fortioribus nervis, ac Regiorum præ- „ ſertim, ex longo intervallo com- „ perta ſocordia ſubnixos. Poſtremò „ alia ſe in Status Senatu dediſſe cõſilia, „ alia hîc exequi cogi, ne ſuis quidem „ ad ea complenda adjumentis ab illo- „ rum auctoribus roborata. Ita igitur „ jam omnia caſibus eſſe, fortunæque „ projecta ludibrio, quæ cùm adhuc „ irata, atque infeſta per multiplices „ clades experta, atque perſpecta Ca- „ ſtellenſibus fuerit, illi inſuper mol- „ liendæ non lenocinia, non artes, quæ „ ſudor, conſtantia, ac ſedulitas ſunt, „ ſed quædam potiùs irritamenta, & „ quaſi irarum novarum aculeos hac „ rerum in bello gerendarum incuria, „ vel fatali quadam torpedine ſubjici. „ Cæterùm fas cùm non ampliùs, nec „ locus ſit jam inchoatam expeditio- „ nem retrahere, aut diſtorta con- „ ſilia flectere, ipſi Duces viderent, „ decernerentque quodnam facinus „ videretur hoc tempore, his copiis, „ hiſce viribus dignum, quando non „ ſatis adeſſe ſibi virium agnoſcat ad „ ruinam eluctandam, atque ex ani- „ mo ducere nervos oporteat, niſi fa- „ to ſibi quoque ſtatutum ſit com- „ muni belli hujus invidia, atque pu- „ blico odio cum ſimilibus ſibi Duci- „ bus conflagrare. Rogatis poſthæc ſententiis, quidam Valentiam Alcantaræ nonnulli Eſtremotium, alii Villavitioſam hoc exercitu aggrediendam exiſtimabant. Has ſententias excutit Marchio, & Valentiam primò rejiciens ut nimis facilem, Eſtremotium, ut expugnatu difficile, Villavitioſam ut mediam amplexus eſt, ita modò ſententiam temperans, ne efferri nimis fiducia, cujus cauſa tunc non extaret, néve metu, quem recondere debuiſſet, apud milites dejici videretur; eóque dirigere ſtatim iter exercitum juſſit. Igitur obviis curſim vaſtatis, uſtíſque hoſtilibus agris, tandem ad Villavitioſam Caſtellenſium acies pervenit. Sedes hoc oppidum eſt, vetúſque ditio antiquorum Bregantiæ Ducum, Villavitioſa diſertè dicta propter cœli temperiem, ubertatem agrorum, nemorum pulchritudinem cæterámque inſignis, mollíſque cultus amœnitatem etiam artificio accerſitam; nam nimiæ deliciarum illecebræ aut vitioſæ natura ſunt, aut vitiorum incitamenta. Sedet oppidum in edito colle ſitum triplicíque forma conſtructum, prima pars in ſuburbia quaſi diſtenta cœnobia continet, officinas, plurimas domos, ipſáſque Bregantii magnificas ædes. Huic pervetuſtis mœnibus cinctum nectitur oppidum, raríſque id incolis habitatum. Deſuper eminet arx, eáque ſatis pro tempore inſtructa, cùm interiores meatus haberet, & foſſam, & ſublunare munimen, & vallum. Erat tunc oppidi Gubernator Chriſtophorus Brittus ab aliis adjutus Ducibus veteranis, ac præter aptos pugnæ municipes, qui plurimi erant, propè mille militibus ad oppidi defenſionem impoſitis. Brittus verò poſtquam eò infeſtum tendere hoſtem agnovit, tria primùm idonea extra oppidi mœnia loca poſita munit, ampliſſimam ſcilicet Bregantii domum arcis in ſpeciem ædificatam, propugnaculum Divi Benedicti,

dicti, & portam Nò, sic vulgari nuncupatam vocabulo, experiri ita ratus initio meliùs virtutem hostis, ac si per vim licuisset, in parvo negotio minuere fiduciam, vel ita vires, & animos hebetare, ut debilior, ac fractior mox impetus ejus interiùs admoveretur. Porrò decem, & octo sclopetariorum Castellenses progressæ partitæque cohortes, tria, sicut diximus, illa extra oppidi sita muros, quæ à Lusitanis insessa, ac strenuè loca munita fuerant eodem tēpore cum clamore, atq; impetu adoriuntur. Atrox, quia primus, recentísque vis, animíque, ac ferè tumultuarius erat ille conatus hostium, ac tripartitò conflictus fit, perstitítque assiduus, concitatúsque utrinque pugnandi ardor, ac fermè æqualis illata cædes à meridie ad primas usque tenebras noctis, strenuè non minùs ab his oppugnato, quàm à Lusitanis retento loco. Nocte ineunte cùm secum volveret Brittus, ea pro terrore, ac munimine opposita loca hosti nimis longinqua, cruenta, subsidiis incisa videri, ac si ulterius instaret hostis quamprimùm suorum militum cladibus collapsura, præterea si à præliorum initiis desumitur omen, bene inde auspicatum; si comparatio virtutis, nihil eousque accidisse, cur ipse diffideret; si spes, & alacritas animi satisfactum omninò esse, eadem idcircò nocte inde repente milites revocavit, desertísque quæ extra oppidum erant, munimentis, atque inutili multitudine, simul omnium fortunis prædæ, ac libidini expositis hostium intra mûrorum ambitum defensionem intendit. Ubi illuxit milites Castellenses Roderico Moxica Duce, adjacentes oppido ædes ingrediuntur, nullóque obsistente, cùm miles, & arma contracta in oppidum essent, nec ulla mœnia, aut obices essent, quæ inhiberent impetum hostium, ea ibi luxuriæ, avaritiæ, crudelitatis exempla nefariè congesta sunt, quæ militaris furor, atque impunè aliquando irritata cupiditas edere solent; non pueris, non senibus, non pudicitiæ virginum parcitur; Sacra alia polluta, alia rapta, alia fracta, alia in cinerem versa, cùm ex alia in aliam domum applicitus ignis etiam templa, ac cœnobia corriperet, cremarétque undecunque insultare, prædari milites cædere, latrocinii, ac sanguinis avidi circuire; tum & irrita fuga erat, cùm strata omnia, aut obsessa teneret hostis. Has inter ruinas incendii, & cæsorum hominum strages, omnísque militaris effrænatæ nimiùm licentiæ, viri quidam religiosi, qui furentium fortè minis, & flammis elapsi Carazenæ Marchionem convenerant, immanem illam militum feritatem, & sacrorum ludibria, & inter ipsa cœnobia defloratas esse Virgines conqueruntur. Si belli jure liceret etiam in Numen insurgere, vi quoque ipsum ineluctabili ulturum injurias suas. Ad quos, non esse cur mirarentur, respondit, ex diversarum gentium barbarie, atque vitiis conflatam illius exercitus fœcem esse, utcumque tamen se curaturum, ut sacrilegiis, ac cædibus milites temperarent. Cæterùm seu primo, ut solet, impetu excusso, seu Ducis imperio, seu scelerum satietate à cruore, & rapinis deinde cessatum est.

Exteriori sic oppidi tractu in potestatem accepto intensior statim in idem oppidum Castellensium conatus incubuit. Tormentariæ itàque sedes erectæ, suffossi cuniculi, obsidionales accessus ducti, viæ, tramites, colles, loca omnia prærepta sunt, quæ procul, ac propè infestare, ac premere possent oppidū. Hæc verò, quæ ad longiorē obsidionem cōparabantur cùm in primis Castellæ Duci rei celeritas cordi essēt, vis quoq; impetúsque in oppidum applicādi propiora pericula non laxabant; nam pyloclastro majori oppidi portæ cōstanter affixo, eam nitebātur subvertere hostes, scalis

lis deinde muris appoſitis illam murorum aſcendere partem, ubi plus præliantium exarſerat impetus, contendebant. Confluunt tunc undique Luſitani, circa portam dum acrius, & circa mœnia periculum erat, ollas incenſas, granata, atque alia ignea artificia certatim ex mœnibus jaciunt; nunc ſclopis, nunc longioribus haſtis, qui portam obſederant, aut muros ſubibant ad deturbandos hoſtes utuntur. Sic tandem vim Caſtellenſium eludunt, & fruſtra igneo inſtrumento portam, ſcalis mœnia petentes expellunt. Cùm hic primus, & propior in irritum impetus cecidiſſet, Dux Caſtellenſis, ſubductis copiis, productos ad oppidi mœnia cuniculos tunc conflagrare, atque erumpere juſſit, ſed cùm ſolum ineptum eſſet, retrorſum ignis effuſus hoſtibus multò minùs quàm Caſtellenſibus nocuit. Inter hæc cùm aſſiduis concuſſa tormentorum ictibus mœnia, & lacera paſſim munimenta fatiſcerent, ingentéſque ruinarum cumulos tollerent, per eas Marchio ruinas, labéſque murorum milites jubet impreſſionem in oppidum facere. Itali primi juſſu Ducis irrumpunt. Hos Luſitani pari quidem ferocia animi, conatúque recipiunt; ſæva ibi, & feralis conſeritur pugna. Etenim Luſitani pars mœnium ſumma pars per ruinarum fragmenta ſparſi, ruinarum alii extrema tenentes confertis cuneis, nudato corpore intrepidi hoſtilem impetum propulſabant, nec vulnera, aut cædes, aut æſtus, ſive profluens utrinque ſanguis his ferociter intendendi, illis acriter vim retundendi impedimento erat. At Itali quanquam illis virtute, atque animo pares, diſciplina tamen, ac numero prævalebant, rejectúmque perſæpe hoſtem, & mox audaciter redeuntem, impulſúſque reciprocantem fregiſſent tandem, ruináſque tranſgreſſi ſe mœnibus applicaſſent, niſi eodem momento temporis ſcalæ temerè defeciſſent, primis námque fractis ab hoſtibus ſcalis, atque combuſtis, etſi aliæ tunc celeriter parabantur, lapſo temporis puncto jam inutiles erant. Hoc itaque omiſſo propter militum laſſitudinem, & rerum inopiam certamine, id tantum per ſummum laborem obtinuit Italus, quod propiùs jam feſſa mœnia gradum, ſedémque eo experimento poſuit. Cùm inter mœnium ruinas, & armorum, & hominum clades ſic propè oppidum certaretur, haud minori quidem ardore impetúque quia bellatoribus abundabat, ejuſdem oppidi arcem ab alia parte Caſtellenſis premebat. Novum enim ipſe ibi excitaverat aggerem, crebríſque inde incurſibus arcis in orbem jacta ſuperare munimina contendebat. Semel ea tamen, quàm aliàs atrociùs pugna recruduit, dum præſens Carazenæ ipſe Marchio adhortando, obſecrando, impellendo, ſtrenuè ipſe pugnando milites accendebat, eóque imitatione, periculo Ducis inſtinctus validior accurrerat Caſtellenſis militiæ nervus. Eminùs, cominúſque conflictabatur, cùm imas alii munitiones inferius, alii arcis ſuperius defenderent pinnas, réſque propterea ſclopis, granatis ignitis, lapidibus, haſtis alacriter gereretur, utrinque ſæpè cadentibus multis ferro, aut ignibus hauſtis, quemadmodum varia, implicatáque pugna erat. Jamque flacceſcere tandem, animóque ac viribus labi cæperant Luſitani, ac timidè pedem referre, acriùs eo tempore inſtantium cum vi, tum hoſtium multitudine circunfuſi, ac propemodum obruti. Videt hoc Brittus, cohortatúſque quos in latere habebat tribunos, ac reliquos Duces, ſimúlque progreſſus occupat ipſe primam certaminis frontem, ibi profectò cum ceteris Ducibus periturus niſi formidinem pudor ejus militibus abſtuliſſet. Quippè tunc majorum exem-

plo Ducum impulsi vires, & animos colligunt Lusitani, promovent gr-dum, regressi certamen instaurant, quique jam fluere, ac cedere cæperant vehementius invecti clamore, strepitu, armorum, & corporum nisu ipsos repentè cogunt retrocedere Castellenses, crescit adversa nunc inclinata conspecta acie Lusitanis fiducia; lacertos fiducia corroborat; impetus incalescit. Tunc ampliùs obsistere hosti; jam Marchio Carazenæ diffisus cani statim receptui jussit; revocat etiam à prælio suos milites Lusitanus, cùm impetum illum injecta velut hostibus rabie insuperabilem Marchio crediderit, & lucro duxerit Brittus, quod circumacti certaminis vices æquare ad ultimum potuisset. Jacuit immensa propemodum strages, ac Lusitano cruentior, cùm eorum optimus quisque dum inclinatam reddere pugnam pro viribus studuit cæsus, aut vulneratus eo ancipiti prælio fuerit, inter quos Brittus oppidi, arcísque Præses tribus vulneribus ictus. Emanuël Lorcatus Pintus facie granato concisa, ac fœdiùs ambusta recessit, reliqui Duces graviter saucii se se in munimenta recipiunt; mitiùs deinde producta in arcem, & oppidum est oppugnatio ob tantum sudoris, tantúmque sanguinis latè fusum his militaribus flammis aliquantulum imminutis; nihilo tamen minùs nec impeti à longe arx per belli displosa tormenta, nec quasi mœnia destiterant, invigilante quoque supremo Duce, ut ea quæsita militibus quies, ac certaminis intervalla in graviorem hostium perniciem, ac pestem relaberentur. Sub hæc nunciatur exercitum Lusitanum jam Estremotio digressum ad ferendam obsessis opem iter instituisse. Perculsus hoc nuncio Carazenensis, & maximè anxius cùm duplici cura, & labore simul arcis, simul oppidi potiundi distractas eo tempore vires haberet, relicta denique arce, ac tempori reservata, omnes tunc belli conatus, astúsque in Villavitiosam convertit, si priùs extricare se fortè posset ab hujus oppidi obsidio, quàm cum hostibus signa conferret, quandoquidem arx asperioris, longiorísque negotii res videretur. Copias igitur omnes è suis stationibus accersitas tripartitò Marchio distribuit ad oppidum undique constringendum, multos etiam congeri jussit virentium viminum fasces, qui missa ignea desuper artificia deluderent; mœnia quoque cùm opus esset, occupaturis multitudo scalarum parata erat; sparsíque passim fractorum murorum acervi, & plures hiantes in mœnibus labes externo partim impulsu, partim cohærentium murorum ruinis impressæ multos accessus invadentibus aperuerant. Ea porrò triplex invecta, pars in murorum ruinas, Itali omnes erant, urgebat acies, pars sed numero minor in militari arcis sepe, staccatam milites vocant, hærebat, & circumsessam in otio tenebat arcem, ut inde interruptus, qui in ejus præsidio erat, nequaquam posset, cùm vellet, egredi, ac municipes adjuvare; reliqui sæpè, & nequicquam intentam majorem oppidi portam evellere, aut scindere summa ope connitebantur. Dum ita singula obire injunctum à Duce opus militum agmina student, Lusitani adeò acerba, ac multiplici pugna disjuncti, variásque in partes quæ eodem tempore laborabant, abstracti, enervatíque cùm neque numero pares essent, quod unus contra multos pugnaret hostes, neque viribus etiam, quòd non essent ob paucitatem, qui succederent fessis, aut morientium vices exciperent, nec denique loco, quòd quassata verberibus mœnia vel lubrica pedes fallerent, vel diruta, aut scissa

superstan

ſuperſtantes opprimerent, tunc animi ardore magis, & impetu, quàm ſuis ſe viribus ſuſtentabant. Truciùs tamen qua Itali parte vim intendebant, certamen incaluit; nam ruinas penè trajecerant, & muris ſcalas admoverant, altiúſque corporibus aſſurgentes jaculis, haſtis, incendiíſque multiplici peſte repulſi tranſverſis plerique veſtigiis præcipites ibant, pauci qui mœnium ſumma tetigerant, aut à ſociis ibi relicti interibant, aut ſe ſaltibus ſolo reddebant. Cùm igitur ſcalæ paſſim, & homines ſimul evolverentur, atque iniquior ſuccederet Italis, ut enudato ſupernis ictibus corpore, pugna, cúmque lapſos cæſóſque tamen recentes Itali exciperent, urgeréntque illúcque ut in majus totius conflictus diſcrimen, & ultimam oppidi ſpem tota fermè vis propugnantium, pugnantiúmque converſa eſſet; tunc Emanuël Carafa eò circunductam cohortem Italicam movit, ubi minori metu periculi minùs erant providi Luſitani, & quia alibi res ardebat majori cum hominum copia, nec ea Luſitanis pro locis omnibus ſuppetebat, ibi ad cuſtodiam pauci reſtiterant. Eò itaque aſſultim Itali properantes obvios, & raros in loco Luſitanos expellunt, ſubinde alii, atque alii turmatim accurrunt muróſque repentè ſcandunt; qui verò ab altera muri parte ſubeuntibus adhuc ſcalas obſtiterant Luſitani, cùm circa ſe plenas nunc hoſtium ruinas, fractos aggeres, muros diſciſſos, vim, numerum hoſtium, confidentiam, audaciam ſuper murorum, & ſtragem corporum inſultantium viderent, ex altera parte captum jam murum, ſéque averſos, adverſóſque à Caſtellenſibus premi, oppido ſtatim relicto, nec paucis intra fugam exceptis ad arcem confugiunt. Eo quoque tempore cùm accisas res hoſtium aſpiceret, contra militarem arcis ſepem pugnabat agmen alterum Caſtellenſium, nec illam adhuc perrumpere ferro, aut ignium jactu cremare potuerat, Italici tandem fuſis, fugatíſque ab oppido Luſitanis ſe ſe præliantibus addunt, accedit tumultus, & fuga eorum, qui gladiis elapſi arcis ſuffugium petebat; inter tumultum, & pugnam capitur ſepes. Ita Luſitani reliqua cura, præſidum, tutelæ ſpes cùm in arcis duntaxat circunſcripta limitibus eſſet, cúmque etiam puteo, quem omninò putabat Marchio aquam intus ſufficere obſeſſis, jam idem potitus eſſet, tubicinem miſit, qui de opportuna arcis obſidione moneret Brittum Gubernatorem; nocere tempus, peſtiferas eſſe moras, ſi occaſio merendæ clementiæ præterfluxiſſet, victorem ſubinde inexorabilem fore. Tum Brittus, ne de illo expugnato facilè oppido, tubicini retulit, Carazenenſis immodicè lætaretur, quod præ murorum fragilitate, temporúmque ruinis, multò aſperiùs, quàm opus fuiſſet, negotium illi curámque faceſſerat. Stare adhuc integram arcem, ibíque etiam puriori ſtagnantem aqua incluſam ciſternam eſſe. Ita eluſus Carazenenſis, ideóque in arcis oppugnationem ſollicitiùs intentus, occupatúſque ſublimis in vertice templi, cui titulus erat Immaculatæ Conceptionis, adverſus arcem tormentariam ſedem extolli juſſit. Erat etiam in ipſo templo inſignis quædam, ac vetus Deiparæ imago, quam, memorant Luſitani, eſſe principem in Hiſpania illibatæ Conceptionis memoriæ, claróque nomini conſecratam. Hanc ab initio Brittus obſidionis ne inter armorum confuſionem, militúmque licentiam, ac libertatem irreverentiæ, barbarívе contemptus aliquid pateretur ex templo in arcem transferri curaverat; nunc verò cùm ab ejuſdem Virginis templo per hoſtem arx, atque miles præſidiarius crebris

Mm 3 ictibus

ictibus peteretur, sacram Deo sedem eo armorum ministerio pollutam, ac profanatam improbans hosti, pacisque sacrarium in tartaream belli officinam conversam esse, severè præcepit, ne quis tormentum, aut sclopum, aut aliquid missile in templum jaceret, suam ipsi sedem, suum ipsi cultum Virgini curæ fore, eóque sacrilego scelere inflatam Virginis iram contra illos vertendam esse, in quibus non pudor, non verecundia, non jus erga homines, nec religio, nec pietas erga cœlicolas insaniæ, ac libidini frænos injecerat. Narrant insuper Lusitani cùm per majora tormenta belli ex templo in arcem fulminantibus hostibus sacra ipsa imago solemni, ac pio comitatu intra arcis muros circunferretur, cúmque obvia incedentium, & modulantium mista laudibus carmina multitudo objecta gregatim funeribus esset, tunc mortales quamplures emissos è templi vertice globos irritos cecidisse, sacram pompam, qui sequebantur intactis omnibus circunductam.

Dum ita urgetur à Castellensibus arx, Cantagnedæ Comes Lusitani exercitus Dux, cùm certiorem facere vellet Brittum, magnis se copiis instructum in arcis auxilium quamprimùm esse venturum, diffideretque inter milites invenire, qui circumplexam, ac restrictam omninò arcem auderet inter pilas, & cuspides penetrare, nec ipse propterea ad certam quasi perniciem cogere quemquam fas esse duceret, jocanti similis inter milites jecit, esset necne in suo exercitu Lusitanus cui adeò valeret animus, ut interritus hostium agmina pertransiret, Brittóque intra arcem secreta mandata perferret. Hoc vulgato statim sermone, haud ægrè repertus est, qui id se illicò audere profiteretur, Franciscus nempè Carnerus fortis Centurio. Is itaque binis ejus centuriæ militibus sumptis, equísque statim conscensis ad arcem hostibus circunfusam, aditúsque Castellis, ac molibus septos cum sociis alacriter subit; ibi mandata Ducis exponit, ibíque duo illi gregarii milites, relicto, ut jussum erat Centurione, per idem obseptum, stratúmque ferè mucronibus iter incolumes transeuntes ad Cantagnedæ Comitem redeunt; adeò præcipiti eorum ad arcem accessu, atque recessu, velut miraculo audaciæ defixis, ac propè attonitis hostibus, víxque illi hostes, an socii essent, præ summo stupore dispicientibus. His rebus ita provisis, cæteros simul coactos primores Ducum consuluit exercitus Dux, an expediret, ferre suppetias ad extremum concussæ arci, atque ideò conferre cum hostibus arma, eas sine dubio ad ultimum virium impedituris. Latis in orbem sententiis, nemo ex tot simul diversæ licet indolis Ducibus extitit, qui festinatis subsidiis, pugnæque, si occasionem offerret hostis, protinùs ineundæ refragaretur. Quanquam enim vetus adhuc hærebat Lusitanis insita ratio, effugere semper, dum ita possent, cum hoste conflictum, extrema ni secus vitanda calamitas, ultimúmque discrimen posceret, quòd in uno commisso prælio totius Lusitaniæ simul disceptante fortuna, imperii, aut servitutis conditio vertebat, nec tanti præterea momenti arx illa cum oppido erat, ut irreparabilis ejus ruina, cùm denique cecidisset, putanda esset, aut ea mereretur, cum extremo universi regni periculo comparari, ereptum hanc tamen arcem, & oppidum hosti eo consensu, atque animorum ardore tribus de causis concursum est, primò quia semel & iterùm Lusitanus cum belli fortuna usus feliciter esset jam tenebras illas excusserat, quas ex Castellæ potentia, cumulísque propè regnorum metus offuderat animis, contemptúsque propterea ceperat hostis, deinde quia neque ampliores hucusque

hucuſque copias, neque meliorem ad prælium Ducem emiſerat; poſtremò, quia cùm Villavitioſa cariora inter pignora cenſeretur hæreditariæ Bregantiæ Domus, ſi eam Caſtellenſis obtinuiſſet, æquè familiaris, ac publica Bregantiæ Ducis jactura, luctúſque, ac populi rumor obverſabatur. Comes itaque Cantagnedæ poſtquam inferenda citò ſubſidia, & cum hoſtibus pugna, per unanimes Duces decreta ſunt, militúmque ſubinde clamorem, & plauſum pugnæ decretæ nomen expreſſit, Carazenenſi ſtatim denunciavit adventus ſui certitudinem, ſibíque gratiſſimum fore juſta quamprimùm acie cum tam celebri Duce congredi.

Marchio tum, quamvis tacitè ſecum tanta jactantia, hoſtíſque ſuperba fiducia repungeretur, & ipſe eo tempore quoque parum ſuis viribus fideret, contemnere tamen fronte coacta, vultúque ad rem ficto provocationem oſtentans quaſi jocum tubicini illuſit, levitatem eſſe fiduciam, tumorem animi robur, ac vires in ſpeciem interpretatus. Vocat ſubinde Duces & utrum, & quomodo eſſet prælium hoſtibus interrogat anxius, ſcilicet an arx obſidione tenenda, an deſerenda, an potiùs diviſis copiis pars arcem obſideat, pars ſubſidia acceſſura coërceat. Non erant talia profectò ibi militum nervus, & copia, quæ ſatis in illo diſcrimine forent ſimul premendæ arci, ſimul diviſim obviam eundo hoſti, nec erant præterea circumjacti valli circuitus, aut propugnacula obverſa, quibus protectus inſidens miles ſe ſe, arcis obſidionem, ac munimina ſuſtentaret; idcircò plurimi ſentiebant, viam atque tranſitum, qua ad arcis ſuppetias fuiſſet hoſtilis exercitus perrecturus, præoccupandum militibus eſſe, ſparſi enim hinc erant & inde, qui viam diſtinguerent, colles; his porrò inſeſſis, & communitis excidium ſubinde arci, ut præciſæ, orbatæque ſubſidio, & ex edito loco tutela militi pararetur, cùm exercitus Luſitanus montibus, & vallibus interclusus nec confligere poſſet ibi, nec facilè regredi, multóque minùs, ut arci ſuccurreret, progredi. Hujuſmodi tamen longa oratione ſententiam disjecit Marchio ut mediam arctíſque in rebus, & arduis plerumque deteriorem. Quippè diutiùs in collium verticibus immorari non patiebatur alimentorum inopia, Luſitanus velut in proprio, ac libero campo commeatibus affluebat. Arx deſtituta, aut laxata conatibus remanebat, quæ niſi acerrimè premeretur ob loci ſitum, defenſorum virtutem, & modo ſubſidii ſpe proximi auctam ſegniorem profectò quamcumque defenſionem labefactaſſet. Qualis eſſet igitur hæc ſententia, quæ ſi forſitan probaretur, famis eſſet interitum Caſtellenſibus, palmam ſedentibus Luſitanis, libertatem arci, & oppido collatura? Utilis ſanè videri, aut in re ancipiti minùs periculoſum per jactam modò certaminis aleam ſpes omnes ipſos, & curas in ſinu fortunæ, quæ eſſet utriſque communis, & ante exitum ſemper incerta, deponere, quàm voluntario periculo ſtultos per detorta, atque abrupta nimis conſilia certum ſe ipſis exitium, ac peſtem accelerare. His accedere juſſa Regis Conſilii Status auctoritate ſancita, quæ nullo propè relicto arbitrio ſupremæ ſibi pugnæ periculum inculcarent, nec certè ſi res ſecus accideret, minùs ſibi terroris irata, atque infeſta Senatorum ſuffragia, quàm belli fulmina incutere. His dictis Marchio jam pugna decreta, conſilióque dimiſſo, proximum collem aſcendit, loci inde ſitum contemplaturus, quem tragicam Martis furialibus ſtimulis ſcenam paulò poſt præbiturum eſſe putabat. Luſtrat inde, notátque oculis locum, pergere

 tandem

tandem hostibus obviam in campum subjectum milites jubet; mille,& quingentos circiter pedites, quibus Cansani Dux Italus, & Joannes Carrera Hispanus cum singulis legionibus præsidebant, in arcis obsessæ custodia relinquit; nam ambitus arcis angustus, & undique circunseptus pro temporaria defensione, cùm prælio subsidia tunc arcerentur, nihil ampliùs virium requirere videbatur.

Propè Villavitiosam planities quædam effunditur, quæ vulgò dicitur Montisclari,ex eo cœnobio,atque templo tracto fortassè vocabulo, quod ibidem assurgit, Beatæque virginis à luce populariter nuncupatur. Planum colles per gyrum, & saxorum asperitates obsepiunt, frondenti, amœnóque magna ex parte diffuso tractu, & supra, atque infra hinc vinetis, hinc arboribus interjectis; planities ipsa inæqualis, & variis anfractibus secta est, via omnis quà tortuosa, quà recta, multísque tramitibus scissa. Prior in hunc locum Lusitanus ingreditur supra sexdecim millia peditum, sex mille equites omnes pugnæ paratos, & alacres ducens; numero, ac viribus longè minor ad prælium accesserat Castellensis, magnam enim exercitus partem primò confecerat vel infirmaverat, nunc implicabat arcis obsidio. Intellexerat Marchio Carazenensis, quò magis hostis appropinquaret, eò meliorem ad pugnam præreptum venire locum, quáque ille tunc incedebat, ægrè se posse conflictui expedire, eum propterea antecaptum ire celeriter locum milites jussit latera collium longo agmine pedites, planitiem à læva tenentes equites. Terruit hæc primo quidem aspectu celeritas hostis, atque animi promptitudo Comitem Cantagnedæ, multóque ipsa magis, quia per id tempus aberat peditatus, & cum illo tormenta belli, simul iniquitas loci nimis contrahere, atque implicare militum ordines adigebat; hostémque jam incursurum molestè ferebat ex loci, sitúsque prærogativa dimicationis initium sumere; in tempore tamen ab ipso Comes Schombergius admonitus tanta celeritate maturare peditem iter, & tormentorum subsequi plaustra curavit ut priusquam certamen inciperet, ab arctioribus locis emersa jam tota explicata, atque ad prælium instructa Lusitana pateret acies. Porrò Marchio Carazenæ sic Castellenses distribuit copias. In duas acies pedites dividit, in quinque alas equites aliam post aliam positas, adeò, ut inde frons minùs porrigeretur, quod terræ defectu accidit; Sinistrum equitum cornu externi milites occupabant plerique Itali, aliquot Galli, plures Germani, inter quos vetera, ac fortia Germanorum agmina stabant, quæ in bello Ungarico contra Turcas longo tempore exercita gubernabat Comes Rebatius, hísque Alexander Farnesius externi equitatus magister præerat. Id autem lateris prorsus nudatum peditibus erat, quòd satis sibi, satísque prælio suo robore equestri firmatum temerè, ut mox exitus docuit, creditum fuerit. In dextero exercitus cornu, quod Didacus Correa magister equitum temperabat cum universo peditatu Castellenses equites hæserant. Aderant ibi Didacus Vera, Rodericus Moxica, ibi Fabritius Rosseus, aliíque selecti cum suis legionibus Duces. Tormenta belli in utroque latere sita, nonnulla etiam in vertice collium, qui exercitibus prominebant erecta sunt. Lusitanus verò in hunc modum direxit aciem. Dexterum cornu equites ferè omnes, sinistrum pedites tenuere; quippè asperitas situs, brevibúsque quibusdam coarctata limitibus nequaquam sinebat utraque ex parte equitatum extendi, prima tamen equitum frons, cui prior, acriórque excipiendus impetus erat, latiùs

tiùs porrecta erat, delectísque manibus peditum, qui rari, ſparsíque aderant, intermiſta, altera exercitus pars ſolis peditibus conſtituta in binas erat partita acies peræquè plenas, & conſtipatas, cùm abundaret peditibus Luſitanus. Illud præcipuè ex diſciplina militiæ rectè proviſum fuerat, quod per artem ita ordinatus cum equite pedes erat, ut egens alter alterius auxilio ſuccurrere mutuò, & coïre, & cum res poſtulaſſet disjungi facilè poſſet. Auxerant quoque exercitus hujus virtutem, & numerum Petrus Jaquius Magallanius Simeon Vaſconcellus, Petrus Cæſar Meneſius, aliíque Duces egregii, qui in longinquis, variíſque regionibus regni militiæ partem adminiſtrantes, huc modo armorum, ac nobilis pugnæ ſtrepitu impulſi, deſertis fermè præſidiis convenerant. His ita pro pugna compoſitis; poſt belli utrinque diſploſa tormenta Dux Caſtellenſis in primis jubet Alexandrum Farneſium ab lævo cornu in dexterum Luſitanum incurrere, quod tanto vigore, & animi audacia, tantóque impetu cum ſuis equitibus præſtitit Alexander, ut primum agmen hoſtile eo impetu ſciſſum, ac penè jam profligatum ipſe in extremam intruſerit aciem. Inde effuſis Caſtellenſes inſtantes, curſímque ordines diſſolventes in arrectas peditũ haſtas, qui idem firmabant latus offendunt: ſtrenuè illi tunc cùm ſe ſe haſtis, & corporibus objeciſſent curſu, & animi ardore hoſtium equitibus incitatis, dum equorum, & hominum impetum haſtarum cuſpidibus remorantur, ſpatium dedere ſociis ſemetipſos recipiendi, aliíſque citò collectis tum peditum, tum equitum turmis acrioribus iterum nervis obviam hoſtibus prodeundi. Sic repentè fortuna voluit, quique anteà propè jam vicerant, verſa nunc belli vice, trepidant, fluctuant, partim cæduntur, partim effugiunt, partim mox elapſuris, aut perituris in ſpeciem vires, & animus languet. Ut verò Comes Rebatius ſuos quoque priorum impulſibus preſſos cedere, & fluere, ac propè fugam ſpectare milites cernit, equo ipſe tranſvectus, & oculis torvus, ac minax Germanos increpitans, Ubi decus, ubi animus, ubi " fides, ubi fas diſciplinæ milites? in- " quit, fugientibus ne integram vobis " honeſtatem, & vitam futuram eſſe " cenſetis? an tutius, & glorioſiùs for- " taſsè fuerit terga, & cervices, quàm " ora vel pectus oſtendere hoſti? an " vos honoratiùs eritis perituri, cùm " perire neceſſe ſit, niſi adverſis vulne- " ribus concidatis? Qui in Germania " vincendo conſenuiſtis, & plures de " Barbaris partas cumulatáſque victo- " rias, quàm ætatis propè annos enu- " meratis quo nunc attonitis venefi- " cio, qua improviſa formidine tactis, " aut vi fortè, invincibili abreptis fer- " rum vobis hebeſcit, aut dexteræ tor- " pent adverſus rudes hos Luſitanos, " imbelles, qui inſania, & furore ma- " gis quàm arte, & conſilio, aut for- " titudine pugnant? Hic vincere, aut " mori vobis, mihíque commilitones " expediet, vitámque quam unà juve- " nes toties præliando contempſimus " jam propè exactam, nec minùs trium- " phis, quàm curſu annorum effætam " honeſta reddere morte, quàm peri- " culoſa turpíque fuga redimere ſatiùs " eſt. Alia ex parte Farneſius orando, " increpando ſparſos à fuga, trepidóſque cogebat milites, ſtatim deinde ordinibus reſtitutis, & fortiùs corroboratis majori vehementia, atque impetu in Luſitanum, qui prævalebat, incurritur. Redit utrinque conflictus eò luctuoſior, ac pervicacior, quò recollectis, plúſque irritatis per dicta, per facta viribus recalebat. Jam verò ita prævalent Caſtellenſes, ut primo, & altero, ac tertio incurſibus obvio primi lateris agmine impulſo, ac propemodum

dum fracto tunc extremam pervaderent aciem, Germaníque præcipuè mediam dextri lateris aciem, quidquid obvium in medio erat sternentes, transgressi converterant arma in Lusitani cornu sinistrum. Improvisò eò rem devolutam ubi videt Dux Lusitanus, illuc subsidia confestim accurrere jubet, advolántque mandato Ducis Comes Scombergius, Comes Sancti Joannis aliíque principes Duces. Hi tunc arctiùs cohærere, cum aliis qui ab ordine effluxerant constipare, plus ubi periculi erat, offerre se, turmæ aliæ præstereà equestres, aliæ pedestres ex lævo cornu in sinistrum traductæ convenerant. Duæ propè acies in unam confluunt; magna profectò certaminis moles in Castellenses jam propè fessos incubuit. Ruere porrò cum equis solvere ordines, concidere ferro, aut in fugam averti superiores paulò ante nunc graviter pressæ Castellæ cæperant copiæ, vario belli negotio eas inter vices, turbásque cruentos colludente fortuna, & nunc propensiùs in Lusitanos milites inclinante. Tunc intuitus Carazenensis jam versam adjectis ab hoste viribus pugnam, suísque fessis, adstrictis, & undique circunfusis subsidio, ne eo impetu, & fluctibus perderentur, opus esse militibus, jussa iterum, atque iterum misit ad Didacum Corream, qui in dextero cornu imparis pugnæ spectator astabat, ut subveniret quàm citò Farnesio, aut hostes, ab illo, qui opprimebatur, sinistrum eorum latus aggrediendo distraheret, jam prope duo intentis viribus cornua in unum, ac penè fractum incubuisse, obrui quàm citò posse, nisi citiùs subventum esset. Non paruit imperio, non Ducis monito Didacus, id sive ignavia, sive perfidia, sive loci difficultate peragere neglexisset; proinde bonis, & planè desertis in laniena militibus hoc tantum pro sua virtute, atque animi magnitudine restitit, ne interirent inulti, néve incruentam, nimísque lætam præberent victoribus lauream. Dum enim in illos valde corroboratus Lusitanus invehitur, & majores præsentes contemptis periculis Duces clamore, & exemplo minores confirmant, recénsque succedit agmini agmen adversos jam lassos, conclusos, omníque prorsus destitutos auxilio, tandem Itali, Germaníque in medio deprehensi, & undique impulsi alii impetu equorum protriti, alii armis dilaniati, efflictim plerique eorum pugnantes occubuere, ita prorsus Germanorum agmine strato, eorúmque Duce Rebatio, cùm strenuè confligeret, cæso. Hujusce victoriæ pars haud parvo impendio constitit Lusitanis; nam præter vulgaris militis cladem eorum Duces fortissimi ceciderunt, Comésque Scombergius ante prima dimicans signa equo suffosso tandem evasit. Sic lævo Castellensium disjecto cornu, dextrum subinde concurrit. Sed difficilis primò erat se se ultrà inferentibus transitus cùm cæsorum corporum strues, sparsa humi, confractáque arma, passímque diffusus equorum, & hominum cruor impedimento, & horrori equis intercurrentibus esset. Stabant etiam frequentis in speciem silvæ hastatæ cohortes appropinquantes equos infestis cuspidibus excepturæ, quorum aliquos consternaverant, alios everterant, alios casu impetentes evisceraverant, ita, ut equitatus instabilis, trepidus sæpè ipse illatus, sæpè relatus pulsúsque fuerit, & interdum concursatione potiùs, quàm vi se se hostem provocans circuntulerit, inconcusso, firmóque, ac presso in vestigio hastatorum adhuc agmine permanente; tandem Castellæ equitatus veteranis peditibus fultus eo impetu in hastatos Lusitanos impegit, ut his protinus dissipatis, eodem quo ferebatur impulsu

acriorem ibi pugnam accenderit; & Lusitanus quidem eo prælio toties jactatus, ac restitutus illic magnum discrimen adit, illatáque initio vis illa hostium ineluctabilis apparebat; cùm Castellenses nunc agiles essent, & viribus integri, Lusitani autem recenti quo omnes propè concurrerant prælio, æstúque fluentes, lassique, nec pedites quoque tunc Castellensibus deerant firmandis equitibus interpositi, quorum paulò ante defectus cornu sinistrum afflixerat. Postquam ergo Cantagnedæ Comes Dux Lusitanus eo hostium conatu impetúque propè jam ordines solvi, simul fluctuantem, & vagam conspexit aciem, atque in illam ita perculsam enixiùs urgere hostes cum iis, qui ejusdem custodiæ erant, equitibus prætervectus, & simul Ducis, simul gregarii ibi militis partes admiscens præliando, adhortando animare, ac laborantes erigere milites satagebat; monentíque eumdem Centurioni, non esse illum, quem tunc occupabat, Ducis supremi locum, respondit, extrema quæque pericula rerum ordinem vertere, quodque in alea subjecta sors statuisset, ad se maximè pertinere. Hæc summi Ducis audacia, atque animi promptitudo temerè se in ardorem certaminis, & confertas manus militum invehentis, cùm omnium in se oculos convertisset, tum demum jacentem Lusitanam virtutem sustulit, & corporibus vires, & stimulos addere animis visa est. Porrò inclinata primùm fortuna, nunc æquabilis, justa peræquè partibus spem, timorémque librabat. Acres acies utrinque erant; satis utrisque ad vires exacuendas incitamenti, nec remissiùs Castellenses pro gloria, quàm Lusitani pro libertate certabant. Cæterùm duas, quæ jam Lusitanis meliorem certaminis exitum præstituerat, subjecit tandem fortuna res, quibus eversus, & undique afflictus Castellensis omninò jacuit, nimirum Corream equitatus magistrum ab hoste repentè captum, transitionémque improvisam ad hostes Helvetiorum ob non soluta, aut nimis dilata, ut dicebatur quoque, stipendia. Proinde quà perfidia militum enervatum, quà capite mutilum, cùm prælium ferociùs arderet, se se equestri Castellæ corpore contuente, extemplò turbari ordines, excidere vires, languescere cœpit acies, & qui paulò ante gradum intulerant, referunt. Instant cedentibus Lusitani, & quia eousque implicata, nec omninò confecta res, imò fortunæ subjecta casibus erat, qui vicerant vetitis tunc Lusitanis ulterius persequi hostes, hi fusi potiùs, quàm planè fugati se se à certamine avertunt. Pulso equitatu, Castellæ supererat pedes, ísque prorsus equitibus enudatus, cúmque prælium iniret, deteriori quoque conditione cum pedite pedes subinde concurrit, quòd cœnobio Comes Scombergius cum peditibus occupato, illísque proxima pariter domo, simul vinetis, quæ circumjacebant, insessis loco superior, & numero quasi ex propugnaculis decertabat; prætereà sæpè inde sparsim cohortibus jactis, aliàs per latera circunductis à fronte, & à tergo premebat hostes, qui primum impetum frustra in objecta munimenta frangentes, mox repulsi, & faciliùs attriti pectora simul, ac terga defendere cogebantur, víxque ulla effugii spes erat, cum situ, ac multitudine hostis, reíque bene gestæ fiducia alacriter insultaret. Septem jam horas incessanter pugnatum erat, labore, cædibus, æstu utrisque denique resolutis, ac lassis, simul cumulis corporum, armorúmque militibus transitum, & si ultra furere vellent, intercludentibus, nec ampliùs etiam corporibus vires, nec crudelitati materies suppetere videbatur cùm nihil ampliùs Castellensibus superesset,

set, nisi quod victoris impetum subterfugerat, aut cædis satietas abjecerat. Huic tamen, ac tantæ cladi superstites Castellenses, qui nec parvo quidem numero evaserant, non enim à pugna pedites, non equites fugientes persequi longius Lusitanus institerat, celeri gradu recedere cæperant, eóque cæteri confluentes, quos latè fuga, terrórque disperserat, haud contemnendum conflaverant agmen, & nisi hostium offensioni, vel receptus munimini suffecturum. Hoc videns Dux Lusitanus, & ne stragis quidem reliquias ire sospites passus, imperat Vasconcello, Joanníque Silvæ Legato equitum, ut hic cum agminibus equitum, ille cum cohortibus expeditis ultra cœnobium flectendo iter elapsos quærerent hostes, adeptos prælio, aut tumultu in via implicitos detinerent, donec ipse accessisset cum omnibus copiis. Hoc impigrè, ut jusserat, factum est. Ita porrò cursu dum prospero Lusitanus premit, excipítque vestigia hostis, ísque in via præpeditus brevia, & fugacia sustinet prælia, ac breviter concursando laborat progressionis molestias aut eludere, aut vincere, major repentè, itinere inciso, circunfluens vis militum ingruit, quàm Cantagnedæ Comes regebat. Castellenses tunc interceptos hinc montes, hinc hostes claudunt, bis propè victis lubrica spes, numerus longè minor, via euntibus interclusa. Cùm igitur spes nulla pugnando salutis, & fugæ difficilis esset, obstinatis ibi animis confligentes, atque interitum provocantes penitus victi, atque prostrati sunt. Ibi Emanuël Carafa, & Gaspar Arus Castrilii Comitis filius mortaliter icti paulò post mortem oppetiere, quatuor ferè promiscuæ nationis peditum millia, qui antequam circumventi Castellæ pedites forent ab angustiis emerserant, nec longè obvium quoddam ceperant munimentum ibi sese pro loco, ac tempore defensuri, post reliqui auditam circunsessi exercitus cladem hostis se tandem arbitrio permittunt, & cum signis militaribus quadraginta captivitatem, ne vitam amitterent, subeunt. Mille etiam hominum qui ex toto conflictu ad nemorum latebras ab hostium furore, cædibúsque confugerant, alii inde captivi Ulisipponem abstracti, fame nonnulli in solitario, atque incognito loco, jactatione vulnerum plures absumpti sunt. Castellensium hic cæsa quinque circiter millia narrantur, paulò minor numerus captivorum, & magna ex parte clarorum Ducum, ac genere insignium; neque incruenta Lusitanis victoria fuit cùm illorum duo amplius millia ceciderint, permultis etiam, & primariis præcipuè Ducibus sauciis. Hæc est clades Montisclari, quæ Lusitani tandem diadema regni in Bregantii capite fixit, & seu utilitatis incremento, seu gloriæ inter primas Lusitanæ virtutis, atque fortunæ celebris.

Cæterùm Marchio Carazenensis, ubi haud dubiam hostium fortunam esse cognovit, & priusquam circumventos in itinere, ac fuga socios extrema pernicies opprimeret, è colle descendens, unde proximè cuncta spectans, exemptúsque periculo jussa militibus dabat, Villavitiosam perrexit, accitóque Boëtto Comite, qui in Borbæ custodiam, ut magni momenti loci, cum equitum turmis astiterat, quindecim post diebus solvere arcis obsidionem reliquos milites jussit, ne eosdem mox Lusitani perinsigni parta victoria tumidi confluentes obruerent. Igitur belli tormentis summa celeritate subtractis, Lusitanísque sæpè rejectis, qui in aggerem primùm invadere, & militares sarcinas tollere, post abeuntium lædere latus, & terga, iter quoque intercipere persæpè, ac frustra connisi sunt, incolumes

lumes denique Castellenses Jurumeniam sese recipiunt, inde mox Badacocium veterem belli sedem. Huc catervatim etiam profugit exigua deleti exercitus pars, & Marchio Carazenensis, cùm alienis abreptus consiliis, geniόque sinistro hujus suscepti belli, ac longè minori, quàm ibi erat opus, militiæ apparatu rem cum Lusitano gerere cogeretur, pristinum gloriæ, famæque splendorem, vertente cum ætate fortuna, in senectute corrupit. Infelicis deinde totius certaminis exitus Mantuam Carpetanam allato nuncio, cùm cogitatio, sensus, questúsque trucis acceptæ cladis omnium mentes, & ora hominum complevissent, proceres, aulici, etiam infimæ sortis homines, qui cuncta in deterius interpretari more insito solent, circunstrepebant, irrisos, an victos, an sese proditos esse quærentes, & fabulæ ne, an aurium præstigiæ essent, quæ de eo prælio memorarentur? Unde enim Lusitanis in regno adeò angusto, deserto tanta animorum, & virium resurgere posset copia, perpetuis qua cladibus Hispanum Imperium urgerent? Vulgus præcipuè, cui astrictior ut ratio, atque intellectio est, ita liberior in questubus vox, veterem viam ingressus viros nobiles criminandi modò ajebat, corruptos pecunia Duces publicam causam labefactasse, modò nolle magnates Lusitaniam Bregantio ereptam, ut vana consanguinei Regis jactantia, fastúque ejúsque certo ad Lusitaniam effugio, si illis irasci quandoque Rex contigisset, abuterentur; aliàs dicebat, consultos Hispanos hoc ferè æternum ducere bellum, quo perenni pro bello tributis ex plebis visceribus haustis ipsi, & ærario potissimùm incubantes inter cædes, & clades magistratus saginarentur; cúmque ex magna populi parte factus repentè concursus ad Regiam esset hinc clamantis, hinc obstrepentis, hinc querelas & probra in togatos, in milites, in Regis quoque patientiam, sive socordiam conjicientis, fortè tunc è Regis cubiculo egressus Pastranæ Dux, cùm plebem in area dolentem, ac propè tumultuantem aspiceret, ut illam solando deciperet, aut doloris fortasse primum impetum frangeret, voce, & epistola, quam casu inter manus habebat, elata: frustra, inquit, & falsò fremere illos, atque animo angi, victos esse Lusitanos, testémque eamdem epistolam esse nuper Regi Catholico traditam. Suspendit paulisper hoc curas, & populi motus inane solatium. At citò refriguit, dolorísque quasi reciprocans æstus vehementiùs paulò post inundavit. Cumulus enim tot litterarum recenter Badacocio datarum manifestè dicta Ducis redarguebat, passimque vulgata per domos funera, qui cara sibi intercepta pignora, succisasque spes suas querebantur, in communi squalore, atque lachrimis cladis ingentis speciem expresserant, eóque inani mendacio parùm visus est Pastranensis illam callere artem, qua per artes, & fucos sæpè Politici solent cum populo ludere. Rex autem cùm pugnæ infelicis eventum nosset, permista suspirio voce in hunc modum locutus fertur. Culparum nempè suarum ita à se pœnas repetere Numen, à noxio scilicet capite ad innoxios milites versas.

Verumtamen gravior ministros, ac Regem pro tempore cura perculerat, an esset, & quomodo hujusmodi bellum toties omissum, atque remissum, ac funestè semper intentum velut Diis, hominibúsque adversantibus reparandum; non enim idoneus, ac promptus ea tempestate miles, non ærario pecunia, non onerandis ampliùs tributis via sive modus, nec porrò sic armis expertus,

aut fortuna, vel animo valens Dux occurrebat, de quo satis inflictas sarcire clades, Lusitaníque contundere audaciam sperari posset, cùm multi ibi insignes defloruissent, novorúmque experiri virtutem, aut sortem, cruenta, ac propè continua calamitatis exempla terrerent. His urgentibus causis, nemo tamen consiliariorum audebat jam satis perspectum animum Regis Lusitanæ receptionis cupiditate flagrantem contrariis, ac veris argumentis abducere; multi proptereà tam concinnè, tam fictè in hac causa facundi erant, ut non judicio, non fidei, sed aurium illecebris, atque affectibus servientes, quod nequaquam sentirent, disertissimè persuaderent. Illi itaque convenerunt, præsenti cladi minimè succumbendum, tantam Hispani Imperii latitudinem esse, angustiam Lusitani, ut hic Lusitanus sensim etiam vincendo attritus, nisi acie quandóque victus, cadere tandem propriis exhaustus viribus, obrutúsque triumphis posset. Proindè longè, latéque regiis mandatis expositis hîc cogere pecuniam, hîc imperare frumentum, conscribere milites, festinare, parare, nihil omittere quod immani, trunculentóque bello necesse foret, cùm interim Philippi IV. Regis interposita mors hos apparatus, bellíque consilia funditùs sustulit. Hujus porrò Regis interitum diro sparso crine Cometes, quem non satis claro, sed fusco, ac cinereo quodam aspectu totam Europam complexum fuisse relatum est, paucis ante mensibus nũciavit. Prodidit etiam quidam nauclerus, qui per id tempus ab Indiis Ulisipponem appulerat, quod dum per Oceanum navigationis cursum conficeret, nocte sublustri efferre se sursum informe quoddã lucis volumen vidisset, cœlóque, errantibus tunc per admistæ quasi nubis candorẽ radiis, subito affigi, ex quo repentè Cometes, & sidus ab illo non ante visum effulserit, & crinem etiam extenderit; ibíque subducta temporis ratione compertum est, tunc primùm apparuisse in Hispania Cometem, cùm aspexerat illum nauclerus ex radiorum, & vaporum quasi involucro super Oceanum explicita, ac fusa luce conflatum. Cæterùm cum sæpè numero visi, exploratíque Cometes jacta inter alia præsagia rerum, utplurimùm esse credantur magnarum animarum vehicula, suspectúmque, ac minacem totum eorum ab ortu labentem significent annum, hic, definito in spatio Cometes cum aliis Europæ Principibus etiam Catholicum Regem rapuit. Singulis quidem noctibus verso propè in Regiam ferali crine Cometes irradiabat, eóque multiplici cogitatione suspensos, garrulos, avidósque in futuri caliginem mentem insinuandi tenebat omnes; nullus tamen aulicorum, aut procerum, aut eorum qui servitii, sive negotii causa versabantur in Regia satis animi habuit, ut hoc infausto, ingratóque semper Regibus nuncio regias Philippi aures attingeret, ignaro proptereà, ac diutius omni cura soluto penitus Rege, quod in ejus contemplationem, atque intellectum intra, atque extra Hispaniam omnium sermones, oculósque converterat. Scurræ domestici tandem, cujus per seria, vel jocos multa patere plerumque Regibus solent, quæ adulatio, vel fides affecta tegit, severis quanquam præceptis, ut hoc sileret, adstricti elapsa temerè vox, qui tunc Regi impendebat, Cometem exposuit: cui Rex nullo turbationis colore, aut fronte, aut oculis edito signo, statim respondit, clariùs sibi sanè portandi propinquum suæ vitæ finem ex fracta ipsius corporis valetudine, ac fessos laboribus animo, quàm luce Cometis. Mox in cruorem alvo soluta, febriúmque ardore correptus Rex moriturus

turus decubuit. Occulere hoc primò, ut nondum gravioris peſtis indicio ſuſpectum diligenter ſtudebant aulici, meliúſque ſe Regem habere, æſtúmque remitti falsò rumore jactabant, cùm eo tenui, & fragili quanquam hominis filo tot rerum momenta penderent, poſt ubi vis morbi mortalius increbuit, nec erat ibi latebræ locus, cùm ex ejuſdem Regiæ ſqualore, triſtitia, ſilentio ſecretum ipſum efflueret, tum multa prætereà quæ temporis ratio monebat, exteriùs, ac procul providenda miniſtris eſſent, vulgatum eſt tandem jam deplorata ſalute, atque extrema ægritudine feſſum languere Catholicum Regem. Mos eſt in Hiſpania qua tempeſtate ſublato Rege, filius ejus, vel hæres præ ætate ſit impotens regni, adeſſe Regi puero tutores per teſtamenti tabulas declaratos, quíque ſplendore generis viri, uſu rerum, integritate ſpectati imperii gubernacula teneant, donec Rex parvus capacem regiminis mentem, ac parem ætatem aſſumpſerit. Affecto itaque Rege, & ultimam voluntatem per teſtamentum ex poſituro hunc alioris muneris apicem occupandi pleroſque magnates certamen arrexerat, illum nempè inter ipſos ut genere, hunc ut moribus meliorem alium, ut rerum experientia, aut partium favore præſtantem, tantóque magis in cauſa nobilium exarſerat ambitus, quod Princeps Hiſpaniæ ad regni vocatus auſpicia nondum quartum ſuæ ætatis annum expleverat, Regina cui jure eo tempore filii, Imperiíque tutela conſtabat, mater erat ætate rudis, ſexu imbecillis, genere externa, & quæ nullam hucuſque reipublicæ partem tractaverat, omninò proptereà ſibi proceres perſuaſerant Regem, & matrem regiam umbra, atque nomine Regem tantummodo acturos, imperii vim, atque molem eorum deſignatorum arbitrio, ac legibus eſſe, ementitis vocabulis, temperandam. Præcellebat hos inter ampliſſimi competitores officii Turrianæ Medinæ Dux, maturus videlicet annis, ſpectatus prudentia, & ſuo quoque ingenio, rerúmque peritia oppido excultus ad regimen capeſſendum, & plures quanquam ſinceriores in illo affectus, morúmque candorē deſiderarent, quædam hominis tamen artificioſa tum in agendo, tum in loquendo & illita fuco oſtentatio, multarúmque ornamenta virtutum, cætera velut fortunæ, aut temporis vitia jam penè obruebant. His acceſſerat gratia Regis, quæ lucem etiam, & pretium rebus obſcuris, ac ſordidis quodammodo addit, ſimul vetus cum eodē exercita, & quæ in omnis domeſtici, atque Politici arcani conſcientiam illum adſciverat conſuetudo, neque abſurdum prætereà videri Regibus, cùm magis ingenium & ſapientiā, quàm cultus, & morum, vitæque concentū in miniſtrorum electione requirunt, tanquam aurum ſecernentes ſibi virtutum, malitiæ ſcoriam hominibus relinquentes. Itaque Rex cum paucis aliis collegis Medinæ Ducem etiam ſtatuerat univerſi regiminis adminiſtrum, ídque ſua manu in quodam ſecreto codicillo perſcripſerat. Interim cùm diſſiderent acriter æmuli, ac frequentes in rem inſtarent, illos ſpe dubia paſtos, ſibíque minùs offenſos, aut querulos Rex ipſe ſilendo uſque ad obitum ſuſtentabat. Nemini hoc notum ſecretum erat in aula præterquam uni Caſtrillio Comiti; idem enim Caſtrillius de re ipſa ſeorſum conſultus à Rege, etſi in illa tutela, ac regiminis parte Turrianæ Medinæ Ducem, quocum vetus ſimultas ardebat, habere ſocium ægrè, ac moleſtè ferebat, ne invidia livórque tamen, & cum ſtomacho Regis, ſi apertè rem diſſuaſiſſet, fortaſsè pateret, aſſenſus eſt Regi; ſed paulò poſt

idem

idem negotium, cujus & ipſe auctor per pudorem extorto conſilio fuerat, nihil aliud agendo, quòd hoc ſatis propoſito duceret, quàm velut caſu prodendo, ſubvertit; effuſo quippè Caſtrillii fraude ſecreto, poſtquam Aitone Marchio Regis cubicularius ipſique in primis longa aſſuetudine acceptus, eas ſpes, quas dudum in animo ſibi diuturnum ſervitium Regis perſpecta dilectio, error quoque judicii nimiùm cuique in ſuo negotio aſſentantis indiderat, jam in Turrianæ Medinæ Ducem tranſlatas eſſe cognovit, tunc amicorum inſtinctu, utilitate, ſimul ardore æmulationis accenſus dolum hujuſmodi pro re intervertenda compoſuit. Aſſidebat ægritudine afflicto, & ſine ulla humana jacenti ſpe Regi quidem religioſus è Diſcalceatis Sanctæ Mariæ de Mercede, qui ſuavitate ſermonis, animæ laxamento, rerúmque divinarum blanditiis adeò ſe in gratiam Regis ſuprema ſola jam meditantis immiſerat, ut multa, magníque momenti in eo articulo Rex illius hortamento, & conſilio perfecerit, tanquam meliùs ſibi conſuleret, aut conſcientiam exoneraret. Hunc cœnobitam arripuit, & plura cum eo de ſuperbia Medinæ Ducis, de avaritia, vanitate, fallacia, & morum inſolentia conqueſtus adjecit, malè Regem Imperio, & peiùs animæ conſulturum fuiſſe, ſi extóllere vellet Medinæ Ducem ad tutelam, regiménque regnorum, tótque & tanta nefarii hominis vitia calore potentiæ ſuccenderet, atque in omnium exitium, vel fraudem auctoritate publica armaret, minus eſſe quidem in republica malum negligi bonos, quàm improbos ſubvehi, hos námque elevari, ut ſuo more præcipites eant, eorúmque ruina rempublicam opprimi; ſatis verò ſibi præconio, ſatis præmio virtutem eſſe. Pergeret itaque ſtatim ad Regem, admonerétque utrùm Medinæ Ducem an Marchionem Aitonæ, cùm ille ſatis utrumque noſſet, digniorem eo munere judicaret, & num ea præpoſtera electione Marchionis decus, & fama, regiminis diſciplina cœnobitæ conſcientia, & Regis inſuper anima in dubio eſſet. Imbutum his ſenſibus candidum cœnobitam, ac levitate facilè tortum alii ſubinde optimates, qui Duci Medinæ invidebant, aggrediuntur, & velut gravius impuri hominis odio, ac reipublicæ malo commoti acerbiùs collectas à Marchione calumnias onerant, aggravántque, rudémque hominem jam ſua ſponte incitatum atque calentem dicendi inſuper copia, atque acumine turbant. Is igitur ut aulicæ artis ignarus, fallaciúmque ſeſe jactantium in illa partium anfractuum, præſtigiarúmque verborum, ſimul plurium conſenſu, & contumeliarum colore deceptus ad deturbandum Medinæ Ducem magno animo vadit ad Regem; apud pſum quanquam morbo defatigatum, religione, juſtitia, diris in ore, oculíſque inflammatus cælitibus inferos miſcet, contumelias, & probra omnia contra Medinæ Ducem ab ore inimico miſſa, impetu quodam verborum, ac flumine fundit, inſtat precibus, urget minis, adeóque numinis metu, atque extremi, proximíque terrore judicii conſtrictum perculit Regem, ut hic tandem codicillo mutato pro Duce Medinæ Marchionem Aitonæ Imperii tutelæ, ac regimini adſcripſerit. Ita porrò Caſtrillii aſtu, Marchionis ambitione, & Monachi ſimplicitate dejectus eſt Turrianæ Medinæ Dux, effecítque ibi, quod alibi ſæpè ſuevit invidioſa, atque aulica concertatio, ut pro certaminis prœmio minus officio dignus digniori præponeretur, quorum in aula diſſidiorum Princeps qui ab aliis exigere pœnas debet, ſuo ſæpè capite luit.

His ita compoſitis, etiam Galli Regis Orator, cùm audiviſſet Regis valetudi

valetudinem ingravescere, primarios ministros per internuntium commonuit, cum Rege Catholico agerent, ut tutor Principi filio Rex quoque Gallus vel ad pompam delegaretur, id profectò deceret Regem, ejusdem sororis Philippi filium & generum; distantia quoque locorum plus ostentationis, & gratiæ rei, quàm momenti, vel oneris attulisset; postremò arctius quoddam cum hac specie fiduciæ vinculum accessisset ad ratam jam inter Principes amicitiam,& pacem perpetuò stabiliendam. Quid porrò concinnius? quid gratius? quàm ex pulchro, nudóque nomine, ac titulo, quod nihil omninò nocere posset Hispanis, tantum utilitatis haurire. Nihilominus hæc statim explosa Galli petitio est; retulerúntque Oratori, cùm ea ipsa necessitudinis pignora, atque ex re publica ductæ causæ Ludovico decimo quarto Philippum quoque quartum obstringerent, non ideò ab ejus parente tutorem illi Philippum fuisse pro testamento legatum. Ad hæc vehementer etiam offensum Cæsarem iri, cùm Rege Galliæ in tutelæ speciem adscito, planè ipse Cæsar genere, jure, ac merito Regi propior omitteretur. Tandem Hispanorum cessionem regnorum, quæ ad Galliæ Reginam, Hispano manente jure, ut fœminam pertinebant,& quam illa in Hispania nuptiarum conventione præstiterat, cùm hactenus ratam Lutetiæ, ut in Hispania promiserat non fecisset, prima non reddita fide, hanc rursus vel in speciem tentare supervacaneum videri. Sic Galliæ Oratoris quæsitum per ministros Hispanos oppressum est, atque ea potissimùm ratione, quia hujusmodi exemplum, in cujus contemplatione semper hærentes, nisi inde lucem ad operandum accipiant,in suis deliberationibus propè torpent, in tabulario non invenerunt. Postremò in extremis jam Rex constitutus aulicos, proceres, altiorísque notæ ministros accitos pio, mitique sermone compellat parvuli filii commendans ætatem, amplíque perpendens discrimina Imperii vix Atlantis cervicibus paris, ac deinceps infantis humero innixi. Si obsequium, & fidem in ipsum, „ dicebat, si studium, atque constantiam „ ad extremum usque spiritum coluissent, ea fidelius nunc petere officia annis tenerrimũ Regem vix loquendo, „ ne dum imperando satis, & cui gratia „ & opinio, & auctoritas desit, præsidia firmissima imperii. Inde res novas hominibus turbidis, alacritatem „ hosti, insolentiam, atque superbiam, „ prædandíque cupidinem magistratibus nasci, & quia unus, ad quem „ spectat regnare planè non potest, „ omnes propè regnare velle. Inde „ etiam cùm ab omnibus quæritur dominatio, falsísque tueri nominibus „ dicitur, ab omnibus perdi, quique „ minùs meretur, minúsque sapit, „ hunc plus audere, ac tali tempore „ ambire. Id esse profectò causæ cur „ sub Rege pupillo dum honoribus „ multi proficere factione, atque opibus certant, & ideò per fas, atque „ nefas curas publicas usurpare ex rerum novarum fluctibus magnis in „ regno turbis, ac tempestatibus concitatis ipsi postremò & suarum, & „ publicarum rerum interitu concida t. Hæc autem omnium exitia „ pestésque regnorum pace, & concordia coërceri tantummodo posse, „ quæ ideò eximia inter proceres, inter regni administros coalescere major deberet, scilicet ne arrogantia, „ ne pravo studio, aut concertandi ardore jus sive ratio à meta deflectat, „ néve in Senatu suffragium libidine, „ aut odio labefactetur quæ sunt fructus discordiæ, ac perdendarum „ semina rerum. Prætereà, qui sibi jure commissa negotia publica „

„ sustinerent, neque rei familiari, ne-
„ que clientum, neque amicorum ma-
„ gis vacarent, quàm publicæ; talis
„ enim naturæ in Hispania præsertim
„ esse multitudinem ministrorum, quæ
„ & supervacua pluribus videretur, ut
„ si eadem fidelis erat, & moribus in-
„ tegra plurimùm valitura ad Imperii
„ tutelam, & incrementum esset, sin
„ autem infida, moribúsque corrupta,
„ hoc citiùs dissolutura. In primis ve-
„ rò religionem, atque justitiam hís-
„ que virtutes admistas, ut totius fun-
„ damenta, atque ornamenta reipubli-
„ cæ studiosè amplectendas, constan-
„ térque tenendas esse, cùm nullum
„ diutiùs ingentis, & vastæ quantum-
„ vis molis Imperium steterit pravita-
„ ti, impietati, cæterísque flagitiis ob-
„ noxium; alia secus Imperia initiis
„ quanquam exiguis oborta, at vir-
„ tutibus temperata hísque mirabiliter
„ aucta, multis quoque tempestatibus
„ inconcussa in perpetuum fortasse du-
„ ratura fuisse, mali ni tandem mo-
„ res quos, & ipsa felicitas invehit, eru-
„ perint, vel nisi fatales essent omnium
„ regnorum conversiones. Ad hæc,
„ ne à signatis majorum vestigiis, ac
„ veteribus institutis pro regimine di-
„ rigendo aberrarent, iis legibus, iis
„ disciplinis, quibus Hispanum Impe-
„ rium esset à majoribus constitutum
„ conservari, ac florere perquam opti-
„ mè posse. Veram sapientiam, &
„ perspicacius ingenii lumen prisci, san-
„ ctiorísque moris hominibus affulsis-
„ se, recentiores velut jam lassa, atque
„ effæta tot seculorum actorum orbe
„ natura, acutos videri magis, quàm sa-
„ pientes, quodque ipsi consultius asse-
„ qui rectà possent, per circuitus, ac di-
„ verticula amittere. Sic veterum satie-
„ tate, rerum desiderio novarum, falsá-
„ que vanitatis imagine, ac voluptate
„ delusos, dum in melius mutare rem-
„ publicam quærunt, eamdem prorsus
affligere. Ad extremum à præsenti- "
bus, atque absentibus suorum regno- "
rum subditis, si quid ut errore labilis "
homo, non certè ex animo deliquis- "
set, repetere veniam jam regni cura "
defunctum, ac si eadem hæreret divisæ "
quoque animæ affectio, non animo "
patris. Ita porrò gubernationem vide- "
ri sibi, ita vitam instituisse, ut dignus "
esset, cujus grata memoria bonis, nec "
odiosa etiam improbis esset. Cæterùm "
Christiani muneris esse ne dum cre- "
dere morienti, atque ignoscere mor- "
tuo, verùm etiam ipsum inferiis, atque "
suffragiis ad lustralium flammarum li- "
mina prosequi. Rex post hæc insito "
quidē mortis dolore confusa, ac sæpè in-
termissa lassitudine verba, sed quæ pon-
dus haberent, conventum dimisit; mox
Principem filium ad se vocavit, illíque
postquam more tradito benedixit, amo-
re, ac mœrore pariter tactus adjecit; Me-
liori fortuna, atque auspicio te nate Im-
perium accipiat, quàm diù me tenuit.
Joannes Austriacus deinde inscio Rege,
ac Regina à Consocra oppido occultus
ad Regiam accessit ultimos patris am-
plexus exoraturus, quod per amicos
maximè intendit, sed cùm hic ultrò
non vocatus à patre venisset, nec illa
injussa cum Rege congressio probata
Reginæ fuisset, exinde porrò illegiti-
mum filium ætate adulta, bellicosum
ingenio in legitimi Regis infantia re-
torto jam oculo aspicienti, idcircò non
placuit Joannem ad Regem admitti; ís-
que illa spe devolutus, quæ altior erat,
quàm apparebat, ac Reginæ maximè
offensus Consocram rediit. Rogatus
postremò Rex quid de regno Lusitaniæ
jam moriturus statueret, respondit,
quibus à se traditis codicillis ea de re
satis esse Reginam instructam; mox
lethali morbo magis gravatus, ac
pressus communi omnium deside-
rio, ac dolore Rex Philippus extin-
guitur.

Fuit in Philippo IV. Hiſpaniarum, atque Indiarum Rege ſumma intergritas, religio, juſtitia, verecundia, modeſtia, intérque adverſas fortunæ procellas, ac fluctus, quæ clavum ipſo tenente, acerbiſſimè redundarunt, mira æquabilitas, atque animi magnitudo. His acceſſit perſpicacitas ſingularis, mentis acies, acumen ingenii cujuſcumque negotii capax, rerúmque agendarum tam ſublimis intelligentia, ut ferè nunquam, ne in minimis quidem rebus offenderit, quandoque & perrarò ſuo ipſe ingenio, atque conſilio uſus. Cæterùm ingenito quodam ne in errorem incideret metu, ideoque ex hac parte animo nimis abjectus, ac fractus, ac miniſtrorum arbitrio, nutúque pro moderando regimine pendens, cùm Regis vices cum miniſtri confunderet, qua ratione ſibi ipſe imperare, ac regiminis lapſus immediatè cautus effugere ſtuduit, aliorum obſequi erroribus ac voluntati ſervire compulſus eſt. Sic adeò ingentes animi dotes timiditate interceptæ aruerunt abſque ullo reipublicæ fructu: Imperium filio reliquit multis membris, ac partibus diminutum, effuſa namque auferendi, largiendíque licentia tum avarè, tum inſolenter ea turba miniſtrorum abuſa, eoúſque divitias, ac redditus regios, Rex idem cùm noſſet, & conniveret, mercedis, aut ſtipis, aut præmii vocabulo hauſit, ac malè diſtribuit ut Rege exhauſto, privatis paſſim expletis maximè nunc ærarii egeſtate periclitetur Imperium. Notatur etiam juvenilitas Regis ut nimiùm ſenſus delitiis, amatoriíſque levitatibus dedita, & cujus intemperantia enervatum, ac debile corpus nondum maturæ ſenectuti tradiderit. At hujus profectò vitii, ſive luſus ætatis aſtus illorum præcipuè ſuſtinet culpam, qui otioſis eo tempore curis Regem implicitum voluerunt, ut ipſi publicas uſurparent. Illo tamen prioris, ac lubricæ ætatis ardore reſtincto, & qui hæc vitia incendebant jam ſatis ſupérque potentibus rerum gravitatem Philippus & pudicitiam mirificè coluit. Tandem qui pro ſua indole, ac genio miniſtrum aut privatum optimum præſtitiſſet, in Regis perſona fefellit. Philippi funeri juſtis regio de more ſolutis, & apud Eſcurrialium in magnifico, ac veteri Regum Hiſpaniæ ſepulchro condito, teſtamentum ejus paucis coram primíſque procerum recitatur, cujus ſummam, quia vulgatum non eſt, & plurima continet regimini ſalutaria, atque eximia pietatis exempla hìc apponere juvat.

A religione, ac Numinis reverentia Philippus Rex auſpicatus, ſtudium in primis commendat, & cultum Catholicæ fidei, Apoſtolicæ ſedis obſequium, ſanctæ Inquiſitionis officii contra hæreticam pravitatem aſſiduam tutelam, & curam; quapropter ſi quis fortè aliquando ex ſucceſſoribus regni averſus à Catholica fide in hæreſim cecidiſſet, hunc ſtatim expoſuit regni jure delapſum, ſua ſponte ejuratum, & limite regni, Regíſque faſcibus protinùs exigendum. Monet deinde filium hæredem, Regémque æquitatem cum juſtitia, cum manſuetudine gravitatem, metum attemperet cum amore, ut curæ affectúſque ſimilitudine verius in Rege clientes, patrem habere, quàm Dominum, cuſtodem quàm vindices ſentiant, ita enim homines nati, ita educati ſunt ut nec deforme ſervitium, nec nimiam pati licentiam poſſent. Præterea in ſententiis, atque conſiliis, quæ pro jure regiminis tractarentur, ne illa ratio Politica, quæ ſtatus appellaretur bono, honeſtóque anteiret; pura, atque integra ingenii, mentíſque acie clariùs, & longè initia, curſus, & rerum eventus proſpicientibus patuiſſe, hoc delectabile, & utile

quod brevi ex nefario consilio perciperetur, denique acescere, & vota, atque exitum destituere. Graviorum postremò agendorum negotiorum, & in consultationem venientium de more silentium jam strictiùs inter Hispanos antiqua Regum disciplina sancitum & servare ipse, & servari diligentissimè incumberet, arcanorum enim effusio inanes, stultósque vulgò rumores, & ministris ludibria, & tumultum rebus ipsis deliberandis, ac peragendis, & causam præberet æmulis, hostibúsque antevertendi consilia, vel perturbandi, multáque egregiè sæpè consulta, quia immaturè detecta, corrupta sint. Subindè Hispanorum regnorum successioni Philippus hunc ordinem statuit. Primus ut sobolis jure proximus Carolus filius succederet. Hunc absque prole fortè sublatum soror ejus subsequeretur Margarita Austriaca Cæsari tunc desponsata; Margaritam nati ejus, & progenies inde virilis, sive muliebris, serie quoque successionis suis gradibus constituta. Quod si Margaritam, & Carolum interire absque liberis contigisset, tunc Dux Sabaudiæ ratione Catharinæ quondam Austriacæ, cujus connubio Austriaca domui Sabaudiæ sanguine, & jure conjuncta erat succederet; Hispanóque Austriacæ familiæ cum illò duntaxat ramo quem ex Hispaniana in Germaniam Margarita referret, aliquando succiso stipite, regnorum omnium hæreditatem Sabaudium genus exciperet. Maria Teresa Austriaca Regina Galliæ natu licet major Philippi filia ab Hispanorum regnorum successione omninò etiam maneat ex vi tabularum exclusa. Hujusmodi enim conditione Anna Austriaca ejusdem Philippi soror Ludovico tertio decimo nupserat. Idipsum quoque præter legem, & acta conventionis jurata dixerat Maria Teresia, priusquam Ludovico etiam Regi in matrimonium collocaretur. Perperam enim secus Hispanis consultum foret, si iidem per Salicam legem à Galliæ hæreditate prohibiti per inæqualia fæminarum connubia Gallos ultrò vocarent ad Hispaniæ possessionem, & fœminæ darent imperia, non redderent. Ad utriusque præterea Imperii durationem, & robur maximè pertinere, ne quoquo pacto hæc duo amplissima regna connecterentur, quia ubi immensa latitudine crescit Imperium, variásque apud se nationes, linguas, mores, & jura complectitur laboriosum hoc multò plus, quàm diuturnum suáque corporis mole, ac nimiis propè viribus conflictatum citiùs ruiturum existimetur. His & addi animorum contentionem inter se tantam, & tantam ingenii morúmque dissimilitudinem distrahere, atque afficere Hispanos, Gallósque populos, ut si eos contra impetum illum animi, ac repugnantiam morum sub uno jugo, sub uno Principe convenire aptaríque coëgeris, utraque in se conturbata, permistáque regna, primò discordiis exposita, post defessa, & inter se lacerata facilè externis prædæ futura sint. Quocirca Maria Teresia hæc duo ne implicaret Imperio jure optimo exhæredata, atque exclusa viro si quando ac liberis vidua ad Hispaniam regrederetur, Regísque fratris rursus arbitrio nuberet, prioris intercisa conjugio regni tunc jura resumeret, modò ne illa ad quemquam Principem Gallum secundas per nuptias transmitterentur. Aureorum præterea quingenta millia Teresiæ pro accessione pollicita dotis, nec, quoniam abdicationem, ut initio convenerat, Hispaniæ regnorum nondum ratam Lutetiæ habuisset, hucusque soluta, illi tamen numerarentur, cùm satis fiduciæ esset, quod ita communiter interesset datam fidem exoluturam. Cæterùm, qui Hispanum utcunque Imperium suscepturus

Aguila ad Rebeny fol 555

pturus

pturus fuiſſet, caveret præſertim ne hoc unquam divideretur, neve ſciſſum atque in membra conciſum Tyrannos, aut Regulos conſtitueret, & quia ſimul cohærentia imperare regna neſcierint, diſtracta tandem, omninò debilitata atque aſſultibus opportuna ne jugum, & leges ab externis acciperent. Imò verò quod in poſterum reſtitutum, aut partum jure, vel bello Hiſpaniæ regnis adjunctum fuiſſet, indiſſolubilis hoc vinculi lege conſtrictum inſeparabile permaneret. Imperii, ac regiminis caput, ac ſedem ſicut more vetuſto hucuſque ſervatum eſt, Caſtella teneat. Nam præterquam quod nec decori, nec uſui utique eſſent frequentes aulæ mutationes, nec qui tandiù aſſueverant aulæ deliciis, congreſſu, aſpectúque Principis frui, illo carere ſine periculo poſſent, cùm in immenſos quoque bellorum ſumptus, regiámque tuendam magnificentiam, longè plus Caſtellenſes, quàm reliqui ſubditi contuliſſent, æquum erat in illos intendere officia, ipſorum commoda augere. Gubernatio autem Imperiíque tutela molli, rudíque ætate Regis interfluente hac regula inſtituatur. Suſtineat in primis Gubernatricis auctoritatem ac molem Regina mater abſque ulla rerum gerendarum exceptione. Aſſideant illi res publicas temperanti ſex præcipui Conſiliarii, ſcilicet Caſtellæ Aragoniæque Senatus Præſides, ſimul cùm his Toletanus Antiſtes, fidei ſupremus Quæſitor è Senatus Statu Pegnorandæ Comes electus, ex numero verò magnatum Marchio Aitonenſis, quorum hominum aliquo, caſu, aut interitu ablato, aut in criminis pœnam expuncto, ex eodem gradu, aut collegio, in quo primus intercidiſſet, alius ſtatim aſſumptus, & ſubſtitutus deſcriptum numerum impleat uſque dum Rex quartum decimum egerit annum, mentémque docilem præ ſe tulerit, & habilem imperando. Si inter tutelæ ac regiminis curas fortè diem ſuum obire Reginam contigerit, iidem ſelecti ex Ordinibus adminiſtri tutorum officio atque nomine Regi puero ſtatuto tempore ſerviant, ſin Rex interierit iidem ſimiliter res publicas adminiſtrent, donec legitimus Regni ſucceſſor ad Hiſpaniam migrarit, nec ille impar etiam præ ætate fuerit Imperii oneri ſubeundo. Cæterùm quorum conſilio, aut arbitrio tantæ volvenda adminiſtrationis machina incumberet, his maximè curæ ſit, ut ad dignitates atque altiora magiſtratus officia per gradus fieret aſcenſus; minora enim officia rudimenta majoribus erant, & humanos errores, lapſúſque in re exigua, quam in magna fortaſſe experiri, aut in partis errando diſcere ſatius erat, nevè ea dignior digno, aut quod deterius profectò eſſet, invideret indigno, vel incolis tribui ſolita munera alienigenæ invaderent. Monuit etiam hoc teſtamento Rex, quantum per impetus rerúmque ordinem licuiſſet, exonerari tributis populis, reddi Ordinibus Militaribus, quæ illis antea per Reges erepta fuiſſent, bona regia oppignerata redimi, ærario ablata reſtitui, æs alienum à ſe contractum extingui, mercedes pecuniarias perſonis meritorum ratione collatas, ne hæreditariæ fortaſſe fierent, illarum morte diſſolvi. Reginæ nuptialem ſupra redditam dotem trecenta nummûm millia per ſingulos annos, dum viveret, aſſignari, volentíque in aliquam regnorum Caſtellæ partem ſua ſponte ſecedere, ejus ipſi regimen urbis tradi, quam ſibi in ſedem elegiſſet. Erat inſuper Regi aurea quædam è cruce Chriſti pendentis minúſque materia, quam artis pulchritudine inſignis imago, cujus in crucis amplexu Carolus Quintus Cæſar efflaverat animam. Hoc ſummum Chri-

ſtianæ

stianæ pietatis argumentum, & pignus à Carolo postea Quinto ad Philippum Secundum, ad Philippum pariter Tertium cum tempore, ac fide translatum in ultimo vitæ agone tres maximos Reges adjuverat. Ea porrò nunc religionis, Patrúmque secutus in extremo vitæ cursu vestigia Philippus Quartus præceperat, ne sacra illa imago, antequam ipse expiraret, ab ejusdem brachiis avelleretur, ac simul testamento mandavit, ut eamdem Christi patientis effigiem fideicommisso alligatam filius sibi, atque posteris asservaret, ea ipsa ad sacrum illud ministerium pro extremi anhelitus tempore usuris. Sacras alias sanctorum reliquias auro, gemmísque distinctas, quarum, & copia, & elegantia mirifica erat, Reginæ reliquit, meminítque Joannis Austriaci in illo duntaxat, ne quid ipsi fortè deesset, quod ad cultum, vitæque splendorem regiæ stirpis personam deceret, ne palam suspectum, sive contemptum redderet filium si omninò tacitus præterisset, neve ad honores, & publicas curas extolleret, è cujus fortasse capite, si quid turbulenti in Imperium propter Regis pueritiam influeret fore ut emanaret, prudenter intelligebat. Tandem Regum Castellæ vetera testamenta adhuc neglecta, ac longo propè tempore abolita, excuti ipse executionique mandari jussit, de suo, qui curarent, quosdam aulicos, atque proceres, quorum fidei maximè tribuebat, nominavit. Hæc est series compendiaria testamenti Philippi IV. Hispaniarum Regis.

Postquam verò defuncto, ac tumulato subinde Rege impositum sibi Regina Gubernatricis munus, ac titulum sumpsit, prima, & quæ ministros, & illam maximè urgebat, potissima cura fuit de Lusitano bello deliberatio. Hujus enim omissio, vel belli continuatio, ut multa ingeniorum, & commodorũ quoque diversitas in variæ sortis hominibus versabatur, variè in aula Statúsque Senatu probata improbatave erat. Quamplures animo erecti, intentíque Principatus mutati vitio explorare judicii dotes, ingenium novorum Gubernatorum, verba, consilia, facta, rimari, simul etiam detrahere calumniis, mordacibúsque facetiis, quæ ut obliquè, ac per risum contortæ acriùs quàm stimuli sæpissimè fodiunt, atque ex eo Imperium everti, queri, quod iidem essent à regiminis curis exclusi. Infesti, adversíque huic maximè bello, at ipsi latenter, Hispani magnates erant, sicut Bregantio plerique amicitiæ, propinquitatis, rationum suarum nexibus juncti. Defessus tributis, ac vectigalibus populus, & orbitate in familias per multiplices clades invecta à bello isto abhorrebat tanquam à scopulo fortunarum, domorúmque suarum; regníque administris luctuosa, & crudelis hujus toties experta fortuna militiæ graviorem sub Rege pupillo metum incutiebat, cùm liberior eo tempore ut sine Rege populus, procaciores hominum linguæ, solutiores ambitiosi, rerúmque novarum avidi, & homines turbidi vagarentur. Nemo omnium tamen ipsa Regina cupidiùs huic imponere bello finem desiderabat, quippe quæ trepida secum considerabat, nec feliciùs, nec diligentiùs esse quidem res militares sub fœminæ cura, & auspiciis habendas, quàm sub Rege Philippo fuerint, ac si meliùs illis fortasse, quàm anteà, provisum fuisset, quis rationes consiliorum, ac militares artes, non belli fortunæ comites, sed planè Duces, ut fatuè velle populus videbatur efficeret? Neque præterea tantùm auctoritatis, & gratiæ, tantùm roboris esse sibi, quò si clades fortassè præteritis similes incidissent, ea tempestate posset fortunæ, vulgus, & æmulorum impetum ipsa

fœmina

fœmina ſuſtinere; præſertim acerbiori ſi aliqua accepta clade invidioſiùs, atque vehementiùs per cauſam obtentam in illam animi conſpirarent. Verumtamen mœſta, & ſollicita quoque in eodem negotio ſententiam oppoſitam librans hærebat, ne per ſe modo Gubernatricem tam citò cum Luſitanis compoſita pace, tunc ſciſſione nobilis regni ipſa ab Hiſpanis laceraretur, ſuam nempè opinionem, Caſtellæ nomen, ac decus ſuíque initia regiminis turpiter ſigillaſſe; ſimul inertem artibus belli mulierem, inertiorem Politicis fore, cùm aliæ aliarum in gubernando adminiculo egerent; & nimis citò ſenſiſſe Hiſpaniam Regis Philippi mortem, & malè fœminam auſpicatam à regni jactura eſſe. Neque etiam Reginam latebat, qui modò ſecum pacis hortatores vehementer agebant, cùm eam impetraſſent, obtrectatores ſubinde futuros, & more ſuo vulgum circunferre ſententiam, & vota ſolitum, ut fallerent proceres conſultò mentiri. Hæc volutanti poſtremò Reginæ ſuccurrit, conficere pacem cum Luſitano, ſed fallaci quodam ambitu uſura, primò ne otii cupidos deterreret, pacis ſe ipſam bellíque mediam oſtendere ſtatuit, poſt miniſtrorum inclinatione perſpecta palam, ſed fictè contradicere paci, hanc denique amplecti, ſed tanquam invitam, & miniſtrorum conſiliis, ac precibus expugnatam. Favebat in primis huic ſecreto Reginæ conſilio Turrianæ Medinæ Dux, qui ſemper ipſe adverſatus huic bello gerendo fuerat; nunc verò, quia filium Uliſippone captivum habebat, & quem non potuerat pecunia redimere per pacem recipere ſatagebat, captatis temporibus acriùs invehebatur in bellum. Igitur per ſecreta, per conſulta publica Dux inſtare Reginæ, ad pacem miniſtros impellere, nunc collegas, nunc proceres convenire, iiſque ampliſſimè oſtendere, bellum hoc Luſitanum aut pace, aut excidio Caſtellæ terminum habiturum; contempti temerè, ac ſæpiùs hujus conſilii ſui tot cladibus, tot ruinis everſæ, atque afflictæ propè reipublicæ cum mœrore, ac dedecore ſatis pœnarum oppoſitos ſibi ſolviſſe miniſtros. Cura, & vigilia multò magis quàm anteà oculata eſſe nunc res moderantibus opus, lubrico jam ſub Rege pupillo Imperio, ac forma regiminis conturbata. Aſtrepebant, & alii palam ita forſitan ſentientes, aut falsò Duci Medinæ aſſentantes, aut aliis utilitatibus ſervientes, eóque vulgò jactata, flagrantibúſque ſtudiis incenſa ea conſpiratio ſententiarũ inter primores hominum eſt, ut multis nec dicere quod ſentirent, nec planè tacere liceret. Igitur cùm eò devoluta res eſſet, quo cautè ab initio per aſtus Regina ſpectaverat, cúmque ideò ipſa paci obluctata adhuc acriter eſſet, tandem velut omnium raptata conſenſu ſcripſit ad univerſorum Ordinum Præſides, qui apud aulam immorabantur, ut omnium Senatorum ſententias in ſingulis conciliis ſeriò, ac diligenter excuſſas de ſcripto prolatas ſibi tranſmitterent, decernentes pacem an bellum cum Luſitanis habere mallent. Ea res, ut Regina præceperat cùm agitata communiter eſſet, omnes omnium conventuum Conſiliarii planè concordiam, & pacem Reginæ conſuluerunt præter Status Senatum Luſitanum, qui ex Luſitanis fidiſſimis conſtitutus adhuc priſco retento more in aula perſeverabat. Ille quippè de re conſultus modum, & cauſas, & copiam Reginæ perhibuit, quibus ducere bellum ſi placuiſſet fas, nec factu quidem difficile eſſet; ſin minùs, bellum remitti, aut intermitti cenſuit, contumelioſam, turbulentam, infamem fore cum obſtinatis rebellibus pacem dictitans. Arroganter quibuſdam ea Luſitani Senatus

ſententia

sententia, in ludibrium nonnullis sive temerè prodita visa est, tanquam homines Lusitani universis Castellensibus reclamantes in Castellæ rerum emolumentis, & causis excutiendis majori quàm omnes Castellenses aut judicio præditi essent, aut charitate flagrarent. Rem tamen solertiùs, ac mitiùs interpretantes, eam veriùs cautam, & providam, quàm insolentem sententiam reputavere, etenim à Lusitanis pro Lusitanis proposita pax, ut humanos inter affectus superare censetur patria, ut indelebile esse inter nationes æmulas odium, semper invidiosa, nimísque suspecta Castellensibus extitisset. Ita res sæpè occurrunt, quæ utcumque tractentur vellicationes, aut morsus hominum subterfugere nequeant, tam latè malitia patet, támque ipsa infelix, ac dura tractatio reipublicæ est. Seriùs omninò tandem apud Status Senatum agitata res est, ubi sententiam rogatus, sic ferè locutus fertur Turrianæ Medinæ Dux.

„ Frequenter equidem verba in hoc „ ordine faciens Lusitani belli ut teter- „ rimi atque Imperio summè execrabi- „ lis perpetuus, ac dissuasor acerrimus „ instititi cum pertinacia, atque virtute „ gentis impulsus, tum copiarum ex „ fœderatis accessione, atque ipsa for- „ tuna belli, quæ furere in nos fatali „ quodam impetu visa est, rebus au- „ tem in hunc modum hoc tempore „ constitutis asserere cogor, citiùs hoc „ esse mutandum cum pace bellum, „ secus universum in præceps Impe- „ rium concordiæ dilatione tracturum; „ unam tantummodò huic publico in- „ cendio, aut rerum omnium naufra- „ gio succurrere pacem posse. Omnia „ profectò genera belli aut pace, aut „ servitute, aut ruinis, aut Imperii „ funeribus finem habere necesse est, „ aut illa saltem conditione, quam im- „ ponere supra victos, iis, qui vicerunt collibuisset. Desperata itaque nunc " Lusitaniæ victoria, ut satis hucusque " mihi, & qui aliquid sapiunt specta- " tum est, pax nisi maturè cum Lusi- " tano conveniat, in illas oportet mi- " serias, & rerum calamitates incide- " re, quas belli ruinosa, voráxque " contrahere conditio sola, aut victo- " ris superbia, sive crudelitas statuisset; " tantum enim abest, quòd Regi no- " stro Catholico aliena petere regna, " aut amissa recipere his temporibus " liceat, ut sua potiùs quæ tenet, & " jam novitatibus fluctuant, stabilire " necesse sit. Unde ergo spes nunc af- " fulget, ut rem clarius per capita ex- " ponam, Lusitaniam per arma recu- " perandi? ex qua rerum copia, seu " propitio fortè explorato fortunæ " cursu hæc statim se nobis victoriæ " sustulit expectatio? In Elvi obsidio- " nem, acrius olim, ut planè scitis ob- " nixi sumus, cùm validæ urbem co- " piæ circunsiderent, urgerétque ipse " præsens Ludovicus Arus Hispana- " rum tunc arbiter rerum, sed tandem " soluta est urbis obsidio, Castellæ " exercitus cæsus, Arúsque improsperè " Politicarum initio rerum fortunam " expertus, deteriùs deinde belli fortu- " na jactus est. Post hæc pacta, ratá- " que per nuptias Gallo cum Rege pa- " ce, nos cunctis simul coactis Impe- " rii viribus, ærariíque in unum incum- " bentibus opibus ingentem in spem " erecti conculcandi, obruendi no- " bis finitimos Lusitanos, hoc animo " cum exercitu, & fortissimo quoque " Duce propè Estremotium Lusitanis " occurrimus, & clade Canalia prostra- " ti sumus locum illum ignobilem Ca- " stellæ nota, & cruore nobilitantes. " Nullus tunc tantæ cladis humanis se " offerentibus causis, suspicio nec le- " vis cùm incidisset, Castellenses quia " plerique tyrones erant, veteréstque " quia sæpè illi vicerãt longa jam erant "

Lusitano

„ Lusitanorum formidine capti, minus „ fortaſsè appoſitos huic bello ferendo eſſe, veteres ab Italia, atque Belgio traduximus legiones, Germanos „ plures conſcripſimus milites, Helvetióſque animi immanitate, vi corporis aſpectúque Hiſpanis ferè terribiles. Nihilo tamen minùs Hiſpani, „ novi, atque veteres, noſtrates, & „ alienigenæ, ignavi, feroces, inertes, „ ac peritiſſimi milites omnes à Luſitano iterùm, iterúmque victore circa „ Monclarũ truculentiſſima clade contriti ſunt, atque afflicti. His rebus etiã „ adjicio ſteriles tot annorum labores, „ profuſiores, & irritos ſumptus, quibus quinque, & viginti circiter annos „ cum ſummo detrimento, ac dedecore oppugnata per nos Luſitania non „ modò proterva contumáxque hucuſque reſiſtit, ſed etiam victrix aſſurgit, gravioréſque terrores, ac minas „ ubique jacit. Ibi præterea Marchionem Turrecuſium, ibi Leganeſium, „ ibi Joannem Garaium, Auſtriacum, „ Carazenæ Marchionem, alióſque „ præclaros, & inclytos Duces fractos, „ aut profligatos fuiſſe aut inde ceſſiſſe „ partis antea laudibus imminutos. Igitur jam exhauſto numis ærario, veterano milite prorſus abſumpto, magni „ nominis Ducibus multis, quorum alii „ interierũt, alii obtorpuerũt, alii tot cladibus eruditi mutati conſilio ſunt, in „ hoc bello continenter afflictis, adhuc „ animus erit nobis id aſſequi nunc ſub „ Rege pupillo aut pervicaciùs perſequi „ velle, quod, & integro Rege Philippo „ ne dum extricatu difficile, ſed etiam „ exitu luctuoſum perſpectum eſt? An „ fortè nos ignoramus, quæ pericula, „ quæ publicę immineãt Imperio clades „ Regem ætate parvulum ſuſtinenti? „ Hiſpanos ſapientiſſimos quoſque Reges, peculiaris ferè ſemper in animo „ pupugit cura, ut pueris, & infantibus „ maximè filiis pace, & concordia pacatum relinquerent regnum, ne hoc ipſum tutelaris regiminis inconſtantia, atque ineptia parvi Principis, per ſe nutans foris quoque periculoſiùs armorum tempeſtates illiderent. Scimus præterea Gallicum regnum in quæ bellorum turbamenta civilium, atque externorum incurſiones, Orbíſque ludibria nihil aliud vehementiùs conjecerit, quàm Regum pueritia, adeo, ut celebris illa, quæ per multa argumenta variè diſtrahit Politicos diſceptatio, præſtet ne popularium ſuffragiis, an jure hæreditatis adſcitum accipere Regem in eo maximè infirmet tranſmiſſa ſobole regna, quod Regibus pueris plerumque contingat quaſi vacua ſubverti regna priuſquam ea clavo ſufficienti, atque idonea ætate ſuſcipiat legitimè regnaturus. Hæc paſſim à noſtri Regis ætate, rerúmque præſentium conditione gliſcentia pericula nobis, una duntaxat coërcere quæ valeat, ſupereſt via pax ſcilicet, & concordia foris, domíque parta, & velis ut dicitur, remíſque quæſita, nam apud Hiſpanos coaleſcere mirè ſolet pax interna cum externa conjuncta, cùm bellum ſævierit, triſtéſque eventus ingeminaverit, turbæ, & querelæ ſtatim erumpunt, quaſi negligenter, aut turpiter à miniſtris regiminis imperetur. Quod ampliùs metuendum profectò nobis cum Rege minori eſt, ubi & valet prætextus, ac ſpecies, & fervet ambitio, & gubernii auctoritas languet, & omnia opportuna, atque prona turbulentis hominibus fiunt. Non adeò quidem aſſerere eſſe nunc extra hunc Ordinem quoſdam, qui turbandi, miſcendíque cupidine res tranſverſa, atque noxia hæc Luſitani belli conſilia producat, quanquam nihil eſt adeò turpe, quod ad rem ſibi propoſitam averſetur ambitio. Cæterũ quid ſibi vult hoc tam obſtinatè pro-

„ tractum bellum, tam imprudenter „ consultum sine pecunia, sine milite, „ sine opportuno Duce, hoc gracili Re- „ ge, hâc adversâ fortunâ, spe quoque & „ opibus nostris undique profligatis, & „ quo tempore potiùs tueri ab omni „ parte Castellam oportet, quàm offen- „ dere Lusitaniam? Constat enim ar- „ morum fragore maximo strepere, „ clientésque ciere pro novi belli appa- „ ratibus Gallum, jure uxoris nitentem, „ in Reginam scilicet Galliæ, Braban- „ tiam in Belgio esse Philippi patris obi- „ tu devolutam; fœdera idcirco ab ipso „ cum Rheni Principibus constituta, „ tractum in partes Regem Suecum, „ Regémque Britanniæ, totam fermè „ Germaniam commotam, & scissam „ esse, résque novas circunspectantem. „. Hujus verò Provinciæ Principes sibi „ alios Gallum junxisse socios, inter se „ alios insidiis commissos in mutuam „ perniciē atterere, per fallacia promissa „ nonnullos cōsopitos, ac ferè torpidos „ detinere; nihil ab eo inexploratū, nihil „ intentatum, nihil omissum consilio, „ fallacia, industria, labore, audacia, pe- „ cunia, gratia ut amicos sibi pararet, aut „ inter hostes discordias sereret. Hæc „ autem armorum procella tot consiliis, „ tot clientelis, atque apparatibus gra- „ vis, atque ex tot regnorum perturba- „ tione collecta, quorsum jam probabi- „ liùs videtur vobis, quàm in Hispa- „ niam exoneranda? Pergite itaque sta- „ tim in aciem, excitate vos, irritate Lu- „ sitanū Leonem jam dormiētem; con- „ tendite illam audaciā qua toties ob- „ triti estis; distrahite firmissimas vires, „ quæ cujusmodi sint, eas nunc stabilire, „ atque intendere contra Gallum opor- „ tet ad extremā usque perniciē Hispa- „ niæ minitabundū; frāgetis faciliùs im- „ petū Lusitani, si vos à tergo cæciderit „ Gallus. Rex Philippus pacem Gallo „ quamvis iniquā obtulit, ut Lusitanum „ tandē opprimeret, is omninò diffisus „ satis se eo tēpore Gallo, satis Lusitano

oppugnando esse, neque porrò tanta “ tunc pertinacia, fortuna, vigor, alacri- “ tas animi tanta, mortísque contemp- “ tus in Lusitano patebat, ut iteratis po- “ steà cladibus patuit, & pax ea quoque “ in Lusitaniæ recipiendæ consiliū fru- “ stra contracta est; nos modò, quæso, “ duplex, bellíque anceps non pudet, “ aut piget velle sponte subire onus no- “ stro cruore, nostra ignominia toties “ expertos esse bellum Lusitanum His- “ panici ærarii cladem, Castellensium “ carnificinam, fortunarum nostrarum “ scopulum, voracem Imperii furiam, “ pestémque multòq; plus animo nos, “ viribúsque complecti posse confide- “ re, quàm acerrima sibi Philippi mens “ sumpserit in meliori quidem rerū, ac “ temporū cursu? Quid tandem si utri- “ que suscepto temerè bello adversa “ fortuna fuerit? Quid si tanto armorū “ incēdio ex parte Galliæ, ex parte Lusi- “ taniæ furenti civilium hinc etiam ira- “ rum faces accesserint, quas turbidi so- “ lent homines in reipublicæ malis ac- “ cendere? Incredibilia, aut valde re- “ motis subjecta casibus ego utiq; non “ commemoro; si fato, si nostra segni- “ tie, aut nervorum nostrorum infirmi- “ tate vincunt nos Lusitani, qui longè “ minus, Galli nō vincēt, qui plurimùm “ possunt? an cum imparibus pares non “ sumus, superiores valentioribus eri- “ mus? Quid si utrique arma, & con- “ silia fortassè conjunxerint, qui di- “ visim nos quoque lacerant? Quid si “ etiam Angli, si Hollādi infidi semper “ amici, ancipites hostes accesserint? “ Id ne animi in præsens nobis, id robo- “ ris inest, ut tantæ impendenti armorū “ pro bello moli, tantæ domi etiam in- “ sidiarū citra ruinam, & rerum omniū “ exitiū cervices nostras opponere va- “ leamus? Dicet fortassè aliquis, hanc “ ita ineundam cum perduellibus pa- “ cem ad summum videri utilem, at fœ- “ dam ipsam, ac turpem in totius Euro- “ pæ ferè prospectu censendam esse: “

modera

,, moderarius itaque fore videri, ſublata pace, bellum ſuſpendi, quo nec belli pernicies nobis, nec turpitudo pacis officeret. Equidem huic homini aſſenſus pacis quoque conſilia damnarem, & commodi loco ducerem, ſi hæc haberi abſque pace belli interruptio poſſet, aut Luſitanos planè conſtaret ab inſidiis, bellíque aſſultibus conquieturos à nobis etiam non laceſſitos. Qui verò tuta, atque integra fide profitebitur nobis, illum tumorem animi Luſitani, hunc ſecundum fortunæ curſum, res tempeſtivas, vetera odia, incitamenta Galli in certam ſententiam nos eos adductura, nos ita enerves, ac fluidos, ac propè capite orbatos poſſe etiam invitos ad pacem petendam cogi, ſe ſéque nunc offerentem, & noſtris ab hoſtibus inculcatam occaſionem aſpernaturos? Porrò hæc tam violenter, tam acerbè, tunc fortaſſis extorta pax, ni deteriùs fortè contingeret, ea ne utilior ſive honeſtior futura eſſet, quæ nunc rebus illorum dubiis, noſtris fractis, nec prorſus afflictis cum Luſitanis cōponi poteſt, & quam ego, ut æquam, ne iniqua illa ſuccederet, & tanquam ad aram tot inſectantibus undique malis effugium conſtantiſſimè perſuadeo? Regio profectò decore, ac majeſtate dignum exiſtimant ſapientes cedere tempori, & quò neceſſitas poſtulat, inclinare, atque inflectere ſe, & ideò nonnunquam, ita ſi poſtulet calculi ratio, affectam, & ægram quoque reipublicæ partem abſcindere, ne belli gradatim ſerpentibus malis, totum denique corrumpatur, ac pereat Imperium. Res certè Hiſpana non ita ruerat, nec puerili, ac muliebri, ut nunc laborat regimine laborabat, cùm infelix, vetúſque Luſitaniæ Philippus pertæſus omninò bellum, nec minùs ſatietate, & faſtidio quàm viribus laſſus hoc revera deſiderabat, ſi aliqua honeſta proponi poſſet, conditione componere, ſed quia & publica injuria, & propria erepti ſibi à ſubdito regni ancipiti velut aculeo repungi, ac dolere ſe ſentiebat, ſapienti, utilíque conſilio ira, ſeu pudor in Rege reluctabatur; tunc & pavor Conſiliariis, qui ejus introſpexerant mentem, inceſſerat, vera, ac ſimplicia de bello monendi Regem. Hunc autem Philippi Regis interitu cùm ratio illa quoque privatæ injuriæ interierit, mutata publica ſit, nos hæſitamus, nos modò cunctamur pacem amplecti, cùm ampliùs bellū ſuſtinere non poſſumus, & injurias ulciſci quærimus, dum extemplò mederi reipublicæ vulneri oportet? an Carolus noſter ſecundus cùm adoleverit nec iraſcatur fortè metuimus, quod hæc pacis cum hoſte conventio Hiſpano ab Imperio Luſitaniā avulſerit, quam illi jure cohærentem reliquerat Pater antequam vivis excederet; imò verò cùm jure pupillo tutela ſoluto fas ſit, & noſtra, & acta quoque reſcindere matris, ſi per tempus, viréſque licuerit acta noſtra ſemel delendo inſurgere in Luſitaniam, & armis læſum repetere jus, laudaverit potiùs, nos, matríſque prudens arbitrium per inſidioſam, nutúque fragilem quamdam cum Luſitano compoſitam pacem cætera regna cadentia ſuſtinuiſſe, integrum ipſi jus Luſitaniæ ſervaſſe. Quæ quidem omnia ita inter ſe conſpirantia, cauſæque, ac temporibus congruentia fatalis quædam rerum conſtitutio diſpoſuit, ut nihil hoc Luſitano bello importuniùs, nihil pernicioſiùs conſiliá noſtra contrahere, nihil hac pace lætius, ac tempeſtivius conſiliorum moderatricem afferre poſſe fortunam cenſeam.

Hæc Turrianæ Medinæ Dux, contra verò in eodem Senatu diſſeruit Everardus Nitardus ſecretæ tunc pieta-

tis Reginæ minister, post opera ejusdem in sacrum Cardinalium Collegium allectus.

„ Indiserto, rudíque homini, & paucis ante prope diebus è sacris ad Politicas curas Reginæ gratia, atque imperio transvecto silere in tanti momenti negotio forsitan convenisset ut in minoribus eruditus per certos quosdam gradus usu, ac doctrina rerum majorum displinam acciperet; verùm hanc, & fortiorem fortasse causam exuperat mecum Reginæ præceptum, quod me hactenus restitantem ac diffidentem ea de re tamen in hoc ordine dicere cogit, sensúsque & causas in medium proferre, ut ab ejusdem Reginæ ingenio, atque animo delibata, ejúsque ore propemodum missa. Cùm verò duo sint genera utiliorum consiliorum, alia scilicet orta ex rerum gestarum experientia, ex aliena alia historiarúmque præsertim collecta memoriis, atque vestigiis; equidem ut impolitus ingenio, jejunus experientiæ curísq; etiam minoribus impar consultiùs in dicendo præluxerim superiorum doctrinæ lucem, ac vetera monumenta sectando. Satis profectò liquet ut ad rem proloqui incipiam, labore, & constantia gigni, servari, florere, & crescere Imperia; simul fama primò paulatim, opibus, amplitudine aucta, deinde præ invidia, & livore, qui gloriam, præ metu qui potentiam, & opes semper consequitur, acres, & plurimos in illorum excidium æmulos excitare, hinc postea turbationes, novarum semina rerum, & bella ex bellis oriri, fieríque persæpè ad vastum oppugnandum Imperium ingentem Orbis terrarũ concussionem, ubi alterum alteri Principi adversus unum potentiorem occasio, ratio, ira, aut utilitas copulat, ex quo sępè majora Imperia à minoribus quoque impetita collapsa sunt. Accedunt & ipsa quasi lege naturæ gloria, & imperio tandem effœta, casuráque regna, fatales præterea consenescentium, ac pereuntium rerum omniũ mutationes; quapropter non Imperium mundo, cœlóque coævum, sed diuturnũ duntaxat in hujus orbitæ gyro, in hoc ortu, & interitu rerum expetere possumus. Porrò autem longævus, ac felix Imperii cursus non ex ejus latitudine, ac vastitate, non ex rerum affluentia, atque copia, non quia ardeát, cesséntque bella, aut illud simul haurire calamitatum gurgites comminentur; verũ ex usu moderationis in pace, constantiæ pro bello quærendus est, ita ut quò constantiùs, quò moderatiùs gubernetur Imperium, eò fore diuturniùs, atque florentiùs polliceatur. Hãc ego modò constantiam, hanc tolerantiam in nobis pro Lusitano tenendo bello reposco dum vis, atque robur lacertis nostris, ærario pecunia, patientiæ, ac laboribus vires suffecerint, neve conceptus animo pavor nos in stultam sententiam ducat, ordinariæ inconstantiæ, circularísque propemodum motus adeo fortunam pro Lusitanis immemorem esse, ut nec volvere semel, nec retrocedere patiatur; imò verò quò minus cum ratione, justáque exitus causa conjungitur talis fortunæ favor insolitus, eò magis per se suspectus, ac sua natura volubilis est. Livius gravissimus scriptor Cannensem dum cladem Romanis fœdissimè illatam cõmemorat, háncque confert alteri cladem, qua apud Ægates Insulas prælio navali Carthaginenses attriti ad servile stipendium adacti sunt; quáve bello secundo Punico per Scipionem extrema in Africa pugna Annibale victo, tributóque rursus imposito in perpetuum afflicti sunt, planè fatetur longè graviorem, atrociorémque duabus primò relatis cladem

,, cladem Cannensem fuisse, sed fortiores animi nervos, quàm corporum majorémque Romanis constantiam in animo affixam collapsas illis reficere copias dedisse, ac demùm feliciter debellare. Sic prævalent vires nervíque hominum ubi animus dominatur, hic ubi languet, florentissimæ quæque vires arescunt. At enim ea sapienter est rebus adhibenda constantia, atque animi magnitudo, quæ inanis non sit, nec prorsus viribus destituta, quem ratio non librat obduratum illum impetum animi, non certè constantiæ sed pertinaciæ potiùs, temeritatísque vocabulum decet. Ego utique sentio Hispanum Imperium tot bellorum profusionibus imminutum, ac propè nunc expilatum in magna rerum inopia atque egestate versari. Verùm enim verò, quo nunc eget Castella, abundat-ne Lusitana? Sive inopia collata inopiæ utra squalidior, & arctior est? Utriusque regni enumerentur incolæ, computentur regii proventus, ac vectigalia, arma, equi, ac reliqua instrumēta militiæ, hísque perspectis, ac sine fraude collatis luce clariùs constiterit nobis longè excedere Castellenses, nec contrariam sententiam posse, nisi temeraria comparatione defendi. Dicam potissimùm de pecunia quæ validior putatur in bello nervus, & quæ sola supplere cæterarum rerum penuriam potest, sive enim hæc congeratur extraordinaria subditorum collatione, sive à suetis vectigalibus regni, aut censibus regiis, aut ex rebus fortuitis, & cōmentiis ad quas extollere ingenium mirè quandoque necessitas solet, & in tempore subvenire, multò profectò plures, ac pleniores Castella subditos habet, quàm Lusitania, ampliores census, altioréque radices unde pecuniā hauriat, ita, ut etiam dissipati Hispani ærarii reliquiæ, perfractíque ejusdem ærarii minuta quæque collecta fragmenta majorem certè cumulum faciant, quamquam omnes simul sepositæ Lusitani regni divitiæ. Quare igitur, si ita res est, respondebis, in tanta virium infirmitate, atque indigentia rerum tantis animis tanta ferocia alacres, victoréque persultant, seséque tam superbè, tàm insolenter efferunt Lusitani? Primùm secunda fortuna elati, odio deinde in Castellenses instincti, habet enim in se vetus odium inhærentem, & insitam pertinaciam, pertinacia furorem, fiduciam fortuna gignit, quibus affectibus incitati, & tanquam calcaribus ad confligendū impulsi hostes animo inflato, atque percito rapiuntur. Suo more perpetuo tamen infida, lubrica, & vaga fortuna est, ejúsque fluctus à fortioribus viris, qui se constanter illis objiciunt, redundare vehementius in minus habiles solent; hunc præterea furorem subigere, animi talem impetum frangere quem efferatum suscitat odium facilè valet necessitas, tempus, virium defatigatio, se ipsa quoque nimiis paulatim conatibus terens violentia, ac tandem aliquando conficiens, vorax quemadmodum ignis pabuli inopia, & suamet quasi ingluvie, & ardore consumitur. Constantia igitur opus est ubi scopulo tanquam impacti æstus irarum, malignarum moles inventionum, minarum procellæ, bellorum omnium incursus disjiciuntur, & ideò siccitas etiam, quoniam plus, quò resistat in naturæ qualitatibus habet, similísque constantiæ virtutis est, eò valentiùs, atque robustius humana corpora adversus externas, & validas causas affirmat. Titus idem Livius luculentam quæstionem inducit, utrùm Magnus Alexāder cum illo exercitu invicto ad Italiam fortè pro-

„ gressus, atque hîc cum Romanis, qui „ belli tum maximè gloria, ac virtute „ florebant congressus, eos subacturus „ fuisset. Et auctor quidẽ Romanæ for- „ titudini, atque excellentiæ nominis „ suffragatur duabus præcipuè rationi- „ bus nixus, quod non adeò, ut Roma- „ nis Macedoni ad manus, protractum „ si fortè bellum fuisset, supplementum „ militum foret, & quod prælio uno „ victus Alexander, bello victus, ac „ profligatus penitùs esset. Hæc duo „ igitur argumenta ex facili nempè mi- „ litum supplemento, bellíque condi- „ tione subducta, quæ sublimi, inte- „ gróque Livii judicio Macedones „ etiam longa militia duratos, victores „ orbis terrarum post tot diademata „ eversa, post tot urbes excisas, & Re- „ ges mancipia factos infringere valuis- „ sent, cur hîc simul convenientia per- „ domare non poterunt paucos admo- „ dum Lusitanos impotentes, tyrones, „ in quodam Hispaniæ angulo inclu- „ sos, & circunseptos, quique spes, „ atque audacias temeritate, impetú- „ que provectas habent, vi sua non „ nixas? Intelligite, quæso, quot per „ totius Lusitaniæ circuitum hominum „ capita numerentur, atque ex istis „ alios necessariis officinis, ac servilibus „ artibus assignate, alios omittite ut „ debiles, mutilos senio confectos, æta- „ te graciles, imbellésque permultos „ etiam sacris, publicísque ministeriis „ addicite, & satis post hæc explorata „ colligite animo, quo fortè modo, „ quáve temporis longitudine novos „ conscribere milites Lusitanus, inter- „ euntes explere, si bellum distractum „ in plures regni partes inciderit, ubi- „ que satis occurrere, & perpetuo quo- „ que victrices, ac spoliis onustas ad „ alia prælia reficere copias valeat. Per- „ functoriè deinde conjectis oculis non „ dico in immensum Hispanici Imperii „ corpus, quod Italiam, quod Belgium,

quod Indias remotas, quod omnes " Hispaniæ partes complectitur, sed in " ea, quæ proximè vobis occurrunt " regna Castellæ tantum, hísque ratio- " ne, animóque lustratis rebus, postre- " mò concludite, cùm sæpius vincendo " etiam attenuetur paulatim victor ne- " cesse sit, utrum Lusitanus vincendo se " potiùs, an Castellensis victus atterere " se, atque consumere tandem belli de- " cursu, ac temporis possit; cædere illi " copias, an huic reparare facilius sit, " & utrum repetita Castellensibus cla- " des, an luctuosior victoria, si extrema " primis annectas Lusitanis futura sit; " nisi fortè pro Lusitania subsidia com- " putentur externa, quæ longa suo mo- " re, & incerta multiplici sumptu, & " latrociniis etiam ærarium pervastant, " & regnum, & quæ expectatione sæpe " concepta, sæpe fide labuntur, ut nul- " lum unquam diuturniùs Imperium " steterit plus alienis, quàm propriis vi- " ribus sustentatum. Huic planè argu- " mento, & illud quod Livii alterum " erat adjicite, quod semel victus Lusi- " tanus, itidem debellatus, atque ever- " sus omninò foret, nec tam durè, & " acerbè Hispano Imperio indignata " fortuna censenda est, nec tam dissimi- " lis semper sibi ut toties pugnæ pericu- " lum adeuntes ne semel ea quidem Lu- " sitanos falsura sit, imò potiùs miran- " dum est, in multis illos hucusque præ- " liis minimè fefellisse. Hoc sive casu, " sive ingenio, aut virtute semel acci- " deret, atque inter nimis multas rerũ " mutabiles vices una duntaxat illa pro- " pitia nobis arrideat, quid amplius im- " pedimento, atque moræ Castellensi " vel semel victori fuerit ab acie cruen- " ta Ulisipponem pervadere. Audenti- " bus, atque agentibus non sese mo- " dò præbet, sed rictum etiam mina- " cem plerumque fortuna mutat, actio, " & industria illi pro obsequio, labor " meriti loco ducitur; si adversa resi- " stit,

,, ſtit, patientia laſſatur. Supereſt mihi ,, nunc exponendum, quid tandem ,, ſit cauſæ cur Philippo ſuperſtite IV. ,, cum armis Hiſpaniã hinc Luſitanus, ,, hinc Gallus urgeret, mẽtio tunc pacis ,, cum Luſitano planè periculoſa, atque ,, abominabilis videbatur, ſublato Phi- ,, lippo, non modò ut perutilis, ac de- ,, cora; verùm etiam, ut neceſſaria à plu- ,, ribus uſurpetur; nimirum, quia dubia ,, nos inquiunt, gubernacula Imperii ,, ſub Rege parvulo ſuſtinemus. Inde ,, vires hoſtibus auctæ, Caſtellenſibus ,, imminutæ. Inde ratio illa ſuperior ho- ,, neſti utilitate correcta eſt, aut neceſſi- ,, tate contorta; ſecetur propterea quam ,, citò hæc pars Luſitaniæ, aut avellatur ,, à toto corpore Imperii, ne idipſum pe- ,, nitùs marceat. Singularis, & rara, & ab ,, initio attributa reipublicæ Venetæ ,, gloria, atque felicitas eſt, eorum Prin- ,, cipum ſive Ducum in Principatum ,, ſucceſſionem nihil uſque adeo novi in ,, regimen ferre, ut Duce cadente ſola ,, perſona Ducis non reipublicæ ar- ,, bitrium ſive mens immutetur, quip- ,, pè cùm veteres leges, conſuetudines, ,, jura inſtituta, eadem quoque Se- ,, natus conſulta recentia, Duce etiam ,, erepto, rata, atque integra maneant, ,, nihil Venetis innovandi ex fato Prin- ,, cipis copia eſt, ejúſque tantummodo ,, interitu unius hominis corpus, ſicut ,, cætera humana, quæ ipſa compegit, ,, natura diſſolvit. Hujus nobilis, pru- ,, dentíſque imitandæ reipublicæ uſum ,, nobis reliquit Regis Philippi mors; ,, mortem enim oppetens Rex cùm ni- ,, hil aliud præſtiterit, quàm cœlitibus ,, animam, ac terram reddere terræ, vi- ,, vens verò nihil utique aliud, quàm ,, perpetuò ſubſcribere omnia decreta ,, ſententiáſque Senatus, eadem poſt ,, obitum ejus Senatus intelligentia iiſ- ,, démque doctrinis, ac diſciplinis im- ,, buti, ut anteà, incorrupta, atque ſolida ,, permanente, quid inter negotia mu- ,, tandæ, ſeu rei corrigendæ nobis po-

tuerint Philippi manes afferre, niſi ob- " ſcurior aliqua cauſa, & ex conſultan- " tium libidine orta ſeſe callidè intruſe- " rit? Atqui etiam opinio, ac dignitas " nominis, imperiíque majeſtas, eos qui " curas nunc publicas ſuſtinent, deficit " nempè à Regis ætatula diminuta, in " rebus enim humanis æquè vera, atque " inanis magnam ſibi partem opinio, ac " populi rumor attribuit. Profectò qua- " lis ob Luſitanas res decernendas hic " rumor, & opinio popularis effluxerit " nihil detrahit vel adjicit nobis, quos " hoſtium, & noſtros metiri duntaxat " nervos, & vires, ſpernere vulgi ru- " mores oportet. Imò verò ſi tanti " valet opinio, & ideò opinionem " cum opinione, & cum judicio judi- " cium conferre placet. Nocet nunc " res temperantibus nobis Regis infan- " tis repræſentatio; ſed alia eáque de- " terior etiam opinio, nova huic inje- " cta regimini plaga, erit, ſi pax cum " Luſitano convenerit, & hæc Luſita- " niam avulſerit, emerſura. Utraque ſa- " ne opinio in regiminis ratione, & cõ- " temptu, viriúmq; perſpecta infirmita- " te verſatur; at prior imbecillitatis exi- " ſtimatio vulgaris, & frivola eſt, even- " tíſque refelli poteſt, altera cum jactu- " ra, ac dedecoris quoque nota cõjun- " cta eſt, & præterquã quod ipſa revera " turpior, atque damnoſior, & cum fun- " damento in reipſa concepta eſſet, pri- " mam etiam abjectam opinionem à " Rege pupillo deductam fœdo illo " exitu confirmaret, quæ reipublicæ " labes cùm ſerpere palam, ac pro- " gredi ſemel cepiſſet, regno uno ab " Imperio volentibus nobis abſciſſo, " quid de cæterorum regnorum fide, " & conſtantia cùm ita iniquum, ut " æquum in animo valeat exemplum, " cenſendum eſt. Si ægrotat Imperii " corpus, ſi malè inter ſe regnorum " membra cohærent, ſi regiminis ſpi- " ritus puſillo cum Rege deffluit, non " vitalium hoc partium, & virium "

„ omnium incisione, sed cura, atque „ studio, & remediis lenioribus reparetur. Dominium quò latiùs patet, eò „ bello majores suppeditat opes. Corruet, denique corruet, credite mihi, „ si insistere quoque labore, & constantia pergamus, in semet revolutus hic „ impetus Lusitani, & virium inopia, „ aut fortunæ satietate lassabitur. Ut „ parvuli pisces à grandioribus comeduntur, ita amplissima quæque regna „ minora paulatim, ac citiùs finitima „ absorbent. Has bene fundatas spes, „ hæc publica vota, & regiminis incrementa, si temerè pacem cum Lusitano contrahimus, judicii lapsus in „ nobis aut ægrè affecti animi tabes „ obruet.

His porrò in Senatu pro Lusitano bello sententiis, & contra bellum acerrimè dictis, nihil ferè Procerum animos Nitardi suffragium movit, ita illud intelligentium, ut morem Reginæ gereret studiosè à Nitardo prolatum esse, quod ex ejus orationis contextu, & ex eo quod palam initio dicendi professus erat, intulerant. Perculit etiam Consiliarios, quod specie objurgantis ille acriùs inculcavisset, cur ea pax, quæ teterrima putaretur, regnorum Philippo gubernacula moderante, hæc mox Regina tenente, turpitudinem abjecisset. Perinde quasi vel tunc, vel nunc omnia falsa, atque insidiosè ficta locuti proceres essent. Proinde nonnulli, ejúsque maximè obtrectatores Reginam insimulabant, cur enim Lusitanam pacem tractandam Senatus calculis objecisset, quam ipsa tantopere aversaretur? Nihil aliud profectò fuisse nisi tentare Senatum, rimaríque latebras mentium, populíque calumniis consultores opponere; nam si Imperii pax interesset, eámque ideò rectè ministri consulerent, consiliúmque Regina, ut illo seriò uteretur, nec ut illud despiceret, flagitasset, quid modò partes officii, aut rationem consilii fortassè utilem in ludibrio Regina, aut criminis loco ponebat? tanquam excutere à se per ambages invidiam, atque illam trajicere in consultores intenderet, qui jussi fuerant ab ipsa de pace, vel bello sententiam ferre. Planè cùm vulgi latratus, ac futiles hominum questus timidam nimis Reginam, atque in republica segniorem ad res arduas deliberandas Reginam efficiant, nimis sui studiosam videri mulierem, plúsque sibi, quàm rebus communibus consulentem. Has præter effusas querelas, & voces, quia incipientis tunc accidentia regiminis erant, introspicere ingenium, & mores, dimetiri Reginæ animum curiosi, atque aulici homines cupiebant, & scire unusquisque quid metuere, quid expectare, quid arte, aut industria captare hoc in deterius labenti regiminis cursu posset. Inde animum omnes, & oculos tanquam arcum in illam intentos habebant. Ex adverso Regina suos retrudere sensus, prætextus in causas, & species rerum pro rebus adducere, cunctatius, & cautè, nec minùs sollicitè cuncta perficere, jam Germana sinceceritate inter Hispanas, & aulicas artes longa assuetudine, ac temporis vitio corrupta; cúmque jure, aut injuria perpetuo carpi, rodíque velut fatale imperitantibus sit, neque id Regina nesciret, in leviores saltem reprehensiones incurrere providebat. Idcircò suspensa pace, suspenso bello, in Status Senatus consultis, in procerum monitis hæsitante Regina, cùm suppresso in pectore arcano se tantum in speciem simulatio jactaret, nullus Senator rursus audebat aut palam asserere bellum, aut pacem negare. Evenit intereà, ut ab eadem Regina Provinciæ Belgicæ præfectura Joanni Austriaco demandaretur. Is fictè illam

admittere

admittere primò pollicitus eſt: at gravius eo tempore offendere ſe prætexebat in ægeſtatem ærarii jam Luſitano pro bello profuſi, Gallóque ut fama etiam erat, ſubinde accedente, celeriùs exhauriendi. Itaque iturum ſe ad Belgium cum onere impoſito Joannes aſſeverabat,modò conſulta cum Luſitano pax conveniſſet, ſecus forè, ſubjiciebat ut ipſe velut enervis cum armorum dedecore victus in Belgio caderet, Hiſpania per Luſitanos conflictaretur. Concuſſit vehementer Reginam hæc tortuoſa Joannis oratio, atque adeò, ut etiam ſi ipſa miniſtrorum conſenſui in pacis conventione verè, & ex animo reclamaret, una tamen, qua maximè ardebat, Joannem ablegandi cupido, ut diſceſſionem ad pacem faceret, illam planè ſubigere potuiſſet; nam & ideò quaſi novercæ in illum affecta erat, & itidem metuebat, ne manens in aula Joannes ob regii ſplendorem ſanguinis, virilis ſexus prærogativam, rerum experientiam, ampliatæque factionis præſidia dum ejuſdem Reginæ obtrectaret auctoritati, & gubernationis fortaſsè vitia per calumnias extenderet,in illam tandem invadere. Torſerat quoque Reginam acerbior, ac vetus animi ſenſus qui ipſam coquebat, plúſque reliquas incendebat, aſperabátque in animo curas,ſcilicet an Joannes in alto regiminis gradu poſitus, eo contentus omninò fuiſſet, nec ſpes altiores, quas amici, & occaſio illi ſubjicere potuiſſent, & fota quoque atque aucta dominio cupiditas inflammare, opportunè ſubduceret. Harum laxamenta curarum,quæ ad Reginæ Regiiſque præcipuè filii rationes ſpectabant,& quæ duriori quacumque conditione interjecta ab Auſtriaci abſentia impetrare Regina maximè cupiebat,jucundè illi, atque appoſitè cecidit per pacem Luſitanis indultam, ad quam & ſuo tacito quoque inſtinctu cupidè ferebatur, accipere. Stimulus etiam ad pacem Reginæ inter alios acerrimus erat Rex Anglus, qui procerum Hiſpanorum conſpiratione, impulſúque permotus, niſi iidem Hiſpani propoſitam pacem amplecterentur, ferale bellum denuncians cum omnibus copiis, ut affinem, amicum & ſocium ſe terra, maríque affuturum Bregantio jactabat. Illíque Auſtriacus ſuffragator adjunctus, à generis claritudine, ab aura ſecunda populi evectus ſic ſtudia paſſim, ac partes, ac propè turbas intenderat, ut niſi foris Regina pacem conceſſam hoſtibus vellet, domi propterea bellum habitura fuiſſet. Tot ergo, tantíſque exagitata Regina ſtimulis, tanquam invita, & coacta, flectere tandem ad pacem omnibus viſa eſt, non minùs profectò cautè, quàm feliciter aſſecuta, ut in eo ipſa prolixiùs rogitaretur, quod intus ardebat, & ſua intereſſe in primis exiſtimabat. Juſſit idcircò verè de pace cum Luſitano, & quonam pacto ea conſtitui deberet, ſedulò agi. Multis igitur in Status Senatu diebus per inanes, ac varias altercationes abſumptis Reginæ denique aſſenſu ſtatutum eſt; ut cautor, interventórque cum Luſitano quæſitæ pacis Rex Anglus aſſiſteret,procuratio verò ex parte Caſtellæ Marchioni Carpenſi committeretur, qui jure belli captivus Uliſippone tunc morabatur, præ ingenio ſuperior negotio vir,multarúmq; rimarũ,quas ad hæc præſertim negotia feliciter perpetranda ſtudioſiùs prudentia conquirere ſolet, quibus & aliis à Luſitanis ad conſtituendam pacẽ electis, ita denique inter Regem Caſtellæ,Regémq; Luſitaniæ concordia ſancita eſt. Arces urbes,& oppida, ſpatia terrarũ ad utraq; regna attinẽtia, & quæ utrinque per bellum erepta fuiſſent legitimo Regi concederent, præter Ceutam in ora Africæ ſitam urbẽ,quam juſta de cauſa ad Regem Catholicum pertinere, aut cum Olivença mutari,

industria

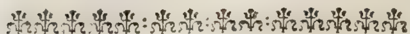
industria Carpensis obtinuit. Bona utriusque Regis subditis, & in utroque regno jure belli sublata pacis gratia reddantur. Negotiationes, accessus, atque recessus, amborum regnorum commercia clientium pervia, ac planè libera mutuò sint, fruantúrque Lusitani his privilegiis, & juribus in ambitu Hispaniæ qui Anglis hominibus indulgentur, easdémque immunitates, & commoda in Lusitania deinceps repeterent subditi Catholici Regis, quibus Sebastiano quondam regnante utebantur. Captivi ex utraque parte libertatem gratis accipiant. Hæreditates, opes, & jura bonorum, quæ regni utriusque subditis belli odio suspensa, interversa, sive sublata in alieno solo fuissent, illis firma, atque rata ad quos pertinere constiterit, pace interposita, stare pronuntientur, quíque in hac parte se aliquomodo gravatum, aut læsum censeat, is intra anni curriculum teneatur jus suum legitimè profiteri. Lusitanis si terra fortè maríve contigerit per Catholici Regis dominium ire hostibus obviam, hinc inoffensus transitus pateat. Disceptationes, & lites ex mercatorum negotiis, & fraudibus terra, maríq; prætentis emergere solitæ, non armis, sed judicio, aut pacato Regum arbitrio dirimerentur. Icto jam cum Britanno, & Catholico Rege fœderi, Lusitano quoque, si velit, accedere liceat. Reliqua ex Sebastiani Regis memoria, ac tempore repetita, atque in usum denuò relata, quemadmodum ea tempestate tractata sunt, sub Alfonso Rege observentur. Quæ denique omnia ut pacis hujus intercessor, cautórque plenè, atque integrè Rege ab utroque exigere curet Rex Anglus, & quæ obiter missa, nec satis fortassè cauta, vel omninò provisa lapsu temporis intercurrerent, pax ne turbetur, æqua ratione componere. Hæc stabilitæ sunt acta pacis inter Carolum Catholicum Regem, Alfonsúmq; Regem Lusitanum Britannici Regis auctoritate, arbitrióq; confecta, atque ita octavo, & vigesimo post defectionem anno Lusitania à Castellæ jure, & Corona dirempta suo tandem Regi reddita est.

DE

DE
BELLO LUSITANO
LIBRI DECIMI
SUMMA.

BELLO externo composito, quasi civile in Lusitania prorumpit. Regis Alfonsi vita, instituta & mores. Odemiræ Comiti traditur erudiendus. Antonius Contius subdolè captat Alfonsi benevolentiam. Stolidâ fortitudinis ostentatione, in mortis discrimen bis se Rex implicat. Per Status Senatum publico nomine monitus, vitia mutat, non mores. Partes & factiones in Aula fovet Contius. Inter filium & matrem contentiones exoriuntur. Senatus decreto, Contius, omnésque ejus impuræ factionis clientes, ad Brasiliam exules ejiciuntur. Aloisia quod diutiùs tenere non poterat, Imperium Alfonso dimittit. Assumptæ dominationis initia. Comes Castelmeliorius, Comes Autogiæ, Cæsarque Meneseus ad Imperium sibi tenendum, Triumviratus similitudinem constituunt. Regis tandem, regníque unicus moderator remanet Castelmeliorius. Primarios regni cives exilio multat. Consilium orditur opprimendæ Aloisiæ, quæ jussu Regis à Regia discedit. Alfonsus, nullo adversante ad pristina facinora redit. Marchionem Fontanum ad interitum quærit. Sicarii Regis impetum faciunt in Comitem Encerensem. Ab iis Noronia lethali confectus vulnere, extinguitur. Religio in ludibrium adducta. Contius Ulisipponem revocatus in regni fines expellitur, artibus Castelmeliorii, cujus potentia decrescere cœpit. Pulcherrimo vitæ instituto, moderationis laudem sibi promeretur Petrus Alfonsi frater. Regis cum Principe Nemurtia connubium. Aloisiæ Gusmanæ mors, & animi dotes. Inter Regem & Petrum ingravescunt dissidia. Regina, à viro ludibriis, à Castelmeliorio injuriis affecta, ad Petri partes accedit. Is Castelmeliorii expulsionem à Regia, deposcit. Senatus super ea re variæ sententiæ. Proceres, urbisque Patricii à Petro convocati, illius se causæ alacriter affuturos respondent. In ejus favorem tumultuatur Ulisippo. Castelmeliorius se ab Aula furibundus proripit. Henricus Miranda, & Antonius Sousa nocte intempesta diffugiunt. In summa rerum confusione, regni Comitia coguntur. Regina ad Franciscanarum Monialium Cœnobium divertit. Litem de matrimonii rescissione apud Ecclesiæ Iudices inchoat. Exutus imperio, custodiæ traditur Alfonsus. Omnia imperii jura, præter Regias fasces & nomen, Petrus assumit. Regina, dirempto cum Rege matrimonio, ordinum consensu Petro nubit. Rex ex Insulis Tertiis revectus prope Ulisipponem degit, attentissimè custoditus.

BELLI LUSITANI

LIBER DECIMUS.

BELLO externo composito, quasi civile subinde in Lusitania prorupit, cujus valido impulsu tandem Rex est Lusitanus Alfonsus regni regimine devolutus. Hæc porrò, nec ipsa parum utilia Principibus documenta, quo clariora percurrentibus fiant, altiùs nos repetita narratione de Regis hujus vita, institutis, ac moribus juvat aliqua tradere, qua videlicet causa legitimus Rex suo auspicio victor, regníque periclitantis assertor, tam felix militiæ quàm domi suæ infelix inter aulicos fluctus, inversíque regiminis æstus imperium, uxorem, ac libertatem tandem amiserit. Alfonso Regi Lusitaniæ anno fluente suæ ætatis tertio, adhuc Theodosio superstite fratre, cui ut natu majori tunc expectatio incumbebat imperii, paralysis morbo correpto tota ferè debilitata, quæ dextrum latus complectitur, pars corporis aruit. Pestis cùm tanta invasisset infantis gracilè corpus, & conquisita longè remedia ad rapidam morbi vim edomandam applicita essent, morti denique Alfonsus ereptus est. Post ætate progrediente, ubi vegetius jam corpus strenua remedia non recusabat, balnea, & eximia ab Indiis Orientalibus accersita, quæ morbi reliquias expellerent, ægro corpori pharmaca adhibita sunt: & his quidem adjectis, dissolutio membrorum aliquantulum ipsa contracta, ac ferè discussa torpedo est. Restitit tamen dexteræ manus implicitus usus, & reliqua corporis membra paralysi quondam tacta ægrè deinde officiis vitalibus fungebantur. Quod autem homines magis cuerat, eósque sollicitos magis habebat, quædam erat in Alfonso suspecta cerebri læsio, ac depravati, paululúmque corrupti judicii species, quæ quanquam eo viridi tempore sub gestis, ac nugis puerilibus latitabat, suspicionem tamen vehementem incusserat Lusitanis, ægritudinem mentis in puero corporis ægritudini consensisse. Cæterùm has anxiè susceptas de Alfonsi valetudine curas Theodosii tunc indoles solabatur, magnæ spei juvenis, & qui ex primis ætatis igniculis, ubi futuri persæpè argumenta scintillant, haud dubiè mereri videbatur imperium, quod fortè ipsi quoque natalium obtigerat. Verùm diem suum immaturè mox obeunte Theodosio, tantáque virtutis specie, priusquam prodesse reipublicæ posset, extincta, cùm Alfonsus regno proximus superesset, nec illo ipse dignus cum affecti habitudine corporis, tum mentis caligine putaretur, infausta, nimísque infelicia plerique jactabant præsagia futuri regni, ac simul in ore, sensúque prudentiorum hominum erat, occurrendum maturè periculo esse, ne serò malis apposita medicina tempore asperior, vel irrita foret. Non causa, non gratia Regum esse condita regna, sed illorum custodiæ subsidióque Reges tanquam in specula constitutos, eodem populo assentiente, vel saltem non repugnante, aut cum regia sobole misso jure, aut jure suffragii accersiri, qui certè haud impares, ineptíque tam celso, operosóque muneri censeantur; nunc autem Alfonso debilitate corporis imminuto, hebetudine mentis inhabili ea lege videri tantummodò regnum permitti posse, qua non judicio sed casibus regi, & omnibus ultrò liceret unà cum Rege perire. Huic imminenti regno dedecori, & publico detrimento, atque exitio sine strepitu, sine tumultu tunc Lusitanis obviam consultiùs eundum, cùm regius hucusque puer assentantium illecebris, contagióque

tagióque ambitionis intactus, quod necessariò, atque acerbiùs sit aliquando amissurus amittere citiùs propter ætatem non sentiat, vertique facilius ad alia instituta, atque studia ea ipsa ignara, ac flexibilis ætas possit. Idcircò regni Comitiis Ulisippone coactis cùm ibi ageretur in Alfonsi verba jurare, ut regno cadenti jam proximè successuri, altercatio inter partes exarsit; Alfonso ne an Petro potiùs ejusdem Alfonsi natu minoris fratri jus deferendum esset imperii, corporis scilicet, atque animi vitia an adeò grauia, ac deformia paterent jam in Alfonso natalibus antegresso, ut in lège usúque imperandi fas esset spei clariori, ac virtutibus Petri alterius ætatis prærogativã postponere, atque ideò utilitatis, ac meriti ratio in publica causa fortunæ suffragio antecelleret. Cur enim, illi dicebant, cogerentur ritè Comitia, & calculi, & urnæ repeterentur, si ratio ipsa nativitatis immobilis fascibus summi imperii constrictos, solióque inhærentes ætate majores teneat? Publicorum procuratorum officii esse profectò partes non aliũ post alium pecudum ritu censendo naturæ subsequi instinctum, & motum, & insulsè casúque decernere; at videre, explorare, scrutari, ac serius omninò eligere tanti laboris, tantæ mentis capacem virum, nec mole minorem, qui nisi esset in regnatrice domo, extra illam certè, ne omnia per principem ruerent, quærendus esset. Distractis in hunc modum sententiis, vicit tandem Bregantii Patris auctoritas, qui in eodem conventu specie Regis augustior, & in librorum causa Judex æquissimus ab omnibus æstimatus cæterorum sentẽtias obruit. Ille enim æquitate quadam, & casu plusquam consilio, & rationibus usus dum animo volvit, rata, atque certa hinc inter fratres dissidia, perpetuásque in regno discordias hanc juris, insuetámque regni translationem comparaturam fuisse, hinc spem aliquam fore, ut exercitatione, tempore, & cura filii se corpus quandoquè meliùs haberet, judicium usu rerum, exemplo, ac disciplina proficeret; eáque spe plus illectus quàm obverso periculo terrefactus in illis Comitiis obtinuit, Alfonsum eo tempore Principem, imperiíque proximi successorem institui, ac de more jurari.

Post hæc demortuo Bregantio, atque Aloisia Gusmana vidua liberorum tutelam regníque regimen ineunte erudiendus Alfonsus Francisco Faro Odemiræ Comiti traditur, qui propter generis claritudinem regio quoque stipiti admisti, simul scientiam & gravitatem morum eo in primis educationis munere dignus occurrit. Is igitur nè minus fortasè Rex cum magistri quoq; dedecore saperet, accuratiùs primùm intendit regiis adolescentẽ moribus imbui, ediscere literas, quantùm deceret Regem, Politicas artes, quarùm caperet ætas, apprehẽdere, idcircò sæpè monere Regem, ad altioris evecti culminis gradũ facta, dictáque viri magis clara & perspicua acriorique subjecta mortaliũ censuræ fore; regiam majestatem non virtutibus modò nudam, sed admirationis quoque plausúsque quæ ab eximia, ac singulari virtute concepta opinio quædam magnifica suscitat, vacuam discrimini sibi contemptui clientibus esse; ubi plurimùm fortunæ, ibi plurimùm periculi, ibíque minus actionibus libertatis, minus licentiæ in vitæ cultu, ac moribus esse, quò denique latius pateat imperium, eò magis sibi Principem imperare, se frangere, patientiam, obsequium, animi servitutem exercere debere. At irritis quidem monitis apud surdas Principis aures assiduus præceptor strepebat; prava námque in Rege mentis affectio, atque illa indolis contumacia ad dissimilia conditioni studia, & vilia, & abjecta quædam nugarum oblectamenta labefactum jam

Pp animum

animum rapiebat; puerorum nempè turbis immistus quatere arundines, fundas torquere, cum inæqualibus modò contendere cursu, modò fustium, ac lapidum jactu; aliis jocis, ac lusibus etiam puerum dedecentibus Regem conterere tempus, & otium; hoc planè modo, promiscuæ, sordidæque assuetudine turbæ ad inhonesta, ac propè turpia exercitia regio decore projecto. Quod genus libertatis in Rege, aut hoc paulò minùs etsi alibi forsan excusat diversitas morum, in Hispania ubi rigor, & gravitas morum, & ostentatio rerum inanium magno apud proceres pretio habetur, hoc valde execrabile, ac nefas est. Hæc circa Regiam otia in loco seposito sæpè tractabat Alfonsus, ludis interdum spectator astabat, ibíque taberna erat Antonii Contii Ulisippone nati, sed origine Ianuensis, qui venales ibidem merces ad questum ex longo tempore habuerat. Is postquam Regis naturam, & indolem intellexit, in quo minus quidem decuerat, inter ea jocularia laudare, atque plaudere cæpit Regi, tum maximè & illam colludentium puerorum catervam collisu palmarum, gestuúmque jactatione, vocibúsque juvare, atque efferre, ad quam impenetrabili quodam ingenii motu per se inclinare præsenserat Regem; multa prætereà hujusmodi Contius agebat inepta, puerilia, fallacia, & quæ ab ejusdem etiam ætate, atque officii ratione abhorrebant, ut in his ipse morem gereret Regi. Qua porrò genii indulgentia per astus, crebróque cùm Regi blanditus esset Antonius Contius, illius sensim captare benevolẽtiam, surripere gratiam cæpit, ídque hilari quoque facie, & nutibus illi, scintillantíque in oculis risu plerunque Rex ostendebat. Antonius quia erat ingenio supra conditionem ambitiosus, ac subdolus, tunc in fronte, vultúque Regis arridere sibi fortunam ratus, & cultam ipsam, consociatámque ulteriùs, & facilè progredi posse, quæ afflare jam prosperè cæperat omninò deinceps illi vela permittere statuit. Itaque impensiùs, ac propiùs cæpit colere Regem, acuere blanditias, intendere maximè dolos, quibus ea rudis, ac mollis decipitur ætas, hísque ex sententia fluentibus sibi, ausus est denique Antonius secreta munuscula dare carissima Regi, ut instrumenta puerilium lusuum in quibus summè delectabatur. Insolentis, superbi, regiíque præsertim est moris sua multò plus excitari, afficíque quàm aliena munificentia, & velle se potiùs dona credere, quàm debere; ratio quasi meriti magis in dato valeat, quàm in munere accepto. Secus tamen cum Rege usu venit Antonio: Rex enim tenacius exiguis illis adstrictus in animo officiis, & voluntate captus amorem, & studium in illum intendit. Crebriores itaque ejusdem ad Regem aditus, remissa quædam, ac facilis conversatio, repetita colloquia, quæ cùm sine obice veli, sine janitoris arbitrio, solo Rege, horísque sæpè non congruis agitarentur, impuritas hominis magnatibus odio, favor nimius invidiæ, & despectui quoque ignobilitas erat. Eo usque tandem per eam increscentem quotidie licentiam, aulicorum insectationes, & vulgares ex ea querelas devoluta res est, ut Odemiræ Comes, & suo jure, & Aloisiæ regiæ matris imperio prohiberet omninò Regem ab usu, & consuetudine mercatoris. Valuit hoc primum in Rege mandatum, non ut prorsus Antonii congressionem abnueret, sed eam ut cautus deinde requireret, insito posteà ipsius rei vetitæ affectu, regiíque animi tacito impetu Rex magis impulsus tanquam omnia licerent Regi, pudorem, & metum omninò solvit, & sæpè numero clam, atque palam, neglecta matre, rejecto magistro Antonio Cõtio

familia

familiariter utebatur. Tunc Odemiræ Comes, Regísque mater, qui tantum sibi usurpare potestatis in Regem poterant, quantum ille permissum jure suo vellet, cùm inter se conferrent, atque animo volutarent, ex primo à se frustra imposito Regi mandato lætam sibi ipsis auctoritatem, verecundiam Regi imminutam, auctam Antonio gratiam, & quod si idem rursus & acriùs irriti præcepissent, reverentiæ denique frænis in matrem, respectus in præceptorem prorsus excussis, Rex solutior imposterùm, & suo more intractabilis raperetur, rem planè missam fecerunt, eo secus freti, quod quemadmodum ad Alfonsum Antonio Contio aditus interdictus regiam auxerat voluntatem, ac desiderium intenderat, ita injuria deinde, atque aditus laxamentum inducere forsan, ut sæpè fit, & in lutulentis maximè rebus, ex nimia indulgentia fastidium, ac satietatem poterat. Hac ancipiti ratione ea tunc imprudenter neglecta, & quæ oppressu facilior cum primò favilla surgeret videbatur, in magnum denique incendium, ac regni propè perniciem exarsit. Quippè Antonius ubi cognovit ultra magistri, matrísque conatus, & studia erga se Regis invalescere gratiam, alacrior deinceps, ac promptior animo factus, ac spe concepta tumidior, quibus initiis turpibus cæperat, creveratque, iisdem ad arctiùs obstringendum sibi Regem incubuit. Erat jam eo tempore potens præ ætate Rex regere equum, nec affecti corporis imbecillitas liberius eumdem habenas tractare, aut vestigium in stapede sistere impediebat. Equestri propterea, ac verè dignæ Regibus disciplinæ Odemiræ ipse Comes; quo à sordidis, & puerilibus quoque studiis degenerem animum avocaret, vacare sedulò Regem instituit. Et primis quidem elapsis diebus ritè, & consultò provisum à magistro fuisse in causa Regis apparuit; ingenuæque arti malas elusas in Rege artes extemplò cessisse; sed paulò post primo illo quasi novitatis ardore, sensúque restincto cùm vitiata per se natura, & fomes,& homo, qui impelleret, esset, recidere tandem in suos pristinos mores ægrè retentus, & in contraria exercitia tortus malè inclinatus animus visus est. Rex enim ubi de more equitabat, cùm propior ibi secretáque sedes esset eò Antonium Contium, atque ejusdem notæ, sectæque juvenes impuræ voluptatis ministros introducebat, quibus & Mauri nonnunquam fœda mancipia tetra facie, ac teterrimis moribus miscebantur. Hos inter homines, genere, fama, moribúsque pollutos, ac fœtidos turpia erant facta, obscænioráque verba, facinorúmque spectator, plausórque quasi palpo sedebat Rex, ipse etiam interdum luctæ, ac tripudii contentione deformiùs augustum nomen, ac regia ornamenta conspurcans, quæ porrò magis pudenda per id temporis erant, ac reprehendenda Regi cùm ab ætate jam grandiori scurriles inter has levitates nullam, ut anteà, excusationem acciperet. Hæc, & talia Comiti Odemiræ comperta ipsius in primis animum cruciabant cùm Regem dolentis puerorum deliramentis,indignísque voluptatibus irretitum,tum maximè quòd jam vitio labentis Principis culpam in ejus vitæ magistrum errore populi transferente, ipsius quoque periculo, ac publica nota tunc videretur peccare Rex. Igitur Comes, suæ ut etiam famæ, decoríque consuleret Regis,impavidè semel locum,ea ubi colluvies præsente Rege debacchabatur ingressus, probris, minísque vehementer congestis plebeiam turbam exegit, Antoniúmque ut illorum criminum caput,terrore quoque mortis injecto, Regiæ ab ingressu severè prohibuit. Rex autē rubore suffusus, fractóque pudore

vultu, ac tacitus ceſſit, verecundia ac re illa improviſa ipſum præpediente, ne offenſionem manifeſtaret; ea tamen altius pectori ejus immiſſa cùm iræ ſuſceptæ, & quotidiè in Rege creſcentis indicia ex geſtis, ex ore clarè manaręt, tunc, qui etiam per rimas inſpicere ſolent in aula occultos Principis ſenſus, occaſioníque imminere, ubi vergere in illo Odemiræ Comitis gratiam agnoſcunt, alii Regi adulantes, alii magiſtro invidentes, multi ingenita levitate, ac rerum novarum ſtudio regias ad aures inſtillare ſenſim incipiunt. *Regum libidinem ſibi eſſe legem, aut vi legis ſuperiorem, ſummæ fortunæ ſummam congruere licentiam; fallacibus monitis velle ſæpè privatos homines Principum libertatem, ſi parerent, obnoxiam, ſin minùs, formidine adſtrictam, ac ſi melius res cecidiſſet, omnino imminutam alienóque ſubactam arbitrio.*

His, & ſimilibus argumentis improbi homines eam quæ in ſe ipſa ſatis inflata, ac turgida erat, inſuper Regis vanitatem implentes denique obtinuere, ut Rex in dies acriùs Odemiræ Comiti adverſus in Antonium Contium Regiæ quamprimùm, & ſuo conſpectui reddendum imperio, ac minarum ſimul terrore perſiſteret. Ea planè res hæſitantes, ac triſtes, multiplicíque malorum cogitatione diſtractos diù Regis magiſtrum, matrémque tenuit; nam ſolutis regiæ libidini frænis, Regem, regnúmque perditum ibant, his verò utcumque contractis, periculum impendebat, ne eos Rex, & deteriùs animi impatientia, ac ſuprema poteſtate diſrumperet. Diutiùs idcircò imminentium horum malorum collatione, ac propè menſura perplexis, cunctantibúſque cùm minùs è malis eligere malum liceret, placuit tandem remotum ex Antonii familiaritate periculum, cui aliunde forſitan videbatur, quod multa ſupplet, ſuccurrere poſſe tempus, poſt habere periculo proximo iræ Regis, ni deflagraret, in monſtrum aliquod erupturæ. Revocatur itaque Antonius Contius, nec modò Palatio, ſed Regis etiam familiaritati, ac fiduciæ, ut eluctatus difficultates, victórque ipſe æmulorum arctiori vinculo reſtituitur. Atqui cautior deinceps ſuo capite factus Antonius, & quaſi periculis eruditus circunſpectionem, falſitatem, ac tacitos dolos adverſus Alfonſi matrem aſſumpſit, didicítque inter aulæ fragoſa, & abrupta, ne pes inſtabilis falleret, acuendum potiùs ingenium, quàm genio indulgendum, aut inflandum animum eſſe. Introſpexerat ille Regem ad turpia non ſolum, ac fœda, ſed ad fera quoque & crudelia ſuo animo pronum, impetúque naturæ præcipitem. Sciebat etiam plus hærere cuíque dedecoris ex corporis petulantia, ac laſcivia; plus terroris, ac fugæ in oſtentata ſævitia eſſe, cujus ſi ſpecimen Rex per ſeria, vel joca palam exhibuiſſet, aulicis inde formido, ſibi, Regíque loco ludibrii orta ex timore ſecuritas pararetur. Hoc pravo ſanè conſilio ad diverſa, eáque trucia exercitia, atque otia transferens Regem Antonius Palatii inter ambitum ludos inſtituit, in quibus feroces, ac rabidi canes, equíque ſimul indomiti aliis cum pecudibus concurrentes ſeſe invicem morſibus, unguibus, ungulis, calcibus laniabant, & proterebant; illíque extra ſepta ſuo interdum impetu effuſi etiam homines lacerabát, applaudebátq; ſpectaculo vulgus, quaſi in Regis, aut populi voluptatem homo diſcerperetur. Statuit prætereà in ampliſſima Regiæ planitie quædam certamina funditorum, néve inanis barbarus labor eſſet, præmia concertantibus poſuit. Hinc ab errantibus ſaxis plerumque deprehenſi, qui urbis ſemitas ambulabant, & corpore afflicti livores, membrorum

brorum contusiones, & vulnera, nec rarò mortem in joci gratiam subibant. Quin & cæteri juvenes exemplo Regis arrecti cruentos hos ludos variis in urbis locis agebant; ita porrò velut in partes divisa civitas lapides undique pluere, funditorum discurrere turbas, & per eas conventicula, vias, urbana opera disturbari, cruentaríque in transitu cives conspiciebat. Adeò raptare potest puerilis etiam levitas Regis, adeóque homines rectè, vel secus Regis ad morum imaginem effinguntur, cùm affecto Alfonsi Regis ingenio hæc noxia alimenta præberet Antonius. Remisit hunc post aliquantulum, nisi prorsus barbaricum morem solvit ars interposita gladiatoria, qua, Odemiræ Comite instante, tunc primùm se Rex imbuendum insigni lanistæ tradidit. Hujus enim discendæ artis opportunitatem cùm amplexus esset Antonius arma usu illicita, occasione periculosa, nocendi acumine varia, & insignia, quæ clam, & abundè in Palatium convecta assuetudine, & usu quoque suopte ingenio ferocem Regis indolem irritabant, docuit ille frequentiùs, libentiúsque tractare Regem. Erat & horum malorum accessio, quod malè, vel benè moratorum adolescentium gregi, qui frequentes ad Regiam ibant, colludentem specie videndi Regem, aut cum ipso digladiandi, alios furtim miscebat Antonius, nimirum gerrones, scurras, sicarios, profligati pudoris homines, qui cùm mala multa fecissent, plura tamen, tanquam commendationem à scelere peterent, ipsi fecisse jactabant, quàm fecerant. Ex pestifera horum hominum consuetudine, & usu didicerat Rex, in laude crimina poni nullum esse discrimen inter magnam infamiam, & famam, sive terror ab illa, sive laus ab hac captaretur; temperãtiam, pudorem, juris æqualitatem, atque modestiam non à spiritus celsitudine, & morum, animíque concentu, sed ab inertia, metúque pœnarum, & contumeliæ fortuna duntaxat, & animo abjectis, fractísque hominibus gigni, & jus impotentes utplurimùm appellare, & cùm sordes exuerint, negligere; inter opes strepitúmque fortunæ cedere in melius omnia, & omnia Regum libidini conformari. Ea petulantium effusè juvenum, & perditorum conflata manus, perpetuò quæ erat regio lateri affixa lutulentis his moribus maculans, impiísque dogmatibus influens in animum Regis, quod illi ex morbo supererat humanitatis, & lumen judicii, aut vestigium honestæ famæ ferè in totum extinguere visa est. Stupra enim, & cædes, quæ Ulisippone ab illis exercebantur, quia impunè, nullo prohibente, & frequenter eveniebant, & ea impedire, si vellet, facilè Rex potuisset, ut malignior semper interpres garrire solitat vulgus, ab eodem Rege probata, aut præcepta, aut gratia ejus quæsita scelera vulgabantur. Criminationes ex eo publicæ in Regem, & acriora passim gliscebant in urbe Principe odia, & se extra quoque jactabãt, quíque priùs per se levis, obtusi, ingeniíque volubilis nota, & suis insitis vitiis, alienis modò flagitiis appetebatur.

Eadem in Regia, iisdem temporibus Petrus agebat Regis Alfonsi frater, ætate minor, indole melior, ingenio excitatior, & cultior. Aderat etiam utriusque Aloisia Gusmana mater, & minus profectò illa rationibus prolis, quàm imperio, & aulico fastui, fumóque servandæque sibi potentiæ in actionibus tribuens. Hæc filiorum dispares mores, & habitum fœmina intuens anxio secum animo volutabat, qua ratione, qua industria inter hujusmodi corruptelas, & illecebras vitiorum fratres amore domi conjunctos, errore disjunctos haberet; néve alterius indoli exemplum,

néve naturæ officeret disciplina; societas enim, & consuetudo majoris minoris candorem inficere videbatur, duriores etiam conditiones, & odia adolescentibus illatura tanquam invicem se caverent, & se invicem suspectarent, videbatur dissociatio; quas consuetas inter æmulos fratres discordias casu, vel genio, vel ambitu gradus exortas hìc insuper regni certamen, ac præmium in medio acerbius quidem inflammavisset, & quod in re miserrimum esset, ea propè scena subjecta oculis potentissimi Regis, & hostis, qui Lusitaniæ ex fratrum dissidio, atque odio influentes calamitates in amplissima regni sui commoda conversurus fuisset. Hæc agitanti, quanquam rerum extrema vitando cum moderamine, & cura utriusque fratris dispensare congressus, notare colloquia, limitare convictum, út posteà peregit, fœminæ placuisset; Petrus tamen omninò parciùs fratris congressu cùm uteretur, difficilè utcunque poterat illas offensiones, animíque amaritudines declinare, quas morum dissimilitudo, ingeniorum inter fratres diversitas, & opposita studia contraxerant. Dum enim fœda sua Rex, suorúmque satellitum opera commendabat, suspecta laus, ingrata fratris minoris reprehensio erat, silentium deteriorem in sensum detorquebatur. Utrique præterea studio, vel joco cùm altercari contingeret, refelli dolebat Alfonsus, fratríque minori primas concedere ingenii; si gladio ludebant, ut corpore agilior vincebat Petrus; in aliis etiam certaminibus ludicris fortunæ præsertim arbitrio, nutúque pendentibus, velut hæc retrusæ in futurum, atque intus abditæ gloriæ quasdam per rimas quasi scintillas effunderet, utplurimùm Petro favebat. Ita porrò quidquid diceret, quídve seriùs, aut ludibundus efficeret Petrus, ut ingenii acumine, eloquio, ac fortuna superior dolore invidiæ, atque stomacho Regem fratrem paris sibi, nedum majoris impatientem urebat; atque ita perinde coïre inter se, ac usu dirimere fratres molestum, & anceps erat. His accesserant adulatores, delatorésque & cæteræ labes, & aulæ monstra, quorum ut quisque studio, aut servitio fratrum alteri proximus, & fortunæ quoque implicatus sustulerat spes, ex præcipitio cujusque fratris altiora sibi emolumenta quærentium, alius quidem Petri animi, & corporis dotes in regni contentione terribiles Regi repræsentabat, alius Petrum concitando inflammabat, diutiùs videlicet tolerandum minimè fore ingenuis hominibus Regem furiosum, mollem, enervem, omninò fatuum, nec minùs animo arentem, quàm corpore. Hoc, & simili quoque modò præ æmulatione, atque opposito ingenio sua spontè jam diffidentibus fratribus, turbulenta insuper aulici semina jaciebant, quibus perpetuas ex discordiis discordias, & majora ex minoribus mala cum exitio publico elicerent. Efflorebat intereà, quæ ejusdem artibus alta, ac mirificè culta quotidie augebatur, gratia Regis Antonius Contius, cúmque ipse sciret in illo fastigio natalium præcipuè squalore se vilipensum haberi, cursum quem nimis propitia fortuna monstrabat expeditiùs persecuturus, cùm esset Ventimillia oriundus, quæ in Januensi ripa maritima sita est, cognomen, ac patriam mentitus illustre in Sicilia Vigintimillibus genus per venales adhibitos testes, & tabularum fidem corruptam errore nominis intercepit. In stemma propterea, atque insignia alienæque familiæ splendorem, ac nomen furtivus invasit. Igitur extra alia, quæ circunfusa illi blandimenta fortunæ erant, utpote novi etiam assumpti generis arrogantia subnixus ad altiora contendens Antonius, tanquam abstersæ jam sordes

des essent, quæ illi exprobrari tantummodò poterant, studiosiùs idcircò fovere, atque intendere cœpit in Regia partes, in negotia publica irrepere, Regem à matre, atque fratre jamdudum animo aversum, ac reluctantem alienorem quotidie per cumulatas insidias reddere, eóque per opes, astúsque vir ille processit utplures in aula graviùs Antonio primùm infesti, & qui ejus moliri ruinam tentabant, ubi ipsum jam vident in gratia Regis, in apice rerum hærentem, & matris, fratrísque regii, tótque æmulorum ictibus inconcussum, ac stabilem, mutata deinde sententia in ejus partes æquo animo transeuntes sese unà cùm illo sustentare curarent, quidam, sed admodum pauci, quos nempè regni, Regísque tetigerat cura, ut ex præsentibus malis, si utile quidquam foret, decerperent, consultò obsequerentur Antonio, ad hoc, ut per illum inflecterent Regem, quod ratio, & causa reipublicæ postulasset. Interim ætate, atque robore corporis Rex adoleverat, cœperátque jam acriùs venereis stimulis pungi, & quod deerat ingenio, sive aptitudini ætatis esca, & insidiis explebat Antonius haud inscius, nullo hoc venereo arctiori teneri nexu, trahíque superbum Regis arbitrium posse, immanémque famæ & honoris, quæ ambitio dicitur, bellua, & quæ tanta cum Orbis clade, ac fragore in Principibus furit, amoris tantum veneficio sopiri posse, aut imperio domari.

Erat tunc Regi intra Regiam unà cum matre Aloisia convictus, astabántque regiæ matri Aloisiæ de more servitii causa, consuetíque ostentationis obsequii pulchritudine eximiæ claróque genere Virgines commendatæ. In earum nonnullas teneriùs, ac dulciùs quàm antea solebat injicere Alfonsus jam cœperat oculos, & illorum præcipuè jocoso, seu familiari colloquio magnopere delectari, & quanquam ob matris timorem palam animi rigor, fastidium utrinque vultúsque gravitas fingebatur, vibrantes tamen lubricè oculi, & supercilium quandoque repentè laxatum cordis interdum secreta prodebant. Intererant etiam furtiva munuscula, & plura vicissim amoris ablata, ac reddita pignora, tum litterulæ, & amatoriæ contentiones sæpè compositæ, sæpè rescissæ, & amoris subinde incremento resartæ, eóque ea juvenilia decurrerant otia, ut locus tantummodo, aut pudor, aut temporis immaturitas videretur impedimento esse, ne verecundiæ, ac modestiæ, quas liberalis comísque mos aulæ in amatoria lege præscribit, pudicitia fines transgrederetur. Cognitum hoc Aloisiæ, simul animo volvens quantum ponderis, atque gratiæ muliebri nimísque in se affectæ fragilitati venereo in eo ludo fuisset Regis insuper fulgor, ac dignitas adjectura, famam prætereà noménque Regis palam satísque proscissum, matris quoque ignominiam, ac dedecus congesturum, si illusæ fortasse Regiæ, polluti tanquam sacrarii odor extrinsecùs emanasset, quò filii existimationi, ac notæ quoque domesticæ subveniret, in aliam à sua separatam Palatii partem transtulit Regem filium, illíque divisim regium obsequium, & cultum, regiámque familiam, citiùs propterea, quàm secum ipsa statuerat, ex regni optimatibus posuit. Hoc verò propè coactè susceptum ea tempestate consilium, & de die in diem per ambages longo tempore ductum callidè hucusque Aloisia protraxerat, ne regia scilicet pompa, atque strepitu circunfusus Alfonsus, & spiritu idcircò, animóque insolentiùs quàm adhuc se ipse jactasset, erectus, celerius eriperet illi gubernationem imperii, quod tutelæ nomine temperabat, néve ad hoc etiam

Alfonsum famuli proceres perpetui ejus comites incitarent, publicarum nempè partes curarum pro servitii merito reposcentes. Cæterùm ipsa Aloisia quod hactenus sibi à magnatibus caverat, cùm graviùs à Contio, & clientibus ejus tunc impendere prospiceret, cúmque filium etiam videret, transversis hominum sordidorum vestigiis abreptum ruere ad aliud ab alio flagitium, & nec Regiæ quidem honori, nec dignitati maternæ parcere, comparatione periculi minus dolendum existimavit, sese, utrinque invidiæ intumescentibus fluctibus, dum clavo assideret, illisam, cùm ire semel præcipitem oporteret, à magnatibus potiùs quàm hominum fæce devolvi; & interim bonis Rex moribus erudiri per viros nobiles posset, & ipsa quoque seducto Rege, familiæ suæ cui potissimùm incumbebat, pudicitiæ consulere. Sede propterea in Palatio mutata Regis, eíque magnifico, & valde lauto, quod Regi par erat, famulitio, cultúque præscripto, inter eas venerationes, & adorantium hominum turbas velut Rex experrectus insolito quodam more aliquibus visus, aliis, & veriùs tegere potiùs, quàm radicata jam vitia discutere. Assiduus enim ad latus erat Antonius Contius, qui cùm effusa morum licentia, ac libertate vitæ gratiam Regis adeptus esset, impigrè operam dabat, ne iis, quibus cæperat, succreverátque malarum artium ablatis fortè subsidiis, illa sensim dilaberetur. Igitur hoc incitante, hoc hortante, hoc esca, & illecebris, blandiente, pertæsus tandem Alfonsus illud procerum servientium obsequium, & consuetudinem effrænatorum, & vilium catervas juvenum, quos paulisper non Regis, sed procerum verecundia retraxerat, iterùm appetebat, prætextus, & causas idcircò sæpè nectebat Rex, quibus jussi redirent, suetásque genio delitias, & corruptelas ætati suppeditarent. Frequentiùs se Rex cum illis hominibus exercebat, equitando, venando, gladiis, aut jaculis colludendo: at ludus armorum sæpè cruentus, temeraria venatio, cursus equorum adeò semper violentus, ac præcipitio proximus erat, ut altiori intellectu nonnulli, quibus omnia Principis dicta, seu facta torquere mysterio mos est, intelligerent, velle per eam laboriosam, ac nimis, lubricam vitam Alfonsum sævitia timorem animi, insolentia laboris defecti corporis vitia dissimulare. Semel præsertim in vasta ultra Tagum planitie, cùm admisso curreret equo, stolidéque ut solebat, homines pecudésque lacesseret, jam ira spumantem, pulsúque pedum, ut priùs lacessitum, se contorquentem in taurum incurrit. Aberant tunc ejus comites aulici, non enim tam facilè obliquas,& celerrimas fugas Regis,deviósq; transcursus plerumque sectari poterant. Taurus verò primùm Regis clamore, strepitúque irritatus, inde hasta ictus, ut eo vulnere rabiem, irámque totam collegit infesta cornua in equi ventrem impingens equum, Regémque prostravit, ac fœdè illo impetu afflixit. Ad spectaculum, quod animos procul, oculósque percusserat convolant proceres Regémque inveniunt jacentem, suo, equíque suffossi cruore perfusum, membris confractum, eóque horrore, ac stupore mortis attonitum, torpentémque, ut non mens illi, non color, non verba satis omninò constarent. Mox in lectica positum Regem, & custodia vallatum Ulisipponem reducunt. Eo infortunio, ac simul periculo Regis statim per urbem diffuso,eóque amplius rumoribus aucto, cùm planè tota commota, ac perturbata civitas esset, ad Regiam confluxit, nec priùs eo loco recessit, quievítque obstrepentium, quærentiúmque tumultus,quod vulnus urgeret Regem, quam denique innotuit

tuit meliùs se habere Regem, & minus ei detrimenti, quàm metus fortuitam rem intulisse. Alfonsus quinquies mox secta vena convaluit. Cæterùm hujus temeritas exitus, ut clarius efferatum animum Regis, & cujusque periculi contemptorem, mistúmque audaciæ furorem ostendit, tantum terroris famulis ejus incussit, ut nemo illi in posterum dissentire, aut ulla in re contradicere auderet; imò verò in ipsorum securitatem cùm omninò quoque tacere non licuisset, res serias facetiæ, vel sales ex composito eluderent, assentatio, & mendacium in gratiam Regis repeteretur. Ita suo ingenio æger, & aliorum nefario circumactus arbitrio Rex in ipso exardentis ætatis impetu, æstúque ad exitia, & dedecora, nullo tenente, prolabebatur. Usus equorúmque tractatio delectabat in primis Alfonsum Regem, & quò erant illi ferociores, eidem magis placebant. Evenit cùm Rex ipse errabundus & à comitibus separatus, ut sui moris erat per agrorum latitudinem cursitaret, ut in agrestes homines quosdam qui Ulisipponem, sole occidente, pergebant, incideret. Cursus celeritas, habitus, à famulis, à proceribus solitudo tantæ majestati dissimilis personam Regis abdebant. Nihil illi propterea minus eum quàm, qui erat esse credentes, insalutato, Rege prætereunt. Tunc Rex aut iratus se non cognosci, aut suæ, sicut solitus erat, temerariæ ostentandæ virtutis cupidus impulit equum in homines, nudo illos, quem elatum manu gerebat, gladio vel belluæ per molem, & cursus impetum oppressurus, sed cùm ipse tumultuariè, nimísque celeriter sese in ictus componere vellet, pede tunc fortè stapeda implicito in planum sese conjecit, strictóque mucrone plenus minarum, plenus ardoris, & iracundiæ, manibus, voce viatores ad necem petebat: Hi gladiis eductis, & nescii à quo peterentur in defensionem incumbunt, & cùm circuire, statímque confodere, quia plures in unum coierant, facile possent Regem, occulto quodam instinctu ac tacito afflatu modestiùs, ac mitiùs agendo jure tutelæ utebantur. Inter hæc supervenit Garcia Melus primarius famulus Regis, qui, & Regis intellecto periculo, & simul hominum ignorantia quo Regem decoris, officii subditos commoneret, sublato clamore procul increpuit, nequaquam fas esse Regi insontes subditos interficere. Viatores ad nomen Regis exterriti propè attoniti primùm hæserunt, ac stupentibus similes, collecto subinde spiritu non metus, nec pudor tamen jam cogniti Regis supra salutis memoriam, & curam hominibus valuit ut ipsi statim arma deponerent, cùm torvus, & minax & toto corpore concitatus adhuc premeret Rex, sed retrorsum paulatim, & cautè cedentes, & in vacuum arma jactantes, ut hinc elabendi satis intererat spatii, tunc gladiis projectis fugam arripiunt.

Hujusmodi vitæ discrimine explicitus tandem Alfonsus, nec suo periculo edoctus in aliud se statim implicuit, nec præterito minus periculosum. Inde quippe nocte intempesta digressus cùm ad urbem contenderet per iter audito, in cujusdam hominis rure, quod in transitu erat, equos indomitos pasci, in eos habendi cupidinem actus, illuc, ut equos abduceret properat, cùm tamen in vario, & inconstanti quidem ingenio studia, affectúsque inter se dissiderent, rerúmque sapor, & gustus satietate, ac licentia corruptus esset, eodem quoque tempore Regis cùm fortè comes ad ejus aures insusurrasset, contra idem rus in religiosorum quorundam cœnobio feroces, immanes inesse canes, & venatui ferarum aptissimos, equis, quos adeo anhelabat, omissis, canes petiturus divertit, noctúque

que magno fragore, atque strepitu fores cœnobii pulsari jussit. Regem ad ostium esse ex ea virorum frequentia, ac tumultu haudquaquam, fallebat homines cœnobitas, ne eo intempestivo tamen, ac turbido ingressu ædes præcipuè sacræ, horáque silentii lege sancita perturbarentur, callidè se simulabant tot lapidum lignorúmque multiplicis ictus, quo impactæ fores undique perstrepebant nihil audire. Rex gravius idcircò commotus, & ira cujus impotens erat inflatus januis statim effractis per vim in cœnobium irrumpi jussit. Proceres ludificare Regis imperium, fingere cuncta quæ ad vim opus essent, per moras, per astus iræ Regis eludere, dúmque ultrò, citróque volvuntur tanquam ostio evellendo, aut scindendo opportuna instrumẽta quærentes brevi illa mora interposita fessus Alfonsus inde se statim & solus avertit, adítque temerè viam quà Ulisipponem armati tres homines ibant. Hos ubi venire videt Alfonsus solitis subitò furiis instinctus primùm convicio lacessit, deinde districto aggreditur gladio. Nulla erant in Rege splendore, verbis, incessu supremæ dignitatis indicia, & si aliqua forent, noctis obscuritas obruisset. Illi igitur à privato se incessi, & privatum se incessere sisi, simul petulantius effusæ contumeliæ stimulo perciti, gladiis acrius erectis defensionem, ultionémque repetere parant. Rex ibi solus pugnando erat, simul altera manu debilis, tum in actione, & corporis motu ocreis, & calcaribus impeditus, in quos inciderat homines, hi numero superabant, & corpora agiliores, vegetioréſque sese in conflictu circumagebant. His porrò expeditiùs, & fortiùs rotantibus gladios, cecidit tandem Rex geminato vulnere ictus, ipsúmque prostratum, cruore fluentem, & animo penitus destitutum reiteratis iidem ictibus confecissent, eò nisi fortè, qui Regem quærebat rixantium, ac sese collidentium gladiorum strepitu admonitus currens repentè famulus proclamasset, Regem esse, qui cecidisset. Subinde regii alii famuli, proceréſque conveniunt, quos ille afflictus, ac mœstus intuitus se moriturum asseruit, tum ira ac dolore vulneris ardens atrocibus minis, & multo plus de ultione, quàm de salute sollicitus infremebat, sed jam ignobiles homines ad vocis terrorem, quæ Regem prodiderat, fuga præcipites evolaverant, simul tacitè res excusabilis nec omninò inquirenda optimatibus videbatur, quòd temerarium adversus Regem, per tam multa se spontè pericula volutantem, ac subditorum sanguinem stolidè sitientem, brevíque ideò sua ipsum, vel manu alterius interiturum, justam unusquisque defensionem opponeret. Itaque clam, atque saucius Alfonsus noctu in Palatium delatus est, severo, metúque mortis successus indicto per aulam silentio, ne in omne nefas quotidie ferè labentis, & cum dedecore, ac nota regnantis adolescentis populari cum odio crescente ludibrio vulgus concitaretur, aut aliquando fidem mutaret. Inspectis deinde vulneribus, nec his lethalibus cognitis, curatíſque saluti se pristinæ Rex, pristiníſque se moribus reddidit. Cæterùm non parentis, non fratris, eóque minus famulorum animus sustinebat ad extremam usque perniciem errantem reprehendere Regem, adeò volubili ex ejus pronóque nimis ad iram animo creverat omnibus metus, horrórque. Mater tamen cùm prudentior fœmina esset, & sanguinis jure conjunctior cum gravitate, tum rei fœditate perculsa, & quia per filii Regis salutem tot invidentium varietate casuum ambiguam non parum ab ipsa ac tota republica petebatur, idcircò providit, ut filius per status Senatũ verecunda quadam reprehẽsione ac publico

blico

blico nomine moneretur. Itaque ſtatus Senatu Regem conveniente Dux Cadavalius ejuſdem Senatus Princeps ſua, & collegarum præſentium auctoritate ,, in hunc modum locutus fertur. Eos ,, Senatores, quos jam ipſe videret Re- ,, gis pedibus provolutos, & ad quos ,, bona, aut mala quæq; reipublicæ ma- ,, ximè pertinerent, proprii ducere offi- ,, cii eo tempore orare, atque obſecrare ,, humiliter Regem, ut mores mutaret. ,, Huc etiam matris, fratríſque regii, ,, huc omnium regni adminiſtrorum, ,, ſubditorúmque communia, & aſſidua ,, collata eſſe vota, precéſque ut ejus ſci- ,, licet vitæ conſuleretur à qua omnes ,, omnium penderent, & quæ omnes ,, ſecum, & ſæpè tot lapſibus traheret ,, in caſum, & ſuis quoque irritatis pe- ,, riculis immiſceret, cùm ita prætereà ,, ſuæ deberet ſalutis tenacem, & par- ,, cum vivere Regem, ut neque alienæ ,, quæ eidem maximè incumbit, profu- ,, ſus ſit. Tantam quidem avidita- ,, tem, voluptatémque ſui ipſius dan- ,, di, & ſubditorum ſanguinis haurien- ,, di, quos pro filiis habere deceret, & ,, qui fortunas, qui ſæpè cruorem, & ,, vitam in acie pro Principe fundunt, ,, crudelem ingratitudinem, & impie- ,, tatem ſanè maximam redolere, & ne- ,, dum Luſitano, ſed etiam quocum- ,, que Rege Scytharum, & in extrema ,, Barbaria genito indignam. Ita quo- ,, que alium alio ſubnixum, ac neceſ- ,, ſariò complexum pro ſecundo regi- ,, minis curſu debere cum Principe ſub- ,, ditum eſſe, & ita ſe gerere utrumque ,, oportere, ut ſi deeſſet alteri alter, aut ,, hinc vel inde quandoque reſpublica ,, claudicaret, regnum omninò ſubver- ,, teretur. Hunc autem civilis con- ,, cordiæ nexum, vitæque civilis pro- ,, pe modum ſpiritum, qui amore com- ,, miſſus, atque conflatus eſt, odio diſ- ,, ſolvi; ídque ſummum apud ſubdi- ,, tos cumulari, ubi ſævitia, turbulen- tíſque geſtis, & per terrores jactata " potentia, ſperni Rex potiùs, quàm " commendari, & metui, quàm diligi " malit. Nullum eſſe profectò animal " quod homine aſperius ſervitutis re- " calcitret jugo, & quod magis ip- " ſum regendi ſcientiam, ac diſcipli- " nam ludificet. Quid ſi ingenitæ con- " tumaciæ, atque in arcto prementi ſe " ſe libertati, obluctantíque non natu- " ralibus frænis contumeliæ tu quoque " & injuriæ irritamenta ſubjeceris? Aut deflectendum à via iſta lubrica Regi, " aut univerſum profectò regnum col- " labentis ab apice Regis ruinam, & " pondus afflicturum fuiſſe. Daret " hoc Rex egregiæ matris, fratríſque " immiſtis precibus lachrimis. Daret " imperii, ipſiúſque miniſtris, quo- " rum intentæ nequicquam vigiliæ, ac " fruſtra jactatus in actionibus labor " contemptu Principis eſſet. Daret ſibi, " totíque regno, quorum communis in " republica vita, & individuus propè " ſpiritus eſſet. Secus utique fore, ni- " ſi hæc quàm citò emendaret ut gra- " viùs, ac ſerò mox pœniteret. Hæc " Cadavalius Senatus nomine. Durius tamen opinione percepta erat via ab illa prava, & longa aſſuetudine trita deducere Regem, quem non ætas, non vis rationis, non fortunæ conditio adjuvabat. Obſtabat etiam Antonius Contius, & corruptarum ejuſdem partium fœda colluvies, quæ illum bonis monitis ſurdum, & vitiorum illecebris irretitum, ac propè obcæcatum tenebant. Eſt & altera quoque in multis Regibus macula, & nota, ſcilicet obſcurioris, quàm clarioris conditionis hominibus gratiores plerumque porrigere aures, in minoris enim ſortis hominibus ſimplicitas quædam oblectat, naturæ candor amatur; in altioris verò metuitur prudentia, cavetur diſſimulatio, ac ſi quid liberiùs audire, vel dicere contigit, ſuffunditur

pudor,

pudor. Obtinuit hæc tamen admonitio Senatus, non ut mores Alfonsus, sed ut vitia mutaret, & à Martio quodammodo illo ad Venereum incendiũ graviùs, quàm antea relaberetur. Cæpit igitur Rex in posterum inter epulas, scorta, & hujusmodi voluptates illicitas volutari, quod ab initio minùs dolendum viri prudentes existimabant, ut in spem ex eo adducti, quod rigidum illud, ac penè subrusticum Regis ingenium potuisset fortasse venereis ictibus emolliri, ac suavitate mulceri, perinde, quasi non ita affinia inter se, & cohærentia delicta essent, ut aliud ab alio fluerent. Itaque Antonio Duce, & hujus aliis tegentibus latus, aliis turmatim, & ponè sequentibus, quos ad scelera omnes morum similitudo contraxerat, noctu per Regiæ pomarium egressus Alfonsus, armísque succinctus urbis semitas peragrabat ad muliercularum quærendas undique domos, quæ decus, & corpora prostituerant. Hæc verò cum tanto tumultu, atque strepitu Rex, ejúsque erroris, & imprudentiæ comites agitabant, ut multò plus amores, atque delitias horrere Regis, quàm his delectari, quanquam adeò libidinibus pronæ Ulisipponenses fœminæ cogerentur. Vias enim, & calles fortè prætereuntes variis molestiis, & contumeliis afficiebantur, huic verbera, illi vulnera inflicta, alii amatores minis, alii gladiis abstracti à fœminarum complexibus erant. Ad summam, si ad inferendam injuriam impunitas valet, eam quasi Rex imperabat; si vis aderat turba satellitum, si ingenium, & usus, pudorem, famam, conscientiam omninò illi per se scelesti scelerum studio, & consuetudine attriverant. Sic porrò velut capta, direptáque urbs, assentiente Rege, Vlisippo ludibria, dedecora, & cædes nonnunquam humentibus oculis inspectabat. Hæc verò tam impunè peccandi, grassandíque licentia, quam velut furta, & insidiæ à principio, noctísque latebræ contegebant, paulò post vires audacia, ut sæpiùs exercita colligente, petulantius in lucem erupit, & in publicam contumeliam, námque ad Regiam interdiu greges pellicum ventitabant, nonnullas Alfonsus extra Regiam quærebat, versísque rerum nominibus, quæ procacitas erat, ac turpitudo ut animi vigor, & liberalitas jactabatur. Contigit semel præsertim, cùm Regi quidam puellæ pulchritudinem oris, & corporis habitum commendaret, & insuper diceret ad Divi Augustini, quod esset ibi celebritas, affuturam, non oculis amor, sed auribus caperetur, ita ad incognitæ desiderium arsisse, ut protinùs Rex cum Antonio Contio, & Francisco Sequeria in lecticam ascenderit, petíque raptim laudatam fœminam jusserit. Venit ad templum Alfonsus, ibíque postquam audivit, indè aliò abscessisse puellam, eamdem ipse persecuturus illuc ire perrexit. Præcipiti cursu, jubente ita Rege vehiculum ferebatur, cúmque in aliud, dum iret, offenderet, in quo erat Martinus Correa vir quidem nobilis, ac bene de Rege meritus, ídque à via ut celeriùs diverteret, acriùs lecticarii premerent Regis, insolentérque in arctiori semita locum reposcerent, orto propterea inter utrosque famulos jurgio, è conviciis, & probris ad arma tandem deventum est. Jámque tumultus, & clamor erat; iræ simul ut vulnera ardebant, micantésque rorabant sanguine gladii; hoc viso, è Regis lectica Franciscus Sequeria ab ea in qua ipse erat Martinus desiliit, opem uterque singularum partium hominibus collaturus. Rex hucusque velis opertus, & abditus, ad armorum quanquam fulgorem, partiúmque jactationem ægrè se cogeret, tenerétque substiterat; at ubi incalescere pugnam aspicit, suósque

partim

tim amiſſis, partim de manu fluentibus armis inter fugam, aut interitum trepidare, ſuo ipſe impetu, ac furore pertractus è vehiculo ruit, in Martinum Corream, ejúſque pectori fiſtulam ferream admovit, non tamen excuſſit, ſeu caſu, ſeu virtutis, ac meriti vi regiis conatibus interpoſita. Ille jam anteà ſaucius, nunc gladio projecto Regis pedibus advolutus, & in omnem venerationem ſubmiſſus, ac ſupplex ignorantiam tunc primùm comperti Regis excuſat. Ita ſalutem redemit; componitur rixa; Rex adhuc muſſans, nec in ſe ſatis ab ira collectus in lecticam reverſus eſt. Ea res, quia in urbe primaria, clara luce, frequenti loco, & leviſſima ex cauſa in gravis, lectíque intenta viri ludibrium, & cladem acciderat, magno regiæ famæ dehoneſtamento, atque invidia tum levitatem, & iram Regis, tum morum intemperantiam, ac dedecus criminantium vulgata eſt, matrémque Regis imprimis animo afflixit jure dolentem, & anxiam, ne perculſa fortè nobilitas uni eorum inuſtam publicè injuriam in communem contumeliam referret, ſéque palam contemni, atque indignè à furioſo, ac torpido Rege calcari, neu quid novarum in regno rerum exciret inſanus, vel malus palam ex actibus cognitus Rex, cùm tam ex fama mala periculum Regi, quàm ex bona incolumitas conſtet. Cauſa igitur accuratiùs cum regni adminiſtris excuſſa illorum conſenſu Aloiſia denique ſtatuit, otio, ac deſidia ſolutum, atque ideò fortaſsè tranſverſum ad impura, & illicita ablatum imbuere negotiis, curíſque publicis Regem, ſed perfunctoriè tamen, ſumma duntaxat rerum delibaturum, hoc maximè modo putans, ea honeſta per otia à turpibus curis avertere poſſe filium, nec ita allicere illum dulcedine imperii, ut matre tandem ſummota ſolus rerum potiri vellet. Palam itaque Rex unà cum matre Aloiſia ſubditos audiebat, cùm Status Senatus conſuleret, cùm res ſeorſum mater decerneret libenter Rex aſſidebat, apparebátque ille mentis tumultus, animíque intemperies, ac propè tabes niſi planè correcta, aliquantulum imminuta, aut contrariis eluſa, ſive implicita ſtudiis; neque ob regiminis hauſtum in melius tranſlatis moribus Regis, qui rem unus turbare poterat, Antonius Contius adverſabatur, tempus jam ſibi veniſſe ratus regalis ſcilicet gratiæ, quæ adhuc aridum ipſum, & abſque præmio retortum inter tot periculorum, ac laborum jactaverat æſtus cum imperii apud Regem auſpiciis tandiù exoptatos decerpere fructus, artémque aſſentandi, qua penetrato Regis ingenio jam ſatis erat inſtructus, & qua eò potentiæ ſuffultus excreverat, ut laſcivientem, ſive furentem, ita quoque imperantem decipere poſſe Regem. Hoc conſilium cùm homini placuiſſet, & leve, ac ventoſum idcircò Regis ingenium ambitionis quoque ſtimulis excitaſſet, petere extemplò cæpit à Rege immodica ſibi, amicíſque, hoc ſibi in cauſa propoſito dolo; ſi enim Aloiſia mater annueret, ex voto res illi ceſſiſſet, ſin obſiſteret filio, cauſa, quam avidè quæreret, jam occurrebat Antonio, pervicacia ſcilicet odia, & acriora inter filium, & matrem diſſidia perpetuò diſſeminandi, augendíque, inter quas ſimultates, ac mutuas offenſiones in dies ipſe melior, ac tutior cum opibus fieret. Alfonſus itaque ab Aloiſia matre pro Antonio Contio primò popoſcit Ordinis militaris inſignia, inde alia aliis qui in ejuſdem partibus erant. Tum Aloiſia, cui nec abnuere omnia ne nimio rigore in ſemetipſam peccaret, nec omnia concedere filio licebat ne nimia indulgentia rem-

publicam læderet, ut ratione frangeret, quem nec jure materno, nec verecundia, quæ fragilis erat in filio valebat, rectè monebat Regem. Temerarium, atque præcipitem esse quidem obscuri ad honores hujus hominis propè saltum, & insolens incrementum, & in militaris subinde totius equestris Ordinis dedecus, & in ejusdem perniciem hominis erupturum. Sic exhauriri quoque mercedes, ac regia evilescere præmia, nec in posterum utique fore, cùm ratio meriti exigeret, quod dignis muneribus viris retribuatur, aut qui etiam vir ipse nobilis velit loco mercedis jam vulgatos accipere honores. Ita nunc Aloisia desideria Regis extrahere, & videre per moras, astúsque si ea fallere fortè posset, sive in longum protracta spe suavia inter verba lassare; suo ipsa prætereà stabilia consilio, dignioribus esse tantum, & sensim, & parcè beneficia distribuenda, ne personarum conditio polluat, ne ea deleat oblivio, ne copia sordescant; spes interim prolatari, mella interfluere verborum; suam esse spei escam, suam esse muneribus, suam lenociniis verborum gratiam.

Inter has Aloisiæ cunctationes Antonius, qui satis mulieris perspexerat animum virulentus, ac sæpiùs in aurem Regis influere, quod fallaciter idem à matre in illo negotio data opera moras nectente per verborum ambages, ac temporis usum irrideretur, ut iis effusè donis expletis, qui ejus partes profitebantur, nihil deinde Regis clientibus superesset, nisi mœror, ac pœnitentia regiarum partium ab ipsis inutiliter electarum, eóque re ipsa posteà dedocti fortasse transirent, ubi pastus ubertas, ubi merces amplissima honoris parata servientibus esset, & quidem æquè stultè, ac superbè procedere matrem, quæ filio gratis negaret, quod idem & posset adigere imperio; & inconsultò quoque Regem acturum, si tunc vacuo, vel picto majestatis simulacro contentus alteri foret addictus, qui regiminis rationes, & fructus pro se, & contra Regem, & Regis amicos inflecteret; nec summæ fortunæ paris, altíque se spiritus retinentem ostenderet, aut qui spem clientibus faceret, posse se simul, & partes cum gubernaculo imperii inter aulæ vortices sustentare. His stimulis incitatus Alfonsus eousquè minitando, exorando vim, & conatum apud matrem intendit, ut omnia, quæ ab illa petierat, pro Antonio denique extorserit. In hunc modum Antonius Contius, qui adhuc mercatoris personam, ac nomen obscurus in urbe tulerat modò ignobilis, modò nobilis, jam in numero esse, ac supra fortunam, & genus efferre se instituit. Inflatus propterea, & arrogantiæ fastúsque plenus, cùm gradus sublimitas, & subitus oculis fulgor, eíque adulatio semper adjuncta velut caliginem oculis offudisset primi Regis ministri supercilium, ac speciem jactare cœpit. Itaque apud aulam ad ipsum quotidie cernebant ambientium confluere turbas, ipsi aulicos adulari, eumdem regni ministros, ac proceres revereri, atque ipsum consulere interdum negotia gravissima regni, ne illa secus offensus superbia, atque inscitia labefactaret. Eò postremò sublatas Antonii opes, strepitúmque potentiæ longè latéque diffusum mirabunda Ulisippo conspexit, ut Aloisia Gusmana cui nec contemptor mulieri animus, nec imperiosus spiritus deerat, aut indolis celsitudo ad obsequii, & illecebræ nota quàm plurima signa, quibus Antonium illiceret, procubuerit. Eas nihilominus fictas, ac vi necessitatis expressas, & cùm primùm ferret occasio in exitia, ac terrores volvendas illecebras esse cùm satis, supérque sciret Antonius, contra blanditias blanditiis, & fronte contra hilarem frontem,

frontem, rerúmque inanium permissione easdem imitatus insidias se diligenter præmuniebat. Igitur prolixioris officii, atque fiduciæ speciem Regis erga matrem ostentans Antonius Contius, simul ad regni, aulæque tenenda instrumenta conversus factiones, & partes in eadem aula fovere, atque extendere satagebat. Variis ad eas blandimentis, & muneribus captos non senes vocabat, non probitate, non genere viros insignes, sed juvenes ætate fluxos, molléſque & natalibus sordidos, qui soli sibi deberent ascensus, & opes, quíque faciliùs ad ea, quæ vellet flexibiles sibi, magísque suspecti, invisique, qui ipsi invidebant, proceribus forent. Dum verò per Regem curabat Antonius, his ad honores nuper evectis alios, atque alios ejusdem maculæ adjungere, atque etiam opibus cumulare, vehemẽtiùs nunc Aloisia reluctabatur, indignè collata, sordidata, projecta esse ita honorifica munera inculcans, ex eóque regiæ auctoritatis ludibrium, & populi offensiones, & omnium Ordinum ignominiam, & reipublicæ detrimentum exaggerans, quippè quæ jam exploratam Antonii mentem habebat, velle scilicet illum per ipsam, ut stultam, nisi intelligeret, coactam, si intellexisset, intendere partes, quibus & ipsa citiùs prosterneretur. Proinde acriores inter filium, & matrem contentiones exortæ dilatatæque, jus illam regiminis, hunc proprii dominii jus obtendentem. Ardebat interim varias in factiones divulsa continuis simultatibus Regia, hanc Regi, hanc matri, illam, sed tamen paucorum, neutri patrocinantem, & furias facésque intestinis discordiis assiduas ministrabat Antonius; insuper regni potentem jam dictitans Regem, minori etiam ætate Lusitanos quondam Reges Dionysium, Alfonsum Quintum, Sebastianum regni regimen invasisse. Auxit hos Antonii fortè conatus, & vota Regis corporis ægritudo, qua gravi cum vitæ periculo implicita multis diebus Aloisia decubuit, quo tempore aula cùm Regem proceréſque spectarent rerum arbitrium omnium subinde futurum, & venerationes idcircò, adulantium curvationes, projectáque obsequia, laudes ubique plausúsque longè suetis majora omnia, & nisi aulæ patientiæ cutíque deformia, profunderent, liquidius discrimen tunc intellexit Alfonsus, quod se inter munus, ac Regis titulum interponeret, inescatus propterea imperii suavitate, ac libidine, potiendi nunc rerum cupidine supra modum inquietus agitabatur.

Post ubi febri, & languore discusso Aloisia Gusmana convaluit, regníque morbo intermissas confestim curas resumpsit, fastidiosum, stomacho plenum ore, & consuetudine asperiorem offendit Regem, eóque animosiùs ab illa regiminis jus repetentem, nec metus, aut pudor deinceps obstabant Regi, quin id, quod à matre precibus non liceret, fremitu, ac minis tandem arriperet. Hæc mulier ambitiosa cùm sollicitè reputaret, & dolebat, se invitam, ac citiùs, quàm timuisset, à regni gubernaculo avelli, & simul anxia pervolutabat, quæ irrisiones, quæ contumeliæ, quæ iniquæ insectationes sine dubio manerent auctoritate, atque viribus inter æmulos fœminam alienigenam destitutam, quibus se planè subducere malis nulla alia re potuisset, nisi fuga, & horrore secessus, aut solitudine voluntaria, tanquam à culmine potestatis ad tetræ custodiæ similitudinem devoluta. Cumulabant has mulieri præcipuas etiam publicæ regni curæ, quòd à se transferendum esset imperium in juvenem furiosum, indocilem neque suo ipsum uti scientem consilio, neque alieno nisi

eodem pernicioſo, & quod impura, atque execrabilis illa familiarium ejus caterva, quæ adhuc Regis perſonam labefactaverat, ejuſdem Regis potentia jam cuncta tenentis elata, atque ad omnem libidinem diſſoluta, in regni perniciem effrænatius volvenda eſſet. Porrò ita de ſua déque regni vice vehementer anxia, triſtíſque Aloiſia poſt multarum refluentium hinc, & inde curarum, animíque jactationem in hunc modum tandem conſtituit artes Antonii Contii, & Regis quoque deſideria fruſtrari. Petrum ſcilicet alterum ejus filium, regníque cum illo adminiſtros nimium ſeſe efferenti, & imperio valde inhianti opponere Alfonſo cujus ſupremæ auctoritatis faſtigio, nominíſque jactantia, ac populi genio per regii fratris, & magiſtratuum, & conſpirantium procerum nervos, ac robus æquatis, ac ferè depreſſis adhæreret inſuper Aloiſia, quæ pondere matris, propriæ factionis ſubſidio, longa imperii poſſeſſione, & opibus confirmatis faciliùs compeſceret Regem filium, ac tum demum Antonium Contium, ejúſque partibus implicatos regno extorres ejiceret. Ad hæc exequenda bene conſilia Rex ut natura penè crudelis & furibundus, ita pavidus videbatur, & ferocitas ipſa quoque inſidiantibus opportuna, & inepta ingenii hebetudo moliminibus fore in promptu eſſe apparebat fratrem cum fratre committere, cùm diverſitas morum, & anceps utrumque regni ſpes, & contentio diſtraheret; ſuſpecta, & ſummopere inviſa ea quæ tunc à juvenibus tentabatur gubernationis inverſio magiſtratibus accidebat, cum ea, quæ ipſos extulerat, regimine cecidiſſet. Ad hæc novas res molientes, præſentéſque immiſcentes homines erant ignobiles, viles, ipſi corrupti, & corruptores Regis, infames, egentes, ad paſtum duntaxat mendicitatis ſcelerúmque licẽtiam, officia, gradúſque in regno quærentes, quos facilè quidem fuiſſet infirmato, aut ſublato præſidio Regis judicio terrere, aut ſuppliciis afficere. Hæc ita ratiocinanti cùm fœminæ mens inſediſſet, artificii ſubinde texere telam aggreſſa Petro propoſuit, intereſſe reipublicæ ipſum, & citiùs Principem Luſitaniæ, regníque hæredem per ejuſdem Comitia renunciari, Rex enim Alfonſus ut corpore vitioſus, habendæque ſobolis maximè dubius, & ſi nihil à fide, atque officio torſerat hactenus Luſitanos, hebetabat tamen in illo, ſuſpenſóſque à fortunæ caſibus variis, fluctuantéſque in regno animos relinquebat. Cùm autem ſuſcepta imperantibus proles, quantóque ipſa plenior validius dominationis ſubſidium à ſapientibus cenſeatur, eo carere tunc Luſitaniam in Alfonſo Rege ſubſidio, penè jam ipſo ſpe naturalis ſucceſſionis orbato, & hæc inſuper foris vulgata eſſe, & remedium quamprimùm ex republica poſci, ne longiùs in dubio, populíque cenſura imperii ſucceſſore relicto, datóque imprudenter ad res ideò innovandas turbulentis hominibus pabulo alius fortaſsè aut externus, aut extra regiam familiam ſeſe ad regnum occupandum intruderet; poſtremò ſi alium ipſa Regem infeliciter genuiſſet, mœſtæ, afflictæque ſolamini fore alium filium imperio dignum indigno ſubſtituiſſe. Talibus argumentis & ſibi, & juvandæ quoque reipublicæ accommodatis Petri ſua ſpontè, & natura inclinatam ad regnum animum mater extimulabat, eóque altiùs in hominis viſcera hæc jacula penetrabant, quò minus mater credi debebat in alium fingere amorem, in alium filium occulere odia. Hoc porrò negotium quemadmodum ipſa decreverat, tranſactura ingenti ſollicitudine, ac ſtudio aulam, regnúmque miſcebat, & in ſuam

ſententiam

ſententiam trahere imperii adminiſtros elaborabat; ſive enim ex voto, ſive ſecùs ea res cecidiſſet, patefacta jam voluntate, vel ſemper obtinuiſſet alterum filium expectatione, & amore, alterum metu conſtrictum tenere. Cæterùm factu ipſa aſperiùs, quàm anteà putaverat fœmina comperit ad rem ex mente conficiendam regni Comitia cogere; non enim eo tempore planè certus, atque omnibus exploratus in toro cœlibi, ætate viridi genitivus Regis defectus erat: propterea jam vigenti, jam integro in ſpeciem Regi ſuſpectæ, atque incertæ ſobolis gratia, cujus rei tempus æquus Judex futurum fuiſſet, alium, & fratrem exæquatura propè Comitia duos quaſi Reges in uno regno conſtituiſſet, duos ſcilicet turbines, atque everſores imperii, cùm acerbior ſubinde æmulatio, & trucior utrinque invidia hinc à ſpe, hinc à formidine vires ſumens ad lacerandum imperium eſſet diſſentientes fratres, ſimúlque cives concitatura. Hac igitur ſpe devoluta Aloiſia, & in aliam ſtatim erecta, ſuperbè lautéque Petrum exornat habitu, & cultu fortunæ regiæ, ut per oſtentationem, & luxum ſuas cogitationes extenderet, & per res quoque inanes vulgi favorem, & auram captaret; deinde à Regia, atque fratre ſeparat Petrum, & quibuſdam in ædibus, quæ Ulisippone quondam Chriſtophori Moræ fuerant, ornatis dilucidè collocat. Hîc regio illi more familiam conſtitutam ex proceribus regni æquè fidelibus ſibi, ac Regi ſuſpicioſis appoſuit; poſtremò ei præceptorem, vitæque magiſtrum adjecit, regalis ſanguinis nemini in Luſitania, præterquam Regibus dari ex veteri more ſolitum. His ſibi artibus Petro devincto, addictóque, regíque fratri in magnifica, ac regia pompa, in ſpirituum elatione, in regni ſpe proxima objecto, tunc ſe ſimulans Aloiſia velle ſua ſponte abdicato regimine monialium in quoddam cœnobium animæ procurandæ, & quietis amore ſecedere hujuſmodi codicillos miniſtris, regníque Principibus miſit.

Præſentis meæ vitæ labor, æternæ ſollicitudo, animi trepidatio, res contortæ, ac difficiles, in quibus nunc ego vivendo, & rempublicam gubernando volutor, cogunt me tandem, à vobis ut conſilium, & opem petam, ne in eo potiſſimum errem, quo mihi, & vobis, & regno proſpicere maximè cupio. Equidem nimis auſteram, laboribus feſſam, & miſerabilem vitam duco, dum oſtentoſo præſideo, ac bicipiti propè regno. Placet mihi ratio, æquitas, modus in rebus, hæc diſplicent Regi, qui vel rerum inſcitia, vel certa adverſandi prurigine mihi, vel alieno ſcelere ablatus omnia dicta, & facta mea labefactat; ac ſi contra nitenti efficaciùs obſiſtere auctoritate, ſive ſententia velim, periculum inde patet, ne is omnino profligato pudore inſolentiùs, & contumaciùs, in poſterum mecum acturus ſit. Ita ſanè cum hoc irrito, & vacuo Luſitaniæ Rectricis titulo me onerant modò, premúntque filii Regis ludibria, querelæ in me publicè verſæ regiminis conturbati, æmulorum coacervatæ calumniæ, inſitúſque in animo pavor extremæ abſque dubio calamitatis, quæ rebus eò uſque confuſis, atque permixtis, nunc imminent regno, quandoquidem Regis, ejuſque familiarium licentia, nutúſque omnia vertendo caſibus offert, ſibi nimirum imperium, ac rerum omnium arbitrium, mihi pericula, ac dedecora comparantium. In ſtatu tam miſero conſtitutæ, nihil ultra mihi reliquum eſſe videtur quàm otio per fugam, & ſolitudine conquiſitis, quàm citò mihi, regnóque præmori. Quod potiſſimùm attendenti cœnobium duntaxat aliquod ad evadentis receptum, & circumſtantium malorum effugium occurrit, ſed qua id ratione pro mea exiſtimatione, ac dignitate me peragere quoque deceat, vos ita quæſo mihi conſulite

sulite, nempè minimè ut, hinc facessere mihi, atque ex tot, qui me undique fluctibus urgent, in solitudinis portum me recipere liceat nec-ne, per id quod vobis exposui in consultationem adductum intelligatur, sed modus tantummodo, & forma idipsum rectè conficiendi, scilicet, ne honestus quidam velut militiæ cursus, quem res hucusque temperando sustinui, recessus turpitudine deformetur. Quippe si hujus rei dubiam, animíque fortè pendentem me quisquam existimaret, locus profectò daretur adulatoribus, insidiosè, atque fictè loquendi mecum, ne regnum in lubrico deseram, ne tot jam ego perfuncta laboribus breve per otium, quod temerè quærerem fructum eorum, & gratiam omnem amiserim; esse enim Alfonsum propter ætatem, animum imbecillum, & multos, eosdémque pravos consiliarios tam immani, tam gravi regiminis moli longè imparem subeundę, méque adeò oris, vultúsque falsitate circumvenirent, ut acriùs posteà, quemadmodum jure metuo, inundantibus malis, non spontè cessisse, sed regimine ejecta viderer, quandquam ne satis quidem hac cautione mederi possum, ut, quibus nec copia, nec rima ulla etiam pateat verbis, rebúsque meis detrahendi, hi vel inflectere dicta, vel interiorem carpere mentem parcant. Qui verò consultò & ex animo sentiunt, tunc velle me onus projicere imperii cum turbidis rebus, statu aspero, spe graviori subsidiis præsertim, & Rectorum conatibus egeat, ideóque me mutare sententiam malint, his ita hominibus satisfacio; quod si hac tempestate, hoc publico incendio conflagrandum, ac pereundum, ut videtur, omnibus est, sive in labore, & periculo, sive in otio, atque umbra degentem me fati quoque necessitas rerum omnium ruentium impetu rapiet, ac si nihilo secius cum tanta calamitate, ac periculo in squalore, ac tristitia pro illorum sententia ne aliter regnum hoc, qualecunque fuerit, adminiculo careat, morte gravior hæc vita mihi tenenda est, magno mihi ipsi constiterit tam ægra, atque incerta reipublicæ salus. Quare vos strenuis, promptísque remediis jam ita inclinato, ac labenti succurrite regno. Hæc una mihi nunc elabendi superest via, priusquam me, qui in præsentia ærumnarum vortices evolvuntur, cùm prorsus vires, animúsque defecerint, obruant.

His per primarios regni ministros, & proceres litteris circumlatis, ubi plerique sagaciùs non ex stylo, non ex sonitu vocis, sed ex animi affectione, & ingenio Aloisiæ Gusmanæ sensus interpretantur, eos nimirum non dominium cum otio mutandi cupidos, sed per verborum circuitus, & fucos, revera filium, & quempiam summi imperii participem dedignantes, placaríque perfacilè posse fœminam putant, si Antonius Contius, ejúsque impuræ factionis clientes, qui animum Regis jam ambitionis, jam iræ stimulis agitantes contra matrem filium armaverant, extra regnum ablegarentur; præterea sua quoque interesse in eo auctoritatis, ac muneris gradu fœminam contineri, ne rerum omninò potitus Alfonsus eosdem suspectos, ingratos, ut ab æmula matre promotos excluderet, vel cuncta sibi arroganter, ac temerè usurpans ea malè, & contortè moderaretur sive suo, sive amicorum stultorum, ac perditorum arbitrio; postremò res novas esse illis tantummodo optandas, quibus aut egestate pressis, aut ignominia perculsis, aut horum amplitudine ejectis nonnulla spes hæreat, in turbulento aliquid expiscari, at in alto regiminis culmine constitutis quascunque rerum conversiones fugiendas, abominandas profectò esse, ut lapsus periculo proximas; respondent idcircò Aloisiæ. *Si valetudinis ipsa, si procurandæ animæ causa, vel exhaustæ fortassè apud Regem patientiæ cum tanto reipublicæ incommodo exonerare se tandem curis publicis velit, carióque*

riórque propterea ei solitudo fiat, quàm utilitas regni, potiusque meritò caveat, quo minus offendat suis virtutibus æmulos, quàm per eas ipsa curet suis clientibus satisfacere, nec tam valida suppetat ratio, quæ satis hoc animo fixum arietare consilium possit, vel antequam ultro se ipsa gubernaculis abdicasset, ea vilissima capita, illas reipublicę pestes, quę omnia tunc perditum ibant à latere Regis abstraheret, ne eadem absente, nullóque obsistente, licentius deinceps in Regis regnique perniciem incumberent. Læta hoc responso Aloisia, quod integra oris ejus modestia occultæ mentis recessus exprompserat, & quod pro obtrectatorum, dominiique sibi auctoritatem, & usum interturbantium expulsione conspirantes secum ministros cernebat, ut tamen populariùs, & graviùs more Hispano res ageretur, & suam quoque sub alieno consilio, & publico bono larvam imperandi libido quæreret, hanc priùs Senatus, cujus omninò explorata, ac dedita sibi suffragia noverat, agitatam, firmatámque sententiam voluit. Frequens ergo Status Senatus cogitur, réque ibi seriùs, intensiúsque discussa, ubi secum proceres conferunt, jam inde à pueritia degenerem Regem non exemplo parentum, non matris præsertim, vitæque magistri minis, ac disciplina, non monitis Status Senatus, aut consuetudine famulorum genere, ac virtute præstantium incultos, & horridos mores, qui personam, & majestatis speciem dedecorabant, hactenus exuisse; cúmque sæpe contingat salubria consilia spernentes aut periculis dedoceri, aut excutere tandem fortunæ fustibus vitia, Regem Alfonsum qui mortiferos sæpè lapsus, qui extremas cum belluis, atque hominibus pugnas, qui turbulentas noctes, ac turpissimos dies exegisset, qui pericula omnia temeritate, ira, casúve irritasset, adhuc protervum, & animo contumacem non cohiberi periculo, non consilio emendari, non experientia, non ætate proficere, nec satietate lassari, atque ipsum ita profectò immitem, indocilem, pravísque cupidinibus resolutum, ac mollem conspici Regem, postquam ejusdem Antonii Contii, ejúsque impiorum societate sodalium afflatus contagio fuisset. Propterea decernunt fœdum hunc cum suis satellitibus hominem, ut seductorem Regis, ut funestissimam regni facem etiam invito Rege Ulisippone quàm primùm exterminandum, ut suo Rex tandem, vel matris ingenio usus regia studia repeteret, támque indigna, atque vilia Regísque nimis deformia repudiaret. Fuere tamen, qui in eodem consessu, seniorum nonnulli timidè pertentarent cùm acrem Regis offensionem, ac supremæ dignitatis ludibrium, tunc nec parvi quidem momenti mala, quæ nectere sensim in regno progressu temporis potuisset semel, & palam spreta, ac neglecta Regis auctoritas; siquidem nihil miserius, & unde influere majores in regnum calamitates valeant, conculcato respectu Principis sit, alia tolli fortasse via improbum hominem posse, quæ incorrupta Regis auctoritate, ac jure majestatis illæso in incerto ejus exitum reliquisset. Sed quia matris tunc studiosiùs, quàm Regis per consiliarios negotium agitabatur, eáque de filii publica contumelia, cùm sibi imperium asseruisset, parum admodum laborabat, in dubio filius an mater imperitare deberet, ne vi hæc, sive sponte regimine cederet, per hoc Senatus consultum Aloisiæ beneficio collatum, quod de regia auctoritate, atque gratia detractum est. Igitur Antonii, & sociorum ejus exilio adversante etiam Rege decreto, res ita deinde cœpit ex composito trahi. Unà cum matre Rex in cubiculo, ubi de more negotia publica pertractabat, inclusus

sedebat; custodes frequentes in foribus aderant auditu quemquam arcere severissimè jussi. Interim Dux Cadavalius cum militibus, regiísque custodibus corporis ad sedem perrexit Regis, ubi immorari solebat, & tunc versabatur Antonius, qui ex turba, atque strepitu minacíque vultu adventantium, & aliquid ingens audentium ruere illos in ipsum velle conjiciens, illicò fugit, atque ad interiorem Palatii se partem recepit, clausásque ibi fores munivit. Ad vim se comparat Dux Cadavalius, & pulsantem, urgentémque iteratis ictibus ostium sciscitatur tandem Antonius Ducem, cur violentus? cur ita præceps peteret ipsum? cur turba satellitum circunfusus? quæri eum ad custodiam, retulit Dux Cadavalius, mandato Regis. Antonius autem ex factorum suorum conscientia, ex odio Aloisiæ, ex magnatum omnium invidia simul fortunæ conversione, & volubili quoque Principum voluntate carcere, & vinclis atrociora sibi sanè supplicia metuens, quantum per ostii firmitudinem, & interiora quoque munimina poterat, vi vim illatam repellere contendebat. Cadavalius nisi fores statim aperuisset, illas effringere comminatur, tum contumaciæ crimine adjecto pœnas se duplices exacturum fuisse. Ad ea Antonius valde confusus, & animo pavidus, consternatúsque, in illo articulo incertum, ex animo, an dolo, an ob temporis usum promissum exciderit, si vim ille remitteret, ultrò se dedere pollicetur, incolumi dummodò vita id agere licuisset. Spondet hoc protinùs Cadavalius, impetúmque data pro fide relaxat, cùm verò perfidia, seu levitate ductus stare promissis nollet Antonius, tunc ira succensus Dux Cadavalius ferri instrumenta jussit, quibus fores dejicerentur. Inter hæc Comes Castelmeliorius unus ex famulis Regis, cui ejusdem diei excubiarum fortè vices obtigerant, seu Antonii, seu Regis gratiam aucupaturus, seu quoniam sui officii certo in die illo duceret vindicare ab assultibus Regiam, primò execratus palam rem est, illa applicita vi dignitatem personæ regiæ violatam, temeratúmque Regiæ sacrarium dictitans, deinde cucurrit ad Regem ut ejus mandatum, & animum exploraret, at obseratas fores offendit, simul militum multitudinem aditum obsidentium. Regressus ergo Castelmeliorius ad locum ubi in Antonium Dux Cadavalius cum fabris, & satellitibus contra januam vim intendebat, satísque per omnes septos ad Regiam aditus explorato, inscio Rege illa fieri, contumeliosè, atque acerbè Ducem jactavit, minas prætereà, & pericula inculcans, quæ Regis ei furor, cùm id rescivisset, abundè prænunciabat; Antonio tandem suam fidem, & operam obtulit, ignaro illa omnia Rege, séque omnino improbante agitari alta voce professus: Cadavalius verò plus exequendo præcepto, quàm iræ indulgentiæ, aut linguæ lubricæ tribuens, priùs sibi fas esse, dixit, Aloisiæ penes quàm tunc essent imperii fasces, conficere jussa, & plectere posteà, ut par esset, oris ejus intemperantiam. Hic igitur acriùs cùm scindere fores, & sedem illam irrumpere niteretur, jámque ostii compagibus fessis, clavísque ex parte refixis cum Antonius inde evadendi, aut se ampliùs tuendi amisisse planè spem videretur, tunc illi proponit Dux Cadavalius, vivus, an mortuus abstrahendus è loco esset, utrùm vellet eligeret. Hæc audit Antonius, & ubi revulsa jam propè claustra, urgere inimici superioris imperium, & minas videt, nihil prætereà sibi opis à Rege, nihil hucusque ab amicis, & clientibus accessisse, capitales subesse moras, & quod ibi concordia, & fides quamvis ambigua non impetrasset, deteriori

teriori conditione necessitatem mox expressuram fuisse, tum demum ultrò foribus patefactis Cadavalii se Ducis potestati permittit. Eodem quoque tempore & alii nefarii, locóque sordido nati homines, qui arctiùs obstricti Antonii partibus erant, & cariores erant Alfonso in urbe, aut in Regia cum Antonio comprehensi, raptímque in navim ad hoc in portu expeditam, impositi, exules omnes ad Brasiliam ejecti sunt.

His rebus celeriter actis postquam Aloisiæ renunciatur factum esse, quod imperasset, surgit ipsa statim cum Rege, illúmque in aulam Regiæ maximam ducit, quò urbis magistratus, & Ordines, simul prænobiles spectatæque virtutis viri à muliere accersiti convenerant, quorum conventus ex prisco Lusitaniæ tradito more in rebus fortuitis, & arduis Comitiorum vices adimplet. Quæ omnia ex professo adornaverat Aloisia quò universi propè regni consentientis auctoritas in populari actione tegeret ipsam, metum incuteret Regi; vel iram leniret. Constitit ibi Aloisia mater cum Rege, communíque circunfusorum Ordinum nomine hujus exempli litteræ recitantur.

De abusu justitiæ querelas vehementes effundere cives, quòd ea passim neque incorruptè neque æqualiter ministretur, cúmque primùm hoc regii diadematis ornamentum, ara clientium, & reipublicæ columen sit; propterea Aloisiam Lusitaniæ Gubernatricem censores singulis Tribunalibus statuisse, qui questubus causas, & corruptelis materiem præbentes inquirerent, & acerrimè vindicarent, injuriis affectis jus resarcirent. Dolere præterea regnum, atque efflictim animo angi, Alfonsum Regem cùm videat præ ætate regni capacem, præ indole negligentem, à publicis curis aversum, & nugatoriis, & vanis implicitum aut malè sentire, aut nihil omnino de regno curare, cumque pondere annorum, rigidique gubernii laboribus lassa mater jam cupiat in filium ætate, spiritúque vigentem devolvere onus, exhorrere mulierem tot inter fluctus, & æstus quibus regnum agitabatur, & gubernacula tradere, qui ea ipsa prorsus sit contempturus, aut aliis tractanda daturus, qui regnum, quod hactenus vulneraverant, post adjecta sibi potentia planè distraherent, affligeréntque satis præterea constare eosdem homines natalibus turpes, moribus turpiores, nec aulæ minus, quàm regno infestos, cùm se in illam dolis, & fraudibus immisissent, jam sceleribus inquinatam, jactisque quotidie dissidiis, & jurgiis inter matrem, & filios, inter fratrem, & fratrem, inter regni ministros, & proceres, inter aulicos, aulicósque eam penè discerptam dehonestare & consumere. Nullum insuper esse facinus, quod pudicitiam mulierum, quod juvenilem candorem, quod judiciorum integritatem, quod leges, quod mores, quod humana omnia, quod sacra Ulisippone jura polluerat quod ab hac tartarea officina non profluxisset. Ad hanc malorum in urbe sentinam exhauriendam, quod videbat, ministros, ut erat officii, Aloisiæ matri consuluisse rogasse, ut tot, tantisque flagitiis, maculísque coopertos homines à Regiæ, regníque peste, & exitio quàm citò depelleret, eámque quod ita fieri expedire altiori intellectu cognosceret, sicut illi decreverant, imperasse. Proinde se denique monitum velle Regem, in hac magni momenti causa æquè ministros, ac regiam matrem suo ritè perfunctos officio esse, quod esset præsertim cum honore, Regísque salute, communique utilitate conjunctum. Cæterum nemini magis, quàm Regi gratum, lætúmque debere illorum supplicium accidere, quòd de nemine magis quàm Rege ipsi infestè, & iniquè consuluissent.

His codicillis regni nomine recitatis, ministri, procerúmque primores in terram de more demissi post Regis, matrísque manuum oscula recessere. Rex verò improvisa, & re illa insolita propè

pè attonitus, anceps, nec quid secum in illa scena ibi factum, dictúmve esset adhuc satis mente percipiens inter eas tenebras, & animi æstus pallore suffusus circunstantes interrogavit, essentne illa regni Comitia, eóusque odiosa ac suspecta quævis hominum unio, & Comitia præcipuè Regibus sunt, ut Rex Alfonsus alioquin ingenio rudis, hebésque naturali quodam afflatu ea visus sit expavisse? Tunc Garcia Melus, qui propiùs astabat, respondit Regi, subditorum publicas querimonias in Antonium Contium, ejúsque familiares ingenti, atrocíque cumulo ingestas coëgisse Aloisiam illos, ut reos manifestos, & populariter execratos omnium Tribunalium, Ordinúmque consensu exilio multare. His Rex auditis ira flagrans, quam ardentes per oculos, torsionem membrorum, ac totius agitationem corporis evomebat, alta voce Antonium appellabat, eodem subinde vultu, torva fronte, citato gradu, ad interius cubiculum advolat, nec ibi inventum Antonium, ira magis excandescente, se quæsiturum asseruit, & quòcumque ejectus, abditúsve fuisset, inde per vim extracturum minatus est. Incassum tunc Regem niti, subjunxit Melus, cùm jam navis quæ unà cum sociis extorrem Antonium ad Brasiliam vehebat, è portu solvisset. Verumtamen ita Rex intelligeret, eò quidem discriminis, ultimíque momenti rem esse adductam, ut brevi ipse Antonium, vel regnum amissurus fuisset. Ad illum regni, quod super omnia saltem in terris diligunt Reges, jacturæ susurrum indociles quanquam jactatum ad aures, se ipse statim tenere, & colligere Rex, æstuantémque paulatim componere vultum ostendit. Mox Emanuelem Antunesium accersit hominem sibi ex longo intervallo fidum, acceptúmque, & cui soli ex ea fæce stratarum paulò ante partium Aloisia temerè ignoverat, aut inconsultò neglexerat. Is atque Comes Castelmeliorius, secreto, multóque producto cum Rege colloquio, nedum rei perpetratæ seriem exposuerunt, sed etiam callidius, ac pleniùs amplificarunt, velut stimulos iræ in animo Regis, & facibus faces addentes. Cæterùm duo, eáque planè insueta, atque nova peperit illa Regi suborta ex gravi offensione tristitia, atque animi perturbatio, summam nimirum erga Castelmeliorium Comitem fidem, & gratiam, & quæ adhuc peregrina, atque incognita sibi fuerant nonnulla artificia, & simulationum integumenta, sive hoc afflictatione experrectum ingenium, sive cupido ultionis, vel novi potiùs magistri consilium attulerit. Itaque ad vesperam Rex velut cura solutus, & animo vacuus more suo cursum equorum exercuit. Postridie, festus cùm dies cecidisset, quæsita mærorem gravitate dissimulans ad Regiæ sacellum rei divinæ interfuturus accessit. Hùc porrò nobilium major solita multitudo, atque effusior hominum veneratio cultúsque Regem euntem secuta sunt, sive arte Aloisiæ, sive insita nobilitati superbia, generísque jactantia, perinde quasi ab aulæ conspectu, à nobilium consortio impuri, novíque hominis ablegatio studia optimatum exacuisset, résque illo tempore, qui aulæ multiplices nesciunt fucos, & cortices introspicere, videbantur in melius hoc novo mutatæ consilio, simul, & ipsa Aloisia sublimis quanquam ingenii mulier, spe tamen ambitiosa decepta, ac nimis credula sibi, revera putabat suis jam se artibus in regimine stabilitam. Verùm enimverò, qua ratione, qua industria ad Lusitanum imperium, & regimen prorogandum fæmina incubuit, ea ipsa sibi hoc abrogandum acceleravit.

Quippe Comes Castelmeliorius pro Antonio Contio dejecto in Regis arbitrium

bitrium, & gratiam invaserat, vir ipse prudentia, ac genere clarus, cujus spiritus avidos dominandi, præter hucusque facilitatem, ac negligentiam expertam Regis, copia etiam affinium, reique opulentia, atque aura nobilitatis inflaverat, cesserántque dedecora, & sordes in illo, celeriora venena invidiæ, & publica odia, propter quæ Antonium Contium Regia, regnóque meritò exactum Lusitani censebant. Rex quoque violento ex facto matris exacerbatus, atque ad vindictam maximè pronus pristino suo desiderio arreptum illi imperii regimen occupandi, ardentiores jam ultionis aculeos addiderat, quos intensiùs inflammare, & acuere Regísque animo penitùs figere variis Comes incitamentis non desistebat. Puella prætereà nobilis, eáque Aloisiæ servitio domestico addicta, quam Rex redamabat, & quæ cautè solebat omnia dicta, factáque matris malignè detorta, vel aucta in majus filio deferre, clanculum hunc allocuta, dum ira ebulliens, atque in omnes Regis affectus verè, seu fictè transfigurata matris inflationem, atque jactantiam, publicam contumeliam, ancillarum omnium offensionem intendit, novo quasi œstro percitum Regem vehementer exagitavit, cujus vel immodicus amor, formosæque in Rege puellæ placendi voluntas, & studium, etiam si minus seipsa iracundia valeret, illum maximè commovissent. Super hæc Antonii, ejúsque clientium, inconsulto, deluso Rege, contra summum ipsius votorum præcipitata illa expulsio apud aulam, & urbem haud æquis omnino animis, pronísve auribus ferebatur. Seniores enim existimabant injuriam inflictam Regi, & cum ipsius magnitudinis nota vulgatam majora in posterum detrimenta sub dissimulationis velamine collecturam. Vetustas in aula, atque regno Antonii simul extinguere partes, adeo ut nulla quemadmodum oportebat, copiosæ factionis scintilla relinqueretur; tentare difficile, cunctari periculosum, exitiabile prorsus omittere videbatur. Plures etiam eorum quibus anteà Aloisiæ reciproco merito obnoxiis, mulierísque fortunæ implicitis, atque eodem pendentibus astro aulæ omnia secreta patebant, hoc ultimo, quo adversus Antonium Contium proscriptionis series contexta erat, exclusi, quod se per injuriam amotos arbitrabantur, fidem in diffidentiam, amorem in odia invidia premente, converterant. Quosdam perplexos, & cunctabundos fluctuantium in aula rerum tenebat exitus, quo nempe fortuna mox inclinasset, inde opus æstimaturos, & sibi consilia capessituros. Volubili more vulgi plerique qui Antonio illatum nuper exilium laudibus celebraverant, subinde quia secus res cesserat, atque eodem manente Rege, Dominum tantum mutasse dispiciebant, Aloisiam, quòd idem jusserat, sermonibus vellicabant In tanta varietate sententiarum, atque animorum turbatione Rex Alfonsus in suscepto consilio tacitè perseverans, ad aliam hebdomadam Castelmeliorium Comitem jussit jam expletas corporalis custodiæ vices extrahere, ne alius minus Regi fortasse fidus officio succederet, qui occultum ejus propositum exploraret. Deinde, ut sui moris erat, ad Alcantaræ amœnitatem secessit, Petro comite fratre, & apparatu, luxúque regio præter morem sumptuoso, ac magnifico circumfusus, simul certatim obsequia illi viri nobiles exhibebant, quia explicare se jam majestas in Rege, & supercilium extollere videbatur. Huc etiam cum Rege perrexit Comes Castelmeliorius, vocatóque ei, qui erat è secretis Consilii Status incomposito vultu, & asperis verbis increpitans dixit, rationem ab ipso

reposcere

reposcere Regem ubi esset, & viveret adhuc Antonius Contius, an æstus inimicorũ ob Regis contemptum illũ immeritò rapuisset? his minacem in modũ prolatis verbis, & in se ipsis habentibus pondus, eò usque suspensos, ac trepidos circunstantes relinquens, ut non memoria abolita injuriæ, sed pro tempore decoqui videretur. Eodem Alfonsus labente die Ulisipponem revertit; matrem in Regia solito more, at jucundiùs salutat, blandos cum illa sermones miscet, ad feria quoque divertit, nec fronte, nec verbis in eo protracto cum illa colloquio irarum quidquam effluere passus, quas tunc ingentes sub pectore revolvebat. Paulò post, ex sententia dispositis rebus, repentè Rex inscia matre Aloisia rursus Alcantaram petit, cùm tumultuariæ hujus discessionis conscii tantummodò essent Comes Castelmeliorius, qui eò Regem secutus est, & Comes Aurogiæ, qui eodem mox supervenit. Inde quod tandiu Rex parturierat tandem animo fundens per circummissos longè, latéque in regni ambitum nuncios, & litteras monuit Rectores armorum, simul urbium, arciúmque præfectos, iniisse jam Regem Alfonsum imperium, ac regimen regni, cujus ad ipsum jus, & possessio, soluta tutela, ob ætatem legitimam pertinebat; deinde optimates, primarióśque regni administros, qui Ulisippone tunc assidebant, venire statim Alcantaram jussit, ut ibi eos sui consilii participes faceret, & solita officia repeteret, nihil utique prætermittens, quo novi passim regiminis popam, strepitúmque diffunderet. Audit hæc Aloisia, & cum mente, atque animo perturbata, tum mole curarum afflicta ne malorum quidem extremum præ injecta formidine fore putabat jacturam regiminis, splendorísque mutationem. Extemplò itaque Status Senatum fœmina vocat, ejúsque, cui summè fidebat in re tam ardua sententiam mœsta, ac sollicita exquirit. Hic re properè excussâ, longius enim cunctari non patiebatur, asseruit, parvo quidem negotio vi, sive arte frustrari posse conatus Regis, nisi in causam illi annitenti populi fàvor accederet, qui, quia naturæ quodam instinctu ad Regem, résque novas propensus erat, atque ad illam maximè partem, quam per injuriam oppressam, ac tenuem existimasset, sese protinus commoturus, & ad filium potiùs, quàm matrem censendus esset suis studiis inclinaturus. Consuluit idcircò Senatus, ut statim epistolam mater scriberet Regi, qua de re intempestiva, atque subita, seséque inconsulta illum blandè, ac suaviter castigando dilatam subinde, aut cum ipso Rege conjunctam imperii administrationem deposceret, & nisi fas esset matrem à filio aliquid exorare, & accipere, quòd ita saltem è republica foret. Occurreret etiam in via nuper ab illo accersitis, atque adeuntibus Regem Emanuël Paceccus, jussúque Aloisiæ Gubernatricis indiceret, Aloisiam ut priùs convenirent, quàm ad Regem accederent. Arma interim pararentur quibus Prætorianis militibus, famulis, & qui fidi, atque obnoxii partibus putabantur instructis, Aloisia filium armata conveniens vel cogeret eum ab incæpto, quando leviter ipse nollet, armorum terrore desistere; modò nec populus, ut metus justissimus erat, apertè pro Rege tumultuans rem interverteret. His ita consultis, jam Emanuël Paceccus occupaverat iter, quà ituros ad Regem Aloisiæ imperio retraheret, editísque in viæ medio cum summo rigore, minísque mandatis, plerique nobilium Ulisipponem regressi sunt, admodum paucis Regis, quàm matris potiùs imperium fuit. Jam levi concepto de Rege judicio

contra

contra id, quod plerumque accidere solet, agente, ut cauti plus homines occidentem, quàm orientem potentiam revererentur. Ea Rex ubi exterritus videt, simul, & arma in urbe parari, factionémque matris, & copias, & turbas undique augeri, ipse dum inter æmulos destitutus, ac propemodum solus ancipiti spe, alienáque & incerta pendebat ope, séque à principio rem duram aggressum, & forsan exitu fœdiorem, tunc quidem dignitati, vitæque servandæ magis, quàm invadendo regimini intentus, & anxius, paucorũ, qui astabant, amicorum consilio Julianæ arcis Præsidem clanculum pertentavit. Liceret ne Regi in arcto salutis, imperiíque discrimine posito, si modò fugam fortuna reliquisset afflicto ad ejus arcis tutelam confugere. Verùm hæc omnia momento disjecit repentè comperta Ulisipponensis populi concitatio, qui inter angustias, & animi fluctus audito, versari tunc Regem Alfonsum, illíque insidias, & vim, quo minus sua jura repeteret, ab inimicis, & æmulis comparari, continuò cæpit miscere cætus, effundere quæstus, & minas, frequentibus urbis in locis suscitare tumultus, elicere iras, & iris per varia fomenta superaddere faces; jámque arma, & certamen, & justa certaminis causa in ore, atque oculis hominum erant, & vetera quoque reipublicæ vulnera, quæ apud populum consenuerant, novis adjectis aculeis recrudescere videbantur, ebulliebátque atrox jam jam in omnium exitium eruptura seditio, quæ Rege Duce, & furioso pariter Duce terribilior tunc exarsisset, cùm viri prænobiles, qui pridie à Rege vocati, & à matre retracti fuerant, & qui vocati quoque non fuerant, mutato cum rebus consilio, frequentes ad Regem Alcantaram confluunt, ibíque erga Regem, quò animo quisquam iniquior, ac pervicacior in odio erat, ne crimini mora daretur, aut vultus fortaßè conscientiam argueret, eò promptior obsequio erat, & ore dictísque profusior. Igitur Aloisia jam popularem propensionem intuita suo æstu, afflatúque cætera pertrahentem, & frustra per arma se quærere imperium, Ulisipponensis si populus, qui super cæteros furere soleat, cùm semel frænos abruperit, insaniret, armis tandem, minísque depositis ad preces duntaxat, & verborum delinimenta procubuit, ejusmodi epistolam filio per Targensem Antistitem reddens.

Mihi nuper allatum est, Alcantaram te discessisse, eò quoque familiam ac regiam supellectilem exportatam, eò raptim nobiles accersitos, & res novas nonnullas quæri. Quod cum me planè præterita factum sit, vereor, ne improvisus iste discessus tuus quamdam à matre secessionem, animíque alienationem sustineat. Equidem me tecum hucusque arbitror optimæ matris functam officio esse, tua modò interest mearum acceptarum viscerum partem, & spirabilem vitam, & hujus lucis usuram dissimilibus rebus non diffiteri. Quare fili à te rogo, ut hos turbidos populi fluctus, quos subitò mihi ereptus Ulisippone concitavisti, celeriter restitutus componas, neù temerè credas, me in officio, & amore pro te, aut regni, aut tuorum præcipuè incrementorum ardore concedere quidquam veris, seu falsis hisce novis amicis tuis, aut potius extraneos, qui gratiam non jure, impulsúque naturæ, sed sibi ipsi prospicientes dolis, & artibus captant, quam matrem ejus, quem genuit, quem aluit, quem erudivit utilitates curare posse, aut appetere. Cæterùm si hæc tua præter morem animi elatio, rerumque novarum studium hujus imperii, quod ego tracto, exercitium, & usum tantummodò spectat, & me quoque laboris participem aversaris, quamprimùm ut illud suscipias, ego sanè vehementer cupio rejectáque à filio mater

morem illi gerendo solatium inveniet. Atqui mecum in primis hæc ratio, atque causa tractanda est, ut sine offensione, ac tumultu, cum reverentia, ac modestia, quam exigere debet mater ab optimo filio res omninò constituatur. Tuum est hoc regnum, tibi ego fideliter administro, ac si fortè meum esset, hoc spontè à me avulsum in te potissimum contulissem. Tandem cùm te, matre prorsus exclusa, hæc immatura imperandi cupido teneat, regni priùs convocare Comitia necesse est, quo jure ego illis regimen integrè reddam, qui id mihi traditum voluerunt. Cavendum prætereà est, ne aliqua orta inter nos, & malè recepta, dimanánsque simultas, & sæpè ut contingit, rumoribus aucta occasionem circumspectantibus hostibus ad Lusitaniæ aditum patefaciat. Quare per Deum immortalem, per regni hujus salutem, per id, quod tibi mereri mater tot sacris naturæ pignoribus possum, & pro viribus studui, te oro, atque obsecro fili, ut te ipse in consilium adhibeas, ne alienis, & pravis transversum auferri sinas, néve regnum, quod pater tuus tibi peperit, ego hactenus conservavi, tumultuosè capessendo subvertas. Vale.

Lecta hac epistola, & accuratiùs per capita excussa, præter blanditias, & flores deliciarum litterulis passim affusos, qui altiores in se abdere insidias significabant, illata ex industria mentio Comitiorum maximè Regem, & Castelmeliorium Comitem perculit, velle per illam in longum extrahere mulierem timentes, quod brevi manu penè Rex confecisset, aut rem totam Comitiis expungere, aut aliquid aliud majus in ejus clientium conventu, emptísque planè suffragiis contra Regem ordiri. Paucis Rex igitur verbis, Castelmeliorio dictante, Aloisiæ matri respondet. „Quoniam regimen ipse regni tractatu cerneret „asperum, anceps, multísque difficultatibus interseptum, statuisse propterea deonerare jam fessam, ac propè cadentem ingenti pondere matrem, onúsque totum in se trajicere, & hanc egregio ejus merito parem ob regnum optimè administratum matri filium rependere vicem. Porrò autem id regni jus, id rerum, & temporis cursum, id in se ætatis maturitatem requirere, cujus habita nunc ratione præscriptæ jampridem ipse tutelæ fines excesserat. Confidere tandem fore, ut Dei ope, matris consilio, fratris benevolentia neque ipsum Regem, neque aliquem regni suscepti à se jure regiminis pœniteret." Ex hujus sententiæ redditis litteris cùm intelligeret Aloisia in re proposita immobilem Regem non ullis perverti posse fallaciis, nec, quas per ambages abundè collegerat, verborum illecebris deliniri, neque armorum prætereà formidine cogi, cùm duriora paulò ante attrectata consilia metu populi cecidissent, ad extremum necessitate compulsa, quod diutiùs vi quoque tenere non poterat, dimittere imperium constituit. Id tamen palam in Regia solemni ritu, atque pompa fieri poscebat, ut quãtum per rerum species, aulæque ludibria liceret, ultrò à se posita regni, nequaquam abrepta videretur administratio. Qui verò sustulerant Regem, ut Aloisiæ dominium adimeret, hi metuentes, ne in matris conspectu filio ejusdem artibus capto sartáque mutuò inter illos rei laxamento gratia, cujus intentione rescissa fuerat, ipsi tandem, quod usu plerumque venit debilioribus partium, utrinque repulsi præcipites irent, omni studio, & industria simul annitebantur, ut filius matri tanquam ex dolis dolos nectenti in quacunque illius actione, ac postulato diffideret, & ideò congressum abnueret. Itaque Rex iteratis ad Regiam precibus matris accitus, ut ex vetusto tradito more inibi Regni administrationem acciperet, in illo

illo negotio, quemadmodum ipsi mulieris obtrectatores indiderant, fraudem subesse ratus, adhuc dubius, & cunctabundus Alcantaræ permanebat. Prætereà quò omnibus Rex velut jam ratæ, certæque ostentaret assumptæ dominationis initia, sibíque adversus fratris, matrísque conatus quamplures amicos, clientésque haberet per munera obnoxios, cumulatiùs tribuere cæpit amplissima officia & onera regni. Vocato propterea ad se Rex è secretis Consilii Status ministro referre in acta præcepit, sex novos consiliarios, quorum, & nomina prodidit, in Status Senatum à se nuper allectos esse, eósque cùm primùm Senatus coïsset, in suffragium ituros. Partium conflictus erat in medio, & in aula divisa promptum utroque peccanti suffugium, nec aliquid fortiùs hucusque suo marte peregerat Rex quo mereretur cōtemptum exuere. Hic igitur insolentius, quàm alium profectò Regem alia tempora decuisset, mirabundus in speciem Alfonso respondit. Ea quanquam electio in homines cecidisset cum genere tum virtutibus claros, in tanta tamen commotione, & inquietudine, ac turba rerum tumultuariam ipsam videri, ac etiam numero contemnendam. Regem patrem in unum eligendum supremi Ordinis Senatorem sex propè annos assidua cura, & vigilia incumbere solitum, nocte una filium repentè sex edidisse, ad hæc electore non minus indignum, quàm electis hominibus fore, si novos Senatus consultores acciperet, reluctante, vel nescia matre Aloisia, cui fœminæ pater Gubernatricis munus legaverat, regni Comitia sciverant, jus adhuc integrum stabat. Matrem itaque conveniret, à qua primùm, sicut ea rogitabat, secundum veterem consuetudinem regni dominii jure transmisso, acceptóque post ad libidinem uteretur. Ad hæc dicta reticuit Rex ira, & quæ audierat, & quæ fecerat metu confusus. Mox idem è secretis Consilii Status, quæ seorsum dixerat Regi in eodem Senatu palam exposuit, asseruítque adjectos recenter à Rege Consiliarios gratos in primis fore Aloisiæ, ejus tantummodo assensum peti ad speciem decoris, ne ea scilicet priùs per contumeliam extorta, quàm ultrò tradita filio imperii gubernacula crederentur, ut sine dubio reputaretur, si quid grave, ea ipsa improbante, vel inscia ante abdicationem legitimam sanciretur. Hoc Senatus approbavit, & Rex inclinatione procerum, victus, ac certior pariter factus dolum abesse ad Regiam se contulit, ubi statim in aula maxima coram magistratibus urbis, regníque Principibus Aloisia in manu Regis Alfonsi regni sigillum posuit, quod ex more Lusitano auspicantis Regis imperium argumentum insigne est.

Ita porrò Aloisia curis publicis exsoluta, quieti, otióque, sicut illa dicebat, imposterū vacatura in secessum intēdit. Hunc quoque amplectendū jam anteà agitaverat animo, sed quà falsæ expectationis illecebris ministeriū, quo summè gaudebat, mulier continuandi, quà amicorum elusa consilio distulerat, nunc inter spes, atque vota pendentem, & omnia, ut procederent machinantem, cùm jam fortuna deturbavisset, iterum otium, ac solitudinem conquirebat. Loci situm efflagitat in quo novū cœnobium conderet, aut jam erecto cœnobio sedem propinquam sibi cōstrueret, at inanis à multis cum ipsa, ac sæpè numero peteret quanquā bene de pluribus merita, & regali circunsepta splendore dimittitur; quod ludo quidam, scenæque aulicæ referebant, nimirum fortunam, quæ in ista jam volverat, non hominem reverēti; multi ex matris cōtemptu eos velle filii repetere gratiā censebant; dolo plerique adscribebant & fœminæ insidiis in deferenda scilicet Regia fallaces data opera moras interponentis, quòd secum tacitè reputaret,

ignotas filio regnandi artes, volubile ingenium, laboris quoque fastidium, mores incultos, & asperos, quæ imperiū non capiebant, esse illud ad ipsam quàm citissimè translatura. Tandem multoties à multis cùm illa ædificii locum repeteret casu, aut industria rejecta, in quodā sibi gratis oblato rure unde transitus esset ad Monialium cœnobium Dominicanum Ordinem profitentiū ædes excitari præcepit. Sed nimis lentè, ac remissè cùm id quoq; procederet opus ac tortuosi etiā ipsa æstimaretur ingenii, crebuit inde suspicio, fraudibus illam, & ex composito verba, tempúsque terentem in causa grassari, ut ita cunctando, & omnia segniùs in opere agendo, ad maturitatem intereà, quod coqueret animo, consiliū perduceret; quæ altius in Regis subinde pectus afflatus æmulorum immissa innumera posteà ludibria, acrioréſque molestias fœminæ cumularunt. Cæterùm ut in novo regimine Regi intendebant officia proceres; aderant greges, & turbæ adulantium, blandientiúmque, vultus, sermones, animi affectus exemplar Regis expresserant, quibúsque multum præsertim erat in corde fellis, plus affluebat suavitatis in ore. Rei verò pro sustinendo regimine summa in eo planè posita videbatur, si actione, & sermone Rex imminuti præsertim judicii, & paralasi quodam afflati vetustam, & quæ latè per urbem, regnúmque manarat, querelam refelleret.

Hoc ipsum, quorum maximè interest, & qui in illo propè torpore, dominantísque Regis inscitia ad imperiū sibi tenendum triumviratus similitudinem constituerant Comes nempè Castelmeliorius, Comes Aurogiæ, Cæsárque Meneseus cùm animo volutarent, fingere idcircò docuerant Alfonsum incessum, sermonem, vultum, multáque sæpè dicere, ac facere quæ intellectu vix capere credebatur, quoties verò accidisset, de arduis imperii rebus improvisa interrogatione tentari Regem, tunc ipse aut tacebat, aut per inanes verborum circuitus responsum eludere videbatur, aut perplexè suspendere mentem, sin repentè, & appositè, quod raró evenerat, respondebat, ex corporis parte graviùs ægritudine affectū declarare volentes parum mente valere Regē, qui eumdem livido, & mimico simul mordebāt dēte jactabāt, aut Regis dimidiū ita locutū, aut intervalla modica lucis in perpetua caligine mentis, ut amentibus accidit, interfluxisse. Percrebuerat hæc vilis, & vulgò jacta de Rege opinio, rumórque prout illum præsidentem Senatui, aut subditis, sibi aut Principum Oratoribus responsa dantē acceperant, quæ verò tamē majora depicta, vel deterius inversa, vel penitus commentitia ii, qui ad ejus moliendam ruinam quasi cuniculos fodiebant, æmuli Regis effuderant. At Comes Castelmeliorius cùm peracutus, & callidus esset ingenio, variis studiis, & artibus nitebatur, ut se firmius in gratia Regis, & Regem, qui eum sustinebat inimicorum ictibus inconcussum in rerum culmine sustentaret. Nolens itaque Comes publicis ita curis immersum hærentémque penitùs Regem, ut per usum inertia, aut torpore fortaſsè per exercitationem excusso aliena subinde jussa vel rudimenta dedignaretur, majorem proptèreà temporis partem curabat Alfonsum in cursus equorum, in arma per otiū tractanda, in puellarū præcipuè delicias, & amorum oblectamenta conferre; hæc tamen cautè ac modestè quoque exerceri, integra nēpè fama, & quantū res, & latebra pateretur, incorrupto Regis honore. Super hæc cū esset in primis de latere Regis sollicitus Comes, unde illapsus in animum, gratiæque partæ additio, aut direptio patebat, sibíque continuò, graviíque imperii curarum onere assumpto, vacationem, ac tuta tantummodò otia suis ipse laboribus posset concedere Regi, alium illi voluptatis ministrum, & artificem otiorum, quo fluentem, ac mollem vivendi morem duceret Rex,

nec

nec ulla deinde tangeret ipſum ab aure, à latere Regis exorta ſuſpicio, ſtatuit. Erat ea tempeſtate cuſtodia publica tentus Henricus Miranda multò idem anteà Caſtelmeliorio Comiti fidus, infeſtus nunc Aloiſiæ carceríſque pœnam,& ignominiam, cùm inter partes præberet occaſio, illi viciſſim remetiturus. Ejus hunc rationibus hominem ob recentia in Aloiſiam odia, & vetera ſecum contracta ſtudia, atque officia opportunum exiſtimans Comes, ſolvi cuſtodia juſſit, è carceríſque ſqualore ad Regiam extemplò traductum, familiaritati, ſtrictioríque, quàm viri notam decebat, fiduciæ Regis immiſcuit. Nec ea porrò Caſtelmeliorium fefellit electio, cùm enim jactæ paſſim hominum voces eſſent, & rumor, ut re ipſa erat, circunferretur, potentiam ſcilicet Comitem, Alfonſi Regis voluntatem Henricum Mirandam intervertiſſe, rarum in aula monſtrum, eo integritatis candore,ac ſolida fide tamen uſus eſt gratia Regis Henricus, ut Comitis opibus nihil omnino per illam officeret, imò in gradu, quem quiſque cepiſſet, ſe mutuis auxiliis invicem adjuvarent.

At non eadem animi moderatio, & amicitiæ vincula, & jura inter ipſum Caſtelmeliorium, & Comitem Aurogiæ, Cæſarémque Meneſeum intercedebant. Hos ſimul initio pari propè amplitudinis gradu gratia Regis Alfonſi velut æqualiter diſtributa ſtatuerat, paulò poſt cùm infinita per ſe cupiditas ſit, ambitio nimis ſuſpicioſa, atque inſociabilis dominatio, cauſæ paulatim ſimultatum obortæ, vel ex induſtria quæſitæ ſunt,quæ in regni potẽtia, Regíſque gratia malè cohærentes homines,diffidentéſque æmulatione interjecta diſtraherent. Caſtelmeliorii tamen auctoritas, ac penes Regem gratia cùm nec ſatis eſſet hucuſque adulta, necdum eventibus radicata, & quæ exiguis, ac dubiis profecta initiis facilè everti, aut imminui contentionibus potuiſſet, hic ſenſim, & cautè per aſtus agebat, ut per certos quaſi gradus à gratia Regis extruſi retrò paulatim concederent æmuli, nec omni ſpe devoluti ad partes oppoſitas tranſeuntes mala domeſtica augerent. Interim Regis, & Regiæ, regníque unicus ipſe Comes moderator arbiter factus, ſedem in Regia fixit, ubi vixerat quondam Princeps Theodoſius primus Alfonſi frater, fatóque poſt interceptus. Inde miniſtri Principis munus,quem Privatum populariter vocant, cum ſupercilio,ac tumore tantæ altitudini, quæ Reges coæquat, aut ſuperat,pari,Caſtelmeliorius Comes oſtentans requirere ſtatim cœpit, quid facultatis in illo eſſet, quouſque ſe tanti auctoritas muneris explicaret, quidve exceptum, ſive coarctatũ ſupremæ potentiæ eſſet. Regum idcircò Luſitanorum, & antiqua Uliſippone tabularia evoluta, & pulverulenti chirographorum cumuli excuſſi, & exemplaria quoque ex Caſtella relata ſunt, ut limes, & modus illi muneri inveniretur,quod negligentia,aut ignavia Regum reipublicæ intruſum cõtrahi, aut diduci illorũ duntaxat arbitrio ſuevit.Hæc diligẽtius cùm Comes Caſtelmeliorius inveſtigaret,officium illi ſuccurrit quod Puritatis Scribæ antiquitùs vocabatur,ab illis tantum in Luſitania ſolitum exerceri, qui primi miniſtri locum apud Reges obtinuiſſent. Verùm idipſum jampridem ab aula ſublatum,& oblivione propè deletum,imperium cùm occupaſſet,miſcuerat Joannes Regis Alfonſi pater officio, quod erat è ſecretis Conſilii Status, ita ut titulo, ac nomine extincto, vis, & poteſtas in illo retineretur. Erant olim hujus muneris partes, litteras, atque acta publica ſubſcribenda, ac ſignanda porrigere Principi; ad aures propterea latúſque Regis in aula certatim intenta, & unde fluere, ac refluere tanto labore, & invidia quæſita gratia ſuevit, præcipuè

spectabat. Nihil hac ratione validius eo tempore offerre se Comiti potuit, quò ardentiùs ad occupationem muneris raperetur. Pergit itaque ad Regem, munus expostulat, causas etiam adnectit, quibus ei deberetur summæ fiduciæ pignus. Rex, cujus fidei, atque placito se unà cum regno omnino regendum dederat, hoc negare minimè ausus, vocat illicò Petrum Veiram, qui erat è secretis Consilii Status, jubétque ut ipso Rege præsente Comes Castelmeliorius novi officii possessionem ingrederetur. Petrus, qui & aliàs impunè cum Rege oris libertatem expertus fuerat, & partium fiducia superbè securus tunc quoque arroganter obstitit Regi, id muneris ipse referens, non gratis, vel casu à Joanne patre ejus abolitum, Statúsque Senatui secretis immistum fuisse, nec esse quidem modestiæ Regis, rescindere patris acta, nec sapientiæ quoque, novis inductis rebus constitutum jam regimen conturbare, multóque minus esse justitiæ, gratis alteri dare, quod alteri ereptum per injuriam fuisset. Nihil tamen his verbis commotus Alfonsus, sed in se tacitus tantum, ut præceperat, institit, absque mora rem perpetrari. Hoc adeptum à Comite munus aliud illi subinde peperit utilitate minùs pompa, ac splendore profectò maius, quod unum, sed tantum in speciem deerat ejusdem fortunæ cumulo, scilicet supremi Ordinis Senatorem, tanta enim primi exercitii auctoritas erat, intimíque sinus fiducia, ut aliud ab alio esse disjunctum minimè pateretur. Igitur Comes Castelmeliorius jam satis, supérque munitus & rerum copia, & regiæ voluntatis imperio, & intra, atque extra Regiam amplissimis sibi delectis officiis, uberiùs deinde, quàm æquitatis, aut meriti ratio poscebat effundere cæpit in amicos, clientésque suos regalem munificentiam; huic arcis, illi urbis custodiam tradit, aliis opes regníque munia, & armorum ministeria distribuit; fidiores autem honore, ac stipendiis amplificatos apud aulam secum retinuit, ut adversus communium obtrectatorum insidias propiores subsidio forent. Nec minor profectò in ipso Comite cura fuit adversarios terrere metu, quàm acquirere officiis amicos, aut veteres in officio, atque fide firmare, hinc ut amore, hinc proposito metu, duplici scilicet ratione aulicis partibus ostentaret, nec sinere se beneficio, nec maleficio vinci aut si quis in amore casu, aut consilio fortassis efflueret, reduceret timor. Hoc consilio cum oratione vehementi plena ipsa spiritus, plena in speciem doloris apud Regem Comes exagerasset, quid insolenter, quid imprudenter in illo modo pridem ejecti Antonii Contii proscriptione, quid orto deinde inter matrem & filium de regno tenendo dissidio contra jus,contra majestatis augustum nomen peccatum à multis fuisset, quid etiam posteà? quàm superbè contra Regem fecissent, quàm improbè cogitassent, quàm contumeliosè locuti essent, & severè quidem plectendos, qui toties in Regis personam deliquerant, esse, ne impunitatis fortassè illecebra, & odium peccati fomes, & sine fræno cupiditas majestatis delicta multiplicarent, impulit tandem his, aliísque argumentis Alfonsum ad exilio multandos Ducem Cadavalium, Garciam, & Emanuëlem Melum, Comitem Souræum,atque Pomberium,alióSque regni primarios cives, quibus, & Petrus Veira è secretis Consilii Status adjectus est, pugnam Alfonso meritam solvens, intemperanter, ac sæpiùs in illum effusæ linguæ.

Plaudebat interim his novitatibus populus, & ea potissimùm factio quæ de sibi inimica, atque adversa quasi triumphum in aula jactabat. Altior tamen

men ſubibat ſenioribus cura, tam ſuperba videlicet, tam rigida regni initia pro opinione, quæ plurimùm valet, & re ipſa tum mente, tum corpore mutilo Rege crudele plus, quàm diuturnum, & celere magis, quàm prudens, & conſtans promittere cunctis imperium. Ineſſe adhuc matrem, & fratrem Regis, ut è genere regio fortiora inſtrumenta rerum novarum, & acriora capita partium, híſque in afflictis proceribus, & odio publico faces, & arma tradi, quibus mutatis ſubinde rebus, & his, qui ceciderant ſublevatis, contumaciùs ſimul omnes in Regem, & aſſeclas ejus inſurgerent. Cæterùm omnia tunc proſperè cum auctoribus fluerent, ea falſa, inaníſque lætitia cupidos ad majora curſim audenda, parúmque futuri providos incitabat. Eſt Luſitani moris, in publico veſci Regem, eíque ſplendidè, ac liberaliter epulanti proceres miniſtrare. Hanc veterem conſuetudinem, ut quantum ſubdolè poſſet, colloquia, congreſſus, aditus Regis, quibus minùs ille fidebat, obſtrueret, Caſtelmeliorii calliditas ſuſtulit, præſtitítque propterea, ut in ſecreto cubiculo accumberet Rex, ac ſæpè incompta, rudíque & cui pauci, notæque minoris, caſúque accedentes aſſiſterent, menſa. Simul cùm vetus mos eſſet, Luſitano Regi dum cubitum iret, dum ſurgeret, dum abjiceret ſive reſumeret indumenta domeſticos quoque proceres famulari, ejuſdem conſilii tenore uſus amoverat illos Caſtelmeliorius, regali ſervitio his qui in gradu minori erant, ejúſque fiduciæ, ſectæque hominibus impertito nobilibus famulis ingreſſu tantum in ſpeciem, ac verbo tenus conceſſo, re autem ipſa intercluſo. Graviter quidem hoc præduros in ſuis priſcis moribus Luſitanos offendit, tanquam Rex in paucorum Tyrannidem lapſus, à patriíſque inſtitutis, ac legibus alienus ſic gentem, ut mores faſtidiosè, & contemptim haberet; graviùs tamen hoc ipſum ante cæteros paſſus eſt Govenſis Marchio Palatii ea tempeſtate magiſter, quod ea præſertim quæ ad ſui miniſterii jus pertinebant alius palam intercepiſſet, íſque fortuna, quàm merito potior. Supplex idcircò commeatum à Rege poſtulat, quo inutili propè Regiæ ſervitio dimiſſo Goveam ſe conferret. Perculſus ea improviſa novitate Caſtelmeliorius, tanquam ſi nobilis viri, primúmque tenentis in Regia locum voluntaria ſeceſſio, & cauſa potiùs ſeceſſionis ſupra rerum præſentium aſperitates, turbulentóſque regiminis fluctus, nobilium omnium invidia, & popularibus quærimoniis oneratura eumdem Comitem eſſet, cùm Rege tunc interceſſit, ne venia abeundi Marchioni permitteretur. Inſtitit acriùs petendo Marchio, ne more ipſe aulico crederetur nundinari mendacia, rogaríque in eo velle, quod maximè concupiſceret. Tum verò poſtulantis ob pertinaciam, & quò arte molliretur invidia, velut Regis indignatione prætenta, voluntarius diſceſſus in exilium illi mutatur, nedum aula exire permiſſo, ſed inſuper juſſo, ne Regis injuſſu liceret, ab eo municipio diſcedere.

Regiæ ita rebus compoſitis Comes, ejus partibus auctis, adverſis attritis, circunſeſſo undique Rege, nullíque ad ipſum patente niſi per eumdem Comitem aditu, jam animo elatior, viribúſque longè munitior pro extremo rerum conatu, fortioríque potentiæ vinculo Aloiſiæ opprimendæ conſilium orditur, cujus ille in hunc modum ſubtilia, ac fallacia deducere fila cæpit. Defuncta regni regimine mater ægrè, ac perrarò, & ſi quando accidiſſet, nauſeantis in modum inviſebatur à filio Rege, non per eum in curarum communium partem, non in conſultatio-

nem, aut rerum saltem notitiam admissa. Porrò ut imperio quondam florentem magna aulæ more adulantium, atque ambientium circumsteterat fœminam turba, neglectam, ac regimine orbatam pauci nunc colere, pauci adire, plerique suspectum fugere limen, ne per eam imperantibus displicerent. Sedes ejus ferè deserta, horrida visu, tristisque, horridior etiam aspectu exactæ felicitatis, recentisque frequentiæ memoria paucis, qui rarò, ac timidè accederent, apparebat. Hujusmodi causæ, quæ ab Aloisia tanquam dejecta cæteros alienabant, per æmulorum communia odia, & versa in utrumque insidiarum machinamenta Aloisiam, & Petrum, ut in eadem fortuna versantes, & alterius alterum ope indigentes super mutua pietatis, & antiqua vincula amoris arctiùs eo tempore colligebant. Inde frequentes aditus, secreti, crebrique inter utrumque sermones, oscula, amplexus, & omnia intererant argumenta eximiæ inter illos benevolentiæ, & constantissimæ fidei. Concussit, qui per homines pretio, aut muneribus emptos circum omnia explorabant, astrictior hìc longè præterito visus inter filium, matremque nexus. Proinde volventes animo, multum ad suscepta maturanda consilia facessere sibi negotii matris, fratrisque Regis firmiorem in æquali fortuna consensum, & robur, multum auctoritatis, & molis iis accessurum partibus esse, quas iidem eligere statuissent, cùm hæc prudentiam, & regiæ matris auctoritatem, ille populi plausum, & morum, & gratiæ, & regii sanguinis ornamentum afferret. Distrahere proptereà jactas per utraque ex parte fallacias, ac dolos Petrum à matre constituunt, ut ambos sic posteà divisos, & mutuis consiliis exclusos faciliùs opprimerent. Igitur primùm cohortari Petrum, ut propria relicta domo transmigraret ad Regiam, ne fortè amoris quò strictiùs, & mutuò conjuncti fratres esse deberent quidquam absentia, vel consuetudinis intermissio laxaret. Hoc autem non imperato sæpè deducere Petrum ad Regem; huic venatum, seu piscatum, seu rusticatum eunti assiduus comes adesse Petrus; juri multa remissa, multa gratiæ congesta, nonnulla quoque pro regimine inflexa, sive correcta sunt, quòd ita planè placeret Petro; ficta comitas prompta adulatio, inflata quotidie promissa adolescentis animum, ut de sententia caderet, oppugnabant. Verumtamen Aloisia, quæ rerum omnium momenta notabat, cùm sua ipsa imprimis solertia esset, artibúsque senilibus usa parvo negotio retexere in filio omnia æmulorum consilia poterat; & Petrus quem dudum ex germani fratris inertia, notóque furore altiùs imperii conflata spes titillabat, sui juris idipsum, & proprium quàm precarium habere malebat. Quocirca Petrus illecebris surdus, & suo, & Aloisiæ quoque matris ingenio in multam simulationem compositus, quæ insidiosè sibi, & falsò dicta, vel facta compererat, ut pura, atque ingenua hilari semper vultu, pronóque omnibus ore suscipiebat; omnibus mitem, jucundum, ac planè tractabilem se præbere, sed nihil omninò fidere. Sic igitur Petri constantia, clausóque perspecto incantationibus animo cùm nihil insidiæ proficerent, mistus tunc artibus rigor, & aperta severitas in juvenem applicatur, ut ita provisio, & per eam incussa formido obtineret, quod ficta lenitas non valuerat. Famulos illi primò Rex mutat, quos eidem benevolos, acceptósque mater rerum cùm potiretur addiderat, substituítque alios suspectos, infidos ut aptiores ex partibus Regis electos, qui dicta, ac sensus ejus exciperent, ac domus secreta indagarent, & quorum hominum

hominum mores tali obeundo muneri convenirent, deinde, ut quantum per res, ac tempora licuisset, cautè hactenus ducta ea fictionibus larva sustineretur, qui Petri servitio priores famuli astiterant, nec fides eorum corrumpi per blandimenta subjecta poterat, negotiorum obtentu alius post alium extra aulam, & urbem cum honore dimissi sunt. Ita igitur Petro domesticis hostibus circunfuso, satísque deinde proviso, ne quid novi moliri posset, aut si aliquid fortè attentasset, ut hoc per latera statim efflueret, in Aloisiam deinde Gusmanam insidiarum moles incubuit, quarum multiplex ordo longo ipse tempore, nec minus subtiliter agitatus per quædam chirographa, quæ ad Castelmeliorium ab intimo consiliorum ejus immissa fortuitò subrepta, ac statim prodita sunt, in lucem emersit. Is ergo erat literarum contextus, & ordo. Duplici via Aloisiæ expulsionem à Regia parari commodè posse, leni altera in speciem crebris nempè molestiis affecta, ludibriísque jacta eoúsque irarum acuere in fœmina stimulos, donec continuis irritamentis, quæ adhuc patientia sua vicerat, tandem aliquando succumberet, & pro solatio, ac levamento duceret sua sponte Palatio cedere; altera duriori, videlicet fidum ad illam summittere hominem, qui ejus secretò pervelleret aurem, pro sua dignitate, ac prudentia, & pro ea quam tantopere optabat animi tranquillitate facturam, si ultro quamprimùm à Regia discederet, ne contumeliosius spreta, atque invita mox idem exequi cogeretur. Primam verò expulsionis tenentibus viam horum animi angorum, irrisionúmque quæ notabantur, facilè posse contra mulierem initia peti, nectíque tenorem ex eo quod Rex præcepisset ut, qui antiquiores erant famuli matris, carioréque mulieri, jactis subdolè causis per intervalla procul amoverentur, accedentémque proinde ut verisimile erat matrem ad filium querelis, ac stomacho plenam, quò veniam pro famulis exoraret, tristi responso dimitti, ac deterrima metuentem. Cæterùm hæc per artificia excitata, subinde producta, atque ut res pateretur inflexa, & suo quoque felle respersa animorum irritamenta, quæ sensim, aut citò valerent constantiam fœminæ excutere, suis quoque procedere gradibus, & aliam ex alia contumeliam oriri, & injuriam involvere injuriam, & certaminis causam posse. Hísque etiam illud accedere, quod hæc, & similia intra domesticos tecta parietes, atque extraneis ignora, seu mitiùs ab illis interpretata vim in se magnam haberent, & foris minimè obstreperent. Alio maximè modo, si lenior fortassis, aut longior esse prior videretur, & breviùs profectò liceret totius rei exitum expediri, per secretæ nempè pietatis ministrum jussu Regis ad aurem moneri Aloisiam, quod Rex habita ratione consilii ab illa jampridem intenti, divulgatíque, aulico nempè relicto strepitu, urbanóque tumultu, quò reipublicæ curis, laboribúsque defessum honesto otio componeret animum ad solitudinem abeundi, aliarum prætereà rerum, quæ huic prudenti, ac malè dilato consilio suffragarentur, neque tunc explicare necessè erat, ipsi matri denunciabat, ut rectè priùs de secessu provisa quàm citò conficeret, ejusdem mulieris virtutibus fretus, ita se esse in eo negotio gesturam, ut abiisse, non prorupisse, & ultrò profecta non exacta Palatio cæteris videretur. Hujusmodi erant interceptæ chartulæ notæ, in quibus aulæ satis insidiæ & labes, tabésque patent, & quas inter animi sordes, ut subeat, volutetur oportet aulicus.

Inter hæc, ut convenerant, peragenda,

da, quò perperam factis esse sibi Aloisia promerita videretur, quæ in caput ejus ludibria, injuriæque passim comparabantur, dum per calumnias, criminationésque conflictas simul illam arguere, si simul pro odio, atque invidia purgare contendunt, inter aulæ inter circulos urbis coram plebeiis, coram nobilibus viris fœda, atque atrocia contra ipsam disseminabant, hísque artibus adeò nefarii à matre filium averterant, ut gratius dirúmque filio assentandi genus, dulciórque diffusus ejus auribus sonus, insectationes, & probra essent, quæ sæpè numero audiret contra matrem ingesta. Idipsum, & ausi persæpè sunt experiri in altero filio Petro, grave sed hujus silentium, coloris mutatio, trunca quædam interdum, ac velut tumida verba cùm satis æmulos urerent, hi tandem pudore metúque perculsi cùm secus dicere nollent, inviti silebant; nec ampliùs agere Petrus in illos præcepto matris attinebatur, siquidem matris defensio apud ejus obtrectatores inutilis, & Petro lubrica erat. Postremò quemadmodum aliam alia acriorem non semel punita parit injuria, & patientia licentiam gignit, à verborum contra Aloisiam intemperantia quodammodo ad manus delapsa res est. Illa enim interdiù, noctúque cum in secreto sæpè sacello animæ poliendæ vacaret, æmuli ejus haud inscio quidem Castelmeliorio, procaces, ac viles, & ex plebis illuvie coactos, puerísque commistos homines submittebant, qui impio clamore, testarúmque crepitibus orantem fœminam foris illuderent, ac perturbarent; nonnunquam in vitra, quæ erant sacelli fenestris apposita lapides jaciebant, adeò ut supra publicam contumeliam ex avulsorum, illisorúmque vitrorum fragmentis, & lapidum jactu contusiones, & vulnera quoque formidarentur. His etiam ludibriis accessio fuit in speciem res quidem minor; sed opinione hominum, sensúque fœminæ acerbior, ac cæteris longè major. Solent Hispaniæ Reges in publico loco matrem prætereuntes capite illi, genúque modicè flexo reverentiæ atque amoris ostendere signum; sueto hoc Reginis honore, cultúque patentem bis Alfonsus Rex defraudavit die festo solemni, cùm fœminam prætervectus ad Regiæ sacellum accederet ipse, recederétque qui matris contemptus, ut insolenter inductus, ac proceribus manifestus, nec tergiversationis, aut dissimulationis velaminis ipse capax Aloisiam ita perussit ut noluerit in posterum Regiæ palam interesse sacello, imò doloribus victa re vera deinceps de vulgato secessu, de Palatii fuga tractaverit, quoniam æmulorum propter conatus, filiique facilitatem mutandarum spes rerum qua hactenus freta discessui moras implicuisset, secus processerat. Novum hoc illa consilium in hunc modum Castelmeliorio per internuntium aperuit. Construi jamdudum sibi electam pro solitudine sedem imperavisse, hanc porrò cæptam & ad fastigium penè perductam, seriùs omninò quàm rationes suæ postularent absolvi conspicere, aliò proinde à Regia recipere se statuisse, donec opus perficeretur. His auditis Castelmeliorius postridie sese Aloisiæ responsum ex Regis mente daturum retulit. Interea cum Rege, atque amicis anxiè ea res consultatur, quæritur inter eos absens, an præsens perniciosior & gravior fœmina foret? & utrum ita violentum, an spontè sumptum ejus præstaret esse discessum? quid causæ, quid rei propositæ habere in animo posset eo repentino consilio mulier? cur precaria Reginæ quæsita sedes? cur discessio præcipitata? cur ipsa modò sollicitaret, quod hucusque abnuisset; collectam ne ex longo tempore variis

successi

ſucceſſibus iram, aliunde profundere ſtatuit? an teterrimas illas quas triſtis ſolitudo, mœſtúſque ſeceſſus cogitationes ingenerat, acuitque ibi quoque faciliùs extendere poſſe putat ubi minus ineſſet aurium minúſque oculorum, qui ſecreta rerum molimina inveſtigarent? His prolixè diſcuſſis, tandem, quòd tortuoſa perſpecta mulier, ac multiplex aſtu nihil quidem inexploratum, nihílque remiſſum ſive quid ageret, ſive ipſa diceret, pateretur, rejectus conſtanter eſt ille quem minus ingenuè petebat ad alienas ex regiis ædibus tranſitus, ut turbulentus, deformis, qui moleſtiis videretur extortus, quíque Principi invidiam, & miſerationem erga fœminam populi concitaſſet. Ex adverſo nunc illi prohibitum, quem fraude petebat, exitum, & præſens dedecus impediturum, & quæ poſtea in rem fierent, cohoneſtaturum, cùm jam perfecto ædificio, eò forte digredi fœmina cunctaretur. Secundum hanc ſententiam Aloiſiæ per internuntium nomine Regis reſponſum eſt. Dedecere ſanè Reginam Regia relicta in alienam divertere domum, regiúmque ſplendorem privatis ſordibus immiſcere. At ſi tanta ipſam, ut tunc oſtendebat, ad quiete, otióque fruendum cupiditas incitaret, præcipere quidem in promptu erat, ut ſegniter nimis hucuſque ædificii pertracta conſtructio celeriùs deinde peragetur. Hoc Aloiſia intellecto reſponſo, quia graviora quotidie timenti jam perſuaſerat ſibi, qualiſcunque profectio eſſet eos inficias minimè ituros, qui tot moleſtiis ipſam exagitatam utcunque diſcedere cogerent, modo ſecus cùm accidiſſet pauliſper animo erecta eſt, eò, quòd temporis uſu ſpes ſuſtinere labantes poſſet, & quod Regia exire per ſe paratæ vexatio fortaſſe ab inimicis remitteretur. Auxit etiam inanem fœminæ ſpem ingens, & novum quoddam amoris indicium, quod præter omnium opinionem caſu, Rex erga matrem exhibuit. Decumbentem corporis ægritudine Regem Aloiſia mater inviſit. Mulier ut erat ingenii acie, ac natura oris, frontiſque blanditiis, atque illecebris componendis mirificè appoſita, ſuis tunc lenociniis, & leporis amœnitate filium ita pellexit, ut ſolito rictu, animíque repentè rigore poſito Rex, in matris amplexus, atque oſcula effuſus incognita, ac teneræ ibi multa cùm illa ſigna caritatis ediderit; venire quoque Rex muſicos juſſit, qui ſibi aſſidentem in lectulo matrem cantus dulcedine permulcerent. Aliis amoris, & gratiæ argumentis cùm delectata fœmina eſſet, renuit, & acriter hoc Aloiſia viduitatem cauſata, ex quo enim Joannes pater ejus deceſſerat, nihil auribus adhuc talis modulationis hauſiſſet, niſi quæ in ſacro ſacello divinis laudibus funderetur. Inſtat precibus tamen, urget blanditiis Alfonſus, matríſque brachiis tenaciùs adſtrictus illam ſuaviter tandem cogit muſicorum carminibus intereſſe, mox & aliis amoris illecebris interjectis filii gratiæ non reddita modò mater, ſed arctioris etiam amoris ligata nexu ex eo loco dimitti aſtantibus viſa eſt. Stuporem hujus rei novitas omnibus, ſummam Aloiſiæ lætitiam, parem triſtitiam, ac metum obtrectatoribus ejus incuſſit, quippe quibus jam exploratum Regis eſſet ingenium verſatile, varium, ſibimetipſi adverſum neque dictis, neque actibus ſatis profectò conſtans. Inde conſcientia quoque retortos triſtitia, pavórque illorum animos ceperat, ne parvo quantumvis tempore mater cùm haberet ſibi filium obnoxium, tunc aliquid fortè per Regem moliretur in ipſos, cujus negotii celeritas neque inſidias opponere inſidiis, néque regiæ iracundiæ regreſſum ſineret.

Igitur comes Castelmeliorius, Aurogiæ quoq; Comes, Cæsárque Meneseus quanquam priùs inter se regiæ, ac potentiæ ambitione discordes, nunc communis sibi metu periculi unanimes concordésque consultant, qua via, qua ratione tandem vel omnino perderent Aloisiam, vel in eam calamitatem præcipitarent, qua extrema ejusdem ruina in regno stabiles ipsi, vel tutiores saltem graviori adjecto mulieri periculo forent; nec aliquid aptius inter cogitationum multiplices æstus, variásque evolutas terroris imagines ad rem transigendam occurrit, quàm occulta Aloisiæ consilia, atque vota de transferendo in Petrum imperio, quæ sæpè suggesserant Regi, nunc aucta formidine verbis, & per nova argumenta terroris expressa, acriùs illi inculcare, atque in animo figere. Sanguini certè, & juri, & naturæ, & omnium hominum amicitiæ, atque fidei renunciare Principibus solitum, ut diadema servarent; ideò non illis horrori, non verecundiæ fuisse hoc sæpè fratrum, sæpè parentum cæde cruentum accipere, ac per his simillima scelera sustinere. Adeuntes itaque Regem monent eumdem, quàm insidiosa, quàm sollicita, quàm acuta mulier circũagatur, ut alteri filio ereptum alteri daret, à quo repetere posset, imperium. Quid impetus, quid in Petro pro regno occupando flagraret ardoris, hinc à parentis, hinc à lubricæ ætatis stimulis, ab ipsa etiam imperandi prurigine, à partibus, simul à metu si omitteret, à spe si negotium committeret, concitato. Divisam jam esse aulam, addebant, plerosque summates infidos, captum domi rumoribus populum, foris militiam largitione corruptam; & hæc omnia unius ingenio fœminæ volvi, & peiora in futurum, eadẽ tunc ordiente, misceri. Altero propè passu, nisi fœminæ resistatur, & per contemptum debilitetur, Petrum imperium occupaturum, & qui jam sceptrum, & omnia teneret, ne libertatem quidem fuisse in tanto rerum turbine retenturum. His, & similibus verbis eousque Alfonsum vertendi regni formidine turbant, & ira præcipitem volvunt, ut protinùs matrem à Regia discedere jusserit. Hoc ubi Aloisiæ denunciatur eò magis in se concussa afflictáq; fœmina est, quò per recentia amoris indicia, igniculos illos quos erga parentes natura succendit, pravíque homines malè instillando in filio penè restinxerant, jam revixisse crediderat. Porrò quà pertinaciam inimicorum, quà Regis inconstantiam, ac levitatem perpendens, & quod se inopem, solam in medio certaminis positam, & crudeliter agitatam fuga, aut exitio necesse foret tot cruciatibus finem imponere, Regia confestim decedere statuit, sedis quanquam recentis, quo illa migrabat, ædificatio ut raptim perfecta novæ structuræ situ, humescentísque soli intemperie, quicumque ante tempus eam habitasset, periculum facessebat. Eò igitur paulò post Aloisia circa milliarium Ulisippone procul à Rege summo nobilium effuso studio, atq; obsequio deducta est, undique infesso à populo itinere, ut Reginã, matrémque Regis transmigrantem spectarent, aliis invitam, afflictam, & tanquam ad carcerem Principem duci, aliis varius ut passim manaverat rumor, rectè prudentem fœminam curis aulæ tristibus otium, aulicæ turbæ, ac negotio quietem, ac solitudinem prætulisse, jactantibus. Multi rerum quoque vicissitudines, præsentia dum præteritis compararent, horrebant, nimirum, quæ auctrix adeundi quondam imperii, sustentandíque simul adjutrix, & socia viro Bregantio fuerat, quæque illo sublato ejusdem à se parti regni tutelam inter arma, fluctúsque reipublicæ magnos intrepidè gesserat, eam ipsam, cùm manere privatim in Regia

non

non licuisset, ad ingratam quodammodo, severámque custodiam impactam per vim, & ludibria esse. Quid auræ fortunæ? Quid patrocinio virtutis? Quid fallaci potentiæ? Quid aulæ fumosis, vanéque strepentibúsque opibus fidere liceat? Sic fluere, atque humanas interire denique res, & quæ florere, seséque efferre videntur in aula primo quoque tempore arere, aut invidia succisa decidere; in umbra, atque errore versamur, & pulvis, & cinis postremò contegit omnia. Cæterùm ut jure à Palatio dimissa fœmina censeretur, & nobilium etiam invidiæ & plebis offensioni, & æmulorum odio, qui in hoc facto allatrabant, occurreretur, confictis sermonibus, atque ex composito fusis obtrectationes, & quæstus in illam cumulabantur modò fœminæ pudicitiam, modò matris officia, aliàs, & vitæ cultum, usúmque regiminis lacerantium. Ex imperii ambitione quæ sola, nec illa parum muliebre pectus percutiebat, ut sese nectunt, atque implicant invicem vitia, varias in illa scelerum facies expresserant. Rex Alfonsus rei gestæ pudore, vel odio matris nec visere ipsam, nec salutare. Cæteri ad Regis imitationem compositi abnuere colloquia, subducere sensim obsequia, exhorrere desertæ limen, quósque Aloisiæ quondam obnoxios, & regiminis gratia conjunctos fortunæ duntaxat conversio ab ejusdem congressu, atque amicitia retraxerat, eos accuratiùs ab illa nunc metus arcebat, cùm rumor etiam efflueret, avidam ultionis mulierem machinari res novas, eóque hisce vocibus fictis eo tempore timor Lusitanis increbuit, exterósque pervasit ut Regis Galli, Regísque Britanni Oratores hoc vulgi rumore perterriti priusquam Ulisippone discederent à Rege filio impetrarint, ut citra suspicionem, Regísque notam fas esset Aloisiam adire. Inter has simulationes, suspicionúmque caliginem Petrus, & si omnia quæ eo tempore agebat in Regis dirigere gratiã, eíque se plane studere, atque in omnibus obsequi velle apparebat, id tamen unũ simulandi artificio, quod argutum in illo fuit, ac desiderio Regis excepit, scilicet frequẽtare maternam domum, eam honorare, sæpè consulere, colere, nihil sollicitudinis prætermittere, quàm in parentem reposceret pietas, aut in afflictam Principem miseratio, quanquam, & sæpè Aloisia Petrum corripiebat ne illa officia sic ostentando altiores suspiciones, & umbras offunderet illis quibus crudeliter, statim eas vindicare præ manibus erat, incertum, hæc illa subjiceret utilitate filii, an quo ita in Regem, partésque adversas intenderetur invidia, & erga ipsam commiseratio. Hoc maximè modò Regia, ac regimine simul ejecta Aloisia, atque in eo calamitatis habitu constituta, ex quo sanè majora cavere sibi oporteret, quàm aliis inferre pericula posset, tum Rex seu metu aliquo matris, seu residua quadam scintilla pristinæ reverentiæ jam omnino expeditus, atque solutus liberiùs, acriúsque revolvi ad ea facinora cæpit, quæ ea tempestate remissa, non penitus interrupta cum cautione, atque modò hactenus exercuerat.

Hæc omnia videbat Comes Castelmeliorius, & pravis licet ipse cupidinibus captum, & corruptelis implicitum, non verò ad extremum perditum vellet Regem, ne ruentis idem Regis exitium utrumque tandem in casum traheret; modus ei tamen, & ratio minimè suppetebat, quem fama, quem pudor, quem factorum conscientia, morsúsque non retardasset, lascivientem, atque furentem in summo potentiæ tenendi Principem; lenta quippè remedia adeò obduratæ in erroribus indoli, ac regia

præterea suffultæ licentia inefficacia fore putabat, at si duriùs, ac pressiùs monendo, vel objurgando cum illo egisset, jure timebat, ne asperioris moniti merces gratiæ jactura foret. Rex itaq; nullo adversante, pravo suæ cupidinis impetu, æstúque ætatis abreptus suo minus, quàm sociorũ, quos stupra, homicidia, sua, atque aliena bona alea, popinis, scortísque consumpta passim infames, ac detestabiles fecerant, utebatur ingenio. Turpia, & indigna permulta in ignobilia capita facta narrantur, ipso jubente, vel adjuvante Rege, vel saltem, ut oportebat non reprobante. De viris nobilibus hæc habentur. Cùm tanta ardere videretur in Rege humani fundẽdi sanguinis sitis, aut stolidæ potiùs fortitudinis ostentandæ, ubi etiam non erant exquirere crimina vitium, affectíque judicii lapsus sibi etiam gratis asserere offensas proclivem ad iram, illámque simul explendam animum impellebant. Hac malitia, seu animi levitate provectus Alfonsus ad interitum sæpè quæsivit Marchionem Fontanum, nec illum in via, aut ejus ædibus nactus hanc nefariã denique cædem suis satellitibus demandavit. Insiliunt, quibus facinus erat cõmissum, in Marchionem, lectica dum ipse vectus incuriosè fortè per urbem deferebatur; clamore, strepitu properant, multas in illũ fistulas ferreas excutiunt, jam penè vehiculum, vectorémque dejecerant, cúmque plures, qui de via fortè erant, & qui famuli circunstabãt hero impigrè subvenirent, raptim in illos cõposito cuneo grassatores exturbant, & Marchio tandem propè jam circũventus, & gravior saucius elapsus est. Hoc deinde Ulisippone comperto jussu Regis effectũ esse, quia Marchio ipse Fontanus amicus, fidúsque Regi ob diuturnam cum eo cõsuetudinem putabatur, tantum deinceps ex gratia ejus, quantũ ex odio incesserat omnibus timor, cruẽti, levísque scilicet hominis, atque externui quacunque vera, seu afficta in ejus familiares suspicione, cujusmodi haud paucas tractandi ingeminat usus, vulnera, & sanguinem exigentis. Nec minus profectò stomachi, invidiæque viris subinde nobilibus attulit, quod in Comitem quoque Encerẽsem ejusdem præcepto Regis palam, sed frustra tentatum est. Curru per urbem invectus planè metu, curísq; vacuus cum uxore, filia, atque fratre pergebat Comes, cùm ecce repentè in ipsum impetum faciunt omnibus noti sicarii Regis. Clamor, lapides, sudes, igneæ fistulæ gladii, omnia instrumenta terroris, interitúsque contra innoxiam familiam, ac venerabilem sexum expediuntur: contorti velociter ictus alii in aurigam, in equos alii, alii in vehiculum incidunt; collabitur rector, jumentáque pedibus sursum innixa, & lateribus acta lora disrumpere conabantur; mox vel quia metu tantũmodò injecto, vel assultu illo improviso jactare maluerit Alfonsus, quàm exercere sævitiam, vel quia homines scelerati meruerint in publica luce, viáque plebis iram, atque tumultum jam inde furere incipientis, post inanem illum fragorem, & hominum fremitum, concursúmque, nemine graviter læso, diffugiunt. Hæc crudelitatis, aut furoris species in Rege, quæ in amicorum, & procerum capita grassabatur, ne illis quidẽ parcebat qui supremæ fiduciæ munia publica auctoritate tractabant. Petrus Noronia, qui è mercedis secretis erat, equo vectus à Regia cùm se domũ reciperet, fortè in Regis lecticã offendit vacuam ipsam, sed solitis stipatoribus circunfusam. Petit ab his transiturus humaniter Petrus in angusta semita locũ, & interim sistit; id ægrè ferentes homines illi, qui rixarum percupidi etiam in comitate, ac modestia iras suas inflammare didicerant, & tanquam convicio jactati armis Noroniam aggrediuntur, equóque repetitos per ictus excussum

cussum subinde jacentem vulneribus lacerant. Ad tumultum, ad circunstrepentes undique voces, horrorémque facinoris visi, quia res propè Regiam acciderat, accurrit etiam Comes Castelmeliorius, Petrúmque Noroniam ferro concisum inveniens, extremóque spiritu exanguem inde ad Regiam asportari præcépit; ubi paulò post eodem lethali confectus vulnere extinguitur. Ut fortuitum hoc scelus non jusserat Rex; verùm quò peccandi plus acueretur ejus auctoribus stimulus loco supplicii, præmiis eosdem affecit; erátque juris sic ordine inverso flagitiorum remunerator, qui vindex esse debebat.

Majorem profectò admirationem, acrioréſque Ulisippone querelas contulit alia, sed palam res gesta Regis, quod religio ex ea videretur in ludibrium adducta, cujus mirificè tenax est populus, eáque verè, aut in speciem neglecta maximè invidiam Principibus cumulat. Solemnis per urbem, memoriæque passionis Dominicæ consecrata cum pompa de more ageretur, ibi eorum, quos otium, quos studium, aut pietas attraxerat, exundante populi æstu, accursúque, aderat quoque Rex, sed currus velis opertus, unde aspicere ipse, nec aspici per interjecta velamina poterat. Procedebat interim pompa verùm omninò seriùs, ut longis ordinibus constituta, affluentíque interposita populo; & Rex illo defessus otio, inquietóque agitatus ingenio uni eorum qui secum ibi sedebant, imposuit, ut curru desiliens, alapam ori ejus, qui primus se fortè obtulisset, impingeret, ex quo rixæ, tumultuosæque contentionis initium propter hominem lacessitum, turbatámque subitò multitudinem duceretur. Pergit ille, cùm diutiùs tamen, quàm ferox, ac celer Regis animus pateretur, extrahi jurgium, & contumeliam impatienter cerneret Rex, seu populi metus, seu aliquid verecundiæ inter sacra solemnia præmortui licet pudoris emissum hominem tetigisset, tum ipse Alfonsus clam per vehiculi rimas transeuntem hominem quemdam gladii sui cuspide pupugit. Is cùm ictus dolore, tum dedecore stimulatus, simul ignarus unde illapsa percussio esset, educto repentè gladio defendere se, atque ire ultum injuriam parat. Unius statim erecti vibrantísque mucronis fulgor in tanta virorum frequentia mille secum eorum contraxit gladios, qui nudas, micantésque tot inter cuspides tueri sese, qui jactantiam facere animi, qui, quod fortuito commissum censebant jurgium dirimere laborabant. Concitatur hominum multitudo, seséque fuga, metúque premens ultrò, citróque pulsu, ac repulsu distracta colliditur. Inde sacræ imagines ruere, misceri passim altaria, solo afflicta divina jacere misteria, fremitus passim turbarum, & lamentabiles voces mulierum sibi timentium, & violata esse sacra indignantium, querentiúmve, cúmque eo clamore, ac tumultu jam efferatos, & in orbem contractos satellites Regis in eam incitatam multitudinis vim temerarius impelleret impetus, cruentum, atque exitu fœdum die illo festo Ulisippo facinus conspexisset, nisi vir gravis, ac nobilis, qui fortè Regem comitabatur, eumdem admonuisset. Videret, quid ageret, nihil æquale furori populi, nihil exceptum, nec ipsum ardentiùs quàm profanatæ religionis injuria per omnia flagrare, rapíque præcipitem. Imò & si latius imperitaret Alfonsus, omnia illa subverti regna uno impetu posse populi. His dictis conterritus Rex, è curru, ubi hucusque latuerat, descendit, palam omnibus fit; etiam vitiis aspersa majestas apud homines valet; coorta tempestas sedatur, currum Rex repetit. Seria ita Rex ludis, & jocosa cruentis admiscens aliàs

impium, aliàs crudelem, ludibundum interdum, ac genio indulgentem sese præferebat, cùm revera minus ipse nequitia quàm animi levitate peccaret, & in adeò volubili ingenio nec virtutes, nec vitia satis hærere conspicerentur.

Ferunt prætereà cùm in cœlo Cometes apparuisset, ejúsque ferali crine cùm audivisset funera sæpè Regum, & regnorum exitia defluere, Alfonsum fistulis ferreis in illum excussis, aut despicere astrum, aut stolidas minas certis cælitum minis objicere voluisse, deinde convicia, atque probra iratiùs effusa vanis ictibus adjecisse. Quod plurimi referebant in manifestam adolescentis insaniam, in vaticinium nonnulli ex quadam furore, atque animi afflatu ductum, qui cùm in Principibus viget tum maximè in illis, qui hujus Regis ingenio similes, ratione minus utuntur perinde quasi ita furens, ardénsque conatibus Rex in Cometem incitàretur, ut imperii jacturam eidem præsagientem. Illum rigorem animi, hanc naturæ torvitatem in Rege Venereæ quoque delitiæ præter solitum leves excipiebant, sive id consultò affectaret, ut se virum ostenderet, cùm diversa, ipsique Regi maximè obnoxia fama pervagaretur, sive id esset magis irritamento vitii, quàm voluptatis perceptæ causa, sive affectum malè animum, ac deterius etiam instructum ea res quia illicita, ac vetita multò magis extimularet. Cæterùm penes aulicos Regi fidos hæc erat quidem negotii summa, scortorum videlicet turba vario sermone jactatam proli nunc utilem ementiri habitudinem Regis. Hoc ergo consilio elatus jampridem infantulus fuerat, quem Rege natum amici vulgaverant. Inde puella etiam educabatur titulo filiæ Regis. At fœtum utrumque suppositum, Regísque securitate confictum esse, multi, quos artes aulicæ non fefellerant, mussitabant. De ultimo planè constat, sic matrem testatam apud Judices esse. Hæc verò insignia inter scorta potissimè unum vel eximia corporis specie, vel fortioris illecebræ veneficio ita devinxerat Regem, ut nec verecundia, nec regiæ majestatis dehonestamentum, nec quòd in illum, ut Regem, conjecti omnium penè hominum oculi essent, inhibere possent Alfonsum quin publicis ludis, spectaculísque impuræ mulieris societatem ostenderet, ídque graviorem tunc apud cives notam inusserat Regi, quod plerique fœminam noverant publicè prostitutam, & quod excelsi, regiíque nihil sapere, nihil assurgere posset animus penes quem tanti esset vulgati corporis vilitas. Ea porrò ut crudelis, ut falsa mulier, & varias nocendi, aucupandíque perdocta mirabiliter artes, quò erga se magis, ac magis amorem accenderet Regis, zelotipiæ quoque facibus incumbebat ejus animum inflammare, unde multum quidem cruoris, ita jubente Rege, meretriculæ vanitas hausit. Cæterùm nihil hac fœmina potiùs inter tot æmulorum machinamenta res Alfonsi labefactavit, ut enim inepta secreto mulier, ac natura loquacior sæpè omnibus decantabat Regem amantem à se redamatum, nunquam ut virum à fœmina, cognitum esse.

Dum inter hæc, & similia flagitia Rex præ sævitia, aut amoribus volutatur, mutuis insidiis, ac dolis ut alius alium è gradu dejiceret, ascensúmque super æmuli ejecti casum attolleret, more suo pertinaciùs aulici contendebant. Comes Castelmeliorius crescentis initio potentiæ, quæ ex Antonii Contii ruina profluxerat, pari propè merito, & gratia ut suprà relatum est, apud Regem cum Cæsare Meneseo, & Aurogiæ Comite floruit; iisdem mox gratiæ Regis, imperiíque

riíque æmulatione perculſis, mutuóque ſuſpectis, & cautè inter ſe palam agentibus, at interiùs acerbè commiſſis cùm viciſſim utrinque luderent artes, & oris ſuavitas animi virus, reciprocos ictus latibula tegerent, ingenio, aut fortuna inter eos prævivit Caſtelmeliorius, quos Regia quoque depellere facilè potuiſſet, is niſi pro rerum conditione metueret, ne uterque penitus fractus ſpem, & fortunam quas inter regias amiſerat, in Aloiſiæ partibus quæreret. At ubi lapſu Aloiſiæ ille ex animo timor deceſſit, crimina aliqua partim vera, partim afficta Caſtelmeliorius in Autogiæ Comitem ſtruens, ea ſcilicet ipſa, quæ idem in ſuis amicis diſſimulando fovebat, primùm illum ex Regia, mox urbe ſummovit. Pulſo in hunc modum Autogiæ Comite, obſtabat etiam Meneſeus, ſed volubili quidem ſpe conſtitutus, cùm à prævalido, vallatóque partibus viro ferè inermis, ac ſolus oppugnaretur. Res in extremum adducta diſcrimẽ tum ultionis cupido, dolórque ægrè eluctandæ manus inimici potentioris rebus omnibus circunſpectis intendere tandem ingenium, animíque colligere vires adegere Meneſeum, quò imminẽtem cervicibus æmulũ prẹveniret: acrioris propterea remedii cura jactato venit tandem in mentem ſubjicere Alfonſo, ut Antonius Cõtius ex Braſilia, ubi tunc exulabat, Uliſipponem revocaretur. Popularis in ſpeciem erat prætextus, Regi pergratus, plauſibiliſque, abolitio videlicet publicæ injuriæ, ac reſtitutio decoris regii ob intimum ſibi quondam familiarem cum tanto fragore, ac ludibrio majeſtatis abreptum; cauſa vera in occulto, eáque efficax erat, miſceret in aula per res novas ſi fortè poſſet res inimici propitias, cùm illi virum oppoſuiſſet, qui vel omnino occuparet, vel divideret ſaltem voluntatem; & gratiam Regis, ſimul etiam alterius ſubſidio in tanto diſcrimine inniti, atque opis eo tempore egentem reverſionis ſubinde vicem ab Antonio repoſcere. Acria poſtremò, atque acerba cùm duos homines implicarent de gratia, ac potentia penes Regem litigia, ipſe ut medius totum complecti, aut rebus exagitatis aliquid fortè decerpere potuiſſet, aut quæ impẽdebant ſaltem per ea, quæ in æmulum redundaſſent, certa ſibi pericula ſubterfugere. Hæc erat Meneſei mens. Durior tamen tractatu res videbatur; difficile quippè erat ſepoſitum Regem, aut ſine arbitris convenire, qua cautione quidem uti Meneſeum neceſſe erat, ut pro tanti momenti negotio in aures, & animum Regis influeret. Providerat enim diligẽtiſſimè Comes Caſtelmeliorius ut omnia, quæ audiret, loqueretur, aut faceret Rex Alfonſus per circunfuſos exploratores edoceretur; capitali præterea crimini dabat Comes, ſi ipſo inconſulto, aut ignaro quiſpiam auderet ſecretum habere cum Rege colloquium. Ita ergo dum hæſitat, volvitur animo Cæſar, multíſque diebus occaſioni captandæ ſtudet, regium denique viridarium fortè ſolum perambulantem aſſequitur Regem; fœda ibi gravia, & acerba, quæ in miſerrimo exilio nullo alio crimine niſi quòd diligi meruiſſet, ac bene de Rege meritus eſſet, pateretur eo tempore Antonius amplificat; multa pingit, multa etiam affingit, quæ ingens animi ardor odio, & periculo ſimul afflatus adjecerat, Regem denique impellit, ut reduci ab exilio extemplò juberet Antonium, datis etiam eidem Meneſeo mandatis, ut per ſcriptas ab ipſo regio nomine litteras exul ab Indiis revectus eſſet. Res diutiùs latere Caſtelmeliorium omnia rimantem minimè potuit; cùm ampliùs ei tamen non eſſet integrum quod factum jam eſſet expungere, in auctorem conſilii, cujus ſatis fallacem deprehenderat mentem converſus novo hoc ſtimulo adjecto ejuſdẽ ruinã

acceleravit. Igitur primùm in animo ſecum deſcripto Comes, quibus artibus uſus Antonii regreſſum ab India infructuoſum, & irritum redderet, præmoliendum eo tempore ſtatuit, ut cùm rediiſſet Antonius, tunc Meneſeum omnino afflictum, atque extra aulam, & urbem extorrem offenderet, ne manu, ut dicitur manum in aula lavante, fortiores uterque adverſus communem æmulum vires conjungeret. Itaque quæ acquiſitæ, ampliatæque gratiæ Regis fiducia deliquerat olim Meneſeus, quæque ille idem jure amicitiæ fretus in ejus ſinum effuderat, nunc quod ita intereſſet, effodiens Caſtelmeliorius, atque inimico inſolenter objectans, ſimul res novas moliri, tranſitúmque ad partes adverſas, obtinuit tandem à Rege, ut ejus juſſu multaretur exilio.

Poſt hæc ex Braſilia Antonius Contius, ut Rex Meneſei adhortatione præceperat, Uliſipponem appulit. Navi ex alto cùm ille in portum invectus eſſet, concentu tubarum, belli ſonitu tormentorum, omníque communis oſtentatione lætitiæ ingreſſus ejus obſtrepuit. Verùm è navi jamjam deſcenſuro, cùm ferè tota rei novitate ſublata, ſeſéque calcando premens ad portum civitas concurriſſet, felicémque contumeliam illam jactaret, quæ in tantum celebritatis, ac ſpeciem propè triũphi cõverſa fuiſſet, repentè tunc imperatur Antonio, ne in terram deſcendat, ne Uliſipponem adeat, ſed in remotum quoddam oppidum ſe recipiat, ibíque immoretur ejuſdem ambitu loci regio nomine circunſcriptus. Scenæ hujus, & pompæ eouſque verſatilis auctor, is qui cæteras quoque luſorias in aula partes agebat Comes extitit Caſtelmeliorius, hoc nempè inſidiarum ordine uſus; primò probavit Alfonſo, quod jam non poterat impedire, ab exilio ſcilicet evocandum Antonium Contium, quippè quem inſcio Rege, atque invito, præcipitata ultione, paucorum temeritas ablegaſſet, eorumdémque ad ſanandam ſtultitiam, aut cõprimendam audaciam patere opus eſſe, quod Regi duntaxat decernere liceat, quibus danda, quibus adimenda libertas aut vita ſit, qui vertere ſolum, aut reddi meritò debeat. Appulſo deinde jam ad littus Antonio, contentioníſque ſtudio, vincendíque libidine ejus reditu prorſus expletis, cùm pauliſper ſuſpenſus, ac propè trepidus ipſe memoria repeteret Rex, quos homo æſtus, quas turbas, ſimultatéſque apud aulam, & regnum concitaviſſet, & utrum extincta materia eſſet, an aliquid tacitè ſerperet, unde novæ ſe ſuſcitare, atque effundere faces poſſent, ſic æſtuãtem arripit Regem Caſtelmeliorius, eíque protinùs ſubjicit, illa exilii remiſſione, Antoniíque ad urbem regreſſu, aſpectúque jam ſatis rumori, regiæ ſatis auctoritati conſultum eſſe. De Regis tutela, ac præſidio eſſe impoſterum laborandum, quod matris, quod fratris ipſe perpetuis oppugnaretur inſidiis; idcircò quo minus Antonio, ut ſeditioſo procerum inſtrumento ſubdendíſque populo facibus, turbulenti, qui multi circunſtetiſſent, homines uterentur, optimum factu ſibi videri, ut ille ſtatim inde retractus, & aula procul ejectus urbe diutiùs, & Regia, & Regis quoque careret aſpectu; dum hæc animorum ubique commotio lãgueſceret, & quæ retrò acta eſſent, deleret oblivio, & deinde conſilium à tempore caperetur. Nullo utique animi affectu magis, quàm metu Alfonſus agitabatur, cujus ſubdolè frænos ejuſdem ingenii, ac naturæ planè peritus Caſtelmeliorius, prout res ſua poſtulat, jam adducendo, jam remittendo, jam ſæpè verſando circunferebat. Premere verò in præſentia æmulum præpotentem, ſummopere infeſtum, atque huic aliorum connexas uno ictu ſuccidere ſpes, conatúſque cùm ſua præcipuè intereſſe

intereſſe conſpiceret, in iſto negotio ſeipſo major incubuit. Cæterùm cùm ea improviſa adverſarii depulſione maximè ſibi Caſtelmeliorius potentiam, & opes apud Regem confirmaviſſet, ea ipſa non parum ex parte alia debilitavit, clariori planè argumento jam omnibus manifeſto, quod ad potentiæ amplioris menſuram invidiam invidiæ Comiti cumulavit, Alfonſi nempe judicium ſive innata ægritudine torpidum, ſive aliquo veneficio corruptum aliud elicere nihil in regimine poſſe niſi à Comite illi indita, & juſſa; & alium ſibi profectò Regem quærendum eſſe, cùm jam Alfonſum privato in homine perdidiſſent. Porrò autem ut ſibi maximè, & jure diffidit ambitio, ſuíſque affectibus diſcors, ac turbida ſemper eſt, jam Antonio Contio dejecto, & tum à congreſſu, tum ab oculis Regis excluſo, adhuc tacita quædam ſuſpicio, & formidine plus adumbrata, quàm certis indiciis expreſſa Comitis animum remordebat, nimis propenſum erga Antonium ſubeſſe Regem, veteríſque amoris reliquias cùm etiam etiam influeret propinquitas loci quotidie magis in regio pectore creſcere; qui cæteris imperant, ſibi minus imperitant, vetúſque clauſum in pectore incendium, ac velut tempore preſſum quidni vehementius aliquando erupturum? ſimul inimicorum aſpicere turmas erecta expectatione, animíſque intuentium Antonium velut hominem cælo delapſum, qui ipſius in aula effracturus potentiam eſſet, aut omninò everſurus. His anxius curis omnia ad hæc Comes callidè referebat, nempè ut ſimul Regem, ſimul Antonium falleret, tanquam abſentia ejus ab aula non à gratiæ Regis contentione, imperióque ſibi ſolidè ſuſtentando, ſed à quietis, pacíſque conſiliis, & tum Antonii, tum ipſius Regis utilitate quæſita eſſet. Præterea quod dicta factis ſecundum ſpeciem congrueret, colere impenſius Comes Antonium, fundere obſequia, crebra munuſcula mittere abſenti, cúmque tunc fortè opulentum in Regia vacaſſet officium, Antonio quanquam ejecto, exulíque hoc ipſum à Rege conferri curavit, Joanníque Contio ejuſdem Antonii fratri, qui ſacris imbutus ordinibus erat, Eccleſiæ ditiſſimum beneficium.

At verò qui planè comprehenderat inſperatam, ac rigidam illam ſeparationem à Rege fraudulentam eſſe duntaxat Comitis cautionem, non reipublicæ curam Antonius, & quem ille metueret ultorem, falſis velle manſueſcere officiis, & vanis illecebris indormire, ficta per ficta ludificans, ne fortè ſe odiſſe, neu rem percepiſſe cognoſceretur, interim operam dabat ut vel congredi ſemel cum Rege poſſet, confiſus ſi ſemel aſpicere, atque alloqui Regem, manúmque tangere licuiſſet, contra æmuli inſidias ſeſe aliquid profecturum. Hoc ſummo labore, atque induſtria Caſtelmeliorio Comite neſcio impetravit tandem Antonius à Rege, cùm ille ſuo more venatum propè Alcantaram iret. Ibi Alfonſus gratulabundus, & ita lætus, ut ore, atque oculis lætitia nimia difflueret veterem amplexus amicum eſt, quin & illum interrogavit, vellet ne ſtatim redire ſecum ad aulam? Antonius, cujus jamdudum immotum, fixúmque in animo erat, quod nec Regia, nec regimen, nec Regis quoque voluntas, ſive amoris, ſive imperii natura ſpectetur, capere ſimul poſſet Caſtelmeliorium, Antoniúmque parata ad id tempus reſponſione in hunc modum ſatisfecit Alfonſo, tam citam ipſius ad aulam reverſionem difficilem ſibi Regíque futuram, multíſque moleſtiis, & periculis implicatam. Utilius ea tempeſtate fore, ídque ſe maximè deprecari, ne diutiùs eos exulare viros proceres pateretur, qui jure ſuo quon-

dam matri Aloisiæ imperanti paruerint. Contra jus, & officium hoc utique factum esse, contra obsequium parenti debitum, ac regiminis disciplinam, ac malè subditos admonere, ut obedire dediscerent, filios, ut parentes aspernarentur. Ad hæc dicta reticuit Rex, rudi, obtusóque ejusdem ingenio minimè penetrante, hoc ancipiti postulato, velle merita nundinari & partes colligere Antonium, quibus pulso Castelmeliorio, locus illi vacaret, quem relicturus ejectus æmulus esset. Itaque eo brevi cum Rege congressu dimisso, ubi secretum colloquium innotuit Castelmeliorio, sibíque ex composito occultum, simúlque revolvit, subesse Regis animo latebras Antonii fide & conscientia, non Comitis fide dignas, majora quoque inter regni, ac regiæ domus arcana id sibi repentè unum obscura de causa, & Antonio auctore interversum fluctuare in animo cæpit, ac studiosiùs quærere modum, quo se clam, ac leniter efferentem, antequam artibus ille cresceret, adversarium opprimeret. Hæc animo volutanti explorasse fortè Comiti contigit, in illo colloquio, quod seorsim cum Rege Contius habuerat, regressum ad aulam, & criminis veniam ab ipso pro extorribus postulatam, talia enim verba furtim à quodam Regis comite excepta Castelmeliorio Comiti postea relata sunt. Nihil hoc indice clarius sagaci viro necesse fuit, ut statim veniret in suspicionem Antonius, scilicet ipsum in aula jam partibus scissa, quæ Regem, quæ matrem consectarentur, cum Principi offensis, matríque ejus obnoxiis illis exulibus conspirantem clandestina consilia coquere. Cùm igitur inter eos æstus ac tenebras mentis nulla unquam melior ad æmulum exturbandum sese interponere causa posset, quam etiam habebat Castelmeliorius cum eodem Rege communem, alacriùs idcircò ad Antonii perniciem versus ejus subinde lustrare vestigia cæpit, secreta rimari, appositísque propterea, qui colloquia, qui convictus Antonii, qui ingressus, egressúsque familiarium, & tempora connotarent, simul labore, pecunia simul effusa, postremò collegit exules illos nobiles cum Antonio Contio, tum eorum amicis, affinibúsque qui apud aulam præsertim erant, consentientes trahere secretò consilia, quibus per vim extruso Castelmeliorio, mater regia Aloisia gubernaculis redderetur, Regíque Alfonso sub umbra, ac regimine matris non vis, sed species quædam imperii, nudúsque regiminis fulgor relinqueretur. Hoc ipsum ita partium concordia statutum, ac certum universi deinde magistratus suffragia, qui Ulisippone degebat, sancirent, amplior tandem auctoritas, actísque publicis firmitudo ex regni Comitiorum, quæ ideo subindè convocarentur, calculis adderetur. In rem illi obtendebant, in tam arcto, atque lubrico positis regni rebus fas esse naturæ ad suæ originis usum postremò relabi. Hæc enim quæ liberos homines esse voluit, sic populorum seu plurimorum nutui atque arbitrio alligavit imperia, ut cùm ea ultrò uni ad majorem omnium utilitatem commissa fuissent, si præter opinionem per illum vi, sive injuria labefactentur, ab iis, qui ea illi tradidere, liceret remedium malorum ejusdem lege naturæ petere. Hujusmodi erat conjurationis intextæ series & causa. Qua denique revelata dicti statim à Rege Judices sunt, qui de Majestatis crimine inquirerent. Ulisippone causa tractatur; dum verò ibi crimen excutitur, & reorum, suspectorúmque nomina deferuntur, stricto Rex insolenter super testantium capita gladio, minísque congestis eos pro Judicio simul terrebat, & audiebat, ex quo planè testibus perturbatis alia hæsitantia

ex

ex ore verba effluebant, alia interrupta, alia invicem diſſidentia; videbatur nequaquam jure, ſed gladio agi: terror omnia miſcuerat. Tumultuariè tandem cognita cauſa, in actíſque perſcripta, cùm delatorum confeſſio, & arcani, ſuſceptique conſilii ordo matrem Regis Aloiſiam velut conjurationis miniſtram, vel adjutricem, vel ſaltem conſciam legali quoque ſuſpicione gravaret, miſſus eſt ad illam ſcriba, qui ex forenſibus actis ſuſpicionum deductas notas, ſcriptóque digeſtas perferret, eas ut ipſa videret, atque omninò dilueret. Fœmina tunc gravitatem, animíque celſitudinem præbens, contemptione, & ſtomacho potiùs, quàm rubore, vel ira jam trepidum ſcribam, víxque lingua præ metu, ſeu mente conſtantem rejecit; non legere modò, verùm etiam accipere codicillos propoſitos dedignata; tantum ſeu conſcientiæ fiduciæ mulier, ſeu fictioni, ſeu vili de filio opinioni conceptæ in re graviſſima contulit. Rex ergo cùm minis, metúque matrem inflecti poſſe diffideret, cogi fas eſſe non judicaret, affligere ampliùs non eſſet etiam volentibus locus Regia jam, & regimine præcipitem exturbatam, cum ſqualore, ac triſtitia in ſolitudine agentem, & ſolatiis ferè omnibus deſtitutam, quas fruſtrà in parentem concoxerat iras, paulò poſt in affines conjurationis effudit; Theodoſius itaque Melus quinquaginta extra urbem leucas ejectus eſt, Cæſar Meneſeus, & Antonius Contius, qui circa Uliſipponem exilium agebant, in regni fines expulſi ſunt. Obſcuri quoque nominis multos ea conjuratio pervertit, incruento planè ſupplicio, cùm Caſtelmeliorii invidia potiſſimùm excitatam grave nihil in regnum, vel caput Regis per illam intentum eſſe liqueret, tum iracundia, minæque Regis, quas ille ſubitus impetus, réique celeritas non jactaverat, inani ut plurimùm pompa, ſtrepitúque vaneſcerent.

Cæterùm ea criminis inquiſitio plus apparet terroris, & oſtendendæ per cruciatus ſævitiæ, quàm veritatis inveſtigandæ cauſa diutiùs extracta eſt. Circunfuſi per urbem exploratores, deploratores, delatoreſque colloquiis, conventibus, circulis, ita æquè ſeriis, ac familiaribus jocis commiſcebantur, ut propè cunctis attonitis, perculſíſque formidine civibus non propinquus propinquo, non amicus amico fideret; ſuſpectæ aures, timida verba, intuiti vultus, nutus etiam inter colloquia in notas criminis torquebantur, nec ea minus Caſtelmeliorii ſeveritate, ejúſque affirmandæ potentiæ ſtudio agitari, quàm Regis tutela, atque amore apparebat, inſontes enim ut ſontes terror ſimul ac pœna corripiebant, hoc aſtu veteres ſuas privatáſque ſuſpiciones, ac longè deducta odia cum majeſtatis afficto crimine implicante Caſtelmeliorio. Ea ſeverior cùm quæſtio peracta eſſet jam æmulorum ruina, & qui adhuc ſtabant, his nova ruendi formidine injecta validior, quàm antea fuerat, Comes Caſtelmeliorius majori animi elatione, faſtúque oſtentare potentiam cœpit. Sedem igitur illam, quam adhuc habuerat in Regia ad aliam tranſtulit ipſe partem regio habitaculo propiorem; nova per hoc adjecta ejuſdem invidiæ viri, nova Alfonſi ignominiæ, & contumeliæ plaga, gravior inde quoque obtrectandi, inſidiandíque materies circunſpectantibus inimicis: Regis enim Alfonſi limen aſſiſtentibus rarum, Comitis frequens in tam parva loci diſtantia faciliùs obſervabatur, admirantibus, ac propè dolentibus cunctis inter regnantem, ac Regem non aliud pro obſequiorum collatione diſcrimen fortunam interjeciſſe, niſi quod majeſtas alteri vacua, & ſolo propè nomine picta, vera, atque ſolida alteri videretur

deretur hæsisse, & cum imperio conjuncta. Verumtamen ut ambitu quodam mortalium sese series circumagit rerum, & bonorum, malorúmque vicissitudo Castelmeliorii in Lusitano regno potentia jam ad summum perducta culmen cùm amplius augeri non posset, decrescere cœpit. Hoc initium mutationis, & tenui ab hoc filo totam retexere telam fortuna disposuit.

Simeon Vasconcellus Castelmeliorii Comitis frater post longa, & egregia peracta in Lusitano bello stipendia Ulisipponem reversus est. Hoc homine Petrus Alfonsi frater cùm syncerè, & familiariter uteretur, id sive sorte, aut industria, sive morum consensu vel sanguinis fiat, vel astrorum affectione, aspectúque eoúsque amore ejus obstrictus est, ut in aula pro miraculo cernerentur duo regii fratres aliis duobus sibíque alienis fratribus dediti, quíque licet inter se dissiderent cum alienis concordes essent, cúmque plena essent inter fratres Principes odia, quod nihil ad latera redundaret. Accidit etiam nec multò post intervallo, ut Petrus graviter ægrotaret. Hanc se præbentem occasionem officii, amorísque ægroto manifestandi statim amplectitur Vasconcellus, ideo frequenter domum ejus adire, condolere dolenti, ad servitutem ægro jactandam procerum famulorum intervertere munia, ostentationis nihil omittere, quod obsequium, & Principi fidem uberiùs testari posset. Molestissimè hoc in primis Petri famuli persensere; re tamen prudenter dissimulata, ne corporis ægritudine afflicto molestas querelas adderent, post ubi Petrus convaluit per alias expositas falsò causas tacitè injuriæ dolorem operientes dimitti plerique petunt à domestico Petri servitio, & mox alius post alium digrediuntur. Offendit & graviter Comitem Castelmeliorium ea inopinata famulorum discessio in suam, fratrísque profectò invidiam existimantem dilapsos proceres esse. Obtinuit ergo per Regem Alfonsum, ut negligentia, aut errore à Vasconcello fratre excusato paulò post famuli proceres ad Petri familiam redirent, uno tantum Encerensi Comite excepto, ipsóque de industria, ut fama publica erat, omisso, ut Petro semper inviso, & rebus in omnibus circunspecto deessent viri optimi documenta, Comitíque Castelmeliorio, cui minus in domo suspecta fideret. Porrò autem cùm non parum Castelmeliorii Comitis interesset sustinere per id temporis apud Petrum in illo gratiæ culmine fratrem ut longa ipse manu, & imperium, & spes imperii, quæ in Petro maximè hærebant, complecteretur, ne rursus inter proceres æmulatio, compositæque nuper offensiones inciderent, Simeonem fratrem ex Regis præcepto renunciavit domus Petri Gubernatorem, sive Magistrum, quò minimè ablatis, aut intermissis reliquorum famulorum officiis, ille dignitate, atque arbitrio cæteros antecelleret. Haud quidem gravatè id primùm accipere nobiles famuli visi sunt, quòd animo reputarent, Vasconcellum domestica Præfectura contentum, nihil sibi deinceps arrogaturum, quod ad reliqua procerum munera in familiæ regimine pertineret. Sed postquam suo hic, vel fraterno spiritu inflatus, & ultra magistri supercilium erectus insolenter omnia confundere ministeria domestica cœpit familiam, herúmque trahens, rursus, acriúsque viri nobiles indignati abeundi libertatem à Rege, Petróque reposcunt, & impetrant. Nec ea de re ampliùs laboravit Castelmeliorius, satis hucusque provisum rumoribus putans, quod, qui sua sponte à Petri servitio recesserant, urbanitate usus semel Rex revocasset, ac si bona familia erat cur eam reliquissent? si mala, cur eam repetissent?

ſent ? porrò jam recurrentem, aut quæſitam fortaſsè cauſam libenti animo arripuit, qua à Petri familia ſummotis quos parum idoneos, ſuíſque flexibiles nutibus noverat, ſufficeret alios leves homines, & venales, ſibi maximè addictos, Petro infeſtos, domus ejus ſpeculatores, & quibus abundè ſtomachus eſſet, Vaſconcelli fratris ſuperbia, ac tumore calcari. In hunc modum ab acri, ſollicitóque Petrus æmulo circunſeſſus, & undique adſtrictus, dum imperium animo agitat, Regíſque fratris inopiam judicii, morum intemperantiam, gignendíque defectum hoc ſedentis etiam in ſinum ejus illatura quandoque eſſe, ne inter ea domus ejus ludibria opportunus injuriæ ob degeneres ſpiritus, fractúmque formidine animum, & contumeliæ fortaſsè patiens æſtimaretur, à novo, & pulcherrimo vitæ inſtituto moderationis, & tolerantiæ laudem ſibi conſtituit. Hic igitur ſæpius excutere pœnitentiæ ſacramento conſcientiam, percurrere ſacros libros, memoria cæleſtium, hominúmque religioſorum monitibus, & conſuetudine paſci, quódque reliquum temporis eſſet animæ procurandæ in bonarum artium, aut literarum ſtudia conferre. Raro proinde Alfonſum fratrem adibat, quaſi utilibus rudimentis ingenio domi excolendo vacans, aut cæli negotiis, rebúſque divinis implicitus: quam improviſam Petri mutationem, ac noviſſimũ vitæ cultum, ut variæ ſunt aulicorũ opiniones, & ſuo aliena plerumque cenſentes ingenio, affectúque nonnulli adſcribebant. Auguſtino de Ceuta ex antiqua Regis familia nuper ante Regis, Petríque pedes repentina morte collapſo, tanquam Petrus de cælo tactus vitam, & mores illo monito expoliviſſet, callidiori quidam intelligentia ſecreto Petri conſilio faciliùs, ac tutiùs Luſitani ſibi parandi regni ea religionis imitamenta fucóſque virtutis attribuebant, quibus minus ſollicitum, intentúmque jam dudum ea de re ſuſpectantem redderet Regem, ac populi ſimul benevolentiam plauſúmque captaret, dum hauſto quaſi cælitus ſpiritu ea Petrus agere videretur, quæ actionibus quoque Regis oppoſita, & comparatione illarum luculentius expreſſa gloria, atque laude clariora fulſiſſent.

Inter hæc Marchio Sandius ex Gallia Uliſipponem revectus eſt ratum Regis cum Principe Nemurtia connubium, Petríque Regis fratris cum Bullonii Ducis filia ore tenus compoſitum nuncians, utque ratio iniretur inſtabat, qua nobiles inde Virgines Uliſipponem aſportarentur. Hiſce nuptiis ſuo, & conſilio amicorum inductus, ut regni nempè ſucceſſionem jam incerta prole Regis ambiguam alterius conjugii acceſſione firmaret, initio planè conſenſerat Petrus, poſtquam verò intellexit etiam tunc cælibem ipſum ut regno inhiantem horreri, ac ſuſpici à Rege, ex quo trepidam ſibi vitam, armatas paſſim inſidias, & circunſtantia pericula noverat, illa ratio connubii ne plus æmulorum incenderet odia, Alfonſíque ſuſpiciones acueret, neve opportunitas æmulis præberetur novas in ipſum inſectationes, atque calumnias ſuper veteres cumulandi, ne dum propoſitas nuptias conſtantiſſimè recuſavit, ſed ſuſpectos etiam habebat, nimíſque moleſtos, & graves, qui in contrariam ſententiam eumdem traducere conabãtur. Hac Petri multoties, & fruſtrà pro matrimonio oppugnati duritiè, animíque rigore comperto Comes Caſtelmeliorius Regem denique adit, orátque ut reluctantem conjugio fratrem ſua auctoritate, ac ſi ultrà opus eſſet, imperio compellat. Poterat enim palam per aſtus videri velle rogatus, aut juſſus ad connubium venire, quod vehementi cupidine premeret. Dies erat feriæ ſextæ majoris hebdomadæ cùm

cùm ad funerea Dominicæ Passionis officia de more coëuntibus in Regiæ sacello fratribus Rex à Comite instructus accesserat, quemadmodum hortaturus ad matrimonium fratrem alloqueretur. Dictata ibi à Castelmeliorio Comite verba celerrimè fundit Alfonsus, insistit, urget in causam, versare fratrem rationibus nititur; verùm, aut quia fluxo, tenuique Regis ingenio orationis contextus, & ratio intellectu difficilis esset, aut quia insitus quidam in animo furor res non intelligi sineret, aut intellectas statim effluere, nedum minimè congruentes, sed oppositas etiam negotio, quod tunc tractabat, rationes admiscens, quo tempore fratrem rogavit, ut contrahere connubium vellet, eodem simul increpuit, & minas atroces addidit, quòd unà cum matre Aloisia conspiravisset, ut diadema interverteret, quorum unum, ac pondere majus Petrus obsequio, ac ratione purgavit; alterum pervicaciter renuit, haud sanè fas esse dictitans contra renitentem, & adversantem hominis voluntatem, quæ esset profectò vinculum sacramenti, inferre pro nuptiis minitando, cogendo vim. Cæterùm duas magni quidem momenti nec curæ sibi minoris res ab hoc extracto cum Rege sermone collegit Petrus, altiùs scilicet esse regio pectori immissam de affecto à se regno suspicionem, nec eam evelli tam facilè posse, minus prætereà suo, quàm impulsu Castelmeliorii, ut cælibatum frater exueret, tam vehementer anniti Regem. Firmior illi proinde exorta suspicio, atque infixa in animo est, Castelmeliorio fortassè inscienter ea fila porrigere Alfonsum, quibus ille susceptæ fraudis, excogitatique telam exitii perficeret. Rex autem Alfonsus cùm inanem hunc primò vincendi fratrem conatum expertus esset, ejusdem deinde Castelmeliorii consilio Petri ad se famulos vocat, simul imperat illis, ut orando, monendo, obtestando curarent Petrum è sententia dejicere, si secus accideret, se Petro non minus offensum ob illius pertinaciam, quàm ipsis ob eorumdem inertiam fore. Atqui nedum irritis hortamentis, raucisque precibus homines apud Petrum circunstrepebant; verum etiam quò flectere eum à proposito studiosiùs allaborabant, obdurescere in illo magis precibusque rigere conspiciebant, quippè qui ea omnia subdolè, atque enixè fovere Castelmeliorium intelligebat, neque aliud sibi nisi teterrimum provenire à tali obtrectatoris ingenio posse. Igitur jussu Regis præter famulos ejus aliis etiam Comitis opera incumbentibus multis, hic tandem animo exasperatus, ac propè furens, caput, inquit, Regem abscindere sibi posse, arbitrium non posse, seque interitum potiùs, quàm nuptias amplexurum fuisse. Sic dissoluto Petri connubio quod frustrà jactatum cum Bullonia Principe fuerat, inde animum Sandius Marchio ad regias complendas nuptias advertit; quærentique verus ne esset, an fictus, qui in Lusitaniam obrepserat, & Galliam quoque tetigerat, rumor proli inhabilem esse Regem? simulatè respondit Castelmeliorius, illegitimos plures editos Regi filios hanc vulgarem opinionem, ac planè falsam penitùs sustulisse. Rebus postremò compositis, ut regia sponsa quàm citò Ulisipponem trajiceret, ad Galliam Sandius reversus est.

Interim Aloisia Gusmana extremo correpta corporis morbo cùm fato se proximam intelligeret, filios per litteras accersiri præcepit, ut ultimum illis amoris materni pignus benedictionem impertiretur. Eo tempore Rex, Petro comite fratre, ex venatu, equorúmque tractatione ad hauriendas de more delicias omninò solutus, & vagus, in sub-

urbano

urbano rure constiterat. Porrò modicè, aut nihil astantibus visus est Regis tunc animum tetigisse moribundæ matris affectus: acriùs Petrus indoluit, quippè qui spes, quas fœmina afflante tetenderat, hoc ictu sublatas, augendas æmulorum insidias, séque subsidio, ac solatio simul orbatum considerabat; præcurrere itaque ipsum ad matrem volentem, ne officii laudem præriperet ille, moratus est Rex. Pergunt æqualiter ambo, at segniori profectò gradu, quàm verè pati pietatis studium, aut amoris celeritas posset; matrem tamen adhuc spirantem inveniunt, defunctíque extremo pietatis, ac venerationis officio recedunt. Subinde Aloisia, ut constanter, piéque vixit, interiit. Fuit enim Aloisia Gusmana eximia constantia, pari animi magnitudine, ea singulari prudentia, qua internis externísque regni fluctibus agitata, æmulorúmque conatibus pressa prosperè, atque optimè scivit res domesticas, atque bellicas fœmina temperare. Viro quondam cunctanti, diffidentíque etiam oblatum accipere regnum, hoc propè illa minarum terrore dedit; consilio posteà sustinuit; industria, ac labore firmavit; ille siquidem nihil in regno arduum, hac muliere inconsulta, seu reluctante, cùm graviores utplurimùm incurrerent causæ, transegit. Ad hæc Politicas artes, bonos, & malos regiminis dolos, dominationis arcana, humani latibula ingenii, non modò intelligere mulier, sed pertractare quoque, ac provehere tam natura, quàm disciplina mirificè instructa fuit; non secus enim, ac præsentes fratrum discordias regiam hucusque familiam, regnúmque vellentes ex longo intervallo in animo præsensisset, obstitit olim ne Odoardus Portugallius Bregantii fratris in Regem assumpti nuncio in Germania præventus custodia, quam posteà subiit, elaberetur, quo minùs frater propiùs in fratrem regnantem ex pari natura, dissimilíque gradu invidiosa æmulatione collecta concurrerent; cúmque esset ipsa genere Castellensis, eóque nomine invisa, ac propè execrabilis Lusitanis ea ingenii dexteritate, alieni moris imitatione, desuetudine patrii, sollicita, cauta miti severitate, gravíque clementia cum Lusitanis externis versata est, ut etiam cum onere imperii, & molæ præsentis gubernationis invidiæ gratissima ferè omnibus esset, & maximè popularis. Quædam tamen ab illa vitia, ut fluxa, atque fragilis, contrariísque affectibus constituta humana natura exegit, nimirum profundam honoris ambitionem, ac libidinem dominandi, quocirca nonnisi per vim ablatum adulto jam Regi filio imperii regimen cessit, hoc extortum rursus quæsivit, irrepertum graviter sensit, nec Regiam deserere voluit, nisi dimissa. Ut Petri quoque adminiculo, & ope adversus inimicos, & invidos uteretur, rara, & potissima amoris ostentans minorem erga filium indicia, pro nihilo habuit super multa, eáque sæva inter fratres aliis de causis discordiarum semina effusa, inserere quoque certamen, & scrupulum maternæ benevolẽtiæ, odiísque sua spontè currentes, acritérque commissos novis calcaribus concitare. Ad hæc parum otii, quietísque patiens, aut pacis amica in solitudine visa est, cùm ea secreta consilia, quæ ut ipsa redderetur imperio Ulisippone concoquebátur, aluerit, promoverit, vel saltẽ consultò dissimulaverit. Cæterùm si virtutibus vitia, & adumbratis expressas animi dotes, & fortunam cum sapientia in hac muliere conferre velis, talis fastigii profectò fœmina fuit, ut illi meritò gens Gusmana splendorem familiæ regium, libertatem Lusitania, monumentum gloriæ perpetuum Hispania tribuere debeat.

Sublata Aloisia, crevit Alfonso Regi libertas, Petróque ab illo sibi cavendi, dolísque occurrendi sollicitudo. Latiùs proinde manantibus ex novis injectis suspicionibus odiis timores, cautiones, dissidia, alteri alterius per seria, per jocos insidiandi libido quotidie inter fratres ingravescebant, Comésque Castelmeliorius, qui hactenus Petrum, ut matri conjunctum, ac mutua defensione vallatum metuerat, hac modò formidine liberatus multò quàm anteà licentiùs agebat. Tum verò cùm nihil Petro daretur reipublicæ attingere, sed rem suam domesticam tantum, atque eam difficulter omnino, magnáque ex parte aliena voluntate correctam habere, in hoc fomes offensionum, & certaminum causa vertebat, quòd Petri approbatio, atque gratia, in quos ea cecidisset, suspectos Alfonso illius famulos faciebat, & quamvis satis initio cautum per suspicaces homines fuerit, ut qui destinatus Petri servitio esset, is ex intimis Castelmeliorii clientibus lectus, ejúsque fortunæ alligatus extra heri domum, & ex domo inimica suas rationes, & commoda peteret, casu tamen, aut gratis interjecta sæpè suspicio, aut de futuro hæsitatio multum Regis, multò magis Comitis animum repungebat, an quemquam eorum Petrus officio, ac meritis lucraretur; an alius in longum spe jacta temporarias inter angustias ultrò se Petro addixerit, vera-ne, an falsa speculator domesticus retulisset. Inter hos graviores suspectionum aculeos, & curarum jactationem cùm ex utraque parte æstuantium, nihílque ubi consistere tutò possent solidum intuentium tam perfidia, quàm fides procerum torqueretur; multi tædio fessi Petri famulitio cedebant, alios, cùm valeret in eis suspicio, honoris specie subductos Comes Castelmeliorius ad alia munera promovebat. Ita porrò in obscura, arctáque nimis familia relicto Petro, ac splendore domestico destituto, in corde sibi ex æmuli offensa, notóque ludibrio sensus animi acer, publica nota foris accesserat. Plurimos dies tristis animo Petrus, tacitus tamen cum hoc dedecore exegit; at ubi Reginam sponsam ex Gallia adventare delatum est, ac simul nuptialem, & regiam celebritatem, cui & nobiles Galli profuso, ac splendido luxu, & melior pars regni pulchrè, ac magnificè instructa quamprimùm erat interfutura, ne in tanta ostentatione Petrus, Regísque frater cum eo squalore domestico spectaretur, petiit ab ipso Rege, daret ei famulos regio illo apparatu, habitúque fortunæ dignos, alioquin vel nuptiarum effugere pompam, vel illi interesse cum contumelia, ac dedecore cogeretur. His argumentis ut fallaciter priùs institutus à Comite fuerat Alfonsus ore placido, hilari in speciem fronte respondit; Diceret Petrus, quos sibi famulos vellet; ut eos protinus Rex designaret; hoc scilicet animo volvens, ut quos cariores, fratríque fidos ore ejus intellexisset, eosdem idcircò Rex ut minus idoneos excluderet. Paucis elapsis diebus, Petrus sicut Rex ipse jusserat, sibi famulos nominavit genere, ætate, existimatione conspicuos, & quorum in moribus reprehendendum tantummodò invidia, quæ nemini parcit, grave quidquam deprehendere potuisset, eorúmque, ut pro fide probaret, Regi nomina expressit. Tum verò Regem idem offendit, ne dum à prima sententia diversum, sed etiam iratum, & in ipsum Petrum acriter insurgentem, quòd asperum ejus ingenium, & horridos mores fugerent Lusitani, & supervacaneum utique fore hodie eligere famulos, quos sanè ipse sciret primo quoque tempore dilapsuros.

dilapſuros. Contra hæc repentè commotus multa in ſui patrocinium diſſeruit Petrus, & aliundè cauſam deducens ſolitudinis domus ſuæ; oravit denique Regem, ne ſe pro tanti apparatus feſtivitate in Luſitaniæ luce, in exterorum proſpectu ea incompta, tenuíque familia ſqualentem, & pudore, ac triſtitia marcentem ſineret, neu fidem nuper ſecum obſtrictam falleret. Rex in eodem tamen obtentu tanquam integra cauſa, ac ſolida ratione defixus, fratrem quamvis inſtantem, inanem triſtémque reliquit, ita profectò ratus Petrum neceſſitate compulſum eos eſſe tandem famulos accepturum, quos eidem Petro ſuſpectos, & maximè ingratos ille animo deſtinaverat. Itaque utplurimùm Petrus in ſuis ædibus ſolitarius, & clauſus, & Status Senatu adeundo, & negotiis, feſtíſque publicis, & congreſſu, aſpectúque hominum abſtinebat, cum Rege, amicíſque cauſatus ornamento, ac ſplendore carere ſe regiæ ſobolis Principi conſentaneo, & lucem odiſſe, quæ eumdem ſordibus volutatum oſtenderet. Verumtamen, ne irritatus fortaſsè, atque ira percitus adoleſcens, quem fervor ſimul ætatis, ac regius ſpiritus impellebat, in temerarium, ac præceps in Regem, ac regnum conſilium aliquod rueret, illum interdum conveniebat Comes Caſtelmeliorius Status, bellíque Senatus examinanda conſulta ferens; ſæpè etiam aſſentatoriè Petro ſubjiciebat, ejuſdem ſuffragium, ut magni quidem momenti à Senatu, à republica, à Rege deſiderari, néve mora, aut pernicies ejuſdem ſilentio, & abſentia negotiis communibus afferretur, ipſum à Rege juſſum coram à Petro ſententiam requirere. Hæc nihilominus ficta, & omnia artificiis & dolis, quemadmodum erant, imbuta faſtidioſè Petrus accipiebat. In eo prætereà conſiderabat ſuæ tantum fidei à fratre committi, quæ levia erant, aut vulgi ſermonibus trita, aut plures per rimas jamdudum effuſa, ſubtrahi verò de induſtria gravia, ac latentia Regiæ, regníque negotia, nec de reſtauranda ſibi familia, in quod potiſſimùm incumbebat, conſultò, vel caſu mentionem ullam à Comite induci.

Intereà claſſis ad urbem appulit, quæ ex Gallia Reginam vehebat. Uliſippo, quæ in magna expectatione adhuc novæ inſpectandæ Reginæ fuerat, nunc ingenti commota lætitia ferè tota confluxit ad portum, multitudinis pars, quam locus non capiebat, frequentior diffuſa ſtetit in littore. Verùm in Rege, ad quem priùs eſt allatum adventus Reginæ, ſponſæque pulcherrimæ nuncium, nullus eo tempore viſus eſt animi ſenſus, aut motus vel ſe lætitia efferentis, vel voluptate tacti, vel re nova aliquantulum experrecti; rem in qua illum fortè ludentem deprehendit nuncius, incurioſus, & animo durus explere perſeverabat. Cæterùm quod in alio conſtantia, & æquabilitas animi, inſulſitas, ſive ſtupor illato ex opinione judicio reputabatur in Rege; nonnulli hoc frigidæ Veneri, & quod gignendæ ſe ſoboli ineptum cognoſceret, tribuebant; ferè omnes tamen ab re ipſa licet exigua miſerabile vaticinium de infelicibus nuptiis, ac Regia ipſa, quæ ſponſam acciperet colligebant. Mox Marchio Ruvignus claſſis Præfectus Petro ſignificavit, ſi citra moleſtiam liceret, ad ſalutandum illum iturum. Tres duntaxat famuli nobiles, reliquis anteà dilapſis, tunc in Petri familia erant; Regem itaque Petrus per talem occaſionem admonuit, illiberale profectò fore ſe viſere cupientem claſſis Præſidem non admittere, ſordidum verò illum admittere, ut in ea tam inculta, ac deſerta propè

familia necesse erat; quod igitur Rex fratris precibus non dedisset, laxaret tandem necessitati, quemadmodum servitii splendor, ornatúsque familiæ ortum regio sanguine virum decebat. Rex Alfonsus Castelmeliorii consilio usus ita ab hac se repentè proposita causa explicuit. Petro, quos tunc ille petebat, famulos minimè assignat, suos tamen mittit à Regia, qui pro hospite excipiendo perfunctorium obsequium præstarent, illo dimisso ad Palatium redirent. Acerbas, & acres idcircò querelas fidum per hominem Petrus evomuit Castelmeliorio plenus doloris, plenúsque minarum increpitans, num Regis animus erat, ita ibi fratrem, ut in humili diversorio ignominia, ac sordibus involutum, ac mœrore tabentem consenescere pati? an aliunde sibi quærendum esset, ut Rege se ortum, & regii solii, sceptríque sub umbra educatum, nec cultu, animóque degenerem se ab omnibus conspici sineret? At ille suæ sicut Petri conditionis oblitus superbo, aggrestique responso perculit internuntium. Hoc cùm Petro subinde relatum esset, adeò mitem, & facilem ejus animum exulceravit, ut coram omnibus comminatus Castelmeliorio Comiti fuerit, arrogantiæ tantæ verborum, & supercilii etiam supra Regem assumpti pœnas nec seras, nec leves esse se ab illo repetiturum. His & similibus publicè jactis in Comitem contumeliis, quas placido secus pectori indignatio, atque mœror extorserat, fortè aderat Vasconcellus ejusdem Comitis frater, carus, & ipse quondam famulus Petro, posteà nonnihil suspectus, & nunc illi palam offensus, quod ita fratrem probis, & minis insectaretur; liberiùs tunc igitur quàm famuli officio, quàm superbis Principis auribus conveniret, Petro respondet, mussitabundus deinde, rictúque oris acerbo parumper domi subsistit, ultrò postremò se Petri servitio subducit. Post hæc cùm ira tempore deflagrasset, pœnitentia perculsus, ac dolens, quod abusus Principis gratia, temerè amici, atque famuli partes apud Dominum miscuisset, in ejusdem Petri familiam, & gratiam nequicquam regressum variis artibus attentavit. Tenacior est enim Principis ira, instabilis gratia, ac si ira tempore defervescit, interdum deponere pœnam, ferè nunquam reponere gratiam solet. Sic propè jam dissipata universa Petri familia, cùm ad duos tantummodò viros ingenuos redacta esset, séque incessanter à fratre Rege id injuriæ, ac dedecoris deprecantem, vel ejus ira jactari, vel ambagibus sperni, statuit tandem ab urbe secedere, simul ne improvisa discessione quæ à turbidis occupata res utique novas in regno parere potuisset, occasionem ipse turbarum, ac tumultuum incitamenta quærere videretur, præmonuit in tempore fratrem, quoniam honestè sibi, ac decenter Ulisippone vivere non liceret, ut oculorum in aula notas, & maligna linguarum verbera subterfugeret, aula simul, & urbe cedere statuisse; hoc si Regi displicuisset, impediret, ut facilè poterat, aut causæ tandem concederet, justóque dolori parceret. Hæc tumida Principis verba, rudes, quæ Regis jam præterfluxerant aures, qui eorum momenta pendebat, acerbiùs, & altiùs insedere Castelmeliorio; ipse quippè duos fratres discordes esse volebat, mutuis odiis exulceratos, sese invicem atterentes, & partibus implicatos, ut faciliùs utroque sic imminuto pro suis artibus uteretur, eò tamen ardere, atque spargi fraterna dissidia, atque odia nequaquam volebat, ut foras ex linea domestica missa, atque in propatulo posita totum regnum factionibus

tionibus ſcinderent, & ipſum etiam unà cum Regis, regníque periculo volverent. Inſtitit igitur ille quàm maximo potuit apud Regem conatu, hic tandem ut Petro de iis, quos ſibi ſelegerat, famulis obſecutus ea noxia conſilia depelleret. Hoc autem loco mirari, atque attendere libet, quàm ex alto petita principio conſueta, atque antiqua inter fratres certamina profluant; nam ſuo quanquam levis ingenio, ac natura volubilis Rex, ad omnia quoque perpetuò Caſtelmeliorii Comitis verbo, nutúque verſatilis, ejuſdem nunc rationes, & monita aut non capiens, aut ſpernens in quo minùs expediebat, negotio maximè obduruit, Comitémque ſæpiùs inſtantem convicio tandem rejecit. Cùm diutiùs itaque Petrus minas, & preces ſurdis Regis auribus ceciniſſet, ac minor etiam Regis duritie Caſtelmeliorii potentia comperta eſſet, jam omni ſpe deſtitutus, & ad conſilia turbida verſus poſtquam Reginam, & Regem feſto apparatu Uliſipponem ingredientes ſplendori, atque pompæ regii ſtrepitus comitatus immiſtus, atque ita ſuæ deformitatem familiæ tegens ſecutus eſt, uno Roderico Meneſeo Comite ad Queluſii ſeceſſum unam ſupra dimidiam Uliſippone diſtantem leucam divertit. Ea re confeſtim per urbem vulgata, & longè latéque deinde per regnum vagis rumoribus aucta deſciviſſe fratrem à Rege fratre, ebullire ſeditionem, & civilia jam arma parari, fama circunferebat; inde in Caſtellam loquaciùs, ut ſolet, effuſa, ſub Rege pupillo flacceſcens eo tempore imperium impedimento fortaſsè fuit, ne finitimos hoſtes opportuna tunc cura ſubiret amiſſi regni recuperandi. Uliſippo præcipuè cum aula ſimul in ſtudia, partéſque diſciſſa numero, ac merito plures qui Petro quàm qui Regi favebant, haberet, Petrũ ſpectabat, ut imaginẽ recti Principis regnatricis familiæ pignus, imperii columen Luſitani, quod alludere velle Rex pravis conſiliis impulſus, ejúſque moribus videretur. In Regem enim, ſuorum præter morum intemperantiam, & corruptelam vitæ, reciderat etiam ex nimia Caſtelmeliorii potentia, faſtúque contracta publicè invidia, haud ſecus, ac illam Tyrannidis ſpeciem Alfonſi ſocordia, ac ſumma facilitas paſceret; Petro ex adverſo ejuſdem Comitis odia, quibus & ipſe Petrum perſequi videbatur, & fratrem in fratrem per inſidias acuere nobilium, ac plebis amorem intenderant. Cæterùm propè omnes Caſtelmeliorio Comiti infeſti, iratíque illum diſcordiarum artificem, illum odiorum miniſtrum, illum malorum in aula omnium initium, ac fomitem conclamabant, & qui pro ſuo imperio ſtabiliendo ad excidium familiam regiam, & regnum peteret.

Intereà diverſi alii Regem, alii Petrum aggreſſi proceres illorum lenire iras, & componere lites vehementer annitebantur; utrumque propterea monebant, ne internis diſtracto, avulſóque regno diſcordiis in communem perniciem arma externa vocarent, néve hoc puſillum diſcordiæ ſemen, niſi protinùs ſuffocetur, in vaſtam publicorum malorum ſegetem creſceret; minima quæque malorum, ne alia aliis innexa, atque accidentibus aucta vires colligerent, in bono regimine præcavenda, quanto magis ne altiora capita regni diſſideant, quæ omnia diviſa, atque inverſa trahere cum ingenti rerum, & hominum ſtrage poſſent? Hîc Petri Alfonſi fidem advocabat, qua ille ſe primùm obſtrinxerat, eos famulos Petro daturum, quos idem nominaviſſet, nec in aula ipſi Petro fas eſſe cum tanto ſqualore, atque ignominia verſari. Rex contra dicebat, impetu, ac pertinacia, non ratione in cauſa pro-

cedere Petrum, & æquum esse præterea majori minorem fratrem submitti, multóque magis cùm ætatis prærogativæ jus quoque Regis accesserit. Sic dum falsam constantiæ laudem, aut iracundiæ quadam dulcedine expleri quærebat Alfonsus, minimè intelligebat, quòd auctoritate, atque gratia ipse apud populum imminutus flecti cùm nollet, ire præcipitem oporteret, & quòd ex ea pervicacia in eas spes assurgeret Petrus, quæ sine contentione, ac dissidio tam citò explicari, collimaríque nequaquam possent. His tamen omnibus rationibus potior cum Petro Reginæ intercessio fuit. Hæc cùm secta jam vena decumberet, compulit Petrum, ut ipsam adiret, & comitatis secũ officium exolveret. Multo studio, multísque blanditiis, sive ad rem simulatis, sive primo, qui posteà recrevit, amore coortis venientem Regina Petrũ excepit, & simul ex Petri conspectu ipsi ægro tanti solatium, animi simul mœrorem ostendens ex fraterna offensione productum, rogavit denique Petrum, ut ad animi saltem corporísque ægritudinis levamentum consistere secum in Regia vellet, quoad res inter fratres pacificè conveniret; molestum ei quoque importunúmque futurum si ex tam longinquo ad ipsam visendam spatio, ut frequenter desiderabat, accederet. Movit tunc Principis animum cùm mulieris pulchritudo, atque illecebra, tum reverentia debita sexui, summæque claritudinis nota; inde in certamine victus, ac penitùs profligatus ad componenda, seu rescindenda cum fratre litigia Reginæ ejusdem arbitrio se planè, projecit. Causa igitur inter fratres Reginæ imperio discussa quò neutri res fraudi, aut detrimento foret, decretum est tandem ex prudentum virorum consilio, ut uno duntaxat ex priùs nominatis excepto, alios, & novos Rex Petro famulos designaret, quos idem Petrus appellavisset. Res ita conficitur; Lis, in quam aula, ac civitas ferè tota coïerat, Reginæ interventu dissolvitur. Redeunt fratres in gratiam, hæc si semel corrupta bona fide faciri potest. Cæterùm ex longo tempore aversis animo fratribus, mutuísque quotidie suspicionibus ictis, cùm causæ odiorum integræ permanerent, nova hæc offensio cautionem utrique, & alii ab alio formidinem auxit, paulatim quasi jam instrumenta lævigarentur, quæ in Regis ruinam expediebantur.

Subsidio erat Petrus inveterata dissimulatio, & fortunæ inter æstus æquè jactata, atque expurgata prudentia, simul ingenium Regis ingenio præstantiùs. Contra furor, & impetus Regi, nulla ferè dissimulatio, multóque minus nocere, quàm dicere, & obesse plus posse, quàm velle. Itaque Rex in amicorum colloquiis lacerare persæpè fratrem absentem, mordere præsentem, pungere illum ubicumque dedisset occasio; asperiorem quoque naturam, acriorem linguæ insolentiam, petulantius aurium fastidium induisse in omnibus Rex videbatur quæ ad fratrem pertinuissent. Fortè semel evenit, ut solemnis ingressus in urbem Reginæ gratia cùm hastiludium Ulisippone celebraretur in illo equestri decursu Petrus Marchionem Marialvæ laudaverit, ut equo alacriter insidentem. Colludebat tunc cum Marialvæ Marchione Comes Castelmeliorius; suspicatus idcircò Rex in hujus odium, & contumeliam eam à Petro prolatam esse Marchionem ornando laudem, perinde quasi colludentis æmuli commendatio alterius profectò gloriam obtereret, ira valde commotus, & animo ferox; Nisi Regina adesset, retulit fratri, ibi se illum, quem dextera tetigit, mucronis ictibus confecturum fuisse. Mollius, & cum quodam

dam simulatæ modestiæ artificio hisce minis respondit Petrus, nihil omnino cum illo ingenuo sermone putasse se, aut falsæ Marchioni laudis affictum, aut veræ detractum Castelmeliorio, nec certè decere cruorem illum temerè fundi, quem ipse Regi libare paratus esset. Sed ne hoc miti quidem responso Regi Petrus satisfecisset, nec, quod calere jam cæperat, majoris dissidii causa cessasset, nisi illud statim oppressum Reginæ præcibus foret. Hujuscemodi casus, quibus perpetuò oppugnata nutabat patientia Petri, ac diffidentia quotidie fota in odiorum intentionem vires recolligebat, ferè innumeri memorantur. Tandem ubi Petrus animo volvit, si tot ipse ludibriis, atque insectationibus fessus semel frangeret tolerantiam, exitiabile sibi futurum; sin minus, toties lacessitam, nec fractam omninò patientiam majorum imposterum fore injuriarum incitamentum, proinde nec patientia, nec impatientia proficere quidquam posse, & vel obruisse contumeliis, ac simul patientia disrumpi in illo miserrimo statu oportere, vel ultionem impatienter cum certa clade conjungere, tam multis jactatus undique curis extorquere postremò per metum à Rege constituit, quod lenitate, ac modestia eò usque firmiter usus minimè potuisset, ita tamen,ut cautè, ac latenter incussus timor quamdam obsequii, aç benevolentiæ speciem præferret. Postulat ergo Petrus armorum imperium à Rege, quod propter regni custodiam circa fines agitabatur. Ad rem afferebat, urbanas inter delicias, & aulæ delinimenta nimio ipsi otio, ac tædio sitúque marcenti exercitio tunc opus esse,quo certè nullum unquam laudabile magis, & utile, quàm quod in Regis, regníque salute collocaretur. Ad hoc summi honoris, atque fiduciæ munus in molliori etiam ætate per matrem olim regentem sibi aditum patuisse, nec bellici quemquam pœnituisse à se exerciti ministerii, nec porrò domi, militiæque ad communem salutem constituendam, aut propugnandam ex jure naturæ, aut officii videri minus fidei, atque industriæ exigere posse, aut debere fratrem à fratre, quàm ab extraneis, & sanguinis lege disjunctis. Hujus verò consilii acumen, ac tacita ratio erat, clam per ea verba in animo Regis infigere, quod plus esset in Petro, quod posset ille metuere, quàm, quod stolidè sperneret, tum si in quæsiti fortasse pondus rudi Rex intellectu non cecidisset, quod Regi terrori, sibíque præsidio fuisset, per arma feliciùs auferre. Cùm itaque hoc Petrus à Rege peteret, & quod petebat insuper causas adjiceret, obstupuit Alfonsus, fratrémque sæpissimè repetentem velut elinguis, reíque improvisæ cogitatione confusus adhuc ambiguum,suspensúmque tenebat. Instat insuper Petrus,cúmque etiam, atque etiam urgeret, & pro responso Regē lassaret, hic denique stomachatus cum fremitu, & ira rem difficilem,inquit efflagitas,ac longo tempore excutiendam. Petro deinde dimisso, advenit Castelmeliorius,qui ubi audit à Rege Petri petitionē velut attonitus exclamavit, non baculum militarem, sed diadema regníque sceptrū clariores jam per ambages à Petro quæri, & compescendam profectò esse adolescentis audaciam, qui adeò inflatos, ac turbulentos pasceret spiritus. Eo acuto nimis consilio, & quo minimè Petrus intelligebat terrores, ac minas, quæ minores, æqualésque sæpè coërcent,in potentiores homines jacta citiùs perniciem imparibus struere, metum,quem fratri inferre tendebat, in se maximè revolutum per idem commentum accepit. Ex eo enim anxiùs Comes Castelmeliorius trahere deinde in animo cæpit,Petro quis auctor temerarii consilii fuerit, quíve tantam

in se rerum novarum molem conceperit, ut incautum adolescentem regni expectatione sublatum, fratri Regi semper dissentientem ad desiderium armorum, explendæque cupiditatis occasionem impulerit, præsertim propè Castellam æmulam Lusitaniæ, ubi impatientiæ regni nondum maturi occupandi, quæ ardescere in Petro suspectabatur, si arma domestica non sufficerent, concitaret externa, & cùm attentè circunspiceret omnia, incidit ille tandem in duos è Petri familia viros Comitem nempè Turrium, Comitémque Sancti Joannis egregios pro bello milites, atque Duces, & longa militiæ disciplina provectos. Hos igitur vel quia ille à Petro suscepti in Regem consilii verè participes nosset, vel potiùs quia propter ingenii propensionem, & usum, belli ornamenta efferentes ad gloriam armorum fortasse Principem incitassent, extemplò à Petri latere avulsit, honesta propterea subjecta causa, strepitus belli nonnihil tunc temporis apud finitimos exaudiri, ubi præsto esse debebant, tanti meriti, ac nominis Duces. In hunc modum contentiosæ, ac novæ penè quotidie cùm inter fratres incurrerent causæ, acriúsque sese per continuas suspiciones intenderent, & mutuò animos vulnerarent, ubi dissidium intercedebat, in pejus semper, quod minus posset, Petri conditio delabebatur. His & Regina tandem se fluctibus miscuit, difficile est enim, nec minus periculosum inter aulicos æstus, & partes velle tenere, medias, hunc quippe è medio sæpè calumnia, levis sæpè suspicio trahit, quísque metu, cautione, aut segnitie fortasse ductus, ut tranquillius, aut tutius eligit medium, ab utrisque perpetuò sibi cavere partibus, & utrasque simul metuere necesse est. At Regina quam antea communis cum Petro querelæ ratio, & fortunæ affectúsque similitudo contraxerat, cùm ex parte Regis abjectæ, opísque indigenti media sibi tenenda via nulla esset, tam animi impetu, & ratione, quàm rerum necessitate coacta ad Petri partes accessit. Ceperat enim uxoris satietas, atque fastidium Alfonsum primò, quia nuptialis amoris vinculum proles & prolis quoque defecerat spes; deinde quia propter languentem in ipso Veneris usum, quòd zelotypiam in homine magis accendit, & propter partium etiam contagia, benevolentia, atque studio erga Petrum accensam Reginam existimabat. His odii argumentis, & causis accesserat etiam suis artificiis, atque fallaciis Comes Castelmeliorius; veritus ille quippe, ne ea ipsa amoris, ac fidei pars, quam in Reginam Alfonsus applicuisset, in aliquo sibi fortasse rerum arbitrium demeret, satius idcircò duxit offensam, querentémque Reginam à regimine prorsus excludere, quam sibi, Regíque obnoxiam cum quadam regiminis umbra in regiis partibus retinere. In hoc statu Regina ut à viro ludibriis, ut à Comite injuriis affecta, & propter jam exploratam potentiæ apud Regem debilitatem cum orbitate prolis, parum etiam ab aulicis culta, tutelæ proinde, atque fidei omninò dedita Petri universas cum illo machinas adhibebat, quibus gravem, & imparem æmulum deturbaret. Notum hoc erat Castelmeliorio, suis ergo versutiis, artibúsque confisus, ita illum postremò, qui in ejus perniciem toto conatu, atque industria Petrum cum Regina conjunxerat, rescindere nexum statuit.

Latius per urbem, regnúmque manaverat antiquis ex causis producta suspicio, & novis quotidie rumoribus aucta Reginam adhuc Virginem esse, nec regali ex eo toro succurrere spem, quæ successorem imperio promitteret. Proinde, quos verè ante alios

reipublicæ

reipublicæ cura premebat, perſæpè Comitem admonuerant, ut ſtabilito Petri connubio, quàm citò provideretur, ne externi aliquando, vel hoſtes in vacuum regnum irrumperent. Comes verò Caſtelmeliorius cujus retruſa mens erat, hoc genitale vitium Alfonſi, ut perutile Petro, fraudi, ſibi Regíque futurũ, quò diutius tergiverſando poſſet, fuco, & mendaciis obtegere, jam ſpe fallendo, jam refellẽdo proceres ſubdolè rem extrahebat. Nunc verò ſecum ipſe volutans, quòd ex novo Petri connubio tantum regno munimenti acceſſurum fuiſſet, quantum Regiæ, diſcordiarum, & ſimultatum incendiorum, cùm Reginæ ante oculos aſſiduò mulier obverſaretur in ſpem imperii ſobolem peritura, quam ipſe defectu Alfonſi Regis abjecerat, ſimul quod eadem ratio conflatæ in uxorem ejus invidiæ atque inde incidentium offenſionum ab ipſa Regina alienatura Petrum fuiſſet, ac ſi res ita fieret, ut verò ſimilis erat, rationes, utriuſque domus cum affectibus ſeparari, ipſúmque Caſtelmeliorium inter Reginam, & Petrum, & ejuſdem uxorem, inter Petrum, & Regem ſuis odiis, & cauſis ſemper implicitos, diſcordéſque jactantem ſeſe validiùs, ac ſuas opes confirmaturum, Regem idcircò adit, illi optimatum ſententiam exponit, connubium inire Petrum cenſentium, adjicit etiam, vel ab eodem ſuſceptos in matrimonio filios regno, & regiæ familiæ ſubſidio, ac firmiori tutelæ fore, vel ſi ſobole Rex caruiſſet, unico fulcimento magni momenti rem eſſe, nec ullo pacto licere, eam in incerto relinqui. His propoſitis argumentis, magíſque imperioſo conſultoris ingenio permotus Alfonſus, ut quàm primùm uxorem duceret fratri denunciavit. Petrus, qui dolum, & doli etiam artificem, & quò vergeret dolus ſatis intelligebat, ut fallaciam fallacia truderet, tempus, quo de tanti momenti re ſeriò ut par erat, ſecum deliberaret, modeſtè popoſcit; reſponſum deinde calamo expreſſum in hunc modum porrexit Regi.

Nuptiarum moleſtias, & inquie- " tas perpetuò curas, à quibus ipſe ali- " ter abhorrebat, ut morem gereret " Regi, ſe quoque averſantem ſubire " paratum eſſe. Cæterùm cùm magni " momenti res ageretur, in qua eſſet " habenda & communis familiæ ratio, " tum regni, tum Principum extero- " rum, optimum factu videri ſibi ido- " neum ad Angliam hominem mitti " ſuſcitatum ſententiam Regis qui fœ- " dere, affinitate, ſtudio, & multis " utrinque utilibus cauſis Portugalliæ " familiæ conjunctus eſſet. Inde ille in " Galliam, poſt in Italiam res, & con- " ſilia, quæ vertere tempus poſſet, ex- " plorando tranſiret, ut omnia pru- " dentiæ præcepta pro tanti negotii " mole, & qua momenta maxima re- " rum pendebant, ſolertia, labórque " percurreret. Dignum verò qui acumi- " ne ingenii, rerúmque diligentia, ac " peritia talis negotii auctoritatem, ac " vim ſuſtineret inter cæteros cauſæ " collatos Joannem Roxam è ſuæ fami- " liæ ſecretis ſeſe præferre. Cætera à Pe- " tro Regis judicio relinqui. Vera, nec " ſubdolè ficta, ut utique erant his verbis Petrum eſſe locutum Rex, & Comes exiſtimantes tantum dilationis, & moræ quæ ſæpè negotia deludit aut frangit, ſimul miniſtrum qui rem ſuſpectam, ac dubiam tractaret è Petri ſinu dimiſſum accipiunt. Inter has cunctationes, & mutuas ſeſe fallentium hominum artes, res quædam fortuita hæc omnia decreta turbavit, rebúſque malè jam pridem affectis deteriùs deinceps exagitandis multiplices cauſas præbuit. Gallus quidam, vetúſque Reginæ famulus cùm per Tranſtaganam provinciam pergeret, orto in itinere jurgio ab homine Luſitano confoditur. Homicida

cida statim comprehensus, & ad Conimbriam primùm adductus paulò post vinctus Ulisipponem trahitur, & causam in vinculis dicere cogitur. Tunc de ejusdem patrocinio familiæ, déque suo in Gallicam gentem ostentando favore, atque gratia nimiùm Regina sollicita,& ultionis ardore succensa sontis supplicium vehementer urgebat. Hic verò à sacro se asylo, quò primùm effugerat, sacrilegè abstractum in carcere positus querens Ecclesiæ jus appellabat. Distrahitur itaque causa ad utriusque fori cognitionem, & variè hinc, & inde ancipiti jure implicata, atque in summam cōtroversiam adducta sententiam de crimine protrahebat. Regina ab initio, & valdè ipsa inculcando è Status secretis ministro præceperat, ut ea res, quia ad ejus familiæ virum spectabat, per eos iudices ageretur, ad quos pertinebat Palatii causas excutere. Is tamen neglecto Reginæ mandato ad alios urbis magistratus temerè causam conjecerat. Evenit subinde, ut idem Status minister, cùm Reginæ litteras ferret, quas regiis de nuptiis gratulatum Angola miserat, ab eadem Regina per occasionem requireretur, quid de illo Galli homicida tandem statutum ab Regiæ Judicibus foret. Retulit ille, in multis Tribunalibus rem agitatam, & varia altercatione discussam Castelmeliorii denique jussu ad Status Senatum rejectam esse, ibi adhuc pendentem hærere causam. Graviùs cùm hæc audisset Regina succensa, quod plus privati gratificatio, quàm imperium Reginæ apud hominem valuisset, ipsa prætereà in eo Comitem rata per anfractus, & moras sic illam trahendo intervertere causam in animo habere, ut novum sibi dolorem, atque ignominiam publicè inureret, contumaciæ, atque insolentiæ liberiùs quàm Reginæ gravitatem decebat, ministrum increpitavit. Deinde ut irarum præcipuè impotentes muliebres animi sunt, pristinum illud jamdudum inclusum in Comitem odium, & novis quotidie cumulatum injuriis, quod tanquam sub cinere latitabat, per occasionem subitò exarsit, ac totum simul effusum est. Proinde illa acerrimè invecta: Annuum, inquit, sibi pol- " licitum dotali lege stipendium inju- " ria, & ludibrio hucusque non solvi, " nec porrò, quod tolerabile foret " etiam egenti, ut in reipublicæ com- " moda impenderetur; verùm, ut id " quoque pretii ad jam pingues regni " latrones, eversoresque prædarum " tantarum pro cumulo accederet, qua " tempestate ignobilium, ac vilium " ad sustinendum splendorem homi- " num, & ipsa Regina in sordibus ja- " ceat. Se quoque omninò retractam " à publicis curis, notitiisque langue- " re otio, ac mœrore tabescere sini " mulieri suspectæ similem, vel " ineptæ, vel res publicas aspernan- " ti, quasi aliquis esset post Regem, " quem premere plusquam Reginam " imperii utilitas posset. Nihil à Rege " præterea ipsam nisi cum rubore di- " missam, nisi irritam postulare. Quin- " etiam mentis quodammodo explo- " rari sibi recessus, ac latebras cordis, " ut omnia ex composito fluerent ejus- " dem proposito, ac desideriis adver- " sa. Inde integratam Reginæ gratiam " clientibus esse, favorem ambiguum, " meritum onerosum, queri, aut tace- " re, aut injurias dissimulare peræquè " sibi periculosum. Postremò hæc se " frequentia æmulorum livore ludibria " non intra Regiæ conclusa parietes, " sed foris etiam exposita pati, atque " omnibus manifesta, tanquam spretæ " vexatęq; Reginæ commendationem à " regno peterent, vellentque tandē pro " laude, ac barbariæ ostētatione jactare " sibi in mancipium Reginam cessisse. " Ad hæc, & talia Regina cùm patria libertate

bertate provecta esset, ea asperitate verborum velut fulmine ictum Castelmeliorium Comitem voluit; nam illum è secretis Status ministrum in primis acceptum, ac fidum ipsi Comiti acceperat. Minister verò plus gratiæ Comitis fisus quàm de Reginæ iracundia diffisus, totius ejus orationis, quos acutè distinxit, articulos summa velocitate percurrens querelas, & maledicta in Reginam retorta conjecit, sed eo strepitu, petulanti, fractóque gestu, ac vivida voce, ut ex eo iratior, animóque Regina commotior modestiùs hominem loqui præceperit. Ille ex adverso procaciùs exclamans, alta voce sibi dicendum esse, respondit, ut ab omnibus audiretur, cúmque concitatus ipse dicendi impetus incomposita verba raperet, tacere tunc illum Regina jubet; nihilo tamen minus cùm eodem ille animi ardore, & contumacia linguæ celerrimè verba volvendo perstreperet, de sella Regina exiluit, & tergo in loquentem conversa citato passu interius cubiculum repetebat. Porrò ille adhuc furens, ac propè demens Reginæ laciniam arripuit, quasi tenere abeuntem, ac plura dicere vellet. Tunc in se ipsa Regina collecta, & simul oris modestia, simul rubore suffusa frontis imperio, & majestate vultus magis, quàm verbis, aut vi rusticè hærentem summovit. Regem deinde Regina conveniens, eíque, ut acta res erat exponens adjecit precibus lachrimas, & fidei pignus ab ipso recepit, ad cæterorum terrorem, afferendúmque Reginæ decus communem se injuriam ulturum. Regina digressa, intrat ad Regem Castelmeliorius, qui alio colore, alia specie rem totam adumbrat. Docet Regem multò magis Reginam quàm è Status secretis hominem in fortuita illa altercatione loquendi modum præteriisse; huic enim duntaxat crimini dari posset, paulò liberiùs ab ipso fuisse Regis, regiminísque defensionis susceptas partes, nimirum, ut justus dolor, & ea iniqua quoque insectatio rectè in causa publica sentientem perculerat. At Reginam arrogantiùs, ut sæpè solebat, in Gallicam libertatem effusam, & communia obsequia, atque merita proterentem, & ministros, & Regem, & Lusitanum prætereà nomen in eodem propemodum fasce ore inflato, ac vehementi complexam esse tam Lusitanæ Reginæ gradus, & moris, quàm fœminæ ingenuæ decoris oblitam. Cæterùm, ne hujus Reginæ nominis fulgor, ac speciosa jactatio deciperet Regem. Usui quidem multò magis imperio bonum ministrum, quàm bonam Reginam esse, nedum proli inutilem illam, quæ una profectò terrarum in orbe ratio mulierum parcere ineptiis, earúmque vitia excusare, aut tolerabilia facere possit. Igitur satis, supérque indulgeri in hac causa Reginæ censendum esse, cùm ipsa Regina, ejúsque simul professi partes lenocinio, & ambage verborum ludificentur, in longum spe tracta supplicii. Multa amicis esse ignoscenda, plurà etiam dissimulanda, maximè cùm studiosiùs erectæ partes, & cura sollicitæ intendendis in aula factionibus studeant; at in æmuli gratiam affligere amicum, hoc esse profectò vel voluntaria amici jacctura contrarias augere partes, vel partis oppositæ lucro amici exitium apponere. His auditis facillimè Rex in Castelmeliorii sententiam adductus hanc exequi statim instituit, Reginam videlicet in hominis pœnam sollicitè instantem supplicii mora defatigare, fictísque promissis eludere.

Incidit has inter moras dies festus Antonii civis Ulisipponensis, cujus sacram Divi memoriam in singulos annos recolere civitas solet taurorum certamine ludicro. Hos publicos ludos

cum

cum causam Regina prætexens, iis interesse non posse diceret, eo anno Ulissippo intermisit. Post ubi patuit, ex supplicii quod frustra Regina in Consilii Status ministrum urgebat, cunctatione, haud minus dolore percitam, quàm implicitam verecundia avertere oculos à publico aspectu fœminam Principem voluisse, tunc pro ministro, & contra ministrum, ut semper aula suevit, ex rationum mensura, ex animorum propensione, & consilio variis sermonibus, atque affectibus scissa acriùs utrinque studia partium exagitabat; integris autem, qui & pauci erant, ac neutras sectantibus partes simpliciter videbatur, effusa linguæ licentia peccasse minister, & quod jure, & exemplo fieri debebat, ne impunè protervo foret. Inter hos, qui ratione, vel studio in hac causa præcipuè Reginæ partibus hæserant, ultione, atque ira Petrus in primis exarserat, in ea illata Reginæ injuria sese maximè læsum, atque obliquè perstrictum putans, tanquam Comes Castelmeliorius jam latenter, jam palam, & pluribus manibus usus contumeliosè, ac superbè versare fœminam statuisset, ut vanum, quod pro illa Petrus assumpserat, patrocinium omnibus ostentaret, aut ita fractam ludibriis Reginam, & contumeliis perpetuis affectam, videret, si posset ad alias trajicere partes, aut gravioris subeundæ miseriæ metu coërcere. Indignatus itaque Petrus, & omnia audendo experiri ad satietatem vindictæ certus primò indixit Castelmeliorio, ut pro jure, & continuò è secretis Status minister notæ omnibus impudentiæ, ac petulantis loquelæ pœnas exolveret, ne secus illas, atque severiùs idem exigere Petrus ab homine cogeretur; in Status deinde Senatum ingressus acerbiùs, & palam conquestus est de illius hominis arrogantia, de gravi inflicta Reginæ injuria, de intoleranter dilato, aut per moras, astúsque deluso in hominem sontem supplicio. Ut summum dicebat " apud Regem imperium, ita supremum penes Senatus ordinem summum judicium, atque consilium stare. Ejusdem itaque officii, atque oneris esse in re tanta prospicere an, & quæ modo satisfactio conveniat fœminæ Principi, externæ Lusitanæ Reginæ publicè læsæ, & à projectæ quidem homine audaciæ vulgarísque conditionis, cùm rationem injuriæ liqueat ex affecti, afficientísque conditione pondus, ac turpitudinem mutuari. Ipsos decere quoque ut Consiliarios regni primarios custodésque reipublicæ Reginæ succurrere juri, ut prudentia, ut genere claros, ut quorum equestrium insignium in pectore stemmata fulgeant, fœminam nobilem vindicandam suscipere, tegere externam, præstare tandem ne Lusitaniæ fortasse Regina dum incassum injuriam, ac dedecus deprecatur, nec noxæ, ut oportet addicitur reus, pereat denique ipsa pudore, ac mœstitia confecta, sordidíque impunitas hominis Reginæ cum spiritu comparetur. Hæc, & similia Petrus alacriùs, & fusiùs, quàm anteà solebat in Status Senatu locutus, obtinuit tandem, ut è secretis Status ministro, quia intemperanter Reginam compellans jus majestatis imminuisset, exilium decerneretur. Idipsum, & Regi subinde probatum est, jam truces ob Petri minas terrefacto Castelmeliorio, ejúsque præcipuè compertam in ira duritiem, illíque uni pro jure causæ tunc primùm, & planè Senatum assentientem. Ita porrò delecto Castelmeliorii cliente, & illo frustra adversante Petri opera, ac studio in exiliū ejecto, huic, qui cum Castelmeliorio sæpè congressus, in cæteris rebus ferè semper offendens contemptus, aut fractus à certamine abscesserat, nunc ad majora deinceps audenda hoc ultimo

mo eventu inflata ſpes eſt, animúſque inde etiam virium, & animi robur dilabi, ac reflare fortunam, quæ propitia, ſeu adverſa, ut ſtatim deſiſtat, incipere minimè ſolet, in viro ſuperbo cenſenti. Jámque ex inde quotidie ipſius Petri vires, partéſque creſcebant, & hominum numero, & nota, & inſuper cauſis, quas morum aſperitate, aut vi æmulationis, aut inconſulta vindicta, importunóque remedio aſſiduè Comes multiplicabat. Nam extra Reginam antiquis de cauſis, & nunc ob recentem injuriam Caſtelmeliorio palam infenſam, aderat etiam Dux Cadavalius qui injuriæ magis imperati, exactíque à ſe primū exilii, quàm gratiæ ſibi ejuſdem poſteà remiſſi memor injuriam potiùs, quàm gratiam reddere acceptam in illis fluctibus laborabat. His addebatur Sancius Emanuël vir factioſus, ſollicitus, acer, officio non minus, quàm animo militaris, & in primis offenſus Caſtelmeliorio, quod circa Eſtremotium deleto ipſius ductu exercitu Caſtellenſi victóque Joanne Auſtriaco, magni nominis Duce cujus pugnæ felicitas res Luſitanas afflictas ſuſtulerat pro tantæ victoriæ præmio exauctoratus ſtatim fuiſſet, & in vulgarem ordinem jactus. Multi erant prætereà proceres ob falſas, & veras admiſtas Caſtelmeliorii ſuſpiciones, congeſtáſque calumnias à Petri quondam ſervitio dimiſſi, quorum injuria nonnulli falsò in ſe ductæ ſuſpicionis, ingratíque ſervitii, alii vera jam ſibi cognita cauſa, conſcióque animo impulſi ſpes quas penes Alfonſum Caſtelmeliorii diffidentia, aut interpoſita invidia reſtinxerant in Petri partibus conquirebant. Horum hominum numerus nec exiguus, nec moli, quæ diligenter tunc aſſurgebat parū utilis videbatur; eorum enim plerique permiſſionis ſpeciem à Petri domo cum ampliſſimis regni muniis impoſiti eſſent, res novas, & turbas in regno Petro quærēti longè aptiores inciderant, quippè quibus in promptu eſſet, officia & publicarum momenta rerum, quæ pro Alfonſo Rege tenebant, mutata repentè fide, ad Petrum deferre. Reliqua hominū multitudo tunc amicitia, aut clientela, & propria, aut communi utilitate prætenta, ſeu turbarum dulcedine copulata præclarorum Ducum auſpicia conſectabatur, adeóque per id temporis Petrus factione, opibus, auctoritate, gratia Ulisippone pollebat, ut detrudere Regem, ſi fortè vellet, ne dum ipſe poſſet Caſtelmeliorii potentiam labefactare. Sed ea res in perſonam Regis nondum ſatis matura, nec ut negotii gravitas poſtulabat ratione, & conſilio ſatis concocta erat, ſimul per gradus, & valdè cautè tentanda res erat, quemadmodum vires acuere, atque experiri prudentia in rebus minoribus ſolet, ut poſt maxima tutiùs aggrediatur. Placuit idcircò in Caſtelmeliorium primum impetum fieri, ut fortunam in illo certaminis, & clientium fidem, atque animos explorarent, ſimul Rex hoc conſultore, hoc imperii adjutore nudatus, cùm hebetem, ac rudē, nec ullo pacto capacem regiminis mentem oſtenderet, eodem onere prægravatus, ac ſolus faciliùs iturus in præceps eſſet. De ordine, ac forma, quæ in Caſtelmeliorii conſtruenda ruina tenenda eſſet conſultum unà cum Petro conveniunt ejus amici, arctioríſque fiduciæ clientes. Ibi cohorrentibus propè cunctis humano ſanguine manus pollui, hoc niſi neceſſitas cogeret, poſt varias contentiones, & varia quoque diſcuſſa conſilia, hæc illis tandem ſententia ſtetit. Abſtractum à Regia, vel extra Regiam, ubi eum inveniſſent, repente virum ad Indias, vel aliò terrarum Orbis extrudi, ſin vi illatam repellere vim, aut inconſultè Caſtelmeliorius multas, ut ſe proripere poſſet, eluctari dexteras vellet, tunc gladio rem tranſigi, fortunæque arbitratui permitti.

Cùm ita ea res pararetur, vel quia prudentia, vel fraude secretum illud effluxerit, vel quia eadem sese prodidisset, ut fieri plerumque solet, magna agendarum machina rerum, vim, & insidias contra ipsum armari priùs suspicatus, paulò post certus Castelmeliorius, jámque metu, & horrore visceribus ejus infuso; omnia vero majora faciens, non eripi velle sibi tantummodò imperium, sed vitam etiam, & spiritum ratus totam in se conspirantem, ac bullientem Ulisipponem arbitrabatur. Igitur Regem propè attonitus adit, edisséritque conjurationem in aula magnam Petro Duce, ejúsque partibus auctis invaluisse, cujus quidem propositum esset, in sacro limite Regiæ ipsum Comitem interficere; vehemens, acérque simul amplificat, quocumque labore, & interposita industria obviam quamprimùm eundum impiorum conatibus esse. Quid enim Regia ipsa respersa cruore, fræno pudoris, ac timoris excusso, conculcatóque respectu Regis, reliquum ultra perfidiæ, ac summæ impudentiæ foret, nisi cædere Regem, aut ejurare? Olim Antonium Contium à latere Regis, nec alio crimine avulsum, nisi quod ex Regis gratia, & amore fingere invidia, livórque potuerit; Simili culpa nunc ipsum Castelmeliorium, si amoris meritum culpa sit, ad perniciem, inimicorúmque satietatem invidiæ etiam in Regiæ sacrario, Regísque sub umbra quæri, ídque forsitan assecuti, ut secundis in rebus ambitione præsertim, ac dissidio jactatis, longè plus insolescit, ac turget hominum animus, & vires audacia colligit, quidni ad fœdiora subinde lapsuri fuerint? Primò autem Regis ministro dejecto, quò ulterius nisi in Regem eniti avida, & flagrans, & suo scelere felix temeritas posset? Infelicē, ac momētaneam esse profectò Regū benevolentiam à tot æmulis impetitā, tótque molibus oppugnatam, Regésque cùm amicos, quibus nituntur sustinere non possunt, nec seipsos quidem sustentaturos. Hoc sermone perterritus Rex planè se dedit Comitis potestati, ille scilicet provideret, qua antevertenda via scelestorum consilia essent. Itaque Comes Castelmeliorius Palatii statim geminari custodias jussit, instrui etiam equites omnes, qui feriari anteà solebant, & per stipendia jampridem erant, aulæ servitio addicti, ac Regiam circumsidere. Præter homines noctu suos quoque clientes, & famulos armis instructos circa Regiam vigilias ducere jussit, cùm ex ea interdiù prodire contigerat, satellitum, & militum agmine circumfusus non minus se metuendū, quàm metuentem palam omnibus ostentabat; undique arma, sequi solita major clientium, famulorum, ac militum multitudo, Regiæ præcipuè tumultus, variæ hominum facies, & passim strepitus, rumorésq; rei novitate, atque inscitia horribilem speciem præ se ferebant. Hoc rerum novarum aspectu, variísq; casu, aut industria cōpositis vocibus, aut ab ipsa formidinis scena, quā Regia repræsentabat, effusis, æstuans suísq; prorsus ejecta sedibus civitas quærere, properare, turmatim ad Regiā confluere, sollicita esse. Cæterùm ubi præter illam primā terroris imaginē nihil inde moveri, nec consueta Palatii officia, aut negotiorū ambitum interruptum conspiunt, omnes breviter dilabūtur, & animorum incerti utrum Regis, an Castelmeliorii securitati ea vis armorū, & militaris pompa parata esset, cùm anceps utrumque fama dissipavisset. Tum verò Petrus postquā Regiam præsidiis abundè munitam videt, prætereà quod celeritas, atque secretum tutum consiliū facere potuissent jam Castelmeliorii providentia disjectū, eludere idcircò quantū industria & acumine ingenii fas esset, negotiū intentus, ne ad Regiam eundo

Regem

Regem fratrem, & Comitem ut ſuſpectus offenderet, néve inſolita abſentia conſcientiam argueret, ad villam Queluſiam, ut ſui moris erat, ſeceſſit. Anxio ibidem agenti, cùm ipſum irriti incæpti triſtitia pudórque, & ab æmulo elapſo metus, & rurſus ejuſdem redordiendi negotii timor, ac propemodum deſperatio teneret, intereà delatum eſt à Caſtelmeliorio Comite appoſitos, ac ſubornatos eſſe ſicarios, qui ipſum Petrum veneno interficerent. Affictum ne hoc crimen per adverſarios Caſtelmeliorio Comiti fuerit, quo prima in illum excidii machina everſa, novam ſubinde fallaciis extruerent, an revera Caſtelmeliorius prævenire potentem æmulum, partibúſque egregium veneno tollere Ducem tentaverit, cùm utrumque vero ſimile ſit, nec ſecus venenum, quàm ſimulatio veneni regni ſæpè inſtrumenta, atque aulæ iniqua artificia propoſita fuerint, nec ab ullo etiam audaciæ, atque flagitii genere abhorreat concitata ſemel ambitio, nos parum hucuſque compertum habemus: tantummodò conſtat hac amicorum delatione exulceratas hujus Principis aures eſſe.

Re igitur clam cum amicis communicata, & ſeriùs à Petro omnium ſententiis excuſſa, poſtremò convenit, ut ſollicitiùs, intentiúſque quàm anteà præſtiterat Petrus modò ſibi proſpiciens ſenſibus ipſe nihil, quibus maleficæ peſti via ad interitum eſſe poſſet, niſi cum cura exploratum attingeret. Hoc ipſum deinde verum, ſeu falſum Caſtelmeliorii conſilium de induſtria curarent, ut in vulgus exiret, & colore clariùs expreſſum rumore manaret, quo animi popularium ad res novas præpararentur, quas puniendi ſceleris cauſa Ductores partium excitaviſſent. Tandem Petrus cùm ſatis ſciret, in caput ejus inſidias moliri Caſtelmeliorium, ejuſdem à Regia, & ab urbe, ac totius reipublicæ curis, expulſionem ad debitam crimini pœnam, cautionémque ſalutis à Rege depoſceret, neque inſtando, atque urgendo apud Regem unquam deſiſteret, donec idem iniquo, vel æquo animo, eo modo, & non alio fratris injuriam ultũ, & ſalutem aſſertũ iret. Secundum hanc ſententiam hujuſmodi codicillos Petrus ad Regem deferri curavit. *Satis ſibi cognitum eſſe, Comitem Caſtelmeliorium in ipſius vitam tendere inſidias, ſimul jam circumſeſſam ab illo novis militibus Regiam, fraudulenta ſuppoſita, atque in vulgus effuſa cauſa, ne ea violaretur à fratre Regis, quorum altero cùm ſuam ille dignitatem, & famam dilaceraret, ſalutem cum altero peteret, orare propterea Regem, ut ad tanti delicti ſupplicium, quamprimum Comes relegaretur ab aula, dura ne ſecus ſibi neceſſitas poneretur pro ſua dignitate, pro vita ipſa tuenda ad regna externa confugere.* Legit has litteras Rex, legit etiam Caſtelmeliorius, communíque dolore, metúque percurſas ad Status Senatum extemplò rejiciunt; qui ſubitò ut cauſam atrocem, ſummíque ponderis tractaturus nocte ipſa intempeſta Regis imperio cogitur. Ibi diverſa ut hominum erant ingenia, partiúmque diſciſſa ſtudiis, variatis peræquè ſententiis, qui cum Rege, & Caſtelmeliorio Comite ſentiebant, in hunc propè modum locuti ſunt. « Datas ad Regem à Petro litteras contumaces, intemperantéſque « videri, minimè dignas, qua verecũdia « ſupplex, nec tumido verbo minax frater deberet ad Regem fratrem accedere, « cùm enim querelã, & criminis notam adverſus Caſtelmelioriũ afferrẽt, « eas etiam ſceleri pœnã, præſumpto judicio, ſtatuere, háncque precibus non « permiſſam, velle videri per vim exprimere poſſe, tãquã in eodẽ negotio cogerẽt Regem imperiũ, aut vim ſubire. « Quod ad Caſtelmeliorii fortunã ſpectat: Nemini hominũ fas eſſe negari, « quod aliũ alio amiciorem hominẽ habeat.

„ beat cur ergo id Regi cōtendi liceat in „ uno Castemeliorio? Ex hac animi in „ quemquam affecti propensione, im- „ pulsúque naturæ, quæ strictiorem „ in quem respicit hominem, fidu- „ ciam etiam intendit, & animos con- „ trahit, monstrum illud oriri, ut ita „ esse porrò videtur hoc torvo ex in- „ vidia intuentibus oculo, quod Pri- „ vatum, & primùm in Hispania mi- „ nistrum appellant, tótque in Reges „ querelas cumulat, non secus, ac „ adeò fero, vel ferreo animatus Rex „ ipse deberet temperamento esse, ut „ omni animi affectione superior, ac „ motibus integer erga unum nequiret „ magis quàm alium animo agi, infle- „ ctíque. Esse insuper Regem Alfon- „ sum adolescentem ætate parum ex- „ pertum, valetudine fragilem, cúm- „ que adjutore, atque Duce in regi- „ mine indigeat, atque ideò præsen- „ ti hoc ejecto alium, & illicò ei sub- „ stituere necesse sit, iisdem odii, at- „ que invidiæ in quoquam à Rege sub- „ lecto, ac cæteris anteposito recur- „ rentibus causis, primos idcircò mi- „ nistros cum imperii confusione, ac „ dedecore majestatis esse quotidie pro- „ pè extollendos, quotidie præcipitan- „ dos. His addi etiam abjecti, exilísque „ animi famam, ac notam quam pro- „ palam Rex contracturus fuisset, si „ tam remissè, tam citò minis, ac diris „ quàm precibus potiùs succumberet „ fratris, eóque tandem, quod poscit, „ aut imperat, vel concesso, vel extorto, „ Regísque inconstantia, ac nimia faci- „ litate perspecta, in illo utinam Petrus „ deinde quiescat, & secundarum tran- „ situ rerum, atque in impetu ambitio- „ nis, & ætatis ardore sese continere, ac „ frangere sciat. Immensam esse profe- „ ctò mortalium cupiditatem, non opi- „ bus, non imperiis, non honoribus sa- „ tiari, quò plus sibi acquisitis indul- „ get, & opes, ac titulos jugiter vorat,

eò plus esurire, atque appetere. Quid " si temerè tandem exactus Castelme- " liorius, atque injuriæ dolore prove- " ctus ad regna aliena, atque inimica " perfugiat, imperii ibi descriptionem, " rationes ærarii, occultas aulæ miserias, " & arcana regiminis proditurus? Sal- " tem eo everso, verti penitùs regnum, " rebúsque novis, ac turbulentis suspe- " cto oportere hoc tempore affluere, " cùm novarum avida rerum, regnó- " que ipsi minitans ruere turba semper " clientium unà cum capite soleat. " Postremò superiorem neque legibus " Petrum, neque Castelmeliorum in- " feriorem legibus esse. Rege uno ex- " cepto omnia per leges suo jure, & " ordine æquanda. Si reus igitur ille " ob cogitatas in Petri caput insidias " jure compertus fuerit, suo more lex " quærat, & puniat, sin Petrus con- " tra morem; & jus enitendo Re- " gem, legémque vicerit, procul du- " bio cavendum omnibus esse, ne in- " gentis spiritus adolescens tanto suc- " cessu nimis inflatus hisce initiis inci- " piat proludere regno. Alii contra " disserebant. Præter regii sanguinis " causam æquum esse, respicere etiam " in Petro, ipsi quidem hucusque jam " prole Regis incerta spes regni, re- " giæque Bregantiæ servandæ domus " incumbere. Tanti porrò momenti " hanc rationem existimari, ut mos " ille qui inter barbaras nationes in- " valuit, suspecta nempè seditionum " in imperiis incendia fraterna cæde " restinguere, cùm regni successor " ambigitur, exceptione fratribus " suffragetur. Fateri prætereà, mi- " nimè Regi negandum esse, vel " animi affectione, vel eminentia " comperta virtutis, ac fidei inter " amicos, & imperii ministros ali- " quid majus uni tribuere, verùm id " moderatiùs cum alienis, laxiùs Regi " cum fratre gerendum esse, cùm illi "

æqualium

„ æqualium invidiæ ſubjaceant, hunc „ ſtatus ſublimitas eximat, nec minus „ idcircò tanta alieni cum Rege cõmu- „ nio, quàm Regis à fratre alienatio „ cunctis invidioſa, & violenta quo- „ dammodo videatur. Quod ſi mi- „ nus, quàm deceat hæc cura ſollici- „ tet Regem, atque in alium jure con- „ torta in ſemet gratis recipere jacula „ non recuſet, vel de re ipſa Privato „ eſſe maximè laborandum, ut in eo „ ſcilicet gradu à Regis ſemper uxo- „ re, fratribus regiis, eorúmque vali- „ dis partibus oppugnando, perpetuó- „ que potentiæ, gratiæque ſummo in „ ruinam pendenti. Atqui obſtare di- „ cebant etiam quemdam impetum ani- „ mi, & cæcum illum naturæ motum, „ ut in homine in Rege, qui erga unum „ magis, quàm alium vi illa inſita abri- „ pitur. Hoc tamen afflatu, inſtinctú- „ que naturæ cùm operari neceſſe ſit, „ improvidè agi, in privatis homini- „ bus poſſe potiùs, quàm in Regibus „ excuſari; hos enim, quò latiùs impe- „ rant aliis, eò ſtrictiùs imperare ſibi de- „ bere, quódque proprio demunt ar- „ bitrio, reipublicæ dare. Vetera plena „ paſſim hiſtoriarum volumina eſſe, „ quas turbarum in Orbe procellas, „ quos in imperio turbines excitaverit „ nimis quondam indulta potentia li- „ bertis, laxatáque regni cura, quos „ nemo tamen exevit magni intelle- „ ctus, ac nominis Princeps. Irrupiſſe „ autem nunc in Hiſpaniam hanc ho- „ minum peſtem, mutato tantum vo- „ cabulo, ſub nomine Privatorum per- „ inde ac verbi hujus additamento „ opus eſſet, ne errore oſtentatæ po- „ tentiæ Privatus, & fumo, atque ſtre- „ pitu pluſquam regio eſſe fortaſſe „ Rex crederetur; & irrepſiſſe quidem „ in ſpeciem curas Principis allevan- „ di, cùm ita re vera illas aggravet, „ cumulétque ut odiorum, invidiæ, „ incidentium paſſim malorum, quæ-

relarum perturbati, inverſique regi- " minis fluctus in privatum hominem " jacti acriùs redundent in Regem, " ac proinde difficilè Rex uſui Priva- " to, aut Regi eſſe uſui Privatus poſ- " ſit. His rationibus quoque addi ca- " pacem imperii Principem Privati " non egere ſubſidio, at ſi eguerit " adeò enervem, ac debilem Princi- " pem difficilè ſuſtentare ſe ſuſtentan- " tem poſſe, cùm tanta præſertim in- " vidiæ moles Privatum, & qui Priva- " tum ſuſtinet hominem premat, ut " utrumque procul dubio tranſverſum " actura denique ſit. Tanto ſub one- " re in præſens Caſtelmeliorio Comiti " laboranti momenti plus addere Pe- " trum, cùm admodum factione, digni- " tate, ex regio influente ſanguine viri- " bus valeat; ideò ejus epiſtolam quam- " quam obliquè minacem, & incom- " poſitam, ejuſdem ſi opibus compare- " tur, nonnihil quoque modeſtiæ viris " prudentibus ſapere, dum per eam ro- " gat quod poteſt, ſi libet, & cogere. " Tandem ſi idipſum fortunæ commit- " tere placeat, eóque Petri nervos & " animum explorare, atque in extre- " mum diſcrimen adducere, ita ut vel " Caſtelmeliorius, vel Petrus in hoc pe- " riturus certamine ſit, cùm difficilli- " mum planè ſit utrumque concordem " in aula tenere, conſiderandũ prætereà " eſſe, utrum eorũ ſervare, ac tueri ma- " gis conveniat, & an fuga, vel interitu " Petri Caſtelmeliorii ſalutem, opéſque " redimere liceat. Adhæc, ſi Petrus, " quod orando obtinere nequierit, & " vi exequi poſſit, cùm velit, ad extremũ " per vim extorſerit, quantum rerum in- " de novarum, quantum tumultuum, " turbationúmque emerſurum in reg- " no eſſe. In hunc propè modum " cùm ex utraque parte vario ingenio, atque ſtudio in Status Senatu diſſertum eſſet, is planè tandem conſenſit, eſſe in primis diligenter experiendũ, ſi precibus

fortè Petrus, sive blanditiis, usúque temporis molliretur, sin minus alia adhibenda fore consilia, quæ ratio, tempúsque pro rerum ordine subjecissent. Igitur Marialvæ Marchio missus à Rege, qui regio nomine Petro diceret, jussu suo Regiam extra suetam custodiam justis de causis novis militibus septã esse. Comitem verò Castelmelioriũ, si copia ipsi fieret, paratum esse, Petri genibus advolutum coram objecta diluere. Biduo Marchioni Petrus reddendum Regi fratri responsum distulit. Intereà illum amici, clientésque monebant. Quò remissiùs, quò segniùs in tanti momenti negotio procederet Rex, ut nempè delatum veneni crimen, & conflata ex crimine invidia simulatis officiis, vanáque pompa, & circuitu verborum, spatióque interjecto dilaberetur, eò porrò constantius, ac fortiùs, ea res ne frigeret esse Petro incumbendum, si secus accideret, ab inusta, & impunè viro Principi injuria, neglectáque querela, ac pestifera tolerantia majora sanè proventura Petro pericula, majora Comiti emolumenta, postquam scilicet innotuerit, in gravissima Petri causa, & aulicorum secessione pro Castelmeliorio, & contra fratrem duriorem stetisse Regem, quáque ultimam ille indignationem promeritus esset ampliorem fiduciam, & gratiam Regis comparavisse. Ex eo enim homines intellecturos, qua levitate propositæ causæ Petrus, capitísque litigio cessisset, ea utique ipsa in suspiciones, & iram prolapsum esse, nec merito causæ magis, quàm animi affecti vitio querelam criminosam inductam, Comitémque Castelmeliorium adversus tot crebros, validósque Petri conatus adhuc firmum, & inconcussum in aula, in Regis gratia, in rerum fastigio manentem, à tanto viso periculo, in quod semel illum conjecerat Petrus, per oblatam, aut quæsitam quamprimùm occasionem, irrito primo, majori se posteà scelere vindicaturum esse. Qui verò Petri partes hucusque secuti essent, modò secum examinantes, qui & Regis frater sibi esse satis nec judicio, nec viribus posset, nec suis quoque satis tuendis clientibus fore, quidni consilium experimento mutent, ac protinus defluant? Reliquos more vulgi, quem ampliùs in aula valere, & in partibus vincere pateat, illi omnes acclamaturos. Intelligeret ergo Petrus in hac sustinenda fortiter causa, suam amplitudinem, famam, decus, omnes vitæ suæ rationes, & spes collocatas, & fixas esse. Hujuscemodi oratione commotus animo Petrus, & in sententia pristina confirmatus, biduo post retulit ipse Regi, acceptam à Castelmeliorio Comite injuriam adeò in propatulo esse, vulgi sermonibus tritam, & ad fastidium propè jactatam, ut ea deleri, tollíque nisi publico testimonio nequaquam possit: orare proptereà, atque obsecrare Regem, ut quemadmodum rei gravitatem decebat, mœrentem, læsúmque fratrem consolaretur, & peculiari ejus vitæ periculo, utrique communi sarciendæ famæ consuleret.

Hæc statim responsio per internuntium cùm reddita Regi esset, quoniam priori Petri sermone mitior, & quadam aspersa modestia, animíque pudore apparebat, in spem, sed inanem sustulit Regem jam languescere fratris iram, ac si res ex composito consultando, & fallaciter pollicendo diutiùs prolataretur, lassari negotium, deflagrare sensim invidiam, effluere suspiciones posse; error tamen subinde constitit, cùm per ficta, & iterum, atque iterum redeuntia temporis intervalla suspicatus sibi Petrus illudi, tunc felle plenus, & iracundia codicillos misit ad Regem, in his Castelmeliorium sibi quàm citò solvere pœnas vehementiùs efflagitans, conclusitque in epistolæ calce,

ce, funestam, invisam, sempérque inaccessam sibi Regiam futuram, dum in ea moraretur Comes Castelmeliorius. Videt has litteras Rex, videt subinde Castelmeliorius, atque ubi tot inter nexus difficultatis, æstúsque doloris certum per eos explicare consilium prudentia minimè potuit, vitato de industria Status Senatu, quia ibidem pro utraque parte variare paulò ante sententias, & hominum studia cognoverant, super his consulturus secretus amicorum conventus ad semotam Regiæ partem vocatus est. Hîc horum nonnullis causa prolixè agitata, placebat, vi, & armis agendum in eo rerum articulo esse, ne ulteriùs progressa fratris Regis audacia omnia absque obice nempè, ac temerè sternens invincibilis tandem fieret: ergo & tenebræ, & vincula, & squalor custodiæ, & cultrum etiam, & laqueus cùm his opus esset ad cohibendum furorem adolescentis, avertendámque imminentem reipublicæ pestem, rémque ad exitum perducendam pergeret ipse Rex prætorianis, militibus, administris, regníque nobilibus comitatus; celeritate, audacia, magnis in re tanta conatibus opus esse, alioquin Petri insolentiæ, atque minis fratri cedendum turpiter esse, & palā Alfonsum ludibrio habitum novis quotidie insultationibus objici, ac de suo jure de sua majestate ad extremam usque perniciem decidere, urgente fratre, subactum iri. Nihil Regibus quidem germanis infestius. Cæteris opes, aut irritos titulos, ut per mensuram conditionis arriperent, ut diadema surriperent, fratribus per apicem gradus, qui summo proximus est, ambitionis illecebras ducere. Et resistendum profectò initiis, ne explorata fortè Regis desidia, torpórque Petri magis superbiam, & spes, quas fovet, altissimas inflet, quando nec lex satis, nec fides, nec sanguis, nec hominum verecundia pro regni coërcenda cupidine constent. Leniorem alii sententiam secuti sunt; Petri scilicet famulis in custodiam repentè conjectis cùm illum exemplo terrere, tum partium auxilio nudare. Ita suorum quoque domesticorum miseriis propulsandísque periculis occupato minus opis, ac temporis fore in alios jacere minas, aut insidias, & vim moliri. E re esse prætereà in minori negotio Petri vires, & animū, & populi studia, atque ingenia planè cognoscere, ne serò fortasse id explorasse pœniteat, cùm afflictis omninò rebus, atque in maximam perturbationem adductis, inde regressus minimè pateat. Validius, ac fortiùs extremæ calamitatis remedium adhibendum prudenter esse, post levia, atque mitia nequicquam experta; cùm nunquam, nisi fortè coacta vis, ac temeritas laudabilis fuerit, & media semper tenenda, nisi cuncta prærupta jaceant; nam ubi in custodiam Petrus impegerit, aut perpetuam in carcere libertatem, si sustinere modò custodia tantum Principem valeat, aut inibi vitam oportet pro Regis salute deserere; utrum eorum exitiosius, ac pestilentius evenire per temporis possit imperio qua res poscebat maturitate, atque studio pervolutandum esse. Decretum est igitur, ut in Petri pœnam, & contumeliæ speciem ejúsque spiritus infirmandos ejusdem famuli statim comprehensi in carcerem truderentur. Sed dum rei peragendæ initium cautè attrectare regii quærebant, gravior ea sanè, quæ menti, & consilio primùm occurrerat, difficultas injecta est. Quippè vallatus clientibus Petrus agebat, præsto ipsi etiam erat magna ex parte nobilitas; in neutram multi labentes partem ex rerum, quæ ambiguè pendebant, momentis suspensi, post decreturi eventum circunspectabant; Petrúsque de occulto Regis consilio certior palam omnibus declaravit, omnia prospera, sive

adversa, quæ in certamine sibi sors statuisset cum fortunarum, capitísque periculo unà cum singulis famulis se libenter subire paratum esse; aut simul omnes perituros, aut simul injurias ulturos fuisse. Sic nuper intentum à Rege consilium evanuit, & Petrus quia prima ceciderant, magis animo confirmatus vocat omnes Consilii Status, simul omnes ferè proceres, urbísque patritios, qui frequentes in ejus ædes cùm convenissent, ille indignatus exposuit. „ A Castelmeliorio se publicè diffamatum quod polluere ipse Regiam „ ejus cæde, & cruore molitus esset, „ insidiis prætereà se, rebúsque venefi- „ cis appetitum, ut vel injustas Regi „ falsi criminis pœnas daret, vel ab eo- „ dem Petro veneno Comes exigeret, „ cùm ab ira fortasse fratris elapsus es- „ set. Hac mente quoque Palatium „ passim armatis insessum, & omnes „ propè aditus interclusos, quò suæ „ conscientiæ tumultum, ac sceleris „ notas ficto periculo Regis obtegeret, „ nec se aliter tutum existimare nisi Re- „ gem, & fratrem perpetuis discordiis „ implicitos, mutuóque debilitatos „ vulgi dentibus lacerandos variis com- „ mentis, atque artificiis objiceret; ad „ Regem quasi tutandum minus amo- „ ris fraterni vinculum, subditorum be- „ nevolentia, integritas fidei semper „ perspecta valerent, quàm pauci mi- „ lites mercenarii alii Castelmeliorii vo- „ luntatis mancipia, alii ex ima populi „ fœce collecti. Ita porrò ab homine „ iniquo, & mirum in modum versuto „ suis odiis Regem, suis periculis, ac „ sceleribus sim plicari, ad tantámque re- „ stinguendam cupiditatem, ac tollen- „ dam simul invidiam regii nunc fratris „ innoxium sanguinem peti. Tanti „ proinde se modò flagitii coram om- „ nibus pœnas à Rege deposcere, ne „ illi, quia idipsum impunè fuerit, no- „ vis de causis furor augescat, néve ex Petri calamitate, ac ruina Tyrannus " exurgat, qui nullo adversante, dein- " de licentiùs, ac sæviùs in popularium " cervices, & bona grassetur. Hæc, quæ " Senatoribus Petrus, regníque nobilibus ore disseruit, scripta subinde transmisit cæteris Tribunalibus urbis, omnésque alacriter responderunt, illius se causæ dignitatíque, ut consonum erat, pro viribus affuturos.

Ea res graviter Regem Comitémque momordit, & quod Petrus velut publicæ sibi usurpans auctoritatis imperium regni Ordines convocaverit, & quod illi accersiti paruerint perinde quasi in domum privatam, & tunc officinam seditionis facta secessio fuerit, dum clara, & aperta inter fratres contentio, & publica odia, metúsque turbarum vel hæsitantes, & cunctabundos tenere magnates debebant. Majores itaque nervos, atque animi firmitudinem, quàm in Petro crediderant ex partium robore conjectantes, pergere pòst exploratiùs, & rem temperare, ac lenire cæperunt, ne potiùs, quàm in incæpto inhiberent, gratia, & opibus validum irritarent adolescentem. Itaque illatæ tanquam injuriæ fratri omnino Rex cupidus ulciscendæ, ideóque ut judicium integrum esset, causæ districtiùs investigandæ, Petro denunciavit, ut proderet ipse Regi præsumpti criminis indicem, quò planè constaret à Comite Petrum veneni fraude appetitum. Hoc modo incorruptè, legísque præscripto cùm cognita causa esset, ficti, aut commissi compertus criminis reus, vel jure ille plexus, vel absolutus foret, non enim eousque sibi fratris saluti vacandum, aut desiderio studendum esse, ut bonæ frugi subditi, administríque omnino jura negligeret, fratrísque gratia judicium inverteret. Ad ea Petrus; Ita, inquit, cordi sibi jurium vigorem, ac reverentiam esse, ut ne ea unquam possent in hac causa labefactari,

ctari,

ctari, in primis Alfonſum oraverit, quod etiam iterùm repetebat, ut aula abſente Caſtelmeliorio, ab eóque ad tempus reipublicæ curis omiſſis, hujus criminis diſquiſitio procederet, cùm inter fragorem armorum, quem ad omnium terrorem Comes Caſtelmeliorius longè, latéque diffuderat, tantámque Regíque propè parem oſtentationem potentiæ haud ſatis profectò jura, atque leges exaudirentur. Quis enim audeat illius ad judicium deferre nomen, à quo interitus, vitæ, fortunarum ſuarum omnium arbitrium pendeat? Omnia eſſe primùm jure conſtituenda, ut produci, & productum hærere denique poſſit in homine ſonte crimen, nec pro juſta infligenda reo, in actorem pœna reſiliat. His Rex auditis Status Senatum extemplò cogit, & quia in priori Senatorum conventu plura fuiſſe Petro propitia illorum ſuffragia noverat, quò nunc ſibi convenientem in cauſa calculorum rationem iniret, Palatii quoſdam miniſtros, & Judices ipſius quoque partibus illigatos ſuffragia laturos adjecit. Alium prætereà juriſprudentiæ peritorum conſeſſum, ut ea ipſa res arctiori via juris excuteretur, indicit; ſiquidem ita juri, & publicæ ſimul utilitati conſulere Princeps in omnibus debet, ut aliud juvetur, ab alio, & claudicare jus ſæpè ſoleat, cùm ratio altera refragatur. Quibus, cùm conveniſſent, cauſæ hujus viciſſitudines, atque ordinem Rex declaravit, clauſitque ſermonem, in eo duntaxat totius negotii cardinem verti, liceret Petro nec-ne morem in illo geri, quod priuſquam contra Comitem Caſtelmeliorium illata crimina tractarentur, ut aula ille abeſſet, poſcebat, rerúmque regimen intermitteret, quo minus veri fortaſſe teſtes, ut aſſerebat à quæſiti veneni delatione ingenti viri potentia, atque ampliſſimo officio deterrerentur. Collatis ergo ſententiis, ac ſeriùs omninò diſcuſſis, quæ pars major ſuffragatorum hominum erat, eáque arte, atque illecebris accerſita, illa numero ſcilicet vicit, & Petrum injuſta petere cenſuit. Suſtulit animos Regis, Comitíſque Caſtelmeliorii hæc publica auctoritate ſancita de re controverſa ſententia, quia Status Senatus judicium, & juris peritorum conſulta, quibus plaudere ſolet populus jam poſſent ipſi Petri conatibus anteponere, & quia regia dignitas, & imperii majeſtas, & vis jure quoque ſubnixa ineluctabilis videretur; fractas propterea jam Petri vires, & partes Comitémque ſuo munere, & loco ſubſidio juris immobilem Rex arbitratus, in finitimis locis, in arcibus, propugnaculis, urbibúſque majoribus regni conſilii ſui certiores Gubernatores per litteras fecit, juſſitque ne cuiquam, niſi publica fide regno exire liceret. Appellere quoque claſſem Uliſipponem præcepit, aditúque tandem ad Petrum quoſdam proceres interdixit, tanquã ingenio feroces, ætate fervidos juvenes, & qui animum adoleſcentis ſeditioſis cogitationibus innutrirent. Ita porrò civilium armorum ſonitus, qui Uliſippone hactenus obſtrepuerat, per regni latitudinem circumlatus maximam Luſitanis incuſſerat curam, quò turbulenta res illa ſpectaret, & quò ad ultimum eruptura hæc armorum procella eſſet. His ita confectis, Alfonſum Rex ſtylo deinde ad Petrum expreſſa Senatorum, Judicúmque ſuffragia miſit, ut ea videret, & intelligeret, ſcilicet, in eo quod gerebat munere, & loco, quamvis marceret Comes Caſtelmeliorius, fas eſſe tamen integra cauſa, jure inviolato ad ſtrictius examen de veneno prolatum crimen adduci, reliqua ab ipſo Petro, quæ extra cauſæ rationem quæſita eſſent, haud parum obeſſe Regi, nihil Petro prodeſſe poſſe, nec lædi æquum

eſſe

esse profectò ipsius Regis auctoritatem, ut alterius libidini obtemperetur. Postquam ita Petrus latam Senatus, Regísque sententiam accepit, cùm nec ipsum prætereà fugeret, quod per ambitum, sive metum Comitis artibus vitiata Senatorum suffragia fuissent, perbrevi ad consultandum temporis spatio petito, impetratóque rem cum amicis, qui noctù, ac frequentes accesserant, contulit. Ibi post acriorem, & multam ad noctem disceptationẽ productam inter omnes postremò convenit, ut Petrus etiam invito, ac reluctante Rege ad Transmontanam provinciam, ubi arma in finitimis gubernabat Comes Sancti Joannis, impiger ille miles, ipsique Petro in primis obstrictus, jamdudum sermone, minísque jactatam profectionem instrueret; si ea porrò objecta formidine, Regem nihilo secius in protegendo, sustentandóque Castelmeliorio pertinax animus retineret, tunc è vestigio Petrus decretum iter inciperet. Verisimile quippè erat, hoc maximè modo passim confusis, & fluctuantibus rebus, & Comite, ac Petro in eo periculo constitutis, ut uterque perdendus, aut alter alterius lapsu servandus esset; regníque in medio penderet ex fraterna discordia litigium, vel sua spontè cessurum obstinata sententia Regem, vel urbis populum concitatum, cùm simul ardere, ac furere cæperit, in meliorem mentem illum esse tracturum; si secus res cecidisset, Petrus, ut constituerat, ad Transmontana transiret, milite & armis inde munitus Ulisipponem quamprimùm regrederetur, ubi externis internis adjectis armis, quæ intus erectæ, calescentésque partes comparavissent, uno impetu, unóque animo hinc & inde incumbentibus cunctis ea quidem Comitis, atque Regis Petríque fortuna fuisset quam felicioris, ac potentioris arbitrium inter protrita jura, solutáque legibus arma statueret.

Secundum hanc sententiam Petrus Alfonso Regi respondit. Per Status Senatus Consiliarios Marchionem Marialvæ, Sandiúmque tuo nomine, tuóque mihi mandato relatum est, in eam te venisse sententiam, ne ab aula, ac negotio diverteret Comes Castelmeliorius, quoad, ut petebam ejus in me attrectati veneni crimen via juris exploraretur; ad id te quoque consilii per eos, adjecisti, magni nominis Senatorum, jurísque prudentum suffragiis impulsum; responsum mihi prætereà, quod reddere tibi debeo, & quod justæ in hoc loco defensionis similitudinem habet, brevi curriculo temporis adstrinxisti, ut quemadmodum mihi significasti, modò æstuantem, & vagam fluctibúsque contortam reipublicæ navim tranquillitas citiùs exciperet, & quanquam deceat me, Rex, in omnibus tibi succumbere, optimè tamen quam ex animo tibi profiteor solida veneratio, cultúsque cum mea libertate potest, jurísque subsidio, quod rursus, ac meritò imploro, conjungi. Agitur enim de fortuna, existimatione, atque vita Principis regiæ sobolis, & Lusitana disciplina receptum est, minoris quoque momenti negotia majori animi intentione discutere. Recurrit prætereà, satísque robore viget in primis exposita mihi, necdum abolita difficultas, quo scilicet pacto tantam ad causam dilucidandam ingredi liceat Castelmeliorio armis undique circunfuso, eáque pompa strepitúque potentiæ nimiæ semper in se, & nunc plusquam in se est ad terrorem, & fastum amplificatæ, qua videlicet illum nimis ornatum, téque oneratum Rex voluisti. Sit loco exempli, quod nuper Senatoribus contigit, in quibus cùm magis incussus à Comite metus, quàm fides, & vis officii valuerit, iniquè

apud

„ apud illos primò proposita causa, post „ deteriùs excussa, tandē cum insolentia, & errore, & meo quoque convicio jactata est. Quid porrò de toto „ certamine & exitu causæ hac lubrica „ mihi via sperandum imposterum est, „ cùm in ejus etiam prolusione per injuriam offenderim? Non enim poposceram ego, ut Comes Castelmeliorius „ seu honore, seu opibus acquisitis, seu „ potentia, aut regiæ gratiæ fastigio meo „ respectu devolveretur, sed ut momentaneo propè recessu daret justitiæ locū „ quo causa deinde legitimè constituta, „ aut sontem supplicium, aut insontem „ ut se esse fatetur, laudis, & gloriæ majoris accessio super tantam fortunæ „ plenitudinem tenuisset. Scio etiam „ quid altercante Senatu senserit, quid „ disputaverit Martinus Melus, quid „ Joannes Roxa, quid Petrus Monterus „ dixerit; quorum venerandam canitiem hominum, & tot per annos probatam rerum experientiam empta, aut „ per vim extorta suffragia multitudine, „ & turba, non æquitate vincere potuerunt. Deformis hujusce fraudis, & corruptelæ judiciorum illud in causa profectò est, quod per astus Castelmeliorius privatam causam publicæ admiscet, Regémque suo scelere, atque periculo gratis involvit, & primo loco „ Regem, sese post Regem apponit, tanquam utilior reipublicæ foret privati, „ impuríque hominis sustentatio, quam „ fratris unici Regis, in quo spes hoc tēpore nititur, ne regia familia pereat, ne „ alienigena, sive Tyrannus orbatū capite regnum occupet. Hac corrupta, „ ac livida mēte Comes à te facilè, Rex, „ impetravit, ut nobilibus viris, qui domum meam ventitare solebant, te jubente, illo exultante in meam contumeliam, animíque dolorem esset aditus interclus, cúmque in hoc offendicula cōtumaciæ, ac nova turbamenta „ reipublicæ quæreret, utque ipse injuriæ dissimulator, aut vindex majora ex ea essem dedecora, aut pericula subiturus, inquietum ejus consilium illorum obedientia, mea moderatione, “ & obsequio disjectum est. Ille interim “ latè pedites, equitésque conscribit, ac “ dum præsenti quasi belli apparatu Regiam, & urbem confusione, metúque “ jam propè torpentem, ac stupidam tenet, modò pro se, modò pro Rege vim “ illam hominum jacit, armorúmque “ congestam esse. Ego tamen minimè “ paveo, neque fragorem ob istum, armorúmque jactationem, ac turgidas “ minas unquam memoria, aut animo “ exciderit, quid regio sanguine dignū, “ quid tantorum majorum exēplis non “ degeneri viro congruat etiam injuriis “ cooperto, & periculis circunfuso. Tua “ certè videre nec parum interest, Rex, “ cum Comiti Castelmeliorio Petróque “ pariter convenire, atque in Regia manere impossibile sit, in eo causam versari, ut à Petro Castelmeliorio, vel ab “ hoc Petro præbendæ cervices, atque “ alterutri in aula cadendū sit; & quoniam Castelmeliorii multò magis, “ quàm fratris videtur hucusque sollicita, & anxia te cura percellere, equidem “ cedam aula, cedā protinus urbe, omni solatio, & commodo cedam. Ita “ fiet, ut domestici belli incipientis incendiū, quod mea præsentia, ut æmuli dicunt, inflammat, absentia restinguat, tibíque fratris amissi vicem Castelmeliorii fortuna, salúsque repenset. “

His redditis Regi litteris, revera, & celeriter Petrus destinato se itineri comparabat, quod cùm clanculum fore, subdolè diceretur, rumore passim, & pompa de industria diffusis, omnibus manifestum volebant. Cunctis igitur evulgato, ut fidem faciebat etiam itineris apparatus, à Castelmeliorii potentia, atque artibus victum discedere Petrum, atque extra Regiam, & patriam illius insidiis, illius superbia, atque scelere percitum, fugatúmque voluntario secedere exilio, & hunc unicum esse fratrem, ne dum domo

domo vacua, sed desperata quoque sobole Regis, tunc repentè tumultuari, atque ardere Ulisippo, & passim addere faces ac turbas cœpit, multíque prænobiles viri, suo exemplo, & industria majora præbentes incendio fomenta ruere jam illam tẽpestatem disseminabant, qua ex antiquo, sed falso prodito vaticinio Ulisipponis fora semitæque debebant humano sanguine redundare, quod utique erat fiduciam addere affectis, quasi instinctu, afflatúque Divini Numinis eruptura seditio foret. Septem hominum circiter millia armis eo tempore instructa computabantur iter Petri intercipere prompta, ambitiosámque inter Petrum Comitémque Castelmeliorium de potentia, & imperio pendentem conflictu civili dirimere litem. Ea res porrò, ut populariter exardebat, ubi Regi, & Comiti patuit, illorũ tunc animis prorsus abjectis, & suam regníque simul timentibus cladem cum vis vi collata, & populi plausu, & nobilitatis præsidio, & studio rerum novarum in Petro superior æstimaretur, quæ primò se passim armorum, atque minarum circuntulerat moles, & aspera hucusque Petro reddita verba fuerant subitò in preces, omnísque amoris suavitate respersa blandimenta vertuntur.

Ad Petrum itaque Rex epistolam misit plenam illecebrarum, ac simulatæ benevolentiæ fratrem per illam amanter ad Regiam vocans, atque omnia ex animi ejus sententia se ipse facturum pollicitus, si modò turbarum incalescentium tumultum, & populi motus, fluctúsque quos ejus nota indignatio conciverat, ejusdem mutatio componeret. Petrus autem animo volvens quantum ex formidine orta lenocinia, atque illecebræ teneant, quámve stultum fuisset, alienæ fidei, incertóque fortunæ, aut æmuli arbitrio relinquere quod jam haberet in potestate, utendúmque ipsi viribus partium, dum spe & amore calerent, propositi tenax, fucísque subinde fucis illudens rescripsit Alfonso, ac similia confingens lenitatis invitamenta, quibus petitus à fratre fuerat, in fine epistolæ posuit, Castelmeliorium semper in Regia fore secum insociabilem, & alterutri eorum ibi esse manendum, aut abeundum, utrum Regi placeret, cùm res adhuc integra esset amplecteretur. Inter hæc clariora jam quæ priùs clandestina erant Ulisippone consilia cætúsque simul armorum collati undique acervi, fremitus, querimoniæ, aperta populi concitatio, prodigia quoque, Politicorum nempè commenta ad populares captandos animos, falsi sparsim rumores ad odia partium exacuenda, probrosi libelli divulgabantur, atque ita profectò erant omnia composita, ut Ducis signũ, nutúmque expectare tantummodò videretur gravida flammis, armísque jam jam partura seditio. Hæc omnia intuetur Comes Castelmeliorius, nec vi jam frustra primo tentata Petrum, nec precibus, aut illecebris repetitis, nec Regis imperio, vel hortamento molliri, flectíve posse, imò insolescere magis in dies, & spes, animósque ampliores ex suorum alacritate, ex æmulorum cognito metu colligere, ac statim idcircò, nisi alter alteri cederet fratrem cum fratre, & cum civibus cives impio certamine, fœdiori exitu concursuros, qua tempestate sibi velut belli civilis causæ sive victo, sive victori turpia omnia, & acerba cessura quidem fuissent, & cùm vires, & ratio tanto explicando consilio deessent, ad subtiliores excogitatos dolos, astúsque suffugit. Verùm eo insidiosi propositi laqueo, quo capere Petrum Castelmeliorius contendit, tunc ipse irretitus offendit. Regia enim, & urbe, ut Petrus institerat, ille postremò decedere statuit, prius tamen pactus secretò cum Rege est. Extorris in speciem illicò abiret Castelmeliorius, paulò post Rex Ulisippone digrederetur, tanquam vellet regni fines invisere. Inter hæc vanescente tumultu, & partium, quæ ægrè tam citò, vel

vel iterum cogi possent, ardore quoque remisso, simul harum Rectoribus, Ducibúsque pœna vel præmio, vel arte subductis, quædam ex facili ipso Comite absente, atque in speciem afflicto parari remedia poterant, ejusdem opportuna regressui, quæ hucusque pro eodem homine intenta, ipsius præsentis, atque in apice stantis invidia subverterat. Mense post interjecto Ulisipponem Rex reversurus itineris sibi comitem Castelmeliorium adjungeret, secúmque receptum,& confirmatum Regiæ, ac regimini restitueret, cùm & lætitia reversionis Regis in plebe suo more instabili obrutura quodammodo esset quæ tempore, & hominis lapsu jam senescere perrexissent, in Castelmeliorium invidiam, & odium. Qui verò amore rerum novarum,aut studio contentionis ad exigendum Castelmeliorium sua ipsi erant etiam pericula persecuti, vel fortè tæderet illa repetere, vel semel his satis esset, quod nimium tetenderant, impetrasse. In hunc modum dispositum erat profectionis, reversionísque Castelmeliorii, inter ipsum, & Regem consilium, & ordo. Cæterùm id se tunc ita facturum promisit Alfonsus, simulatè verò, an ex animo incertum est, cùm potuisse mutare sententiam, suadeat summa levitas Regis, & finxisse, ex eo quoque verisimile sit, quod tandem pertæsus Rex hominem esset, qui tot ipsi in aula molestias, & in regno pericula cumulasset, vel quia per illam occasionem ex manifesto scilicet Comitis metu, ac præcipiti propè fuga, & eodem etiam absente melius Rex didicisset in quo ipse discrimine versaretur, cùm ille res quoque graves, & utrique periculosas deterere priùs apud Regem, vel silentio premere consuevisset, nisi verius fortasse dixeris fidem à Rege solutam non esse, quod fato quodam,& latentibus causis gratiæ Regum immineat, ut tempore consenescat, aut pereat, & sæpè sæpiùs, quæ gloria floruerat in pestem hominis corrumpatur. Utcunque res fuerit hac inter Castelmeliorium, & Regem clam interposita fide venit etiam in mentem Castelmeliorio, ut in illo negotio, quantum rei faciem spectabat, cùm Rege Petróque velut consilii particeps Regina quoque intercederet. Causam ad rem prætexuit quod regii splendoris, summíque fastigii tenendi gratiâ, atque inconstantiæ palam vitandæ notæ fore optimum, videretur, si Rex tandem Alfonsus, quod Petro hactenus negavisset, Reginæ concederet,quò ipse Castelmeliorius à Petro,Rex à Regina victus in eo aulæ certamine videretur, re verò ipsa meditatæ fraudis ministram Reginam subjicere Castelmeliorius intelligebat, ut inde acriùs doleret Petrus, cùm rediisset, ut Comes credebat, in aulam alterius se dolo deceptum esse, alterius inscitia. Rogat ergo Reginam, ut in Regis, Petríque gratiam tale negotium aggrediatur; magni prætereà inter Regem fratrémque dissidii, quod totum urere regnum incipiebat, ab eadem Regina compositi, summam gratulationem,& gloriam fore in ipsam redundaturam. Suspecta omnia dicta, atque facta ut hominis tortuosi Castelmeliorii Comitis erant, & tum maximè, quod omni solertia, & acumine ingenii ad ruinam eluctandam incumberet. Proinde Regina in re proposita hærens, & cunctabunda, ne ab homine captioso, quem oderat, & cui maximè diffidebat, deciperetur, immiscere se causæ nisi Petri consensu, iteratísque precibus noluit. Igitur rursus per internuntium à Petro Regina quæsivit. Certa, ratáque jam, ut convenerat, Castelmeliorii ab aula profectione, scire prætereà se velle,quonam ille modo,& quo inde profecturus abiret, & qua denique ratione expulso, ejectóque salus publica fide constitueretur. Ad quæ Petrus cùm respondisset, à Regia, atque urbe Castelmeliorio quamprimùm

Xx exacto

exacto, omninò de reliquo se in Reginæ potestate futurum, hæc iterum sciscitatur, sibi clariùs intelligendum, quousque negotium ad exitum perducturæ ejus arbitrium, & fides extendi posset, ne fortè invita rem interverteret. Ita Petrus quominus negotium per ambages corrumpi, aut prolatari plus justo posset, tum demum Reginæ explicavit locum, quo pulsus Castelmeliorius adiret quo Ulisippone longiùs abesset, gratiorem profectò sibi, tutiorem Comiti fore; fidem indemnitatis, quam ille meritò reposcebat, eo se vinculo dare paratum esse, quod arctiùs in magni momenti rebus obstringere Principes soleat. Cæterùm fidei, & imperio, quibus totum se anteà Reginæ tradiderat, nihil ipsum exceptum velle. His rebus Regina satis instructa, mox cum Comite, ac Rege, statutum ut erat, negotium absolvit. Duo tamen initio pactis Castelmeliorius adjicere voluit, & per Reginam obtinuit, ut per ejus scilicet exitum voti compos Petrus jam factus, à veneni prius jacta querela desisteret, tum constitutæ concordiæ capita. Fidem simul oppignerantes Regina, Petrúsque subscriberent. Cur autem is fœdum sibi attentati in Petrum veneni crimen impositum tegi nunc oblivione maluerit, quàm legibus discuti, & hoc idem elegerit suæ ne conscientiæ, an potiùs calamitati diffisus, quâ effrænatiùs ex metu æmulorum soluta odia rapere etiam insontem illo impetu potuissent, haud satis nobis hucusque compertum est. His rebus ita compositis, jam discessurus ab aula fidem Castelmeliorius reposcebat à Rege, quâ inter ipsos constiterat, alium post alium abire, Ulisipponémque simul repetere. Verumtamen sive id hominis astus, ut diximus suprà, sive sententiæ levitas fuerit, Alfonsus, quod primò promiserat, nec mox ratum habuit, nec præstitit. Itaque Comes Castelmeliorius hinc à Regina impulsus, hinc à Petro jactus, illinc à Rege præter opinionem irrisus, cùm omnia jam ipsum, reflante fortuna, deseruissent, astu, ac labore frustrà consumptis sese tandem ab aula furibundus proripuit, & in quodam cœnobio septem circiter leucas procul ab urbe consedit. Sic eo denique viro, qui tandiù, & rerum potitus, & Regis erat, expulso, & malorum omnium in speciem velut extincta face, reverà discordiæ, ac certaminum fomes in aula deinceps exarsit potiùs quàm desiit, cùm stante Petri cupiditate, stante Regis inertia, quidam prætextus, non causa turbationum in amoto Comite defecisset.

Rex enim inquieto volvebat animo, quidquid Petrus ab ipso obtinere in quacunque contentione enisus fortiter esset, illum semper victorem, & populariter plausum, victum ipsum Alfonsum, & cum dedecore discessisse, quidni ergo inter tot circunstantium, & adulantium hominum incentiva, nimísque arridentis prosperitatis illecebras in diadema, sceptrúmque tandem insiliat, quod etiam nunc per regulares quosdam conatus, per certos quasi gradus appetere videretur? Prætereà sibi fratrem nimis infestum suspectam uxorem, populi fidem ancipitem, administros, regníque proceres à gratia Regis aversos, quippe quæ, sicut nuper in Castelmeliorii causa contigerat, in quocumque eam reperisset, acerrimè semper à Petro, ac feliciùs oppugnabatur; atque hæc porrò molesta, ac multiplex cogitatio, quæ cautionem, atque constantiam ei, qui prudentia polleret Principi peperisset, qui ea carebat, Alfonso cum dolore, metúque furorem augebat. Adversus Petrum maximè Rex, à quo plus ipsi Regi cavendum erat, & à quo usu temporis artibúsque captandum, quod hactenus frustrà per vim tentavisset, rudis artis dissimulandi quantum irarum, quantum pavoris in mente conceperat, improvidè verbis, & rebus

rebus exaggerabat. Ea propter nedum illas exarmari cohortes, quas ad coërcendam seditionem, Castelmeliorio adhortante, collegerat, noluit Alfonsus, sed illas etiam expleri jussit; nonnullas etiam propè, & è fronte Petri domus consistere jussit, inanibus hisce minis insultans, & provocans, quem vi terrere seu vincere hucusque frustrà, & cum maximo detrimento compererat. Ad hæc post ejectum, expulsúmque Castelmeliorių ad genua Regia Petrum affusum, & gratias, amorísque blandimenta miscentē torva fronte, rubentibus oculis, vultu horridus tacitúsq; recepit Rex, subinde, ut illi quoque salutare Reginam de more liceret, petenti non verbo Rex, sed capite annuit. At Petrus hæc omnia ut vi destituta spernens, nec incautus, aut segnis ex propitia fortuna factus easdem tractando artes, quæ adhuc prosperè processissent, delere omninò reliquias fractarum paulò ante partium instituit, quæ nisi funditùs haustæ per occulta relicta semina reviviscere potuissent. Comes enim Castelmeliorius, etsi corpore absens, per eos tamen, qui ejusdem factionis, atque fiduciæ lateri Regis astabant, consiliis, & monitis non desistebat in aures ejus influere, erántque eo tempore circa Regem illius instrumenta potentiæ cùm ejusdem consiliis applauderent homines, résque exequendas, ut Comes dictabat, urgerent. Super hæc homines, Comitísque clientes agitare apud Regem Petri superbiam, insectari insolentiam, & contumaciam, satis se ipso furentem inflammare quotidie magis ingestorum esca verborum, & stimulis contumeliæ: repetere sæpiùs horum omnium certaminum quibus imperium exagitabat, regni diadema sibi finem, & præmium in animo Petrum constituisse, ficto quidem erga Regem amore, vero in Petrū odio compulsi, cùm enim integro Petro, ægrè se incolumes reputarent, per hæc expressa, ac sæpè inculcata discrimina Regi, si nihil fortè pro se, pro eis intentatum reliquisset Alfonsus, & quæ premebant, & quæ impendebant sibi pericula cogitabant cum periculo Regis immergere. Rex ergo liberiùs, atque incitatiùs, quā antea solebat diras, & minas in fratrem, in partes effundens, jam humi succisa capita, jam strata corporibus fora, jam vias cadaveribus interclusas, jam profluvia cruoris, ac terræ miscere cœlum inaniter strepitabat, & cùm hæc frequentissimè diceret, ne Reginæ quidem auribus abstinebat, quanquam omnia explorantem, atque prodentem crederet illam, & in Petrum maximè pronam. Regina propterea quia viri inconstantiam, ac simul impetum noverat, cùm vereretur, ne is irâ fortasse cæcus, ac præceps in fratrem exosum denique rueret, clam monuit Petrum, ad Regiam ne accederet, fratrísque congressum ubique vitaret. Irâ semper tumentem, & in illum minitabundum infremere Alfonsum, nihil satis munitum, nihil omninò esse tutum ab homine furioso, ac novis insuper stimulis agitato. Hæc admonitio movit adolescentem ad maturandum consilium, quo adversarum partium residua planè convellere constituerat, ne Regi scilicet proximus superesset qui ejusdem regere, ac flectere posset arbitrium, aut indignationem inflare. Tres per id temporis homines erant, quos illius aulæ calamitas lateri Regis reliquos fecerat, iíque arctiori fiducia, atque studio Castelmeliorii fortunæ obstricti, & gratiores idcirco Regi, Henricus nempè Miranda, Emanuël Antunesius, Antonius Sousa è secretis Consilii Status, is, qui ob contumeliam palam verbis Reginæ illatam paucis ante diebus relegatus ab aula ibidem, sed clam cōsensu Regis agebat. Inter hos opibus, studio Regis, Castelmeliorii amicitia, & in ejus quoque afflicta fortuna florens Miranda excellebat. Hunc igitur primò corripere Petrus decrevit, ut ejus facilius

ciliùs ruina subinde reliquos pertractu-rum. Misit idcircò, qui clam ejus aures pervelleret, properè, & tanquam sua spontè decederet aula, ne satis monito, sibíque minimè consulenti deterius quidquam accideret. Sic erant in Petrum extra regium splendorem, & animum inter res prosperas hoc tempore magis explicitum ob expulsum præcipuè Castelmeliorium studia plebis accensa, ut non aulicis ille modò, sed Regi etiam, plusquam anteà unquam fuerat, terribilis immineret. His ergo intellectis Henricus, atque extrema desperatione perculsus haurire illicò sibi propriis manibus vitam primùm & frustrà tentavit, deinde consilio cum animus non suppeteret, membris captus, ac debilis restitit, postremò clanculum fugit indignatione, odióque populi exterritus, qui, si in illum fortè incidisset, vivum discerpere minabatur.

Audit hæc omnia Castelmeliorius, quia assiduè inde meabant, ac remeabant nuncii responsa, & consulta ferentes, monétque Regem Alfonsum, ne quid iracundè, aut celeriter ageret, ne quid temerè loqueretur, nisi quoscumque lege immobili fata conatus, & ingenii vim interciderent, arte, seu dolo, non consertis viribus vinci, & simulatione potiùs officii, quàm apertis inimicitiis Petrum everti quandoque posse. Reverentia, metúque Regis excusso, perturbatam rationem, & rerum ordinem esse; & suffragante quoque natura ad suum omnia redire cum tempore locum, nisi ira, & celeritas opportunam medelam tollerent. Rex autem, qui ex oraculo tanquam edita, etsi parum his uti sciebat, consilia Comitis æstimabat; in Senatu cùm paulò post occurrisset res gravissima consultanda, Petrum enixè rogavit, ut sententiam ibi laturus cum reliquis conveniret. Is tum secretæ hortationis Reginæ memor, quæ accessum ad fratrem interpellabat, simul ea specie concordiæ, atque fiduciæ ratus, non ingenuè sibi blandiri, sed fictè pascere populum in animo habere Regem, aut alios subtexere velle dolos quibus frater incautus deprehenderetur, hoc primo obstinatiùs repudiavit. Institit etiam orando, commonendóque Rex Petróque litteras dedit studiosas, suaves, egregiæ testes benevolentiæ, quæ ut statim ad se veniret, illum suaviter oppugnarent; multa se quoque facturum promisit in clariora erga fratrem amoris indicia, atque ut Reges præsertim populo, ac scenæ deserviunt, cujus potissimùm opibus innituntur, ejusdem exempli Rex circunferri per urbem litteras jussit quò planè constaret fratrem à fratre, & hoc altioris quidem fastigii, in amore provocatum non respondere, imò in longum jacere odia, & altiùs in corde concoquere iras. Has litteras accipit Petrus, ac simul evulgatas intelligens planè anxius, & animo æstuans in se ipso volvere cepit, iret necne ad fratrem iterum, atque iterum accersitus; pertinacia dedecori, ac publicæ notæ sibi; jactantiæ Regi, ac voluptati quoque futura erat; rursus facilitas sibi periculo, opportuna Regis conatibus erat. Sic varia, ac multiplici rerum expectatione suspensum, ac fluctuantem hominem impulit ea super causa explorata Reginæ sententia, ejusque consilio tandem toties vocatus ad Regiam se contulit Petrus, sed ad omnia dissimulanda paratus, & clientibus circunfusus. Venientem admisit Rex, & nisi, quo paulò ante usus cum illo erat, ingrato silentio, rictúque tamen omninò frigidè, & ob ægrè suppressam in animo iram hæsitantibus penè verbis, & quodam orationis, & vultus affectato delinimento, fucóque quæ ex adverso tam concinnè, tam aptè actione, ac sermone adûbrare didicerat Petrus, ut ineptè Rex exercebat. Cæterùm ea licèt sic ficta exilísque inter fratres reconciliatio speciem quamdam

quamdam domi concordiæ, aut longiores pro certamine inducias, & foris quietum imperium aliquando sustinuisset, nisi novis subinde quæsitis, aut se se fortè implicantibus causis jam ad certam regni jacturam fortuna compelleret Regem. Ablegato Castelmeliorio, difficilè, insolentérque eo tempore versabatur Alfonsus in curis publicis obeundis, quas ille coactus abjecerat; obstabat enim ingenium in Rege voluptatibus fractum, ac vitiorum illecebris irretitum, è quibus ægrè se ipse extricare inveterata consuetudine poterat, tum imperitiâ rerum quam eas negligenti, deditóque penitùs otio aliena sollicitudo, labórque alienus invexerat, tum viridis ejus ætas, ingeniíque hebetudo gravitati, & copiæ tantarum rerum, & quibus præter solitum regnum tunc æstuabat difficultatibus impares. Rex igitur electurus, qui loco Castelmeliorii tanta ipsum levaret curarum mole, onúsque cum illo divideret, qua tempestate opus erat, virum integrum legi, & à partium suspicione, & contagio immunem omninò compertum, is cæco magis affectu, quàm vi rationis inductus Antonium Sousam sufficere statuit, qui erat è secretis Consilii Status, ex acrioribus Castelmeliorii clientibus, & tunc impulsu Reginæ, decretóque Regis extorris, at, illa ignara, occultus in Regia. Hoc quidem consilio Rex à Regina petivit, ne ea gravaretur Antonio Sousæ exilii pœnam remitti, siquidem paucis pro verbis, & his primo impetu effusis jam satis ille penarum dederat. Tum verò & ultionis minus ardore, quàm metu ad hæc verba vehementer Regina commota, ne scilicet adversarius in potentiæ apice, constitutus graviora ab ipsa posteà ludibria pro exilii vice repeteret, id ipsum constanter negavit Regi. Deinde cum assiduis quotidie precibus, & verborum ambagibus Rex, ut assensum exprimeret, mulieris animum fatigaret, hæc ira tandem, & muliebri quodam fastidio, ac satietate perculsa. "Esse Regis in manu positum, inquit, quidquid ipsi de Antonio statuere collibuisset, non autem in sua potestate restitutū illum aspicientem doloris amaritudinem temperare." Rex temerè tunc arbitratus, eò se plus mollitūrum Reginæ iram, quò Antonii culpam attereret, Status Senatus de Antonii exilio decretum, quod Reginam hucusque latuerat, fœminæ exhibuit, cujus hæc erat sententia. "Sedulò excussis, quo studio, cultúque decebat, libellis, quos in Antonium Sousam invecta ad Status Senatum Regina transmisit, alióque ab eodem Antonio Sousa Senatui quoque porrecto quo impositum sibi crimen omni venerationis officio discutere satagebat, & si Antonio duntaxat propositum fuerat, prona, & obnoxia Reginæ patere, quæ tunc immeritò querebatur, Lusitanæ gentis obsequia, nihilominus cautum, ídque magis, ut indignationi, voluntatíque Reginæ, quàm merito causæ consuleretur, per aliquot dies exulem hominem agi, reverenter prætereà Reginæ suggeri, ut hujusmodi offensiones diligentiùs in posterum declinaret; nam levia, & futilia quæ in privatis æstimarentur, ad Regiam majestatem traducta, majúsque inde pondus, ac robur accipientia sæpenumerò turbamenta, & reipublicæ exitia fuissent." Tali decreto consultiùs, & graviùs Hispano pro more Status Senatus egerat, nempè Reginam, quod augustæ ipsius dignitati, ac regio ornamento congrueret, à privato homine læsam, aut spretam minimè passus, nec ideò vel nimia linguæ licentia, vel animi ardore lapsum illum impunè dimittens, sed tanquam Antonii exilium arbitrio, ac celsitudini potiùs, quàm Reginæ daretur injuriæ.

Atqui nobilis mulier seu Hispani

 moris

moris ignara, nec Hispanam ostentatione & arte à Gallica libertate, & candore secernens, seu ab illis impulsa, qui jam serpentem sufflare ignem ad extrema votorum non desistebant, ubi non rectè, aut solerter Senatus mentem interpretatur, imò plus fidei, privatíque hominis testimonio, quàm Reginæ auctoritati querelæque attributum, brevíque exulantis hominis speciem non ad injuriæ solutionem, sed ad ipsam decipiendam fraudulenter excogitatam fuisse, ira insolenter excanduit, & post multa ferocia, atque aspera nimis profusa verba, quæ & mulieri, & Reginæ, & coram viro regia quotidie existimatione, ac decore per varia momenta cadenti, superbia, furórque dictare potuit, citato gradu ad interius cubiculum se recepit, ubi supplicem scripsit libellum ad Regem, rursus via juris causam exagitari, reóque condignam infligi pœnam efflagitans. Libellum Rex accipit, & quanquam Consilii Status, vel in speciem tueri per id temporis interesset prolatam à se sententiam, ille tamen quia Consiliarios nunc propè omnes ad fratrem ex fortunæ inclinatione propensos noverat, rejicere noluit, ut solitus erat ad Status Senatum Reginæ libellum, at illo suppresso blanditiis, minisve per tempus, artésque sperabat, inflecti fœminam posse. Super omnes animi affectiones, quæ intemperanter ipsum agebant, iracundiæ præsertim impotens erant Alfonsus, qua modo cum ira collata, quæ in fœmina superat, cùm acriùs uterque urgeret in rem, & causam diversè pro viribus traheret, neutríque interim esset temperandis affectibus modus aliæ ex aliis offensiones, ac domesticæ simultates in dies propè singulos emanabant. Inter se oppositis ita Principibus, & palam animis alienatis, ulceratísque plena silentii, ac tristitiæ, omninò inculta, ac deformis jacebat Regia, ac propemodum destituta; nemo enim omnium necessitate nisi coactus bile ita correptum, ac stomachantem adire Regem audebat. Regina in suo cubiculo clausa mœrore propè confecta, tenáxque nimis doloris seu ira, seu verecundia, seu ultionis aviditate provecta nec lucem, nec quemquam hominum dignabatur aspicere. Inter hæc etiam Antonius Sousa, nequaquã, ut anteà, cùm pudore, ac formidine occultus, sed procaciùs, & palam versabatur in Regia, simul sollicitus, intentúsque arma passim colligere, obstrepere, imperare quæ agenda essent, armatis septus incedere, armatis cubare, quasi ad vim, & conflictum hucusque licet victrices instructa illa pompa lacesseret partes. Ad hæc animo turgidus, quod ipsum Rex, & Regina certaminis causam haberent, & quod tantum ipse curarum incuteret Regiæ, ac populo Lusitano jactantia plenus, & minis incendia, vastitatem, rapinas omnia omnibus publica exitia denunciabat. Hæc ex composito excepta verba, & in majus subinde aucta, & mendaciis quoque corrupta æmuli in plebem disseminabant, ac simul addebant, Antonium Sousam, si Ulisippone fortasè depelleretur, cum regio equitatu simul erumpere, atque extra urbem exercitu comparato eodem redire constituisse omnia in rebellium supplicium, atque ruinam flammâ, ferróque misturum. Alia, & similia prætereà, quibus rem verisimilem facerent, confingebant; erátque retrusum dolo consilium, sic alienatum à Rege populum faciliùs Petro ad omnia, quæ vellet, addicere, jam istum adolescentem ut libertatis propugnatorem, & eversorem Tyrannidis intuentium. In hunc modum per astus animis plebis imbutis, excitatísque, dum mæstæ, afflictæque Reginæ succurrere Petrus pro gratia reddenda cupit, graviorique perinde Regem offundere metu, & alium ab ipso quæsito addere gradum imperio, expellere tandem, alia nisi via licuisset, per vim, atque arma Antonium Sousam decrevit. Magna erga nobilium, &

popula

popularium conflata manu domo ſua Petrus diſcedit; eo tumultu, atque ſtrepitu ex induſtria clara luce, vocibúſque jactato ad Regiam euntem plebs obvia partim rumore, ac re nova partim illecebris excitata circunfluit, adeò, ut ſimul, ac Petrus Palatium ingreſſus eſt, tanta in area illa ſubjecta frequentia hominũ inundaverit, quantam tota propè urbs capiebat. Subiit in Regiam Petrus, ibíque paulíſper ſubſtitit, donec omnes eò convenirent ab ipſo pridie accerſiti Status Senatus Conſiliarii, quorum auctoritate, canitie, conſenſúſque ſpecie ſtudebat notam ſubterfugere invidiæ, ac planè intelligere populum, utilitatem privatam nullam, ſed reipublicæ rationem, meliorúmque conſenſum, cùm remedio ſerviret, tot fluctuum adverſa, motúſque rerum concitaviſſe. Mitiùs præterea, cautiúſque ad rem fore ducebat, priuſquam ipſe Petrus violentas in Antonium manus injiceret, tentare, ſi fortè poſſet, cùm Rege, ut idem populi metu, & conſpirantium terrore compulſus à ſe, quàm ab aliis, & cum minori dedecore aula illum exactum mallet. Ita igitur omnia cùm ex ſentẽtia parata eſſent unà cum Senatoribus Petrus Regis cubiculum introivit. Jacebat in lectulo Rex adhuc languens, ac propè torpidus ſomno, quem ab his cum moleſtia excitatus paulò ante diſcuſſerat, intuitúſque repentè fratrem, & Senatores, & Proceres ſevero, triſtíque vultu cum murmure, & turba hora importuna accedentes ſuſpicatus rem atrocem occurriſſe, verſo & ipſe colore, vultúque dejectus, & anxius vehementer turbatus eſt.
,, Tunc Petrus: Regnum, inquit, & do-
,, mus noſtra in extremo nunc ſita diſ-
,, crimine pendent; populus enim pro
,, Regina tumultuans, & numero mul-
,, tus, & armis circa Regiam conſtipa-
,, tus ardénſque rapi, dedíve ſibi ad ſup-
,, plicium Antonium Souſam expoſtu-
,, lat, ne inulta Regina ſuæ dignitatis
,, meritíque ſplendorem, aut præ affe-
cti animi anguſtia vitam amittat, quin "
etiam ne manibus quidem ſeſe tem- "
peraturum exclamat, ſi jure adeò ini- "
quo, & acerbo turbulenti, ſordidíque "
hominis gratia apud Regem Reginæ "
cauſam, ac dignitatem extinguat. Igi- "
tur, & te, & me, & majeſtatem imperii, "
& jura cõmunia, ac ſtẽmata Domûs "
cõculcãda, ac perdẽda nunc opus erit "
irato populo tradere, aut fœdũ homi- "
nẽ gratia tua indignũ Reginæ gravẽ, "
omni populo inviſum, & conclamatũ. "
Vide, obſecro Rex, an id quod jam "
nequeat minis, ac precibus plebs à "
te ſubinde, cùm velit per vim expri- "
mere valeat, tum ſi ea concitata, & ar- "
mata, & impotens ſui ſemel omninò "
frænos excuſſerit, quando finem exci- "
dii factura ſit. Plura dicere Petrum "
volentem iratus Rex interrupit, cùm enim nova hæc aliis, & acribus admodum multis cumulata ſupra virum moleſtia ardentiores furori faces adjiceret, ſic ira exarſit, ut horribiles voces limphato ſimilis dederit, gladium, gladium ſæpè repoſcens. Petrus in multis jam caſibus aſſuetus cunctatione, ac ſpecie quadam modeſtiæ Regis eludere impetus, medium, quem ipſe gerebat gladium evaginavit, illum Regi ſe porrecturum, pectúſque daturum affirmans, ſi revera ferire vellet. Regina interim concurſu populi, Regiæ fragore, ac tumultu, horriſonis viri perterrita vocibus, ac propè attonita mente ad ſedem ejus cucurrit, Regémque invenit in lectulo ſe verſantem, Procerum turbâ vallatum, aſſiduo clamore, gemitúque furentem, & niſi ira, quæ ebulliebat, cæteris ſenſibus alienatum, ac propè ſtupidum. Quærenti Reginæ, ac ſæpenumerò inſtanti, quid rei eſſet, & quæ tam ſubita clades in ipſum inundaviſſet, Rex tandem reſpondit, Antonium Souſam in ejus deſpectum, & contumeliam occiſum fuiſſe, velle autem modò Regem ipſum tumultu terreri fraudibúſque deludi, quò certa nefariis impunitas foret.

Tunc falli profectò Regem, ut omnium conscia Regina subjecit, quia vivus erat Antonius. At surdæ erant Regis ad omnia hortamenta, atque solatia aures, tunc altiùs in animo infirmo, & angusto furore obstrepente. Tandem Dux Cadavalius extractum à quodam latibulo Antonium, & sua quoque auctoritate defensum, ne in transitu à populo necaretur ad Regem incolumem duxit. Quo viso, Rex tot ira, & errore excitatos lenivit potiùs, quàm animi fluctus oppressit. Regina, Petrúsque recedunt, cæteríque sensim è Regis cubiculo dilabuntur. Incerto subinde auctore fortuita, seu ficta ex professo vox emanavit, viso Antonio, dixisse Regem, rectè omnia composita esse, quâ porrò gratanter acceptâ, & ad Reginæ Petríque aures allapsâ voce, tunc iidem existimantes sua spontè, vel Regis imperio, ne pati miserrima cogeretur, aulam Antonium deseruisse, ad Regiæ fenestram accedunt, ut infra odio, atque ira populum æstuantem, successúque pendentem læta, ac serena prospecta facie comprimerent. Verùm extemplò rumor evanuit, nec alia profectò patuit ab ore Regis elicita vox, nisi tantummodò parcere ipsum, qui Antonii expulsionem urgentes adeò sibi molesti, importuníque fuissent. Aderat cùm hæc diceret, Rex Sabugalius Comes, qui loco obsequii, lucríque ducens, quod superbè, insolentérque hactenus erat in Regem actum cum tumultu, atque strepitu postulassent à Rege, quod modestiâ obtinere diffiderent, liberiùs illi respondit, nihil eo tempore perpetratum ab ipsis, quod crimini affinem veniam, & non mercedem, aut laudem Regis, & omnium promeruissent. Institit Rex se veniam esse daturum, cúmque ferociùs eam recusare Comes repeteret, pudore, metúque perstrictus continuit se Rex, & pallore suffusus adjecit, veniam, & laudem pro cujúsque meritò se collaturum. Adeò in transversum, ac mi-

ferè præceps semel impunè læsa cùm labi cæpisset regia auctoritas ferebatur. Cæterùm ira, & inscitia consultricibus pessimis eos inter æstus, animíq; caliginem agitantibus Regem, quóve ipse periculo per id tempus volutaretur ignorans, aut spernens, satis Petro, satis populo factum putans, quod tumultuosè irruentibus, & verbis, factísque insultantibus pepercisset, gratiam indultæ pro inflicta ignominia veniæ velle in Antonii utilitatem transferre, ac nihil ampliùs ideò curare de hominis missione apparebat. Ille inter hæc sermone arrogantior, & vultu, quod tanti scilicet ipsum, quanti regnum facere Regem cognoverat; pro cujus causa jam illud in extremum propè discrimen adduxerat, obstinatiùs, procaciúsque in Regia perseverabat. Hæc Petrus animadvertit, consilióque amicorum adhibito, quærere cæpit; quid factu opus esset cùm post tot omnium impetus, conatúsque nihil de sua pertinacia Rex, nihil de sua petulantia remittere vellet Antonius. Fuêre inter eos, qui ibi Petro consulerent, ut eodem momento deposito Rege, diadema, & imperium ipse repentè occuparet, nimirum summam in ipso potentiam, fratris Regis effractam, occasionem in promptu esse, ea si semel elaberetur; denuo quæsitam non inveniri, aut in pejus mutari posse, utendúmque propterea secundo illo impetu populi dum res caleret, dum causa valida staret, dum populus studiis, & illa animorum unione flagraret; nisi populo insaniente, in pace regna mutari difficilè posse. Expalluit hoc audito sermone Petrus, mox verecundo rubore tinctus, ac specie indignantis eò se venisse respondit, res imperii compositum, non abreptum. Rei tamen exitus paulò post docuit ea oratione offensum, & graviter Petrum fuisse, quod temerè ausus aliquis esset ejus animi latebras attrectare, & cordis arcana introspicere non tali tempori, non tali consessui, fideíque

fideíque horum hominum committenda; fluxa prætereà, atque lubrica fore Petrus novi imperii fundamenta censebat, turbulentè, ac fortuitò, ut res eo tempore miscebatur, super aura versatili jacta populi. Ad hæc cursu ipso rerum, & hominum habitu tam prosperè cuncta fluere, ut non inconstantia, ac levitate populi intrusus, sed consultò vocatus, exoratúsque paulò post esset Lusitanis imperaturus. Decretum igitur est. Antonio Sousæ, Emanuëlique Antunesio, quem ut Antonio in primis amicum, Regíque pergratum idem apud omnes invidiæ premebat æstus, capitalibus minis imponi, ut Palatio statim,& urbe discederent, si præcepto obstitissent, arma confestim, & vim expediri. Hoc, ut convenerat,utrique denunciatur,qui postquam vident neque à Rege, neque ab amicis qui spontè,aut violenter alius post alium evaserant, neque aliundè contra vim, pestémque impendentem aliquid esse sibi præsidii, aut spem ullam effugii pari fortuna dejecti, atque animo fracti respondent tantummodò orantes, ut latebras saltem noctis ipsorum fugæ Petrus permitteret, ne secus furentis in populi manus inciderent. Quod justè postulant, impetrant; inde Emanuël, Antoniúsque Rege inconsulto,nocte ipsa intempesta diffugiunt.

Ubi illuxit, Regíque statim innotuit, quod inscio,ac nolente se homines Palatio furtim elapsi essent, valde admiratus, ac simul animo percitus, ingratos scilicet homines inimicorum formidine magis affectos fuisse, quàm regia gratia, recentíque pro illis contentione cum tanta rerum turbatione suscepta, tanquam esset in aula novum metu percelli magis, quàm gratia, orientémque potentiam colere, occidentem negligere, inquiri illos diligentissimè jussit. Atqui jussa Regis eo tempore infirma, & planè afflicta auctoritas erat, illísque fuga saluti fuit. Itaque Rex jam omnibus ejus amicis majoris spe partim lucri, vi partim abstractis, aliis spontè metúque subductis ingentem circa se solitudinem, ut turbas adulatrices aliàs propitia fortuna trahit, in adversa fortuna mœstus aspiciebat, nec, & paucorum, qui in illa amicorum fuga restiterant, odiosa gravísque minus, quàm solitudo ipsa societas hominum Regi fiebat, quippè qui omnia dicta factáque ejus inspiciebant, ac deteriùs interpretata vulgabant. Suspecta ei etiam erant Status Senatus consulta, ut palam, ac pervicaciùs jam cum Petró consentientis, nec ipsi alioquin auctoritas, mens, sive ratio Regi constabat, quibus alieni consilii loco ad obeundas curas publicas uteretur, quinimò assiduis, novísque eo tempore offensionibus, ac multiplici cura maximè perturbatus, & in tanto squalore, ac tristitia Rex constitutus nec regnare sciebat, nec vivere. Ingravescebat quotidie hoc privatum, & publicum malum, & palam etiam fiebat quod æmuli Regis, ut ipsum imperio minorem arguerent, ideóque faciliùs meditata transigerent, graviora tunc illi extricanda regni negotia subjiciebant, quæ ut calumniæ,si rectè, errori, si malè deliberasset obnoxia, peræquè timidus Rex præteribat. Itaque cùm ita subditi Regis, & Rex illis, sibíque ipsi magis diffideret Rex, contemnebantur propterea leges, squalebant ipsa judicia, Ærarii,Statúsque amplissimus ordo in negotiis, & causis expediendis hærebat,ac propè torpebat formidine simul, & otio; sine clavo, sine rectore, vaga, atque incerta eos inter motus, æstúsque civiles fluitabat quasi respublica, adeóque ex illa rerum propè omnium confusione, ac tumultu futura breviter timebatur extrema pernicies, & clades imperii, ut regni, ac regiminis abdicatio, quæ tot per insidias adversus Regem primùm intenta fuerat, jam pro statu miserrimo rerum,quo jacebat respublica, etiam ab integris

poscere

poſceretur. In tanta imperii jactatione, juſtóque incuſſo bonis etiam hominibus metu, omnes ferè cenſebant à ſummo magiſtratu, auguſtíſque regni Comitiis extremum, & fortius eouſque labanti, inclinatóque regno ſubſidium petendum eſſe. Verùm hæc ut jure coirent regia opus erat auctoritate, quæ ea legitimè cogeret, nec flectere Alfonſum ad ea convocanda, niſi difficile videbatur, in illo enim cum populi gratia, auctoritas, vires, opes alia poſt diffluerent, nec ita proſtrato, atque afflicto reliquum miſero Regi, niſi regni jactura foret, per eam mentionem Comitiorum in eripiendi ſibi denique regni ſuſpicionem facillimè cecidiſſet, quia tamen ab ejuſdem hominis pertinacia cum animi levitate, & judicii quoque inopia conjuncta quædam arte, defatigatione permulta, nonnulla per vim æmuli tandem extorſerant, ad Comitia jure cogenda placuit utcunque arietare animum Regis incipere, ut quantum viribus poſſent reipublicæ non deeſſent, quàm Regis excidio tunc reparare neceſſe erat. Cameræ Uliſipponenſis conventus de convocandis regni Comitiis primum ad Regem libellum ſupplicem dedit fuſiùs in illo imperii calamitates, ſubditorum querelas, ærarii indigentiam exponens, & citò audiendos eſſe clientes, ut tot prementibus undique malis celeriùs, quod ita petebant, remedium adhiberetur. Intellexit ſtatim Alfonſus illorum hominum mentem, ſeſéque per illos propriæ ruinæ artificem quæri, idcircò tergiverſatione, atque mora, & fallacibus verbis poſtulatum eludere contendebat. Quæ cùm homines percepiſſent, rémque in ſe admodum implicatam, ac dubiam animo cernerent cohortati ſubinde per litteras ſunt civitates primarias regni, ut eadem à Rege Comitia publico nomine peterent.

Paucis elapſis diebus Status Senatus, cui tunc Rex, Regina, & Petrus interfuêre, conſultus à Rege, ut illius duntaxat animum pertentaret, quid ipſe cenſeret de regni Comitiis, pleno conſenſu, ac nulla prorſus refragante ſententia reſpondit, eſſe protinus convocanda, ut imperio labanti quàm citò ſuccurreretur. Cæterùm in tam frequenti Senatu rara illa, & omninò ſuſpecta ſuffragiorum concordia cum turbida eſſe ea videretur Regina, Petróque Ducibus conſpiratio, res planè magis incitamento fuit, quo duriùs exinde Rex Comitiis cogendis adverſaretur. Deluſus idcirco Senatus die illa receſſit. Rurſus poſtridie Status Senatui coacto, ad quem Rex non acceſſit, Sandius Marchio præcipua inter collegas auctoritate ſcriptum exhibuit, in quo copiosè, ac vehementer exaggerabat amorem cultúmque Reginæ, fratri obſervantiam, & ſtudium à Rege debitum; ſi aliquando præterea dedignatus non eſſet Alfonſus vulgares, extraneos, ac negotiis tam gravibus impares in regiminis partem, arctiorémque fiduciam reclamante quoque populo adſcitos, cur ita nunc ipſe abhorreret à ſanguine, lege, natura ſibi conjunctis, altiori quoque intellectu, & pari propè faſtigio in eadem fortuna verſantibus, iis nempè, ad quos propius damna, ſive incrementa reipublicæ pertinebant? Poſtremò aſſerebat ejuſdem Regis, laxitate, ac deſidia fluere labíque paulatim imperium, nec in tot circunfuſis, & aliis quotidie emergentibus malis ſubvenire aliquo modo reipublicæ niſi regni Comitia poſſe, atque idem libellus à Senatoribus cunctis ſubſcriptus, & obſignatus ſtatim ad Regem tranſmiſſus eſt. Rex eo perlecto, & Marchionis libertatem reprehendit, & graviùs dolore arſit, quòd ſubdole, ac falſo modo quamdam imperii diviſionem, & formam per ambages inſolitam introducerent, qui & totum eidem per Comitia ſurripere

conaban

conabantur. Aſſiduis propterea precibus ſæpè in Regia, ſæpè in Senatu pleno jactatis, aliàs minis, aliàs illecebris laceſſitum, atque omninò laſſatum, & tamen hucuſque improbando Comitia conſtantem, & regidum fregit poſtremò neceſſitas Regem. Quippe univerſi Uliſopponis magiſtratus, & Regni Ordines palam, & acerrimè conſtrepebant Comitia publica conclamantes. Reiterata Status Senatus decreta non ſuo more conſiliaria, ſupplicia, & ut alloqui Regem decebat, ſenſibus verecunda, ſed imperioſa, minacia, & vaticiniis propè funeſta ad Regem deferebantur. Prætereà ſeu cubaret, ſeu deambularet, prandio, vel cœnæ, vel quieti aliquando vacaret Rex, in Regia, extra Regiam, & quocúmque illum negotii, vel otii, vel voluptatis cauſa trahebat, ubique & frequenter ſubmiſſi non deerant qui perpetuò imperandis ſuper Comitiis aures ejus obtunderent. Ex urbibus etiam, & oppidis regni ſubornatos per viros ad res novas erectis, & concitatis litterarum quotidie faſces ad Regem perferebantur Comitiorum congreſſum urgentium. Victrices Petri partes ita latè jam omnia obtinuerant, eóque devoluta res erat, ut non ſecus admittens, quàm omittens Comitia Rex imperii ipſe amittendi utroque modo diſcrimen adiret; námque regni Comitia non æquitatem, & modum, ſed figmenta fucóſque ambitioni concinnatura callidè quærebantur, cui ex parte illi ſemel fruſtratæ, cùm tantum factio oppoſita prævaleret aliunde irrepere in Regem, aut larvâ detractâ fortaſſis irrumpere licuiſſet. Itaque Rex aliàs falli, aliàs regi, aliàs cogi ejuſdem levitate, ac ſocordia jam à principio aſſuetus, cùm hoc tempore & acriùs malo ancipiti premeretur ſollicitæ, ac dubiæ mille mentis fluctibus obrutus, cùm inde exitum non inveniſſet, poſtremò ſuccubuit, convocandíſque regni Comitiis trium menſium terminum poſuit: quod etiam illorum cupidine longius cum hoc temporis intervallum novis jam rebus inhiantibus videretur, ex eo ad integrum menſem contractum eſt. Poſt quæ ſolus, ac tacitus Rex, quid expugnatus, quid invitus, quid æmulis placiturus egiſſet, ægro ſecum reputans animo, & quod omnia ipſum cum ſecunda fortuna deſeruiſſent, & omnia circa ſe hoſtilia, atque acerbiſſimè infeſta cerneret, non modò ſibi de imperio perdendo metuens, ſed etiam de libertate, atque vita, quæ in æmulorum ſententia, & arbitrio per Comitia futura ſubinde fuiſſent, occultam idcirco fugam meditabatur. Hoc ergo animo regii ſtabuli equos aliquibus clam diſtribuerat, navigia, quæ in portu erant ſecretò parari juſſerat, alia quoque opportuna fugæ Rex adornabat, erátque trepido, ac mœſto Regi conſilium ad Tranſtuganam, ſi fieri poſſet, provinciam trajicere, ibique implorare ſubſidium, & fidem immunium ab ea partium contagione clientium. Non fefellit profectò Petrum fuga, quæ furtim apparabatur; nam præter copias, & vires ſedulitate quoque & induſtria vincebat Regem, circummiſſiſque in loca aptiora cuſtodiis facilè ipſam prævertit.

Inter hæc Luſitaniæ Procuratores ad indicta Comitia Uliſipponem conveniebant. Regina verò cui ſatis compertum erat, illorum auctoritate, ac ſententia per jampridem concocta conſilia Regem imperio depoſitum iri, cùm fœmina pati minimè poſſet abjicere à ſe Reginæ ſplendorem, & faſtum, aut cum inanis ludibrio tituli ruinæ Principis ſupereſſe, quando ne uxoriæ quidem voluptatis illecebras, aut prolem ſperare ex illo infelici connubio poterat, excutere jugum his cauſis impulſa conſtituit. Solita igitur ſæpè ſæpiùs voluptatis, & otii causâ ad Franciſcanum quoddam Monialium cœnobium Regina

gina divertere, eò rursus certa die cùm venisset, paucis puellis dimissis in eodem cœnobio constitit, non Reginam, non nuptam, sed se Virginem esse dictitans, atque ad ea saxa ab inflexa parumper fortuna, ne in tanta tempestate periret omninò, jactatam. Post hæc hujusmodi codicillos sua manu conscriptos ad Regem deferri curavit. *Patriam, cognatos, domum ego deserui, & opes meas alienavi, ut pro societatis jure, & officio mereri de te Rex optimè possem, sed quoniam, ne hoc mihi, ut optabam, liceret, fortuna disposuit, conscientiæ meæ stimulis modò, æstuque affluentium ab omni parte malorum, & metu, ne pejora fortè subirem, exagitata ad Galliam redire constitui. Rogo à te igitur, ut veniam petenti concedas, ac dotem mihi restituas, cùm id uni tibi pro certo liqueat, quod nostris inanibus nuptiis, nihil equidem ipsa tibi pro thalami jure debeam. Superest nunc, ut ita te mecum habeas, sicut magnanimum Regem decet pro Principe externa, fida olim socia, tuo imperio satis addicta, nunc à fortuna projecta, & rebus omnibus destituta.* Hos codicillos postquam solvit, legítque Rex re improvisa valde concussus paulisper attonitus, ac stupido similis colore etiam exanguis, ac tacitus hæsit; irâ deinde statim refluente cum sanguine effusa, primóque illo impetu actus properare ad cœnobium cæpit, reluctantem quoque Reginam per vim inde, per arma, si aliâ viâ non liceret, quomodocunque abstracturus. Præviderat Petrus jam consilii Reginæ præscius, quantam irarum volvere molem ignominiæ, ac doloris simul infixus aculeus in animo regio, eóque ad irã præcipiti valuisset ea res improvisa, quæ, & sensus, & rationes Regis tempore iniquo labefactabat, néve furentis Regis insania fortè violari fœmina posset, consilia, virésque prævenerat. Ubi ergo rescivit Petrus ardere, ac furere Alfonsum, iráque provectum, & concitatum ruere ad cœnobium, ut Reginam abriperet, ipse tum viris nobilibus comitatus, multísque rei famâ, casúve per iter adjectis ad cœnobium se contulit. Ibi Regem clausas jam fores cum strepitu, ac turba dejicere molientem minis cum precibus mistis, & incussa quoque formidine avertit, & quanquam frementem, & magnos irarum agentem æstus, rursus tamen delusum, & inanem ad Regiam redire compulit. Cæterùm tam multa inter vulnera, & validos ictus, quos nimis in Regem Alfonsum irata fortuna contorsit; nullus quidem hoc fortior, qui manu Reginæ cecidit, eumdem afflixit, genitalem quippè defectum ejus adhuc vulgi rumoribus agitatum, nec satis omninò compertum palam omnibus ratum, ac certum Reginæ dissociatio, & causa fugæ, ejúsque ex composito circumlata passim epistola fecerat; ingenii siquidem imminuti, & morum insuper vitio nec Rex esse scire videbatur Alfonsus, nec Regem etiam imperio per sobolem dare vitio naturæ posse. Regina posteà quam sedem suam in illo cœnobio, donec aliud de se decerneret, absque ulla alia molestia fixit, Petri colloquium petiit, & secretò cum illo habuit, in quo palam tractasse fertur de reditu ejus in Galliam; suspicio tamen, & vulgatus ubique rumor, nec vana de causa prolatus increbuit, clam inter eos facta verba de ineundo simul conjugio, quando illud cum Rege contractum lege esse irritum, patuisset. Statim enim Regina post Petri colloquium litem de matrimonii rescissione apud Ecclesiæ Judices, nec Rege ipso dissentiente, inchoavit. Mox regni Proceres convocavit, eósque simul admonuit quibus impulsa causis secessionem à Rege statuerit, ac verecundè poposcit sicut humanitatis in viro nobili officium, & miserationis in homine quoque viscera requirebant, ut juvarent mulierem periclitantem, subvenirent egenti, & in solo alieno fœminæ Principi

cipi constitutæ, atque inter fortunæ fluctus patriæ portum respicienti. Nuntium postremò misit in Galliam, quæ, quaque ipsa ratione gessisset, ut Gallo Regi, & consanguineis Principibus declararet.

Rex Alfonsus intereà hoc extremo Reginæ casu animo, & copiis maximè afflictus, cùm alia super aliam continuè ipsum calamitas premeret, curis mordacibus undíque ictum, ac lacerum animum in diversa spargebat. Irâ ipse ardebat, ultionísque cupidine in Reginam, & fratrem ut sibi perspectos auctores malorum omnium, sed ardorem, impetúmque vindictæ pavor ex unione, partiúmque potentia, qua Regina, Petrúsque subnixi tunc impunè agitabant, incussus frangebat. Ita porrò hinc rabie incitatus, hinc formidine pressus Alfonsus, qua se ratione absque nova injuria extricare, quóve tandem evadere ex tot difficultatibus posset omninò æstuabat. Urgebat etiam ipsum ambitio ingens tenendi regni, at aderat jam satis quoque cognita sibi sustinendarum imbecillitas rerum, & quædam animi desperatio, quod sibi etiam ipse inæqualis, & impar tanto ponderi videretur; & esset, neque eo per alium imminui, aut quoquo pacto levari per æmulos cogeretur, quasi lege optionis ab inimicis constrictus esset, ut solus ipse imperaret, aut imperium dimitteret: ergo cedendum imperio, se séque æmulorum submittendum arbitrio, serviendū esse denique Regi, & diadema, regale solium, sceptrúmque quæ venerationis paulò ante cultúsque maximi fuerant, ludibrii instumenta fore, & propediem servilia alimenta à suis se inimicis, & jure subditis oraturum, quando vita, quæ in dubio etiam erat, superstes afflicto foret. Hic ita pugnantium, & inter se diffidentium variorum affectuum tumultus, unde in animi cruciatum intimæ furiæ, facésque desæviebant, tantam regio animo, immanitatem, tantum quasi stuporem corpori invexerat, ut cum nec vultu, nec dictis, nec actione planè constaret, imperio prorsus inhabilem esse Regem magis quotidie, magísque hominibus innotesceret. Ea propter frequenti Status Senatu, primariísque collectis magistratibus urbis, auferre jam omnibus certis imperium Alfonso Regi, qua ratione mitius hoc fieri, aut minus, asperè posset eo tempore tantum agitabatur. Petrus enim tanquam à regni curis, & gubernaculo aversus, seu altiora ipse tacitè volvens, scilicet, bene, ut nonnulli, vel secus conjecerant, ut ereptum Alfonso diadematis ornamentum cum clavi cura conjungeret, fortè, aut consilio jecerat, durè sibi, & iniquè provisum iri, si regiminis ipse curis, & laboribus jactaretur, dum ejus frater Alfonsus in umbra, atque otio regiis honoribus clarísque titulis eniteret. Res porrò cum sollicitiùs, ut rei gravitas postulabat à consiliariis excuteretur; fuêre, qui dicerent, utrique fratri pariter esse regni regimen subeundum, ita ut, penes Regem ostentatio quædam, ac regiminis pompa foret, rationem, onus, & vim imperandi Petrus assumeret, exemplo recenti ex Castelmeliorio Comite ducto, quem solo nisi nomine, atque inutili specie, de reliquo Regem, egisse viderant. Hæc tamen ut asperior opinione, tractatúque difficilis multis, & jure sententia displicuit. Non enim inter Castelmeliorium, & Regem, qui unanimes, penitúsque concordes imperitaverant, ob discrimen conditionis, ac regiminis ordinem ea interesse poterat æmulatio, quæ perpetua inter fratres, nunc verò ex eventis recentibus trucior, si in dominium fortè coïret, penè imperium discerpere valuisset, alius quippè dominus fuerat, alieni alius dominii vicarius, & ad nutum Principis amovendus; at dominationis ex æquo

participem neminem unquam fuisse, nec Lusitaniæ regnum orbis quanquam terrarum latitudinem implevisset, duorum imperia passurum unquam fuisse. Illa igitur in Senatu sententia recepta est, quâ ablatâ prorsus Alfonso gubernacula regni statim ad Petrum transmitterentur; si huic decreto obluctaretur Alfonsus, nec preces, nec minæ, nec utilia argumenta valerent subigere restitantem, tum ille ne dum imperio, sed libertate caderet. Hoc ipsum deinde curarent, ut regni Comitia de more sancitum vellent, ad quæ discutere quoque spectabat, an una cum regni gubernatione per id temporis expediret abjicere etiam Alfonsum insignia, noménque regium, quæ fratris spolia Petrus indueret, & an etiam conduceret, spontè cedentem imperio cum libertate Regem relinquere. Hæc magno consensu cum in Senatu decreta essent, primâ luce Senatores ad Regem pergunt triste hoc Senatus consultum Regi denunciatum, aberat eo tempore Petrus, ne ejus aspectu deformior rara illa scena pateret, néve Rex eo viso irritatior, iracundiæ, ac vindictæ plusquam temporibus indulgeret, progressúsque Marchio Cascasius, cujus vigorem animi non exacta jam ætas, non fracta valetudo minuerat, quid Rex ageret, sciscitatur, regiis tunc referentibus famulis, serò illa nocte cubitum secessisse, jámque sopitum jacere Regem, indignatus, vultúque ferox subdidit Marchio; ut dormientem protinus excitarent, quod verecundia ruentis licèt eo tempore majestatis cum efficere famuli aversarentur, comminari, strepere ille, cædere ostium tam fortiter institit, donec Rex, sopore discusso, introduci Senatum jussit. Tunc alta voce Cascasius, *Incuria tu*, inquit, *delitiis somnóque torpes, dum regni ruina te, nos, & per te simul oppressura minatur. Proinde cum neque imperii, neque sobolis capax sis, onus quod tuas, ut videtur, exuperat vires in Petrum fratrem libenter exonera, ne Rege regnum orbetur, ne hærede familia regia, néve quod ultrò nolueris, confestim invitus subire cogaris.* Idem cæteri Senatores, sed mitioribus verbis explicuere, Concilii præsertim acta notantes. Ad ea Rex ore confusus, pectore anxius, multáque signa perturbationis ostendens, legitimum se Regem esse, respondit, atque in illam injuriam suarúmque rerum calamitatem livore, & invidia, & calumniis æmulorum conjectum, porrò extremum usque ad anhelitum, quocumque interjecto periculo, aut metu, sponte se regnum non dimissurum, si cogere vellent de rapto adversus illos imperio, déque impiè interverso diademate sibi ad illud Tribunal provocaturum, quod supra Reges, & homines esset. Ita frustratus eo primo consilio Senatus ad vim deinde inferendam conversus est. Cujus agendæ rei modus, & ratio ad solidam ferè noctem in ædibus Petri variis sententiis extracta est, formidine scilicet populi, qui ut prius per errorem, partiúmque artificia sublatus conspiraverat contra Regem, ipsi nempè, ipsi stultè prodesse ratus, dum ab ejusdem latere Regis, favore, plausúque tumultuans pravos ministros abriperet, nunc persona cum ipsa Regis appeteretur, meritò timebatur, ne colore deterso utpotè in Regem natura proclivior planè rem conturbaret. Igitur post multam suffragiorum contentionem, & varietatem aliorum audacia, aliorum cautione, metúque rem distrahentium ea tandem sententia stetit, ut etiam invitus exutus imperio custodiæ Rex traderetur, útque res ardua, imprimísque odiosa popularis in speciem, aut lenior saltem meliorum ostentatione consensus, atque aura superaddita populi fieret, ad eam exequendam pergeret ipse Petrus universis Ulisipponis, regníque magistratibus communitus, simul

nobilibus

nobilibus viris, præsertim qui virtute, & canitie, & probitate morum vulgò spectabiles essent, ea prætereà populi pars vocaretur, quæ facilius, flexibilis videbatur partiúmque studiis obnoxia, nec foras tam citò manaret custodia imposita Regi, sed vario, atque incerto sparso passim rumore tandiù apud plebem eluderetur, donec mirationis, ancipitísque tristitiæ causas ratio, vel tempus quod omnia vincit, attereret. Industria seu dolo tandem, aut gravioribus minis subscriptus codicillus à Rege subduceretur, quo satis pateret, non vi ablatum, sed Petro sua sponte concessum Regem imperium deposuisse.

His rebus ita consultis, & pro sententia paratis, cùm primùm illuxit, Petrus ingenti hominum multitudine constipatus ad Regiam se contulit. Ibi Regem adhuc cubantem custodia militum sepsit, inde januas unde aditus erat ad sedem Regis diligenter occlusit, missus postremò, qui amissæ libertatis sententiam à regni ordinibus latam indiceret Regi, & tunc ille ipse modò minitans, modò exhortans, preces interdum illecebris miscens; inferendæque si plus obstitisset, extremæ protinus vis terrores ante oculos fundens à consternato jam Rege, & fœda, atque turpia, ac miserrima quæque timenti rescriptum hujusmodi extorsit, quod statim vulgatum est. *Lusitaniæ urgentibus malis, Status Senatûs consulto, ultro Regem Alfonsum constituisse à se rejectam in Petrum fratrem imperii administrationem transferre ejusque legitimos successores, sibi verò suisque alimentis ex regni copiis sepositia præscripsisse in singulos annos solvenda nummûm trecenta millia, simulque jura, & proventus Bregantiæ domus, accitumque dominium complecterentur.* Ità in custodiam Rege conjecto, regni subinde Comitia ejusdem Regis auctoritate coacta Ulisippone sunt instituta. Vehementi, acríque contentione hîc agitata res est de libertate, de regni regimine Regi erepto; & utrum fas esset in Petri verba jurare tanquam Principis, Gubernatoris, regnísque cum tempore hæredis, an etiam diadema cum regiminis ministerio Alfonso Regi sublatum Petro tribuere, & quidem prona, ac facilia sese præstitere Comitia ad reliqua Petro, quæ ad futuri spes regni, aut exactam, & integram pertinerent formam regiminis, relaxanda, duriora verò in usurpandæ Coronæ articulo, satis enim reipublicæ causæ provisum Lusitani Procuratores existimabant, cùm ille cujus errore, atque inscitia sive animi pravitate adhuc fluctibus laborasse respublica visa erat, jam detrusus à gubernaculo esset. Cætera nonnullorum ambitione potius, ac desiderio rerum novarum, quàm jure, sive rerum necessitate contendi, quósque iræ, atque odia, partiúmque incitamenta in Regem nuper accenderant, jam tetigerat miseratio tandem afflicti, & per ludibria irrisionésque fortunæ omninò deformis conspecti Regis. Atqui alienum se verbis Petrus à superbo titulo Regis, calculorum quamvis hoc sorti, & arbitrio commiserit, ostendebat. Regina verò, quæ ob expectatum cum Petro connubium, nihil unquam ipsa detrahere de nominis vanitate, consuetóque splendore, fastúque regio volebat, & quæ minus, ut mulier sciebat desideria contrahere, aut occulere; studiosiùs, ac ferè palam apud regni Procuratores rem intendebat. Qui nihilominus statuerunt, ut omnia imperii subsidia, ornamenta, atque jura præterquam regios fasces, ac nomen lege Comitiorum sibi Petrus assumeret, nec vulneri vulnus, cùm opus non esset, in miserabilem maximè Regem adjiceretur. Nonnihil etiam difficultatis miserationis præcipuè tactis aculeo Comitiorum auctoribus incidit de libertate scilicet Regis sive custodia, cùm aulæ quidem rerúmque imperiti sibi temerè persuasissent,

suasissent, fore, ut solutus liberque Rex tranquilliorem imperii quo ipse dejectus esset, possessionem æmulor fratri relinqueret, nec multò plus turbulentas ubique tempestates, atque procellas, sedulò nisi Rex premeretur, ex pertinaciùs illico arsuris fratrum discordiis existimarent, esse clientibus subeundas. Melior propterea, majórque pars, cùm miserationem utilitas vinceret in illo convenit, ut perpetuæ custodiæ Alfonsus manciparetur. Posthæc, quod adhuc Reginam Regi alligaverat canonico jure matrimonio dirempto, ea ipsa Regina Status Senatus, Ordinúmque consensu Petro Principi nupsit, simul vulgaris, ut ea turpitudinis nota mulieris nempè à superstite fratre ad alium fratrem nuptiarum mutatione delapsæ penitus deleretur, Clementis subinde Pontificis Noni diploma pro honestate publica accessit. Rex longo post intervallo ut custodia palam adstricti deforme nimis spectaculum Regis aulæ, regníque oculis, rerúmque novarum ex eo materies, & fomes subduceretur ad insulas Tertias translatus est. Inde cum Ulisippone, & passim in regno vulgatum esset ærumnis, atque animi angore penè confectum Regem in quodam Orbis secessu miserrimam vitam ducere, & populi quoque pietas hujusmodi nunciis, quæ repetebant, tum vitio, tum artibus acutis gravissimè lacessita in furorem quandoque eruptura prudentibus videretur simul Regina Angla ejus sorore annitente Rex Petri jussu in Lusitaniam revectus est, ubi nunc propè Ulisipponem degit in eleganter exculto, sitúsque deliciis amœno loco, sed attentissimè custoditus. Huc tandem perduxit Lusitaniæ Regem Alfonsum inopia judicii, sobolísque defectus, quæ imperii præhabendi fratri prætextus, causásque plurimas intulerunt, acrioresque fraternæ ambitioni, ac discordiæ jam cum Orbis initio natæ propagatæque stimulos excitarunt.

FINIS.

INDEX

INDEX RERUM.

Numerus Paginam denotat, litteræ a, b, primam vel ſecundam Columnam.

A

Propugna

M.

cum

FINIS.

NOBILIS IRA
VITO VIRET HONORE